

Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського

ІВАНЕВИЧ ЛІЛЯ АНАТОЛІЇВНА

**ТРАДИЦІЙНИЙ ОДЯГ
УКРАЇНЦІВ ПОДІЛЛЯ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.):
*ІСТОРІЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ, КОНСТРУКТИВНО-
ХУДОЖНІ ТА РЕГІОНАЛЬНО-ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ***

Київ – 2021

УДК 391:94](477.43/.44)“18/20”

ББК 63.5(4Укр)

I 90

Рецензенти:

Сополига Мирослав Дмитрович, доктор історичних наук, іноземний член НАН України (Свидник, Словаччина)

Романюк Іван Миронович, доктор історичних наук, професор (Вінниця)

Філінюк Анатолій Григорович, доктор історичних наук, професор (Кам'янець-Подільський)

Науковий редактор:

Скрипник Ганна Аркадійвна, академік НАН України, доктор історичних наук, професор

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
(протокол № 3 від 2 березня 2021 року)*

Іваневич Л. А.

I 90 Традиційний одяг українців Поділля (друга половина XIX – початок XXI ст.): історія, класифікація, конструктивно-художні та регіонально-локальні особливості: монографія. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2021. – 797 с. : іл.

У монографії здійснена спроба репрезентувати регіонально-локальну специфіку традиційного вбрання українців Буковинської, Західної, Східної та Центральної зон Поділля другої половини XIX – початку XXI століття. Подано класифікацію народного одягу регіону за його конструктивно-художніми й функціонально-вжитковими характеристиками.

Видання розраховане на істориків, етнографів, краєзнавців, культурологів і мистецтвознавців, усіх тих, кому небайдужа українська історія та культура.

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

© Іваневич Л. А., 2021

© ФОП Мельник А. А., друк, 2021

ISBN 978-617-7600-69-4

3MICT

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ	15
1.1. Історіографічний огляд і стан наукової розробленості теми	16
1.2. Характеристика джерельної бази	49
1.3. Концептуально-методологічні аспекти дослідження	60
1.4. Визначення територіальних меж Поділля	66
Висновки до Розділу 1	78
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТКУ Й МОДИФІКАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОГО ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ ПОДІЛЛЯ	81
2.1. Особливості становлення одягових комплексів подільських селян	82
2.2. Народний стрій подолян другої половини ХІХ – початку ХХ ст.	96
2.3. Видозміни в традиційному зодяганні українців Поділля у 20–50-х рр. ХХ ст.	116
2.4. Трансформація подільського народного одягу в 60–80-х рр. ХХ ст.	131
2.5. Традиції та модернізація національних ансамблевих комплексів українських подолян наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.	138
Висновки до Розділу 2	149
РОЗДІЛ 3. КОМПОНЕНТИ ПОДІЛЬСЬКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	153
3.1. Класифікація елементів традиційного комплексу вбрання українців Поділля	154
3.2. Натільний і поясний одяг	179
3.3. Плечовий та верхній одяг	193
3.4. Головні убори й взуття	204
3.5. Прикраси, пояси та доповнення до одягу	219
Висновки до Розділу 3	238
РОЗДІЛ 4. МАТЕРІАЛИ ТА КОНСТРУКТИВНО-ХУДОЖНІ ОЗНАКИ ТРАДИЦІЙНОЇ НОШІ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН ПОДІЛЛЯ	241
4.1. Різновиди матеріалів для виготовлення й оздоблення складових народного строю подолян ..	242
4.2. Характерні способи крою та конструкції компонентів убрання	252
4.3. Прийоми й техніки нанесення та розміщення декору	271
4.4. Орнамента та колористика прикрашання подільської ноші	319
Висновки до Розділу 4	332
РОЗДІЛ 5. РЕГІОНАЛЬНО-ЛОКАЛЬНІ РИСИ НАРОДНИХ СТРОЇВ ПОДІЛЬСЬКИХ УКРАЇНЦІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	335
5.1. Загальнонаціональні та особливі регіональні ознаки щоденного, святкового й обрядового традиційних костюмів подолян	336
5.2. Специфічні субрегіональні та локально-зональні композиційні методи створення українських селянських комплексів буденного, святкового й обрядового вбрання Буковинського Поділля	349
5.3. Особливості локальних та вузьколокальних композиційних методів формування традиційних комплексів буденної, святкової й обрядової ноші українців Західного Поділля	360
5.4. Характерні субрегіональні та локально-зональні композиційні методи комплектування народного буденного, святкового й обрядового строїв українських селян Східного Поділля	374
5.5. Своєрідність локальних та вузьколокальних композиційних методів створення селянських комплексів буденного, святкового й обрядового вбрання українців Центрального Поділля	384
Висновки до Розділу 5	394
ВИСНОВКИ	399

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	403
ДОДАТКИ	435
Додаток А. Термінологічний словник традиційного строю подолян	436
Додаток Б. Поділля на історичних й етнографічних картах	461
Додаток В. Карти-схеми побутування характерних елементів подільських одягових ансамблів	464
Додаток Г. Світлини компонентів убрання подільських селян	488
Додаток Д. Типи крою складників костюма Поділля	631
Додаток Е. Таблиці технік і орнаментальних мотивів	666
Додаток Є. Світлини цілісних комплексів традиційного вбрання українців усіх локальних зон Поділля	684
Додаток Ж. Художні реконструкції подільського одягу другої половини ХІХ – початку ХХ ст.	753
Додаток З. Проекти та фото сучасних моделей одягу з використанням народних традицій	771
Додаток К. Світлини матеріалів для виготовлення й декорування одягу усіх субрегіонів Поділля	790
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	793

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Традиційний одяг належить до найбільш самобутніх елементів культурної спадщини народу, що вивчається етнологами як семіотична система. У сучасному суспільстві використання народного костюма, окремих його елементів під час свят, фестивалів, у повсякденному житті набуває нового соціального значення, виступаючи як ідентифікаційний маркер, сприяє розвитку етномоди, етнографічного туризму.

У цьому сенсі великий інтерес для науковців становить історико-етнографічний регіон Поділля. Завдяки особливостям його історичного, соціально-економічного й етнокультурного розвитку сформувалась своєрідна та багата розмаїттям традицій, обрядів, звичаїв і побуту культура, яка відображає загальнонаціональну, регіональну, локальну й локально-зональну специфіку населення краю.

Водночас для цілісної характеристики українців неабияке значення мають народні ремесла. Серед існуючих їх різновидів важливе місце займає мистецтво виготовлення й прикрашання традиційного вбрання. Ще в XIX ст. український одяг було виділено як самодостатнє явище в національній культурі. Й досі багатоваріантність комплексів народного одягу населення України залишається невичерпним джерелом історико-етнографічних досліджень науковців і краєзнавців. Адже кожний регіон та навіть його окремі локальні зони володіли певними загальними й відмінними характерними ознаками крою, конструювання, техніки та технології пошиття, декорування, типами орнаментальних мотивів і колористики, способами носіння й поєднання складників у костюми.

Серед багатой культурно-мистецької спадщини українських народних строїв своїм різноманіттям, оригінальністю, специфікою формування в комплекси окремих предметів, розмаїттям кольорової гами, унікальними оздоблювальними орнаментами та складними техніками їх виконання, особливо виділяється традиційний одяг українців Поділля. Головною причиною цього є довготривалий процес формування його історико-етнографічних кордонів та межування з багатьма історико-етнографічними регіонами (Волинню, Південно-Степовою Україною й Середньою Наддніпрянщиною) та районами (Буковиною, Опіллям і Покуттям) України. Зокрема, на заході Поділля межує з Опіллям, на південному заході – з Буковиною та Покуттям, на північному заході – з Волинню, на північному сході й сході – з Середньою Наддніпрянщиною, на південному сході – з Південно-Степовою Україною та ще з Молдовою (частково колишньою територією Бессарабії).

Упродовж історичного й культурного розвитку подільського регіону склались свої локальні особливості усіх компонентів народної ноші. Окрім того, кожний адміністративний район тієї чи іншої локальної зони Поділля, а навіть нерідко окреме село, відзначалися своєрідністю способів покрою, виготовлення й прикрашання одягу та формування ансамблевого комплексу загалом. Тому, якщо загальні регіональні ознаки традиційного вбрання місцевого населення більш-менш досліджені вченими, то локальні й локально-зональні характеристики подільського костюма досі залишаються недостатньо вивченими. Цей факт підкреслює актуальність і необхідність реалізації визначеної проблеми роботи.

Однак наукове пізнання народного строю подолян вимагає насамперед чіткого визначення історико-етнографічних меж даного регіону, враховуючи тривалість формування досліджуваної території та часті зміни адміністративно-територіального поділу Поділля в ході історичного поступу України, а також величезну кількість різноспрямованих наукових теорій стосовно цього питання. Досить неоднозначним і відносним є зональний розподіл Поділля, що теж вимагає знаходження відповідної найбільш оптимальної концепції серед існуючих у колі вчених і краєзнавців поглядів.

У часи розбудови незалежної держави, демократизації та гуманізації громадянського суспільства, ліквідації цензурних та ідеологічних перешкод у дослідженні історії, етнографії, побуту, обрядів, звичаїв і традицій українського народу, піднесення патріотичного духу, свідомості й розвитку національної культури відродився науковий і пізнавальний інтерес до народного одягу усіх історико-етнографічних регіонів України, в тому числі й Поділля. Водночас історіографічний огляд свідчить про загальний стан наукової розробленості теми. Недостатньо глибоке й повноцінне висвітлення історії та соціально-економічних умов формування традиційного вбрання українців Поділля, його художньо-стильових особливостей у 50-х рр. XIX – на початку XX ст. та трансформації одягу подолян усіх локальних зон регіону в 20-х рр. XX – на початку XXI ст., а також відсутність цілісної класифікації компонентів подільського народного костюма потребує створення узагальнюючої наукової роботи з метою повноцінного розкриття проблематики.

Необхідність історико-етнографічного дослідження традиційного одягу субрегіонів Поділля актуалізується ще й тим, що названа проблематика і досі комплексно не вивчена науковцями. Оpubліковані праці й статті носять галузевий, хронологічно обмежений характер, вони не охоплюють усього регіону і територіально. Визначення характерних рис і особливостей подільського народного вбрання та здійснення його наукової реконструкції має вирішальне значення у збереженні виявів традиційної духовної та матеріальної культури минулих століть, у студіюванні проблем етногенезу та етноідентифікаційних

процесів українства. Досліджуваний феномен традиційного вбрання подолян потребує всебічного пізнання, аналізу й осмислення, як визначного явища етнокультури українців.

Актуальність ґрунтовних обстежень музейних та приватних колекцій традиційного строю подолян посилюється історичною необхідністю знань, можливістю зафіксувати свідчення безпосередніх носіїв передусім вишивального й ткацького досвіду чи їх нащадків, відтворити типи локальних комплексів убрання, дослідити способи їх оздоблення та колористику, а також з'ясувати регіональну, локальну й подекуди локально-зональну специфіку народно-побутової термінології. Крім цього, важливо вивчити сьогоdnішній стан промислу, прогнозувати перспективи його розвитку в локальній і етнічній своєрідності. Комплексне фундаментальне дослідження, враховуючи утилітарну, естетичну, етнічну, оберегову, обрядову та світоглядну функції народного костюма в цілому і подільського зокрема, дозволить виявити його місце й роль у традиційно-побутовій культурі українців.

Процеси виготовлення, оздоблення, носіння й поєднання у цілісні комплекси складників буденних, святкових і обрядових костюмів подільських селян – унікальне поліінформативне джерело, котре зафіксувало еволюцію духовної культури українського етносу, в тому числі його світобачення, вірувань, морально-естетичних потреб і ритуально-сакральної сфери життєдіяльності. Тому безперечно це джерело можна вважати потужним засобом етнічної визначеності та самоідентифікації. А доцільність даної наукової роботи полягає насамперед у фіксації, а відтак і збереженні художньо-технологічних традицій самобутніх центрів народної вишивки й ткацтва та визначних у цьому напрямку майстрів з усіх локальних зон Поділля. Зазначений спадок є безцінним ґрунтом для залучення молоді до цих традиційних видів декоративно-вжиткового мистецтва України.

Вивчення народного костюма як одного з культурно-мистецьких аспектів буття українців Поділля неможливе без визначення характерних складових та чіткої класифікації компонентів жіночого, чоловічого й дитячого натільного, поясного, плечового і верхнього одягу, поясів, головних уборів, взуття, прикрас і доповнень до одягу. Окреме місце в роботі займає глибокий аналіз різновидів матеріалів для виготовлення й оздоблення компонентів традиційного строю, специфіки способів їх крою, пошиття, декорування за допомогою вишивки й аплікацій, використання та композиційних методів створення ансамблевих комплексів подільського костюма. Тому проблема дослідження народного вбрання українців історико-етнографічного регіону Поділля в цілому та усіх його субрегіонів зокрема, а також з'ясування їх стійких спільних як загальноукраїнських, так і загальноподільських рис має важливе наукове значення. Адже це дає можливість сформулювати чітке уявлення щодо характерних регіональних і локальних ознак традиційної ноші подолян та, внаслідок цього, зрозуміти й пояснити сутність фундаментальних основ єдності нашого народу та глибинних витоків етносу.

Таким чином, актуальність монографічної роботи полягає в тому, що попри всі досягнення вітчизняних і закордонних історичної та інших галузей наук, відсутні ґрунтовні й всебічні наукові праці та комплексні дослідження, які б на належному рівні та відповідним чином опрацьованому фактичному матеріалі, розкривали умови формування, трансформацію й регіонально-локальні особливості народного одягу українців усіх субрегіонів Поділля як невід'ємну складову частину історії та культури України. Окрім цього, дослідження традиційного вбрання українців Поділля є надто цікавим, безперервним, перспективним та необхідним науково-творчим процесом для майбутньої практичної реалізації.

Зв'язок з науковими темами. Монографічна робота є складовою частиною науково-дослідної теми відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України «Українська професійна та етнокультура: нові ракурси дослідження. Інтеграція в світовий цивілізаційний процес» 0112U000234.

Об'єктом дослідження обрано традиційний одяг як системоутворюючий компонент матеріальної й духовної культури українців Поділля від витоків до сучасності.

Предметом дослідження є процеси формування й розвитку традицій та трансформації народної одягової культури українських подолян, репрезентація регіональних і локальних художньо-стильових особливостей комплексів їхнього вбрання.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з актуальності й ступеня наукової розробки теми, зібраної джерельної бази та за допомогою відповідних методологій дослідження маємо на меті розкрити історію розвитку та модифікацій традиційного одягу українців Поділля, а також його внесок у національну спадщину нашої держави.

Відповідно до об'єкту, предмету й мети дослідження автор обумовлює такі дослідницькі **завдання**:

- з'ясувати стан наукової розробки даної проблематики в українській і зарубіжній історіографії та визначити рівень, повноту й характер її джерельного забезпечення;
- встановити концептуально-методологічні аспекти дослідження подільського народного одягу та розкрити основні методологічні парадигми означеної теми;
- висвітлити особливості процесу формування кордонів даного історико-етнографічного регіону;
- простежити історичні та соціально-економічні умови становлення костюма українців Поділля, починаючи з другої половини XIV ст. (періоду виокремлення територіальних меж краю), розвитку

характерних традицій вбрання подолян у другій половині XIX – початку XX ст. та його модифікації впродовж 20-х рр. XX – початку XXI ст.; ввести до наукового обігу нові документи та маловідомі матеріали з історії народного костюма українців досліджуваної місцевості;

– класифікувати компоненти подільського жіночого та чоловічого натільного, поясного, плечового й верхнього одягу, головних уборів, взуття, поясів, прикрас і доповнень до одягу другої половини XIX – початку XX ст. за ознакою функціонального використання та іншими відповідними їм внутрішньогруповими ознаками; подати трактування назв елементів убрання та їх локальні термінологічні особливості;

– класифікувати та охарактеризувати різновиди матеріалів для виготовлення й оздоблення традиційного строю українців Поділля; з'ясувати притаманні подолянам способи крою, конструкції й пошиття усіх компонентів селянського костюма; систематизувати та проаналізувати прийоми й технології нанесення та розміщення декору; визначити техніки вишивання й домінуючі орнаментальні мотиви, поширені на означеній території; розкрити колористику подільського орнаменту;

– охарактеризувати загальнонаціональні та особливі регіональні ознаки народних композиційних методів створення буденного, святкового й обрядового (передусім весільного) костюмів місцевого населення Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля та специфічні субрегіональні й локально-зональні риси його вбрання;

– скласти термінологічний словник народних назв елементів подільського строю, карти-схеми побутування характерних компонентів традиційного комплексу вбрання подолян, схеми типів крою та декорування одягу, таблиці оздоблювальних орнаментальних мотивів та притаманних технік вишивки українців Поділля; представити художні реконструкції комплексів традиційної ноші другої половини XIX – початку XX ст. та проекти сучасних моделей одягу з використанням народних традицій;

– узагальнити знання про культурно-пізнавальну роль та ідентифікаційну ресурсність і місце традиційного костюма подолян у системі культурної спадщини України.

Хронологічні рамки. У монографічній роботі проаналізовані історичні й соціально-економічні умови побутування та модифікації традиційного одягу українців Поділля, починаючи з періоду виокремлення його регіонально-локальних ознак у 1850-х рр. і до початку XXI ст. Це дозволяє повною мірою систематизувати, осмислити, оцінити й узагальнити відповідно до сучасних вимог уявлення про значення художньо-естетичного потенціалу подільського народного вбрання в історії та культурі нашої держави.

Територіальні межі дослідження визначені із врахуванням історії окреслення кордонів території Поділля, починаючи від Болохівської землі, Пониззя, Русі Подільської, Подільської землі, Подільського князівства, Подільського воеводства та до Подільської губернії, й проведені по річках: на заході – Стрипа, на півдні – Дністер, на сході – Ятрань, на південному сході – Ягорлик, Кодима й Синюха, на півночі – Случ. Таким чином, виходячи з існуючих наукових обґрунтувань проблеми кордонів досліджуваного регіону, нами у монографії використані наступні райони за адміністративно-територіальним поділом, діючим до 17^о липня 2020 року, таких областей Поділля, як: Тернопільської – Борщівський, Буцацький, Гусятинський, Заліщицький, Підволочиський, Терехівський, Тернопільський та Чортківський; Хмельницької – Віньковецький, Волочеський, Городоцький, Деражнянський, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Летичівський, Новоушицький, Хмельницький, Чемеровецький та Ярмолинецький; Вінницької (усі) – Барський, Бершадський, Вінницький, Гайсинський, Жмеринський, Іллінецький, Калинівський, Крижопільський, Липовецький, Літинський, Могилів-Подільський, Мурованокуриловецький, Немирівський, Оратівський, Піщанський, Погребищенський, Теплицький, Тиврівський, Томашпільський, Тростянецький, Тульчинський, Хмельницький, Чернівецький, Чечельницький, Шаргородський і Ямпільський; Житомирської – Любарський і Чуднівський; Кіровоградської – Благовіщенський, Гайворонський і Голованівський; Миколаївської – Кривоозерський; Одеської – Балтський, Кодимський та Савранський; Черкаської – Монастирищенський, Уманський і Христинівський; Чернівецької – Заставнівський та північна частина Хотинського. А також райони, суміжні з регіоном Поділля, зокрема, Бердичівський, Козятинський і південні терени Красилівського, Старокостянтинівського, Старосинявського.

Також, беручи до уваги зафіксовані локальні відмінності у назвах та способах формування комплексів буденного, святкового й обрядового традиційного вбрання подільських українців, вважаємо за необхідне поділяти історико-етнографічний регіон Поділля відповідно на чотири субрегіони – Буковинський, Західний, Східний та Центральний.

Критерієм визначення кордонів та локальних зон досліджуваної території виступає також виявлення основних характерних ознак подільського строю й зіставлення їх з відповідними ознаками народної ноші суміжних історико-етнографічних регіонів і районів.

Методологічна основа дослідження. Загальнонауковою методологічною концепцією дослідження проблеми витоків, регіональних особливостей та сучасного стану національного вбрання в структурі матеріальної й духовної культури українців Поділля ми обрали насамперед *системний підхід*. Основоположними принципами монографічної роботи є *історизм* та *принцип об'єктивності*, котрі

допомагають у незаангажованому аналізі усієї сукупності джерел стосовно подільського традиційного строю, попри класові, політичні й ідеологічні нашарування.

При роботі над темою відповідно до мети й завдань пошуку був використаний наступний комплекс методів:

- загальнонаукових – *історичний* (для вивчення процесу формування народного костюма подолян); *логічний* (для з'ясування загальних етнонаціональних рис та окремих регіональних і локальних ознак народного вбрання українців Поділля); *аналізу і синтезу* (для ґрунтовного дослідження зібраних джерел і літератури, а також для виведення низки наукових сентенцій (передусім встановлення чітких історико-етнографічних кордонів Поділля й поділу регіону на субрегіони (локальні зони)) та формування відповідного понятійного апарату (зокрема, розмежування понять регіональний, локальний (або субрегіональний) і вузьколокальний (або локально-зональний)); *систематизації* (для упорядкування, оцінки та узагальнення зібраних джерельної бази та історіографії); *метод класифікації та типології* (для створення загальної розширеної класифікації традиційного костюма подолян за ознаками функціонального використання й призначення його складників, а також для впорядкованого опису типів компонентів подільського вбрання); *порівняльний метод* (для формування висновків про подібність чи відмінність складових предметів комплексу національної носії українських селян Поділля, їх матеріалу, різновидів оздоблення, технік та орнаментальних мотивів подільської вишивки); *графічний метод* (для розробки типів крою й декорування вбрання, аналітичних таблиць з орнаментальними мотивами подільських вишивок і для реконструкцій буденних, святкових та обрядових ансамблевих комплексів українців усіх субрегіонів Поділля); *картографічний метод* (для наочного фіксування усіх елементів народного костюма та виявлення ареалів їх побутування на Поділлі); *термінологічний метод* (для вивчення локальних ознак термінів і позначуваних ними понять, розробки або уточнення змісту й обсягу понять, встановлення їх місця в понятійному апараті дослідження); *метод узагальнення* поданої у дослідженні інформації щодо народного досвіду в послідовній взаємозалежності матеріалу й способів виготовлення й оздоблення виробів, стилістичних особливостей локальних ансамблевих комплексів подолян допоміг визначити місце традиційно-побутової культури Поділля в системі матеріальної та духовної культури України загалом;

- історичних (специфічно історичних) – *метод історіографічного аналізу* (для огляду, осмислення та оцінки в контексті окресленої тематики праць істориків, етнографів, краєзнавців і мистецтвознавців ХІХ^о–початку ХХІ ст.); *проблемно-хронологічний метод* (для встановлення особливостей характерних складових національного вбрання подолян упродовж досліджуваного часу); *порівняльно-історичний метод* (для простеження динаміки розвитку й змін процесів виготовлення та декорування складових компонентів народного вбрання, визначення генетичної спорідненості подолян за рахунок зв'язків за походженням матеріалів, з яких виготовлялися елементи народної носії, за способами їх крою, пошиття, оздоблення, носіння та поєднання в ансамблеві комплекси); *історико-географічний* (для визначення територіальних меж історико-етнографічного регіону Поділля та локальної специфіки його розмежування); *етнопросторового визначення* (при порівнянні загальноукраїнських, регіональних і локальних особливостей способів носіння й поєднання у комплекси характерних складників традиційного строю українців усіх субрегіонів Поділля з метою визначення їх приналежності до досліджуваного історико-етнографічного регіону); *структурно-функціональний* (для осмислення й аналізу одягових компонентів традиційних костюмів подільських селян в окремому вигляді та у взаємозв'язку між собою в рамках єдиного комплексу вбрання); *реконструктивний* (для детального відновлення інформації щодо комплексоутворюючих елементів буденного, святкового й обрядового традиційного вбрання українців усіх локальних зон Поділля);

- етнологічних – *безпосереднього спостереження, фото- і відеофіксація явищ, типологічного аналізу, індивідуального опитування та польових досліджень* (для розширення класифікації комплексів подільського жіночого, чоловічого й дитячого вбрання другої половини ХІХ – початку ХХ ст. та локальних термінологічних особливостей назв елементів носії, дослідження різновидів матеріалів для виготовлення традиційного строю сільського населення Поділля, а також для виявлення змін і трансформацій селянського одягу українців усіх субрегіонів Поділля в 20-х роках ХХ – на початку ХХІ ст.);

- міждисциплінарних – *статистичний метод* (для дослідження змін в основних сферах, що причетні до виробництва й декорування народного вбрання українських подолян та його носіння впродовж ХVІ^о–початку ХХ ст.); *описовий та системно-структурний* (для розгляду характерних особливостей технологічних процесів обробки волокна й виготовлення матеріалів, крою, пошиття, оздоблення, носіння й поєднання у цілісні комплекси складових елементів подільської традиційної носії); *методи музейного джерелознавства й візуальної антропології* (для оцінки предметно-речових пам'яток матеріальної культури подолян, у тому числі компонентів убрання та світлин з цілісними костюмами); *прийоми техніко-технологічного дослідження* (для розгляду виробів традиційних ремесел Поділля, насамперед вишивки, обробки шкіри, плетіння, ткацтва й шевства).

Таким чином, комплексне застосування основних методологічних парадигм та *загальнонаукових, специфічно історичних і міждисциплінарних методів* пізнання, що відповідають темі й характеру дослідження, забезпечить успішне висвітлення та повноцінне розкриття проблеми.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *уперше:*

- завдяки залученню маловідомих матеріалів, музейних фондів збірок, колекцій навчально-наукових лабораторій і приватних осіб та максимально доступних на сьогодні історіографічних джерел здійснено комплексне дослідження історії традицій і трансформацій традиційного одягу українців усіх субрегіонів Поділля як етнокультурного явища, що відображає історичний розвиток нації;
- цілісно та глибоко досліджено, систематизовано й узагальнено матеріали про композиційні методи створення традиційних комплексів буденного, святкового та обрядового чоловічого, жіночого й дитячого вбрання українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля другої половини XIX – початку XX ст.;
- розроблено карти-схеми поширення характерних компонентів ансамблевих комплексів українців усіх локальних зон регіону;
- поглиблено та уточнено знання:*
  - про розширену класифікацію компонентів народного подільського чоловічого та жіночого вбрання;
  - про узагальнюючу класифікацію різновидів матеріалів для виготовлення й оздоблення народних строїв досліджуваного регіону;
  - про визначення характерних способів крою та пошиття складових традиційного костюма подолян;
  - про художньо-стильові особливості декорування подільського одягу;
  - про класифікації орнаментів подільської вишивки та їх домінуючих мотивів;
- введено в науковий обіг:*
  - єдиний словник локальної термінології усіх одягових складових українців Поділля;
  - схеми різновидів крою одягових складників народних костюмів подолян;
  - таблиці подільських орнаментальних мотивів і технік вишивки;
  - художні реконструкції комплексів традиційної ноші українців Поділля другої половини XIX – початку XX ст.;
  - проекти сучасних моделей одягу з використанням народних традицій подолян;
- набули подальшого розвитку:*
  - відтворення історії розвитку, традицій та тенденцій трансформації подільського народного одягу усіх субрегіонів Поділля;
  - розкриття ідентифікаційної ресурсності та місця традиційного костюма подолян у системі культурної спадщини України;
  - встановлення регіонально-локальної специфіки традиційного вбрання українців Поділля в загальнонаціональному контексті та в порівнянні з аналогами інших країн.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- здійснено глибокий аналіз історіографії, стану наукової розробленості теми та джерельної бази монографічного дослідження;
- систематизовано й узагальнено інформацію щодо історії та соціально-економічних умов формування народної ноші українців Поділля;
- досліджено та проаналізовано зміни й тенденції модифікації подільського народного вбрання;
- всебічно та комплексно охарактеризовано компоненти традиційного костюма Поділля другої половини XIX – початку XX ст.;
- виявлено нові локальні назви селянського одягу подолян;
- проаналізовано різновиди матеріалів для виготовлення й оздоблення усіх компонентів вбрання;
- встановлено спільні й відмінні ознаки характерних способів крою та пошиття складових традиційного строю усіх локальних зон Поділля;
- введено в обіг значний науковий матеріал про прийоми й техніки нанесення та розміщення декору на елементах подільської ноші;
- подано цілісну оцінку орнаментики та колористики домінуючих мотивів подільської вишивки, як одного з найпоширеніших різновидів прикрашання предметів народного костюма;
- визначено регіональні й локальні особливості поєднання в комплекси складників традиційного вбрання українців Поділля.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що:

- опрацьовані у монографічній роботі фактичний матеріал, теоретичні положення, висновки та практичні додатки у вигляді карт-схем побутування характерних компонентів ноші подолян, таблиць крою й орнаментів, давніх фото та сучасних світлин народних комплексів усіх локальних зон означеного регіону, реконструкцій та інтерпретацій строїв, термінологічного словника регіонально-локальних назв одягових

елементів селян Поділля суттєво розширюють і поглиблюють спектр наукових знань з історії й культури українського народу загалом та регіональної історії зокрема;

- висновки дослідження можуть бути широко використані при написанні узагальнюючих праць і навчальних посібників з історії, культури й етнографії України та її історико-етнографічних регіонів і районів у т. ч., історіографічних і краєзнавчих видань, навчально-методичних посібників з історії культурного та мистецького життя українського народу, його побуту, а також у науково-популярних виданнях і практичній викладацькій роботі;

- матеріали монографії можуть бути впроваджені у загальношкільні курси та програми вищих навчальних закладів з дисциплін «Історія України», «Історія костюма», «Історія українського костюма», «Етнографія», «Народознавство», «Краєзнавство», «Історія української народної вишивки», «Історіографія історії України», «Історія української культури», «Історичне краєзнавство» і спецкурсів з регіональної етнографії, історії та культури;

- фактичні й бібліографічні дані дослідницької роботи допоможуть науковим працівникам музеїв, архівів, бібліотек і навчальних лабораторій з етнографії у створенні стаціонарних експозицій та пересувних виставок, для написання музейних уроків і лекцій та колективам учених при підготовці відповідних розділів в енциклопедичних і довідкових виданнях;

- зібрані матеріали будуть корисними організаторам виробництва в осередках народних художніх промислів;

- запропоновані принципи типологічної класифікації компонентів традиційного строю українців Поділля можуть бути використані при створенні електронної бази даних для каталогізації музейних пам'яток – потенційної частини світових інформаційних мереж;

- уведені до наукового обігу нові етнографічні та лінгвістичні матеріали, у тому числі представлені в монографії карти і словник мають самостійне значення, а тому можуть бути застосовані в енциклопедичних і довідкових виданнях;

- узагальнені висновки та супроводжуючі їх світлини й художні реконструкції композиційних методів створення традиційних комплексів буденного, святкового та обрядового вбрання українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля можна використовувати з метою створення для навчальних дисциплін з відповідних спеціальностей методичних наочних розробок і роздаткового матеріалу;

- розроблені схеми різновидів крою складових компонентів народної ноші, таблиці подільських орнаментальних мотивів, карти-схеми побутування характерних елементів комплексу вбрання також мають самостійне та досить важливе довідкове значення;

- репрезентовані на основі аналізу змін у традиційному строї українців Поділля інтерпретації народних костюмів, котрими можуть скористатися сучасні модельєри для створення стилізованих та ультрамодних нині етноколекцій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки роботи було оприлюднено у доповідях на багатьох наукових зібраннях різного рівня, зокрема:

- міжнародних наукових форумах (конгресах, конференціях, симпозиумах): «Євреї Великого Князівства Литовського на теренах Литви й України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 28 жовтня 2011^{р.}), Дев'ята науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 14-15 червня 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Маєтки України XVIII–XIX ст.» (с. Самчики Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл., 24-26 вересня 2015 р.), Міжнародна наукова історико-краєзнавча конференція «Хмельниччина: історія та сучасність» (2017 р.);

- Всеукраїнських конференціях: Четверта Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція (м. Могилів-Подільський Вінницької обл., 28 вересня 2012 р.), «Деражнянщина : минуле і сучасне» (м. Деражня Хмельницької обл., 21 березня 2013 р.), Третя науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 12-13 червня 2009^{р.}), Четверта науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 11-12 червня 2010 р.), П'ята науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 17-18 червня 2011 р.), Шоста науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 19-20 червня 2012 р.), XXV^о Вінницька наукова історико-краєзнавча конференція (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2013 р.), Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Деражнянщина : минуле і сучасне» (м. Деражня Хмельницької обл., 11-12 жовтня 2013 р.), Сьома науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 7-8 серпня 2014^{р.}), Восьма науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 1-2 вересня 2014 р.), Дев'ята науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 13-14 жовтня 2014 р.), Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Дунаєвщина очима дослідників, учасників і

свідків історичних подій» (м. Дунаївці Хмельницької обл., 22-23 листопада 2014 р.), Одинадцята науково-краєзнавча конференція «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» (сmt Меджибіж Хмельницької обл., 14-15 грудня 2014 р.), Перша Шаргородська наукова історико-краєзнавча конференція (м. Шаргород Вінницької області, 17-18 жовтня 2014 р.), Перша Віньковецька наукова історико-краєзнавча конференція (сmt Віньківці Хмельницької обл., 9-10 жовтня 2015 р.), П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція (м. Могилів-Подільський Вінницької обл., 16-17 жовтня 2015 р.), Перша Тиврівська наукова історико-краєзнавча конференція (сmt Тиврів Вінницької області, 11 грудня 2015 р.), Друга Мурованоктуриловецька науково-краєзнавча конференція (сmt Муровані Курилівці Вінницької області, 22-23 вересня 2017 р.), Шоста Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція (м. Могилів-Подільський Вінницької обл., 27-28 жовтня 2017 р.), XV Подільська наукова історико-краєзнавча конференція присвячена 100-річчю Української революції 1917–1921 рр., 100-річчю заснування Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл., 9-10 жовтня 2017 р.), Перша Ямпільська науково-краєзнавча конференція (м. Ямпіль Вінницької області, 27-28 жовтня 2018 р.);

- регіональних науково-краєзнавчих і науково-практичних конференціях: «Місто Хмельницький в контексті історії України», присвячена 575-й річниці першої згадки про Хмельницький (Плоскирів, Проскурів) в історичних документах, за участю іноземних та українських науковців, істориків і краєзнавців (Хмельницький, 12 вересня 2006 р.), «Місто Хмельницький в контексті історії України : Видатні постаті міста Хмельницького», присвячена 200-річчю з дня народження першого українського дослідника історії міста Плоскирова (Проскурова) Михайла Якимовича Орловського (м. Хмельницький, 19 вересня 2007 р.).

Публікації. Результати, більша частина положень і матеріалів дослідницької роботи викладені авторкою у 1-й монографії, 6 статтях у наукових закордонних виданнях (Люблін (Польща), Мінськ (Білорусь), Прага (Чехія)) і наукових фахових виданнях, що включені до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus», 25 статтях у наукових фахових виданнях України, 26 статтях у матеріалах наукових конференцій та інших наукових виданнях (3 книги («Кость Широцький (1886–1919) : науковець, просвітник, педагог. Монографія», «Пісні обпалені війною (в записях Тетяни Трембіцької). Науково-етнографічне видання», «Селянський одяг на Поділлі. Автолітографії В. Шавріна по фотографіях 1899/1900 рр. Є. Й. Сіцинського») й 9 статей).

Структура роботи. Специфіка проблем, що стали об'єктом монографічного дослідження, мета та завдання роботи зумовили її структуру. Робота складається з основної частини та додатків. Основна частина містить вступ, п'ять розділів (23 підрозділи), висновки, список джерел та літератури (740 позицій). Додатки включають термінологічний словник народних назв елементів подільського комплексу вбрання (24 с., 555 йменувань), історичні й етнографічні карти Поділля (6 карт), 11 карт-схем побутування характерних елементів подільських одягових ансамблів, 31 таблицю технік оздоблення та орнаментальних мотивів, 89 малюнків типів крою складників костюма подолян, світлини компонентів ноші подільських селян, світлини цілісних комплексів традиційного вбрання українців усіх локальних зон Поділля та їх художні реконструкції, проекти й фото сучасних моделей одягу з використанням народних традицій та світлини матеріалів для виготовлення й декорування одягу усіх субрегіонів Поділля.

Розділ 1.

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографічний огляд і стан наукової розробленості теми

Історіографія проблеми дослідження традиційного вбрання українців Поділля включає в себе монографії, дисертації, наукові праці, навчальні посібники, довідники, альбоми й комплекти листівок, закордонні видання, науково-популярні статті, нариси та краєзнавчі розвідки, аналіз яких здійснено за хронологічно-тематичним принципом.

Науковий інтерес до народної ноші подолян проявився ще в XIX ст. і не зникає й досі. У його розвитку можна умовно виокремити такі чотири основні періоди:

— Перший період (1800-і – 1910-і рр.) – накопичення джерел і виділення української одежі як самодостатнього явища в національній культурі. Впродовж 1800–1850-х рр. в Україні активно запроваджуються програми досліджень народної культури, зокрема фольклору, як джерела традицій нації. У другій половині XIX ст. представники вітчизняної інтелігенції виявляють особливий інтерес до традиційного вбрання, ремесел і побуту народу, а також його культурного самовираження. З огляду на те, що у XIX ст. подільський костюм не був окремим предметом вивчення науковців, його характеристика була лише оглядовою. Однак історикам, краєзнавцям та етнографам протягом цього часу вдалося зібрати значний і різноаспектний фактологічний матеріал про український одяг, взуття, головні убори й прикраси, а також їх способи виготовлення, оздоблення, носіння та поєднання у комплекси.

Першими на самотність української народної ноші та її особливе місце в побуті місцевих селян у загальному звернули увагу такі видатні зарубіжні вчені, як німецький медик, етнограф і мандрівник І.°Георгі у праці «Описание всех обитающих в Российском государстве народов: их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, вероисповеданий и прочих достопамятностей» (1799)¹ і французький інженер, картограф Гійом Левассер де Боплан у праці «Описание Украины» (1832)².

Важливим етнографічним джерелом інформації, що стосується безпосередньо досліджуваного регіону став «Атлас Подільської губернії»³, складений 1842 року подільським цивільним губернатором Карлом Фліге. Він містив цінні малюнки із зображенням подільських українців у традиційних строях різних повітів губернії, зокрема Балтського, Літинського, Могилівського, Ольгопільського й Ямпільського, що репрезентували Східне Поділля, та Кам'янецького повіту, який представляв Центральне Поділля.

Активізації етнографічних досліджень на території України в цілому та Поділлі зокрема завдячуємо нашому національному генію Тарасу Григоровичу Шевченку. Перше цілеспрямоване зацікавлення Кобзаря традиційно-побутовою етнокультурою українців пов'язане з його планами видати збірку «Живописна Україна». Тому 1843 року він приїжджає в Україну, подорожує містами й селами Київщини, Полтавщини, Черкащини та Чернігівщини, записуючи народні пісні й легенди та замальовуючи місцеві краєвиди, народні типажі, житло й вбрання. Через три роки за завданням Археографічної комісії поет з тією ж метою відвідує села Волинської, Київської та Подільської губерній. Попри зацікавлення історичною минувиною цих територій, він змальовує давні церкви, монастирі, типи селянських хат, зразки народної одіжі й способи її оздоблення. Варто підкреслити, що у процесі своїх етнографічних студій Т. Шевченко згідно вимог тодішньої народознавчої науки доповнював етнографічні описи зарисовками та записами місцевої термінології⁴. Так, вітчизняна дослідниця Г. Скрипник у праці «Етнографічні аспекти творчості Тараса Шевченка» (2000)⁵ зауважує, що в альбомах митця містяться зарисовки оригінальних експонатів традиційного, як зимового, так і літнього жіночого й чоловічого вбрання, передусім першої половини XIX°ст., а також Козацької доби. Крім цього відображені способи їх декорування, носіння та поєднання у цілісні комплекси, вимальовані окремі складові костюма та їх цікаві деталі, зокрема у картинах «Гурт селян», «Дві дівчини», «Зарисовки одягу літніх жінок», «Козацький банкет», «Постаті селян», «Селянин у кобеняку з відлогою», «Селянська родина» та ряд інших. Разом з тим, на думку вченої, Т.°Шевченко достовірно передав характерні риси крою, оздоблення, орнаментики й колористики зразків національного строю. Своїми творами митець зацікавив інших дослідників до вивчення та популяризації етнокультури

¹ Георги И. И. Описание всех обитающих в Российском государстве народов: их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, вероисповеданий и прочих достопамятностей / И. И. Георги. – СПб., 1799. – Ч. 4. – 384°с.

² Боплан Г. Л. Описание Украины / Г. Л. Боплан. – СПб., 1832. – 179 с.

³ Атлас від губернатора [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://podolyanin.com.ua/m/history/8599/>. 12.08.2018. – Назва з екрану.

⁴ Лист-запрошення К. Широцькому на збори «Гуртка Українознавства» з проханням прочитати доклад про Т.°Шевченка як художника // ІР НБУ НАНУ. – Ф. 152. – Од. 105. – Арк. 1.; Тарас Шевченко : документи і матеріали. ... Т. 1. – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1951. – С. 85–86; Широцкий К. Шевченко – художник. Schevtschenko comme peintre / К. Широцкий // Русский Библиофил. – СПб., 1914. – Ч.1. – С. 28–47.

⁵ Скрипник Г. Етнографічні аспекти творчості Тараса Шевченка / Г. Скрипник // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. Вип. 4. – К. : УНІСЕРВ, 2000. – С. 4–12.

українців та подолян у тому числі. Зокрема, таких видатних українських художників, картини яких виділяються зосередженням у них значної кількості важливого етнографічного матеріалу, як Л.°Жемчужников, І. Їжакевич, К. Трутовський, П. Мартинович, С. Васильківський, М. Самокиш, В.°Маковський, М. Мурашко, О. Мурашко, О. Сластін, Ю. Павлович та ін.⁶ Також безпосередньо до побуту Поділля Т. Шевченко привернув увагу відомого російського майстра В. Тропініна, який присвятив подолянам ряд своїх полотен. У них автор правдиво відтворив розміщення, колористику та зміст орнаментальних мотивів жіночих і чоловічих вишитих сорочок середини ХІХ ст. зі Східного Поділля⁷.

У працях «Домашний быт малоросса, Полтавской губернии Хорольского уезда (Священника А.°Иваницы)» (1853)⁸ і «Быт малорусского крестьянина (преимущественно в Полтавской губернии)» О.°Афанасьєва-Чужбинського (1858)⁹ певною мірою описано чоловіче, жіноче та дитяче, зимове та літнє, буденне та святкове вбрання. Хоча даний матеріал не стосується Поділля, але має важливе значення для порівняльного аналізу, особливо цього періоду.

У 1861 році український письменник А. Свидницький (1834–1871) надрукував у журналі «Основа» свою працю «Великдень у подолян»¹⁰. У ній автор подав короткий опис чоловічих, парубоцьких, жіночих і дівочих народних строїв подільських українців із села Маньківці Гайсинського повіту Подільської губернії та порівняв їх зі строями наддніпрянських українців Полтавської, Чернігівської й Київської губерній. Цінність роботи також полягає у поданих А. Свидницьким локальних назвах окремих складових компонентів традиційного костюма селян Східного Поділля.

Знаний український дослідник історії та етнографії Поділля М.°Симашкевич, водночас педагог і протоієрей, написав узагальнюючу працю «Историко-географический и этнографический очерк Подолии» (1875)¹¹, що містить деякі загальні матеріали про традиційну одіж подолян.

Унікальність народного строю та вишивки безпосередньо українців Поділля як найпоширенішого способу прикрашання одягових складових компонентів зацікавила таких визначних вітчизняних науковців, істориків й етнографів, як Я. Головацького та П. Чубинського. Зокрема, Я. Головацький у своїй монографії «О народной одежде и убранстве русинов, или русских, в Галичине и северо-восточной Венгрии» (1877)¹² подав оцінку та порівняв локальні ознаки різних комплексів традиційного костюма західних подолян, гуцулів і лемків. Також автор торкнувся питання особливостей декору, зокрема вишивки та вбрання селян і міщан Бережанського, Тернопільського й Чортківського повітів.

У свою чергу П. Чубинський сьому книгу багатотомної праці «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским географическим обществом Юго-Западного отдела» (1877)¹³ присвятив характеристиці одягових складових чоловічої й жіночої народної ноші, способів оздоблення одягу, особливостей орнаментики, кольорової гами й окремих технік подільської вишивки. Ця праця стала результатом відомої етнографічно-статистичної експедиції, проведеної у 1869–1870 рр. під безпосереднім керівництвом П. Чубинського. Маршрут експедиції пролягав через такі повіти Подільської губернії: Балтський, Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Кам'янець-Подільський, Лeticівський, Літинський, Могилівський, Ольгопільський, Проскурівський, Ушицький та Ямпільський. Друга частина 7-го тому під назвою «Малоруссы Юго-Западного края» стала важливим кроком у вивченні Поділля як окремого історико-етнографічного регіону.

Польський етнограф і фольклорист Оскар Кольберг на зламі 1850–1860-х років та 1880 року досліджував етнографію, побут і фольклор населення західноукраїнських земель, зокрема Буковини, Волині, Поділля й Покуття. Зібраний ним цінний фактологічний матеріал ліг в основу праці «Podole»

---

⁶ Николаева Т. История украинского костюма / Т. Николаева. [Л. З. Васиної, Л.°Міненко, Т. Николаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт]. – К. : Либідь, 1996. – С. 9–10 : іл.

⁷ Широцький К. Дещо з української творчості артиста-маляра Тропініна / К.°Широцький // Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. – Львів, 1911. – Т. СІІІ. – Кн. ІІІ. – С. 98–112.

⁸ Домашний быт малоросса, Полтавской губернии Хорольского уезда (Священника А.°Иваницы) // Этнографический сборник, издаваемый Императорским русским географическим обществом. Вып. 1. – СПб. : Типография Министерства внутренних дел, 1853. – С. 337–371.

⁹ Афанасьев-Чужбинский А. Быт малорусского крестьянина (преимущественно в Полтавской губернии) / А.°Афанасьев-Чужбинский // Вестник Императорского русского географического общества. – 1855. – Ч. ХІІІ. – Кн.°1.° – Отд. 2. – С. 129–156.

¹⁰ Великдень у подолян. Анатолий Свидницький [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Lit/S/SvydnyckyA/OtherWorks/VelikdenUPodoljan.html>. 28.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹ Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолки / М.°Симашкевич. – Каменец-Подольск, 1875–1876. – Вып. 1–2. – 182 с.

¹² Головацкий Я. Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – СПб., 1877. – 85 с. с илл.

¹³ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край, снаряженной Русским географическим обществом : Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1877. – Т. 7. – Ч.°2. – Малоруссы Юго-Западного края. – С. 374–452.

(перевидання, 1994)¹⁴. Частково автор торкається й проблеми традиційної одіжі подолян, її рис і відмін. Певне значення для означеної теми має його праця «Pokucie: Obzog etnograficzny» (1882)¹⁵. Вивчаючи традиційно-побутову культуру українців Покуття, О. Кольберг розглянув риси народного вбрання населення лівобережного Придністров'я, деякі техніки вишивання та типи взорів на сорочках Борщівського й Заліщицького повітів, що є тепер районами Західного Поділля.

Впродовж 1869–1870 рр. під керівництвом Павла Чубинського у Волинській, Київській, Подільській і частково Полтавській губерніях були проведені експедиції з метою збирання етнографічних, народознавчих та фольклорних матеріалів. Пізніше результатом здійсненої збиральницької діяльності стала праця українського археолога й історика Катерини Мельник «Путевые очерки Подолии» (1884–1885)¹⁶. У ній побіжно охарактеризовано побут місцевого населення, зокрема, його традиційний стрій.

У народознавчій роботі «Языческий обычай в Брацлавщине «гонити шуляка»» (1885)¹⁷ С.°Венгрженовський, подільський етнограф, історик і фольклорист, родом із Вінниччини, не лише змістовно розкрив особливості вірувань подолян, але й одним із перших звернув увагу на виявлення характерних національних традицій у подільських вишивках та ткацтві.

Цінне дослідження про деякі особливості одягу подолян і способи його носіння опублікував історик та етнограф Поділля, священик та педагог І. Шипович, корені якого теж із Вінниччини. Крім цього, у своїй праці «Исторические сведения о с. Боровое Ямпольского уезда» (1895)¹⁸ вчений описав різновиди чоловічих зачісок на Поділлі.

Важливе місце в історіографії проблеми займають видання зі світлинами стародавнього одягу та зразками української народної вишивки. Останні упорядковані з метою збереження й продовження традицій вишивального ремесла як найпоширенішого способу оздоблення різноманітних складових компонентів убрання. Серед них варто відзначити альбоми, укладені О. Косачевою «Украинский орнамент» (1876)¹⁹ та «Українські узори» (1927)²⁰, П. Литвиною «Южно-русский народный орнамент» (1878)²¹ та «Южно-русский народный орнамент» (1902)²², М. Шевченко «Сборник Малороссийских узоров» (1883)²³, М. Самокишем «Мотивы украинского орнамента: Альбом» (1902)²⁴, Г. Павловичем «Українські взори XVIII-го віку» (Вип.°1,°1909)²⁵ та «Украинские узоры XVIII века» (Вип. 2, 1911)²⁶, Я.°і°Г.°Клунними «Альбом українських узорів: гладь, вирізування, мережка» (1915)²⁷. Українська вишивка у них розглядається без наукової обробки матеріалу, однак із використанням статистичного методу дослідження великої кількості зразків орнаментів, що важливо для порівняльного аналізу з подільською вишивкою. Сюди ж можна віднести й альбоми світлин фотографа й краєзнавця М. Грейма, котрий у 1872°р. заснував власну фотодрукарню у Кам'янці-Подільському. Всього автор видав 23 альбоми з фотографіями пам'яток історії й архітектури Кам'янця-Подільського та його околиць, Бару, Жванця, Хотина, а також

¹⁴ Kolberg O. Podole / Oskar Kolberg. Wyd. 1. – Poznań : DWOK, 1994. – 299 s.

¹⁵ Kolberg O. Pokucie. Obzog etnograficzny / Oskar Kolberg. – Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882.° – Т. I. – 360 s.

¹⁶ Мельник К. М. Путевые очерки Подолии / К. М. Мельник // Киевская старина. – 1884. – Т. 9. – май. – С. 1–32 ; июль. – С. 359–391 ; Т. 10. – сентябрь. – С. 53–81 ; октябрь. – С. 254–275 ; 1885. – Т. 11. – март. – С. 465–489 ; Т. 13. – декабрь. – С. 651–683.

¹⁷ Венгрженовский С. А. Языческий обычай в Брацлавщине «гонити шуляка» / С.°А.°Венгрженовский // Киевская старина. – 1885. – Т. 50. – С. 282–332.

¹⁸ Шипович И. Э. Исторические сведения о с. Боровое Ямпольского уезда / И. Э. Шипович // Подольские епархиальные ведомости. – 1895. – №17. – С. 393–400 ; №18. – С. 409–417.

¹⁹ Украинский орнамент / [Собрала и привела в систему Ольга П. Косачева]. – К. : В литогр[афии] С.°В.°Кульженко, 1876. – 31 л[ист].

²⁰ Українські узори / [Зібрала Олена Пчілка (О. Косач)]. – К., 1927. – 14 с.

²¹ Литвинова П. Я. Южнорусский народный орнамент : Вып. 1. Черниговская губ. Глуховской уезд. Узоры вышиванья, тканья и рисованья / [Собрала и составила Пелагея Яковлевна Литвинова]. – К. : Типография М. П. Фрица, 1878. – 13 с. ; 20 листов табл.

²² Литвинова П. Я. Южнорусский народный орнамент. Черниговская губерния (Уезды : Конотопский, Кролевецкий, Новгород-Северский и Стародубский), вып. 2 / [Собрала и составила П.°Я.°Литвинова. С предисл. проф. Е. К. Редина]. – Х. : Паровая типогр. и литогр. М. Зильберг и С-вья, 1902. – 19 с. ; ил., 20 л. табл.

²³ Шевченко М. Сборник малороссийских узоров / М. Шевченко. – К., 1883. – 16 табл.

²⁴ Самокиш Н. С. Мотивы украинского орнамента [Изоматериал] / Н. Самокиш. – СПб., 1902. – 40 л. цв. ил.

²⁵ Українські взори XVIII-го віку / [Ред. Г. Павловича]. – [СПб.] : Вид. П. Семенцова (Невская хромофотографія), 1909. – Вип. 1. – VIII окремих арк. іл. в папці.

²⁶ Украинские узоры XVIII века / [Ред. Г. Павловича]. – [СПб.] : Вид. П. Семенцова (Невская хромофотографія), 1911. – Вип. 2.

²⁷ Альбом українських узорів (гладь, вирізування і мережка). Зібраний Я. і Г. Клунними. Присвячується Зінківському повітові на Полтавщині – Київ, 1915. – 10 с.

жанрових сцен і типів людей, які там проживали у той час, зокрема й селян²⁸.

Деяка інформація про народну ношу українців Поділля й вишивку як спосіб її декорування подана у таких працях відомих дослідників: «Сцены из народного быта в Подолии» Ф. Левицького (1820)²⁹, «Быт подолян» (Вып. 1., 1859)³⁰ та «Быт подолян» (Вып. 2, 1860)³¹ К. Шейковського, «Этнографические сведения о Подольской губернии (народные юридические обычаи и народные верования, суеверия и предрассудки записанные в Литинском уезде мировым посредником Н. Данильченко)» (1869)³², «Быт западно-русского селянина» Ю. Крачковського (1874)³³ та в «Сборнике сведений о Подольской губернии» (1880–1884)³⁴. Загальна порівняльна інформація про українські ремесла й промисли міститься у роботі І. Аксакова «Исследование о торговле на украинских ярмарках» (1858)³⁵.

Визначний український письменник М. Коцюбинський у статті «Вироби селянок Поділля на виставці в Чикаго» (1892)³⁶ висвітлив участь вишивальниць села Клембівка Ямпільського району Вінницької області на виставці в Чикаго, де вони отримали світове визнання справжніх народних майстринь. Завдяки цьому Клембівка стала одним із найвідоміших центрів вишивального промислу на Поділлі зокрема та в Україні загалом.

Належне потрібно віддати й внеску у вивчення досліджуваної проблеми творчих надбань вітчизняних і закордонних художників, які фіксували у своїх працях життя та побут українців у цілому і подолян зокрема. Так, на початку XIX ст. відомі польські художники Є. Глоговський та К. Келісінський, керуючись у своїй роботі настановами Гуго Коллонтая щодо необхідності виконання малюнків усіх об'єктів, які недостатньо описати, створили портрети селян у народному вбранні з Бережанського, Буцацького, Гусятинського, Заліщицького і Теребовлянського районів сучасної Тернопільської області. Історико-етнографічна цінність портретів полягає в детальному переданні художниками найменших особливостей крою, прикрашання й порядку поєднання усіх складових елементів убрання в ансамблевий комплекс. Це дає можливість дослідникам прослідкувати архаїзм і розвиток, а також локальні й регіональні, насамперед подільські риси в загальноукраїнському контексті³⁷.

У 1898 р. вийшов альбом із замальовками селян у народних строях з Гусятинського, Заліщицького та Збарзького районів Тернопілля, виконаних художником З. Гайдукевичем у рамках багатотомного видання про Австро-Угорську монархію. Його твори дозволяють вивчити й проаналізувати особливості розміщення декору на одязі, зокрема вишиванках, його орнаментику, специфіку поєднання барв та формування окремих елементів одягу в цілісні комплекси на території Західного Поділля³⁸.

Отже, висвітлені вище матеріали етнографічної й народознавчої літератури XIX ст. носять швидше описовий, статистичний, фіксуючий і популяризаторський, ніж науковий характер. Історики, етнографи, поети, письменники та художники своїми роботами бажали привернути увагу спільноти і загалу до їх культурної спадщини. Однак проблема втрати традиційного досвіду, насамперед ткацького й вишивального, ремесел з огляду на зростаючий технічний прогрес, перехід на масове виробництво й стандартизацію, спонукала кращих представників української еліти вжити заходів для збереження та продовження тисячолітніх досягнень нації. Лише в останній чверті XIX ст. тенденції збирання фольклору й змальовування народного вбрання переросли у програму ґрунтовного пізнання української культури як невичерпного джерела народних традицій, звичаїв і обрядів. Тоді ж набула поширення активна музеєтворча діяльність у плані формування різноманітних колекцій зразків традиційно-побутової культури, зокрема ужиткових тканин, цілісних комплексів, окремих одягових складових народної ноші та фрагментів її

²⁸ Підгурний І. С., Урсу Н. О. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (друга половина XIX – початок XX ст.). Монографія / І. С. Підгурний, Н. О. Урсу. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 232 с.

²⁹ Левицкий Ф. К. Сцены из народного быта в Подолии / Ф. К. Левицкий. – К., 1820. – 46 с.

³⁰ Шейковский К. Быт подолян / К. Шейковский. – К., 1859. – Вып. 1. – 71 с.

³¹ Шейковский К. Быт подолян / К. Шейковский. – К., 1860. – Вып. 2. – 74 с.

³² Этнографические сведения о Подольской губернии (народные юридические обычаи и народные верования, суеверия и предрассудки записанные в Литинском уезде мировым посредником Н. Данильченко). – Каменец-Подольский, 1869. – Вып. 1. – С. 11.

³³ Крачковский Ю. Ф. Быт западно-русского селянина / Ю. Ф. Крачковский. – М., 1874. – 212 с.

³⁴ Сборник сведений о Подольской губернии. – Каменец-Подольский, 1880–1884. – Т. 1. – 214 с.; Т. 2. – 152 с.; Т. 3. – 102 с.

³⁵ Аксаков И. Исследование о торговле на украинских ярмарках / И. Аксаков // Труды Императорского русского географического общества. – СПб. : Типография Императорской академии наук, 1858. – 386 с.

³⁶ Коцюбинський М. Вироби селян з Поділля на виставці в Чикаго // М. Коцюбинський. Твори в 6 т. / М. Коцюбинський. – К., 1962. – Т. 4. – С. 19–21.

³⁷ Український народний одяг XVII – поч. XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / [Авт. та упоряд. Д. П. Кривач, Г. Г. Стельмашук ; Ред. Ю. Г. Гошко]. – К. : Наук. думка, 1988. – 272 с. : іл.

³⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : Етногр. аспект / [Ред. О. М. Козакевич]. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2005. – С. 11; Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. – Wien, 1898. – Bd. 5. – 890 s. : Taf.

оздоблення, передусім вишивки тощо. Неповторність, оригінальність і широкий спектр українського традиційного строю, його декору сприяли зацікавленості учених, краєзнавців, етнографів, небайдужих державних діячів, громадськості губернських земств і меценатів діяльністю народних майстрів та прагненню зберегти й підтримати народні промисли. З огляду на це вони сприяють організації виставок, майстерень, центрів вишивання й ткацтва, шкіл тощо.

Історичні аспекти виникнення та розвитку цехового строю на території Подільського краю, а також напрями їх діяльності розкрив знаний історик, етнограф, музеєзнавець і протоієрей Євфимій Сіцинський, родом із Хмельниччини, у своєму дослідженні «Материалы для истории цехов в Подолии» (1904)³⁹.

Загальну характеристику традиційного костюма українців та його основних компонентів подав у роботі «Одежда малороссов» (1905)⁴⁰ український етнограф польського походження Б. Познанський. Окрім того, автор висвітлив процеси виготовлення домотканого полотна та його різновиди, а також побіжно проаналізував побутування різних видів полотна в найбільших історико-етнографічних регіонах України і його застосування для пошиття того чи іншого одягу українськими селянами⁴¹.

Вивченню вишивального ремесла подолян вперше присвятили свої праці К. Беренс «Вышивальный промысел в России» (1913)⁴² та Е. Половцева «Золотошвейное производство» (1913)⁴³, у яких фрагментарно відображено специфіку вишивки с. Клембівка й золотошвейного промислу в Ямпільському повіті (сучасна Вінницька обл., Східне Поділля).

Особливе значення для осмислення матеріальної культури населення Поділля мають роботи О.°Прусевича «Обзор данных о кустарных промыслах Подольской губернии» (1913)⁴⁴ й Ю.°Александровича «Культурно-исторический отдел музея Подольской губернии» (1915)⁴⁵. У першому дослідженні польський учений, дослідник Поділля і Волині Олександр Прусевич, родом із Тернопільщини, висвітлив відомості про місцеві промисли кустарів, зокрема вишивальне ремесло в с. Клембівка Ямпільського повіту. У другому – подільський краєзнавець, етнограф та архівіст Юрій Александрович, родом із Вінниччини, здійснив огляд зібраних у музеї Подільської губернії матеріалів про стан кустарних промислів на теренах краю та зазначив, що вишивальний промысел представлений 353 зразками різного роду вишивок. Впродовж життєвого шляху Юрію Семеновичу Александровичу довелося попрацювати в багатьох музеях, в т. ч. й Поділля, проте в кожному з них він повністю віддавався кропіткій та складній роботі збирання й збереження історичних старожитностей і предметів побуту українців. Свого часу Ю.°Александрович зібрав власними силами з подільських сіл колекцію зі зразків вишитих орнаментів. Зразки вишивок з різноманітного одягу та інших побутових речей були добре опрацьовані з наукової точки зору, наклеєні на картонні картки та зброшуровані в своєрідний альбом, про що дослідник повідомляв у своєму листі від 22.07.1911 р. до Д. Яворницького. До того ж Юрій Семенович підкреслював, що всі орнаментальні сюжети мали точну дату й місце походження, народну назву орнаменту, назву одягу, з котрої був взятий орнамент, та інші відомості⁴⁶. Особливості східноподільського орнаменту Ю.°Александрович розкрив у праці «Об исследовании местного стильного вышивального орнамента в Винницком уезде Подольской губернии» (1917)⁴⁷.

Впродовж 1913–1914 рр. подільські дослідники за організацією Подільського губернського земства збрали та проаналізували великий фактичний матеріал про господарські заняття й промисли місцевого

---

³⁹ Сицинский Е. Материалы для истории цехов в Подолии / Е.°Сицинский // Труды Подольского церковного историко-археологического общества (бывшего историко-статистического комитета) / [под ред. Е. И. Сецинского, Н.°И. Яворовского]. – Каменец-Подольск : Тип. С. П. Киржацкого, 1904. – Вып. 10. – С. 417–494.

⁴⁰ Познанский Б. Одежда малороссов / Б. Познанский // Труды XII Археологического съезда в г. Харькове. – М., 1905. – Т. 3. – С. 190–191.

⁴¹ Там само. – С. 191.

⁴² Беренс К. Г. Вышивальный промысел в России / К. Г. Беренс // Кустарная промышленность в России : Женские промыслы. – СПб., 1913. – С. 381–440.

⁴³ Половцева Е. Золотошвейное производство / Е. Половцева // Кустарная промышленность России. Женские промыслы. – СПб., 1913. – С. 259–270.

⁴⁴ Прусевич А. Обзор данных о кустарных промыслах Подольской губернии / А. Прусевич // Экономическая жизнь Подолии. – 1913. – № 10–11. – С. 54–70.

⁴⁵ Александрович Ю. Культурно-исторический отдел музея Подольской губернии / Ю.°Александрович // Экономическая жизнь Подолии. – 1915. – № 4. – С. 9–18.

⁴⁶ Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / [упоряд. : С. В. Абросимова, Н. Є. Василенко, А. І. Перкова та ін.; вступ. ст. С. В. Абросимової; під загальною ред. Н.°І. Карустіної]. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.; Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 22.07.1911 р. // Дніпропетровський історичний музей (ДІМ). – КП – 69610/Арх – 12615; Лист Ю. С. Александровича до Д.°І. Яворницького від 12.08.1911 р. // ДІМ. – КП – 69611/Арх – 12616; Лист Ю. С. Александровича до Д.°І. Яворницького від 28.09.1911 р. // ДІМ. – КП – 69612/Арх – 12617; Лист Ю. С. Александровича до Д.°І. Яворницького від 25.02.1914 р. // ДІМ. – КП – 68614/Арх – 12619.

⁴⁷ Александрович Ю. Об исследовании местного стильного вышивального орнамента в Винницком уезде Подольской губернии / Ю. Александрович // Экономическая жизнь Подолии. – 1917. – № 2. – С. 19–24.

населення. Результатом завершення обстеження губернії стала праця «Кустарные промыслы Подольской губернии» (1916)⁴⁸. У цьому збірнику фахівець з української й слов'янської етнографії О. Прусевич систематизував та узагальнив матеріали про народну вишивку українців Поділля в праці «Народное вышивание»⁴⁹. Цінними є подані ним малюнки орнаментальних мотивів із записами місцевих назв технік та wzorів Гайсинського й Ямпільського повітів. Аналіз матеріалу про подільське ткацтво здійснили Л. Трофімов «Ткацкий промысел в Подольской губернии» (1916)⁵⁰ та В. Свидзинський «Ткацкий промысел в Подольской губернии» (1916)⁵¹. Загальну оцінку розвитку кушнірства на Поділлі подав П. Штельмах у своїй розвідці «Овчинно-тулупное (кушнирное) производство в Подольской губернии» (1916)⁵².

Велике значення для порівняльного аналізу традиційного вбрання подолян і його прикрашання мають роботи М. Сумцова «Очерки народного быта» (1902)⁵³, К. Болсуновського «Символ Змея в “Трипольской культуре”» (1905)⁵⁴, В. Богданова «Из истории женского южно-великорусского костюма» (1914)⁵⁵ та збірник «Историко-археологические и этнографические заметки о г. Зинькове Летичевского уезда» (1916)⁵⁶.

Побіжно про подільський народний стрій згадує відомий український етнограф Х. Вовк у своїй ґрунтовній роботі «Етнографічні особливості українського народу» (1916)⁵⁷, котра була надрукована у другому томі видання «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (СПб.) за його спільної редакції з професором М. Грушевським. Важливо те, що автор використовує методологічний підхід у питаннях дослідження загального походження української традиційної ноші та способів її оздоблення. Особливу цінність складають фототаблиці зі світлинами селян у національній одежі. Окремі матеріали для виготовлення головних уборів подолян (гусячі пера й віск) та прикрас Х. Вовк згадав у «Студіях з української етнографії та антропології» (1995, перевидання)⁵⁸. Серед матеріалів для створення оздоб він виокремив зерна й кісточку овочів, намистини кам'яні (з бурштину, гранату, коралу, смальти), металеві (дукачі, хрестики) та скляні (бісер, намистини з венеційського скла).

Варто віддати належне результатам значної збиральницької роботи на території Поділля, проведеної відомими українськими вченими М. Могилянським та К. Широцьким. Вони разом з іншими дослідниками взяли участь у етнографічних експедиціях в Україні з метою формування колекцій для Російського етнографічного музею в Санкт-Петербурзі (колишня назва – Етнографічний відділ Російського музею Олександра III). Впродовж 1909–1914 рр. науковці провели сім етнографічних експедицій на території північних і східних повітів Подільської губернії, зібравши для музею 1058 експонатів: речей народного побуту, вбрання, фрагментів вишивок, різноманітних доповнень до одягу, прикрас з бісеру, предметів, пов'язаних з ритуалами та господарського начиння з Кам'янецького, Ольгопільського й Проскурівського повітів і писанок із Вінницького й Кам'янецького повітів. Зібрані українськими етнографами експонати стали в майбутньому багатющим і цінним матеріалом для подальших наукових досліджень народного строю та побуту подолян зокрема⁵⁹. Найширшу оцінку творчого доробку мистецтвознавця й етнографа К. Широцького здійснив історик і етнограф Є. Сіцінський у рукописі «Праці К. Широцького по історії українського мистецтва»⁶⁰, де проаналізував його відомі праці й подав список із 59-ти видрукованих і рукописних, зібраних ним досліджень ученого.

⁴⁸ Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – 645 с.

⁴⁹ Прусевич А. Народное вышивание в Подольской губернии / А. Прусевич // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 305–334.

⁵⁰ Трофимов Л. Т. Ткацкий промысел в Подольской губернии / Л. Т. Трофимов // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 182–289.

⁵¹ Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии / В. Ф. Свидзинский // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 119–181.

⁵² Штельмах П. Овчинно-тулупное (кушнирное) производство в Подольской губернии / П. Штельмах // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 235–412.

⁵³ Сумцов Н. Ф. Очерки народного быта / Н. Ф. Сумцов. – Х., 1902. – 57 с.

⁵⁴ Болсуновский К. С. Символ Змея в «Трипольской культуре». Мифологический этюд : Реферат / К. С. Болсуновский. – 2-е изд. – К., 1905. – 13 с. : ил.

⁵⁵ Богданов Вл. Из истории женского южно-великорусского костюма / Вл. Богданов // Этнографическое обозрение. 1914. – № 1–2.

⁵⁶ Историко-археологические и этнографические заметки о г. Зинькове Летичевского уезда. – Каменец-Подольский. – 28 с.

⁵⁷ Волков Ф. К. Этнографические особенности украинского народа / Ф. К. Волков // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Петроград, 1916. – Т. 2. – С. 455–647.

⁵⁸ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – С. 128–130 : іл.

⁵⁹ Іваневич Л. А. Кость Широцький (1886–1919): науковець, просвітник, педагог. Монографія / Л. А. Іваневич. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011. – С. 136.

⁶⁰ Сіцінський Є. Праці К. В. Широцького по історії українського мистецтва // Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р-3333. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 85–97.

Одним із таких досліджень була розвідка «Український національний колір» (1911)⁶¹. У ній К. Широцький спостерігав поєднання національних жовто-блакитних чи жовто-синіх барв на давніх килимах і жіночих плахтах у всій Україні, в т. ч. й на території Поділля. Згідно з напрацюваннями автора, популярними були й тканини з блакитними пасмами на жовтому тлі або навпаки, які найбільше вироблялися в Луцьку на Волині й звідти розходилися на Поділля і Слобожанщину. Найбільш поширеними до того ж були також жовто-блакитні шовкові пояси як національні українські поясні вироби, котрі дуже цінувалися на початку ХХ ст. знавцями старовини за їхню «артистичну вартість». Ці кольори, вважав мистецтвознавець, народові давала його любов до природи, яку він бачив саме у жовтій і лазуровій барвах: золотистий степ, синє небо, синє море й ріки з жовтим очеретом, рудими скелями й сині гори. Причому жовтий із синім постійно вживався українцями в побуті до ХХ ст. На думку автора, лише наприкінці ХІХ ст. ці фарби почали сходити з колоритного жіночого вбрання в Україні, але їх ще можна було побачити цілими на вишивках у Подільському краї над Дніпром. А у праці «Наш прапор» (1918)⁶² науковець підкреслював перевагу жовто-синіх барв на случьких козацьких поясах, тканинах, церковних ризах та поликах, пазухах і лиштвах вишиванок українців, й особливо подолян, які тільки в середині ХІХ ст. змінили ці кольори на чорні та червоні.

Надалі зацікавленість К. Широцького історією взорів українських вишивок привела до комплексного дослідження ним цього своєрідного художнього явища – одного із поширених видів народної творчості. У своїй праці «Мотиви українського орнаменту (К альбому художника С. Васильковського)» (1913)⁶³ вчений висвітлив розвиток стильових ознак українського орнаменту та розкрив характерні риси національних орнаментальних мотивів. Автор подав аналіз художніх особливостей узорів вишивок на староцерковному одязі ХVІІ–ХVІІІ ст., відзначивши, що орнаменти Західної України і Поділля зберегли звичай старовини з відповідною їй простотою, а орнаменти Лівобережжя запозичили незвичайну пишність від південних народів і елементи ренесансу та художніх стилів Франції ХVІІІ ст. Також Кость Широцький класифікував орнаменти за характером мотиву й поділив їх на геометричні, рослинні, тваринні й предметні. Він підкреслив, що для Правобережжя характерні геометричні орнаменти з певними ознаками взорів сусідніх народів і з відтінками, аналогічними до орнаментів греків та південних слов'ян. Досліджуючи рослинні й тваринні мотиви орнаментів українських народних вишивок, науковець зазначив, що вони були практично однаковими на всій території України і застосовувались не лише у вишивках, але й у різьбі, настінних розписах, ліпленні, гравіюваннях, на чеканках, писанках і тканинах у поєднанні з геометричними елементами. К. Широцький описав поширені в українському орнаменті геральдичні мотиви, що містили у собі геометричні, рослинні й тваринні елементи разом, а також складні орнаменти із зображенням характерних побутових сцен та українських пейзажів. Автор наголошував, що український народний орнамент, поєднавши у собі елементи давнини, західних і східних культурних течій, «вважається серед інших орнаментів східної Європи найбільш стародавнім і оригінальним», тому й потребує досконалого та детального дослідження⁶⁴.

Окрім цього, студіюючи народне декоративне мистецтво, К. Широцький у праці «Украинское происхождение певческих костюмов в кафедральных храмах России» (1913)⁶⁵ описав історію походження ноші церковних співців. Учений висвітлив її вплив на створення вбрання для півчих у Росії, яке поєднало у собі стародавні елементи одягу запорозьких козаків, зокрема, жупан і кунтуш з вирізами. Також дослідив історію костюма півчих в Україні та мистецько-філософський і естетичний рівень ставлення українського народу до свого зовнішнього вигляду й строю.

Певне значення для осмислення традиційної ноші подолян має робота визначного українського мовознавця, літературознавця, публіциста, педагога, доктора філології Івана Огієнка «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» (1918)⁶⁶. Так, у першому розділі «Українська культура за давні віки» науковець, характеризуючи український орнамент, зазначив про загальні традиції оздоблення селянського вбрання українців вишивкою, особливо сорочок, плахт, фартухів, очіпків, каптурів, хусток і навіть задків на чоботах⁶⁷.

⁶¹ Широцький К. Український національний колір / К. Широцький // Рада. – 1911. – № 179. – 10 серпня. – С. 1.

⁶² Широцький К. Наш прапор // Календар на рік звичайний 1918. Вид. «Благодійного товариства видання загально-корисних та дешевих книжок» / [За ред. К. Широцького]. – К., 1918. – С. 23–24.

⁶³ Широцький К. Мотивы украинского орнамента (К альбому художника С. Васильковського) / К. Широцький // Украинская жизнь. – М., 1913. – № 11. – С. 64–70.

⁶⁴ Там само. – С. 70.

⁶⁵ Широцький К. Украинское происхождение певческих костюмов в кафедральных храмах России / К. Широцький // Украинская жизнь. – М., 1913. – № 7–8. – С. 116–119.

⁶⁶ Огієнко Іван. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. Репринтне відтворення видання 1918 року. – К. : Абрис, 1991. – 272 с. – [З малюнками і портретами українських культурних діячів].

⁶⁷ Там само. – С. 10–11.

Цінною у контексті вивчення особливостей як української народної ноші у загальному, так і подільської зокрема, вважаємо працю І. Огієнка «Словник слів, у літературній мові не вживаних» (1973, перевидання)⁶⁸. У ній автор згадує поширені та маловідомі назви національного строю українців у цілому та подолян у тому числі, зокрема: каптан (кафтан), каптур, камізелька (камізоля), кожух, комір (ковнір), кошіль, кучма, льон (лен, лляний, льяний), лиштва (листва), намисто (монисто, ожерелля), намітка, ногавиці, оджа (одіж), перкаль, перлина, перли (перла), перстень (з персня, перстенья), шкура (шкіра, шкур'яний, шкур'ятяний) тощо⁶⁹.

Загальні довідкові відомості про традиційну ношу, вишивку й ремесла українців Подільської губернії подані в «Энциклопедическом словаре Брокгауза и Ефрона» (1900–1901)⁷⁰.

Отож, загалом перший період (1800-і – 1910-і рр.) можна назвати важливим етапом становлення історіографії проблематики народного костюма українців Поділля, нагромадження фактичного матеріалу як вітчизняними, так і закордонними істориками, етнографами, мистецтвознавцями та іншими дослідниками, а також його опису, частково систематизації й аналізу.

— Другий період (20-і – 40-і рр. ХХ ст.) – концепція генези українського вбрання та мистецтва вишивки. Зі встановленням радянської влади в Україні, особливо після згортання непу й політики «українізації» поступово став втрачатися загальнодержавний інтерес до діяльності центрів ткацького, вишивального та інших промислів, до збереження й продовження національних традицій народної одяжі. Натомість, із метою відновлення етнографічних досліджень на місцях та організації краєзнавчо-етнографічних музеїв і видань, виникають регіональні краєзнавчі осередки, в тому числі й на території Подільського краю. Свою науково-дослідницьку діяльність на республіканському рівні в Радянській Україні до певної міри продовжили лише Етнографічна комісія Всеукраїнської академії наук, Музей антропології та етнології ім. Ф. Вовка й Всеукраїнське етнографічне товариство.

В 1924–1925 рр. знаний російський та український етнограф, дослідник Поділля Олександр Зарембський за завданням етнографічного відділу Російського музею в Ленінграді взяв участь у експедиції на території Вінниччини та Хмельниччини з метою формування відповідних колекцій. У результаті йому вдалося зібрати значний фактичний матеріал про комплекси одягу подолян, зразки народної вишивки та тканини, зробити світлини і замальовки орнаментальних мотивів. Зібрані ученим відомості лягли в основу першої аналітичної праці про вишивальне мистецтво Східного Поділля «Народное искусство подольских украинцев» (1928)⁷¹. У своїй праці О. Зарембський подав загальну класифікацію та аналіз технік східноподільської вишивки, розкрив її характерні орнаменти та кольорову гаму, виклав короткий опис складових елементів традиційного жіночого та чоловічого вбрання Поділля, починаючи від натільного, плечового, поясного й верхнього одягу та закінчуючи головними уборами й прикрасами. Також на підтвердження автор вмістив світлину українців Східного Поділля у народному строї. Названа робота має важливе значення для сучасних дослідників подільського вбрання.

Велику роль у вивченні надбань народного мистецтва подільського краю й продовженні його традицій відіграла Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа. Найпершим її виданням про народне убрання став альбом викладача цієї школи, подолянина Володимира Шавріна «Селянський одяг на Поділля. Автолітографії по фотогр. 1899/1900 рр. Є. Й. Сіцінського» (1927)⁷². Праця містила 14 двобарвних малюнків рідкісної на той час чоловічої та жіночої селянської одяжі з Кам'янецьчини, Лeticівщини, Могилівщини, Ольгопільщини й Ямпільщини. Водночас і саме видання було раритетним, оскільки його тираж складав усього 50 примірників. Крім цього, в альбомі подано короткий, але цінний термінологічний словник місцевих назв складових традиційної ноші.

У 1929 р. директор Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи, відомий український художник-графік, мистецтвознавець та етнограф Поділля Володимир Гагенмейстер видав змістовну роботу «Тульщина, село Орлівка : Вишивка низю»⁷³. У праці вчений детально розкрив одну з найбільш популярних технік вишивання на території Східного Поділля наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. та її поширені орнаментальні мотиви.

⁶⁸ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних / І. Огієнко. – Нью-Йорк : Науково-дослідче товариство української термінології «Бібліотека термінологічних словників і монографій», 1973. – 155 с.

⁶⁹ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних / І. Огієнко. – Нью-Йорк : Науково-дослідче товариство української термінології «Бібліотека термінологічних словників і монографій», 1973. – С. 43–70.

⁷⁰ Вишивання / Брокгауз А. и Ефрон Н. // Энциклопедический словарь. CD–RV 1. – 2002; Орнамент / Брокгауз А. и Ефрон Н. // Энциклопедический словарь. CD–RV 1. – 2002; Подольская губерния / Брокгауз А. и Ефрон Н. // Энциклопедический словарь. CD–RV 1. – 2002.

⁷¹ Зарембский А. Народное искусство подольских украинцев / А. Зарембский. – Ленинград, 1928. – 48 с.: ил.

⁷² Селянський одяг на Поділля. Автолітографії В. Шавріна по фотографіях 1899/1900 рр. Є. Й. Сіцінського / В. Шаврін ; репринтне видання ; [упорядн. та автори передм. А. М. Трембіцький, Л. А. Іваневич, В. С. Іваневич]. – Хмельницький : ІРД, 2016. – 48 с. (ХІІ + 36), іл.

⁷³ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низю / В. Гагенмейстер. – Кам'янець-Подільський, 1929. – 7 с. : 25 табл.

Окрім художньо-промислової школи в Кам'янці-Подільському, на початку 1920 рр. місцевим подільським краєзнавцям вдалося створити аж чотири музеї. Зокрема, історичний музей, директором якого став О. Неселовський, археологічний – на чолі з Є. Сіцинським, мистецько-промисловий – під керівництвом В. Гагенмейстера та природничий – під директорством Я. Регула. А в 1924 році усі названі заклади об'єднали в один центральний музей, директором якого був призначений О. Неселовський⁷⁴. Невдовзі Опанас Неселовський видав змістовне дослідження «Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст.» (1927). У своїй праці, опираючись на цінні архівні джерела, автор розкрив питання розшарування селянства на класи уже в XVIII ст., описав різновиди оплати праці найманих селян, в тому числі типи та вартість одягу й взуття, яке їм додавали до їх платні у вигляді грошових одиниць⁷⁵.

Упродовж 20-х – 40-х рр. XX ст. вийшли у світ ряд праць, присвячених історії та семантиці українських орнаментів, вишивальним промислам тощо. Вони мають певне аналітичне значення для даної проблематики, зокрема: Б. Крижановського «Подольская экспедиция» (1926)⁷⁶, М. Брока «Крест у язычников» (1927)⁷⁷, Г. Павлуцького «Історія українського орнаменту» (1927)⁷⁸, Л. Рерга «Вишивальні промисли на Україні» (1927)⁷⁹, Є. Сіцинського «Нариси з історії Поділля» (1927)⁸⁰, Ю. Павловича «До питання про еволюцію українського народного орнаменту» (1929)⁸¹, Л. Шульгіної «Програми до збирання відомостей про пояси і крайки» (1930)⁸².

Окреме місце у роботі займають альбоми зі зразками орнаментальних мотивів вишивок, серед них: «Узори стародавніх українських вишивок. Альбом» (б. р.) – збрала К. Долматова⁸³, «Народні вишивки» (1930)⁸⁴ Ф. Гриневича, «Українська народна вишивка. Альбом» (1936)⁸⁵.

Вагомим підґрунтям у подальшому вивченні традиційного вбрання українців і його декору стала праця відомої вітчизняної дослідниці при ВУАН Віри Білецької «Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментика» (1929)⁸⁶. Авторка, використовуючи фактичний матеріал, в тому числі й з Подільського регіону, вперше створила змістовну класифікацію українських жіночих і чоловічих вишиванок за способами крою та оздоблення, а також у загальному описала регіональні й подекуди локальні особливості їх орнаментики та технік вишивання.

Видатний історик Поділля Євфимій Сіцинський зібрав цінну й свого роду унікальну колекцію орнаментів подільських вишивок⁸⁷. Значення цієї самобутньої колекції полягає у тому, що вона містить стародавні зразки орнаментів різноманітних технік подільської вишивки зі збереженням народних назв орнаментальних мотивів. На основі зібраного у селах краю і на великих ярмарках матеріалу науковець сформував альбоми, у яких, розглядаючи народну вишивку як своєрідне художнє явище та спосіб оздоблення одягу й побуту, подав аналіз технік виконання і художніх особливостей різноманітних видів вишивання. Альбомні зразки подільської вишивки свідчать про гармонію кольорів, високий мистецький хист, тонкий художній смак та глибоке відчуття місцевими майстринями краси оточуючого світу. Дослідник зібрав також досить вартісні колекції одяжі, які широко використовували українські етнографи й мистецтвознавці. Етнографічні колекції вишивок та одягу Є. Сіцинського є надзвичайно важливим першоджерелом і наглядним матеріалом для сучасних дослідників історії як українського строю в цілому, так і подільського в т. ч.⁸⁸.

⁷⁴ Соловей В. П. Історія музею в 20–30-ті роки / В. П. Соловей // Музей і Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 12–15.

⁷⁵ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст. / О. Неселовський // Матеріали до історії Поділля. Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець-Подільський, 1927. – Т. II. – С. 1–23.

⁷⁶ Крыжановский Б. Г. Подольская экспедиция / Б. Г. Крыжановский // Этнографические экспедиции 1924–1925. – Ленинград, 1926. – С. 22–38.

⁷⁷ Брок М. Крест у язычников / М. Брок // Атеист. – 1927. – С. 3–36.

⁷⁸ Павлуцкий Г. История украинского орнамента / Г. Павлуцкий ; з передм. М. Макаренко // УАН. Всеукр. археолог. ком., відділ мистецтва. – К., 1927. – 28 с. : 11 табл.

⁷⁹ Рерг Л. Вишивальні промисли на Україні / Л. Рерг // Вісник промислових та промислово-кредитних кооперативів України. – 1927. – № 3. – С. 24–27 ; № 4. – С. 29–31.

⁸⁰ Сіцинський Є. Нариси з історії Поділля / Є. Сіцинський. – Вінниця, 1927. – Ч. I. – 72 с.

⁸¹ Павлович Ю. До питання про еволюцію українського народного орнаменту / Ю. Павлович // Матеріали до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI–XXII. – Ч. I. – С. 11–116.

⁸² Шульгіна Л. Програми до збирання відомостей про пояси і крайки / Л. Шульгіна. – К., 1930. – 8 с.

⁸³ Узори стародавніх українських вишивок. Альбом / Збір. К. Долматова. – СПб., б. р. – 20 табл.

⁸⁴ Гриневич Ф. Народні вишивки / Ф. Гриневич. – Львів : Русалка, 1930. – 12 с.

⁸⁵ Українська народна вишивка. Альбом. – Харків, 1936. – 30 с.

⁸⁶ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментика / В. Білецька // Матеріали до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI–XXII. – Ч. I. – С. 43–109.

⁸⁷ Колекція вишивок Є. Сіцинського // Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник. – Інв. № ТКМ°376–418, 437–460.

⁸⁸ Трембіцький А. М. Євфимій Сіцинський (1859–1937) : наукова та громадська діяльність. Монографія / А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – С. 153.

Проблеми вивчення ткацтва, вишивки та орнаментальних мотивів Поділля у контексті українського мистецтва частково розкрито у виданих за кордоном роботах знаного історика, дослідника архітектури, графіки, сакрального мистецтва, професора Володимира Січинського, родом із міста Кам'янець-Подільський. Зокрема, у таких працях, як: «Українські вишивки» (Варшава, 1922)⁸⁹ «Орнамент в історичних стилях. Альбом» (Прага, 1940)⁹⁰, «Орнамент в історичних стилях. Альбом» (Прага, 1943)⁹¹, «Українське ужиткове мистецтво. Ткацтво. Вишивки. Альбом» (Прага, 1943)⁹², «Українські орнаменти історичні. Альбом» (Прага, 1943)⁹³, «Українські орнаменти народні. Альбом» (Прага, 1943)⁹⁴, «Орнаменти народні. Альбом» (Франкфурт, 1946)⁹⁵, «Українські орнаменти історичні. Альбом» (Франкфурт, 1946)⁹⁶, «Орнамент в історичних стилях. Альбом» (Франкфурт, 1946)⁹⁷, «Українські вишивки. Альбом» (Франкфурт, 1947)⁹⁸, «Українська народна вишивка» (Новий Ульм, 1947)⁹⁹, «Альбом вишивок. З приводу вид. К. В. Габданка-Рогозинського» (Франкфурт, 1947)¹⁰⁰. Вартісною для аналітичної оцінки мистецтва виготовлення, оздоблення та формування у комплекси народного вбрання є змістовна праця В. Січинського «Чужинці про Україну. Вибір описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть» (Львів, 1938)¹⁰¹, яка витримала одинадцять перевидань.

Окремий матеріал узагальнюючого та порівняльного характеру стосовно елементів української народної ноші міститься у працях, виданих у Празі, а саме: С. Маковського «Народное искусство Подкарпадской Руси» (1925)¹⁰², Д. Зеленина «Головные уборы восточных славян» (1926)¹⁰³ та Х. Вовка «Студії з української етнографії та антропології» (1928, перевидана)¹⁰⁴. Крім цього, у Кракові було надруковано цінну роботу В. Андріївського «Звичаї і обряди українського народу» (1941)¹⁰⁵, що містила відомості про особливості національних головних уборів, а саме: їх крій, пошиття й прикрашення.

Важливе значення в історіографії цього періоду мають закордонні часописи «Наше життя» (США, Філадельфія) та «Свобода» (США, Нью-Йорк), котрі містили постійні рубрики з історії, культури й етнографії українського народу. У цих друкованих виданнях, популярних серед діаспори та не лише, часто траплялися цікаві й змістовні дослідження про традиційний костюм у цілому та його складові компоненти зокрема, а також вишивку українців усіх історико-етнографічних регіонів і районів нашої держави, в тому числі й Поділля. Так, певну цінність складають статті Б. Цимбалістого¹⁰⁶ та К. Домашевської¹⁰⁷ про організацію виставок народного строю українців в Українському музеї у Чикаго, створеному зусиллями Союзу українок Америки в 1976 р. та ін. До речі, варто підкреслити, що названі часописи видаються з 1893 р. «Свобода»¹⁰⁸ і з 1940 р. «Наше життя»¹⁰⁹ із певними перервами й до сьогодні.

Отже, період 20-х – 40-х рр. ХХ ст. позначився з одного боку деструктивною політикою радянської влади щодо збереження й популяризації національних традицій, зокрема й убрання та з іншого – пожвавленням краєзнавчих, фольклорних та етнографічних досліджень на місцевих рівнях, виникненням регіональних краєзнавчих організацій, шкіл, музеїв та вітчизняних і закордонних видань.

— Третій період (50-і – 80-і роки ХХ ст.) – створення підґрунтя для аналізу характерних

⁸⁹ Січинський В. Українські вишивки / В. Січинський // Українська трибуна (Варшава). – 1922. – 6 січня. – № 3.

⁹⁰ Січинський В. Орнамент в історичних стилях. Альбом. VI табл. з 57 рис. / В. Січинський. – [Прага], 1940. – 8 с.

⁹¹ Січинський В. Орнамент в історичних стилях. Альбом / В. Січинський. – Прага, 1943. – 8 табл.

⁹² Січинський В. Українське ужиткове мистецтво. Ткацтво. Вишивки. Альбом. 47 табл. з 500 рис. / В. Січинський. – Прага, 1943. – 8 с. ; 47 табл.

⁹³ Січинський В. Українські орнаменти історичні. Альбом / В. Січинський. – [Прага, 1943]. – 9 окремих листів з іл. в обгортці.

⁹⁴ Січинський В. Українські орнаменти народні. Альбом / В. Січинський. – Прага, 1943. – 8 табл.

⁹⁵ Січинський В. Орнаменти народні. Альбом. 2-е вид. / В. Січинський. – Франкфурт, 1946. – 8 табл.

⁹⁶ Січинський В. Українські орнаменти історичні. Альбом. 2-е вид. / В. Січинський. – Франкфурт, 1946. – 8 табл.

⁹⁷ Січинський В. Орнамент в історичних стилях. Альбом. 2-е вид. / В. Січинський. – Франкфурт, 1946. – 8 табл.

⁹⁸ Січинський В. Українські вишивки. Альбом / В. Січинський. – Франкфурт, 1947. – 8 табл.

⁹⁹ Січинський В. Українська народна вишивка / В. Січинський // Українські вісті (Новий Ульм). – 1947. – № 1.

¹⁰⁰ Січинський В. Альбом вишивок. З приводу вид. К. В. Габданка-Рогозинського / В. Січинський // Час (Франкфурт). – 1947. – № 7.

¹⁰¹ Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – Львів : Червона калина, 1938. – 212 с. ; іл.

¹⁰² Маковський С. К. Народное искусство Подкарпадской Руси / С. К. Маковський. – Прага : Пламя, 1925. – 161 с.

¹⁰³ Зеленин Д. К. Головные уборы восточных славян / Д. К. Зеленин // Slavia (Прага). – 1926. – Вып. 2.

¹⁰⁴ Вовк Х. Одежа / Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Х. Вовк. – Прага, 1928. – С. 124–170.

¹⁰⁵ Андріївський В. Звичаї і обряди українського народу / В. Андріївський. – Краків, 1941. – 237 с.

¹⁰⁶ Цимбалістий Б. П'ятиріччя Українського музею / Б. Цимбалістий // Свобода. – 1981. – Ч. 186. – С. 3.

¹⁰⁷ Домашевська К. Виставка одягу і вишивок з Яворівщини / К. Домашевська // Свобода. – 1982. – Ч. 222. – С. 3.

¹⁰⁸ Про українську народну сорочку в Українському музеї в Нью Йорку // Свобода. – 1988. – Ч. 210. – С. 4; Зростають колекції Українського Музею в Нью Йорку // Свобода. – 1989. – Ч. 244. – С. 4.

¹⁰⁹ Білецька В. До орнаментативної української сорочки / В. Білецька // Наше життя. – 1954. – Ч. 6. – С. 5; Українська вишивка : попередниця // Наше життя (Нью-Йорк). – 1958. – Ч. 3. – С. 19; «Б-н. » Народне вбрання / [Лідія Бурачинська] // Наше життя (Нью-Йорк). – 1989. – Ч. 6. – червень. – С. 5–6.

загальноукраїнських і регіональних ознак народного строю та вишивки, як способу оздоблення одягу. Причому саме з середини ХХ ст. дослідження тематики традиційної ноші українців виокремилася в самостійний напрям вивчення народної культури. Упродовж зазначеного відрізка часу було нагромаджено значну кількість фактологічного матеріалу й здійснено спроби його наукової обробки, систематизації, узагальнення та оцінки, хоча й дещо не завжди об'єктивної з огляду на вимоги політичного курсу комуністичної партії щодо насадження єдиного образу радянського громадянина, без його національної самоідентифікації, в тому числі й у народному костюмі. Попри все, саме в цей період вітчизняними вченими було створено класифікації традиційного комплексу вбрання загалом та його окремих складових компонентів.

Найбільш суттєвим внеском цього часу у вивчення художніх особливостей української народної ноші в цілому та подільської зокрема став ряд монографій вітчизняних учених. Насамперед варто відзначити монографічну роботу К. Матейко «Український народний одяг» (1977)¹¹⁰, де вперше в повноцінному обсязі класифіковано традиційні строї, починаючи від зародження цивілізації на території України й до сучасності. Подано науково-порівняльний аналіз характерних регіональних відмінностей крою, прикрашання, способів носіння та поєднання у комплекси натільного, поясного, плечового й верхнього одягу, головних уборів, взуття, поясів, прикрас та доповнень до одягу таких історико-етнографічних регіонів України, як Полісся, Середнє Придніпров'я, Південь України, Поділля, Карпати й Прикарпаття. За основу запропонованого етнографічного районування дослідницею було взято принципи зодягання одягу, його колорит і декорування. Варто наголосити, що для визначення національної специфіки ноші, її соціальних різниць та взаємовпливів К. Матейко використала різноманітні джерела, зокрема староруські оригінальні й перекладні пам'ятки, іконний живопис, мініатюри, фрески, мозаїку, твори усної народної творчості, полемічну й пародійну літературу, мемуарну історіографію слов'янських й іноземних послів і мандрівників та колекції музеїв УРСР.

Значну цінність для досліджуваної тематики складає монографія С. Сидорович «Художня тканина західних областей УРСР» (1979)¹¹¹. У ній учена проаналізувала розвиток ткацького виробництва Західної України у радянські часи, класифікувала тканини за територіальним принципом і побутовим призначенням, описала технічні прийоми виготовлення художньої тканини. Крім цього, авторка торкнулась питання орнаментальних композицій народних тканин, характеристики тканого одягу та регіональних особливостей виготовлення обгорток, плахт, поясів, наміток, очіпків і фартухів у західних областях УРСР.

Науковиця Г. Горинь у монографії «Шкіряні промисли західних областей України (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.)» (1986)¹¹² ґрунтовно висвітлила різновиди, способи виготовлення й оздоблення одягу, взуття та головних уборів зі шкіри на території Західної України у зазначений період.

Першою комплексною роботою регіонального спрямування стала монографія «Украинская народная одежда: Среднее Поднепровье» (1988)¹¹³ Т. Ніколаєвої. У ній авторка детально розкрила спільні й відмінні ознаки традиційного костюма українців Середнього Подніпров'я у національному контексті, а також типи матеріалів для створення одягових складових народних комплексів убрання, їх декорування, способи носіння й поєднання у цілісні ансамблі.

Подана в вищеназваних монографіях фактологічна інформація дає можливість здійснювати порівняльний аналіз притаманних особливостей подільського строю й методів прикрашання його компонентів на фоні загальноукраїнських тенденцій.

Упродовж 50-х – 80-х рр. ХХ ст. побачила світ ціла низка наукових, краєзнавчих, історико-етнографічних робіт, що висвітлюють проблему методики й методології дослідження української народної ноші та її визначальних рис. Сюди варто віднести такі праці: К. Матейко «Одяг» в книзі «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» (1969)¹¹⁴, В. Мамуні «Українські народні сорочки в колекції Державного історичного музею УРСР» (1970)¹¹⁵, З. Болтарович «Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст.» (1976)¹¹⁶, П. Жолтовського «Український живопис ХVІІ–ХVІІІ ст.»

¹¹⁰ Матейко К. Український народний одяг / К. Матейко. – К. : Наук. думка, 1977. – 224 с. : іл.

¹¹¹ Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР / С. Й. Сидорович. – К. : Наук. думка, 1979. – 153 с. : іл.

¹¹² Горинь Г. Й. Шкіряні промисли західних областей України (Друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Г. Й. Горинь. – К. : Наук. думка, 1986. – 94 с. : іл.

¹¹³ Николаєва Т. А. Украинская народная одежда : Среднее Поднепровье / Т. А. Николаєва. – К., 1988. – 246 с.

¹¹⁴ Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / [відп. ред. Я. Запаско]. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1969. – 192 с.

¹¹⁵ Мамуня В. М. Українські народні сорочки в колекції Державного історичного музею УРСР / В. М. Мамуня. – К., 1970. – 35 с.

¹¹⁶ Болтарович З. Є. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. / З. Є. Болтарович. – К., 1976. – 138 с.

(1978)¹¹⁷, К. Стамерова «Нариси з історії костюмів» (1978)¹¹⁸, П. Білецького «Українська портретна живопись XVII–XVIII вв.» (1981)¹¹⁹, В. Горленка «Нариси з історії української етнографії» (1984)¹²⁰ та Г.°Скрипник «Етнографічні музеї України» (1989)¹²¹. Зміст названих досліджень розширює і збагачує діапазон знань про матеріальну культуру та побут українського народу, зокрема й західних подолян.

Серед важливих для означеної проблематики праць цього періоду необхідно виділити «Український народний одяг XVII – початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського» (1988)¹²² Г. Стельмащук і Д. Крвавича. У названій роботі вчені подали наукову характеристику малюнків українського народного вбрання з колекції акварелей львівського художника й архітектора кінця XVIII – початку XIX ст. Юрія Глоговського. Акварелі цінні своєю достовірністю, адже підтверджені літературними джерелами і музейними зразками, а тому дають змогу перевірити, доповнити та уточнити дані про вбрання XVII – початку XIX ст., в тому числі Західного Поділля. З колекції також довідуємося про деякі маловідомі або зовсім невідомі компоненти костюма та способи їх носіння.

З-поміж наукових праць, котрі охоплюють методологію вивчення та аналізу традиційних українських ремесел, пов'язаних із виготовленням матеріалу для одягу, безпосередньо самого вбрання та способів його декору для дослідження, мають значення такі: Б. Бутника-Сіверського «Українське радянське народне мистецтво (1917–1941)» (Т. 1, 1966)¹²³ та «Українське радянське народне мистецтво (1941–1967)» (Т. 2, 1970)¹²⁴, «Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР» (1976)¹²⁵, А. Жука «Сучасні українські художні тканини» (1985)¹²⁶, «Народні художні промисли УРСР. Довідник» (1986)¹²⁷, В.°Борисенко «Весільні звичаї та обряди на Україні» (1988)¹²⁸. Зазначені роботи також сприяють розкриттю історичних та естетичних основ розвитку традиційного строю та його окремих складових елементів.

Допомагає у вивченні поставленої проблеми наявна науково-популярна література, зокрема альбоми й комплекти листівок, які присвячені комплексам народної ноші, основним технікам вишивки й орнаментальним мотивам України в цілому та Поділля в тому числі: «Народний одяг Західних областей УРСР. Альбом» (1959)¹²⁹ О. Кульчицької; «Українське народне мистецтво. Тканини та вишивки» (1960)¹³⁰ за редакцією В. Білозуб, Н. Манучарової й В. Заболотного; «Українське народне мистецтво. Вбрання» (1961)¹³¹ за редакцією К. Гуслистого; «Український костюм. Комплект листівок» (1977)¹³², упорядник В.°Миронов; «Художнє вишивання : альбом» (1981, 1989)¹³³ О. Гасюк і М. Степан; «Українське весільне вбрання : етнографічні реконструкції» (1989)¹³⁴ Т. Косміної, З. Васиної. У всіх вищезазначених альбомах зібрані зразки українського народного строю XIX–XX ст. На підставі документального матеріалу (малюнків, офортів і фотографій) репрезентовані традиційні ансамблеві костюми різноманітних історико-етнографічних регіонів і районів України та варіанти освоєння народних традицій у сучасних моделях одягу. Окрім цього, ілюстрації альбомів супроводжуються коментарями, що допомагає виокремити

¹¹⁷ Жолтовський П. М. Український живопис XVII–XVIII ст. / П. М. Жолтовський. – К., 1978. – 328 с.

¹¹⁸ Стамеров К. Нариси з історії костюмів. Ч. 1. / К. Стамеров. – К. : Мистецтво, 1978. – 256 с.

¹¹⁹ Белецкий П. Украинская портретная живопись XVII–XVIII вв. / П. Белецкий. – Ленинград, 1981. – 258 с.

¹²⁰ Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії / В. Ф. Горленко. – К., 1984. – 248 с.

¹²¹ Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України / Г. А. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1989. – 264 с. : іл.

¹²² Український народний одяг XVII – поч. XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / [авт. та упоряд. Д. П. Крвавич, Г. Г. Стельмащук ; Ред. Ю. Г. Гошко]. – К. : Наук. думка, 1988. – 272 с. : іл.

¹²³ Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво (1917–1941). Т. 1. / Б. С. Бутник-Сіверський. – К. : Наук. думка, 1966. – 224 с.

¹²⁴ Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво (1941–1967). Т. 2. / Б. С. Бутник-Сіверський. – К. : Наук. думка, 1970. – 216 с.

¹²⁵ Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР. – К. : Mistetstvo Publishers, 1976. – 400 с.

¹²⁶ Жук А. К. Сучасні українські художні тканини / А. К. Жук. – К. : Наук. думка, 1985. – 117 с.

¹²⁷ Народні художні промисли УРСР. Довідник. – К. : Наук. думка, 1986. – 143 с. : іл.

¹²⁸ Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В. К. Борисенко В. К. – К. : Наук. думка, 1988. – 189 с.

¹²⁹ Кульчицька О. Народний одяг Західних областей УРСР. Альбом / О. Кульчицька. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 15 с. : 74 табл.

¹³⁰ Українське народне мистецтво. Тканини та вишивки / [під ред. В. Х. Білозуб, Н. Д. Манучарової, В. Г.°Заболотного]. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. – Вип.°1. – 261 с. : іл.

¹³¹ Українське народне мистецтво. Вбрання / [під ред. К. І. Гуслистого]. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – Вип. 2. – 327 с. : іл.

¹³² Український костюм. (Комплект 20 листівок з текстітками українською, російською та англійською мовами) / [упор. та автор тексту В. Миронов]. – К. : Мистецтво, 1977. – 20 с.

¹³³ Гасюк О. О., Степан М. Г. Художнє вишивання : альбом / О. О. Гасюк, М. Г. Степан. – К. : Вища школа, 1981. – 103 с. : іл.; Гасюк О., Степан М. Художнє вишивання : альбом / О. Гасюк, М. Степан. – К. : Вища школа, 1989. –°6-е°вид., стер. – 237 с.

¹³⁴ Українське весільне вбрання : етнографічні реконструкції. (Комплект 18 листівок з текстітками українською, російською та англійською мовами) / [упор. та автори тексту Т. Косміна, З. Васиної]. – К. : Мистецтво, 1989. – 18 с.

регіональні ознаки натільного, поясного, плечового та верхнього одягу, взуття, прикрас, головних уборів, поясів і доповнень до одягу, частково способів їх крою, прикрашання й поєднання в комплекси, сюжетів їх орнаментів і характерної колористики. Варто відзначити серед названих альбомів видання О. Кульчицької «Народний одяг Західних областей УРСР. Альбом» (1959)¹³⁵, оскільки авторка у ньому подала цікаві художні реконструкції складових елементів традиційного вбрання також українців Західного Поділля.

Питання виділення загальноукраїнських особливостей і регіональних відмінностей традиційної ноші українців Поділля, матеріалів для виготовлення її одягових складових компонентів, їх кольорової гами, способів покрою, різновидів декорування, технік їх виконання й узорів у певній мірі висвітлені в статтях: Р.°Гарасимчука (1957)¹³⁶, Л. Федорової (1959)¹³⁷, В. Горобця (1972)¹³⁸, В. Борисенко (1973)¹³⁹, М.°Костишиної (1976)¹⁴⁰, З. Тканко (1985)¹⁴¹, Т. Ніколаєвої (1986)¹⁴², Н. Суислової (1986)¹⁴³, Г. Щербія (1986)¹⁴⁴ та Л. Орел (1989)¹⁴⁵. Чи не єдиним спеціалізованим часописом з 1957 р., в якому вітчизняні етнографи могли друкувати практично без труднощів свої наукові дослідження був журнал «Народна творчість та етнографія», що видавався Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР. З 2011 року часопис виходить під назвою «Народна творчість та етнологія» й до сьогодні.

Характеристика окремих предметів українського народного костюма (головних уборів, взуття й поясів) загалом та подільського зокрема, подана у праці О. Кравець «Сімейний побут і звичаї українського народу: історико-етнографічний нарис» (1966)¹⁴⁶ та статтях Я. Прилипка (1970)¹⁴⁷, К. Матейко (1973)¹⁴⁸, Г. Горинь (1981)¹⁴⁹, Б. Бутника-Сіверського (1985)¹⁵⁰ і З. Тканко (1988)¹⁵¹.

У 1970 році побачила світ цінна праця «Дукати і дукачі України»¹⁵² І. Спаського. Вона дає змогу детально ознайомитися з класифікацією, призначенням і техніками виготовлення окремих видів українських традиційних жіночих оздоб, а також з їх локальними особливостями. Мистецтво створення й способи застосування народних прикрас також розкриті у статтях А. Будзана (1976)¹⁵³, В. Суховесєва (1986)¹⁵⁴ і Г. Недашківської (1988)¹⁵⁵.

Період «хрущовської відлиги» сприяв відновленню наукових досліджень у галузі одного з найбільш популярних способів оздоблення народного строю – вишивці. Протягом цього часу було надруковано значну кількість праць, що розкривають питання класифікації технік і орнаментів української вишивки та

---

¹³⁵ Кульчицька О. Народний одяг Західних областей УРСР. Альбом / О. Кульчицька. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 15 с. : 74 табл.

¹³⁶ Гарасимчук Р. Народное искусство Тернопольской области УССР / Р. Гарасимчук // Советская этнография. – 1957. – № 2. – С. 72–89.

¹³⁷ Федорова Л. Матеріали до одягу Хмельницької області / Л. Федорова // Народна творчість та етнографія (НТЕ). – 1959. – № 1. – С. 95–97.

¹³⁸ Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах (За матеріалами XVIII ст.) / В. Горобець // НТЕ. – 1972. – № 4. – С. 53–59.

¹³⁹ Борисенко В. Деякі особливості народного убрання поляків Поділля. (Кінець XIX – поч. XX ст.) / В. Борисенко // НТЕ. – 1973. – № 2. – С. 55–59.

¹⁴⁰ Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля / М. Костишина // НТЕ. – 1976. – № 6. – С. 59–67.

¹⁴¹ Тканко З. Народний одяг Поділля в збірках державного музею етнографії народів СРСР у Ленінграді / З.°Тканко // НТЕ – 1985. – № 3. – С. 61–63.

¹⁴² Ніколаєва Т. О. До методики дослідження художніх особливостей традиційного одягу українців : (На матеріалах народного одягу Поділля) / Т. О. Ніколаєва // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 111–113.

¹⁴³ Суслова Н. О. Народний костюм Поділля XIX – початку XX ст. / Н. О. Суслова // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 113–114.

¹⁴⁴ Щербій Г. С. Стан та перспективи етнографічного вивчення одягу українців Поділля / Г. С. Щербій // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 110–111.

¹⁴⁵ Орел Л. Сорочку білу вишию шовком... / Л. Орел // Радянська жінка. – 1989. – № 10. – С. 31–32.

¹⁴⁶ Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу : історико-етнографічний нарис / О. М. Кравець. – К., 1966. – 200 с.

¹⁴⁷ Прилипка Я. Класифікація народних головних уборів. Іл. : М. Маловський / Я. Прилипка // НТЕ. – 1970. – № 5. – С. 27–37.

¹⁴⁸ Матейко К. І. Головні убори українських селян до початку XX ст. / К. І. Матейко // НТЕ. – 1973. – № 3. – С. 47–54.

¹⁴⁹ Горинь Г. Й. З історії шевства на Україні / Г. Й. Горинь // НТЕ. – 1981. – № 6. – С. 54–58.

¹⁵⁰ Бутник-Сіверський Б. С. Народні пояси XVII – початку XIX століть / Б. С. Бутник-Сіверський // НТЕ. – 1985. – № 1. – С. 30–33.

¹⁵¹ Тканко З. О. Головні жіночі убори Поділля / З. О. Тканко // НТЕ. – 1988. – № 6. – С. 44–46.

¹⁵² Спаський І. Г. Дукати і дукачі України / І. Г. Спаський. – К., 1970. – 167 с.

¹⁵³ Будзан А. Художні вироби з бісеру / А. Будзан // НТЕ. – 1976. – № 1. – С. 80–85.

¹⁵⁴ Суховесєв В. Старовинні прикраси / В. Суховесєв // Україна. – 1986. – № 29.

¹⁵⁵ Недашківська Г. Ф. Корали в народному вбранні / Г. Ф. Недашківська // НТЕ. – 1988. – № 5. – С. 56–58.

їх регіональних ознак, зокрема: «Українське народне художнє вишивання» (1958)¹⁵⁶ О. Кулик, «Сучасна українська вишивка» (1986)¹⁵⁷ Т. Кари-Васильєвої, «Червоними і чорними нитками» (1986)¹⁵⁸ В. Левчук, «Орнамент українського народного розпису : витоки, традиції, еволюція» (1989)¹⁵⁹ О. Найдена.

Особливу роль в історіографії досліджуваної проблеми відіграє, побудоване на великому фактичному матеріалі, фундаментальне мистецтвознавче дослідження Р. Захарчук-Чугай «Українська народна вишивка (західні області України)» (1988)¹⁶⁰. Науковиця класифікувала вишиті предмети за типами художніх форм, технологічними прийомами крою й орнаментациї, характером її мотивів, композиційних побудов і сакральної символіки. А також визначила спільні та відмінні регіональні ознаки поширених на території Західної України технік вишивання, сюжетів узорів та їх кольорової гами.

Порівняльному аналізу способів декорування українського традиційного вбрання бойків, гуцулів, лемків і подолян за допомогою вишивки присвячені ґрунтовні статті І. Добрянської й І. Симоненка (1959)¹⁶¹ та Т. Гонтар (1975)¹⁶².

Вивченню проблеми символіки подільських народних орнаментальних мотивів у загальноукраїнському контексті сприяють праці Б. Рыбакова «Язычество древних славян» (1981)¹⁶³, А.°Погожевої «Антропоморфная пластика Триполья» (1983)¹⁶⁴, Т. Кари-Васильєвої «Сучасна українська вишивка» (1986)¹⁶⁵. Безпосередньо особливості технік виконання традиційної вишивки українців Поділля, їх узорів і колористики висвітлюють статті З. Белінської (1969)¹⁶⁶ та Л. Булгакової (1988, 1989)¹⁶⁷.

Враховуючи сакральний зміст домінантних мотивів подільських орнаментів, певну цінність у цьому контексті становлять наукові дослідження культур енеолітичного періоду України таких археологів, як С.°Бібікова «Поселение Лука-Врублевская» (1953)¹⁶⁸, Т. Пассек «Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья» (1961)¹⁶⁹, А. Амброза «Раннеземледельческий культовый символ “ромб с крючками”» (1965)¹⁷⁰, Б. Рыбакова «Происхождение и семантика ромбического орнамента» (1972)¹⁷¹, Т.°Мовші «Новые данные об антропоморфной реалистической пластике Триполья» (1980)¹⁷² і К. Черныш «Энеолит Правобережной Украины и Молдавии» (1982)¹⁷³.

Важливе значення з огляду на представлені методики й методології дослідження має праця Т. Косміної «Сільське житло Поділля кін. ХІХ–ХХ ст. : Історико-етнографічне дослідження» (1980)¹⁷⁴.

Вивченню й аналізу впливу сьогоденних модних тенденцій на зміни в народному вбранні українців

---

¹⁵⁶ Кулик О. Українське народне художнє вишивання / О. Кулик. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958. – 77 с. : іл.

¹⁵⁷ Кара-Васильєва Т. В. Сучасна українська вишивка / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Знання, 1986. – 46°с.

¹⁵⁸ Левчук В. А. Червоними і чорними нитками / В. А. Левчук. – К. : Реклама, 1986. – 64 с. : 16 арк. іл.

¹⁵⁹ Найден О. С. Орнамент українського народного розпису : витоки, традиції, еволюція / О. С. Найден. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с. : іл.

¹⁶⁰ Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України) / Р. В. Захарчук-Чугай. – К. : Наук. думка, 1988. – 190 с. : іл.

¹⁶¹ Добрянська І., Симоненко І. Типи та колорит західноукраїнської вишивки / І. Добрянська, І. Симоненко // НТЕ. – 1959. – № 2. – С. 75–83.

¹⁶² Гонтар Т. Художні особливості народного одягу українців західних областей УРСР / Т. Гонтар // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1975. – С. 66–83.

¹⁶³ Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1981. – 608 с. : ил.

¹⁶⁴ Погожева А. П. Антропоморфная пластика Триполья / А. П. Погожева. – Новосибирск, 1983. – 145 с.

¹⁶⁵ Кара-Васильєва Т. В. Сучасна українська вишивка / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Знання, 1986. – 46°с.

¹⁶⁶ Белінська З. Подільські вишивки / З. Белінська // Радянське Поділля. – 1969. – 16 липня; Белінська З. Подільські увори / З. Белінська // Радянське Поділля. – 1969. – 6 вересня.

¹⁶⁷ Булгакова Л. Деякі особливості подільської вишивки (перша половина ХХ ст.) / Л. Булгакова // Тези доп. 6–ї°Вінницької обл. історико-краєзнавчої конф. – Вінниця, 1988. – С. 90–91; Булгакова Л. Забуті вишивальні техніки Поділля / Л. Булгакова // Проблеми виявлення, охорони та вивчення пам'яток народної культури : тези доп. республ. наук.–прак. конф. – Кіровоград, 1989. – С. 92–93.

¹⁶⁸ Бибииков С. Н. Поселение Лука-Врублевская / С. Н. Бибииков // Материалы и исследования по археологии СССР. – М.-Л., 1953. – С. 253–256.

¹⁶⁹ Пассек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья / Т. С. Пассек // Материалы и исследования по археологии СССР. – М., 1961. – № 84. – С. 38–45.

¹⁷⁰ Амброз А. К. Раннеземледельческий культовый символ «ромб с крючками» / А. К. Амброз // Советская археология. – 1965. – № 3. – С. 14–27.

¹⁷¹ Рыбаков Б. А. Происхождение и семантика ромбического орнамента / Б. А. Рыбаков // Сборник трудов научно-исследовательского института художественных промыслов. – М., 1972. – Вып. 5. – С. 127–134.

¹⁷² Мовша Т. Г. Новые данные об антропоморфной реалистической пластике Триполья / Т. Г. Мовша // Первобытная археология – поиски и находки. – К., 1980. – С. 185–198.

¹⁷³ Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии / Е. К. Черныш // Энеолит СССР. – М. : Наука, 1982. – С. 177–252 : ил.

¹⁷⁴ Косміна Т. В. Сільське житло Поділля кін. ХІХ–ХХ ст. : Історико-етнографічне дослідження / Т. В. Косміна. – К. : Наук. думка, 1980. – 190 с. : іл.

присвятили свої наукові роботи В. Бойко «Українські народні традиції в сучасному одязі» (1970)¹⁷⁵, Т. Кара-Васильєва «Традиції та сучасність» (1984)¹⁷⁶ та «Сучасна українська вишивка» (1986)¹⁷⁷, А. Чорноморець «Вышивка в современном костюме» (1987)¹⁷⁸. Зазначені праці дають можливість простежити та порівняти тенденції повернення народних традицій у крій, пошиття й оздоблення костюма 1970–1980-х рр. та його кольорову гамму. Про використання різноманітних компонентів традиційної ноші в сучасних моделях одягу і вишивки як способу його декорування розкрито у статтях К. Матейко та С. Сидорович (1963)¹⁷⁹, С. Чехович (1963)¹⁸⁰, В. Миронова (1972)¹⁸¹, Т. Ніколаєвої та Т. Забаннової (1973)¹⁸², Т. Кари-Васильєвої (1978)¹⁸³, М. Миргородської (1978)¹⁸⁴ і Г. Щербія (1978)¹⁸⁵.

Серед закордонних видань, що стосуються загальних аспектів досліджуваної проблеми варто виділити праці С. Стечишина «Мистецькі скарби українських вишивок» (Вінніпег, 1950)¹⁸⁶, «Взори вишивок домашнього промислу на Буковині. Зібрав, нарисовав і обробив інженер Еріх Кольбенгаер в період з 1902 по 1912» (Канада, 1974)¹⁸⁷, І. Зельської «Українська вишивка : найкращі інформації» (Вінніпег; Торонто, 1978)¹⁸⁸ та О. Мошинської «Книга українських вишивок» (Чикаго, 1980)¹⁸⁹.

Таким чином, усі згадані вище наукові роботи та публікації сформували наприкінці 80-х рр. ХХ ст. ґрунтовну основу для подальших досліджень традиційного вбрання українців Поділля. Своєю участю у фіксації, систематизації й аналізі фактологічних відомостей про подільський стрій, його окремі складові та способи їх крою, пошиття, декорування й поєднання в ансамблі вчені сприяли нагромадженню цінного наукового матеріалу для майбутніх узагальнюючих праць.

— Четвертий період (90-і рр. ХХ – початок ХХІ ст.) – аналіз регіональних та локальних особливостей народної ноші українців усіх історико-етнографічних регіонів і районів у загальноукраїнському контексті. За часів будівництва незалежної держави, розвитку демократичних процесів, піднесення національної самосвідомості громадянського суспільства, ліквідації цензури та радянської ідеології відбувається відродження наукового й пізнавального інтересу до історії, культури, традицій та побуту українців у цілому й подолян зокрема. На цьому фоні виділяється зростання актуальності дослідження та популяризації народного строю українських селян різноманітних регіонів нашої країни, в тому числі й Поділля.

Важливе значення насамперед складають монографічні та дисертаційні дослідження, що прямо чи дотично стосуються до означеної проблематики. Серед існуючих на сьогодні монографій про традиційне вбрання подолян змістовною є робота Л. Булгакової-Ситник «Подільська народна вишивка» (2005)¹⁹⁰. У ній уперше досліджено вишивку подолян у генетичному взаємозв'язку матеріалу і техніки її виконання, її топографії та крою окремих компонентів натільного, поясного, плечового й верхнього одягу. Науковиця визначила типи та стилістичні особливості технік, орнаментальних мотивів і кольорової гами подільської вишивки. Ґрунтовно охарактеризувала їх специфічні ознаки та спільні національні риси в контексті традиційної української вишивки, на основі чого склала відповідні карти-схеми й таблиці з графемами композицій-мотивів. Також учена вперше подала класифікацію жіночих і чоловічих вишитих сорочок подолян за способами крою, оформленням плечової частини, пазушного розрізу, вирізу горловини й низу рукавів та розміщенням узорів на сорочках. Аналізуючи конструктивні та декоративні риси подільських сорочок, Л. Булгакова-Ситник створила основні топокомплекси вишивки й дослідила орнаментальні

¹⁷⁵ Бойко В. М. Українські народні традиції в сучасному одязі / В. М. Бойко. – К., 1970. – 136 с.

¹⁷⁶ Кара-Васильєва Т. В. Традиції та сучасність / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Радянська школа, 1984. – 86 с.

¹⁷⁷ Кара-Васильєва Т. В. Сучасна українська вишивка / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Знання, 1986. – 46 с.

¹⁷⁸ Черноморець А. Д. Вышивка в современном костюме / А. Д. Черноморца. – К., 1987. – 100 с. : ил.

¹⁷⁹ Матейко К. І., Сидорович С. Й. Використання в сучасному одязі елементів традиційного вбрання / К. І. Матейко, С. Й. Сидорович // НТЕ. – 1963. – № 2. – С. 14–20.

¹⁸⁰ Чехович С. Сучасний одяг і народні традиції / С. Чехович // Красу в побут трудящих. – Львів, 1963. – С. 79–81.

¹⁸¹ Миронов В. Розвиток українського народного костюма за радянського часу / В. Миронов // НТЕ. – 1972. – № 2. – С. 18–28.

¹⁸² Ніколаєва Т. О., Забаннова Т. М. Особливості розвитку народного вбрання середньої Наддніпряниці за радянського часу / Т. О. Ніколаєва, Т. М. Забаннова // НТЕ. – 1973. – № 2. – С. 22–27.

¹⁸³ Кара-Васильєва Т. В. Вишивка в оформленні одягу / Т. В. Кара-Васильєва // НТЕ. – 1978. – № 5. – С. 13–21.

¹⁸⁴ Миргородська М. І. Традиційні елементи в сучасному одязі / М. І. Миргородська // НТЕ. – 1978. – № 2. – С. 97–99.

¹⁸⁵ Щербій Г. С. Український традиційний одяг і сучасне моделювання / Г. С. Щербій // НТЕ. – 1978. – № 4. – С. 79–81.

¹⁸⁶ Стечишин С. Мистецькі скарби українських вишивок / С. Стечишин. – Вінніпег : Союз українок Канади, 1950. – 136 с.

¹⁸⁷ Взори вишивок домашнього промислу на Буковині / [зібрав, нарисовав і обробив інженер Еріх Кольбенгаер в період з 1902 по 1912]. – Канада, 1974. – 100 с.

¹⁸⁸ Зельська І. Українська вишивка : найкращі інформації / І. Зельська. – Вінніпег; Торонто, 1978. – 91 с.

¹⁸⁹ Мошинська О. Книга українських вишивок / О. Мошинська. – Чикаго, 1980. – 55 с.

¹⁹⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка (Етнографічний аспект) / Л. Булгакова-Ситник. [Ред. О. М. Козакевич]. – Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2005. – 328 с. : ил.

мотиви, характерні для південних, північних і центральних районів Поділля. Однак авторка у своїй монографії опирається на експонати подільських вишивок, що входять до складу колекцій окремих закордонних та вітчизняних обласних і столичних музеїв, оминувши багатство матеріалів музеїв місцевого регіонального значення. Окрім того, дослідниця окреслила крайні межі локального типу подільської вишивки за лінією контурів сучасних адміністративних кордонів Вінницької, Тернопільської і Хмельницької областей, хоча до Поділля ніколи не відносили усі райони Тернопільської й Хмельницької областей. Досить вузькою є й хронологічна межа зазначеної теми – від середини до кінця XIX ст. Але варто віддати належне першій науковій спробі зведення історичних і джерелознавчих матеріалів, що стосуються специфіки крою жіночих та чоловічих вишитих натільних виробів подолян та інших видів їх одягу, способів розміщення вишивки на виробі і орнаментальних сюжетів, розповсюджених на Поділлі в єдину систематизовану роботу з глибоким аналізом та чіткими висновками.

Монографічне дослідження Р. Захарчук-Чугай «Народна вишивка Західної України XIX–XX ст. : (проблеми, традиції)» (1995)¹⁹¹ містить у собі часткову інформацію про регіональні та локальні стилістичні відміни технік, кольорової гами й орнаментів вишивки Буковинського і Західного Поділля. Змістовним є матеріал про сучасний стан збереження, популяризації та розвитку народного досвіду вишивки українців.

Певну цінність складає колективна робота вітчизняних науковців «Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах» (1999)¹⁹² за науковою редакцією А. Пономарьова. Зокрема, зацікавлення у ній становлять дослідження Т. Николаєвої в області історії народної одягу¹⁹³, особливостей українського строю XIV–XVIII ст. і регіональних комплексів національного вбрання XIX – початку XX ст., Т. Кара-Васильєвої в галузі вишивки й ткацтва¹⁹⁴ та Г. Щербій й Н. Гурошевої стосовно символіки народної ноші та розвиток сучасного традиційного костюма¹⁹⁵.

Не менш вартісним є монографічне дослідження О. Никорак «Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. – Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України)» (2004)¹⁹⁶. У ньому науковиця здійснила систематизацію та розробила типологію народних тканин виробів XIX – середини XX ст., визначила найхарактерніші регіональні й локальні риси традиційних тканин досліджуваної території. Крім цього, висвітлила значення тканин в українській обрядовості, охарактеризувала сучасний стан ткацтва та обґрунтувала естетичну цінність західноукраїнських традиційних тканин як своєрідного мистецького явища на тлі аналогічних виробів інших регіонів України. Книга також доповнена величезною кількістю якісного фактологічного матеріалу у вигляді світлин і малюнків, окрема частина яких презентує Західне Поділля.

Історія процесу виготовлення виробів із бісеру на теренах України від зародження, давньоруського періоду й до початку XX ст. глибоко досліджена в монографії О. Федорчук «Українські народні прикраси з бісеру» (2007)¹⁹⁷, яка вийшла згодом після захисту нею дисертації «Народні прикраси з бісеру Західної України XIX – першої пол. XX століття (історія, технологія, типологія, художні особливості)» (2004)¹⁹⁸. Вчена проаналізувала різноманіття матеріалів, технік виконання й композиційно-художні ознаки цих оздоб, зокрема, орнаментальні сюжети та колорит за регіональною приналежністю. Цінність роботи посилює запропонована авторкою типологія українських прикрас зі скла й бісеру XIX – першої половини XX ст. і наявність відповідного ілюстративного фактологічного та порівняльного матеріалу.

Найширшу класифікацію традиційних прикрас українок у залежності від структури матеріалу, з якого вони виготовлені, подала Г. Врочинська в своїй монографічній роботі «Українські народні жіночі прикраси

---

¹⁹¹ Захарчук-Чугай Р. Народна вишивка Західної України XIX–XX ст. : (проблеми, традиції) : дис. ...д-ра мистецтвознавства : 17.00.06 / Р. Захарчук-Чугай ; НАН України. Ін-т народознавства. – Львів, 1995. – 397 с.

¹⁹² Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – 544 с. : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).

¹⁹³ Николаєва Т. Вбрання / Т. Николаєва // Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – С. 75–98 : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).

¹⁹⁴ Кара-Васильєва Т. Вишивка / Т. Кара-Васильєва // Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – С. 223–258 : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).

¹⁹⁵ Щербій Г., Гурошева Н. Символіка народного костюма / Г. Щербій, Н. Гурошева // Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – С. 97–120 : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).

¹⁹⁶ Никорак О. Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. – Львів, 2004. – 583 с. : іл.

¹⁹⁷ Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру / О. Федорчук. – Львів : Свічадо, 2007. – 119 с. : іл.

¹⁹⁸ Федорчук О. С. Народні прикраси з бісеру Західної України XIX – першої пол. XX століття (історія, технологія, типологія, художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Федорчук Олена Степанівна ; Львівська Академія мистецтв. – Львів, 2004. – 19 с.

XIX – поч. XX ст.» (2008)¹⁹⁹, як результат захисту дисертації «Народні жіночі прикраси на Україні XIX – поч. XX ст.» (1994). Також дослідниця розкрила історичні аспекти виникнення й розвитку виробництва прикрас у домашніх, а пізніше фабричних умовах. Окрім цього, вона проаналізувала розмаїття технологій створення традиційних прикрас та їх характерні національні, регіональні й локальні особливості. Варто відзначити насичення праці багатими ілюстративними зображеннями з музейних і приватних колекцій України.

Аналіз вітчизняної історіографії свідчить про зростання монографічних та дисертаційних досліджень регіонального характеру, що ще раз підтверджує зростання інтересу вчених у царині регіоналістики.

Так, велике значення для вивчення характерних ознак і відмінностей традиційного вбрання українців Придністровського Поділля має трьохтомна монографія Г. Кожолянка «Етнографія Буковини». У першому томі (1999)²⁰⁰ ґрунтовного видання науковець проаналізував історію становлення народної ноші українського населення Буковини, в тому числі й Буковинського Поділля. Також автор розкрив різноманіття матеріалів і технік виготовлення усіх складових частин костюма та побіжно охарактеризував локальні особливості їх оздоблення, носіння й поєднання в комплекси.

Дотичними з точки зору регіонального спрямування до окресленої теми є монографія Г. Стельмашук «Давнє вбрання на Волині : етнографічно-мистецтвознавче дослідження» (2006)²⁰¹ та дисертаційні дослідження Л. Пономар «Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX століття» (2000)²⁰² й О. Половни-Васильєвої «Народне вбрання Придніпров'я кінця XVIII – початку XX століть (історія, типологія, художні особливості)» (2013)²⁰³. Названі праці містять характеристику складових елементів і національних стрів у цілому регіонів, що безпосередньо межують з Поділлям або є його дальніми сусідами. З огляду на це, матеріали вищеназваних видань мають особливу вартість для порівняльного аналізу. Окрім цього, значний інтерес має ще одна праця Л. Пономар «Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX – середини XX століть. Історико-етнографічний атлас. Словник» (2014)²⁰⁴ з огляду на представлені у ній 64 карти загального, лексичного й етнографічного характеру, що чітко відображають просторове побутування регіонально-локальних назв одягу на території Правобережного Полісся.

Важливе місце в історіографії заданої проблематики займає дисертація В. Косаківського «Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття)» (2013)²⁰⁵. У ній дослідник здійснив комплексний аналіз традиційно-побутової культури української людності містечка Чечельника XIX – початку XXI ст. в контексті етнокультурної характеристики Південно-Східного Поділля. Також він визначив регіонально-специфічні й загальноукраїнські риси традиційних господарських занять і народної одяжі південно-східних подолян упродовж XIX – на початок XX ст. та поступові зміни в їх комплексах убрання протягом XX – на початку XXI ст. на прикладі населення Чечельника.

Значну вартість складає й дисертаційне дослідження Н. Волянюк «Народна вишивка Тернопільщини XX ст. (історіографія, типологія, художні особливості)» (2015)²⁰⁶. На основі аналізу вишитих експонатів одягу (сорочок, головних уборів, окремих поясних, плечових і верхніх виробів) та тканин інтер'єрного призначення з фондів Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів) і Тернопільського обласного краєзнавчого музею авторка виокремила на Тернопільщині

---

¹⁹⁹ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст. / Г. Врочинська. [Вид. 2-е, допов.]. – К. : Родовід, 2008. – 230 с. : кольор. іл.

²⁰⁰ Кожолянка Г. Етнографія Буковини : монографія / Г. Кожолянка. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – Т. 1. – 384 с. : іл.

²⁰¹ Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині : етнографічно-мистецтвознавче дослідження : монографія / Г. Стельмашук. – Луцьк : Волин. обл. друк-ня, 2006. – 280 с.

²⁰² Пономар Л. Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX століття (Комплексне дослідження реалій та термінів за матеріалами картографування) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / Л. Пономар ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2000. – 16 с.

²⁰³ Половни-Васильєва О. А. Народне вбрання Придніпров'я кінця XVIII – початку XX століть (історія, типологія, художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Половни-Васильєва Олена Анатоліївна ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2013. – 16 с.

²⁰⁴ Пономар Л. Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX – середини XX століть. Історико-етнографічний атлас. Словник / Л. Г. Пономар. – К. : Бізнесполіграф, 2014. – 267 с.

²⁰⁵ Косаківський В. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / В. Косаківський ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2013. – 20 с.

²⁰⁶ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. (історіографія, типологія, художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Волянюк Наталія Миколаївна ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2015. – 26 с.; Ї ж. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. (історіографія, типологія, художні особливості) : дис. ...канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Волянюк Наталія Миколаївна ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2015. – 434 с.

4^о територіально-етнографічні типи вишивки: Волинський, Західноподільський, Наддністрянський та Опільський. До західноподільського типу вона віднесла Збараський, Тернопільський, Терехівський, Гусятинський, Підволочиський і Чортківський райони, а до наддністрянського – Борщівський і Заліщицький райони. Буцацький район дослідниця пов'язала не з Західним Поділлям, а з Опіллям, натомість Збараський р-н – навпаки. В означених територіально-етнографічних типах Н. Волянчук висвітлює виразальні можливості технік народної вишивки та їх функціональне навантаження, а також проблематику орнаментальних мотивів, композиційного розташування й колориту традиційної вишивки як на інтер'єрних тканинах, так і на характерному одязі українців Тернопілля, в т. ч. й західних подолян.

Цінною за своєю новизною є дисертаційна робота О. Воробей «Народне вбрання Поділля : регіональна специфіка, трансформаційні процеси (XX – початок XXI ст.)» (2017)²⁰⁷. У ній науковиця розкрила локальні відмінності традиційних строїв українських селян Західного й Східного Поділля та їх видозміни впродовж XX – початку XXI ст. До Західного Поділля авторка віднесла тільки сучасні Борщівський, Буцацький, Гусятинський, Заліщицький та Чортківський райони Тернопільської області, в свою чергу до Східного Поділля – лише частину подільської території Вінницької (Барський, Гайсинський, Жмеринський, Калинівський, Літинський, Мурованокуріловецький, Оратівський, Тиврівський, Тульчинський і Ямпільський райони) та Одеської (Балтський район) областей, а також частину Хмельницької області (Городоцький, Деражнянський, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Летичівський, Хмельницький і Чемеровецький райони), не виділяючи останню в окрему локальну зону – Центральне Поділля. Оминула вона й Буковинську локальну зону Поділля та не враховувала до східноподільського субрегіону території окремих районів Житомирської, Кіровоградської, Миколаївської й Черкаської областей. Однак варто підкреслити, що джерельною базою праці стали матеріали, отримані під час власних польових етнографічних експедицій О. Воробей до 42-х населених пунктів Поділля у 2013–2015 рр. в окреслених територіальних межах. На основі зібраних матеріалів дослідниця проаналізувала та висвітлює історичні, соціально-економічні й культурні чинники формування подільського народного костюма та його інтерпретації у першій половині XX ст. А також розкрила процеси модернізації традиційної носії подолян в 60–80-х рр. XX ст. та її трансформації за період незалежності України в стійкий маркер національної самоідентифікації. Окрему увагу вона присвятила й питанню обрядовості та вірувань, пов'язаних із виготовленням, одяганням і носінням народного вбрання українців Західного та Східного Поділля.

Змістовною з точки зору регіоналістики та методології дослідження вважаємо історико-етнографічну дисертаційну роботу В. Щибри «Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XXI століття : локальні особливості, розвиток» (2017)²⁰⁸. Так, автор здійснив цілісний аналіз притаманних рис традиційного костюма сільського населення Правобережжя Середньої Наддніпрянщини, зокрема Київської, Кіровоградської й Черкаської областей від кінця XIX – на початку XX ст. Новизною роботи є те, що науковець вперше охарактеризував модифікацію національних строїв правобережних селян Середньої Наддніпрянщини упродовж XX – початку XXI ст. Підкреслимо, що джерельною базою праці стали власноручно зібрані ним упродовж 2008–2016 рр. польові етнографічні матеріали з народного вбрання та сучасних тенденцій у культурі зодягання жителів окресленої території. Крім того, дослідник визначив локальні ознаки способів виготовлення, крою, декорування й носіння та місцеві назви натільного, поясного, нагрудного й верхнього одягу, головних уборів, прикрас і взуття тутешніх українців. Також за наявними експедиційними даними В. Щибря сформував нову класифікацію жіночого нагрудного одягу й чоловічої сорочки та розглянув селянський стрій українців Правобережжя Середньої Наддніпрянщини у віруваннях і обрядовій культурі.

Завдяки висвітленню методів і методології наукової розробки окресленої теми або дотичних проблем значний інтерес представляють також такі дисертації на здобуття наукових ступенів: доктора мистецтвознавства М. Селівачова «Українська народна орнаментика XIX–XX ст.» (1996)²⁰⁹, доктора історичних наук Л. Мельничук «Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина

²⁰⁷ Воробей О. В. Народне вбрання Поділля : регіональна специфіка, трансформаційні процеси (XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.05 / Воробей Ольга Вадимівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – 19 с.; Її ж. Народне вбрання Поділля : регіональна специфіка, трансформаційні процеси (XX – початок XXI ст.) : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.05 / Воробей Ольга Вадимівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – 215 с.

²⁰⁸ Щибря В. В. Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XXI століття : локальні особливості, розвиток : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.05 / Щибря Володимир Васильович ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – 19 с.; Його ж. Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XXI століття : локальні особливості, розвиток : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.05 – етнологія / Щибря Володимир Васильович ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – 189 с.

²⁰⁹ Селівачов М. Р. Українська народна орнаментика XIX–XX ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія)^о: автореф. дис. д-ра мистецтвознав. : 17.00.06 / М. Р. Селівачов ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 1996. – 45 с.

XIX–XX ст.)» (2004)²¹⁰, кандидатів історичних наук І. Батиревої «Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст.» (2005)²¹¹ та М. Олійник «Традиційне вбрання українців у повсякденності міста : друга половина XIX – початок XXI ст. (на матеріалах м. Києва)» (2017)²¹², кандидатів мистецтвознавства О. Дяків «Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни)» (2007)²¹³, Ю. Шестопалової «Еволюція ідеалу краси в динаміці української моди (кінець XIX – початок XXI століття)» (2007)²¹⁴, Л. Семчук «Вишивка в народному одязі Українських Карпат XX століття (художні особливості)» (2009)²¹⁵, В. Костюкової «Вишивальне мистецтво Київщини XX – початку XXI століття (типологія, стилістика, традиції та сучасна трансформація)» (2015)²¹⁶, Л. Пасічник «Ювелірне мистецтво України XX – початку XXI століття (історія, стилістика, персоналії)» (2015)²¹⁷ та О. Годенко-Наконечної «Трипільська орнаментика : типологізація, інтерпретація, семантичні, художні та функціональні особливості» (2017)²¹⁸, кандидатів філологічних наук Г. Гримашевич «Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті» (2003)²¹⁹, С. Маховської «Весільні пісні Поділля : функціонування, поетика, символіка» (2004)²²⁰, А. Сібрук «Структура та семантика назв прикрас (на основі пам'яток XI–XIV ст.)» (2011)²²¹, В. Щегельського «Ігровий фольклор Поділля : регіональна своєрідність та національна традиція» (2015)²²² тощо.

Безпосередньому вивченню цілісних комплексів народного костюма XIX – початку XX ст. історико-етнографічного регіону Поділля та його локальних зон присвячено й окремі праці, в тому числі регіонального характеру. Зокрема, вартісною вважаємо історико-етнографічну роботу колективу Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського під редакцією Л. Артюх, В. Балушка, З. Болтарович – «Поділля» (1994)²²³. У цьому виданні про подільський край найбільший стосунок до нашої теми мають наукові статті А. Пономарьова²²⁴ про проблеми регіональних історико-етнографічних

---

²¹⁰ Мельничук Л. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX–XX ст.) : автореф. дис. д-ра іст. н. : 07.00.05 / Л. Мельничук ; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 32 с.

²¹¹ Батирева І. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / І. Батирева ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 20 с.

²¹² Олійник М. В. Традиційне вбрання українців у повсякденності міста : друга половина XIX – початок XXI ст. (на матеріалах м. Києва) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Олійник Марина Володимирівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – 283 с.

²¹³ Дяків О. Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни) : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.06 / О. Дяків ; Львів. нац. акад. мистец. – Львів, 2007. – 18 с.

²¹⁴ Шестопалова Ю. А. Еволюція ідеалу краси в динаміці української моди (кінець XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / Шестопалова Юлія Анатоліївна ; Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2007. – 23 с.

²¹⁵ Семчук Л. Я. Вишивка в народному одязі Українських Карпат XX століття (художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Семчук Леся Ярославівна ; Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2009. – 17 с.

²¹⁶ Костюкова В. М. Вишивальне мистецтво Київщини XX – початку XXI століття (типологія, стилістика, традиції та сучасна трансформація) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Костюкова Валентина Миколаївна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2015. – 24 с.

²¹⁷ Пасічник Л. В. Ювелірне мистецтво України XX – початку XXI століття (історія, стилістика, персоналії) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Пасічник Лілія Володимирівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2015. – 24 с.

²¹⁸ Годенко-Наконечна О. П. Трипільська орнаментика : типологізація, інтерпретація, семантичні, художні та функціональні особливості : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Годенко-Наконечна Олена Петрівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – 24 с.

²¹⁹ Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Гримашевич Галина Іванівна ; НАН України. Ін-т української мови. – К., 2003. – 24 с.

²²⁰ Маховська С. В. Весільні пісні Поділля : функціонування, поетика, символіка : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.07 / Маховська Світлана Вікторівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2004. – 235 с.

²²¹ Сібрук А. В. Структура та семантика назв прикрас (на основі пам'яток XI–XIV ст.) : автореф. дис. канд. філолог. наук : 10.02.01 / Сібрук Анастасія Володимирівна ; Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. – К., 2011. – 17 с.

²²² Щегельський В. В. Ігровий фольклор Поділля : регіональна своєрідність та національна традиція : автореф. дис. канд. філолог. наук : 10.01.07 / Щегельський Валерій Васильович ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2015. – 20 с.

²²³ Поділля / [під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – 505 с. : іл.

²²⁴ Пономарьов А. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. Пономарьов // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 5–13.

досліджень, Т. Ніколаєвої²²⁵ – історичні передумови формування традиційного строю Поділля, Т.°Кари-Васильєвої²²⁶ – художні особливості вишивки українців, М. Селівачова²²⁷ – орнаментальні мотиви вишивки українців Поділля, Г. Щербія²²⁸ – проблеми використання народних традицій у сучасному одязі подолян, Г.°Горинь²²⁹ – подільське мистецтво художньої обробки шкіри та О. Боряк²³⁰ – традиції ткацтва.

Цінні регіональні фактологічні джерела містить наукова робота «Буковинський традиційний одяг» (1994)²³¹ Я. Кожолянка. Вчена здійснила аналіз комплексу народного строю буковинців (як українців, так і молдаван), класифікувала його складові елементи, описала матеріали для їх виготовлення, різновиди їх крою, шиття, прикрашання та зодягання. Також розглянула жіночий і чоловічий костюм усіх локальних зон Буковини ХІХ – першої половини ХХ ст., в т. ч. Буковинського Поділля. Варто відзначити, що авторка окремо подала оцінку дитячого одягу даної території України.

Змістовне регіональне дослідження Буковини здійснила й М. Костишина у праці «Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність» (1996)²³². Науковиця, опираючись на масивну джерелознавчу базу, висвітлила загальнонаціональні, регіональні та локальні ознаки й відмінності традиційного буковинського чоловічого та жіночого строю ХІХ – початку ХХ ст. Значну увагу приділено характеристиці народної ноші українців Буковинського Поділля. Розкрито тенденції популяризації та трансформації народних традицій у сучасному одязі буковинських подолян впродовж ХХ°ст.

Велике значення для даної тематики складає ґрунтовна робота «Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями І. Гончара» (2007)²³³. У ній відображені регіональні ознаки різноманітних складових частин народного вбрання й існуючих способів його прикрашання двох історичних територій – Галичини та Буковини (у тому числі подільської локальної зони). Багатоваріантність комплексів традиційної ноші названих країв і неповторність їх кольорового рішення й оздоблення підтверджують понад 500 оригіналів і репродукцій світлин та близько 200 особистих малюнків відомого вітчизняного етнографа Івана Гончара. Представлені матеріали широко репрезентують народну одіж як невід’ємну частину матеріальної й духовної культури українців.

Суттєвим внеском у процес пізнання регіональних ознак мистецтва створення традиційного строю стали праці подільських науковців В. Косаківського «Ремесла, промисли та народні майстри»²³⁴ й «Термінологічний словник та словник імен»²³⁵ і Л. Пономар «Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ°ст.)»²³⁶ у змістовному дослідженні «Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі)» (2003) під редакцією В. Косаківського й Т. Цвігун. Ця книга є результатом Всеукраїнської фольклорно-етнографічної експедиції, яку було проведено в липні-серпні 2000 року вченими з Вінниці й Києва та фольклорної експедиції К. Смалья. Наслідком наступних п’яти наукових експедицій 2006–2007 рр. дослідниками, знову ж таки Вінниці й Києва, стала колективна робота «Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині» (2010) за редакцією В. Косаківського, А. Гудзевича, З. Гудченко, С.°Гусева та ін. Видання містить цікаві, на наш погляд, розвідки В. Косаківського «Ремесла, промисли та

---

²²⁵ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля / Т. Ніколаєва // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 258–275.

²²⁶ Кара-Васильєва Т. Художні особливості вишивки / Т. Кара-Васильєва // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 404–413.

²²⁷ Селівачов М. Орнаментика / М. Селівачов // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 465–484.

²²⁸ Щербій Г. Сучасний одяг : проблеми використання традицій / Г. Щербій // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 276–282.

²²⁹ Горинь Г. Художня обробка шкіри / Г. Горинь // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 430–434.

²³⁰ Боряк О. Ткацтво / О. Боряк // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 484–497.

²³¹ Кожолянка Я. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожолянка. – Чернівці ; Саскатун, 1994. – 262 с. : іл.

²³² Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / М. Костишина. – Чернівці : Рута, 1996. – 190 с.

²³³ Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями Івана Гончара. / І.°Гончар. – К. : УЦНК «Музей І.°Гончара», ПФ «Оранта», 2007. – 304 с.

²³⁴ Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В.°А.°Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – С. 39–53.

²³⁵ Косаківський В. Термінологічний словник та словник імен / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – С. 119–126.

²³⁶ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.) / Л. Пономар // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – С. 63–80.

народні майстри»²³⁷ та Л. Пономар «Народний одяг»²³⁸, що значно розширюють діапазон знань про локальні особливості одіжі подолян.

Художньо-стильові особливості національної ноші українців Поділля частково висвітлені у збірнику краєзнавчих праць Г. Медведчук «Берегиня скарбів народних...» (2010²³⁹, 2013²⁴⁰). Зокрема, видання містить декілька аналітичних статей, присвячених характеристиці регіональних і локальних рис народного костюма переважно Західного й Східного Поділля, технологій виготовлення матеріалів для його компонентів, способів крою і прикрашання сорочок²⁴¹ та використання в сучасному жіночому одязі предметів традиційного ансамблю²⁴².

Цінною з точки зору методології та порівняльного аналізу є праця регіонального спрямування М.°Никончука й О. Никончука «Назви одягу та взуття Правобережного Полісся» (1995)²⁴³. У ній розкрито регіонально-локальну специфіку народних термінологій щодо назв предметів костюма українських селян Правобережного Полісся.

Загальний аналіз процесів виникнення, формування та модифікації традиційного строю українців у цілому та усіх історико-етнографічних регіонів, у т. ч. й Поділля, подано у багатьох наукових працях. Найпершою з них в історіографії періоду незалежної України стала перевидана робота українського етнолога О. Воропая «Звичаї нашого народу : етнографічний нарис» (1993)²⁴⁴. У розділі «Український народний одяг» учений подав характеристику національного вбрання українців, насамперед його матеріалу, крою, оздоблення, носіння та класифікацію його складових елементів. Крім цього, автор висвітлив традиції, що пов'язані з різноманітними предметами одіжі й дівочими, жіночими та чоловічими зачісками. Однак регіональні риси й відміни народної ноші у книзі розглянуто побіжно.

Наступним важливим виданням стало комплексне дослідження «Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник» (1994)²⁴⁵. Найбільшу дотичність до проблематики дисертації мають наступні його підрозділи: «Різновиди традиційного одягу»²⁴⁶ Т. Ніколаєвої – про особливості усіх компонентів ансамблевого комплексу українського народного строю та «Символіка народного костюма»²⁴⁷ Г.°Щербія – про звичаї, пов'язані із традиційним убранням українців, його декору та символіку його орнаментів. Але ці матеріали відображають загальнонаціональні ознаки ноші.

Особливе значення для даної теми має робота Т. Ніколаєвої «Історія українського костюма» (1996)²⁴⁸ та її розширене перевидання «Український костюм. Надія на ренесанс» (2005)²⁴⁹. Вчена ґрунтовно дослідила історію появи, розвитку та сучасних змін у традиційному строї українців різноманітних соціальних прошарків. Але найбільше місце в її працях відведено класифікації одіжі XIX – початку XX ст., аналізу матеріалу її компонентів і виокремленню регіональних ознак традиційної ноші, в т. ч. й Поділля. У вбранні подолян науковиця виділила три комплекси: північно-західний, східний і наддністрянський. Разом

²³⁷ Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / [ред. В.°А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С. О. Гусев та ін.]. – К. : Майстерня книги, 2010. – С. 209–248.

²³⁸ Пономар Л. Народний одяг / Л. Пономар // Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну... – С. 253–264.

²³⁹ Берегиня скарбів народних... / [упоряд. А. М. Трембіцький, О.°Г.°Погорілець]. – Хмельницький ; Меджибіж : ПП Мельник А. А., 2010. – 393 с. : іл.

²⁴⁰ Берегиня скарбів народних... : у 2 кн. – Вид. 2-е, випр. і доп. / [Упоряд. А.°М.°Трембіцький]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Кн. 1. – 620 с.

²⁴¹ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст. / Г.°Медведчук // Берегиня скарбів народних... / [Упоряд. А. М. Трембіцький, О.°Г.°Погорілець]. – Хмельницький ; Меджибіж : ПП Мельник°А.°А., 2010. – С. 142–158.

²⁴² Медведчук Г. Використання в сучасному жіночому одязі елементів традиційного вбрання / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... : у 2 кн. – Вид. 2-е, випр. і доп. / [Упоряд. А.°М.°Трембіцький]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Кн. 1. – С. 448–458.

²⁴³ Никончук М. В., Никончук О. М. Назви одягу та взуття правобережного Полісся / М. В. Никончук, О.°М.°Никончук. – Житомир, 1998. – 230 с.

²⁴⁴ Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / О. Воропай. [Перевидання 1966 р. (Мюнхен)]. – К.°: Акціонерне видавничо-поліграфічне тов-во «Оберіг», 1993. – 592 с.

²⁴⁵ Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т.°В.°Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.

²⁴⁶ Ніколаєва Т. Різновиди традиційного одягу / Т. Ніколаєва // Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т.°В.°Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – С.°110–132.

²⁴⁷ Щербій Г. Символіка народного костюма / Г. Щербій // Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т. В. Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – С. 133–138.

²⁴⁸ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма / Т. О. Ніколаєва. [Іл. З. Васиної, Л.°Міненко, Т. Ніколаєвої, О.°Слінчак, М. Старовойт]. – К. : Либідь, 1996. – 176 с. : іл.

²⁴⁹ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. – К. : Дніпро, 2005. – 320 с. : іл.

із тим авторка визначила художні особливості українського костюма, зокрема, прийоми формоутворення його складових, способи нанесення й розміщення декору на них і формування їх у ансамблі. Друге видання насичене значною кількістю раритетних світлин та художніх реконструкцій.

Найбільш вартісним науковим дослідженням із питань термінології предметів національного строю вважаємо «Український народний одяг : етнографічний словник» (1996)²⁵⁰ К. Матейко. Авторці вдалося зібрати й проаналізувати великий об'єм інформації щодо загальноукраїнської, регіональної та локальної специфіки назв і трактувань матеріалів для вбрання, натільного, поясного, плечового й верхнього жіночого та чоловічого одягу, зачісок, головних уборів, взуття, поясів, прикрас і доповнень до одягу. Своєю працею вчена ще раз довела багатоваріантність позначень назв складників традиційного костюма в українській мові зокрема та багатство народно-побутової лексики взагалі, а також широкі етнокультурні взаємозв'язки українців, в тому числі подолян, із сусідніми народами й етносами.

Значну цінність складають наукові дослідження «Український стрій» (2000, перевидання 2011)²⁵¹ М. Білан і Г. Стельмащук. У них розглянуто особливості матеріалів, народного крою, шиття, декорування та символізм народної ноші XIX – початку XX ст. в загальному. Висвітлено ансамблеві комплекси вбрання усіх етнографічних регіонів і районів України, зокрема й Поділля. Подано характеристику зональних відмінностей подільського костюма, проте тільки західного й східного. Важливим доповненням є опис регіональних та локальних особливостей весільного строю. Також праці містять світлини з музейних колекцій окремих компонентів вбрання, стародавні світлини українців у національній одіжі й малюнки комплексів ноші, виконані на високому мистецькому рівні. Крім цього, книги містять словник термінів українського строю та сучасні моделі одягу з народними етномотивами й елементами традиційного крою.

Шляхи формування основ національного вбрання у різні історичні періоди, а також трансформацію костюма українців у цілому й окремих регіонів, зокрема й побіжно Західного, Східного і Центрального Поділля, від 11000 років до н. е. до початку XX ст. проаналізувала З. Васіна у двотомній науковій роботі «Український літопис вбрання : наук.-худ. реконструкції. Т. 1. 11000 років до н. е. – XIII ст. н. е.» (2003)²⁵² та «Український літопис вбрання : наук.-худ. реконструкції. Т. 2. XIII – початок XX ст.» (2006)²⁵³.

У фундаментальній роботі К. Стамерова «Нариси з історії костюмів» (2007)²⁵⁴ подана загальна систематизована характеристика українських строїв, зокрема, побіжно й подільського вбрання від найдавніших часів до початку XX ст. Однак дослідження має цінність з точки зору порівняльного аналізу впливів та взаємозв'язків української ноші з сусідніми народами. Окрім фактологічного матеріалу, праця цінна наявністю художніх реконструкцій одягових комплексів.

Значне місце в історіографії проблеми посідає двотомне видання О. Косміної «Традиційне вбрання українців». Дослідженню українського національного строю кінця XIX – початку XX ст. етнографічних макрорегіонів Лісостепу й Степу присвячено саме перший том (2008)²⁵⁵. Варто зауважити, що науковиця продемонструвала багатство, розмаїття та регіональні відмінності комплексів української народної ноші на основі оригінальних зразків із приватних колекцій та багатьох музеїв України, представлених безпосередньо на працівниках цих музеїв. Роботу також доповнено невеликим словником термінів. Авторка окремо подала оцінку локальних рис костюмів Буковинського, Західного й Східного Поділля. Але традиційний стрій подолян досліджений ученою лише на основі фондів музеїв Вінниці, Києва та Львова, без врахування матеріалів подільських районних і окремих обласних музеїв.

Останнє видання Г. Стельмащук «Українське народне вбрання» (2013)²⁵⁶ висвітлює історичний розвиток та побутування традиційного строю українців від найдавніших часів до початку XX ст. Новизною роботи став аналіз костюмів української еліти, міщан і робітників XIX ст. Учена без деталізації проаналізувала ансамблеві комплекси усіх історико-етнографічних регіонів України, зокрема й Західного та Східного Поділля, не виокремлюючи Центральне Поділля й минаючи Буковинську локальну зону.

Певну вартість мають праці, як регіонального, так і всеукраїнського характеру, присвячені дослідженню тих чи інших складових традиційного костюма, а також різновидам їх оздоблення та носіння.

²⁵⁰ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник / К. Матейко. – К. : Наук. думка, 1996. – 196 с.

²⁵¹ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмащук. – Львів : Фенікс, 2000. – 328 с. : іл.; Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмащук. Друге видання. – Львів : Априорі, 2011. – 314 с.

²⁵² Васіна З. О. Український літопис вбрання : наук.-худ. реконструкції. Т. 1. 11 000 років до н. е. – XIII ст. н. е. / Зінаїда Васіна. – К. : Мистецтво, 2003. – 448 с. : іл.

²⁵³ Васіна З. О. Український літопис вбрання : наук.-худ. реконструкції. Т. 2. XIII – початок XX ст. / Зінаїда Васіна. – К. : Мистецтво, 2006. – 448 с. : іл.

²⁵⁴ Стамеров К. К. Нариси з історії костюмів / Стамеров Костянтин Кирикович [худож. М. Н. Грох]. – К. : Мистецтво, 2007. – 432 с.

²⁵⁵ Косміна О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – К. : Балтія-Друк, 2008. – Т. I. Лісостеп. – 160 с. : іл. Рез. англ.

²⁵⁶ Стельмащук Г. Г. Українське народне вбрання / Г. Г. Стельмащук. – Львів : Априорі, 2013. – 256 с. : іл.

Зокрема, робота «Кептарі українських Карпат» (2003)²⁵⁷ І. Карпинець розкриває особливості формоутворення й пошиття, способи нанесення й розміщення декору, типи орнаментальних мотивів і колорит декорування кептарів гірських районів Карпат, а також подільських кептарів Буковини. В свою чергу книга «Сорочка-вышиванка кінець XIX – начало XX вв.» (2003)²⁵⁸ Л. Лиганової висвітлює спільні й відмінні риси натільного жіночого та чоловічого одягу Донецької області й їх чіткі класифікації, основи яких мають загальнонаціональні ознаки.

Цінними є також праці вітчизняних науковців Є. Причепія та Т. Причепій «Вишивка Східного Поділля: альбом» (2007)²⁵⁹ і «Вишивка Східного Поділля» (2009)²⁶⁰. У них подана характеристика крою натільного жіночого й чоловічого одягу, особливості технік і колористики вишивок на сорочках, структура й семантика їх узорів, а також запропонована нова своєрідна за методологією класифікація образів і сюжетів орнаментальних мотивів. Аналіз проводився на підставі вивчення музейних експонатів вишитих сорочок першої половини XX ст. Вінницької й Одеської областей з фондів Музею етнографії та художнього промислу (Львів), Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара», Національного музею українського народного декоративного мистецтва, Національного музею історії України (Київ), Одеського державного історико-краєзнавчого музею та матеріалів власних польових досліджень (села Болган, Вільшанка, Дмитрашківка, Клембівка, Кукули, Студена Вінницької обл. і Запитків Одеської обл. тощо). Варто відзначити, що альбоми містять значну кількість світлин автентичних стародавніх вишиванок Східного Поділля з колекції родини Причепіїв. Автори роблять спробу інтерпретувати подільські орнаменти, наголошуючи на їхній подібності до орнаментів керамічних виробів доісторичних епох.

Змістовною з точки зору локальних досліджень є праця «Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської» (2008)²⁶¹ Л. Булгакової-Ситник. Авторка на основі аналізу експонатів із приватної колекції відомого тернопільського колекціонера здійснила спробу вдосконалити класифікацію жіночих і чоловічих вишиванок Борщівського району Західного Поділля. По-новому було розглянуто розмаїття способів крою, технік прикрашання, розміщень вишивки, колористики й орнаментальних мотивів борщівських сорочок як кінця XIX ст. так і другої половини XX ст. Продовженням досліджуваної тематики стало видання Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я (2013, упорядники Л. Булгакова-Ситник і Т.°Лозинський)²⁶². Науковці, опираючись на матеріали з приватних і музейних колекцій, розкрили характерні риси й локальні відміни крою, а також технік, узорів та кольорової гами декорування жіночих святкових сорочок Борщівського району Західного Поділля й Заставнівського району Буковинського Поділля кінця XIX ст. – початку XX ст.

Ще однією вартісною локальною роботою можна назвати книгу «Борщівська народна сорочка» (2012)²⁶³ Л. Покусінської та О. Покусінського. У ній автори, використовуючи як джерельну базу етнографічні фонди Борщівського обласного краєзнавчого музею, висвітлили характерні матеріали та типи крою чоловічої й жіночої борщівської сорочки. А також детально проаналізували техніки шитва, зокрема, основні шви, крайові маскувальні й відокремлювальні шви, розріджені шви й комбінування різних технік вишивки, мережки та способи з'єднання деталей крою натільного одягу. Книга доповнена ілюстраціями-схемами, котрі наглядно відтворюють зазначені техніки борщівської вишивки.

Детальній характеристиці народних головних уборів України та Поділля в т. ч. присвячені наукові праці Г. Стельмашук «Традиційні головні убори українців» (1993)²⁶⁴ та «Українські народні головні убори» (2013, монографія)²⁶⁵. Авторка дослідила історію розвитку головних уборів і зачісок від найдавніших часів до сучасності, як сільського, так і міського чоловічого та жіночого населення України. Окрім цього, науковиця розкрила функції й значення національних головних уборів у звичаях українців, роль символів і знаків у обрядових головних уборах. І, що особливо є цінним, подала класифікацію традиційних головних уборів та висвітлила їх головні загальноукраїнські, регіональні, а подекуди й локальні схожості та відміни.

²⁵⁷ Карпинець І. Кептарі українських Карпат / І. Карпинець. – Львів : Вид. дім «Панорама», 2003. – 55 с. : іл.

²⁵⁸ Лыганова Л. А. Сорочка-вышиванка : кінець XIX – начало XX вв. / Л. А. Лыганова. – Донецк : ДОКМ, 2003. – 76 с. : ил.

²⁵⁹ Вишивка Східного Поділля : альбом / [автори : Є. М. Причепій, Т.°І.°Причепій, керівник проекту : Л.°П.°Лихач].° – К. : Родовід, 2007. – 344 с. : іл.

²⁶⁰ Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля / Є. Причепій, Т. Причепій. [Відп. за вип. : Л. Лихач]. – К. : Родовід–Оранта, 2009. – 108 с. : іл.

²⁶¹ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської / Л.°Булгакова-Ситник. НАНУ. Ін-т народознавства. – Львів : Укрпол, 2008. – 255 с. : іл.

²⁶² Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом / [упор. Л.°Булгакова-Ситник, Т.°Лозинський]. – Львів : Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2013. – 336 с. – (Серія «Українське народне мист-во»).

²⁶³ Покусінська Л., Покусінський О. Борщівська народна сорочка / Л. Покусінська, О. Покусінський. – К. : Новий друк, 2012. – 368 с.

²⁶⁴ Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмашук. НАН України. Інститут народознавства. – К. : Наукова думка, 1993. – 240 с.

²⁶⁵ Стельмашук Г. Українські народні головні убори / Г. Стельмашук. – Львів : Апріорі, 2013. – 276 с.

Аналізу виникнення, розповсюдження, класифікації та сучасним тенденціям у розвитку виробництва одного з поширених типів народних жіночих оздоб присвячене дослідження «Українські дукачі» краєзнавця М. Самкова (2013)²⁶⁶. У ньому автор описав також дукати та дукачі, характерні для Поділля.

Велике значення для вивчення загальнонаціональних, регіональних та локальних ознак народної буденної та обрядової ноші ХХ–ХХІ ст. українців усіх адміністративних областей України має колективна робота науковців Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ під редакцією Г. Скрипник «Етнографічний образ сучасної України» (2018, Т. 10)²⁶⁷. Записані в понад 600 населених пунктах нашої держави польові матеріали дають змогу чітко прослідкувати характерні традиції та трансформації повсякденного й обрядового вбрання українських селян. Що стосується безпосередньо Поділля, то зібрана з 18 районів Вінниччини, 2 районів Житомирщини, 2 районів Кіровоградщини, 1 району Миколаївщини, 3 районів Одещини, 5 районів Тернопільщини, 9 районів Хмельниччини, 1 району Черкащини та 2 районів Чернівецьчини дослідницька інформація значно полегшує аналіз процесів модифікацій народних строїв подолян.

Витоки та розвиток подільських ремесел і промислів, пов'язаних із виробництвом матеріалів для вбрання чи окремих предметів народної ноші та їх декорування, частково висвітлені в збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Подільське традиційне ткацтво» (2009)²⁶⁸. У своїх статтях дослідники торкаються питань виготовлення домотканних тканин, способів їх прикрашання й подальшого застосування. Змістовна інформація про народну тканину як елемент традиційної культури українців міститься в етнографічній роботі Є. Шевченка «Українська народна тканина. Словник» (1999)²⁶⁹. Автор розкрив особливості народної термінології українців щодо сировини, тканини, барвників, ткацьких і вишивальних технік, оздоблювальних елементів тощо. Цінність обох видань посилюють методологічні аспекти й підходи, котрі використані у вивченні означеної проблематики.

Орнаментика й колористика подільської вишивки в загальному розкрита у краєзнавчій роботі Г.°Медведчук «Краса подільської народної вишивки» (1993)²⁷⁰. У ній авторка подала короткий аналіз поширених на Поділлі технік вишивання, їх колористики й орнаментів на основі матеріалів Хмельницького обласного краєзнавчого музею, Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» та матеріалів, зібраних власноруч під час експедицій у деяких селах Вінницької і Хмельницької областей.

З метою глибокого історичного вивчення й порівняльної оцінки усіх складових декору національної ноші і насамперед вишивки як художнього явища використано теоретичний та практичний досвід досліджень різноманітних сфер традиційно-побутової культури українського народу. Зокрема, в узагальнених працях «Українська народна вишивка» (1996)²⁷¹ Т. Кари-Васильєвої, А.°Заволокіної звернено увагу на регіональні особливості традиційної вишивки й головні техніки шиття; «Мистецтво української вишивки. Техніка і технологія» (1996)²⁷² О. Кулинич-Стахурської – відновлення давно забутих швів української народної вишивки, зокрема, городоцького, кучерявого, крученого, різних видів гладі та інших, завдяки ґрунтовному вивченню процесу вишивання на основі музейних класичних зразків і підтвердженню старожитцями різних регіонів України; «Технологія вишивки» (1997)²⁷³ В. Радкевич, Г. Пащенко – розмаїття технік української вишивки та їх класифікацію; «Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту» (1999)²⁷⁴ І. Свійонтек – локальні риси гуцульської вишивки, її кольорову гаму й орнаментальні мотиви; «Українська вишивка» (2002)²⁷⁵ Т. Кари-Васильєвої й А. Чорноморець – історію самобутньої української вишивки від Х до ХХ ст., її локальні особливості та відміни, основні техніки, колористику й характерні vzори; «Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині» (2004)²⁷⁶ В. Винничука – походження, витоки,

²⁶⁶ Самков О. Українські дукачі / О. Самков. – Черкаси : Вид. ТОВ «Задруга», 2013. – 134 с. : іл.

²⁶⁷ Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М.°Т.°Рильського. – К., 2018. – 640 с. : іл.

²⁶⁸ Подільське традиційне ткацтво : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конф., м. Вінниця, 30 вересня°- 1 жовтня 2008 р. / [Ред. кол. : Т. О. Цвігун, В.°А.°Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець]. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. – 152 с. : іл., 16 с. кол. іл.

²⁶⁹ Шевченко Є. Українська народна тканина. Словник / Є. Шевченко. – К. : Артанія, 1999. – 410 с. : іл.

²⁷⁰ Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки / Г. Медведчук. – Хмельницький : Видавництво «Поділля», 1993 – 32 с.

²⁷¹ Кара-Васильєва Т., Заволокіна А. Українська народна вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Заволокіна. – К. : Либідь, 1996. – 96 с. : іл.

²⁷² Кулинич-Стахурська О. Мистецтво української вишивки. Техніка і технологія / Олена Кулинич-Стахурська. – Львів : Місіонер, 1996. – 146 с.

²⁷³ Радкевич В. О., Пащенко Г. М. Технологія вишивки / В. О. Радкевич, Г.°М.°Пащенко. – К. : Вища школа, 1997.°- 299 с. : іл.

²⁷⁴ Свійонтек І. Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту / І. Свійонтек. – К., 1999. – 267 с.

²⁷⁵ Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. – К. : Либідь, 2002. – 160 с. : іл.

²⁷⁶ Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині / В. Винничук. – Луцьк : Надтирія, 2004. – 157 с. : іл.

проблеми збереження й реставрації забутих технік вишивання та взори полісько-волинської зони; «Гуцульські вишивки» (2005)²⁷⁷ М. Шандро – історичні й етнографічні ознаки вишивки гуцулів; «Народне мистецтво України на межі тисячоліть» (2007)²⁷⁸ Л. Орел, Л. Стогній – трансформацію мистецтва вишивки, її технік та орнаментів у сучасному періоді; «Історія української вишивки = History of Ukrainian embroidery» (2008)²⁷⁹ Т. Кари-Васильєвої – зародження й еволюцію мистецтва вишивки, її загальнонаціональні, регіональні та локальні риси й відмінності в усіх аспектах; «Українська вишивка» (2009)²⁸⁰ С.°Нечипоренка – особливості технік, кольорової гами й орнаментальних мотивів вишивки українців різноманітних історико-етнографічних регіонів і районів.

Інші сучасні наукові дослідження містять інформацію, що стосується семантики архаїчних символів і сюжетів орнаментів народної вишивки України, разом і Поділля, та їх філософські, художні, міфологічно-релігійні, побутові значення. Найцікавішими та найбільш ґрунтовними серед низки робіт є такі: М. Селівачова «Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія)» (2005)²⁸¹, А. Кульчицької «Орнамент трипільської культури: українська вишивка ХХ ст.» (1995)²⁸², «Словник символів» (1997)²⁸³ під редакцією О. Потапенка, М. Дмитренка, В. Куйбіди та його перевидання «Словник символів культури України» (2005)²⁸⁴. У названих працях показано функціонування українських символів у релігії, фольклорі й літературі.

У вивченні історичних та культурних умов формування характерних ознак народного строю українців Поділля від козацьких часів до початку ХХІ ст. певну роль відіграють такі наукові праці, як: «Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців» (2000)²⁸⁵ В. Борисенко – про звичаї, пов'язані із носінням певних видів одягу та їх етнографічний опис; «Культура повсякдення села Хижинці (1950–1960-і рр.)» (2014)²⁸⁶ також В. Борисенко – частково про трансформації народного одягу українців с. Хижинці Вінницького р-ну Вінницької обл. у 50–60-х рр. ХХ ст.; «Історія української культури» (2001–2008)²⁸⁷ у 5-ти томах – академічне видання під редакцією Б. Патона, в якому традиційний костюм відображено у ролі однієї з важливих складових культурних процесів в Україні; «Спадщина. Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік» (2003)²⁸⁸ В. Мельниченка – про спільні й відмінні риси деяких складових елементів національного одягу, взуття, головних уборів і прикрас.

Глибшому розумінню соціально-економічних, суспільно-політичних, геополітичних та історико-краєзнавчих процесів, які впливали на специфіку розвитку традиційного вбрання українців Поділля в зазначений період часу сприяють етнографічні дослідження А. Трембіцького й Л. Іваневич (2014, 2015)²⁸⁹,

²⁷⁷ Шандро М. Гуцульські вишивки / М. Шандро. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», Румунія (Клуж-Напока)°: Видав-во «Критеріон», 2005. – 51 с.

²⁷⁸ Орел Л., Стогній Л. Народне мистецтво України на межі тисячоліть / Л. Орел, Л. Стогній. – К. : Автоексперт, 2007. – 359 с.

²⁷⁹ Історія української вишивки = History of Ukrainian embroidery / Т. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 2008. – 463 с. : іл.

²⁸⁰ Нечипоренко С. Українська вишивка / С. Нечипоренко. – К., 2009. – 100 с.

²⁸¹ Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М.°Селівачов. – К. : Редакція вісника «Ант»; Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 399 с.

²⁸² Кульчицька А. Я. Орнамент трипільської культури: українська вишивка ХХ ст. / А.°Я.°Кульчицька. – Львів : Б. в., 1995. – 71 с. : іл.

²⁸³ Словник символів / [ред. О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко, В.°В.°Куйбіда]. – К. : Народознавство, 1997. – 156 с.

²⁸⁴ Словник символів культури України / [ред. В. П. Коцур, О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіда]. – 3-е вид. – К. : Міленіум, 2005. – 352 с.

²⁸⁵ Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців / В.°К. Борисенко. – К., 2000. – 191 с.

²⁸⁶ Борисенко В. Культура повсякдення села Хижинці (1950–1960-і рр.) / Валентина Борисенко. – К. : Дуліби, 2014. – 144 с. (Серія «ХХ століття крізь шпарини пам'яті»).

²⁸⁷ Історія української культури : у п'яти томах / [голов. ред. Б. Є. Патон ; ред. В. А. Смолій]. – К. : Наук. думка, 2001–2008; Історія української культури : у п'яти томах. Т. 2. Українська культура ХІІІ – першої половини ХVІІ°століть / [голов. ред. Б. Є. Патон ; ред. В. А. Смолій]. – К. : Наук. думка, 2001. – 848 с.; Історія української культури : у п'яти томах. Т. 3. Українська культура другої половини ХVІІ–ХVІІІ століть / [голов. ред. Б. Є. Патон ; ред. В. А. Смолій]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1246 с.

²⁸⁸ Спадщина. Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік / [автор-упорядник В. М. Мельниченко ; під ред. В. І. Гука ; художник М. О. Кокора]. – Черкаси : Монограф, К. : Новий друк, 2003. – 384 с. : іл. – (Серія : «Календар – ХХІ»).

²⁸⁹ Пісні обпалені війною (в записях Тетяни Трембіцької). Науково-етнографічне видання / [упорядники і авт. передмови А. М. Трембіцький, Л. А. Іваневич]. – Хмельницький : ІРД, 2014. – 106 с., іл.; Пісні обпалені війною в записях Тетяни Трембіцької. Наукове археографічно-етнографічне видання / [упорядн. і авт. вступ.°ст. А.°М.°Трембіцький, Л. А. Іваневич]. – 2-е, допов. і випр. – Хмельницький : ІРД, 2015. – 134 с., іл.

фольклорні праці Т. Колотила, Н. Коваленко та В. Щегельського (2011)²⁹⁰, М. Пилипака (2015)²⁹¹, історичні роботи Л. Баженова (1993)²⁹², Я. Грицака (1996)²⁹³, В. Олуйка, П. Слободянюка й М. Баюка (2005)²⁹⁴, І.°Рибак (2007)²⁹⁵, А. Трембіцького (2009)²⁹⁶, А. Філінюка (2010)²⁹⁷, Л. Іваневич (2011–2016)²⁹⁸, Ю.°Телячого (2014)²⁹⁹ та С. Єсюніна (2015)³⁰⁰. Важливе значення для осмислення й аналізу характерних ознак чоловічого та жіночого селянського костюма українських подолян із Кам'янецьчини, Летичівщини, Могилівщини, Ольгопільщини й Ямпільщини має праця Володимира Шавріна «Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії по фотогр. 1899/1900 рр. Є. Й. Сіцінського», перевидана місцевими науковцями А. Трембіцьким, Л. Іваневич і В. Іваневичем у 2016 р.³⁰¹.

Певна інформація про народну ношу подільських українців та специфіку її оздоблення коротко подається в навчальних посібниках: «Культура і побут населення України» (1993)³⁰² В. Наулка, Л. Артюх, В. Горленка, «Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець XIX – поч. XX ст.» (1994)³⁰³ О.°Косміної, «Народознавство Поділля. Хрестоматія» (1995)³⁰⁴ В. Струманського, «Етнографія України» (2004)³⁰⁵ під редакцією С. Макарчука, «Костюм в Україні від епохи Київської Русі до XXI ст.» (2004)³⁰⁶ Н.°Камінської та С. Нікуленка, «Українське народознавство» (2006)³⁰⁷ С. Павлюка та ін.

Матеріали про подільську народну вишивку та особливості її орнаментики в загальному висвітлені й у навчальних посібниках: «Декоративно-прикладне мистецтво» (1993)³⁰⁸ Є. Антоновича, Р. Захарчук-Чугай і М. Станкевича, «Мова та граматики українського орнаменту» (2003)³⁰⁹ А. Гурської, «Українське народне

²⁹⁰ Народні пісенні жарти Поділля // Матеріали навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : вип. 2 / [упор. : Т. І. Колотило, Н. Д. Коваленко, В.°В.°Щегельський]. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2011. – 300 с.

²⁹¹ Пилипак М. А. Українське весілля Східного Поділля середини XX – початку XXI століття / М. А. Пилипак. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України ; Уфа : Уфимська філія МДГУ ім. М. О. Шолохова, 2015. – 210 с.

²⁹² Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. : Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.

²⁹³ Грицак Я. Й. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX–XX ст. : [Навчальний посібник] / Я. Й. Грицак. – Київ : Генеза, 1996. – 360 с.

²⁹⁴ Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність. Монографія / В. М. Олуйко, П.°Я.°Слободянюк, М. І. Баюк ; [за заг. ред. В. А. Смолія, П. Я. Слободянюка]. – Хмельницький, 2005. – 364 с.

²⁹⁵ Рибак І. В. Наш край в історії України / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2007. – 260°с.

²⁹⁶ Трембіцький А. М. Євфимій Сіцінський (1859–1937) : наукова та громадська діяльність. Монографія / А.°М.°Трембіцький. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 300 с.

²⁹⁷ Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації: монографія / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – 728 с.

²⁹⁸ Іваневич Л. А. Кость Широцький (1886–1919) : науковець, просвітник, педагог: монографія / Л. А. Іваневич. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011. – 232 с.; 18 с. дод.; Ї ж. Кость Широцький (1886–1919): науковець, просвітник, педагог: монографія / Л. А. Іваневич. – 2-ге вид., доп. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – 246°с.; 18 с. дод.; Ї ж. Кость Широцький (1886–1919): науковець, просвітник, педагог: монографія. – 3-є вид., доп. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. – 392 с.; 96 с. дод.; Шероцькій К. Очерки по історії декоративного мистецтва України. І. Художественное убранство дома вь прошломъ и настоящемъ / Кость Широцький ; [упорядн., авт. післям. Л. Іваневич]. – Репр. вид. 1914 р. – Хмельницький : ПП Мельник А.°А., 2013. – 153 с.

²⁹⁹ Телячий Ю. В. Українська літературно-мистецька інтелігенція в національно-культурному відродженні (1917–1921 рр.) : [моногр.] / Юрій Телячий. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2014. – 600 с.

³⁰⁰ Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія / С.°М.°Єсюнін. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. – 336 с. : іл.

³⁰¹ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В.°Шавріна по фотографіях 1899/1900 рр. Є. Й. Сіцінського / В.°Шаврін ; репринтне видання ; [упорядн. та автори передм. А. М. Трембіцький, Л. А. Іваневич, В. С. Іваневич]. – Хмельницький : ІРД, 2016. – 48 с. (XII + 36), іл.

³⁰² Культура і побут населення України : навч. посібник / [В. І. Наулко, А. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.] – 2-е°вид., доп. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – 288 с. : іл.

³⁰³ Косміна О. Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець XIX – поч. XX ст. : Наочний посібник / О. Косміна. – К. : Вид-во «Хрещатик», 1994. – 52 с.

³⁰⁴ Одяг // Народознавство Поділля. Хрестоматія / [упорядник В. П. Струманський]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 170–186.

³⁰⁵ Етнографія України : навч. посібн. / [За ред. проф. С.°А.°Макарчука]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.

³⁰⁶ Костюм в Україні від епохи Київської Русі до XXI ст. / Н. Камінська, С.°Нікуленко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – 207 с. : іл.

³⁰⁷ Українське народознавство : навч. посіб. / [За ред. С. П. Павлюка; передмова М.°Г.°Жулинського]. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 568 с.

³⁰⁸ Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. Антонович, Р.°Захарчук-Чугай, М. Станкевич. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.

³⁰⁹ Гурська А. Мова та граматики українського орнаменту: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / А.°Гурська. – К. : Альтернатива, 2003. – 144 с.

вишивання» (2006)³¹⁰ К. Сусак і Н. Стеф'юк. Пошуку відомостей про традиційний стрій подолян допомагають такі довідники: «Вінниччина музейна» під редакцією К. Висоцької (2008)³¹¹ та «По музеях навчально-виховних закладів Хмельницької області» під редакцією С. Шенькарука (2009)³¹².

Проблема дослідження подільської народної ноші у контексті українського традиційного вбрання частково розкрита і в закордонних виданнях. Так, у Канаді та США побачила світ ґрунтовна колективна робота «Український народний одяг» (1992)³¹³. Праця, крім оцінки ансамблевих комплексів одяжі усіх етнографічних регіонів і районів України, в тому числі Західного, Наддністрянського й Східного Поділля, містить аналіз історіографії окресленої проблеми та словник вживаних термінів. Цінність роботи полягає в її доповненні численними ілюстраціями та світлинами українців у національних костюмах з різних теренів нашої держави, які відображають властиві їм регіональні й подекуди локальні тенденції. Історичний розвиток народної вишивки українців очима австралійської діаспори поданий у дослідженні «Українські вишивки» (1990)³¹⁴ М. Куценко.

За часи незалежності побачив світ цілий ряд альбомів, у яких на фоні загальної характеристики традиційного строю й вишивки етнографічних регіонів і районів України розглядаються їх декоративно-технічні прикмети, зокрема: «Українські народні типажі в малюнках І. Гончара» (випуск 1 – 1990, випуск² – 1991)³¹⁵; «Знаки: 155 стародавніх українських вишивок» (1992)³¹⁶, упорядник Т. Островська; «Українська вишивка. Альбом» (1993)³¹⁷ та «Українська сорочка. Альбом» (1994)³¹⁸ Т. Кари-Васильєвої; «Вінницький обласний краєзнавчий музей. Етнографічна колекція» (2003)³¹⁹; «Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція» (2005)³²⁰ Н. Гатальської та Г. Івашків; «Україна й українці : історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара» (2006)³²¹; «Українське народне вбрання. Альбом» (2006)³²² та «Традиційне вбрання українців» (2008)³²³ О. Косміної; «Українська вишивка. Альбом» (2008)³²⁴ Р. Захарчук-Чугай; «Українське народне вбрання» (2009)³²⁵ З. Васіної; «Запрошення на весілля. Invitation to a Wedding» (2010)³²⁶ Л. Волинець. Локальні особливості й відміни народної ноші українців Борщівщини (Західне Поділля) розкриті в альбомі-каталозі музейних фондів Борщівського краєзнавчого музею «Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї» (1994)³²⁷ під редакцією Л. Волинець. Фотоальбом Т. Стан «Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини» (2006)³²⁸ і довідник «Народні майстри Вінниччини» (укладачі: Т. Цвігун, Н. Сентемон, Т. Гец) (2009)³²⁹ сприяють вивченню та

³¹⁰ Сусак К. Р. Українське народне вишивання : техніки, методологія, методика / К. Р. Сусак, Н. А. Стеф'юк. Навчальний посібник. – К. : Наук. світ, 2006. – Бібліогр. : С. 279–281. – 281 с.

³¹¹ Вінниччина музейна. Довідник / Вінниц. обл. краєзн. музей ; [відп. за вип. К. І. Висоцька]. – Вінниця, 2008. – 96 с.

³¹² По музеях навчально-виховних закладів Хмельницької області. Довідник / [відп. за випуск : Шенькарук С. М.] – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 228 с.

³¹³ Український народний одяг (укр. і англ. мовами). – Торонто ; Філадельфія, 1992. – 311 с.

³¹⁴ Куценко М. Українські вишивки / М. Куценко. – Австралія, 1990. – 126 с.

³¹⁵ Українські народні типажі в малюнках І. Гончара. Комплект. 15 листівок з текстовками укр. та рос. мовами / І. Гончар. – Київ : Мистецтво, 1990. – Вип. 1. – 15 с.; 1991. – Вип. 2. – 15 с.

³¹⁶ «Знаки: 155 стародавніх українських вишивок» / [Упоряд. та авт. вступ. ст. Т. О. Островська]. – К. : Соняшник, 1992. – 72 с.

³¹⁷ Українська вишивка. Альбом / [авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва]. – К. : Мистецтво, 1993. – 264 с. : іл. – Рез. та перелік іл. – рос., англ., фр., нім.

³¹⁸ Кара-Васильєва Т. В. Українська сорочка. Альбом / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Томіріс, 1994 – 30 с. : іл.

³¹⁹ Вінницький обласний краєзнавчий музей. Етнографічна колекція (комплект листівок). – Вінниця : Вінницький обласний краєзнавчий музей, 2003. – 9 с. : іл.

³²⁰ Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція / [реконструкція, упорядкування, текст Наталі Гатальської, художник Галина Івашків]. Комплект. 20 карток з текстами укр., рос. та англ. мовами. – Луцьк : ІНЦІАЛ, 2005. – 20 с. : іл.

³²¹ Україна й українці : історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – К. : УЦНК «Музей І. Гончара», ПФ «Оранта», 2006. – 344 с.

³²² Косміна О. Українське народне вбрання. Альбом / О. Косміна. – К. : Балтія-Друк, 2006. – 64 с.

³²³ Традиційне вбрання українців (комплект листівок) / [упорядник Оксана Косміна, фото Віталія Машкова]. – К. : Балтія-Друк, 2008. – 12 с. : іл.

³²⁴ Захарчук-Чугай Р. Українська вишивка. Альбом / Р. Захарчук-Чугай. – Львів : Аверс, 2008. – 72 с.

³²⁵ Українське народне вбрання. Комплект. 18 листівок із текстовками укр., англ. та рос. мовами / Автор-художник Зінаїда Васіна. – К. : Мистецтво, 2009. – 18 с. : іл.

³²⁶ Волинець Л. Запрошення на весілля. Invitation to a Wedding / Любов Волинець. – К. : Родовід, 2010. – 224 с.

³²⁷ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів Борщівського краєзнавчого музею / [автор тексту Любов Волинець]. – Нью-Йорк : Український музей, 1994. – 64 с.

³²⁸ Стан Т. Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини. Фотоальбом / Т. Стан. – Хмельницький, 2006. – 60 с. : іл.

³²⁹ Народні майстри Вінниччини : довідник / [укладачі : Т. О. Цвігун, Н. А. Сентемон, Т. Г. Гец]. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. – 120 с. : іл.

аналізу змін у подільському національному костюмі, які відбулися впродовж 20-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Сучасним провідникам етно моди присвячене видання «Ганна Вінтоняк. Альбом» (2011)³³⁰ під редакцією О.°Никорака, яке яскраво популяризує використання народних традицій крою, кольорової гама й орнаментальних мотивів у теперішніх модних тенденціях насамперед жіночого одягу. Альбом убрання подолян О. Лихогляд «На подіум історія виходить» (2012)³³¹ подає екскурс до етнографічних скарбів Хмельницького обласного краєзнавчого музею.

Висвітленню народних композиційних методів створення комплексів подільського традиційного строю окремих локальних зон регіону присвятили свої наукові й етнографічні статті Я. Кожолянка (1990)³³², З.°Грушкевич (1992)³³³, Г.°Медведчук (1992, 1993, 2001)³³⁴, О.°Пажимський (1992)³³⁵, О.°Апанович (1993)³³⁶, Н. Гурошева (1995)³³⁷, Є. Назаренко (1999)³³⁸, П. Одарченко (1999)³³⁹, Л.°Булгакова-Ситник (2002)³⁴⁰, В. Косаківський (2002, 2015)³⁴¹, М. Гордійчук (2005)³⁴², Т. Гончарук (2005)³⁴³, Л. Дяк (2005)³⁴⁴, Т.°Марченко (2005)³⁴⁵, О.°Козакевич (2007)³⁴⁶, Г. Щербій (2007)³⁴⁷, Г. Савка (2008)³⁴⁸,

---

³³⁰ Ганна Вінтоняк. Альбом / [авт. і упоряд. О. І. Никорака]. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. – 200 с. : іл.

³³¹ Лихогляд О. На подіум історія виходить / О. Лихогляд. – Хмельницький : Видавець ФОП Цюпак, 2012. – 36 с.

³³² Кожолянка Я. Традиційний народний одяг Поділля XVII – початку ХХ ст. / Я. Кожолянка // Тези доповідей наукової конференції «Музей і Поділля», присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 64–66.

³³³ Грушкевич З. Глухе Поділля. Допись етнографічна 1879 року / З. Грушкевич // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 1. – Борщів, 1992. – С. 32–33.

³³⁴ Медведчук Г. Народний одяг Поділля / Г. Медведчук // Нарис української культури / [упорядники З. О. Діденко та В.°І.°Горбатюк]. – Хмельницький : Поділля, 1992. – С. 30–35; Її ж. Деякі особливості народного вбрання подолян / Г. Медведчук // Культура Поділля : історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю Хмельницького. – Хмельницький, 1993. – С. 149–151; Її ж. Традиційний народний одяг подільських селян XVIII – поч. ХХ ст. / Г. Медведчук // Літопис Хмельниччини. Краєзнавчий збірник. – Хмельницький, 2001. – С. 77–93.

³³⁵ Пажимський О. Український народний одяг Старокостянтинівщини XIX – поч. ХХ ст. / О. Пажимський. – Самчики : ХОКМ, відділ «Музей-садиба Самчики», 1992. – 35 с. : іл.

³³⁶ Апанович О. Козацьке панство походжає : одяг – самобутнє явище національної культури / О. Апанович // Українська культура. – 1993. – № 3–4. – С. 15–17.

³³⁷ Гурошева Н. Традиційний український дитячий одяг / Наталя Гурошева // НТЕ. – 1995. – № 1. – С. 77–82.

³³⁸ Назаренко Є. Ульріх фон Вердум про одяг наших предків / Є. Назаренко // Проскурів. – 1999. – № 31. – 16°квітня. – С. 7.

³³⁹ Одарченко П. До історії дослідження українського народного одягу / П.°Одарченко // Видатні українські діячі. Статті. Нариси. – К., 1999. – С. 267–292.

³⁴⁰ Булгакова-Ситник Л. Роль творчої спадщини Є. Глоговського та К. Келісінського у дослідженні українського народного одягу / Л. Булгакова-Ситник // Забуті скарби : народний одяг України та Польщі в малюнках Є.°Глоговського та К. Келісінського. Довідник виставки. – Львів ; Торунь, 2002. – С. 32–45.

³⁴¹ Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі / В. Косаківський // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині : історія і сучасність : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – С. 133–141; Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку ХХІ ст. (Етнокультурна характеристика населення) / В. Косаківський // Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку ХХ ст. : матеріали наук. конф. 24-25 вересня 2015 р. / Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. – С. 406–429 : іл.

³⁴² Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець XIX – перша половина ХХ ст.) / Марія Гордійчук // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю Чернівецького національного університету ім.°Ю.°Федьковича. – Чернівці, 2005. – С.°160–164.

³⁴³ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленьки (Крижопільський район Вінницької області) / Т.°Гончарук // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Вип. 1. [За наук. ред. В. А. Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 46–49.

³⁴⁴ Дяк Л. Народний одяг с. Війтівки (Бершадський район Вінницької області) / Л. Дяк // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Випуск 1. [За наук. ред. В.°А.°Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 49–51.

³⁴⁵ Марченко Т. Народний одяг с. Кожанка (Оратівський район Вінницької області) / Т. Марченко // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Вип. 1. [За наук. ред. В.°А.°Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 51–52.

³⁴⁶ Козакевич О. Традиційні в'язані вироби та мереживо Волині й Полісся : техніки виготовлення, типологія, художні особливості / О. Козакевич // Збірник матеріалів III-ї Волинської обласної науково-етнографічної конференції: «Минуле і сучасне Волині й Полісся : Роде наш красний». – Луцьк, 2007. – С. 116–121.

³⁴⁷ Щербій Г. Проблемні питання розвитку традиційного костюма українців до початку ХХ ст. / Г. Щербій // Збірник матеріалів III-ї Волинської обласної науково-етнографічної конференції : «Минуле і сучасне Волині й Полісся°: Роде наш красний». – Луцьк, 2007. – С. 101–104.

³⁴⁸ Савка Г. Одяговий жіночий комплекс південних районів Тернопілля (за матеріалами збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею) / Г.°Савка // Народний костюм як виразник національної ідентичності : збірник наук. праць / [за ред. д-ра мист-ва М.°Селівачова]. – К. : ТОВ «ХІК», 2008. – С. 253–257.

А.°Трембіцький (2013, 2015)³⁴⁹, О.°Воробей (2014, 2015, 2016)³⁵⁰, О. Дзюба (2015)³⁵¹ та Л. Іваневич (2008–2017)³⁵².

³⁴⁹ Трембіцький А. Весільні обряди та звичаї Деражнянщини кінця XIX ст. у записях Євфимія Сіцінського / Л.°Іваневич, А. Трембіцький // «Деражнянщина : минуле і сучасне» : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / [ред. кол. Л. В. Баженов (гол.), С. М. Єсюнін (співгол.), О. Б. Кохановський (співгол.) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – С. 200–208; Їх же. Народна ноша напередодні Литовсько-Польської доби / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Сьомої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А. Г. Філінюка, О.°Г.°Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 1. – С. 163–174; Їх°же. Українська жінка в історії та культурі XVI–XVIII ст. : історіографічний аспект / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2015. – Т. 22 : Присвячено 100-річчю від дня народження академіка П. Т. Тронька. – С. 225–244.

³⁵⁰ Воробей О. Трансформація традиційного одягу сільських мешканців Поділля у повоєнний час / Ольга Воробей // Історичні етюди. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : Пороги, 2014. – С. 230–232; Ї ж. Жіночий одяг 60–80-х°років 20 століття (за експедиційними матеріалами сіл Поділля) / Ольга Воробей // Народна творчість та етнологія°: № 2 / [голов. ред. Г.°Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2015. – С. 103–112; Ї ж. Подільське село в період повоєнної відбудови 1940–1950-х рр. : здобування одягу / Ольга Воробей // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : історія. – 2015. – Вип.°XXIII. – С.°204–209; Ї ж. Роль кравецтва у забезпеченні сільської громади повсякденним та святковим одягом (на матеріалі Поділля) / Ольга Воробей // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім.°В.°Гнатюка. Серія : історія. – 2015. – Вип. 1. – Частина 3. – С. 149–153; Ї ж. Особенности народної одяжки українців Южного Подолля в 40-х – 60-х гг. XX ст. (по матеріалам полевых исследований) / Ольга Воробей // Зборник дакладаў і тезісаў VI°Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў» (Мінск, Беларусь, 19-20 лістапада 2015 г.). – Мінск : Права і эканоміка, 2016. – С. 567–568.

³⁵¹ Дзюба О. Інтер'єр та мода як ознаки стилю життя козацької старшини XVIII ст. / Олена Дзюба // Альманах соціальної історії. – 2015. – Вип. 11–12. – С. 317–329.

³⁵² Іваневич Л. Епістолярна спадщина Дмитра Яворницького: наративне джерело дослідження українського народного одягу та вишивки / Л. Іваневич // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.°Грушевського НАН України. – К.; Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2008. – Т. 17. – С. 225–232; Ї ж. Європейські тенденції та народні традиції в жіночому одязі міщан на початку XX ст. / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Третьої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Меджибіж; Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2010. – Ч. 2. – С. 115–119; Ї ж. З історії заснування та становлення Українського музею в Нью-Йорку / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали П'ятої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. О.°Г.°Погорільця, О. А. Коляструк, А. М. Трембіцького та ін.]. – Меджибіж; Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011. – Ч. 2. – С. 122–129; Ї ж. Традиційне народне вбрання українців Поділля у працях подільських істориків та етнографів XIX – першої половини XX століття / Л. Іваневич // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна / [редкол. : О.°М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. IX. – С.°28–34; Іваневич Л. Наукова розробка проблеми дослідження традиційного народного одягу українців Поділля (20–80-ті рр. XX ст.) / Л. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський°: Оіюм, 2012. – Т. 19 : 130-річчю від дня народження Івана Огієнка присвячується. – С. 366–380; Ї ж. Весільні обряди та звичаї Деражнянщини кінця XIX ст. у записях Євфимія Сіцінського / Л. А. Іваневич // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Деражнянщина : минуле і сучасне» / [ред. кол. : Баженов Л. В. (гол.), Єсюнін С. М. (співгол.), Кохановський О. Б. (співгол.) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – С.°200–208. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%); Ї ж. Народна ноша напередодні Литовсько-Польської доби / Л.°А.°Іваневич // Науковий вісник «Межибіж»: матеріали Сьомої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А. Г. Філінюка, О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А.°М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 1. – С. 163–174. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%); Ї ж. Українська жінка козацької доби / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Восьмої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А.°Г.°Філінюка, О.°Г.°Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 2. – С.°93–112. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%); Ї ж. Історико-географічні та історико-етнографічні межі дослідження народного вбрання українців Поділля / Л. Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 5 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2013. – С. 88–100; Ї ж. Особливості класифікації складових народного костюма українців Поділля XIX – початку XX століття / Л. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2013. – Т. 20 : 95-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету присвячується. – С. 489–501; Ї ж. Збереження предметів народної ноші у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Дев'ятої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А.°Г.°Філінюка, О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 1. – С.°97–117; Ї ж. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття / Л. А. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вип.°22. Серія : історія : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф.

Характеристику способів крою й декору натільного одягу українців і подолян зокрема, розкрили в статтях С. Ференець (1992)³⁵³, Л. Булгакова (1993, 1994)³⁵⁴, Н.°Николин (1994)³⁵⁵, Ж. Карбовська (2002)³⁵⁶, Г.°Шафранська (2006)³⁵⁷, В. Заєць (2009)³⁵⁸, А. Гассанова (2010)³⁵⁹, Л. Іваневич (2012–2014)³⁶⁰,

О.°А.°Мельничука]. – Вінниця : ДП «Держ. картографічна фабрика», 2014. – С. 123–129; Ї ж. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації / Лілія Іваневич // Народознавчі зошити. – Львів, 2014. – №5°(119). – С. 1062–1072; Ї ж. Широцький про український традиційний стрій у шевченкознавчих працях / Л.°А.°Іваневич // Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі (присвячується 200-річчю від дня народження Кобзаря) : зб. наук. праць Хмельницького ін-ту МАУП (12-13 березня 2014 р.). – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – Вип. 1. – С. 121–132; Ї ж. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців / Л. Іваневич // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : історія. – Кам'янець-Подільський : КПУ ім. І. Огієнка, 2014. – Вип. 7 : На пошану академіка П. Т. Тронька (до 100-річчя від дня народження). – С. 50–62; Ї ж. Історіографія питання про традиційний стрій українців Поділля (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.) / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2014. – Т. 21 : Присвячено 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. – С. 257–275; Ї ж. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни [y:] Spheres of culture. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin / Л. Іваневич // Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. – Lublin (Poland), 2015. – Vol. XI. – С. 489–500; Ї ж. Становлення історіографії проблеми вивчення традиційного вбрання українців Поділля (початок досліджень – 10-ті рр. ХХ ст.) / Л. Іваневич // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім.°М.°Грушевського НАН України. – К.; Хмельницький : ХМЦНТЕІ, 2015. – Т. 30. – С. 295–316; Ї ж. Концептуально-методологічні аспекти дослідження народної ноші українців Поділля ХІV – початку ХХІ століття / Л. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2015. – Т. 22 : Присвячено 100-річчю від дня народження академіка П. Т. Тронька. – С. 287–298; Ї ж. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян / Л.°А.°Іваневич // П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція (16-17 жовтня 2015 року, м. Могилів-Подільський). – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 376–401; Ї ж. Дослідження традиційного вбрання українців Поділля (історіографічний аспект) / Л. Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 3 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2015. – С. 42–50; Ї ж. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля / Л. Іваневич // Spheres of culture. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin / Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. – Lublin (Poland), 2016. – Vol. XIII. – С. 466–477; Ї ж. Народне вбрання українців Поділля в дослідженнях К.°Широцького / Лілія Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 4 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім.°М.°Т.°Рильського. – К., 2016. – С. 54–59; Ї ж. Народний стрій українців Буковинського Поділля : специфіка класифікації / Л. Іваневич // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету / [редкол.°: Турченко Ф. Г. (гол. ред.), Каганов Ю. О. (відп. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2017. – Вип.°47. – С.°258–265; Ї ж. Взаємовпливи у святковому народному вбранні східних словаків та подільських українців / Л.°Іваневич // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка / [редкол. : Патриляк І. К. (гол. ред.), Капелюшний В. П. (заст. гол. ред.), Борисенко В. К. (заст. гол. ред.), Пилипенко В. В. (відп. секрет.) та ін.]. – Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. – Вип. 52. – С. 12–23.

³⁵³ Ференець С. Народитися в сорочці... / С. Ференець // Жінка. – К., 1992. – № 7. – С. 30–31.

³⁵⁴ Булгакова Л. Деякі аспекти дослідження жіночих сорочок Борщівщини ХІХ – поч. ХХ ст. / Л. Булгакова // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 3. – Борщів : МП «Чумацький шлях», 1993. – С. 41–45; Ї ж. Художні особливості чоловічих сорочок Борщівщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Булгакова // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 5. – Борщів : КТ «Джерело», 1994. – С. 55–58.

³⁵⁵ Николин Н. Вишита сорочка в етнографічній колекції Борщівського краєзнавчого музею / Н. Николин // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 6. – Борщів : КТ «Джерело», 1994. – С. 72–79.

³⁵⁶ Карбовська Ж. Жіночі сорочки кінця ХІХ – поч. ХХ ст. у колекції Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / Ж. Карбовська // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтва Поділля та Південно-Східної Волині : історія і сучасність : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. – С. 127–132.

³⁵⁷ Шафранська Г. Типи народних сорочок гетьманських земель Лівобережжя (із фондової збірки Музею народної архітектури та побуту НАН України) / Г. Шафранська // НТЕ. – К., 2006. – № 1. – С. 98–104.

³⁵⁸ Заєць В. «Музей розпочався із сорочки» / В. Заєць // Культура і життя. – К., 2009. – № 51-52. – 18-31 грудня. – С. 53.

³⁵⁹ Гассанова А. Подільські сорочки з колекції В. Н. Ханенко / Гассанова Алла // Музейні колекції : історія, дослідження, атрибуція : збірник наукових праць / [за ред. М. Селівачова]. – К. : ТОВ «ХІК», 2010. – С. 189–191.

³⁶⁰ Іваневич Л. А. Українська народна сорочка в Українському музеї в Нью-Йорку / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Шостої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України» і Міжнародного наукового симпозиуму «Євреї Великого Князівства Литовського на теренах Литви й України» / [під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Межибіж ; Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – Ч. 1. – С. 104–108; Ї ж. До особливостей класифікації жіночого натільного одягу українців Поділля / Л. Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 3 / [голов. ред. Г.°Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2013. – С. 91–98; Ї ж. Натільний одяг українців Східного Поділля: особливості класифікації / Л. Іваневич // Матеріали Першої Шаргородської наукової історико-краєзнавчої конференції (17-18°жовтня 2014 р., м. Шаргород Вінницької області) / [ред. колегія : С. Д. Гальчак (гол.), Ю. А. Зінько (співгол.), А.°В.°Войнаровський (відп. секр.) та ін.]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2014. – С. 242–248.

О. Воробей (2015)³⁶¹ та Л. Пономар³⁶².

Аналіз особливостей плечового й поясного одягу українців Поділля подали: Л.^оБулгакова (1997)³⁶³, І.^оСвйонтек (2003)³⁶⁴ та О. Никорак (2012)³⁶⁵; верхнього вбрання – Л. Булгакова (1996)³⁶⁶, С. Єсюнін (2011)³⁶⁷ та О. Воробей (2016)³⁶⁸; головних уборів – Н. Гурошева (1990)³⁶⁹, С. Ференець (1991)³⁷⁰, М.^оЮкальчук (1998)³⁷¹, Г. Стельмашук (2001)³⁷², Л. Гальчевська (2004)³⁷³, Н. Заграй (2005)³⁷⁴, М.^оНемиро (2008)³⁷⁵, О.^оВоробей (2014)³⁷⁶ та Л. Іваневич (2015)³⁷⁷; прикрас – М. Дмитрієнко (1993)³⁷⁸, Г.^оКожолянко (2010)³⁷⁹, О. Воробей (2015)³⁸⁰ і Л. Іваневич (2015, 2016)³⁸¹; взуття й доповнень до одягу – Л.^оІваневич

³⁶¹ Воробей О. Коли в українців з'явилася спідня білизна? [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ethnography.org.ua/content/koly-v-ukrayinciv-zyavylasya-spidnya-bilyzna>. 05.11.2016. – Назва з екрану; Ї ж. Нижня білизна в сільському середовищі : від традиційного до сучасного (на матеріалах Поділля) / Ольга Воробей // Шевченківська весна – 2015 : історія : матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К., 2015. – С. 50–51; Ї ж. Побутування нижньої білизни в сільському середовищі у повоєнний період (на матеріалах Поділля) / Ольга Воробей // Дні науки історичного факультету : матеріали VIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету». – К. : Логос, 2015. – С. 16–19.

³⁶² Пономар Л. Народне вбрання як феномен культури в польських дослідженнях / Людмила Пономар // Народна творчість та етнологія : № 1 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2019. – С. 96–100.

³⁶³ Булгакова Л. Особливості хутрянних безрукавок Поділля / Л. Булгакова // Наук. записки. – Тернопіль, 1997. – Ч. 2. – С. 310–321.

³⁶⁴ Свйонтек І. Покутські рукав'янки / І.^оСвйонтек // Народне мистецтво. – К., 2003. – № 3–4. – С. 55–57.

³⁶⁵ Никорак О. Своєрідність декору запасок Західного Поділля: типи, осередки / О. Никорак // Народознавчі зошити. – 2012. – № 6. – С. 1070–1086.

³⁶⁶ Булгакова Л. Традиційний хутрянний одяг Борщівщини / Л. Булгакова // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 8. – Борщів, 1996. – С. 54–57.

³⁶⁷ Єсюнін С. Зимовий одяг подолян / С. Єсюнін // Красвид (газета). – 2011. – Вип. 1. – 13.01. – С. 1.

³⁶⁸ Воробей О. Верхній одяг як елемент народного вбрання в першій половині ХХ ст. (на матеріалах Поділля) / Ольга Воробей // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 45. – С. 146–149; Воробей О. Традиційні та нові види верхнього одягу на Поділлі (перша половина ХХ ст.) / Ольга Воробей // «Гілея». Науковий вісник, збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 113 (№ 10). – С. 68–71.

³⁶⁹ Гурошева Н. Традиционные девичьи и женские головные уборы украинок и их роль в свадебной обрядности (серед. ХІХ – нач. ХХ в.) / Н. Гурошева // Советская этнография. – 1990. – № 5. – С. 114–126.

³⁷⁰ Ференець С. Українська хустка / С. Ференець // Радянська жінка. – 1991. – № 10. – С. 31–33.

³⁷¹ Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (ХІХ–ХХ ст.) / М. Юкальчук // Подільська старовина : наук. зб. : Ювілейний випуск до 80-річчя з часу заснування музею. – Вінниця, 1998. – С. 127–141.

³⁷² Стельмашук Г. Квітка на капелюсі (атрибути-символи в обрядових і святкових головних уборах українців) / Г.^оСтельмашук // Берегиня. – 2001. – № 1. – С. 15–20.

³⁷³ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст. / Л. Гальчевська // Народний костюм як виразник національної ідентичності : збірник наук. праць / [за ред. М. Селівачова]. – К. : ТОВ «ХІК», 2008. – С. 177–195.

³⁷⁴ Заграй Н. «Уміти вінок вити – уміти життя любити» / Н. Заграй // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Випуск 1 / [за наук. ред. В. А. Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 63–64.

³⁷⁵ Немиро М. Хмельниччина / М. Немиро // Українське весілля / [упоряд. М. Немиро]. – Рівне : ПП О. Зень, 2008. – С. 245–288.

³⁷⁶ Воробей О. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст. / Ольга Воробей // Шевченківська весна – 2014 : історія : матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К., 2014. – С. 426–427.

³⁷⁷ Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (ХІХ^о – перша половина ХХ ст.) / Л. Іваневич // Народознавчі зошити. – Львів, 2015. – № 4 (124). – С. 850–859; Ї ж. Регіонально-локальні риси народних весільних головних уборів подільських українців / Л. Іваневич // Матеріали Першої Тиврівської науково-краєзнавчої конференції (11 грудня 2015 р., смт Тиврів Вінницької області) / [редколегія: С. Д. Гальчак (гол.), Л. В. Баженов (співгол.), Ю. А. Зінко (співгол.), К. В. Завальнюк (відп. секретар) та ін.]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 273–297.

³⁷⁸ Дмитрієнко М. Дивовижний світ червоних коралів. Добре намисто у спадщину / М. Дмитрієнко // Подільська старовина : зб. наук. праць / [від. ред. В.^оА.^оКосаківський]. – Вінниця, 1993. – С. 419–422.

³⁷⁹ Кожолянко Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини / Г. Кожолянко // НТЕ : № 1 / [голов. ред. Г.^оСкрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2010. – С. 57–66.

³⁸⁰ Воробей О. Прикраси як елемент народного костюма українців Поділля першої половини ХХ ст. // Ольга Воробей // Аркасівські читання : Україна в контексті історичного розвитку Східної Європи : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 17-18 квітня 2015 р.). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 206–208.

³⁸¹ Іваневич Л. А. Прикраси українців Поділля (ХІХ – 50-ті рр. ХХ ст.) / Л. А. Іваневич // Маєток. Науково-краєзнавчий збірник Державного історико-культурного заповідника «Самчики» (матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Маєтки України ХVІІІ–ХІХ ст.»), 24-26 вересня 2015 року, с. Самчики, Хмельниччина) / [під ред. : Пажимського Б., Пажимського О., Єсюніна С., Казімірової Л., Білика Р.]. – Самчики, 2015. – С. 632–653; Ї ж.

(2015)³⁸², О. Воробей (2016)³⁸³ та В. Сушко (2019)³⁸⁴. Інформацію про виготовлення матеріалів для різноманітних складових компонентів ноші у подільському краї відобразили Г. Шенк (1992)³⁸⁵, В. Струманський (1995)³⁸⁶, П. Михайлина (1997)³⁸⁷, О. Боряк (1998)³⁸⁸, Н. Зозуля (2007)³⁸⁹, О. Ющенко (2008)³⁹⁰, Т. Пірус (2009)³⁹¹, О. Воробей (2014)³⁹² та Л. Іваневич (2014)³⁹³. Безпосередньому дослідженню української орнаментики та подільської народної вишивки в т. ч. присвятили свої роботи: Л. Булгакова (1989–1999)³⁹⁴, М. Селівачов (1990)³⁹⁵, В. Малий (1992)³⁹⁶, О. Ільїнська й А. Пісклова (1996)³⁹⁷, Ю. Нікіщенко (2001)³⁹⁸, Т. Ткачук (2004)³⁹⁹,

---

Подільські традиційні натільні хрести / Л. Іваневич // Археологічні студії «Межибіж»: науковий щорічник 4'2015 / [за ред. А. М. Трембіцького, О. Г. Погорільця]. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2015. – С. 167–185. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%); Її ж. Региональные черты классификации традиционных украшений подольских украинцев // Питання мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі / Л. А. Іваневич // Центр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; [наук. рэд. А. І. Лакотка]. – Мінск: Права і эканоміка, 2016. – Вып. 21. – С. 316–322.

³⁸² Іваневич Л. А. Локальні аспекти класифікації традиційних взуття, поясів і доповнень до одягу українців Поділля / Л. А. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 23. Серія: історія: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. О. А. Мельничука]. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2015. – С. 189–196.

³⁸³ Воробей О. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. (за матеріалами польових досліджень) [Електронний ресурс] / Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe. 04.11.2016. – Назва з екрану.

³⁸⁴ Сушко В. Взуття в українській традиційній культурі / Валентина Сушко // Народна творчість та етнологія: №4 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2019. – С. 48–55.

³⁸⁵ Шенк Г. 3 історії ремесел та промислів Немирівщини / Г. Шенк // Етнографія Поділля. Тези доповідей наукової конференції. – Вінниця, 1992. – Ч. II. – С. 74–80.

³⁸⁶ Ткацтво // Народознавство Поділля. Хрестоматія / [упорядник В. П. Струманський]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 94–103.

³⁸⁷ Михайлина П. До питання про розвиток міського ремесла на Поділлі в кінці ХVI – першій половині ХVII ст. / П. Михайлина // Літопис Поділля. – 1997. – № 3. – грудень. – С. 5–6.

³⁸⁸ Боряк О. Народне ткацтво / О. Боряк // Пам'ятки України: історія та культура. – 1998. – № 3–4. – С. 103–109.

³⁸⁹ Зозуля Н. Виготовлення полотна в селі Кирнасівка на Вінниччині (за творами самодіяльного художника Івана Ковалю та листами до автора) / Н. Зозуля // НТЕ. – 2007. – № 6. – С. 62–65.

³⁹⁰ Ющенко О. Народні промисли та ремесла Поділля: історико-етнографічні дослідження краю ХІХ–ХХ ст. / О. Ющенко // НТЕ. – 2008. – № 5. – С. 92–98.

³⁹¹ Пірус Т. Традиційне ткацтво с. Рахни-Лісові (Шаргородський район Вінницької області) / Т. Пірус // Подільське традиційне ткацтво: матеріали Всеукраїнської науково-практич. конф., м. Вінниця, 30 вересня - 1 жовтня 2008 р. / [Ред. кол.: Т. О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець]. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2009. – С. 97–102.

³⁹² Воробей О. Народні традиції та методи виготовлення барвників та побутових засобів догляду за одягом на Поділлі в 20-і – 60-і рр. ХХ ст. (за матеріалами польових досліджень) / Ольга Воробей // Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету. Матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету». – К.: Логос, 2014. – Т. 1. – С. 557–559.

³⁹³ Іваневич Л. Матеріали для виготовлення й декорування народного вбрання українців Поділля: класифікація та особливості // Л. Іваневич / Народна творчість та етнологія: № 6 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2014. – С. 42–54.

³⁹⁴ Булгакова Л. Забуті вишивальні техніки Поділля / Л. Булгакова // Проблеми виявлення, охорони та вивчення пам'яток народної культури: тези доп. республ. наук.-прак. конф. – Кіровоград, 1989. – С. 92–93; Її ж. Архаїчні елементи орнаменту у вишивці та писанкарстві Поділля / Л. Булгакова // Писанка – символ України: матеріали наук.-практ. конф. – К., 1992. – С. 52–53. Її ж. Про класифікацію та типологію української народної вишивки Поділля / Л. Булгакова // «Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля». Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 57–59; Булгакова Л. Архаїка вишивки Поділля / Л. Булгакова // Артанія: Альманах. – 1999. – Кн. 5. – С. 47–48.

³⁹⁵ Селівачов М. Р. Домінантні мотиви української народної орнаментики (кінець ХІХ – ХХ ст.) / М. Р. Селівачов // НТЕ. – 1990. – № 2. – С. 68–76.

³⁹⁶ Малий В. Орнаментальне мистецтво вишивки в Західному Поділлі / В. Малий // «Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля». Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 59–60.

³⁹⁷ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці / О. Ільїнська // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997). Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Хмельницький, 1997. – С. 452–455.

³⁹⁸ Нікіщенко Ю. Символіка рослинних орнаментів української вишивки на одязі початку ХХ ст. / Ю. Нікіщенко // Наукові записки. Теорія та історія культури. – К., 2001. – Т. 19. – С. 30–35.

³⁹⁹ Ткачук Т. Історія досліджень змістового значення трипільсько-кукутенської орнаментрації / Т. Ткачук // Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. – С. 434–451.

С.°Віннік (2005)⁴⁰⁰, М. Покиданець (2005)⁴⁰¹, Р. Каліщук⁴⁰², Є.°Причепій (2007)⁴⁰³, О.°Хмельовський (2007)⁴⁰⁴, І.°Батирєва (2008)⁴⁰⁵, Т. Зузяк (2009)⁴⁰⁶, Н. Воляннюк (2013)⁴⁰⁷ та Л. Іваневич (2008–2018)⁴⁰⁸.

Головні тенденції модифікації українського й подільського вбрання селян та розвитку вишивальних традицій сучасними майстрами розкрили у своїх статтях Г. Щербій (1992)⁴⁰⁹, І. Грицюк (1993)⁴¹⁰, М. Шот (2007)⁴¹¹ та Л. Іваневич (2004–2016)⁴¹².

---

⁴⁰⁰ Віннік С. Вишивка в с. Клембівці (Ямпільський район Вінницької області) / С. Віннік // *Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження*. Вип. 1 / [за наук. ред. В.°А.°Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 53–58.

⁴⁰¹ Покиданець М. Узори вишивок, зібраних у північних районах Поділля / М. Покиданець // *Жінка*. – 2005. – №°10. – Додаток.

⁴⁰² Каліщук Р. В. Орнаментально-знакові мотиви у живописі культури Трипілля-Кукутені / Р. В. Каліщук // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. – Харків, 2007. – № 8. – С. 64–72.

⁴⁰³ Причепій Є. Вишивка Східного Поділля / Є. Причепій // *Українська культура*. – 2007. – № 5. – С. 20–21.

⁴⁰⁴ Хмельовський О. Матриця та знаковість орнаментів Трипілля / О. Хмельовський // *Збірник матеріалів III°Волинської обласної науково-етнографічної конференції : «Минуле і сучасне Волині й Полісся : Роде наш красний»*. – Луцьк, 2007. – С. 255–258.

⁴⁰⁵ Батирєва І. Дослідження матеріальної культури подолян кінця XIX – початку XX ст. / І. Батирєва // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Вип. 13. Серія : історія : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2008. – С. 216–220.

⁴⁰⁶ Зузяк Т. Особливості народної вишивки подільських сорочок кінця XIX – початку XX століть / Тетяна Зузяк // *МІСТ (мистецтво, історія, сучасність, теорія) : зб. наук. пр. з мистецтвознавства і культурології*. Ін-т проблем сучасного мис-ва АМУ / [редкол. : В.°Сидоренко (гол.) та ін.]. – К. : Інтертехнологія, 2009. – № 6. – С. 108–117.

⁴⁰⁷ Воляннюк Н. Призначення вишивки в оздобленні сорочок Тернопільської області I пол. XX ст. / Н. Воляннюк // *Народознавчі зошити*. – 2013. – № 6. – С. 1075–1079.

⁴⁰⁸ Іваневич Л. А. Проблема визначення територіальних меж дослідження народної вишивки українців Поділля / Л. А. Іваневич // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія : історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 3. – С. 263–268; Ї ж. Часопис «Жінка» про народну вишивку українців Поділля / Л. А. Іваневич // *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2009. – Т. 13 : Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 366–370; Ї ж. Народна вишивка українців Поділля: наукова розробка проблеми / Л. А. Іваневич // *Питання історії України*. Збірник наукових праць. Т. 13. – Чернівці : Технодрук, 2010. – С. 201–207; Ї ж. З історії перевидань «Українського орнаменту» Ольги Косач / Л. А. Іваневич // *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2010. – Т. 16 : Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2010 року. – С. 591–596; Ї ж. Народна вишивка українців Поділля в листах Ю.°Александровича / Л. А. Іваневич // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.°Коцюбинського*. Вип. 19. Серія : історія : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2011. – С. 283–286; Ї ж. До історії сакральних символів подільських вишитих рушників / Лілія Іваневич // *НТЕ : № 6 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*. – К., 2011. – С.°73–81; Ї ж. Характерні регіонально-локальні особливості вишивки святкових чоловічих сорочок Поділля / Лілія Іваневич // *Матеріали Другої Мурованокуриловецької науково-краєзнавчої конференції (22-23 вересня 2017 р., смт Муровані Курилівці, Вінниччина)*. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2017. – С. 350–363; Ї ж. А. Регіонально-локальні риси побутових технік вишивки на святкових жіночих сорочках Поділля / Л. А. Іваневич // *Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю «Хмельниччина: історія та сучасність» / [ред. кол. : Л. В. Баженов (гол.), С.°М.°Єсюнін (співгол., відп. ред.) та ін.]*. – Хмельницький, 2017. – С. 424–432; Ї ж. Регіонально-локальна специфіка переважаючих технік вишивки подільських жіночих святкових сорочок / Л. Іваневич // *Матеріали Шостої Могилів-Подільської науковокраєзнавчої конференції (27-28 жовтня 2017 р., м. Могилів-Подільський, Вінниччина)*. – Вінниця°: ПП Балюк І. Б., 2017. – С. 325–341; Ї ж. Святкові жіночі сорочки Поділля: регіонально-локальні особливості рідкісних технік вишивки / Л. Іваневич // *Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченої 100-річчю Української революції 1917–1921 рр., 100-річчю заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [редкол. : Копилов С. А. (співгол.), Реєнт О. П. (співгол.), Баженов°Л.°В. (відп. ред.) та ін.]*. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2017. – С. 367–374; Ivanevych L. Klasifikace okrasných zdrojů konopných vyšivaných archů / Lilia Ivanevych // *Modern Science – Moderní věda*. – Praha (Česká republika) : Nemoros, 2018. – № 4. – P. 132–139.

⁴⁰⁹ Щербій Г. Стійкість функціонування традицій в сучасному одязі українців Поділля / Г. Щербій // «Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля». *Наук. зб.* – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 63–64.

⁴¹⁰ Грицюк І. Національні риси ноші подолян у сучасному художньому трикотажі / І. Грицюк // *Культура Поділля: історія і сучасність*. Матеріали другої наук.-практ. конф-ції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1993. – С. 154–156.

⁴¹¹ Шот М. В Борщівському краї цвітуть вишиванки / М. Шот // *Урядовий кур'єр*. – 2007. – № 156. – 29 серпня.

⁴¹² Іваневич Л. Етноколекції подільських студентів як прояв національної самоідентифікації / Л. Іваневич // *II-й міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Народна культура Поділля у національному вихованні дітей та молоді: проблеми та перспективи» (Вінниця, 20 жовтня 2014 р.)*. – Вінниця, 2014; Ї ж. Народні майстрині Поділля / Л. Іваневич // *Місто Хмельницький в контексті історії України*. – Хмельницький ; Кам'янець-Подільський : Оіом, 2006. – С. 378–381; Ї ж. Народні традиції та подільський вишитий рушник / Л. Іваневич // *Науковий вісник «Межибіж»: матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній*

Таким чином, історіографічний аналіз монографій, дисертацій, наукових та краєзнавчих праць, навчальних посібників, довідників, альбомів і комплектів листівок, закордонних видань, наукових і етнографічних статей XIX – початку XXI ст. про народну ношу українців Поділля, здійснений за хронологічно-тематичним принципом, засвідчує, що розглядувана тема розкрита не повною мірою. Причиною цього є насамперед різні територіальні й хронологічні межі дослідження подільського регіону вітчизняними й закордонними науковцями, етнографами та краєзнавцями, а також їх розбіжності у визначенні історико-етнографічних кордонів даної території. Однак, варто віддати належне результатам здійсненої збиральної, описової, порівняльно-оціночної та науково-осмисленої роботи, присвяченої питанням селянського костюма Поділля. Не викликає сумніву необхідність і доцільність вивчення поставленої проблеми, детальної систематизації й глибокого аналізу існуючої інформації та створення узагальної праці щодо історичного розвитку, класифікації й характеристики художньо-стильових особливостей традиційного строю подолян, а також його сучасної інтерпретації. Дане дослідження проводиться й з метою увведення до історичної науки надбань українців Буковинського, Західного, Східного та Центрального Поділля в галузі мистецтва виготовлення й оздоблення народного вбрання та поєднання його в самотні ансамблі комплекси.

1.2. Характеристика джерельної бази

Джерельна база монографічного дослідження складається з 4-х груп та базується на як частково опублікованих, так і вперше залучених до наукового обігу, насамперед музейних та приватних колекціях і світлинах традиційного вбрання, а також на маловідомих широкому загалу документах із рукописних фондів, архівів та недостатньо висвітлених матеріалах епістолярних спадщин, публікаціях періодики, наукових збірників і рідкісних видань.

Перша та найважливіша група джерел, яка склала головну фактологічну частину роботи включає опрацьовані автором упродовж 2009–2019 рр. експонати народної ноші музеїв різних рівнів і статусів (національних, державних, обласних, районних) та напрямів роботи (історичних, історико-краєзнавчих, історико-культурних, етнографічних, мистецтвознавчих, народної архітектури та побуту, художніх тощо), центрів, приватних збірок та польових матеріалів етнографічних лабораторій при вищих навчальних закладах. Більш-менш висвітленими можна назвати речові збірки з подільського регіону, що зберігаються в окремих музеях національного та державного значення. Чого не скажеш про фондові колекції й світлини традиційного строю подолян значної кількості регіональних музеїв, які досі в недостатній мірі, поверхнево або взагалі науково не вивчені та не проаналізовані іншими вченими.

Значну вартість серед зазначеного типу установ становлять фонди Національного музею українського народного декоративного мистецтва у Києві, розташованого на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. На даний час у них зберігається понад 78 тисяч творів традиційного народного та професійного декоративного мистецтва України від XV століття до сучасності, зокрема вибірка, вишивка, ткацтво, художня обробка металу, рогу, шкіри тощо. Серед них найбільше значення для окресленої проблематики мають комплекси традиційного вбрання XIX – початку XX ст. українців історико-етнографічного регіону Поділля. З наявного матеріалу стосовно подолян усіх локальних зон виділимо цінні, з огляду на архаїчність, колекції вишитих сорочок та зразків орнаментальних мотивів на уставках, рукавах і манжетах натільного як жіночого, так і чоловічого одягу XIX – початку XX ст. Привернули нашу увагу також екземпляри верхнього одягу, головних уборів і традиційних жіночих прикрас Поділля⁴¹³.

Окреме важливе джерело інформації складають колекції народної одіжі Національного музею народної архітектури та побуту України, котрий розташований на околиці Голосіївського району м. Києва, поблизу селища Пирогів. Це скансен, або своєрідний музей просто неба у вигляді архітектурно-ландшафтного комплексу всіх історико-етнографічних районів України. На його території зосереджено 275 архітектурних експонатів народного будівництва XVI–XX ст., у тому числі й подільських. Причому садиби з сільськими хатами і господарськими будівлями сформовано з документальною достовірністю відповідно до особливостей планування поселень певного етнографічного регіону та начинено побутовими речами, меблями й одягом (понад 70 тисяч предметів). Певну цікавість складають представлені експонати вбрання жителів Поділля. Однак більш ціннісна колекція в тій чи іншій мірі усіх компонентів традиційного костюма подільських українців міститься в основних і допоміжних наукових фондах музею. Зокрема, вишиті

спадщині України» / [під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Меджибіж ; Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – Ч. 2. – С. 136–147.

⁴¹³ Статистичний звіт про діяльність Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ) за 2017 рік. – С. 1; Фонди НМУДМ. Група «вишивка». В – 1470, 2174, 2434, 2612, 2830, 3051, 3052, 3056, 3060, 3328, 6153, 6801, 6803.

сорочки, поясний і верхній одяг, пояси, оригінальні дівочі головні убори, прикраси, взуття й доповнення до одягу селян тощо. Не менш важливе значення складають замальовки крою різноманітних складових компонентів народного комплексу вбрання подолян, особливо з маловивчених східних районів Східного Поділля, професійно виконаних науковими співробітниками музею під час експедиційних досліджень⁴¹⁴.

Вагомий інформаційний матеріал про традиційний стрій українців більшості етнографічних регіонів і районів зосереджено в Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара» у м. Києві. Це державний спеціалізований науково-дослідний культурно-освітній заклад, сформований на унікальній колекції, зібраній відомим художником та етнографом Іваном Гончаром упродовж кінця 1950-х – початку 1990-х рр. Чисельність цієї збірки становить понад 15 тисяч етнографічних і мистецьких одиниць. Серед них 2,7 тисяч зразків тканини (взірці вишивок, верхній одяг, килими, рушники, сорочки) та близько 700° виробів з металу й скла, дерев'яних різьблених речей, предметів кераміки та писанок. Чималою за кількістю та вартістю з огляду на давні орнаменти й складні техніки вишивки вважаємо фондову колекцію жіночих і чоловічих сорочок, які представляють усі субрегіони Поділля⁴¹⁵. Цінною є й колекція вишитих жіночих і чоловічих сорочок, переданих у музей відомими науковцями й колекціонерами, котрі проживають у Києві – Євгеном і Тетяною Причепіями та зібраних ними власноруч із окремих адміністративних районів Вінницької й Одеської областей Східного Поділля⁴¹⁶. Крім того, важливими є збірки жіночого поясного розпашного незшитого та глухого зшитого одягу, жіночого допоміжного стегнового одягу, частково нагрудного й верхнього одягу, дівочих і жіночих головних уборів, оздоб та поясів. Пріоритетною в музеї є збірка світлин і замальовок складових елементів народного костюма різноманітних історико-етнографічних регіонів України, виконаних безпосередньо І. Гончаром. Більша їх частина нещодавно побачила світ у вигляді видрукуваних альбомів, зокрема й убрання подекуди Буковинського та Західного Поділля⁴¹⁷.

Певне значення для дослідження означеної проблематики мають фонди Національного музею історії України у м. Києві, у яких зберігаються понад 800 тис. пам'яток історії та культури українського народу від найдавніших часів до сучасного періоду. Зокрема, це етнографічні, археологічні й нумізматичні колекції, стародруки, твори живопису й скульптури, колекції зброї та інші історичні експонати. Серед наявних етнографічних збірок чималою є колекція подільських вишитих жіночих та чоловічих сорочок з адміністративних районів Буковинського, Західного й Східного Поділля. Трапляються в колекції й експонати поясного (жіночі запаска, обгортка, опинка, плахта та чоловічі штани) й верхнього (манта, опанча, свита, сардак і сукмана) одягу, пояси та головні убори (віночок, очіпки, каптур і нафрама). Особливо вартісною є збірка жіночих очіпків з Поділля, частина яких представлена в експозиції музею⁴¹⁸.

Цінні за обсягом і довідковим апаратом колекції зразків одягових компонентів народної ноші переважно Західного макрорегіону містяться в Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України у Львові. Експозиція музею складається з етнографічного відділу (понад 44.000 одиниць) і відділу мистецького промислу (більше 28.000 одиниць). В етнографічних фондах музею зберігаються численні предмети традиційного комплексу вбрання населення Поділля, насамперед його західної локальної зони. Зокрема, вагомими для нас були збірки святкових жіночих та чоловічих вишитих сорочок, головних уборів, прикрас (особливо з бісеру) і поясів, а також окремих екземплярів поясного й верхнього одягу⁴¹⁹.

Опрацьовано й фонди Національного музею ім. А. Шептицького у Львові, котрі на сьогодні налічують понад 100 тис. експонатів українського мистецтва та національної культури. На окрему увагу заслуговує зібрання усіх типологічних різновидів і жанрів народного мистецтва XVII–XX ст. (понад 20 тис. зразків). Це вироби з кераміки, кості, металу й тканини, вишивка та складові елементи традиційного строю.

⁴¹⁴ Статистичний звіт про діяльність Національного музею народної архітектури та побуту України (Київ) за 2017 рік. – С. 1; Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 789, 894, 1392, 1409, 1549, 1551, 1680, 1712–1720, 1871, 1872, 2450–2457, 2655–2682, 2765–2792, 2886–2896, 3204, 3619–3634, 3640–3642, 4544, 5143, 7781–7788; група «тканини». Т – 3251; група «науково-допоміжний фонд». НД – 9/34, 11/82, 490, 687, 1564, 2068, 3234, 4863.

⁴¹⁵ Статистичний звіт про діяльність Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ) за 2017 рік. – С. 1; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329.

⁴¹⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. Колекція Є. та Т. Причепіїв КН – 22319, 23040, 23041, 23043, 23050, 23051, 23055, 23056, 23057, 23061, 23062, 23063, 23064, 23072, 23074, 23077, 23087, 23094, 23095, 23095, 23098, 23100, 23101, 23102, 23106, 23107, 23109, 23110, 23111.

⁴¹⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329.

⁴¹⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 301, 305, 314, 317, 553–568, 570–577, 579–582, 585–600, 603–652, 673–684, 688, 691, 693, 700, 736, 737–741, 748–753, 911, 913, 920, 1217, 3387, 3388, 4544, 6004–6007, 7223–7227, 7454, 7455, 7510–7512, 7515–7517, 7717, 9132, 9134.

⁴¹⁹ Статистичний звіт про діяльність Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів) за 2017 рік. – С. 1; Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 20559, 20579, 21573, 21582, 21606, 21971, 21972, 21997, 22037, 22096–23005, 69325; група «головні убори». ГУ – 2–381.

Частково представлений народний костюм подільських українців, особливо натільний і поясний одяг, головні убори, оздоби й взуття⁴²⁰.

Одне з чільних місць серед джерел першої групи посідають унікальні колекції традиційного вбрання українців Поділля, особливо різноманітного крою й оздоблення дитячих, жіночих і чоловічих сорочок, у меншій кількості поясного, плечового й верхнього одягу, головних уборів, взуття, поясів, прикрас та доповнень до одягу, а також подекуди їх світлин, якими наповнені обласні музеї Вінниці, Житомира, Кіровограда, Миколаєва, Одеси, Тернополя, Хмельницького, Черкас і Чернівців.

Велику вартість серед названих осередків становлять фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею, котрі нараховують більше 100 тис. одиниць та повноцінно репрезентують Східне Поділля. Нами досліджено значну етнографічну колекцію (3.799 предметів), найбільше місце у якій займають буденні, святкові й обрядові вишиті дитячі, жіночі та чоловічі сорочки різноманітного крою й оздоблення усіх районів Вінниччини. Хоча варто зазначити, що збірка натільного одягу найбільше представлена Бершадським, Вінницьким, Іллінецьким, Калинівським, Літинським, Могилів-Подільським, Мурованокуріловецьким, Немирівським, Оратівським, Піщанським, Погребищенським, Тиврівським, Томашпільським, Тростянецьким, Тульчинським, Шаргородським і Ямпільським районами. Серед інших складових комплексу народної ноші наповненими можна назвати колекції жіночого й чоловічого верхнього одягу (кожухи, гуньки, опанчі, свити, сердаки тощо), жіночого зшитого поясного (різноманітні спідниці) та плечового (камізелки, керсетки) одягу, які включають практично всі їх види в східноподільській локальній зоні. Поряд із цим у чималій кількості наявні зразки чоловічого (штани) й розпашного жіночого (горбатки, гуньки, запаски, обгортки, плахта) поясного одягу, жіночих головних уборів (зокрема оригінальні очіпки, намітки, кічка з нафрамицею, барвисті хустини різних розмірів і фактури, весільні вінки), нашійних і нагрудних прикрас (у тому числі баламути, бісерні вироби, корали, дукачі), різноманітних поясів. У значно меншій кількості зібране взуття та ще у меншій – чоловічі головні убори й доповнення до одягу⁴²¹. Крім цього, Вінницький обласний краєзнавчий музей видає змістовний науковий часопис «Подільська старовина», в якому широко популяризуються історико-етнографічна спадщина, звичаї та традиції українців Східного Поділля.

Багатими виявилися колекції народної ноші західних подолян у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї. Сьогодні фонди музею складають понад 274 тис. пам'яток матеріальної й духовної культури, серед яких особливе місце становлять етнографічні збірки (12 тис. 48 предметів), представлені насамперед унікальними зразками українського національного вбрання з різних районів Тернопільщини та подекуди їх світлинами. Найбільшу частку етноколекції займає традиційний стрій українців Західного Поділля, значно меншу – народний костюм з Волині й Опілля та зовсім незначну частину – збірка предметів одягу з інших етнорегіонів України. Причому з адміністративних районів Тернопілля, що відносяться до Західного Поділля, найкраще презентовані в музейних фондах такі райони, як Борщівський, Бучацький, Заліщицький та Чортківський. Деяко менше етнозбірка насичена експонатами з Гусятинського, Підволочиського, Тербовлянського й Тернопільського районів. Значна наповненість фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею експонатами з Борщівщини, особливо вишитими жіночими та чоловічими сорочками, поясним жіночим (запаски, обгортки й спідниці) та чоловічим одягом, нагрудними кептарями, кожухами, головними уборами, поясами й прикрасами, пояснюється найбільшою популярністю місцевих майстринь і майстрів у першій половині ХХ ст. Бучацький район представлений зразками вишитих жіночих та чоловічих сорочок, поясного (спідниці, запаски й фартухи), плечового та верхнього одягу, головних уборів, поясів і прикрас. З Гусятинського району зібрано переважно предмети натільного, поясного (спідниці й запаски) та плечового одягу, пояси і головні убори. Забезпеченості етнографічними одиницями із Заліщицького району краєзнавчий музей завдячує колишньому місцевому районному музею, який напередодні Другої світової війни передав їм значну колекцію народного вбрання. Серед них варто виділити вишиті жіночі й чоловічі сорочки, поясний і плечовий одяг, хутряні безрукавки, верхній одяг, головні убори, пояси, доповнення до одягу й, нарешті, прикраси. З Підволочиського району найбільше збережено предметів жіночого поясного вбрання, зокрема обгортки і запаски, вишитих сорочок, верхнього одягу, головних уборів, поясів та взуття. Тербовлянський район репрезентований експонатами святкових сорочок, жіночого поясного одягу (насамперед спідницями й запасками), верхнього осінньо-весняного та зимового плащоподібного одягу, взуття, головних уборів, поясів й оздоб. З Тернопільського району найбільше в збірці обласного музею зосереджено одиниць натільного, поясного (спідниці й запаски) та верхнього одягу, а також взуття, головних уборів, поясів і прикрас. І, нарешті, з Чортківського району ми мали змогу вивчити насамперед оздоблені вишивкою сорочки, як жіночі, так і чоловічі, значну

⁴²⁰ Статистичний звіт про діяльність Національного музею ім. А. Шептицького (Львів) за 2017 рік. – С. 1; Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 113, 658, 854, 1251, 1234/2, 1778, 1800, 2372, 2384, 2794, 2800, 2802, 2807, 2808, 2811, 3012, 3172, 3181.

⁴²¹ Статистичний звіт про діяльність Вінницького обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 91; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 280–3799; група «дерево-камінь». ДК – 96, 751, 752, 821, 969, 976, 994, 1101, 1106, 1130, 1131, 1230, 1258, 1292, 1382; група «метал-зброя». Мз – 1417–1419.

кількість жіночих спідниць і запасок, зразки плечового та верхнього, передусім зимового хутряного одягу, пояси, взуття, деякі різновиди головних уборів і народних оздоб⁴²².

Певною мірою нами досліджені збірки традиційного строю Хмельницького обласного краєзнавчого музею, що репрезентують Центральне Поділля. В цілому фонди музейного закладу налічують понад 62.000 одиниць предметів. Етнографічна колекція становить 2721 одиницю та включає взірці тією чи іншою мірою практично усіх складових народного костюма як подолян, так і волинян та взірці зразків їх вишивки й побутових хатніх виробів, які датовані XVIII – початком XX ст. Значною у цьому плані є збірка вишитих дитячих, жіночих і чоловічих сорочок, чисельністю 170 зразків, причому 16 з них вишиті стародавньою технікою низь, 118 – хрестиком, інші – вирізуванням, гладдю, мережкою, настилуванням чи стебнівкою окремо, або поєднанням названих технік. Жіночий поясний одяг представлений запаскою (один екземпляр), обгортками (13 екземплярів XVIII – початку XX ст., 3 – 1930-х рр.), спідницями (4 екземпляри), фартухами (12°екземплярів) і спідницею-літником, а чоловічий – штанами з домотканого полотна (2°екземпляри). Пояси наявні у кількості 25 одиниць (кінець XIX ст.) та 18 одиниць (перша половина XX°ст.). Плечовий жіночий одяг презентований безрукавками двох видів: корсетками (5 штук) і жилетками або камізельками (6 штук). Головні убори включають дівочий весільний чубатий вінок, навушники, жіночі намітки (дві одиниці 1930-х рр.) і хустки (17 домотканих та 41 фабрична), чоловічі солом'яні капелюхи (брилі – 2°одиниці). Серед прикрас музейні фонди зберігають жіночі гранати, згарди, коралове намисто, силянки, скляне намисто й шлейник. Колекція верхнього одягу містить по одному екземпляру його різновидів: гуньку, кожух, опанчу і чугай. Взуття характеризується типовими для українців зразками, а саме личаками, черевиками й чоботами. Найбільш цінними серед них є складові елементи народного костюма подолян Віньковецького, Волочиського, Деражнянського, Дунаєвського, Кам'янець-Подільського, Красилівського, Летичівського, Новоушицького, Старокостянтинівського, Хмельницького та Ярмолинецького районів. Однак через відсутність умов та приміщення для повноцінного дослідження фондової збірки традиційного вбрання подолян нам вдалося опрацювати експонати постійно діючої експозиції «Традиції, побут та одяг сільського населення краю XIX – поч. XX ст.» (65 одиниць) і лише окремі фондові одиниці подільського народного строю⁴²³.

Володіючи колекцією близько 90 тис. предметів, Чернівецький обласний краєзнавчий музей вважається найбільшим осередком матеріалів і документів з історії, етнографії та культури Північної Буковини. Безпосередньо етнографічні фонди нараховують біля 2-х тис. предметів. Але збірка національної ноші саме українців Буковинського Поділля є значно меншою за обсягом, ніж у Вінницькому, Тернопільському та Хмельницькому музейних закладах з огляду на невелику площу території цієї локальної зони, порівняно з іншими зонами досліджуваного регіону. Колекція Заставнівського і північної частини Хотинського районів подільського Придністров'я найбільше наповнена експонатами буденного, святкового й обрядового натільного дитячого, жіночого та чоловічого одягу. Виразно представлені поясний і верхній зимовий одяг, а також головні убори, пояси й різноманітні прикраси на фоні небагатої кількості плечового, верхнього осінньо-весняного та зимового суконного плащоподібного одягу, взуття й доповнень до одягу⁴²⁴.

У фондах Житомирського обласного краєзнавчого музею зберігається понад 130 тис. пам'яток, що розкривають природні особливості, історичну та культурну спадщину краю. Однак етнографічні збірки закладу в своїй більшості репрезентують Волинь та Полісся. У свою чергу колекції з Бердичівського, Любарського і Чуднівського районів Житомирщини, що відносяться до Східного Поділля, містять невелику кількість зразків складових елементів традиційного костюма, частина яких до того ж відображає етнокультурні зв'язки Волині та Поділля в їх глибокому взаємозв'язку й взаємовпливах. Це особливо підкреслюють досліджені нами характерні типи крою та декорування жіночого і чоловічого натільного, а також поясного одягу й деякі різновиди їх головних уборів⁴²⁵.

Загальні збірки Кіровоградського обласного краєзнавчого музею нараховують 56 тис. експонатів основного та більше 25 тис. експонатів допоміжного фонду. З них етнографічні фонди складають 5 тис. одиниць убрання та побуту переважно історико-етнографічного регіону Середня Наддніпрянина, або Середнє Подніпров'я. Колекція народної одіжі саме подолян з Благівіщенського, Гайворонського та

⁴²² Статистичний звіт про діяльність Тернопільського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1–9532.

⁴²³ Лихогляд О. На подіум історія виходить / О. Лихогляд. – Хмельницький : Видавець ФОП Цюпак, 2012. – 36°с.; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–758, 2528–2805; група «дерево», Др – 69, 177, 232; група «скло», С – 86, 183, 437, 685–688.

⁴²⁴ Статистичний звіт про діяльність Чернівецького обласного краєзнавчого музею за 2017. – С. 1; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027, 2036, 4141–4156, 4161–4164, 4270, 4277, 4585–4587, 5166–5174, 7333–8837, 10855; група «тканини». Т – 77–79, 136–262, 509, 573, 657, 881, 886.

⁴²⁵ Статистичний звіт про діяльність Житомирського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3570–3690.

Голованівського районів Кіровоградщини, які представляють Східне Поділля, практично відсутня⁴²⁶. Тому у вивченні особливостей місцевого костюма подолян нам допоміг огляд предметів одягу з етнографічних експозицій Гайворонського районного краєзнавчого музею, музею історії Голованівського району та з фондів музеїв національного значення.

Фонди Миколаївського обласного краєзнавчого музею містять 160 тис. екземплярів традиційної культури, природних особливостей та історичного поступу краю, в тому числі 3 тис. одиниць етнографічної спадщини, проте у переважній більшості лише з історико-етнографічного регіону Південно-Степова Україна, або Причорномор'я⁴²⁷. Безпосередньо збірка національного строю Кривоозерського району Миколаївщини, який зараховується до Східного Поділля, презентована кількома експонатами натільного і поясного одягу, а також характерними подолянам головними уборами⁴²⁸. Ширше дослідити вбрання місцевих селян нам допомогли одягові експонати з етнографічної експозиції Кривоозерського районного народного історичного музею.

Зібрання Одеського державного історико-краєзнавчого музею становить 120 тис. предметів етнографії, історії, культури та природознавства. Окремо етнографічна колекція музейного закладу вміщує 2 тис. взірців рукотворення, але стосується в більшості випадків історико-етнографічного регіону Південно-Степова Україна. Колекція подільського традиційного костюма Балтського, Кодимського й Савранського районів Одещини, які вважаються територією Східного Поділля, сформована з двох десятків зразків, передусім вишитих жіночих і чоловічих сорочок, їх поясного, плечового та верхнього одягу. Найвні й окремі приклади головних уборів, взуття, поясів і прикрас⁴²⁹.

Наповненість фондів Черкаського обласного краєзнавчого музею складає 106 тис. речових та документальних матеріалів, що характеризують природу, історичний і культурний розвиток даної території від найдавніших часів до сучасності. Значну частку основного й науково-допоміжного фондів займає етнографічна колекція (понад 3 тис. одиниць збереження), котра насамперед представляє Середню Наддніпрянщину, або Середнє Подніпров'я. Народна ноша Монастирищенського, Уманського й Христинівського районів Черкащини, який включають до Східного Поділля, практично не представлена у збірках музею⁴³⁰, тому розкрити їх нам частково допомогли предмети одягу тутешніх подолян з етнографічної експозиції Монастирищенського районного краєзнавчого музею та з фондів музеїв національного рівня.

Важливим внеском до джерельної бази монографічної роботи стали опрацьовані нами фондові збірки обласних музеїв народної архітектури та побуту й художніх музеїв Вінниці та Чернівців.

Велике значення у вивченні національного вбрання подолян відіграв фондовий вміст Вінницького обласного художнього музею, чисельністю 7.315 експонатів XVII–XX ст. Багатою виявилася його колекція народного декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема вишивки, кераміки, ткацтва тощо. Серед названих предметів нами досліджено збірку натільного одягу типового подільського крою та декорування, а також окремі зразки стародавніх композиційних сюжетів вишивки Східного Поділля. Особливо цінними вважаємо оригінальні зразки жіночих сорочок кінця XIX – початку XX ст., вишиті складними й давніми техніками зерновий вивід і солов'їні вічка. Також з етнографічних колекцій музею нами було вивчено експонати поясного одягу (запаски, обгортки, плаhti й спідниці), верхнього (кожухи й свити), поясів, головних уборів (нафрама), взуття (черевики, чоботи)⁴³¹.

Зібрання Чернівецького обласного художнього музею налічує близько 12 тис. одиниць збереження основного та науково-допоміжного фондів. Етнографічна збірка музею, крім колекцій буковинських мальованих «хатніх» образів, народних килимів і писанок, насичена найкolorитнішими складовими національної ноші, а саме різновидами стародавніх вишитих сорочок українців Буковини, в тому числі й подолян. Разом з тим нами було досліджено нагрудний одяг (мунтяни), жіночі (рушники-перемітки) і дівочі (капелюшиння) убори голови, оздоби (гердани), пояси, взуття та доповнення до одягу (тайстри, ширінки)⁴³².

Значно доповнили джерельну базу нашого дослідження й фонди Чернівецького музею народної архітектури та побуту. Це скансен Західної України, тобто архітектурно-ландшафтний комплекс пам'яток

⁴²⁶ Статистичний звіт про діяльність Кіровоградського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1.

⁴²⁷ Статистичний звіт про діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1.

⁴²⁸ Там само. – С. 1.

⁴²⁹ Статистичний звіт про діяльність Одеського державного історико-краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ОДКМ. Група «побутові речі». Б – 37–39, 43–46, 2674, 2675, 3322, 3323, 3368, 3369, 3370, 3392, 3416, 3417, 3422, 3423, 3424, 3464, 3486, 4155, 4156, 5192.

⁴³⁰ Статистичний звіт про діяльність Черкаського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1.

⁴³¹ Статистичний звіт про діяльність Вінницького обласного художнього музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 2, 29, 30, 31, 140, 155, 193, 240; група «тканини». Т – 250, 738.

⁴³² Статистичний звіт про діяльність Чернівецького обласного художнього музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11, 31, 55, 56, 63, 77, 78, 101, 129, 148, 403, 1103, 1192, 1207, 1208, 1216, 1232, 1244, 1407.

народного будівництва Буковини і Північної Бессарабії кінця XVIII – початку XX ст., який включає 35° дерев'яних будівель житлового, господарського й сакрального призначення. Фондові збірки музею нараховують понад 8 тис. етнографічних експонатів, з яких більш як 1,5 тис. виставлені в експозиції. Окрім натільних виробів, в тому числі й дитячих, нами було опрацьовано неекспоновані збірки жіночого й чоловічого поясного одягу, плечового, переважно, хутряного одягу, станового як сукняного, так і різноманітного хутряного одягу, головних уборів жіночих (керпа, кичка, звичайні перемітки, перемітка з «вухами», рушник, фес) і комбінованих дівочих (кода, коробка), пояси різної фактури, взуття (черевики, чоботи, панчохи з «гульками»), прикраси жіночі (гердани, намиста бісерні з монетами, салби) та чоловічі (гердани для капелюхів, нагрудні котильйони тощо)⁴³³.

Певною мірою допомогли нам в опрацюванні означеної проблематики й етнографічні зібрання локальних комплексів народної одіжі та їх світлин історичних, краєзнавчих й іншого напрямку музеїв у містах і містечках: Борщів, Бершадь, Кам'янець-Подільський, Літин, Меджибіж, Могилів-Подільський, Оратів, Тиврів, Тульчин, Хотин та Ямпіль.

Так, у вивченні західноподільського костюма були важливі фонди Борщівського обласного краєзнавчого музею (Тернопілля), котрі загалом становлять понад 12 тис. предметів. Безпосередньо група тканин етнографічного відділу фондів накопичень музейної установи об'єднує в собі усі різновиди складових елементів національного, як жіночого, так і чоловічого, західноподільського костюма. Зокрема, численні зразки натільного, поясного (особливо святкових запасок, обгорток і спідниць), плечового (камізелок і кептарів) та верхнього (найбільше кожухів різної довжини і колористики) одягу, головних уборів, поясів, взуття, прикрас (передусім з бісеру) та притаманних доповнень до одягу. Знаменитою й цінною вважається колекція стародавніх вишитих, так званих через локальні відміни декорування, «борщівських» довгополюх та до підточки сорочок⁴³⁴. Крім цього, музей видає науково-краєзнавчий збірник «Літопис Борщівщини», що сприяє дослідженню й розвитку всіх аспектів історії та етнографії краю.

У дослідженні традиційного костюма подолян Буковинської локальної зони частково сприяють фонди Хотинського історичного музею, одного з відділів Чернівецького обласного краєзнавчого музею. В цілому чисельність фондів збірок становить 50 тис. одиниць збереження. Етнографічні особливості регіону кінця XIX – початку XX ст. висвітлює окрема експозиційна зала та групи «Тканини» (1 тис. одиниць) і «Шкіра» (56 одиниць), що містять взірці переважно жіночого й чоловічого натільного, стегнового, а також станового одягу, поясів, головних уборів, взуття, прикрас і доповнень до одягу (цікаві череси Буковинського Поділля) та, на жаль, лише частково презентують серед інших субрегіонів Буковини й подільське Придністров'я⁴³⁵.

В осмисленні центрального подільського строю важливе значення мають об'ємні збірки Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (Хмельниччина), які нараховують понад 150 тис. одиниць речових і документальних матеріалів основного та науково-допоміжного фондів. З них 1927° одиниць групи «Тканини» та 172 одиниці групи «Шкіра» з етнографічного відділу відображають традиційну ношу насамперед українців Центрального, а також частково Буковинського й південної частини Західного Поділля. Підкреслимо, що у фондах музею зберігається приватна колекція стародавніх вишитих подільських сорочок й орнаментів вишивок (біля двохсот зразків), зібраних видатним ученим, істориком та краєзнавцем Є. Січінським. Крім цього, нами опрацьовано взірці жіночого (горбатки, запаски, катраниці, опинки, спідниці, фартухи) і чоловічого (штани) поясного й плечового (камізелки, кептарі, керсетки) одягу, головних уборів, прикрас, поясів і взуття. Та особливо цінні зразки верхнього вбрання (гуньки, кожухи, опанчі, свитки, сердаки, чемерки, чугайні)⁴³⁶.

Значною за обсягом і вагомою за змістом є колекція народного костюма Центрального Поділля Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (Хмельниччина), яка складає 3 тис. екземплярів із загальної кількості 7191 одиниця. Серед експонатів етнографічної збірки найбільше місце займають оригінальні жіночі й чоловічі сорочки-сорочки-вишиванки різного крою, техніки, орнаментації та кольору оздоблення. Широко представлений поясний, передусім жіночий (запаски, спідниці, фартухи), плечовий та верхній одяг, як жіночий, так і чоловічий (гуньки, кожухи, опанчі, свитки, сердаки). Наявні приклади жіночих (велика колекція хустин) та чоловічих головних уборів, взуття, поясів, прикрас (з бісеру й коралів)

⁴³³ Статистичний звіт про діяльність Чернівецького музею народної архітектури та побуту за 2017 рік. – С. 1; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 35–134, 259–261, 275, 327–333, 683–685, 962–973, 1051–1095, 1182, 1275, 1364–1370, 1493–1578, 1628–1650, 1695, 1974.

⁴³⁴ Статистичний звіт про діяльність Борщівського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С.°1; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 99–1166.

⁴³⁵ Статистичний звіт про діяльність Хотинського історичного музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 3, 12, 65, 110, 126, 127, 129, 130, 132.

⁴³⁶ Статистичний звіт про діяльність Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника за 2017 рік. – С. 1; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929, 1944; книга шкіри. КШ – 6, 20.

і доповнень до одягу (кошики)⁴³⁷.

У вивченні особливостей східноpodільського вбрання мають значення збірки Бершадського районного краєзнавчого музею (Вінниччина) чисельністю близько 3 тис. експонатів, більшість з яких експонується у двох постійно діючих виставкових залах закладу. Традиційний стрій східних подолян презентований насамперед кількома десятками жіночих і декількома чоловічими вишитими сорочками, жіночими різнотипними спідницями й характерними для цієї місцевості фартухами-нагрудниками, чоловічими штанами, жіночими різного кольору, фактури й розміру хустками, прикрасами (відомими баламутами), поясами, взуттям і традиційного крою білим кожухом⁴³⁸.

Фондовий вміст Літинського краєзнавчого музею ім. Устима Кармалюка (Вінниччина) складає близько 8 тис. екземплярів. Етнографічні зібрання музею складаються з жіночих і чоловічих вишиванок типового східноpodільського покрою, кольорової гами й орнаменталії, жіночих різнобарвних хустин, чоловічих головних уборів, жіночих прикрас, взуття, поясів та особливо великої частки жіночого поясного одягу (зокрема, святкових обгорток і спідниць) кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.⁴³⁹.

Загальний обсяг фондів Могилів-Подільського краєзнавчого музею (Вінниччина) становить понад 22700 речових та документальних матеріалів. Однак презентація народної ноші українців Східного Поділля базується передусім на основі невеликої за кількістю етнографічної колекції різноаспектних жіночих і чоловічих вишитих сорочок та окремих зразків стегового одягу, поясів, головних уборів, взуття, прикрас, доповнень до одягу (калитка), а також оригінальних світлин подолян у національних строях початку ХХ ст.⁴⁴⁰.

Хоча й невеликі за розміром, але вартісні за змістом фондові збірки Оратівського краєзнавчого музею (Вінниччина), що охоплює більше 2 тис. одиниць збереження. І саме найбільшою серед них є етнографічна колекція, сформована за рахунок численних домотканих вишитих переважно жіночих сорочок із сіл Лопатинка, Мервин, Рожична, Човновиця, Якимівка та селища Оратів. Варто зазначити, що вони виділяються на фоні інших адміністративних районів Східноpodільської локальної зони великою насиченістю орнаментальних мотивів на виробках у більшості випадків рослинного характеру в біхромній червоно-чорній гамі. Традиційний костюм представлений, крім цього, взірцями жіночого (особливо святкових спідниць яскравих кольорів і полотняних вишитих фартухів) та чоловічого поясного одягу, верхнього вбрання (кожух, свита), жіночого нагрудного одягу, жіночих різнокольорових хусток, поясів, чоловічих головних уборів та різноманітного взуття (личаки, туфлі, черевики, чоботи)⁴⁴¹.

Не менш важливе місце в дослідженні займають зібрання Тиврівського районного краєзнавчого музею (Вінниччина), котрі нараховують майже 3 тис. одиниць предметів. Етнографія району репрезентована вишивкою, гончарством, народним убранням, писанкарством, різьбленням і ткацтвом. Найбільше зацікавлення для роботи склали дитячі, жіночі й чоловічі сорочки, виготовлені переважно з домотканого полотна та прикрашені геометричними трипільськими орнаментами чорного кольору, вишиті стародавньою подільською технікою низь. З інших різновидів костюма наявні жіночі спідниці й фартухи, чоловічі штани, жіночі (кічка, намітки й барвисті хустини) та чоловічі (солом'яні капелюхи, смушкові шапки) головні убори, жіночі прикраси (баламути, коралі, скляне намисто), взуття (личаки, постолі, черевики й чоботи). Важливим додатковим джерелом необхідної інформації слугують світлини подолян у святкових шатах першої половини ХХ ст.⁴⁴².

Цінні за вмістом фонди Тульчинського краєзнавчого музею (Вінниччина) зберігають понад 22 тис. експонатів. Нами повністю досліджено ту частину етнографічної колекції, що стосується національного строю українців Східного Поділля. Вона наповнена значним обсягом зразків дитячих, жіночих і чоловічих вишиванок кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. усіх типів крою та декорування (в тому числі славнозвісні сорочки, вишиті чорною низью та «білим по білому») цього субрегіону. Наявна у фондах чимала кількість складових елементів стегового (обгортки, спідниці, фартухи й штани) одягу, часткового верхнього (гунька, кожух) одягу, поясів і жіночих головних уборів (насамперед різноманітних хусток та наміток)⁴⁴³.

⁴³⁷ Звіт про роботу Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» за 2012 рік. – С. 1; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 1–787; група «скло». С. 1–15.

⁴³⁸ Статистичний звіт про діяльність Бершадського районного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 60–1250.

⁴³⁹ Статистичний звіт про діяльність Літинського краєзнавчого музею ім. Устима Кармалюка за 2017 рік. – С. 1; Фонди ЛКМ. Книга надходжень. КН – 2609, 2724, 2828–2832, 3141, 3142/2.

⁴⁴⁰ Статистичний звіт про діяльність Могилів-Подільського краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди МПКМ. Історико-побутова група. ПІ – 1138–1250.

⁴⁴¹ Статистичний звіт про діяльність Оратівського краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ОРКМ. КВ – 20–1460.

⁴⁴² Статистичний звіт про діяльність Тиврівського районного краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ТИРКМ. КВ – 200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2709, 2782, 2889.

⁴⁴³ Статистичний звіт про діяльність Тульчинського краєзнавчого музею за 2017 рік. – С. 1; Фонди ТУРКМ. Група «тканини». Т – 207, 207а, 298, 299, 468, 502, 505, 511, 511а, 544, 546, 570, 586, 587, 609, 658, 726, 758, 773, 778–780, 791, 796, 797.

Етнографічні фонди Ямпільського районного музею образотворчого мистецтва (Вінниччина) хоч не великі за кількістю, але певною мірою допомогли нам дослідити традиційну ношу саме цієї вузької локальної зони Східного Поділля. Передусім колекція музею складається з експонатів натільного одягу, тобто жіночих і чоловічих святкових сорочок, вишитих геометричними орнаментальними мотивами кольоровою низзю чи «білим-по-білому» та рослинними орнаментальними мотивами – хрестиком. Також збірка частково представлена поясними виробами місцевих подолян⁴⁴⁴.

Основний фонд Гайворонського районного краєзнавчого музею (Кіровоградщина) містить понад 900 виробів. Серед них етнографічна колекція представлена в експозиційній залі та містить, окрім ткацького верстата, прядок, рубля, й одягові експонати. Зокрема, оздоблені вишитими орнаментами геометричного й рослинного різновидів жіночі та чоловічі сорочки, жіночі хустини, а також традиційні жіночий та чоловічий костюми, презентовані на манекенах⁴⁴⁵.

У свою чергу в музеї історії Голованівського району (Кіровоградщина), загальна кількість пам'яток якого налічує біля 5 тис. предметів, етнографічні одягові зразки розміщені в експозиційній залі «Українська світлиця». Насамперед це дорослі й дитячі манекени в народному вбранні місцевих подільських селян, жіночі й чоловічі декоровані вишивкою натільні вироби та типові хустки⁴⁴⁶.

Чималими є зібрання Монастирищенського районного краєзнавчого музею (Черкащина) – це 3818°експонатів, в тому числі й фрагменти предметів, віднайдені під час розкопок трипільських поселень на території району. Складові компоненти традиційного строю подільських українців цього краю розташовані в експозиційній залі «Кріпацтво, реформи у 1860–1870-х роках». Так, на фоні макету світлиці типової селянської хати з Монастирищини представлений весь комплект знарядь і пристроїв для виробництва домотканого полотна із конопель, а також народні жіночі й чоловічі вишиванки, жіночий стегновий (запаски, спідниці, фартухи), нагрудний (керсетки) та верхній (свита) одяг⁴⁴⁷.

У фондах та виставкових залах Кривоозерського районного народного історичного музею (Миколаївщина) зберігається понад 5 тис. експонатів. Етнографічна колекція музею презентована в експозиційній залі також у вигляді тутешньої української світлиці, в якій дівчина в традиційному вбранні пряде конопляні нитки. Окремі екземпляри народного натільного, поясного й плечового одягу, жіночих і дівочих головних уборів, нашійних і нагрудних прикрас (коралі, намиста з бісеру) розміщені на манекенах та стендах у сусідній залі⁴⁴⁸.

Таким чином, без матеріалів етнографічних експозицій і фондів колекцій традиційного вбрання українців усіх локальних зон Поділля вищезазначених музейних закладів неможливо вести аргументовану дискусію й робити обґрунтовані висновки щодо характерних ознак та специфічних відмін способів крою, пошиття, декорування, носіння і поєднання у цілісні комплекси складових елементів подільського народного костюма. Новизною даної дослідницької роботи є те, що частина описаних вище збірок вперше вводиться в науковий обіг.

Окрему частку першої групи джерельної бази монографічної роботи презентують фондові збірки навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля й Музейно-просвітницького центру Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського та навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Польові матеріали, зібрані й зафіксовані студентами під керівництвом викладачів названих вищих навчальних закладів у ході етнографічних експедицій упродовж відповідно 1980–2013-х рр. та 1990–2013-х рр., теж відносяться до першої групи джерел.

Чимале місце у вивченні народної носі українців східноподільської локальної зони займають фонди навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. У них зберігаються численні екземпляри складових елементів національного строю (понад 200 одиниць), віднайдені під час студентських етнологічних практик⁴⁴⁹. Значна частина вбрання представлена на виставках у постійно діючому Музейно-просвітницькому центрі цього вищого навчального закладу. Серед них найбільше представлений натільний (вишиті стародавні жіночі й чоловічі сорочки, у тому числі технікою низь), поясний (запаска, спідниці, фартухи, штани), плечовий (керсетки) та становий одяг (кожух, свита). Наявні окремі приклади головних уборів (хустки, галянок), поясів, прикрас і

⁴⁴⁴ Фонди ЯРМОМ. Група «тканини». Т – 9, 11, 28–39, 43–46, 49, 57–63.

⁴⁴⁵ Музеї Гайворонщини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://gayvoron-rvk.ucoz.ua/index/muzeji/0-7>. 17.09.2018. – Назва з екрану.

⁴⁴⁶ Музей історії Голованівського району [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ridna.ua/museums/muzej-istoriji-holovanivskoho-rajonu>. 17.09.2018. – Назва з екрану.

⁴⁴⁷ Краєзнавчий музей Монастирищенського району Черкаської області району [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://monrda.gov.ua/index.php/kultura/viddil-kulturi/223-kraeznavchij-muzej-monastirishchenskogo-rajonu-cherkaskoji-oblasti>. 18.09.2018. – Назва з екрану; 18.09.2018. – Назва з екрану.

⁴⁴⁸ Музейна справа [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://krivozero.mk.gov.ua/ua/cultivation/museology>. 18.09.2018. – Назва з екрану.

⁴⁴⁹ Фонди ННЛЕ ВДПУ. Книга вступу. КВ – 261–3511.

взуття (личаки, черевики, чоботи). Варто зазначити, що більшість експонатів презентована на манекенах у вигляді святкових та весільних костюмів⁴⁵⁰. Цінною також вважаємо колекцію світлин початку – першої половини ХХ ст., яка міститься в рукописному фонді навчально-наукової лабораторії з етнології (Ф.1 – Вінницька область) та частково характеризує ансамблевий комплекс убрання (передусім весільний) 1930–1970-х рр. подолян у різних адміністративних районах Вінницької області (Східне Поділля). Це дає можливість не просто вивчати матеріал, але й аналізувати та порівнювати його з метою визначення особливостей традиційних строїв краю⁴⁵¹.

Крім цього, вперше введено в науковий обіг вартісні за змістом і насиченістю фондові збірки складових подільського традиційного костюма подолян усіх локальних зон Поділля навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Зібрані студентами в процесі етнографічних експедицій під керівництвом викладачів зразки вишитих подільських дитячих, жіночих і чоловічих сорочок, як з домотканого, так і з фабричного полотна, складають особливий інтерес. Так, жіночі сорочки з колекції лабораторії представляють усі типи крою (тунікоподібні, уставкові, безуставкові та гестки), крім того, навіть розширюють діапазон інформації про їх підтипи. Зокрема, в процесі дослідження вишиванок нами нараховано біля семи різновидів гесток. Чимала колекція жіночих блуз із фабричних тканин другої половини ХХ ст. дає можливість прослідкувати тенденції змін у народній одязі. Поряд з тим нами опрацьовано взірці жіночого (запаски, спідниці, фартухи) і чоловічого (штани) поясного, плечового (камізельки, горсетки) та верхнього (кожух, свитка, дитячий жупанчик) одягу. Цінні екземпляри головних уборів (чоловічі брилі й шапки, жіночі хустки, дівочий весільний вінок з парафіну), прикрас (гердани, згарди, намисто дерев'яне, з тіста і кольорового скла, коралі й дуті пацьорки), поясів (вузькі, середні та широкі), взуття (дерев'яні й шкіряні постолі, личаки, чоботи) і доповнень до одягу (весільні віночки з парафіну, жіночі плетені кошики й сумки). Варто підкреслити, що частково споглядати різнобарв'я традиційного строю подолян південних районів Західного, Східного і Центрального Поділля й північних^o–Буковинського Поділля маємо змогу в самій лабораторії, яка оформлена як етнографічний музей⁴⁵².

Поряд із музейними зібраннями до першої групи джерел належать приватні колекції експонатів і світлин народного вбрання українців Поділля.

У цьому зв'язку слід відзначити певну актуальність для відображення процесів збереження традицій подільської національної ноші та сучасного стану ремесла пошиття й оздоблення одягу мають безпосередньо екземпляри вишитого одягу й родинні світлини першої половини ХХ ст. Трембїцької Тетяни Петрівни з приватних колекцій Анатолія Трембїцького⁴⁵³ та Лілії Іваневич⁴⁵⁴ (Хмельницький). Презентує вона Центральну локальну зону Поділля, адже сама Тетяна Петрівна родом із с.°Голозубинці Дунаєвського району Хмельницької області, а після заміжжя проживала в с. Скіпче Городоцького району тієї ж області. Зокрема, зазначена колекція містить предмети натільного й поясного одягу, головних уборів та прикрас. Також приватна колекція Л. Іваневич завдяки співпраці в науковому напрямі включає світлини, надані для використання в роботі краєзнавцем з Крижопільщини Сергієм Омеляновичем Філіпчуком. Світлини відображають традиційний одяг з його малої батьківщини – с. Голенищеве Летичівського р-ну Хмельницької обл. Світлини доньки С. Філіпчука – Тетяни Сергіївни Філіпчук теж репрезентують вбрання з с.°Голенищеве (Центральне Поділля), яке вона популяризує в діаспорі (Париж, Франція). Крім цього, приватна колекція Л. Іваневич містить світлини, представлені для поширення на загал подільським директором будинку моди «Афродіта» під керівництвом Світлани Краснюк (м. Хмельницький) та етнокрамницею «Гердан» (м. Хмельницький).

Безперечно вартісною за кількістю й якістю збережених експонатів вважаємо особисту колекцію предметів і світлин народного костюма родини Косаківських Віктора та Наталі (Вінниця). Етнографічна збірка сформована за рахунок значної кількості східноподільських вишитих жіночих і чоловічих сорочок, датованих початком – 60-ми рр. ХХ ст. з Вінницького, Калинівського, Крижопільського, Літинського, Липовецького, Могилів-Подільського, Мурованокуріловецького, Немирівського, Піщанського, Погребищенського, Тульчинського, Чернівецького, Чечельницького, Шаргородського та Ямпільського районів Вінниччини. Наповнена колекція й барвистими взірцями поясів (різного кольору, орнаментації та ширини), жіночим стеговим (обгортки, плахта, вишиті фартухи) і нагрудним (корсетки) одягом, головними уборами (хустини) та оригінальними зразками як жіночого, так і чоловічого верхнього одягу (бунда, кожух, чугайна й чущка)⁴⁵⁵.

Важливим джерелом інформації для означеної теми дослідження стало приватне зібрання одягових

⁴⁵⁰ Фонди МПЦ ВДУ. Книга вступу. КВ – 396, 795, 1869, 1887, 2181, 2228, 2230, 2249, 2341, 2342, 2356, 2479, 2585, 2812, 2879, 2880, 3080, 3145, 3469, 3857; МПЦ ВДПУ – 229, 238.

⁴⁵¹ Фонди ННЛЕ ВДПУ. Ф. І. Вінницька область. 28 описів.

⁴⁵² Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1–1120.

⁴⁵³ Фонди приватної колекції А. М. Трембїцького (Хмельницький). КВ (фототека) – 20–35; КВ°(вбрання) – 1–15.

⁴⁵⁴ Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич (Хмельницький). КВ (вбрання) – 40–49; КВ (фототека) – 110–135.

⁴⁵⁵ Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). КВ (вбрання) – 32, 121, 124, 223, 300, 371, 388, 427, 432–463.

предметів традиційного костюма подолян етнографа та майстра народної вишивки Юрія Мельничука (Київ). До його складу входили насамперед чимала кількість декорованого вишивкою натільного одягу різної вікової категорії та статі селян Буковинського (із Заставнівського р-ну Чернівецької обл.), Західного (з Борщівського, Бучацького, Гусятинського, Заліщицького р-нів Тернопільської обл.), Східного (з Бершадського, Крижопільського, Літинського, Могилів-Подільського, Піщанського, Погребищенського, Теплицького, Томашпільського, Тульчинського, Чечельницького, Шаргородського р-нів Вінницької обл. й Уманського р-ну Черкаської обл.), Центрального (Новоушицького р-ну Хмельницької обл.) Поділля та декілька екземплярів стегового одягу й поясів⁴⁵⁶.

Особливо цінною з точки зору різноманіття та наявності рідкісних експонатів виявилася особиста колекція науковця Володимира Щибрі (Київ). Вона включає святково оздоблені вишитими орнаментальними мотивами жіночі й чоловічі сорочки українців Буковинського (з Хотинського р-ну Чернівецької обл.), Західного (з Борщівського, Заліщицького р-нів Тернопільської обл.), Східного (з Бершадського, Літинського, Мурованокуріловецького, Теплицького, Томашпільського р-нів Вінницької обл. і Кодимського р-ну Одеської обл.), Центрального (з Деражнянського, Кам'янець-Подільського, Новоушицького, Старосинявського (південь) р-нів Хмельницької обл.) Поділля, жіночий (обгортки, катринці) й чоловічий (штани) поясний одяг, пояси, головні убори (кички, перемітки, хустки, навушниця), плечовий одяг без рукавів (камізелька) і з рукавами (кафтанік), оздоби (гердани на шию, груди та голову, згарди й силянки)⁴⁵⁷.

Скористалися ми в науковій роботі й цікавими одяговими екземплярами з власної збірки Галини Бернадської (сmt Вінківці, Хмельницька обл.). Зокрема, оригінально вишитими жіночими сорочками, а також спідницями й хустками із сіл Адамівка та Зінків Віньковецького району, що на Хмельниччині (Центральне Поділля)⁴⁵⁸.

Усього нами зафіксовано та систематизовано понад дві тисячі триста світлин компонентів традиційного строю українців Поділля й зразків вишивки кінця XIX – другої половини XX ст. з фондів збірок 31-го музею різних рівнів, 2-х навчально-наукових лабораторій при вищих навчальних закладах, 2-х центрів та 6-ти приватних колекцій. Причому необхідно зауважити, що значна частина цих матеріалів вводиться до наукового обігу практично вперше. Буде справедливо зауважити, що саме використання музейних, навчально-експедиційних і приватних колекцій дало можливість достеменно та ґрунтовно дослідити специфіку крою й художньо-стильові особливості складових елементів народної ноші усіх субрегіонів історико-етнографічного регіону Поділля, а також чітко зафіксувати й проаналізувати особливості їх трансформації впродовж XX – початку XXI ст.

Чималу вартість для нашої дослідницької роботи складають візуальні джерела. Серед них окремо виділимо та ще раз підкреслимо важливість фотоматеріалів із домашніх альбомів українців Поділля, зібраних у колекціях вищезазначених музеїв, навчально-наукових лабораторій і приватних колекціонерів, а також розміщених на сайтах етномайстерні «Кровець»⁴⁵⁹ та відомої колекціонерки Віри Матковської (Тернопіль)⁴⁶⁰. Завдяки світлинам приватного характеру та відеоматеріалам, зробленим упродовж XX ст., фактично документувалася не лише персональна історія, але й одночасно історія речей, характерні риси буденного, святкового та обрядового (насамперед весільного) побутування місцевих селян. До прикладу, значну роль у цьому плані зіграло відео, відзняте в 1937 р. в околицях м. Заліщики про ремесла та побут місцевих західних подолян, зокрема їх святкові строї⁴⁶¹. У свою чергу несуть у собі надзвичайно велику історичну й етнографічну цінність також сучасні світлини із реконструкціями подільського народного костюма, представлені на сайтах В. Матковської⁴⁶², К. Малюкової⁴⁶³, Uamodna⁴⁶⁴, етномайстерень

⁴⁵⁶ Фонди приватної колекції Ю. Мельничука (Київ). КЮМ – 116, 190, 200, 263, 410–529.

⁴⁵⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). КВ (фототека) – 1–6; КВ (вбрання) – 1–128.

⁴⁵⁸ Фонди приватної колекції Г. Бернадської (сmt Вінківці, Хмельницька обл.). КВ (вбрання) – 1–21; КВ (фототека) – 1–15.

⁴⁵⁹ Етнографічна колекція «Кровець». Весільна світлина (KYD1568). Борщівський район, Тернопільська область [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.krovets.com.ua/svitlyny/svitlyna-vesillya/>. 26.04.2016. – Назва з екрану.

⁴⁶⁰ Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : знаменитості у вишиванках. Світлина № 21 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.matkovska.com/foto-borshchivskyh-sorochok/?gid=6>. 19.11.2016. – Назва з екрану; Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : українське весілля. 29 зображень [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.matkovska.com/foto-borshchivskyh>. 19.11.2016. – Назва з екрану.

⁴⁶¹ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Заліщики свято врожаю [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=2KNxZGAomYs>. 14.02.2019. – Назва з екрану.

⁴⁶² Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : знаменитості у вишиванках. Світлина № 21...; Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : українське весілля. 29 зображень...

⁴⁶³ Проект-Нація [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.facebook.com/pages/category/Local-Business/Project-Nacija-160305894833684>. 17.07.2020. – Назва з екрану.

⁴⁶⁴ Український костюм : традиція та модна течія [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/ukrayi/>. 26.09.2018. – Назва з екрану.

«Коло»⁴⁶⁵, «Оріяна»⁴⁶⁶ й «Треті півні»⁴⁶⁷ та світлини з реконструкціями й інтерпретацією етновбрання, зібрані в особистій колекції автора (Л. Іваневич) з етнофестивалів (фестивалі народної творчості ім. К. Широцького «Кроковеє колесо» у Білоусівці Тульчинського р-ну Вінницької обл., червень 2012 і 2016 рр.; VI обласний фестиваль народної творчості «Скарби Поділля» в с. Воробіївка Немирівського р-ну Вінницької обл., серпень 2013 р.; фестиваль народної творчості «Борщівська вишиванка» у м. Борщів Тернопільської обл., вересень 2015 р.), виставкових заходів (виставка традиційних стрів зі сховищ Національного центру «Музей Івана Гончара», Національного музею народної архітектури та побуту й Національного музею українського народного декоративного мистецтва під назвою «Вікна», проведена в «Мистецькому арсеналі», м. Київ, лютий 2015 р.; виставки народної ноші під час святкування Днів незалежності у Вінниці, Хмельницькому, 2014–2018 рр.) та ін. Сюди ж можна віднести й відеопрезентації етнопроектів «Витоки» (перший спільний проєкт українських дизайнерів і Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара», 2015)⁴⁶⁸ й «Нація» (проєкт колекціонера Ксенії Малюкової, 2018)⁴⁶⁹. Обидва варіанти – як давні фотографії, так і сучасні світлини й відеоматеріали дають нам можливість побачити й оцінити зовнішній вигляд індивіда чи групи людей, яких знімали для презентації усіх художньо-стилістичних та конструктивних деталей одягових складових традиційного комплексу вбрання подолян. Це дозволило провести верифікацію й відтворення усіх різновидів дитячих, дівочих і жіночих, парубочих і чоловічих народних костюмів у хронологічному та просторовому вимірі.

Другу групу джерел складають неопубліковані матеріали з рукописних фондів та маловідомі архівні документи. Так, відомості про характерні риси подільських традиційних одіжі та ремесел опрацьовано в особових фондах «Широцький (Шероцький) Костянтин Віталійович (1886–1919)» (Ф. 152) Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України та «Сіцінський Євфим Йосипович (1859–1937) – історик Кам'янець-Подільського і Поділля» (Ф. Р-3333) Державного архіву Хмельницької області. Важливий документ, що відображає наукову діяльність Костя Віталійовича віднайдено у справі «Биографические справки о деятелях г. Каменец-Подольского и Подолии. Авторские записки», а саме рукопис маловідомого, але дуже цінного дослідження Є. Сіцінського «Праці К. В. Широцького по історії українського мистецтва», яке було написано ним після смерті вченого. У ньому подано детальний огляд, аналіз і список відомих Є. Сіцінському праць та рукописів його учня К. Широцького, про які він зазначив, що «це великий скарб зібраних нових історичних звісток з історії українського мистецтва та української культури» (Спр. 33)⁴⁷⁰.

Одним із різновидів першоджерел нашої минувшини є епістолярна спадщина, матеріали якої сприяють кращому переосмисленню та цілісному незаангажованому відтворенню історичних подій і культурних надбань нашої нації. Тому до третьої групи джерел належить приватне листування української інтелігенції другої половини XIX – середини XX ст., яке слугує суттєвим додатком до історико-етнографічного вивчення традиційної ноші подолян. Великий інтерес у цьому плані становлять епістолярії Ю. Александровича, К. Широцького та Д. Яворницького⁴⁷¹. Досліджені нами листи вчених містять у собі

⁴⁶⁵ Етномайстерня «Коло». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://etnomaysternyakolo.blogspot.com/2017/10/13.12.2020>. – Назва з екрану.

⁴⁶⁶ Традиційна селянська ноша регіону Західне Поділля (Тернопільська обл.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://oriyana.org.ua/proekty/komplekt/zahid_podillya.html. 26.09.2018. – Назва з екрану; Традиційна селянська ноша регіону Східне Поділля (Вінницька обл.). Поч. XX ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://oriyana.org.ua/proekty/komplekt/shid_podillya.html. 26.09.2018. – Назва з екрану; Центр української вишивки та костюма Оріяна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.in.ua>. 21.11.2016. – Назва з екрану.

⁴⁶⁷ Краса по-українськи від майстерні «Треті півні» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.uamodna.com/articles/krasa-po-ukrayinsjky-vid-maysterni-treti-pivni/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.

⁴⁶⁸ І душа, і характер, і зовнішність... [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/i-dusha-i-harakter-i-zovnishnistj/>. 26.09.2018. – Назва з екрану.

⁴⁶⁹ Автентичні сукні ціною в автомобіль – як народжувався проєкт «Нація» [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://ye.ua/kultura/37494_Avtentichni_sukni_cinoyi_v_avtomobil_yak_narodzhuvasya_proekt_Naciya_.html. 26.09.2018. – Назва з екрану; Проєкт «Нація»: 40 старовинних українських образів покажуть на День Незалежності у Хмельницькому [Електронний ресурс] / Режим доступу: 33tvchannel. YouTube – 7 серп. 2018 р. 26.09.2018. – Назва з екрану; Проєкт-Нація...

⁴⁷⁰ Сіцінський Є. Праці К. В. Широцького по історії українського мистецтва // ДАХМО. – Ф. Р-3333. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 97.

⁴⁷¹ Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / [упоряд. : С. В. Абросимова, Н. Є. Василенко, А. І. Перкова та ін.; вступ. ст. С. В. Абросимової; під загальною ред. Н. І. Карустіної]. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.; Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 22.07.1911 р. // Дніпропетровський історичний музей (ДІМ). – КП – 69610/Арх – 12615; Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 12.08.1911 р. // ДІМ. – КП – 69611/Арх – 12616; Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 28.09.1911 р. // ДІМ. – КП – 69612/Арх – 12617; Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 25.02.1914 р. // ДІМ. – КП – 68614/Арх – 12619; Лист-запрошення К. Широцькому на збори «Гуртка Українознавства» з проханням прочитати доклад про Т. Шевченка як художника // ІР НБУ НАНУ. – Ф. 152. – Од. 105. – Арк. 1.

значний обсяг подекуди ще не введеної до наукового обігу інформації щодо соціально-економічного та культурного життя в Україні. Насамперед це відомості про організацію етнографічних досліджень і музейної справи на теренах Подільського краю, збирання й виставки колекцій українського жіночого і чоловічого селянського одягу, формування збірок зразків подільської народної вишивки та ін.

Четверту групу склали публікації періодики, наукових збірників і рідкісних видань. Так, вагомим джерелом у вивченні національного костюма українців Поділля є матеріали періодичних видань 50-х рр. XIX – початку XXI ст. Насамперед це часопис Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України – «Народна творчість та етнографія» (з 2011 р. «Народна творчість та етнологія»). Крім того, сюди відносимо журнали «Народне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Радянська жінка» («Жінка»), «Україна», «Українська культура», «Чумацький шлях» тощо. Своїми численними статтями видання фокусують увагу на збереженні, відновленні та популяризації народних традицій в одязі, вишивального ремесла, українських і зокрема подільських орнаментів.

Значний внесок у збір та систематизацію відомостей про народне вбрання робили й продовжують робити закордонні часописи «Наше життя» (США, Філадельфія, виходить з 1940 р.) та «Свобода» (США, Нью-Йорк, виходить з 1893 р.). У своїх постійних рубриках з історії, культури й етнографії українців ці знані серед діаспори та не лише друковані видання подавали змістовні дослідження про характерні ознаки традиційного строю та народної вишивки різноманітних історико-етнографічних регіонів України й Поділля також, організацію виставок національної ноші українців у музеях діаспори за кордоном та ін.

Разом з тим нами проаналізовано публікації за темою монографії, у тому числі в збірниках наукових конференцій, рідкісних виданнях і виданнях діаспори, що містяться у відділах стародрукованих, рідкісних та цінних книг Національної історичної бібліотеки України, україніки й рукописів Львівської Національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, рідкісних і цінних книг Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, бібліографії, краєзнавства та мистецтва Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. Тімірязєва й Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки. Нами було опрацьовано значний об'єм необхідної інформації щодо особливостей подільського народного костюма.

Особливе значення мають віднайдені нами матеріали, що стосуються даної проблематики в наукових збірниках і давніх публікаціях бібліотек рідкісних видань таких закладів: Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка і Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Окремо нами систематизовано й ґрунтовно вивчено наукові матеріали Вінницького обласного центру народної творчості й Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка. Зібрані відомості допомогли зробити значний крок уперед у подальшому визначенні типових рис і відмін традиційного вбрання подолян усіх субрегіонів краю.

Отже, виявлені та опрацьовані в монографічній роботі різноманітні музейні, навчально-наукові, архівні, рукописні, епістолярні й бібліотечні джерела, а також приватні збірки компонентів одягових комплексів, давніх фотографій та сучасних світлин з реконструкціями костюмів селян дозволили ввести в науковий обіг маловідомі колекції чоловічих, жіночих і дитячих подільських народних строїв та повноцінно розкрити регіонально-локальні відмінності їх буденних, святкових і весільних варіацій. Крім цього, зазначені джерела дали змогу глибоко проаналізувати трансформацію традиційних ансамблів українців Поділля в 20-х роках XX – на початку XXI ст. Ґрунтовний огляд цих джерел засвідчує наявність достатньої бази для комплексного й цілісного вивчення селянської ноші українських подолян та з'ясування місця й ролі її феномена в системі національної етнокультури.

1.3. Концептуально-методологічні аспекти дослідження

Висвітлення й аналіз колишніх і сучасних подій та процесів, у тому числі цілісне вивчення становлення й трансформації традиційного костюма українців Поділля, потребують передусім розуміння сутності їх історичного пізнання, а також уміння за допомогою відповідних наукових підходів, принципів і методів, об'єктивно реконструювати ці процеси.

Оскільки наука пізнає навколишній світ за допомогою підходів, які в свою чергу включають принципи дослідження й методи, нашим завданням виступає розгляд концептуально-методологічних аспектів монографічної роботи. Основою методології дослідження проблеми формування й розвитку регіонально-локальних особливостей і сучасного стану народного вбрання українських подолян у структурі

матеріальної та духовної культури України ми обрали насамперед *системний підхід* як загальнонаукову методологічну концепцію⁴⁷².

Застосування *системного підходу* сприяє комплексному дослідженню великих і складних об'єктів (систем) як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів та частин. Під кутом зору *системного підходу* традиційно-побутову культуру українського народу та її складові, зокрема традиційні строї історико-етнографічних регіонів України, в тому числі й Поділля, можна розглядати, певною мірою як постійні утворення, що функціонують у межах дещо ширшого середовища. Тому подільське народне вбрання характеризується також як цілісна система, котра складається з відповідного комплексу взаємозв'язаних складових елементів, які можна виділити з системи та аналізувати. Система має більш менш чітко окреслені в даному випадку історико-етнографічні територіальні межі, що виокремлюють її з довкілля. Відповідно до цього підходу, національний костюм вивчається як комплекс елементів, що утворюють повноцінну гармонійну систему традиційно-побутової сфери в її зв'язку з іншими сферами суспільного життя – політичною, економічною, соціальною, культурною, духовно-релігійною та ін. Таким чином, усі локальні зони Поділля розглянуто нами як ареали, на теренах яких відбувались певні історичні процеси й зміни, що привели до відповідних зрушень і новацій у сфері матеріальної та духовної культури його сільського населення. Загалом *системний підхід* зорієнтував нас на вибір об'єкта та предмета дослідження, а також на визначення мети й завдань роботи⁴⁷³.

Для логічного вираження пізнання історичних процесів учені використовують різноманітні наукові принципи. Основоположними в нашій роботі є *принципи історизму та об'єктивності*, які сприяють незаангажованому аналізу тієї сукупності джерел, що стосуються народної ноші українців усіх субрегіонів історико-етнографічного регіону Поділля, попри класові, політичні й ідеологічні нашарування⁴⁷⁴.

Принцип історизму передбачає вивчення головних етапів розвитку кожного явища у зв'язку з іншими явищами, визначення їх місця та взаємозумовленості в системі суспільних відносин. Його сутність полягає у тому, що всі явища, події і факти становлення, еволюції й форм традиційно-побутової культури подільських селян, зокрема, регіонально-локальних рис їх святкових, обрядових й буденних комплексів убрання, потрібно розглядати в контексті того історичного часу й умов (державно-політичних, економічних, морально-психологічних, соціальних та ін.), в яких вони відбувались. Будь-яка спроба «вилучення» з відповідної епохи й перенесення в світ сучасних критеріїв і оцінок цих явищ минулої культури загрожує спрощенням та нерозумінням історико-культурних процесів⁴⁷⁵. Застосування в монографії принципу історизму допомогло нам осмислити хід історичного прогресу, простежити особливості переходу з одного періоду розвитку в інший, які супроводжувалися переїнами політичної ситуації, зрушеннями в економіці та соціальному рівні життя мешканців подільського краю та, як наслідок, трансформаціями в традиційній культурі подолян, у т. ч. їх народній ноші та ремеслах.

Принцип об'єктивності в свою чергу потребує опори на факти в їх справжньому змісті, не спотвореному й не підігнаному під ту чи іншу схему. Цей принцип вимагає розглядати кожне явище в його різноманітності та суперечливості, в сукупності як позитивних, так і негативних проявів. Тому головним у забезпеченні *принципу об'єктивності* звичайно є особа історика, тобто його теоретичні погляди, культура методології, професійна майстерність і порядність. У нашій науковій роботі, з одного боку, *принцип об'єктивності* насамперед полягає у цивілізаційному висвітленні історії подільського традиційного костюма як об'єктивного процесу та історичної закономірності суспільного розвитку, зумовленої відповідними матеріальними й духовними чинниками. З іншого боку, він зобов'язує оперувати фактами в їхньому правдивому вигляді, без перекручувань або підгонки під необхідні ситуації, й опиратися на конкретні документи, історичні джерела, зібрані в сукупності та логічному взаємозв'язку з метою повноцінного розуміння ментальності селянства як досліджуваної у монографії соціальної групи⁴⁷⁶.

Одночасно під час опрацювання теми нами був використаний комплекс *загальнонаукових, спеціальних методів історичного пізнання (специфічно історичних), етнологічних та міждисциплінарних методів*, зумовлених метою, об'єктом і предметом дослідження. Оскільки під методом насамперед розуміють спосіб досягнення поставленої мети й завдань роботи, тому серед *загальнонаукових* нами було взято до уваги такі методи: *історичний, логічний, аналізу й синтезу, систематизації, класифікації та типології, порівняльний,*

⁴⁷² Бокань В. Культурологія : навч. посіб. / Володимир Бокань. – 3-тє вид., стереотип. – К. : МАУП, 2004. – С. 5–8. – Бібліогр. : С. 131–133.

⁴⁷³ Грабченко А. І. Методи наукових досліджень : навч. посібник / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я. М. Ґаращенко. – Харків : НТУ «ХП», 2009. – С. 30–33; Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посібник / В. І. Корбутяк. – Рівне : НУВГП, 2010. – С. 27–30.

⁴⁷⁴ Черномаз Б. Д. Методологія історії ХХ ст. : (навч. посіб.) / Богдан Черномаз. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2011. – С. 15–21.

⁴⁷⁵ Грабченко А. І. Методи наукових досліджень... – С. 30–33; Мельничук Л. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина ХІХ–ХХ ст.)... – С. 3.

⁴⁷⁶ Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посібник / В. І. Корбутяк. – Рівне : НУВГП, 2010. – С. 27–30.

графічний, картографічний (метод картографування), термінологічний (термінологічного аналізу) та метод узагальнення⁴⁷⁷.

Передусім для вивчення процесу формування подільського національного костюма ми скористалися одним із найвідоміших загальнонаукових методів та основних методів наукового пізнання безпосередньо в суспільних науках – історичним. Названий метод має переваги саме у регіональних історико-етнографічних дослідженнях, оскільки населення, побут, природа, ремесла, традиції є інерційними системами, кардинальні зміни розвитку яких можливі лише впродовж тривалого часу. Отож історичний метод дає змогу дослідити виникнення, становлення та розвиток процесів виготовлення, прикрашання й поєднання в комплекси елементів народного строю та подій, що пов'язані з означеними процесами у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей⁴⁷⁸.

Для з'ясування загальних етнонаціональних рис та окремих регіональних і локальних ознак народного вбрання українців Поділля в роботі був застосований логічний метод. Адже це метод відтворення та реконструювання в мисленні й свідомості складного об'єкта, що розвивався у формі історичної теорії. На відміну від історичного методу, при логічному дослідженні традиційної ноші подолян у системі матеріальної та духовної культури українців у цілому ми абстрагувалися від всіх історичних випадків та окремих фактів, виокремлювали з історії головне й істотне⁴⁷⁹.

Завдяки джерелознавчим методам аналізу й синтезу та систематизації ми змогли ґрунтовно вивчити, осмислити, хронологічно розділити й тематично систематизувати зібрану історіографію та джерельну базу. Насамперед застосування методу аналізу й синтезу допомогло нам проаналізувати комплекс джерел і літератури (680 позицій) та умовно виокремили чотири основних хронологічних етапи дослідження народного костюма українських подолян з метою логічного упорядкування історіографії нашої роботи. Також аналіз, як процес розумового або фактичного розкладання цілого на складові частини, й синтез, як поєднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле, сприяли визначенню окремих сторін об'єкта, виведенню низки наукових сентенцій (передусім встановленню чітких історико-етнографічних кордонів Поділля й поділу регіону на субрегіони (локальні зони)) та формуванню відповідного понятійного апарата (зокрема розмежуванню понять регіональний, локальний (або субрегіональний) і вузьколокальний (або локально-зональний))⁴⁸⁰.

Метод систематизації полегшив процеси тематичного упорядкування зібраної джерельної бази та історіографії. Зокрема, зазначений метод посприяв розподілу історіографічної частини роботи на монографії, дисертації, наукові праці, навчальні посібники, довідники, альбоми, науково-популярні статті, нариси та краєзнавчі розвідки. В свою чергу зібрані джерела метод систематизації допоміг поділити на чотири групи: перша – включає фондові колекції традиційного строю українців Поділля й візуальні джерела (фотоматеріали народної ноші із домашніх альбомів подолян, сучасні світлини із реконструкціями подільського народного костюма, світлини з інтерпретацією етновбрання та їх відеоматеріали) 31-го музею різного рівня, 2-х навчально-наукових лабораторій та 6-ти приватних колекціонерів; друга – неопубліковані матеріали з рукописних архівних і бібліотечних фондів та маловідомі архівні документи; третя – епістолярна спадщина (приватне листування української інтелігенції другої половини XIX – середини XX ст.); четверта – публікації періодики, наукових збірників і рідкісних видань. Результатом методу систематизації стала отримана відповідна наукова система знань про історичний розвиток художньо-стильових особливостей комплексів традиційного строю українців усіх локальних зон Поділля⁴⁸¹.

Створенню загальної розширеної класифікації народного комплексу вбрання українських подолян нам допоміг безпосередньо метод класифікації та типології як сукупність правил стосовно групування об'єктів з однаковими або схожими рисами за кількісними (класифікація) та якісними (типологія) характеристиками. Саме застосування методу класифікації та типології сприяло розв'язанню поставлених у монографічному дослідженні завдань щодо класифікації традиційного костюма подільських селян за

⁴⁷⁷ Бондаренко Г. В. Теорія та методологія історії : програма й тестові завдання, основи курсу, словник понять і категорій : навч. посіб. / Геннадій Васильович Бондаренко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 70–74; Грабченко А. І. Методи наукових досліджень... – С. 15; Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник для вищих навч. закладів / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – С. 74; Швидкий С. Г. Традиційні народні знання населення Слобожанщини : культуроохоронний та світоглядно-пізнавальний ракурси: дис. ...док. іст. наук : 07.00.05 / Швидкий Сергій Миколайович ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – С. 60.

⁴⁷⁸ Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень... – С. 27–30.

⁴⁷⁹ Грабченко А. І. Методи наукових досліджень : навч. посібник... – С. 30.

⁴⁸⁰ Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – С. 95; Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій : навч. посібн. / А. С. Філіпенко. – К. : Академвидав, 2005. – С. 85–94.

⁴⁸¹ Бондаренко Г. В. Теорія та методологія історії... – С. 70–74.

ознаками функціонального використання й призначення його складників, а також впорядкованого опису типів компонентів подільського жіночого та чоловічого натільного, поясного, плечового й верхнього одягу, головних уборів і взуття, поясів, прикрас і доповнень до одягу XIX – початку XX ст. та матеріалів для їх виготовлення й оздоблення⁴⁸².

Крім вищезазначеного методу, при складанні класифікації ми застосовували *порівняльний метод* наукового пізнання, за допомогою якого змогли сформулювати висновки про подібність чи відмінність об'єктів пізнання, тобто складових предметів комплексу національної ноші українців Поділля за певними параметрами. Цей метод дав можливість виявити кількісні та якісні характеристики предметів, класифікувати, упорядкувати й оцінити їх. Варто підкреслити, що *порівняльний метод* застосовувався нами на всіх етапах і рівнях дослідження, але особливу роль він відіграв під час класифікації одіжі, матеріалу, різновидів оздоблення, технік, колористики та орнаментальних мотивів подільської вишивки, прийомів і технології нанесення й розміщення декору, а також під час визначення спільних і відмінних загальноукраїнських, регіональних та локальних рис народних композиційних методів створення буденного, святкового й обрядового костюмів подолян⁴⁸³.

Під час розробки типів крою й декорування компонентів убрання подолян, аналітичних таблиць з орнаментальними мотивами подільських вишивок, а також реконструкцій буденних, святкових та обрядових ансамблевих комплексів українців усіх субрегіонів Поділля ми використали *графічний метод*. Адже він вважається універсальним засобом для наочного відображення об'єктів і явищ дослідження. До того ж сучасна комп'ютерна техніка дає змогу практично отримати необхідне графічне зображення, в тому числі й малюнки. Також завдяки *графічному методу* нам вдалося яскраво ілюструвати роботу світлинами компонентів народного костюма українців Поділля XIX – першої половини XX ст., стародавніми світлинами подільських родин у буденних, обрядових (передусім весільних) і святкових комплексах традиційної ноші Буковинської, Західної, Східної та Центральної локальних зон краю й сучасними світлинами подолян у реконструйованих національних строях та інтерпретованих моделях одягу з використанням народних традицій⁴⁸⁴.

Для наочного фіксування історико-етнографічних кордонів озвученого регіону та його субрегіонів, виявлення ареалів регіонального та локального побутування характерних елементів подільського народного костюма, а також поширення притаманного колориту й орнаментики подільської вишивки ми застосували *картографічний метод* (або *метод картографування*). Даний метод є важливим у регіональних історичних дослідженнях. Оскільки ґрунтовне вивчення територіальних аспектів традиційно-побутової культури українців у цілому та подолян зокрема неможливе без картографічного матеріалу (карти, картосхеми, картограми тощо). А широкі можливості у його вживанні нам надали насамперед існуючі комп'ютерні технології⁴⁸⁵.

З метою детального вивчення локальних назв складових компонентів традиційного строю українців Поділля та позначування ними понять, розробки або уточнення їх змісту, обсягу й встановлення їх місця в понятійному апараті роботи ми практикували *термінологічний метод* (або *метод термінологічного аналізу*). З огляду на те, що будь-яке теоретичне дослідження потребує описування, аналізу та уточнення понятійного апарату відповідної галузі науки, саме *термінологічний метод* сприяє кращому пізнанню історії термінів і понять та встановленню взаємозв'язку й субординації між ними. За допомогою названого методу ми змогли виявити нові маловідомі назви складників убрання, розширити існуючу класифікацію комплексу народної ноші подолян усіх локальних зон та створити термінологічний словник подільського традиційного вбрання⁴⁸⁶.

Метод узагальнення забезпечив формування наукових висновків у монографічній роботі. Так, на основі узагальнення поданої у дослідженні інформації щодо народного досвіду в послідовній взаємозалежності матеріалу й способів крою, виготовлення й оздоблення виробів, стилістичних особливостей локальних ансамблевих комплексів подолян визначено місце традиційно-побутової культури Поділля в системі матеріальної та духовної культури України загалом⁴⁸⁷.

Отже, завдяки залученню *загальнонаукових* методів пізнання, зокрема, *історичного, логічного, аналізу й синтезу, систематизації, класифікації та типології, порівняльного, графічного, картографічного, термінологічного й методу узагальнення*, що розкривають зміст об'єкта та предмета монографії нами було

⁴⁸² Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : навч. посібник / В. І. Романчиков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 134.

⁴⁸³ Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень... – С. 95.

⁴⁸⁴ Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень... – С. 75–78.

⁴⁸⁵ Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство : навч. посібник / О. М. Уривалкін. – Київ : КНТ, 2006. – С. 10–11.

⁴⁸⁶ Бездрабко В. В. Термінологічний аспект буття вітчизняного краєзнавства початку XX ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/khiz/2000_4/Bezdrabko.pdf. 24.11.2013. – Назва з екрану.

⁴⁸⁷ Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці / М. Гримич // Етнічна історія народів Європи. – 2006. – Вип. 21. – С. 5–9.

грунтовно вивчено, систематизовано й проаналізовано джерельну базу та літературу, встановлено особливості традиційного строю подільських селян у системі їх традиційно-побутової культури впродовж досліджуваного часу, створено класифікації компонентів убрання, матеріалу, різновидів оздоблення, технік і орнаментальних мотивів подільської вишивки та реконструкції буденних, весільних і святкових ансамблевих комплексів українців усіх субрегіонів Поділля, розроблено таблиці типів крою, декорування й оздоблювальних орнаментальних мотивів, карти історико-етнографічних кордонів регіону та його локальних зон, карти-схеми побутування характерних елементів ноші, поширення притаманного колориту й орнаментики подільської вишивки та термінологічний словник народного костюма подолян.

Зрозуміло, що особливо важливе значення в нашому дослідженні мають власне конкретно *історичні методи* дослідження або *специфічно історичні*. Зокрема, серед спеціальних *методів історичного пізнання* нами були використані: *метод історіографічного аналізу, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-географічного й етнопросторового визначення, структурно-функціональний, реконструктивний*⁴⁸⁸.

Застосування методу *історіографічного аналізу* уможливило огляд, осмислення та глибоку оцінку в контексті окресленої тематики праць істориків, етнографів, краєзнавців і мистецтвознавців XIX – початку XXI ст. Насамперед ми безпосередньо аналізували соціокультурні передумови стану й розвитку історичної науки впродовж досліджуваного часу та окремих наукових напрямів, а саме етнографічного. Йдеться про рівень соціально-економічного розвитку Поділля, матеріальної і духовної спадщини подолян у системі традиційно-побутової культури українців, організацію науки й етнографічних досліджень національних комплексів убрання на теренах краю, а також про засоби популяризації історико-етнографічних знань, декоративно-ужиткового мистецтва та подільських народних ремесел, традицій, звичаїв і обрядів, пов'язаних з процесами виготовлення й прикрашання елементів одіжі. Метод *історіографічного аналізу* допоміг нам систематизувати, узагальнити й ввести до наукового обігу нові та маловідомі джерела інформації з історії народного костюма українців Поділля⁴⁸⁹.

Проблемно-хронологічний метод як такий передусім передбачає розділення проблеми на ряд вужчих тем, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності. Тому для встановлення особливостей характерних складових національного костюма українських подолян впродовж досліджуваного часу нами було використано *проблемно-хронологічний метод*. Завдяки йому ми простежили історичні та соціально-економічні умови формування традиційного вбрання подільських селян, починаючи з XVI (періоду виокремлення загальнонаціональних ознак) – до початку XX ст. (періоду яскравого вираження регіонально-локальної специфіки) із врахуванням складності процесу становлення кордонів означеного історико-етнографічного регіону. Крім цього, проаналізували зміни в народній ноші подолян у 20–40-х рр. XX ст., процеси радянзації національного костюма українців Поділля в 1950–1980-х рр., тенденції повернення до традицій народного строю наприкінці XX ст. та напрями сучасної інтерпретації подільського традиційного ансамблевого комплексу на початку XXI ст.⁴⁹⁰.

У кожній історико-етнографічній науковій роботі ставляться конкретні пізнавальні цілі, які визначають коло джерел та особливості застосування способів зіставлень і порівнянь об'єктів дослідження та встановлення ознак схожості й відмінності між ними за допомогою *порівняльно-історичного методу*. Саме він сприяв визначенню динаміки розвитку й змін процесів виготовлення та декорування складових компонентів народного вбрання, виявленню шляхом порівняння спільних і відмінних рис у комплексах традиційної одіжі українців Поділля в загальнонаціональному, регіональному й локальному контекстах. *Порівняльно-історичний метод* допоміг визначити генетичну спорідненість подолян за рахунок зв'язків за походженням матеріалів, з яких виготовляються елементи народної ноші, за способами їх крою, пошиття, оздоблення, носіння та поєднання в ансамблевих комплексах. А також фіксувати загальне й специфічне в прийомах і техніках нанесення та розміщення декору, орнаментиці й колористиці подільської вишивки, семантиці домінуючих орнаментальних мотивів і в локальних композиційних методах створення традиційних комплексів буденного, святкового й обрядового (насамперед весільного) убрання українців усіх субрегіонів Поділля та порівняти їх з костюмами селян сусідніх історико-етнографічних регіонів і районів України чи інших етносів⁴⁹¹.

У свою чергу *історико-географічний метод* як аналіз об'єкта за певними періодами став у нагоді під час визначення територіальних меж історико-етнографічного регіону Поділля та локальної специфіки його

⁴⁸⁸ Бондаренко Г. В. Теорія та методологія історії... – С. 74–77; Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці... – С. 5–9; Етнографія України : навч. посіб. / [За ред. проф. С.°А.°Макарчука]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – С. 10–11.

⁴⁸⁹ Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці... – С. 5–9; Швидкий С. Г. Традиційні народні знання населення Слобожанщини : культуроохоронний та світоглядно-пізнавальний ракурси... – С. 61.

⁴⁹⁰ Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень... – С. 85–94.

⁴⁹¹ Грабченко А. І. Методи наукових досліджень : навч. посібник... – С. 30–31; Хоптяр Ю. А. Історична термінологія : навч. Посібник... – С. 313–314.

розмежування. Так, з метою подальшого пізнання особливостей становлення, еволюції й форм традиційно-побутової культури українського народу в цілому та народного костюма у системі матеріальної й духовної культури українців Поділля зокрема, ми склали повну картину формування кордонів краю із врахуванням усіх періодів його адміністративно-територіального поділу. І лише на основі ґрунтовної оцінки історичних етапів виокремлення території Поділля, починаючи від Болохівської землі, Пониззя, Русі Подільської, Подільської землі, Подільського князівства, Подільського воєводства й до Подільської губернії, а також існуючих наукових концепцій стосовно проблеми формування означеного історико-етнографічного регіону, визначили його регіональні та субрегіональні обриси⁴⁹².

Певну роль серед методологічних парадигм проблеми зіграв *метод етнопросторового визначення*. Він був застосований при порівнянні загальноукраїнських, регіональних і локальних особливостей способів носіння й поєднання у комплекси характерних складників традиційного строю українців усіх субрегіонів Поділля з метою встановлення їх приналежності до досліджуваного історико-етнографічного регіону. Також *метод етнопросторового визначення* допоміг на основі пізнання притаманних ознак і відмін народної ноші подолян визначити співвідношення таких категорій, як глобальне/локальне, свій/чужий, функціонування за своїми (внутрішніми) або загальними (зовнішніми) правилами, тобто зрозуміти їх ментальні межі та причетність до певного етносу, нації, мови, самобутніх традицій, звичаїв, обрядів, побуту, матеріальної, культурної й духовної спадщини України⁴⁹³.

Одягові компоненти традиційних костюмів подільських селян в окремому вигляді та у взаємозв'язку між собою в рамках єдиного комплексу вбрання розглянуто й осмислено завдяки використанню *структурно-функціонального методу*. Також названий метод допоміг нам подати характеристику таких важливих складових народного строю, як матеріал, інструменти, технологія виготовлення й декорування та ін.⁴⁹⁴.

З метою детальнішого відновлення інформації щодо комплексоутворюючих елементів буденного, святкового й обрядового традиційного вбрання українців усіх субрегіонів Поділля в монографії застосовано *реконструктивний метод* (або *метод пережитків*). Так, беручи до уваги особливості використання предметів одягу у весільній, родильній і поховальній обрядовості подолян та враховуючи їх культурно-побутові пережитки минулих історичних періодів у вигляді традицій, звичаїв, обрядів, вірувань ми мали змогу реконструювати щоденні, святкові й обрядові (насамперед весільні) ансамблі в цілому⁴⁹⁵.

Таким чином, за допомогою *специфічно історичних методів*, передусім *історіографічного аналізу, проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного, історико-географічного, етнопросторового визначення, структурно-функціонального, реконструктивного*, які відповідають сутності об'єкта й предмета дослідження, ми змогли з'ясувати особливості окремих параметрів матеріального побуту та духовного життя українців Поділля впродовж досліджуваного часу, простежити динаміку змін і розвитку зазначених явищ, формуючих їх складових, встановити регіональну специфіку та своєрідність досліджуваних процесів.

Для виявлення змін і трансформацій національного костюма подолян у 20-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. застосовані *етнологічні методи*, зокрема *безпосереднього спостереження, фото- і відеофіксації явищ, метод типологічного аналізу, індивідуального опитування й польових досліджень*. При написанні монографічної роботи методи *безпосереднього спостереження та фото- і відеофіксації явищ* дозволили встановити стан збереження, вживання, поширення й модернізації одягових складових традиційного костюма подільських українців усіх локальних зон регіону впродовж означеного часу. У свою чергу використання *методу типологічного аналізу* уможливило виділення з зібраного фактичного джерельного матеріалу загальнохарактерних і специфічно особливих, схожих і типових аспектів та явищ традиційно-побутової культури українських селян Поділля, а також згрупування їх в окремі системи або цілісності за видами⁴⁹⁶.

Зібрана завдяки використанню *методу індивідуального опитування* науково організована інформація має форму спогадів про події, в яких інтерв'юери (у нашому випадку це старожили) брали безпосередню участь або свідком яких вони були, а також форму переказів від рідних авторці бабусь, музейних працівників, колекціонерів, викладачів та майстрів народних ремесел. Зокрема, названий метод дозволив розширити класифікації подільських жіночих і чоловічих строїв другої половини ХІХ – початку ХХ ст. та словник локальних термінологічних особливостей назв їх структурних елементів, дослідити різновиди матеріалів для виготовлення народної ноші Поділля⁴⁹⁷. За допомогою *методу польових досліджень* було

⁴⁹² Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство : навч. посібник... – С. 10.

⁴⁹³ Мельничук Л. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина ХІХ–ХХ ст.)... – С. 3.

⁴⁹⁴ Бондаренко Г. В. Теорія та методологія історії... – С. 74–77.

⁴⁹⁵ Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень... – С. 95.

⁴⁹⁶ Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці... – С. 5–9.

⁴⁹⁷ Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці / М. Гримич // Етнічна історія народів Європи. – 2006. – Вип. 21. – С. 5–9; Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : навч. посібник. – С. 132; Хоптяр Ю. А. Етнологія : навч. посібник... – С. 6–9.

зібрано емпіричний матеріал шляхом спостереження й фотофіксації компонентів традиційного костюма подолян під час індивідуальних досліджень музейних і приватних колекцій. Метод дав можливість визначити притаманні місцевим селянам техніки вишивання й домінуючі орнаментальні мотиви, розкрити колористику та семантику подільського орнаменту, а разом охарактеризувати спільні й відмінні регіональні та локальні риси народних композиційних методів створення буденних, святкових і обрядових комплексів убрання⁴⁹⁸.

Враховуючи те, що зазначена історико-етнографічна проблематика пов'язана з соціологією, географією, мистецтвознавством та іншими галузями знань і є у своїй основі міждисциплінарною, нам доводилося постійно вдаватися до поєднання загальнонаукових, історичних та етнологічних методів з іншими міждисциплінарними методами. Насамперед ми скористалися статистичним, описовим, системно-структурним методами, а також методами музейного джерелознавства, візуальної антропології й техніко-технологічного дослідження⁴⁹⁹.

Дослідженню змін в основних сферах, що причетні до виробництва й декорування народного вбрання українських подолян та носіння, зникнення й відродження його окремих компонентів упродовж XVI – початку XX ст., сприяв статистичний метод. Описовий та системно-структурний методи вжито при розгляді характерних особливостей технологічних процесів обробки волокна й виготовлення матеріалів, крою, пошиття, оздоблення, носіння й поєднання у цілісні комплекси складових елементів жіночої, чоловічої та дитячої подільської традиційної ноші XIX – початку XX ст.⁵⁰⁰.

З метою оцінки предметно-речових пам'яток матеріальної культури подолян вжито елементи музейного джерелознавства й візуальної антропології (зокрема, під час вивчення експонатів комплексів убрання та їх світлин). Водночас для розгляду виробів традиційних подільських ремесел, а саме вишивки, обробки шкіри, плетіння, ткацтва й шевства, певною мірою залучено прийоми техніко-технологічного дослідження⁵⁰¹.

Застосування етнологічних та міждисциплінарних методів, котрі пов'язані зі специфікою об'єкта й предмета наукової роботи, сприяло визначенню змін, модифікацій та інтерпретацій у народній ноші українців Поділля протягом XVI – початку XXI ст. та притаманних особливостей крою й пошиття, виготовлення й оздоблення, носіння й поєднання в гармонійні ансамблі складових елементів подільського традиційного костюма XIX – початку XX ст.

Тому маємо переконання, що лише комплексне застосування основних методологічних парадигм та загальнонаукових, специфічно історичних, етнологічних і міждисциплінарних методів пізнання, що відповідають темі й характеру дослідження, забезпечить повноцінне розкриття означеної проблематики. Зокрема, створення цілісної картини про становлення, розвиток і характерні риси й відміни буденних, обрядових та святкових строїв українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля XIX – початку XX ст., тенденції збереження традиційних одягових компонентів, тяглість їх трансформацій упродовж 20-х рр. XX – початку XXI ст.

1.4. Визначення територіальних меж Поділля

Процес дослідження народного вбрання українських подолян вимагає передусім чіткого визначення історико-географічних та історико-етнографічних меж означеного регіону, враховуючи досить часті зміни адміністративно-територіального поділу Поділля впродовж всього історичного розвитку України.

Установлюючи особливості історичних умов виникнення Поділля як окремої історико-географічної, історико-етнографічної й адміністративної території, слід визначити хронологічну межу вживання цього макротопоніма. Назва землі, яка охоплювала значну частину місцевості вздовж Дністра й Південного Бугу,^o – «Поділля», трапляється вже в другій половині XIV ст.⁵⁰², хоча в Литовському літописі термін «Подоле» вживається вперше в 1332 році, причому в загальновідомому значенні⁵⁰³. У хроніках італійського дослідника М.^oВіллані та польського історика Я. Длугоша дата виокремлення Поділля пов'язана з 50-ми рр. XIV ст. Цю саму дату згадують деякі пізніші наративні джерела – хроніки О. Биховця й М. Кромера, Густинський літопис тощо. Достовірнішими, на думку О. Білецької, є правові пам'ятки – дипломатичні та

⁴⁹⁸ Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : навч. посібник / В.І.°Романчиков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 134; Швидкий С. Г. Традиційні народні знання населення Слобожанщини : культуроохоронний та світоглядно-пізнавальний ракурс... – С. 61.

⁴⁹⁹ Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : навч. посібник / В.І.°Романчиков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 134; Етнографія України : навч. посіб. ... – С. 10–11.

⁵⁰⁰ Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень... – С. 85–94.

⁵⁰¹ Грабченко А. І. Методи наукових досліджень : навч. посібник... – С. 30–31.

⁵⁰² Е. К. Подольская земля // Энциклопедический словарь А. Брокгауза и Н. Ефрона. – CD–RV 1. – 2002.

⁵⁰³ Стаценко Н. С. Етнографічне вивчення Поділля / Н. С. Стаценко // Поділля / [під. ред. Л. Ф. Артюх, В.°Г.°Балушка, З. Є. Болтарович та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 14.

актові матеріали, в яких вживання похідних назв від терміна «Поділля» датується 1366 і 1374 роками⁵⁰⁴. Найменування «Подільська земля» трапляється в грамоті князя Олександра Коріатовича Смотрицькому домініканському монастирю від 1375 року⁵⁰⁵.

Важливе значення має також саме походження найменування «Поділля», що допомагає з'ясувати певні обставини формування окресленого регіону. Найпоширенішою є версія, відповідно до якої Подільська земля отримала назву через особливості свого географічного розташування. Адже на протигагу верхньодністровській, тобто галицькій частині Карпатського передгір'я, на Поділлі рельєф місцевості знижується, і названий регіон є, так би мовити, низом, долом, або подолом. Цю теорію підтверджують свідчення посла Венеціанської республіки в Персії А. Контаріні та польського письменника і єпископа М. Кромера, котрі називали Поділля Нижньою Руссю (Руссю Подільською, або Руссю долишньою), тобто «країною, що розташована по долу» (по низу)⁵⁰⁶. На користь такої концепції свідчить трактування Поділля в офіційних актах XIV ст. як «країни долин»⁵⁰⁷.

Появі історико-географічної території Поділля звичайно ж передували певні адміністративно-територіальні одиниці. Однією з найдавніших була Болохівська земля з центром у м. Болохові, що розташовувалася, на думку одних істориків, зокрема В. Якубовського⁵⁰⁸ та І. Рибак⁵⁰⁹, поблизу м. Шепетівки Хмельницької області, а на думку інших, наприклад Є. Сіцінського⁵¹⁰ та О. Білецької⁵¹¹, – поблизу м. Любара Житомирської області. Болохівська земля, відома ще із часів феодальної роздробленості Київської Русі, в XII–XIII ст. виокремилася на північній межі Лісостепу та Полісся в удільну Болохівську державу, займаючи порубіжжя Київського й Галицько-Волинського князівств і охоплюючи межиріччя Південного Бугу, Случа, Тетерева й північно-східну частину Побужжя із центром у Меджибожі. Нижній хронологічний рубіж існування цієї держави вчені датують 50-ми роками XII ст. Є. Сіцінський у своїй рукописній праці «Болоховское княжество (1150–1257)» відзначав, що Болохівська земля охоплювала північну частину Летичівського, Літинського, південну – Старокостянтинівського і південно-західну – Новоград-Волинського повітів. Південні кордони Болохівського князівства пролягали вздовж верхів'я Південного Бугу по лінії, південніше від Меджибожа, та досягали басейнів річок Вовк, Згар і Згарок. На сході князівства стояв Київ, його східними й північно-східними рубежами був водорозділ річок Случ – Тетерів – Сніводи. Західний кордон проходив східніше від лінії Чернятин – Берегелі, верхів'ями річок Случ, Ікопоть, Хомора, Бужок, де розташовувався Межибож (сучасне містечко Меджибіж). Північна лінія кордонів князівства проходила водорозділом уздовж річки Случ⁵¹². Упродовж 50–60-х років XIII ст. хан Бурундай здійснював постійні напади на Болохівську державу, спалюючи та сплюндруючи край, що призвело до його занепаду⁵¹³.

Наступним, хронологічно ранішим від окресленого сегменту майбутнього Поділля в XIII ст., було Пониззя, яке розміщувалося в гирлі лівих приток Дністра – річок Збруч, Серет, Смотрич і Ушиця та включало міста Бакоту (нині – с. Бакота), Каліус (нині – с. Калюс), Студеницю (нині – с. Студениця), Ушицю (нині – с. Стара Ушиця) – усі Хмельницької обл., Кучельмин і Микулин на Сереті Тернопільської обл. По лінії сучасних м. Бар – с. Солобківці – м. Гусятин приблизно проходила північна межа території Пониззя. 1226 роком датується перша літописна згадка про Пониззя, яке згодом повністю ввійшло до Подільського краю⁵¹⁴.

Окрім Болохівської землі та Пониззя, до складу Поділля входила виокремлена в XVI ст. територія – Брацлавщина (землі колишньої Прославії), яка обмежувалася на півдні й сході татарським степом із межею по річках Савранка, Кодима й Синюха; на заході – Подільським воєводством із центром у м. Кам'янець та межею по р. Мурафа; на півночі – Київським воєводством з межею по р. Рось. Центром Брацлавщини було місто давньоруського походження – Брацлав (сучасне м. Брацлав Вінницької обл.), яке лежало на р. Південний Буг⁵¹⁵.

⁵⁰⁴ Білецька О. Поділля на зламів XIV–XV ст. : до витоків формування історичної області... – С. 69.

⁵⁰⁵ Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля / В. Прокопчук // Хмельниччина : Дивокрай. Науково-красназавче видання. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – № 1–2. – С. 15.

⁵⁰⁶ Білецька О. Поділля на зламів XIV–XV ст. : до витоків формування історичної області... – С. 70.

⁵⁰⁷ Рибак І. Дивокрай Поділлям називався / І. Рибак // Хмельниччина : Дивокрай. Науково-красназавче видання. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – № 1–2. – С. 11.

⁵⁰⁸ Якубовський В. Скарби Болохівської землі / В. Якубовський. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 67.

⁵⁰⁹ Рибак І. Хмельниччина від найдавнішого часу до сьогодні / І. Рибак. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – С. 16.

⁵¹⁰ Сіцінський Є. Болохівське князівство (1150–1257) / Є. Сіцінський ; [передм. та упоряд. А. М. Трембіцького]. – Хмельницький, 2004. – С. 16–18.

⁵¹¹ Білецька О. Поділля на зламів XIV–XV ст. : до витоків формування історичної області... – С. 71.

⁵¹² Сіцінський Є. Болохівське князівство... – С. 5–6.

⁵¹³ Сіцінський Є. Болохівське князівство... – С. 5–6, 19–20.

⁵¹⁴ Рибак І. Хмельниччина від найдавнішого часу до сьогодні... – С. 13–15.

⁵¹⁵ Дашкевич Я. Територія і межі історичного Поділля (XII–XVIII ст.) / Я. Дашкевич // Тези доповідей десятої Вінницької обласної історико-красназавчої конференції. – Вінниця, 1991. – С. 23.

За межами вищезазначених субрегіонів Поділля належала колишня територія Руського князівства – найзахідніша частина історичного Подільського краю, що формувався з умовним центром в укріпленому пункті Язловець на березі р. Ольховець (притока р. Стрипа)⁵¹⁶. Згідно з розвідками сучасного українського дослідника О. Мальченка, Язловець (тепер – с. Язловець Бучацького р-ну Тернопільської обл.) існував як прикордонне місто Поділля в 30-х роках XV ст.⁵¹⁷.

Південним ареалом Поділля ще в 1442 році була частина Північного Причорномор'я. Розширення Подільського краю на півдні почалося за часів правління литовського князя Вітовта й польських королів Владислава-Ягайла, Владислава Варненчика та Казимира Ягайловича. Завдяки їм до середини XV ст. кордони Поділля сягали Чорного моря. У XIV ст. в джерелах трапляються назви таких подільських міст, як Бакота, Божський, Брацлав, Вінниця, Звенигород, Кам'янець, Меджибож, Місто Святого Івана, Скала, Смотрич, Червоногород, Черкаси. Нові назви фіксуються з першої половини XV ст. – Вітовтовий Брід, Дашев, Зінков, Каравул, Качибей (або Казубінов, Качакенов Маяк, Хаджибеєв Маяк), Летичев, Саврань, Сатанов, Синя Вода, Хмельник, Чорниград, Язловець⁵¹⁸.

Окрім цього, О. Білецька стверджує, що в 90-х роках XIV ст. до Подільського краю перейшли ще два східні міста давньоруського походження: Звенигород на р. Гнилий Тікич та Черкаси на Дніпрі, котрі виникли в Київській землі й межували з Прославією. Свою теорію авторка підтверджує відомостями з перемирної грамоти литовського князя Свидригайла з польським королем Владиславом-Ягайлом від 1431 року та переліком володінь Свидригайла на Поділлі⁵¹⁹. Однак переконливішими є дослідження вітчизняних науковців О. Мальченка⁵²⁰ й М. Брайчевського⁵²¹ та польського вченого Т. Трайдоса⁵²², які свідчать про те, що Черкаси й Звенигород (нині – м. Звенигородка Черкаської обл.) належать до київського Пониззя.

За правління князів Коріатовичів упродовж 1363–1393 років Подільський край охоплював тільки межиріччя Смотрича й Ушиці. Першою столицею Поділля, згідно з дослідженнями Є. Сіцинського, було місто Смотрич, доки не розвинувся Кам'янець-Подільський⁵²³. До кінця XIV ст. кордони Поділля розширилися на заході до р. Стрипа з містом Червоноград і на сході до Брацлава⁵²⁴.

З другої половини XIV ст. Поділля – уже сформований історико-географічний та історико-етнографічний регіон, адже сам факт визнання краю в офіційних історичних документах свідчить про те, що його місцеве населення певним чином самоідентифікувалося. Згідно з актом передачі Поділля 12 червня 1395 року польським королем Ягайлом Краківському воєводі Спитку, кордони Подільської землі проходили на сході від Брацлава до Дністра, на заході – до р. Стрипа, на півдні – по Дністру, на півночі – по р. Південний Буг⁵²⁵.

У 1434 році Поділля входило до складу Польського королівства як Подільське воєводство, яке поділялося на три повіти – Кам'янецький, Летичівський і Червоноградський. Згодом, у 1569 році, на Поділлі створюється ще Брацлавське воєводство, що включало Брацлавський, Вінницький та Звенигородський повіти. За часів Козаччини, відповідно до Бучацької угоди 1672 року, Подільський край перейшов під владу Туреччини. За Османської імперії до 1699 року територія Поділля поділялася на чотири адміністративно-територіальні одиниці – Барський, Кам'янецький, Меджибізький і Язловецький санджаки. Упродовж 1699–1772 років кордони Поділля майже не зазнали значних змін⁵²⁶ (див. додаток Б, карта 1).

Унаслідок першого (1772) і другого (1793) поділів Польщі Західне Поділля (зокрема Червоноградський повіт) перейшло під володіння Австро-Угорщини, а північно-західна й південно-східна частини Поділля – Російської імперії. Згідно з указом Сенату від 23 квітня 1793 р. на приєднаній до Росії території утворено Ізяславське та Брацлавське намісництва й Кам'янецьку область⁵²⁷ (див. додаток Б, карта 2).

⁵¹⁶ Кубійович В. Поділля / В. Кубійович // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів : НТШ, 1996. – Т. 6. – 1996. – С. 2131–2141; Кузеля З. Племянний розподіл і етнографічні групи / З. Кузеля // Енциклопедія Українознавства-І. – К. : Віпол, 1994. – Т. 1. – 1994. – С. 194–200.

⁵¹⁷ Мальченко О. Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств (XV – середина XVII ст.) / О. Мальченко. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства, 2001. – С. 166.

⁵¹⁸ Білецька О. Поділля на зламі XIV–XV ст. : до витоків формування історичної області... – С. 84–87.

⁵¹⁹ Там само. – С. 80–81.

⁵²⁰ Мальченко О. Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств... – С. 154.

⁵²¹ Брайчевський М. Кам'янець-Подільський – місто-музей / М. Брайчевський // Український історичний журнал. – 1967. – № 2. – С. 107–115.

⁵²² Tadeusz M. Trajdos. Kościół Katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434) / T. Trajdos. – Wrocław : Ossolineum, 1983. – Т. 1. – 1983. – 320 s.

⁵²³ Сіцинський Є. Смотрицький замок ... – С. 12.

⁵²⁴ Білецька О. Поділля на зламі XIV–XV ст. : до витоків формування історичної області... 4. – С. 92.

⁵²⁵ Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15.

⁵²⁶ Трубочанінов С. Історична географія України : курс лекцій / С. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 192 с.

⁵²⁷ Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Т. 23 : С 1789 по 6 ноября 1796. – Типография П°Отделение собственной Его императорского величества канцелярии, 1830. – № 17112. – С. 417–419 ; № 17352. – С. 727–728; Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15.

У результаті третього поділу Польщі (1 травня 1795 р.) було сформовано вже Брацлавську, Волинську й Подільську губернії. До Брацлавської губернії ввійшли Бершадський, Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Літинський, Липовецький, Махнівський, Могилівський, П'ятигірський, Сквирський, Тульчинський, Хмельницький і Ямпільський (сучасний район Вінницької обл.) повіти. До Подільської губернії належали Базалійський, Вербовецький, Грудецький, Дубенський, Зіньківський, Кам'янецький, Кременецький, Летичівський, Проскурівський, Старокостянтинівський, Ушицький та Ямпільський (нині Ямпіль – селище міського типу в Білогірському р-ні Хмельницької обл.) повіти. Однак з приходом до влади Павла I 12 грудня 1796 року був виданий Указ «Про новий розподіл держави на губернії». Відповідно до цього указу Брацлавську губернію було ліквідовано, а її територію, окрім Липовецького, Махнівського, П'ятигірського й Сквирського повітів, приєднано до Подільської губернії. До Подільської губернії також ввійшли Ольгопільський повіт і частини Богопольського, Єленського й Тираспольського повітів Вознесенської губернії. А Базалійський, Дубенський, Кременецький, Старокостянтинівський і Ямпільський (територія сучасного Білогірського р-ну, що на Хмельниччині) повіти Подільської губернії стали складовими сегментами Волинської губернії. Згодом Ямпільський повіт Волинської губернії ліквідували⁵²⁸. Упродовж 1797–1804 років було здійснено укрупнення повітів за принципом народонаселення, зокрема 300–400 тис. населення на губернію та 30 тис. мешканців на повіт. Таким чином, Подільська губернія була поділена на 12 повітів: Балтський (сучасна Одещина), Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Літинський, Могилівський, Ольгопільський і Ямпільський (Вінниччина), Кам'янецький, Летичівський, Проскурівський та Ушицький (Хмельниччина). У цих рамках губернія охоплювала значно меншу частину земель, що належали до історичного Поділля XIV–XV ст.⁵²⁹ (див. додаток Б, карта 3).

У XIX ст. Подільська губернія межувала на заході з Австро-Угорщиною (Галичиною), на півночі – з Волинською губернією, на сході – з Київською губернією, на південному сході й частково на півдні – з Херсонською, а на південному заході – з Бессарабською губернією, від якої відокремлювалася р. Дністер та займала площу 36.910 кв. верст. Дністер, що простягався від устя Збруча до устя Ягорлика, та Південний Буг, що простягався від с. Глядки до устя р. Синюха, були головними ріками Поділля. Подільська губернія нараховувала 7.207 населених пунктів, із них 17 міст та 120 містечок. Поділля, ставши одним зі значних адміністративно-територіальних центрів економічного ринку Росії, наприкінці XIX ст. посіло друге місце серед 50 губерній (перше – Московська губернія) за кількістю населення, яка становила 81,8 осіб на квадратну версту⁵³⁰ (див. додаток Б, карта 4).

Бойові дії Першої світової війни спричинили перенесення центру губернії з прифронтового Кам'янця-Подільського в тил до міста Вінниці. Наступні адміністративно-територіальні зміни відбулися під час національно-визвольних змагань 1917–1921 років. Зокрема, за правління Директорії, згідно із Законом «Про організацію адміністративної влади в УНР у місцевостях, звільнених від більшовицької окупації», відбувся поділ на Західну область УНР та Східну. До складу останньої входило 9 губерній, зокрема Кам'янецька⁵³¹.

Радянська влада, проголосивши в грудні 1917 року в Україні соціалістичну республіку, поділила територію країни на 8 нерівномірних за площею й кількістю населення губерній: Волинську, Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Харківську, Херсонську, Чернігівську та три континентальні повіти Таврійської губернії – Бердянський, Дніпровський і Мелітопольський. На початку 1919 року більшовики анулювали всі закони Центральної Ради, Гетьманату й Директорії, що стосувалися питання територіального поділу земель республіки. 15 травня цього ж року зміна адміністративно-територіального поділу торкнулася Поділля, центр якого перемістили до Вінниці. 1° жовтня 1920 року вийшла Постанова РНК «Про порядок змін кордонів і утворення нових адміністративно-територіальних одиниць», згідно з якою до УСРР входило 12 губерній: Волинська, Донецька, Катеринославська, Київська, Кременчуцька, Миколаївська, Одеська, Олександрівська, Подільська, Полтавська, Харківська та Чернігівська. Унаслідок такого перерозподілу за межами сучасної України опинилися окремі частини історико-етнічних українських земель⁵³².

⁵²⁸ Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність. – Монографія / В. М. Олуйко, П. Я. Слободянюк, М. І. Баюк / [за заг. ред. В. А. Смоля, П. Я. Слободянюка]. – Хмельницький, 2005. – С. 133–135; Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Т. 24 : С 6 ноября 1796 по 1798... – С. 229–230, 708; Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15.

⁵²⁹ Описи Подільської губернії (1800 та 1819 рр.) / [упоряд. Ю. С. Земський, В. В. Дячок]. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – С. 42, 76.

⁵³⁰ Селиванов А. Ф. Подольская губерния // Энциклопедический словарь А. Брокгауза и Н. Ефрона. – CD–RV 1.° – 2002.

⁵³¹ Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15.

⁵³² Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність... – С. 133–135; Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15–16; Дмитрієнко М. Кордони України на зламі XVIII–XX століть / М. Дмитрієнко // Урядовий кур'єр. – 2004. – №238. – 14 грудня.

Упродовж 1920–1923 років Подільська губернія поділялася на 7 повітів, з яких Кам'янецький, Летичівський, Проскурівський і Ушицький лежали в межах Поділля, а Ізяславський, Полонський і Старокостянтинівський – у межах Південно-Східної Волині⁵³³.

Згідно з постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 року, в Україні була проведена нова адміністративно-територіальна реорганізація, зокрема ліквідовано повіти й волості, а натомість утворено округи й райони. Внаслідок цього Подільська губернія охоплювала 6 округ – Вінницьку, Гайсинську, Кам'янець-Подільську, Могилівську, Проскурівську та Тульчинську. А в 1925 році було ліквідовано й губернії. На території сучасної Хмельницької області створено 3 округи – Кам'янецьку в складі 17 районів, Проскурівську – 16-ти, які розташовувалися в межах історичного Поділля, та Шепетівську – 14-ти, у межах Південно-Східної Волині⁵³⁴.

9 лютого 1932 року IV позачергова сесія ВУЦВК прийняла постанову про створення на території України областей, причому вся Хмельниччина ввійшла до складу Вінницької області, котра поділялася на 71 район. Але таке адміністративно-територіальне формування виявилось складним для управління, тому постановою ЦВК УРСР від 22 вересня 1937 року Вінницьку область було розділено на Вінницьку та Кам'янець-Подільську. Новостворена Кам'янець-Подільська область із центром у м. Кам'янець-Подільському включала 3 міста й 33 райони. У травні 1941 року центр області перемістили до м. Проскурова, 16 січня 1954 року м. Проскурів перейменували у м. Хмельницький, а Кам'янець-Подільську область – у Хмельницьку⁵³⁵.

Отже, формування Поділля як історико-етнографічного та історико-географічного регіону – це тривалий і складний процес, що супроводжувався різними перерозподілами земель на означеній території України. Тож не дарма знаний український географ і демограф В. Кубійович відзначав, що назва «Поділля» не означала конкретної території, адже Поділля ніколи не було однією адміністративно-територіальною одиницею⁵³⁶.

Історик М. Симашкевич, вивчаючи Подільський край, наголошував на тому, що його політичні кордони постійно змінювалися, оскільки впродовж багатьох століть Поділля ставало здобиччю татар та зазнавало впливу литовців і поляків⁵³⁷.

Досліджуючи кордони Подільської землі до 1434 року на основі літописних згадок, М. Молчановський підкреслював, що вони лише приблизно визначають територію, яку після вигнання татар його сучасники називали Поділлям⁵³⁸.

Відомий український етнограф Ф. Вовк у своїй праці «Етнографические особенности украинского народа» (1916) поділяв Поділля на Галицьке (Бережани, Заліщики, Зборів, Золочів, Рогатин, Терехів) та Руське (Бар, Брацлав, Вінниця, Дубосари, Кам'янець-Подільський, Могилів і Проскурів)⁵³⁹.

Представник українського національного відродження початку ХХ ст. Н. Григорієв у дослідженні «Поділля. Географічно-історичний нарис» (1919) зазначав, що Поділля – це західна частина України, яка межує на півночі з Волинню, на північному сході з Київщиною, на сході з Херсонщиною (річками Синюха, Кодима та Ягорлик), на півдні з Бессарабією (Дністром), а на заході з Галичиною (р. Збруч)⁵⁴⁰.

Історик і протоієрей Є. Сіцинський у своїх «Нарисах з історії Поділля» (1927) виділяв Західне Поділля, яке, на його думку, займало лівий берег Дністра від р. Стрипа до р. Лядова або ще далі – р. Мурафа, та Східне Поділля, яке простягалось по верхній течії Південного Бугу та по правих і лівих його «допливах» та тягнулося до Київського князівства⁵⁴¹.

Аналіз попередніх досліджень історії формування Подільського краю відображає значний спектр різноманітних поглядів і концепцій щодо граничних обрисів цього регіону. Тому не дивно, що й до сьогодні

⁵³³ Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність. – Монографія... – С. 165.

⁵³⁴ Адміністративно-територіальний поділ У.С.Р.Р. при 3-х ступневій системі врядування (за даними на 1 жовтня 1925 року). С. 8–9, 96–109; Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15.

⁵³⁵ Довідник адмінтерподілу УСРР. – Київ : Радянське будівництво і право, 1936. – С. 6; Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля / В. Прокопчук // Хмельниччина : Дивокрай. Науково-краєзнавче видання. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – № 1–2. – С. 15–16.

⁵³⁶ Кубійович В. Поділля / В. Кубійович // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів : НТШ, 1996. – Т. 6. – 1996. – С. 2131.

⁵³⁷ Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подольи / М. Симашкевич. – Каменец-Подольский, 1875. – Вып. 1. – С. 5.

⁵³⁸ Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. преимущественно по летописям / Н. Молчановский // Киевская старина. – 1898. – Т. 17. – 20 с.

⁵³⁹ Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа / Ф. Волков // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Пг., 1916. – Т. II. – 1916. – Отд. 4. – С. 455–467.

⁵⁴⁰ Григорієв Н. Я. Поділля. Географічно-історичний нарис / Н. Я. Григорієв ; вступна стаття О. Сухобокової. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – С. 17 + карта.

⁵⁴¹ Сіцинський Є. Нариси з історії Поділля. Авторські чорнові записи до «Нарисів I–II історії Поділля». 1927 р. / Є. Сіцинський // Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р-3333, оп. 1, спр. 30, арк. 5.

українських учених турбує питання історико-географічних та історико-етнографічних меж Поділля, яке залишається відкритим.

Проблематикою етнографічного районування України в цілому займалися такі відомі вітчизняні науковці, як Г. Стельмах (1958)⁵⁴², М. Тиводар (2010)⁵⁴³, Б. Савчук (2004)⁵⁴⁴, Д. Косарик, К. Гуслистий і В. Горленко (1959)⁵⁴⁵, В. Наулко (1993)⁵⁴⁶, А. Пономарьов (1994, 1999)⁵⁴⁷, А. Данилюк (1995)⁵⁴⁸, Р. Кирчів (2004)⁵⁴⁹, С. Павлюк (2006)⁵⁵⁰, М. Хоменко (2007)⁵⁵¹, О. Косміна (2008)⁵⁵², М. Глушко (2009)⁵⁵³, та С. Макарчук (2012)⁵⁵⁴. Одним із перших питання етнографічного районування України торкнувся провідний етнолог Г. Стельмах, який виокремив такі «основні етнографічні райони»: Полісся, Карпати, Правобережна й Лівобережна Україна, Галичина й Степова Україна. У цьому розподілі поєднані як етнографічні, так і географічні та історико-політичні назви територій. До того ж Поділля науковець уважає «окремою підгрупою» Правобережної України⁵⁵⁵.

Учені Д. Косарик, К. Гуслистий і В. Горленко в одному з параграфів колективної праці «Українці» виділили вже три «великі етнографічні райони: Центрально-Східний (Південно-Східний), Північний (Поліський) і Західний (Південно-Західний)», які поділили на «підрайони» («локальні групи»). Так, західна частина Поділля розглядалася як «підрайон» Західного «району», а південно-східна – як «підрайон» Центрально-Східного «району»⁵⁵⁶. Пізніше В. Горленко в «Географічній енциклопедії України» надрукував статтю, у якій виокремив шість «етнографічних районів»: Північний (Поліський), Центральний (Середньонадніпряньський), Слобожанщину, Поділля, Південний і Карпатський. До Поділля автор включив усю Вінницьку й Хмельницьку (крім північних районів за адміністративно-територіальним поділом, діючим до 17 липня 2020 року) області, східні адміністративні райони Чернівецької й Тернопільської, південні – Житомирської та північні – Одеської областей⁵⁵⁷.

В. Наулко, розкриваючи історико-етнографічну мозаїчність України, поділяє її територію на ряд основних «етнографічних зон»: Середнє Подніпров'я (Надніпрянщина), Слобожанщина й Полтавщина, Південь, Поділля, Полісся, Волинь, Прикарпаття й Закарпаття⁵⁵⁸. Поділля, на думку дослідника, займає басейн Південного Бугу та лівобережжя Дністра, тобто без південно-східних районів Тернопільської й північних – Чернівецької, суміжних – Кіровоградської, Миколаївської й Черкаської областей⁵⁵⁹.

⁵⁴² Стельмах Г. Ю. Етнографічне районування України кінця XIX – початку XX ст. / Г. Ю. Стельмах // Українська етнографія. [Наукові записки / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР]. – К., 1958. – Т. IV. – С. 106–114.

⁵⁴³ Тиводар М. П. Етнологія : навч. посібник / М. П. Тиводар. – Ужгород : Гражда, 2010. – 504 с.

⁵⁴⁴ Савчук Б. Українська етнологія : навч. посібник / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – 559 с.

⁵⁴⁵ Косарик Д. М., Гуслистий К. Г., Горленко В. Ф. Сучасні етнографічні райони і локальні групи українського народу / Д. М. Косарик, К. Г. Гуслистий, В. Ф. Горленко // Українці : Історико-етнографічна монографія у 2 т. (макет). – К., 1959. – Т. 1. – С. 27–31.

⁵⁴⁶ Наулко В. І. Історико-етнографічне районування та етнографічні групи українського народу / В. І. Наулко // Культура і побут населення України : навч. посібник / [В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.]. – 2-е вид., доп. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – С. 25–31 : іл.

⁵⁴⁷ Пономарьов А. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. Пономарьов // Поділля / [під ред. Л. Ф. Артюх, В. Г. Балущка, З. Є. Болтарович та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 5–13; Пономарьов А. Регіональні барви України й українців / А. Пономарьов // Українці : історико-етнографічна монографія : у 2 кн. – Опішнє : Українське народознавство, 1999. – Кн. 1. – С. 57–72.

⁵⁴⁸ Данилюк А. Етнографія України : навч.-метод. посіб. для студ. ун-тів і пед. ін-тів України / А. Данилюк. – Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1995. – 44 с.

⁵⁴⁹ Кирчів Р. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України : навч. посібник / [за ред. проф. С. А. Макарчука]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – С. 123–148.

⁵⁵⁰ Українське народознавство : навч. посібник / [за ред. С. П. Павлюка; передмова М. Г. Жулинського]. – К. : Знання, 2006. – 568 с.

⁵⁵¹ Хоменко М. Історико-етнографічне районування України / М. Хоменко // Українська етнологія : навч. посібник [за ред. В. Борисенко]. – К. : Либідь, 2007. – С. 44–60.

⁵⁵² Косміна О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – К. : Балтія-Друк, 2008. – Т. I. Лісостеп. – 160 с. : іл.

⁵⁵³ Глушко М. Етнографічне районування України : стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини XX – початку XXI ст.) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету / [відп. ред. О. Вінниченко]. – Львів, 2009. – Вип. 44. – С. 179–214.

⁵⁵⁴ Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України : навч. посібн. / С. А. Макарчук. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 352 с., 53 іл.

⁵⁵⁵ Стельмах Г. Ю. Етнографічне районування України кінця XIX – початку XX ст. ... – С. 106–112.

⁵⁵⁶ Косарик Д. М., Гуслистий К. Г., Горленко В. Ф. Сучасні етнографічні райони і локальні групи українського народу / Д. М. Косарик, К. Г. Гуслистий, В. Ф. Горленко // Українці : Історико-етнографічна монографія у 2 т. (макет). – К., 1959. – Т. 1. – С. 27–28.

⁵⁵⁷ Горленко В. Ф. Етнографічне районування / В. Ф. Горленко // Географічна енциклопедія України. – К., 1989. – Т. 1. – С. 393–394.

⁵⁵⁸ Наулко В. І. Історико-етнографічне районування та етнографічні групи українського народу... – С. 25 : іл.

⁵⁵⁹ Там само.

А.°Пономарьов у колективній монографії про українців подає оновлену систему регіональної етноструктуризації України: «історико-етнографічні області» – «історико-етнографічні регіони» – «підрегіони» – «історичні зони» – «етнографічні райони» – «земля»⁵⁶⁰. Як і в попередній колективній праці, присвяченій безпосередньо Поділля, дослідник розглядає його як «історико-етнографічний регіон», основне ядро якого складають центральні райони Вінницької й Хмельницької та східні – Тернопільської областей, а всі інші землі – це своєрідні «перехідні зони»⁵⁶¹.

Р. Кирчів дотримується етнографічного розподілу України на три «великі регіони: Центрально-східний (точніше, Південно-Східний), Північний (Поліський) і Західний (Південно-Західний)»⁵⁶², які містять «райони» і «підрайони». Поділля він називає «історико-етнографічним районом» Західного «регіону», що займає басейн межиріччя Південного Бугу й лівобережного Середнього Придністров'я, охоплює більшу частину Вінницької, Тернопільської, Хмельницької й суміжну з ними на півдні – частину Чернівецької, на заході – частини Івано-Франківської й Львівської областей та ділиться на Буковинське, Західне й Східне. Водночас західним продовженням подільського етнографічного ареалу науковець вважає Опілля – територію північно-західної частини Подільської височини в межах Львівської, Івано-Франківської та центрального західного виступу Тернопільської областей⁵⁶³.

С. Павлюк також визначає три «просторово обширні регіони» України: Центрально-Східний (точніше, Південно-Східний), Північний (Поліський) і Західний (Південно-Західний). На думку вченого, Поділля – це «історико-етнографічний район» Західного «регіону», що займає басейн межиріччя Південного Бугу й лівобережного Середнього Подністров'я, тобто це лише більша частина Вінницької й Хмельницької областей, уся Тернопільська та суміжна з нею на півдні частина Чернівецької областей. Хоча автор і виділяє Волинь та Опілля як окремі етнографічні райони⁵⁶⁴, але чомусь до Західного Поділля відносить усі райони Тернопілля.

Аналогічний розподіл подає М. Хоменко, а Поділля розглядає як «історико-етнографічний район» Західного (Південно-Західного) «регіону», що охоплює більшу частину Вінницької, Хмельницької, Тернопільської та суміжну з ними на півдні частину Чернівецької, а на заході Івано-Франківської й Львівської областей і поділяється на Західне та Східне⁵⁶⁵.

С.°Макарчук за основними етнографічними аналогіями також ділить Україну на три «великі етнографічні регіони: Центрально-Південно-Східний, Північний, або Полісся і Південно-Західний»⁵⁶⁶. Поділля як «етнографічний район» Південно-Західного «регіону» охоплює більшу західну частину Вінницької, південно-східну – Хмельницької, усю Тернопільську (крім Кременецького, Ланівецького й Шумського районів) і низинну частину Чернівецької областей та у свою чергу ділиться на «підрайони» або «субрайони», тобто Буковинське, Західне й Східне Поділля⁵⁶⁷.

Б.°Савчук, формуючи історико-етнографічну мапу України, відображає Поділля як «історико-етнографічний регіон» Західного «надрегіону», що займає межиріччя Південного Бугу й Середнього Подністров'я, ділиться на Західне (західніше від Збруча), Центральне й Східне (Пониззя) та охоплює більшу частину Вінницької й Хмельницької та суміжні з ними смуги Тернопільської, Чернівецької й Одеської областей⁵⁶⁸.

О.°Косміна вважає Поділля «етнографічним регіоном», який за сучасним адміністративно-територіальним поділом займає майже всю територію Тернопільської (крім Бережанського, Кременецького, Монастириського, Підгаєцького та Шумського районів), Хмельницької (за винятком Білогірського, Ізяславського, Полонського, Славутського та Шепетівського районів), придністровських районів (Заліщицького (напевно, ішлося про Заставнівський) і Хотинського) Чернівецької областей, усю Вінницьку область, південно-західні райони Черкаської (Монастирищенський, Христинівський і Уманський), західні райони Кіровоградської (Благовіщенський і Гайворонський), а також північні райони Одеської області (Ананьївський, Балтський, Кодимський, Любашівський, Подільський і Савранський). Локально авторка виокремлює Буковинське, Західне та Східне Поділля⁵⁶⁹. Слід зазначити,

⁵⁶⁰ Пономарьов А. Регіональні барви України й українців... – С. 59.

⁵⁶¹ Пономарьов А. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень .... – С. 9–13; Пономарьов А. Регіональні барви України й українців... – С. 62.

⁵⁶² Кирчів Р. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України : навч. посібник / [за ред. проф. С. А. Макарчука]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – С. 126.

⁵⁶³ Там само. – С. 135–136.

⁵⁶⁴ Українське народознавство : навч. посібник / [за ред. С. П. Павлюка... – С. 57, 63–65.

⁵⁶⁵ Хоменко М. Історико-етнографічне районування України / М. Хоменко // Українська етнологія : навч. посібник [за ред. В. Борисенко]. – К. : Либідь, 2007. – С. 46, 51.

⁵⁶⁶ Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України : навч. посібн. / С. А. Макарчук... – С. 42, 53 іл.

⁵⁶⁷ Там само. – С. 38, 44, 53 іл.

⁵⁶⁸ Савчук Б. Українська етнологія : навч. посібник / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – С. 505, 526.

⁵⁶⁹ Косміна О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – К. : Балтія-Друк, 2008. – Т. І. Лісостеп. – С. 58 : іл.

що ніхто в сучасних наукових колах так широко не подавав південно-східних кордонів Поділля, як О.°Косміна, адже це надто перебільшені межі.

Отже, науковці дискутують не лише стосовно кордонів Поділля, але й самого означення його як «етнографічної зони», «історико-етнографічних» або «етнографічних» «регіону», «району» чи «підрайону». Причиною цього є насамперед досить неоднозначні та неузгоджені трактування названих понять в українській етнологічній науці. Виходячи з визначень сутності поняття «історико-етнографічний регіон» за С. Павлюком, це «територія, що вирізняється комплексом етнокультурних прикмет (народною архітектурою, одягом, господарськими заняттями тощо), сформувалось унаслідок ландшафтно-кліматичних, історичних особливостей»⁵⁷⁰; за А. Пономарьовим – «таке етнотериторіальне утворення в рамках усього етносу, котре за історичною долею та етнічним обличчям його населення є самобутнім, що зафіксовано в історичних документах і відтворене у крайовій символіці та людській пам'яті»⁵⁷¹; М. Тиводаром – «адміністративно-географічна, історико-культурна чи лінгвістична частина етнічних територій, населення яких характеризується окремими спільними рисами, що проявляються в територіальній солідарності та певних господарсько-культурних особливостях»⁵⁷². Поділля є власне історико-етнографічним регіоном і вважаємо за необхідне поділяти зазначений регіон на окремі субрегіони або локальні зони, котрі характеризуються усталеними спільними загальнонаціональними й регіональними характерними рисами та локальними особливостями й відмінами в крої, оздобленні, способах носіння та поєднання у цілісні комплекси окремих елементів убрання українців Поділля.

Серед концепцій учених, які вивчали насамперед територіальні кордони Поділля або матеріальну та духовну культуру українців у межах Подільського краю, насамперед виділимо такі. Скажімо, одна частина науковців (зокрема І. Винокур) переконана, що територія Поділля поширюється на південну частину Волино-Подільської височини, землі лісостепового Південного Побужжя та Подністрів'я і, таким чином, охоплює сучасну Вінницьку область, південну частину Хмельницької між річками Дністер і Случ, придністровські райони Чернівецької області та східну частину Тернопільської області по р. Серет⁵⁷³. Південний кордон, за цією концепцією, включає Придністрів'я, західний проходить по р. Серет, а не р.°Стрипа, східний також обмежений. Інша група вчених (зокрема В. Самойлович) до Поділля відносить Вінницьку й Хмельницьку (без Славутського району) області, а також Андрушівський, Бердичівський і Любарський райони Житомирської та Балтський район Одеської областей⁵⁷⁴. Ця концепція подає східний кордон уже розширеніший, але західний – по р. Збруч, тобто не враховує Західного Поділля, південний – обмежений, а північний захоплює територію Волині.

Ще одна група науковців (у тому числі З. Кузеля), крім зазначених теорій, західний кордон Поділля проводить від р. Стрипа. Втім, територію, яка пролягає від Стрипи, далі переходить на другий бік р. Збруч і тягнеться між Дністром і Богом (нині Південний Буг) аж на південь від м. Балта, окремі історики називають ще Галицьким Поділлям⁵⁷⁵. Хоча Галицьким більшість дослідників вважає лише ту частину Західного Поділля, яка розташована на Тернопіллі. Інші вчені, передусім Я. Дашкевич, початок Галицького Поділля окреслюють зі східних міст сучасної Львівської (Бібрка, Броди, Золочів, Перемишляни, Ходорів) та північних міст Івано-Франківської областей (Рогатин) і практично повністю включають до Галицького Поділля Тернопільську область, окрім Кременецького району – історичної Волині⁵⁷⁶. Так вважає й дехто з науковців української діаспори, зокрема Лідія Бурачинська. У колективній роботі «Український народний одяг (укр. і англ. мовами)»⁵⁷⁷ вона подала етнографічну карту України, у якій до Поділля було віднесено територію вздовж Дністра, тобто, крім Вінницької та Хмельницької, ще частини Івано-Франківської, Львівської й Тернопільської областей. Натомість вітчизняний дослідник О. Ситник вважає, що Західне Поділля охоплює лише південну частину території Золочівського й Бродівського районів Львівської області, 10 районів Тернопільської області (за винятком крайніх північних і західних), Чемеровецький і Кам'янець-Подільський райони Хмельницької області⁵⁷⁸. На нашу думку, більшість території, за визначеною концепцією розширеного Галицького Поділля, була історико-географічним Поділлям незначний історичний період, тому її складно назвати подільською, адже це переважно історико-політичні

⁵⁷⁰ Українське народознавство : навч. посібник / [за ред. С. П. Павлюка; передмова М. Г. Жулинського]... – С.°566.

⁵⁷¹ Пономарьов А. Регіональні барви України й українців / А. Пономарьов // Українці : історико-етнографічна монографія : у 2 кн. – Опішне : Українське народознавство, 1999. – Кн. 1. – С. 60.

⁵⁷² Тиводар М. П. Етнологія : навч. посібник / М. П. Тиводар. – Ужгород : Гражда, 2010. – С. 208.

⁵⁷³ Винокур І. С. Історія лісостепового Подністрів'я та південного Побужжя / І. С. Винокур. – К., 1985. – С. 4.

⁵⁷⁴ Самойлович В. П. Українське народне житло (кінець XIX – початок XX ст.) / В. П. Самойлович. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 19, 31.

⁵⁷⁵ Кузеля З. Племянний розподіл і етнографічні групи / З. Кузеля // Енциклопедія Українознавства-І. – К. : Віпол, 1994. – Т. 1. – 1994. – С. 199.

⁵⁷⁶ Дашкевич Я. Територія і межі історичного Поділля (XII–XVIII ст.)... – С. 23.

⁵⁷⁷ Бурачинська Л. Поділля / Л. Бурачинська // Український народний одяг (укр. і англ. мовами). – Торонто ; Філадельфія, 1992. – С. 101.

⁵⁷⁸ Ситник О. Нові пам'ятки мезоліту Західного Поділля [Електронний ресурс] / О. Ситник. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Archeolog/2009_12/07sytnyk.pdf. 07.12.2009. – Назва з екрану.

землі Галичини, а історико-етнографічні – Опілля, традиційна матеріальна культура яких, зокрема народна ноша, різниться від подільської.

Д. Крвавич і Г. Стельмашук, вивчаючи український народний одяг, до Західного Поділля віднесли Бережанський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Терехівський, Тернопільський та Чортківський райони Тернопільської області⁵⁷⁹. Незрозумілим у цьому розподілі є те, чому автори оминули традиційно подільський Борщівський район і яким чином зарахували віддалений від усіх зазначених ними Бережанський.

К. Матейко територію сучасних Борщівського та Заліщицького районів, а також околиці Бучача й Монастирська Тернопільської області відносить до Наддністрянського (Дністрянського) Західного Поділля⁵⁸⁰.

Натомість більшість вітчизняних істориків та етнографів, зокрема З. Грушевич⁵⁸¹ і В. Кубійович⁵⁸², Борщівський, Бучацький, Заліщицький і Чортківський райони Тернопільщини ще називають Глухим Поділлям, або Глухим Кутом.

Л.°Баженов у своїй монографічній праці «Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія» (1993)⁵⁸³ осередком Західного Поділля вважає Бережанський, Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Збараський, Підволочиський, Тернопільський, Чортківський та деякі інші (не вказані) райони Тернопільської області.

Т.°Николаєва, досліджуючи передумови формування традиційного одягу подолян, до Західного Поділля зараховує лише Бучацький, Терехівський, Тернопільський і Чортківський райони Тернопілля⁵⁸⁴.

Т. Кара-Васильєва та А. Чорноморець, вивчаючи українську народну вишивку, поділили Поділля на Буковинське, Західне й Східне. До Західного Поділля вони включили Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Монастирський і Чортківський райони Тернопільської області⁵⁸⁵. Однак Монастирський район виходить за межі кордонної для Західного Поділля р. Стрипа.

А.°Данилюк, окреслюючи територію Західного Поділля, зараховує до нього більшу частину Тернопільської області. Окрім Бережанського, Монастирського та Підгаєцького районів – це Опілля і Лановецького, Кременецького та Шумського районів – це Волинь. Таким чином, кордон між Опіллям і Поділлям він проводить між річками Стрипа й Коропець⁵⁸⁶.

О.°Дяків, визначаючи географічні межі в дисертаційному дослідженні «Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни)» (2007)⁵⁸⁷, зазначала, що Західне Поділля охоплює рівнинно-горбисту територію між Прикарпаттям і Східним Поділлям та становить значну частину Тернопільської області, за винятком теренів, які входять до історичної Волині й Опілля. На думку дослідниці, межі окресленого субрегіону утворюють: на заході р.°Золота Липа, на півдні – Дністер, на сході – Збруч, а на півночі вона проходить по горах Гологорах. Тому, за визначеною концепцією, Західне Поділля межує з Волинню, Опіллям, Покуттям, Буковиною та Східним Поділлям і охоплює 9 районів Тернопільщини: більшу частину Бережанського, Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Монастирський, Підгаєцький, Терехівський та Чортківський. У цій теорії кордонів Західного Поділля дещо розширеним, на нашу думку, є саме західний рубіж досліджуваної локальної зони, до якої авторка включила Бережанський, Монастирський і Підгаєцький райони все ж таки історичного Опілля. І навпаки, дослідниця випустила Підволочиський та Тернопільський райони, які не належать ні до Волині, ні до Опілля.

На протигагу зазначеним теоріям, С. Гальчак у своїй монографічній праці, присвяченій дослідженню клімату Поділля, під терміном «Поділля» виділяє землі лише сучасних Вінницької та Хмельницької областей. Автор вважає, що окреслена територія здебільшого зберегла подільську крайову топонімію, адже вона була складовою частиною Поділля весь період його існування⁵⁸⁸. Із цим трактуванням важко погодитись, утім, раціональне зерно в ньому є, але Буковинське та Західне Поділля, зважаючи на всі

⁵⁷⁹ Український народний одяг XVII – поч. XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / [авт. та упоряд. Д. П. Крвавич, Г. Г. Стельмашук ; ред. Ю. Г. Гошко]. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 237 : іл.

⁵⁸⁰ Матейко К. Український народний одяг / К. Матейко. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 178 : іл.

⁵⁸¹ Грушевич З. Глухе Поділля. Допись етнографічна 1879 року / З. Грушевич // Літопис Борщівщини. Історико-краєзнавчий збірник. – Борщів, 1992. – Вип. 1. – С. 32–33.

⁵⁸² Кубійович В. Поділля / В. Кубійович // Енциклопедія Українознавства-II. – Львів : НТШ, 1996. – Т. 6. – 1996.° – С. 2141.

⁵⁸³ Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. ... – С. 8.

⁵⁸⁴ Николаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 265.

⁵⁸⁵ Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець... – С. 92–99.

⁵⁸⁶ Данилюк А. З глини, дерева і соломи. Пам'ятки народної архітектури Західного Поділля / А. Данилюк. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – С. 3–6.

⁵⁸⁷ Дяків О. В. Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. – С. 4.

⁵⁸⁸ Гальчак С. Поділля: природа, людина – еволюція, історичний розвиток (кліматичний фактор в історичному антропогенезі) / С. Гальчак. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2006. – С. 11–15.

територіальні поділи Подільського краю, існують і до сьогодні. Тому на нашу думку, досліджуючи історію й культуру Поділля, зазначені локальні зони не можна залишати осторонь. Хоча деякі дослідники до Подільської губернії включають територію між Південним Бугом і Дністром, а саме: Вінницьку область, південь Житомирської та Хмельницької, північ Одеської, східні частини Тернопільської й Чернівецької областей. Єдиним спірним моментом у цій концепції залишаються обмежені південні кордони Поділля.

Я. Жупанський, В. Круль і В. Джаман, вивчаючи кордони Подільського краю, визначили, що до його складу входить сучасна Хмельницька область без Білогірського, Ізяславського, Полонського, Славутського, Теофіпольського та Шепетівського районів; Вінницька – без Іллінецького, Козятинського, Липовецького, Оратівського та Погребищенського районів; Благовіщенський, Гайворонський та Голованівський райони Кіровоградської області; Балтський, Кодимський та Савранський райони Одеської області⁵⁸⁹. Означена теорія вже чіткіше встановлює північні та східні межі регіону, але знову таки виключає землі Буковинського й Західного Поділля, і, навпаки, зараховує до Поділля волинські землі – північні частини Красилівського та Старокостянтинівського районів Хмельницької області.

До Східного Поділля Балтський, Кодимський та Савранський райони Одеської області відносить і Л.°Баженов. Однак східно-подільською територією вчений вважає ще й Андрушівський, Бердичівський та Любарський райони Житомирської області⁵⁹⁰.

Географічні межі дисертаційного дослідження І. Батиревої «Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» (2005)⁵⁹¹ охоплюють територію етнографічного Східного Поділля. До нього науковиця віднесла всі райони Вінницької та Хмельницької, Любарський район Житомирської, Балтський район Одеської, а також прилеглі населені пункти Черкаської та Чернівецької областей.

Крім зазначених районів східного подільського кордону, згідно з дослідженнями «Описів Подільської губернії» Ю. Земського та В. Дячка, Поділля охоплює також Кривоозерський район Миколаївської й Христинівський район Черкаської областей⁵⁹².

Багато розбіжностей і стосовно південної межі подільського історико-етнографічного регіону. Так, М.°Костишина, досліджуючи український народний костюм Буковинського Поділля, відносить до нього Заставнівський, Кельменецький, Кіцманський, Новоселицький, Сокирянський та Хотинський райони Чернівецької області⁵⁹³. Такої ж думки дотримуються й мистецтвознавці Т. Кара-Васильєва та А.°Чорноморець, описуючи характерні особливості вишивки Буковинського Поділля або Подністров'я⁵⁹⁴.

Л.°Баженов територію Буковинського Поділля окреслює вздовж правого берега Середнього і Верхнього Подністров'я до р. Серет, тобто Кельменецький, Сокирянський, Хотинський та інші райони Чернівецьчини⁵⁹⁵.

У праці Г. Кожолянка «Етнографія Буковини. Монографія» (1999)⁵⁹⁶ народний одяг українців Буковини представлений чотирма комплексами: Буковинського Поділля, Верхнього Буковинського Попруття, Буковинського Прикарпаття й Буковинської Гуцульщини. За дослідженнями етнографа, до Буковинського Поділля належить територія Заставнівського та частина Хотинського районів, Верхнього Буковинського Попруття – Кіцманського й частини Новоселицького районів, Буковинського Передгір'я – Глибочького, Сторожинецького, частини Вижницького й Кіцманського районів, Буковинської Гуцульщини – Путивльського та частини Вижницького районів Чернівецької області. Посилаючись на історію формування Буковинського краю, вчений не включає до жодної локальної зони Буковини Герцаївський, Кельменецький і Сокирянський райони Чернівецьчини

На протигагу зазначеним теоріям, Р.°Кирчів Буковинським Поділлям називає більшу частину Чернівецької області, окрім Путивльського, Сторожинецького та південної частини Вижницького районів⁵⁹⁷. Гадаємо, це занадто широке трактування Подністров'я.

Дослідниці українського строю М. Білан і Г. Стельмащук вважають, що етнографічний регіон Поділля охоплює територію теперішніх областей – Вінницької, Тернопільської, Хмельницької (без північних районів), частково Черкаської (Уманщину) і ті райони Чернівецької, які розташовані на межі з

⁵⁸⁹ Жупанський Я. І., Круль В. П., Джаман В. О. До питання про межі Поділля... – С. 126.

⁵⁹⁰ Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст.... – С. 8.

⁵⁹¹ Батирева І. М. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – С. 3.

⁵⁹² Описи Подільської губернії (1800 та 1819 рр.) / [упоряд. Ю. С. Земський, В. В. Дячок]... С. 76, 105.

⁵⁹³ Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля. – С. 59.

⁵⁹⁴ Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець... С. 92–99.

⁵⁹⁵ Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст.... – С. 8.

⁵⁹⁶ Кожолянка Г. Етнографія Буковини. Монографія... – С. 299 : іл.

⁵⁹⁷ Кирчів Р. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України : навч. посібник / [за ред. проф. С. А. Макаруча]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – С. 135–136.

Тернопільщиною й Хмельниччиною (тобто Заставнівський і частина Хотинського). Варто зазначити, що, попри все, локально авторки поділяють Поділля лише на Західне та Східне⁵⁹⁸.

Л. Мельничук, вивчаючи гончарство подолян у системі етнокультури українців другої половини XIX–XX ст., визначила географічні межі дисертації за сучасним адміністративним поділом краю. Тому, на її думку, до Поділля належать Вінницька, Хмельницька (без Славутського району), Тернопільська, Любарський та Бердичівський райони Житомирської, Балтський район Одеської, а також прилеглі населенні пункти Черкаської та Чернівецької областей⁵⁹⁹. Гадаємо, запропонована концепція занадто широко трактує північні та західні кордони подільського регіону.

Л. Булгакова-Ситник у монографії «Подільська народна вишивка» (2005)⁶⁰⁰, узявши за головний критерій переважання елементів вишивки подолян у її основних типологічних рисах, окреслила межі Поділля за лінією контурів адміністративних кордонів Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей. Вона наголосила, що свідомо залишила поза увагою вишивку Буковинського Поділля, придністровських районів Покуття, Балтського району Одеської області й південних районів Київщини, адже вважає, що матеріали із цих територій сьогодні потрібно розглядати в контексті вишивки Буковини, Покуття, Полісся, Півдня чи Придніпров'я або порубіжних зон. Незрозумілим тоді залишається питання, чому авторка віднесла до Поділля всю Тернопільщину та Хмельниччину, а не розглядала їхні східні райони в контексті Волині, а західні райони Тернопілля – відповідно Опілля. Зонально Л. Булгакова-Ситник поділила Поділля на Західне, Східне та Придністров'я. Крім цього, аналіз вишивки на чоловічих і жіночих сорочках у межах подільського регіону дозволив дослідниці виділити три ареали зі сталими ознаками техніки вишивання, ниток, орнаменту, місця розташування, а саме: північноподільський, середньоподільський і південноподільський. Варто підкреслити неоднозначність такого зонального розподілу, адже орнаментальні мотиви та колористика південних районів Західного та Східного Поділля (особливо Тернопільщини та Вінниччини) різняться між собою.

Різняться погляди вчених і щодо локального або субрегіонального поділу Поділля. Зокрема, Д.°Крвавич і Г. Стельмашук виділяють лише Західне й Східне Поділля⁶⁰¹. В. Косаківський, вивчаючи народні ремесла подолян, розрізняє Західне, Східне Поділля та Подністров'я⁶⁰².

Т. Ніколаєва одночасно зі спільними рисами на території Поділля простежує зональні варіанти як окремих елементів костюма, так і цілих комплексів. Тому авторка виокремлює в Подільському краї три зони: північно-західну, східну та наддністрянську (Буковинське Поділля)⁶⁰³.

З. Васіна, досліджуючи народний одяг українців, подолян зокрема, вирізняє Західне (Тернопільщина без західних районів), Східне (Вінниччина) і Центральне (Хмельниччина без північних районів) Поділля. Однією з перших вона справедливо поділила райони Вінницької та Хмельницької областей на Східне й Центральне Поділля, оскільки традиційні комплекси вбрання їхніх жителів дещо різняться одне від одного. Однак поза увагою залишилися подільські землі Подністров'я.

Значну вартість складає й дисертаційна робота Н. Волянюк «Народна вишивка Тернопільщини XX ст. (історіографія, типологія, художні особливості)» (2015)⁶⁰⁴. На основі аналізу вишитих експонатів одягу (сорочок, головних уборів, окремих поясних, плечових і верхніх виробів) та тканин інтер'єрного призначення з фондів Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів) і Тернопільського обласного краєзнавчого музею авторка виокремила на Тернопільщині 4° територіально-етнографічні типи вишивки: волинський, опільський, західноподільський та наддністрянський. Західноподільський тип поширений у Гусятинському, Збаразькому, Підволочиському, Теревовлянському, Тернопільському і Чортківському районах, а наддністрянський – у Борщівському і Заліщицькому районах. Бучацький район дослідниця пов'язала не з Західним Поділлям, а з Опіллям, натомість Збаразький район вона віднесла замість Опілля до Західного Поділля. В означених територіально-етнографічних типах Н. Волянюк висвітлила виражальні можливості технік народної

⁵⁹⁸ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Український стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук. – Львів : Фенікс, 2000. – С.°183.

⁵⁹⁹ Мельничук Л. С. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців... – С. 3.

⁶⁰⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: етнографічний аспект / Л. Булгакова-Ситник ; [ред. О.°М.°Козакевич]. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2005. – С. 6–7, 174.

⁶⁰¹ Український народний одяг XVII – поч. XIX ст. в акварелях Ю. Глогівського / [авт. та упоряд. Д. П. Крвавич, Г. Г. Стельмашук ; ред. Ю. Г. Гошко]. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 237 : іл.

⁶⁰² Косаківський В. Традиційний одяг подолян (програма спецкурсу для студентів спеціалізації «Українознавство») / В. А. Косаківський // Культура і вчитель : зб. наук.-метод. праць. – Вінниця, 2004. – Вип. 2. – С.°205–206.

⁶⁰³ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. – К. : Дніпро, 2005. – С. 219 : іл.

⁶⁰⁴ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. (історіографія, типологія, художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Волянюк Наталія Миколаївна ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2015. – 26 с.; Ї ж. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. (історіографія, типологія, художні особливості) : дис. ...канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Волянюк Наталія Миколаївна ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2015. – 434 с.

вишивки та їх функціональне навантаження, а також проблематику орнаментальних мотивів, композиційного розташування й колориту традиційної вишивки як на інтер'єрних тканинах, так і на характерному одязі українців Тернопілля, в т. ч. й західних подолян.

Цінною за своєю новизною є дисертаційне дослідження О. Воробей «Народне вбрання Поділля: регіональна специфіка, трансформаційні процеси (XX – початок XXI ст.)» (2017)⁶⁰⁵. У ній науковиця розкрила локальні відмінності традиційних строїв українських селян Західного й Східного Поділля та їх трансформаційні зміни впродовж XX – початку XXI ст. Причому до Західного Поділля авторка віднесла тільки сучасні Борщівський, Буцацький, Гусятинський, Заліщицький та Чортківський райони Тернопільської області, в свою чергу до Східного Поділля – лише частину подільської території Вінницької (Барський, Гайсинський, Жмеринський, Калинівський, Літинський, Мурованокуриловецький, Оратівський, Тиврівський, Тульчинський і Ямпільський райони) та Одеської (Балтський район) областей, а також частину Хмельницької області (Городоцький, Деражнянський, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Летичівський, Хмельницький і Чемеровецький райони), не виділяючи останню в окрему локальну зону – Центральне Поділля. Не враховувала О. Воробей до східноподільського субрегіону й території окремих подільських районів Житомирської, Кіровоградської, Миколаївської й Черкаської областей, а також Бершадський, Вінницький, Іллінецький, Козятинський, Крижопільський, Липовецький, Могилів-Подільський, Немирівський, Піщанський, Погребищенський, Теплицький, Томашпільський, Тростянецький, Хмільницький, Чернівецький, Чечельницький, Шаргородський райони Вінницької області та Кодимський і Савранський райони Одеської області. Оминула дослідниця й Буковинську локальну зону Поділля. Залишила поза Поділлям авторка і Вільковецький, Волочиський, Красилівський (південь), Новоушицький, Старокостянтинівський (південь), Старосинявський (південь) та Ярмолинецький райони Хмельницької області.

Таким чином, урахувавши історію виокремлення території Поділля, починаючи від Болохівської землі, Пониззя, Русі Подільської, Подільської землі, Подільського князівства, Подільського воєводства і до Подільської губернії, а також аналіз вищезазначених наукових концепцій стосовно проблеми формування краю, визначимо його обриси. Отже, Поділля як історико-географічна область та історико-політичний край займає басейн межиріччя Південного Бугу й Середнього Подністров'я (див. додаток Б, карта 5). Як історико-етнографічний регіон Поділля межує на заході з Опіллям, на південному заході – з Буковиною та Покуттям, на північному заході – з Волинню, на північному сході й сході – з Наддніпрянщиною (або Середнім Подніпров'ям), на південному сході – з Причорномор'ям (або Південно-Степовою Україною) та Молдовою (колишня територія Бессарабії) (див. додаток Б, карта 6). Етнографічні кордони подільського регіону окреслимо по річках: на заході – Стрипа, на півдні – Дністер, на південному сході – Ягорлик, Кодима й Синюха, на сході – Ятрань, на півночі – частково Случ. Виходячи із цього, у подальших історико-етнографічних дослідженнях Поділля будемо використовувати 64 названі адміністративні райони за адміністративно-територіальним поділом, діючим до 17 липня 2020 року, таких 9 областей, як Тернопільська (8 районів) – Борщівський, Буцацький, Гусятинський, Заліщицький, Підволочиський, Тербовлянський, Тернопільський та Чортківський; Хмельницька (11 районів) – Вільковецький, Волочиський, Городоцький, Деражнянський, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Летичівський, Новоушицький, Хмельницький, Чемеровецький та Ярмолинецький; Вінницька (26 районів) – Барський, Бершадський, Вінницький, Гайсинський, Жмеринський, Іллінецький, Калинівський, Крижопільський, Липовецький, Літинський, Могилів-Подільський, Мурованокуриловецький, Немирівський, Оратівський, Піщанський, Погребищенський, Теплицький, Тиврівський, Томашпільський, Тростянецький, Тульчинський, Хмільницький, Чернівецький, Чечельницький, Шаргородський і Ямпільський; Житомирська (2 райони) – Любарський і Чуднівський; Кіровоградська (3 райони) – Благовіщенський, Гайворонський і Голованівський; Миколаївська (1 район) – Кривоозерський; Одеська (3 райони) – Балтський, Кодимський та Савранський; Черкаська (3 райони) – Монастирищенський, Уманський і Христинівський; Чернівецька (2 райони) – Заставнівський та північна частина Хотинського. А також райони, суміжні з регіоном Поділля, зокрема, Бердичівський, Козятинський і південні терени Красилівського, Старокостянтинівського, Старосинявського. Крім цього, з огляду на певні локальні відмінності комплексів традиційного вбрання буковинських і західних подолян, а також східних подолян Вінниччини, Хмельниччини та інших означених областей, вважаємо за необхідне Поділля як історико-етнографічний регіон поділяти на відповідні субрегіони (локальні зони), зокрема Буковинський (названі вище райони Чернівеччини), Західний (відповідні райони Тернопільщини), Східний (окреслені райони Вінниччини, Житомирщини, Кіровоградщини, Одещини, Миколаївщини й Черкащини) та Центральний (зазначені райони Хмельниччини) (див. додаток В, карти 1-11).

⁶⁰⁵ Воробей О. В. Народне вбрання Поділля: регіональна специфіка, трансформаційні процеси (XX – початок XXI ст.) : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.05 / Воробей Ольга Вадимівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – 215 с.

Висновки до Розділу 1

Аналіз історіографії проблеми вивчення народного костюма українців Поділля свідчить про те, що весь наявний обсяг інформації у вигляді монографій, дисертацій, наукових індивідуальних і колективних праць, навчальних посібників, довідників, альбомів і комплектів листівок, закордонних видань, науково-популярних статей, нарисів та краєзнавчих розвідок можна умовно розділити на чотири періоди за хронологічно-тематичним принципом. Перший період (1800-і – 1910-і рр.) до другої половини XIX ст. характеризувався появою емпіричних праць, що містили описову інформацію з убрання подільських селян. Зокрема, це праці І. Георгі, Г. Боплана, К. Фліге, О. Кольберга, А. Свидницького, В.°Антоновича, С.°Венгрженевського, І. Шиповича, М. Коцюбинського й художні роботи Т. Шевченка, В.°Тропініна, Є.°Глоговського, К. Келісінського, З. Гайдукевича та ін. З другої половини XIX ст. і до 10-х°рр. XX ст. спостерігалось формування цілеспрямованих, систематичних етнографічних досліджень. До них серед головних відносились праці Я. Головацького, П. Чубинського, Є. Сіцінського, Б. Познанського, О.°Прусевича, Ю. Александровича, Л. Трофімова, В. Свідзинського, П. Штельмаха, Х. Вовка, К.°Широцького, І. Огієнка та багато інших дотичних до теми робіт, у яких зібрано й проаналізовано чималий фактичний матеріал. Таким чином, перший період відзначався накопиченням значного масиву цінної етнологічної інформації та початком її ґрунтовного наукового переосмислення. Другий період (20-і°–40-і рр. XX ст.) позначений виникненням регіональних краєзнавчих осередків (до прикладу, Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи), організацією краєзнавчо-етнографічних музеїв, у тому числі й на території Поділля та діяльністю Етнографічної комісії ВУАН, Музею антропології та етнології ім.°Ф.°Вовка й Всеукраїнського етнографічного товариства, розгортанням видання етнографічних праць і часописів за кордоном. Значну увагу вивченню традиційної ноші подільських українців у цей період приділили О.°Зарембський, В. Шаврін, В. Гагенмейстер, О. Неселовський, В. Білецька, Є. Сіцінський, В.°Січинський, Х. Вовк та ін. Третій період (50-і – 80-і рр. XX ст.) ознаменований створенням підґрунтя для оцінки характерних спільних українських і специфічних регіональних ознак народного строю та виділенням цієї проблематики в окремий напрям вивчення традиційної культури. Глибиною досліджень вирізнялися праці К. Матейко, С. Сидорович, Г. Горинь, Т. Ніколаєвої, Г. Стельмащук і Д. Кривавича, Б.°Бутника-Сіверського, А. Жука, О. Кульчицької, Я. Прилипка, В. Миронова, Г. Щербія, І. Спаського, К.°Стамерова, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кари-Васильєвої, Т. Косміної, Л. Булгакової та ін., а також закордонні праці С. Стечишина, Е.°Кольбенаєра, І. Зельської й О. Мошинської тощо. Четвертий період (90-і рр. XX – початок XXI ст.) супроводжувався на ґрунті національного відродження посиленням інтересу дослідників до аналізу регіональних та локальних особливостей народного вбрання українців усіх історико-етнографічних регіонів і районів у загальноукраїнському контексті. З'явилися такі вагомі роботи в цій галузі, як: монографії Р. Захарчук-Чугай, Г. Кожолянка, О. Никорак, Л.°Булгакової-Ситник, О. Федорчук, Г.°Стельмащук, Г. Врочинської; дисертаційні дослідження М.°Селівачова, Г. Гримашевич, Л.°Мельничук, І. Батиревої, Л.°Пономар, О. Дяків, О. Половни-Васильєвої, В. Косаківського, Н. Волянчук, О. Воробей, М.°Олійник, В. Щибрі; наукові праці Я. Кожолянка, М. Костишиної, Т.°Ніколаєвої, К. Матейко, М. Білан і Г. Стельмащук, О. Косміної, Є. Причепія та Т.°Причепій, Л.°Булгакової-Ситник і Т.°Лозинського, Л.°Волинець, Л. Покусінської та О. Покусінського, В. Борисенко; наукові й краєзнавчі статті А.°Пономарьова, Т. Кари-Васильєвої, Т.°Ніколаєвої, М. Селівачова, Г. Щербія, Г. Горинь, О. Боряк, Г.°Медведчук, Л.°Гальчевської, Т. Пірус, Л. Пономар, В. Косаківського, Т. Колотила, В.°Щегельського, А.°Трембіцького, Н. Волянчук, О. Воробей, Л. Іваневич та ін. Однак питання створення узагальнюючої праці з історії розвитку, становлення й трансформації традиційного костюма українських подолян, з класифікацією складових убрання та характеристикою художньо-стильовими особливостями святкових, обрядових й буденних одягових комплексів селян усіх субрегіонів Поділля залишається відкритим, тому й потребує його якнайшвидшого вирішення.

Зібрані та представлені в монографічній роботі джерела розподілено на чотири групи. Так, першу групу джерел, яка склала головну фактологічну частину дослідження утворюють власноруч опрацьовані автором експонати подільської чоловічої, жіночої й дитячої народної ноші з фондів і експозиційних колекцій музеїв різних рівнів та статусів (національних, державних, обласних, районних) і напрямів роботи (історичних, історико-краєзнавчих, історико-культурних, етнографічних, мистецтвознавчих, народної архітектури та побуту, художніх тощо), приватних збірок і польових матеріалів етнографічних лабораторій при вищих навчальних закладах. Усього нами фотозафіксовано та систематизовано понад дві тисячі триста світлин компонентів традиційного строю українців Поділля й зразків вишивки кінця XIX – другої половини XX ст. з фондів збірок 31-го музеїв, 2-х центрів, 2-х навчально-наукових лабораторій та 6-ти приватних колекцій, у тому числі й власної колекції авторки. До першої групи також належать візуальні джерела, а саме фотоматеріали із домашніх альбомів українців Поділля, зібраних у колекціях вищезазначених музеїв, лабораторій і приватних колекціонерів, сучасні світлини із реконструкціями подільського народного костюма, представлені на сайтах В. Матковської, К. Малюкової (проект «Нація»), Uamodna,

етномайстерень «Оріяна» й «Треті півні» та світлини з реконструкціями й інтерпретацією етновбрання (з особистої збірки авторки). Більша частина описаних вище матеріалів вперше вводиться в науковий обіг. Другу групу джерел складають неопубліковані матеріали з рукописних фондів та маловідомі архівні документи Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАНУ та Державного архіву Хмельницької області. Третя група джерел включає приватне листування української інтелігенції другої половини ХІХ – середини ХХ ст., зокрема, епістолярії Ю. Александровича, Є. Сіцинського, К. Широцького та Д. Яворницького. Четверту групу утворюють публікації періодики, наукових збірників, рідкісних видань та закордонних часописів «Наше життя» (Філадельфія) і «Свобода» (США, Нью-Йорк). Наявна кількість джерельної бази достатньо репрезентує різноманіття комплексів убрання селян усіх локальних зон Поділля, які функціонували впродовж ХІХ – на початку ХХІ ст.

Комплексне використання основних методологічних парадигм та загальнонаукових (історичного, логічного, аналізу й синтезу, систематизації, класифікації та типології, порівняльного, графічного, картографічного, термінологічного й методу узагальнення), специфічно історичних (історіографічного аналізу, проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного, історико-географічного, етнопросторового визначення, структурно-функціонального, реконструктивного), етнологічних (безпосереднього спостереження, фото- і відеофіксація явищ, типологічного аналізу, індивідуального опитування та польових досліджень) та міждисциплінарних (статистичного, описового, системно-структурного, музейного джерелознавства, візуальної антропології й техніко-технологічного дослідження) методів пізнання забезпечили всебічне висвітлення означеної проблематики. Зокрема, у сукупності названі методологічні підходи дали можливість створити цілісну картину про історичний поступ і притаманні регіонально-локальні риси буденних, обрядових та святкових строїв українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля ХІХ – початку ХХ ст., а також про рівень побутування традиційних складових селянського костюма подолян та їх модифікації впродовж 20-х рр. ХХ° – початку ХХІ ст.

Крім цього, аналізуючи історію формування території Поділля й існуючі наукові концепції навколо цієї проблематики, нами було окреслено етнографічні кордони подільського регіону по річках: на заході – Стрипа, на півдні – Дністер, на південному сході – Ягорлик, Кодима й Синюха, на сході – Ятрань, а на півночі – частково Случ. Як історико-географічна область та історико-політичний край Поділля займає басейн межиріччя Південного Бугу й Середнього Подністров'я. Тому в роботі та подальших дослідженнях Поділля будемо використовувати 64 адміністративні райони таких 9 областей, як: 8° центрально- і південно-східних районів Тернопільської, 11 центральних і південних районів Хмельницької, 26 районів Вінницької, 2 південних райони Житомирської, 3 західних райони Кіровоградської, 1 західний район Миколаївської, 3 північних райони Одеської, 3 західних райони Черкаської та 2 північних райони Чернівецької. А також райони, суміжні з регіоном Поділля, зокрема, Бердичівський, Козятинський і південні терени Красилівського, Старокостянтинівського, Старосинявського. Разом з тим, враховуючи певні локальні відмінності народних одягових комплексів подолян, вважаємо за необхідне Поділля як історико-етнографічний регіон поділяти на локальні зони (субрегіони) – Буковинську (відповідні райони Чернівеччини), Західну (райони Тернопільщини), Східну (райони Вінниччини, Житомирщини, Кіровоградщини, Одещини, Миколаївщини й Черкащини) та Центральну (райони Хмельниччини).

Розділ 2.

ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТКУ Й МОДИФІКАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОГО ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ ПОДІЛЛЯ

2.1. Особливості становлення одягових комплексів подільських селян

Найдавніші риси у традиційному українському строї збереглися на тих землях нашої держави, де були антські племінні союзи волинян, древлян, дулібів, полян, тиверців, сіверян, уличів тощо, котрі стали підґрунтям для формування перших давньоруських князівств. На сучасній території Поділля у період існування Київської Русі проживали такі племена східних слов'ян, як тиверці та уличі. Тому на вбрання українців суттєво вплинула етнічна історія, тобто поступове заселення українських земель, яке супроводжувалося поєднанням культур різноманітних районів і перебігом контактів зі слов'янськими й неслов'янськими, сусідніми й віддаленими народами. Унаслідок цього в процесі тривалого історичного поступу України виокремлювалися регіональні та локальні риси національної культури, що виразно спостерігається і в традиційному костюмі, у т. ч. й подільському.

Так, окремі елементи дівочих і жіночих головних уборів, деталі оздоб та кольорова гама ноші подолян мають зв'язок із племінними союзами тиверців й уличів. Базову основу народного вбрання українців Поділля складають давньослов'янські компоненти одіжі населення Київської Русі. Зокрема, маються на увазі тунікоподібні жіночі й чоловічі сорочки у ролі натільного одягу, прямокутний шматок тканини, яким обгортали стан, тобто вузька орнаментована запаска як поясний жіночий одяг або вузькі полотняні штани як поясний чоловічий одяг. Крім того, відбиток культури давніх слов'ян спостерігається й у верхньому плащоподібному одязі подолян (гуні, манті та опанчі), головних уборах – рушнікоподібних жіночих виробках (намітці, убрусі) й дівочих вінках, домотканих поясах, плетеному взутті, зйомних прикрасах (ковтках з бовтицями, хрестиках) тощо. А орнаменти вишивок і тканих виробів, які ще наприкінці XIX ст. були у вжитку в усіх куточках Поділля, зберегли архаїчні антропоморфні, зооморфні та геометричні орнаментально-знакові мотиви. Якщо в давніх слов'ян геометричний солярний мотив з трипільськими коренями – ромб з гачками – символізував родючість, то в подільських узорах у залежності від місця його розташування він уособлював собою землю, родючість або жінку. Ромби з гачками ще були поширеними в язичницьких ритуальних обрядах, а після хрещення Київської Русі продовжували побутувати в узорах вишитих сорочок і пізніше жіночих намітках⁶⁰⁶. До прикладу, трипільські знакові мотиви на Поділлі збереглися в трипільському поселенні «Русанівці 1», що було відкрите на околиці села Русанівці Летичівського р-ну Хмельницької обл. археологом В. Пясецьким у 1950-х рр. Науковці віднайшли там кераміку трипільського часу з озалізненої червоної глини з монохромними візерунками, виконаними чорною або темно-брунатною фарбою і з додатковим облямовуванням орнаментів білими лініями. Орнаментальні стрічкові сюжети мали вигляд паралельних поздовжніх ліній з овалами, спіралями-меандрами, трикутниками й фестонами між ними, з'єднаними за допомогою дуг, прямих, косих і ламаних смуг⁶⁰⁷. А в трипільському поселенні «Рибгосп», що було відкрите на території селища Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. археологом О. Погорільцем у 1980-х рр., розкопані матеріали трипільської культури представлені ліпною орнаментованою керамікою також з озалізненої глини і прясельцем (тягарець, який насаджували на веретено для забезпечення сталості й рівномірності обертання). Натомість матеріали ранньосередньовічного часу презентовані металевою прикрасою у формі сережки «волинського типу» з «гроноподібною» підвіскою⁶⁰⁸. Серед прикрас давньоруського періоду, котрі віднайдені під час археологічних досліджень давньоруського городища IX–XI ст. біля села Глибівка Новоушицького р-ну Хмельницької обл. експедицією під керівництвом С. Баженової в 1982–1983 рр., були сережки «київського типу» (скроневі кільця з підвіскою), перстень срібний, перстень бронзовий й намистини (8 скляних намистин білого кольору з перламутром, різних за розміром і формою). У свою чергу скроневе кільце з намистиною (сережка з намистиною з природнього матеріалу бірюзового кольору) теж давньоруського періоду відшукане під час археологічних досліджень літописної Ушиці XII–XIII ст. (Новоушицький р-н Хмельницької обл.) експедицією під керівництвом М. Кучери та П. Горішного в 1976 р.⁶⁰⁹

Поруч із загальною давньослов'янською основою традиційний костюм подільських українців у своєму крої, колориті, мотивах і техніках орнаментики та способах носіння завдяки взаємним контактам містив певні ознаки матеріальної культури грецьких колоністів Північного Причорномор'я (до прикладу,

⁶⁰⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 1, 29–33 : іл.

⁶⁰⁷ Овчінников Е., Погорілець О. Дослідження меджибізької трипільської експедиції / Е. Овчінников, О. Погорілець // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практич. конф. на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори–2006», 2011. – С. 6–8.

⁶⁰⁸ Там само. – С. 9–10.

⁶⁰⁹ Карбовська Ж. Прикраси давньоруського періоду в експозиції Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / Ж. Карбовська // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практич. конф... – С. 126–128.

тунікоподібний крій сорочок)⁶¹⁰, візантійців (ляняні та вовняні домоткані тканини, орнаментика)⁶¹¹, кримчаків (чоловічі вузькі штани, чоботи з м'якої шкіри, каптани, підперезані поясами, жіночі прикраси – сережки, каблучки, персні, нагрудні намиста зі срібних монет)⁶¹², турків (широкі матиїсті штани, класичного крою каптани, вишивання сорочок різнокольоровим шовком, сріблястими й золотистими нитками, оздоблення країв рукавів або манжетів натільного одягу орнаментами в чисто червоних тонах)⁶¹³, литовців (жіночі довгополі вишиті сорочки, спідниці, фартухи, ткані й плетені пояси, безрукавки, дівочі вінки, жіночі намітки, коралові й скляні намиста, чоловічі вишиті сорочки, полотняні й сукняні штани, жилетки, полотняні або сукняні каптани, валяні капелюхи, верхній зимовий одяг – серм'яги й овчинні кожушки, шкіряні постолі й чоботи)⁶¹⁴ та поляків (наявність комплексної побудови костюма й схожих складників)⁶¹⁵. Пізніше проглядалися локальні впливи росіян та євреїв, молдаван та румунів, а також певною мірою східних словаків.

Починаючи з другої половини XIV ст., Поділля виступає як сформований історико-географічний та історико-етнографічний регіон. Про певну самоідентифікацію його місцевого населення свідчить визнання краю в офіційних історичних документах⁶¹⁶. У Литовсько-Польську добу за правління князів Федора, Костянтина, Олександра та Юрія Коріатовичів упродовж 1363–1393 рр. Подільський край охоплював тільки межиріччя Смотрича й Ушиці⁶¹⁷. До кінця XIV ст. територія Поділля значно розширилася⁶¹⁸. Так, кордони Подільської землі проходили на сході від Брацлава до Дністра, на заході – до річки Стрипи, на півдні – по Дністру, на півночі – по річці Південний Буг⁶¹⁹. Першою столицею Поділля було місто Смотрич, допоки не стало розвинутим місто Кам'янець-Подільський⁶²⁰.

З другої половини XIV ст. архетипна ноша селян як складна знакова система з її характерними комплексними складовими, доморобними й домотканими матеріалами, органічними типами крою, розмаїтим оздобленням, реліктовою семантикою орнаментів вишивок, практичними способами носіння та поєднання в цілісні ансамблі залишалась майже незмінною протягом тривалого періоду історичного розвитку нашої країни. З огляду на зайняття такими традиційними видами господарювання, як землеробство й скотарство, сільське населення України, в тому числі й Поділля, було відданим віковичним звичаям, неплинності побутової культури, і, як наслідок, незмінності свого строю. Від покоління до покоління передавалося вміння простого сільського люду поєднувати в своїй одіжі практичність і красу. А тому століттями в українському народному комплексі вбрання зберігалися сорочки, штани, плахти, обгортки, спідниці, свити, кожухи, пояси, головні убори, взуття, прикраси та доповнення до одягу. Саме ці складові стали традиційною основою ноші селян усіх сучасних локальних зон Поділля, заклали його комплексні риси з глибоким історичним корінням та архаїчними орнаментальними мотивами в декорі, характеризуючи ознаки етносу загалом.

Народний стрій українців та подолян зокрема формувался впродовж декількох століть. З часом селяни відбирали та залишали у постійному вжитку найбільш раціональні форми крою, доцільні й одночасно доступні для історико-етнографічного регіону Поділля матеріали та способи естетичного прикрашання самих матеріалів чи вже готових виробів. А те, що суперечило укладу життя народу, залишалось у минулому. Завдяки таким процесам вироблялися народні традиції в убранні, своєрідні народні стильові особливості й народний смак у цілому.

Звичайно, що передусім джерелами вивчення ранніх етапів історії як загальноукраїнського, так і подільського народного костюма, є археологічні, архівні, іконографічні й літописні матеріали. Значна інформація міститься також у пам'ятках давньоруської писемності, подорожніх записках іноземців, дослідженнях антропологів, археологів, етнографів й істориків, творах письменників, фольклористів і художників. Зокрема, цікавими вважаються свідчення мусульманських авторів, нотатки сирійця Павла

⁶¹⁰ Як зодягались українці у давнину // Свобода (Нью-Йорк), 1938. – Ч. 129. – 6 червня. – С. 2; Як зодягались українці у давнину // Свобода (Нью-Йорк), 1938. – Ч. 130. – 7 червня. – С. 2.

⁶¹¹ Лекції з Історії костюма. Лекція № 6. Тема: «Візантійський костюм» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uadoc.zavntag.com/text/5133/index-1.html?page=5>. 17.07.2020. – Назва з екрану.

⁶¹² Кримчаки [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримчаки>. 17.07.2020. – Назва з екрану.

⁶¹³ Як зодягались українці у давнину... – С. 2.

⁶¹⁴ Литовці [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Литовці>. 17.07.2020. – Назва з екрану.

⁶¹⁵ Борисенко В. Деякі особливості народного убрання поляків Поділля. (Кінець XIX – поч. XX ст.)... – С. 55–59; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 260–261.

⁶¹⁶ Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15.

⁶¹⁷ Сіцінський Є. Смотрицький замок... – С. 12.

⁶¹⁸ Білецька О. Поділля на зламі XIV–XV ст.: до витоків формування історичної області... – С. 92.

⁶¹⁹ Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 15.

⁶²⁰ Сіцінський Є. Смотрицький замок... – С. 12.

Алеппського⁶²¹, описи німецького етнографа і мандрівника І. Георгі⁶²² та описи й малюнки француза Г. Левассера де Боплана⁶²³. Однак більшість названих джерел містить дані щодо загальноукраїнських особливостей національних строїв різних прошарків населення.

Про особливості ноші українців Поділля у XV–XVII ст. свідчать твори закордонних послів і мандрівників. Так, посол Франції, Англії і Бургундії Жільбер де Лянуа, перебуваючи у 1412 і 1421 рр. в Україні, зокрема Кам'янці-Подільському, пізніше зазначав про побачені ним руські вишиті рукавиці й шапки з хутром куни⁶²⁴. Французький подорожник Блез де Віженер про сприятливі умови для вирощування льону й конопель, з яких ткали полотно на Поділлі, у своїй праці в 1573 р. підкреслював, що ґрунт цього краю такий добрий і плідючий, що коли залишити в полі плуг, то він упродовж двох або трьох днів так заростає травою, що знайти його важко⁶²⁵. Окремі згадки про одяг подолян подані у праці Л. Бялковського «Поділля в XVI столітті: суспільні й господарські риси», джерельною базою якої були земські книги зазначеного періоду. Насамперед автор вживає такі назви подільського комплексу вбрання, як сорочки, плахти, фартухи, жупани, сардаки, кожухи, черевики, намітки, чіпці і шапки, жіночі оздобы тощо. Опис строю пастухів, котрі пасли в Жванецькому лісі (с. Жванець Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.) овець свого пана, подано у такій події 1582 р.: на пастухів напав селянин і забрав два сардаки, дві шапки, дві сорочки та два парубочих пояси. У свою чергу з характеристики подільської селянки в полі дізнаємося про її костюм з сорочки, плахти, пояса, взуття й «тканки» (головний убір)⁶²⁶. У 1670–1672 рр. територією Західної України й Поділля подорожував Ульріх фон Вердум, який згодом у своїх мемуарах змалював побут українців і частково ношу. Зокрема, він згадує, що селянки зодягали сорочки з грубого полотна, стягнені у збори коло шиї й облямовані різнобарвною бавовною та підперезані кольоровими поясами. Серед верхнього вбрання селян мандрівник зазначав про гніду опанчу з доморобного сукна та кожухи, вишиті на плечах узорами червоними, жовтими і гнідими кольорами й декоровані шкірою, а серед взуття – про жіночі й чоловічі чоботи, що носили літом і зимою. Відзначав він головні дівочі убори (влітку – вінки зі свіжих квітів та зелені вінки, взимку – воскові вінці) та прикраси (перстені на пальцях, великі кульчики у вухах, намиста з кристалю, міді, мосяжу, скла, «згідно з фантазією та засобами»)⁶²⁷.

Стилістичні ознаки українського національного строю всіх існуючих на той час соціальних верств, у т. ч. селян, остаточно сформувалися вже у XV–XVII ст. У цей час з 1434 р. Поділля входило до складу Польського королівства як Подільське воєводство. В епоху Козаччини, відповідно до Бучацької угоди 1672 р., Подільський край перейшов під владу Туреччини. А впродовж 1699–1772 рр. Поділля знову належало Речі Посполитій⁶²⁸, а Буковинське Поділля – Молдовському князівству. Саме тривале перебування під Польщею наклало відбиток на культурні традиції подільських українців, зокрема й у народному вбранні, схожості у його комплексній структурі, назвах окремих складових одягових елементів, їх крої, оздобленні й зодяганні⁶²⁹. Насамперед це доморобний матеріал для виготовлення одягу, сорочка тунікоподібна, сорочка до гестки та вуставкова (польські вуставкові сорочки відрізнялися наявністю дуже широкого відкладного коміра, широкої оборки по низу рукава під назвою «фальбанка» та практично відсутністю вишивки), поясний одяг – спідниця у зборки та допоміжний – фартух у складки, які одначе різнилися від подільських кроєм і оздобленням, плечовий (під назвою «блузка» або «кафтанечек»), жіночі головні убори – полотняні рантухи й хустки з довгими тороками мали однотонне забарвлення. Чоловічий стрій також включав широкі полотняні штани, які найчастіше заправляли у чоботи. Полотняні сорочки мали схожість у крої, але виділялися характерними широким відкладним коміром, широкими манжетами – чохлами по низу рукавів і не містили оздоблення у вигляді вишивки. Оздобленням сорочки вважалася кольорова хустка, яка подекуди траплялася і в костюмі подільських українців⁶³⁰.

У свою чергу на костюм буковинських подолян вплинули традиційність національних костюмів молдаван (у складі Молдовського князівства), а пізніше й румун (у складі Австро-Угорщини). Зокрема,

⁶²¹ Січинський В. Чужинці про Україну... – С. 27–30.

⁶²² Георгі І. І. Описание всех обитающих в Российском государстве народов: их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, вероисповеданий и прочих достопамятностей / И. И. Георгі. – СПб., 1799. – Ч. 4. – 384 с.

⁶²³ Боплан Г. Л. Описание Украины / Г. Л. Боплан. – Санкт-Петербург, 1832. – 179 с.

⁶²⁴ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 144; Січинський В. Чужинці про Україну... – С. 10.

⁶²⁵ Січинський В. Чужинці про Україну... – С. 12.

⁶²⁶ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 144; Оліпер С. І. Іван Огієнко і Леон Бялковський (епізоди співпраці обох учених) / С. І. Оліпер // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна / [редкол.: С. А. Копилов (гол. ред.), В. С. Прокопчук, Л. М. Марчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2015. – Вип. XI. – С. 112–113.

⁶²⁷ Січинський В. Чужинці про Україну... – С. 33–34 ; іл.

⁶²⁸ Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 14–15.

⁶²⁹ Борисенко В. Деякі особливості народного убрання поляків Поділля... – С. 55–59; Матейко К. Український народний одяг... – С. 178 : іл.

⁶³⁰ Борисенко В. Деякі особливості народного убрання поляків Поділля... – С. 56–59.

народний стрій молдаван мав також комплексну побудову. До прикладу, жіночий ансамбль включав натільну сорочку, поясний одноплатовий одяг «катрінце», двоплатові запаски, сарафан – «рікля» або пізніше спідницю, пояс, плечову безрукавку – кептар, станові вироби – сардак (у молдаван – «суман»), манту або кожух, головний убір – рушникоподібну намітку, перемітку або рушник (молдавською – «пинзетурь»), шкіряні морщенки (у молдаван – «опінч»), черевики або чоботи калавирі чи чорнобривці, нагрудні й нашійні гердани та силянки, навушні сережки-кугутки, наручні кільця, доповнення до одягу – тайстри тощо⁶³¹. Натомість інженер Еріх Кольбенгаєр, вивчаючи народну ношу українських та румунських селян Буковини ХІХ – початку ХХ ст., підкреслював, що загалом комплекс одіжі в них був однаковим, тобто включав схожі компоненти, але різнився в деталях⁶³². За спостереженнями дослідника жіночий ансамбль складався з довгої натільної сорочки, заперезаної широким тканим поясом (10–15 см шириною), темної сукняної чотирикутної горботки або опинки, які закріплювали довкола талії вузьким пістрявим тканим поясом (4–5 см шириною), причому нижні кінці поясного виробу «закасували» і закладали за пояс для зручності під час ходіння. Для заміжніх селянок головним убором слугував білий «ручник». Взимку на свята жінки взували жовті чоботи або черевики з прикрасами. Чоловічий костюм включав натільну до колін сорочку, яку вбирали поверх білих портяниць з конопляного чи лляного полотна влітку або білих гачі з вовняного сукна взимку, приперезаних пістрявим тканим поясом чи шкіряним ременем – чересом (10–15 см шириною). Роль взуття виконували шкіряні постолі й чоботи, а головних уборів – взимку високі бурі або чорні смушеві шапки (кучми), а влітку – грубі чорні повстяні капелюхи, а в подолян ще й солом'яні капелюхи з герданами. У ролі плечового, як жіночого, так і чоловічого одягу, побутовали довгі хутряні киптарі та короткі киптарці, а у ролі верхнього одягу – червоні або чорні широкі сардаки довжиною нижче колін, білі манти з богородицею (капузою), а взимку – короткі кожухи й довгі кожухи або криті жупани. Всі хутряні вироби оздоблені аплікаціями з червоної чи бурої шкіри та або вишиті яскравою різнокольоровою волічкою. Доповненням до одягу були ткані вовняні з барвистим орнаментом торбини – тайстри, у яких носили їжу в поле чи що-небудь у далеку дорогу, на ярмарок тощо⁶³³.

Схожість складових народного вбрання та матеріалів, з яких вони виготовлені, спостерігаємо також у подільських українців і східних словаків⁶³⁴. Історія формування взаємозв'язків між двома народами бере свій початок від князювання Юрія, Олександра, Костянтина й Федора Коріатовичів на Поділлі впродовж 40–90-х років ХІV ст. Цей історичний період свого часу дослідив історик Є. Сіцінський у працях «Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии. I. Каменецкий уезд»⁶³⁵ та «Смотрицький замок» (1891)⁶³⁶. У свою чергу професор Пряшівського університету М. Мушинка, даючи оцінку праці Є. Сіцінського про нині вже неіснуючий Смотрицький замок (Хмельниччина), наголошував, що ця робота є своєрідним внеском до історії України й Закарпаття. Так, згідно зі старими хроніками Федір Коріатович, якого угорський король Людовік Великий призначив жупаном Берегівської, Земплінської та Марамороської жуп, привів із собою у ці землі Закарпаття (сучасну східну частину Словаччини) близько 40 тисяч українців із Поділля. Заселяючи тут нові села, подоляни популяризували свої та освоювали чужі традиції, культуру, побут, традиційне вбрання тощо⁶³⁷. Названі історичні події стали причиною взаємовпливів між традиційно-побутовою культурою східних словаків та подільських українців. За дослідженнями словацьких науковців, матеріалом для вбрання східних словаків слугували шкіра, хутро, вовна, а також лляні та конопляні тканини, що спостерігалось й на Поділлі⁶³⁸. Натільним одягом чоловіків у Східній Словаччині була сорочка («kosel'a» – кошеля) тунікоподібного крою, а це найдавніший крій і традиційної чоловічої української та подільської сорочки в тому числі⁶³⁹. До речі схожа назва «кошуля» побутує на Західному Поділлі, але позначає вона чоловічу уставкову сорочку⁶⁴⁰. У ролі поясного одягу чоловіки Східної Словаччини використовували нижні широкі полотняні штани («gate» – gate) та пізніше

⁶³¹ Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожоляно. – Чернівці ; Саскатун, 1994. – С. 95–156.

⁶³² Взори вишивок домашнього промислу на Буковині... – С. 5–6.

⁶³³ Там само. – С. 5–6.

⁶³⁴ Іваневич Л. Взаємовпливи у святковому народному вбранні східних словаків та подільських українців... – С. 12–23.

⁶³⁵ Сецинский Е. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии. I. Каменецкий уезд / Е. Сецинский // Труды Подольского епархиального историко-статистического Комитета. – Каменец-Подольский, 1895. – Вып. VII. – С. 20–112.

⁶³⁶ Сіцінський Є. Смотрицький замок... – 22 с.

⁶³⁷ Мушинка М. Новознайнена праця про подільський замок Корятовичів / М. Мушинка // Подільський кур'єр. – Хмельницький, 2003. – № 8. – 20 лютого.

⁶³⁸ Іваневич Л. Матеріали для виготовлення й декорування народного вбрання українців Поділля : класифікація та особливості... – С. 72–81; Країнознавство – словаки [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/iiio_kdsd_Krainoznavstvo/110.html. 03.02.2016. – Назва з екрану; Одяг і їжа словаків [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://04.com.ua/evropa/2509>. 03.02.2016. – Назва з екрану.

⁶³⁹ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 124; Країнознавство – словаки...; Одяг і їжа словаків...

⁶⁴⁰ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

верхні суконні штани («nohavico» – ногавиці (короткі, довжиною до щиколотки з грубого домотканого сукна білого кольору або довші з тонкого фабричного синього чи чорного сукна, декоровані по низу шнуром, візерунками))⁶⁴¹. Подільські українці також носили гачі, а ногавицями називали штанини⁶⁴². Плечовим чоловічим одягом східних словаків слугували жилет («lajblik», «prucel») із сукна або атласу, а також овчинний козушок («kozusok», «kamizol») без рукавів або з рукавами. На Поділлі побутували схожі назви цього виду одягу – безрукавки, бруслики, жилетки, лейбики, кептарі, козушки тощо. Прикрашали козушки кольоровими шкіряними аплікаціями, вишивали вовною, шовком (аналогічно оздоблювали й подоляни). Обов'язковим елементом традиційного комплексу східних словаків був шкіряний пояс шириною 30 см, декорований мідними пластинами та схожий на пояс – черес, котрий зрідка носили українці Буковинського Поділля та іноді українські селяни придністровських районів Західного й Центрального Поділля. Верхній демісезонний східнославацький одяг складався з сукняної чуги («cuha», «kabanica») білого, коричневого або чорного кольору різної довжини та галени («halena») з білого домотканого сукна, довжиною до п'ят і з коміром, що слугував капюшоном. А зимовим верхнім одягом слугували овчинні шуби, які часто крили сукном. Подоляни також носили сукняні чуги та хутряні козухи⁶⁴³. У ролі головних уборів східні словаки використовували чорні повстяні капелюхи з широкими полями, конусоподібні повстяні й шкіряні шапки, підбиті овчим хутром. Такі ж убори траплялися й на Поділлі⁶⁴⁴. Жіночим натільним одягом Східної Словаччини вважалися сорочки («rukavce», «orlecko») тунікоподібного крою короткі до пояса або довгі з рясованими спинками і передом. Українські подолянки полюбляли тунікоподібні (або перегинкові) та уставкові й безуставкові морщенки⁶⁴⁵. Сорочки східні словачки носили з поясным одягом типу сарафана – рубашов («rubas», «spodnik», «pendel», «podolok») у вигляді спідниці з ліфом та з бретелями або без них. На півдні Східного Поділля місцеві селянки поверх сорочок носили шарафани, схожі на плаття без рукавів. Крім того, в східнославацьких жінок поширення мав поясний одяг незшитого типу у вигляді двох фартухів або незшитої спідниці та зшитого типу – спідниці з домотканого чи фабричного полотна (вибійки) або з тонкого сукна. Подолянки зодягали схожого крою запаски, обгортки, горботки, катринці, фоти, плахти та спідниці. Плечовий одяг східних словачок як і в українських подолянок подібний до чоловічого – короткі овчинні козушки з рукавами або без, декоровані аплікаціями та вишивкою. Різновидом верхнього осінньо-весняного східнославацького одягу були сукняні шубки довжиною в 3/4, схожі на чоловічі («kabanica», «cuska»), а пізніше – короткі оксамитові або плюшеві пальтоподібні вироби. Схожий жіночий верхній одяг трапляється й на Поділлі. Взимку жінки Східної Словаччини, аналогічно подолянкам, зодягали білі або коричневі хутряні козухи теж прикрашені вишивкою й аплікаціями. Жіночий комплекс включав тканий пояс – «pas», а у подолянок – баюр, крайка, окравка. Дівочими головними уборами обох народів були стрічки, які вони вплітали у косу з двох і більше пасм. Дівчата ходили з непокритими головами, а в прохолодну пору – у хустках. Східнославацькі наречені одягали головний убір під назвою парта («parta») – гладкий залізний або картонний обруч, який обгортали золотим папером та чіпляли кольорові стрічки й бахрому. Побутували й вінки з живих чи штучних квітів або з вусиків трави. Схожі вінкоподібні головні убори та вінки були і на Поділлі. Після весілля заміжні жінки Східної Словаччини носили декоровані очіпок, чепець («series») або рушникподібні убрання голови – обрус («obrus»), плахту («plachta») з шматків лляної, конопляної або домотканої бавовняної тканини чи фабричного полотна. Такі ж убори трапляються у подолянок, лише плахта називалася наміткою, нафрамою, рушником тощо. На очіпки східні словачки пов'язували атласні, кашемірові, полотняні або ситцеві хустки, ручники, українські подолянки – також різноманітні хустки чи рушникподібні убори. Відмінним видом головних уборів східнославацьких жінок був шматок полотна довжиною в 300–350 см із назвою полку («rolka», «rusnik», «odiedzka»), яким покривали голову й тулуб. Дівочими та жіночими прикрасами у Східній Словаччині, як й на Поділлі слугували різні види намиста. У ролі взуття як чоловіки, так і жінки використовували плетені з грубої вовни папучі («parise») та стягнуті з одного шматка шкіри або зшиті з двох шматків шкіри крпце («krpce», «boskogi», на Поділлі – морщениці, постолі, ходаки). Побутувало й суконне взуття, вовняні валянки та шкіряні чоботи – чишми («sizmu», а у подолян – чижми та інші види чобіт). Також ноги обгортали смугами матерії, які називали опису (на Поділлі – онучі). Їх застосовували нерідко й замість панчіх. Таким чином, традиційний комплекс чоловічого та жіночого

⁶⁴¹ Країнознавство – словаки...; Одяг і їжа словаків...

⁶⁴² Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065; Її ж. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 380.

⁶⁴³ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля... – С. 1065–1066; Її ж. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 381–382; Її ж. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Її ж. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 490–491; Країнознавство – словаки...; Одяг і їжа словаків...

⁶⁴⁴ Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (ХІХ^о – перша половина ХХ ст.)... – С. 856–857; Країнознавство – словаки...; Одяг і їжа словаків...

⁶⁴⁵ Іваневич Л. До особливостей класифікації жіночого натільного одягу українців Поділля... – С. 96; Країнознавство – словаки...; Одяг і їжа словаків...

вбрання населення Східної Словаччини у багатьох елементах мав схожість із народним костюмом українців Поділля⁶⁴⁶.

У зазначений період кожна суспільна група мала свій тип убрання, яке відрізнялось не лише складовими костюма, але й якістю та різновидом тканин, багатством декорування, кількістю та особливістю прикрас, способом носіння та поєднання у комплекси їх окремих елементів. Однак єдиною непідвладною будь-яким модним впливам залишалася селянська ноша, як ідентифікатор стійкості й вічності народних традицій. Попри складні історичні події, подільські селяни, як і колись у давнину, продовжували вирощувати сировину, прясти, ткати, шити одяг, вишивати та оздоблювати його іншими методами за своїми звичаями, а також виготовляти взуття, головні убори, оздоби та доповнення. Розквіт народного вбрання, враховуючи тисячолітню культуру, глибоку духовність, неймовірні уміння й неперевершений талант українців загалом та подолян зокрема, припадає на XVI–XVIII ст. Варто зазначити, що наприкінці XVIII ст. внаслідок першого (1772) і другого (1793) поділів Польщі Західне Поділля було включене до складу Австро-Угорської імперії, а північно-західна й південно-східна частини Поділля – Російської імперії⁶⁴⁷. В свою чергу територія Буковинського Поділля була розділена, так Заставнівський р-н відійшов під владу Австро-Угорської імперії, а Хотинський – Російської імперії. У цей період локально проявив себе й деякий культурний вплив росіян (натільні сорочки, жіночі очіпки, корали, перли, персні, черевики, чоловічі шапки, чоботи)⁶⁴⁸ та євреїв (сорочки полотняні, каптани, широкі пояси)⁶⁴⁹ на вбрання українських селян Східного й Центрального Поділля та частково Буковинського Поділля.

Не дивлячись на розділення Поділля, чітка логічна схема побудови українського національного строю, зокрема й селянського, що сформувалась за цей час, продовжувала свої традиції. Хоча культурний вплив держав, у складі яких були подоляни, впродовж історичного розвитку краю згодом накладав свої відбитки, в т. ч. й на певних особливостях одіжі. Так, чоловічий та жіночий народний костюм українців Поділля складався з основного комплексу вбрання, до якого за ознакою функціонального використання відносили групи натільного і поясного (стегнового) одягу, допоміжного комплексу вбрання – нагрудний або плечовий одяг, верхнього або станового одягу, головних уборів, взуття, прикрас і доповнень до одягу. Головною складовою костюма та основним одягом у народі загалом завжди була сорочка з домотканого полотна. Український етнограф польського походження Б. Познанський у своїй праці «Одежда малороссовъ» (1905) серед компонентів народної ноші українців, зокрема й Поділля, у XV–XIX ст. згадував стародавні жіночі вишиті сорочки, плахти, запаски, корсетки, очіпки, намітки, серпанки; чоловічі полотняні сорочки, очкурні широкі та вузькі штани, головні убори шолом і бриль; чоловічі й жіночі свити, кожушанки, каламайкові пояси й чоботи⁶⁵⁰.

Отож, у XV – першій половині XIX ст. чоловічий комплекс подільського народного вбрання включав у себе основний натільний компонент – білу сорочку (або ще «мужеську кошулю»)⁶⁵¹ двох типів крою: найдавнішу *тунікоподібну* (*вперекидку* або *перегинкову*) та пізнішу *установку* (*вуставкову*, *полицову*), яка набула поширення на початку XIX ст.⁶⁵². Звичайно, що архаїчною вважалася тунікоподібна сорочка. Одночасно це був найпростіший тип крою натільного одягу. По суті перегинкова сорочка являла собою перегнуте по ширині й складене у двое полотнище з вирізом для голови, зшите з обох боків. Тунікоподібні сорочки подолян мали прямі, не зібрані у манжет рукави з підрукавними клинцями (ластками) або без них. Також ці сорочки могли бути з прямими або розширеними до низу бочками (бічними клинцями) або без бочків. Саме форма бічних клинців впливала на ширину сорочки вперекидку. Зокрема, така подільська сорочка мала дві варіації – пряма або розширена до низу. Крім Поділля, цей тип чоловічої сорочки трапляється на Буковині, Закарпатті та Півночі України. Перегинкова сорочка не збиралася біля горловини. Другий, установковий, тип сорочок мав вставку в плечовій частині – установку (вуставку, полицу), звідси й назви сорочки. Причому вставки пришивалися у першому варіанті по основі або по пітканню, у другому – до рукава без його призбирування або з призбируванням верхньої частини рукава. Спосіб оформлення горловини також був різним: з обшивкою, з коміром-стійкою або з виложистим (відкладним) коміром. Пазушний розріз міг бути різної глибини спереду по центру сорочки або трішки збоку, якщо містив

⁶⁴⁶ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065–1066; Ї^ож. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 381–382; Ї ж. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126; Ї ж. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 490–491; Країнознавство – словаки...; Одяг і їжа словаків...

⁶⁴⁷ Прокопчук В. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля... – С. 14–15.

⁶⁴⁸ Російський національний костюм [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Російський_національний_костюм. 17.07.2020. – Назва з екрану.

⁶⁴⁹ Єврейський національний костюм [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://newsdaily.com.ua/legka-odyag/kostyumi/nacionalni/408-yevrejskij-nacionalnij-kostyum.html#h2_124509. 17.07.2020. – Назва з екрану.

⁶⁵⁰ Познанський Б. Одежда малороссов... – С. 181–184.

⁶⁵¹ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділля в XVIII ст... – С. 17.

⁶⁵² Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 43–46.

накладну манишку на гудзиках. Комір заціпали на запонку-шпоньку або гудзик, але частіше стягували червоною стрічкою або шнурком, який закінчувався китичками. Чоловічі святкові (святочні)⁶⁵³ та обрядові сорочки українців Поділля обох типів обов'язково вишивали, найчастіше навколо пазушного розрізу, на комірці, по низу рукавів (або манжети) і зрідка по низу сорочки⁶⁵⁴. Наприклад, західноpodільська чоловіча весільна тунікоподібна сорочка з Українського музею у Нью-Йорку (США) характеризувалася багатоколірним густим орнаментом без пробілів на пазусі та комірці, вишитим вовняними нитками старовинною технікою кучерявого шва під назвою «кучерявий вистіг». Крім того, об'ємність узорів і зіставлення широкої манишки з вузькими орнаментальними смугами молочного кольору по всій довжині рукава, на плечовому шві й по низу сорочки надавала їй особливої художньої виразності та святковості. Різною була довжина сорочок, залежно від способу носіння. На Поділлі, а також на Поліссі та у Карпатах сорочку носили поверх штанів. З огляду на це іноді довжина сорочок сягала нижче колін (особливо на Буковинському і Західному Поділлі)⁶⁵⁵. Відповідно до архівних матеріалів XVIII ст. на Поділлі в оплату праці наймитам давали дві пари білизни або «хустки», тобто набори з двох сорочок і двох пар споднів. Одна пара білизни на щодень (*до ходу*) виготовлялася з грубого сірішого кольору полотна (сорочка йменувалася *гребінною*), друга пара на свята (*на вихід* чи *на відході*) – з тонкого білішого полотна⁶⁵⁶.

Як чоловічий поясний одяг подоляни використовували штани з вузькими й широкими штанинами переважно з конопляних (зрідка з лляних) полотен або іноді з тканин (*гачі, гайдавери*⁶⁵⁷, *портки, поркениці, сподні*⁶⁵⁸, *штани вибиванки, шаровари*⁶⁵⁹), із сукна (*гачі, холошини*⁶⁶⁰) та з овечої шкіри хутром всередину (*мишини* – на Буковинському Поділлі). Перший тип штанів кроїли з двох прямих перегнутих полотнищ, які з'єднувалися прямокутною вставкою. До речі, вузькі штани побутували у всіх племен давніх слов'ян на території України, а у XVIII ст. – також на Поліссі та у західних регіонах України. На Буковинському та Західному Поділлі вузькі штани шили від коліна до низу у складочку, тобто «гофрували» або «рисували» (так звані *гармонійки* чи *рисовані штани*). На території Східного Поділля окрім вузьких, траплялися полотняні штани з порівняно широкими *ногавицями* (не рідко йменувалися *шароварами*, але шилися вужчими, ніж у козаків). Причому чим менш «матнисті» були сподні, тим вони дешевше коштували, а штани з матнею відповідно до тутешньої моди – «шириною в Чорне море» – мали більшу ціну⁶⁶¹. До такого ж типу належали й штани *гайдавери*, що і в назві, і в крої містили сліди турецького культурного впливу та побутували, до прикладу, в с. Нестерівці Дунаєвського р-ну, що на Центральному Поділлі⁶⁶². Штани стягувались на талії *очкурком* (лляним плетеним шнурком) – так звані «штани до очкурні» або заціпалися на пришивному поясі гудзиком – «штани до паска»⁶⁶³. До останнього типу штанів чоловіки носили шкіряні пояси різноманітної ширини – вузькі *ремені (ремінці)*⁶⁶⁴ та широкі *череси* (Заставнівський р-н Буковинського Поділля й наддністрянські р-ни Західного Поділля). Звичайно, що поруч зі шкіряними поширеними були вовняні плетені та ткані вузькі пояси (*баюри, крайки*⁶⁶⁵), ткані широкі пояси (в т. ч. *каламайкові пояси*), як обов'язковий елемент костюма, яким підперізували полотняні сорочки та часто окремі види верхнього одягу. Оскільки пояси здавна виконували насамперед захисну й оберегову функції, а вже пізніше естетичну⁶⁶⁶. Найбільш поширеними до того ж були також жовто-блакитні шовкові пояси як національні українські пояси, котрі дуже цінувалися на початку ХХ ст. знавцями старовини за їхню «артистичну вартість». Ці кольори, вважають мистецтвознавці, давала народів його любов до природи, яку він бачив саме у жовтій і лазуровій барвах: золотистий степ, синє небо, синє море й ріки з жовтим очеретом, рудими скелями та сині гори. Жовтий із синім поєднання кольорів постійно вживався українцями в побуті до ХХ ст. На думку автора, лише наприкінці ХІХ ст. ці фарби почали сходити з колоритного жіночого вбрання на Україні, але їх ще можна було побачити цілими на вишивках у Подільському краї над

⁶⁵³ Взори вишивок домашнього промислу на Буковині... – С. 6.

⁶⁵⁴ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 63–72; Познанский Б. Одежда малороссов... – С. 191–194.

⁶⁵⁵ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 33.

⁶⁵⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186; Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 16.

⁶⁵⁷ Там само. – С. 17.

⁶⁵⁸ Там само. – С. 16.

⁶⁵⁹ Стамеров К. Нариси з історії костюмів. Ч. 1. / К. Стамеров. – Київ : Вид-во «Мистецтво», 1978. – С. 169.

⁶⁶⁰ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 17.

⁶⁶¹ Там само. – С. 16–17.

⁶⁶² Там само. – С. 17.

⁶⁶³ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 416.

⁶⁶⁴ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 16.

⁶⁶⁵ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 15.

⁶⁶⁶ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 32 : іл.; Іваневич Л. А. Взаємовпливи у святковому народному вбранні східних словаків та подільських українців / Л. А. Іваневич // Традиційне вбрання українців Поділля: регіонально-локальні аспекти / Л. А. Іваневич. – Хмельницький : ІРД, 2016. – С. 228, 230, 233, 234; Познанский Б. Одежда малороссов... – С. 195–196, 209.

Дніпром. А у праці «Наш прапор» (1918)⁶⁶⁷ науковець підкреслював перевагу жовто-синіх барв на случьких козацьких поясах, тканинах, церковних ризах та поликах, пазухах і лиштвах вишиванок українців, й особливо подолян, які тільки в середині XIX ст. змінили ці кольори на чорні та червоні.

Нагрудним чоловічим подільським одягом слугували різноманітні безрукавки з сукна чи іншої тканини (на Західному, Східному й Центральному Поділлі) та з хутра (на Буковинському Поділлі й у наддністрянських районах Західного і Центрального Поділля). Безрукавки з сукна або тканини мали такі різновиди назв, як *безрукавки-нагрудники*, *бруслики*, *бунди*, *жилетки*. Однак оригінальними мистецькими витворами вважалися яскраво декоровані хутряні *кептарі*, *кептарці* (*кептарики*), *кожушки*, *лейбики*, *мінтяни* (*мунтяни*, *цурканки*) та *кожушини* (довгополі хутряні безрукавки або хутряний плечовий одяг з цільнокрійними короткими рукавами). Хутряні безрукавки щедро прикрашали аплікацією зі шкіри, вовняними кольоровими кульками, гудзиками, хутром і вишивали вовною.

Як верхній одяг у чоловічої частини українського населення Поділля побутували сукняні *бурка*, *жупан*, *опанча* (Хотинський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля; Гайсинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Деражнянський, Кам'янець-Подільський і Новоушицький р-ни, Центральне Поділля), *свита* (*сива*, «*посуконна*», з *каптуром* або з *каптуром* і *шнурком*), *серм'яга* (*сермяга*^o – Кам'янець-Подільський та Новоушицький р-ни, Центральне Поділля), *чугай* (*звичайний* та «*посуконний*»), *чекмен* (Гайсинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля)⁶⁶⁸. Також на Буковинському та Західному Поділлі, як і в Карпатах носили довгий сукняний *сардак* (*сердак*). Траплялися *сердаки* й у Кам'янець-Подільському р-ні Хмельницької обл.⁶⁶⁹. На Західному, Східному та Центральному Поділлі у вжитку був короткий сукняний *сірак* (*сіряк*) білий або чорний (до прикладу, в Дунаєвському й Новоушицькому р-нах Хмельниччини та Мурованокуриловецькому р-ні Вінниччини)⁶⁷⁰. На Східному та Центральному Поділлі поширення отримали сукняні плащоподібна *мантина* та довжиною нижче колін *чекмінь* (*чекмен*). Варто зазначити, що усі види верхнього сукняного одягу більшою чи меншою мірою були оздоблені вишивкою, кольоровими шнурами тощо, особливо компоненти костюма з Буковинського та Західного Поділля. Крім сукняного верхнього одягу, у подолян розповсюдженими були полотняні *плахти* та *полотнянки* (Західне Поділля), *каптани* (Західне та Центральне Поділля) з домотканого полотна чи лляної тканини⁶⁷¹.

Зимовий вид верхнього одягу подільських українців був представлений суконними трапецієподібного крою *бундою* (Західне Поділля), халатоподібною *мантою* (Буковинське Поділля) й плащоподібною з фальшивими рукавами *гунькою* (Східне і Центральне Поділля) та *кожухами* різноманітної довжини (довгі, середньої довжини й короткі)⁶⁷². Кожухарський промисел знаний в Україні ще з часів Київської Русі. Овечі шкури для кожухів виробляли таким чином, щоб шкіра була м'якою. Після цього її добре відбілювали крейдою або білою глиною. Разом з тим у вжитку були й дублені кожухи, шкіра для яких вироблялася з використанням кори дуба, завдяки чому набувала коричневого кольору. Крім довжини відрізнялися кожухи за типом крою. В Україні набули поширення такі типи: - кожухи з прямою невідрізною в стані спинкою; - кожухи з невідрізною спинкою, завуженою в стані й трішки розширеною донизу; - кожухи з невідрізною спинкою, розширеною від лінії пройм; - кожухи з відрізною спинкою з приморщеними по боках клинами. На Східному Поділлі, а також на півдні України та в Середньому Подніпров'ї, виготовляли довгі (до кісточки) дублені кожухи, розширені до низу, з глибоким замахом піл (двобортні), а на Буковинському та Західному Поділлі – з невеликим замахом піл (однобортні). Обидва типи кожухів трапляються на Центральному Поділлі, особливо у суміжних районах. Довгі білі кожухи вільного крою або з відрізною талією на Буковинському Поділлі мали назви кожухи «з *подолками*» або «*старі кожухи*». Подільські короткі, довжиною за коліно, кожухи відрізнні або підрізнні в талії йменувалися *кожушанками* або *кожушками*. Приталені зі зборами чоловічі кожухи до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном називалися *бекеші* (*бекешки*) на Західному Поділлі та *кунтуші* – на Буковинському Поділлі. Сукно або напівсукно зазвичай було темного кольору, зокрема, коричневого, темно-сірого, темно-синього чи чорного. Кожухи з відрізною спинкою та приморщеними по боках клинами здобули популярності на всій території Поділля. Проте західноподільські та буковиноподільські кожухи відрізнні в стані й рясно призбирані з обох боків вирізнялися довжиною майже до землі, так звані добрі, великі кожухи з великим коміром. На пошиття доброго кожуха витрачалося від 6 до 7 овечих шкур. Варто зауважити, що усі святкові

⁶⁶⁷ Широцький К. Наш прапор // Календар на рік звичайний 1918. Вид. «Благодійного товариства видання загально-корисних та дешевих книжок» / [За ред. К. Широцького]. – К., 1918. – С. 23–24.

⁶⁶⁸ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 33 : іл.; Познанский Б. Одежда малороссов... – С. 200–201, 204–208; Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 13.

⁶⁶⁹ Там само. – С. 1–23; Матейко, К. Український народний одяг... – С. 186.

⁶⁷⁰ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 12–13.

⁶⁷¹ Іваневич Л. А. Взаємовпливи у святковому народному вбранні східних словаків та подільських українців... – С. 228, 230, 233, 234; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 42.

⁶⁷² Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 12–13.

й обрядові кожухи щедро декорувалися аплікаціями зі шкіри, вишивкою різнокольоровою вовною, тканням, хутром тощо, а буденні – лише подекуди⁶⁷³.

Серед головних чоловічих уборів подільських селян побутували й повстяні *капелюхи* (найчастіше з білої повсті) та шапки з грубого сукна, а з XVIII ст. ще й літні солом'яні *капелюхи (брилі)*⁶⁷⁴. Поширеним головним убором з періоду Київської Русі й аж до початку XX ст. залишався високий повстяний *ковпак* з опуклим, рідше плоским наголовком і повстяними околицями. Найуживанішим зимовим головним убором чоловіків слугувала шапка з овечого хутра, яка мала такі варіативні назви: *барашикова (баранкова), кучма* (висока конусоподібна шапка з сивих або чорних смушків), *папаха, шапка сива, шапка стовбата*. До речі, татарським словом «*кучма*» на Поділлі називали не лише патлату шапку з овечих шкурок, але й патлату голову. Причому кучма, пошита зі шкурок овець звичайної м'ясної породи вважалася простою й коштувала дешевше, а кучма, виготовлена зі шкурок овець елітної породи волошка, йменувалася серед подолян «*кучмою волоською*». Особливо цінною вважалася волоська кучма білого кольору. Верх кучми найчастіше робили з якої-небудь тканини, переважно синього кольору⁶⁷⁵. На відміну від чоловічих, парубоцькі смушкові шапки були не чорних, а сивих кольорів та носилися заломленими на бік або назад. Популярністю користувалися й *шапки на завісах* – зимові циліндричні, високі, смушкові, чорні або сірі із суконним (синім або зеленим) верхом шапки, з розрізом позаду чи збоку, який стягувався пришитими стрічками (на Західному Поділлі – червоного або синього кольорів; на Поділлі загалом – червоної барви). На території Східного Поділля відомою є *козацька шапка* – це так звана *шапка-кабардинка* з видри або кошлата вовняна *бурка-вільчура*. Крім того, у негоду поверх шапки подільські селяни одягали сукняний *каптур* з довгими кінцями-китицями⁶⁷⁶. В архівних матеріалах XVIII ст. Східного Поділля розповідається про деякі головні убори як про форму оплати праці наймитів. Зокрема, в угодах мова йде про селян, яким давали на зиму з головних уборів – шапку або кучму (патлату шапку з овечих шкурок)⁶⁷⁷.

Важливе значення у створенні гармонійності загального образу селянина в традиційному костюмі мала його зачіска. Адже саме вона віддзеркалювала народні звичаї тих часів та народну етику й естетику як важливі складові у житті простого люду. Найбільшою повагою у сільських подолян користувалася стрижка в кружок – «під макітру». Являла вона собою волосся, підстрижене довкола голови однаковою довжиною. Однак на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля трапляється зачіска з довгим волоссям, котре спадало на плечі. Також на всій території Поділля українські селяни носили вуса, а літні чоловіки зрідка мали й бороди⁶⁷⁸.

Загальновідомим чоловічим взуттям українців Поділля залишалися плетені з липового лика *личаки* та шкіряні *постоли, ходаки й чоботи*. Влітку селяни переважно ходили босі. Святкові чоловічі чоботи із сап'яну називалися *сап'янками*. Відомості про взуття Східного Поділля містять архівні матеріали XVIII ст., в яких згадуються як форма оплати праці наймитам «*обуття*» – чоботи нові (зазвичай юхтові) та старі («*підшивані*») або *пришиви*, тобто чоботи зі старими халявами й новим низом), *ходаки* з невіправленої шкіри та *постоли* з молодого вербини чи липової м'язги. Причому чоботи змащували дьогтем, щоб вони не боялися, води, снігу й болота⁶⁷⁹.

Носило чоловіче населення Поділля й окремі прикраси, що доповнювали загальний образ їх стройів. Передусім це були нагрудні оздоби, які з давніх-давен виконували у житті наших пращурів оберегову функцію як захист від зурочень, лихого ока, нечистої сили тощо. Серед нагрудних прикрас того часу відомі *хрести-натільники (натільні або тільники* – невеликі хрести, що носили лише на тілі), *нагрудні іконки (нагрудні образки) та медальйони*⁶⁸⁰. Окрім того, подоляни використовували як нашійні оздоби – *гарасівки*

⁶⁷³ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 36–37 : іл.; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065–1066; Ї ж. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 126–127; Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 74–75.

⁶⁷⁴ Як одягались українці у давнину // Свобода. – Нью-Йорк, 1938. – Ч. 130. – 7 червня. – С. 2.

⁶⁷⁵ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 12.

⁶⁷⁶ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 37–38 : іл.; Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX – перша половина XX ст.)... – С. 856–857; Познанский Б. Одежда малороссов... – С. 186–190.

⁶⁷⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186; Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 1–23.

⁶⁷⁸ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 38 : іл.; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 111; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 412.

⁶⁷⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186; Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 10, 15, 16.

⁶⁸⁰ Векленко В. О., Несправа М. В. Комплекс дрібної культової пластики як джерело до етнічної і конфесійної історії Старосинявського району Хмельницької області [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://galushkivka.com/category/blog/muzey-kresta/nauchnyie-statii-o-krestah/>. 28.11.2016. – Назва з екрану; Іваневич Л. Подільські традиційні натільні хрести / Л. Іваневич, А. Трембіцький // Археологічні студії «Межибіж» : науковий

(шовкові або ткані вовняні стрічки для зав'язування коміра сорочки) й *мідні шпонки* (*запонки* – для застібання коміра сорочки). Роль наручних прикрас на пальці відігравали *обручки* (*вінчальні персні*), а поясных – *пряжки* і *чепраги* для шкіряних ременів та поясів (*чересів*). Траплялися й оздоби на капелюхи (особливо парубоцькі) – бісерні *стрічкові тердани*, крім того, живі або штучні квіти, пір'я, букетики та віночки з живих квітів (а весільні – з барвінку). Квіткою або вінком прикрашали й парубочі шапки⁶⁸¹.

Доповненнями до одягу подільських чоловіків слугували *калита* (поясна сумка, котра використовувалась для носіння грошей)⁶⁸² та полотняні або вовняні дорожні, буденні, святкові й весільні *торби* (*торбини*), які мали відповідні різноманітні локальні назви у кожному субрегіоні Поділля (наприклад, *бесаги*, *дзьобанки*, *тайстри* тощо)⁶⁸³.

Жіночий народний костюм подільських українок XV – першої половини XIX ст. характеризується певною стійкістю традицій. Причиною цієї стійкості вважається традиційність домашнього виготовлення компонентів вбрання з матеріалів натурального господарства та способи їх носіння. Проте внаслідок активних соціально-історичних процесів селянський стрій подолянок дещо зазнає змін. Передусім зникають окремі племінні ознаки ноші в деяких деталях одягу, крої, видах зодягання, оздобах та орнаментальній символіці, котрі подекуди стають загальноновживаними, подекуди спричиняються до створення нових форм, а подекуди й втрачаються. Навзаєм у результаті цього відбувається прискорене злиття в єдину сукупність матеріальної культури, в якій означені нові духовні й моральні цінності, зростаючий світогляд, національна самосвідомість і самоідентифікація.

Отож, натільний народний одяг (або «*шмаття*»⁶⁸⁴) подільських жінок був представлений домотканою полотняною довгою (*довгополою*) сорочкою. За типом крою плечової частини сорочки поділялися на найдавніші – без плечових швів (*вперекидку*, *перекидні*, *перегинкові*, *тунікоподібні*) та пізніші – з суцільнокрійним рукавом (*безвуставкові*, *безуставкові*, *безполиківі*) й з плечовими вставками (*вуставкові*, *уставкові*, *поликіві*), які набули поширення на початку XIX ст.⁶⁸⁵. Тунікоподібні та уставкові жіночі сорочки українців Поділля за кроєм були однаковими з чоловічими, відрізнялися лише довжиною та кількістю вишитих орнаментів (жіночі багатші). Так, жіночі сорочки були довгі (найчастіше до кісточки) і трішки коротші (ледве за ікри – переважно будні, робочі або хатні сорочки). За цільністю стану розрізняли *додільні* жіночі сорочки (суцільнокрійні) та *сорочки з підточкою* (нижня частина сорочки, яка пришивалася до станка та була з іншого, грубшого полотна). Тунікоподібні жіночі, як і чоловічі сорочки, шилися без коміра з простою обшивкою навколо вирізу горловини й з прямими рукавами. Уставкові та безуставкові сорочки подолянок мали рясне морщення навколо горловини, яку оформляли обшивкою чи доповнювали коміром-стійкою або відкладним (відложистим) коміром. Саме через це морщення уставкові та безуставкові сорочки ще називали *сорочками зі «зморшкою»*, або *морщенками*. Пазушний розріз в усіх типах жіночих сорочок розміщувався спереду, а рукав міг бути прямим (в перекидних сорочках) та призібраним до низу з обшивкою, шляркою чи манжетом або закладений у складки з дудами (в уставкових та безуставкових сорочках). У подільських жіночих святкових та обрядових сорочках щедро декорували вишивкою пазуху, спину, рукава (повністю або лише на поликах, опліччі, манжетах), комір та долішню частину виробу⁶⁸⁶. Навіть наймички наприкінці XVIII ст. в оплату праці отримували 2–4 сорочки: °1–2 грубих або гребінних сорочок для носіння у будні дні та 1–2 тонких білих вишитих сорочок з поликами чи «з *поточкою*» – на свята («*святні*» сорочки)⁶⁸⁷.

Серед поясного одягу подолянок поширення набули незшивані або частково зшивані розпашні *горбатки*, *запаски*, *катринці*, *обгортки*, *опинки*, *плахти*. Значно пізніше у побут ввійшли різноманітного крою зшивні глухі *спідниці*, передусім ткані полотняні, а з кінця XVIII ст. й крамні штаметові (як різновид вовняної тканини, найчастіше синього кольору) та каламайкаві (як різновид тонкої вовняної тканини). Знову ж таки серед жіночого стегового вбрання, яке входило в оплату праці подільських наймичок упродовж XVIII ст., згадувалися *спідниці*, *плахти*, *запаски*, *обгортки*, зрідка *фартушки* (*хвартухи*)⁶⁸⁸. Стегнову одіж вбирали на сорочку й зафіксували в стані плетеним або тканим різнобарвним довгим

щорічник 4'2015 / [за ред. А. М. Трембiцького, О. Г. Погорiльця]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2015. – С. °180–183.

⁶⁸¹ Іваневич Л. А. Локальні аспекти класифікації традиційних взуття, поясів і доповнень до одягу українців Поділля... – С. 194–195.

⁶⁸² Вільчинська О. Шкіряна поясна сумка – калита з археологічної колекції НІАЗ «Кам'янець» / О. Вільчинська // «Археологія & фортифікація України». Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / [редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2014. – С. 181–182.

⁶⁸³ Іваневич Л. А. Локальні аспекти класифікації традиційних взуття, поясів і доповнень до одягу українців Поділля... – С. 193–194.

⁶⁸⁴ Неселовський О. Наймити та наймички на Подiлліу в XVIII ст. ... – С. 17.

⁶⁸⁵ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 43–46.

⁶⁸⁶ Там само. – С. 50–63; Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 49.

⁶⁸⁷ Неселовський О. Наймити та наймички на Подiлліу в XVIII ст.... – С. 17.

⁶⁸⁸ Там само. – С. 17.

поясом. Зазвичай, довжина поясного одягу була коротшою від довжини сорочки настільки, щоб виднівся вишитий поділ останньої.

Найдавнішим стегновим одягом українських селянок Поділля вважається незшита двоплатова *запаска* (складалася з двох окремих полотнищ), яка раніше вживалася на всій території України й до сьогодні збереглася на Поділлі, Буковині та в гірських селах українських Карпат. Кольорова гама запасок мала різні варіації. Зокрема, розрізняють запаски однотонні (частіше темно-сині або чорні) й багатоколірні у поперечні смужки іноді з орнаментом. Заможніші сільські подолянки ткали ще й смужки із золотої нитки (сухозлітки, сухозлоті). На Західному Поділлі низ запаски оздоблювали китичками з бісеру. У верхній частині полотнищ запаски пришивався довгий шнур, вільними кінцями якого її зав'язували на талії. Причому зав'язки від переднього полотнища залишалися ззаду, а від заднього – спереду. Під час роботи по господарству жінки зодягали тільки заднє полотнище (власне запаску), яке підперізувалося вузькою *крайкою* (*окравкою*). Існував ще один спосіб носіння, коли передню пілку запаски у ролі фартуха поєднували з плахтою або обгорткою. Наприкінці XVIII ст. поширення на Поділля мали штаметові, саржеві та крамні запаски, переважно синього або зеленого кольорів⁶⁸⁹. А вже в XIX ст. фартух із фабричних тканин подекуди також йменували запаскою.

У свою чергу одноплатові розпашні *горбатки*, *обгортки* та *опинки* мали вигляд переважно суцільного, вовняного, тканого полотнища (незшитий тип) або кількох поздовжніх частково зшитих шматків сукна (частково зшитий тип – трапляється практично дуже рідко). Вони характеризувалися більшою кількістю варіантів у способах ношення, ніж *запаски*. До речі, незшиті *обгортки* були у вжитку не лише на Поділлі, але й на Буковині та Покутті. Їх ткали з різнокольорових ниток у смужки. Проте з огляду на те, що сукно на *обгортку* відміряли по довжині, готовий виріб містив смужки поздовжні. *Обгорткою* охоплювали жіночий стан так, що її краї сходилися спереду. Полотнище *обгортки* підперізували в талії тканим поясом та зверху вбирали запаску або фартух. Крім того, один або обидва кінці *обгортки* підтикали (підбирали) під пояс, що створювало складний силует і збагачувало загальну композиційну будову народного костюма.

Святковим поясним одягом українок, зокрема, й Східного та південних районів Центрального Поділля, слугував його розпашний, частково зшитий тип – *плахта*⁶⁹⁰. Звичайно, що для створення *плахти* витрачалося більше тканини (біля чотирьох метрів), ніж на іншу незшивану одіж. Тканина, з котрої шили плахти, виготовлялася із вовни високої якості. За допомогою складних ткацьких технік отримували полотнище з розміщеними в геометричному порядку між поздовжніми кольоровими смужками квадратами або ромбами, котрі всередині заповнювалися зображеннями зірочок, розеток, ромбиків, стилізованих квіточок тощо. Кожен із цих узорів був щонайменше двоколірним, а частіше – багатоколірним. Плахта складалася з двох таких полотнищ (*гривок*), довжиною півтора-два метри кожне. Полотнища зшивали по довжині на половину або дві третини (звідси й назва – частково зшитий одяг), щільно стикуючи їх пруги. Окрім того, шви відтінювали художнім прошиванням гарусом, а на кутах нерідко чіпляли різнокольорові китички. Отриманий таким чином виріб перегинали вдвоє і зодягали так, щоб шов розміщувався ззаду. В талії плахту також зав'язували яскравим тканим поясом. При цьому незшиті кінці плахти сходилися спереду, вільно звисаючи ззаду. Одним із таких досліджень була розвідка «Український національний колір» (1911)⁶⁹¹. У ній К. Широцький спостерігав поєднання національних жовто-блакитних чи жовто-синіх барв на давніх килимах і жіночих плахтах у всій Україні, в т. ч. й на території Поділля. Згідно з напрацюваннями автора, популярними були й тканини з блакитними пасмами на жовтому тлі або навпаки, які найбільше вироблялися в Луцьку на Волині й звідти розходилися на Поділля і Слобожанщину. Загальнотрадиційним додатком до плахти слугувала вовняна тканина одноплатова запаска-попередниця. Бо якщо з обгорткою запаску чи фартух носили не завжди (лише старші жінки), то з плахтою їх вбирали в обов'язковому порядку як жінки, так і дівчата⁶⁹².

Пізніше саме з традиційних видів незшитого та частково зшитого стегнового жіночого одягу розвинувся зшитий глухий тип – *спідниця*. Насамперед спідниця ввійшла у побут міщан, а дещо згодом її перейняли й селянки. Тривалий період часу спідниці поєднували з фартухами. Варто зауважити, що спідниці шили не з домотканих матеріалів, а з всіляких крамних тканин. Починаючи з XIX ст., спідниці набули популярності на всій території України, в т. ч. й Поділля. Розрізняють різновиди спідниць за такими ознаками, як: матеріал, крій, спосіб декорування та носіння. З поширенням спідниць стародавній народний поясний одяг почали носити переважно старші жінки, а дівчата – як святкове й обрядове вбрання⁶⁹³.

Допоміжним комплексом жіночої ноші подільських українців слугував нагрудний або плечовий одяг, який зодягався безпосередньо на сорочку і прикривав горішню частину стану. Плечова одіж поділялася на

⁶⁸⁹ Там само. – С. 17–18.

⁶⁹⁰ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст.... – С. 17–18.

⁶⁹¹ Широцький К. Український національний колір / К. Широцький // Рада. – 1911. – № 179. – 10 серпня. – С. 1.

⁶⁹² Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 50–51; Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 59–60; Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 38.

⁶⁹³ Там само. – С. 52; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 125–126.

два типи: безрукавний та з рукавами, котрі були різноманітні за кроєм, довжиною, матеріалами й оздобленням. Старовинними компонентами безрукавого одягу вважалися хутряні *кептарі, кептарики, кожушки, лейбики, мінтяни, цурканки* та безрукавки з тканин – *горсети, камізельки, катанки, кафтани, кірсетки*. Довжина безрукавок варіювала від талії до колін. Композиційна трансформація безрукавок відбувалася завдяки ускладненню крою спинки та вшивання різного виду клинів (так званих вусів), котрі розширювали виробу до низу. Важливо наголосити на багатстві способів та засобів прикрашання жіночих безрукавок, особливо на Буковинському та Західному Поділлі.

Розмаїтим асортиментом характеризувався нагрудний одяг з рукавами українських подолянок. Він також різнився кроєм, довжиною, матеріалами й декоруванням. Найтиповішими прикладами цього типу одіжі на Поділлі можна назвати *кабатики, катанки, кафтаники, куртки, літники*⁶⁹⁴. Плечовий одяг з рукавами, як і безрукавий, був гарно продуманим у крої, що сприяло його зручності при носінні, робило чітким і виразним весь силует костюма загалом та творило характерний образ ноші.

Дуже різноманітною з жіночого комплексу народного вбрання українців Поділля була група верхнього одягу. Він вбирався, зазвичай, поверх домашньої одіжі «на вихід», «між люди» та відрізнявся за матеріалом, кроєм, довжиною, оздобленням, сезонністю ношення і призначенням. Кожна жінка ще з дівочтва прагнула разом з сорочками, хустками й прикрасами надбати гарний і добротний верхній одяг, оскільки усе це вбрання було її особистим багатством та певною мірою визначало її соціальний стан.

Для пошиття верхнього одягу на Поділлі використовували домоткані полотно й сукно, привозні тканини та овечі шкури з хутром. Серед поширеної української народної верхньої одіжі із полотна, тонких вовняних і покупних шовкових тканин подолянки носили *жупани* з крамної сірої у чорні смужечки тканини, *кабати* з оксамиту, *капоти* зі смугастої біло-синьої привізної тканини, *каптани* з домотканого тонкого або чинуватого полотна чи лляної тканини з вибитими узорами та *катанки* з тонких покупних тканин.

Традиційним осінньо-весняним сукняним становим одягом подільських українок були різні за кроєм і оздобленням білі *свити* (рідше інших кольорів вовни) – *сукман, сіряк, чемерка, чумарка*. Крім того, побутували *байбарак, бурка, бурнус, кунтуш (контуш), манта, опанча, сірійка, чугайна, чушка*. Зазвичай сукно для верхнього одягу ткали з нефарбованих вовняних ниток в основі й поробку, тому сукно мало природні кольори вовни – білий, коричневий, сірий і чорний. З огляду на це, на ньому гармонійно виглядали різноманітні оздоблення, зокрема яскрава вишивка, аплікації, декоровані шви тощо. Усі різновиди верхнього одягу підперізувалися під час носіння поясами (найчастіше синіх або червоних («*черчатих*») кольорів, рідше білих). Пояси були доморобні («*домової*» або «*своєї роботи*») та привозні («*з краму*») ⁶⁹⁵.

Теплим зимовим одягом українських подолянок були сукняні *гуньки, манти, сердаки* та хутряні *бунди, кожухи, кожушанки, кожушки, кушини*. На Західному Поділлі жінки зодягали кожухи до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном – *бекеші*. Верхню теплу одіж також барвисто й оригінально прикрашали аплікаціями, вишивкою, шнурами та часто підперізували яскравими тканими поясами ⁶⁹⁶.

Цінні відомості про одяг як про форму оплати праці наймитів Східного Поділля містять архівні матеріали XVIII ст. Досить часто згадується в угодах як елемент платні верхня одіж, а саме: *свита, чугай, сіряк* білий або чорний (Ушицький повіт), *опанча* (Гайсинський повіт), *серм'яга* (Кам'янецький, Ушицький повіти), *чекмен* (Гайсинський повіт) та *кожух*. Ця одіж мала різноманітні фасони, декорування та шилася, крім кожухів, із сукна різного кольору, тому й характеризувалася розмаїттям назв ⁶⁹⁷.

Класифікаційна група – головні убори – народного комплексу вбрання подолянок, як і їх зачіски, неодмінно несли в собі знакову функцію, тобто вказували на вік, стать, соціальне становище. Традиційна українська дівоча й жіноча зачіски чітко обмежувалися звичаєм та колективною цензурою селян. Найбільш давньою дівочою зачіскою до XVIII ст. вважалось розпущене волосся. Так, ще з дохристиянської епохи дівчата зовсім не заплітали волосся, а після заміжжя підбирали його чи підрізали. Значно пізніше у дівчат набув популярності звичай заплітати волосся в одну чи дві коси, або ж у багато дрібних кісок («*дрібушки*»). Подільські дівчата також заплітали волосся в багато *попліток* («*дрібниці*») й зодягали на голову вінок ⁶⁹⁸. На Буковинському та Західному Поділлі дівчата вплітали в коси *волічкові упліти (волічки, уплітки)* – вузенькі стрічки або шнури з різнокольоровими вовняними кульками (кутасиками). А дівчата Східного та Центрального Поділля у коси заплітали *кісники (впліточки, вплітки, косники)* – вузенькі

⁶⁹⁴ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст. ... – С. 14.

⁶⁹⁵ Там само. – С. 14–15.

⁶⁹⁶ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 52; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–379; Її ж. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 492–493; Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 74–75.

⁶⁹⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186; Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст. ... – С. 1–23.

⁶⁹⁸ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 53; Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 110, 115–117.

биндочки, стрічки (*стенжки, стьожки*) або різнобарвні шнурки⁶⁹⁹. З поміж дівочих головних уборів, які додавали до платні подільським наймичкам у XVIII ст., зафіксовані *бинди, встонжки* й *кісники* червоні доморобні⁷⁰⁰.

Відрізнялися між собою й дівочі та жіночі головні убори за конструкцією та способом носіння. Розмаїття дівочих головних уборів Поділля було представлене архаїчними начільними пов'язками, вінками та вінкоподібними уборами. Начільними пов'язками, як і в минулі історичні періоди, слугували смуга тканини або орнаментована вишивкою *стрічка*. Носили їх так, щоб волосся на тім'ї залишалось відкритим, адже на відміну від жіночих, дівочі головні убори не повністю покривали голову. Також начільні пов'язки могли поєднувати з квітами й стрічками. На свята дівчата прикрашали голову вінками з квітів, колосків, листя, трав, ягід тощо та стрічками (*биндами, лянтами*). Взимку за основу дівочих вінків брали штучні квіти. Варто зауважити, що вінок одягали лише ті дівчата, котрі досягали повноліття, тобто вінок вважався певним символом дозрівання. Композиційно складними та одночасно оригінальними були вінкоподібні дівочі весільні головні убори у вигляді обруча, циліндра або каптура, оздоблених живими й штучними квітами та квітами з паперу, намистин, бісеру і стрічок, а також герданами, гудзиками, дзеркальцями, лелітками, монетами, намистинами, пір'ям, різнокольоровими кульками з вовни, травою ковили тощо. Подільській нареченій на весіллі під час обряду розплітання коси покривали голову *гимберем, нафрамицею, «покривалом», рантухом, серпанком* або *хусткою*⁷⁰¹.

Після весілля заміжня жінка вже не мала права ходити з відкритим волоссям, адже це вважалося гріхом. Тому заміжні жінки всіх соціальних верств населення за християнською традицією обов'язково закривали волосся. Також за народним звичаєм, жінка не мала права заплітати волосся, лише мотати (крутити). Тому волосся збирали в пасмо, тісно скручували і вкладали навколо голови або у вузлик на потилиці. Часто волосся намотували навколо луб'яного (*кибалка, кибалочка*), мотузяного (*кічка, кичка*) або полотняного (*кибалка*) обручика, яке накладали на тім'ї. Поверх обручеподібних уборів голови подільські жінки одягали *очіпок*⁷⁰². Його аналогом є давньоруський *повойник*. Взагалі слово «чъепок», «чепец» в українських писемних джерелах трапляється у XVII – на початку XVIII ст. А в пам'ятках другої половини XVIII ст. віднаходимо слово «очъепок». Згаданий убір мав вигляд шапочки з цупкої тканини, яку жінки, одягнувши на весілля, носили практично завжди (іноді й спали). Жіночі очіпки шили з полотна, парчі, шовку тощо. Вони різнилися кроєм та декором. Очіпок могли призбирувати в складки у поздовжньому або поперечному напрямках та зав'язувати ззаду тороками або заціпати на гудзик чи гачок. Поверх очіпка подолянки одягали *намітку, рантух, убрус*, різноманітні *хустки*, а також *тканку* (головний убір заміжньої жінки, який безпосередньо зодягали на волосся)⁷⁰³. У XVIII ст. жіночими головними уборами, якими обов'язково доповнювали грошову плату подільським наймичкам, були *каптурі* й *хустки*⁷⁰⁴.

Загалом українські жінки в намітках зображені на мініатюрах, починаючи з XV–XVI ст. Цей головний убір набув популярності на території всієї України. На Поділлі разом з назвою *намітка* побутують терміни *перемітка* й *рушник-перемітка*. Намітка являла собою прямокутне біле полотно шириною 45–75 см і довжиною три-п'ять метрів. Намітку ткали таким чином, щоб на кінцях розміщувався оздоблювальний орнамент. Існували різні способи пов'язування. Найбільш вживаний спосіб, коли один кінець намітки пропускали під підборіддям, а другий – опускали на плече. Інший спосіб, коли два довгі кінці намітки зав'язували ззаду бантом або вузлом, а вільні кінці опускали на спину. Різновидами наміток на Поділлі також були: *нафрама* – серпанковий головний убір; *рубок* – крамна, купована намітка; *серпанок* – головний убір з тонкого, прозорого полотна.

На території України серед жіночих головних уборів всіх соціальних прошарків XV–XVIII ст., та й в минувші епохи, побутував *убрус*. Він згадувався в урядових записках тих часів як убір мало видовженої прямокутної форми білого кольору. Найбільш відомі способи його ношення знайшли своє відображення на багатьох книжкових мініатюрах. Зокрема, перший спосіб, коли убрус накидали на голову, залишаючи шию відкритою. У другому – кінці убруса скріплювали під підборіддям. Носили убрус й на Поділлі.

Інформація про ще один жіночий головний убір українок, в т. ч. Поділля, зафіксована у документах XVI–XVIII ст. Мається на увазі *рантух*, який також мав вигляд прямокутника й очевидно відповідав давньоруському убрусу. Варто відзначити, що з часом намітки, рантухи й убруси помалу виходили з ужитку. Їм на зміну прийшли поширені усюди *хустки*. Хустки різнилися колірсь та різняться й до сьогодні

⁶⁹⁹ Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX^о – перша половина XX ст.)... – С. 854.

⁷⁰⁰ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст.... – С. 17–18.

⁷⁰¹ Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців Поділля... – С. 274–275; Її ж. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 385–386.

⁷⁰² Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX^о – перша половина XX ст.)... – С. 854.

⁷⁰³ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 144; Словник української мови : в 11 т.... – С. 152.

⁷⁰⁴ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст.... – С. 17–18.

за матеріалом, розміром, призначенням, кольором, декором, способами пов'язування і ношення. Але в тодішній історичний період їх був ще більший вибір. Зав'язували хустки такими способами, як: кінцями під підборіддям, назад або на тім'ї, чалмоподібно, одним кінцем або зодягаючи декілька хусток одразу⁷⁰⁵. Усі названі способи носіння хусток були відомі й українським подолянкам. До речі жіночі головні убори – хустки та *каптури* (різновид очіпка) – згадувалися в архівних матеріалах Східного Поділля XVIII ст. як елементи оплати праці наймитів⁷⁰⁶.

Жіноче взуття українських селян у цілому та подільських зокрема було не надто розмаїтим і передусім залежало від природних умов, виду господарської діяльності та статків. Тому селянки теплої пори року не рідко ходили босі. Хоча й на Поділлі, як і в інших західних регіонах України, побутовало плетене взуття з кори (*постоли*) та лика (*личаки*). А на Буковинському Поділлі носили плетене взуття – *солон'янци* на дерев'яній підшві та видовбане взуття – дерев'яні *довбанці* (*дерев'янки, довбанки*).

Проте найбільшим попитом в українок-селянок користувалися різнотипні стягнуті шкіряні *постоли*⁷⁰⁷. Однозначно це є найдавніше шкіряне взуття, зшите з одного паса шкіри зі швом на п'ятці й носку. Підтримувалися постоли завдяки коротким і довгим ремінцям. На Поділлі шкіряні постоли носили з полотняними, а на зиму – з тканими вовняними онучами, які прив'язували до ноги мотузками.

Святковим жіночим взуттям вважалися звичайно ж *черевики*. Це стародавнє взуття було відоме ще у писемних джерелах X ст. Його шили з кращих сортів кольорової шкіри, часом оздоблювали шитвом («вистроченими носами») або аплікацією. Черевки мали підшиту з грубої шкіри підшву й поділялися на два типи. До першого типу відносили мілкі черевки, лише для ступні, як у постолах. Другий тип складала глибші черевки – до кісточок. Поширенішими на Поділлі були черевки до кісточок, які найчастіше шнурувалися спереду, рідше скріплювалися металевою застібкою чи пряжкою. Для прикрашання черевків широко використовувалися шиття кольоровими нитками, аплікації та металеві накладки, які розташовували на заднику і подекуди на підборах.

Разом з тим найбагатшим та найбажанішим жіночим взуттям без сумніву були *чоботи*. Спочатку з високими халявами і пришивною підшвою, а пізніше – з високим підбором (каблуком). Чоботи знані в усіх кутках України, в т. ч. й на Поділлі, ще з княжого історичного періоду. Давні ікони, мозаїки, фрески, літописи й мініатюри підтверджують, що жіночі чоботи в X–XIII ст. тоді виготовляли з кольорової шкіри й без твердої підшви (на підшву йшла у кілька разів зігнута шкіра). А вже у XVI – на початку XIX ст. чоботи трансформувалися в більш розвинуте взуття за способом виготовлення. Вони шилися з твердою підшвою й задниками (закаблуками), мали каблук, декорувалися прошиванням, аплікаціями, підківками, підбивалися цвяшками. Особливо гарними були святкові жіночі чоботи, адже виготовлялися із кольорової шкіри (сап'яну червоного⁷⁰⁸, зеленого⁷⁰⁹, жовтого⁷¹⁰ кольору – так звані *сап'янци*) й з вищими, ніж у чоловічих, підборами. Крім сап'янів, любили подолянки й *чоботи чорнобривці*, які комбінувалися зі шкіри двох кольорів, відповідних їх назві⁷¹¹. Нові чоботи носили лише у свята або використовували під час обрядів, а в холодні будні дні служили старі чоботи під назвою «*підшивані*» («*підшиття*») чи «*пришиви*», у яких халяви (*халяви*) були старі, а головки – нові⁷¹².

Не обходився повноцінний комплекс народного подільського вбрання українок й без прикрас. Насамперед це – накладні (зйомні) вушні (*сережки, сережки з бовтицями, ковтки*⁷¹³, *кульчики*), начільні бісерні оздоби (*гердани стрічкові*), наручні (*персні, каблучки, обручки*), нашійні та нагрудні (*баламути, венеціанське намисто, гранати, гердани, дукати, дукачі, згарди, коралі, медальйони, пацьорки (пацьорки)*⁷¹⁴), *перли, силянки, шелести, хрестики*) та інші прикраси. Матеріалами для їх створення слугували дорогоцінні метали, олово та мідь, каміння, кольорові пасти, скло, бісер, кераміка, глина, дерево, тісто тощо. З давніх часів народні майстри володіли безліччю технік виготовлення й декорування оздоб. І

⁷⁰⁵ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 54–55, 58; Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX – перша половина XX ст.)... – С. 855–856; Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 110, 115–117.

⁷⁰⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186; Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст.... – С. 1–23.

⁷⁰⁷ Там само... – С. 15.

⁷⁰⁸ Там само... – С. 15.

⁷⁰⁹ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 58–59; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 389–390; Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 137–139.

⁷¹⁰ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст.... – С. 15.

⁷¹¹ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 58–59; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 389–390; Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 137–139.

⁷¹² Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст.... – С. 15.

⁷¹³ Там само. – С. 17.

⁷¹⁴ Там само. – С. 17.

жінки, й дівчата з Поділля вдягали багато разків, дрібного й крупного, на довших і коротших нитках намиста, в багато рядів разом з іншими різновидами прикрас⁷¹⁵.

Загалом особливості становлення одягових комплексів подільських селян пов'язані з формуванням основи народної ноші зі збереженням рис трипільських і давньослов'янських (племінних союзів тиверців і уличів), яка змінювалася й вдосконалювалася під культурним впливом грецьких колоністів і візантійців, кримчаків і турків, литовців і поляків, молдаван і румунів, росіян і євреїв, східних словаків. На підставі таких історичних документів, як подорожні записки іноземців, дослідження насамперед археологів, етнографів та істориків, було встановлено, що завдяки сталій циклічності домашнього виробництва матеріалів у другій половині XIV – першій половині XIX ст. місцеві селяни Буковинського, Західного, Східного та Центрального субрегіонів Поділля створювали цілісні й гармонійні костюми. Вони характеризувалися широким спектром кольорової гами, особливою декоративністю та неповторністю. Саме це стало причиною швидкого розвитку різноманітних ремесел з формування та обробки матеріалів для виготовлення й матеріалів для оздоблення компонентів подільських традиційних жіночих і чоловічих строїв, а також з удосконалення й розширення технік декорування складових елементів народного вбрання українців Поділля. Недаремно український мово- та літературознавець, доктор філології Іван Огієнко зазначав: «Подивіться на одіж українську, – на вбрання дівоче чи парубоче, на вбрання жіноче та чоловіче: скільки там своєрідної краси, теї краси, що йде поруч з нашими пишними ланами та привабливою піснею...»⁷¹⁶. Про декорування традиційної ноші українців XVI–XIX ст. він свідчив таке: «Або ось погляньмо на український орнамент. ...наші вишивки, що оздоблюють все: сорочки, очіпки, каптурі, хустки, рушники, фартухи, навіть задки на чоботях, наші плахти та килими, – все це свідчить про талановитий народ, що і тут утворив оригінальну культуру»⁷¹⁷. Подільські ж народні комплекси вбрання, як складна знакова система, своїми формами, способами носіння, багатством засобів художньої інтерпретації, характерною емоційністю та насиченістю, а також загальним довершеним образом справляють значне естетичне враження й до тепер.

2.2. Народний стрій подолян другої половини XIX – початку XX ст.

Українська народна ноша, в т. ч. й історико-етнографічного регіону Поділля, має величезне історичне, культурне та філософське значення в житті соціуму. Адже з давніх-давен і впродовж усього існування людства вбрання задовольняло поруч з матеріальними, також духовні потреби людини, виконуючи необхідні побутові, соціальні, обрядові й оберегові функції, сприяло внутрішній гармонії людини та її позитивним життєвим налаштуванням. Недарма у народі говорять, що «одежа чинить людину», тобто хто має на собі одяг, який відповідає повністю його смаку, поводить ся інакше, впевненіше, ніж той, що почувається в своїй одязі ніяково. Високий мистецький рівень та емоційна наповненість подільського народного костюма чітко й яскраво відображають світобачення, світосприйняття, естетичні вподобання, а заразом саму психологію українців. Традиційна одіж подолян, як самобутнє явище посідає визначне місце не лише в національній, а й у європейській культурі.

З іншого боку, подільський народний стрій вважається одним з визначальних етнічних складових українського національного вбрання, котре ввбрало в себе історичну інформацію про еволюцію суспільства у ході формування й становлення нації, закодовану в своєрідних давніх знаках і символах. Ноша подолян також є важливим, глибоким й достовірним джерелом дослідження історії, культури, мистецтва та етнографії нашого народу.

Варто зауважити, що історичний досвід створення усіх складових компонентів традиційного костюма українців Поділля з яскраво вираженими загальнонаціональними та специфічними регіонально-локальними рисами і відмінами поступово склався в стійку систему спадковості. Значно сприяли цьому процесу на Поділлі й хороший клімат, і родючість землі, й багатство та різноманіття місцевих флори і фауни, котрі пробуджували творчу уяву й фантазію народу, спонукали на виготовлення практичної та багатофункціональної одіжі, майстерно і барвисто декорованої реліктовими обереговими орнаментами. Відома далеко навіть за межами України архаїчна подільська вишивка, зокрема славнозвісна, переважно чорна та червона, низь з трипільськими символами, золотавожитня клембівська вишивка, чорні борщівські сорочки, вишивки білим по білому лляними й конопляними нитками та різнобарвні сорочки буковинських подолян з старовинним тридільним орнаментом на рукавах, вишитим із додаванням сріблястої й золотистої сукзолоті.

⁷¹⁵ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 59, 64; Іваневич Л. А. Регіональні відміни класифікації народних прикрас українців Поділля... – С. 182–189.

⁷¹⁶ Огієнко Іван. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу... – С. 10–11.

⁷¹⁷ Там само. – С. 11.

Плаваючи давні традиції, подільське народне вбрання в той же час постійно розвивалося, вдосконалювалося й трансформувалося. Тому у високохудожніх регіонально-локальних строях подолян другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. прослідковується наявність культурних цінностей різних епох. Так, певні елементи традиційної ноші українців Поділля, які дійшли до нашого часу, зокрема деталі крою, різновид орнаментики, кольорова гамма, спосіб носіння тощо, несуть у собі сліди найдавніших цивілізацій. Одночасно присутні й пізніші багатівкові впливи, зумовлені переходом від феодального до капіталістичного ладу та історичною долею подільського краю. У другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Західне та Буковинське Поділля перебувало у складі Австро-Угорської імперії, окрім Хотинщини, котра з 1812 до 1918 р. входила разом з Центральним й Східним Поділля (після трьох поділів Польщі у 1772, 1793 та 1795 рр.) до складу Російської імперії, що наклало відбитки на культурних традиціях подолян та в народному костюмі.

Однак, попри всі драматичні сторінки історії, Поділля залишалося невідторгнутою серцевинною української землі. Тому впродовж віків тут постійно накопичувався народний досвід, який заклав підґрунтя невичерпного запасу та непорушної основи національної культури у цілому й традиційного селянського вбрання в тому числі.

Загалом у народній одіжі подільських українців власне цього періоду виразність, оригінальність і разом з тим функціональність досягалися завдяки застосуванню цілого розмаїття доморобних та домотканих матеріалів, простоті й чіткій відпрацьованості конструкцій і форм, характерній єдності конструктивних, технологічних і художніх прийомів декорування та особливому багатству різновидів, технік виготовлення і композиційного поєднання зйомних прикрас, особливо жіночих. Підтвердженням вищесказаного є відображене подільським ученим І. Огієнком у його «Словнику слів, у літературній мові не вживаних» розмаїття назв як української традиційної ноші у цілому, так і подільської у тому числі, зокрема: *каптан (кафтан), каптур, камізелька (камізоля), кожух, комір (ковнір), кошіль, кучма, льон (лен, лляний, льяний), лиштва (листва), намисто (монисто, ожерелля), намітка, ноговиці, одерж (одіж), перкаль, перлина, перли (перла), перстень (з перся, перстенья), шкура (шкіра, шкуряний, шкурятяний)* тощо⁷¹⁸.

Так, у другій половині ХІХ ст. ще спостерігається сталість народних традицій у подільській селянській ноші. Адже багатство подільської землі сприяло розвитку місцевого господарства та домашніх промислів, а тому «давало добру підставу до доброго полотна, сукна і шкіри. Холодна осінь і гостра зима вимагали доброго захисту. А широко відкритий простір давав шлях для торговельних зносин і воєнних походів. То ж народне вбрання Поділля – хоч вийшло з тих самих основ і на них далі спочиває – перейшло чимало перемін»⁷¹⁹. Подільські старожили пригадували: «бувало приїдеш у село, зайдеш у неділю до церкви і аж мило тобі подивитися. Люди, як люди. Господарі, як зима, то в кожухах, як літо, то в сіраках, опанчах, куртинах, сорочки з ковнірами, або застіжкою застібнутими, або на гузик, чи спинку, волосся по старинному звичаю пристрижене та причесане, так і видно, що звичай знають і шанують, що як вони з тою землею, так і ноша з ними зростає»⁷²⁰. Проте вже на початку ХХ ст. під зовнішнім впливом міських модних тенденцій, переходу на масове виробництво, зменшення кустарних промислів відбуваються видимі зміни у традиційних комплексах українських подолян. У багатьох селах Поділля жінки й чоловіки вже менше носили колишню, гарну сільську ношу, «в яку вбиралися їх батьки й діди», а це вишивані сорочки, перетикані обгортки, квітчасті спідниці, шалінові хустки, куртаки, сіраки, тобто ношу, що «мала свій характер, свій тип»⁷²¹. Однак на початку ХХ ст. зміни у видах, крої, декоруванні й способах носіння складових елементів одіжі ще були не настільки помітними, як згодом.

Тому головною ознакою традиційного строю українських подолян у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. залишилася його комплексність. Основними складниками подільських комплексів убрання були натільний і поясний одяг, допоміжним – нагрудний одяг; окремі групи утворювали верхній одяг, головні убори, взуття, пояси, прикраси та доповнення до одягу, які відігравали особливу роль. Своє навантаження та функціональне призначення носив кожний структурний компонент, відрізняючись при цьому матеріалом, кроєм, оздобленням, колористикою, способом носіння й поєднання у цілісні комплекси. Варіації окремих елементів і деталей народної ноші подолян спричинювалися різними побутовими ситуаціями, видом господарської роботи, звичаями й обрядами та сезоном. Наприклад, весь костюм подільські селяни вбирали на заручини, весілля, великі свята та в інші урочисті дні чи події. Адже одіж була серйозним соціальним індикатором людини у соціумі, надаючи інформацію про її майнове становище, сімейний статус, вік, національність, регіонально-локальні особливості.

Отож, продовження розвитку на Поділлі народних ремесел, місцевого виробництва різноманітних матеріалів для одягу, способів його формоутворення та технік його прикрашання сприяли вдосконаленню народної ноші, в якій все більше поруч зі спільними регіональними ознаками, внаслідок історичних впливів

⁷¹⁸ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних / І. Огієнко. – Нью-Йорк : Науково-дослідче товариство української термінології «Бібліотека термінологічних словників і монографій», 1973. – С. 43–70.

⁷¹⁹ Бурачинська Л. На Поділлі / Лідія Бурачинська // Наше життя (Нью-Йорк). – 1958. – Ч. 6. – Червень. – С. 5.

⁷²⁰ «Б-н.». Народне вбрання / [Лідія Бурачинська] // Наше життя (Нью-Йорк). – 1989. – Ч. 6. – Червень. – С. 5.

⁷²¹ «Б-н.». Народне вбрання... – С. 5.

сусідніх історико-етнографічних регіонів – Волині, Південно-Степової України й Середньої Наддніпряни та історико-етнографічних районів – Буковини, Опілля, Покуття, виокремлювалися субрегіональні або локальні варіанти як окремих складових убрання, так і комплексів загалом. Зокрема, історико-етнографічний регіон Поділля поділяють на такі субрегіони, як: Буковинський, Західний, Східний та Центральний. Окрім того, Західний, Східний і Центральний субрегіони мають локально-зональні (вузьколокальні) відміни у північно-центральному та південних районах. Для Західного, Центрального й частково Східного субрегіонів південними є так звані наддністрянські райони.

Насамперед основу чоловічого народного комплексу одіжі українців у другій половині XIX ст. – початку XX ст. на території всього Поділля продовжував складати натільний одяг – *тунікоподібна* (*вперекідку* або *перегинкова*) та *уставка* (*вуставкова*, *поликова*) сорочка. Варто зазначити, що наприкінці XIX – на початку XX ст. поруч з названими типами сорочок на Поділлі входять у вжиток сорочки з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками чи гестками (*сорочки на кокетці*, *сорочки-гестки*), які також шилися з підрукавними клинцями або без та з бочками або без них⁷²². На Буковинському Поділлі побутували практично лише *тунікоподібні* сорочки⁷²³. Трапляється локальна назва західноподільської поликової сорочки – *кошуля*, рукави якої викінчувалися вузькими манжетами – *дудицями* і зав'язувалися *тороками* або *снурками*, а комір застібався мідною *шпонкою*⁷²⁴. Також у подільських сорочках манжети на рукавах могли застігатися на *гудзики* або *заклепки* (*затраски*), коміри – на *гаплики* й *гудзики* або зав'язуватися через петлі *гарасівками* (тканими вовняними різнокольоровими стрічками), пазушний розріз – був відкритий із зав'язками або прикривався *манішкою* (*манишкою* – найчастіше на Східному і Центральному Поділлі), що застібалася на гаплики, гудзики або *заклепки* (*затраски*). Довжина сорочок українських подолян у другій половині XIX ст. сягала до колін і нижче, оскільки їх продовжували носити переважно поверх штанів⁷²⁵. Хоча, починаючи з XX ст. довжина сорочок коротшає, оскільки в побут все частіше входять вузькі штани з кравної тканини⁷²⁶.

Поясним подільським чоловічим одягом залишалися різноманітні сезонні штани з лляних чи конопляних полотен або тканин, з сукна та шкіри з хутром. Штани мали різну ширину *ногавиць*⁷²⁷ (*холоши*) від вужчої до ширшої. На Буковинському Поділлі популярними були *гачі* (*гатки*) і *поркиниці* (часто з гофрованою доколінною частиною) з полотна, *гачі* з білого, рідше сірого або чорного вовняного сукна, *мишини* з овечої шкіри хутром всередину⁷²⁸. На Західному Поділлі носили вузькі полотняні *гачі*, *порти*, *рисовані штани* (*гармонійки*), *сподні*, *штани вибиванки* з тканини, а також сукняні – *холошні*. Рисовані штани мали зібрану у складки (рясовану) доколінну частину. У Центральному Поділлі полотняні штани мали середню ширину ногавиць. На межі із Західним Поділлям побутували вужчі штани, а на кордоні зі Східним Поділлям – ширші⁷²⁹. Східноподільській чоловічій поясний одяг був представлений різноманітними сезонними штанами, які йменуються таким чином: *гайдавери*, *порти* (*портки*, *поркениці*, *портяниці*), *сподні*, *холошні*⁷³⁰. Ближче до степової частини на Східному Поділлі чоловіки носили штани по-козацьки (*шаравари*⁷³¹, *шаровари*⁷³² – назва трапляється, але дуже рідко). Це були широкі полотняні штани із просторою мотнею («*матнисті*»⁷³³), квадратною вставкою між холошами й густо призбирані біля очкура. Чимдалі на захід східноподільські штани вужчали. На початку XX ст. штани з фабричних тканин («*кравні штани*»⁷³⁴) шилися ще вужчими від традиційних⁷³⁵. З цупкої тканини виготовляли так звані

⁷²² Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 63–72; Іваневич Л. Натільний одяг українців Східного Поділля : особливості класифікації... – С. 245–247.

⁷²³ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 300–301; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 189; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 79–80.

⁷²⁴ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 264.

⁷²⁵ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 63–72.

⁷²⁶ Іваневич Л. Натільний одяг українців Східного Поділля : особливості класифікації... – С. 245–247.

⁷²⁷ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 43–70.

⁷²⁸ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 301–302. Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 189; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 82.

⁷²⁹ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Ї ж. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065; Ї ж. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 266.

⁷³⁰ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁷³¹ Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис... – С. 541–543.

⁷³² Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 273.

⁷³³ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 416.

⁷³⁴ Там само. – С. 416

⁷³⁵ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117, 120; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065.

«радовляні» штани (Вінниччина)⁷³⁶. За типом застібки усі штани, як і раніше, поділялися на два види. Одні штани застібалися кістяним або дерев'яним гудзиком та вбиралися під *пасок* (*ремінь*) – «штани до паска», інші – затягувалися на *очкур* – «штани до очкурні» (були у вжитку до кінця XIX ст. – початку XX ст., але з часом очкура замінив пришивний пояс). З полотняними портками сорочку зодягали навипуск, а з суконними холошнями заправляли усередину⁷³⁷.

Допоміжний нагрудний або плечовий одяг подолян *без рукавів* у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. продовжив своє побутування й розвинув своє розмаїття. Типовою нагрудною одіжжю без рукавів українських чоловіків Буковинського Поділля слугували такі хутряні вироби, як: *кептарі* (*киптарі* – довгополі, ледь розширені донизу), *кептарці* (*кептарики* – короткополі прямоспинні), *кіптарі* (прямоспинного крою, довжиною трохи нижче пояса), *кожушки* (*кожушини* – довгополі), *лейбики*, *мінтяни* (*мунтяни*, *цурканки* – довгополі трапецієподібної форми, оздоблені хутром тхора)⁷³⁸. На Західному Поділлі нагрудний чоловічий одяг представлений *безрукавками* з доморобного сукна – *брусликами*, з кінця XIX ст. – *камізельками* з фабричних тканин⁷³⁹ та в наддністрянських районах ще й давніми хутряними *кептарями* (*кептариками*, *кожушками* – короткополі), *кожушинами* (короткополі з цільнокроєними короткими рукавами) і *лейбиками* (короткополі). Зазначимо, що практично всі хутряні безрукавки пишно декорувалися аплікаціями зі шкіри, вишивкою вовною, хутром тощо⁷⁴⁰. Східно- та центральноподільська плечова одіж без рукавів українців включала *безрукавки-нагрудники*, *бунди* і *жилетки*. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у вжиток подільських чоловіків, окрім території Буковинського Поділля, все більше входить у використання *нагрудний одяг з рукавами*, а саме: *кацабайки*, *піджаки* та *полотняні куртки* (чисто білі або смугасті біло-сині) у західних подолян⁷⁴¹; *бунди*⁷⁴², *куртки* (*куртаки*), *піджаки*, *піджаки-бунди*, *френчі*⁷⁴³ у східних подолян; *бунди*, *жакети*, *куртки* (*куртаки*), *піджаки* у центральних подолян⁷⁴⁴.

Верхній або становий одяг у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. також поділявся переважно на осінньо-весняний і зимовий типи, які значно розширили свій асортимент. До першого типу чоловічого верхнього одягу Буковинського Поділля належали довгі *байбарак* – тунікоподібного крою з сукна коричневого, рудого, сірого або чорного кольору, *сардак* (*сердак*) – тунікоподібного крою з коричневого, сірого або чорного сукна з коміром-стійкою та бічними вставками, *сірійка* (*кафтан*, *кафтан-сірійка*) – класичної лінії крою з сукна переважно сірого кольору. А також короткі до колін: *сардак* – суконний одяг коричневого, сірого або чорного кольорів, тунікоподібного крою з невисоким коміром-стійкою, а з початку XX ст. – і відкладним коміром та *сірійка* – одяг з сукна різних відтінків сірого кольору, зі вставними клинцями з боків. Більшість із цих виробів декорувалася вовняними шнурами.

У ролякості зимового верхнього одягу залишалися хутряні та сукняні вироби. Серед хутряних продовжували побутувати насамперед *нагольні* (*некриті*) *кожухи*, подекуди траплялися й *кожухи*, *криті сукном*. Носили подоляни також *зимовий суконний плащоподібний одяг*. Зимовий одяг буковинських подолян представляли *нагольні кожухи довгі* білого (рідше коричневого) кольору вільного крою або з відрізною талією (так звані «австрійські»⁷⁴⁵, «з подолками» чи «старі кожухи»⁷⁴⁶); *кожухи середньої довжини* – білі кожухи до середини стегна чи до колін, відрізні у талії та розширені фалдами у боках, але не призбирані на спині, прикрашені кольоровою аплікацією зі шкіри (м. Заставна⁷⁴⁷ та с. Мосорівка⁷⁴⁸, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля) та *кушини* (*спендзарі*)⁷⁴⁹, а також *кожухи прямоспинні короткі* (до талії) – *кептарі рукаві* (короткополий овчинний одяг з рукавами), *кожушанки* (короткі кожухи з рукавами до ліктів), *кожушки* (*куці кожухи* – короткі жіночі та чоловічі кожухи з довгими рукавами, часто пофарбовані) та *мінтяни* (*мунтяни* – короткі жіночі й чоловічі кожухи з довгими рукавами та однією

⁷³⁶ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст... – С. 422.

⁷³⁷ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 416; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117, 120; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065.

⁷³⁸ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 302; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 189–190.

⁷³⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181 : іл.

⁷⁴⁰ Там само – С. 181.

⁷⁴¹ Там само. – С. 181.

⁷⁴² Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

⁷⁴³ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. – Київ : Дніпро, 2005. – С. 227 : іл.

⁷⁴⁴ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Ї ж. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065; Ї ж. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX... – С. 125–126; Ї ж. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 492; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁷⁴⁵ Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець XIX – перша половина XX ст.)... – С. 161.

⁷⁴⁶ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст.... – С. 165.

⁷⁴⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

⁷⁴⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1072.

⁷⁴⁹ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 228.

чи двома накладними кишнями). Серед критих *кожухів* іноді траплялися *кунтуші* – чоловічі кожухи до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном. В осінньо-весняну негоду поверх іншого верхнього одягу або взимку поверх кожуха буковинці Поділля накидали найчастіше білу, яскраво оздоблену *манту*⁷⁵⁰. Це суконний халатоподібний верхній одяг з білого (сірого, рідше коричневого чи чорного) сукна з невисоким стоячим коміром і великим відкладним чотирикутним коміром (іноді каптуром), який звисав на спині майже до талії. Манта була переважно святковим чи обрядовим компонентом народного убрання подолян⁷⁵¹.

Верхній осінньо-весняний одяг на Західному Поділлі продовжували шити з саморобного валяного сукна. Так, верхній чоловічий одяг із темно-коричневого, рідше білого або сірого сукна, приталений (*на кострецах, на клубях*), із стоячим коміром тут мав назву *сіряк* (*гунька, пешек*⁷⁵², *сермяга, сукман*)⁷⁵³. Побутував у західних подолян також короткий до колін або до середини колін *сіряк* (*сірак, сірячина*) з доморобного білого, темно-коричневого, сірого або чорного сукна, з широким відкладним коміром чи невеликим стоячим коміром. Носили чоловіки Західного Поділля *свиту* – довгий верхній одяг з білого, брунатного, сірого або чорного сукна, прямоспинного крою, з приталеними підрізними чи відрізними спинками та боковими клинами або без них, зі стоячим коміром і *кобкою*, а також *свитку* – довгий, широкий верхній святковий одяг з сукна, з великим шалевим коміром з кольоровою вишивкою і шнурами. А популярна раніше у чоловіків довга *опанча* з коміром-стійкою та капшоном (*бородицею, богородицею, каптуром, кобкою*) поступово у ХІХ ст. почала замінюватися сукняним одягом типу свит під різними назвами – *куртини, петеки, сердаки*⁷⁵⁴. З фабричної вовняної тонкої тканини західноподільська чоловіча частина селян зодягала *катанку* – верхній одяг чорного кольору, прямоспинного крою, подовжений та розширений донизу з відкладним коміром⁷⁵⁵.

Усі різновиди сіряків, свит й опанчі українці Західного Поділля дуже оригінально і мальовниче декорували шнурами, оздоблювальними швами, обшивками та вишивкою з давніми орнаментами різнокольоровими вовняними нитками (білими, блакитними, зеленими, малиновими, фіолетовими, чорними). Окрім того, характерною рисою прикрашання опанчі були два плетених шнури з бовтицями, що чіплялися біля коміра і могли закидатися назад⁷⁵⁶. В опанчі вбиралися у негоду восени чи навесні поверх іншого осінньо-весняного одягу⁷⁵⁷. Разом із сукняним у побуті західних подолян продовжував існування й полотняний верхній одяг. Це передусім архаїчна *полотнянка*, довжиною нижче колін, під стан, з перехватами по боках. Вона застібалася на дерев'яний гудзик або підперізувалася поясом та використовувалася як буденний, так і святковий одяг. Полотняний прямоспинний без перехватів по боках одяг йменувався *плахтою* (*плахтиною*). Іноді білу плахту напинали взимку поверх некритого кожуха⁷⁵⁸, а полотнянку – поверх опанчі та кожуха. Трапляється на Західному Поділлі прямоспинний верхній одяг з домотканого тонкого або чинуватого полотна чи лляної тканини з вибитими узорами (вибійки) під назвою *каптан*⁷⁵⁹.

Зимовий західноподільський чоловічий хутрянний верхній одяг у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. включав довгі білі нагольні приталені *кожухи*, відрізнi в талії, із призбираною по спинці нижньою частиною. Комір у них був із чорного овечого хутра здебільшого стоячий (стійка), зрідка виложистий (відкладний). Варто зазначити, що поли таких кожухів не заходили одна на одну, а застібалися на грудях дрібними гудзиками та зав'язувалися довгими шкіряними шнурами з китицями на кінцях біля коміра і на талії. Західноподільські кожухи щедро та барвисто оздоблювалися аплікаціями зі шкіри, вишивкою, кольоровими шовковими нитками тощо, а тому носилися на свята й під час обрядових дійств⁷⁶⁰. Окрім некритих довгих, західні подоляни носили кожухи середньої довжини та кожухи короткі – *кожушок* з довгими рукавами, а також криті кожухи – *бекеші* (*бекешки*) – хутрянний приталений одяг зі зборами, критий синім сукном. Побутував тут і зимовий суконний плащоподібний довгий одяг – *бунда* – верхня чоловіча одяг з коричневого битого сукна трапецієподібного крою, з відкладним коміром та *сердак* (*сардак*) – верхній одяг із домотканого сукна, прикрашений кольоровими шнурами, приталений і до низу розширений, із коміром-стійкою, які носили в негоду поверх кожухів⁷⁶¹.

⁷⁵⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

⁷⁵¹ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 302–303; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 190; іл. Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 122.

⁷⁵² Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065.

⁷⁵³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁷⁵⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 182.

⁷⁵⁵ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁷⁵⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 182.

⁷⁵⁷ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

⁷⁵⁸ Там само. – С. 117.

⁷⁵⁹ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1066.

⁷⁶⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁷⁶¹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

У ролі осінньо-весняного верхнього одягу чоловіків Східного Поділля продовжували бути поширеними стародавні *свити* (прямоспинного або приталеного крою), *чугайни* (з викладеним коміром, підрізними і призбираними бочками (з прохідкою))⁷⁶², *чемерки* (*чимерки*, *чимарки*) з відрізним станом по лінії талії (до рясів), довжиною нижче колін, викладеним або стоячим коміром. У вжитку подекуди траплялися *чекмінь* (*чекмен*) з виложистим коміром та *чугай* зі зборами на спині. Верхній одяг виготовляли найчастіше з доморобного сукна, довжиною нижче колін та зі стоячим, виложистим або шалевим коміром. Не обходився цей одяг і без декорування вишивкою різнокольоровими нитками коміра, низу рукавів та полів виробу. Надзвичайно гарно прикрашали *чугайни*. Траплявся й короткий верхній одяг з сукна – *куртина* (довжиною до пояса) та *петека* (типу півкафтана зі стоячим коміром)⁷⁶³.

Зимовий суконний плащоподібний одяг побутував у вигляді *гуні* (*гуньки*), довжиною нижче колін, з фальшивими рукавами, яка зодягалася в негоду взимку на кожух⁷⁶⁴. Серед зимового хутрянного одягу східноpodільські чоловіки носили некриті тулуб'ясті або до стану кожухи з коміром-стійкою чи викладеним коміром та декорованими полами, рукавами аплікаціями і вишивками. Довгі нагольні прямоспинні кожухи використовували лише в люті морози. Для негоди восени і навесні був свій сукняний плащоподібний одяг, зокрема *бунда*, *катанка* з капюшоном, *манта* (*мантина*), *опанча*⁷⁶⁵. Наприклад, на Східному Поділлі існував вид опанчі з великим квадратним коміром, яким прикривали голову від дощу та снігу⁷⁶⁶. Траплялися й чоловічі довгі опанчі з *відлогою* (*богородицею*, *каптуром*, *кобкою*), прикрашені кольоровими шнурами, тасьмою та гарусом⁷⁶⁷. Манта також мала поруч з невисоким стоячим коміром і відлогу, що звисала з плечей на спину⁷⁶⁸.

Чоловіки Центрального Поділля продовжували носити *свиту*, *сіряк* білий або чорний, *серм'ягу* (*сермягу*) і *чугай*, як верхній осінньо-весняний одяг, різної довжини некриті *кожухи* як зимовий хутрянний, та *гуньку* як зимовий суконний⁷⁶⁹, що зодягали на кожух за поганої погоди⁷⁷⁰. Заразом поширення набули сукняні *чекмені*, *чемерки* та *чугайни*. У негоду восени і навесні вбирали поверх іншого демісезонного одягу *гуньку-манту* з сірого сукна з великим відкладним коміром та *опанчу* із сірого або темно-коричневого сукна, із стоячим коміром і *відлогою* (*башликом*, *бородицею*, *богородицею*, *каптуром*, *кобкою*)⁷⁷¹. Святковий верхній одяг обов'язково оздоблювали аплікаціями зі шкіри та оксамиту, вишивками, різнокольоровими шнурами, тасьмою і гарусом, хутром тощо⁷⁷².

Безперечно, невід'ємною частиною народного подільського строю у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. залишалися традиційні пояси, якими підперізували сорочки, штани та верхній одяг. Так, буковинські подояни опоясувалися плетеними вузькими вовняними *крайками*, тканими вузькими вовняними *баюрами* (*баюрками*, *баярками*, *баярками*, *коланчиками*), тканими широкими вовняними *окравками* (*крайками*), вузькими *шкіряними поясами* (оздобленими мідними бляшками і пряжкою, яка застібалась ззаду), вузькими *шкіряними ремнями* та подекуди широкими шкіряними *чересами* (також декорованими)⁷⁷³. Західноpodільські чоловічі вузькі *крайки* (плетені й ткані) та широкі *пояси* (ткані) були найрізноманітніших видів і кольорів, а *шкіряні ремінні пояси* (*ремені*) мали різну ширину й оздоблення (у наддністрянських районах траплялися навіть зрідка широкі шкіряні *череси*)⁷⁷⁴. На Східному Поділлі поширення набули чоловічі плетені вузькі вовняні *крайки* (*окравки*, *попружки*)⁷⁷⁵, кручені й плетені вузькі вовняні або конопляні *китайки*, ткані вузькі вовняні *баюри* (*баюрки*, *баярки*), ткані широкі бавовняні або вовняні орнаментовані пояси, ткані широкі вовняні *червчаті пояси* червоного кольору, цупкі лляні

⁷⁶² Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна по фотографіях 1899/1900 pp... – С. IX, 10, 15.

⁷⁶³ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120–121.

⁷⁶⁴ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

⁷⁶⁵ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. IX, 2, 15.

⁷⁶⁶ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁷⁶⁷ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 419.

⁷⁶⁸ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁷⁶⁹ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 144.

⁷⁷⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

⁷⁷¹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 419; Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. IX, 12, 15.

⁷⁷² Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 492–493.

⁷⁷³ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 191; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 82.

⁷⁷⁴ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 109.

⁷⁷⁵ Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 108.

каламайкові (каламайські) пояси та вузькі шкіряні ремені⁷⁷⁶. Серед поясів Центрального Поділля побутовали також ткані вузькі вовняні *баюри* (*баюрки*, *баярки*), ткані й плетені вузькі вовняні *крайки*, кручені й плетені вузькі вовняні або конопляні *китайки*, ткані широкі бавовняні або вовняні орнаментовані пояси, ткані широкі вовняні *білі пояси*, лляні *каламайкові пояси* та вузькі *шкіряні ремені*. Баюр центральні подоляни використовували для опоясування верхнього одягу⁷⁷⁷. Іноді на Поділлі траплялися *вишиті* або *ткані рушникоподібні полотняні пояси*, переважно обрядового характеру. У другій половині XIX ст., за свідченнями П. Чубинського, на Поліссі й на Поділлі над Бугом побутовали ткані білі пояси (*рушники*), переткані на кінцях нитками червоної і синьої заплочі⁷⁷⁸.

Як обов'язкові компоненти народного костюма українців Поділля у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. продовжували використовуватися головні убори, передусім літні *капелюхи* та зимові різноманітні *шапки*⁷⁷⁹. На Буковинському Поділлі молоді й літні чоловіки носили поруч з *капелюхами із соломи* (*брилями*) й *капелюхи суконні*, часто прикрашені биндами, герданами, качиним чи павиним пір'ям. У парубків популярними були святкові або весільні як *солом'яні брилі*, так і *фетрові капелюхи*, які оздоблювали герданами, дзеркальцями, квітами з бісеру, волічки, паперу й шовку, ковилою, пір'ям качура, павича або півня, стрічками⁷⁸⁰. Взимку чоловіки літнього віку зодягали високі *конусоподібні або циліндричні*⁷⁸¹ *шапки* (*кучми*) з чорного смушка, а хлопці та молоді чоловіки – з сірого. Смушкові шапки під час носіння хлопці загинали її гостроверхий кінець набік, а чоловіки старшого віку – вгинали його всередину. Також поширення у літніх буковинських українців Поділля набули *шапки округлої форми* з суконним верхом та хутряним бортом⁷⁸².

Західні подоляни улітку вбирали солом'яні брилі з широкими крисами. Причому брилі парубоцькі відрізнялися від чоловічих значно більшою кількістю декору. Так, весільні або святкові парубоцькі капелюхи крім, гарасівок із чорної вовни чи гердан оздоблювалися бісерними *трясеницями*, *фаворами*, квітами (живими, паперовими, волічковими) та пір'ям качурів, павичів й інших птахів чи півнячими хвостами. Причому гердани у парубочих брилях прикріплювали навколо стіжка капелюха, а один також давали навколо підборіддя. Західноподільський парубоцький капелюх із солом'яних плетінок отримав ще назву *крисаня*. Носили чоловіки й святкові капелюхи синього або чорного кольору, м'які з широкими крисами чи тверді з вузькими крисами – *габіки*. А в парубків на початку XX ст. набули поширення чорні вовняні та оксамитові парубоцькі *кашкети* з вишитими *оточками* (*обичайками*)⁷⁸³. Щодо волосся, то його чоловіче населення підголювало над чолом і на потилиці, залишаючи на маківці чуприну⁷⁸⁴. Серед зимових головних уборів побутовали високі конусоподібні або циліндричні чорні (зрідка сірі) шапки з овчини чи іншого хутра (*кучми*); високі (чоловічі – вищі, парубоцькі – нижчі) чорні (зрідка сиві) *смушкові шапки* із суконним темним верхом (коричневого, чорного, рідше блакитного або вишневого кольорів); циліндричні високі, смушкові, чорні або сірі із суконним (синім або зеленим) верхом *шапки на завісах* із розрізом позаду чи збоку, який стягувався пришитими стрічками (на Західному Поділлі – червоними або синіми; на Поділлі^o – переважно червоними⁷⁸⁵); *чорні баранячі шапки конусоподібної форми* зі стоячим чи загнутим всередину верхом⁷⁸⁶.

Східноподільські українці влітку також зодягали солом'яні капелюхи (*брилі*). Парубки ще носили сірі *повстані капелюхи* з широкими полями і високими наголовками, прикрашені тканими стрічками (*китайками*), квітами, кольоровими вовняними нитками й круглими *вовняними кульками*⁷⁸⁷, віночками (весільні убори). З другої половини XIX ст. набули загального поширення *картузи* із фабричної або домашньої полотняної чи суконної тканини з чорним козирком із блискучого твердого матеріалу «сапи»⁷⁸⁸. А на початку XX ст. з'явилися *кашкети* (*кепки*, *козирки*, *фуражки*) із зеленого чи синього (рідше чорного) сукна, із більшим розміром козирка – «сапою», ніж у картуза⁷⁸⁹. Зимовими головними уборами східних

⁷⁷⁶ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120; Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁷⁷⁷ Іваневич Л. Ілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 497.

⁷⁷⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 417.

⁷⁷⁹ Там само. – С. 413.

⁷⁸⁰ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 303–304; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 190; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83.

⁷⁸¹ Фонди ЧОКМ. Реконструкція чоловічого зимового костюма з етнографічної експозиції.

⁷⁸² Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 122.

⁷⁸³ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля: особливості класифікації... – С. 1067–1068.

⁷⁸⁴ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁷⁸⁵ Стельмашук Г. Українські народні головні убори / Г. Стельмашук. – Львів: Апріорі, 2013. – С. 107.

⁷⁸⁶ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля: особливості класифікації... – С. 1067–1068.

⁷⁸⁷ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 184.

⁷⁸⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 413; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 188; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 112.

⁷⁸⁹ Там само. – С. 112; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 413.

подолян залишилися високі конусоподібні або циліндричні шапки з овчини чи іншого хутра (*барашкова шапка, заяча шапка, ковпачок, кучма, папах, шличок*) та високі чорні смушкові шапки з суконним денцем і розрізом ззаду (*мазниця*⁷⁹⁰, *шапка на завісах*). У ХХ ст. також у вжиток увійшли шапки без денця й розрізу (*кубанки*), а ще круглі смушкові *шапки-кримки*. Окрім того, на Східному Поділлі побутовували: «*стовбур*» (висока шапка з овечого хутра)⁷⁹¹; *шапка з бобрами*; *шапка з червоного або синього сукна*, викладена всередині шкірою та обшита довкола хутром (лисячими хвостами); *шапка козацька* – шапка-кабардинка з видри, кошлата вовняна бурка-вільчура; *шапка сива*; *шапка стовбата* (*сферична кучма*) тощо⁷⁹². В негоду чоловіки Східного Поділля іноді вбирали поверх шапки сукняний *башилик* з довгими кінцями-китицями⁷⁹³. Чоловіче населення Центрального Поділля носило практично ті ж головні убори, що й східні подоляни. Також тут трапляються шапки конічної або стіжкової форми з сірого смушку, підбиті козячим хутром⁷⁹⁴.

Щодо чоловічих зачісок, то найпопулярнішою у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. переважно більшої частини подільських чоловіків залишалася зачіска «під макітру» («під горшок», «кругла» стрижка), для якої, як і раніше, волосся розчісували від маківки «шапкою» і підстригали колом. Натомість у селах Заставнівського району Буковинського Поділля хлопці й молоді чоловіки полюбили коротку стрижку⁷⁹⁵. Водночас у буковинських та західних (придністровських районів) подолян літнього віку продовжувала побутовувати зачіска з довгим волоссям, яке спадало довкола голови, відкриваючи ззаду шию, а спереду над очима було рівно стяте⁷⁹⁶. Крім цього, у всіх локальних зонах Поділля українські чоловіки носили невеликі підстрижені надгубні вуса, трошки спущені до кутів рота, а літнє чоловіче населення – іноді й бороди⁷⁹⁷.

Важливе місце у народному комплексі вбрання у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. продовжувало займати взуття, хоча влітку, у будні дні, подоляни ще часто ходили босі. Влітку взувалися переважно у святкові й обрядові дні (до церкви, на ярмарки, в гості, до корчми на гуляння, а парубки ще на вечорниці, сватання, весілля тощо), а на щодень – під час польових робіт (в косовицю, гребовицю, жнива)⁷⁹⁸. На Буковинському Поділлі у вжитку українських чоловіків були: видовбане взуття – *дерев'яні довбанці*⁷⁹⁹ (*дерев'янки, довбанки*⁸⁰⁰); плетене взуття – *солом'яниці* на дерев'яній підшві⁸⁰¹ (*солом'янки*) і *постоли солом'яні* (носили поверх чобіт взимку); стягнуте взуття – шкіряні *постоли* (*морщеники, морщениці*⁸⁰² – вид постолів, декорованих металевими *капсями*). Серед зшитого взуття, що прикриває стопу та гомілку, тут побутовували *калавирі* (напівчоботи спереду низькі, а ззаду – високі) та *чоботи* (за способом виготовлення та оздоблення: *валковані, гвоздьові, до перевзування, на пряму колодку* (взувалися як на праву, так і на ліву ногу), *рисовані* (*рісовані* – із закладеною в постійні складки нижньою м'якою частиною халяви); за кольором: *чорні* та *брунатного кольору*; за матеріалом: *боксові, рантові* (*чижми з лубами* – чоловічі рантові чоботи з твердими халявами), *сап'яниці, хромові, шкапові, юхтові*)⁸⁰². Західноподільські чоловіки влітку носили *личаки* (*плетені постоли, ходаки*), *солом'яниці*, шкіряні *постоли* (подекуди)⁸⁰³. У першій половині ХХ ст. на сході Тернопільщини та на заході Хмельниччини селяни носили такий локально традиційний різновид взуття, як «*бердяки*» або «*літні капці*». Їх вручну плели за допомогою дерев'яного гачка («*ключка*») з найгрубшої пряжі («*баловини*»). «Літні капці» вмiли робити майже усі чоловіки, тому на замовлення їх не виготовляли. Причому це взуття не використовували як святкове, а лише для взування біля хати. Ще одним видом повсякденного взуття у західних подолян цього періоду часу були *чугайні*

⁷⁹⁰ Там само. – С. 414; Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис... – С. 534.

⁷⁹¹ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в ХІХ – на початку ХХІ ст.... – С. 422.

⁷⁹² Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 193–194.

⁷⁹³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁷⁹⁴ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 495–496.

⁷⁹⁵ Кожолянко Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 59; Матейко К. Український народний одяг... – С. 182.

⁷⁹⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 182 : іл.

⁷⁹⁷ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 412; Стельмащук Г. Українські народні головні убори... – С. 111; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 187–188.

⁷⁹⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 419.

⁷⁹⁹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 122.

⁸⁰⁰ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 304; Кожолянко Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 52–63.

⁸⁰¹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 122.

⁸⁰² Кожолянко Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс вбрання буковинських подолян... – С. 377–378.

⁸⁰³ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273.

мешти, які плели (в'язали) з фарбованого вовняного сукна та підшивали «резіною», щоб ходити біля хати⁸⁰⁴. Взимку взувалися у добрі *шкапові чоботи*⁸⁰⁵ й чорні чоботи з призібраними в гармошку халявами, а також гвоздьові, *писані, підшивані*; боксові, сап'янці, хромові та юхтові чоботи⁸⁰⁶. На Східному Поділлі чоловіче взуття має ту ж основу, але дещо відрізняється локальними назвами. Наприклад, личаки східні подоляни йменували *верзуни, личаки-верзуни, дерев'яники, солом'яники (солоняники)*, які взували поверх чобіт взимку⁸⁰⁷. Стягнуте взуття – шкіряні *постоли* називалися тут ще *морщенці, ходаки*⁸⁰⁸. Серед різновиду чобіт характерними були гвоздьові, писані, підшивані; червонинці, чорні; боксові, сап'янці, хромові, шкапові та юхтові. Також у Вінницькій області (Східне Поділля) зодягали на ноги чоботи на дерев'яній подошві – *дерев'яники (диривліяники)*⁸⁰⁹. У побуті чоловіків Центрального Поділля використовувалося практично все розмаїття східноподільського взуття, окрім *диривліяників*. Солом'яники тут локально йменували *постоли солом'яні*, які також носили поверх чобіт взимку. У вжитку центральних подолян у досліджуваний період часу були ще буденні літні «бердяки» («літні капці») ⁸¹⁰. Варто зазначити, що чоловічі чоботи могли підбивати дерев'яними цвяхами і металевими підковами⁸¹¹. Вживалися подолянами й різноманітні допоміжні види утеплення та захисту ноги – полотняні або суконні *онучі* (на Буковинському Поділлі – *ванучі*, які зав'язували мотузками (*волоками*)). Так, подільські чоловіки обмотували онучами ноги, а зверху вдягали шкіряні постоли чи чоботи⁸¹². Взимку у чоботи з метою утеплення ноги вкладали ще й доволі значний пучок соломи – так звана *устілка*⁸¹³.

Використовували у чоловічому народному костюмі другої половини XIX ст. – початку XX ст. й прикраси. Зокрема, буковинські подоляни у ролі головних прикрас (або прикрас на голову) застосовували *бісерні стьожки (гердани стрічкові), герданики та бісерні квітки* як оздоби до капелюхів. Серед нагрудних прикрас поширення набули *бісерна басма* з дзеркальцем і бісерний п'ятикутник переважно з підвісками – *висьорок (вівсьорок, вівсьюрник, герданик)*, який кріпився на кептарі з лівого боку. Побутували як наручні прикраси – прикраси на пальці – *обручки* (вінчальні персні), а як поясні прикраси – *п'яжки і чепраги* для шкіряних ременів або поясів (чересів)⁸¹⁴. Чоловіки Західного Поділля як прикраси на капелюхи використовували також *бісерні стьожки (гердани стрічкові)*, крім того, *букетик весільний* з барвінку та живих квітів, *віночок або вінок весільний* з барвінку і живих квітів, *дзюмбал (гердан), трясениці* (бісерні букетики), *фавори* (штучні квіти зі стрічок та з нашитими лелітками). Популярними нагрудними прикрасами західних подолян були *букет весільний, котильон (кутальйон, вівсьюрник, висьорок, герданик), купочки* (у вигляді весільного букетика з бісеру), а нашійними – *гарасівки (гарусні стрічки для зав'язування сорочок через петлі на комір) й мідні шпонки (запонки)* для застібання коміра сорочки. Носили тут й *прикраси на пальці – вінчальні обручки*⁸¹⁵. Чоловічими східно- та центральноподільськими оздобами до капелюхів вважалися *китайки* (ткані стрічки), а також *вінки та квіти* (для весільних уборів). Роль нагрудних прикрас виконували *букет весільний* з барвінку і живих чи штучних квітів із різноманітного матеріалу та *гарасівки* (для зав'язування сорочок), а наручних – *обручка весільна*⁸¹⁶. Крім того, українці Центрального Поділля прикрашали капелюхи *згардами* – чорні оксамитові смужки, розшиті бісером⁸¹⁷. Додамо також, що загальнопоширеними нагрудними оздобами подільських чоловіків залишалися різноманітні стародавні *енколтіони, натільні хрестики (хрести-натільники або тільники), нагрудні іконки (нагрудні образки) та медальйони (медалики)* на стрічках або мотузках (наприклад, хрестик на чорній

⁸⁰⁴ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині XX ст. (за матеріалами польових досліджень) [Електронний ресурс] / Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe. 04.11.2016. – Назва з екрану.

⁸⁰⁵ Николаева Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁸⁰⁶ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068.

⁸⁰⁷ Николаева Т. Історія українського костюма... – С. 121; Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі... – С. 140.

⁸⁰⁸ Селянський одяг на Поділлі. Автолітографії В. Шавріна... – С. X.

⁸⁰⁹ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁸¹⁰ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині XX ст. ...

⁸¹¹ Іваневич Л. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 496–497.

⁸¹² Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 305; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63–64.

⁸¹³ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 419.

⁸¹⁴ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378.

⁸¹⁵ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1070.

⁸¹⁶ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁸¹⁷ Іваневич Л. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 498.

«*полятичці*» (вузькій стрічці) – Центральне Поділля)⁸¹⁸.

Завершували цілісний комплекс подільського чоловічого народного вбрання у другій половині XIX ст.^o – на початку XX ст. доповнення до одягу, зокрема *вишиті полотнища* та *сумкоподібні вироби*. До вишитих полотнищ належали вишиті *рушники*, які в окремих селах локальних зон Поділля використовувались нареченими як обереговий одяговий елемент на весіллі (найчастіше як пояс), та вишиті обрядові полотняні квадратні (рідше прямокутні) *хустинки*. Так, на Буковинському Поділлі ці хустинки мали назву *ширинки* (*ширінки*). Вони були вишиті переважно на кутах бісером, нитками, лелітками та з китицями на усіх чи одному з кутів. Побутували *ширінки* як складова частина весільного або святкового костюма юнаків. Їх тримали за один кутик у руках або закладали за пояс⁸¹⁹. На Східному та Центральному Поділлі обрядові хустинки, декоровані вишивкою на кутах, ще йменувалися *платочками* (*хусточками*, *фустинками*) та застосовувались нареченими як обереговий атрибут у весільному обряді. Також у селах Центрального Поділля шовковим, вишитим по кутах *платком* з китицями, підв'язували руки нареченому під час заручин, а шовкові *хустки* (переважно зелені чи червоні, подекуди чорні) пов'язували на шию нареченому на весіллі⁸²⁰. Серед сумкоподібних виробів практично в усіх субрегіонах Поділля траплялися *калита* – шкіряний чоловічий мішечок для тютюну; *калитка* – чоловічий гаманець з овечої шкіри, який кріпили на поясі; *торба* (*торбина*) – мішечок-сумка із пришитим з обох боків ручкою-поясом для носіння через плече. Буковинські подоляни носили також *бесаги* – дорожні вовняні сумки через плече з малюнком, витканим з конопляної чи вовняної пряжі у вигляді крупної клітки або сумкоподібний виріб, що складався з двох торбин, з'єднаних між собою частиною того ж полотнища, з якого були виготовлені самі торбини; *карманець* – гаманець; *табівку* (*тобівку*) – святкова плоска шкіряна торбина, оздоблена мідними бляшками (*блендами* або *капслями*) і тисненим узором; *тайстру* – буденна вовняна сумка через плече, зіткана узорною стрічкою, або святкова чи весільна вовняна сумка, оздоблена складним тканим узором та орнаментованою крайкою, що пришивалась до неї з двох боків і мала довгі тороки; *торбу* (*торбину*) – буденна вовняна сумка через плече з дрібним малюнком у вигляді поперечних смуг, заповнених геометричним або рослинним орнаментом. До шкіряних поясів також могли чіпляти ніж та курільне приладдя⁸²¹. У західноподільських чоловіків сумкоподібними доповненнями комплексу вбрання були *кошель*⁸²² (*кошіль*) – сумка через плече, плетена із лика, а також *табівка* (*тобівка*) й *тайстра* (весільна або святкова; *дзьобанка*, *дзьобенка*, *дзьобня* – буденна тайстра, яка побутувала у наддністрянських районах Західного Поділля)⁸²³. У вжитку східних подолян як доповнення до одягу слугували *калита*, *калитка*, *бесаги*⁸²⁴ – дві ткані торбини, котрі носили через плече, та *торба* (*торбина*) – мішечок-сумка із пришитим з обох боків ручкою-поясом для носіння через плече⁸²⁵. Чоловіче населення Центрального Поділля у ролі обрядового доповнення до одягу використовувало шовковий, вишитий по кутах *платок* (*хусточку*) з китицями, яким підв'язували руки нареченому під час заручин, а ще шовкову *хустку* (переважно зелену чи червону, подекуди чорну (с.о. Колодіївка Кам'янець-Подільського р-ну)), котру пов'язував на шию наречений на весіллі. Носили тут також *калиту*, *калитку* та *торбу* (*торбину*)⁸²⁶.

Певних змін та доповнень у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. зазнав і народний стрій українців Поділля. Передусім до натільних сорочок традиційного тунікоподібного, уставкового та безуставкового крою додалися наприкінці XIX ст. сорочки з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками чи гестками. Буковинські подолянки їх йменували *сорочки на кокетці* або «*кокеточні*» *сорочки*, західні подолянки – *сорочки на кокетці*, східні подолянки – *сорочки на кокетці*, *сорочки-гестки*, *гестки*, а центральні подолянки, окрім того, ще й *герстки* та, подекуди, *сорочки-побуботківки*⁸²⁷. На Буковинському Поділлі у цей час також поширення набули тунікоподібні сорочки під назвою *хлоп'янки* (*хлопнянки*), у яких були повністю вишиті прямі рукави, пазушний розріз та погрудки рослинним орнаментом яскравих кольорів. Жінки Буковинського Поділля хлоп'янку з рукавом, вишитим

⁸¹⁸ Іваневич Л. А. Локальні аспекти класифікації традиційних взуття, поясів і доповнень до одягу українців Поділля... – С. 194–195; Ї ж. Подільські традиційні натільні хрести... – С. 180–183; Ї ж. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 474.

⁸¹⁹ Кожолянюк Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 64.

⁸²⁰ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 498; Іваневич Лілія. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 474.

⁸²¹ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378, Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185.

⁸²² Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 118.

⁸²³ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля: особливості класифікації... – С. 1070.

⁸²⁴ Крохмалюк Д. І. Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я / Д. І. Крохмалюк. – К.: ТОВ ВПЦ Літопис – XX, 2015. – С. 22.

⁸²⁵ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁸²⁶ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні... – С. 498.

⁸²⁷ Іваневич Л. До особливостей класифікації жіночого натільного одягу українців Поділля... – С. 96; Ї ж. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 491.

орнаментом у вигляді гілки (дерева життя), подекуди називали сорочкою з рукавом *стовп* (*сорочка-стовп*). Однак найбільш поширеними в буковинських подолянках залишалися сорочки з плечовими вставками (*поликові сорочки зі «зморшкою», «зморщечкою»* або *зморчені, морщанки, морщенки, морщянки*)⁸²⁸. Аналогічно й на Західному Поділлі натільний одяг цього періоду часу представляли переважно сорочки зі вставками (*установкові, вуставкові, поликові, зморчені, морщенки*), пришитими по пітканню, з обшивкою або невеликим коміром-стійкою. Їх різновидом були *рясовані сорочки* (з рясованими рукавами у дрібні складочки), які траплялися лише в наддністрянських районах Західного Поділля⁸²⁹. Вишивка у морщенках заповнювала рукави, установки, розміщувалася широкими смугами на грудях, а часто й на спині⁸³⁰. Побутували тут зрідка й сорочки з відрізною полотняною *підточкою-спідницею* або *галькою*⁸³¹. У наддністрянських районах Західного Поділля на початку ХХ ст. у вжиток також входять тунікоподібні сорочки-*хлоп'янки*, вишиті на пазусі, рукавах (по всій площині), плечах, часто й трішки на спині різноколірними геометрично-рослинними або рослинними орнаментами заповлеченими нитками техніками лічильна гладь і хрестик⁸³². У східних подолянках найширшого вжитку отримала все-таки безустановкова сорочка з суцільнокроєним рукавом, що пришивався паралельно станові. Серед установкових цікавими були *сорочки з пухликами* (з призбируванням верхньої частини рукава у декілька рядів дрібних збірок із зигзагами між ними)⁸³³. Центральноподільські українки полюбили як установкові (також зустрічаються з пухликами), так і безустановкові сорочки. Жіночі сорочки тунікоподібного крою в Центральному Поділлі, як і на Східному, трапляються у цей період дуже рідко. А з кінця ХІХ ст. тут почали поширюватися й гестки з різноманітними способами оформлення горловини та розміщення пазушного розрізу (не лише спереду по центру чи збоку, але й на плечі чи спині)⁸³⁴. Усі подільські сорочки другої половини ХІХ ст. – на початку ХХ ст. продовжували шитися *довгополими додільними* чи з *підтичкою (підточкою)*. *Короткополі сорочки до підтички* ввійшли у побут подолян пізніше. Поділ вишивали у святкових чи обрядових сорочках, а з'єднувальні шви декорували кольоровими нитками (або природнього кольору) різними техніками часто навіть у буденних сорочках⁸³⁵.

Зміни відбулися й в поясовому одязі подолян. Зокрема, у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. практично мало трапляються *плахти*⁸³⁶, а незшитий та частково зшитий розпашний одяг використовувався у свята та під час обрядів. У будні та іноді святкові дні популярним поясным одягом стали різноманітного крою та матеріалу *спідниці*.

Так, українське жіноче населення Буковинського Поділля як стеговий одяг носило незшиті дволатові *запаски* (ширшу і вузчу) та незшиті розпашні *горбатки, горботки прості* чи «*багацькі*» (*горботки-трикольорки*) й *опинки*, які підперізувалися саморобним поясом – *баярком*. Горбатки й опинки поєднували з однолатовими запасками (тут вони виконували роль додаткового поясного одягу). Дівчатам стеговою одіжжю слугував розпашний виріб з більш тонкої й вже фабричної тканини – *фата, фота, фота з фустами*. А як додатковий поясний одяг, замість запаски, по боках під пояс підтикали одну або дві складені у декілька разів *хустки (турпани, фусты)*⁸³⁷. Носили буковинські подолянки і зшитий глухий поясний одяг, зокрема *спідниці*⁸³⁸. Щодо спідниць, то вони на Буковинському Поділлі були різної конструкції (закладені у складки або зборки) з вовняних і бавовняних тканин, переважно чорного кольору, з горизонтальними смугами ручного мережива чи декоративної тасьми по долу і часто з двома широкими тканими стрічками («*спускачами*») з боків, розшитих бісером. До спідниць використовували додатковий поясний одяг: *фартухи-запаски (попередниці* – ткані вовняні чи набивні з тканин), *фартухи (попередниці* – з вовняних або шовкових тканин)⁸³⁹.

⁸²⁸ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 299–300; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 187–188; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 59–62.

⁸²⁹ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 185.

⁸³⁰ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064; Ніколаєва^оТ. Історія українського костюма... – С. 118.

⁸³¹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 118.

⁸³² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4089.

⁸³³ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126.

⁸³⁴ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 491; Її ж. До особливостей класифікації жіночого натільного одягу українців Поділля... – С. 96–97.

⁸³⁵ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 119.

⁸³⁶ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 428.

⁸³⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

⁸³⁸ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 300; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁸³⁹ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 188–189; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 62–64.

На Західному Поділлі ще побутував жіночий поясний одяг у вигляді незшитих *запасок* та розпашних *горботок* (*горботок*), *обгорток*, *опинок*. Однак все більше у вжиток входили розмаїті *спідниці*. Передусім західні подолянки іноді використовували підточку сорочки як нижню спідницю (*гальку*), поділ якої оздоблювали широкою орнаментальною смугою. Варто зазначити, що крім вишивки жінки застосовували для декору здатність полотна довго зберігати збори. До того ж часто перед шиттям полотна для спідниць, як і для чоловічих штанів, вибивали фарбою темно-синіми або чорними кольорами. Носили західні подолянки й стародавні вовняні червоні, переткані вузькими смугами *літники* та вибійчасті узорчасті (*вибійки*, *мальованки*) або ткані смугасті полотняні спідниці (*димки*). Проте на початку ХХ ст. вибійчасті спідниці з домотканого полотна західноподільські українки поступово змінили на спідниці з фабричних тканин. Надзвичайно популярними стали так звані *шаленівки* (*шалянівки*, *шалінові* чи *шеланові спідниці*, *квітчасті спідниці*) з тканин, що містили натуралістичний рослинний малюнок на вишневому, зеленому чи чорному тлі. По низу така спідниця прикрашалася широкою смугою іншої тканини й яскравими нашивками. Крім того, тут поширені такі локальні назви різновидів спідниць у залежності від крою та матеріалу, як: *бурка*, *гранатова спідниця*, *мушестрова* або *смушестрова спідниця*, *пікова спідниця*, *спідниця в складки плісе* або *рясна спідниця*, *репсова спідниця*, *рясована спідниця* або *царська* по низу з тасьмою «*щіточка*». До спідниць вбирали додатковий поясний одяг – *запаску-фартух* (*фартух-запаску* – тканій або з тканин) чи *фартух* (*хвартух*, *попередницю* – полотняний, оксамитовий або з інших тканин). Важливе місце в західноподільському жіночому костюмі займали запаски-фартухи, які ткали із чесаної, заздалегідь пофарбованої, пряжі чинуватою технікою. Вони поділялися на запаски, ткані килимовою технікою (*килимові*) або поперечними смугами (*перебірні*). Дуже мальовничими були килимові запаски з типово килимовим орнаментом, які ткали подвійної довжини й носили, складаючи вдвоє (вперекидку). У перебірних запасках поле складали поперечні смуги, котрі чергувалися з елементами орнаменту. Запаски також могли декоруватися рясуванням у дрібні складки, вишивкою (бісером, лелітками), вовняними френзелями або бісерними тороками⁸⁴⁰.

Найбільш поширеним народним поясним східноподільським одягом довгий період була тканина вовняна *горботка* (*горботка*) чорного кольору, прикрашена по краях декількома зеленими і червоними нитками. Горботку закріплювали вузькою барвистою крайкою на талії разом з її піднятими кінцями. Подекуди на Східному Поділлі у ХІХ ст. ще вбиралися у святкові *плахти*⁸⁴¹, до прикладу, в Мурованокуріловецькому р-ні Вінницької обл.⁸⁴², Бердичівському р-ні Житомирської обл.⁸⁴³ і Балтському р-ні Одеської обл.⁸⁴⁴. Окрім названого, незшитого та частково зшитого, розпашного стегового одягу, тут носили й *гуньки*, *обгортки* (*запаски-катраниці*, *катринці*) та одноплатові *запаски*, а зі зшитого – ткані полотняні *димки*⁸⁴⁵, полотняні *друкованиці* (з друкованим узором), вибійчані полотняні *мальованки*, вовняні *літники*. Починаючи з початку ХХ ст., у побут східних подолянок входять різного крою спідниці з фабричних тканин⁸⁴⁶, зокрема *гуньки*, *спідниці у зборки* – «*на брижах*», *спідниці у складки* – «*на фалдах*» та *шарафани* (спідниці, з'єднані з нагрудним верхом – Кодимський р-н, Одещина). Як додатковий поясний одяг зі спідницями жінки зодягали *фартух* (*хвартух*, *попередниця*), *фартух-запаску* (тканій вовняний чи набивний з тканин; Літинський р-н, Вінниччина), *фартух-нагрудник* (*нагрудний фартух* – Бершадський р-н, Вінниччина), *фартух* з фабричної тканини «*в зборочки*», *хустку*⁸⁴⁷.

Жіноче населення Центрального Поділля тривалий час вбиралося у такий незшитий та частково зшитий розпашний поясний одяг, як: *горботка* (*горботка*), *гунька*, *обгортка* (*запаска-катраниця*, *катраниця*, *катриниць*, *катринця*, *катрінця* – у наддністрянських р-нах). Також у тих районах Хмельниччини, що були суміжними із Західним Поділлям, траплялися *килимові* або *перебірні запаски*, а на півдні – із Східним Поділлям (с. Мазники, Кам'янець-Подільський р-н) побутували *плахти*⁸⁴⁸. Зі зшитої стегової одіжі жінки носили не лише *димки*, *друкованиці*, *мальованки* і *літники*, але й *спідниці полотняні* (як окремі підтички з білого полотна, використовувались до короткопокої сорочки під запаску – Кам'янець-Подільський р-н) та *юбки* (домоткані в кольорову клітинку *спідниці у зборки* – Красилівський р-н). Серед глухих спідниць з фабричної тканини у центральних подолянок на початку ХХ ст. популярності набули *спідниці у зборки* – «*на брижах*», *спідниці у складки* – «*на фалдах*» (*спідниці у складочки*, *спідниці у рубчики*)

⁸⁴⁰ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 118.

⁸⁴¹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 428.

⁸⁴² Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 250.

⁸⁴³ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 622.

⁸⁴⁴ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 533.

⁸⁴⁵ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 429.

⁸⁴⁶ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 119.

⁸⁴⁷ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Матейко К. Український народний одяг... – С. 187.

⁸⁴⁸ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. 24; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 428.

і *рясовані спідниці* (по низу з тасьмою «*щіточка*») із фабричних тканин. До спідниць центральноподільські українки як додатковий поясний одяг напинали *фартухи* (*хвартухи, попередниці* – з полотна, бавовняних, вовняних або шовкових тканин, декоровані вишивкою, мереживом, стрічками й заціпами, кишеньками, складочками), *фартухи-запаски* (ткані або набивні) та *хустки*⁸⁴⁹.

Не обходився жіночий комплекс народного вбрання подолян другої половини ХІХ – початку ХХ^о ст. без нагрудного одягу. Він, як і в чоловічому костюмі, поділявся на *безрукавний* та *рукавний*. На Буковинському Поділлі серед безрукавої плечової одіжі продовжили своє побутування хутряні вироби, а саме: *кептарі* (*киттарі* – довгополі з розширенням донизу; довгополі безрукавки з хутряним верхом і низом (від лінії грудей) з набивної вовняної або шовкової тканини – Заставнівський р-н), *кептарці* (*кептарики* – короткополі прямоспинні), *киттарі* (прямоспинні, довжиною трішки нижче пояса), *кожушки* (*кожушини* – довгополі; місцева назва *кожухи* – с. Погорілівка, Заставнівський р-н), *лейбики*, *мінтяни* (*мунтяни, цурканки*⁸⁵⁰ – довгополі, трапецієподібної форми, оздоблені хутром тхора). Варто зауважити про щедру та барвисту прикрашання хутряних безрукавок буковинських подолянок аплікаціями зі шкіри, вишивкою вовняними різнокольоровими нитками, вовняними кульками, гудзиками, хутром тощо. Також набули поширення *камізьелки* з чорної вовняної тканини на підкладці⁸⁵¹.

У вжитку західноподільських жінок наддністрянських районів плечовим одягом залишилися також хутряні *кептарі* (*кептарики, кожушки, куці кожушки, мунтяни, півкожушки* – короткополі), *кожушини* (*кожушанки* – з цілнокроєними короткими рукавами) та *лейбики* (різної довжини). У ХХ ст. на Західному Поділлі популярними стали пишно вишиті нитками, бісером і лелітками безрукавки з плису або інших дорогих тканин⁸⁵², зокрема: *байбараки* (довгі прямоспинні, з оксамиту (*машестру*)), *горсети* (*лейбики* – середньої довжини, з панбархату), *горсети* (*горсетки, горсики* – переважно короткополі), *жупани* (прямоспинні середньої довжини, з оксамиту), *камізьелки, кафтани* (довгі камізьелки з оксамиту, призбирані в талії), *кірсетки* (*корсетки* – середньої довжини), *сердаки* (довгі прямоспинні, з вовняного сукна) та *станіки* (*станічки* – з оксамиту)⁸⁵³.

Українки Східного Поділля у ролі безрукавого нагрудного одягу продовжували використовувати *безрукавки-нагрудники, жилетки*⁸⁵⁴ (*жилети*), *катанки*⁸⁵⁵, *керсетки* (*керсети, корсетки*), а також *камізьелки*⁸⁵⁶. Керсети виготовляли з відрізною спинкою й густими зборками. Камізьелки були прямоспинними, шили їх вже з різних фабричних тканин і обшивали на полах тасьмою (*самоточкою*)⁸⁵⁷.

Серед жіночого плечового одягу Центрального Поділля побутували також безрукавні вироби з різних матеріалів, зокрема *безрукавки-нагрудники, безрукавки «плічки»* (з напівбавовняного репсу), *горсетки, жилетки*⁸⁵⁸, *керсетки* (*кірсетки, корсетки* – приталені, з оксамиту⁸⁵⁹ чи інших тканин), *камізьелки*⁸⁶⁰ (прямоспинні). А в наддністрянських районах Центрального Поділля носили й безрукавки зі шкіри та хутра під назвою *лейбики*⁸⁶¹.

Жіночий нагрудний вид одягу з рукавами на Буковинському Поділлі практично не трапляється, на відміну від інших субрегіонів Поділля, де він існував й раніше, та тепер лише розвинув своє різноманіття. Типовою плечовою одіжжю з рукавами у західних подолянок залишалися стародавні *кабатики* (*кабати* з чорного або синього оксамиту⁸⁶²) і *катанки* зі смугастого синьо-білого або червоно-білого домотканого полотна⁸⁶³ (пізніше й іноді сукняні), а також *куртаки* (*куртки*), *літники* (з легкої смугастої доморобної тканини). На початку ХХ ст. у вжиток ввійшли *кохти* (*кофти, кофти-польки*)⁸⁶⁴.

⁸⁴⁹ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 491–492.

⁸⁵⁰ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

⁸⁵¹ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожолянко^оГ. Етнографія Буковини... – С. 301–302; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 189–190; Костишина^оМ. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 64; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁸⁵² Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 118.

⁸⁵³ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065.

⁸⁵⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3213.

⁸⁵⁵ Матейко К. Український народний одяг... – С. 189.

⁸⁵⁶ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126.

⁸⁵⁷ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁸⁵⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1729.

⁸⁵⁹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 157.

⁸⁶⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 132.

⁸⁶¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁸⁶² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7214, 7219, 7220.

⁸⁶³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 118.

⁸⁶⁴ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065.

Східноподільські жінки продовжували носити такий нагрудний одяг з рукавами, як: *кафтаники* (*кафтанчики*, *кахтаники* – вовняні⁸⁶⁵; *кафтани димові* (виготовлені з димки) – Східне Поділля⁸⁶⁶), *кабатики*, *катанки* (полотняні з вибитими квітами), *кацавейки* (*кацабаї*, *кацафайки*)⁸⁶⁷, *куртаки*, *літники* (прямоспинні, з чорного сукна, без оздоблення)⁸⁶⁸. Незабаром у побуті з'являються також *кохти* (*кофти*, *кофти-польки*)⁸⁶⁹, а на початку ХХ ст. набувають поширення різноманітні покупні *кофти*, найчастіше з легких тканин⁸⁷⁰. Жіноче населення Центрального Поділля носило аналогічний східноподільському рукавний плечовий одяг. Окрім того, тут траплялися *жакети* з сатину жіночого крою⁸⁷¹.

В осінньо-весняний і зимовий періоди року традиційний стрій українок Поділля доповнювався верхнім одягом, який у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. частково зберіг свої основні типи та одночасно збільшив своє розмаїття. Буковинські подолянки як демісезонний одяг носили довгі *сардаки* (*сердаки*) тунікоподібного крою з коричневого (сірого або чорного) сукна з коміром-стійкою і боковими клиноподібними вставками, прикрашені вовняними шнурами, а також *сірійки* (*кафтани*, *кафтани-сірійки*) класичного крою з сукна різних відтінків сірого кольору, мало декоровані. Зимовим одягом незмінно продовжували слугувати *нагольні* (*некриті*) *кожухи*, передусім довгі, найчастіше білі (зрідка коричневі), вільного крою або з відрізною талією. Цей тип кожухів, як і чоловічі, називали «австрійські», «з подолками» чи «старі кожухи». Залишилися побутовати й кожухи середньої довжини – *кушини* (*спендзарі*^o – відрізнi у талії), *мінтяни* (*мунтяни* – короткополі з довгими рукавами та однією чи двома накладними кишнями) та кожухи прямоспинні короткі – *кентарі рукаві*⁸⁷² (з рукавами довгими), *кожушанки* (з рукавами до ліктів), *кожушки* (*куці кожухи* – переважно пофарбовані з довгими рукавами). Роль зимового суконного одягу або осінньо-весняного в негоду виконувала довга плащоподібна *манта* (*мантина*), яку носили поверх інших верхніх виробів. Манта у більшості випадків була білого (іноді сірого, ще рідше коричневого або чорного) кольору з невисоким коміром-стійкою і великим відкладним чотирикутним коміром (подекуди *башиком* (*відлогою* чи *каптуром*)), який звисав на спині практично до талії, оздоблений вовняними шнурами й вишивкою⁸⁷³.

За верхнє осінньо-весняне жіноче убрання українок Західного Поділля правили стародавні з доморобного сукна *опанчі* (з капюшоном (*бородицею*, *богородицею*, *каптуром*, *капицею*, *капузою*, *кобкою*), сірого або темно-коричневого кольору), *свити* (білого, брунатного, сірого чи чорного кольору) та *чушки* (брунатного кольору). Поширення набули також сукняні довгі – *гунька* (прямоспинна, без коміра, коричневого кольору (локально-зональні назви – *гуня*, *манта-гунька*) або приталеного крою, до низу розширена рясами, з виложистим коміром, коричневого кольору (локально-зональна назва – *кафтан*)), *капота* (з великим шалеподібним коміром) та *полька* (з відрізною спинкою і зборами, облямована чорним атласом або вельветом (локально-зональні назви – *блузка*, *блуза*)). Побутували й верхні жіночі вироби з крамних тканин, а саме: давній *жупан* (з покупної чорної тканини, відрізною талією і двома складками позаду й оксамитовим коміром; або прямоспинний, з крамної сірої у чорні смужечки тканини) та пізніший *кабат* (з оксамиту, розширений від талії). Серед короткого верхнього одягу західні подолянки носили старовинний *сіряк* (*сірак*, *сірячина* – довжиною до колін або до середини колін, з доморобного білого, темно-коричневого, сірого або чорного сукна, з широким відкладним коміром чи невеликим стоячим коміром, відрізний у талії та рясований по низу), а також новітніші – *катанку* (із чорної тонкої фабричної вовняної тканини прямоспинного крою, подовжена та розширена донизу з відкладним коміром)⁸⁷⁴ і *куртку*⁸⁷⁵ (*куртина* – довжиною до пояса). Більшість жіночих верхніх виробів прикрашали аплікаціями, кольоровими вовняними шнурами, китицями тощо. Окрім того, західноподільські жінки полюбили довгий верхній одяг з полотна, зокрема *каптан* (прямоспинний з домотканого тонкого або чиноватого полотна чи лляної тканини з вибитими узорами (вибійки)) та *юнку* (*біла свитка*, *кафтан*, «*приятелька*» – середньої довжини з домотканого білого полотна, з відрізною по талії спинкою, призбираним у складки низом і коміром-стійкою). Взимку вбиралися в суконний давній *сердак* (*сардак* – приталений і до низу розширений, із стоячим коміром, оздоблений кольоровими шнурами) та нагольні хутряні *кожухи* білого, жовтого (коричневого), синього (фарбовані) та чорного кольорів. Кожухи були довгі (до п'ят), середньої довжини

⁸⁶⁵ Пономар Л. Народний одяг... – С. 255.

⁸⁶⁶ Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 85.

⁸⁶⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

⁸⁶⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 119–120.

⁸⁶⁹ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 274.

⁸⁷⁰ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126.

⁸⁷¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 170.

⁸⁷² Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁸⁷³ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 302; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля...^o – С. 65.

⁸⁷⁴ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065.

⁸⁷⁵ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 118.

(до середини стегна або трохи нижче коліна) та прямоспинні короткі до талії (*бунда* – з короткими рукавами; *кожушок* – з довгими рукавами; *кушина*, або *напівкожушок* – з короткими широкими рукавами⁸⁷⁶). Іноді траплялися кожухи до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном, наприклад, *бекеші* (*бекешки*) – приталені зі зборами, криті синім сукном⁸⁷⁷. У негоду восени носили поверх іншого осінньо-весняного одягу опанчі, а взимку поверх кожухів – сердаки⁸⁷⁸.

Як верхній осінньо-весняний жіночий одяг Східного Поділля у вжитку залишалися старовинні *бурка*⁸⁷⁹, *бурнус*⁸⁸⁰, *манта* (*мантина*), *свита* (*свитка*), *чемерка* (*чимерка*, *чимарка*), *опанча*⁸⁸¹, шиті найчастіше з саморобного сукна темно-коричневих кольорів (крім опанчі, яка могла ще бути сірою). У негоду манти й опанчі зодягали поверх іншого демісезонного одягу⁸⁸². Бурка і манта були суцільнокроєними та розширювалися за рахунок великих бічних клинів. Напротивагу їм свити та чемерки мали відрізу спинку. Чемерки шили з викладеним або стоячим коміром, а свити – з відкладним, переважно шалеподібним коміром, а також рясними зборами по лінії талії. Довжина свит, бурок, чемерок сягала нижче колін, натомість манти – вище колін. Названі види одягу характеризувалися глибоким запахом та застіркою з лівого боку у вигляді шкіряного кільця і вузлика (*на бетельку*)⁸⁸³. Відмінною рисою сукняної довгої *опанчі* була наявність *відлоги* (*башлика*, *бородиці*, *каптура*, *капюшона*). З часом став побутувати такий східноподільський жіночий сукняний верхній одяг, як: *бунда* (плащоподібного крою, носили в негоду), *катанка з капюшоном* (плащоподібного крою, обов'язково з відлогою для негоди) та *полька* (довга, з відрізною спинкою й зборами, облямована чорним атласом або вельветом)⁸⁸⁴. Популярним тут був верхній одяг з полотна чи іншої тканини, а саме: *каптан* (прямоспинний, з домотканого тонкого або чинуватого полотна чи лляної тканини з вибитими узорами (вибійки))⁸⁸⁵; *капота* (коротка зі смугастої біло-чорної або біло-синьої крамної тканини з маленьким відкладним коміром або без нього); *катанка* (з тонких крамних тканин, приталеного крою, довжиною трішки нижче колін)⁸⁸⁶. Варто підкреслити, що практично у всіх видах верхнього осінньо-весняного одягу східні подолянки декорували поли, комір і рукави кольоровими нитками (*косицями*), розшивали тасьмою, шнурами, шкірою, оксамитом тощо⁸⁸⁷. Зимовим суконним одягом була стародавня *гуня* (*гунька*), довжиною нижче колін і з фальшивими рукавами, яку в негоду носили поверх кожуха⁸⁸⁸. Проте основним зимовим жіночим убранням залишалися нагольні, прикрашені аплікаціями й вишивкою кожухи білого, жовтого (коричневого) та чорного кольорів⁸⁸⁹ різної довжини, але з переважанням кожухів середньої довжини⁸⁹⁰.

Верхнім осінньо-весняним убранням українок Центрального Поділля слугували давні *бурка*⁸⁹¹, *манта* (*мантина*), *опанча*⁸⁹², *свита* (*свитка*), *сіряк*, *чемерка* (*чимерка*, *чимарка*) та *чугайнка* з доморобного сукна. Тут опанча також шилася довгою із стоячим коміром та обов'язково відлогою (башликом, бородицею, богородицею, каптуром, капюшоном) із сірого або темно-коричневого сукна. Манта й опанча слугували як плащоподібний одяг для негоди, тому носилися поверх іншого демісезонного одягу⁸⁹³. Центральноподільський жіночий сукняний *сіряк* був довжиною до колін або до середини колін, приталеного крою, відрізний у талії та рясований по низу, з широким відкладним коміром чи невеликим коміром-стійкою, білого, темно-коричневого, сірого або чорного кольору. Чугайнку (чугайну) виготовляли з доморобного або фабричного темно-коричневого сукна, прямоспинного крою, розширену до низу клинцями, з викладеним коміром. Продовжив побутування полотняний або з лляної тканини з вибитими узорами жіночий *каптан*. Крім того, на території Центрального Поділля у вжиток жінок ввійшли довга сукняна *полька* (прикрашена атласом чи вельветом) і коротка суконна *куртина*. Всі названі вироби, як і в

⁸⁷⁶ Горинь Г. Художня обробка шкіри... – С. 432.

⁸⁷⁷ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1065–1066.

⁸⁷⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

⁸⁷⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

⁸⁸⁰ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 274.

⁸⁸¹ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 144.

⁸⁸² Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

⁸⁸³ Там само. – С. 120.

⁸⁸⁴ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 185; Матейко К. Український народний одяг... – С. 180;

Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст... – С. 422.

⁸⁸⁵ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁸⁸⁶ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 260–274.

⁸⁸⁷ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁸⁸⁸ Там само. – С. 81–82.

⁸⁸⁹ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст... – С. 422;

Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 432.

⁸⁹⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁸⁹¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188 : іл.

⁸⁹² Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 144.

⁸⁹³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 81–82.

інших локальних зонах Поділля, оздоблювалися різнокольоровими тасьмою і шнурами, вишивалися вовною, доповнювалися шкірою чи оксамитом та ін. У ролі зимового суконного одягу центральні подолянки також носили старовинну плащоподібну *гуню* (*гуньку*) темно-коричневого кольору, декоровану аплікацією зі шкіри, яка також в негодю вбиралася на кожух. Головним зимовим убранням українців Центрального Поділля зоставалися нагольні хутряні кожухи прямоспинного крою та відрізи у талії й розкльошені; довгі, середні й короткі; білого, жовтого (коричневого) і чорного кольорів; прикрашені аплікаціями з сукна й шкіри, вишивкою та хутром⁸⁹⁴.

Важливе місце в комплексі народної подільської ноші у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. залишалися традиційні пояси, якими жінки підперізували сорочки, поясний та верхній одяг. На Буковинському Поділлі й надалі запоясувалися вовняними плетеними вузькими *крайками*, тканими вузькими *баюрами* (*баюрками*, *баярками*), тканими широкими й довгими орнаментованими *крайками* та довгими *окрайками* з різним малюнком на його кінцях з метою імітації двох поясів (для заперізування фоти), практично всі з тороками⁸⁹⁵. У вжитку західних подолянок також побутували плетені й ткані вузькі вовняні узорчасті *крайки*, а ще ткані широкі пояси одноколірні або багатоколірні (у клітинку, в смужку чи з орнаментом)⁸⁹⁶. Східноподільські українки носили вовняні вузькі узорчасті, коротші, ніж пояси, плетені *крайки* (*окравки*, *попружки*) і довгі вузькі *почаївські пояси* червоного кольору з китицями (для підпоясування верхнього одягу). Окрім того, тут були поширені ткані довгі вузькі *баюри* (*баюрки*, *баярки*) та широкі бавовняні або вовняні, однотонні (переважно червоні чи зелені; наприклад, вовняні *червчаті пояси* червоного кольору) або різнокольорові; клітинчасті, смугасті або орнаментовані пояси (наприклад, лляні цупкі *каламайкові* (*каламайські*) *пояси* тощо)⁸⁹⁷. Жінки Центрального Поділля також використовували вузькі вовняні узорчасті ткані й плетені *крайки* та ткані *баюр* (*баюрка*, *баюрок*, *барок* – для підперізування верхнього одягу). Полюбляли тут і ткані широкі бавовняні або вовняні монохромні (передусім зелені й червоні, а ще *білі пояси*) або поліхромні пояси (в т. ч. й лляні *каламайкові пояси*). Варто зазначити, що переважна більшість вузьких та широких жіночих подільських поясів мали китиці, кутаси або тороки⁸⁹⁸.

Невід'ємною часткою жіночого народного строю українців Поділля у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. продовжували бути головні убори, що додавали комплексу гармонійності. В залежності від віку їх поділяли на дівочі та жіночі. Дівчата Буковинського Поділля прикрашали голову вінками з живих і штучних квітів зі стрічками (*дрібниці*, *кагальці*, *трисульки*) та вінкоподібними уборами у вигляді стрічки з квітами, сплетеними різнокольоровими нитками, металевими пластинками й монетами або стрічки лише з металевими прикрасами (*чільце*). У будні дівчата зав'язували начільну стрічку (*стенжку*, *стьонжку*, *стьожку*), зліва за неї затикали живі квіти, а справа – бант зі стрічки (*машки*)⁸⁹⁹. Оздоблювали також волосся, як і раніше, *китичками скроневими*⁹⁰⁰, а в коси заплітали *волічкові упліти* (*волічки*, *уплітки*). Головні убори ще доповнювали «затиканими кучерями» – прикраси у вигляді пухнастого качинового пір'я, яке фарбували в чорний колір. Які святкові та весільні місцеві дівчата полюбляли вінкоподібні комбіновані головні убори, характерні лише для цієї локальної зони Поділля й деяких інших куточків Буковини. Серед них найбільшу популярність мали «вінок» і «капелюшиння» («капелюшиня»). В окремих селах Буковинського Поділля на межі з селами Верхнього Буковинського Попруття траплялися такі убори, як «карабуля» («карабулі», «коробулі»), «коди» («кода», «кодина») й «коробка». Спільним для цих видів дівочих уборів була картонна або луб'яна основа («лубок»), яку обтягували тканиною, а відрізнялися вони матеріалами для оздоблення (ними були – гердани, монети, металеві карбовані пластинки, намистини, штучні квіти з оксамиту, паперу і шовку, дзеркальця, сухозліть, шовкова тасьма, павині пір'я, ковила, стрічки тощо). Кріпилися вони на тім'ї, зверху переважно випускався жмут трави – ковила («шовкова трава», «Боже тіло»), а зі споду циліндра по спині звисали стрічки. Весільні головні убори обов'язково доповнювалися *барвінковими вінками* (*віночками*), часто позолоченими золотистою фарбою⁹⁰¹.

⁸⁹⁴ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 492–493; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 432.

⁸⁹⁵ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 58; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 64; Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 122.

⁸⁹⁶ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068; Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁸⁹⁷ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126; Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁸⁹⁸ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 497.

⁸⁹⁹ Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁹⁰⁰ Николаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Николаєва. – К. : Дніпро, 2005. – С. 228.

⁹⁰¹ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 304; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 60–61; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 66.

До жіночих святкових головних уборів буковинських подолянок належали *рушникоподібні убори* з лляної, зрідка конопляної тканини білого кольору, прикрашені вишитими або тканими смугами орнаментів чи їх поєднанням – *намітка, перемітка, рушник* та *рушник-перемітка (намітка-рушник)*⁹⁰². З кінця ХІХ ст. популярними стають *хусткоподібні убори* – *платина* (прямокутний убір переважно білого чи світло-жовтого кольору, витканий із заплочі або волічки й оздоблений смужками із зубців або дрібненькою клітинкою) та різноманітні *хустки (фустки, фуски* з полотна, бавовняної, вовняної чи шовкової тканини (з вишивкою або без, з тороками (китицями, кутасами, френзелями) або без). Скручене довге волосся жінки ховали під *шапкоподібні убори* – *керпу (кирпу), фес (фис)*⁹⁰³ або *чепець (очіпок)*⁹⁰⁴.

У святкові дні дівчата Західного Поділля носили такі начільні головні убори, як: *стрічки (лянти)* – ткані стрічки з нашитими квітами і листочками; *стрічки-намушниці* – стрічки, декоровані намистинами і золотим позументом; *начільні стрічки з «навушниками»* з кружечків твердого паперу, обмотаних кольоровою волічкою (їх прикріплювали на висоті вух). Звичайні начільні стрічки носили й у будні. Дівочі святкові й весільні убори західних подолянок включали також вінки та вінкоподібні головні убори у вигляді *обруча* або *шапочки (каптура, капелюшка)*. Вінки у теплі пори року виготовляли з живих квітів, зілля, ягід тощо, а взимку – зі штучних квітів із вошеного паперу, фарбованого пір'я, вовни, стрічок, намистин, бісеру, леліток. Обручі (картонні, луб'яні, з пасма конопель чи льону або соломки, сплетеної в косу, з солом'яної стрічки, зі стрічок) західні подолянки прикрашали герданами, монетами, штучними квітами та стрічками (*ввиванка, вінок-обруч, заушники*). Оксамитові шапочки оздоблювали низками коралів і рядками дрібних квітів із різних матеріалів, позаду чіпляли шовкові стрічки. Каптурі (капелюшки) суцільно розшивали рядами орнаментальних бісерних стрічок – *«силянок»*, кольорових намистин і дрібних штучних паперових квітів. Хоча, як у давнину, дівчата могли самостійно без основи накладати силянки на волосся густими рядами без пробілів. Усі дівочі вінки та вінкоподібні головні убори доповнювалися різнокольоровими одногонними та орнаментованими стрічками (*биндами, лентами, лянтами, стьонжками*). А весільні убори містили ще й барвінкові вінки, які нерідко покривали позолотою (*золотили*)⁹⁰⁵.

Характерними жіночими головними уборами Західного Поділля були старовинні рушникоподібні убори – *намітка (перемітка)* або *плат* з вишитим чи тканим орнаментом, які носили поверх *очіпків*⁹⁰⁶ (*каптурів* чи *чепців*). Носили й велике різнобарв'я *хусток (платків, хустин, хустинок, хусточок, фусток)*, зокрема *байкову хустку, баранкову хустку, оксамитову хустку, шалянову хустку, штапельну хустку* тощо. Під *очіпок, намітку* або *хустку* підкладали обручеподібні убори, що підтримували скручене жіноче волосся – *тканинний валок, кичку* з конопляного шнура або дерев'яну *кибалку*⁹⁰⁷.

Багатими були й східноподільські дівочі головні убори. У будні та свята дівчата Східного Поділля зодягали начільні пов'язки (*бинди, стрічки*). До святкових вінкоподібних головних уборів належали *«кутаси», «навушники»* й *«квітки»*, котрі мали вигляд стрічок, декорованих гудзичками, бісером, скляними не дутими й дутими намистинами (пацьорками), *«квітками»* з призбираних стрічок, *«кутасиками»* з лучки (вовняними кульками) тощо. Найбільшого поширення тут набули виті, плетені та шиті яскраві *вінки-шнурі* й пишні *площинні вінки* – влітку із зілля, живих квітів, а взимку зі штучних квітів із вовни, металевих блискіток, намистин, пір'я, стрічок тощо. До вінків обов'язково чіпляли значну кількість різнокольорових стрічок (*бинди, ленти, ленти, лянти*). Причому вінки плелися зачасти вузенькими та розширеними ззаду. Дещо пізніше вінки із зілля замінили квітковими вінками з різнокольорового провошеного паперу чи стружки та вінками з воску, лою або парафіну (*«білий», восковий, лойовий, папіровий, парафіновий* або *терновий вінок, парусовий вінок* або *білий «з парусами»*). Весільні убори в обов'язковому порядку супроводжувалися вінками з барвінку (*довгий барвінковий вінок, золотий вінець*)⁹⁰⁸.

На щодень східноподільські жінки продовжували носити шапкоподібні убори, передусім старовинні *очіпки (чепці, чепчики)* та їх локально-зональні різновиди – *каптур (каптура, каптурчик), кичка (очіпок-кичка)*⁹⁰⁹ – у східних районах Вінниччини). На початку ХХ ст. набувають поширення в'язані шапкоподібні убори – *плетінки, сіточки*⁹¹⁰. У свята поверх очіпків вбирали жіночі платові головні убори (*намітку,*

⁹⁰² Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 295–296.

⁹⁰³ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61–62.

⁹⁰⁴ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 387–388; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11, 31, 55, 56, 63, 77, 78, 101, 129, 148, 403, 1103, 1192, 1207, 1208, 1216, 1232, 1244, 1407.

⁹⁰⁵ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1066–1067.

⁹⁰⁶ Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 115.

⁹⁰⁷ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1067.

⁹⁰⁸ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ – ХХ ст... – С. 181–182.

⁹⁰⁹ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 227 с. : іл.

⁹¹⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

намітку-убрус (убрус), нафраму (нафрамицю), рантух (рантушину, рантушок), рубок (рубочок) і серпанок та різноманітні хустки. Варто зауважити, що під усі різновиди очіпків, наміток і хусток жінки Східного Поділля використовували для підтримання зібраного й скрученого навколо голови чи ззаду у вузлик волосся⁹¹¹ обручеподібні убори – кибалку (кибалочку), скручену і шиту з полотна у формі валика та кічку (кичку), виготовлену з конопляного прядива. У ХХ ст. в будні та свята все частіше східні подолянки зодягали розмаїті хустки (платки, хустини, хустинки, хустиночки, хусточки, фуски, фустинки, фустки, фусточки)⁹¹².

Буденними дівочими головними уборами Центрального Поділля були широкі начільні бинди (лєнти, лянти, стрічки, стьонжски), за які затикали квіти, а в коси вплітали вузенькі биндочки (впліточки, вплітки, кісники, косники, стєнжски, стьожски)⁹¹³. Найбільше побутовали серед святкових вінкоподібних головних уборів дівочі стрічки з нашитими рядками намистин та розеток з ниток («наушник» або «наушниця»), або тасьма, оздоблена призібраними стрічками з гудзичками й пацьорками («кутаси»). Святкові головні убори включали вінки та вінкоподібні вироби. Причому поширення мали виті й плетені вінки із зілля, живих чи штучних квітів, стрічок, бісеру і намистин, а пізніше зі стружки, воску, лою та парафіну («білий», восковий або лойовий вінок, парусовий вінок або білий «з парусами»). А весільні головні убори обов'язково доповнювалися барвінковими вінками⁹¹⁴.

Жіночі святкові головні убори центральних подолянок охоплювали різноманітні хустки та старовинні рушничкоподібні убори (намітка (перемітка), намітка-убрус (убрус), нафрама (нафрамиця), рантух (рантушина), рубок (рубочок), серпанок). Під ними жінки носили шапкоподібні давні убори (каптур (каптура, каптурник), очіпок (чепець, чепчик) та новітні убори (плетінка, сіточка). Волосся під різнотипи очіпків і наміток утримували за допомогою обручеподібних уборів (кибалка (кибалочка) і кічка (кичка)). З початку ХХ ст. жінки Центрального Поділля також все частіше замінюють різновиди наміток на хусткоподібні убори (які вже рідше носять з очіпками) – турпани та хустки (платки, хустини, хустинки, хустиночки, хусточки)⁹¹⁵.

Невід'ємною складовою, особливо святкового та обрядового жіночого народного костюма Поділля у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст., як і раніше, було взуття. Хоча в будні у теплу пору року жінки, як і чоловіки, продовжували ходити босими. Буковинські подолянки у ролі взуття використовували дерев'яні довбанці (дерев'янки, довбанки), плетені солом'яні на дерев'яній підшві (солом'янки) та постолі солом'яні (поверх чобіт взимку), стягнені шкіряні постолі (капці⁹¹⁶ й морщенки (морщениці) – постолі, прикрашені металевими каплями), літні туфлі («половинки» – з чаркоподібними каблуками, відомі з кінця ХІХ ст.)⁹¹⁷, черевики на підборах (черевички; дармати – черевики з високими халявами і звуженими до низу каблуками («обцасами»); румунки), калавирі (напівчоботи спереду низькі, а ззаду – високі), чоботи (чобітки; за кольором найуживанішими були чорнобривці (з жовтими халявами і чорними передками – особливо улюблені серед жінок на усій території Поділля), сап'янові (сап'яніці) чоботи жовтинці (жовті), брунатні (брунатного кольору) і червонинці, носили й чорні буденні чоботи)⁹¹⁸.

Західноподільські жінки на ноги вдягали плетені личаки (плетені постолі, кольорові постоліки або «гуцульські постолі», ходаки)⁹¹⁹, «бердяки» або «літні капці», чугайні мешти⁹²⁰, стягнуті шкіряні постолі (зрідка). Взимку західноподільські селянки, окрім чобіт, ходили у червоних черевиках з чорними або білими «обцасами» («коляви» червоні, а «спід» чорний або білий). Оскільки черевики теж були дуже дорогими, їх шили на замовлення у чоботаря лише одну пару для усієї родини⁹²¹. Крім того, побутовали черевики (черевички або чобітки; румунки – черевики на шнурівках із короткими халявами і невисокими підборами) та розмаїття чобіт (чобітків; поширеними були чорні боксові й юхтові чоботи для будня, а на

⁹¹¹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край – С. 424.

⁹¹² Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 186–187, 193.

⁹¹³ Стельмащук Г. Українські народні головні убори... – С. 115–118.

⁹¹⁴ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 182; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528–2805.

⁹¹⁵ Іваневич Л. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 495.

⁹¹⁶ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268.

⁹¹⁷ Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 163.

⁹¹⁸ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолянок... – С. 377–378; Кожолянко Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 65–66.

⁹¹⁹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁹²⁰ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. ...

⁹²¹ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. ...

свята у заможніших селян – *чорнобривці* й жовті (*жовтинці*) або червоні (*червонинці*) *сап'янци*, дуже рідко траплялися зелені *сап'янци* (*зеленинці*)⁹²².

Жінки Східного Поділля взувалися у плетені *личаки-верзуни* (*дерев'яники*, *солом'яники*), шкіряні *постоли* (*морщенці*), *черевики* на резинках або з високою шнурівкою⁹²³, *чоботи* (*чобітки*; буденні чорні *боксові* й *юхтові* чоботи, святкові – *чорнобривці* або кольорові *сап'янци* (*жовтинці*, *червонинці*))⁹²⁴.

Жіноче взуття Центрального Поділля включало плетені *личаки* (*личаки-верзуни*, *дерев'яники*, *солом'яники*), «*бердяки*» або «*літні капці*»⁹²⁵ та *постоли солом'яні* (поверх чобіт взимку), стягнуті шкіряні *постоли* (*морщенці*, *ходаки*), *черевики* (*черевички* або *чобітки*; *румунки*), *чоботи* (*чобітки*; чорні буденні *боксові* й *юхтові* та святкові *чорнобривці* або *сап'янци* (*жовтинці*, *червонинці*))⁹²⁶. Жіноче взуття, передусім одноколірні або комбіновані *черевики* та *чоботи*, також прикрашали декоративними строчками і тисненням, підбивали дерев'яними цвяхами і металевими підковами⁹²⁷. Застосовували подільські жінки й такі допоміжні види утеплення і захисту ноги, як *онучі* – полотняні або суконні (локальна назва на Буковинському Поділлі – *ванучі*, котрі прив'язували мотузками (*волоками*)); носили в окремих районах буковинські подолянки ще й *панчохи* з «*гульками*» (як дівочий святковий елемент вбрання)). Взимку допоміжним утепленням у чоботи слугували пучки соломи – *устілки*⁹²⁸.

Для створення довершеності подільського жіночого комплексу народної ноші українок Поділля другої половини XIX ст. – початку XX ст. обов'язково застосовували велике розмаїття зйомних прикрас. Тривалий період часу на Поділлі зберігалися реліктові види оздоб, які містили металеві монети, дукачі, хрестики, медальйони, бубонці та пластинки. Здавна поширення й велику шану мали намиста з коралів, гранатів і перлів. Проте найбільше в ціні були привозні різнокольорові скляні намиста, інкрустовані смальтою, емаллю й позолотою у вигляді оригінального рослинного орнаменту. Дещо пізніше у побут ввійшло яскраве дуте скляне намисто різної форми. Багатим різноманіттям, техніками, орнаментикою, кольоровою гаммою та локально-зональними назвами характеризувалися традиційно улюблені бісерні прикраси⁹²⁹. Так, оздобами на Буковинському Поділлі були вушні – *сережки* (*ковтки*, *когутики*, *когутки*, *кугутки*) та головні (або прикраси на голову, які зодягали лише дівчата) – *бісерні стьожки*, *тердан стрічковий*, *тердан стрічковий з підвісками*, *хвостач* (з бісеру). Серед нагрудних жінки носили такі прикраси, як: *басма* (з бісеру), *бісерна стрічка*, *венеціанське намисто* (*венеційські коралі*), *тердан розетковий*, *стрічковий* або *стрічковий з монетами* (*терданик*, *терданик*, *гирданик*), *дармовиси* (з дутого скла), *дукати* (*дукачі*), *дукач* (*бідні дукачі*, *дукачі-медальйони*), *дукачі-образки*, *згарди* (*згарди* – з хрестиків (мідних кружляків)), *згардочки* (з бісеру та хрестиків), *коралі* (*каралі*, *коралі*, *коралове намисто*, *багате*, *добре*, *мудре* або *правдиве намисто*, *справжні*, *справедливі* або *щирі коралі*), *криза* (комір з бісеру), *намисто* (*монисто*, *пацьорки* – з гранатів, перлів, смальти), *намисто з монет* (*намисто* – з коралів і монет; з кольорових скляних намистин і металевих підвісок (монет), з'єднаних металевою пряжкою «*чепрагою*»), *салби* (з срібних монет (*дукатів*, *шусток*), нашитих на основу з тканини), *скляне* (*не дуте*) або *камінне намисто* (*пацьорки* – з скляних намистин, часто інкрустованих смальтою, емаллю, позолотою), *скляне* (*дуте*) *намисто* (*бранзульєти*, *лускавки*⁹³⁰, *надуванці*, *пацьорки* – з кольорового дутого скла), *силянка* (*силянка-комір* – з бісеру), *хрестики* (*дерев'яні* на шовкових стрічках або металеві на шнурочках чи ланцюжках), *цятки* (*венеціанське намисто жінок Буковинського Поділля*; *бісерна прикраса*), *френзлі*, *шелести* (*бубонці* – з круглих пустотілих дзвіночків з отворами «*колокілець*»). Поширеними нашійними оздобами буковинських подолянок вважалися: *бісерна стрічка* (на смужці оксамиту), *блискавки* (з дрібних скляних намистин), *гармузи* (зі скляних намистин), *грустали* (скляні коралі), *тердан з дукачами*, *тердан стрічковий* (на основі з тканини), *тердан стрічковий з підвісками* (з бісеру), *терданик* (*тердяник*), *коралі*, *пацьорки* (з різнокольорового скла), *силянка* (*силянка-комір* – з бісеру), *цятки* (*венеціанське намисто*). Роль наручних оздоб виконували переважно прикраси на пальці (частіше мідні, рідше срібні чи золоті) – *каблучки*, *кілця* (локальна назва на Буковинському Поділлі), *обручки* (вінчальні *персні*), *перстні* (*персні*). На початку XX ст. зрідка трапляються поясні прикраси – *крайки* з бісеру⁹³¹.

⁹²² Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

⁹²³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁹²⁴ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX... – С. 125–126; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 430; Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленьки (Крижопільський район Вінницької області)... – С. 48–49.

⁹²⁵ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині XX ст....

⁹²⁶ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 496–497; Матейко К. Український народний одяг... – С. 188–189 : іл.

⁹²⁷ Горинь Г. Художня обробка шкіри... – С. 433.

⁹²⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 419.

⁹²⁹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121–122.

⁹³⁰ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 228 : іл.

⁹³¹ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63–64; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 66.

У вжитку західних подолянок побутували вушні прикраси – *заушники* (*ковтки з бовтицями* – *сережки з підвісками*), *кульчики*, *сережки* та дівочі головні прикраси – *баламути* (стрічки з герданами, котрі звисають над вухами як *сережки*), *бісерні стьошки*, *гардан* (*валок* – з бісеру на вовняній основі), *гердан стрічковий*, *гердан стрічковий з підвісками*. Великим розмаїттям характеризуються нагрудні жіночі прикраси Західного Поділля, а саме: *баламути* (*баламута* – з річкового бурштину; з морських перламутрових намистин), *бісерна криза*, *бісерна стрічка*, *букет весільний*, *венеціанське намисто* (*венеційські коралі*), *гранати*, *гердан* (*герданник*) *кутовий*⁹³², *кутовий з монетами* чи *медальйоном*, *стрічковий*, *стрічковий з монетами*, *дзюмбали* (локально-зональна назва гердана), *дукати* (*дукачі*), *дукачі-образки*, *згарди*, *корали* (*каралі*, *коралі*, *коралове намисто*, *багате*, *добре*, *мудре* або *правдиве намисто*, *справжні* або *щирі коралі*), «*корольки*» (з бісеру)⁹³³, *криза*⁹³⁴, *ланцюжки* (*клокички*)⁹³⁵, *лускавки* (з дутого скла), *медалики* (*металіки*), *монисто з бісеру* (*мониста*), *намисто* (*монисто*, *пацьорки* – з бурштину, гранатів, перлів, смальти; одночасно із різних матеріалів (бісеру, дерев'яних і керамічних намистин, дутого і кольорового скла, дешевого каміння)), *пацьорки* (*дуті пацьорки* – з дутого скла; з різнокольорового звичайного скла), *перли* (*перла*), *плетінка об'ємна* (з бісеру), *салби*, *скляне намисто* (з скляних намистин, інкрустованих смальтою, емаллю, позолотою), *скляне намисто* (*кулі*, *надуванці*)⁹³⁶, *пацьорки*, *дуті пацьорки* – з кольорового дутого скла), *силянка-комір* (з бісеру), *смальта* (з непрозорого скла; намисто зі смальти червоного кольору – *крававниця*), *смолянки* (*коралі з глини*), *хрестики*. У ролі шийних використовували такі західноподільські прикраси, як: *бісерна стрічка*, *гердан з дукачами*, *гердан стрічковий*, *гердан стрічковий з підвісками*, *герданник*, *монисто* (з бісеру), *монисто обплетене* (з намистин, обплетених бісером), *плетінка об'ємна* (з бісеру), *силянка-комір*. Наручними прикрасами на пальці у жінок слугували *каблучки*, *обручі* (персні дерев'яні або залізні), *обручки* (вінчальні персні), *перстні* (*персні*). На Західному Поділлі з початку ХХ ст. подекуди побутували поясні прикраси у вигляді бісерної *крайки*⁹³⁷.

Східноподільські українки носили вушні прикраси – *заушники* (*ковтки з бовтицями*), *ковтки* (*сережки*), *кугутки*, *кульчики* та *сірешки*. Серед нагрудних оздоб тут жінки полюбили: *баламути* (*баламута*, *барламути*, *берламути* – з перламутрових намистин), *бісерна криза*, *бісерна стрічка*, *букет весільний*, *венеціанське намисто* (*венеційські коралі*), *гранати*, *гердан* (*герданник*), *гердан стрічковий*, *дукати* (*дукачі*), *дукачі-образки*, *згарди*, *корали* (*каралі*, *коралі*, *коралове намисто*, *багате*, *добре*, *мудре* або *правдиве намисто*, *справжні* або *щирі коралі шліфовані* або *рублені* (*тяті*) – переважно коралі у формі циліндриків або маленьких барилець⁹³⁸), *медалики*, *монисто з бісеру*, *намисто* (*монисто*, *пацьорки* – з гранатів, перлів, смальти), *пацьорки писані* (з кольорового венеційського скла), *перли* (*перла*), *скляне* (*недуге*) або *камінне намисто* (*пацьорки*), *хрестики*. Нашийні оздоби східних подолянок охоплюють такі їх різновиди, як: *бісерна стрічка*, *галочка* (комір з бісеру), *гердан з дукачами*, *гердан стрічковий*, *гердан стрічковий з підвісками*, *згарди*, *згардочка* (з дутого скла, нашитого на смужку оксамиту), *згардочка з волічкою* («*пупчики*» – з дутого скла нашитого на смужку плюшу чи гарусну тасьму), *монисто*, *пацьорка* (намистина або намисто), *пацьорки* (намисто), *рубелі* (намисто з нанизаних монет). На Східному Поділлі наручними прикрасами на пальці були також *каблучки* (дерев'яні або залізні – частіше мідні, рідше срібні чи золоті), *обручі* (персні дерев'яні або залізні), *обручки* (вінчальні персні) та *перстні* (*персні*)⁹³⁹.

Доповнювали комплекс жіночого вбрання Центрального Поділля вушні прикраси – *заушники* (*ковтки з бовтицями*), *ковтки* (*сережки*), *кульчики*, *сережки* (*серешки*, *сірежки*). Роль нагрудних оздоб виконували: *баламути* (*баламута*, *барламути*, *берламути*), *бісерна криза* (*гердан*), *бісерна стрічка*, *букет весільний*, *венеціанське намисто* (*венеційські коралі*), *гранати*, *гердан* (*герданник*), *гердан стрічковий*, *дукати* (*дукачі*), *дукач*, *дукачі-образки*, *згарди* (*згарди*), *корали* (*каралі*, *коралі*, *коралове намисто*, *багате*, *добре*, *мудре* або *правдиве намисто*, *справжні* або *щирі коралі*), *медалики*, *монисто з бісеру* (*мониста*, *намисто з бісеру*)⁹⁴⁰, *намисто* (*монисто*, *пацьорки* – з гранатів, перлів, смальти), *намисто дерев'яне*, *намисто з монет*, *пацьорки дуті* (*пацьорки*), *пацьорки писані* (*пацьорки*), *перли* (*перла*), *скляне* (*не дуге*) або *камінне намисто*, *скляне* (*дуге*) *намисто* (*кулі*, *надуванці*, *пацьорки*), *силянка* (*силянка-комір*) та *хрестики*. Центральноподільські жінки серед шийних прикрас полюбили такі, як: *бісерна стрічка*, *галочка*, *гердан з дукачами*, *гердан стрічковий*, *гердан стрічковий з підвісками*, *згарди* (*згарди*), *згардочка*, *згардочка з волічкою* («*пупчики*»), *силянка* (*комір* або *комірець*; *силянка з бісеру*; *силянка-комір*) та *шлейник* (з бісеру, нашитого на смужку чорного оксамиту). Як наручні оздоби на пальці центральні подолянки носили – *каблучки*, *обручі*, *обручки*

⁹³² Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру... – С. 95.

⁹³³ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст. – С. 166.

⁹³⁴ Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру... – С. 100.

⁹³⁵ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст.... – С. 163.

⁹³⁶ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268.

⁹³⁷ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068–1070.

⁹³⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁹³⁹ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126.

⁹⁴⁰ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст... – С. 166.

(вінчальні персні) та *перстні (персні)*⁹⁴¹. Варто зауважити, що наручні жіночі прикраси на кисть руки трапляються на Поділлі дуже рідко. Однак подекуди були відомі *браслети* або *обручі* з металу, монет, натурального каміння, скляних намистин, інкрустованого скла тощо⁹⁴².

Використовували для закінчення цілісності комплексу народного вбрання подолянок у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. й різноманітні доповнення до одягу. Як і в чоловічому костюмі, це були *вишиті полотнища* та *сумкоподібні вироби*. На Буковинському Поділлі дівчатам доповнювальним компонентом весільного або святкового строю слугувала *ширинка (ширінка)* – обрядова полотняна квадратна (подекуди прямокутна) хустинка з китицями на усіх чотирьох чи одному з кутів, яку тримали за один кутик у руках. Ширинка була обов'язково вишита, зазвичай на кутах бісером, лелітками та нитками. Серед сумкоподібних виробів буковинських подолянок відомими були, як і в чоловіків, *бесаги* (дорожні вовняні сумки через плече, ткані у клітинку; або дві торбини, з'єднані полотнищем, з якого виготовлені самі), *табівка (тобівка)*, *тайстра* (святкова або весільна вовняна сумка зі складним тканим узором, довгими тороками (іноді без) й орнаментованою крайкою-ручкою; *дзьобанка* – буденна вовняна сумка через плече, зіткана узорною стрічкою)⁹⁴³ й *торба (торбина* – буденна вовняна сумка через плече, тканя у дрібні поперечні смуги, заповнені геометричним або рослинним орнаментом)⁹⁴⁴.

Поширеними західноподільськими жіночими доповненнями до одягу також були сумкоподібні – *табівка (тобівка)*, весільна або святкова *тайстра* (буденна тайстра – *дзьобанка, дзьобенка* чи *дзьобня*) й *торба (торбина* – мішечок-сумка через плече із пришитим з обох боків ручкою-поясом)⁹⁴⁵.

У вжитку жіночого населення Східного Поділля як доповнення місце знайшли *платочки (хустинки, хусточки, фустинки)* – вишиті на кутах *хусточки*, які використовувались нареченими як обереговий атрибут у весільному обряді; або обрядові вишиті невеликі *хусточки*, які тримали у руках. Як сумкоподібні доповнення східноподільські українки застосовували *бесаги* – кишеню з фабричної тканини, яку жінки та дівчата чіпляли при поясі спідниці спереду і зверху (Східне Поділля, Одещина), *бесаги* – дві ткані торбини, з'єднані між собою ручкою-поясом через плече (Східне Поділля, Вінниччина) та *торби (торбини)*⁹⁴⁶.

Роль доповнень до одягу у центральних подолянок виконували теж обрядові вишиті *хусточки (платочки, хустинки, хусточки, фустинки)* та сумкоподібна *торба (торбина)*⁹⁴⁷. Зауважимо, що практично на всій території Поділля побутували різноманітних розмірів *кошики* й *кошики-сумки*, плетені з соломи, з якими жінки ходили на ярмарок⁹⁴⁸.

Таким чином, народні комплекси вбрання українців Поділля другої половини XIX ст. – початку XX ст. складають значну частину духовної та матеріальної культури нашого народу та властивими їм особливими способами відбивають його національний характер. Це невичерпне джерело, в якому відбилася філософія життя подолян, їх світогляд, що насправді віддзеркалює сутність людської душі. Однією з цілей буття людини було створення гармонії навколо себе у всьому, гармонії з собою, з оточуючим світом, і передавалася ця гармонія передусім в одязі, оскільки зустрічали людину «по одягу». Подільські строї несуть у своїй основі традиції українського народного костюма у поєднанні з власними регіональними, локальними й локально-зональними рисами, що сформувалися в цьому краї в процесі його складного історичного розвитку з культурними впливами держав, у складі яких свого часу перебували тривалий час розділені подільські землі. Подоляни доповнили своє вбрання різнобарв'ям краси й конструктивними особливостями носі своїх сусідніх історико-етнографічних регіонів – Волині, Південно-Степової України й Середньої Наддніпряниці та історико-етнографічних районів – Буковини, Опілля, Покуття і, таким чином, сформували чаруючу довершеність людських рукотворів – народних ансамблів одягу Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля.

2.3. Видозміни в традиційному зодяганні українців Поділля у 20–50-х рр. XX ст.

Історичний розвиток традиційних строїв подільських українців у 20–50-х рр. XX ст. можна умовно розділити на два періоди. Перший – 20–30-і рр., так званий міжвоєнний період, який характеризується

⁹⁴¹ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни ... – С. 497–498.

⁹⁴² Іваневич Л. А. Регіональні відміни класифікації народних прикрас українців Поділля... – С. 189–190.

⁹⁴³ Матейко К. Український народний одяг... – С. 185.

⁹⁴⁴ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 66.

⁹⁴⁵ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1070.

⁹⁴⁶ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 125–126.

⁹⁴⁷ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни ... – С. 498.

⁹⁴⁸ Іваневич Л. А. Локальні аспекти класифікації традиційних взуття, поясів і доповнень до одягу українців Поділля... – С. 194–195.

практично повним збереженням основних складових компонентів народного комплексу вбрання. Другий – 40–50-і рр. – період Другої світової війни та післявоєнної відбудови, в котрому вже спостерігається поступовий занепад традицій у костюмі сільських жителів Поділля.

Передусім нагадаємо, що після завершення Першої світової війни та поразки Української національно-демократичної революції (1917–1921 рр.) територія Поділля знову була поділена між сусідніми державами. Зокрема, Буковинське Поділля відійшло до складу Румунії, Західне Поділля – до складу Польщі. Території Центрального та Східного Поділля стали частинами новоствореної УСРР, яка з 1922 р. увійшла до складу СРСР.

Такий розподіл і відповідні різні історичні тенденції розвитку подільських локальних зон спричинили краще збереження традиційності, в т. ч. у народному костюмі в селах Буковинського та Західного Поділля, особливо у 20–30-х рр. ХХ ст. По-перше, у міжвоєнні роки Польща й Румунія представляли собою відсталі аграрні країни зі слабо розвинутою промисловістю. По-друге, західноукраїнські землі Буковинського та Західного Поділля розглядалися лише як переважно аграрний сировинний придаток, джерело дешевої робочої сили та ринок збуту Польщі й Румунії, у них майже не вкладались ніякі інвестиції. Як наслідок, соціально-економічне становище західноукраїнських земель у складі Польщі й Румунії було важким, а розвиток промисловості призупинений, тому народні промисли Буковинського та Західного Поділля ще зберігали своє існування з метою забезпечення необхідних життєвих потреб людини, зокрема й в одязі.

Таким чином, у сільській місцевості Буковинського та Західного Поділля, особливо у селах, віддалених від міст, основні компоненти народного комплексу вбрання кінця ХІХ ст. залишалися незмінними ще й в 20–30-х роках ХХ ст. У повноцінні традиційні строї з прикрасами та доповненнями до одягу подільці вбиралися насамперед у святкові дні та під час обрядодій (хрестини, сватання, заручини, весілля, похорони тощо) дні. Побутовали вони й у вжитку учасників хорових і танцювальних колективів. Підтвердженням зазначених фактів є фототеки та окремі предмети вбрання з колекцій музеїв і приватних осіб⁹⁴⁹.

Чоловіки Буковинського Поділля у міжвоєнний період продовжували носити навипуск тунікоподібну сорочку, довжиною до колін та вузькі полотняні портяниці до паска (взимку суконні гачі або шкіряні мишини), сорочку підперізували широкою тканною окравкою, а поверх неї могли ще опоясуватися вузьким шкіряним ремнем із мідними бляшками, застібнутим ззаду на пряжку. До нього зазвичай прикріплювали калитку, ніж і курильне приладдя. Подекуди (переважно у свято чи на весілля) окравку і ремінь замінювали шкіряним декорованим чересом. На сорочку в селах Заставнівщини одягали кептар, оздоблений аплікаціями з кольорового сап'яну. Натомість на Хотинщині чоловіки, в результаті тривалого впливу російських традицій у роки її перебування в складі Російської імперії, мали коротші за довжиною сорочки від заставнівських, а як безрукавний одяг, зодягали на сорочки камізьельки⁹⁵⁰. Роль верхньої осінньо-весняної одязі виконував сукняний прямоспинний сердак, верхньої зимової – суконна тунікоподібна манта з каптуром та хутрянні прямоспинні чи відрізнні в талії кожухи. Літніми головними уборами були солом'яні й суконні капелюхи та шапки (смушкові конусоподібні кучми). Взувалися у постолі й чоботи⁹⁵¹.

Жіночий стрій Буковинського Поділля ще включав давні поликові морщанки⁹⁵². Характерною рисою поликових сорочок було їх оздоблення вишивкою на рукавах (тридільний орнамент⁹⁵³), пазусі, плечах, спині (зрідка) та подолу, зазвичай, геометричним та геометрично-рослинним орнаментами вовняними нитками, сухозліткою, бісером, склярусом й лелітками⁹⁵⁴. У 20–30-х рр. ХХ ст. поширення набули тунікоподібні хлоп'янки та кокеточні сорочки. Причому в Заставнівському районі Буковинського Поділля частіше побутовали хлоп'янки, ніж сорочки на кокетці⁹⁵⁵, а в Хотинському районі більше зодягалися в сорочки з кокеткою⁹⁵⁶, хоча були й у вжитку хлоп'янки, але значно скромніше вишиті⁹⁵⁷. Хлоп'янки вишивали геометрично-рослинним або рослинним узором заповочню, іноді бісером і склярусом. Сорочки

⁹⁴⁹ Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – Київ : УЦНК «Музей І. Гончара», ПФ «Оранта», 2006. – С. 35, 237–261; Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями Івана Гончара / І. Гончар. – К. : УЦНК «Музей І. Гончара», ПФ «Оранта», 2007. – С. 206–250, 291–292; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975; Фонди приватної колекції А. М. Трембійського. Книга вступу (фототека). КВ – 20–35; Фонди приватної колекції В. Щибрі. Книга вступу, КВ (фототека) – 1–6; Іваневич Л. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців... – С. 51–62; Стельмашук Г. Вбрання / Г. Стельмашук // Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Т. 4 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2011. – С. 91–100 : ілюстр. – 178 с.

⁹⁵⁰ Гордійчук Марія. Буковинський традиційний костюм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) ... – С. 162–163.

⁹⁵¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273.

⁹⁵² Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 56, 63, 77, 78, 101, 129.

⁹⁵³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 134, 259, 261, 275.

⁹⁵⁴ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом / [Упор. Л. Булгакова-Ситник, Т. Лозинський]. – Л. : Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2013. – С. 15–31, 189–310.

⁹⁵⁵ Фонди ЧОКМ. Група «історико-речова група ІІІ». ІІІ – 2027, 2036, 4141, 4156, 4161.

⁹⁵⁶ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 110.

⁹⁵⁷ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 138.

на кокетці прикрашали орнаментальними геометрично-рослинними або рослинними мотивами у більшості випадків на нагрудних кокетках та по низу рукавів, іноді на опліччі рукава і по долу сорочки. До того ж на Хотинщині сорочки, внаслідок насадження російської культури упродовж тривалого часу (з 1812 до 1917^{р.}), стали стриманішими в декорі, вишивки було небагато, вишивали практично лише нитками й зрідка бісером, оздоблення сухозліттю і лелітками не було присутнє навіть на морщанках. А зібрані біля кокетки хотинські сорочки за кроєм нагадували російські народні сарафани⁹⁵⁸. Як поясний одяг буковинські подолянки продовжували носити ткани вовняні прості горботки чорного кольору з вузькими смужками по краях, «багацькі» або горботки-триколюрки⁹⁵⁹ з орнаментованими лише крайніми полями і безузорною середньою частиною поля та новіші горботки з геометризованим рослинним орнаментом, підтикаючи їх нижній кут під пояс. Крім горботок, жіночим стегновим одягом залишалася у вжитку фота з «фустами» з тонкої фабричної чорної вовняної тканини чорного кольору, якою обгорталася довкола стану так, щоб складені вдвоє кінці спереду заходили один на одного. Фоту заперізували окрайкою, за яку підтикали складені вчетверо вовняні хустки (фусты). Широке побутування отримують у цей час й спідниці з вовняних і бавовняних тканин, закладені у складки або зборки. Нагрудним одягом й надалі слугують вовняні камізельки, хутряні кептарі й мінтяни, а верхнім – манта, кожухи та кожухи, переважно усі прикрашали аплікаціями з різнокольорових сукна і шкіри, а також шнурами. Проте з 20-х рр. ХХ^{ст.} простежуються зміни у крої та оздобленні чоловічих і жіночих кожухів, а саме, вони стають коротшими й не так багато й яскраво декоровані⁹⁶⁰.

Варто зазначити, що у святкові дні дівчата вбиралися у вінки зі штучних квітів, скляними намистинами й стрічками, а в будні – у начільні стрічки та часто влітку не носили хусток. Як весільні головні убори ще використовували капелюшиння та карабулі. Натомість жінки обов'язково закручували голову хусткою, складеною вдвоє, зав'язуючи бокові кінці її на потилиці та прикриваючи вузол третім кінцем, що вільно звисав ззаду. Подекуди молодиці й дівчата на згорнуте у клубок волосся під кичку, фес або керпу зверху накладали білий рушник (перемітку), а довкола рушника обв'язували різноколірні хустки. Жіночим взуттям були постолы, черевики та чоботи, а влітку взувалися й у туфлі⁹⁶¹. Серед прикрас побутували сережки, персні, нашійні та нагрудні гердани й інші намиста з бісеру, скляних дутих та недутих намистин, коралів, монет тощо, а серед доповнень до одягу – тайстри святкові, весільні й буденні⁹⁶².

Чоловічий народний костюм Західного Поділля характеризувався наявністю переважно довгої (до колін) тунікоподібної або подекуди уставкової сорочки вище колін. В 20–30-х рр. ХХ ст. тут також почали масово побутувати сорочки на кокетці (зазвичай із плечовою кокеткою), іноді з фабричного полотна. В усіх сорочках вишивалися пазушні розрізи, коміри (стійки або відкладні) й манжети. Сорочку вбирали поверх полотняних поркениць (у наддністрянських районах – рясованих) або сукняних холошнів і підперезували тканню крайкою. З поширенням у 1920–1930-х рр. вузьких штанів з фабричної тканини, схожих до штанів міського крою, довжина сорочок коротшає. На сорочки зодягали прямоспинні безрукавки (жилетки, камізельки) з фабричних тканин, хутряні кептарі (у наддністрянських районах), а з початку ХХ ст. – ще й короткополі, приталеного крою кацабайки. Як нагрудний одяг з рукавами побутували у західних подолян полотняні куртки (білого кольору або ткани у вузькі білі й сині смуги) та з'явилися піджаки з фабричної тканини. Серед верхнього одягу залишалися короткі сукняні сіряки білого, коричневого або чорного кольорів, а замість опанчі поширення здобули різні види верхнього суконного одягу типу свити з місцевими назвами куртини, петеки, сердаки тощо⁹⁶³. До першої чверті ХХ ст. у вжитку селян затримались також гуньки, сіраки й свитки⁹⁶⁴. Головними уборами продовжували бути солом'яні й сукняні капелюхи, вовняні й оксамитові парубоцькі кашкети та різноманітні шапки. Парубоцькі капелюхи, як і раніше, оздоблювали герданами, фаворами, плетеними шнурочками, стяжками, качиним та павиним пір'ям. Натомість чоловічі капелюхи лише опоясували шнурочком або вузькою чорною (зрідка синьою чи зеленою) стрічкою⁹⁶⁵. За взування служили все ті ж личаки (плетені постолы), «бердяки» або «літні капці»,

⁹⁵⁸ Гордійчук Марія. Буковинський традиційний костюм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 162.

⁹⁵⁹ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378.

⁹⁶⁰ Ластюк Віталій. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст. ... – С. 165.

⁹⁶¹ Гордійчук Марія. Буковинський традиційний костюм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 163.

⁹⁶² Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273.

⁹⁶³ Там само. – С. 268–273; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185.

⁹⁶⁴ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 49.

⁹⁶⁵ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273.

чугайні мешти⁹⁶⁶, солом'янци, стягнені шкіряні постолі (побутували зрідка) та чоботи⁹⁶⁷. У 30-х рр. ХХ ст. тут поширення набувають літні лакові та ремінні мешти. Верх мештів виготовляли з простої чи лакованої шкіри жовтих чи чорних кольорів, а підошви (так звані «обсцаси») – з дерева. Мешти були якісним взуттям і носилися довго, але оскільки дорого коштували, мали їх лише заможні селяни⁹⁶⁸.

Основу жіночого традиційного комплексу вбрання Західного Поділля, як і колись, складала переважно льяна домоткана полотняна уставкова морщенка, як довгопола, так і короткопола «до підточки». Уставкова сорочка мала комір-стійку або відкладний комір й вишивалася на пазусі, уставках, опліччі, комірі, манжетах, а ще часто на рукавах та спині у вигляді двох, чотирьох або шести орнаментальних смуг⁹⁶⁹. У наддністрянських районах найбільш поширеними були традиційні уставкові сорочки з рукавами (так звані борщівські «чорні» сорочки), повністю заповненими густим архаїчним геометричним і геометрично-рослинним орнаментом грубою волічкою насичених темних кольорів техніками «колодки», «поверхниця», «стебнівка», «крученка», кучерявий шов, хрестик та півхрестик. Найчастіше до фоновому чорному кольору, з більшою чи меншою кількістю, додавалися червоні, вишневі, рідше жовто-оранжеві, фіолетові й зелені барви. Також на півдні Західного Поділля для декорування жіночих сорочок застосовували срібну й золоту сухозлітку з метою виділення в узорі певних символів, ліній при суцільно зашитому основному фоні, бісер та лелітки⁹⁷⁰. У 20–30-х рр. ХХ ст. у північно-центральных районах Західного Поділля все частіше трапляються сорочки з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками (сорочки на кокетці), декоровані геометрично-рослинними або рослинними зображеннями за допомогою технік гладь і хрестик⁹⁷¹. А в південних районах Західного Поділля у другій чверті ХХ ст. поширення набувають тунікоподібні сорочки – хлоп'янки, повністю вишиті на пазусі, рукавах, плечах, часто й трішки на спині різноколірними геометрично-рослинними або рослинними орнаментами заповночю, техніками лічильна гладь і хрестик⁹⁷².

Серед стегового одягу західноподільських жінок у вжитку залишилися святкові обгортки і горботки, які носили з килимовими або перебірними запасками, іноді рясованими в дрібні складки з вовняними френзелями чи бісерними тороками. Ткали обгортки й горботки у поздовжні смуги, на яких виокремлювалася одноколірна середня полоса. На талії їх закріплювали тканими вузькою крайкою або ширшим поясом. Один або, нерідко, й обидва долішні кінці обгортки чи горботки закладали під пояс, щоб виділялася частина подолу сорочки. Широкого побутування набули святкові та буденні спідниці різної конструкції і з різноманітних матеріалів, а тому й з відмінними локально-зональними назвами: бурка (спідниця з трьох пілок – Тернопільський р-н), гранатова спідниця (темно-синя оксамитова спідниця в три пілки, призібраних у складки – Підволочиський р-н), мальованка (вибійчана полотняна спідниця, у 20–30-х рр. ХХ ст. траплялася вже зрідка), мушестрова, або смушестрова спідниця (оксамитова спідниця – Підволочиський р-н), пікова спідниця (з тонкої вовняної фабричної тканини бордового кольору з узорною фактурою – Бучацький р-н), спідниця в складки плісе, або рясна спідниця (Борщівський р-н), спідниця вибійка, або димка (з домотканого узорчастого вибитого полотна – Тернопільський р-н, також побутує все рідше), спідниця-літник (літник – з майже прозорої вовняної тканини у тонкі смуги, носили подекуди), репсова спідниця (Гусятинський р-н), рясована спідниця, або цісарська (тонко вовняна темно-синя у білі смужки, пошита з трьох прямих пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, по низу з тасьмою «щіточка» – Підволочиський р-н), шаленівка (шалянівка, шалінова – вибіячана спідниця з домотканого полотна чи фабричної вовняної тканини з рослинним орнаментом; спідниця шеланова, або квітчаста – Тернопільський р-н). Спідниці поєднували з тканими або частіше шитими з тканин фартухами-запасками та з фартухами (хвартухами, попередницями) з полотна, оксамиту чи інших тканин⁹⁷³.

На сорочку західні подолянки зодягали безрукавні довгі байбараци з оксамиту, короткі камізьки (горсики, кептарі) з білого бавовняного полотна, темних вовняних тканини або оксамиту⁹⁷⁴, короткі чи середньої довжини горсети (кірсетки) з вовняної тканини синього (чорного) кольору або з панбархату⁹⁷⁵, середньої довжини жупани з оксамиту⁹⁷⁶, довгі кафтани з оксамиту⁹⁷⁷, станіки з оксамиту⁹⁷⁸, хутряні

⁹⁶⁶ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. ...

⁹⁶⁷ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273.

⁹⁶⁸ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. ...

⁹⁶⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2994, 6046.

⁹⁷⁰ Там само. Т – 2863, 3025.

⁹⁷¹ Там само. Т – 7320, 9197.

⁹⁷² Там само. Т – 4089.

⁹⁷³ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

⁹⁷⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : Етногр. аспект... – С. 166; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2974.

⁹⁷⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1225.

⁹⁷⁶ Там само. Т – 2105.

⁹⁷⁷ Там само. Т – 8954.

⁹⁷⁸ Там само. Т – 2834.

кептарі (лейбики – у наддністрянських районах)⁹⁷⁹. Усі різновиди нагрудного одягу з тканин були пишно вишиті на пазусі, навколо горловини, пройми та по низу різноколірними нитками, бісером або склярусом, а хутрянні вироби прикрашені аплікаціями або вишивкою вовною. Як плечовий рукавний одяг поширення набувають кофти (кофти, кофти-польки). Жіночим верхнім одягом продовжували служити сукняні польки, капоти, кафтани й сіряки, жупани з крамної тканини, оксамитові кабати, полотняні каптани з відлогою, розмаїті декоровані кожухи різної довжини⁹⁸⁰.

Багатими залишалися головні убори, особливо святкові й обрядові дівочі. Це, зокрема, начільні стрічки з заушниками (навушниками), вінки та вінкоподібні убори, що вкривали всю голову та містили волічкові уплітки, гердани, намистини, позолочене листя барвінку, штучні квіти, стрічки тощо. У 1925–1930 рр. на Тернопіллі одночасно із барвінковим вінком застосовувався вінок із зелених галузок мирту, який доповнював вельон⁹⁸¹. Жінки ще носили кибалки, очіпки та намітки (перемітки), які поступово витіснялися барвистими хустками⁹⁸². Взувалися у личаки (плетені постолі, кольорові постоліки або «гуцульські постолі»), «бердяки» або «літні капці», чугайні мешти⁹⁸³, солом'яні, стягнені шкіряні постолі (побутували де-не-де), лакові та ремінні мешти, черевики (червоні черевики з чорними або білими «обсцасами»⁹⁸⁴; румунки) та чоботи, а з часом, і в туфлі (мешти)⁹⁸⁵. Побутували й різні прикраси у вигляді сережок, перснів, намиста з бісеру (гердани, кризи й інші), дутого й недутого скла, коралів, подекуди монет та ін. Як доповнення до святкового строю ще використовували тайстри⁹⁸⁶.

Значно швидше відбувалось проникнення промислового виробництва різноманітних тканин одягу та міських впливів моди у села Східного та Центрального Поділля з огляду на політику прискореної індустріалізації, а тому й зростання процесу урбанізації. З іншого боку, після нетривалого часу нової економічної політики в Радянському Союзі настала суцільна доба негативних процесів – розкуркулення, примусової колективізації, репресій і чисток, голоду 1921–1923 рр. й Голодомору 1932–1933 рр., які торкнулися передусім сільського населення Поділля. Саме ці процеси стали однією з причин зменшення розвитку традиційних промислів, пов'язаних із виготовленням народної ноші та збереженням автентичних вишитих сорочок, кожухів, хустин, прикрас й інших цінних одягових виробів, які у роки голодоморів селяни змушені були вимінювати на шматок хліба чи будь-яку іншу їжу⁹⁸⁷.

Проте історія переконливо доводить, що зникнення певних функціональних складових народного строю та способів його створення (зокрема, доморобних і домотканих матеріалів, традиційного крою, різновидів ручного опорядження й оздоблення), а також заміна його одягом промислового виробництва, є неминучим процесом, що зумовлений суспільним і технологічним прогресом, який відбувається у різних країнах не одночасно. Водночас декоративна чіткість і насиченість, широкий спектр і вдале поєднання кольорової гами, місцеві інтерпретації орнаментальних мотивів і композиційного формування костюма загалом, попри зміну матеріалів, технологій і конструктивних прийомів, зберігає свою основу надзвичайно стійко і впевнено⁹⁸⁸.

На території Східного та Центрального Поділля все більше у побут селян входять сорочки з фабричного полотна (з домотканого шиють переважно святкові та обрядові безуставкові й уставкові, передусім весільні та «сорочки на смерть»)⁹⁸⁹. У 20–30-х рр. ХХ ст. стають часто вживаними сорочки на кокетці (сорочки-гестки, гестки), особливо у ролі буденних. Варто зазначити, що пазушний розріз у сорочках з кокетками міг розташовуватися не лише спереду по центру, але й спереду збоку, на плечі або спині. Тоді ж у південно-східних районах Східного Поділля з'являються тунікоподібні чоловічі сорочки «лочманки» або «чумачки»⁹⁹⁰. Як чоловічі, так і жіночі святкові й обрядові сорочки східні та центральні подоляни прикрашають вишивками на комірці, пазушному розрізі, поликах, передпліччі, манжетах, часто

⁹⁷⁹ Там само. Т – 235, 1427.

⁹⁸⁰ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

⁹⁸¹ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 210.

⁹⁸² Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273.

⁹⁸³ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. ...

⁹⁸⁴ Там само.

⁹⁸⁵ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065.

⁹⁸⁶ Там само. – С. 1064.

⁹⁸⁷ Записала Іваневич Л. 16 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

⁹⁸⁸ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 288.

⁹⁸⁹ Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

⁹⁹⁰ Іваневич Л. Натільний одяг українців Східного Поділля: особливості класифікації ... – С. 242–248; Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

на пазусі, спині та повністю на рукавах. Гестки вишивають лише спереду, на нагрудній кокетці, та, іноді, на опліччі й манжетах. Усі буденні сорочки практично не оздоблюють. У 20–30-х рр. ХХ ст. у вжитку ще частково використовують давні подільські техніки, зокрема низь чорного і червоного кольорів (хоча зустрічалася й синя, і жовта) з трипільськими символами, кафасор сірими, світло-зеленими і жовтуватими барвами, солов'їні вічка, довбанка й зерновий вивід – «білим по білому», шви поверхневого шитва (стебнівка і штапівка) та різновиди кольорових мережок з геометричними й геометрично-рослинними орнаментами. Водночас поширення у цей час набувають простіші у виконанні техніки хрестик та гладь, якими все частіше виконують геометрично-рослинні й рослинні орнаментальні мотиви⁹⁹¹. На Східному Поділлі найбільш вживані серед жінок давні безуставкові сорочки вишивали архаїчними орнаментальними мотивами зазвичай чорною, червоною або чорно-червоною низзю з додаванням у 20–30-х рр. ХХ ст. жовтих, зелених та синіх кольорів або нерідко лиштвом, вирізуванням і мережкою «шабак». Натомість нещодавно поширені сорочки гестки оздоблювали біло-жовтими або біло-тілесними зображеннями технікою лиштва, доповнених виколюванням і зерновим виводом⁹⁹².

Як поясний одяг у чоловіків все більше побутують чоловічі штани з фабричних тканин, вузькі, за кроєм міського типу, з поясом на гудзику, до ременя. Тому чоловічі сорочки у 20–30-х рр. ХХ ст. стають коротшими за довжиною. Серед жіночого поясного одягу обгортки, горботки та катринці стають складовими святкового або обрядового вбрання, у будні та вже часто й у свята подолянки вбираються у спідниці різних фасонів. У південно-західних районах Вінниччини на Східному Поділлі в 30-х рр. жінки носили червоні спідниці – «гуньки»⁹⁹³. Варто зазначити, що й серед спідниць були зміни. Так все рідше можна побачити полотняні димки, друковані й мальовані та вовняні літники, натомість популярності набувають спідниці у зборки – «на брижах» або у складки – «на фалдах» із фабричних тканин. На півдні Східного Поділля у Кодимському р-ні Одеської обл. жінки ще носили шарафани. Спідниці у зборки або «на брижах» українки Центрального Поділля називали «юбками» (наприклад, зелена кашемірова спідниця у зборки, декорована оксамитом – с. Адамівка, Віньковецький р-н; чорна сатинова спідниця у зборки, з атласними стрічками – с. Слобідка, Новоушицький р-н). А спідниці у складки або «на фалдах» йменували спідницями у складочки (Дунаєвецький та Кам'янець-Подільський р-ни; юбка – коричнева вовняна спідниця у складки, декорована заціпами і шовковими стрічками – с. Песець, Новоушицький р-н), спідницями у рубчики (Новоушицький р-н) або рясованими спідницями (тонкі вовняні спідниці з трьох пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, по низу з тасьмою «щіточка» – Волочиський р-н). На Східному Поділлі спідниці у зборки йменували ще рясні спідниці (з темної фабричної тканини – с. Стіна, Томашпільського р-ну Вінницької обл.)⁹⁹⁴. Як і раніше, поділ спідниць прикрашали смугами з будь-якої темної тканини, часто з плісу чи оксамиту і простроченими поперечними складками, а з виворотної сторони низ подолу підшивали різнокольоровою «лиштвом». Крім цього, ще в 30–40-х рр. поділ спідниць оздоблювали кранною стрічкою з ворсом – «щіточкою»⁹⁹⁵. Спідниці східні й центральні подолянки компонували з фартухами (хвартух, попередниця) з полотна⁹⁹⁶ або з різних фабричних тканин (прямі, «в зборочки»), іноді хустками, а в Бершадському районі на Вінниччині ще й з нагрудними фартухами (хвартухи-нагрудники)⁹⁹⁷. Подільські фартухи, особливо білі святкові (переважно з полотна або тканини білого кольору), декорували вишивкою, поперечними застроченими складками («закладки» або «защипи»), кишеньками, мереживом або шлярками⁹⁹⁸. А в с. Зеленянка Крижопільського району Вінницької області у цей час жінки та дівчата на виданні носили до сорочки тільки спідниці (на відміну від сусідніх сіл, де ще побутовували запаски), а дівчатка з 4 до 13 років вдягалися у «ротію», схожу на шарафан⁹⁹⁹.

Серед нагрудного одягу без рукавів у чоловіків Східного та Центрального Поділля в 20–30-х рр. ХХ ст. залишилися у вжитку безрукавки-нагрудники та жилетки, які шили з фабричних тканин, але зі збереженням традиційного приталеного крою. Жіночим плечовим безрукавним одягом вважалися безрукавки-нагрудники, камізелки, рідше катанки та керсетки (кірсетки, корсетки; оксамитова чорна керсетка від пояса зі складками – с. Заставці, Старосинявський р-н, Хмельниччина). Жінки Центрального Поділля носили також безрукавки «плічки» (з напівбавовняного репсу – Кам'янець-Подільський р-н) і жилетки (с. Куча, Новоушицький р-н). Традиційні чоловічий рукавні плечові бунди поступилися місцем

⁹⁹¹ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404–408.

⁹⁹² Вишивка Східного Поділля : Альбом... – С. 50–52.

⁹⁹³ Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 19–20.

⁹⁹⁴ Там само. – С. 24.

⁹⁹⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 280, 297, 379; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 59, 61, 76, 80; Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 19.

⁹⁹⁶ Дяк Л. Народний одяг с. Війтівки... – С. 50.

⁹⁹⁷ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 492–493; Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 20.

⁹⁹⁸ Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 29, 30; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16, 167, 289.

⁹⁹⁹ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–48.

жакетам (с. Михайлівка, Дунаєвський р-н)¹⁰⁰⁰, курткам й піджакам¹⁰⁰¹. Як жіночий нагрудний одяг з рукавами вже рідше можна побачити кафтаніки, кабатіки, катанки, кацавейки (кацабаї, кацафайки), куртаки, літніки, натомість частіше у побут входять кофти (кофти¹⁰⁰², кофти-польки¹⁰⁰³), жакети (с. Чорна, Чемеровецький р-н, Хмельниччина)¹⁰⁰⁴ і піджаки. Хоча в окремих районах Вінниччини у 30–40-х рр. поширення мав традиційний літнік у вигляді прямоспинного жакета з рукавами, з темного сукна і без прикрас¹⁰⁰⁵. Кофти шили приталеного крою з різноманітних фабричних тканин (на холодну погоду – утеплювали ватою) та декорували тасьмою поли¹⁰⁰⁶. Роль верхнього як чоловічого, так і жіночого одягу ще виконували манта, свита¹⁰⁰⁷, чекмінь, чугайна, чугай¹⁰⁰⁸, гуня та кожухи (менш декоровані ніж раніше; у с.°Зеленянка Крижопільського р-ну Вінницької обл. вживалися ще й назви – кожухи зі збирками («родичами»)), а також новий вид одягу – тулуби («тулубці»), які, на відміну від кожухів, не мали складок (фалд)¹⁰⁰⁹. На Східному Поділлі жінки зодягалися у капоту зі смугастої біло-чорної або біло-синьої крамної тканини та катанку з тонких крамних тканин, на ваті. Сукняну польку, оздоблену чорним атласом або вельветом носило як східно-, так і центральноподільське жіноче населення¹⁰¹⁰. Також у селян наприкінці 30-х рр. ХХ ст. набувають поширення нові види верхнього одягу – брезентові плащі, куфайки (куфайчини, фуфайки – стьобана ватяна куртка), пальта з традиційним кроєм «до фігури», «сачки» та «плюшки»¹⁰¹¹.

Головними східно- та центральноподільськими чоловічими уборами у 20–30-х рр. ХХ ст. частково залишалися капелюхи солом'яні, повстані й фетрові, які поступово замінювали картузи і кашкети (кепки, козирки, фуражки). Взимку носили сірі та чорні смушкові шапки¹⁰¹². До речі, як головні убори наречених, кашкет прикрашався квіткою, а шапка – квіткою, букетиком або вінком з барвінку. Серед жіночих головних уборів подекуди побутували кічки, очіпки, намітки, нафрамиці, рантухи, але дедалі частіше їх підмінювали барвисті хустки різних розмірів і з різних матеріалів¹⁰¹³. Хустки, поруч з вишиванками, були одними з тих основних складових елементів народного комплексу вбрання подолян, які хоч і з видозмінами, але дійшли до наших часів. У дівочих головних уборах на зміну квітковим прийшли вінки зі стружки, воску, лою та парафіну, разом із вельоном (велян, вильон – фата весільна). У багатьох селах траплялося побутування і вінка, і вельона або їх поєднання. Також були приклади, коли традиційний вінок наречена одягала в суботу, а вельон – у неділю. Проте згодом став іншим як традиційний вінок, так і спосіб поєднання його з вельоном¹⁰¹⁴. Попри це, дівчата ще зодягали на голову у будні начільні бинди, хустки, а в свята – вінкоподібні убори («навушники») («заушники»), («позаушники»), («квітки»), («кутаси» тощо)¹⁰¹⁵. Дівчата з с.°Зеленянки Крижопільського р-ну Вінницької обл. голову вбирали у вінок з вишитого дрантя, оздоблений пацьорками і квіточками волошок під назвою «кода»¹⁰¹⁶.

У 20–30-х рр. ХХ ст. взуттям східних та центральних подолян продовжували служити личаки, солом'яники, шкіряні постолі (морщенці, ходаки), черевики, чобітки та чоботи (особливо хромові). Поступово набувають поширення й декоровані жіночі туфлі¹⁰¹⁷. Влітку у західних районах Центрального Поділля ходили ще у буденних «бердяках» або «літніх капцях», а в східних районах Центрального Поділля та на Східному Поділлі – у «парасинових» туфлях (балетках, які шили з парусини – цупкої водонепроникної тканини типу сучасного брезенту)¹⁰¹⁸.

¹⁰⁰⁰ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 492–493.

¹⁰⁰¹ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки ... – С. 47–48.

¹⁰⁰² Дяк Л. Народний одяг с. Війтівки (Бершадський район Вінницької області)... – С. 50–51.

¹⁰⁰³ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. ...

¹⁰⁰⁴ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 492–493.

¹⁰⁰⁵ Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 23.

¹⁰⁰⁶ Там само. – С. 24.

¹⁰⁰⁷ Дяк Л. Народний одяг с. Війтівки (Бершадський район Вінницької області)... – С. 50–51.

¹⁰⁰⁸ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nevesta.dn.ua/traditions/rites/1905-xx.html>. 03.09.2015. – Назва з екрану.

¹⁰⁰⁹ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки ... – С. 48–49; Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 21.

¹⁰¹⁰ Там само. – С. 21; Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47;

¹⁰¹¹ Там само. – С. 48–49; Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С.°20; Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. ...

¹⁰¹² Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–48.

¹⁰¹³ Дяк Л. Народний одяг с. Війтівки (Бершадський район Вінницької області)... – С. 50–51.

¹⁰¹⁴ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 210.

¹⁰¹⁵ Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців... – С. 283–291.

¹⁰¹⁶ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–48.

¹⁰¹⁷ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Ї ж. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 496–497.

¹⁰¹⁸ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. ...

Прикрасами певний час ще залишалися сережки у формі півмісяця (когутки), а нашійними і нагрудними – баламути, бісерні кризи, венеціанське намисто, гранати, гердани, дукати, дукачі, згарди, згардочки з волічкою, корали, медалики, мониста, пацьорки дуті, перли, скляні намиста, рубелі, силянки, хрестики і медальйони (минталики)¹⁰¹⁹ та й нагрудні весільні букети, а також наручні каблучки й вінчалні персні¹⁰²⁰. Принаймні у вжитку селян побутовували ті оздобы, котрі вдалося зберегти у цей складний період в історії нашого народу.

Варто також зазначити про сприяння збереженню традицій у селянському костюмі діяльності народних артілей. Так, ще на початку ХХ ст. свою нішу в господарстві зайняло кустарне виробництво, яке допомагало залучати місцевих майстрів до активної творчої участі в загальнодержавному мистецькому житті. А в 1934 р. у Києві засновуються Центральні експериментальні майстерні, у яких народні майстри і художники-професіонали спільними зусиллями створюють модернізовані форми традиційного вбрання. Популярністю користуються бездоганні за своєю технікою виконання мистецькі витвори з с. Клембівка Ямпільського р-ну Вінницької обл. (Східне Поділля), що з минулих часів знане як центр оригінальної художньої подільської вишивки. У 1936 р. почесні звання майстра народної творчості України отримали рукодільниці з с. Клембівка Параска Березовська та Марія Коржук¹⁰²¹.

Напередодні Другої світової війни у продажу було багато фабричних тканин, що давало можливість селянам розширити асортимент одягу, особливо поясного, нагрудного й верхнього, зберігаючи часто при цьому близькі до душі й зручні у користуванні елементи крою народної ноші. Проте трагічні й тривалі події війни змусили повернутися зuboжілих селян до традиційних промислів – прядіння, ткацтва та пошиття одягу для власних потреб. Тому у південних районах Західного Поділля й на Буковинському Поділлі, які нарешті об'єдналися з історичними українськими землями в єдину, хоч і ще не незалежну, але все таки державу, основні та водночас найтипівіші компоненти народного комплексу вбрання були у вжитку майже до середини 60-х рр. ХХ ст. з огляду на збереженість відповідних знарядь праці та власне самих традицій із виготовлення й декорування одіжі¹⁰²². На відміну від них українці Східного та Центрального Поділля в 40–50-і рр. ХХ ст. вже не носили більшості зі складових елементів народних строїв.

Окрім того, визначений у перше повоєнне десятиліття політично-економічний курс радянської влади на злиття кустарних і приватних підприємств у промислові об'єднання та на відновлення суцільної колективізації сільського господарства сильно позначився на характері праці селян й одночасно посилив міграційні процеси з села до міста. Що в свою чергу й стало причиною змін у матеріально-художній культурі подолян, зокрема, в їх традиційній ноші¹⁰²³.

Створені таким чином нові життєві тенденції розвитку суспільства поруч із сприянням еволюції та модернізації його утилітарних й естетичних якостей, в той же час прискорили процес проникнення в сільську місцевість нових типів і кроїв міського одягу, способів його декорування та носіння, що в певній мірі призвело до часткової втрати або трансформації давніх архаїчних ознак народного костюма українців в усіх локальних зонах історико-етнографічного регіону Поділля. Заразом компоненти традиційних комплексів убрання, які поміняли своє функціональне навантаження, адаптувавшись в індустріально-урбаністичній культурі, стали базисом для створення вторинних форм та різновидів народної одіжі. Аналіз етнографічних матеріалів досліджуваного періоду часу дозволяє з'ясувати певну тенденцію в її художньому розвитку¹⁰²⁴.

Насамперед такі зміни відбулися у традиційному подільському чоловічому строї. Зокрема, елементи військової форми (штани-галіфе, шинелі), які у складні повоєнні роки проникли в село, згодом були пристосовані селянами до місцевих народних форм¹⁰²⁵. Приміром, якщо до війни чоловіки Східного та Центрального Поділля носили ще манти, свиту, чугай і кожух, то після війни замінили їх на воєнні шинелі, фуфайки, піджаки, а полотняні штани – на військові або костюмні¹⁰²⁶.

Нові умови праці, які виникали під час залучення чоловіків до сезонних робіт у промисловому виробництві, вимагали носіння більш практичного одягу. Для цієї ролі чоловіче населення почало використовувати англійський костюм у вигляді піджака й штанів з бавовняних та вовняних тканин традиційних синіх, зелених і коричневих кольорів, фабричні сорочки з гладкофарбованої тканини в дрібну клітинку або смужку, куртки та плащі, що різнилися за сезонністю й віковою ознакою¹⁰²⁷. Часто старі форми народного вбрання комбінувалися з новими міськими одяговими формами. Так, традиційну вишиту

¹⁰¹⁹ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

¹⁰²⁰ Іваневич Л. А. Регіональні відміни класифікації народних прикрас українців Поділля... – С. 185–189.

¹⁰²¹ Українська вишивка: Альбом... – С. 190 : іл.

¹⁰²² Стельмашук Г. Вбрання... – С. 91–100.

¹⁰²³ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 98.

¹⁰²⁴ Щербій Г. Сучасний одяг : проблеми використання традицій / Г. Щербій // Поділля. [Під ред. Л. Ф. Артюх, В. °Г. Балушка, З. С. Болтарович та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 276–278.

¹⁰²⁵ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 98.

¹⁰²⁶ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–49.

¹⁰²⁷ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 98.

коротку сорочку вбирали до штанів-галіфе та піджака¹⁰²⁸. Або англійський костюм зодягався з вишитою сорочкою і нерідко доповнювався тканим поясом. Сорочки все менше шили з домотканого полотна й все частіше з фабричного і не лише білого кольору. Подекуди у різних куточках Поділля зустрічаються сорочки з синьої, зеленої або чорної кранної тканини. Відбуваються зміни і в крої сорочки. Все більше подоляни надають перевагу короткополим тунікоподібним сорочкам та сорочкам на кокетці. Також у 50-х рр. ХХ ст. з'являється новий крій сорочок – з плечовим швом та рукавами, призібраними у манжет, з коміром-стійкою або відкладним, з пазушним розрізом із застібкою, без неї або із застібкою, прикритою накладною манишкою («манішкою»)¹⁰²⁹.

У 40–50-х рр. ХХ ст. помітно видозмінюються техніки, колористика та орнаментальні мотиви подільської вишивки. З огляду на появу в сільському побуті швейної машинки з вишивальним апаратом, народна вишивка доповнюється новими технічними прийомами. Так, вирізування, гладь, ручну мережку для декорування сорочок і подекуди портяниць (на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля) тепер переважно здійснювали за допомогою машинки. При цьому орнамент, збігаючись із дрібнозернистою структурою фабричного полотна, втрачав рельєфну випуклість, а тому виглядав легшим¹⁰³⁰. Значно розширився асортимент ниток для вишивання. Зокрема, поруч з барвистою вовною, шовковими муліне, застосовувалися фабричні кольоровий шовк, бавовняна заплоч, що відповідно дало можливість модифікувати фактурні характеристики вишивки. Урізноманітнілася й поліхромія традиційної кольорової гамми вишивки подолян за рахунок насичених відтінкових градацій, контрастів та перехідних кольорів¹⁰³¹.

Для прикрашання чоловічого вбрання українські селяни Поділля широко використовували оздоблювальні шнури, тасьму і тканину (вельвет, сукно), що зовні міняло вигляд чоловічих камізелок, кептарів, сардаків, свит, кожухів тощо. Названі матеріали у загальному декорі того чи іншого виробу отримували різноаспектні композиційні рішення, створюючи кожного разу оригінальну художню варіацію. Природній талант подільських народних майстрів щодо інтуїції та художнього відчуття сприяли вмілому поєднанню давніх традиційних з сучасними новими тенденціями, в т. ч. й у чоловічих строях. Так, буковинські подоляни велюрові капелюхи з високою тулією і прямими полями переробляли на народний манер. Зокрема, придбані кранні лише темно-зелених барв велюрові капелюхи оздоблювали яскравою тасьмою або бісерною стрічкою, до яких підколювали штучні квіти й пир'я домашньої птиці або павича¹⁰³². Чоловіки Східного та Центрального Поділля прикрашали картузи та кашкети живими квітами¹⁰³³. До речі, все рідше можна було побачити солом'яні капелюхи, лише у віддалених від міст селах, де існував цей промисел. Змінювали традиційний крій на міський і селянські зимові шапки, а серед зачісок найбільш популярним стало підстригати волосся «під польку»¹⁰³⁴. Крім того у 50-х рр. ХХ ст. в чоловічому костюмі Буковинського Поділля з'явилися нові прикраси – бісерна або вишита нитками краватка та бісерна накладна манишка. Бісерна краватка могла бути нанизаною, вишитою або тканою з бісеру чи січки. Побутували бісерні й вишиті краватки лише у 1950–1980-х рр., але як доволі поширені оздоби до святкової одіжі чоловіків. До прикладу, такі прикраси віднайдені у селах Брідок і Погорілівка Заставнівського р-ну¹⁰³⁵. Зодягали, але тільки вишиті, полотняні краватки й чоловіки Центрального Поділля (у Дунаєвському та Городоцькому р-нах)¹⁰³⁶. Також у середині ХХ ст. чоловічий святковий стрій доповнився ще однією бісерною оздобою – накладною манишкою. Вона траплялася в окремих селах Буковинського Поділля, зокрема, у с. Мосорівка Заставнівського р-ну під назвою «нагрудник». Накладну манишку виготовляли з полотна прямокутної форми з округлим чи прямокутним вирізом й вишивали бісером або січкою. Геометричні та рослинні орнаменти таких виробів були аналогічними взорам вишитих нитками чи бісером манишок чоловічих сорочок. Кріпилася накладна бісерна манишка за допомогою двох петельок у її верхній частині до гудзиків, розміщених біля коміру чоловічої сорочки¹⁰³⁷.

Домашнього виробництва залишалися окремі одягові тканини. Так, у 50-х роках ХХ ст. жителі села Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл. (Східне Поділля) замовляли пошиття кожухів у майстра з Томашполя, котрий вичиняв шкури, сам фарбував і шив кожухи традиційного прямого крою. Для зручності при носінні виробу під його рукавом донизу вставлявся клин. Кожух мав відкладний комір та оздоблення у вигляді смушки, нашитого на правій полі й по низу. Прямоспинні кожухи були переважно червоного

¹⁰²⁸ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської... – С. 167.

¹⁰²⁹ Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу (фототека). КВ – 25–30; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 285; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 167; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 133.

¹⁰³⁰ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 98.

¹⁰³¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 34–40.

¹⁰³² Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 99.

¹⁰³³ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 187–188.

¹⁰³⁴ Дяк Л. Народний одяг с. Війтівки (Бершадський район Вінницької області)... – С. 50–51.

¹⁰³⁵ Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості ... – С. 153–154.

¹⁰³⁶ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

¹⁰³⁷ Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості... – С. 153–154.

кольору, а кожухи з з «брижами» (відрізнi в талії й призбирані) – чорного¹⁰³⁸. Виготовляли в домашніх умовах народні майстри ще й шкіряні та ткані пояси і деякі доповнення до одягу (тайстри, тобівки – у Буковинських та західних подолян з наддністрянських районів). Доморобне або пошите у місцевих шевців чоловіче взуття з часом поступалося перед фабричним взуттям, зокрема туфлями, черевиками на шнурівці й чоботами з високими халявами, проте їх купували лише заможні селяни. Літне легке взуття, особливо буденне, подільські українці ще виготовляли у домашніх умовах. Так, у повоєнний час на Східному Поділлі селяни почали шити у шевців або самостійно на швейних машинках таке літне взуття, як хромові сандалі. Вони мали тверду підошву, яку кріпили за допомогою звареного з борошна «клейстеру» або дерев'яних кілочків. Сандалі проіснували тут до кінця 50-х рр. ХХ ст.¹⁰³⁹. Водночас у побуті подолян внаслідок ускладнення їх потреб, зростання впливу міських настроїв на село й широкого розвитку валяльно-катального виробництва, з'являються шиті та биті валянки. Їх найчастіше взували в прохолодну пору року з гумовими калошами (галошами)¹⁰⁴⁰. Технології виготовлення цього виду взуття абсолютно різнилися між собою. Так, шиті валянки звичайно шили з сукна, а всередину виробу набивали вати й вшивали ситцеву підкладку. Натомість биті валянки виглядали як теплі чоботи зі зваляної овечої вовни – повсті («войлока»)¹⁰⁴¹. Серед чобіт побутують хромові та кирзові («кірзові» – гумові чоботи)¹⁰⁴². Останні поширення одержали у 1950–1960-х рр. і мали невисоку вартість, а тому були майже у кожній сільській сім'ї. Зазвичай у гумових чоботах було відсутнє утеплення, тому селяни самостійно утеплювали їх устілками з повсті. Адаже утеплені гумові чоботи на той час вважалися практично основним зимовим взуттям¹⁰⁴³.

Проте навіть декоративно-художні видозміни народного костюма українців Поділля не зуміли вберегти його від часткового забуття. Вже під кінець 50-х рр. ХХ ст. традиційний стрій усе більше використовувався тільки як святковий чи обрядовий та в ролі святкового вбрання фольклорних і танцювальних сільських колективів¹⁰⁴⁴. Останні не завжди зберігали локально-регіональну автентичність народної ноші й часто вживали загальноукраїнські ознаки комплексу вбрання або декоративний стиль.

Разом з тим, на відміну від подільської чоловічої одіжі, трансформація жіночого, зокрема натільного та поясного народного одягу, в 40–50-х рр. ХХ ст. проходила дещо повільнішими темпами, особливо на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля. Причиною цього стало менше залучення сільських жінок до праці у місті, а також їх велика зайнятість польовими роботами у колгоспах і власним господарством.

Загалом традиційне жіноче вбрання досліджуваного періоду відзначається прагненням до збереження в ньому, як і колись, раціональних та зручних складових елементів, які б відповідали естетичним уподобанням подолянок. Давні традиції залишалися і в принципах формування у комплекси основних компонентів одягу, проте для його виготовлення все менше використовували домоткані тканини, й все більше фабричні (у т. ч. й полотно). За рахунок цього ноша у конструктивному плані відповідно модифікувалась.

Передусім нововведень зазнала подільська сорочка, адже вона перестала бути основним видом натільного одягу. Так, з 1945-го по 1960-й рр. у сільському побуті, попри те, що роки Другої світової війни і важкої повоєнної відбудови дещо призупинили зміни у народному строї, з'являються нові види білизни – жіночі труси або панталони, бюстгальтери, комбінації, спідні сорочки й перкалеві спідниці¹⁰⁴⁵. Саме це призвело до вкорочення довжини сорочок та взагалі віддання переваги з 30-х рр. ХХ ст. короткополим сорочкам із домотканого полотна зі змішаного прядива або з фабричного полотна, а з 50-х рр. – сорочкам-блюзкам з фабричного полотна¹⁰⁴⁶. Крій блюзки (блужи, блузки, блузи) був схожий на традиційний безуставковий тип. Адаже блузки переважно шили з так званими рукавами реглан, призібраними у манжет чи обшивку, з пазушним розрізом без застібок або без пазушного розрізу та круглим вирізом горловини, стягнутим на зав'язки або без стягування з обшивкою. Блюзки носили частіше українки Західного,

¹⁰³⁸ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.) ... – С. 70–71.

¹⁰³⁹ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст....

¹⁰⁴⁰ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.; Повстяники [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Повстяники>. 03.11.2016. – Назва з екрану; Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля...

¹⁰⁴¹ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. ...

¹⁰⁴² Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.; Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля...

¹⁰⁴³ Там само; Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленьки ... – С. 47–49.

¹⁰⁴⁴ Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – С. 240–260; Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями Івана Гончара... – С. 206–240; Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу (фототека). КВ – 30–35; Фонди приватної колекції В. Щибрі. Книга вступу, КВ (фототека) – 4, 6.

¹⁰⁴⁵ Воробей Ольга. Коли в українців з'явилася спідня білизна? [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ethnography.org.ua/content/koly-v-ukrayinciv-zyavylasya-spidnya-bilyzna>. 05.11.2016. – Назва з екрану.

¹⁰⁴⁶ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської... – С. 82–83, 166–167 : іл.

Східного і Центрального Поділля¹⁰⁴⁷, хоча подекуди траплялися вони й на території Буковинського Поділля¹⁰⁴⁸. У вишивці зазначених сорочок і блузок найбільш популярними були рослинні та геометрично-рослинні орнаментальні мотиви: польові квіти, троянди, рожі, півонії, іриси, братки («анютині глазки»)¹⁰⁴⁹ й інші квіти, а також колоски, ягоди й листя винограду і калини тощо¹⁰⁵⁰. Подекуди траплялися й геометричні¹⁰⁵¹ та орнітоморфні мотиви. Взорами заповнювали пазушний розріз (часто по всій пазусі), виріз горловини, манжети, опліччя рукава, а той місцями весь рукав. Кольорова гамма розширюється від традиційних червоно-чорних, чорно-вишневих, червоно-вишневих, білим по білому і пшеничних барв до дуетного поєднання червоно-зелених, синьо-зелених, чорно-синіх, чорно-зелених або декількох різних кольорів одразу, включаючи, окрім зазначених, ще й відтінки блакитного, жовтого, рожевого та фіолетового¹⁰⁵².

Народний тип крою жіночих сорочок у 40–50-х рр. ХХ ст. більше зберігся на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля. Хоча й тут поликовий крій поступився тунікоподібному – так звані сорочки хлоп'янки (хлопнянки), окрім Хотинщини Буковинського Поділля, де переважали сорочки на кокетці. Рукави хлоп'янок стали коротшими, а горловина набула мисоподібної, овальної й прямокутної форм. В орнаментиці вишивки домінувала рослинна сюжетна тематика, а саме: мотиви троянд, руж, польових квітів, плодів і листя винограду, вишень, листків клена і дуба тощо. Узор розташований на пазушному розрізі (іноді усій пазусі), горловині, подолу сорочки (якщо сорочка довгопола, у коротких – низ не вишивали) і низу рукавів (часто вишивався увесь рукав). Колористика вишивок базувалась на яскравих контрастах барв та охоплювала майже всю гаму кольорового спектру, зазвичай холодної тональності¹⁰⁵³.

Варто зазначити, що під час прикрашання вишивкою пазух подільських жіночих сорочок та блузок усі вищеназвані рослинні орнаментальні мотиви могли поєднуватись у букети, віночки або лінійноспрямовані гірлянди (галузки, гілочки), які розміщувалися симетрично по обидва боки від пазушного розрізу. Часто на рукаві повторювались ті ж мотиви квітів, ягід і листків, але більших розмірів, у вигляді букета, вінка чи гілочки. Така різномасштабність узору посилювала декоративне подання вишивки. Взагалі подільські народні майстрині характеризувалися внутрішнім композиційним відчуттям, що формувалося з їх досвідом і допомагало у переважній своїй більшості гармонійно заповнювати поле сорочки орнаментами¹⁰⁵⁴.

Хоча, при порівнянні декору подільських жіночих сорочок 20–30-х рр. та 40–50-х рр. ХХ ст., простежується зміна основи естетичного мислення народних майстринь. Так, у сорочках першої третини ХХ ст. домінують геометричні й геометрично-рослинні орнаментальні мотиви, символи, колорит і композиційні схеми обумовлені традицією, а тому підпорядковувалися одне одному й, в сукупності, слугували конкретній цілі. Як наслідок, сорочки даного періоду дивували своєю лаконічністю, складністю композиційних прийомів та гармонійністю колориту. Естетичні смаки 40–50-х рр. ХХ ст., у результаті поширення нових матеріалів і переведення взорів на рослинні й геометрично-рослинні, змінилися з традиційних на нові художні рішення з різнохарактерними композиційними схемами, тональним спектром, масштабами орнаментальних мотивів та їх кількістю в одному виробі. З огляду на це у вишивках сорочок другої половини ХХ ст. іноді наявна перенасиченість як кольоровою гамою, так і сюжетною формою¹⁰⁵⁵.

Технічні прийоми вишивки 40–50-х рр. ХХ ст. також зазнають значних видозмін. У кожній локальній зоні історико-етнографічного регіону Поділля вони мають свої тенденції. До прикладу, у майстринь Буковинського Поділля вибір техніки вишивання тунікоподібних хлоп'янок залежав від форми орнаментики. Так, для створення виразного рельєфу рослинного мотиву жінки використовували частково традиційну низь, а також рахункову гладь. Для легкого, ажурного вигляду взору вони поєднували хрестик і мережку. У випадку необхідності виділення домінуючих мотивів орнаменту вишивальниці зверталися до художньої гладі, як найбільш поширеної в цей час техніки, завдяки її необмеженим можливостям при імпровізації. А виконання художньої гладі відтінковим муліне, одна нитка якого була зафарбована двома

¹⁰⁴⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 298; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 177; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 168, 243.

¹⁰⁴⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 13008.

¹⁰⁴⁹ Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу (вбрання). КВ – 47.

¹⁰⁵⁰ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–49; Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

¹⁰⁵¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 13008.

¹⁰⁵² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 187; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 153.

¹⁰⁵³ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 102–103.

¹⁰⁵⁴ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 41, 121; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 239; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4156, 4164; Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу (вбрання). КВ – 47, 48, 49.

¹⁰⁵⁵ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 39–40; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 452.

чи трьома тонами, вишивка отримувала ефект світлотіньового моделювання¹⁰⁵⁶. На Західному Поділлі у наддністрянських районах тунікоподібні хлоп'янки, які замінили поликові борщівські «чорні» сорочки з геометричними й геометрично-рослинними мотивами, виконаними техніками «колодки», «поверхниця», «стебнівка», «крученка», кучерявий шов, хрестик і півхрестик, вишивали геометрично-рослинними та рослинними орнаментами спочатку заповоччю техніками лічильна гладь і хрестик, а згодом – ще й муліне технікою художня гладь. У північних районах Західного Поділля у цей час сорочки з геометричними зображеннями переважно чорного і темно-вишневого кольорів, виконані заповоччю техніками низь, «стебнівка» й «ретьязь», поступаються місцем сорочкам з геометрично-рослинними орнаментальними мотивами червоно-чорних барв, вишитих технікою хрестик¹⁰⁵⁷. На Східному та Центральному Поділлі домінуючі упродовж тривалого часу техніки низь, кафасор, «солов'їні вічка», «довбанка», «зерновий вивід», виколювання, вирізування, «стебнівка» і «штапівка» також витісняються різновидами хрестика й гладі.

У поясному одязі подолянок 40–50-х рр. ХХ ст. зростає різноманіття спідниць за рахунок збільшення асортименту фабричних тканин, з яких їх шили. Крім того, на Буковинському Поділлі у досліджуваний період ще носили горботки. Але вони значно еволюціонували в колористичному плані, ставши яскравішими і розмаїтішими завдяки використанню пряжі фабричного виробництва, що фарбувалась новими барвниками. У таких горботках різні за шириною поздовжні смуги були повністю заткані зразком у техніці складного перебору. Одноколірні (зелені, малинові або червоні, в залежності від місцевості) поперечні смуги з двох боків горботок 20–30-х рр. почали ткати з пересіканням поздовжніми орнаментованими смугами, а в 40–50-х ХХ ст. їх ткали з метою підсилення декоративності виробу¹⁰⁵⁸.

Щодо крою спідниць, то основними залишаються популярні раніше жіночі спідниці з драпірованою формою у зборки та з гофрованою формою у складки (переважно односторонні, подекуди зустрічні). Подоляни особливо полюбили гладкофарбовані спідниці у складки з вовни, сатину або ситцю, чорного, коричневого, вишневого кольорів й різних відтінків синього і зеленого кольорів (зазвичай старше жіноцтво) та червоних і малинових барв (переважно молодше покоління). Раніше селяни їх шили в домашніх умовах, загинаючи тканину в односторонні складки. А вже з 50-х рр. ХХ ст. у моду ввійшла плісировка з незминальним ефектом, яку самостійно виготовити важко, тому її замовляли в місцевих ательє. Односторонні паралельні дрібні складочки допомагали чітко тримати форму спідниці, надаючи при цьому виробу динаміки й об'єму. Одночасно з плісированими спідницями з'явилися плюшеві призьбрані спідниці з м'якими силуетними обрисами чорних, червоних та вишневих кольорів, які на Західному Поділлі часто оздоблювали вишивкою нитками, бісером і склярусом¹⁰⁵⁹. Також на початку 1950-х рр. текстильна промисловість почала масово пропонувати яскраві набивні вовняні тканини, декоровані дрібними квітковими мотивами. До прикладу, в селах Заставнівського району (Василів, Звенячин, Кострижівка, Репужинці) Буковинського Поділля носили спідниці з тканин яскраво-зелених та малинових кольорів, прикрашених дрібними букетами троянд і листків¹⁰⁶⁰. Варто підкреслити, що більшість подільських спідниць у зборки та складки по низу оздоблювалися яскравою тасьмою, стрічками, оксамитом, мереживом, нашитими в один чи декілька рядів або прошитими горизонтальними складочками («защіпами»), які підсилювали колористичне звучання та формоутворення виробів. Окрім того, поділ спідниць з виворітної сторони підшивався широкою смугою яскравої візерунчастої тканини («листвою» чи «лиштвою» шириною до 25 см), зачасти ситцем¹⁰⁶¹.

Додатковим стегновим одягом подільських українок у 40–50-х рр. ХХ ст. продовжували слугувати рідше ткані вовняні або з домотканого полотна фартухи-запаски (запаски) та частіше з фабричних тканин фартухи (хвартухи, попередниці). Через розширення асортименту й кольорового спектру тканин, з яких виготовляли фартухи, зріс їх різновид (кашемірові, оксамитові, перкалеві, полотняні, сатинові, ситцеві, шаленові, шовкові)¹⁰⁶². Крій залишався прямим (не зібраним), у зборку та складку, а форма – прямокутна, трапецієвидна й округла. Також за кроєм фартухи поділяли на одноплатові (з одного полотнища) та двоплатові (з одного довгого полотнища, яке перегинали навпіл або з двох зшитих полотнищ)¹⁰⁶³. Декорували фартухи в залежності від фактури тканини по-різному. Так, фартухи полотняні (або їх називали ще «білі») прикрашали вишивкою нитками, горизонтальними «защіпами», кишеньками, тонким мереживом, тасьмою та шлярками, оксамитові – вишивкою бісером, склярусом і нитками, кишеньками,

¹⁰⁵⁶ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1103; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 98.

¹⁰⁵⁷ Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 40–42, 73.

¹⁰⁵⁸ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 106.

¹⁰⁵⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2366, 2463.

¹⁰⁶⁰ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 107.

¹⁰⁶¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 700, 2409, 2859.

¹⁰⁶² Там само. Т – 2975; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 109; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 171.

¹⁰⁶³ Там само. – С. 171; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2498.

в'язаним мереживом й тороками. Натомість фартухи з інших тканин (наприклад, кашеміру, перкалю, сатину, ситцю, шалену, шовку) могли оздоблювати вишивкою нитками, бісером, склярусом і лелітками, горизонтальними «заціпами», кишеньками, тонким мереживом, тороками, шлярками тощо. Причому фартухи з полотна, сатину й ситцю у своїй більшості вважалися буденними, а оксамитові фартухи та ткани фартухи-запаски – святковими. Варто зауважити, що ткани фартухи-запаски могли бути вовняними й полотняними. Декорувалися вони тканим або вишитим (на полотняних) геометричним або геометрично-рослинним орнаментом, тороками (френзелями) чи мереживом, вив'язаним гачком та побутовали переважно на Західному Поділлі¹⁰⁶⁴. На Буковинському Поділлі жінки до святкової спідниці вбирали плісирований прямокутний фартух – плат. До того ж спостерігалася продумана закономірність у поєднанні фактур виробів. Так, до гладкофарбованої спідниці зодягали набивний фартух, а до набивної – гладкофарбований фартух. Буденні фартухи буковинські подолянки виготовляли з однотонного ситцю або сатину округлої форми, прикрашаючи по низу шлярками з тієї ж тканини й двома кишеньками, які оторочували яскравою декоративною тасьмою або «в'юнчиком». До речі, колір фартуха дозволяв визначити, з якого району була селянка. Зокрема, у Заставнівському районі носили фартухи яскраво-червоного або малинового кольорів¹⁰⁶⁵. Східно- та центральноподільські фартухи даного періоду часу шили переважно з полотна, подекуди – з сатину, ситцю і шовку та обов'язково декорували різними вищезазначеними способами¹⁰⁶⁶.

Стегновий одяг подолянок, як і колись, закріплювався на талії домотканими або крамними вовняними (баярок, боярок, коланчик, крайка, окравка) чи бавовняними поясами. На Західному, Східному та Центральному Поділлі у вжитку були пояси частіше з геометричними, ніж рослинними орнаментальними мотивами¹⁰⁶⁷. Заставнівські пояси Буковинського Поділля характеризувалися, навпаки, рослинними візерунками переважно на чорному тлі. Наприклад, крупні червоно-малинові троянди або маки із зеленим листям, доповнені дрібнішими білими, блакитними і жовтими польовими квітами¹⁰⁶⁸.

На Поділлі серед жіночого нагрудного одягу без рукавів у 40–50-х рр. ХХ ст. частково побутовали різноманітні народного крою безрукавки з тканин та хутра. Східні та центральні подолянки носили приталені керсетки або прямоспинні камізелки з фабричних тканин (плюшу, сатину, тонкої вовни, цупкого шовку тощо), прикрашені нашивками з оксамиту, плюшу, сукна та декоративними швами¹⁰⁶⁹. У північно-центральних західноподільській районах носили короткі вовняні або оксамитові камізелки (горсики, які поєднували з оксамитовими фартухами), середньої довжини оксамитові жупани та довгі оксамитові кафтани – усі оздоблені вишивкою нитками, бісером і склярусом¹⁰⁷⁰. Хутряні кептарі, куці кожушки, лейбики та мінтяни поширені були лише на Буковинському Поділлі та в наддністрянських районах Західного Поділля. Їх художнє оформлення полягало в декоруванні аплікацією та вишивками поличок, спинки і кишеньок рослинними мотивами¹⁰⁷¹.

Подільський рукавний плечовий одяг досліджуваного періоду повністю позбувся традиційних типів та включав різнофасонні жіночі кофти, жакети та піджаки з довгими рукавами міського типу, які зодягалися поверх сорочок. Так, на Східному Поділлі в с. Зеленянка (Крижопільського р-ну Вінницької обл.) носили прямоспинні кофти (пряма «долиною»), розширені донизу з невеликим круглим вирізом горловини («вовновничок») та коміром стійкою («стоянчик» без збирок)¹⁰⁷². Нагрудний одяг на Поділлі, окрім буковинських подолянок, носили як дівчата, так і жінки. Причому на свято вбиралися новіші вироби, а в будні – старіші, поношені¹⁰⁷³.

Українські жінки Поділля у ролі верхнього одягу в 40–50-х рр. ХХ ст. вже практично не застосовували традиційного вбрання. Лише подекуди траплялися польки, гуньки, сардаки і свити, частіше декоровані кожухи. До прикладу, в 50-х рр. ХХ ст. у с. Озаринці Могилів-Подільського району на Вінниччині (Східне Поділля) побутовала полька з фабричної тканини на ваті¹⁰⁷⁴, а в с. Скіпче Городоцького р-ну на Хмельниччині (Центральне Поділля) вбиралися в кожухи¹⁰⁷⁵. У с. Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл. (Східне Поділля) у вжитку були прямоспинні червоні кожухи та чорні кожухи з «брижами» (відрізні

¹⁰⁶⁴ Там само. Т – 1039, 1205, 1505.

¹⁰⁶⁵ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 109.

¹⁰⁶⁶ Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 17.

¹⁰⁶⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 69.

¹⁰⁶⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 37; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 109–110.

¹⁰⁶⁹ Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 30; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 167.

¹⁰⁷⁰ Там само. – С. 164–166, 172; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 783.

¹⁰⁷¹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 110.

¹⁰⁷² Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 48.

¹⁰⁷³ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембїцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.; Фонди приватної колекції А. М. Трембїцького. Книга вступу (фототека). КВ – 35.

¹⁰⁷⁴ Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 27.

¹⁰⁷⁵ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

в талії й призбирані)¹⁰⁷⁶. Після війни сільські жінки почали носити різні види верхнього вбрання з фабричного сукна або напівсукна на підкладці, які відрізнялися від народного одягу простішим кроєм, без складок і фалд на спинці. Це були переважно куртки, плащі, пальто, плюшки, сачки, фуфайки та «полушубки»¹⁰⁷⁷. Здебільшого названий одяг шили невідрізним у талії, як от сачки з відкладним коміром, чохлами і кишеня¹⁰⁷⁸.

Знавали еволюції упродовж 20–50-х рр. ХХ ст. й дівочі та жіночі зачіски. У цей час подільські дівчата ще використовували зачіски із заплітанням волосся в одну або дві коси, які носили прямо або складали віночком навколо голови. Дівчата Буковинського Поділля розчісували волосся на косий проділ і, трішки підіймаючи їх спереду, також плели дві коси¹⁰⁷⁹. На Центральному Поділлі поширення мала зачіска «в шушеребки», яка нагадувала сучасну зачіску «колоски» у дві косички. Так, заплітали волосся малим дітям та молодим дівчатам. А зачіска у вигляді заплетеної кругом голови коси йменувалася «кошик»¹⁰⁸⁰. Весільними головними уборами подолянок були вінки зі стружки або з воску, лою, парафіну. У наддністрянських районах Західного Поділля дівчата на весілля оздоблювали волосся вінкоподібними уборами з герданів¹⁰⁸¹, а буковинські подолянки, як і раніше ще прикрашали голову весільним головним убором – капелюшиння (у селах Заставнівського р-ну)¹⁰⁸². На Східному Поділлі у с. Зеленянка Крижопільського р-ну Вінницької обл. побутовали весільні вінки з воску, сухих квітів, барвінку, часнику, до яких чіпляли різнокольорові бинди¹⁰⁸³. Крім цього, дівчата почали зодягати на голову хустки часто так, щоб коса виглядала з-під неї¹⁰⁸⁴. Ще у 40–50-х рр. на Поділлі існувала заборона як жінкам, так і дівчатам ходити з розпущеним волоссям та без головного убору. Тому на переважній більшості території Поділля незаміжні дівчата мали носити хустки, щоб не висміювала сільська громада словами «дивися, вийшла дівка, вилизалася!»¹⁰⁸⁵. Влітку дівчата зав'язувалися у хустки з крамного полотна¹⁰⁸⁶, батисту і перкалю двома способами – попереду під бороду («під засиль») або позаду на шиї. Взимку найчастіше закручувалися у теплі вовняні хустки, назви яких мали свої локально-зональні особливості. Зокрема, на Буковинському і Західному Поділлі у вжитку були баранкові хустки з френзелями, на Східному – барашкові з кутасами (бомбалами) та «вовнянки» (на Вінниччині), у Центральному – барашкові з тороками, «верітки» (у Городецькому, Дунаєвецькому і Кам'янець-Подільському р-нах) та «самов'язки» (у Деражнянському і Легичівському р-нах)¹⁰⁸⁷.

Зачіска подільських «пошлюблених» українок означеного періоду часу могла складатися не лише зі скрученого у вузлик («дулю», «дупку») волосся, але й із заплетеного в одну або дві коси волосся, яке укладали на голові й ховали під хусткою чи очіпком (лише старі чи заможні жінки)¹⁰⁸⁸. Буковинські подолянки надавали перевагу зачіскам у вигляді заплетеного волосся тугим вінцем на потилиці або півмісяцем на тім'ї¹⁰⁸⁹. На півдні Східного Поділля жінки заплетене у дві коси волосся закладали на голову вчетверо, з проділом посередині, а потім також примащували його сироваткою, «щоб стояло довше»¹⁰⁹⁰. У східних районах Вінниччини заміжні жінки заплітали волосся тільки в одну косу, а незаміжні – навпаки в дві¹⁰⁹¹. У Центральному Поділлі жінки плели дві коси, які викладали на потилиці кошиком та закріплювали за допомогою вузьких стрічок¹⁰⁹². Усталені норми моралі та релігійні уявлення подолянок не дозволяли їм ходити без хусток. Тому й навіть у 50–60-х рр. ХХ ст., не дивлячись на те, що народні звичаї поступово

¹⁰⁷⁶ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.) ... – С. 70–71.

¹⁰⁷⁷ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 48; Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

¹⁰⁷⁸ Ніколаєва Т. О., Забаннова Т. М. Особливості розвитку народного вбрання середньої Наддніпряниці за радянського часу / Т. О. Ніколаєва, Т. М. Забаннова // Народна творчість та етнографія. – 1973. – №2. – С. 25–26.

¹⁰⁷⁹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 110.

¹⁰⁸⁰ Воробей Ольга. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://historical-club.org.ua/inshe/inshi-materiali/876-zhinochi-zachiski-ta-golovni-ubori-na-podilli-upershij-polovini-xx-st.html>. 04.11.2016. – Назва з екрану.

¹⁰⁸¹ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл...; Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців Поділля... – С. 276–281.

¹⁰⁸² Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 110.

¹⁰⁸³ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–48.

¹⁰⁸⁴ Там само. – С. 48; Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

¹⁰⁸⁵ Воробей Ольга. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст. ...

¹⁰⁸⁶ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл...

¹⁰⁸⁷ Воробей Ольга. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст...; Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля... – С. 851–856.

¹⁰⁸⁸ Там само.

¹⁰⁸⁹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 110.

¹⁰⁹⁰ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–48.

¹⁰⁹¹ Воробей Ольга. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст....

¹⁰⁹² Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл...

залишалися в минулому, селяни ще дотримувалися певних заборон. До прикладу, в с. Миньківці Дунаєвського р-ну, що на Хмельниччині (Центральне Поділля), заміжня жінка не мала права йти на весілля без хустки¹⁰⁹³.

Помітно видозмінилися у 40–50-х рр. ХХ ст. й головні убори українців Поділля. Передусім зникали з вжитку кибалки, кички, очіпки, намітки та усі їх подільські локальні різновиди. Названі вироби ще подекуди доношувало жіноче населення похилого віку. Чи не єдиним найбільш поширеним головним убором залишилася хустка. Влітку, в будні дні, жінки найчастіше закручувалися у прості полотняні хустки білого, жовтого, зеленого, червоного і чорного кольорів, а в святкові – у барвисті завітчані бавовняні, тонкововняні чи шовкові хустки. Взимку подолянки закручувалися у вовняні («шерстяні») хустки з тороками, одноколірні чи у клітинку та пухові хустки. Пов'язували хустку також під бороду або назад на шию («замолодичувались»). Старіші жінки подекуди носили велику хустку з тороками, кінці якої вив'язували гудзом на голові¹⁰⁹⁴.

Оскільки 40–50-і рр. ХХ ст. припадають на важкий період Другої світової війни та післявоєнної відбудови така складова частина подільського народного жіночого костюма, як прикраси, по мірі статків, використовувалися лише у святковому й весільному комплексах вбрання. Серед них переважали нашійні і нагрудні оздоби, яких також торкнулися певні зміни. Іноді траплялися вушні прикраси – сережки. Практично відійшли в минуле прикраси з монет і дукачів, зокрема й салби у буковинських подолянок. Серед намист побутували корали, кількість низок яких значно зменшилася (від 15–20 до 5–10), а також подекуди баламути¹⁰⁹⁵ (з перлів), гранати і пацьорки (з дутого або недутого скла). Поменшало у вжитку подолянок й різноманітних нашійних та нагрудних оздоб із бісеру. Побутували лише – гerdани стрічкові, гerdани розеткові, згарди, кризи, силянки однодільні тощо¹⁰⁹⁶. А в Заставнівському районі Буковинського Поділля плели ажурні нагрудні прикраси з прозорого склярусу у вигляді півмісяця під назвою цимблики¹⁰⁹⁷. Причому зазвичай орнаментальні мотиви й кольорова гама бісерних оздоб гармоніювали з узорами вишивок на сорочках.

Зміна життєвих умов селян та новий характер їх праці внесли корективи не лише в архаїчні форми народного одягу, але й у взуття. Зокрема, у жіночому костюмі з огляду на користування у цей час транспортом, що з'єднував село з містом та іншими населеними пунктами, а також на зростаючу причетність жінок до роботи з сільськогосподарськими машинами і устаткуванням, вкорочується довжина й вузчає об'єм їх одягу та змінюється асортимент взуття. Замість личаків й постолів з'явилися легкі босоніжки на стійкому каблуку, хромові сандалі (літнє буденне саморобне взуття – Східне Поділля), відкриті туфлі, черевики та напівчеревики на шнурівці. Більшість із зазначених різновидів взуття подолянки, в залежності від віку і статків, носили з шовковими чи бавовняними панчохами або шкарпетками¹⁰⁹⁸. Взимку жінки носили хромові й кирзові чоботи, бурки (чоботи з повстяною або фетровою халявою), шиті й биті валянки з калошами, адже крамні чоботи міського типу були доступні лише заможним селянкам¹⁰⁹⁹.

Доповнення до святкового або весільного жіночого одягу траплялися у вигляді тканих тайстр подекуди на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля. Їх оздоблювали вже переважно рослинними орнаментальними мотивами, які відтворювали взори на поясах та водночас поєднували декор нагрудного й поясного одягу в суцільний гармонійний комплекс вбрання¹¹⁰⁰. Інші, раніше вживані доповнення до одягу, з часом відійшли в історію. Подекуди як доповнення побутували дівочі маленькі хустинки, але їх вже не вишивали, адже вони були фабричними¹¹⁰¹.

Загалом внаслідок переходу в 20–50-х рр. ХХ ст. на спочатку домоткані полотна, в основі з більш полегшеною промисловою сировиною, а пізніше й взагалі на крамні полотна, вага чоловічих і жіночих сорочок Поділля з часом зменшувалася. З іншого боку, певною мірою полегшували народний стрій й тонкі фабричні тканини, з яких виготовляли поясний одяг. У сукупності це привело до видозміни силуетної лінії традиційного подільського костюма. Адже раніше він характеризувався жорсткою лінією прямокутних форм, натомість тепер прямокутний силует костюма став м'якшим за рахунок надбаних нових округлих обрисів.

¹⁰⁹³ Воробей Ольга. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст....

¹⁰⁹⁴ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–48; Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

¹⁰⁹⁵ Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 48.

¹⁰⁹⁶ Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості... – С. 160.

¹⁰⁹⁷ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 111.

¹⁰⁹⁸ Там само. – С. 114.

¹⁰⁹⁹ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст...; Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленянки... – С. 47–49; Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

¹¹⁰⁰ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 110.

¹¹⁰¹ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городецького р-ну Хмельницької обл....

Саме тоді широке застосування гладкофарбованих і набивних тканин промислового виробництва для створення одягу та різноманітних за колористикою й фактурою сучасних матеріалів для декорування вбрання повпливало на кольорову гаму традиційних комплексів, яка стала стала поліхромною.

Як наслідок вищезазначеного, народна ноша 20–50-х рр. ХХ ст., як і колись, розрізнялась за ступенем декоративно-художнього оформлення, залежно від її призначення, віку й статті та сезонності носіння. Так, за призначенням сільські строї диференціювались на буденні – скромніші в прикрашанні, з нескладними зображеннями й стриманішим кольоровим рішенням, та святкові й весільні – пишно оздоблені розмаїтими техніками вишивки та ткацтва, а також іншими видами декору, зі складнішими орнаментальними мотивами й широким кольоровим спектром. Саме святкові й обрядові (передусім весільні) комплекси вбрання селян найбільше зберегли в собі традиційних елементів. Святкові костюми дівчат і молодих у свою чергу відрізнялися більшою яскравістю та кількістю оздоблень від аналогічного значно простішого вбрання жінок похилого й старшого віку.

Варто зазначити, що у порівнянні з 20–30-и рр., у 40–50-х ХХ ст. відбулася еволюція й у техніках, орнаментіці та колористиці подільської народної вишивки. Так, давні техніки поступово витіснялися менш пізнішими – хрестиком і гладдю, переважаючи монохромні кольори переходили в поліхромію, а архаїчні знаково-символічні орнаментальні мотиви замінювалися простішими у виконанні рослинними зображеннями.

Отож, упродовж 20–50-х рр. ХХ ст. у розвитку народного вбрання українців усіх субрегіонів Поділля більшою чи меншою мірою відбувається поетапна модифікація його характерних регіонально-локальних особливостей під впливом загальноєвропейських тенденцій, котрі в село надходили з міста. Починаючи з кінця 30-х років, видозміни в костюмі подолян проходять із зростаючою інтенсивністю та безповоротно. Причому одна частина традиційних компонентів одіжі виключалась з постійного вжитку й переходила в сферу пасивного побутування, до прикладу незшиті форми жіночого поясного одягу та рушничоподібні головні убори заміжніх жінок. Натомість інша частина складових елементів селянських комплексів, змінивши своє функціональне навантаження, знайшла своє місце в культурі індустріально-міського типу та спричинила появу вторинних форм народної ноші. Частина форм подільської ноші популяризувалася народними ансамблями та хорами, часто з певною інтерпретацією. В результаті на кінець 50-х рр. ХХ ст. вбрання подолян являло собою своєрідну сукупність як міжетнічних характерних форм, так і міських європейських костюмів з додаванням традиційних компонентів вбрання. Проте, видозмінюючи свої конструктивні, декоративні, орнаментальні та колористичні особливості, народні комплекси ноші подолян усіх локальних зон регіону в 20–50-х рр. ХХ ст. не втратили повністю відповідних етнічних рис.

2.4. Трансформація подільського народного одягу в 60–80-х рр. ХХ ст.

Видозміни та модифікації, які відбулися в народному вбранні українців усіх локальних зон історико-етнографічного регіону Поділля у перше повоєнне десятиліття, почали чітко відбиватися в їх повсякденному одязі вже на початку 60-х рр. ХХ ст. Внаслідок налагодження й розвитку внутрішніх контактів між селами в районі й області, а також зростаючих взаємовпливів між селом і містом, у костюмі селян все менше проявлялися характерні йому раніше локально-зональні відмінності. Це насамперед стосувалося подільського жіночого одягового комплексу.

З огляду на те, що найбільш відчутні трансформації торкнулися чоловічих традиційних строїв подолян ще в 40–50-х рр. ХХ ст., у результаті чого чоловіки майже повністю перейшли на сорочки й штани з кращих тканин та міського типу фабричні жакети, піджаки, куртки, плащі, фуфайки вже з 60-х рр. Поряд з тим селяни залишали в костюмі необхідні традиційні складові компоненти – святкову або весільну вишиту сорочку, безрукавку, короткополий піджак, неширокі сукняні штани, кашкети і картузи, кожухи й подекуди кептарі (на Буковинському Поділлі та в наддністрянських р-нах Західного Поділля)¹¹⁰². А при формуванні нового ансамблю, який своїм силуетом, формою і призначенням відповідав тодішнім сучасним потребам, чоловіки одночасно намагалися, хоча б частково, зберегти традиційні лінії крою та формоутворень, способи декорування та поєднання елементів у комплекси, не допускаючи таким чином загальної одноманітності в одіжі. Зокрема, нещодавні у вжитку ватянки (короткі фуфайки на ваті) взяли свій початок від прямоспинної свити, а різноманітні сучасні жилети еволюціонували від народних безрукавок. У кожухах, до того ж як чоловічих, так і жіночих, вже не робили клинів (фалд). А нововведені тулуби також шили без складок з нешироким відкладним коміром¹¹⁰³. Наприклад, у селах Гораїв і Бакота (яке, потрапивши в зону затоплення у зв'язку з будівництвом Дністровської ГЕС, у 1981 році припинило своє існування) Кам'янець-Подільського р-ну Центрального Поділля молоді парубки та чоловіки середнього віку носили одяг міського крою з покупних тканин (у т. ч. костюми), фабричне взуття й картузи. Хоча, поряд з новим одягом, тут іноді траплялися ще традиційні складові компоненти вбрання, які зодягали

¹¹⁰² Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 118.

¹¹⁰³ Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 20–21.

в основному літні чоловіки¹¹⁰⁴. До 80-х рр. ХХ ст. чоловіки Буковинського Поділля продовжували носити новомодні бісерні або вишиті нитками краватки та бісерні накладні манишки¹¹⁰⁵. Такі ж вишиті нитками краватки були й у вжитку центральних подолян¹¹⁰⁶.

Загалом зазначені вище новації 60–80-х рр. ХХ ст. передусім відбулися в жіночому повсякденному ансамблі українців Поділля. До прикладу, незшиті форми поясного одягу (горботки, гуньки, запаски, катринці, обгортки, опинки, фоти) повністю були замінені на спідниці у зборки та у складки з фабричних тканин. Поділ сорочки з-під спідниць майже не проглядався, натомість зачасти спостерігалось поєднання спідниць із різнофактурними фартухами. У багатьох селах, наближених до міст та містечок, спідниці вбирали переважно старші жінки, молоді дівчата та жінки середнього віку переходили на вузькі прямі спідниці, довжиною до колін або трішки вище чи нижче колін.

Ввійшли до буденного вжитку подільських жінок у селі й нові типи виробів. Зокрема, у цей час значного поширення набули такі різновиди одягу, як блузи, кофти та плаття. Для пошиття блуз і платтів використовували елементи традиційного крою та легкі гладкофарбовані або набивні тканини (ситець, сатин, штапель, вовну). Зокрема, у Заставнівському районі Буковинського Поділля побутували блузи з набивних тканин¹¹⁰⁷. Кофти (кохти, «сведри») найчастіше в'язали з «сурової» овечої вовни узорним переплетенням. Сюжети в'язання зазвичай перегукувалися з самобутніми подільськими орнаментальними мотивами. Так, буковинські подолянки полюбили у кофтах рослинні зори в яскраво-зелених, малинових і сурово-білих кольорах та з плоским, розрідженим рельєфом¹¹⁰⁸. На Центральному Поділлі дівчата зодягалися в блузки, кофточки, жакети, вузькі спідниці, плаття, босоніжки і туфлі¹¹⁰⁹.

Подільські жінки змінювали одяг внаслідок міських модних віянь, але з врахуванням їх доцільності й гармонійності, не забуваючи близькі до душі традиції, з метою досягнення розмаїття та своєрідності форм і ліній власного вбрання. Прикладом може слугувати декорування плечового одягу – хутряних прямоспинних безрукавок і козушків з короткими рукавами, яке зберігало традиційні установки у тих районах, де вони побутували¹¹¹⁰. Набуваючи нових варіацій силуету, деталей крою та кольорового спектру, народний костюм українок Поділля ще тривалий час не втрачав основних ознак, які відрізняли його від інших видів костюмів. Це, крім сорочок, спідниць, фартухів і хусток, різноманітні традиційно декоровані безрукавки приталеного крою – як подальший розвиток горсіків, катанок, керсеток тощо. Модифікованим поєднанням народного з новим була широко розповсюджена тоді жіноча плюшка – тепла, на підкладці, коротка плюшева кофта з круглим коміром, що походила від сачка¹¹¹¹. А в с. Скіпче Городоцького р-ну на Хмельниччині (Центральне Поділля) плюшку йменували ще «дохую»¹¹¹². Сачок у свою чергу був трішки довшим від фуфайки та повсякчас двобортним. Як і чоловіки, жінки також носили взимку ватянки, кожухи й тулубці без фалд та все частіше, особливо молодше покоління, так звані «полушубки»¹¹¹³. Масового вжитку в останніх набували ще й різноманітні осінньо-весняні та зимові жіночі сукняні пальта, в яких часто могли проглядатися елементи традиційного крою, формоутворення й декоративних деталей.

Отже, буденні чоловічі та жіночі народні комплекси вбрання українців Поділля, видозмінюючи давні складові компоненти та поповнюючись новими, розширювали свої варіанти, які все більше набирали схожості з міськими ансамблями. Натомість святковий костюм сільських подолян у 60–80-х рр. ХХ ст. частково продовжував зберігати етнічну приналежність, розвиваючись у художньому-стильовому напрямку. Проте названа тенденція найбільше була характерною для Заставнівського району Буковинського Поділля, наддністрянських районів Західного Поділля та тих сіл і районів Східного й Центрального Поділля, де тривалий час зберігалися традиції подільської вишивки та інші народні промисли, пов'язані з виготовленням окремих одягових елементів. В інших місцевостях Поділля продовжувачами використання у ролі святкової одягової традиційного комплексу вбрання залишалося зазвичай старше покоління.

Щодо еволюційного розвитку святкової народної ноші, то наприкінці 70-х рр. ХХ ст. у ньому окреслилась нова тенденція. В першу чергу наголос робився на ефект святкової самобутності й оригінальної ряснуватої складності, який сприяв позитивному виділенню святкового строю на фоні трансформованого повсякденного ансамблю. Крім того, у святкових костюмах в плані оздоблення зачаровували погляд вагомість та значна масштабність як тканин, так і вишитих орнаментальних

¹¹⁰⁴ Федорова Л. С. Матеріали до одягу Хмельницької області... – С. 98.

¹¹⁰⁵ Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості... – С. 153–154.

¹¹⁰⁶ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

¹¹⁰⁷ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 118.

¹¹⁰⁸ Там само. – С. 118.

¹¹⁰⁹ Федорова Л. С. Матеріали до одягу Хмельницької області... – С. 98; Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

¹¹¹⁰ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 118.

¹¹¹¹ Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 20–21.

¹¹¹² Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

¹¹¹³ Там само; Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 20–21.

композицій, а також яскравість і гармонійність колористичних інтерпретацій. Варто зазначити, що на відміну від святкового традиційного строю кінця XIX – першої половини XX ст., у якому зазвичай основу складала вишита сорочка, а інші складові елементи комплексу немовби доповнювали її, то у 70–80-х рр. XX ст. принцип підпорядкованості в художній структурі святкового костюма був знівельований. Кожен компонент ансамблю, чи то сорочка, горботка (або обгортка), безрукавка (або кептар), пояс став рівнозначним і тяжів до самостійності в художньому сприйнятті. Одночасно орнамент кожного виробу, створюючи рухомий візерунковий зв'язок, формував єдиний неповторний образ, складений окремими, не однаковими за своєю сутністю, частинами. До того ж схожий художньо-стильовий напрям у 60–80-х рр. XX ст. був притаманний усім видам декоративно-прикладного мистецтва України. Причиною цього стала зростаюча нагальна людська потреба до повноцінного розкриття та утвердження естетичних якостей речей як одних із рівнозначних параметрів у їх характеристиці¹¹¹⁴.

Проте озвучена спільна для всіх різноспрямованих галузей декоративного мистецтва досліджуваного періоду тенденція в художніх формах народного комплексу вбрання українців Поділля була розкрита з певними локальними особливостями. Опираючись на те, що подільський традиційний костюм у цей час переважно функціонував як святковий (і лише подекуди обрядовий), то якраз у його оздобленні найбільше відтворилося тодішнє світосприйняття його майстрів, що продовжувало запалювати, попри всі життєві труднощі, позитивом та життєстверджуючими цінностями в кожному субрегіоні Поділля.

Поруч з вищеокресленими загальною структурою та схожими орнаментально-сюжетними й колористичними характеристиками жіночих святкових строїв подолян 60–80-х рр. XX ст. проявлялися й їх окремі локально-зональні риси як відбиток нового часу.

Одним з найяскравіших залишався жіночий святковий комплекс Заставнівського р-ну Буковинського Поділля. У ньому прослідковувалося помітне вподобання майстрів крупних квіткових мотивів, виконаних у складному світлотіньовому моделюванні. Пазухи й рукава заставнівських сорочок хлоп'янок вишивались практично суцільним покривом великих троянд, бутонів і листків заполоччю або бісером (цятками, пацьорками) технікою художня гладь. Рослинний орнамент переливався багатством відтінків ніжно-рожевих, густо-малинових, жовтих і смарагдово-зелених кольорів та виглядав майже натурально. При оздобленні бісером майстрині використовували три його види, а саме: колотий – прямокутний і плоский матового відтінку (шовковий бісер); круглий – маленький блискучий (простий бісер); подовжений – гранований з яскравим відблиском (дзеркальний бісер або склярус). Зазвичай дзеркальним бісером оформлялися контури листя і квітів, а їх внутрішня поверхня зашивалась колотим і круглим бісером¹¹¹⁵. Крім того, у заставнівських сорочках низ рукавів, горловина й поділ прикрашались узорчастим фестоноподібним обплетенням (зозулькою) кольоровим муліне або шовком, причому неоднакового кольору, наприклад: горловина червона (зелена, рожева або синя) а низ рукавів – зелений (жовтий, оранжевий, рожевий, синій, фіолетовий, червоний), а поділ сорочки – синій (рожевий, червоний) тощо. Такий спосіб декорування створював додатковий оригінальний кольоровий ефект у загальне колористичне рішення жіночого ансамблю¹¹¹⁶. У Хотинському районі Буковинського Поділля популярними залишалися сорочки на кокетці та трішки рідше – тунікоподібні хлоп'янки, але набагато менше вишиті, ніж заставнівські сорочки. Оздоблювалися хотинські сорочки також нитками й бісером, а на горловині та по низу рукавів обплітали кольоровим муліне або обшивали фабричним мереживом¹¹¹⁷. У той же час буковинські подолянки носили й блузи з фабричного полотна з традиційним безуставковим типом крою та вишивкою з чорно-червоним геометричним або геометрично-рослинним орнаментом, виконаним технікою хрестик¹¹¹⁸.

Щодо поясного одягу, то в 60–80-х рр. XX ст. у Заставнівському р-ні Буковинського Поділля продовжували ткати горботки, художній вигляд яких зазнав певних змін. Зокрема, ткани візерунки горботок були виконані складною технікою ручного перебору та виділялись крупними формами й експресією композиційних сюжетів, у яких контури жовто-зелених листків, гілочок і яскраво-малинових квітів де-не-де підкреслювалися невисоким рельєфом білого шовку у вигляді блискучих вузликів. Поруч з тим малюнки тодішніх горботок характеризувалися стилізованістю, узагальненою колористикою і структурною площиною. Їх бічні частини містили одну широку смугу, де вільно розташовувалися крупні лілії, маки й троянди разом з таким же за величиною листям та гілками, котрі то звужувались, то розширювались з ускладненими крутими поворотами. Рапортна композиція взору повторювалась у довжині горботки не більше двох-трьох разів. Кольоровий спектр цього виду стегового одягу охоплював барвисті сполучення:

¹¹¹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1212, 9384; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 134, 958; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 118–119.

¹¹¹⁵ Там само. – С. 120–122.

¹¹¹⁶ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 122.

¹¹¹⁷ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 126, 130.

¹¹¹⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІ (історико-речова група)». ІІ – 13008, 13354.

світло-зелені, оранжево-жовті, яскраво-малинові тощо. Крізь них ледь проглядалося чорне тло, котре поглинало їх надмірну виразність, пом'якшувало та робило витонченішим малюнок горботок¹¹¹⁹.

Крім горботок, у другій половині ХХ ст. на Буковинському Поділлі набув поширення жіночий стеговий одяг, вишитий бісером, січкою та склярусом під назвою «катрінця». Спочатку новий одноплатовий виріб виготовляли на старій основі, тобто смугастій чорній горботці («горбатці»), яку декорували бісерними матеріалами. З часом «катрінцю» почали шити з чорної вовняної тканини. Причому її оздоблення певною міпою збігалось з вишивкою бісерної сорочки. Відмінність була в тому, що на «катрінцях» переважали більш декоративні квіти-розетки, ніби вписані в форму кола. Натомість більшість орнаментів жіночих сорочок 60–80-х рр. ХХ ст. містили реалістичні квіти з невимушеними контурами. Різнилися й обидва вироби технологією виконання бісерних узорів, які на сорочках вишивалися січкою та глянцеvim і матовим бісером технікою півхрестик, а на «катрінцях» – склярусом та зазвичай дзеркальним бісером технікою стебловий шов. Певну роль у врівноваженні декоративної структури зазначених складових компонентів вбрання буковинських подолянок відігравав і їх основний фон: білий – у сорочках та чорний – у «катрінцях». Саме відповідний стилістиці виробу фон сприяв створенню загального цілісного гармонійного образу¹¹²⁰.

Для того, щоб розмежувати розмаїття орнаментів сорочок та горботок, жінки заперізувалися тканими поясами (баярок, боярок, коланчик, крайка, окравка). Внаслідок цього малюнки натільного й поясного одягу не зливалися, а костюм буковинських подолянок набував вигляду весняного квітучого саду¹¹²¹. Крім тканих, на Буковинському Поділлі у вжиток увійшли так звані «пояси з бісеру» двох різновидів. Зразки першого виду виготовлялися в 60–70-х рр. ХХ ст. та мали вигляд широких поясів (9,5–12° см завширшки) з лляної або конопляної тканини, повністю вишиті бісером і січкою. Траплялися вони у селах Брідок, Мосорівка й Погорілівка Заставнівського р-ну. Рослинний орнамент, виконаний технікою півхрестик, мав синьо-блакитне тло. Його центральним мотивом була зелена галузка або гірлянда з біло-рожево-червоними квітами. Такими поясами підперізували ткани смугасті або квітчасті горбатки. Вироби другого виду створювалися у 70–90-х рр. ХХ ст. і являли собою дещо вужчі паски (шириною до 7 см) зі щільної фабричної (зачаста вовняної) чорної тканини, оздоблені вишивкою бісером, січкою й склярусом. Побутували вони у селах Брідок, Дорошівці, Мосорівка, Погорілівка та Чуньків Заставнівського р-ну. Чорне тло таких поясів вишивалося зеленими галузками чи гірляндами з барвистими квітами і пуп'янками, виконаними технікою стебловий шов. Ними запоясували «катрінцю», виготовлену з аналогічних для пояса матеріалів¹¹²².

Самобутніми залишалися у досліджуваній період й плечові хутряні безрукавки – кептарі (Хотинський р-н), мінтяни і цурканки (Заставнівський р-н). Кептарі мали прямоспинний крій та прикрашалися на проймах, комірі стійці (ковнір-стояк) і поличках овечим хутром. А мінтяни і цурканки були трішки розширеного крою за рахунок підкрійних призбираних бочків й оздоблювалися широкою смужкою пухнастого хутра тхора. Крім цього, кептарі вишивалися рослинним орнаментом нитками та склярусом. У свою чергу мінтяни і цурканки декорувалися аплікацією з яскраво-зеленої чи червоно-коричневої вовняної тканини та вишивкою вовняними нитками й муліне. Заставнівські безрукавки виглядали багатшими, адже їхня нагрудна частина до талії суцільно покривалась хутром, а аплікаціями й вишивкою оздоблювалися не лише полички, але й спинка і підкрійні бочки. Вирізнялися й їх орнаментальні мотиви, які були не лише рослинними, але й орніто- та антропоморфними з образотворчим початком. Таким чином, увесь художній вигляд хутряних виробів підкреслював їх святкове призначення¹¹²³.

У ролі обов'язкового доповнення до одягу в 60–80-х рр. ХХ ст. на Буковинському Поділлі так і слугували ткани тайстри або торбини з двома типами орнаментів. У першому випадку візерунок утворювався одним насичених кольорів букетом чи масивною квіткою з листям навколо неї. До того ж у Заставнівському районі названі сюжети виступали на чорному тлі. У другому випадку тайстри або торбини мали медальйонну композицію, в якій рапорт крупного квітового wzору був у середині орнаментованої дрібними квітами стрічки. Кольорова гамма центру стрічки різнилася, завдяки чому покращувалося естетичне сприйняття декоративності виробу¹¹²⁴.

Завершували цілісний комплекс святкового жіночого вбрання українок Буковинського Поділля цього часу головні убори та прикраси. Як головні убори найбільше побутували барвисті набивні хустки з квітковими мотивами на чорному або білому фонах. А як оздоби жінки подекуди використовували коралові

¹¹¹⁹ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 64, 65, 66; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 120, 122–123.

¹¹²⁰ Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості... – С. 159.

¹¹²¹ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 64, 65, 66; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 120, 122–123.

¹¹²² Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості... – С. 154.

¹¹²³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІ (історико-речова група)». ІІІ – 13010; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 123–124.

¹¹²⁴ Там само. – С. 124; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

або скляні намиста чи гerdани. У поєднанні всі названі елементи створювали виразний костюм із гармонійним образом¹¹²⁵.

Збереження традицій у народному вбранні на Західному Поділлі в 60–80-х рр. ХХ ст. спостерігалось переважно у селах наддністрянських районів. Основу костюму там продовжували складати неповторні барвисті квіткові хлоп'янки, вишиті зазвичай художньою гладдю. Хоча подекуди й в інших місцинах західноподільські жінки в ролі святкової ноші зодягали довго- або короткополі сорочки чи короткі блузи з фабричного полотна, вишиті геометричним чи геометрично-рослинним орнаментом технікою хрестик або рослинним орнаментом технікою гладь. Сорочки вбиралися до вже коротших за довжиною та вужчих за шириною спідниць разом із вишитими нитками чи бісером фартухами й різної довжини з оксамиту, панбархату, плюшу чи сукна плечовими безрукавками. Часто підперізувалися поясом, прикрашалися намистом або різноманітними бісерними оздобами та закручувалися в яскраві квіткові хустини. До прикладу, у с. Колодрібки Заліщицького району Тернопільської області святковий костюм молодих жінок характеризувався традиційною багатошаровістю й насиченим декором. Так, сорочка з фабричного полотна типового безуставкового крою (з суцільнокрійним рукавом). Її рукави, пазуха і поділ повністю вишиті рослинними орнаментальними мотивами. Прикрашена вишивкою безрукавка приталеного крою та спідниця у складку з оздобленим низом складають один ансамбль. Безрукавка й спідниця пошиті з тонкої фабричної вовни традиційного для Поділля темного кольору. З-під спідниці виглядає вишитий поділ сорочки. На голові барвиста хустина, зав'язана назад на шії. Взута західна подолянка у фабричні шкіряні туфлі. І завершується комплекс нагрудною оздобою – гerdаном. Таким чином, у наведеному жіночому строї видозміни, що відбулися, зберегли етнічну приналежність одягу, який значно еволюціонував у художньому вирішенні¹¹²⁶.

На Східному Поділлі у свята жінки в 60–80-х рр. ХХ ст. продовжували носити вишиті сорочки або блузки з крамного полотна разом зі спідницями, але вже коротшими і не такими об'ємними. Старше покоління носило ще широкі спідниці у складки чи зборки та декоровані фартухи. Доповнювали стрій безрукавками, хустками та кораловим намистом або берламутами. Наприклад, у с. Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл. святкові дівочі сорочки вишивали рослинними орнаментами з натуралізованими квітами й ягодами техніками гладь (качалочка), хрестик, солов'їні вічка (зерновий вивід), мережка і змережування, штапівка тощо. А в буденних жіночих і весільних чоловічих сорочках використовували геометричний орнамент, який ще в 60-х рр. вишивали технікою низь, місцевий різновид якої називали «низья гудзикова». Не чорними, а, як данина моді, кольоровими нитками (блакитними, зеленими, синіми, фіолетовими). Але, починаючи з 70-х рр., сорочок у с. Стіна, на жаль, вже не вишивали. Тому в ролі святкових та обрядових сорочок побутували успадковані від матері або бабусі вишиванки. Зодягали їх і учасниці фольклорно-етнографічного колективу «Русави»¹¹²⁷. Також у 60-х рр. тут у вжитку був і верхній традиційний одяг. Зокрема, стінянці дарували прямоспинні червоні кожухи та відрізи в талії й призбирані чорні кожухи з «брижами» своїм дітям й онукам, як дорогий подарунок, на згадку¹¹²⁸.

В іншому куточку Східного Поділля, а саме в с. Маньківка Бершадського р-ну Вінницької обл. старші жінки також носили довгі вишиті сорочки зі спідницями, фартухами-нагрудниками й хустина, зав'язаними позаду голови¹¹²⁹.

У свою чергу в містечку Чечельник Вінницької обл., що на Східному Поділлі, в цей час зодягалися в два типи сорочок. До першого належали безуставкові сорочки з цільнокроєним рукавом, низ якого призбирувався і закінчувався манжетом, а іноді простою обшивкою. До другого – сорочки з «гесткою» (на кокетці) з квадратною горловиною, без підрукавних клинців, низ рукава яких був призбираний у манжет. Пізніше сорочки на кокетці літні жінки використовували як білизну. Святкові й обрядові жіночі сорочки вишивали на поליках, погрудках, манжетах, комірці та підтичці. В буденних – нагрудну кокетку та, подекуди, манжет. До того ж, жіночі сорочки були вишиті іншими техніками, ніж чоловічі. Давніші техніки^o – низь, колодочка, штапівка і мережка – поступаються вишивці хрестиком. Серед орнаментальних мотивів трапляються зазвичай рослинні мотиви, зрідка геометричні та рослинно-геометричні різнокольорового спектру. Одночасно з сорочками побутують блузки з короткими і довгими рукавами, декоровані гладдю різнобарвними нитками. Іноді блузки оздоблювалися білими шовковими нитками. Сорочки або блузки вбиралися зі спідницями та часто фартухами з фабричної тканини «в зборочки» чи інколи фартухами з нагрудником¹¹³⁰. Отже, східноподільський костюм гармонійно поєднував у собі традиційні способи крою та декорування з новими, промислового виробництва, матеріалами.

¹¹²⁵ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 124–125; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 35.

¹¹²⁶ Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 22.

¹¹²⁷ Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі)... С. 49–51.

¹¹²⁸ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.)... – С. 70–71.

¹¹²⁹ Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші)... – С. 249.

¹¹³⁰ Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі... – С. 134–137.

Святковий жіночий костюмний комплект 60–80-х рр. ХХ ст. Центрального Поділля продовжував складатися з сорочок та блуз із фабричного полотна. Декорувалися вони чорно-червоним переважно геометрично-рослинним орнаментом технікою хрестик або рослинними різнокольоровими візерунками технікою гладь. Крім блузок з цільнокроєним рукавом, зрідка трапляється крій блузок з плечовим швом та короткими рукавами-ліхтариками (переважно підліткові й дитячі). Як сорочки, так і блузки носили з спідницями, фартухами та безрукавками, найчастіше камізельками до талії або трішки коротшими. Не забували й тут про хустки і намиста¹¹³¹. Так, у с.с. Вереміївка, Заруддя, Митинці та Хотьківці Красилівського р-ну Хмельницької обл. у вжитку старших жінок були вишиті сорочки, широкі спідниці з фартухами та камізельки вище талії прямого крою. У селі Вереміївка камізельки оздоблювали по низу смугою оксамиту, так як і спідницю. Причому спідницю шили з тієї ж тканини, що й камізельку. У селі Заруддя камізельку завершували зубчиками або обшивали низ та пройми рукавів чорною тканиною (камізелька була червоного кольору). Спереду камізелька мала глибокий виріз, застібалась збоку на гудзики. Серед хусток полюбляли тернові¹¹³².

У селах Гораїв та Бакота Кам'янець-Подільського р-ну, що на Хмельниччині, жінки середнього віку в досліджуваний період, часто в будні дні, одягали ще старовинну уставкову сорочку, але замість катринці (місцева назва «катринта») вбиралися в спідниці з фабричних тканин. Святковим же одягом для них був одяг міського крою. Святкові традиційні форми вбрання носили в основному жінки літнього віку¹¹³³. Аналогічна ситуація, за спогадами старожилів, спостерігалася й у селах Купин і Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. Тут також побутували серед жінок старшого покоління сорочки, спідниці, фартухи, камізельки до талії та хустини. Молодші жінки й молодь сорочку або блузку з вужчою спідницею використовували лише на свята або подекуди під час певних обрядів (заручин, сватання, весілля). Серед літніх жінок існував звичай поховання у традиційній ноші, особливо у вишитій подекуди й весільній сорочці¹¹³⁴. Отже, центральні подоляни намагалися органічно й практично поєднати традиційні способи формоутворення та оздоблення з новими фабричними матеріалами й міськими впливами моди.

З подальшим розвитком легкої промисловості раніше суцільний процес по створенню одягу розділився на цілий ряд окремих технологічних операцій, здійснюваних відповідними фахівцями. Серед них важливе місце належало спеціалістам з моделювання і конструювання, котрі в принципі й формували головні тенденції розвитку вітчизняного одягу¹¹³⁵. Варто зазначити, що закладення теоретичних основ моделювання сучасного одягу з урахуванням народних традицій відбулося ще 20–40-х рр. ХХ ст. У 50-х – на початку 60-х рр. проводяться перші намагання запровадження сучасних моделей одягу з елементами народного крою й оздоблення в масове виробництво. У наступних 60-х рр. художники-текстильники розробляють і дають життя для фабричного випуску тканин з традиційними орнаментальними композиціями (візерункова кайма, горизонтальні та вертикальні смужки, плахтовий малюнок у клітинку, поліхромні рослинні мотиви тощо). Також в 60–70-х рр. сумісна робота творчих колективів відповідних промислових галузей з Будинками моделей призвела до створення модних тематичних колекцій у так званому «фолькстилі», які повноцінно відтворювали народний образ за рахунок гармонійного об'єднання всіх головних елементів і доповнень костюма. І нарешті, наприкінці 70-х – у 80-х рр. прослідковувалася відмова від зовнішніх ознак композиційної розробки народної ноші, тобто її декоративного насичення, багатошаровості і т. ін.¹¹³⁶.

Завдяки цьому в уніфікованому радянському одязі 60–80-х рр. ХХ ст. виникають окремі національні й етнорегіональні елементи. Адже українським комплексам традиційного вбрання загалом і подільським зокрема притаманні невичерпне багатство рішень типових силуетів та риси різноманітності й багатства в декорванні складових компонентів, що і зацікавлювало модельєрів. Крім того, в народному костюмі лінії крою завжди слугували засобом художньої виразності. Тому їх прагнули не приховувати, а підкреслювати за допомогою вишивки (орнаментальними мотивами чи декоративними швами у сорочках) або облямівки (особливо в плечовому та верхньому одязі). З одного боку, це надавало одягу привабливості, з іншого – практичності, що теж привертало увагу творчих фахових колективів¹¹³⁷. Також художниками-конструкторами при створенні нових форм сучасного одягу використовувалась характерна логічна пропорційність складових компонентів традиційних строїв українців, у т. ч. й Поділля¹¹³⁸.

Самобутні й оригінальні елементи української, а разом і подільської народної ноші – сорочку, блузку, безрукавку, кептар, кожушок, свитку, манту, чобітки, хустки, пояси, прикраси й доповнення до одягу – можна було спостерігати не лише у виставкових моделях вітчизняних модельєрів, але й часто у моделях

¹¹³¹ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 567, 568.

¹¹³² Пономар Л. Народний одяг... – С. 258, 263.

¹¹³³ Федорова Л. С. Матеріали до одягу Хмельницької області... – С. 96, 98.

¹¹³⁴ Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. ...

¹¹³⁵ Щербій Г. Сучасний одяг : проблеми використання традицій... – С. 276.

¹¹³⁶ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 290–292 : іл.

¹¹³⁷ Миронов Вадим. Розвиток українського народного костюма за радянського часу... – С. 22.

¹¹³⁸ Щербій Г. С. Український традиційний одяг і сучасне моделювання... – С. 79.

повсякденного одягу. Останнє відбувалося тоді, коли традиційні речі органічно доповнювали сучасний ансамбль, а також збігалися з новими життєвими вимогами. Варто зауважити, що українські дизайнери, представляючи свої колекції етномотивами на різноманітних показах, отримали визнання далеко за межами нашої держави. Престижними роботами у напрямку поєднання сучасних модних віянь в одязі з народними традиціями були відомі художники-конструктори Київського й Львівського будинків моделей одягу¹¹³⁹.

Створенням виставкових моделей займалися й художники, доценти кафедри художнього моделювання Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва С. М. Заблоцька та В. І. Шелест. Вони у 1982 р. розробили сучасний костюм з народними елементами крою й декору під назвою «Тернопільчанка». Ансамбль був утворений сорочкою з фабричного полотна уставкового крою та білою полотняною спідницею з бічним розрізом. Сорочка оздоблена традиційною вишивкою вовняними нитками і частково бісером техніками занизування, рахункова гладь, штапівка, хрестик, «качалочка» й мережка. Вишивка розміщена на уставках, манжетах, горловині, пазусі та по всій площині рукава (у вигляді вертикальних смуг). Орнамент складався з давніх геометричних мотивів у чорно-червоній гамі з домішкою вишневого кольору. Спідниця по низу також декорована горизонтальною стрічкою орнаменту. Костюм доповнений довгим плетеним вовняним поясом з китицями та нагрудним намистом у декілька низок¹¹⁴⁰.

Такі ж тенденції спостерігаємо і в вітчизняній трикотажній промисловості. Художники-модельєри, інтерпретуючи традиційні способи декору, нерідко прикрашали свої вироби смугами орнаментів. Народні взори, в т. ч. й самобутні подільські, розкривали багатство і гармонійність геометричних та рослинних мотивів, причаровували різноманітністю кольорових поєднань. Окрім практичності, трикотажний одяг мав високу художню вартість з огляду на неповторність і своєрідність поєднаних у ньому національних рис. До прикладу, Київська трикотажна фірма «Киянка» стала одним з найкращих підприємств легкої промисловості України, яке вдало й органічно використовувало для проєктування сучасних моделей одягу деталі народного крою, оздоблення й елементи доповнення¹¹⁴¹.

Оригінально поєднували декоративні риси вбрання українців Поділля в мистецтві в'язання трикотажних виробів такі народні майстри, як Г. Вінтоняк, Я. Войцехівська, С. Грицай, Є. Зарембська, Н. Приступа, З. Романова та О. Сазанська-Климків. Так, майстриня С. Грицай при формуванні сучасних костюмів одягу використовувала ручну техніку в'язання, попри те, що ручнопрядені лляні й конопляні нитки вже переважно замінювалися на фабричні. У 60–80-х рр. ХХ ст. цікаві й самобутні моделі С. Грицай були представлені на багатьох обласних, республіканських і міжнародних виставках. Вони характеризувалися вражаючою злагодженістю орнаментальних мотивів й колористики, органічним відчуттям ритму в компонованні різнобарвних узорів. Усі моделі супроводжувалися співзвучними назвами, які відповідали їх зв'язку з природньою красою та багатими традиціями подільської землі: «Берег», «Бучацькі мотиви», «Заліщики», «Нива», «Подільське поле», «Подільські роздуми», «Складанка», «Соняшник», «Традиція», «Уставкова» тощо. Неповторні комплекти техніками ручного в'язання містить творча спадщина майстрині О. Сазанської-Климків. Головною особливістю її робіт є оздоблення традиційними візерунками Поділля. У серії жіночих суконь авторка виразно відтворила зображення символічного подільського орнаментального мотиву – «дерева життя». Окрім того, майстриня прикрашала типу змережуванням місця з'єднувальних швів у своїх моделях, а ще гофрувала спідницю з метою надання виробу об'ємно-кругової форми. Також вирізняється з-поміж інших сукня під назвою «Подольночка», котра мала орнаментальні смуги в пояській частині моделі, розташовані, як у давніх стегових запасках¹¹⁴².

Зауважимо, що саме одягом переважно промислового виробництва у 60–80-х рр. ХХ ст. користувалася молода категорія сільського населення Поділля. Адже під впливом моди мешканці села наділяли високим престижним статусом міський костюм, який ще називався «європейським». Та хоча в ньому почали запроваджуватися елементи «фолькстилю», для жителів села ці вироби були малодоступними. З іншого боку, існуючий дефіцит у задоволенні попиту в одязі став причиною певного відродження на селі домашнього виробництва тих чи інших компонентів убрання та зростання чисельності індивідуальних замовлень в ательє і будинках побуту. Взагалі виготовленням одягу в домашніх умовах займалася у той період незначна частина сімей, передусім це була жіноча половина селян. Жінки шили найнеобхідніші речі для особистого повсякденного вжитку й для своїх рідних. Тому різноманіття пошитих власноруч виробів було не надто великим.

Саме тоді сформовані з часом серед сільських людей життєві стереотипи й норми у вигляді своєрідних консервативних складових частин культури призвели до пасивного, а зрідка й активного, побутування на

¹¹³⁹ Миргородська М. І. Традиційні елементи в сучасному одязі / М. І. Миргородська // НТЕ. – 1978. – № 2. – С. 97–98.

¹¹⁴⁰ Українська вишивка: Альбом... – С. 268–269 : іл.

¹¹⁴¹ Медведчук Г. Використання в сучасному жіночому одязі елементів традиційного вбрання... – С. 169.

¹¹⁴² Грицюк І. Й. Національні риси ноші подолян у сучасному художньому трикотажі / І. Й. Грицюк // Культура Поділля : історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1993. – С. 154–156.

Поділілі певних елементів традиційного строю. У свою чергу результатом вагової частки в еволюції одягу різних галузей професійної діяльності стали видозміни окремих типів народної ноші та виникнення їх цікавих вторинних форм¹¹⁴³.

Деякі традиційні компоненти селянської одіжі продовжили своє практичне функціонування, однак у частково інтерпретованому стані. Насамперед мається на увазі натільний полотняний одяг, що впродовж тривалого періоду часу був єдиною білизною і тільки в 45–60-х рр. ХХ ст. перейняв роль легкого нагрудного вбрання поруч з блюзками. Крім цього, поширення отримав практичний верхній суконний одяг для роботи в негоду. Існувала також традиція зберігати від діда-прадіда, не зодягаючи, вишиті сорочки, фартухи, безрукавки, кептарі, кожухи, пояси, хустки, весільні віночки і букети, намиста, тайстри й інші речі на пам'ять про предків або про всяк випадок. У народі казали: «Нехай собі лежить, воно їсти не просить»¹¹⁴⁴.

Наслідок впливу переданих у спадок від минулих поколінь стандартів та цінностей можна прослідкувати і в залученні у вжиток фабричних матеріалів, які заступили місце домотканих. Так, завдяки колективній творчості й талановитості народу загалом і народних майстрів у т. ч., спрощення крою сорочок стало підґрунтям утворення нового різновиду одіжі, а саме – блузок. Вони характеризувалися наявністю конструктивно схожих чи спільних з традиційними сорочками деталей крою, способів оздоблення та кольорових поєднань, які різнилися між собою, залежно від віку людини й призначення виробу (на свято чи в будні)¹¹⁴⁵.

Поруч з тим активний розвиток художньої самодіяльності та виникнення на території всієї України, зокрема й на Поділлі значної кількості численних хорових і танцювальних ансамблів, аматорських фольклорних колективів у другій половині ХХ ст. акцентував увагу на потребі формування їх сценічних строїв. З кінця 60-х рр. почали запроваджуватися нові стилістичні напрями декорування вишивкою саме сценічного костюма. Приємно те, що головною засадою в цьому процесі стало збереження всіх характерних регіонально-локальних рис вбрання в його формоутворенні, крої та оздобленні. Одночасно спостерігалася відмова від деталей, які губилися на відстані та натомість відбувалося виділення основних домінуючих орнаментів завдяки збільшенню розмірів відповідних мотивів, а також підсилення інтенсивності їх кольорів¹¹⁴⁶.

Отже, загальний конструктивний та декоративно-художній вигляд народного костюма українців усіх субрегіонів Поділля 60–80-х рр. ХХ ст. характеризувався новим етапом у процесі свого еволюційного розвитку. Найбільше підпорядковувалися постійним сучасним модним віянням повсякденні традиційні ансамблі. Тому дедалі більше регіонально-локальні та вузьколокальні риси в них проглядалися лише в окремих моментах. У ролі буденного складові одягові елементи народного вбрання існували подекуди у вжитку лише сільських людей літнього віку, передусім жіночої статті, до прикладу, блюзки, спідниці, фартушки, камізельки, кептарі, хустки, кожухи, чоботи та ін. Серед чоловічих компонентів продовжували побутувати головні убори (капелюхи, кашкети, шапки), кептарі, кожухи, чоботи тощо. Натомість святкові комплекси, особливо в Заставнівському районі Буковинського Поділля та наддністрянських районах Західного Поділля, вперто дотримувалися традиційних форм і тільки вдосконалювали власне художнє оформлення, часто продовжуючи давні техніки декору, передусім подільської вишивки. Попри те, що їхні локально-зональні стильові особливості в кожному субрегіоні індивідуальні, проте їм всім була притаманна виразна святкова декоративність, яка не піддавалася міським модним тенденціям та впливам.

2.5. Традиції та модернізація національних ансамблевих комплексів українських подолян наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Зі здобуттям незалежності в Україні відбувається не лише зміна державно-політичних та соціально-економічних напрямів розвитку країни, але й відродження її духовної та матеріальної культури. Що також має велике значення у житті суспільства, адже сприяє самоствердженню його громадян, формуванню їх національної свідомості й самоідентифікації, пізнанню традицій, звичаїв і обрядів свого народу та, як наслідок, збереженню й популяризації народних промыслів, художньої діяльності та зростанню загального рівня культури українців.

На спільному фоні досить складних процесів державотворення наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., попри все, спостерігається новий етап повернення традицій народної ноші українців Поділля та модернізація її окремих елементів. Звичайно, що передусім побутування українського костюма подолян

¹¹⁴³ Щербій Г. Сучасний одяг : проблеми використання традицій... – С. 279.

¹¹⁴⁴ Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

¹¹⁴⁵ Щербій Г. Сучасний одяг : проблеми використання традицій... – С. 279.

¹¹⁴⁶ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 46.

продовжується у якості святкового та дедалі частіше й обрядового строю, проте не тільки селян, але тепер ще і жителів міста. Нарешті й вони стають носіями генетичного коду нації, закладеного в оздоблювальних орнаментальних мотивах її одягу. З іншого боку, збільшення попиту на традиційні компоненти комплексу вбрання, насамперед вишиту сорочку, спричиняє поступове відновлення забутих технік декорування виробів. Особливо активувалася ця тенденція з початку ХХІ ст.

Варто зауважити, що основний комплект подільського костюма, незалежно від локальної зони цього історико-етнографічного регіону в досліджуваний час, наявний у вжитку лише в жіночому святковому гардеробі. Натомість у чоловіків він, за винятком вишитої сорочки та деяких доповнень, практично втратив своє функціональне призначення¹¹⁴⁷. Сучасні чоловічі сорочки подолян виготовляють у масовому виробництві без виразних регіонально-локальних відмін, використовуючи найпопулярніший тунікоподібний крій та у більшості випадків простішу техніку хрестик у червоно-чорних, червоних, блакитних, бежевих або білих барвах з геометрично-рослинним, подекуди геометричним орнаментом. І лише професійні майстрині оздоблюють чоловічі сорочки такими давніми складними техніками, як низь, вирізування, солов'їні вічка, штапівка тощо й архаїчними орнаментальними мотивами з відповідним символічним навантаженням та кольоровим спектром і взаємним поєднанням барв¹¹⁴⁸.

Жіночий святковий народний стрій у свою чергу вирізняється різноманітністю нововведень і варіацій, навіть попри відсутність значних нових декоративних матеріалів. Подільські майстри народної творчості весь час оновлюють традиційні компоненти вбрання за рахунок осучаснення певних напрямів, методів та технічних прийомів їх прикрашання. До того ж на відміну від минулої рівнозначності ткацтва й вишивки в костюмі селян у теперішні часи вже давно переважає вишивка.

Період незалежності характеризується поступовим зростанням переліку технік вишивання і в жіночих сорочках. Так, окрім прямого і косоного хрестика, художньої й рахункової гладі, знову у роботі майстринь подекуди відновлюються низь, вирізування, зерновий вивід, солов'їні вічка, штапівка, поверхниця, стебнівка, занизування, мережка та ін. Деяко видозмінюється й орнаментика. Поруч з яскраво вираженими реалістичними рослинними узорами повертаються геометрично-рослинні та геометричні мотиви, зрідка з солярними знаками. Кольорова гама вишивки варіює від поліхромної до монохромної.

До прикладу, на Буковинському Поділлі поруч з яскравими квітковими хлоп'янками поширення набувають сорочки з суцільно-мереживними рукавами, ажурні візерунки яких виконані одноколірним шовком – білим, блакитним або жовтим. Особливої чарівності цій вишивці надає гра світлотіні. Але іноді майстрині позбавляють вишиті орнаментальні сюжети світлотіньової градації у рамках одного кольору, через що орнамент стає плоским, узагальненим, без красивої об'ємності. Ці модні віяння прослідковуємо і в прикрашанні жіночих блуз буковинських подолянок, які полюбляють зодягати влітку на свята дівчата й молоді жінки. Шиють їх або за традиціями старовинних сорочок з довгими суцільнокрійними рукавами і призбираною горловиною, або за моделями сучасної міської моди – з четвертними чи короткими рукавами й фасонними лініями крою. В першу чергу приваблюють білі блузи, вишиті білим шовком (так звана давня технологія вишивки – білим по білому). Окрім того, названі блузи декоруються підвісками з білого бісеру і склярусу за спеціальним малюнком, що надає однотонному виробу завершеності й багатого вигляду. Поширення мають й блузи, оздоблені у буковинській яскраво-насиченій гамі шовковими нитками або муліне рослинними (техніка гладь) і геометричними (техніка хрестик) орнаментами. Різноманітними за структурою стають візерунки вишивки й на сорочках. Так, поруч з крупномасштабними, симетричними квітковими сюжетами трапляються й дрібномасштабні, без композиційного центру рослинні мотиви. Проте в обох випадках колористика їх залишається завжди звучною і гармонійною. Чарують сорочки буковинських подолянок з виразними об'ємами мальовничих букетів, розміщених строго симетрично або поодинокі (спереду, на спинці та по одному букету на рукавах), виконані художньою або рахунковою гладдю, хрестиком і мережкою¹¹⁴⁹. У Заставнівському районі Буковинського Поділля, на відміну від Хотинського району, в 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. продовжують традиції вишивального мистецтва

¹¹⁴⁷ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 130; «Фестини творчих родин» на Першу Пречисту у Товтрах [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bukcentre.cv.ua/nasha-robot/1382-festini-tvorchikh-rodin-na-pershu-prechistu-u-tovtrakh.html>. 18.11.2016. – Назва з екрану; Хутір «Подільський народний костюм» // Скарби Поділля. Обласний фестиваль. – Вінниця, 2009. – С. 40–47; Земля тримається майстрами // Скарби Поділля. IV обласний фестиваль. – Вінниця, 2011. – С. 34–48; Борщівська вишиванка. Фестиваль [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://borvyshyvanka.at.ua/index/festival/0-5>. 22.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁴⁸ Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : фото 2013. 118 зображень [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.matkovska.com/foto-borshchivskyh-sorochok/?gid=6>. 19.11.2016. – Назва з екрану; Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич. Книга вступу (фототека). КВ – 136–143; Хутір «Подільський народний костюм»... – С. 40–47; «А сорочка мамина серцю мила...» // Скарби Поділля. II обласний фестиваль. – Вінниця, 2009. – С. 54–61; Скарби Поділля. III обласний фестиваль. – Вінниця, 2010. – 52 с.

¹¹⁴⁹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 98, 132–133; Борщівська вишиванка. Фестиваль [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://borvyshyvanka.at.ua/index/festival/0-5>. 22.11.2016. – Назва з екрану; IX фестиваль народної творчості «Скарби Поділля» [Електронний ресурс] / Режим доступу http://www.vocnt.org.ua/event/scarby_podilla. 22.11.2016. – Назва з екрану.

у кожному селі та подекуди й місті. З-поміж них самобутні вишивальниці Д. Фенюк та С. Тілабова з с. °Товтри, що на Заставнівщині¹¹⁵⁰, заслужена майстриня з вишивання Я. Гафійчук з м. Чернівців¹¹⁵¹ та ін.

У наддністрянських районах Західного Поділля вже на початку ХХІ ст. в моду знову вертаються неперевершені у вишивці борщівські уставкові сорочки. Тому окремі сучасні майстрині починають поновому відроджувати давні техніки – поверхницю, стебнівку, низь та ін. з відповідними їм геометричними орнаментальними мотивами¹¹⁵². Водночас не менш популярними залишаються й барвисті тунікоподібні хлоп'янки з реалістичними, підкреслено декоративними рослинними зображеннями, виконаними найчастіше художньою гладдю нитками муліне або кольоровим бісером¹¹⁵³. В інших західноподільських районах побутують сорочки з червоно-чорним геометрично-рослинним і зрідка геометричним орнаментом, вишиті косим чи прямим хрестиком та блузи (безустановкового крою або з кокеткою), декоровані кольоровими рослинними сюжетами різноманітними видами техніки гладь. Зокрема, окрім художньої, майстрині подекуди використовують вертикальну, горизонтальну, декоративну, качалочкову, косу чи пряму гладь, козлик, ланцюжок, ретязь та інші види, що складають одну групу гладєвих швів¹¹⁵⁴. Сьогодні на Західному Поділлі вишивають практично в кожній сім'ї, причому не лише на селі, але й часто в місті. Серед великої кількості талановитих майстрів, що володіють різними техніками (передусім хрестиком, низинкою, гладдю і стебнівкою), варто виділити Г. Баран, М. Вареницю і С. Галушак з м. Тернополя, П. Ткачука з м. °Теребовлі. Майстри Борщівщини, зокрема Г. Касіян з с. Трубчин, Г. Вальчук і Г. Сарахман з с. °Дністрове та В. Шпак з с. Кудринці, зберегли давні традиції місцевої, відомої на весь світ, борщівської вишивки¹¹⁵⁵. Відомий народний майстер, родом з Тернопілля, Михайло Покиданець у своїй вишивальній творчості популяризує такі техніки, як хрестик, низинка, стебнівка, ретязь, виколювання, ляхівка, настил, поверхниця, кіска, різні види мережок тощо¹¹⁵⁶. Керівник творчого об'єднання «Берегиня» з м. Тернополя майстриня Є. Возна, окрім кольорових хрестика й гладі, вишиває білим по білому такими складними техніками, як виколювання, зерновий вивід, курячий брід, мережка¹¹⁵⁷. Багатьма техніками з давніми геометричними та геометрично-рослинними мотивами працює й тернопільська майстриня Л. Онисько, родом із Борщівщини¹¹⁵⁸. Ще одна майстриня з Тернополя Л. Павлова відтворює подільські зори різними техніками, зокрема хрестиком, лічильною і художньою гладдю, мережкою, занизуванням¹¹⁵⁹.

Українське жіноче населення Східного Поділля наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. продовжує носити сорочки та блузи, оздоблені геометричним чи геометрично-рослинним орнаментом технікою хрестик переважно в червоно-чорних поєднаннях барв або рослинним орнаментом технікою гладь різнокольоровими нитками. Відомими сучасними вишивальницями на Вінниччині, котрі популяризують названі техніки, сьогодні є: Кравець Т. В. з с. Баланівка Бершадського р-ну, Кожухар О. В. в с. Студена Піщанського р-ну, Красуляк З. І. з смт Чернівці, Кубаль В. Т. з смт Крижопіль, Кобода Л. В. з смт Оратів, Коцюбенко Л. В. з с. Жадани Іллінецького р-ну, Карнавська Л. Л. з с. Малі Кутищі Калинівського р-ну, Чернієвська Н. В. з с. Тартак Чечельницького р-ну та Янчук В. М. з с. Гнатків Томашпільського р-ну. Поруч з тим популярності серед східних подолян набувають і сорочки з чорною, червоною та чорно-червоною низькою, білим по білому (вирізування, солов'їні вічка, зерновий вивід, довбанка) або золотавожитною клембівською вишивкою (солов'їні вічка, зерновий вивід, шабак, штапівка, мережка). Відроджують давні традиційні техніки такі майстрині з Вінниччини, як Косташенко Л. М. з смт Крижопіль, Круг А. І. з м. °Ямпіль, Кулярчук Л. М. з с. Сальниця Хмільницького р-ну, Ольхова І. В. з м. Жмеринка, Солієва Л. В. з смт Тростянець, Шпак Н. М. з смт Турбів Липовецького р-ну, Штифурко О. І. з смт Томашпіль, Чугунова °С. °С. з м. Вінниці й Щавінська О. А. з смт Теплик¹¹⁶⁰. Крім того, продовжувачем традицій

¹¹⁵⁰ «Фестини творчих родин» на Першу Пречисту у Товтрах...

¹¹⁵¹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 139.

¹¹⁵² Журнал «Майстерня вишивки» № 49 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://maysternia.com.ua/>. 18.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁵³ Борщівська вишиванка. Фестиваль...; Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 70, 75.

¹¹⁵⁴ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 41, 70, 75.

¹¹⁵⁵ Ткачова О. С. Народні художні промисли Тернопільщини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=291>. 18.11.2016. – Назва з екрану; Майстри. Світлана Галушак [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/svitlana-haluschak/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁵⁶ Майстри. Михайло Покиданець [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/myhajlo-pokudanets/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁵⁷ Майстри. Євгенія Возна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/evheniya-vozna/>. 18.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁵⁸ Майстри. Любов Онисько [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/lyubov-onysko/>. 18.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁵⁹ Майстри. Людмила Павлова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/lyudmyla-pavlova/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁶⁰ Народні майстри Вінниччини : довідник / [укладачі : Т. О. Цвігун, Н. °А. °Сентемон, Т. Г. Гец]. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. – С. 60–119; «Мамину сорочку пригорну до серця» в с. Клембівка. Обласний фестиваль...

вишивального промислу на Східному Поділлі є відома ще з кінця XIX ст. фабрика «Жіноча праця», розташована у с. Клембівка Ямпільського р-ну Вінницької обл. Історія її починається з 1870 р. На жаль, були періоди призупинення її роботи з тих чи інших причин, але під керівництвом О. Калетник у 2012 р. звели новий корпус фабрики в с. Клембівка, який наступного року успішно запрацював. Продукцію на підприємстві сьогодні створюють за відреставрованими ескізами вишивки 60–70-х рр. XX ст. на новому сучасному обладнанні, завдяки чому вона є конкурентоспроможною на ринку. Художні вироби, зокрема чоловічий і жіночий одяг та дитячі сорочки, оздоблені як машинною, так і ручною вишивкою. Асортимент чоловічих виробів складають: чоловічі білі сорочки з жовто-блакитними, біло-блакитними, бежевими, білими, блакитними і червоно-чорними геометричними орнаментальними мотивами; чорні сорочки з білою, гірчичною, біло-червоною та червоно-білою вишивкою; також лляні сорочки з білими, бежевими і жовто-бежевими vzорами. Жіночий одяг презентують білі, блакитні, жовті, салатові та чорні блузи з геометричними та рослинними (калина, маки, соняшник, фіалки) орнаментами, натомість дитячий – білі сорочки з рослинними візерунками у вигляді маків, півоній, ромашок і троянд¹¹⁶¹.

На території Центрального Поділля у досліджуваній період техніка низь збереглася завдяки лише декільком народним майстриням, які вишивають традиційні сорочки. Переважна більшість сучасних сорочок центральних подолянок містить червоно-чорні геометрично-рослинні мотиви, виконані хрестиком, та блузи (з суцільнокрійними рукавами або з плечовим швом і четвертними рукавами) з рослинними візерунками, вишиті гладко. Сьогодні подільські вишивальні традиції продовжують майстрині Блащук Л. С. (членкиня Національної спілки народних майстрів України), Клевець Г. І., Лашко Н. С., Сарахман Р. О. з м. Кам'янця-Подільського, Гришина О. Р. з смт Чемерівці, Кульпа З. С. з м. Городка, Мостіпака С. І. з м. Летичева, Денисенко С. М. з м. Дунаївців, Лесь Т. С., Стан Т. С., Тарашевська Г. О. з м. Хмельницького та ін. Вишивала з дитинства й моя бабуся по-татові – Трембіцька Тетяна Петрівна (1924–2006) з с. Скіпче Городоцького р-ну, що на Хмельниччині. У спадок усім своїм дітям та онукам вона залишила вишиті техніками хрестик, одностороння й двостороння гладь, козлик, ланцюжок і мережка сорочки, рушники, наволочки, скатертини, настінні портрети та серветки. Навчила вишивати й нас, своїх онуків, за що завжди з вдячністю її згадуємо. Загалом у сучасний період в Хмельницькій області нараховується понад 200 вишивальниць¹¹⁶².

Нові тенденції у святковому жіночому традиційному поясному одязі наприкінці XX – на початку XXI ст. спостерігаються передусім на Буковинському Поділлі. Зокрема, завдяки використанню для пошиття горботки фабричної тканини діагоналі виникає ще один її різновид. Він представляє собою вишиту горботку, яка, як і класична тканина, має велику кількість варіантів орнаментальних мотивів та їх композиційних рішень. Це – або довільне розташування візерунків на фоні горботки, або їх подача в геометричній клітинці квадратної, овальної, ромбоподібної чи трикутної форми. Можливе також розміщення сюжету в кутах полотнища. Улюбленими стали горботки з виразною графікою малюнка, коли він виконується одним або двома кольорами у високому рівномірному рельєфі стібка. Поруч із тим застосовується й мальовниче подання взору за рахунок зміни рівномірності рельєфу, коли у цілісній орнаментальній композиції одна квітка вишивається плескатою, інша – опуклою, а ще інша – ледь помітною. Отримана різноаспектна стилістика візерунка надає його формам специфічного ефекту. Колористика таких горботок характеризується поліхромією, яка найбільше наглядна й яскрава при виконанні майстринею взору разом декількома декоративними матеріалами, а саме: бісером, лелітками і шовком¹¹⁶³. У 90-х рр. XX ст., крім горботок, на Буковинському Поділлі побутувала одноплатова чорна вовняна «катринця», вишита декоративними квітами-розетками технікою стебловий шов бісером, січкою й склярусом¹¹⁶⁴.

Жінки наддністрянських районів Західного Поділля як святковий стегновий одяг відновлюють використання темних (переважно чорних) обгортків й горботок з кольоровими вертикальними смугами, однотонною середньою половою, а також кольоровими горизонтальними полосами по краях виробу¹¹⁶⁵. Крім того, особливо у селах Борщівського району, традиційна сорочка з обгорткою, а подекуди ще й запаскою і кептарем (лейбиком) складають основу весільного дівочого вбрання й до сьогодні. Варто зазначити, що такий вишуканий народний костюм все частіше використовують у наш час західні подолянки

¹¹⁶¹ Фабрика української вишивки «Жіноча праця» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://klembivka.com.ua/ua/page/equipment.html>. 18.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁶² Дунаєвеччина : [альбом]... – С. 43, 44, 53, 63, 67; Казмірчук О. М. Минуле і сучасне народних промислів Поділля та Волині. Вишивка на Поділлі та Волині... – С. 163; Стан Т. Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини... – С. 7, 22; Хмельниччина справжня. Фотокнига. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2007. – С. 107.

¹¹⁶³ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 130, 132–133.

¹¹⁶⁴ Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості... – С. 159.

¹¹⁶⁵ Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : знаменитості у вишиванках. Світлина № 21 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.matkovska.com/foto-borshchivskyh-sorochok/?gid=6>. 19.11.2016. – Назва з екрану.

навіть у містах, з огляду на зростаючу моду весіль в етностилі¹¹⁶⁶. Жінки Східного та Центрального Поділля на свята зодягають вишиті сорочки або блузки зачасти до сучасного поясного одягу у вигляді різноманітних спідниць, не рідко й у народному стилі. Молодь залюбки поєднує сорочки-вишиванки з джинсами або класичного крою штанами. Використання традиційних обгорток й горботок тут трапляється частіше вже з початку ХХІ^ост.¹¹⁶⁷.

Серед плечового одягу на Буковинському Поділлі високим рівнем виконання та витонченістю в цей час характеризуються хутряні безрукавки сучасних місцевих майстрів. Зокрема, вони виготовляють кептарі, мунтяни і цурканки, в яких спостерігається органічне поєднання традиційних конструктивних форм із сьогоденними модними новаціями. Безмежна фантазія й оригінальне декоративне чуття кожного разу допомагає народним умільцям створювати високохудожні твори мистецтва, котрі відрізняються структурою орнаментальних та колористичних рішень. А оздоблення виробів каракулем або хутром допомагає не тільки оторочити їх краї, але й окреслити місце розташування декору. Поруч з кептарями, мунтянами і цурканками гарними художніми якостями відзначаються прямоспинні білі та коричневі кожушанки за рахунок вдалого компонування аплікації, вишивки і хутра, яке завжди подано в міру. За допомогою оздоблення кушнірі легко приховують шви, не перевантажуючи деталі крою своїх витворів. Відомим професійним майстром з виготовлення хутряного одягу в м. Заставна вважається М. Яворський. Загалом, у результаті використання сучасних простих і лаконічних технологічних засобів, практична й естетична функції хутряних виробів гармонійно узгодилися. Тому не дивно, що сьогодні ці високохудожні народні твори полюбляють не лише селяни, але й мешканці та гості міст¹¹⁶⁸. На Західному Поділлі яскраво декоровані кептарі в святковому зодяганні, особливо сучасної молоді вийшли за межі наддністрянських районів. Популярними в західних подолянках знову стали вишиті нитками, бісером та склярусом безрукавки з різноманітних тканин¹¹⁶⁹.

У напрямку відродження художньої обробки шкіри в досліджуваній період працює хмельничанка Ніна Сергіївна Косарева з Центрального Поділля. Варто наголосити, що майстриня znana не лише в Україні, але й за кордоном. Зараз вона заслужений майстер народної творчості, член Національних спілок художників та майстрів народного мистецтва України, кавалер Ордена княгині Ольги III ступеня та учасниця понад 100^о всеукраїнських і міжнародних виставок. Крім того, Н. Косарева нагороджена Вищою відзнакою Фонду культури України – орденом «За подвижництво в культурі» та обласними преміями ім. Б. Хмельницького і В. Розвадовського. Ніна Сергіївна створює високохудожні вироби з шкіри, серед них одягові – костюми (жилетки і спідниці), пояси й сумки¹¹⁷⁰. Персональні виставки художниці проводились у Дніпропетровську, Києві, Коломиї, Хмельницькому, Чернівцях (Україна); Мінську (Білорусь); Кишиневі (Молдова); Москві (Росія); Тбілісі (Грузія); Парижі (Франція); Сучаві (Румунія); Сілістрі (Болгарія); Модесто (США); Бонні (Німеччина); Анкарі (Турція) тощо¹¹⁷¹.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на всій території Поділля спостерігається поступове відновлення традицій бісероплетіння, передусім у вигляді жіночих прикрас. Сьогоднішні майстри виготовляють як народного типу стрічкові й кутові гердани, бісерні кризи з осучасненими геометричними або рослинними орнаментами, так і новомодні – оригінальні намиста з об'ємними, найчастіше польовими квітами (маками, волошками, соняшниками, ромашками й т. ін.). Останні також гарно пасують до традиційної сорочки, вони часто плетуться у комплексі з браслетами, сережками, іноді й каблучками, оздобами у волосся чи поясами. До прикладу, на Західному Поділлі в цьому напрямку працюють відомі майстри І.°Галушак, О. Карплюк і Л. Павлова з Тернополя, П. Ткачук з Теребовлі¹¹⁷². До речі, Людмила Павлова відтворює старі українські прикраси, адже володіє багатьма техніками цього виду діяльності. А ще майстриня виготовляє на високохудожньому рівні традиційні ляльки в етнічних строях, у т. ч. й Західного і Східного Поділля¹¹⁷³. Тернопільська мисткиня Ольга Карплюк також надає другого життя народним оздобам та одночасно освоює нові техніки створення прикрас, щоб у повній мірі «використовувати безмежні можливості, багатющі енергетику та красу бісеру»¹¹⁷⁴. Реконструкцією старовинних українських народних прикрас з бісеру займається й тернопільчанка Ірина Галушак¹¹⁷⁵. На території Центрального Поділля у галузі

¹¹⁶⁶ Ткачова О. С. Народні художні промисли Тернопільщини...; Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : українське весілля. 29 зображень...

¹¹⁶⁷ Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич. Книга вступу (фототека). КВ – 110–135.

¹¹⁶⁸ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 133, 135.

¹¹⁶⁹ Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : фото 2013. 118 зображень...

¹¹⁷⁰ Стан Т. Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини. Фотоальбом... – С. 24 : іл.

¹¹⁷¹ Казмірчук О. М. Минуле і сучасне народних промислів Поділля та Волині. Вишивка... – С. 165.

¹¹⁷² Ткачова О. С. Народні художні промисли Тернопільщини...

¹¹⁷³ Майстри. Людмила Павлова...

¹¹⁷⁴ Майстри. Ольга Карплюк [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/olha-karpljuk/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁷⁵ Майстри. Ірина Галушак [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maystry/iryna-haluschak/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

бісероплетіння професійно працюють І. Третяк¹¹⁷⁶ та О. Бортняк¹¹⁷⁷ із м. Хмельницького, які поруч з оздобами виготовляють й оригінальні пояси з бісеру. Усі зазначені творці презентують свої бісерні дива на виставках з декоративно-прикладного мистецтва, народних ярмарках, різноманітних конкурсах, майстер-класах, у музеях тощо.

Варто зазначити, що на Буковинському Поділлі у досліджуваний період подекуди можна зустріти вишивку різнокольоровим бісером, склярусом та шовком і в декорванні сучасного взуття – святкових дівочих туфлях із тканини¹¹⁷⁸. Українки Центрального Поділля, передусім молодь, полюблюють вишиті художньою гладдю жіночі балетки, босоніжки, туфлі й чобітки, також виготовлені з різноманітної тканини, у т. ч. й з грубого полотна, джинсу тощо. Оригінально виглядає й взуття з традиційної хусткової квітчастої тканини¹¹⁷⁹. Вінницькі жінки Східного Поділля замовляють у приватних шевців традиційні чорні й червоні чобітки та чоботи, нерідко прикрашені аплікацією, тисненням чи вишивкою в етностилі (останнє популярне серед дівчат).

Одним із різновидів прикрас залишаються весільні головні убори з барвінковими вінками, традиції використання яких у весільному обряді подекуди вузько локально збереглися у селах історико-етнографічного регіону Поділля. До прикладу, ще й сьогодні на Вінниччині молода до суботнього весільного вінка зі стрічками (биндами) одягає «квітку» й барвінковий вінок, зокрема у с. Осолінка Літинського р-ну. До того ж барвінковий вінок у цьому селі виплітають круглий, а вгорі над чолом скріпляють трикутничком. В свою чергу «квітка» виготовлялася з рожевих і червоних квіточок із зеленим листям, мала великі розміри та кріпилася на голові, повністю її закриваючи¹¹⁸⁰. А в с. Стіна Томашпільського району на Вінниччині нареченими та старшими дружками ще й досі використовуються весільні плетені вінки зі штучних квітів із вовни, металевих блискіток, намистин, пір'я, провощеного паперу, стружки, стрічок тощо¹¹⁸¹, які різняться складністю і багатством, особливо у молоді¹¹⁸².

Серед поясів, які залишилися у цей час обов'язковим традиційним елементом жіночої святкової народної ноші на всій території Поділля, побутують розмаїті ткані вовняні пояси, плетені вовняні пояси-шнури та новомодні, особливо з початком ХХІ ст., бісерні пояси¹¹⁸³. Наприклад, буковинські подолянки носять пацьоркові пояси – коланчики, візерунок яких містить невеликі троянди і листочки¹¹⁸⁴. Також на Буковинському Поділлі у вжитку були так звані «пояси з бісеру» шириною до 7 см із цупкої фабричної чорної тканини, оздоблені вишивкою бісером, січкою й склярусом технікою стебловий шов галузками або гірляндами різнокольорових квітів¹¹⁸⁵.

Як сучасні доповнення до святкового традиційного строю, переважно у Заставнівському районі Буковинського Поділля та наддністрянських районах Західного Поділля, важливе місце і сьогодні займає тайстра. У цій тканій сумці органічно поєднуються практична та художньо-естетична функції виробу. Адже легка, об'ємна, зручна тайстра, з високим мистецьким рівнем виконання її декору, гармонійно доповнює народний костюм жінок будь-якого віку. Поруч з класичними тканими тайстрами поширення мають й вишиті сумки, які залежно від призначення, сезону і віку жінки, відрізняються матеріалом, характером орнаментальних мотивів, способами їх об'єднання у композиції, колористикою та техніками вишивки¹¹⁸⁶.

Зауважимо, що на еволюційний розвиток сучасного традиційного строю українців усіх субрегіонів Поділля тією чи іншою мірою впливають так звані локально-зональні контакти. Так, завдяки виставкам і продажу робіт сучасних народних майстрів під час проведення різноманітних етно- та інших фестивалів на території Поділля, а також святкувань Днів незалежності, української вишиванки, народжень подільських міст, селищ і сіл тощо відбувається популяризація та обмін традиційними регіонально-локальними виробами серед подолян. Тому такі речі, як борщівські чорні морщенки, заставнівські барвисті хлоп'янки, клембівські золотавожитні сорочки, чорні або чорно-червоні низинкові чи білим по білому центрально- й східноподільські сорочки, червоно-чорні хмельницькі хрестикові сорочки та ін., кептарі, ткані тайстри і вишиті сумки можна зустріти у святкові дні на території всього Поділля¹¹⁸⁷. Також прикладом взаємообмінів у досліджуваний період часу можна назвати зодягання на свята буковинськими подолянками вишитих вовняних або оксамитових чорних стаників, дуже схожих за формою на тернопільські безрукавки

¹¹⁷⁶ Стан Т. Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини. Фотоальбом... – С. 49.

¹¹⁷⁷ Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич. Книга вступу (фототека). КВ – 105–109.

¹¹⁷⁸ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 133.

¹¹⁷⁹ Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич. Книга вступу (фототека). КВ – 100–104.

¹¹⁸⁰ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 184–185.

¹¹⁸¹ Там само. – С. 180; Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (ХІХ – ХХ ст.)... – С. 129.

¹¹⁸² Там само.

¹¹⁸³ Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич. Книга вступу (фототека). КВ – 94–99.

¹¹⁸⁴ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 133.

¹¹⁸⁵ Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості... – С. 154.

¹¹⁸⁶ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 133.

¹¹⁸⁷ Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич. Книга вступу (фототека). КВ – 84–93.

на початку ХХ ст., але з власною декоративною стилістикою. Крім того, сучасні жіночі горботки Буковинського Поділля з клітчастим компонуванням малюнка подібні за принципом орнаментування до східноукраїнських плахт (поясного одягу ХІХ – початку ХХ ст.)¹¹⁸⁸.

Тому не дивно, що у 90-х рр. ХХ ст., а особливо на початку ХХІ ст., кожен свідомий подільський українець намагається зберегти передані у спадок від своїх прашурів, як то кажуть «з бабусиної скрині», компоненти народного вбрання, а також придбати до свого гардеробу осучаснені традиційні елементи костюма. Насамперед вишиті сорочки та блузки, ткани, плетені й бісерні пояси, ткани обгортки і запаски, декоровані кептарі й безрукавки з тканини, ткани тайстри, вишиті сумки, прикраси з натурального каміння (найчастіше коралів, гранатів, перлів, монет, хрестиків) чи бісеру, подекуди взуття в етностилї, жінки також – барвисті хустини, а дівчата – різноманітні віночки, вінкоподібні головні убори й квітчасті хустини тощо. Адже подоляни чудово розуміють, що нація живе доти, поки існують її мова, історія, культура, традиції та обряди¹¹⁸⁹.

На збереження, відродження й популяризацію стародавнього комплексу вбрання українців Поділля, а також різноманітної неперевершеної подільської вишивки сьогодні направлені зусилля численних колективів народної творчості і окремих їх виконавців. Вагомий вклад у скарбницю народних промыслів здійснюють фахівці різних галузей, зокрема, й знані майстри, які безпосередньо пов'язані з мистецтвом створення складових елементів традиційного костюма. Так, завдячуючи плідній праці у 80-х рр. ХХ ст. буковинців – заслуженого майстра народної творчості України О. Гасюк та вишивальниці М. Степан, українці згодом мали змогу побачити їх альбом «Художнє вишивання». До нього увійшло близько трьохсот взірців кольорових українських орнаментальних мотивів та аплікацій, зокрема й Буковинського Поділля, подані у різних техніках ручного і машинного виконання. Сприяв відродженню народної ноші буковинських подолян і заслужений майстер народної творчості України, видатний знавець прикладного мистецтва І.°Снігур, родом з с. Грозинці Хотинського р-ну Чернівецької обл. Він упродовж десятків років збирав буковинські старожитності та сформував унікальну колекцію старих світлин, календарів і різноманітних документів кінця ХІХ ст., що містять інформацію й щодо місцевих строїв¹¹⁹⁰. Знаний народний майстер, родом з Тернопілля, Михайло Покиданець сформував одну з найбільших в Україні колекцій узорів народної вишивки Поділля, Буковини, Бойківщини й Гуцульщини¹¹⁹¹. У популяризації народного вбрання і вишивки подолян важливу роль відіграють також такі ґрунтовні праці українських, в т. ч. й подільських, дослідників: «Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської» та «Подільська народна вишивка : етнографічний аспект» Л. Булгакової-Ситник¹¹⁹², «Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом» Л. Булгакової-Ситник і Т. Лозинського¹¹⁹³, «Краса подільської народної вишивки» Г. Медведчук¹¹⁹⁴, «Вишивка Східного Поділля : альбом» Є. Причепія і Т. Причепій¹¹⁹⁵, «Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині» й «Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі)» під науковою редакцією В. Косаківського¹¹⁹⁶ та «Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (ХІХ – початок ХХІ століття)» В. Косаківського¹¹⁹⁷.

Зі свого боку різноманітні технічні способи виготовлення і декорування традиційних строїв українців Поділля творчо розвивали й професійні художники. Використовуючи нові технології та властивості опоряджувальних й оздоблювальних матеріалів, модельєри створюють полотна найрізноманітніших

¹¹⁸⁸ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 137.

¹¹⁸⁹ Фонди приватної колекції Л. А. Іваневич. Книга вступу (фототека). КВ – 71–80; КВ°(вбрання) – 10–25.

¹¹⁹⁰ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 139; Снігур Іван Назарович [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Снігур_Іван_Назарович. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹¹⁹¹ Майстри. Михайло Покиданець...

¹¹⁹² Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської / Л.°Булгакова-Ситник. НАНУ. Ін-т народознавства. – Львів : Укрпол, 2008. – 255 с. : іл.; Ї ж. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – 328 с.

¹¹⁹³ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом / [Упор. Л.°Булгакова-Ситник, Т.°Лозинський]. – Л. : Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2013. – 336 с.

¹¹⁹⁴ Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки / Г. Медведчук. – Хмельницький : Видавництво «Поділля», 1993 – 32 с.

¹¹⁹⁵ Вишивка Східного Поділля : альбом / [автори : Є. М. Причепій, Т.І.°Причепій, керівник проекту : Л.°П.°Лихач]. – К. : Родовід, 2007. – 344 с. : іл.

¹¹⁹⁶ Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / [ред. В.°А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С. О. Гусев та ін.]. – К. : Майстерня книги, 2010. – 343 с. : іл.; Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В.°А.°Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – 224 с. : іл.

¹¹⁹⁷ Косаківський В. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (ХІХ°– початок ХХІ століття) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / В. Косаківський ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.°Рильського. – К., 2013. – 20 с.

структур і художніх якостей, зокрема ворсові, рельєфні, розріджені, щільні, ажурні, орнаментовані, друквані, з напиленням тощо. Отримані в результаті сучасні тканини дають можливість художнику повноцінно керувати творчим процесом від моделювання ескізу виробу до його прошиття й оздоблення. До прикладу, характерні декоративні риси подільського народного вбрання сприяють творчим пошукам викладачів і студентів кафедри «Дизайн костюма» Львівської національної академії мистецтв. Педагоги кафедри спрямовують свої зусилля на творчу модернізацію традиційної носі в сучасний одяг з багатоваріантними художніми образами, що спостерігаємо у двох напрямках їх роботи. Перший – це моделювання виробів за певними мотивами (диплом А. Мельник «Краса України – Поділля», керівник З.°Тканко). Другий – конструювання нових модельних форм на основі асоціативного сприйняття джерел (святкові трикотажні комплекти Ю. Азаматової, керівник О. Коровицький)¹¹⁹⁸. Окрім Львівського навчального закладу, використовують українські народні елементи вбрання та орнаменти, у т. ч. й Поділля, під час створення окремих моделей або цілих колекцій одягу для захисту дипломних робіт чи показу на різноманітних конкурсах молодих дизайнерів студенти кафедри технології та конструювання швейних виробів і студенти кафедри дизайну факультету технологій та дизайну Хмельницького національного університету. При факультеті діє Студентський будинок моделей, що допомагає молоді реалізувати свої професійні задуми¹¹⁹⁹. А заснований професором кафедри дизайну І. Банною у 1992 р. щорічний Всеукраїнський конкурс молодих дизайнерів одягу «Барви Поділля» став дієвою путівкою в їх творчій діяльності. Наприклад, у 2015 р II місце зайняла етноколекція «Калиновий цвіт» за авторства А. Томашук й А. Заяць із Білоцерківського коледжу сервісу та дизайну¹²⁰⁰.

Постійну участь у «Барвах Поділля» впродовж 2009-2012 рр. брали студенти Будинку моди під керівництвом С. Краснюк при Хмельницькому інституті конструювання моделювання швейних виробів і Хмельницькому коледжі технологій та дизайну. Окрема частина молоді цих закладів залучалася до роботи в науково-практичних студентських конференціях. Так, студенти 2-го курсу Кіданчук Олена та Бендюг Христина з науковою роботою на тему «3 історії подільського рушника» (науковий керівник Л. Іваневич) були відзначені дипломом I-го ступеня Хмельницького інституту конструювання моделювання швейних виробів на XV° студентській науково-практичній конференції (м. Хмельницький, 22 квітня 2009 р.). Студентка 1-го° курсу Вержбицька Тетяна з науковою роботою на тему «До історії сакральних символів подільської вишивки» (науковий керівник Л. Іваневич) отримала диплом I-го ступеня Хмельницького інституту конструювання моделювання швейних виробів на XVI студентській науково-практичній конференції (м.°Хмельницький, 13 квітня 2010 р.) та диплом лауреата конкурсу на регіональній студентській науково-практичній конференції «Україна у сучасному геополітичному просторі: погляд молоді» (м. Харків, 20°квітня 2011 р.). Студенти 2-го курсу Вержбицька Тетяна та Переяслова Марія з науковою роботою на тему «До історії подільської сорочки» (науковий керівник Л. Іваневич) здобули диплом I-го ступеня Хмельницького інституту конструювання моделювання швейних виробів на XVII студентській науково-практичній конференції (м. Хмельницький, 5 травня 2011 р.). Студенти 3-го курсу Вержбицька Тетяна і Переяслова Марія з науковою роботою на тему «Особливості крою та оздоблення жіночого традиційного вбрання Поділля» (науковий керівник Л. Іваневич) завоювали диплом I-го ступеня Хмельницького інституту конструювання моделювання швейних виробів на XVIII студентській науково-практичній конференції (м.°Хмельницький, 11 травня 2012 р.). Під час виконання наукових робіт студенти також розробляли власні колекції сучасного одягу з використанням етномотивів, виготовляли українські традиційні ляльки та прошивали окремі моделі на вибір зі своїх колекцій¹²⁰¹.

Практичні й оригінальні елементи українського народного комплексу вбрання загалом та подільського зокрема не втратили свого значення сьогодні, а тому мають перспективу розвитку і в майбутньому. Підтвердженням цього є надання переваги на міжнародних виставках та показах одягу саме тим моделям і колекціям, що містять певні деталі народної одіжі або її неперевершену орнаментику й колористичне поєднання. Зрозуміло, що застосування традицій вимагає критичного підходу та органічної трансформації в сучасний побут. Таку роботу презентують відомі українські дизайнери і торгові бренди сучасного національного одягу, що працюють в етнічному стилі, а саме: Роксолана Богущка, Анна Марчук, Лілія Пустовіт, Любця Чернікова, Спас, Віта Кін, Зерно, Едельвіка, Varenyky Fashion, Foberini, ZHURAVEL,¹²⁰²

¹¹⁹⁸ Грицюк І. Й. Національні риси носі подолян у сучасному художньому трикотажі. – С. 155.

¹¹⁹⁹ Факультет технологій та дизайну. Хмельницький національний університет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=3&p=372>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹²⁰⁰ Літопис університету. Хмельницький національний університет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=10055>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹²⁰¹ Іваневич Л. А. Етноколекції подільських студентів як прояв національної самоідентифікації / Л. А. Іваневич // II-й міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Народна культура Поділля у національному вихованні дітей та молоді: проблеми та перспективи» (Вінниця, 20 жовтня 2014 р.). – Вінниця, 2014.

¹²⁰² Від шаровар до камуфляжу з вишивкою: сучасне етно від українських дизайнерів [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://espresso.tv/article/2015/08/20/vid_sharovar_do_kamuflyazhu_z_vyshivkoju_suchasne. 21.11.2016. – Назва з екрану.

Iryna DIL', Kostelni, SVITLO, LARA KIM¹²⁰³ та ін. На Поділлі популяризацію етностилію час від часу здійснює будинок моди «Афродіта» під керівництвом Світлани Краснюк з м. Хмельницького, який представляє власні колекції та отримує призові місця не лише в Україні, але й за кордоном¹²⁰⁴.

Відродженню подільської традиційної носі у досліджуваній період сприяють і своїми костюмами професійні та самодіяльні фольклорно-етнографічні колективи, народні аматорські хори тощо, які діють у більшості районів усіх локальних зон Поділля. Ансамбль одягу кожного з них складається з власних місцевих виробів або компонентів, розроблених художниками-конструкторами на замовлення та виготовлених із врахуванням локально-зональних народних традицій¹²⁰⁵. Водночас роль осередків збереження і популяризації подільських стародавніх селянських строїв сьогодні також виконують сучасні сільські музеї, кімнати народознавства в школах, училищах та інших навчальних закладах, музеї приватних колекціонерів і шанувальників народного мистецтва вбрання¹²⁰⁶.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. важливу роботу в напрямку пошуку й реставрації віднайдених елементів традиційних строїв українців усіх субрегіонів Поділля, а також у напрямку влаштування різноманітних виставок і показів костюмів та майстер-класів народних умільців проводять наукові співробітники й творчі працівники Національного музею українського народного декоративного мистецтва, Національного музею народної архітектури та побуту України, Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, Національного музею ім. А. Шептицького (м. Львів) й особливо активно – Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ). За можливість плідної співпраці з названими закладами особливо вдячна їх директорам, завідувачам фондів та провідним спеціалістам¹²⁰⁷. У жовтні 2015 року в столичному Мистецькому арсеналі під час показів у рамках 37-го тижня моди Ukrainian fashion week було представлено спеціальний проєкт НЦНК «Музей Івана Гончара» під назвою «Витоки». Це художні етнореконструкції традиційних святкових строїв практично усіх історико-етнографічних регіонів та районів України¹²⁰⁸.

Поруч з тим відновлення давніх народних вишивальних технік і їх майстер-класи пропонує колектив Центру української вишивки та костюма «Оріяна» (Київ), організований під керівництвом етнографа Юрія Мельничука та за сприяння Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара». Крім того, Центр презентує на своєму сайті цикл лекцій та майстер-класів про традиційне українське вбрання майстрині й лектора, працівника НЦНК «Музей Івана Гончара» Олександри Сторчай¹²⁰⁹. Арт-майстерня «Треті півні» (Київ) на чолі з дизайнером Домінікою Дикою створює та презентує вишукані ансамблі українського етноодягу, разом і подільського¹²¹⁰. Натомість колектив художнього музею «Кровець» формує етнографічну колекцію оцифрованих давніх світлин українців у традиційних строях та світлин окремих одягових складових¹²¹¹. Реконструкцією одягових складових традиційної носі Східного Поділля, а також відтворенням реплік зі стародавніх зразків займаються народні майстрині етномайстерні «Коло» з м. Вінниці на чолі з етнографом і майстринею Наталією Сентемон¹²¹².

---

¹²⁰³ Етно-Fashion: українські дизайнери представили колекції на «Країні Мрій» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://lady.tochka.net/ua/56266-etno-fashion-ukrainskie-dizaynery-predstavili-kollektsii-na-kraini-mriy/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.

¹²⁰⁴ У Хмельницькому відкрився сезон моди [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://vsim.ua/Podii/u-hmelniyskomu-vidkrivysya-sezon-modi-61458.html>. 20.11.2016. – Назва з екрану; Вишиванки, голі животи та кумедні наречені [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ye.ua/news/news_8978.html. 20.11.2016. – Назва з екрану.

¹²⁰⁵ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 46; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 139; «Фестини творчих родин» на Першу Пречисту у Товтрах...; Борщівська вишиванка [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://borvushivka.at.ua/>. 22.11.2016. – Назва з екрану; ІХ фестиваль народної творчості «Скарби Поділля»...; Фестиваль народної творчості ім. К. Широцького «Кроковее колесо» [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.vocnt.org.ua/event/shirotskiy>. 22.11.2016. – Назва з екрану; Запрошення на Всеукраїнський фестиваль : Летичівський РБК [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://letichevrk.webnode.com.ua/news/zaproshennya-na-vseukrajinskij-festival/>. 22.11.2016. – Назва з екрану.

¹²⁰⁶ Іваневич Л. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців... – С. 57–59.

¹²⁰⁷ Там само. – С. 51–52.

¹²⁰⁸ Проєкт «Витоки» на Ukrainian fashion week [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/vrazhayuchyuy_proekt_vytoky_na_ukrainian_fashion_week_209075.html. 22.10.2020. – Назва з екрану.

¹²⁰⁹ Центр української вишивки та костюма Оріяна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://oriyana.org.ua/museum/etno/podillya.html>. 15.11.2020. – Назва з екрану.

¹²¹⁰ Краса по-українськи від майстерні «Треті півні» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.uamodna.com/articles/krasa-po-ukrayinsjky-vid-maysterni-treti-pivni/>. 21.11.2015. – Назва з екрану.

¹²¹¹ Етнографічна колекція «Кровець». Весільні світлин. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.krovets.com.ua/svitlyny/svitlyna-vesillya/> 26.04.2016. – Назва з екрану.

¹²¹² Етномайстерня «Коло». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://etnomaysternyakolo.blogspot.com/2017/10/13.12.2020>. – Назва з екрану.

Важливу працю з метою зібрання, збереження, реконструювання та представлення на широкий загал традиційних строїв українців усіх історико-етнографічних регіонів та районів, у т. ч. й Поділля, пророблено подільським колекціонером та стилістом по костюмах Ксенією Малюковою¹²¹³. Вона створила власний проєкт «Нація» – українське автентичне вбрання кінця XIX – початку XX ст., який було вперше презентовано у м. Хмельницькому 30 вересня 2018 р. Виставка відбулася з нагоди Дня міста Хмельницького та відкриття 88 театральних сезону в Хмельницькому обласному академічному музично-драматичному театрі ім. М. Старицького. На заході, окрім професійних моделей, до представлення колекцій української народної ноші долучились й актриси місцевого музично-драматичного театру. Автору та організаторам проєкту вдалося розкрити естетичну красу та неперевершеність художньо-стилістичних і конструкційних деталей одягових складових традиційного комплексу вбрання подолян¹²¹⁴.

Цінними з точки зору популяризації традиційних костюмів українців та подолян у тому числі є серія відеороликів 2016–2017 рр. проєкту «Спадок». У частині циклу «Національне святкове вбрання» розкрито головні одягові складові подільських жіночих та дівочих строїв XIX–XX ст. Крижопільського р-ну Вінницької обл.¹²¹⁵, Кодимського р-ну Одеської обл.¹²¹⁶, Заліщицького р-ну Тернопільської обл.¹²¹⁷, Новоушицького р-ну Хмельницької обл.¹²¹⁸, Заставнівського р-ну Чернівецької обл.¹²¹⁹ Над створенням роликів працювали: продюсер Олена Малкова, режисер Олексій Гуз, оператор Юрій Бакун, консультант проєкту – директор Українського інституту історії моди Марія Квітка. Також у 2020 році учасниками проєкту «Спадок» підготовлений до показу повнометражний документальний фільм «Весільний спадок», в якому відображені весільні звичаї та обряди різних етнорегіонів України¹²²⁰.

Вагомий внесок у напрямку відродження й поширення мистецтва традиційного костюма Буковинського Поділля належить науковим співробітникам Чернівецьких обласних краєзнавчого і художнього музеїв, Чернівецького музею народної архітектури та побуту й Музею етнографії та Стародавньої історії Чернівецького національного університету (ЧНУ) ім. Ю. Федьковича, Хотинського історичного музею¹²²¹, працівникам Учбово-методичного центру культури Буковини¹²²², викладачам Чернівецького училища мистецтв ім. С. Воробкевича й Педагогічного коледжу ЧНУ ім. Ю. Федьковича¹²²³.

У справі вивчення та пропагування народної ноші Західного Поділля за допомогою виставок і майстер-класів активну участь беруть працівники Тернопільського та Борщівського обласних краєзнавчих музеїв¹²²⁴, Тернопільського обласного методичного центру народної творчості¹²²⁵, а також педагоги Теревовлянського вищого училища культури¹²²⁶.

Значне місце у розвитку дослідження давньої селянської ноші Східного Поділля та її теперішніх перспектив займає діяльність наукових співробітників Вінницьких обласних краєзнавчого й художнього

---

¹²¹³ Автентичні сукні ціною в автомобіль – як народжувався проєкт «Нація» [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://ye.ua/kultura/37494_Avtentichni_sukni_cinoyi_v_avtomobil_yak_narodzhuvasya_proekt_Naciya_.html. 26.09.2018. – Назва з екрану; Проєкт-Нація [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.facebook.com/pages/category/Local-Business/Проєкт-Нація>. 17.07.2020. – Назва з екрану.

¹²¹⁴ Проєкт-Нація...

¹²¹⁵ Спадок/Spadok. Вінницька область. Крижопільський р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=phI13h0y0vc>. 15.12.2020. – Назва з екрану.

¹²¹⁶ Спадок/Spadok. Одеська область. Кодимський р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Im0Hs6SoJmw>. 15.12.2020. – Назва з екрану.

¹²¹⁷ Спадок/Spadok. Тернопільська область. Заліщицький р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=D4olBzxUtuo>. 15.12.2020. – Назва з екрану.

¹²¹⁸ Спадок/Spadok. Хмельницька область. Новоушицький р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=U3f4V86TnEw&list=PL1PP_OaYvIQVFh2w44tvLc82-iwUkQYPq&index=18. 15.12.2020. – Назва з екрану.

¹²¹⁹ Спадок/Spadok. Чернівецька область. Заставнівський р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=tuvSWRGdoNk&list=PL1PP_OaYvIQVFh2w44tvLc82-iwUkQYPq&index=28. 15.12.2020. – Назва з екрану.

¹²²⁰ Весільний спадок. Офіційний трейлер [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=bNFEc_aKfUw&list=PL1PP_OaYvIQVFh2w44tvLc82-iwUkQYPq. 15.12.2020. – Назва з екрану.

¹²²¹ Іваневич Л. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців... – С. 54–55, 58.

¹²²² Учбово-методичний центр культури Буковини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bukcentre.cv.ua/>. 21.11.2015. – Назва з екрану.

¹²²³ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 139.

¹²²⁴ Іваневич Л. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців... – С. 53–54, 56.

¹²²⁵ Тернопільський обласний методичний центр народної творчості [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ternopil-omcnt.at.ua/>. 21.11.2015. – Назва з екрану.

¹²²⁶ Теревовлянське вище училище культури [Електронний ресурс] / Режим доступу: tvuk.at.ua/. 21.11.2015. – Назва з екрану.

музеїв, Бершадського, Літинського, Могилів-Подільського, Оратівського, Тиврівського і Тульчинського районних краєзнавчих музеїв, Ямпільського районного музею образотворчого мистецтва (Вінниччина) та частково Одеського державного історико-краєзнавчого музею й Житомирського обласного краєзнавчого музею¹²²⁷. Особливо активно популяризують народні традиції подільського вбрання та вишивки за допомогою організації насамперед розмаїтих фестивалів, виставок, майстер-класів, круглих столів і конференцій з показами строїв подолян колективи Вінницького обласного центру народної творчості¹²²⁸ й Вінницького обласного краєзнавчого музею¹²²⁹. Крім того, збиральницьку, дослідницьку і презентаційну роботу плідно ведуть викладачі й студенти навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля та Музейно-просвітницького центру Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (ВДПУ). У фондах лабораторії зберігаються численні екземпляри складових елементів національних строїв (понад 200 одиниць), віднайдені під час студентських етнологічних практик, а також описи звичаїв та обрядів східних подолян, у яких містяться згадки про традиційні комплекси ноші, здійснені студентами у вигляді наукових і навчально-дослідницьких робіт. Варто зазначити, що окрема частина народних костюмів представлена на постійно діючих виставках Музейно-просвітницького центру ВДПУ¹²³⁰.

Чималий вклад у збереження й презентацію старовинних селянських строїв Центрального Поділля вносять насамперед завдяки організації різноманітних власних і приватних виставок, а подекуди й майстер-класів та фестивалів працівники Хмельницького обласного краєзнавчого музею, Державного історико-культурного заповідника «Межибіж», Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника¹²³¹ і Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва¹²³². Окремо необхідно сказати про участь у становленні історичного краєзнавства й етнографії, а разом і розкритті окресленої проблеми, навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, заснованої 18 жовтня 1996 р. завдяки подвижницькій роботі Танасія Івановича Колотила (1952–2009). Польові матеріали були зібрані й зафіксовані студентами під керівництвом завідувачів лабораторії безпосередньо Танасія Івановича, а з жовтня 2009 р. Щегельського Валерія^о Васильовича та лаборанта Гудими Вадима Валерійовича у ході 22-х етнографічних експедицій. Так, упродовж 1992–2016-х рр. ними обстежено понад 200 населених пунктів усіх локальних зон Поділля з метою записування інформації про народні звичаї, традиції й обряди, поетичну творчість і ремесла подолян, а також формування етнографічної колекції побутових предметів, старовинних знарядь праці, компонентів традиційного костюма та взірців вишивки. Зокрема, викладачі й студенти побували на території районів Вінниччини (Барський р-н), Тернопільщини (Борщівський, Гусятинський, Теревовлянський і Чортківський р-ни), Хмельниччини (Волочиський, Дунаєвський, Городоцький, Кам'янець-Подільський і Чемеровецький р-ни) та Чернівеччини (Хотинський р-н). Тому матеріали, отримані в результаті проведених польових досліджень, є важливим джерелом інформації про характерні особливості подільської селянської ноші кінця XIX – початку XX ст. та її трансформацій протягом XX^о ст.¹²³³.

Еволюційний розвиток народного вбрання усіх локальних зон історико-етнографічного регіону Поділля також тісно пов'язаний з поверненням традиційних свят і обрядів у побут українців. Так, зодягаючи на свята національний стрій з притаманними йому місцевими спільними й відмінними ознаками та проявляючи кращі риси своєї духовної суті, людина на підсвідомому морально-психологічному рівні відчуває свою приналежність до певної нації й проникається її спільними ідеалами та ідеями. Це явище яскраво прослідковується під час масового виходу і не лише подільських селян, але й містян у народних костюмах на святкування Дня Незалежності, Дня Конституції, Дня Державного прапора, Дня української

---

¹²²⁷ Іваневич Л. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців... – С. 52–53, 55–58.

¹²²⁸ Вінницький обласний центр народної творчості [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.vocnt.org.ua/>. 21.11.2015. – Назва з екрану.

¹²²⁹ Вінницький обласний краєзнавчий музей [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://vinnytsia-museum.in.ua/>. 21.11.2015. – Назва з екрану.

¹²³⁰ Фонди ННЛЕ ВДПУ. Книга вступу. КВ – 261–3511; Фонди МПЦ ВДПУ. Книга вступу. КВ – 396, 795, 1869, 1887, 2181, 2228, 2230, 2249, 2341, 2342, 2356, 2479, 2585, 2812, 2879, 2880, 3080, 3145, 3469, 3857; МПЦ ВДПУ – 229, 238; Косаківська Є. М. Народний одяг в колекціях Вінницьких музеїв [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11178.html>. 10.11.2016. – Назва з екрану; Косаківський Віктор. Сучасний стан польових етнологічних досліджень Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.etnolog.org.ua>. 10.11.2016. – Назва з екрану.

¹²³¹ Іваневич Л. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців... – С. 54–55, 57–59; Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://muzeum.in.ua/nash%D1%96-zaxodi/kalendar/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.

¹²³² Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://onmccm.org/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.

¹²³³ Іваневич Л. Колекція ННЛЕ КПНУ...; Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1–1120.

вишиванки, Дня молоді і Днів народжень своїх населених пунктів¹²³⁴. Зростання духовності подолян привело до масового зодягання традиційних складових компонентів убрання, передусім вишитої сорочки до церкви у Різдвяний цикл свят, на Великдень (Пасху), Трійцю (Зелені свята), Спаса, Маковія, Успіння Пресвятої Богородиці (Першу пречисту), Покрови, Св. Андрія, Св. Миколая та інші свята. В свою чергу відновлення моди на етностиль в Україні в цілому та на Поділлі зокрема простежуємо й під час проведення різноманітних історичних, етнографічних, фольклорних та інших фестивалів у багатьох подільських містах і селах. До прикладу, «Фестини творчих родин» на Першу Пречисту у Товтрах (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля)¹²³⁵, фестиваль народної творчості «Борщівська вишиванка» у Борщеві (Західне Поділля)¹²³⁶, фестиваль народної творчості, присвячений Устиму Кармалюку «Вільний орле, Кармалюче, почуй Україну!» у Летичеві (Центральне Поділля)¹²³⁷, фестиваль народної творчості ім. К. Широцького «Крокове колесо» у Білоусівці (Вінниччина, Східне Поділля)¹²³⁸, V фестиваль народної творчості «Скарби Поділля» з тематикою подільських народних сорочок¹²³⁹, міжнародний фестиваль етнічної музики та лендарту «Шешори» (з 2009 р. під назвою «АртПоле–2009»), що проводився з 2007 р. у с. Воробіївка Немирівського р-ну (Вінниччина, Східне Поділля) з тематикою подільських традиційних святкових і весільних строїв¹²⁴⁰ та інші.

Отож, традиції та модернізація народного ансамблевого комплексу Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. як складової частини матеріальної культури подільських українців тісно пов'язані з державотворчими процесами, соціально-побутовими умовами життя людей, їх духовними та естетичними потребами. Саме зі здобуттям Україною незалежності традиційне вбрання стало ще більшим джерелом натхнення для подальшого творчого розвитку його як професійними дизайнерами, модельєрами й художниками-конструкторами, так і народними майстрами. Народна ноша українців Поділля, поєднуючи у собі складну внутрішню структуру та єдину художньо-образну систему, водночас безперервно розвивається, трансформується, вдосконалюється, а тому й популяризується місцевим населенням у побуті з огляду на зростання запиту в роки існування вільної України. Передусім це стосується вишитих сорочок, жіночого поясного тканого одягу, поясів, головних уборів, прикрас та доповнень до одягу.

Висновки до Розділу 2

Таким чином, загалом основа подільського традиційного строю зберігала давньослов'янські та трипільські ознаки, про що свідчать складові компоненти жіночих і чоловічих комплексів. Зокрема, окремі елементи натільного, поясного, верхнього одягу та головних уборів, взуття, поясів і прикрас виготовлялися з ідентичних матеріалів та за подібними техніками, мали схожі до східних слов'ян, зокрема племінних союзів тиверців і уличів, відповідно крій, колорит, способи носіння та формування в комплекси, містили в оздобленні архаїчні трипільські орнаментально-знакові мотиви. Впродовж історичного розвитку земель Поділля на формування народної ноші селян певним чином вплинули культури грецьких колоністів і візантійців, кримчаків і турків, литовців і поляків, молдаван і румунів, росіян і євреїв, а також східних словаків. Зазначені міжетнічні проникнення прослідковуються в матеріалах, крої та способах виготовлення або носіння одіжі, або в деяких мотивах, техніках, або в кольоровій гаммі орнаментів. Сформована впродовж другої половини ХІV – першої половини ХІХ ст. сталість замкненого циклу домашнього виробництва переважної більшості одягових компонентів народної ноші українців Буковинської, Західної, Центральної та Східної локальних зон Поділля сприяла появі довершених комплексів вбрання. Характерними особливостями подільської ноші був широкий спектр конструктивних форм, колористики

---

¹²³⁴ Показ модного українського вбрання. День Незалежності у Хмельницькому: всі події [Електронний ресурс] / Режим доступу <https://vsim.ua/Podii/den-nezalezhnosti-u-hmelnitskomu-vsi-podiyi-10536694.html>. 22.11.2016. – Назва з екрану.

¹²³⁵ «Фестини творчих родин» на Першу Пречисту у Товтрах...

¹²³⁶ Борщівська вишиванка [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://borvushuvka.at.ua/>. 22.11.2016. – Назва з екрану.

¹²³⁷ Запрошення на Всеукраїнський фестиваль : Летичівський РБК...

¹²³⁸ Іваневич Л. А. Барви фестивалю народної творчості «Крокове колесо» в с. Білоусівка Тульчинського району Вінницької області / Л. А. Іваневич // Краєзнавець Хмельниччини : науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л.°В.°Баженів]. – Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2013. – Вип. 4. – С. 77–80; Фестиваль народної творчості ім. К. Широцького «Крокове колесо»...

¹²³⁹ Вінниччина розпочала святкування 21-ої річниці Незалежності України проведенням V обласного фестивалю народної творчості «Скарби Поділля» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://vinrada.gov.ua/desyatij-oblasnij-festival-narodnoi-tvorchosti-skarbi-podillya-trivae-na-vinnichchini.htm>. 22.11.2016. – Назва з екрану.

¹²⁴⁰ Фестиваль «Шешори» змінив назву і покаже «нове обличчя» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.unian.ua/culture/243201-festival-sheshori-zminiv-nazvu-i-pokaje.html>. 01.01.2021. – Назва з екрану.

та специфіки методів оздоблення. Про що свідчать відповідні історичні документи, зокрема археологічні, архівні, іконографічні й літописні матеріали, пам'ятки давньоруської писемності, подорожні записки іноземців та праці антропологів, археологів, етнографів, істориків, письменників, фольклористів і художників. Серед спогадів закордонних послів і мандрівників XV–XVII ст., що містили інформацію безпосередньо про одіж українців Поділля, відзначимо праці посла Франції, Англії і Бургундії в Україні Жільбера де Лянуа, французького подорожника Блез де Віженера, мандрівника з Фрисландії Ульріха фон Вердума та польського історика Л. Бялковського. В результаті історичних і соціально-економічних умов розвитку Поділля та прогресування різноманітних ремесел зі створення й обробки матеріалів для виготовлення та матеріалів для декорування одягових складових місцевими селянами лише вдосконалювалися й розширювалися за кроєм, композиційними прийомами, способами та техніками прикрашання, орнаментики, барв, художніх варіацій народні жіночі й чоловічі костюми.

Традиційні комплекси вбрання українців Поділля другої половини XIX ст. – 10-х рр. XX ст. місять загальну ознаку – наявність практично всіх українських типів крою натільного одягу в кожній локальній зоні з певним переважанням якогось одного чи двох типів, в залежності від призначення сорочок. У регіональному аспекті схожість проглядається в розміщенні вишивки на місцевих сорочках, але наявна певна локально-зональна різниця в колориті від традиційних червоно-чорних і білих барв до різнокольорової гами, яка у другій половині XIX ст. – 10-х рр. XX ст. ще більше розширилася. Спостерігається й різниця в улюблених техніках вишивання з одночасним побутуванням традиційних загальноподільських. Одночасно прослідковується спільна тенденція до збільшення способів декорування ноші. Особливістю строїв подільських українців є також поширення давніх поясних видів одягу з незшитих частин (горботок, запасок, обгорток, катраниць, опинок, фот тощо) та розвитком у цей період значного розмаїття глухого зшитого одягу. Відмінною ознакою є присутність великої кількості різноманітних нагрудних і верхніх форм одіжі та, внаслідок зміни доморобних матеріалів на фабричні, зміни і їх силуету з поздовжнього на округлий за рахунок рясних збирань на території Східного Поділля. Характерним є й багатство головних уборів та зйомних прикрас, а також використання певних видів доповнень до одягу. Тому не дивно, що у межах єдиної протослов'янської й слов'янської основи вбрання українського населення Поділля склалося як яскраве, самодостатнє культурологічне явище. Воно в усіх аспектах відтворює землеробські звичаї життєдіяльності нашого народу, його світогляд і працездатність, майстерність і талановитість, духовність і любов до прекрасного, людей, світу й до життя. Вироблені традиції в убранні, своєрідні народні стильові особливості й колоритний смак у цілому подоляни передали своїм нащадкам у спадщину для їх подальшого відтворення й популяризації. Адже нація існує допоки живе її мова, культура й духовність та зберігається її історія, традиції й обряди в органічному зв'язку з новими тенденціями.

Зміни в народному зодяганні українців Поділля у 20–50-х рр. XX ст. відбувалися нерівномірно у різних локальних зонах та характеризувалися поступовою втратою художньо-стилістичних особливостей крою та форм одягу, способів декорування, зокрема складних технік народної вишивки, а також її переважаючої колористики й давніх орнаментальних мотивів. Причиною цих змін стало утвердження в 30–40-х рр. XX ст. тенденції до створення речей простішого та практичнішого крою у зв'язку з переходом на масове пошиття, а також речей підкреслено декоративного характеру, особливо що стосується вишивки. Крім того, спостерігаються певні зміни і в художньому стилі, насамперед це поширення рослинних орнаментів, їх реалістичніше трактування, без символічного навантаження, значне зростання колірної гами яскравих тонів, використання тонких ниток муліне, різнобарвного бісеру й склярусу, широке розповсюдження технік художньої гладі й хрестика, які краще відповідали новим вимогам декору сучасних тканин. У результаті більшість давніх народних технік вишивання були витіснені до 50-х рр. XX ст., а традиційні шви, як і традиційні матеріали, зберігалися лише в окремих подільських селах. Незмінними залишалися окремі види одягових складових, їх конструктивні особливості, способи носіння та поєднання у комплекси. До прикладу, традиційна святкова вишиванка й надалі поєднувалася з поясним зшитим одягом, доповнювалася нагрудним одягом, поясами, жіночими хустками або дівочими вінками, народними прикрасами, шкіряними чоботами тощо. Особливо ця тенденція прослідковувалася на території Буковинського й Західного Поділля, з огляду на більшу традиційність, яка склалася там історично.

Трансформація національної ноші подолян у 60–80-х рр. XX ст. проходила в двох напрямках. Виготовлені в домашніх умовах подільські народні строї або їх модифікації містили традиційну основу зі спрощеною конструкцією й декором та траплялися все рідше, в переважній більшості випадків вони побутували в ролі святкового й обрядового вбрання. Натомість фабричні інтерпретації подільських ансамблів, розроблені тодішніми дизайнерами для масового вжитку, фестивального одягу чи одягу для художньої самодіяльності, театрального й кіномистецтва містили елементи та деталі, які притаманні сучасним моделям одягу. Тобто прогресивний процес розвитку традиційного комплексу вбрання українців усіх локальних зон Поділля відбувався в поєднанні збереження найбільш довершених і практичних форм з постійною модернізацією й вдосконаленням нових інтерпретованих елементів у залежності від смаків і уявлень подолян. Продовженню життя та популяризації подільської народної одіжі завдячуємо діяльності

цілим колективам модельєрів, художників-конструкторів та дизайнерів. Розроблені ними колекції сучасного одягу в «етно-» або «фолкстилі» еволюціонували від його практично механічного дублювання в 20–50-х рр. ХХ ст. до творчого відродження загальної образності ансамблів у 60–70-х рр. та залишення в минулому зовнішніх ознак композиційного рішення традиційного костюма українських подолян наприкінці 70-х й упродовж 80-х рр.

Тому наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. спостерігається значне підвищення попиту подільських українців на використання народної ноші в ролі святкового та часто й обрядового одягу, причому не лише вишитої сорочки. Звичайно, це зумовлено зростанням національної свідомості громадян у зв'язку з останніми історичними подіями на теренах України (Євромайданом, Революцією Гідності, війною на Сході нашої держави) та рівня їх культурних та естетичних потреб, духовного зростання, національної самоідентифікації, усвідомлення своєї причетності до народних традицій і звичаїв, бажання пізнання своїх коренів і родинного дерева тощо. Проте, якщо на Буковинському Поділлі та в наддністрянських районах Західного Поділля сьогодні практично кожна сільська повнолітня дівчина має в своєму гардеробі одну або декілька вишиванок, а нерідко й увесь комплект місцевого народного строю, то українські дівчата інших субрегіонів Поділля не володіють таким багатством з огляду на історично складені обставини меншої традиційності в цьому плані. Однак завдяки вищезазначеним процесам й вони намагаються зберегти при наявності вишиваний спадок своїх пращурів, навчитися вишивати сорочку власноруч або придбати її та деякі інші складники національного костюма в народних майстрів чи спеціальних етнокрамницях. З іншого боку, внаслідок значної міграції сільських жителів у місто й встановлення тісних міжрайонних, міжобласних і міжнаціональних контактів, субрегіональні й вузько локальні відміни в традиційній ноші спостерігаються не так виразно, як у минулі століття. Крім того, в схожому напрямку змінюються конструктивні та декоративні аспекти подільського народного вбрання. Так, перевага в оздобленні його компонентів надається вишивці, місце розташування й переважаючі техніки виконання якої дедалі розширюються. Окремі типи крою та різноманітні способи прикрашання українського костюма Поділля з успіхом застосовують художники-конструктори й модельєри при створенні сценічних ансамблів для професійних і самодіяльних творчих колективів. У свою чергу вітчизняні дизайнери дедалі більше роблять акцент на використанні вишивки в у своїх колекціях, а також створюють цілі колекції в дуже популярному на сьогодні етностилі. Виникає попит й у сучасних реконструкціях народних строїв, котрий задовольняють так звані етномайстерні, чи костюмерні, де можна замовити під виготовлення й придбати або взяти напрокат повноцінні комплекси традиційного вбрання різних етнорегіонів і районів України, у т. ч. й Поділля. Краще пізнати подолянам давню селянську одіж своїх прадідів допомагають різноманітні місцеві фестивалі, виставки робіт і майстер-класи народних умільців, зорганізовані подільськими музеями, центрами народної творчості та іншими небайдужими до цієї справи закладами й меценатами. Внаслідок усіх зазначених вище процесів сучасний народний костюм українців усіх локальних зон Поділля в органічному й гармонійному комбінаторному поєднанні з новими ознаками народжує дещо видозмінену, але життєдайну традицію.

Розділ 3.

КОМПОНЕНТИ ПОДІЛЬСЬКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

3.1. Класифікація елементів традиційного комплексу вбрання українців Поділля

Упродовж тривалого історичного, соціально-економічного та культурного розвитку українських земель відбувалася еволюція традиційних строїв селян усіх історико-етнографічних регіонів і районів України, в т. ч. й подільського регіону. В свою чергу це, а також характерні особливості помірно-континентального клімату з достатньо різкими перепадами температури, в зоні якого проживають подоляни, спричинило виникнення великої кількості видів і різноманітних форм складових елементів їх убрання. Врахування основних функцій одягу та його прямої залежності від будови й пропорцій фігури людини, дозволяє узагальнити значне розмаїття компонентів її ноші у вигляді класифікацій за певними ознаками поділу. Створення класифікацій необхідне й для систематизації існуючої літератури і джерел щодо різновидів одіжі та полегшення пошуку у них інформації про конкретний складник народного костюма українців Поділля.

На основі аналізу запропонованих знаними науковцями й етнографами кінця XIX – початку XXI^ост. класифікацій та власноруч опрацьованих фондів колекцій традиційного вбрання різноманітних музеїв (національного, державного, обласного й районного статусу), музеїв-заповідників, історико-культурних заповідників, центрів народної культури, музейно-просвітницьких центрів, навчально-наукових лабораторій з етнології й приватних збірок із врахуванням локальних відмінностей Буковинського, Західного, Східного та Центрального Поділля здійсимо спробу вперше сформулювати класифікацію народного строю подільських українців. Зауважимо, що при складанні розширеної класифікації ми зазначали про загальну субрегіональну (або локальну) та специфічну локально-зональну (або вузьколокальну) приналежність певних складових комплексу одіжі за наявності таких даних, а також їх статеву приналежність (якщо названу річ носили лише жінки або лише чоловіки). Крім цього, позначали окремо ті види складових комплексів (або їх другорядні назви), які побутували лише на території Поділля чи конкретно в якомусь його куточку (області, районі, селищі, селі).

Згідно із загальноприйнятою класифікацією будь-який вид складових українського традиційного костюма в цілому та подільського зокрема поділяють, залежно від статі людини на чоловічий і жіночий. У свою чергу в залежності від віку людини у жіночому комплексі виокремлюють дитяче, дівоче, вбрання для молодих та літніх жінок; відповідно у чоловічому комплексі – дитяче, парубоцьке, вбрання для молодиків та літніх чоловіків¹²⁴¹.

Передусім українське народне вбрання досліджуваного періоду характеризується комплексністю. Базову основу цих видів комплексів у свою чергу складають різноманітні за ознакою функціонального використання групи компонентів. Далі групи поділено на відповідні підгрупи, типи та підтипи за такими вибірковими ознаками, як: стать, вік, тип крою, техніка виготовлення, матеріал, розміри, форма тощо. Отож, за визначеними критеріями у традиційному костюмі українців усіх локальних зон Поділля другої половини XIX – початку XX ст. виділяють:

I. *Основний комплекс вбрання*, до якого за ознакою функціонального використання відносять:

1). *Групу натільного одягу* – до кінця XIX ст. цей вид жіночого і чоловічого строю складала виключно *сорочка*, що різнилася насамперед способами крою, а також різновидами декорування й носіння, зокрема:

а) *жіночі сорочки* за способом крою плечової частини поділяють на:

- без плечових швів *тунікоподібні*, в *перекидку*¹²⁴² (*в перекидку* – Хотинський¹²⁴³ і Заставнівський р-ни, Буковинське Поділля; *тунікоподібна сорочка* з призібраними у манжет рукавами, без коміра – Хотинський р-н¹²⁴⁴, Буковинське Поділля¹²⁴⁵; *перекидні* – Борщівський р-н, Західне Поділля; *перегинкові*¹²⁴⁶ *сорочки* – с. °Міжгір'я, Борщівський р-н, Західне Поділля) та *хлоп'янки* (входять у побут на початку XX ст. на Буковинському Поділлі¹²⁴⁷ й у наддністрянських р-нах Західного Поділля¹²⁴⁸);

- з плечовими вставками (*уставкаві*¹²⁴⁹, *вставкаві*,

¹²⁴¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 18–19.

¹²⁴² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9232.

¹²⁴³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 15519; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т^о – 1233.

¹²⁴⁴ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1244.

¹²⁴⁵ Там само. Т – 129.

¹²⁴⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3225.

¹²⁴⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 573, 4587, 7397, 17001, 18703, 19892; група «тканини». Т – 137, 657; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1192.

¹²⁴⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4809; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 795.

¹²⁴⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1265, 2275, 2317, 2322, 2412, 2439, 2606, 2741, 2860, 2915, 3041, 3042; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2786, 3304.

поликові¹²⁵⁰, як їх підтипи: *поликові сорочки зі «зморшкою»* чи *«зморщечкою»*¹²⁵¹, з *«морщичкою»*¹²⁵² чи *«морщинкою»*, або *зморчені сорочки (сорочки-морщинки, зморщенки, морщанки, морщенки*¹²⁵³, *морщинки*¹²⁵⁴, *морщянки)* – Буковинське Поділля, *морщинка* з прямими рукавами – с. Млинки, Хотинський р-н¹²⁵⁵, *«брижанки»*¹²⁵⁶ – морщинки з манжетами-брижами – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *зморчені (морщенки, борщівки*¹²⁵⁷, *чорні сорочки*¹²⁵⁸), *рясовані (гофровані, «рішені» сорочки* – з дрібними складками на всій площині рукавів (Буцацький р-н¹²⁵⁹))¹²⁶⁰ та сорочки з відрізною *підточкою-спідницею* або *галькою* – с. Вовківці, Борщівський р-н¹²⁶¹, Західне Поділля; *установчі сорочки з пухликами*¹²⁶² (*морщенки з пухликами*¹²⁶³), *морщенки* – Східне (Вінницька обл.¹²⁶⁴, Житомирська обл.¹²⁶⁵ та Одеська обл.¹²⁶⁶) і Центральне Поділля¹²⁶⁷);

- із суцільнокрійним рукавом (*безустановчі*¹²⁶⁸, *безустановчі, безполикові сорочки зі «зморшкою», морщенки*¹²⁶⁹ – найбільш поширені на Східному (Вінницька обл.¹²⁷⁰, Житомирська обл.¹²⁷¹ та Одеська обл.¹²⁷²) та Центральному Поділлі¹²⁷³);

- з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками (*сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою*¹²⁷⁴, або *«кокеточні» сорочки* – Буковинське Поділля (переважно у Хотинському р-ні¹²⁷⁵); *сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою, гестки*¹²⁷⁶ – Західне Поділля; *сорочки-гестки, сорочки з гесткою, гестки, сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою* – Східне (Вінницька обл.¹²⁷⁷, Кіровоградська обл. (Ульяновський р-н¹²⁷⁸), Одеська обл.¹²⁷⁹) і Центральне Поділля; *гестка з пухликами* – Теплицький р-н, Східне Поділля¹²⁸⁰; *герстки* – Дунаєвецький і Городецький р-ни, Центральне Поділля; місцева назва – гестки з плечовою кокеткою, без підтички – *сорочка-полуботківка* (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля)) – побутують з кінця ХІХ ст.¹²⁸¹, а поширення набувають з 20-х рр. ХХ ст.;

- *сорочки-блузки (блузи*¹²⁸², *блузки, блюзки)* з фабричного полотна довжиною до талії, переважно з суцільнокрійними рукавами (рукав реглан) або в перекидку без пазушного розрізу – трапляється з початку ХХ ст. на Західному Поділлі, окрім наддністрянських районів¹²⁸³, а з 30-х рр. ХХ ст. популярність

¹²⁵⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16821.

¹²⁵¹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 61.

¹²⁵² Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1362.

¹²⁵³ Там само. Т – 1216; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2036, 4141, 4143, 7334, 7335, 7364, 7365, 7366, 7369, 8567, 8473, 16657.

¹²⁵⁴ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1232.

¹²⁵⁵ Там само. Т – 1232.

¹²⁵⁶ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19.

¹²⁵⁷ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ° – 429, 946, 1142.

¹²⁵⁸ Там само. ПЕ – 1101.

¹²⁵⁹ Савка Г. Одяговий жіночий комплекс південних районів Тернопілля... – С. 254.

¹²⁶⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6424.

¹²⁶¹ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

¹²⁶² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3570; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3424; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 59.

¹²⁶³ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 46.

¹²⁶⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320; Фонди ВіОХМ. Група «тканини». Т – 1264; група народний костюм. НК – 5, 194.

¹²⁶⁵ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 2464, 2465, 3503, 3570, 3589.

¹²⁶⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23076; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 39, 46, 3368, 3369.

¹²⁶⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 570; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 6, 46, 92, 99, 100, 552.

¹²⁶⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1, 1785.

¹²⁶⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3091.

¹²⁷⁰ Там само. Т – 2095, 2096, 2327, 2414, 2509, 2537, 2540, 2695, 2819, 2862, 2944, 3014, 3055, 3386, 3406, 4144, 4408.

¹²⁷¹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 2657, 2658.

¹²⁷² Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». КН – 15932; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 45, 3323, 3392.

¹²⁷³ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 31, 101, 711.

¹²⁷⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 28088.

¹²⁷⁵ Там само. III – 28088.

¹²⁷⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1412.

¹²⁷⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

¹²⁷⁸ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/9, 11/8, 11/7.

¹²⁷⁹ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 4155, 4156.

¹²⁸⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

¹²⁸¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1412.

¹²⁸² Там само. Т – 2702.

¹²⁸³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 200–201.

здобувають на території всього Поділля;

б) *чоловічі сорочки* за способом крою плечової частини поділяють на:

- без плечових швів (*тунікоподібні* (практично єдиний різновид сорочок на Буковинському Поділлі¹²⁸⁴; Вінницька обл.¹²⁸⁵, Кіровоградська обл. (Ульяновський р-н¹²⁸⁶) та Одеська обл.¹²⁸⁷, Східне Поділля; Центральне Поділля¹²⁸⁸), *в перекидку* (Борщівський р-н¹²⁸⁹, Бучацький р-н¹²⁹⁰, Західне Поділля), *перекидні*);

- з плечовими вставками (*уставкові, вуставкові, або поликові*; на Західному Поділлі місцева назва – *кошуля*);

- з нагрудними, плечовими¹²⁹¹ або нагрудно-плечовими¹²⁹² кокетками (*сорочки на кокетці* або *сорочки з кокеткою* (назви, які побутують на Буковинському та Західному¹²⁹³ Поділлі), *сорочки на кокетці, сорочки-гестки*, або *гестки* (назви, котрі вживаються на Східному (Вінницька обл.¹²⁹⁴ й Одеська обл.¹²⁹⁵) та Центральному Поділлі¹²⁹⁶)) – входять у вжиток з кінця ХІХ ст., а поширеними стають з 20-х рр. ХХ ст.;

2). *Групу поясного, або стегнового, одягу* становить:

а) *жіночий поясний одяг*, зокрема:

- незшитий: одно- та двоплатові *запаски* – ткані килимовою технікою (*килимові запаски* – Західне Поділля¹²⁹⁷) або поперечними смугами (*перемішні* чи *смугасті запаски* – Західне¹²⁹⁸, Східне й Центральне¹²⁹⁹ Поділля); рясовані в дрібні складки (*рясовані, або гофровані запаски* – Буковинське та Західне¹³⁰⁰ Поділля); вишиті бісером, склярусом і лелітками (Буковинське і Західне¹³⁰¹ Поділля); з вовняними френзелями (китицями, тороками – Західне Поділля¹³⁰²) чи бісерними тороками (місцева назва «*тріпало*» – Борщівський р-н, Західне Поділля¹³⁰³) або без (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Західне Поділля¹³⁰⁴; с. Яланець¹³⁰⁵, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; с. Коржівці¹³⁰⁶, Деражнянський р-н, Центральне Поділля);

- незшитий або частково зшитий розпашний: *горбатки*¹³⁰⁷ (*горбатки (горботки* – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *горбатки* (незшиті *горбатки, або обгортки* – с. Вербівці¹³⁰⁸, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля, с. Гермаківка¹³⁰⁹, с. Окопи, Борщівський р-н, Західне Поділля¹³¹⁰ та с. Слобода-Яришівська, Могилів-Подільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля¹³¹¹; частково зшиті з двох полотнищ *горбатки, або обгортки* – с. Сапогів (коричнева)¹³¹², с. Кривче (чорна)¹³¹³ Борщівський р-н, Західне Поділля), *горбатки* (місцева назва «*плахти*» – смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, Західне Поділля¹³¹⁴), *горботки* (*прості* та «*багацькі*» *горбатки* або *горботки-трикольорки* – с. Погорілівка,

¹²⁸⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7770, 10432, 16344, 16822; група «тканини». Т – 508; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 55.

¹²⁸⁵ Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т – 4254.

¹²⁸⁶ Фонди НМНАіП України. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/39.

¹²⁸⁷ Там само. Група «одяг». О – 3850; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20361;

Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3486.

¹²⁸⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2792.

¹²⁸⁹ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 108, 210.

¹²⁹⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2837, 2862, 2924, 2925, 2940, 2941, 2990.

¹²⁹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1743, 1974, 2229, 2859, 3588.

¹²⁹² Там само. Т – 2126.

¹²⁹³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2566, 2626, 2695, 2989, 6375, 9323.

¹²⁹⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1743, 3588.

¹²⁹⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20360; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 38, 5192; Фонди НМНАіП України. Група «одяг». О – 4542.

¹²⁹⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2415.

¹²⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2352, 2412 (V), 2498, 2703, 2708, 2709, 2710, 2829, 6610.

¹²⁹⁸ Там само. Т – 273, 439, 570, 1555, 2177, 2558, 8727, 8798; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530.

¹²⁹⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

¹³⁰⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1212, 2875, 7352.

¹³⁰¹ Там само. Т – 1558.

¹³⁰² Там само. Т – 1040, 1230, 2498, 2709.

¹³⁰³ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 954.

¹³⁰⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1555.

¹³⁰⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1401.

¹³⁰⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

¹³⁰⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425, 4087, 5507; Фонди ВіОКМ. Група «тканини». Т – 557.

¹³⁰⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7717.

¹³⁰⁹ Там само. Т – 7226.

¹³¹⁰ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». БКМ – 1166.

¹³¹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 696.

¹³¹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425.

¹³¹³ Там само. Т – 240.

¹³¹⁴ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 243.

Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *горботки* (*горбатки*¹³¹⁵, або *горбатки* – с. Вербівці¹³¹⁶, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *гуні* (*гуньки* – с. Яланець, Бершадський р-н¹³¹⁷, с. Нишівці, Мурованокуриловецький р-н¹³¹⁸, Вінниччина, Східне Поділля; сс. Куча¹³¹⁹, Шебутинці¹³²⁰, Новоушицький р-н, с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *катраниці* (*запаски-катраниці*, *катринці* (Вінниччина, Східне Поділля та с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н¹³²¹, Центральне Поділля), *катриниць*, або *катраниця* (с. Нефедівці, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *катриниць* (*гунька*, *юбка* – с. Рогізна, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля¹³²²)), *обгортки*¹³²³ (Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля¹³²⁴; с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля¹³²⁵; Кам'янець-Подільський, Новоушицький¹³²⁶ і Чемеровецький р-ни, Центральне Поділля), *опинки* (с. °Вербівці¹³²⁷, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля, Борщівський р-н, Західне Поділля¹³²⁸; *гопинки* – Центральне Поділля¹³²⁹), *плахти* (Східне¹³³⁰ (с. Ягідне, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл.¹³³¹; м. °Бердичів, Житомирська обл.¹³³²; Балтський р-н, Одеська обл.¹³³³) і південно-східні р-ни Центрального Поділля¹³³⁴), *фати* (*фоти*¹³³⁵, *фоти з фустами*¹³³⁶ – Буковинське Поділля; *підфоти* – с. Мосорівка¹³³⁷, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

- зшитий глухий – це *спідниці*¹³³⁸ різної конструкції (*у зборки* – «*на брижах*» (*у дрібні «ряси»*¹³³⁹ – Східне Поділля) й *у складки* – «*на фалдах*»¹³⁴⁰ (в «*ряси»*¹³⁴¹ – Східне Поділля; *гофровані*¹³⁴², *рисовані*, *рясні*, або *рясовані спідниці* – Західне Поділля¹³⁴³)) та з різних матеріалів: *бурка* (м. Тернопіль, Західне Поділля¹³⁴⁴), *вибійка* (с. Дмитрівка, Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля¹³⁴⁵; Поділля), *галька* (Західне Поділля¹³⁴⁶), *гранатова спідниця* (Підволочиський р-н, Західне Поділля¹³⁴⁷), *гунька* (Східне Поділля), *димка* (м. Заліщики, Західне Поділля¹³⁴⁸), *друкованиця* (*вибійка*, або *димка* – Західне Поділля¹³⁴⁹; Поділля), *літник* (*спідниця-літник* – північні райони Західного¹³⁵⁰, Східного та Центрального¹³⁵¹ Поділля), *мальованка*, *мушестрова* або *смушестрова спідниця* (Підволочиський р-н, Західне Поділля¹³⁵²), *пікова спідниця* (Бучацький р-н, Західне Поділля¹³⁵³), *репсова*

¹³¹⁵ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 967.

¹³¹⁶ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7717.

¹³¹⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1775.

¹³¹⁸ Там само. Т – 3936.

¹³¹⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 168.

¹³²⁰ Там само. Т – 22/1, 22/2.

¹³²¹ Там само. Т – 809, 810.

¹³²² Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16.

¹³²³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240.

¹³²⁴ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 1166.

¹³²⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2781.

¹³²⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2439.

¹³²⁷ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7717.

¹³²⁸ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

¹³²⁹ Матеріали ННЛЕ КПНУ ... – С. 92.

¹³³⁰ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 560, 600.

¹³³¹ Там само. Т – 250.

¹³³² Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 622.

¹³³³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 533.

¹³³⁴ Селянський одяг на Поділля. Автолитографії В. Шавріна... – С. 24 (ХІІ + 36), іл.

¹³³⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1629; Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 876.

¹³³⁶ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

¹³³⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1094.

¹³³⁸ Матеріали ННЛЕ КПНУ ... – С. 27.

¹³³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

¹³⁴⁰ Там само. Т – 3682.

¹³⁴¹ Там само. Т – 2743.

¹³⁴² Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 529.

¹³⁴³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409.

¹³⁴⁴ Там само. Т – 391.

¹³⁴⁵ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

¹³⁴⁶ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

¹³⁴⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2414.

¹³⁴⁸ Там само. Т – 371.

¹³⁴⁹ Там само. Т – 391.

¹³⁵⁰ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

¹³⁵¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 477.

¹³⁵² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2366, 2414.

¹³⁵³ Там само. Т – 2835, 2859.

спідниця (Гусятинський р-н, Західне Поділля¹³⁵⁴), *рясована спідниця*, або *цісарська* (зі складками і тасьмою «*щіточка*» – Підволочиський р-н¹³⁵⁵, Західне Поділля¹³⁵⁶, Волочеський р-н, Центральне Поділля), *спідниця в «ряси»* (тобто зі складками – с. Кацмазів¹³⁵⁷, Жмеринський р-н, сс. Бірків¹³⁵⁸, Горбівці¹³⁵⁹, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), *спідниця зі «спускачем»* у складки або зборки (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *спідниця «на всі розміри»* (с.°Жабокрич¹³⁶⁰, Крижопільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), *спідниця полотняна (підтичка, підточка, подолок* – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля¹³⁶¹; Борщівський р-н, Західне Поділля¹³⁶²; с.°Гораївка, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *спідниця у рубчики* (Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *спідниця у дрібні «ряси»* (тобто зі зборками – смт Літин¹³⁶³ і с. Уяринці¹³⁶⁴ Тиврівського р-ну Вінницької обл. та Голованівський¹³⁶⁵ і Ульяновський р-ни¹³⁶⁶ Кіровоградської обл., Східне Поділля; смт Крижопіль¹³⁶⁷, Вінниччина, Східне Поділля (з тасьмою «*щіточка*»)), *спідниця шестиклинка* (с. Багачівка, Кривоозерський р-н, Миколаївська обл.¹³⁶⁸, Східне Поділля), *шаленівка (шалянівка, спідниця шалінова¹³⁶⁹ (шеланова) або квітчаста* – Тербовлянський і Тернопільський р-ни, Західне Поділля¹³⁷⁰), *шарафан* (с. Серби¹³⁷¹, Кодимський р-н¹³⁷², Одещина, Східне Поділля), *юбка (спідниця у зборки* – с. Кузьмин, Красилівський р-н, с. Слобідка¹³⁷³, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; *спідниця у складки* – с. Адамівка¹³⁷⁴, Віньковецький р-н, с.°Песець¹³⁷⁵, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *юпка* (с. Рахнівка¹³⁷⁶, Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля);

- додатковий поясний одяг: *фартухи-запаски (запаски-фартухи або запаски* ткані вовняні *однорусні* Поділля; Західне Поділля¹³⁷⁷; с. Бичева, Любарський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля¹³⁷⁸; с.°Требухівці, Летичівський р-н, Центральне Поділля¹³⁷⁹) та *дворусні* (Західне Поділля¹³⁸⁰), полотняні (вишиті *дворусні запаски* – Західне Поділля¹³⁸¹) чи з набивних або оксамитових тканин (*запаски оксамитові* – Західне Поділля¹³⁸²)), *фартухи (попередниці, хвартухи* – з вовняних¹³⁸³ (с. Йосипівка, Савранський р-н, Одеська обл., Східне Поділля¹³⁸⁴), полотняних (*білі фартухи* – Західне Поділля¹³⁸⁵; Голованівський р-н¹³⁸⁶, Кіровоградська обл. і Вінницька обл.¹³⁸⁷, Східне Поділля; Центральне Поділля¹³⁸⁸); *білі фартухи з вушками на пояску* – с. Новоживотів¹³⁸⁹, Оратівський р-н, Вінницька обл. та с. Дмитріївка¹³⁹⁰, Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне

¹³⁵⁴ Там само. Т – 1350.

¹³⁵⁵ Там само. Т – 2409.

¹³⁵⁶ Там само. Т – 896.

¹³⁵⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3362.

¹³⁵⁸ Там само. Т – 3682.

¹³⁵⁹ Там само. Т – 2743.

¹³⁶⁰ Там само. Т – 1780.

¹³⁶¹ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

¹³⁶² Там само. – С. 18–19.

¹³⁶³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

¹³⁶⁴ Там само. Т – 2693.

¹³⁶⁵ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/46.

¹³⁶⁶ Там само. НД – 11/53.

¹³⁶⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2218.

¹³⁶⁸ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 71.

¹³⁶⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 252, 2527.

¹³⁷⁰ Там само. Група «тканини». Т – 252, 700.

¹³⁷¹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20339.

¹³⁷² Там само. КН – 15930.

¹³⁷³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1749.

¹³⁷⁴ Там само. Т – 575.

¹³⁷⁵ Там само. Т – 1658.

¹³⁷⁶ Матеріали ННЛЕ КІНУ : вип. 2... – С. 61.

¹³⁷⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1040, 1205.

¹³⁷⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 949.

¹³⁷⁹ Там само. Т – 949.

¹³⁸⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1039, 2295.

¹³⁸¹ Там само. Т – 1171, 1505, 1558, 1893, 1894, 2516, 6506.

¹³⁸² Там само. Т – 2793.

¹³⁸³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1242; Фонди ВіОКМ. Група «тканини». Т – 4711.

¹³⁸⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4896.

¹³⁸⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1243, 2855, 2975.

¹³⁸⁶ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/67.

¹³⁸⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3389.

¹³⁸⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

¹³⁸⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3384.

¹³⁹⁰ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

Поділля; *фартушини* – с. Михайлівка¹³⁹¹ Ярмолинецького р-ну, Центральне Поділля), оксамитових¹³⁹², шовкових та інших тканин (с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля; *фартухи* з фабричної тканини «в зборочки» – Вінниччина, Східне Поділля), *нагрудний фартух* (*нагрудник, фартух-нагрудник* – Бершадський р-н¹³⁹³, Чечельницький р-н¹³⁹⁴, Вінниччина, Східне Поділля), *вовняні хустки* (Східне та Центральне Поділля; *турпани* з китицями, *фусту*¹³⁹⁵ – Буковинське Поділля);

б) *чоловічий поясний одяг* – різноманітні сезонні штани¹³⁹⁶:

- з лляних чи конопляних полотен або тканин (*штани з китайки* або *китайкові штани*¹³⁹⁷) – *гачі* (*гатки*^о – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *гате, гаши*), *гайдавери* (Східне Поділля¹³⁹⁸), *порти* (*портки, поркениці, поркиниці, портаниці, портяниці* (*гофровані портяниці* у доколінній частині *ногавиць* – Буковинське Поділля; *портяниці «до очкура»*¹³⁹⁹ (*штани «до очкура»* – Буковинське Поділля¹⁴⁰⁰; Західне Поділля¹⁴⁰¹; Поділля) та *портяниці «до паска»* (*штани «до паска»* – Буковинське Поділля¹⁴⁰²; Вінницька¹⁴⁰³ й Одеська обл.¹⁴⁰⁴, Східне Поділля; Поділля)), «*радовляні*» *штани* (Вінниччина, Східне Поділля), «*рісовані*» *штани* (*гармонійки, рісовані, рясовані* – з гофрованою доколінною частиною *холошів* – Західне Поділля), *сподні* (Буковинське Поділля¹⁴⁰⁵; Західне Поділля¹⁴⁰⁶; Східне Поділля¹⁴⁰⁷), *холошні, шаровари* (*матнисті полотняні штани* – Східне Поділля¹⁴⁰⁸; *шаровари сині*^о – с. Гуків¹⁴⁰⁹, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля), *штани вибіванки*;

- з сукна – *гачі* (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; с. Сапогів¹⁴¹⁰, Борщівський р-н та с. Богданівка¹⁴¹¹, Підволочиський р-н, Західне Поділля), *холошні* (*холоші* – Західне Поділля; Новоушицький р-н, Центральне Поділля¹⁴¹²; Східне Поділля), «*суконі*», або *вовняні штани* – с. Бахматівці¹⁴¹³ Хмельницького р-ну, Центральне Поділля;

- з овечої шкіри (хутром всередину) – *мишини* (*мішини* – Буковинське Поділля).

II. *Допоміжний комплекс вбрання – нагрудний, або плечовий одяг*, що за ознакою функціонального використання включає:

1). *Нагрудний одяг без рукавів*:

а) *жіночий – байбараки* (с. Сорока¹⁴¹⁴, Самолусківці, Гусятинський р-н, Західне Поділля), *безрукавки* (с. Великий Говилів, Тербовлянський р-н, Західне Поділля¹⁴¹⁵), *безрукавки-нагрудники, безрукавки «плічки»* (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля¹⁴¹⁶), *бруслики, бунди, горсети*¹⁴¹⁷ (*горсетки*¹⁴¹⁸, *горсики*¹⁴¹⁹, *горсити*¹⁴²⁰ – Західне Поділля¹⁴²¹, *горсети*, або *лейбики* – с. Самолусківці¹⁴²², Гусятинський р-н, Західне Поділля; с. Андріївка, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля), *жилетки* (*жилети* –

¹³⁹¹ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 34.

¹³⁹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1182.

¹³⁹³ Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 1103.

¹³⁹⁴ Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу(вбрання). КВ – 279.

¹³⁹⁵ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

¹³⁹⁶ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 22.

¹³⁹⁷ Там само. – С. 126.

¹³⁹⁸ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186 : іл.

¹³⁹⁹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 144, 233.

¹⁴⁰⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4151, 4585, 8087/2, 10431, 16825, 17547; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 56.

¹⁴⁰¹ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 950.

¹⁴⁰² Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 509; Там само. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16345.

¹⁴⁰³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1975, 2853.

¹⁴⁰⁴ Фонди НМНАіП.. Група «одяг». О – 4544.

¹⁴⁰⁵ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027.

¹⁴⁰⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7440.

¹⁴⁰⁷ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 151 : іл.

¹⁴⁰⁸ Там само – С. 151

¹⁴⁰⁹ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 182.

¹⁴¹⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9178.

¹⁴¹¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4082.

¹⁴¹² Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 151 : іл.

¹⁴¹³ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 139–140.

¹⁴¹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8888.

¹⁴¹⁵ Там само. Т – 3102.

¹⁴¹⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 166.

¹⁴¹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7310.

¹⁴¹⁸ Там само. Т – 491.

¹⁴¹⁹ Там само. Т – 7308.

¹⁴²⁰ Там само. Т – 7218.

¹⁴²¹ Там само. Т – 1349, 2965, 2973, 2974, 7302, 7308, 7310, 9454.

¹⁴²² Там само. Т – 1349.

сс. °Новожи́вотів¹⁴²³, Якимівка¹⁴²⁴ Оратівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; сс. Івашківці¹⁴²⁵, Косиківці¹⁴²⁶, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *жупани* (Гусятинський р-н¹⁴²⁷ та Тернопільський р-н¹⁴²⁸, Західне Поділля; с. Дмитріївка, Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля¹⁴²⁹), *камізьелки* (Буковинське Поділля; с. Товстолуг¹⁴³⁰, Тернопільський р-н¹⁴³¹ і Чортківський р-н¹⁴³², Західне Поділля; Центральне Поділля¹⁴³³; Східне Поділля¹⁴³⁴), *катанки* (Східне Поділля), *кафтани* (Підволочиський р-н, Західне Поділля¹⁴³⁵), *кептарі* (*киптарі* довгополі хутряні – Буковинське Поділля¹⁴³⁶; довгополі з набивної вовняної або шовкової тканини та з хутряним верхом і низом – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *кептарі* довгі оксамитові – с. Зубрець, Буцацький р-н, Західне Поділля¹⁴³⁷), *кептарці* (*кептарики* короткополі – Буковинське Поділля), *кіптарі* (довжиною трохи нижче пояса – Буковинське Поділля), *керсетки* (*кірсетки*¹⁴³⁸, *корсетки*, *корсети* – Західне Поділля; с. °Новоселиця¹⁴³⁹, Жмеринського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; с. Заставці¹⁴⁴⁰, Старосинявський р-н, с. Івашківці, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *кожушки* (*кожушини* довгі або короткі; *кожушини* з цільнокроєними короткими рукавами с. Шупарка¹⁴⁴¹, Борщівський р-н, Західне Поділля; короткі *кожушки* – с. Лисичники¹⁴⁴², Заліщицький р-н, Західне Поділля; короткі *кожушки* (*нівкожушки*, *куці кожушки*) з короткими рукавами – с. °Королівка Борщівського р-ну, с. Мишків Заліщицького р-ну¹⁴⁴³); довгі *кожухи* – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *лейбики* (*кептарі*¹⁴⁴⁴, *кептарики*¹⁴⁴⁵, *кожушки*¹⁴⁴⁶ короткополі – Західне Поділля¹⁴⁴⁷; *лейбики* подовжені – Західне Поділля¹⁴⁴⁸; *лейбики* короткі – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *мінтяни* (*минтяни*¹⁴⁴⁹, *мунтяни*¹⁴⁵⁰, *цурканки* (*гуцуляки*)¹⁴⁵¹ довгополі хутряні – Заставнівський р-н¹⁴⁵², Буковинське Поділля), *сердаки* (сmt. Великі Бірки, Тернопільський р-н, Західне Поділля¹⁴⁵³), *станіки* (Буцацький р-н, Західне Поділля¹⁴⁵⁴; *станічки* – Гусятинський р-н, Західне Поділля¹⁴⁵⁵);

б) *чоловічий – безрукавки, безрукавки-нагрудники* (Східне і Центральне Поділля), *бруслики*, «*брушлаки*» (хутряні безрукавки – Західне Поділля)¹⁴⁵⁶, *бунди* (хутряні безрукавки – Буковинське Поділля; безрукавки з сукна – Східне і Центральне Поділля), *жилетки*¹⁴⁵⁷ (*жилети* – с. Студена¹⁴⁵⁸, Піщанський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Центральне Поділля¹⁴⁵⁹), *камізьелки* (Хотинський р-н, Буковинське Поділля;

¹⁴²³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3213.

¹⁴²⁴ Там само. Т – 3911.

¹⁴²⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1729.

¹⁴²⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 167, 170 : іл.

¹⁴²⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2102.

¹⁴²⁸ Там само. Т – 1896, 2347.

¹⁴²⁹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1547.

¹⁴³⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2347.

¹⁴³¹ Там само. Т – 2778.

¹⁴³² Там само. Т – 1187.

¹⁴³³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 132.

¹⁴³⁴ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

¹⁴³⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 795.

¹⁴³⁶ Фонди ХІМ. Група «предмети». Кептар з етнографічної експозиції.

¹⁴³⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2927.

¹⁴³⁸ Там само. Т – 1225.

¹⁴³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2130.

¹⁴⁴⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1437.

¹⁴⁴¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5510.

¹⁴⁴² Там само. Т – 2069.

¹⁴⁴³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126–127 : іл.

¹⁴⁴⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 233, 1427.

¹⁴⁴⁵ Там само. Т – 3387.

¹⁴⁴⁶ Там само. Т – 419, 1427.

¹⁴⁴⁷ Там само. Т – 235, 275, 1145, 1427, 1430.

¹⁴⁴⁸ Там само. Т – 2914.

¹⁴⁴⁹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

¹⁴⁵⁰ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

¹⁴⁵¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

¹⁴⁵² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7294.

¹⁴⁵³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1211.

¹⁴⁵⁴ Там само. Т – 2834.

¹⁴⁵⁵ Там само. Т – 8529.

¹⁴⁵⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126 : іл.

¹⁴⁵⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120 : іл.

¹⁴⁵⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 2643.

¹⁴⁵⁹ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

Західне Поділля¹⁴⁶⁰), *кептарі* (*киптарі* довгополі – Буковинське Поділля), *кептарці* (*кептарики* короткополі – Буковинське Поділля), *кіптарі* (довжиною трохи нижче пояса – Буковинське Поділля), *кожушки* (*кожушини* довгополі – с. Шупарка, Борщівський р-н, Західне Поділля; місцева назва *кожухи* – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *лейбики* (хутряні – Західне Поділля), *мінтяни* (*минтяни*, *мунтяни*, *цурканки* довгополі хутряні – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

2). *Нагрудний одяг з рукавами*:

а) *жіночий – жакети* (Центральне Поділля¹⁴⁶¹), *кабатики* (*кабати* – с. Базар, Чортківський р-н, Західне Поділля¹⁴⁶²), *катанки*¹⁴⁶³, *кафтаники* (*кафтанік*, *кафтани*, *кафтанчики*, *кахтаники* – Вінниччина, Східне Поділля; *кафтани димові* – Східне Поділля¹⁴⁶⁴; Центральне Поділля), *кацавейки* (*кацабаї*, *кацафайки*¹⁴⁶⁵; *кацавейки* – Східне Поділля¹⁴⁶⁶), *кохти* (*кофти*¹⁴⁶⁷, *кофти-польки*¹⁴⁶⁸, *польки* (с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля¹⁴⁶⁹)), *куртаки* (*куртки*), *літники* (Східне та Центральне Поділля)¹⁴⁷⁰;

б) *чоловічий – бунди* (Східне Поділля), *жакети*, *кацабайки* (Західне Поділля¹⁴⁷¹), *піджаки* (Гусятинський р-н, Західне Поділля; Східне та Центральне Поділля), *піджаки-бунди*¹⁴⁷² (Східне¹⁴⁷³ та Центральне Поділля), *полотняні куртки* (*куртаки* – Західне¹⁴⁷⁴, Східне та Центральне Поділля¹⁴⁷⁵), *френчі*¹⁴⁷⁶ (Східне Поділля), *фраки* (с. Ямпільчик¹⁴⁷⁷ Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля).

III. *Верхній, або становий одяг*, у якому за ознакою функціонального використання виокремлюють:

1). *Осінньо-весняний* за типом крою, матеріалу і довжиною поділяють на:

а) *плащоподібний, або плащовий верхній одяг*: *бунда* (Східне Поділля), *бурка* (с. Наливайка, Голованівський р-н¹⁴⁷⁸, Кіровоградська обл., Східне Поділля), *гунька* (*гуня*) (с. Пилипче, Борщівський р-н¹⁴⁷⁹ та Гусятинський р-н¹⁴⁸⁰, Західне Поділля; *манта-гунька* – Західне Поділля), *катанка* з капюшоном (*башликом*, *відлогою*, *вилогою*, *каптуром*, *кобкою* – Східне Поділля); *манта* (Буковинське Поділля; *мантина* – Вінниччина, Східне Поділля; *гунька-манта* – с. Гринчук¹⁴⁸¹, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *опанча* з капюшоном (*башликом*, *бородицею*, *богородицею*, *відлогою*, *каптуром*, *капюшоном*, *кобкою* – Хотинський р-н¹⁴⁸², Буковинське Поділля; Гайсинський р-н, Вінницької обл., Східне Поділля; с. Мазники, Деражнянський р-н, с. Княжпіль, Кам'янець-Подільський р-н і Новоушицький р-н¹⁴⁸³, Центральне Поділля; місцева назва *відлоги* – *катиця*, або *капуза*¹⁴⁸⁴, – с. Кривче¹⁴⁸⁵, Борщівський р-н, Західне Поділля¹⁴⁸⁶); б) *довгий верхній одяг із сукна*: *байбарак* (Буковинське Поділля), *бурнус* (Східне Поділля), *жупан* (Підволочиський р-н¹⁴⁸⁷, Західне Поділля; с. Гуків¹⁴⁸⁸, Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля), *капота* (Західне Поділля)¹⁴⁸⁹, *кафтан* (Підволочиський р-н¹⁴⁹⁰, Західне Поділля), *кунтуш*, *полька* (Західне, Східне та Центральне Поділля; *полька*, місцева назва *блузка*, або *блуза*¹⁴⁹¹ – Тербовлянський р-н,

¹⁴⁶⁰ Матейко К. Український народний одяг. – С. 181.

¹⁴⁶¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 170.

¹⁴⁶² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7214, 7219, 7220.

¹⁴⁶³ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

¹⁴⁶⁴ Там само. – С. 85.

¹⁴⁶⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8531.

¹⁴⁶⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188 : іл.

¹⁴⁶⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80.

¹⁴⁶⁸ Там само. – С. 80, 120.

¹⁴⁶⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4545.

¹⁴⁷⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

¹⁴⁷¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181 : іл.

¹⁴⁷² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3727.

¹⁴⁷³ Там само. Т – 3727.

¹⁴⁷⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

¹⁴⁷⁵ «Б-н.». Народне вбрання... – С. 5.

¹⁴⁷⁶ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 227.

¹⁴⁷⁷ Матеріали ННЛЕ КІПНУ : вип. 2... – С. 146–147.

¹⁴⁷⁸ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/86.

¹⁴⁷⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2627.

¹⁴⁸⁰ Там само. Т – 7455.

¹⁴⁸¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 483.

¹⁴⁸² Там само. КТК – 524.

¹⁴⁸³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

¹⁴⁸⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2507.

¹⁴⁸⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3327.

¹⁴⁸⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 212, 2181.

¹⁴⁸⁷ Там само. Т – 7219.

¹⁴⁸⁸ Матеріали ННЛЕ КІПНУ : вип. 2... – С. 182.

¹⁴⁸⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83–84 : іл.

¹⁴⁹⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2374.

¹⁴⁹¹ Там само. Т – 2452.

Західне Поділля), *пешек* (*сіряк* – Бучацький р-н, Західне Поділля¹⁴⁹²; *сіряк* – Західне Поділля), *сардак* (*сердак* – Буковинське Поділля; с. Кривче¹⁴⁹³, Борщівський р-н і с. Торське¹⁴⁹⁴, Заліщицький р-н, с. Горішня Вигнанка¹⁴⁹⁵, Чортківський р-н, Західне Поділля), *свита*¹⁴⁹⁶ (*свитка* – Буковинське Поділля; Борщівський¹⁴⁹⁷ та Бучацький¹⁴⁹⁸ р-ни, Західне Поділля; с. Бирлівка¹⁴⁹⁹, Бершадський р-н, с. Сосни¹⁵⁰⁰, Літинський р-н, с.°Антонівка¹⁵⁰¹, Томашпільський р-н¹⁵⁰², с. Уяринці¹⁵⁰³, Тиврівський р-н, с.°Станіславчик¹⁵⁰⁴, Жмеринський р-н, Вінницька обл. та с. Пірижна¹⁵⁰⁵, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля; Кам'янець-Подільський¹⁵⁰⁶ і Чемеровецький¹⁵⁰⁷, Центральне Поділля) р-ни, Центральне Поділля), *сірійка* (*кафтан*, *кафтан-сірійка* – Буковинське Поділля), *талія* (с. Лукашівка, Липовецький°р-н, Вінницька обл., Східне Поділля), *чекмінь* (*чекман*, *чекмен* – Східне (Гайсинський р-н, Вінниччина) та Центральне Поділля), *чемерка* (*чимарка*, *чимерка* – Східне та Центральне Поділля; *чемерка* – Кам'янець-Подільський р-н і м.°Кам'янець-Подільський¹⁵⁰⁸, Центральне Поділля¹⁵⁰⁹), *чугайна* (*чугайнка* – с. Потуш¹⁵¹⁰, Тиврівський р-н, с. Носківці¹⁵¹¹, Жмеринський р-н, Вінниччина, с. Саражинка¹⁵¹², Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля; *чугайвка* – Вінниччина¹⁵¹³, Східне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н¹⁵¹⁴, с. Зелени Курилівці¹⁵¹⁵, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *чугай* (Кодимський р-н¹⁵¹⁶, Одеська обл., Східне Поділля; сс.°Вахнівці¹⁵¹⁷, Слобідка Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; Поділля), *чуганина* (Вінковоцький°р-н¹⁵¹⁸, Центральне Поділля), *чужка*¹⁵¹⁹, *чушка* (Східне та Центральне Поділля);

в) *короткий верхній одяг із сукна*: *катанка* (Теребовлянський р-н¹⁵²⁰, Західне Поділля), *куртина* (*куртка*), *петека* (Західне Поділля), *сардак* (сс. Погорілівка, Чорний Потік¹⁵²¹, Заставнівський р-н та с.°Пригородок¹⁵²², Хотинський р-н, Буковинське Поділля¹⁵²³), *сермяга* (*гунька*, *сукман*¹⁵²⁴ – Західне Поділля; *сермяга* – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *сірійка* (с. Пригородок¹⁵²⁵, Хотинський р-н, Буковинське Поділля), *сіряк* (*сірак*, *сірячина* (Чортківський р-н¹⁵²⁶) – Західне Поділля¹⁵²⁷; Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *чушка* (Західне Поділля);

г) *верхній одяг з полотна чи іншої тканини*: *жупан* (Західне Поділля), *кабат* (Чортківський р-н, Західне Поділля), *каптан* (с. Полупанівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля¹⁵²⁸), *капота* (Східне Поділля), *катанка* (Східне Поділля), *плахта* (*плахтина* – Гусятинський р-н, Західне Поділля¹⁵²⁹), *полотнянка*

¹⁴⁹² Там само. Т – 2943.

¹⁴⁹³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 272; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 95.

¹⁴⁹⁴ Там само. КТК – 1672.

¹⁴⁹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7075.

¹⁴⁹⁶ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 301.

¹⁴⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2182.

¹⁴⁹⁸ Там само. Група «тканини». Т – 1218, 1544.

¹⁴⁹⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1255.

¹⁵⁰⁰ Там само. Т – 1886.

¹⁵⁰¹ Там само. Т – 2691.

¹⁵⁰² Там само. Т – 3849.

¹⁵⁰³ Там само. Т – 2689.

¹⁵⁰⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1025.

¹⁵⁰⁵ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3322.

¹⁵⁰⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1275.

¹⁵⁰⁷ Матеріали ННІЕ КІНУ: вип. 2... – С. 148.

¹⁵⁰⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 96.

¹⁵⁰⁹ Там само. КТК – 892.

¹⁵¹⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2215.

¹⁵¹¹ Там само. Т – 2783.

¹⁵¹² Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4546.

¹⁵¹³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83–84 : іл.

¹⁵¹⁴ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 603.

¹⁵¹⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3328.

¹⁵¹⁶ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3417.

¹⁵¹⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 758.

¹⁵¹⁸ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 102.

¹⁵¹⁹ Там само. – С. 102.

¹⁵²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2660.

¹⁵²¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1488.

¹⁵²² Там само. ОДВ – 51.

¹⁵²³ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 317.

¹⁵²⁴ Там само. Т – 305.

¹⁵²⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 53.

¹⁵²⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7445.

¹⁵²⁷ Там само. Т – 7545.

¹⁵²⁸ Там само. Т – 898.

¹⁵²⁹ Там само. Т – 7456.

(полотняник – Західне Поділля¹⁵³⁰), полька (Східне¹⁵³¹ та Центральне Поділля), юпка (біла свитка, кафтан, «приятелька» – Тернопільський р-н, Західне Поділля¹⁵³²);

2). Зимовий суконний плащоподібний: бунда (Підволочиський р-н¹⁵³³, Західне Поділля), гуня (гунька – Східне Поділля; с. Кадиївці¹⁵³⁴ Кам'янець-Подільського р-ну, с. Пашківці¹⁵³⁵ Хмельницького р-ну, Центральне Поділля), манта (сс. Орестівка¹⁵³⁶, Чепоноси¹⁵³⁷ Хотинський р-н; мантина – Хотинський р-н, Буковинське Поділля), сердак (сардак – Борщівський¹⁵³⁸, Заліщицький¹⁵³⁹ і Чортківський¹⁵⁴⁰ р-ни, Західне Поділля¹⁵⁴¹);

3). Зимовий хутряний, котрий за типом крою і довжиною поділяють на:

а) кожухи довгі (до п'ят, довгополі) – не криті (нагольні) кожухи білого, рідше коричневого (жовтого) кольорів вільного крою (тулуб'ясті¹⁵⁴² – смт Чечельник¹⁵⁴³, Вінницька обл., Східне Поділля) або з відрізною талією (приталені, чи «під стан», – Східне Поділля¹⁵⁴⁴; «австрійські»¹⁵⁴⁵; «з подолками», «старі кожухи»¹⁵⁴⁶ – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Західне Поділля¹⁵⁴⁷; с. Немерче, Мурованоктуриловецький р-н, Східне Поділля¹⁵⁴⁸; с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля);

б) кожухи середньої довжини (до середини стегна або трохи нижче коліна – Поділля) – не криті (нагольні) кожухи прямого крою (жіночий коричнево-рудий (місцева назва «червоний») кожух – с. Шупарка¹⁵⁴⁹, Борщівський р-н, Західне Поділля; с. Наливайка, Голованівський р-н¹⁵⁵⁰, с. Грушка¹⁵⁵¹, Ульянівський р-н¹⁵⁵², Кіровоградська обл., Східне Поділля; жіночий світло-коричневий кожух – Новоушицький р-н, Центральне Поділля¹⁵⁵³) та кожухи відрізнi по талії і призбирані на спині й з боків (білий жіночий – м. Заставна¹⁵⁵⁴ та с. Мосорівка¹⁵⁵⁵, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; білий кожух^о – с. Лисичники¹⁵⁵⁶ Заліщицького р-ну, сс. Бабинці¹⁵⁵⁷, Кривче¹⁵⁵⁸, Пилипче¹⁵⁵⁹ Борщівського р-ну, Західне Поділля; Ульянівський р-н¹⁵⁶⁰, Кіровоградська обл.¹⁵⁶¹, Східне Поділля; жіночий білий кожух – сс. Куча, Песець, Слобідка¹⁵⁶² Новоушицького р-ну, Центральне Поділля¹⁵⁶³): кожухи (с. Кудринці¹⁵⁶⁴, Борщівський р-н, с. Соколів¹⁵⁶⁵, Бучацький р-н, с. Новосілка¹⁵⁶⁶, с. Іване-Золоте¹⁵⁶⁷, Заліщицький р-н,

¹⁵³⁰ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 96.

¹⁵³¹ Там само. – С. 96.

¹⁵³² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 396.

¹⁵³³ Там само. Група «тканини». Т – 2391, 7121.

¹⁵³⁴ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

¹⁵³⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 731.

¹⁵³⁶ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

¹⁵³⁷ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 3.

¹⁵³⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 272, 1135.

¹⁵³⁹ Там само. Т – 8609.

¹⁵⁴⁰ Там само. Т – 7313, 7538.

¹⁵⁴¹ Там само. Т – 8609.

¹⁵⁴² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058, 2282.

¹⁵⁴³ Там само. Т – 2058.

¹⁵⁴⁴ Там само. Т – 2621.

¹⁵⁴⁵ Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 161.

¹⁵⁴⁶ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст.... – С. 165.

¹⁵⁴⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 253, 894, 2495, 2942, 3035, 3036.

¹⁵⁴⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2621.

¹⁵⁴⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4140.

¹⁵⁵⁰ Фонди НМУНДМ України. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/87.

¹⁵⁵¹ Там само. НД – 11/110.

¹⁵⁵² Там само. НД – 11/98.

¹⁵⁵³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558.

¹⁵⁵⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 7360.

¹⁵⁵⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1072.

¹⁵⁵⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2086.

¹⁵⁵⁷ Там само. Т – 8760.

¹⁵⁵⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 214.

¹⁵⁵⁹ Там само. Т – 9094.

¹⁵⁶⁰ Фонди НМУНДМ України. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/109.

¹⁵⁶¹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3307.

¹⁵⁶² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

¹⁵⁶³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898.

¹⁵⁶⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 390.

¹⁵⁶⁵ Там само. Т – 2968.

¹⁵⁶⁶ Там само. Т – 2240.

¹⁵⁶⁷ Там само. Т – 4750.

с. °Дубівці¹⁵⁶⁸, Тернопільський р-н, Західне Поділля), *кушини* (*спендзарі* – Буковинське Поділля), *тулуби* (Східне Поділля)¹⁵⁶⁹;

в) *кожухи прямостинні короткі* (до талії) не криті (*нагольні*): *бунда* (с. Пищатинці¹⁵⁷⁰, Борщівський °р-н, Західне Поділля), *кентарі рукаві* (Буковинське Поділля), *кожушанки* (Буковинське Поділля), *кожушинки* (с. Шебутинці¹⁵⁷¹, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *кожушки* (*куці кожушки* – Буковинське Поділля; синій *кожух* – с. Великі Чернокіні¹⁵⁷², Чортківський р-н, Західне Поділля), *кожушки* (*кожухи* – Городоцький р-н, Центральне Поділля), *мінтяни* (*мунтяни* – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

г) *кожухи до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном*: *бекеші* (*бекешки* – Західне та Східне Поділля (с. Наливайка¹⁵⁷³, Голованівський р-н¹⁵⁷⁴, Кіровоградська обл., Східне Поділля)), *кунтуші* (Буковинське Поділля).

IV. *Головні убори*, що залежно від статі та віку носія, бувають:

1). *Дівочі головні убори* (на відміну від жіночих, не повністю покривали голову), серед яких за ознаками конструктивної форми і способу носіння виокремимо:

а) *вінки* (*віночки*) *площинні* та *вінки-шнури*:

- *виті* (*звиті*) *вінки* із зілля (вікові, звичаєві, магічні й ритуальні *вінки* з: барвінку, батіжків хмелю, безсмертника, василька, любистку, м'яти, рути, шавлії й інших лікарських рослин), з воску, лою та парафіну, з штучних квітів із паперу і стружки: - «*білий*» *весільний вінок* (*лойовий* – Вінниччина, Східне Поділля); - *весільні вінки*, *звиті зі штучних квітів* з різнокольорового паперу і стружки; - *весільний вінок зі штучних паперових квітів, листочків і пуп'янків, покритих воском* (Центральне Поділля¹⁵⁷⁵); - *вінець*; - °*восковий віночок* (*лойовий* – Вінниччина, *папіровий, парафіновий, терновий* – с. Стіна Томашпільського °р-ну, Вінниччина, Східне Поділля, *парусовий вінок* з довгими китицями); - *рутв'яний* (*рутяний*) *віночок* (с. °Зятківці Гайсинського р-ну Вінниччина, Східне Поділля);

- *плетені* (*сплетені*) *вінки* із зілля, польових (волошки, маку, ромашки) та інших квітів (мальви, рожі (ружі) та ягід (вишні, горобини, калини), а також зі штучних квітів із різноманітних матеріалів – обрядові (весільні) та святкові (гаївкові, купальські, петрівські, обжинкові тощо): - *барвінковий весільний вінок*; - *вінки площинні* у вигляді сплетених штучних квітів з кольорової вовни та намистинок (Західне Поділля¹⁵⁷⁶); - *вінки-шнури* у вигляді сплетених у шнур стрічок чи цупких кольорових ниток; - *весільні вінки, сплетені зі стружки*; - *віночок золотий*, виплетений із соломи і покритий сусальним золотом; *весільний вінок з барвінку, покритий золотистою фольгою* (м. Заліщики¹⁵⁷⁷, Західне Поділля); *весільний золотий барвінковий вінок, оздоблений гарусними квітами та ззаду одноколірними стрічками* (с. Сороки, Буцацький р-н, Західне Поділля¹⁵⁷⁸); - *віночок, сплетений з гарусних квіток* зі стрічками (Поділля¹⁵⁷⁹); - *золотий вінець* – *весільний вінок з барвінку, покритий позолотою* (с. Гордіївка Тростянецького р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *квіточки* – *перев'язані червоними нитками два пучечки барвінку, з яких виготовляли весільний вінок* (с. °Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *шиті* (*зшиті*) *вінки* у вигляді зшитих між собою квітів із зілля, паперу, стрічок, стружки або тканини: - *весільні барвінкові вінки*, нашиті на червону стрічку (Поділля) чи вербову кору (Буковинське Поділля), які часто покривали золотистою фарбою; - *весільні вінки зшиті, зі штучних квітів* з різнокольорового паперу і стружки; - *вінок із штучних квітів, скляних намистин* та зі стрічками (Буковинське й Західне Поділля); - *вінки-шнури у вигляді стрічки*, оздобленої різнокольоровими кульками з вовни чи квітами зі стрічок, намистин і бісеру; - *віночок, збираний із кольорової стрічки, густо наморщеної «городочками»* та перенизаний скляними дугими намистинами; - *віночок з оксамитових стрічок*, на які нашиті квіти зі стрічок (Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля¹⁵⁸⁰); - *віночок сухенький* з квітів безсмертника, нашитих на червону тасьму; - *дрібниці* (*кагальці, трисульки* – Буковинське Поділля); - *недільний вінок* (с. Греченці, Летичівський р-н, Центральне Поділля); - *суботний вінок* (с. °Сосонка, Вінницький р-н, Вінниччина, Східне Поділля; с. °Греченці, Летичівський р-н, Центральне Поділля); - *чубатий вінок* (с. Сосонка Вінницького °р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

¹⁵⁶⁸ Там само. Т – 1018, 1157.

¹⁵⁶⁹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 99.

¹⁵⁷⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 245.

¹⁵⁷¹ Матеріали ННЛЕ КПУ : вип. 2... – С. 21.

¹⁵⁷² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4750.

¹⁵⁷³ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/100.

¹⁵⁷⁴ Там само. НД – 11/105.

¹⁵⁷⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2756.

¹⁵⁷⁶ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 658.

¹⁵⁷⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Весільний вінок з барвінку, покритий золотистою фольгою – без номера.

¹⁵⁷⁸ Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 308.

¹⁵⁷⁹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 748.

¹⁵⁸⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 753.

б) *вінкоподібні головні убори з живих або штучних квітів та інших матеріалів у вигляді:*

- *стрічки*: - *вінкоподібні убори з живих квітів*; - *вінок-обруч «наушник»* (Східне та Центральне Поділля); - *весільний вінок-зав'язка*, виготовлений з білої хустки; - *весільний вінкоподібний убір із налобної червоної гарусівки*, на який нашитий віночок із кульок-кутасиків з вовни (Східне та Центральне Поділля); - *волочкові вінки (катаси – Східне та Центральне Поділля)*; - *галянок* (Поділля; с. Четвертинівка Тростянецького р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *згардочка з волочкою*; - *«квітки»* (Східне та Центральне Поділля); - *кутаси* (Східне та Центральне Поділля); - *навушники (заушники, підвушники, позаушники – Східне (с.°Стіна¹⁵⁸¹ Томашпільського р-ну, с. Сосонка Вінницького р-ну, Вінницької обл.) та Центральне (с. Борсуки¹⁵⁸², Новоушицького р-ну, Хмельницької обл.) Поділля; заушники¹⁵⁸³ – Західне Поділля; навушники, або наушники – с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; навушниця, або наушниця – с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля); - *чільце* (Буковинське Поділля);*

- *обруча* (зі стрічки, тканини, картону, лубу, пасма конопель чи льону або соломки, сплетених у косу, солом'яної стрічки): - *ввиванка* (с. Сапогів¹⁵⁸⁴, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *вінкоподібний весільний убір у вигляді маленького обручика або стрічки*, до яких чіпляли стрічки, гердани, живі або штучні (з волічки) квіти чи вінок, качині («качурині кучері») й павині пера та «фавори», а зверху накладали золотий барвінковий вінок (Борщівський р-н, Західне Поділля); - *вінкоподібний весільний убір у вигляді обруча з пасма конопель чи льону або соломки*, сплетених в косу, чи солом'яної стрічки, обвитого або обшитого листочками барвінку та декорованого над чолом позліткою і трьома квіточками з намистинами, а позаду – стрічками (Бучацький р-н, Західне Поділля); - *«вінок»* (Буковинське Поділля); - *вінок-обруч* (Західне Поділля); - *кибалка (обруч – Східне Поділля)*; - *коруночка* (с. Рахни-Лісові Шаргородського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *обручі з герданами, квітами, пір'ям, стеклярусом та стрічками*;

- *циліндра (корони з картону, лубу, або соломи)*: - *вінкоподібний дівочий убір з картону, обшитий атласними стрічками*, декорований паперовими квітами, вовняними обручами, металевими оздобами та пір'ям (Західне Поділля); - *вінкоподібний весільний дівочий убір у вигляді картонної корони, обшитої тканиною або тканими стрічками*, оздобленої намистинами, бісером, штучними квітами, пір'ям («качурині кучері») та ззаду з тканими стрічками, а зверху – золотим барвінком вінком (с. Нирків, Заліщицький р-н, Західне Поділля¹⁵⁸⁵); - *герданик* (с. Мосорівка¹⁵⁸⁶, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *капелюшиння* (с. Брідок, Заставнівський р-н¹⁵⁸⁷, Буковинське Поділля); - *карабуля (карабулі, коробулі – Буковинське Поділля)*; - *кода (кодина – м. Заставна, Буковинське Поділля¹⁵⁸⁸)*; - *коробка* (с.°Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

- *шапочки (капелюшка, каптура)*: - *весільний вінкоподібний убір у вигляді оксамитової шапочки*, оздобленої рядками коралів і штучних квітів, букетом квітів на потилиці, шовковими стрічками позаду та золоченим вінком із барвінку над чолом (Західне Поділля); - *весільний вінкоподібний убір у вигляді оксамитової шапочки (каптура)*, суцільно розшитої рядами бісерних «силянок», намистин і штучних паперових квітів, з кольоровими й орнаментованими стрічками позаду, букетом штучних квітів на потилиці та «кучерями» з пір'я біля вух (Гусятинський р-н, Західне Поділля); - *«дзюмбали» – весільний вінкоподібний убір з кількох рядів герданів («дзюмбали»)*, накладених на голову щільно один до одного у вигляді капелюшка, та з візерунковими стрічками позаду (с. Волківці, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *гердан (гердан)* (с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля¹⁵⁸⁹);

в) *платові весільні головні убори*: - *вельон (велян, вильон – Західне, Східне та Центральне Поділля)*; - *гимбер (імбер, імбер – Поділля; с. Маньківка Бершадського р-ну, сс. Перепільчинці, Рахни-Лісові Шаргородського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля)*; - *рантух (рантушок – Поділля; сс. Левків і Соколівка Крижопільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля)*; - *серпанок* (сmt Брацлав, с. Годіївка Тростянецького р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

г) *прикраси до дівочих вінків*: - *«затикані кучері»* (Буковинське Поділля); - *«затикані кучері» («качурині кучері», «кучері» – Гусятинський та Борщівський р-ни, Західне Поділля)*; - *«квіточка» (с.°Зятківці Гайсинського р-ну і с. Осолінка Літинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля)*; - *китички скроневі* (Буковинське Поділля); - *«навушники» (сmt Мельниця-Подільська, Борщівщина, Західне Поділля)*; - *фавори* (Західне Поділля); - *фарбоване гусяче пір'я та квіти*;

д) *стрічкоподібні убори*:

¹⁵⁸¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2866.

¹⁵⁸² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2758.

¹⁵⁸³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 224.

¹⁵⁸⁴ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2175, 2176.

¹⁵⁸⁵ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 320.

¹⁵⁸⁶ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 38.

¹⁵⁸⁷ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 102.

¹⁵⁸⁸ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 381.

¹⁵⁸⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3637.

- *начільні стрічкоподібні головні убори*: - *бинди*¹⁵⁹⁰ (*лєнти*¹⁵⁹¹, *лєнти*, *стрічки*, *стьонжски* – с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁵⁹²); - *смужки тканини або стрічки*, декоровані скляним намистом чи дрібними розеточками з ниток («*пупчиками*»); - *стрічки (лєнти)* з нашитими квітами та листочками (Західне Поділля); *начільні стрічки*, оздоблені квітами, намистинками (пацьорками) і неширокими герданами з бісеру (*начільник* – Центральне Поділля); - *стрічки-намушниці* (Західне Поділля); - *стрічкоподібні убори у коси*: - *волічкові упліти (волічки, уплітки* – Буковинське Поділля та Західне Поділля); - *гарасівка* (Вінниччина); - *кісники (випліточки, вплітки, косники, стєнжски, стьожски* – Поділля; с. Вільшанка Крижопільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; - *машки* (Буковинське Поділля); - *кодина* (Буковинське Поділля);

ж) *хусткоподібні убори*: - *нафрама (нафрамиця)*; - «*покривало*» (с. Юрківці¹⁵⁹³, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *рубок (рубочок* – с. Хоменки Шаргородського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *хустки*;

2). *Жіночі головні убори*, серед яких за ознаками конструктивної форми і способу носіння виділимо:

а) *обручеподібні убори*: - *валок (кичка)* (Західне Поділля); - *кибалка* (Західне Поділля; *кибалочка* – с. Зятківці Гайсинського р-ну, с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *кічка (кичка* – с. Хрещатик¹⁵⁹⁴, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля¹⁵⁹⁵; с. Уяринці Тиврівського р-ну, Вінниччина¹⁵⁹⁶, Східне Поділля);

б) *платові, або рушникоподібні, убори*: - *намітка (перемітка* – південь Західного Поділля¹⁵⁹⁷; *плат* – Західне Поділля; с. Гнатків, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁵⁹⁸; Поділля); - *намітка-убрус (убрус)*; - *нафрама*¹⁵⁹⁹ (*нафрамиця* – с. Тиманівка¹⁶⁰⁰ Тульчинського р-ну, Вінницької обл., Східне Поділля; Поділля); - *перемітка з «пальцями» та «вухом»*, яка одягалась на *кичку* і доповнювалась *забором* (Буковинське Поділля¹⁶⁰¹) (*перемітка* з вишитим орнаментом (с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля¹⁶⁰²); *перемітка* з вишитим геометричним орнаментом, двома рядками золотистої й сріблястої сухозлоти та білою мережкою («циркою») (Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля¹⁶⁰³); - *перемітка* з нашитою вузькою тканною стрічкою (с. Окопи, Борщівський р-н, Західне Поділля¹⁶⁰⁴); - *рантух (рантушина, рантушок* – м. Борщів, Західне Поділля¹⁶⁰⁵; с. Брага¹⁶⁰⁶ Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля); - *рубок (рубочок* – с. Хомутинці Калинівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *рушник* (сс. Онут¹⁶⁰⁷, Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *рушник-перемітка* (сс. Горішні Ширівці¹⁶⁰⁸, Горошівці¹⁶⁰⁹ й Задубрівка¹⁶¹⁰, Заставнівський р-н¹⁶¹¹, Буковинське Поділля); - *серпанок* (Східне та Центральне Поділля);

в) *хусткоподібні убори*: - *платина* (Буковинське Поділля); - *турпан* (південь Поділля); - *хустка (платок, хуста*¹⁶¹², *хустина, хустинка, хустиночка, хусточка, фуска, фустинка, фустка*¹⁶¹³, *фусточка*) – головний убір у вигляді білого або кольорового квадратного¹⁶¹⁴ (прямокутного¹⁶¹⁵) шматка полотна¹⁶¹⁶,

¹⁵⁹⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2443.

¹⁵⁹¹ Там само. Т – 2444.

¹⁵⁹² Там само. Т – 2443, 2444.

¹⁵⁹³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1443.

¹⁵⁹⁴ Там само. ОДВ – 1577.

¹⁵⁹⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 115.

¹⁵⁹⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Без номера.

¹⁵⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 970, 1429, 1498.

¹⁵⁹⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 523.

¹⁵⁹⁹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7512.

¹⁶⁰⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4473.

¹⁶⁰¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 17038.

¹⁶⁰² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 119.

¹⁶⁰³ Там само. КВ (вбрання) – 122.

¹⁶⁰⁴ Там само. КВ (вбрання) – 118.

¹⁶⁰⁵ Фонди БОКМ. Група «прикладне мистецтво». ПМ – 260.

¹⁶⁰⁶ Матеріали ННІЕ КІНУ : вип. 2... – С. 137.

¹⁶⁰⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1628.

¹⁶⁰⁸ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1208.

¹⁶⁰⁹ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 17038.

¹⁶¹⁰ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 78.

¹⁶¹¹ Там само. Т – 148.

¹⁶¹² Матеріали ННІЕ КІНУ : вип. 2... – С. 19.

¹⁶¹³ Там само. – С. 169.

¹⁶¹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1082.

¹⁶¹⁵ Там само. Т – 2904.

¹⁶¹⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1655.

бавовняної¹⁶¹⁷, вовняної¹⁶¹⁸ чи шовкової¹⁶¹⁹ тканини (з вишивкою¹⁶²⁰ або без, з *тороками*¹⁶²¹ (*китицями*¹⁶²², *кутасами*, *френзелями*¹⁶²³) або без, з геометричним¹⁶²⁴ чи рослинним¹⁶²⁵ узором або без візерунків однотонна¹⁶²⁶) чи в'язаного виробу: *бавовняна хустка* (с. Тернова, Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля; с.°Прилужне, Летичівський р-н, Центральне Поділля); *байкова хустка*; *баранкова хустка* (с.°Деренівка¹⁶²⁷, Тербовлянський р-н, Західне Поділля); *барашикова хустка з кутасами (бомбалами – Східне Поділля)*; *барашикова хустка з верблюжої вовни* (с. Шрубків, Летичівський р-н, Центральне Поділля; с.°Ставниця, Летичівський р-н, Центральне Поділля); *вишита вовняна хустка з китицями* (с. Шершинці, Кодимський°р-н, Одеська обл., Східне Поділля¹⁶²⁸); *волошкова хустка* (с. Сосонка¹⁶²⁹ Вінницького р-ну, Східне Поділля); *вибійчана хустка з бавовни*; *кашемірова хустка* (с. Шершенівка¹⁶³⁰, Борщівський р-н, Західне Поділля; с.°Слобідка, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *клітчаста полотняна хустка* (с. Шелестяни, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *маланкова хустка* (с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); *маланкова бронзова хустка* (с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); *мушлінка (тернавка – с. Якимівка Оратівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля)*; *немирівська хустка*; *однотонна хустка з китицями* (с. Йосипівка, Савранський р-н, Одеська обл., Східне Поділля¹⁶³¹); *оксамитова хустка*; *платок шовковий* (с. Коржівці, Деражнянський р-н¹⁶³², Центральне Поділля); *плисова хустка з тороками* (с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля¹⁶³³); *ріпсова хустка з тороками* (Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *ряба хустка* (сс. Песець¹⁶³⁴ і Шелестяни Новоушицького р-ну, Центральне Поділля); *саржева хустка набивна з тороками і квітковим орнаментом* (Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *стоклетка (стоклітка, столітка – Східне Поділля; клітчаста вовняна хустка – с. Голосків, Летичівський р-н, Центральне Поділля)*; *тернова вовняна хустка з тороками* (Погребищенський р-н¹⁶³⁵, м. Вінниця¹⁶³⁶, Вінницький р-н¹⁶³⁷ та Любарський р-н, Житомирська обл. (місцева назва хустки – «огірочки»)¹⁶³⁸, с. Сосонка, Вінницький р-н¹⁶³⁹, Східне Поділля; с. Довжок Кам'янець-Подільського р-ну, сс. Слобідка, Шебутинці¹⁶⁴⁰ Новоушицького р-ну, с. Ружична¹⁶⁴¹ Хмельницького р-ну, Центральне Поділля¹⁶⁴²); *ткана (домоткана) хустка*; *турецька хустка*; *хустка-американка* (Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Поділля); *хустка з полуницями і френзелями* (місцева назва «з шишками» – с. Токи, Підволочиський р-н, Західне Поділля¹⁶⁴³); *хустка на штири (чотири) боки (дні) (або штириднева хустка – с. Гушинці¹⁶⁴⁴, Калинівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля)*; *хустка у смужки з китицями* (с. Глинськ¹⁶⁴⁵, Немирівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *шалянова хустка* (с.°Шляхтинці¹⁶⁴⁶, Тернопільський р-н, Західне Поділля); *шовкова хустка* (Центральне Поділля; Західне Поділля¹⁶⁴⁷); *штпельна хустка з френзелями* (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; Поділля);

¹⁶¹⁷ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4543.

¹⁶¹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1088.

¹⁶¹⁹ Там само. Т – 7316.

¹⁶²⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20354.

¹⁶²¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1082, 2742.

¹⁶²² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2993; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 264.

¹⁶²³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – IV – 2411.

¹⁶²⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1655.

¹⁶²⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1850.

¹⁶²⁶ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4899.

¹⁶²⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2885.

¹⁶²⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20354.

¹⁶²⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2994.

¹⁶³⁰ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 699.

¹⁶³¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4899.

¹⁶³² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 243.

¹⁶³³ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4543.

¹⁶³⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1655.

¹⁶³⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3123.

¹⁶³⁶ Там само. Т – 2108.

¹⁶³⁷ Там само. Т – 3121.

¹⁶³⁸ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3690.

¹⁶³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3560.

¹⁶⁴⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2752.

¹⁶⁴¹ Там само. Т – 2628.

¹⁶⁴² Там само. Т – 2710.

¹⁶⁴³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – IV – 2411.

¹⁶⁴⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2098, 2098/1.

¹⁶⁴⁵ Там само. Т – 2993.

¹⁶⁴⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1891.

¹⁶⁴⁷ Там само. Група «тканини». Т – 2904.

г) шапкоподібні убори: - каптур (каптура, каптурчик) (Західне, Східне¹⁶⁴⁸ та Центральне Поділля; Поділля¹⁶⁴⁹); - керпа (кирпа – Буковинське Поділля); - кічка (кичка – Східне Поділля); - очіпок¹⁶⁵⁰ (чепець, чепчик¹⁶⁵¹ – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля¹⁶⁵²; с. Лаврівка¹⁶⁵³, Вінницький р-н та с. Тиманівка (очіпок або місцева назва – кибалка)¹⁶⁵⁴, Тульчинський р-н, Вінницька обл.¹⁶⁵⁵, Східне Поділля; чіпонець – с. Ямпільчик¹⁶⁵⁶ Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля); - сіточка (Східне та Центральне Поділля); - фес (Буковинське Поділля; фес (або кирпа) – с. Веренчанка¹⁶⁵⁷, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

3). Чоловічі головні убори, серед яких за ознаками конструктивної форми і способу носіння виокремимо:

а) капелюхи, що залежно від матеріалу, поділять на:

- капелюхи солом'яні (зі сплєтених вузьких смужок зі стебел пшениці або жита («в зубці»¹⁶⁵⁸ або «зубцями»¹⁶⁵⁹, «в зубчики»

(«косичкою»¹⁶⁶⁰, чи «кісочкою», «в косиці»), «в рівну стрічку»¹⁶⁶¹, або «гладенько», «у сім стрілок»), з яких зшивалась верхня частина і криси з різною висотою й формою (конусоподібною¹⁶⁶² чи циліндричною¹⁶⁶³) наголовка та різною шириною крисів (вузькі й широкі): - брилі (весільні брилі прикрашалися вінком або квіткою; Східне (Вінницька обл.¹⁶⁶⁴, Житомирська обл.¹⁶⁶⁵, Голованівський р-н¹⁶⁶⁶ Кіровоградської обл., Балтський р-н¹⁶⁶⁷ Одеської обл.) та Центральне Поділля¹⁶⁶⁸ (с.°Карачіївці Віньковецького р-ну, сс.°Бакота¹⁶⁶⁹, Вихватнівці Кам'янець-Подільського р-ну, Хмельниччина); парубоцькі брилі декорували стрічками, пір'ям качура, павича чи півня, а ще ковиліною – Буковинське Поділля); - весільні або святкові парубоцькі солом'яні капелюхи з герданами, квітами з бісеру, волічки, паперу й шовку, павичим пір'ям і дзеркальцем (Буковинське Поділля), а також ковиліною, перами качура чи півня, стрічками (с.°Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - весільні або святкові парубоцькі солом'яні капелюхи з гарасівками¹⁶⁷⁰, чорною вовною або герданами¹⁶⁷¹ (чи «дзюмбалами» навколо стіжка капелюха і підборіддя), трясеницями, фаворами, квітами (живими, паперовими¹⁶⁷², волічковими) та пір'ям¹⁶⁷³ качурів, павичів, інших птахів чи півнячими хвостами (с. Голігради Заліщицького р-ну¹⁶⁷⁴, м. Заліщики¹⁶⁷⁵ і м.°Тернопіль¹⁶⁷⁶, Західне Поділля); - крисаня (Західне Поділля);

- капелюхи суконні, повстяні та фетрові: - габик (Західне Поділля); - капелюхи суконні; - кресаня; - повстяний парубоцький капелюх (Східне та Центральне Поділля); - фетровий парубоцький капелюх (Буковинське Поділля);

б) каптурі: - башлик – каптур сукняний з довгими кінцями-китицями, який вдягали поверх шапки;

в) картузи (набули загального поширення з другої половини ХІХ ст.);

г) кашкети (кепки, козирки, фуражки – набули поширення на початку ХХ ст.);

д) шапки (на відміну від чоловічих, парубоцькі шапки (шапчина¹⁶⁷⁷) були не чорних, а сивих (сірих)

¹⁶⁴⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 737.

¹⁶⁴⁹ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Каптур з експозиції.

¹⁶⁵⁰ Матеріали ННЛЕ КІНУ : вип. 2... – С. 198.

¹⁶⁵¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 407.

¹⁶⁵² Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1210.

¹⁶⁵³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1281.

¹⁶⁵⁴ Там само. Т – 4472.

¹⁶⁵⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2177.

¹⁶⁵⁶ Матеріали ННЛЕ КІНУ: вип. 2... – С. 146–147.

¹⁶⁵⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1140.

¹⁶⁵⁸ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 120.

¹⁶⁵⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1199, 1200, 1201, 1202.

¹⁶⁶⁰ Там само. Т – 1194.

¹⁶⁶¹ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 121.

¹⁶⁶² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1202.

¹⁶⁶³ Там само. Т – 1199, 1200, 1201.

¹⁶⁶⁴ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 528.

¹⁶⁶⁵ Фонди ЖОКМ. Група «шкіра-кістка». Ш/К – 267.

¹⁶⁶⁶ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/111.

¹⁶⁶⁷ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3464.

¹⁶⁶⁸ Фонди ХОКМ. Група «дерево». Др – 177.

¹⁶⁶⁹ Там само. Група «тканини». Т – 806.

¹⁶⁷⁰ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 106.

¹⁶⁷¹ Там само. ГУ – 109.

¹⁶⁷² Там само. ГУ – 6, 63.

¹⁶⁷³ Там само. ГУ – 43.

¹⁶⁷⁴ Там само. ГУ – 73.

¹⁶⁷⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 382.

¹⁶⁷⁶ Там само. Т – 1118.

¹⁶⁷⁷ Матеріали ННЛЕ КІНУ : вип. 2... – С. 126.

кольорів та носилися заломленими набік або назад), які різнилися формою та матеріалом: - *барашкова шапка* (Східне та Центральне Поділля.); - *заяча шапка*; - *каракуля* (Східне та Центральне Поділля; Літинський р-н (сірого кольору)¹⁶⁷⁸ та с. Яланець Бершадського р-ну (чорного кольору)¹⁶⁷⁹, Вінниччина, Східне Поділля); - *клапаня* (Заліщицький р-н, Тернопілля, Західне Поділля); - *ковпачок* (Східне та Центральне Поділля; с.°Зятківці Гайсинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *конічні шапки із сірого і чорного овечого смушка*, підбиті всередині дешевим хутром (с. Врублівці¹⁶⁸⁰, Кам'янець-Подільський^о р-н, Центральне Поділля; с. Перельоти, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля¹⁶⁸¹); - *кубанка* (Східне Поділля; с. Війтівка Бершадського р-ну, с.°Вільшанка Крижопільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *кучма* (Буковинське Поділля¹⁶⁸²; с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля¹⁶⁸³; с.°Перельоти, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля¹⁶⁸⁴); - *мазниця* (Східне та Центральне Поділля); - *папах* (с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина та м. Вінниця¹⁶⁸⁵, Східне Поділля); - *смушкові шапки* (Західне Поділля); - *шапки на завісах*; - *шапка-кримка* (Східне та Центральне Поділля); - *шапка з бобрами* (Східне та Центральне Поділля; с.°Зятківці Гайсинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *шапки з червоного або синього сукна*, викладені всередині шкірою та обшиті довкола хутром (лисячими хвостами); - *шапка козацька – шапка-кабардинка* з видри або кошлата вовняна *бурка-вільчура* (Східне Поділля); - *шапки округлої форми* з суконним верхом та хутряним бортом (Буковинське Поділля); - *шапка сива* (Східне та Центральне Поділля; с. Зятківці Гайсинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); *шапка баранкова сіра* (с.°Голотки, Підволочиський р-н, Західне Поділля)¹⁶⁸⁶; - *шапка стовбата* (Східне та Центральне Поділля); - *шличок* (Східне та Центральне Поділля); - *чорні баранячі шапки конусоподібної форми* зі стоячим чи загнутим всередину верхом (с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля¹⁶⁸⁷).

V. *Взуття*, за ознаками функціонального використання і техніки виготовлення складається з:

1). *Взуття, що прикриває стопу*, та за способом виготовлення й матеріалом поділяється на:

а) *видовбане взуття – дерев'яні довбанці (дерев'янки, довбанки* – Буковинське Поділля);

б) *плетене взуття – личаки*¹⁶⁸⁸ (Західне Поділля; с. Требухівці, Летичівський р-н, Центральне Поділля; Поділля), *личаки-верзуни (верзуни, дерев'яники, солом'яники* – Західне¹⁶⁸⁹, Східне та Центральне Поділля), *постоли* (з товстої невідбіленої конопляної нитки – с. Некрасове, Вінницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁶⁹⁰), *постоли солом'яні* (носили поверх чобіт взимку – Хотинський р-н¹⁶⁹¹, Буковинське Поділля; Західне Поділля; с. Стіна Томашпільський р-н, Східне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *солом'яні* на дерев'яній підошві (*солом'янки, або постоли солом'яні*, – Буковинське Поділля (с.°Вікно, Заставнівський р-н¹⁶⁹²));

в) *стягнене (стягнуте) взуття – шкіряні постоли* (с. Атаки, Хотинський р-н¹⁶⁹³, Буковинське Поділля; с.°Дяківці, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁶⁹⁴; м. Кам'янець-Подільський, Центральне Поділля¹⁶⁹⁵; *морщениці* – постоли, декоровані металевими *каплями* (Буковинське Поділля), *морщениці* – Східне та Центральне Поділля, *капці* – Буковинське Поділля), *ходаки*;

г) *зиште взуття – дармати* (с.°Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *мешти* (Західне Поділля), *туфлі*¹⁶⁹⁶, *черевики*¹⁶⁹⁷ (*черевички*¹⁶⁹⁸ або *чобітки* жіночі (с. Митків, Заставнівський^о р-н¹⁶⁹⁹, Буковинське Поділля; сс. Кривче¹⁷⁰⁰, Шупарка¹⁷⁰¹, Борщівський р-н, Західне Поділля¹⁷⁰²; Вінниччина,

¹⁶⁷⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2973.

¹⁶⁷⁹ Там само. Т – 1394.

¹⁶⁸⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга шкіри. КШ – 20.

¹⁶⁸¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4063.

¹⁶⁸² Фонди ЧОКМ. Реконструкція чоловічого зимового костюма з етнографічної експозиції.

¹⁶⁸³ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4068.

¹⁶⁸⁴ Там само. О – 3851.

¹⁶⁸⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3858.

¹⁶⁸⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6605.

¹⁶⁸⁷ Там само. Т – 218.

¹⁶⁸⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». ЧКМ – 2791.

¹⁶⁸⁹ Фонди ТОКМ. Солом'яники з експозиції.

¹⁶⁹⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1144.

¹⁶⁹¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 8221.

¹⁶⁹² Там само. III – 5032.

¹⁶⁹³ Там само. III – 8837.

¹⁶⁹⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1626.

¹⁶⁹⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга шкіри. КШ – 6.

¹⁶⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2636.

¹⁶⁹⁷ Там само. Т – 567.

¹⁶⁹⁸ Там само. Т – 9021.

¹⁶⁹⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 18701.

¹⁷⁰⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 219.

¹⁷⁰¹ Там само. Т – 7445.

¹⁷⁰² Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 926/1,2.

Східне Поділля¹⁷⁰³; с. Сокилець Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля¹⁷⁰⁴), *румунки* (Гусятинський¹⁷⁰⁵, Терехівський¹⁷⁰⁶ і Тернопільський¹⁷⁰⁷ р-ни, Західне Поділля; Оратівський р-н Вінницької обл., Східне Поділля; смт Меджибіж, Летичівський р-н і Старокостянтинівський р-н, Центральне Поділля);

2). *Взуття, що прикриває стопу та голілку*, й за способом виготовлення й матеріалом буває:

а) *валяне взуття – валянки (биті)*¹⁷⁰⁸;

б) *зшиті взуття – валянки (зшиті), дерев'яники (диривліяники – Вінниччина, Східне Поділля), калавири* (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *чобітки (чобіточки)*¹⁷⁰⁹ – жіночі), *чоботи* (за способом виготовлення та оздоблення: *валковані, «восьмигранки», гвоздьові перевзування, писані, підшивані, рисовані (рісовані)*; за кольором: *жовті*¹⁷¹⁰ (*жовтинці* – с. Богданівка¹⁷¹¹, Підволочиський р-н, Західне Поділля), *зелені (зелениці), коричневі, червоні*¹⁷¹² (*червонинці* – с. Брідок¹⁷¹³, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *чорні*¹⁷¹⁴ (с. Яланець¹⁷¹⁵, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; Хмельницький р-н, Центральне Поділля¹⁷¹⁶), *чорнобривці*¹⁷¹⁷ (з жовтими халявами і чорними передками – с. Самушин¹⁷¹⁸, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); за матеріалом: *«берлячі»*¹⁷¹⁹, *боксові*¹⁷²⁰, *дерев'яники (диривліяники – Вінниччина, Східне Поділля), рантові (чижми з лубами – Буковинське Поділля), сап'янци (сафіянові – Заліщицький р-н, Тернопільської обл., Західне Поділля; «сап'янци на рипах»*^o – Східне Поділля), *хромові* (Летичівський р-н, Центральне Поділля), *шкапові та юхтові*;

3). *Різноманітні допоміжні види утеплення та захисту ноги*, й за способом виготовлення та матеріалом розрізняють:

а) *онучі – полотняні й суконні онучі* (Буковинське Поділля – *ванучі*, які зав'язували мотузками (*волоками*));

б) *панчохи* – в'язані або плетені, переважно вовняні (*панчохи з «гульками»* дівочі святкові – с. Задубрівка¹⁷²¹, Погорілівка Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), набули поширення лише в ХХ ст.;

в) *устілки (вустілки)* із соломи.

VI. *Пояси*, серед яких за ознаками функціонального використання, способом виготовлення та матеріалом виділяють:

1). *Вишиті вузькі та вишиті або ткані рушникоподібні полотняні пояси*:

а) *вишиті вузькі полотняні (шовкові) пояси*: - *косіцар* – полотняний (чи шовковий) пояс, вишитий бісером і склярусом (с. Яланець¹⁷²², Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля);

б) *вишиті або ткані рушникоподібні полотняні пояси*:

- *вишитий рушникоподібний пояс* як елемент весільного строю (Центральне Поділля¹⁷²³; Поділля¹⁷²⁴) або *весільний рушник* у ролі пояса (Центральне Поділля¹⁷²⁵);

- *білі пояси (рушники)* – пояси, ткані з білих ниток, а на кінцях мережані червоними й синіми нитками (поширені на Поділлі, понад Бугом¹⁷²⁶);

¹⁷⁰³ Фонди ВОКМ. Група «народний костюм». НК – 193.

¹⁷⁰⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2528/1–2.

¹⁷⁰⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8560.

¹⁷⁰⁶ Там само. Т – 5428.

¹⁷⁰⁷ Там само. Т – 787.

¹⁷⁰⁸ Історія рідного села [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://yuhimivkaschool.at.ua/index/istorija_sela/0-8. 18.11.2016. – Назва з екрану; Освіта і культура на Поділлі в епоху феодалізму [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukrskr.com.ua/khmeln/osvita-i-kultura-na-podilli>. 18.11.2016. – Назва з екрану.

¹⁷⁰⁹ Матеріали ННІЕ КПНУ: вип. 2... – С. 19.

¹⁷¹⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 17037.

¹⁷¹¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3634.

¹⁷¹² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4277.

¹⁷¹³ Там само. III – 4277.

¹⁷¹⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1410.

¹⁷¹⁵ Там само. Т – 1410.

¹⁷¹⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2892/1–2.

¹⁷¹⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». Чорнобривці з експозиції; Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». III – 48/1–2.

¹⁷¹⁸ Там само. III – 48/1–2.

¹⁷¹⁹ Берегиня скарбів народних... : у 2 кн... Кн. 1. – С. 409.

¹⁷²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5426.

¹⁷²¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1367/1,2.

¹⁷²² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2306.

¹⁷²³ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл.....

¹⁷²⁴ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. 26 (XII + 36), іл.

¹⁷²⁵ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 491–498; Її ж. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 473–474.

¹⁷²⁶ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 417.

2). Плетені або кручені пояси:

а) *крайки вузькі вовняні плетені*, коротші ніж пояси (*окравки, попружки* – Вінниччина¹⁷²⁷ та Одещина (Кодимський р-н), Східне Поділля);

б) *пояси вузькі, довгі плетені* (вовняні або конопляні для підперізування поясного або верхнього одягу): - *китайки* (Східне та Центральне Поділля); - *почаївські* (Вінниччина¹⁷²⁸, Східне Поділля); - *пояси червоні* (с. Сорока¹⁷²⁹, Гусятинський р-н, Західне Поділля);

в) *пояси широкі плетені* (для підперізування поясного або верхнього одягу):

- *пояси смугасті* – с. Сосни¹⁷³⁰, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля);

- *пояси «косоплетені»* – південно-західні райони Вінниччини¹⁷³¹, Східне Поділля);

г) *шнури вузькі конопляні або лляні кручені чи плетені*, як пояси до чоловічих штанів – *очкури* (штани «до очкура»¹⁷³², «на очкури»¹⁷³³, «з очкурнею»);

д) *перевесло (кручений пояс)* з соломи – смт Сутиски¹⁷³⁴, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; с.°Залісся Друге¹⁷³⁵, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля);

3). *Ткани пояси* (ручного¹⁷³⁶ чи машинного ткацтва; саморобні або фабричні; однотонні чи різнокольорові; з китицями¹⁷³⁷, кутасами, тороками¹⁷³⁸ чи френзлями¹⁷³⁹ або без):

а) *крайки вузькі вовняні*: - *баюр* (*баюрок, баярок* – Буковинське Поділля; с. Лисичники, Заліщицький°р-н, Західне Поділля¹⁷⁴⁰; Східне Поділля; сс. Куча¹⁷⁴¹ і Шебутинці¹⁷⁴² Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; *баюрка* – с.°Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля); - *крайка* (жіноча *крайка* з різним геометричним орнаментом у двох її половинах з метою імітації двох поясів – с. Горішні Ширівці, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля¹⁷⁴³; *смугаста крайка* – с. Залуччя, Борщівщина¹⁷⁴⁴ та Борщівський р-н¹⁷⁴⁵, Бучацький р-н¹⁷⁴⁶, Підволочиський р-н¹⁷⁴⁷, Західне Поділля; м. Вінниця, Східне Поділля¹⁷⁴⁸; сс. Куча і Шебутинці Новоушицького¹⁷⁴⁹ р-ну, сс. Катеринівка й Олешин Хмельницького р-ну¹⁷⁵⁰, Центральне Поділля); - *крайочка* (до 9 мм – Східне Поділля);

б) *пояси вузькі, довгі вовняні* (з великими китицями, кутасами, тороками – с. Давидківці, Хмельницький р-н, Центральне Поділля; Поділля);

в) *пояси широкі* (клітинчасті (в клітинку¹⁷⁵¹), смугасті (з поздовжніми¹⁷⁵² або поперечними¹⁷⁵³ смугами), монохромні однотонні (одноколірні – переважно червоні¹⁷⁵⁴ чи зелені¹⁷⁵⁵) або поліхромні з виразним орнаментальним малюнком геометричного¹⁷⁵⁶ або рослинного¹⁷⁵⁷ характеру (тканім¹⁷⁵⁸ або

¹⁷²⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3291.

¹⁷²⁸ Там само. Т – 1774.

¹⁷²⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8882.

¹⁷³⁰ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 82.

¹⁷³¹ Там само. КВ (вбрання) – 89.

¹⁷³² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4806.

¹⁷³³ Там само. Т – 215.

¹⁷³⁴ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 75–76.

¹⁷³⁵ Там само. – С. 113.

¹⁷³⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

¹⁷³⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2841.

¹⁷³⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3292.

¹⁷³⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2450.

¹⁷⁴⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4284.

¹⁷⁴¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 163.

¹⁷⁴² Там само. Т – 23/13.

¹⁷⁴³ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1207.

¹⁷⁴⁴ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ° – 99.

¹⁷⁴⁵ Там само. ПЕ – 1026; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 217.

¹⁷⁴⁶ Там само. Група «тканини». Т – 2841.

¹⁷⁴⁷ Там само. Т – 2450.

¹⁷⁴⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3292.

¹⁷⁴⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2565.

¹⁷⁵⁰ Там само. Т – 160.

¹⁷⁵¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1230, 2084.

¹⁷⁵² Там само. Т – 4710.

¹⁷⁵³ Там само. Т – 2048, 3404.

¹⁷⁵⁴ Там само. Т – 2325, 3607, 3608.

¹⁷⁵⁵ Там само. Т – 2319, 3405.

¹⁷⁵⁶ Там само. Т – 4710.

¹⁷⁵⁷ Там само. Т – 2319, 3405.

¹⁷⁵⁸ Там само. Т – 1230, 2084, 4710.

вишитим¹⁷⁵⁹); бавовняні¹⁷⁶⁰, вовняні¹⁷⁶¹ та шовкові; переважно з китицями¹⁷⁶², кутасами¹⁷⁶³, тороками¹⁷⁶⁴): - білі пояси (поширені на Поділлі, понад Бугом); - *каламайкові* (*каламайські* – Вінниччина, Східне Поділля); - *крайки* – довгі широкі з тороками (м. Заставна¹⁷⁶⁵, Буковинське Поділля; с. Гуштин, Борщівщина¹⁷⁶⁶ та Борщівський р-н¹⁷⁶⁷, Бучацький р-н¹⁷⁶⁸, Заліщицький р-н¹⁷⁶⁹, Західне Поділля; с. Шебутинці¹⁷⁷⁰ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля); - *кушаки* (Центральне Поділля)¹⁷⁷¹; - *пояси* (с. Самушин, Заставнівський р-н¹⁷⁷², Буковинське Поділля; с. Лука Барська, Барський р-н, Вінницька обл.¹⁷⁷³, Східне Поділля¹⁷⁷⁴; Вінницька обл., Східне Поділля¹⁷⁷⁵; Черкаська обл.¹⁷⁷⁶; м. Хмельницький, Центральне Поділля¹⁷⁷⁷);

4). *Шкіряні пояси* (саморобні або фабричні):

а) *вузькі шкіряні пояси*: - *шкіряні пояси* з мідними бляшками та пряжкою, яка застібалась ззаду (Буковинське Поділля); - *шкіряні ремені* (*ремінці*) з мідною пряжкою (Кам'янець-Подільський і Хмельницький р-ни, Центральне Поділля¹⁷⁷⁸; Поділля);

б) *широкі шкіряні пояси* – *череси* (зрідка трапляються на Буковинському й півдні Західного Поділля та ще рідше на півдні Центрального Поділля; *черес* темно-коричневий – сс. Вікно¹⁷⁷⁹ та Погорілівка¹⁷⁸⁰ Заставнівського р-ну, Буковинське Поділля; *черес* чорний – с. Недобоївці Хотинського р-ну, Буковинське Поділля; *черес* світло-коричневий – м. Хотин¹⁷⁸¹, Буковинське Поділля; Борщівський¹⁷⁸² Західне Поділля; *черес* темно-коричневий – с. Торське¹⁷⁸³, Заліщицький р-н, Західне Поділля; *черес* темно-коричневий – с. °Студениця, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля¹⁷⁸⁴).

VII. *Прикраси*, що відповідно до статі носія, поділяють на:

1). *Жіночі*, серед яких за ознакою функціонального використання розрізняють:

а) *вушні прикраси* – *заушники* (*ковтки з бовтицями* – *сережки з підвісками*), *ковтки* (*сережки* – Східне Поділля (Вінниччина і Кодимський р-н, Одещина), *когутики* (*когутки*, *кугутки* – *сережки*, Буковинське Поділля), *кугутки* (*сережки* – Кодимський р-н, Одещина, Східне Поділля), *кульчики*, *сережки* (*серешки*, *сірежки*), *сірешки* (Вінниччина, Східне Поділля);

б) *головні прикраси* (або *оздоби на голову*): - *баламути* (Західне Поділля); - *бісерні стьошки* (Буковинське та Західне Поділля); - *гардан*¹⁷⁸⁵ (*гардяник*¹⁷⁸⁶; *гердан*¹⁷⁸⁷, *валок*¹⁷⁸⁸, *«намітка»*¹⁷⁸⁹): - *гердан стрічковий плетений* без основи (Буковинське та Західне¹⁷⁹⁰ Поділля); - *гердан стрічковий плетений* на

¹⁷⁵⁹ Там само. Т – 2319, 3405.

¹⁷⁶⁰ Там само. Т – 3608.

¹⁷⁶¹ Там само. Т – 1230, 2048, 2084, 2325, 4710.

¹⁷⁶² Там само. Т – 2048, 2325.

¹⁷⁶³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

¹⁷⁶⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1230, 2084, 2319, 3405.

¹⁷⁶⁵ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 583.

¹⁷⁶⁶ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 110.

¹⁷⁶⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 759.

¹⁷⁶⁸ Там само. Т – 2294.

¹⁷⁶⁹ Там само. Т – 352, IV – 2223.

¹⁷⁷⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 19.

¹⁷⁷¹ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

¹⁷⁷² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16824.

¹⁷⁷³ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 1217.

¹⁷⁷⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 103.

¹⁷⁷⁵ Там само. Книга надходжень. КН – 1395.

¹⁷⁷⁶ Там само. Книга надходжень. КН – 8258.

¹⁷⁷⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

¹⁷⁷⁸ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

¹⁷⁷⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 362.

¹⁷⁸⁰ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст... – С. 165–166.

¹⁷⁸¹ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 18.

¹⁷⁸² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 16–17.

¹⁷⁸³ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11711.

¹⁷⁸⁴ Там само. Група «одяг». О – 3204.

¹⁷⁸⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 242, 243.

¹⁷⁸⁶ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 23.

¹⁷⁸⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 242, 1019.

¹⁷⁸⁸ Там само. Т – 243.

¹⁷⁸⁹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 678, 682, 684.

¹⁷⁹⁰ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 36, 37.

тканинній основі (*гардан*¹⁷⁹¹ (*гердан*¹⁷⁹², *валок*¹⁷⁹³) – с. Кривче¹⁷⁹⁴, Борщівський р-н, Західне Поділля; *гердан* («*намітка*») – с. Пилипче¹⁷⁹⁵, Борщівський р-н, Західне Поділля; *гердан з металевими бляшками (монетами)* – Буковинське та Західне¹⁷⁹⁶ Поділля; *гердан з підвісками («вівсиками»*¹⁷⁹⁷, *китичками*) – Борщівський р-н¹⁷⁹⁸, Західне Поділля; *гердан до капелюшиння* – с. Чуньків, Заставнівський р-н¹⁷⁹⁹, Буковинське Поділля¹⁸⁰⁰; *гердан до весільного убору* – Борщівський р-н, Західне Поділля¹⁸⁰¹); - *гердан стрічковий плетений* на тканих стрічках (с. Щитівці¹⁸⁰², Заліщицький р-н, с. Окопи¹⁸⁰³, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *гердан стрічковий плетений на солом'яній основі* (Борщівський¹⁸⁰⁴ р-н, Західне Поділля¹⁸⁰⁵); - *гердан стрічковий тканий* (Борщівський р-н¹⁸⁰⁶, Західне Поділля); - *китички скроневі (скронені)* – Буковинське Поділля); - *хвостач* (с. Чуньків, Заставнівський р-н¹⁸⁰⁷, Буковинське Поділля);

в) *нагрудні прикраси*: - *баламути*¹⁸⁰⁸ (*баламута*, *барламути*, *берламути* – (Східне (с. Сумівка¹⁸⁰⁹ Бершадського р-ну, с. Харпачка¹⁸¹⁰ Гайсинського р-ну й Тростянецького р-ну (*баламути* у три низки з *дукачем* із японської монети)¹⁸¹¹, Вінницька обл.) та Центральне Поділля); - *басма* (Буковинське Поділля); - *бісерна стрічка*; - *букет весільний*; - *валок* (с. Жван¹⁸¹², Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля); - *венеціанське намисто (венеційські корали)*; - *гранати* (сс. Песець, Слобідка¹⁸¹³ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; Поділля); - *гердан кутовий (гердан кутовий з рослинним орнаментом* – сс. Копичинці¹⁸¹⁴, Крогулець¹⁸¹⁵, Гусятинський р-н, Західне Поділля); - *гердан кутовий з монетами чи медальйоном* (с. Зозулинці, Заліщицький р-н, Західне Поділля¹⁸¹⁶; сс. Копичинці, Самолусківці, Гусятинський р-н, Західне Поділля¹⁸¹⁷); - *гердан розетковий* (Буковинське Поділля); - *гердан стрічковий (гердан, герданік, герданка, гердяник* – Поділля); - *гердан стрічковий з монетами* (Буковинське та Західне¹⁸¹⁸ Поділля); - *дармовиси (пацьорки* – с. Горошівці¹⁸¹⁹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *дзюмбали* (Борщівщина, Західне Поділля); - *дукачи (дукачі* – Буковинське Поділля; Західне Поділля¹⁸²⁰); - *дукач*¹⁸²¹ (бідні дукачі виготовляли з латуні, міді або олова; дукачі-медальйони іноді могли мати додаткове оздоблення металевими бантами чи листям, дорогоцінними каменями чи склом, підвісками тощо; *дукачі* зі срібних монет, декоровані листям (1915 р.)¹⁸²² та безконечниками (1915 р.)¹⁸²³ і (1896 р.)¹⁸²⁴, Вінниччина, Східне Поділля); - *дукачі-образки*; - *згарди (згарди, «салби»* – Східне (Вінниччина) та Центральне Поділля); - *згардочки* (Буковинське Поділля); - *корали (каралі, коралі, коралове намисто, багате, добре, мудре, або правдиве намисто, справжні, або щирі коралі* з натуральних¹⁸²⁵ (*шліфованих* чи

¹⁷⁹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 242, 243.

¹⁷⁹² Там само. Т – 242, 1019.

¹⁷⁹³ Там само. Т – 243.

¹⁷⁹⁴ Там само. Т – 242, 243.

¹⁷⁹⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 678, 682, 684.

¹⁷⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1019.

¹⁷⁹⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 22.

¹⁷⁹⁸ Там само. КВ (вбрання) – 21.

¹⁷⁹⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4518.

¹⁸⁰⁰ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 80530.

¹⁸⁰¹ Там само. ЕП – 22295.

¹⁸⁰² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 6.

¹⁸⁰³ Там само. КВ (вбрання) – 23.

¹⁸⁰⁴ Там само. КВ (вбрання) – 41, 44.

¹⁸⁰⁵ Там само. КВ (вбрання) – 39.

¹⁸⁰⁶ Там само. КВ (вбрання) – 27.

¹⁸⁰⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5166, 5167.

¹⁸⁰⁸ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 1131.

¹⁸⁰⁹ Там само. ДК – 1382.

¹⁸¹⁰ Там само. ДК – 1130.

¹⁸¹¹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 17808.

¹⁸¹² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 71.

¹⁸¹³ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 437.

¹⁸¹⁴ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22273.

¹⁸¹⁵ Там само. ЕП – 22268.

¹⁸¹⁶ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 113.

¹⁸¹⁷ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22294.

¹⁸¹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237.

¹⁸¹⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4048.

¹⁸²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237.

¹⁸²¹ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2.... – С. 38.

¹⁸²² Фонди ВОКМ. Група «метал (зброя)». М₃ – 1419.

¹⁸²³ Там само. М₃ – 1418.

¹⁸²⁴ Там само. М₃ – 1417.

¹⁸²⁵ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 120.

рублених (тятих)) або штучних¹⁸²⁶ коралових намистин, центральні з яких мали більший розмір та були обгорнуті мідним або срібним «бочечкою» (ободком, оківкою, обручином,), а іноді доповнювалися й монетами чи хрестиками (с. Митків¹⁸²⁷, Заставнівський р-н¹⁸²⁸, Буковинське Поділля; с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля¹⁸²⁹; м. Вінниця¹⁸³⁰, с. Тютюки¹⁸³¹, Вінницький р-н, Вінницька обл., смт Криве Озеро¹⁸³², Миколаївська обл., с. Пужайкове¹⁸³³, Балтський р-н, Одеська обл., с. Пеніжкове¹⁸³⁴, Христинівський р-н, Черкаська обл., Східне Поділля; Хмельницький р-н, Центральне Поділля¹⁸³⁵); - *корали* з бантом на поясі чи нижче (Заліщицький р-н, Західне Поділля¹⁸³⁶); - *«корольки»* (Заліщицький р-н Західне Поділля); - *криза*¹⁸³⁷ (*бісерна криза* – Західне¹⁸³⁸ та Буковинське Поділля; *криза* місцева назва *гердан* – с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁸³⁹ та с. Борсуки, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; *криза з медальйоном* – сс. Городниця, Копиченці, Гусятинський р-н, Західне Поділля¹⁸⁴⁰); - *ланцюжки* (*клокички*); - *лускавки* (Борщівщина, Західне Поділля); - *медалики* (*металики*); - *монисто з бісеру* (*мониста, намисто з бісеру* – Західне Поділля; с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля); - *намисто* (*монисто, пацьорки* з дорогих природних матеріалів (бурштину, гранатів, перлів, смальти – Поділля) або з разків із різних матеріалів (бісеру, дерев'яних і керамічних намистин, дутого і кольорового скла, дешевого каміння – Західне Поділля); - *намисто дерев'яне* (с. Ставище, Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля); - *намисто з монет* (*намисто, корали з монетами (дукачами)* – Буковинське Поділля; м. Хмельницький, Центральне Поділля¹⁸⁴¹); - *пацьорки дути* (*пацьорки* – Бучацький р-н¹⁸⁴² і Чортківський р-н¹⁸⁴³, Західне Поділля); - *пацьорки писані* (*пацьорки* – Східне та Центральне Поділля); - *перли* (*перла*); - *плетінка об'ємна*; - *салби* (с. Ширівці¹⁸⁴⁴, Хотинський р-н, сс. Задубрівка¹⁸⁴⁵, Мосорівка¹⁸⁴⁶, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Західне Поділля; *салби бісерні* – с. Жван¹⁸⁴⁷, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля); - *скляне* (*не дуте*) або *камінне намисто* (*пацьорки* – Буковинське Поділля; с. Куча¹⁸⁴⁸ Новоушицького р-ну, с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля); *скляне намисто* (с. Носківці¹⁸⁴⁹ Жмеринського р-ну, м. Жмеринка¹⁸⁵⁰, с. Миколаївка¹⁸⁵¹, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля); - *скляне (дуте) намисто* (*бранзульсти, кулі, лускавки, надуванці, пацьорки*); - *силянка*¹⁸⁵² (*силянка-комір* – Хмельницький р-н та м. Хмельницький¹⁸⁵³ Центральне Поділля; *силянка* – с. Слобода Носківецька, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁸⁵⁴); - *смальта* (Західне Поділля; намисто зі смальти червоного кольору – *краваниця* (с. Більче-Золоте¹⁸⁵⁵ Борщівського р-ну, с. Виноградне¹⁸⁵⁶ Заліщицького р-ну, Західне Поділля)); - *смолянки* (Західне Поділля); - *хрестики* (дерев'яні або металеві – *хрести-натільники* (*натільні* чи *тільки*))

¹⁸²⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 227; Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 86.

¹⁸²⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7630.

¹⁸²⁸ Там само. III – 4156.

¹⁸²⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3636.

¹⁸³⁰ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 969.

¹⁸³¹ Там само. ДК – 1106.

¹⁸³² Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 19874.

¹⁸³³ Там само. Група «одяг». О – 1630.

¹⁸³⁴ Там само. О – 1871, 1872.

¹⁸³⁵ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 86.

¹⁸³⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1022, 1023.

¹⁸³⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2421.

¹⁸³⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1021, 9326.

¹⁸³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2866.

¹⁸⁴⁰ Фонди Музею МЕХІП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22266.

¹⁸⁴¹ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 183.

¹⁸⁴² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7475.

¹⁸⁴³ Там само. Т – 4712 (2).

¹⁸⁴⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 12745.

¹⁸⁴⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 63.

¹⁸⁴⁶ Там само. ПР – 41.

¹⁸⁴⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 70.

¹⁸⁴⁸ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 87.

¹⁸⁴⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2420.

¹⁸⁵⁰ Там само. ДК – 752.

¹⁸⁵¹ Там само. ДК – 1230.

¹⁸⁵² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1021.

¹⁸⁵³ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 686.

¹⁸⁵⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2424.

¹⁸⁵⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1088.

¹⁸⁵⁶ Там само. Т – 1089.

– Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля¹⁸⁵⁷) та оздоблювальні хрести як окрема оздоба (Поділля¹⁸⁵⁸) чи в намисті (Буковинське Поділля)); - *цимблики* (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *цятки* (Буковинське Поділля¹⁸⁵⁹); - *френзлі* (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *шелести* (бубонці – Буковинське Поділля);

г) *наручні прикраси*:

- *прикраси на кисть руки* (трапляються дуже рідко) – *браслети*, *обручі* (з металу, монет, скляних намистин, а з 20-х рр. ХХ ст. – також із дерева і натурального каміння; Буковинське Поділля¹⁸⁶⁰);

- *прикраси на пальці* (*дерев'яні* або *залізні* – частіше мідні, рідше срібні чи золоті) – *каблучки* (Північна Буковина¹⁸⁶¹), *кільця* (Буковинське Поділля), *обручі* (персні дерев'яні або залізні), *обручки* (*вінчальні персні*, *обручки весільні* – Північна Буковина¹⁸⁶²), *персні* (*перстні*, *перстені*);

д) *нашийні* (*шийні*) *прикраси*: - *басаман* (с. Задубрівка¹⁸⁶³, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *бісерна стрічка*; - *блискавки* (Буковинське Поділля); - *галочка* (Східне та Центральне Поділля); - *гармузи* (Буковинське Поділля); - *грусталі* (Буковинське Поділля); - *гердан кутовий* (с. Целіїв, Гусятинський р-н, Західне Поділля¹⁸⁶⁴); - *гердан кутовий з монетами* чи *медальйоном* (с. Нижбірок, Гусятинський р-н, Західне Поділля¹⁸⁶⁵); - *гердан стрічковий*¹⁸⁶⁶ (*гердан стрічковий* без основи (с. Щитівці¹⁸⁶⁷, Заліщицький р-н, Західне Поділля¹⁸⁶⁸); *гердан стрічковий* з основою у вигляді тканої стрічки (Борщівський р-н¹⁸⁶⁹, с. Щитівці¹⁸⁷⁰, Заліщицький р-н, Західне Поділля); *гердан стрічковий* з тканинною основою (с. Чуньків, Заставнівський р-н¹⁸⁷¹, Буковинське Поділля, Борщівський р-н¹⁸⁷², с. Щитівці¹⁸⁷³, Заліщицький р-н, Західне Поділля)); - *гердан стрічковий з дукачами* (*гердан з дукачами*); - *гердан стрічковий з підвісками* (с. Пилипче, Борщівський р-н, Західне Поділля¹⁸⁷⁴); - *герданик* (*герданик* – Буковинське Поділля); - *дармовиси* (*пацьорки* – Буковинське Поділля); - *згарди* (*гарда*, *згарда*, *згарда*, *пацьорки*): *гарди* (*пацьорки* – с. Багринівці, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁸⁷⁵); *гарда з китицями* (*пацьорки з китицями* – с. Багринівці, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁸⁷⁶); *згарди з китицями* (с. Антонівка¹⁸⁷⁷ й с. Рожнятівка¹⁸⁷⁸ Томашпільського р-ну, Вінницької обл., Східне Поділля); *згарда* (с. Орлівка, Теплицький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁸⁷⁹); *згарди* (Новоушицький р-н, Центральне Поділля¹⁸⁸⁰); - *згардочка* (Східне та Центральне Поділля); - *згардочка з волічкою* («*пупчики*» – Східне та Центральне Поділля); - *коралі* (Поділля; с. Чуньків, Заставнівський р-н¹⁸⁸¹, Буковинське Поділля, Хмельницький р-н, Центральне Поділля¹⁸⁸²); - *манисто* (*монисто* – с. Мосорівка¹⁸⁸³, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля¹⁸⁸⁴); - *монисто* (*намисто з бісеру* – с. Митків, Заставнівський р-н¹⁸⁸⁵, Буковинське Поділля); - *монисто обплетене*; - *намисто* зі скляних намистин та монет (Заставнівський р-н¹⁸⁸⁶, Буковинське Поділля); - *пацьорка* (с. Писарівка, Кодимський р-н, Одещина,

¹⁸⁵⁷ Фонди ЛКМ. Виставка (нові придбання, тимчасово без номера). Шестипроменевий жіночий хрестик.

¹⁸⁵⁸ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – початку ХХ століть. Ч. 2 / Ганна Врочинська. – К. : Родовід, 2015. – С. 36. : іл.

¹⁸⁵⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10006.

¹⁸⁶⁰ Там само. III – 12162.

¹⁸⁶¹ Там само. III – 16350.

¹⁸⁶² Там само. III – 16347.

¹⁸⁶³ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 21.

¹⁸⁶⁴ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22263.

¹⁸⁶⁵ Там само. ЕП – 22267.

¹⁸⁶⁶ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4049, 4051.

¹⁸⁶⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 3.

¹⁸⁶⁸ Там само. КВ (вбрання) – 36, 37.

¹⁸⁶⁹ Там само. КВ (вбрання) – 29.

¹⁸⁷⁰ Там само. КВ (вбрання) – 13–16.

¹⁸⁷¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5170, 5171, 5174.

¹⁸⁷² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 30, 31.

¹⁸⁷³ Там само. КВ (вбрання) – 2.

¹⁸⁷⁴ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 680.

¹⁸⁷⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 55–58, 60–61.

¹⁸⁷⁶ Там само. КВ (вбрання) – 59.

¹⁸⁷⁷ Там само. КВ (вбрання) – 62.

¹⁸⁷⁸ Там само. КВ (вбрання) – 63.

¹⁸⁷⁹ Там само. КВ (вбрання) – 54.

¹⁸⁸⁰ Там само. КВ (вбрання) – 48.

¹⁸⁸¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5169, 12272.

¹⁸⁸² Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 688.

¹⁸⁸³ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 40.

¹⁸⁸⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3635.

¹⁸⁸⁵ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7631.

¹⁸⁸⁶ Там само. III – 10437.

Східне Поділля); - *пацьóрки* (Буковинське Поділля; с. °Козацьке, Балтський р-н, Одещина, Східне Поділля; Поділля); - *плетінка об'ємна*; - *силянка* (*гердан, комір, комірець, силянка-комір, «сука», «сучка»*): *силянка одnodільна (гердан)* (с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁸⁸⁷); *силянка одnodільна (комір або комірець одnodільний)* (с. Борсуки¹⁸⁸⁸ і с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *силянка одnodільна («сука», «сучка»)* (с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля¹⁸⁸⁹); *силянка дводільна з монетами* (Буковинське Поділля); *силянка дводільна з підвісками-китичками* (Деражнянський р-н¹⁸⁹⁰, Хмельницький р-н та м. Хмельницький¹⁸⁹¹, Центральне Поділля); *силянка дводільна з підвісками-тороками* (м. Кам'янець-Подільський, Центральне Поділля¹⁸⁹²); *силянка дводільна з каплеподібними підвісками (силянка-комір дводільний)* (Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля¹⁸⁹³); *силянка дводільна з прямими підвісками* (Заставнівський р-н¹⁸⁹⁴, Буковинське Поділля); *силянка зубчаста (зубчастий комір)* (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля); *силянка зубчаста* (с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля¹⁸⁹⁵); - *рубелі* (Вінниччина, Східне Поділля); - *хрестики (натільні або оздоблювальні – Поділля)*; - *цятки* (Буковинське Поділля); - *шлейник* (с. °Загінци¹⁸⁹⁶ Деражнянського р-ну, Центральне Поділля);

2). *Чоловічі прикраси*, до яких за ознакою функціонального використання відносяться:

а) *головні прикраси* (для капелюхів або шапок): - *бісерні стьожки* або *гердани стрічкові* (Буковинське і Західне Поділля; *герданіки* – Буковинське Поділля; *гердан* – сс. Веренчанка¹⁸⁹⁷, Чуцьків¹⁸⁹⁸, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *букетик весільний* (Західне Поділля); - *віночок*, або *вінок весільний* (Західне Поділля); - *дзюмбал* (с. Волківці, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *згарда* (с. °Студениця Кам'янець-Подільського р-ну¹⁸⁹⁹, Центральне Поділля); - *«квітка»* (с. Веренчанка¹⁹⁰⁰, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *китайка* (Східне і Центральне Поділля); - *трясениці* (Західне Поділля); - *фавори* (Західне Поділля);

б) *нагрудні прикраси*: - *басма* (Буковинське Поділля); - *букет весільний*; - *котильон (висьорок, вівсьорок, вівсьюрник, герданик, котильйон, кутальйон – Західне Поділля; висьорок, вівсьорок, вівсьюрник – с. °Веренчанка¹⁹⁰¹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля)*; - *купочки* (Західне Поділля); - *хрестики (натільні хрестики – Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля¹⁹⁰²; с. °Колодівка Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля; Поділля)*;

в) *наручні прикраси*: - *прикраси на пальці – обручки (вінчальні персні)*;

г) *нашийні прикраси*: - *гарасівки* (Західне Поділля¹⁹⁰³); - *мідна шпонка (запонка – Західне Поділля)*; - *хрестики натільні* на стрічках чи мотузочках (Вінниччина, Східне Поділля¹⁹⁰⁴); - *хустини (хустки – шовкові на шию нареченим; хустка парубочька – с. Дерев'яни¹⁹⁰⁵, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; зелена хустина – Кам'янець-Подільський р-н¹⁹⁰⁶, чорна хустка – с. °Колодівка Кам'янець-Подільського р-ну¹⁹⁰⁷, Центральне Поділля)*;

д) *поясні прикраси*: - *застібки для шкіряних поясів (чересів)* у вигляді двох половинок, зчеплених одна з одною: *пращки, чепраги* (Буковинське Поділля).

VIII. *Доповнення до одягу*, серед яких за ознаками функціонального використання, формою і технікою виготовлення виокремлюють:

1). *Вишиті полотнища*:

¹⁸⁸⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2423.

¹⁸⁸⁸ Фонди ХОКМ. Група «науково-допоміжний фонд». Н_д – 5839.

¹⁸⁸⁹ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 47.

¹⁸⁹⁰ Там само. КВ (вбрання) – 52.

¹⁸⁹¹ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 685.

¹⁸⁹² Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 156.

¹⁸⁹³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 53.

¹⁸⁹⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10436.

¹⁸⁹⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 51.

¹⁸⁹⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 54.

¹⁸⁹⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 29.

¹⁸⁹⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4518.

¹⁸⁹⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 972.

¹⁹⁰⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 36.

¹⁹⁰¹ Там само. ПР – 31, 34.

¹⁹⁰² Фонди ЛКМ. Виставка (нові придбання, тимчасово без номера). Чотирьохпроменеви латинський чоловічий хрест.

¹⁹⁰³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2779.

¹⁹⁰⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 9509.

¹⁹⁰⁵ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 126.

¹⁹⁰⁶ Косміна Т., Васіна З. Українське весільне вбрання : етнографічні реконструкції... – С. 13.

¹⁹⁰⁷ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nevesta.dn.ua/traditions/rites/1905-xx.html>. 03.09.2015. – Назва з екрану.

а) *платочки* (*хустинки*¹⁹⁰⁸, *хусточки*, *фустинки*¹⁹⁰⁹ – Борщівський р-н¹⁹¹⁰, Західне Поділля; Вінниччина, Східне Поділля; с. Коржівці Деражнянського р-ну, Центральне Поділля; Поділля);

б) *рушники* – вишиті прямокутні полотнища, які використовувались нареченими як обереговий одяговий елемент на весіллі.

в) *ширинки* (*ширінки* – Буковинське Поділля; Північна Буковина¹⁹¹¹);

2). *Сумкоподібні вироби*:

а) *бесага* (с. Козацьке, Балтський р-н, Одещина, Східне Поділля);

б) *бесаги* (Буковинське Поділля; с. Буша¹⁹¹² Ямпільського р-ну, наддністрянські р-ни Вінниччини, Східне Поділля);

в) *гаманець* (с. Луги, Чечельницький р-н¹⁹¹³, Східне Поділля);

г) *калита* (для губки, кресала і креміння, курильного приладдя, ножа – Буковинське Поділля; *калита* для тютюну (місцева назва *кисет* або *табакерка*) – Могилів-Подільський р-н¹⁹¹⁴, Вінниччина¹⁹¹⁵, Східне Поділля);

д) *калитка* (*гаманець*¹⁹¹⁶; *калитка* для грошей – с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля¹⁹¹⁷);

к) *капшучок* – гаманець зі шкіри (сс. Кут і Товсте, Гусятинський р-н¹⁹¹⁸, Західне Поділля);

л) *карманець* (гаманець – Буковинське Поділля);

м) *кошель* (*кошіль* – Західне Поділля);

н) *кошики та кошики-сумки плетені з соломи* (Західне, Східне та Центральне Поділля¹⁹¹⁹);

о) *табівка* (*тобівка* з мідними бляшками (*блендами* або *капсями*) і тисненим узором – Буковинське та Західне Поділля);

п) *тайстра* (буденна *дзьобанка*, *дзьобенка* – Західне Поділля¹⁹²⁰; *дзьобня* – Заліщицький р-н¹⁹²¹, Західне Поділля; святкова *тайстра* – сс. Дорошівці¹⁹²², Митків¹⁹²³, Онут¹⁹²⁴, Самушин¹⁹²⁵ Заставнівського р-ну та с. Атаки¹⁹²⁶ Хотинського р-ну, Буковинське Поділля);

р) *торба* (*торбина* – Поділля; буденна тканина вовняна сумка – Буковинське Поділля);

3). *Побутові особисті речі*: - *дерев'яні топирці* (наддністрянські райони Західного Поділля¹⁹²⁷); - *губка*, *кресало*, *креміль* та *курильне приладдя* (у чоловіків)¹⁹²⁸; - *ніж* (чоловічий).

Загальною розпізнавальною ознакою, за допомогою якої можна відрізнити один тип традиційного костюма від іншого, є спосіб носіння та поєднання між собою різних за кроєм компонентів основного комплексу вбрання – натільного і поясного одягу. До прикладу, компонування широких шароварів та заправленої в них тунікоподібної сорочки зі стоячим коміром свідчить про полтавський тип чоловічого строю; поєднання вузьких полотняних штанів із поликовою сорочкою з виложистим коміром навипуск утворює волинський тип; зодягання тунікоподібної сорочки поверх вузьких полотняних штанів (Буковинське Поділля), тунікоподібної чи поликової сорочки поверх також вузьких полотняних штанів (Західне Поділля) або тунікоподібної чи уставкової сорочки навипуск із ширшими полотняними штанами чи заправленої всередину суконних штанів (Східне і Центральне Поділля) становить подільський тип тощо.

Основний комплекс одіжі в українських подолян побутовував зазвичай у теплу пору року або часто як хатній. Проте через зміни температури й улітку селяни поверх натільного і стегнового одягу вбиралися у легкий та практичний допоміжний плечовий одяг з рукавами або без для захисту верхньої частини фігури.

¹⁹⁰⁸ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.) ... – С. 77.

¹⁹⁰⁹ Там само. – С. 77.

¹⁹¹⁰ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 9, 12, 13.

¹⁹¹¹ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1100, 1103, 1106.

¹⁹¹² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 123.

¹⁹¹³ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2217.

¹⁹¹⁴ Фонди МПКМ. Історико-побутова група. Калита без номера з експозиції.

¹⁹¹⁵ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 80.

¹⁹¹⁶ Там само. – С. 80.

¹⁹¹⁷ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/125.

¹⁹¹⁸ Там само. Група «одяг». О – 2451, 2452.

¹⁹¹⁹ Фонди ННЛЕ КІНУ. Книга вступу. КВ – 472, 720.

¹⁹²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 532.

¹⁹²¹ Там само. Т – 530.

¹⁹²² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 6125.

¹⁹²³ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 403.

¹⁹²⁴ Там само. Т – 31.

¹⁹²⁵ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 63.

¹⁹²⁶ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 110.

¹⁹²⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17.

¹⁹²⁸ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185.

В прохолодні пори року вони носили розмаїття теплого осінньо-весняного або зимового (суконного плащоподібного чи хутряного) верхнього одягу. Утворений комплекс, крім зазначених складових, які у переважній більшості підперізувалися поясами, також містив головні убори, взуття, зйомні прикраси та доповнення. Отже, за сезоном вживання, народна ноша ділилася на: *літню, осінньо-весняну* й *зимову*. Насамперед це стосувалося різновиду поясного (зимові компоненти були з тепліших матеріалів), плечового й верхнього одягу, а ще головних уборів і взуття.

Окремими значимими показниками для виокремлення класифікаційних підтипів кожного з відповідних складових елементів комплексу вбрання є етнографічні ознаки. Найперша з них – це матеріал. Залежно від того, з якого виду матеріалу виготовлявся одяг, його поділяли на:

- 1) за способом виготовлення – домотканий чи фабричний одяг;
- 2) за сировиною – лляний, конопляний, бавовняний, вовняний, шовковий, шкіряний, штучний, синтетичний одяг;
- 3) за технікою виготовлення – валяний, в'язаний, друкований, плетений, тканий одяг тощо.

Крім матеріалу, під час класифікації елементів народного строю Поділля обов'язково потрібно враховувати ще такі етнографічні ознаки, як:

- 1) крій – форму окремих шматків матеріалу;
- 2) конструкцію – способи з'єднання деталей крою;
- 3) техніку шиття – ручна або машинна;
- 4) технологію шиття – різновиди швів для поєднання деталей крою;
- 5) способи декорування, особливості їх технік, орнаментальних мотивів і кольорової гами;
- 6) види опорядження;
- 7) способи носіння складників;
- 8) характер поєднання елементів у певний комплекс.

Класифікаційною ознакою може слугувати безпосередньо призначення складових компонентів традиційної ноші подільських українців. За цією ознакою розрізняють:

- 1) святкове вбрання – найновіше, із кращого матеріалу, модного покрою, більше та яскравіше оздоблене, з доповненнями до одягу, яке зодягалось під час різноманітних релігійних та інших свят;
- 2) буденне вбрання – із грубішої тканини чи менш якісного матеріалу, простіше за кроєм, менше прикрашене або взагалі без декору; іноді це зношене святкове вбрання;
- 3) робоче вбрання – спеціальний костюм для певних видів праці;
- 4) обрядове вбрання – відповідний народний комплекс, багато та насичено декорований, зі спеціальними доповненнями до одягу, який одягали під час окремих обрядів (насамперед весільний, а також на сватання, заручини, хрещення, похорони («на смерть»¹⁹²⁹) тощо)¹⁹³⁰.

Усі названі групи одягу мають свою історію виникнення, тривалого розвитку й модифікації, а також чималу кількість місцевих варіацій, які пов'язані з вищезазначеними етнографічними ознаками та ще з назвами одіжі. Саме ці локально-зональні назви не рідко більше, ніж інші етнографічні ознаки розкривають її походження.

І, нарешті, за допомогою традиційної ноші можна було визначити етнічний, майновий та соціальний статус подільського селянина, а також його місце народження й проживання. У випадку етнічного стану костюм окреслював приналежність сільської особи до української нації чи іншої етнічної групи. За ознакою майнового положення народний стрій чітко розділяв такі поняття, як багатий (заможний) чи бідний. У разі виокремлення людини в соціальній структурі суспільства традиційне вбрання розмежовувало категорії – прості селяни та сільська інтелігенція тощо. Як своєрідний визначальний чинник географічного походження сільського населення одягові комплекси допомагали з'ясувати, з якої локальної зони, а подекуди й з якого окремого села (передусім за найбільш популярними техніками вишивки, різновидами й колористикою орнаментальних мотивів) був той чи інший подолянин, та розрізнити свій він чи чужий.

Отож, наведена вище класифікація компонентів традиційного комплексу вбрання українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в своїй сукупності сприяє всебічному відтворенню розмаїтого, багатобарвного та архаїчного феномена під назвою народна ноша подолян. За основу класифікації був взятий розподіл усіх видів складових українського традиційного костюма, який характеризувався комплексністю, на групи, підгрупи, типи та підтипи за ознаками статі, віку, функціональним використанням, типом крою, технікою виготовлення, матеріалом, розміром, формою, залежно від відповідної специфіки одягових елементів. Створення класифікації допомогло в систематизації існуючої літератури та джерел щодо різновидів одягу та полегшило пошук у них інформації про конкретний складник народного строю подільських українців.

¹⁹²⁹ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 63–64.

¹⁹³⁰ Косміна О. Традиційне вбрання українців... – С. 2–15; Матейко К. Український народний одяг... – С. 45–47; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 19–20; Стельмащук Г. Українській стрій... – 183–187.

3.2. Натільний і поясний одяг

На території Поділля, як і у всій Україні загалом у другій половині XIX – на початку XX ст., групу натільного одягу жінок та чоловіків складала виключно сорочка. Але регіонально, локально й локально-зонально вона відрізнялася способами крою, декорування та подекуди носіння. Загальновідомо, що найстаріші сорочки українців у цілому і подолян зокрема мали тунікоподібний крій. Однак у процесі історичного, культурного й соціально-економічного розвитку кількість різновидів покрою та оздоблення, особливо жіночих сорочок, значно збільшилася.

Але пізнання специфіки крою та характерних особливостей пошиття жіночих і чоловічих сорочок вимагає створення чіткої класифікації за усіма різноманітними, а не лише загальними критеріями. Попри все, до цього часу практично не створено єдиної загальної класифікації українських традиційних сорочок Поділля за всіма ознаками їх конструктивного рішення.

Тому на основі глибокого аналізу праць вітчизняних і закордонних учених й етнографів другої половини XIX – початку XXI ст. та за результатами ґрунтовного вивчення значної кількості колекцій із фондів досліджених нами музеїв, центрів і науково-навчальних лабораторій, а також приватних колекцій натільного одягу українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля нами здійснена спроба сформуванню найбільш повну класифікацію традиційних сорочок подолян на основі об'єднання та доповнення існуючих класифікацій.

Насамперед подільські народні сорочки як групу натільного одягу поділяють за статевою ознакою на дві підгрупи – чоловічі та жіночі, а за віковою – чоловічі, жіночі та дитячі. У свою чергу в кожній із цих підгруп, залежно від призначення, розрізняють три типи сорочок: *буденні, святкові й обрядові*. Буденні сорочки вирізнялися від інших грубішою тканиною (це домоткані лляні, конопляні або конопляно-лляні полотна переважно біло-сірих відтінків «десятка»–«тринадцятка» для пошиття підточок у жіночих сорочках та «чотирнадцятка» – буденних сорочок¹⁹³¹), наявністю підтички для можливості її заміни при зношені і незначним оздобленням або його повною відсутністю. Їх могли вишивати лише на манжетах, горловині, пазушному розрізі та іноді по долу вузькими орнаментальними смугами. Святкові вишиванки, які вдягали під час різних релігійних календарних празників, і обрядові сорочки, передовсім для заручин, весільні («слюбні»¹⁹³² або шлюбні) й «на смерть» шили додільного крою із значно тоншої та білішої тканини (також домотканих лляних, конопляних чи конопляно-лляних полотен «п'ятнадцятки» і «шістнадцятки»¹⁹³³ або фабричного бавовняного полотна) й пишно декорували вишивкою манжети, рукава, уставки, плечі, комір, пазушний розріз, пазуху, спину і зазвичай низ, а також прикрашали з'єднувальними оздоблювальними швами. До речі, святкова й обрядова жіноча подільська сорочка не розділялася поперечним швом на дві частини, як буденна, а завжди шилася додільною з огляду на вірування праукраїнців у те, що шов міг переділити життєвий шлях людини. Не рідко зношені святкові сорочки використовували як буденні, часто змінюючи крій із додільних на сорочки з підтичкою, яку при потребі міняли.

Щодо кольору українських народних жіночих та чоловічих сорочок усіх локальних зон Поділля, то з давніх-давен як загальнослов'янська традиція він був та залишився білим і в досліджуваний період. Білий як символ чистоти душі та помислів людини, символ спокою та внутрішньої гармонії. Хоча варто зазначити, що справжній білий колір завдяки найретельнішому вибілюванню міг бути тільки у лляного полотна, натомість матірчате полотно характеризувалося світло-сіруватим відтінком, з якого шили буденні сорочки. Тому у селян непорушним був звичай зодягати щонеділі чисту білу сорочку як ознаку святковості, відпочинку від тижневої роботи й, свого роду оновлення¹⁹³⁴.

Варто підкреслити, що в другій половині XIX – початку XX ст. українські як жіночі, так і чоловічі сорочки Поділля вважалися своєрідним визначальним чинником етнічного, соціального та вікового стану сільського населення, а також їх естетичного смаку й походження. Однак необхідно зауважити, що порівнянно з чоловічими, жіночі сорочки мали більше різновидів покрою та декорування.

Вперше загальну класифікацію українських традиційних жіночих сорочок запропонувала В. Білецька у своїй праці «Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация» (1929)¹⁹³⁵. Залежно від типу крою

¹⁹³¹ Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 153.

¹⁹³² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 107.

¹⁹³³ Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 153.

¹⁹³⁴ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 49–50.

¹⁹³⁵ Там само. – С. 43–109.

плечової частини виробу, дослідниця виділила чотири різновиди сорочок: тунікоподібні, з уставкою (вставкою, поликом), з цільнокрійним рукавом та на кокетці. Тунікоподібні авторка вважала найбільш архаїчним типом сорочок, для пошиття яких довге полотно складалося так, щоб обидві частини були однаковими, на плечах без швів, на заломі утворювався виріз для голови. Тунікоподібні (як чоловічі, так і жіночі) сорочки шилися без коміра з простою обшивкою навколо вирізу горловини. Окремо до перегнутого полотнища пришивалися під прямим кутом довгі широкі рукави, як правило, без чохла (манжет), бочки – прямокутні смужки полотна, за допомогою яких розширювали стан сорочки, та підрукавні клинці (ластки)¹⁹³⁶ – прямокутні смужки полотна, за допомогою яких розширювали рукава сорочки. Хоча побутували і варіанти тунікоподібних жіночих сорочок без бочків та ласток. Уставкові сорочки В. Білецька поділяла на два типи: сорочки з уставками, пришитими до основного полотнища по основі, та сорочки з уставками пришитими, по пітканню. Сорочки з уставками найчастіше призбиравали біля шиї, рукава пришивали під прямим кутом до стану й уставки. В сорочках з цільнокрійним рукавом або безуставкових рукава кроїли суцільно з уставками з одного полотнища і пришивали паралельно до стану (по основі). Ці сорочки характеризувалися густими зборками біля шиї, стоячим коміром, іноді боковою застібкою та розрізом, або зовсім не мали коміра. Згідно з дослідженнями вченої, уставкові й безуставкові сорочки набули поширення на території України на початку XIX ст., на відміну від сорочок на кокетці, котрі ввійшли в побут українок наприкінці XIX – на початку XX ст. У сорочках з кокеткою, кокетка викроювалася на ширину спинки, до якої пришивалися переднє і заднє полотнища. В порівнянні з плечовою частиною, конструктивне рішення стану жіночої народної сорочки було простішим і визначалося насамперед кількістю полотнищ. У східнослов'янських сорочках, залежно від ширини доморобного полотна, їх могло бути від трьох до шести (пізніше від двох) і розміщувалися вони симетрично або несиметрично відносно центру фігури. Стан стародавніх українських сорочок зшивався найчастіше з трьох, рідше чотирьох полотнищ, причому в об'ємі сорочка складала 140–145 см, а довжина мала бути такою, щоб поділ (низ, пелена) обов'язково виглядав з-під іншого одягу. В жіночих сорочках могла бути й додаткова довжина, яка служила напуском у поясі. Стан сорочки робили або суцільним (додільна сорочка), або відрізним (сорочка до підточки). Сорочка з відрізним станом складалася з двох частин: верхньої (станок, чохлик) та нижньої (підточка, підгичка)¹⁹³⁶.

Науковиця і етнографка К. Матейко вперше комплексно та ґрунтовно дослідила український народний одяг у однойменній праці в 1977 р.¹⁹³⁷. Вчена виокремила три конструктивних типи жіночих сорочок: тунікоподібні, з уставками і з кокеткою. Тунікоподібні вона поділила на сорочки з бочками та без бочків. Серед уставкових сорочок розрізняла сорочки з уставками, пришитими по основі або по пітканню, та сорочки з рукавами із підрукавними клинами або без них. Також на Київщині, Поділлі й Полтавщині авторка ще виділила четвертий тип сорочок – це сорочки з суцільним рукавом, зібрані навколо шиї і моршені на нитку (так звані сорочки-морщинки). За довжиною, згідно з дослідженнями К. Матейко, сорочки були додільні (суцільні), сорочки до підточки (з двох частин: станка і підточки) та короткі сорочки (переважно з кокеткою). Окрім цього, вона класифікувала сорочки за:

- способом сполучення полотнищ на плечах: сорочки з призборюванням горловини біля коміра (уставкові і безуставкові) та кроєні в перекидку (тунікоподібні);
- способом розміщення розрізу – пазушки, яка може бути посередині станка, збоку – на одному зі швів, на плечовому шві або іноді навіть на спині;
- формою коміра: сорочки зі стоячим коміром, викладеним коміром, пишно зібраною горловиною на вузеньку обшивку або на нитку, зовсім без коміра, з круглим або чотирикутним вирізом горловини (каре);
- способом оформлення рукавів: сорочки з вільними рукавами, з рукавами з манжетами або рукавами, зібраними на нитку і з лиштвою¹⁹³⁸.

Учена Р. Захарчук-Чугай, вивчаючи українську народну вишивку західних областей України¹⁹³⁹, зауважила, що розміщення вишивок на рукавах жіночих сорочок залежить від їх крою та характеру призбирування горловини. Авторка виділила лише три основні групи сорочок: тунікоподібні, уставкові та безуставкові, оминувши сорочки на кокетці¹⁹⁴⁰.

У колективній закордонній роботі «Український народний одяг» (1992)¹⁹⁴¹ подана класифікація сорочок за будовою їх основи – додільні (святкові) і до підточки (буденні). За різновидом плечового шва виокремлено такі три типи: сорочки до уставки, сорочки із суцільним рукавом та сорочки-хлоп'янки (без плечових швів), тобто теж не врахувавши сорочки на кокетці. Але до кожного типу сорочок було подано додаткові особливості їх конструктивного рішення. Так, сорочки до уставки та сорочки із суцільним

¹⁹³⁶ Там само. – С. 47–63.

¹⁹³⁷ Матейко К. Український народний одяг / К. Матейко. – К. : Наук. думка, 1977. – 224 с. : іл.

¹⁹³⁸ Там само. – С. 48–53.

¹⁹³⁹ Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України) / Р. В. Захарчук-Чугай. – К. : Наук. думка, 1988. – 190 с. : іл.

¹⁹⁴⁰ Там само. – С. 84.

¹⁹⁴¹ Український народний одяг (укр. і англ. мовами). – Торонто ; Філадельфія, 1992. – 311 с.

рукавом характеризувалися ластками, манжетами (чохлами, дудами, оторочками) або їх відсутністю (з обшивкою), коміром-стійкою, відкладним коміром або оформленням горловини обшивкою і двома петлями для стрічки. Сорочки-хлоп'янки шилися без плечевого шва з прямим рукавом, без коміра з обшивкою горловини і двома петлями для шнурка, з ластками та з бочками або без бочків (тобто як тунікоподібні). Сорочки також різнилися довжиною (довгі – до долу, середні – під коліна) та шириною рукавів (широкі і вузькі)¹⁹⁴². Крім цього, на Поділлі були поширені сорочки з морщинками – це уставкові або безуставкові сорочки, зібрані навколо шії і морщені на нитку¹⁹⁴³.

Науковиця і мистецтвознавиця Т. Кара-Васильєва в змістовному альбомі «Українська сорочка» (1994)¹⁹⁴⁴, класифікуючи сорочки за плечовим кроєм, теж виокремила тільки три їх види: тунікоподібні, поликові та без уставки з суцільним рукавом. В останньому виді сорочок, підкреслювала авторка, рукав пришивався паралельно до станка і призбирувався разом із вирізом горловини. Поликові сорочки були з пухликами (пухлики – це зібране у верхній частині рукава полотно в декілька рядів у зигзаги між зборками, яке пришивається до уставки) та без пухликів, призбирані навколо шії або з коміром¹⁹⁴⁵.

Учений та етнограф Г. Кожолянюк у своїй монографії, присвяченій етнографії Буковини (1999)¹⁹⁴⁶, за різновидом основи сорочок теж поділяв їх на додільні і до підтички (верхня частина – стан, станок, по поясниця, а нижня – подолки, підтичка). На території Буковинського Поділля в XIX – першій половині XX ст., згідно з дослідженнями автора, побутували такі типи жіночих сорочок, як: морщянки з суцільнокрійним рукавом або з уставкою, тунікоподібні – хлопнянки і сорочки на кокетці. Сорочка з суцільнокрійним рукавом мала назви «безполикова морщянка», «безполикова зморщенка» або «безполикова морщенка». В свою чергу сорочка-морщянка з уставкою називалася «сорочка з уставкою», «плечикова», «поликова морщянка», «поликова зморщенка» або «поликова морщенка». Конструктивною особливістю безполикової сорочки було те, що основні частини станка збиралися зверху на шнурок, утворюючи викот з густими зборками. А в поликовій сорочці зборки на викоті зашивалися на планку шириною в 1 см. Також нижній край рукава сорочки-морщянки обов'язково збирався «в чохла» або «в зморшку». У придністровській зоні Буковинського Поділля були поширені морщянки з дуже високими уставками, іноді аж до 20 см. До того ж з трьох боків навколо полика вшивалась окрема вишита смужка полотна шириною 1,5 см у вигляді рамки, що відокремлювала полик від інших частин рукава¹⁹⁴⁷.

Вчені М. Білан і Г. Стельмашук у ґрунтовній праці «Українській стрій» (2000)¹⁹⁴⁸ поділяли сорочки за конструктивним рішенням вже на чотири головних типи: перекидні, вуставкові, сорочки, в яких рукав був викроєний одночасно з вуставками, та сорочки на кокетках (гестках). Найдавнішими вони вважали перекидні сорочки, які шилися з одного полотна, складеного удвоє. Перекидними в народі називали тунікоподібні сорочки через спосіб їх пошиття, коли полотно складалося або ще перекидалося пополам. Подальшим розвитком перекидної сорочки була вуставкова, уставкова або поликова. Серед уставкових сорочок дослідники виокремлювали додільні (інша назва – вильотні) та з підточкою. Для плечевої частини поликової сорочки викроювали прямокутну вставку – полик, уставку, вставку у вигляді однієї четверті полотна, який перегинали по основі й ділили надвоє. Також у цьому типі сорочок автори вирізняли такі різновиди комірів: стійки, виложисті з заокругленими або прямими кінчиками. Інші типи сорочок могли бути без коміра, з обшивкою або без. У сорочках на кокетках горловина мала овальний або квадратний вирізи без коміра, з коміром-стійкою чи з виложистим коміром. Низ рукавів усіх типів сорочок, крім перекидної, завершувався обшивкою, чохлами або був прямий¹⁹⁴⁹.

Сучасна дослідниця традиційного натільного одягу українців Л. Лиганова у своїй праці «Сорочка-вышиванка кінець ХХ – початок ХХ вв.» (2003)¹⁹⁵⁰ теж виділяла чотири типи жіночих сорочок, як і В. Білецька, К. Матейко, М. Білан та Г. Стельмашук. Зокрема, тунікоподібні, з уставкою, з цільнокрійним рукавом та на кокетці. В свою чергу у сорочках з уставкою вона виокремлювала два підвиди: з плечевою вставкою, пришитою по основі, та з плечевою вставкою, пришитою по пітканню. А у натільних виробках з цільнокрійним рукавом авторка вирізняла сорочки, у яких прямий рукав пришивали тільки по основі та призбирували його по всій ширині разом з пілками стану та сорочки, у яких верхня частина рукава мала форму вставки, а рукав пришивали або по основі або по пітканню. Причому рукав міг бути вузьким (в одне полотно) або широким (в півтора полотна). Крім цього, авторка класифікувала сорочки за:

- оформленням горловини на: сорочки з коміром та без коміра;

¹⁹⁴² Там само. – С. 266–267.

¹⁹⁴³ Український народний одяг... – С. 103.

¹⁹⁴⁴ Кара-Васильєва Т. В. Українська сорочка. Альбом...

¹⁹⁴⁵ Там само. – С. 7–8.

¹⁹⁴⁶ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. Монографія...

¹⁹⁴⁷ Там само. – С. 241, 299–303.

¹⁹⁴⁸ Стельмашук Г. Українській стрій...

¹⁹⁴⁹ Там само. – С. 78–79.

¹⁹⁵⁰ Лиганова Л. А. Сорочка-вышиванка кінець ХХ – початок ХХ вв. / Л. А. Лиганова. – Донецьк : ДОКМ, 2003. –

- формою коміркою на: сорочки з коміркою стоячим або відкладним;
- формою вирізу горловини: сорочки з квадратним або круглим вирізом горловини;
- за способом оформлення низу рукавів на: сорочки з рукавами без манжет (незібрані прямі), сорочки з рукавами, призібраними шнурком у вузькій зборки-манжети, сорочки з рукавами з широкими манжетами, сорочки з рукавами, призібраними на нитку з наступною обшивкою вузькою смужкою полотна¹⁹⁵¹.

Вітчизняна науковиця Т. Ніколаєва у змістовному дослідженні «Український костюм. Надія на ренесанс» (2005)¹⁹⁵² поділила сорочки за основною ознакою конструктивного рішення також на чотири різновиди: тунікоподібні, із плечовими вставками, з суцільнокроєними рукавами та на кокетці. Локальна специфіка основних типів крою, на її думку, виявилась у способі поєднання плечової утавки та рукава зі станом, у розмірі та формі вставки, рукавів та ласток, у характері призібування верхньої частини рукава та горловини, в оформленні коміра та низу рукавів – манжет, а також у горизонтальному чи вертикальному членуванні стану сорочки. Плечові вставки мали прямокутну, пізніше трапецієподібну форму і вшивалися по основі або по підканню стану сорочки. І хоча на значній території України побутували обидва види уставкових сорочок, сорочка з уставками по основі була більш поширеною, а тому вважалася характерною «українською». За шириною уставка сягала або половини ширини доморобного полотнища, або всієї його ширини. Уставка шириною в половину полотнища вшивалася разом із рукавом як по основі, так і по підканню стану сорочки. При повній ширині полотнища уставка пришивалася лише по основі. Існувало два варіанта пришиття рукава до уставки: без призібування рукава або з призібуванням у дрібні збірки (пухлики). Особливістю подільської жіночої уставкової сорочки було те, що уставка шириною в половину полотнища була досить довгою, а вузький (в одне полотнище) рукав пришивався до неї незбираним. Це надавало сорочці об'єму в плечах та занижувало лінію рукава. Отже, форма поликових сорочок визначалася довжиною і шириною уставки та шириною рукава. Сорочки з суцільнокрійним рукавом були двох типів (обидва побутували у центральних районах України). Частина рукава першого типу сорочок мала форму уставки і рукав міг пришиватися або по основі, або ж по підканню. Рукав другого типу сорочок призібувався по всій ширині разом із горловиною та пілками стану і пришивався лише по основі. Рукав безуставкових сорочок міг бути вужчим (в одне полотно) або ширшим (в півтора полотна). Об'ємність верхньої частини сорочки залежала від розміру ласток. Наскільки ширшим робився рукав, настільки меншою була ластка. Сорочка на кокетці, вважає Т. Ніколаєва, продовжує розвиток народного крою сорочок з плечовими уставками, пришитими по підканню. Також дослідниця класифікує сорочки за іншими локальними ознаками, а саме:

- за цільністю стану сорочки були: додільні (стан сорочки суцільний) та до підтички (стан сорочки відрізний);

- за оформленням горловини на: сорочки з рясно призібраною горловиною; сорочки без коміра (призібраний викот овальної або квадратної форми горловини обшивався тасьмою чи вузькою смужкою полотна, на кінцях обшивки робилися петлі, крізь які протягувалася стрічка для зав'язування); сорочки з коміром-стійкою; сорочки з відкладним коміром;

- за оформленням низу рукавів: сорочки з рясно призібраними рукавами і викінченими відповідно обшивкою або манжетом (чохла – «чохласті сорочки»); сорочки з рукавами, що завершуються манжетами, зібраними у збори (брижі), і викінченими оборкою¹⁹⁵³.

Дослідники також виокремлювали тунікоподібні, уставкові (з плечовими вставками), безуставкові (суцільні з уставкою рукави) сорочки та сорочки на кокетці. Сорочка на кокетці під впливом міської моди отримала ще іншу назву – талійка. Розділяла авторка жіночі сорочки й за конструктивними особливостями основи сорочки (додільні та до підточки), горловини (без коміра та стоячим або відкладним коміром) та низу рукавів (прямі рукави, призібрані рукави з манжетами або без)¹⁹⁵⁴.

Подільські науковці Є. Причепій і Т. Причепій, вивчаючи вишивку переважно південних районів Східного Поділля, у своїй відповідній праці (2007)¹⁹⁵⁵ підкреслили, що для цієї подільської території були характерні насамперед два типи сорочок: без уставки та гестки¹⁹⁵⁶.

Дослідниця традиційного вбрання українців О. Косміна в однойменній роботі (2008)¹⁹⁵⁷, також виділила чотири різновиди сорочок: тунікоподібні, з уставкою, з цільнокрійним рукавом та на кокетці. Окремо авторка описала інші локальні конструктивні особливості жіночих сорочок без формування загальної класифікації натільного одягу¹⁹⁵⁸.

¹⁹⁵¹ Лыганова Л. А. Сорочка-вышиванка конец XX – начало XX вв... – С. 8–14.

¹⁹⁵² Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс...

¹⁹⁵³ Там само. – С. 107–115.

¹⁹⁵⁴ Там само. – С. 247–248.

¹⁹⁵⁵ Вишивка Східного Поділля : альбом / [автори : Є. М. Причепій, Т. І. Причепій, керівник проекту : Л. П. Лихач]. – К. : Родовід, 2007. – 344 с. : іл.

¹⁹⁵⁶ Там само. – С. 51 : іл.

¹⁹⁵⁷ Косміна О. Традиційне вбрання українців...

¹⁹⁵⁸ Там само. – С. 113.

Більш чітку та розгалужену класифікацію саме подільських сорочок запропонувала вчена Л.°Булгакова-Ситник у своїй монографії «Подільська народна вишивка: Етнографічний аспект» (2005)¹⁹⁵⁹. За особливостями крою вона виділила такі важливі елементи жіночої сорочки: 1) оформлення плечової частини; 2) пазушного розрізу; 3) вирізу горловини; 4) низу рукавів.

За оформленням плечової частини авторка розрізняла такі групи сорочок: без плечових швів (тунікоподібні), з плечовими вставками (суцільнокроєними з рукавом або пришитими по основі чи по підканню), з нагрудною чи плечовою кокеткою.

За оформленням пазушного розрізу виокремлювала сорочки: без застібки, із застібкою, із застібкою, прикритою манишкою, без пазушного розрізу.

За оформленням вирізу горловини поділяла сорочки на підгрупи:

- без коміра: навколо ший зібрані і морщені на нитку (сорочки-морщинки), з обшивкою, без обшивки, з випущеною оборкою;

- з коміром: з пришитим коміром-стійкою; коміром-стійкою, утвореним зібраними та скріпленими вишивкою «по брижах» збирочками; пришитим виложистим коміром.

За оформленням низу рукавів вирізняла сорочки: з пришитими прямими манжетами; з манжетами, утвореними зібраними і вишитими «по брижах» дрібними складочками; з призбираними під облямівку краями; з випущеною шлярочкою або пришитою оборкою; незібрані на зап'ясті (холошні)¹⁹⁶⁰.

Хоча запропонована Л. Булгаковою-Ситник класифікація жіночого натільного одягу є найбільш розширеним з усіх наведених вище варіантів, але теж не зовсім повноцінним та досконалим. Крім цього, науковиця об'єднала уставкові й безуставкові сорочки в одну групу, однак вони мають різні конструктивні рішення і власні підгрупи, як бачимо з аналізу згаданих перед цим праць. Також, досліджуючи вишивку Поділля, учена віднесла до території Поділля частину Волині (північні райони Тернопілля і Хмельниччини), частину Опілля (західні райони Тернопілля) та абсолютно не врахувала територію Буковинського Поділля й частину території Східного Поділля (окремі відповідні подільські райони Житомирської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської та Черкаської областей)¹⁹⁶¹. Тому подану Л.°Булгаковою-Ситник класифікацію не можна назвати чисто та повноцінно подільською.

Таким чином, враховуючи вищезазначений матеріал, сформуємо класифікацію традиційних жіночих сорочок українців Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. за такими основними ознаками, як:

I. За способом крою:

1) *основи сорочки* подільський жіночий натільний одяг поділяють на:

- *додільні*¹⁹⁶² (*вильотні*) – сорочки з суцільним станом, які шили з одного шматка полотна та носилися на свято (*святкові*) або використовувалися для обрядів (*сорочки для заручин, весільні чи шлюбні* («*слюбні*» – с. Боришківці¹⁹⁶³, Борщівський р-н, Західне Поділля));

- *сорочки з підточкою*¹⁹⁶⁴ (*підтичкою* або *до підточки, підтички*) – з відрізним станом, складалися з двох частин: верхня частина (*станок, чохлак, поясниця*) була з тонкого полотна, а нижня (*підточка, підтичка, підтячка (пітячка)*¹⁹⁶⁵, *подолки*) – з грубішого полотна (із метою економії та практичності, тому що підточка зношувалася швидше, ніж верх);

- *сорочки до підточки*, які одягалися окремо від підточки (підточка шилася у вигляді спідниці теж з полотна – *сорочки з відрізною підточкою-спідницею* або *галькою*¹⁹⁶⁶ (сс. Вовківці¹⁹⁶⁷, Кривче¹⁹⁶⁸, Борщівський р-н¹⁹⁶⁹, Західне Поділля; Заставнівський р-н¹⁹⁷⁰, Буковинське Поділля; с. Гораївка¹⁹⁷¹, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля));

2) *плечової частини* розрізняють такі підтипи жіночих сорочок:

- без плечових швів, кроєні *в перекидку* (давні *тунікоподібні*¹⁹⁷², *вперекидку*¹⁹⁷³, *перекидні* або

¹⁹⁵⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ...

¹⁹⁶⁰ Там само. – С. 186–187.

¹⁹⁶¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 7; Іваневич Л. Історико-географічні та історико-етнографічні межі дослідження народного вбрання українців Поділля... – С. 97–98.

¹⁹⁶² Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1780.

¹⁹⁶³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 107.

¹⁹⁶⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 2032.

¹⁹⁶⁵ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

¹⁹⁶⁶ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

¹⁹⁶⁷ Там само. НМТ – 2800.

¹⁹⁶⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 291.

¹⁹⁶⁹ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19..

¹⁹⁷⁰ Там само. – С. 18–19.

¹⁹⁷¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1124.

¹⁹⁷² Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1244.

¹⁹⁷³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9232.

перегинкові¹⁹⁷⁴ сорочки; новіші хлоп'янки¹⁹⁷⁵, або хлопнянки¹⁹⁷⁶, які побутують з початку ХХ ст.) сорочки були двох варіантів: з бочками нижче рукавів по основі або без бочків;

- з плечовими вставками (уставкові¹⁹⁷⁷ (с. Долиняни¹⁹⁷⁸, Хотинський р-н, Буковинське Поділля; с. Боришківці¹⁹⁷⁹, Борщівський р-н, Західне Поділля; с. Зелені Курилівці¹⁹⁸⁰, с. Куча¹⁹⁸¹, Новоушицький р-н¹⁹⁸², Центральне Поділля); вуставкові¹⁹⁸³, або поликові¹⁹⁸⁴, сорочки з уставками (поликами) спочатку прямокутної, а пізніше трапецієподібної форми) двох варіантів:

- уставки, пришиті по основі (найбільш поширенні на Поділлі) або по пітканню;

- уставки0 пришиті до рукава без його призбирування або з призбируванням верхньої частини рукава у декілька рядів дрібних збірок із зигзагами між ними (уставкові сорочки з пухликами¹⁹⁸⁵, морщенки з пухликами¹⁹⁸⁶);

- з суцільнокрійним рукавом (безуставкові¹⁹⁸⁷ (с. Загнітків¹⁹⁸⁸, Кодимський р-н, Одещина, Східне Поділля; с. Чехи¹⁹⁸⁹, Старосинявський р-н, Центральне Поділля), безуставкові¹⁹⁹⁰, або безполикові, сорочки) двох варіантів:

- прямий рукав пришитий лише по основі та призбираний по всій ширині разом з пілками стану (рукав-реглан);

- верхня частина рукава мала форму вставки, а рукав пришивали, або по основі, або по пітканню;

- з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками¹⁹⁹¹ чи гестками (сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою¹⁹⁹² або «кокеточні» сорочки – Буковинське Поділля (переважно у Хотинському р-ні¹⁹⁹³); сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою, гестки¹⁹⁹⁴ – Західне Поділля; сорочки-гестки, сорочки з гесткою, гестки, сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою – Східне (Вінницька обл.¹⁹⁹⁵, Кіровоградська обл.¹⁹⁹⁶, Одеська обл.¹⁹⁹⁷) і Центральне Поділля; гестка з пухликами – Теплицький р-н, Східне Поділля¹⁹⁹⁸);

- сорочки-блузки (блузи¹⁹⁹⁹, блузки, блюзки) з фабричного полотна довжиною до талії, переважно з суцільнокрійними рукавами (рукав реглан) або вперекидку без пазушного розрізу – трапляються з початку ХХ ст. на Західному Поділлі, окрім наддністрянських районів²⁰⁰⁰, а з 30-х рр. ХХ ст. стають популярними на території всього Поділля;

3) пазушного розрізу зустрічаються такі підтипи жіночих сорочок:

- без пазушного розрізу: без застібки; із застібкою збоку на плечі; із застібкою ззаду на спині (хоча застібки на плечовому шві або на спині подекуди розглядають як своєрідні способи розміщення розрізу пазушки);

- з одним пазушним розрізом по центру відкритим або закритим планочкою: без застібки; із застібкою на один або декілька гудзиків чи заклепок (затрасок); із зав'язками – вузькими стрічками, тороками, шнурочками з китичками (одинарними чи подвійними) або без них (зав'язки стягують по всій довжині

¹⁹⁷⁴ Там само. Т – 3225.

¹⁹⁷⁵ Там само. Т – 4809; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 795.

¹⁹⁷⁶ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 573, 4587, 7397, 17001, 18703, 19892; група «тканини». Т – 137, 657; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1192.

¹⁹⁷⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1265, 2275, 2317, 2322, 2412, 2439, 2606, 2741, 2860, 2915, 3041, 3042; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2786, 3304.

¹⁹⁷⁸ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 106.

¹⁹⁷⁹ Там само. КВ (вбрання) – 107.

¹⁹⁸⁰ Там само. КВ (вбрання) – 98, 101, 103.

¹⁹⁸¹ Там само. КВ (вбрання) – 104.

¹⁹⁸² Там само. КВ (вбрання) – 97, 100.

¹⁹⁸³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1780.

¹⁹⁸⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16821.

¹⁹⁸⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3570; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3424; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 59.

¹⁹⁸⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 46.

¹⁹⁸⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 986.

¹⁹⁸⁸ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 99.

¹⁹⁸⁹ Там само. КВ (вбрання) – 102.

¹⁹⁹⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 2032.

¹⁹⁹¹ Там само. КН – 8854.

¹⁹⁹² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 28088.

¹⁹⁹³ Там само. III – 28088.

¹⁹⁹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1412.

¹⁹⁹⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

¹⁹⁹⁶ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/9, 11/8, 11/7.

¹⁹⁹⁷ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 4155, 4156.

¹⁹⁹⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

¹⁹⁹⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2702.

²⁰⁰⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 200–201.

горловини або вставлені у дві петлі чи пришиті біля пазушного розрізу в одному або декількох місцях); з наполовину зашитим пазушним розрізом із застібкою чи зав'язками;

- з одним пазушним розрізом збоку із застібкою, прикритою манишкою²⁰⁰¹ (манишкою, манижкою – накладна застібка);

- з двома пазушними розрізами з обох боків, один з яких заштитий, а інший на застібці (у сорочках-гестках);

4) вирізу горловини жіночі сорочки Поділля поділяються на:

- без коміра: з незібраною горловиною з обшивкою²⁰⁰² або без обшивки; з пишно зібраною горловиною на вузеньку обшивку або на нитку (сорочки зі «зморшкою» чи «зморщечкою»²⁰⁰³, з «морищичкою»²⁰⁰⁴ чи «морищинкою» або зморщені сорочки, сорочки-морищинки, зморщенки, морищанки, морищеники, морищинки²⁰⁰⁵, морищянки були як уставкові²⁰⁰⁶, так і безуставкові²⁰⁰⁷); з випущеною оборкою (шляркою);

- з коміром: коміром-стійкою²⁰⁰⁸ пришитим; коміром-стійкою, утвореним зібраними та скріпленими вишивкою «по брижах» зборочками; виложистим (відкладним²⁰⁰⁹, викладеним) коміром (з гострими чи заокругленими кутиками), пришитим по всій довжині горловини без основи або на стійці чи пришитим лише до передньої частини горловини (одинарним чи подвійним – у гестках); виложистим коміром, обшитим навколо по всій довжині шляркою;

5) низу рукавів сорочки подолянок бувають:

- без манжет, вільні незібрані на зап'ясті прями рукави (холошні);

- з призбираними на нитку або під облямівку (вузьку обшивку) краями (так звані рукава зібрані «в чохла» або «в зморшку» сорочки-морищинки);

- з випущеною шляркою²⁰¹⁰ або пришитою оборкою²⁰¹¹;

- з пришитими прямими без оборки або з оборкою²⁰¹² манжетами (чохлами, дудами): до призібраних у складки²⁰¹³ або дрібні зборки (брижі)²⁰¹⁴ рукавів чи до рукавів, закладених у застрочені середньої ширини складки;

- з манжетами, утвореними зібраними дрібними зборками (брижами та оздоблені вишивкою «по брижах» – в окремих селах Заставнівського р-ну Буковинського Поділля такі сорочки мали назву «брижанки»²⁰¹⁵);

- з манжетами, утвореними закладеними та застроченими середньої ширини складочками;

б) стану виробу вирізняють жіночі сорочки:

- з бічними бочками від пройми до долу сорочки (прямими або косоклинінними²⁰¹⁶) чи до лінії підтички (прямими) – з одного²⁰¹⁷ або двох боків;

- без бічних бочків;

- з бічними клинцями: з одного боку або по обидва боки, пришитими від лінії підтички до долу сорочки або від долу догори на одну третину довжини підтички;

- без бічних клинців;

- з прямими бічними бочками (одним²⁰¹⁸ або двома²⁰¹⁹) та бічними клинцями;

- зі шляркою з домотканого полотна або фабричним (чи вив'язаним гачком) мереживом по низу.

II. За формою:

1) вирізу горловини виділяють сорочки українок Поділля з: прямокутним, квадратним, круглим, овальним або трапецієподібним вирізом;

2) рукавів трапляються жіночі сорочки з:

²⁰⁰¹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 867.

²⁰⁰² Там само. КН – 2032.

²⁰⁰³ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 61.

²⁰⁰⁴ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1362.

²⁰⁰⁵ Там само. Т – 1232.

²⁰⁰⁶ Там само. Т – 1216; Фонди ЧОХМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2036, 4141, 4143, 7334, 7335, 7364, 7365, 7366, 7369, 8567, 8473, 16657.

²⁰⁰⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20847.

²⁰⁰⁸ Там само. КН – 2035.

²⁰⁰⁹ Там само. КН – 1780.

²⁰¹⁰ Там само. КН – 2032.

²⁰¹¹ Там само. КН – 986.

²⁰¹² Там само. КН – 2036.

²⁰¹³ Там само. КН – 21323.

²⁰¹⁴ Там само. КН – 2033.

²⁰¹⁵ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19.

²⁰¹⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 2032.

²⁰¹⁷ Там само. КН – 986.

²⁰¹⁸ Там само. КН – 20090.

²⁰¹⁹ Там само. КН – 2031.

- широкими рукавами (у півтора полотнища²⁰²⁰);
- вузькими рукавами (в одне полотнище, більш характерні для Поділля);
- з рясованими рукавами (з дрібними складками на всій площині рукавів – *гофровані, рясовані*²⁰²¹ або «*рішені*» сорочки)²⁰²²;
- з підрукавними клинцями²⁰²³ (*ластками, ластовицями*);
- без підрукавних клинців.

III. За довжиною:

1) *виробу* подільські жіночі сорочки поділяються на:

- довгі (*довгополі*);
- середньої довжини (*під коліна*);
- короткі (*сорочки до підточки* або *короткополі*);

2) *рукавів* виокремлюють такі підтипи сорочок подолянок:

- з *короткими* рукавами²⁰²⁴;
- з *четвертними* рукавами²⁰²⁵;
- з *довгими* рукавами²⁰²⁶.

У традиційному строї подільських чоловіків вишита сорочка також, як і в жінок, виконувала етнодиференціюючу, визначально-вікову, естетичну, обрядову та урочисто-святкову функції. А однією з регіонально-локальних ознак натільного одягу подолян були особливості крою. Тому у свою чергу традиційні чоловічі сорочки українців Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. можна поділити за такими класифікаційними ознаками, як:

I. За способом крою:

1) *плечової частини* розрізняють такі підтипи чоловічих сорочок Поділля:

- без плечових швів, кроєні *в перекидку*²⁰²⁷ (*тунікоподібні*²⁰²⁸ (с. Зелені Курилівці²⁰²⁹, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *вперекидку*²⁰³⁰, *перекидні*) сорочки були двох варіантів: з бочками нижче рукавів по основі або без бочків;

- з плечовими вставками (*установкові, вуставкові, або поликові, сорочки з установками* (вставками, поликами), пришитими по основі до рукава з його призбируванням (на Західному Поділлі місцева назва – *кошуля*²⁰³¹);

- з нагрудними, плечовими²⁰³² або нагрудно-плечовими²⁰³³ кокетками чи гестками (*сорочки на кокетці* або *сорочки з кокеткою* (Буковинське та Західне²⁰³⁴ Поділля), *сорочки на кокетці, сорочки-гестки* або *гестки* (назви на Східному (Вінницька обл.²⁰³⁵ й Одеська обл.²⁰³⁶) та Центральному Поділлі²⁰³⁷), *сорочки з опліччям* (з нагрудно-плечовою кокеткою – Новоушицький р-н²⁰³⁸, Центральне Поділля), *сорочки з підопліччю* (с. Миколаївка, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля)²⁰³⁹), *сорочка-полуботківка* (гестка з плечовою кокеткою – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля)²⁰⁴⁰): з бочками або без;

2) *пазушного розрізу* трапляються такі підтипи чоловічих сорочок:

- з *одним пазушним розрізом по центру* відкритим або закритим планочкою: без застібки; із застібкою на один або декілька гудзиків чи заклепок (*затрасок*); із зав'язками – вузькими стрічками (*гарусівками*),

²⁰²⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20089.

²⁰²¹ Савка Г. Одяговий жіночий комплекс південних районів Тернопілля... – С. 254.

²⁰²² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6424.

²⁰²³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 12584.

²⁰²⁴ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 9, 11.

²⁰²⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23055 (Вінниччина); Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 320.

²⁰²⁶ Там само. КВ – 146, 425, 479, 563, 573; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 89, 104.

²⁰²⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 8853.

²⁰²⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7770, 10432, 16344, 16822; група «тканини». Т – 508; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 55.

²⁰²⁹ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 105, 108.

²⁰³⁰ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 108, 210.

²⁰³¹ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 264; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

²⁰³² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1743, 1974, 2229, 2859, 3588.

²⁰³³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 199.

²⁰³⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2566, 2626, 2695, 2989, 6375, 9323.

²⁰³⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1743, 3588.

²⁰³⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20360; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 38, 5192; Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4542.

²⁰³⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2415.

²⁰³⁸ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 109.

²⁰³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2859.

²⁰⁴⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1176.

тороками, шнурочками з китичками (одинарними чи подвійними) або без них (зав'язки стягують по всій довжині горловини або вставлені у дві петлі чи пришиті біля пазушного розрізу в одному або декількох місцях); з наполовину зашитим пазушним розрізом із застібкою чи зав'язками;

- з одним пазушним розрізом збоку із застібкою, прикритою манишкою²⁰⁴¹ (манішка, маніжка – накладна застібка);

3) *вирізу горловини* подільські сорочки чоловіків поділяються на:

- без коміра: з незібраною горловиною з обшивкою²⁰⁴² або без обшивки; з зібраною горловиною на обшивку;

- з коміром: стійкою²⁰⁴³; виложистим (відкладним²⁰⁴⁴, викладеним) коміром;

4) *низу рукавів* чоловічі сорочки бувають:

- без манжет, вільні незібрані на зап'ясті прями рукави (холошні)²⁰⁴⁵;

- з призбираними під облямівку (вузьку обшивку) *краями* (так звані рукава зібрані «в чохла» або «в зморшку» сорочки);

- з *пришитими* прямими *манжетами*²⁰⁴⁶ (чохлами, дудами): до призібраних у складки або дрібні зборки (брижі) рукавів чи до рукавів, закладених у застрочені середньої ширини складки;

- з *манжетами*, утвореними зібраними дрібними зборками (брижами);

5) *стану сорочки* розрізняють:

- з *бічними бочками* (прямими²⁰⁴⁷ або косоклиніними²⁰⁴⁸) від пройми до долу сорочки з двох боків;

- без бічних бочків;

- з *бічними клинцями* по обидва боки²⁰⁴⁹, пришитими від долу сорочки догори на одну-дві третини її довжини;

- без бічних клинців²⁰⁵⁰;

- з *прямими бічними бочками* та *бічними клинцями*;

II. *За формою*:

1) *вирізу горловини* виділяють подільські чоловічі сорочки з: прямокутним, квадратним або круглим вирізом;

2) *рукавів* трапляються чоловічі сорочки з:

- *вузькими рукавами* (в одне полотнище, більш характерні для Поділля²⁰⁵¹);

- з *підрукавними клинцями*²⁰⁵² (*ластками, ластовицями*);

- без *підрукавних клинців*²⁰⁵³.

III. *За довжиною*:

1) *виробу* чоловічі сорочки бувають:

- середньої довжини (*до колін, під коліна*²⁰⁵⁴);

- короткі (*короткополі*²⁰⁵⁵);

2) *рукавів* виокремлюють такі підтипи чоловічих сорочок:

- з *короткими рукавами*;

- з *довгими рукавами*²⁰⁵⁶.

У другій половині XIX – на початку XX ст. натільним і практично основним одягом українських сільських дітей у теплу погоду вважалася сорочка. Зазвичай дитячі сорочки усіх чотирьох субрегіонів Поділля були малими копіями дорослих виробів, а для зовсім маленьких дітей крій сорочок у дівчаток та хлопчиків був однаковим. Також для дітей молодшого віку сорочки рідко шилися з нового матеріалу. Передусім це були цілі місця зі зношених дорослих сорочок. Довжина їх переважно сягала долу, пізніше до колін та до талії. Носилися сорочки найчастіше під вузьку крайку або ширший пояс. Буденні дитячі сорочки так само відрізнялися від святкових гіршою якістю матеріалу та меншою кількістю оздоблення або взагалі його відсутністю. До того ж буденні сорочки діти одягали без будь-якого поясного одягу, аж до

²⁰⁴¹ Там само. КН – 199.

²⁰⁴² Там само. КН – 13912, 14327, 17312, 20940.

²⁰⁴³ Там само. КН – 199.

²⁰⁴⁴ Там само. КН – 8853.

²⁰⁴⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 545.

²⁰⁴⁶ Там само. КН – 8853.

²⁰⁴⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4150.

²⁰⁴⁸ Там само. III – 10432, 17546.

²⁰⁴⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2924; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». КН – 13912.

²⁰⁵⁰ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 508.

²⁰⁵¹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 545.

²⁰⁵² Там само. КН – 8849.

²⁰⁵³ Там само. КН – 1143, 8853.

²⁰⁵⁴ Там само. КН – 13912, 14327, 17312.

²⁰⁵⁵ Там само. КН – 199.

²⁰⁵⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 545.

досягнення ними повноліття. І лишень на свята доповнювали комплекс вбрання відповідними статі стегновими виробами²⁰⁵⁷.

Широким різноманіттям на Поділлі у цей час характеризувався й поясний одяг, окремі види якого були реліктовими (насамперед незшиті та частково зшиті типи). При формуванні класифікації подільського стегового одягу були враховані такі критерії, як тип крою, способи виготовлення, оздоблення й частково носіння, а також матеріал із зазначенням місця локального або локально-зонального побутування та місцевих назв виробів при наявності такої інформації. Варто також зазначити, що складові компоненти цієї групи, залежно від призначення, вирізнялися як буденні, святкові й обрядові. Святкові й обрядові стегові вироби були відмінними від буденних формою (до прикладу, плахти носили лише у свята) та наявністю певного декору в окремих типах компонентів (у т. ч. й подекуди яскравішої ткані орнаментациі).

Отож основний комплекс вбрання подолян другої половини ХІХ – початку ХХ ст. за ознакою функціонального використання включав, крім натільної одіжі, групу поясного або стегового одягу, який в залежності від статі поділявся на:

а) жіночий поясний одяг:

- незшитий: одно- та двоплатові *запаски* (одноплатова *запаска* – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; одноплатова *запаска* – Західне Поділля²⁰⁵⁸, с. Яланець²⁰⁵⁹, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; двоплатова *запаска* – с. Гермаківка²⁰⁶⁰ Борщівського р-ну, Західне Поділля, с. Коржівці²⁰⁶¹ Деражнянського р-ну, с. Шебутинці²⁰⁶² Новоушицького р-ну, Центральне Поділля): ткані килимовою технікою (*килиміві запаски* – Західне Поділля²⁰⁶³) або поперечними смугами (*перебірні* або *смугасті запаски* – Західне Поділля²⁰⁶⁴, Східне й Центральне Поділля²⁰⁶⁵), штаметові або саржеві сині (зелені) *запаски* (Східне Поділля²⁰⁶⁶); рясовані в дрібні складки (*рясовані* або *гофровані запаски* – Буковинське та Західне Поділля²⁰⁶⁷); вишиті бісером, склярусом і лелітками (Буковинське і Західне Поділля²⁰⁶⁸); з вовняними френзелями (китицями, тороками – Західне Поділля²⁰⁶⁹) чи бісерними тороками (місцева назва «*тріпало*» – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁰⁷⁰) або без (Західне Поділля²⁰⁷¹; Поділля);

- незшитий або частково зшитий розпашний: *горбатки*²⁰⁷² (*горботки*; *прості* та «*багацькі*» *горбатки*, або *горботки* (так звані *горботки-трикольорки* – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); *горботка* – чорна з темно-червоною широкою (4,5 см) смугою по основі, обрамленою жовтою і зеленою вузькими смужечками, а також бічними вертикальними широкими коричневими смугами з жовто-синіми і жовто-зеленими смужечками по боках (на чорне тло у центрі виробу залишається 60 см) з с. Самушин Заставнівського р-ну, Буковинське Поділля²⁰⁷³; *горбатка (обгортка)* – чорна у зелено-червоно-білу і жовто-фіолетову смужку з обох боків, вгорі й внизу з с. Окопи Борщівського р-ну, Західне Поділля²⁰⁷⁴; *горбатка* (місцева назва «*плахта*») – чорно-баклажанова у зелено-біло-фіолетову смужку з обох боків, вгорі і внизу з смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁰⁷⁵; *горбатки (обгортки)* – зшиті з двох тканих вовняних полотнищ з однотонним коричневим або чорним полем та бічними різнокольоровими смугами загальною шириною по 39 см з кожного боку й двома вузькими геометричними орнаментами (3 см) на віддалі 14 см від верхнього і нижнього країв виробу (с. Сапогів (коричнева)²⁰⁷⁶, с. °Кривче (чорна)²⁰⁷⁷ Борщівський р-н, Західне Поділля); *горбатка (обгортка)* – чорна з червоними і жовто-зеленими смугами відповідно вгорі та внизу з с. Слобода-Яришівська, Могилів-Подільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁰⁷⁸; *горбатка* – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *гуні*

²⁰⁵⁷ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 72.

²⁰⁵⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 6004.

²⁰⁵⁹ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 1401.

²⁰⁶⁰ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7227.

²⁰⁶¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

²⁰⁶² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 243.

²⁰⁶³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2352, 2412 (V), 2498, 2703, 2708, 2709, 2710, 2829, 6610.

²⁰⁶⁴ Там само. Т – 273, 439, 570, 1555, 2177, 2558, 8727, 8798; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530.

²⁰⁶⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

²⁰⁶⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.

²⁰⁶⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1212, 2875, 7352.

²⁰⁶⁸ Там само. Т – 1558.

²⁰⁶⁹ Там само. Т – 1040, 1230, 2498, 2709.

²⁰⁷⁰ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 954.

²⁰⁷¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1555.

²⁰⁷² Там само. Т – 425, 4087, 5507; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 557.

²⁰⁷³ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 967.

²⁰⁷⁴ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». БКМ – 1166.

²⁰⁷⁵ Там само. Група «побут, етнографія». ПЕ – 243.

²⁰⁷⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425.

²⁰⁷⁷ Там само. Т – 240.

²⁰⁷⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 696.

(*гуньки*; червона гунька, підшита по низу оксамитом – с. Нишівці, Мурованокуриловецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁰⁷⁹; червона гунька, підшита вгорі й внизу чорною тканиною, – с. Яланець, Бершадський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁰⁸⁰; чорна вовняна гунька з вузькими вертикальними білими й оранжевими смугами з обох боків, широкою вишневою і вузькими зеленими й оранжевими смугами по верху і по низу – с. Куча²⁰⁸¹, Новоушицький р-н; с. Шебутинці²⁰⁸² Новоушицького р-ну (чорна вовняна гунька у червону, синю і білу смуги) і Бакота, затоплене село Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля; чорна вовняна гунька з темно-вишневим пітканням та в білу, жовту, зелену й синю смуги – с.°Бучая, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁰⁸³), *катраниці* (*запаски-катраниці*, *катринці* ткани чорні вовняні з різнокольоровими смугами з боків та вгорі й внизу – Вінниччина, Східне Поділля та придністровські села Кам'янець-Подільського р-ну²⁰⁸⁴, Центральне Поділля; *катриниць*, або *катраниця* – с.°Нефедівці, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; *катриниць* (*гунька*, *юбка*) – с. Рогізна²⁰⁸⁵, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; *катриниця* чорна в біло-жовто-синю смужку – Бакота²⁰⁸⁶, затоплене село Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля), *обгортки*²⁰⁸⁷ (Поділля; *обгортка* чорна у різнокольорову смужку – с. Гермаківка²⁰⁸⁸ і с. Сапогів²⁰⁸⁹ Борщівського р-ну²⁰⁹⁰, Західне Поділля; *обгортка* чорна в біло-жовто-зелену смужку з боків, навколо пояса й по низу – с. Окопи²⁰⁹¹, Борщівський р-н, Західне Поділля; вишнево-чорна *обгортка* – с. Носківці Жмеринського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля²⁰⁹²; *обгортка* чорна в біло-жовту повздовжню смужку з боків та в жовто-синю поперечну смужку навколо пояса й по низу – с. Рогізна²⁰⁹³, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; *обгортка* чорна з вишнево-зеленими смугами – с. Куча²⁰⁹⁴, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; Новоушицький²⁰⁹⁵ і Чемеровецький р-ни, Центральне Поділля), *опинки* (*опинка* (*горбатка*, або *обгортка*) чорна тканина вовняна з рослинним орнаментом на трьохкольорових полах – с. Вербівці²⁰⁹⁶, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля²⁰⁹⁷; *гопинка*, обшита «золотом» (золотистою ниткою сухозлітка) – с. Старий Остропіль²⁰⁹⁸, Старокостянтинівський р-н, Центральне Поділля), *плахти* (традиційні частково зшиті розпашні вовняні домоткані у квадрати з геометричним орнаментом – Східне²⁰⁹⁹ (с. Ягідне, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл.²¹⁰⁰; м. Бердичів, Житомирська обл.²¹⁰¹; Балтський р-н, Одеська обл.²¹⁰²; Одещина²¹⁰³) і південно-східні р-ни Центрального Поділля²¹⁰⁴), *фати* (*фоти*²¹⁰⁵, *фоти з фустами* – Буковинське Поділля²¹⁰⁶; *фота* з тонкововняної чорної тканини з фіолетовими широкими та білими вузькими смугами по низу й з одного боку, а також з тороками внизу – Буковинське Поділля²¹⁰⁷; *підфота* – обгортка у вигляді білої фабричної тканини з тканим геометричним орнаментом і тороками по низу, яка зодягалася під фоту, с. Мосорівка²¹⁰⁸, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля);

²⁰⁷⁹ Там само. Т – 3936.

²⁰⁸⁰ Там само. Т – 1775.

²⁰⁸¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 168.

²⁰⁸² Там само. Т – 22/1, 22/2.

²⁰⁸³ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 1680.

²⁰⁸⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 809, 810.

²⁰⁸⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16.

²⁰⁸⁶ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 112.

²⁰⁸⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240.

²⁰⁸⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7226.

²⁰⁸⁹ Там само. Т – 7224/3.

²⁰⁹⁰ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 1166.

²⁰⁹¹ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 111.

²⁰⁹² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2781.

²⁰⁹³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 110.

²⁰⁹⁴ Там само. КВ (вбрання) – 113.

²⁰⁹⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2439.

²⁰⁹⁶ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7717.

²⁰⁹⁷ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

²⁰⁹⁸ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 92.

²⁰⁹⁹ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 560, 600.

²¹⁰⁰ Там само. Т – 250.

²¹⁰¹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 622.

²¹⁰² Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 533.

²¹⁰³ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 4544.

²¹⁰⁴ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. 24.

²¹⁰⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1629.

²¹⁰⁶ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

²¹⁰⁷ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 876.

²¹⁰⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1094.

- зшитий глухий – це *спідниці* різної конструкції (у зборки – «на брижах»²¹⁰⁹ (у дрібні «ряси»²¹¹⁰ – Східне Поділля) й у складки – «на фалдах»²¹¹¹ (в «ряси»²¹¹² – Східне Поділля; *гофровані*²¹¹³, *рисовані*, *рясні*, або *рясовані спідниці* – Західне Поділля²¹¹⁴)) та з різних матеріалів: *бурка* (спідниця з домотканого узорчастого вибитого полотна у три пілки, які пишно зібрані, – м. Тернопіль, Західне Поділля²¹¹⁵); *вибійка* (спідниця з тканини, що має вибитий візерунок (червона спідниця з вибитим орнаментом, призібрана у збори з двома оксамитовими смугами по низу, – с. Дмитрівка, Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля²¹¹⁶; Поділля); *галька* (нижня частина сорочки з домотканого полотна (підточка з двох або трьох пілок), яка іноді перетворювалася на нижню спідницю, прикрашену широкою смугою орнаменту, – Західне Поділля²¹¹⁷); *гранатова спідниця* (темно-синя оксамитова спідниця в три пілки, призібраних у складки, – Підволочиський р-н, Західне Поділля²¹¹⁸); *гунька* (Східне Поділля), *димка* (смугаста полотняна спідниця, – м. Заліщики, Західне Поділля²¹¹⁹); *друкованиця* (*вибійка*, або *димка* полотняна з друкованим геометричним або рослинним орнаментом (спідниця у три пілки, які пишно зібрані, горішній розріз спідниці із зав'язками був спереду і ховався під фартух, – м. Тернопіль, Західне Поділля²¹²⁰); *літник* (*спідниця-літник* з майже прозорої вовняної тканини у тонкі смуги або клітинку – північні райони Західного²¹²¹, Східного та Центрального²¹²² Поділля); *мальованка* (з домотканого узорчастого вибитого полотна); *мушестрова*, або *смушестрова спідниця* (оксамитова спідниця – Підволочиський р-н, Західне Поділля²¹²³); *пікова спідниця* (з тонкої вовняної фабричної тканини бордового кольору з узорною фактурою^о – Бучацький р-н, Західне Поділля²¹²⁴); *рясована спідниця*, або *царська* (спідниця тонкововняна темно-синього кольору у білі смужки, пошита з трьох прямих пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, по низу оздоблена тасьмою «ціточка»²¹²⁵ – Підволочиський р-н, Західне Поділля²¹²⁶; Волочеський р-н, Центральне Поділля); *спідниця в «ряси»* (складочки) (тонкововняна яскраво-синього кольору в чотири пілки, зібраних у дрібні, двічі прострочені в поясі складки, без пояса на гудзику, зі споду «нідбита» синім з білими кільцями сатином – с. Кацмазів²¹²⁷, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; темно-синя спідниця в три пілки, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, з тонким пояском на зав'язках, по низу прикрашена двома оксамитовими смугами і двома вузькими горизонтальними застроченими складочками («защитами»), зі споду підшита квітчастою тканиною – с. Горбівці²¹²⁸, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; темно-синя спідниця у п'ять пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, з тонким *паском* (з декоративною хвилястою строчкою) на зав'язках, по низу декорована оксамитовою смугою і трьома вузькими горизонтальними застроченими складочками, зі споду підшита червоною тканиною – с. Горбівці²¹²⁹, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; чорна спідниця з бавовняної тканини у шість пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, прострочені «на фалдах», з тонким пояском на зав'язках, по низу оздоблена двома синіми атласними стрічками і трьома смугами застрочених складок, зі споду «нідбита» сіро-блакитним сатином – с. Бірків²¹³⁰, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); бавовняна спідниця вишневого кольору з тканим блискучим геометрично-рослинним орнаментом чорного відтінку, зі споду підшита ситцем – с. Жабокрич²¹³¹, Крижопільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *спідниця зі «спускачем»* у складки або зборки (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); *спідниця «на всі розміри»* (с. Жабокрич²¹³², Крижопільський р-н, Вінниччина,

²¹⁰⁹ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.) ... – С. 69.

²¹¹⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

²¹¹¹ Там само. Т – 3682. Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69.

²¹¹² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2743.

²¹¹³ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 529.

²¹¹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409.

²¹¹⁵ Там само. Т – 391.

²¹¹⁶ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

²¹¹⁷ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

²¹¹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2414.

²¹¹⁹ Там само. Т – 371.

²¹²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

²¹²¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

²¹²² Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 477.

²¹²³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2366, 2414.

²¹²⁴ Там само. Т – 2835, 2859.

²¹²⁵ Там само. Т – 896.

²¹²⁶ Там само. Т – 2409.

²¹²⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3362.

²¹²⁸ Там само. Група «тканини». Т – 2743.

²¹²⁹ Там само. Т – 2746.

²¹³⁰ Там само. Т – 3682.

²¹³¹ Там само. Т – 1780.

²¹³² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1780.

Східне Поділля), *спідниця полотняна (підтичка, підточка, подолок* – як окрема нижня частина натільного виробу, використовувалась до короткої сорочки під запаску – Заставнівський р-н²¹³³, Буковинське Поділля; сс. °Вовківці²¹³⁴, Кривче²¹³⁵, Борщівський р-н²¹³⁶, Західне Поділля; с. Гораївка²¹³⁷, Кам'янець-Подільський °р-н, Центральне Поділля); *спідниця у рубчики* (Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *спідниця у дрібні «ряси»* (зборочки) (зібрана у збори святкова чорна сатинова спідниця з чотирьох пілок на вузькому поясі («пасок»), прикрашена двома червоними стрічками, чорним оксамитом по низу і ситцевою лиштвою зі споду, – смт Літин²¹³⁸, Вінниччина, Східне Поділля; дрібно призбирана весільна чорна спідниця з шести пілок на вузькому поясі, оздоблена по низу двома оксамитовими смугами і 5-ма вузькими горизонтальними простроченими складочками, а зі споду «підбита» червоною лиштвою, – с. °Уяринці²¹³⁹, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; рясна, призбирана у зборки спідниця з чотирьох пілок темно-коричневого кольору, декорована по низу широкою смугою оксамиту, темно-зеленою тасьмою «щиточка» і зі споду темно-синьою лиштвою, – смт Крижопіль²¹⁴⁰, Вінниччина, Східне Поділля; зібрана у збори спідниця з трьох пілок на вузькому поясі-зав'язці, прикрашена оксамитовою смугою чи стрічкою по низу, – Ульяновський р-н²¹⁴¹, Кіровоградська обл., Східне Поділля; зібрана у збори спідниця з шести пілок на вузькому поясі з гудзиком – Голованівський р-н²¹⁴², Кіровоградська обл., Східне Поділля); *спідниця шестиклинка* (спідниця з шести пілок, – с. Багачівка²¹⁴³, Кривоозерський р-н, Миколаївська обл., Східне Поділля); *репова спідниця* (Гусятинський р-н, Західне Поділля²¹⁴⁴); *шаленівка (шалянівка, спідниця шалінова*²¹⁴⁵ – вибійчана спідниця з домотканого полотна чи фабричної вовняної тканини з рослинним орнаментом, *спідниця шеланова, або квітчаста*, – Тербовлянський і Тернопільський р-ни, Західне Поділля²¹⁴⁶); *шарафан* (у вигляді плаття без рукавів приталеного крою, з відрізною й призбраною у зборки талією, стягнутою тонким пояском, з глибоким розрізом до пояса на також призбраній спинці, з декоративними оксамитовими смугами спереду і по низу й стрічками лише внизу; *шарафан* із сірої тканини, зі споду підшитий лиштвою з кольорової тканини, – с. Серби, Кодимський °р-н²¹⁴⁷; *шарафан* із темно-зеленої тканини, з вивороту поділ підшитий червоною у білий горошок тканиною, °– Кодимський °р-н, Одещина, Східне Поділля²¹⁴⁸); *юбка* (домоткана в кольорову клітинку *спідниця у зборки*, – с. Кузьмин, Красилівський р-н, Центральне Поділля; зелена кашемірова *спідниця у складки*, з чорним оксамитовим поясом та широкою смугою оксамиту по низу, – с. °Адамівка²¹⁴⁹, Віньковецький р-н, Центральне Поділля; чорна сатинова *спідниця у зборки*, з атласними стрічками жовтого, зеленого, малинового і синього кольорів та «заціпами», підшита зі споду сірою тканиною, – с. Слобідка²¹⁵⁰, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; коричнева вовняна *спідниця у складки*, декорована «заціпами» і шовковими стрічками, – с. °Песець²¹⁵¹, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *юпка* (с. Рахнівка²¹⁵², Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля);

- додатковий поясний одяг: *фартухи-запаски (запаски-фартухи* або *запаски* ткані вовняні *однорусні* (Поділля; Західне Поділля²¹⁵³, с. Бичева, Любарський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля²¹⁵⁴; с. °Требухівці, Летичівський р-н, Центральне Поділля²¹⁵⁵) та *дворусні* (з тороками вгорі і внизу, носилися вперекідку – Західне Поділля²¹⁵⁶), полотняні (вишиті *дворусні запаски* з домотканого полотна з китицями (тороками чи френзелями) – Західне Поділля²¹⁵⁷) чи з набивних або оксамитових тканин (*запаски*

²¹³³ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

²¹³⁴ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

²¹³⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 291.

²¹³⁶ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

²¹³⁷ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1124.

²¹³⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

²¹³⁹ Там само. Т – 2693.

²¹⁴⁰ Там само. Т – 2218.

²¹⁴¹ Фонди НМНАіП України. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/53.

²¹⁴² Там само. НД – 11/46.

²¹⁴³ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 71.

²¹⁴⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1350.

²¹⁴⁵ Там само. Т – 252, 2527.

²¹⁴⁶ Там само. Т – 252, 700.

²¹⁴⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20339.

²¹⁴⁸ Там само. КН – 15930.

²¹⁴⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 575.

²¹⁵⁰ Там само. Т – 1749.

²¹⁵¹ Там само. Т – 1658.

²¹⁵² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 61.

²¹⁵³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1040, 1205.

²¹⁵⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 949.

²¹⁵⁵ Там само. Т – 949.

²¹⁵⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1039, 2295.

²¹⁵⁷ Там само. Т – 1171, 1505, 1558, 1893, 1894, 2516, 6506.

оксамитові – Західне Поділля²¹⁵⁸), *фартухи* (*попередниці, хвартухи* – з вовняних²¹⁵⁹ (зеленого кольору – с. Йосипівка, Савранський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²¹⁶⁰), полотняних (*білі фартухи*²¹⁶¹ (*білий фартух з вушками на пояску* – с. Новоживотів²¹⁶², Оратівський р-н, Вінницька обл. та с. Дмитрівка²¹⁶³, Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля) – Західне Поділля²¹⁶⁴; Голованівський р-н²¹⁶⁵, Кіровоградська обл., Східне Поділля; Центральне Поділля²¹⁶⁶; *фартушини* – с. Михайлівка²¹⁶⁷ Ярмолинецького р-ну, Центральне Поділля), оксамитових²¹⁶⁸, шовкових та інших тканин (с. Теремці²¹⁶⁹ Кам'янець-Подільського р-ну, с. Чорна Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля); *фартухи* з фабричної тканини «в зборочки» (Вінниччина, Східне Поділля), *нагрудний фартух* (суцільнокроєний *фартух-нагрудник*, або *нагрудник* – Бершадський²¹⁷⁰ і Чечельницький²¹⁷¹ р-н, відрізний *фартух-нагрудник*, або *нагрудник* – Чечельницький р-н²¹⁷², Вінниччина, Східне Поділля), *вовняні хустки* (Західне, Східне та Центральне Поділля; *турпани* (хустки з тонкої вовни з китицями), *фусту*²¹⁷³ – набивні шалі з бахромою, складалися вчетверо і підтикалися під пояс до фоти, Буковинське Поділля);

б) *чоловічий поясний одяг* – різноманітні сезонні штани: з лляних чи конопляних полотен або тканин (*штани з китайки*, або *китайкові штани*, – с. Дерев'яни²¹⁷⁴, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *гачі* (*гатки* – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *гате, гаши*), *гайдавери*²¹⁷⁵ (полотняні «*матнисті*» штани – Східне Поділля)²¹⁷⁶, *порти* (*портки, поркениці, поркиниці, портаниці, портяниці*) з домотканого полотна (*гофровані портяниці* у доколінній частині *ногавиць* – Буковинське Поділля; *портяниці «до очкура»*²¹⁷⁷ (*штани «до очкура»*, Заставнівський²¹⁷⁸ і (с. Клішківці²¹⁷⁹) Хотинський²¹⁸⁰ р-ни Буковинського Поділля; с. Вільхівці²¹⁸¹ та с. Худиківці²¹⁸² Борщівського р-ну, Західне Поділля) та *портяниці «до паска»* (*штани «до паска»*, Заставнівський²¹⁸³ і Хотинський²¹⁸⁴ р-ни Буковинського Поділля; сс. Дашківці²¹⁸⁵ і Миколаївка²¹⁸⁶ Літинський р-н, Вінниччина, с. Саражинка²¹⁸⁷, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля; с. Гута, Деражнянський р-н, Центральне Поділля), «*радвяні*» *штани* (з цупкої тканини, Вінниччина, Східне Поділля)²¹⁸⁸, «*рїсовані*» *штани* (*гармонійки, рїсовані, рясовані* – з гофрованою доколінною частиною *холошів* – Західне Поділля), *сподні* (с. Репужинці²¹⁸⁹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; с. Базар²¹⁹⁰, Чортківський р-н, Західне

²¹⁵⁸ Там само. Т – 2793.

²¹⁵⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1242; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4711.

²¹⁶⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4896.

²¹⁶¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1243, 2855, 2975; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3389; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

²¹⁶² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3384.

²¹⁶³ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

²¹⁶⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1243, 2855, 2975.

²¹⁶⁵ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/67.

²¹⁶⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

²¹⁶⁷ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 34.

²¹⁶⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1182.

²¹⁶⁹ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 71.

²¹⁷⁰ Етномайстерня «Коло»...; Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 1103.

²¹⁷¹ Етномайстерня «Коло»...

²¹⁷² Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу (вбрання). КВ – 279.

²¹⁷³ Матейко К. Український народний одяг: етнографічний словник... – С. 69–70.

²¹⁷⁴ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 126.

²¹⁷⁵ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділля в XVIII ст... – С. 17.

²¹⁷⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.

²¹⁷⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 144, 233.

²¹⁷⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4151, 4585, 8087/2, 10431, 16825, 17547; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 56.

²¹⁷⁹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 700.

²¹⁸⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10855.

²¹⁸¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 1712.

²¹⁸² Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 950.

²¹⁸³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16345.

²¹⁸⁴ Там само. Група «тканини». Т – 509.

²¹⁸⁵ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 1975.

²¹⁸⁶ Там само. Т – 2853.

²¹⁸⁷ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4544.

²¹⁸⁸ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст. (Етнокультурна характеристика населення)... – С. 422.

²¹⁸⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027.

²¹⁹⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7440.

Поділля; Східне Поділля²¹⁹¹), *холошні, шаровари*²¹⁹² (*матнисті полотняні штани* – Східне Поділля²¹⁹³; *шаравари сині* – с. Гуків²¹⁹⁴, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля), *штани-вибиванки* (з вибитого полотна²¹⁹⁵); з сукна – *гачі* (з білого, рідше коричневого, сірого або чорного вовняного сукна – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *гачі* з коричневого валяного сукна – с. Сапогів²¹⁹⁶, Борщівський р-н та с. Богданівка²¹⁹⁷, Підволочиський р-н, Західне Поділля), *холошні* (*холоші* – Західне Поділля; білі суконні або напівсуконні холошні – Новоушицький р-н²¹⁹⁸, Центральне Поділля), *«суконі»* або *вовняні* штани – с. Бахматівці²¹⁹⁹ Хмельницького р-ну, Центральне Поділля; з овечої шкіри (хутром всередину) – *мишини* (*мішини* – Буковинське Поділля).

Таким чином, представлена розширена класифікація двох груп основного комплексу вбрання українських селян Поділля, а саме натільного та поясного одягу другої половини ХІХ – початку ХХ ст., сприяє систематизації зібраного матеріалу, розкриває усе розмаїття цих ансамблевих складових та полегшує пошук необхідної інформації, що стосується їх конструктивних особливостей. Аналіз комплексної класифікації засвідчує, що для подолян усіх локальних зон досліджуваного історико-етнографічного регіону були характерні основні та практично усі найбільш поширені загальноукраїнські різновиди натільного й стегового одягу. Зокрема, все ті ж типи сорочок тунікоподібних, з уставкою, з суцільнокроєним рукавом та з нагрудно-плечовими вставками, та все ті ж типи незшитих, частково зшитих та глухих основних і допоміжних поясних жіночих виробів, та чоловічих вузьких і широких штанів до очкура або до паска за кроєм були схожі з аналогічними складовими українців інших історико-етнографічних регіонів та районів. Водночас у різних подільських субрегіонах прослідковувалися свої регіональні, локальні й локально-зональні варіації. Різнилися вони передусім особливостями способів виготовлення, декорування й подекуди носіння, а ще різнобарвністю місцевих назв цих комплексних компонентів убрання та деякими специфічними поясними складниками, зокрема буковиноподільськими фотами з фустами й підфотами, східноподільськими шарафанами й нагрудними фартухами тощо. Натомість чоловічий поясний одяг менше відрізнявся від загальноукраїнських аспектів (хіба що кількістю їх додаткових народних іменувань), окрім своєрідних рясованих штанів і шкіряних мишин.

3.3. Плечовий та верхній одяг

Велике розмаїття смаків українських подолян втілено у традиційному нагрудному одязі другої половини ХІХ – початку ХХ ст., який складав допоміжний комплекс вбрання і використовувався переважно у теплу пору року – влітку (іноді у теплі весняні або осінні дні) для захисту верхньої частини фігури. Плечова одіж різнилася за статтю, матеріалом, кроєм, довжиною, способами декорування, кольоровою гамою, призначенням та певною мірою зберігала у собі чимало давніх компонентів (наприклад, прямоспинні хутрянні безрукавки).

Передусім за кроєм рукава серед подільського нагрудного одягу виокремлювали безрукавні та рукавні типи, а за кроєм основи – прямоспинні, або «під стан» (короткі з пришитими знизу клапанами – «ланцями» чи без них, а довші – приталені з відрізним і розкльошеним низом)²²⁰⁰. Кожна з підгруп безрукавних та рукавних виробів поділялася на жіночі й чоловічі типи. За матеріалом плечові безрукавки поділялися на тканинні та хутрянні, а рукавні одягові складові були лише тканинні. У свою чергу серед тканинних безрукавок поширення на Поділлі здобули вовняні сукняні (з доморобного матеріалу) та бавовняні, вовняні, тонкововняні сукняні, набивні вовняні або шовкові, напівбавовняні репсові, кашемірові, оксамитові, панбархатні, перкалеві, плюшеві та ситцеві (з фабричного матеріалу). А серед рукавних – вовняні сукняні, полотняні (однотонні й смугасті), бавовняні та оксамитові. За класифікаційною ознакою довжини нагрудний одяг ділився на довгі (трішки вище колін), середньої довжини (до стегон) і короткі вироби (до талії або «попід груди»).

Багатством декору та колориту характеризувалися насамперед жіночі безрукавки. Тканинні вироби оздоблювали за допомогою вишивки заплоччю, бісером, склярусом і лелітками, обшивок або смуг атласних, оксамитових, плюшевих, ситцевих й інших тканин, а хутрянні – кольорових апікацій з сукна, тасьми чи шкіри (сап'яну), вишивки вовняними нитками, вовняних кульок і смужок хутра. Яскравий декор

²¹⁹¹ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян ХVІІ – І пол. ХХ ст... – С. 151.

²¹⁹² Там само. – С. 151.

²¹⁹³ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в ХVІІІ ст... – С. 16–17.

²¹⁹⁴ Матеріали ННЛЕ КІПНУ: вип. 2... – С. 182.

²¹⁹⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма...

²¹⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9178.

²¹⁹⁷ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4082.

²¹⁹⁸ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян ХVІІ – І пол. ХХ ст... – С. 151.

²¹⁹⁹ Матеріали ННЛЕ КІПНУ: вип. 2... – С. 139–140.

²²⁰⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: етногр. аспект ... – С. 165–168.

містили й чоловічі хутряні безрукавки, аналогічний жіночим типам. Кольорова гама була найрізноманітнішою. Найбільш популярними серед подільських українок були безрукавки однотонного чорного, малинового, синього («гранатового»), зеленого, червоного, вишневого, темно-брунатного, білого, коричневого кольорів, зрідка з візерунчастою тканини, а рукавні типи – зазвичай білого, синього і чорного кольорів й смугасті (біло-сині). За призначенням плечова одіж могла бути легкою та утепленою (на ваті з підкладкою – для прохолоднішої літньої погоди), а також менш оздобленою чи зовсім без оздоблень буденною та більш декорованою – святковою й обрядовою.

Отож, нагрудний, або плечовий, одяг українців Поділля другої половини XIX – початку XX ст. за класифікаційною ознакою функціонального використання включав:

1). *Нагрудний одяг без рукавів:*

а) *жіночий – байбараки* (довгі або середньої довжини прямоспинні безрукавки з оксамиту (*машестру*)²²⁰¹ – сс. Сорока²²⁰¹, Самолусківці, Гусятинський р-н, Західне Поділля), *безрукавки* (з різних тканин середньої довжини; вишита коротка оксамитова *безрукавка* чорного кольору – с. Великий Говилів, Теревовлянський р-н, Західне Поділля²²⁰²), *безрукавки-нагрудники*, *безрукавки «плічки»* (безрукавки з напівбавовняного репсу – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²²⁰³), *бруслики*, *бунди*, *горсети*²²⁰⁴ (*горсетки*²²⁰⁵, *горсики*²²⁰⁶, *горсити*²²⁰⁷ – переважно короткі безрукавки з кашеміру²²⁰⁸, оксамиту²²⁰⁹, панбархату²²¹⁰, плюшу²²¹¹ тощо (Західне Поділля²²¹², *горсети*, або *лейбики* – безрукавки з панбархату середньої довжини (с.°Самолусківці²²¹³, Гусятинський р-н, Західне Поділля); с. Андріївка, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля), *жилетки* (*жилети* – короткі безрукавки прямоспинного або приталеного крою; прямоспинна *жилетка* з фабричної тканини малинового кольору, декорована чорною тканиною і накладними кишеньками²²¹⁴ або з червоного і чорного плюшу²²¹⁵ (с. Новоживотів), або з вишневого і чорного оксамиту²²¹⁶ (с. Якимівка) – усі Оратівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; *жилетка* з чорної бавовняної тканини, приталеного крою, вишита геометрично-рослинним орнаментом – с.°Івашківці²²¹⁷, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; *жилетка* з фабричної вовняної тканини, без коміра, з оксамитовими кишеньками – с.°Косиківці²²¹⁸, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *жупани* (прямоспинні безрукавки з оксамиту середньої довжини або довгі з тонкововняного сукна – Гусятинський р-н²²¹⁹ та Тернопільський р-н²²²⁰, Західне Поділля; довга безрукавка з квіткового ситцю на підкладці, відрізна на спинці та призібрана у поясі, а спереду призібрана від лінії грудей і декорована смугами оксамиту по горловині, проймах рукавів, відрізнаних лініях, – с. Дмитрівка, Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля²²²¹), *камізьльки*²²²² (з чорної вовняної тканини на підкладці – Буковинське Поділля; вишиті довгі безрукавки з чорного тонкововняного сукна – Тернопільський р-н²²²³ і Чортківський р-н²²²⁴, Західне Поділля; вишита довга суконна чорна безрукавка – с. Товстолуг²²²⁵, Тернопільський р-н, Західне Поділля; *камізьлька* з синьої тканини, вишита рослинним орнаментом гладдєвими швами – с. Рогізна, Кам'янець-Подільський р-н²²²⁶, Центральне Поділля; вишита безрукавка з чорної вовняної тканини –

²²⁰¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8888.

²²⁰² Там само. Т – 3102.

²²⁰³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 166.

²²⁰⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7310.

²²⁰⁵ Там само. Т – 491.

²²⁰⁶ Там само. Т – 7308.

²²⁰⁷ Там само. Т – 7218.

²²⁰⁸ Там само. Т – 7310.

²²⁰⁹ Там само. Т – 2973.

²²¹⁰ Там само. Т – 1349.

²²¹¹ Там само. Т – 7308.

²²¹² Там само. Т – 2965, 2974, 7302, 9454.

²²¹³ Там само. Група «тканини». Т – 1349.

²²¹⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3378.

²²¹⁵ Там само. Т – 3213.

²²¹⁶ Там само. Т – 3911.

²²¹⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1729.

²²¹⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 167, 170.

²²¹⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2102.

²²²⁰ Там само. Т – 1896, 2347.

²²²¹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1547.

²²²² Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 43.

²²²³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2778.

²²²⁴ Там само. Т – 1187.

²²²⁵ Там само. Т – 2347.

²²²⁶ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 95.

Центральне Поділля²²²⁷; Східне Поділля²²²⁸), *катанки* (полотняні з вибитими квітами)²²²⁹, *кафтани* (довгі безрукавки з оксамиту, призібрані в талії – Підволочиський район, Західне Поділля²²³⁰), *кептарі* (*кинтарі*^о – довгополі хутряні безрукавки, ледь розширені донизу, – Хотинський р-н²²³¹, Буковинське Поділля; довгополі з набивної вовняної або шовкової тканини та з хутряним верхом і низом (від лінії грудей) – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *кептарі* – довгі оксамитові безрукавки, вишиті гарусом, бісером і лелітками (с.°Зубрець, Бучацький р-н, Західне Поділля²²³²)), *кептарці* (*кептарики* – короткополі прямоспинні хутряні безрукавки, Буковинське Поділля²²³³), *кинтарі* (хутряні безрукавки прямоспинного крою, довжиною трохи нижче пояса – Буковинське Поділля²²³⁴), *керсетки* (*керсети*²²³⁵, *корсетки*, *корсети* середньої довжини або довгі (Східне і Центральне Поділля), *кірсетки* короткі²²³⁶ або довгі²²³⁷ (Західне Поділля; кірсетка або «жупан» з ситцю – с. Дмитрівка²²³⁸, Бердичівський р-н, Східне Поділля); *керсетка* з коричневого бавовняного ситцю, оздобленого смугами чорного ситцю й обшивкою червоним ситцем, – с.°Новоселиця²²³⁹, Жмеринського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; *керсетка* вільного крою спереду, ззаду приталена, у спинці відрізна із вставними закладеними складками, по горловині й низу декорована смугою чорного оксамиту та оксамитовою кишенькою, – с. Заставці²²⁴⁰, Старосинявський р-н, Центральне Поділля та м. Вінниця (з п'ятьма вставними клинами у спинці позаду), Східне Поділля²²⁴¹; *корсетка* – с.°Івашківці, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), *кожушки* (*кожушини* – довгополі або короткополі хутряні безрукавки; довгополі *кожухи* (місцева назва) – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *кожушина*²²⁴² – короткий хутряний нагрудний одяг з цільнокроєними короткими рукавами (с.°Шупарка, Борщівський р-н, Західне Поділля; *кожушок*²²⁴³ – коротка хутряна безрукавка перегинкового крою з відкладним шалеподібним коміром (с. Лисичники, Заліщицький р-н²²⁴⁴, Західне Поділля; короткі *кожушки* (*півкожушки*, *куці кожухи*) з короткими рукавами – с. Королівка Борщівського р-ну²²⁴⁵, с.°Мишків Заліщицького р-ну²²⁴⁶, Західне Поділля), *лейбики*²²⁴⁷ (*кептарі*²²⁴⁸, *кептарики*²²⁴⁹, *кожушки*²²⁵⁰ – короткі хутряні безрукавки (Західне Поділля); *лейбики*²²⁵¹ – подовжені хутряні безрукавки (Західне Поділля); *лейбики* – короткі хутряні безрукавки (с. Богданівка, Заліщицький р-н²²⁵², Західне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н²²⁵³, Центральне Поділля)), *мінтяни* (*минтяни*²²⁵⁴, *мунтяни*²²⁵⁵, *цурканки*²²⁵⁶ (*зуцуляки*)²²⁵⁷ – довгополі хутряні безрукавки трапецієподібної форми, оздоблені хутром тхора (Заставнівський р-н²²⁵⁸, Буковинське Поділля)), *сердаки* (довгі прямоспинні безрукавки з вовняного

2227 Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 132.

2228 Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

2229 Там само. – С. 120.

2230 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 795.

2231 Фонди ХІМ. Група «предмети». Кептар з етнографічної експозиції.

2232 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2927.

2233 Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 294; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1569.

2234 Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 11.

2235 Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

2236 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1225.

2237 Там само. Т – 795.

2238 Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1547.

2239 Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2130.

2240 Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1437.

2241 Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3437.

2242 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5510.

2243 Там само. Т – 2069.

2244 Там само. Т – 2069.

2245 Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126.

2246 Там само. – С. 126–127.

2247 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 235, 275, 1145, 1427, 1430.

2248 Там само. Т – 233, 1427.

2249 Там само. Т – 3387.

2250 Там само. Т – 419, 1427.

2251 Там само. Т – 2914.

2252 Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3625.

2253 Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

2254 Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

2255 Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 11.

2256 Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 122.

2257 Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

2258 Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7294.

сукна^о – смт Великі Бірки, Тернопільський р-н, Західне Поділля²²⁵⁹), *станіки* (короткі безрукавки з оксамиту, Буцацький р-н, Західне Поділля²²⁶⁰; *станічки* – Гусятинський р-н, Західне Поділля);

б) *чоловічий* – *безрукавки, безрукавки-нагрудники* (Східне і Центральне Поділля)²²⁶¹, *бруслики* (суконні безрукавки), «*брушлаки*» (хутряні безрукавки – Західне Поділля)²²⁶², *бунди* (хутряні безрукавки, оздоблені апликацією зі шкіри, сукна та вишивкою, – Буковинське Поділля; безрукавки з сукна – Східне і Центральне Поділля), *жилетки*²²⁶³ (*жилети*; прямоспинна *жилетка* – с. Студена²²⁶⁴, Піщанський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Центральне Поділля²²⁶⁵), *камізьелки* (Хотинський р-н, Буковинське Поділля; Західне Поділля²²⁶⁶; Центральне Поділля), *кептарі* (*киптарі* – довгополі хутряні безрукавки, ледь розширені донизу, – Буковинське Поділля), *кептарці* (*кептарики* – короткополі прямоспинні хутряні безрукавки, Буковинське Поділля), *кіптарі* (хутряні безрукавки прямоспинного крою, довжиною трохи нижче пояса, – Буковинське Поділля), *кожушки* (*кожушини, кожухи* – довгополі або короткополі безрукавки з хутра; довгі *кожухи* – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *кожушини* – хутряний нагрудний одяг з цільнокроєними короткими рукавами – с. Шупарка, Борщівський р-н, Західне Поділля), *лейбики* (хутряні безрукавки – Західне Поділля), *мінтяни* (*минтяни, мунтяни, цурканки*²²⁶⁷ (*гуцуляки*)²²⁶⁸ – довгополі хутряні безрукавки трапецієподібної форми, оздоблені хутром тхора (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля));

2). *Нагрудний одяг з рукавами:*

а) *жіночий* – *жакети* (з сатину – Центральне Поділля²²⁶⁹), *кабатики* (*кабати* – з чорного²²⁷⁰ або синього²²⁷¹ сукна²²⁷² чи оксамиту²²⁷³, приталені та розкльошені від талії (с. Кут, Гусятинський р-н²²⁷⁴, с. Базар, Чортківський р-н, Західне Поділля²²⁷⁵)), *катанки* (смугасті полотняні (Західне Поділля)²²⁷⁶ або сукняні; полотняні з вибитими квітами – Східне Поділля²²⁷⁷), *кафтаники*²²⁷⁸ (*кафтанік*²²⁷⁹ до талії з синьої тканини, з коміром стійкою й кишеньками, на гудзиках червоного й чорного кольорів, оздоблений оксамитовими смугами вздовж планок застібки, по низу виробу та по низу рукавів і декоративною строчкою (Літинський р-н, Вінниччина), вовняні *кафтани, кафтанчики, кахтаники* – Вінниччина, Східне Поділля; *кафтани димові* – виготовлені з димки – Східне Поділля²²⁸⁰; Центральне Поділля), *кацавейки* (*кацабаї, кацафайки*²²⁸¹; *кацавейки* з чорного сатину – Східне Поділля²²⁸²), *кохти* (*кофти* (з легких фабричних тканин²²⁸³), *кофти-польки* (вовняні)²²⁸⁴, *польки* (полька чорна бавовняна на ваті з підкладкою, до низу розширена, з відкладним коміром – с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²²⁸⁵)), *куртаки* (*куртки*), *літники* (з легкої смугастої доморобної тканини або як прямоспинні жакети²²⁸⁶ з чорного сукна²²⁸⁷ без оздоблення (Східне та Центральне Поділля));

²²⁵⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1211.

²²⁶⁰ Там само. Т – 2834.

²²⁶¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

²²⁶² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126.

²²⁶³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

²²⁶⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 2643.

²²⁶⁵ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

²²⁶⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181

²²⁶⁷ Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 122; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

²²⁶⁸ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

²²⁶⁹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 170.

²²⁷⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2454.

²²⁷¹ Там само. О – 2457.

²²⁷² Там само. О – 2454, 2457.

²²⁷³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7214, 7219, 7220.

²²⁷⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2454, 2457.

²²⁷⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7214, 7219, 7220.

²²⁷⁶ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

²²⁷⁷ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

²²⁷⁸ Там само. – С. 120.

²²⁷⁹ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 96.

²²⁸⁰ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

²²⁸¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8531.

²²⁸² Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

²²⁸³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80, 120.

²²⁸⁴ Там само. – С. 80, 120.

²²⁸⁵ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4545.

²²⁸⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

²²⁸⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188

б) *чоловічий – бунди*²²⁸⁸ (Східне та Центральне Поділля), *жакети, кацабайки* (Західне Поділля²²⁸⁹), *піджаки* (Гусятинський р-н, Західне Поділля; Східне та Центральне Поділля), *піджаки-бунди*²²⁹⁰ (Східне²²⁹¹ та Центральне Поділля), *полотняні куртки (куртаки* – чисто білі або білі у вузьку синю смужку – Західне Поділля²²⁹²; Східне та Центральне Поділля²²⁹³), *френчі*²²⁹⁴ (Східне Поділля), *фраки* (с. Ямпільчик²²⁹⁵ Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля).

Значне багатство задумів подільських селян відображено у верхньому одязі, особливо у різноманітності його матеріалів, форм, конструктивно-художніх прийомів, довжини, способів оздоблення, колориту та призначення. Окремі комплекси складові цієї групи вбрання зберігають архаїчні форми, до прикладу, глухі розпашні гуні й манти. Для різних статевовікових категорій крій станового одягу практично мало чим відрізнявся. Основні відмінності між верхніми виробами жінок і чоловіків різного віку, а також молоді й підлітків були у їх довжині, кольоровій гамі та декорі.

З огляду на кліматичні умови, що склалися на Поділлі, становий одяг селян розподіляють за сезонністю на осінньо-весняний і зимовий. У кожній з цих підгруп був присутній плащоподібний одяг, що за призначенням відрізнявся тим, що його зодягали у негоду або в дорогу поверх усіх інших складників названих підгруп. Крім того, за призначенням виокремлювали мало декоровані (або взагалі без декору) буденні та пишно прикрашені святкові й обрядові верхні вироби. За матеріалом у свою чергу осінньо-весняну станову одіж українських подолян можна розділити на компоненти з переважно доморобного (пізніше фабричного) вовняного сукна, домотканого тонкого або чинуватого полотна та лляної тканини з вибитими зображеннями (вибійки), а також з крамних тканин, зокрема оксамиту, сірої у чорні смужечки тканини, смугастої біло-чорної або біло-синьої тканини, тонких крамних тканин тощо, а зимову – з хутра та сукна. За колоритом розрізняють осінньо-весняні верхні вироби зазвичай коричневого (темно-коричневого), сірого (сивого), чорного, білого, брунатного, чорно-сірого (рябенького), смугастого сіро-чорного, біло-чорного чи біло-синього кольорів та білого з вибитим узором. А зимовий одяг відповідно був білої, жовтої, коричневої, коричнево-рудої (місцева назва «червона») й синьої барв. За способами декорування станових одягових компонентів виокремлювали оздоблення кольоровими аплікаціями з сукна, тасьми чи шкіри, вишивкою вовняними нитками, різнокольоровими шнурами, вовняними кульками, обшивками або смугами атласних, вельветових, оксамитових й інших тканин, хутром (каракулем). За кроєм осінньо-весняну верхню одіж розрізняли прямоспинного, прямого, розширеного донизу бічними клинами (халатоподібного) та приталеного (з невідрізною, частково підрізною або повністю відрізною спинкою та з повністю відрізною талією). Зимовий становий одяг за кроєм поділявся на плащоподібний (сукняний), прямоспинний, розширений донизу (тулуб'ястий) та відрізний по талії і призбираний на спині й з боків (хутрянний). Крім того, хутрянний поділявся на кожухи не криті (нагольні) та кожухи, криті тонким фабричним сукном або напівсукном. Відрізнявся верхній осінньо-весняний і зимовий одяг довжиною – довгі, середньої довжини і короткі вироби.

Враховуючи усі вищезазначені класифікаційні критерії, у групі верхнього, або станового, одягу українців Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. передусім за ознакою функціонального використання виокремимо:

1). *Осінньо-весняний*, який за типом крою, матеріалу і довжиною поділимо на:

а) *плащоподібний* або *плащовий верхній одяг*:

- *бунда* – верхній, плащоподібного крою, одяг, який носили в негоду (Східне Поділля);

- *бурка* – верхній одяг з коричневого доморобного сукна, плащоподібного крою, з відкладним коміром (с. Вахнівка²²⁹⁶, Липовецький р-н, Вінницька обл., с. Наливайка, Голованівський р-н²²⁹⁷, Кіровоградська обл., Східне Поділля);

- *гунька (гуня)* – довгий верхній одяг з коричневого сукна, прямоспинного крою, без коміра (Гусятинський р-н, Західне Поділля²²⁹⁸; *манта-гунька* – Західне Поділля); верхній одяг з коричневого сукна, довжиною до колін, з суцільнокрійною спиною, до низу розширений рясами, з коміром-стійкою (с.°Пилипче, Борщівський р-н, Західне Поділля²²⁹⁹);

²²⁸⁸ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

²²⁸⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

²²⁹⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

²²⁹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3727.

²²⁹² Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

²²⁹³ «Б-н». Народне вбрання / [Лідія Бурачинська]... – С. 5.

²²⁹⁴ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 227.

²²⁹⁵ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 146–147.

²²⁹⁶ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/85.

²²⁹⁷ Там само. НД – 11/86.

²²⁹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7455.

²²⁹⁹ Там само. Т – 2627.

- *катанка* – верхній, плащоподібного крою, одяг, обов'язково з капюшоном (*башиком, відлогою, вилогою, каптуром*²³⁰⁰, *кобкою*) для негоди (Східне Поділля);

- *манта* (*мантина* – Вінниччина, Східне Поділля) – суконний халатоподібний верхній одяг з невисоким стоячим коміром і великим відкладним чотирикутним коміром (рідше капюшоном), який звисав на спині майже до талії, декорований вовняними шнурами і вишивкою (Буковинське Поділля); тунікоподібний верхній одяг вище колін із чорного доморобного сукна з невисоким стоячим коміром і капюшоном (*башиком, відлогою, каптуром*), що звисав із плечей на спину (Поділля); *манта* або *гунька-манта* – чоловіча з сірого доморобного сукна, вільного крою, розширена бічними клинами, з великим відкладним чотирикутним коміром (с. Гринчук²³⁰¹, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля);

- *опанча* – довгий верхній одяг із коміром-стійкою та *відлогою* (*башиком, бородицею, богородицею, каптуром, кобкою*) із сірого або темно-коричневого домотканого сукна, прямоспинного крою, розширений до низу бічними клинами (місцева назва *відлоги*) (*опанча з каптуром з коричневого домотканого сукна, з коміром-стійкою, при шії зав'язується тонкими шнурами, оздоблена смужками червоного сукна та кольоровими шнурами, – с. Гермаківка*²³⁰², Борщівський р-н, Західне Поділля; *капиця* або *капуза*²³⁰³ – с.°Кривче²³⁰⁴, Борщівський р-н, Західне Поділля²³⁰⁵; *опанча* – Гайсинський р-н, Вінницької обл., Східне Поділля; с. Мазники, Деражнянський р-н, с. Княжпіль, Кам'янець-Подільський р-н і Новоушицький р-н²³⁰⁶, Центральне Поділля); верхній одяг з доморобного сукна, вільного крою, розширений бічними клинами, з великим відкладним коміром, який на спині переходить у чотирикутник, оздоблений крученим синім шнуром, – Хотинський р-н²³⁰⁷, Буковинське Поділля);

б) *довгий верхній одяг із сукна* (до колін, нижче колін або до п'ят):

- *байбарак* – верхній довгий одяг тунікоподібного крою з сукна коричневого, рудого, сірого або чорного кольорів (Буковинське Поділля);

- *бурнус* (*бурнос*²³⁰⁸) – святковий верхній жіночий одяг з дорогого крамного сукна, розширений донизу, з великим круглим коміром (с. Озаринці²³⁰⁹, Могилів-Подільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля);

- *жупан* – верхній жіночий одяг з крамної чорної тканини, відрізною талією і двома складками позаду та оксамитовим коміром (Підволочиський р-н²³¹⁰, Західне Поділля); верхній чоловічий одяг (с.°Залісся-2²³¹¹, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; *жупан* чорний – с. Гуків²³¹², Чермеровецький р-н, Центральне Поділля);

- *капота* – верхній довгий жіночий суконний одяг з підрізною спинкою й закладеними зборами, а також з великим шалеподібним коміром (Західне Поділля)²³¹³;

- *кафтан*²³¹⁴ – довгий верхній одяг з коричневого сукна, приталеного крою, до низу розширений рясами, з виложистим коміром (Підволочиський р-н²³¹⁵, Західне Поділля);

- *кунтуш* (*контуш*)²³¹⁶ – верхній одяг з відрізною приталеною спинкою, малими зборками і вилогами на рукавах та відкладним коміром (Західне, Східне та Центральне Поділля);

- *полька* – довгий верхній жіночий суконний одяг з відрізною спинкою та зборами, облямований чорним атласом або вельветом (Західне, Східне та Центральне Поділля; с. Озаринці²³¹⁷, Могилів-Подільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *полька*, місцева назва *блузка*, або *блуза*²³¹⁸ – Тербовлянський р-н, Західне Поділля);

- *пешек* (*сіряк*) – верхній довгий чоловічий одяг з темно-коричневого сукна, прямоспинного крою, з двома боковими фалдами і коміром стійкою (Бучацький р-н, Західне Поділля²³¹⁹; *сіряк* – Західне Поділля);

²³⁰⁰ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 43.

²³⁰¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 483.

²³⁰² Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7225.

²³⁰³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2507.

²³⁰⁴ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3327.

²³⁰⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 212, 2181.

²³⁰⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

²³⁰⁷ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 524.

²³⁰⁸ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/75 р.

²³⁰⁹ Там само. НД – 11/84.

²³¹⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7219.

²³¹¹ Матеріали ННІЕ КПНУ : вип. 2... – С. 113.

²³¹² Там само. – С. 182.

²³¹³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83–84.

²³¹⁴ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 43–70.

²³¹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2374.

²³¹⁶ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділля в XVIII ст... – С. 14.

²³¹⁷ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/86.

²³¹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2452.

²³¹⁹ Там само. Т – 2943.

- *сак* – довгий верхній одяг з чорного фабричного сукна на ваті, прямоспинного крою, трішки розширений донизу, з невеликим трапецієподібним загостреним коміром, вилогами, манжетами на рукавах, оздоблений декоративними швами на вилогах і манжетах (с. Лукашівка²³²⁰, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля);

- *сардак (сердак)* – довгий верхній одяг тунікоподібного крою з коричневого, сірого або чорного сукна з коміром-стійкою та боковими клиноподібними вставками, декорований вовняними шнурками (Буковинське Поділля; *сердак* – Хотинський р-н, Буковинське Поділля; *сардак, сердак* – с. Кривче²³²¹, Борщівський р-н і с. Торське²³²², Заліщицький р-н, Західне Поділля); *сердак* – довгий верхній одяг тунікоподібного крою з чорно-сірого (рябенького) напіввовняного сукна, без коміра (с. Горішня Вигнанка, Чортківський р-н, Західне Поділля²³²³);

- *свита (свитка)* – суконний одяг нижче колін, прямоспинного або приталеного крою із сукна брунатного, сивого або чорного кольорів з коміром або вилогою (Східне та Центральне Поділля; *свита* чоловіча прямоспинного крою з коричневого сукна, розширена до низу бічними клинами, з виложистим коміром – с. Антонівка, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²³²⁴; *свита* дівоча прямоспинного крою «під стан» з коричневого сукна, розширена до низу бічними клинцями, з відкладним оксамитовим коміром – с. Антонівка²³²⁵, Томашпільський р-н та с. Уяринці²³²⁶ (*шлюбна свита*, декорована оксамитом), Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; *свита* жіноча вільного крою з коричневого сукна, розширена до низу бічними клинцями, з шалевим коміром – с. Бирлівка²³²⁷ Бершадського р-ну та с.°Сосни²³²⁸ Літинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; *свита* з сірого сукна, прямоспинного крою, розширена до низу бічними клинцями, з відкладним коміром, декорована вишивкою, – с. Станіславчик²³²⁹, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; жіноча з коричневого сукна, прямоспинного крою, з підрізами по талії ззаду в боках і закладеними складками, з вузьким шалевим коміром («шалька»), декорована кольоровим кантом, темно-коричневим сутажем і зеленим шнуром, – с. Кобелецьке²³³⁰ Тиврівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; *свита* вільного крою вперекидку (без плечового шва) з коричневого сукна, розширена до низу бічними клинцями, з шалевим коміром – с. Ріжок²³³¹, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; *свита (свитка)* жіноча з сукна коричневого кольору, прямоспинного крою, з підрізами по талії ззаду і в боках та з закладеними складками по всій спині (Черкаська обл.²³³²); *свитка* прямоспинного крою з коричневого сукна, розширена до низу бічними клинцями, з відкладним коміром – с.°Піріжна²³³³, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля; *свитка* жіноча вільного крою, злегка розширена до низу бічними клинцями, з підрізною спиною та закладеними зборами, з шалевим коміром, оздоблена аплікацією, – Кам'янець-Подільський²³³⁴ і Чемеровецький р-ни, Центральне Поділля); довгий верхній одяг з коричневого сукна, коміром-стійкою, прямоспинного крою та клинами з боків (Борщівський²³³⁵ та Бучацький²³³⁶ р-ни, Західне Поділля); довгий верхній одяг з білого, брунатного, сірого або чорного сукна, прямоспинного крою, з приталеними підрізними чи відрізними спинками та боковими клинами або без них, зі стоячим або виложистим коміром, а чоловічий – ще й з *кобкою* (Західне Поділля); *свитка* – довгий, широкий верхній святковий чоловічий одяг з сукна, з великим шалевим коміром з кольоровою вишивкою і шнурками (Західне Поділля); *свитка* чоловіча (с. Гатна²³³⁷, Деражнянський р-н, Центральне Поділля); *свита* жіноча (с. Цикова²³³⁸, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля); *свита*²³³⁹ чоловіча з коричневого сукна, розшита різнокольоровим гарусом (Поділля, 1908 р.);

- *сірійка (кафтан, кафтан-сірійка)* – верхній довгий одяг класичної лінії крою з сукна, різних відтінків сірого кольору, мало оздоблений (Буковинське Поділля);

²³²⁰ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/80 р.

²³²¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 272; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 95.

²³²² Там само. КТК – 1672.

²³²³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7075.

²³²⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3849.

²³²⁵ Там само. Т – 2691.

²³²⁶ Там само. Т – 2689.

²³²⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1255.

²³²⁸ Там само. Т – 1886.

²³²⁹ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 1025.

²³³⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2049.

²³³¹ Там само. Т – 2054.

²³³² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3332.

²³³³ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3322.

²³³⁴ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1275.

²³³⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2182.

²³³⁶ Там само. Т – 1218, 1544.

²³³⁷ Матеріали ННЛЕ КІПУ : вип. 2... – С. 68.

²³³⁸ Там само. – С. 148.

²³³⁹ Фонди НМПУ. Група «тканини». Т – 301.

- *талія* – верхній жіночий одяг з домотканого сукна довжиною нижче колін, приталеного крою, розширений донизу бічними клинами від талії²³⁴⁰ або фалдами²³⁴¹, з невеликим викладеним коміром, вилогами, «манжеттами» на рукавах та двома прорізними «кішенями», декорований швами та оксамитом на комірі, вилогах і манжетах (с. Лукашівка²³⁴², Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля);

- *чекмінь* (*чекман, чекмен*) – верхній чоловічий одяг з домотканого сукна, довжиною нижче колін, з викладеним коміром (Східне та Центральне Поділля; Гайсинський р-н, Вінницької обл.);

- *чемерка*²³⁴³ (*чимарка, чимерка*) – верхній одяг з відрізним станом навкруги, довжиною нижче колін, з викладеним або стоячим коміром (*чемерка* – с. Вахнівка²³⁴⁴, Липовецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Східне та Центральне Поділля; *чемерка* – верхній одяг з темно-коричневого сукна, вільного крою, розширений до низу бічними клинцями, з викладеним невеликим круглим коміром (м. Кам'янець-Подільський²³⁴⁵, Центральне Поділля²³⁴⁶);

- *чугайна* (*чугайнка*) – верхній одяг з домотканого або фабричного сукна, з викладеним коміром з підрізними та призбираними бочками (з прохідкою) (с. Потуш²³⁴⁷, Тиврівський р-н, Вінниччина²³⁴⁸, Гайсинський р-н, Східне Поділля; *чугайна* жіноча з темно-коричневого домотканого сукна, прямоспинного крою, з підрізною спиною, розширеною до низу призбираними клинцями, декорована червоним вовняним шнуром, – с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²³⁴⁹; *чугайнка* з підрізними та призбираними бочками – Вінниччина²³⁵⁰, Східне Поділля; *чугайна* з коричневого домотканого сукна, прямоспинного крою, розширена до низу бічними клинцями, з відкладним коміром, прикрашена чорним плісом, – с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²³⁵¹; *чугайна* чоловіча з темно-рудого сукна, вільного крою, розширена до низу клинцями, з відкладним коміром – Кам'янець-Подільський р-н²³⁵², Центральне Поділля; *чугайна* жіноча з темно-коричневого сукна, прямоспинного крою, розширена до низу клинцями, – с. Зелені Курилівці²³⁵³, Новоушицький р-н, Центральне Поділля);

- *чугай* – теплий суконний одяг зі зборами на спині (Кодимський р-н²³⁵⁴, Одеська обл., Східне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н²³⁵⁵, сс. Вахнівці²³⁵⁶, Слобідка Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; Поділля);

- *чуганина* – суконний жіночий одяг прямоспинного крою, з відкладним коміром і зашитими рукавами (використовувалися замість торбинок), а тому носили в накидку (Віньковецький р-н²³⁵⁷, Центральне Поділля);

- *чужка* – жіночий верхній суконний одяг зі зборами на спині, оздоблений кольоровими вовняними нитками (Поділля²³⁵⁸);

- *чушка* – жіночий верхній суконний одяг трапецієподібного силуету, без коміра (Східне та Центральне Поділля);

в) *короткий верхній одяг із сукна* (до талії або до середини колін):

- *катанка* – верхній одяг із чорної тонкої фабричної вовняної тканини, прямоспинного крою, подовжений та розширений донизу, з відкладним коміром (Теребовлянський р-н²³⁵⁹, Західне Поділля);

- *куртина* (*куртка*) – верхній суконний одяг до пояса (Поділля);

- *петека* – верхній суконний одяг типу півкафтана зі стоячим коміром (Західне Поділля);

- *сардак* – суконне півпальто коричневого, сірого або чорного кольорів тунікоподібного крою з невисоким коміром-стійкою, а з початку ХХ ст. – і з відкладним коміром (сс. Погорілівка, Чорний Потік²³⁶⁰,

²³⁴⁰ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/70 р.

²³⁴¹ Там само. НД – 11/75 р.

²³⁴² Там само. НД – 11/70 р., 11/75 р.

²³⁴³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 86.

²³⁴⁴ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/82, 83.

²³⁴⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 96.

²³⁴⁶ Там само. КТК – 892.

²³⁴⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2215.

²³⁴⁸ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/80, 81.

²³⁴⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2783.

²³⁵⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83–84.

²³⁵¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4546.

²³⁵² Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 603.

²³⁵³ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3328.

²³⁵⁴ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3417.

²³⁵⁵ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 102.

²³⁵⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 758.

²³⁵⁷ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 102.

²³⁵⁸ Там само. – С. 102.

²³⁵⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2660.

²³⁶⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1488.

Заставнівський р-н та с. Пригородок²³⁶¹, Хотинський р-н, Буковинське Поділля); *сардак*²³⁶² чоловічий з коричневого сукна (Буковинське Поділля);

- *сермяга* (*гунька, сукман*) – верхній чоловічий одяг із темно-коричневого, рідше білого або сірого сукна, приталеного крою, зі стоячим коміром (Західне Поділля; *сермяга* – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля); *сукман*²³⁶³ чоловічий з темно-брунатного сукна, відвороти коміра та рукава розшиті різнокольоровими шнурами, ззаду на поясі зі складками з обох боків (Поділля);

- *сірійка* – півпальто з сукна переважно різних відтінків сірого кольору, прямоспинного крою зі вставними клинцями з боків (*сірійка* коричнева з бічними «*вусами*», декорована шнуром, – с.°Пригородок²³⁶⁴, Хотинський р-н, Буковинське Поділля);

- *сіряк*²³⁶⁵ (*сірак, сірячина* (Чортківський р-н²³⁶⁶) – Західне Поділля) – верхній одяг, довжиною до колін або до середини колін, з доморобного білого, темно-коричневого, сірого або чорного сукна, з широким відкладним коміром чи невеликим стоячим коміром, жіночий – відрізний у талії та рясований по низу (Новоушицький р-н, Центральне Поділля);

- *чушка* – короткий жіночий верхній одяг з доморобного брунатного сукна, приталеного крою, з вузькими рукавами, без коміра (Західне Поділля);

г) *верхній одяг з полотна чи іншої тканини*:

- *жупан* – прямоспинний верхній жіночий одяг з крамної сірої у чорні смужечки тканини (Західне Поділля);

- *кабат* – верхній жіночий одяг з оксамиту, розширений від талії (Чортківський р-н, Західне Поділля);

- *каптан*²³⁶⁷ – прямоспинний верхній одяг з домотканого тонкого або чиноватого полотна чи лляної тканини з вибитими vzорами (*вибійки*); жіночий верхній одяг з вибійчаної лляної тканини (у чорну вертикальну смужку), прямоспинного крою, з підрізною спинкою, вставними бічними клинами, фалдами ззаду від станка, без коміра і гудзиків, під тканий пояс (с. Полупанівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля²³⁶⁸);

- *капота*²³⁶⁹ – короткий верхній жіночий одяг зі смугастої біло-чорної або біло-синьої крамної тканини, вільна в талії, з трьома і більше зборами на спинці, з маленьким виложистим коміром або без нього (Східне Поділля);

- *катанка* – верхній жіночий одяг з тонких крамних тканин, приталеного крою, на ваті, довжиною трішки нижче колін (Східне Поділля);

- *плахта* (*плахтина* – Гусятинський р-н, Західне Поділля²³⁷⁰) – полотняний прямоспинний без перехватів по боках верхній чоловічий одяг;

- *полотнянка* (*полотняник*) – довгий (нижче колін) прямоспинний з вставними бічними клинами верхній чоловічий одяг з білого або вибитого²³⁷¹ полотна (Західне Поділля²³⁷²);

- *полька* – жіночий, довжиною до колін, ватований каптан з чорної тканини (Вінниччина та с. Концеба, Савранський р-н, Одещина²³⁷³, Східне Поділля; Центральне Поділля);

- *юпка* (*біла свитка, кафтан, «приятелька»*) – верхній жіночий одяг середньої довжини з домотканого білого полотна, з відрізною по талії спинкою, призібраним у складки низом та коміром-стійкою (Тернопільський р-н, Західне Поділля²³⁷⁴);

2). *Зимовий суконний плащоподібний*:

- *бунда* – довгий верхній зимовий чоловічий одяг з коричневого битого сукна, трапецієподібного крою, з відкладним коміром (Підволочиський р-н²³⁷⁵, Західне Поділля);

- *гуня* (*гунька*) – суконний плащ-накидка нижче колін, з фальшивими рукавами, з шалевим коміром, який звисав на спині кутиком (с. Степашки²³⁷⁶, Гайсинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Східне Поділля; жіноча темно-коричнева весільна *гунька* з домотканого сукна, з відкладним коміром, декорована

²³⁶¹ Там само. ОДВ – 51.

²³⁶² Фонди НМПУ. Група «тканини». Т – 317.

²³⁶³ Там само. Т – 305.

²³⁶⁴ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 53.

²³⁶⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7545.

²³⁶⁶ Там само. Т – 7445.

²³⁶⁷ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 43.

²³⁶⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 898.

²³⁶⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 85.

²³⁷⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7456.

²³⁷¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 147.

²³⁷² Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 96.

²³⁷³ Там само. – С. 96.

²³⁷⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 396.

²³⁷⁵ Там само. Т – 2391, 7121.

²³⁷⁶ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/78.

зеленим шнуром, – с. Кадиївці²³⁷⁷ Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля; темно-коричнева святкова сукняна *гунька*, приталеного крою, розширена до низу вставними бічними клинами і фалдами ззаду від станка, з великим відкладним шалевим коміром, який звисав на спині кутиком, декорована вовняними шнурами червоного, білого й зеленого кольорів, – с. Пашківці²³⁷⁸ Хмельницького р-ну, Центральне Поділля);

- *манта* – довгий халатоподібний верхній одяг з білого, сірого, рідше коричневого чи чорного сукна з невисоким стоячим коміром і великим відкладним чотирикутним коміром (рідше капюшоном), який звисав на спині майже до талії, декорований вовняними шнурами і вишивкою (*манта* коричнева з чотирикутним коміром, декорована синім шнуром і зелено-червоною аплікацією з тканини, – сс. Орестівка²³⁷⁹, Чепонеси²³⁸⁰ Хотинський р-н; *манта* біла, обшита шнуром та вовняними нитками, – с. Рашків²³⁸¹, Хотинський²³⁸² р-н; *мантина* – Хотинський р-н, Буковинське Поділля);

- *сердак* (*сардак* – Борщівський²³⁸³, Заліщицький²³⁸⁴ і Чортківський²³⁸⁵ р-ни, Західне Поділля) – верхній довгий зимовий халатоподібний чоловічий і жіночий одяг із домотканого сукна, прямоспинний та до низу з боків розширений клинами («вусами»²³⁸⁶), з коміром-стійкою, оздоблений різнокольоровими шнурами (Поділля);

3). *Зимовий хутрянний*, котрий за типом крою і довжиною поділяють на:

а) *кожухи довгі* (до п'ят, довгополі) – не криті (*нагольні*) *кожухи* білого, рідше коричневого (жовтого) кольорів *вільного прямоспинного крою*, розширені донизу (*тулуб'ясті*²³⁸⁷ – білий весільний тулуб'ястий кожух, з відкладним каракулевим коміром, декорований аплікацією зі шкіри й різнокольоровою хвилеподібною тасьмою, – смт Чечельник²³⁸⁸, Вінницька обл., Східне Поділля) або з *відрізною талією* та *призбираною спинкою й боками* (білі приталені або «*під стан*» – с. Кут, Гусятинський р-н²³⁸⁹, с. Богданівка, Заліщицький р-н²³⁹⁰, Західне Поділля, Східне²³⁹¹ й Центральне Поділля; білі або коричневі «*австрійські*»²³⁹²; «*з подолками*» або «*старі кожухи*»²³⁹³ (с. Погорілівка, Заставнівський р-н) Буковинське Поділля; білі *кожухи* з *відрізною талією*, *призібрані* – Західне Поділля²³⁹⁴; *коричневий кожух* з *відрізною талією*, *призбираний на спинці*, – с. Немерче, Мурованокуріловецький р-н, Східне Поділля²³⁹⁵; *вишитий білий довгий кожух* – с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля);

б) *кожухи середньої довжини* (до колін або трохи нижче коліна – Поділля) – не криті (*нагольні*) *кожухи приталеного крою з суцільнокрійною спиною*, ледь розширені донизу (жіночий коричнево-рудий (місцева назва «червоний»), – с. Шупарка²³⁹⁶, Борщівський р-н, Західне Поділля; жіночий²³⁹⁷ (прикрашений вишивкою і хутром) та чоловічий²³⁹⁸ (прикрашений хутром) з відкладним коміром – с. Грушка, Ульяновський р-н, Кіровоградська обл., Східне Поділля; жіночий кожух, оздоблений вишивкою та хутром, з високим коміром-стійкою, що закочується, – с. Наливайка, Голованівський р-н²³⁹⁹, Кіровоградська обл., Східне Поділля; жіночий світло-коричневий кожух, декорований смугами вовни, – Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁴⁰⁰ та *приталеного крою кожухи, відрізнi по талії і призібрані на спині й з боків або не призібрані на спинці* (білий жіночий кожух до середини стегна чи до колін, відрізний у талії та розширений фалдами у боках, але не призбираний на спині, прикрашений кольоровою аплікацією зі

²³⁷⁷ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

²³⁷⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 731.

²³⁷⁹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

²³⁸⁰ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 3.

²³⁸¹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 314.

²³⁸² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 10855.

²³⁸³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 272, 1135.

²³⁸⁴ Там само. Т – 8609.

²³⁸⁵ Там само. Т – 7313, 7538.

²³⁸⁶ Там само. Т – 8609.

²³⁸⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058, 2282.

²³⁸⁸ Там само. Т – 2058.

²³⁸⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2456.

²³⁹⁰ Там само. О – 3628.

²³⁹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2621.

²³⁹² Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 161.

²³⁹³ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст... – С. 165.

²³⁹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 253, 894, 2495, 2942, 3035, 3036.

²³⁹⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2621.

²³⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4140.

²³⁹⁷ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/110.

²³⁹⁸ Там само. НД – 11/98.

²³⁹⁹ Там само. НД – 11/87.

²⁴⁰⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558.

шкіри,²⁴⁰¹ – м. Заставна²⁴⁰¹ та с. Мосорівка²⁴⁰², Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; білий кожух з відкладним прямокутним коміром, розширений фалдами від талії, – с. Лисичники²⁴⁰³ Заліщицького р-ну, сс.°Бабинці²⁴⁰⁴, Кривче²⁴⁰⁵, Пилипче²⁴⁰⁶ Борщівського р-ну, Західне Поділля; жіночий білий кожух з коміром-стійкою, декорований хутром, аплікацією зі шкіри й чорно-синіми вовняними кульками, – с.°Слобідка²⁴⁰⁷ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; жіночий білий кожух, декорований хутром, аплікацією зі шкіри й вовною, – сс. Куча, Песець Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; коричневий кожух, декорований чорним хутром, з коміром-стійкою – Центральне Поділля²⁴⁰⁸; кожух приталеного крою з відрізною талією, до низу розширений вставними клинами («вусами»), оздоблений аплікацією з тасьми і шкіри, а також овчиною, – Ульянівський р-н (чоловічий кожух, декорований лише хутром²⁴⁰⁹), Кіровоградська обл.²⁴¹⁰, Східне Поділля):

- *кожушки* – кожухи, відрізнi у талії і призбирані на спині й у боках, з відкладним коміром (білого кольору – с. Новосілка²⁴¹¹, Заліщицький р-н, Західне Поділля); кожухи, відрізнi у талії і призбирані на спині й у боках, без коміра (білого кольору – с. Кудринці²⁴¹², Борщівський р-н, Західне Поділля); кожухи прямого крою, світло-коричневого кольору (с. Іване-Золоте²⁴¹³, Заліщицький р-н, Західне Поділля) або фарбовані в темно-синій колір (с. Великі Чорнокінці²⁴¹⁴, Чортківський р-н, Західне Поділля); кожухи приталеного крою з суцільнокрійною спиною, коричнево-рудого кольору, з нешироким коміром-стійкою (місцева назва «червоні») – с. Дубівці²⁴¹⁵, Тернопільський р-н, Західне Поділля; кожухи з прямою приталеною спинкою, горіхового кольору, з нешироким коміром-стійкою – с. Соколів²⁴¹⁶, Буцацький р-н, Західне Поділля;

- *кушини*²⁴¹⁷ (*спендзарі*)²⁴¹⁸ – короткополий кожух, відрізний у талії (Буковинське Поділля);

- *тулуби* – кожухи, довжиною до колін, відрізнi у талії, з рясним низом у клини (Східне Поділля)²⁴¹⁹;

в) *кожушки прямоспинні короткі* (до талії або середини стегна) некриті (*нагольні*):

- *бунда* – короткий кожухок (Західне Поділля); короткий жіночий кожухок «до стану» з короткими рукавами (с. Пищатинці²⁴²⁰, Борщівський р-н, Західне Поділля);

- *кентарі рукаві* – короткополий овчинний одяг з рукавами (Буковинське Поділля)²⁴²¹;

- *кожушанки* – короткі кожухи з рукавами до ліктів (Буковинське Поділля);

- *кожушини* (*кожушинки* – короткі жіночі (*кожушина* – с. Бубнівка²⁴²², смт Сатанів²⁴²³, Городоцький р-н, с. Вітківці²⁴²⁴, Кам'янець-Подільський р-н, с. Антонівка²⁴²⁵, Хмельницький р-н, Центральне Поділля) та чоловічі кожухи з довгими рукавами (смт. Сатанів²⁴²⁶, Городоцький р-н, с. Шебутинці²⁴²⁷, Новоушицький р-н, Центральне Поділля);

- *кожушки* (*куці кожухи*) – короткі жіночі та чоловічі кожухи з довгими рукавами, часто пофарбовані (Буковинське Поділля; кожух синього кольору – с. Великі Чорнокінці²⁴²⁸, Чортківський р-н, Західне Поділля);

- *кожушки* (*кожухи*) – короткі прямоспинні кожухи з довгими рукавами (Городоцький р-н, Центральне Поділля);

2401 Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

2402 Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1072.

2403 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2086.

2404 Там само. Т – 8760.

2405 Там само. Т – 214.

2406 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9094.

2407 Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

2408 Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898.

2409 Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/109.

2410 Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3307.

2411 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2240.

2412 Там само. Група «тканини». Т – 390.

2413 Там само. Т – 4750.

2414 Там само. Т – 4750.

2415 Там само. Т – 1018, 1157.

2416 Там само. Т – 2968.

2417 Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

2418 Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 228.

2419 Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 99.

2420 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 245.

2421 Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

2422 Матеріали ННЛЕ КІНУ : вип. 2... – С. 149–150.

2423 Там само. – С. 149.

2424 Там само. – С. 151.

2425 Там само. – С. 150.

2426 Там само. – С. 148.

2427 Там само. – С. 21.

2428 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4750.

- *мінтяни (мунтяни)* – короткі жіночі й чоловічі кожухи з довгими рукавами та однією чи двома накладними кишенями (с. Погорілівка²⁴²⁹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля²⁴³⁰);

г) *кожухи, довжиною до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном:*

- *бекеші (бекешки)* – це хутряний приталений верхній одяг зі зборами, критий переважно синім сукном (Західне та Східне Поділля (*бекеш*, критий сукном, сіро-зеленого кольору – с. Наливайка, Голованівський р-н²⁴³¹ та *бекеша*, крита чорним сукном, – с. Наливайка, Голованівський р-н²⁴³², Кіровоградська обл., Східне Поділля));

- *кунтуші* – чоловічі кожухи, криті сукном (Буковинське Поділля).

Отже, допоміжний комплекс народного вбрання (нагрудні безрукавні й рукавні групи) та верхній одяг подільських українців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. відрізнялися за такими класифікаційними ознаками, як функціональне використання, призначення, сезонність, матеріал, крій, довжина, способи художнього оздоблення та колористика. Окрім цього, плечовий одяг розрізняли, відповідно до статі носія, адже жіночі та чоловічі безрукавні й рукавні типи були не схожими між собою за формою, конструктивно-художніми прийомами, довжиною, декором і кольоровою гамою. Натомість для різних статевовікових категорій крій переважної більшості різновидів верхнього одягу практично мало чим відрізнявся. Головні розбіжності між становими виробами жінок і чоловіків різного віку, а також молоді й підлітків полягали у їх довжині, кольорі та способах прикрашання. Загалом допоміжний комплекс традиційної ноші та верхній одяг українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля повторювали переважаючі форми цього народного вбрання й одночасно містили власні регіональні, локальні та вузьколокальні відміни.

3.4. Головні убори й взуття

Невід’ємною складовою частиною народного комплексу вбрання України в цілому та Поділля в т. ч. вважається головний убір, як найменш змінна й архаїчна частина традиційного костюма аж до початку ХХ ст. Саме головний убір здавна, крім захисної, знакової, оберегової і практичної функцій, виконував ще й естетичну функцію. Остання полягала не лише в наданні строю гарного та оригінального вигляду, але й сприяла цілісному завершенню комплексу і створенню його загального гармонійного образу.

Передусім науковці, зокрема, К. Матейко²⁴³³, Т. Ніколаєва²⁴³⁴, Г. Стельмашук²⁴³⁵ та ін., поділяють українські народні головні убори другої половини ХІХ – початку ХХ ст. за статтю на жіночі й чоловічі. В свою чергу жіночі убори розрізняють за такими ознаками, як: вік носіїв (дівочі та жіночі); конструктивна форма (вінкоподібні, обручеподібні, платові, шапкоподібні); матеріал (убори з живих і штучних квітів, пир’я, плетених шнурів, стрічок, шовкової тканини тощо). Відповідно чоловічі убори розділяють за критеріями: вік носіїв (парубочі та чоловічі); форма (зрізано-конічні, конічні, напівсферичні, «рогаті», циліндричні); матеріал (повстяні, солом’яні, сукняні, хутряні); спосіб виготовлення (валяні, в’язані, зшиті, плетені; домашнього або ремісничого виробу); сезонність (літні та зимові); функціональне призначення (буденні, обрядові (весільні), святкові)²⁴³⁶. За своєю основою зазначені класифікації підходять головним уборам подільських українців. Дівочі та жіночі головні убори подолян можна також класифікувати за способом виготовлення (виті, в’язані, зшиті, плетені, ткані), сезонністю (літні й зимові) та функціональним призначенням (буденні, обрядові (весільні), святкові), а також за способом оздоблення (доповненні вишитим нитками, бісером, склярусом і лелітками або тканим орнаментом чи різноманітними декоративними допоміжними матеріалами). Парубочі убори характеризувалися наявністю великої кількості та пишності прикрас (особливо святкові й весільні), натомість чоловічі містили незначні прикраси або були зовсім без них. Кольорова гама головних уборів варіювала в широких спектрах у кожному типі й підтипі. Варто розмежовувати як дівочі та жіночі, так і чоловічі та парубочі головні убори ще й за такою ознакою поділу, як спосіб носіння. Крім того, головні убори відображали етнічну, соціальну і регіонально-локальну приналежність подільських селян та були тісно пов’язані з їх зачісками, а також костюмом загалом.

Тому при складанні класифікації групи головних уборів українців усіх локальних зон Поділля вважаємо за необхідне насамперед для зручності користування нею виокремити такі класифікаційні

²⁴²⁹ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст... – С. 165.

²⁴³⁰ Фонди ЧОКМ. Реконструкція жіночого зимового костюма з етнографічної експозиції.

²⁴³¹ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/100.

²⁴³² Там само. НД – 11/105.

²⁴³³ Матейко К. Український народний одяг... – С. 115.

²⁴³⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 98–100.

²⁴³⁵ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 124–159.

²⁴³⁶ Там само. – С. 101; Матейко К. Український народний одяг... – С. 123; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 130–131; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 100–101.

критерії, як стать і вік носіїв для розподілу означених компонентів на підгрупи та конструктивна форма і спосіб носіння уборів – для розподілу на типи й підтипи. Проте, якщо за віковою ознакою дівочі й жіночі головні убори варто розділяти в окремі підгрупи, то парубоцькі й чоловічі доречніше залишити в одній підгрупі, оскільки їх вироби різнилися не конструктивною формою, а кольором, оздобленням і дещо способом носіння, про що краще зауважити додатково. Також вважаємо за потрібне зауважувати локальну та локально-зональну приналежність певних різновидів складових цієї групи подільського комплексу вбрання за наявності такої інформації. В усіх інших випадках маємо на увазі поширення зазначених назв головних уборів у кожному субрегіоні Поділля. Крім того, до дівочих головних виробів віднесемо «віночок золотий», «віночок збираний», «віночок сухенький» і «згардочку з волочкою», які дослідниця Г.°Врочинська виокремлює як дівочі прикраси голови²⁴³⁷.

Отже, пропонуємо розширену й узагальнену класифікацію традиційних головних уборів українських подолян другої половини ХІХ – початку ХХ ст. передусім залежно від статті й віку носіїв, зокрема:

1). *Дівочі головні убори* (на відміну від жіночих, не повністю покривали голову), серед яких за ознаками конструктивної форми і способу носіння виокремимо:

а) *вінки (віночки) площинні та вінки-шнури*:

- *виті (звиті) вінки* із зілля (вікові, звичаєві, магічні й ритуальні вінки з: барвінку, батіжків хмелю, безсмертника, василька, любистку, м'яти, рути, шавлії й інших лікарських рослин), з воску, лою та парафіну, з штучних квітів із паперу і стружки:

- «*білий*» весільний вінок (*лойовий* – Вінниччина, Східне Поділля) – білий вінок, виготовлений з лою та парафіну;

- *весільні вінки, звиті зі штучних квітів* з різнокольорового паперу і стружки;

- *весільний вінок зі штучних паперових квітів, листочків і пуп'янків, покритих воском та звитих* за допомогою дроту, обмотаного тонким папером, доповнений двома букетиками з трави по обидва боки вінка, зафарбованих жовтою фарбою (Центральне Поділля²⁴³⁸);

- *вінець* – весільний вінок нареченої;

- *восковий віночок (лойовий* – Вінниччина, *папіровий, парафіновий, терновий* – с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля, *парусовий вінок* – воскований вінок з довгими китицями) – білий або кольоровий вінок з воску, лою та парафіну й квітами і/або листям зі стружки чи воскованого паперу;

- *рутв'яний (рутяний) віночок* – святковий або весільний головний убір дівчини (с. Зятківці Гайсинського р-ну Вінниччина, Східне Поділля);

- *плетені (сплетені) вінки* із зілля, польових (волошки, маку, ромашки) та інших квітів (мальви, рожі (ружі)) й ягід (вишні, горобини, калини), а також зі штучних квітів із різноманітних матеріалів – обрядові (весільні) та святкові (гаївкові, купальські, петрівські, обжинкові тощо):

- *барвінковий вінок* – весільний вінок нареченої, сплетений з барвінку (Поділля; *барвінковий вінок* об'ємної форми – м. Заліщики²⁴³⁹, Західне Поділля);

- *вінки площинні* у вигляді сплетених штучних квітів з кольорової вовни та намистинок (весільний вінок з червоних вовняних квітів із зеленими і синіми серединками та скляними намистинками – Західне Поділля²⁴⁴⁰);

- *вінки-шнури* у вигляді сплетених у шнур стрічок чи цупких кольорових ниток);

- *весільні вінки, сплетені зі стружки*;

- *весільні вінки, сплетені з барвінкового листя та штучних квітів* (Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля);

- *віночок золотий* – виплетений із соломи і покритий сусальним золотом; весільний вінок з барвінку, покритий золотистою фольгою (м. Заліщики²⁴⁴¹, Західне Поділля); весільний золотий барвінковий вінок, об'ємний круглий, оздоблений квітами з синіх і червоних гарусних стрічок, паперу, фольги й намистин та доповнений ззаду одноколірними стрічками (с. Сороки, Буцацький р-н, Західне Поділля²⁴⁴²);

- *віночок, сплетений з гарусних квіток*, зі стрічками (Поділля²⁴⁴³);

- *золотий вінець* – весільний вінок молодої з барвінку, покритий позолотою (с. Гордіївка Тростянецького р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *квіточки* – перев'язані червоними нитками два пучечки барвінку, з яких починали плести вінок молодій, а інші квіточки вінка склалися з чотирьох стебел барвінку і стебла василька (с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

²⁴³⁷ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст... – С. 166–167.

²⁴³⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2756.

²⁴³⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Весільний вінок з барвінку – без номера.

²⁴⁴⁰ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 658.

²⁴⁴¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Весільний вінок з барвінку, покритий золотистою фольгою – без номера.

²⁴⁴² Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 308.

²⁴⁴³ Фонди НМПУ. Група «тканини». Т – 748.

- *шиті (зшиті)* вінки у вигляді зшитих між собою квітів із зілля, паперу, стрічок, стружки або тканини;
  - *весільні барвінкові вінки* (у вигляді нашитих на червону стрічку листочків барвінку; на Буковинському Поділлі – на стрічку або вербову кору), які часто покривали зверху золотистою фарбою;
  - *весільні вінки, зшиті зі штучних квітів* з різнокольорового паперу і стружки;
  - *вінок із штучних квітів*, прикрашений скляними намистинами й стрічками (Буковинське та Західне Поділля);
  - *вінки-шнури у вигляді стрічки*, оздобленої різнокольоровими кульками з вовни чи квітами зі стрічок, намистин та бісеру;
  - *віночок збираний* – виготовлений із кольорової стрічки, густо наморщеної «городочками», і перенизаний дрібними скляними дутими намистинами;
  - *віночок з оксамитових стрічок*, на які нашиті квіти, виготовлені теж зі стрічок (Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля²⁴⁴⁴);
  - *віночок сухенький* – з квітів безсмертника, нашитих на червону тасьму;
  - *дрібниці (кагальці, трисульки)* – віночки зі штучних квітів зі стрічками (Буковинське Поділля);
  - *недільний вінок* – весільний вінок молодої (с. Греченці, Летичівський р-н, Центральне Поділля);
  - *суботний вінок* – обрядовий вінок молодої зі стружки як частина весільного вінка, який вона одягала під час запрошення на весілля у суботу (с.°Сосонка, Вінницький р-н, Вінниччина, Східне Поділля; с.°Греченці, Летичівський р-н, Центральне Поділля);
  - *чубатий вінок* – весільний вінок молодої округлої форми з тканини та паперу, який одягали з вельюном і підвіночком (с. Сосонка Вінницького р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);
- б) *вінкоподібні головні убори* з живих або штучних квітів та інших матеріалів у вигляді:
- *стрічки*: - *вінкоподібні убори з живих квітів*; - *вінок-обруч «наушник»* – дівочий головний убір у вигляді стрічки з рядком блакитних намистин над чолом, а від скронь до потилиці нашитих на чорну стрічку рядком розеток (найчастіше сім), зроблених із картону, який обтягнутий різнобарвними нитками (Східне та Центральне Поділля); - *весільний вінок-зав'язка*, виготовлений з білої хустки; - *весільний вінкоподібний убір із налобної червоної гарусівки*, на який нашитий віночок із кульок-кутасиків, розміром, як волосський горіх, із блакитної, жовтої й червоної вовни (Східне та Центральне Поділля); - *волочкові вінки (катаси)* – дівочий головний убір у вигляді чорної тасьми (основа) й різнокольорової тасьми і чорного плісу (деталі), на які нашивали вовняні кульки (кутасики), намистини, нитки, пацьорки і різнобарвні гудзики (Східне та Центральне Поділля); - *галянок* – дівочий головний убір із бісеру (Поділля; с.°Четвертинівка Тростянецького р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *згардочка з волочкою* – у вигляді смужки плюшу, вишитої вовняними нитками та намистинами; - «*квітки*» – дівочий головний убір у вигляді стрічки з нашитими на потилиці однією великою квіткою посередині між двома меншими квітками з призбираних стрічок, прикріплених до кружечків із вовняної тканини, які в свою чергу оздоблені бісером, вовняними кульками (кутасиками з лучки) і намистинками (Східне та Центральне Поділля); - *кутаси* – дівочий головний убір у вигляді рядів вузьких та широких кольорових стрічок, що закінчувалися мотузками для зав'язування тасьми (такі стрічки виготовляли із зеленої чи червоної лучки, на яку нашивали гудзички або скляні намистини (пацьорки) – Східне та Центральне Поділля); - *наушники (заушники, підвушники, позаушники)* – дівочий головний убір у вигляді стрічки (тасьми) з нашитими по обидва боки квітками з призбираних стрічок, прикріплених до кружків з вовняної тканини, що оздоблені бісером, кутасиками з лучки (вовняними кульками), намистинами (Східне (с.°Стіна²⁴⁴⁵ Томашпільського р-ну, с.°Сосонка Вінницького р-ну, Вінницької обл.) та Центральне (с. Борсуки²⁴⁴⁶, Новоушицького р-ну, Хмельницької обл.) Поділля; *заушники*²⁴⁴⁷ – Західне Поділля; *наушники*, або *наушники* – с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; *наушниця*²⁴⁴⁸, або *наушниця* – с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля); *наушниця* у вигляді начільної пов'язки на зав'язках, вужчої по центру й оздобленої геометричним орнаментом з кольорового бісеру та ширшої з обох боків і прикрашеної 10 вовняними кульками з бордового, оливкового, фіолетового, рожевого й чорного кольорів, зборками зі стрічки й дутими скляними намистинами навколо кульок і між зборками, – с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁴⁴⁹; *чільце* – дівочий головний убір у вигляді стрічки з оздобами, який прикріплювали над чолом (Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля; *чільце* з металевими прикрасами° – Буковинське Поділля);
  - *обруча* (зі стрічки, тканини, картону, лубу, пасма конопель чи льону або соломки, сплетених у косу, солом'яної стрічки): - *ввиванка* – дівочий головний убір у вигляді валика з чорних ниток, накручених на солом'яну плетінку та декорованих різнокольоровими скляними намистинками і зі стрічками-зав'язками з

²⁴⁴⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 753.

²⁴⁴⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2866.

²⁴⁴⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2758.

²⁴⁴⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 224.

²⁴⁴⁸ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 50.

²⁴⁴⁹ Там само. КВ (вбрання) – 49.

обох боків (с. Сапогів²⁴⁵⁰, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *вінкоподібний весільний убір у вигляді маленького обручика або стрічки*, до яких чіпляли багато різнокольорових стрічок, додавали гердани, живі або штучні (з волічки) квіти чи вінок, качині («*качурині кучері*») й павині пера та «*фавори*», а зверху обов'язково накладали *вінок*, сплетений з барвінкового позолоченого листя (Борщівський р-н, Західне Поділля); - *вінкоподібний весільний убір у вигляді обруча з пасма конопель чи льону або соломки*, сплєтених в косу, чи *солом'яної стрічки* висотою 3 см, обвитого або обшитого листочками барвінку та декорованого над чолом позліткою і трьома квіточками («*купочками*»), вишитими намистинами («*пацьорками*»), а позаду^o – стрічками (Бучацький р-н, Західне Поділля); - *вінок-обруч* – дівочий головний убір у вигляді обруча, обтягнутого стрічками, які декоровані рядком блискучих скляних намистин; плетений з вовняних ниток обручеподібний убір (Західне Поділля); - *кибалка (обруч)* – головний убір у вигляді обруча із товстого паперу, на який над чолом накладали вузьку стрічку із золотої парчі, а потім клали стрічки одна вище іншої так, щоб було видно пружок (кибалку і косу прикрашали квітами із різнокольорових вузьких стрічок – Східне Поділля); - *коруночка* – дівочий вінкоподібний головний убір із квітів та кількох обручиків (с. °Рахни-Лісові Шаргородського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *обручі з герданами, квітами, пір'ям, стеклярусом та стрічками*;

- *циліндра (корони з картону, лубу або соломи)*: - *вінкоподібний дівочий убір з картону*, обшитий атласними стрічками, декорований паперовими квітами, вовняними обручами, металевими оздобами та пір'ям (Західне Поділля); - *вінкоподібний весільний дівочий у вигляді картонної корони*, обшитої тканиною або тканими стрічками, оздобленої намистинами, бісером, штучними квітами, пір'ям («*качурині кучері*») та доповненої ззаду тканими стрічками, а зверху – об'ємним *золотим барвінком вінком* (с. Нирків, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁴⁵¹); - «*вінок*» – дівочий весільний головний убір у вигляді вузької картонної смужки (коробки), до якої прикріплювали вінок передньою частиною, нахилиючи на чоло, а зверху вінок заповнювали штучними квітами і сухозлотою та додатково оздоблювали кольоровою тканиною, монетами, дзеркальцями тощо (Буковинське Поділля); - *герданик* – дівочий весільний або святковий головний убір у формі високого картонного циліндра чи корони, оздоблених навколо рядками герданів, причому до нижнього гердана навколо пришиті монети (с. Мосорівка²⁴⁵², Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); - *капелюшиння* – вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір у вигляді високого картонного циліндра, оздобленого навколо рядками герданів, скляними намистинами, смужками парчі, шовковою тасьмою, по низу – стрічками з монетами, спереду – квітами з оксамиту, паперу і шовку, іноді дзеркальцем, а позаду – різнокольоровими стрічками (с. Брідок, Заставнівський р-н²⁴⁵³, Буковинське Поділля); - *карабуля (карабулі, коробулі)* – вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір у формі корони з картону, який декорувався герданами, малими скляними перлами, павиним пір'ям та стяжками (Буковинське Поділля); вінкоподібний убір у формі корони з картону, який був суцільно вкритий штучними квітами з паперу і яскравої вовни, ззаду прикрашений стрічками, а зсередини заповнений травою ковили (Буковинське Поділля) (*карабуля* у формі корони з соломи, обшитої різнокольоровими стрічками (блакитних, бузкових, темно-зелених) та оздоблена спереду зовні 21 великою штучною квіткою з таких же стрічок (центральна квітка вгорі – бузкова, інші квіти – білої, червоної, темно-зеленої та фіолетової барв) з серединками з металевих леліток і скляних намистин та 12 квітами всередині виробу, маленькими сухими жовтими квіточками поміж тканинних великих квітів спереду зовні та з боків і позаду, згори донизу, бісерними герданами, золотистою стрічкою з поперечних металевих смужок і сухозлоті, нашитими випуклими квітами з бісеру та леліток поміж ними та внизу герданами з геометричним орнаментом і сріблястими металевими пластинками із зображенням орла з обох боків (м. Заставна, Буковинське Поділля)²⁴⁵⁴; *карабуля* у формі корони з соломи, обшитої різнокольоровими стрічками (білих, блакитних, бузкових, жовтих, темно-зелених, фіолетових, червоних) та прикрашена спереду зовні 21° великою штучною квіткою з таких же стрічок (центральна квітка вгорі – темно-зелена) з серединками з металевих леліток і скляних намистин та 12 квітами всередині виробу, маленькими сухими жовтими квіточками поміж тканинних великих квітів спереду зовні та з боків і позаду, згори донизу, – бісерними герданами, золотистими й сріблястими стрічками з повздовжніх металевих смужок і сухозлоті, нашитими випуклими квітами з бісеру та леліток поміж ними та внизу герданами з геометричним орнаментом і сріблястими металевими пластинками із зображенням орла з обох боків (м. Заставна, Буковинське Поділля)²⁴⁵⁵; *карабуля весільна* у формі корони з соломи, обшитої різнокольоровими стрічками та декорована спереду зовні 21 великою штучною квіткою з таких же стрічок (центральна квітка вгорі – темно-зелена) та позаду згори донизу бісерними герданами, золотистими й сріблястими стрічками, нашитими випуклими квітами з бісеру та леліток поміж ними та внизу герданами з геометричним

²⁴⁵⁰ Фонди НМНАіП. Група «вишивка». В – 2175, 2176.

²⁴⁵¹ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 320.

²⁴⁵² Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 38.

²⁴⁵³ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 102.

²⁴⁵⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 938.

²⁴⁵⁵ Там само. О – 358.

орнаментом і сріблястими металевими бляшками із зображенням орла з обох боків, з двома зубцями часнику з боків та з двома барвінковими вінками (вужчим і ширшим) поверх виробу (м. Заставна, Буковинське Поділля)²⁴⁵⁶); - *кода (кодина)* – вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір у формі високого луб'яного циліндра, обтягнутого яскравою тканиною й оздобленого по колу штучними квітами з марлі та паперу, бісером, вузликами зі сріблястих і золотистих ниток і металевими карбованими пластинками, ззаду – широкою стрічкою, з боків – навушними прикрасами, а зсередини – пучком жовто-білої ковили (м. Заставна, Буковинське Поділля)²⁴⁵⁷) (*кода* у формі циліндра з картону, обшитого червоною вовняною й фетровою тасьмою та прикрашеного трьома бісерними герданами з різнокольоровим геометричним орнаментом, між ними золотистими стрічками з повздовжніх металевих смужок і сухозлоті та нашитими випуклими білими й блакитними квітами з бісеру й хрестиків з леліток і бісеру (с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля)²⁴⁵⁸); - *коробка* – вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір, за конструкцією подібний до кодів, у якому до нижнього краю основи, крім штучних, квітів пришивали монети, що звисали по всьому убору, а верхній край прикрашали пір'ям павича (с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля) (*коробка* у формі циліндра з картону, обшитого червоною вовняною тасьмою та декорованого двома бісерними герданами з різнокольоровим геометричним орнаментом, між ними – двома золотистими стрічками з повздовжніх металевих смужок і сухозлоті та нашитими випуклими білими й різнобарвними квітами з бісеру й з боків леліток, по низу – пришитими 28° сріблястими монетами та позаду – 11 штучними квітами з воскованого паперу пастельних кольорів (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля)²⁴⁵⁹);

- *шапочки (капелюшка, каптура)*: - *весільний вінкоподібний убір у вигляді оксамитової шапочки*, оздобленої низками коралів і рядками дрібних квітів із різних матеріалів, з букетом квітів на потилиці, шовковими стрічками позаду та золоченим вінком із барвінку над чолом (Західне Поділля); - *весільний вінкоподібний убір у вигляді оксамитової шапочки (каптура)*, суцільно розшиті рядками бісерних стрічок° – «силян»», кольорових намистин і дрібних штучних паперових квітів, з кольоровими й орнаментованими стрічками позаду, букетом штучних квітів на потилиці та «кучерями» з фарбованого качиноного або павиноного пір'я біля вух (Гусятинський р-н, Західне Поділля); - «*дзюмбали*» – *весільний вінкоподібний убір з кількох рядів герданів* (так звані «дзюмбали»), накладених на голову щільно один до одного у вигляді капелюшка, з різноманітними квітами і китичками між герданами та шовковими й візерунковими стрічками позаду (с. Волківці, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *гердан (гердан)* – дівочий весільний головний убір у вигляді трьох зшитих між собою герданів на червоних стрічках (с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля)²⁴⁶⁰);

в) *платові весільні убори голови*:

- *вельон (велян, вильон)* – фата весільна (Західне, Східне та Центральне Поділля);

- *гимбер (имбер, імбер)* – головний убір білого кольору, яким покривали молоду (Поділля; с. Маньківка Бершадського р-ну, сс. Перепільчинці, Рахни-Лісові Шаргородського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *рантух (рантушок)* – платовий весільний головний убір білого кольору з домотканого полотна, як фата (Поділля; м. Борщів, Західне Поділля)²⁴⁶¹; сс. Левків і Соколівка Крижопільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *серпанок* – головний убір, яким покривали молоду поверх каптура, очіпка, чепця, виготовлений із тонкого прозорого домотканого полотна білого кольору; фата (смт Брацлав, с. Годівка Тростянецького р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

г) *прикраси до дівочих вінків або у волосся*:

- «*затикані кучері*» – прикраси до дівочих головних уборів у вигляді пухнастого качиноного пір'я, яке фарбували в чорний колір (Буковинське Поділля);

- «*качурині кучері*» («*затикані кучері*», «*кучері*») – прикраси до дівочих весільних вінків із фарбованого пір'я (Гусятинський та Борщівський р-ни, Західне Поділля);

- «*квіточка*» – частина весільного головного убору молодої, виготовлялася із тих самих матеріалів, що й вінок, та накладалася посеред голови (с. Зятківці Гайсинського р-ну і с. Осолінка Літинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *китички скроневі* – різнокольорові вовняні кульки, скріплені металевими ланцюжками (Буковинське Поділля);

- «*навушники*» – виготовляли у процесі обмотування кольоровою волічкою кружечків із твердого паперу (смт Мельниця-Подільська, що на Борщівщині, Західне Поділля) та прикріплювали до начільної стрічки на висоті вух;

²⁴⁵⁶ Там само. О – 357.

²⁴⁵⁷ Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 381.

²⁴⁵⁸ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 363.

²⁴⁵⁹ Там само. О – 1736.

²⁴⁶⁰ Там само. О – 3637.

²⁴⁶¹ Фонди БОКМ. Група «прикладне мистецтво». ПМ – 260.

- *пасмо конопляного прядива* – вплітали у коси нареченої (с.°Колодіївка Кам'янець-Подільського району, Центральне Поділля)²⁴⁶²;

- *фавори* – штучні (зі стрічок) квіти з нашитими лелітками як прикраса до дівочих вінків, зокрема, весільних (Західне Поділля);

- *фарбоване гусяче пір'я та квіти* – прикраси, які дівчата занурювали в розплавлений віск і оздоблювали позолотою (шумихою), щоб вплітати у коси;

д) *стрічкоподібні убори*:

- *начільні стрічкоподібні убори голови*: - *бинди (ленти, лянти, стрічки, стьонжки)* – начільні пов'язки-стрічки (парчеві або шовкові, золотисті або сріблясті) без оздоблення або декоровані вишитими квітковими узорами (нитками чи бісером); ткані *стрічки* з різнокольоровими орнаментами; одноколірні гладенькі шовкові стрічки; ткані червоні²⁴⁶³ (або білі²⁴⁶⁴) бавовняні *бинди* з геометрично-рослинним орнаментом, виконаним відповідно червоними (або зеленими) шовковими нитками (с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁴⁶⁵); - *смужки тканини або стрічки*, декоровані скляним намистом чи дрібними розеточками з ниток («*тупчиками*») як начільні убори; - *стрічки (лянти)* – начільні ткані стрічки з нашитими квітами та листочками (Західне Поділля); начільні стрічки, оздоблені квітами, намистинками (пацьорками) і неширокими герданами з бісеру (*начільник* – с. Голенищево, Летичівський р-н, Центральне Под.); - *стрічки-намушниці* – начільні стрічки, прикрашені намистинами і золотим позументом (Зах. Под.);

- *стрічкоподібні убори у коси*: - *волічкові упліти (волічки, уплітки)* – вузенькі стрічки або шнурки з різнокольоровими вовняними кульками (кутасиками) (Буковинське Поділля та Західне Поділля); - *гарасівка* – вузька червона стрічка, яка підтримує коси (Вінниччина, Східне Поділля); - *кісники (випліточки, вплітки, косники)* – вузенькі биндочки, стрічки (*стенжки, стьожки* – Східне та Центральне Поділля) або шнурки, які дівчата вплітали у коси (Поділля; с. Вільшанка Крижопільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); - *машки* – банти зі стрічки у коси (Буковинське Поділля); - *кодина* – червона стрічка як частина весільного вінка, яку покривали посередині барвінковими листочками, позолоченими позліткою (Буковинське Поділля);

ж) *хусткоподібні убори*:

- *нафрама (нафрамиця)* – хусткоподібний убір, яким молодій у день весілля жінки пов'язували голову;

- «*покривало*» – хустка шовкова різнокольорова з тороками для покривання нареченої (с. Юрківці²⁴⁶⁶, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); 2) скручена посередині у вигляді тасьми шовкова хустка, оздоблена бісером, лелітками та скляними дутими намистинами й оксамитовими квіточками, яка одягалась як прикраса на рушник для голови (с. Задубрівка²⁴⁶⁷, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

- *рубок (рубочок)* – хустка, якою покривають молоду (с.°Хоменки Шаргородського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *хустки* – пов'язували на голову вінкоподібно, щоб маківка була відкрита; у холодну пору року хустки носили поверх вінкоподібних головних уборів;

2). *Жіночі головні убори*, серед яких за ознаками конструктивної форми і способу носіння виділимо:

а) *обручеподібні убори*:

- *валок (кичка)* – головний убір заміжньої жінки у вигляді валика, скрученого та зшитого з полотна²⁴⁶⁸ чи у вигляді одного-двох кружків конопляного шнура, тісно обвитого вовняними нитками (позаду можливо з кутасами)²⁴⁶⁹, як основа під очіпок, намітку або хустку (Західне Поділля);

- *кибалка (кибалочка)* – головний убір заміжньої жінки у вигляді валика, скрученого та зшитого з полотна, як підкладка під очіпок (с. Зятківці Гайсинського р-ну, с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); дерев'яний обруч, що добре підтримував хустку (Західне Поділля); обруч, вирізаний із товстого паперу під очіпок (Східне Поділля);

- *кічка (кичка)* – обручик з конопляного прядива, який одягали під каптур (Вінниччина²⁴⁷⁰; с. Уяринці Тиврівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; Центральне Поділля); - *кичка* – обруч, виготовлений на щільній картонній основі та обтягнутий товстими льняними нитками, який обов'язково використовували для підтримання складчастої форми перемітки (Буковинське Поділля; *кичка* з валика лляної тканини, обмотаного конопляними нитками, – с. Хрещатик²⁴⁷¹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); *кичка* з валика лляної тканини, плетена в косичку конопляними нитками, – Борщівський та Заліщицький р-ни,

²⁴⁶² Гаврищук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

²⁴⁶³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2443.

²⁴⁶⁴ Там само. Т – 2444.

²⁴⁶⁵ Там само. Т – 2443, 2444.

²⁴⁶⁶ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1443.

²⁴⁶⁷ Там само. ПР – 52.

²⁴⁶⁸ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 287.

²⁴⁶⁹ Там само. ГУ – 289.

²⁴⁷⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Без номера.

²⁴⁷¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1577.

Західне Поділля²⁴⁷²; *кичка* з валика лляної тканини, плетена по колу конопляними нитками, – Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля²⁴⁷³; *кичка* з валика лляної тканини, плетена по колу конопляними нитками із зав'язкою у вузлик, – Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля²⁴⁷⁴; *кичка* з валика лляної тканини, плетена по колу конопляними нитками із дерев'яним прутиком всередині, – Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля²⁴⁷⁵;

б) *платові*, або *рушникоподібні убори*:

- *намітка* (*перемітка* – південь Західного Поділля²⁴⁷⁶; *плат* – Західне Поділля) – рушникоподібний убір з лляної, зрідка конопляної або взагалі прозорої (часом підкромленої) тканини; довге полотнище з вишитим чи тканим орнаментом по обидва боки (забори), переважно білого (іноді сірого, коричневого та навіть чорного) кольору, яке носили заміжні жінки поверх очіпка Західне, Східне та Центральне Поділля; *намітка*, вишита чорним шовком з вкрапленням червоного та фіолетового кольорів і сухозлітки, – смт^о Мельниця Подільська, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁴⁷⁷; *намітка*, ткана і вишита сухозліткою та білою ниткою на кінцях густим ромбічним узором, – с. Гнатків, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁴⁷⁸; *намітка* з поєднанням кольорових тканих смуг червоного, червоно-жовтого і червоно-оранжевого кольорів із поліхромною вишивкою, який доповнювали квітками, стрічками або хустинами (Буковинське Поділля);

- *намітка-убрус* (*убрус*) – рушникоподібний убір, який починали носити після весільного обряду розплітання коси;

- *нафрама* (*нафраміця*) – головний убір з розрідженого напівпрозорого полотна («*серпанку*») сіруватого кольору, декорований на кінцях тканим орнаментом (с. Тиманівка²⁴⁷⁹ Тульчинського р-ну, Вінницької обл. (місцева назва – *намітка*, з візерунком синьо-малинових кольорів)²⁴⁸⁰ та Вінниччина (з візерунком червоного кольору)²⁴⁸¹, Східне Поділля²⁴⁸²); *нафрама* з полотна узорного ткацтва у світло-бежеві та білі смуги, а на кінцях з трьома золотистими смугами й білими китицями по краях, початку ХХ^ост. (с. Клембівка²⁴⁸³, Ямпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); обрядова шовкова однотонна хустка світлого кольору з тороками і нашитим хрестом (Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля);

- *перемітка* – рушникоподібний головний убір білого кольору з лляної, зрідка конопляної, тканини, довжиною близько двох метрів, складений у вісім складок, з обшитими краями основи вузькою вовняною кольоровою смужкою («*пальцями*») та квадратним шматком домотканої орнаментованої тканини червоного кольору на одному з країв основи («*вухом*») (перемітка одягалась на кичку й доповнювалась *забором* – Буковинське Поділля; біла перемітка, вишита бежево-оранжевими оздоблювальними швами, – с. Самушин²⁴⁸⁴, Заставнівський р-н, або бісером – Буковинське Поділля²⁴⁸⁵); *перемітка* – рушникоподібний головний убір білого кольору з лляної, зрідка конопляної тканини, довжиною близько двох метрів, з нашитою вузькою тканною різнокольоровою на чорному тлі орнаментованою стрічкою з обох поздовжніх боків (с. Окопи, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁴⁸⁶); *перемітка* з вишитим нешироким геометричним стрічковим орнаментом з обох поперечних країв технікою верхоплут чорного кольору (с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁴⁸⁷); *перемітка* з вишитим вузьким геометричним стрічковим орнаментом з обох поперечних країв чорними шовковими нитками та вкрапленнями зелено-червоно-фіолетових вовняних ниток, двома рядками золотистої й сріблястої сухозлоті та білою мережкою («*циркою*») (Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля²⁴⁸⁸); *перемітка* з вишитим широким геометричним стрічковим орнаментом з обох поперечних країв чорними шовковими нитками та вкрапленнями червоно-фіолетових вовняних ниток, технікою позаголковий шов, двома рядками золотистої й сріблястої сухозлоті та білою мережкою («*циркою*») (Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля²⁴⁸⁹); *перемітка* з вишитим широким геометричним орнаментом з ромбоподібними мотивами з

²⁴⁷² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 115.

²⁴⁷³ Там само. КВ (вбрання) – 114.

²⁴⁷⁴ Там само. КВ (вбрання) – 116.

²⁴⁷⁵ Там само. КВ (вбрання) – 117.

²⁴⁷⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 970, 1429, 1498.

²⁴⁷⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 12449.

²⁴⁷⁸ Там само. КН – 523.

²⁴⁷⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4473.

²⁴⁸⁰ Там само. Група «тканини». Нафрама з візерунком синьо-малинових кольорів. Без номера.

²⁴⁸¹ Там само. Група «тканини». Нафрама з візерунком червоного кольору. Без номера.

²⁴⁸² Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 499.

²⁴⁸³ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7512.

²⁴⁸⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16826.

²⁴⁸⁵ Там само. III – 17038.

²⁴⁸⁶ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 118.

²⁴⁸⁷ Там само. КВ (вбрання) – 119.

²⁴⁸⁸ Там само. КВ (вбрання) – 122.

²⁴⁸⁹ Там само. КВ (вбрання) – 121.

обох поперечних країв чорними шовковими нитками та вкрапленнями червоно-фіолетових вовняних ниток, технікою позаголковий шов, двома рядками золотистої й сріблястої сухозлоті та білою мережкою («циркою») (Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля²⁴⁹⁰); *перемітка* з тканим геометричним стрічковим орнаментом з обох поперечних країв чорно-червоного кольору з двома рядками золотистої сухозлоті («сирни») та білою мережкою («циркою») (с. Мишків, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁴⁹¹);

- *рантух* (*рантушина*, *рантушок*) – головний убір заміжньої жінки білого кольору з тонкого домотканого або фабричного полотна з тканим²⁴⁹² або вишитим узором на кінцях (з білого лляного полотна, вишитий по низу чорно-червоним геометричним орнаментом та білою мережкою – м. Борщів, Західне Поділля²⁴⁹³; *рантух* – с. Брага²⁴⁹⁴ Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля);

- *рубок* (*рубочок*) – крамна, купована намітка (с. Хомутинці Калинівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *рушник* – полотнище прямокутної форми тридільного поділу із тканим узором по всьому полю, край якого додатково декорувалися фігурним одно- чи різнокольоровим тканим орнаментом, вишивкою бісером або нитками (Буковинське Поділля); полотнище прямокутної форми тридільного поділу з тканим узором лише на краях, які додатково ще оздоблювалися вишивкою бісером або кольоровими нитками (сс. Онут²⁴⁹⁵, Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

- *рушник-перемітка* – полотнище прямокутної форми тридільного поділу з тканим узором, вишивкою бісером, лелітками і нитками та бахромою на краях (сс. Горішні Ширівці²⁴⁹⁶, Горошівці²⁴⁹⁷ й Задубрівка²⁴⁹⁸, Заставнівський р-н²⁴⁹⁹, Буковинське Поділля);

- *серпанок* – обрядовий або святковий головний убір жінок літнього віку ХІХ – початку ХХ ст. з розрідженого напівпрозорого полотна («*серпанку*») сіруватого кольору (Східне та Центральне Поділля);

в) *хусткоподібні убори*:

- *платина* – невелика прямокутна хустка переважно білого чи світло-жовтого кольору, виткана із волічки або заполочі та оздоблена вузькими смужками із зубців або дрібненькою кліткою (Буковинське Поділля);

- *турпан* – хустка, зав'язана у вигляді великої чорної чалми, – «*турпана*» (південь Поділля);

- *хустка* (*платок*, *хуста* (с. Курівка²⁵⁰⁰, Городоцький р-н, Центральне Поділля), *хустина*, *хустинка*, *хустиночка*, *хусточка*, *фуска*, *фустинка*, *фустка* (с. Михайлівка²⁵⁰¹, Борщівський р-н, Західне Поділля), *фусточка*) – головний убір у вигляді білого або кольорового квадратного²⁵⁰² (прямокутного²⁵⁰³) шматка полотна²⁵⁰⁴, бавовняної²⁵⁰⁵, вовняної²⁵⁰⁶ чи шовкової²⁵⁰⁷ тканини (з вишивкою²⁵⁰⁸ або без, з *тороками*²⁵⁰⁹ (*китицями*²⁵¹⁰, *кутасами*, *френзелями*²⁵¹¹) або без, з геометричним²⁵¹² чи рослинним²⁵¹³ узором або без візерунків, однотонна²⁵¹⁴) чи в'язаного виробу: *бавовняна хустка* (83×83 см, зі світлим тлом і квітковим узором – с. Тернова, Дунаєвський р-н, Центральне Поділля; 82×82 см, темно-коричневого кольору, вишита шовком на одному з кутів, з тороками – с. Прилужне, Лeticівський р-н, Центральне Поділля); *байкова хустка*; *баранкова хустка* (чорна з френзелями – с. Деренівка²⁵¹⁵, Тербовлянський р-н, Західне Поділля); *барашикова хустка з кутасами* (*бомбалами* – Східне Поділля.); *барашикова хустка з верблюжої*

2490 Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 123.

2491 Там само. Книга вступу. КВ (вбрання) – 120.

2492 Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

2493 Фонди БОКМ. Група «прикладне мистецтво». ПМ – 260.

2494 Матеріали ННЛЕ КПКУ : вип. 2... – С. 137.

2495 Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1628.

2496 Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1208.

2497 Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 17038.

2498 Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 78.

2499 Там само. Т – 148.

2500 Матеріали ННЛЕ КПКУ : вип. 2... – С. 19–20.

2501 Там само. – С. 169.

2502 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1082.

2503 Там само. Т – 2904.

2504 Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1655.

2505 Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4543.

2506 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1088.

2507 Там само. Т – 7316.

2508 Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20354.

2509 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1082, 2742.

2510 Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2993; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 264.

2511 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – IV – 2411.

2512 Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1655.

2513 Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1850.

2514 Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4899.

2515 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2885.

вовни (велика хустка з темно-зеленим тлом і чорними блискучими краплями по ньому, з рослинним узором по краях і тороками – с. Шрубків, Летичівський р-н, Центральне Поділля; хустка 165×152 см, зі скрученими завитками чорної вовни по полю з коричнево-фіолетовим узором і тороками – с. °Ставниця, Летичівський р-н, Центральне Поділля); *вишита вовняна хустка з китицями* (темно-коричнева, один кут якої вишитий зеленими та коричневими нитками квітами з листям, – с. Шершинці, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²⁵¹⁶); *волошкова хустка* (червоно-чорна вовняна з візерунком «волошкове поле» – с. Сосонка²⁵¹⁷ Вінницького р-ну, Східне Поділля); *вибійчана хустка* з бавовни; *кашемірова хустка* (чорного кольору з червоними і синіми квітами із зеленим листям та чорними шовковими френзелями – с. Шершенівка²⁵¹⁸, Борщівський р-н, Західне Поділля; з тонкорунної вовни чорного кольору з тороками – с. Слобідка, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *клітчаста полотняна хустка* (67×72 см, домоткана з білих, червоних і чорних конопляних ниток – с. Шелестяни, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); *маланкова хустка* (одноколірна з тороками, с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); *маланкова бронзова хустка* (прикрашена шовковими (бронзовими) тороками, с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); *мушлінка (тернавка* – фабрична квітчаста хустка, с. Якимівка Оратівського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля); *немирівська хустка* (фабрична з шовку і вовни); *однотонна хустка з китицями* (коричневого кольору з шовковими плетеними китицями – с. Йосипівка, Савранський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²⁵¹⁹); *оксамитова хустка; платок шовковий* (82×82 см, фабричний жовтого кольору з китицями, вишитий гладдю на кутах, – с. Коржівці, Деражнянський р-н²⁵²⁰, Центральне Поділля); *плисова хустка з тороками* (бавовняна коричневого кольору, з вибитими букетиками квітів світлішого тону – с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²⁵²¹); *ріпсова хустка з тороками* (у різнокольорові однотонні й орнаментовані смуги – Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *ряба хустка* (54×54 см, клітчаста домоткана полотняна з фабричних білих і чорних ниток – сс. Песець²⁵²² і Шелестяни Новоушицького р-ну, Центральне Поділля); *саржева хустка набивна* з тороками і квітковим орнаментом (142×136 см, тороки – 15 см; Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *стоклетка (стоклітка, столітка* – домоткана хустка у біло-чорну клітинку – Східне Поділля; *клітчаста вовняна хустка* 159×159 см, з різнокольоровими клітинками на чорному тлі та з тороками – с. Голосків, Летичівський р-н, Центральне Поділля; *клітчаста вовняна хустка* 54×54 см, з біло-оранжевими клітинками на чорному тлі – с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁵²³; *клітчаста вовняна хустка* 54×54 см, з жовто-червоними клітинками на чорному тлі – с. Песець, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁵²⁴; *клітчаста вовняна хустка* 54×54 см, з білими одинарними клітинками на чорному тлі й по краях двома червоними лініями – с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁵²⁵; *клітчаста вовняна хустка* 54×54 см, з білими подвійними клітинками на червоно-чорному тлі й по краях двома червоними лініями – с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁵²⁶; *клітчаста вовняна хустка* 54×54 см, з білими подвійними клітинками на чорному тлі й по краях двома червоними лініями – с. Песець, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁵²⁷); *тернова вовняна хустка* з тороками і квітковим орнаментом по краях (155×155 см, тороки – 15 см, Погребищенський р-н (вишневе тло хустки оздоблене блискучими смугами)²⁵²⁸, м. Вінниця (чорне тло хустки прикрашене блискучим орнаментом у вигляді кружечків і листочків)²⁵²⁹, Вінницький р-н (квітковий узор поєднаний з мотивом «огірки»)²⁵³⁰ та Любарський р-н, Житомирська обл. (зелена хустка з тороками, квітами і мотивом «огірки» по всьому тлу, тому місцева назва хустки – «огірочки»²⁵³¹, с. Сосонка, Вінницький р-н (квітковий візерунок займає все тло хустки)²⁵³², Східне Поділля; *тернова вовняна хустка* з квітковим узором, іноді з блискучою ниткою, – с. Довжок Кам'янець-Подільського р-ну, с. Слобідка Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; *тернова зелена вовняна хустка* з різнокольоровими квітами, тло якої декороване блискучими смугами, – с. Ружична Хмельницького р-ну,

²⁵¹⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20354.

²⁵¹⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2994.

²⁵¹⁸ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 699.

²⁵¹⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4899.

²⁵²⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 243.

²⁵²¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4543.

²⁵²² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1655.

²⁵²³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 124.

²⁵²⁴ Там само. КВ (вбрання) – 125.

²⁵²⁵ Там само. КВ (вбрання) – 126.

²⁵²⁶ Там само. КВ (вбрання) – 127.

²⁵²⁷ Там само. КВ (вбрання) – 128.

²⁵²⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3123.

²⁵²⁹ Там само. Т – 2108.

²⁵³⁰ Там само. Т – 3121.

²⁵³¹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3690.

²⁵³² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3560.

Центральне Поділля²⁵³³; *тернова* чорна вовняна хустка з оранжевими лілями і коричневим листям (155×155 см, тороки 15 см) – м. Кам'янець-Подільський, Центральне Поділля²⁵³⁴; *тернова* весільна червоно-чорна вовняна хустка з червоними квітами та зеленим листям (150×150 см), з червоними тороками (15 см), 80-ті рр. ХІХ ст. – с. Теремці (затоплене село під водами Дністровського водосховища в 1981 р.), Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁵³⁵; *тернова* чорна вовняна хустка з червоними і синіми квітами та зеленим листям (150×150 см, тороки 15 см) – с. Шебутинці Новоушицького р-ну, Центральне Поділля²⁵³⁶); *ткана (домоткана) хустка*; *турецька хустка*; *хустка-американка* (з рослинно-геометричним узором і блискучою ниткою – Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Поділля); *хустка з полуницями і френзелями* (місцева назва – «з шишками», вовняна, біло-молочного кольору – с. Токи, Підволочиський р-н, Західне Поділля²⁵³⁷); *хустка на штири (чотири) боки (дні)* (або *штириднева* фабрична *тернова* вовняна *хустка*, тло якої поділене на чотири різнокольорові частини, з квітковим візерунком і мотивом «огірки» – с. Гушинці²⁵³⁸, Калинівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *хустка у смужки* з китицями (167×128 см, вовняна молочного кольору у біло-коричнево-чорну смужку, польського виробництва – с. Глинськ²⁵³⁹, Немирівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); *шалянова хустка* (з тонкої вовняної тканини «шалянівки» – с. Шляхтинці²⁵⁴⁰, Тернопільський р-н, або «шалюнова» хустка – Борщівський р-н²⁵⁴¹, Західне Поділля); *шовкова хустка* (70×70 см, світло-кремового кольору з рослинним узором, з ажурною сіткою і тороками – Центральне Поділля; Західне Поділля²⁵⁴²); *штапельна хустка* (чорна з френзелями – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; Поділля);

г) *шапоподібні убори*:

- *каптур (каптура, каптурка, каптурчик)* – різновид очіпка з круглим дном із кольорової тканини та стінками з обох боків (Західне, Східне та Центральне Поділля; *каптур*, вишитий геометричним орнаментом технікою гладь гарусом, – смт Брацлав²⁵⁴³, Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; *каптур*, вишитий різнокольоровим рослинним орнаментом технікою гладь – Поділля²⁵⁴⁴);

- *керпа (кирпа)* – конусоподібна шапочка, під яку ховали волосся (Буковинське Поділля);

- *кічка (кичка)* – головний жіночий убір у вигляді очіпка (Східне Поділля);

- *очіпок (чепець, чепчик, чіпець)* – м'який²⁵⁴⁵ (*чепець, чепчик*²⁵⁴⁶) чи твердий головний убір складної форми з тканини (бавовняної, вовняної або шовкової, іноді розрідженого ткання) або в'язаний (плетінка) технікою «брання», поверх якого обов'язково пов'язували намітку або хустку (*очіпок* з жовто-коричневої узорчатої парчі, спереду оздоблений рослинним візерунком різнокольоровими вовняними нитками технікою гладь – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁵⁴⁷; *очіпок*, декорований рослинним орнаментом вовняними нитками технікою качалкова гладь – с. Лаврівка²⁵⁴⁸, Вінницький р-н та с. Тиманівка (*очіпок* або місцева назва – *кибалка*)²⁵⁴⁹, Тульчинський р-н, Вінницька обл.²⁵⁵⁰, Східне Поділля; ситцеве денце *очіпка*, вишите різнокольоровим гарусом, – с. Тиманівка (1903 р.²⁵⁵¹, 1905 р.²⁵⁵², 1930 р.²⁵⁵³), Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; *очіпок*, в'язаний на коклюшках з грубих білих ниток, – с. Митки²⁵⁵⁴, Барський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля, 1914 р.; *очіпок*, прикрашений вишивкою качалкова гладь з рослинним орнаментом, виконаним гарусом, – с. П'ятківка²⁵⁵⁵, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля, 1907 р.; *очіпок* з геометричним орнаментом, виконаним технікою

2533 Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2628.

2534 Там само. Т – 2710.

2535 Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2765.

2536 Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2752.

2537 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – IV – 2411.

2538 Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2098, 2098/1.

2539 Там само. Т – 2993.

2540 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1891.

2541 Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

2542 Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2904.

2543 Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 737.

2544 Фонди ОДКМ. Група «побутові речі». Каптур з експозиції.

2545 Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 6352.

2546 Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 407.

2547 Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1210.

2548 Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1281.

2549 Там само. Група «тканини». Т – 4472.

2550 Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2177.

2551 Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 740.

2552 Там само. Т – 739, 741.

2553 Там само. Т – 738.

2554 Там само. Т – 750.

2555 Там само. Т – 751.

качалкова гладь, – с. Бичева²⁵⁵⁶, Любарський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля, 1905 р.; *очінок* – смт° Ярмолинці²⁵⁵⁷, Хмельницької обл., Центральне Поділля; *чінець* – с. Ямпільчик²⁵⁵⁸ Чемеровецького° р-ну, Центральне Поділля; *очінок* з рослинним орнаментом, виконаним технікою качалкова гладь, – Поділля²⁵⁵⁹, 1913 р.);

- *сіточка* – в'язаний головний убір початку ХХ ст. (Східне та Центральне Поділля);

- *фес (фис)*²⁵⁶⁰ – маленька шапочка на жорсткій основі (картонному каркасі), обтягнута червоною вовняною тканиною, під яку ховали волосся (Буковинське Поділля; *фес* (або *кірна*), – с. Веренчанка²⁵⁶¹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

3). *Чоловічі головні убори*, серед яких за ознаками конструктивної форми і способу носіння виокремимо:

а) *капелюхи*, які залежно від матеріалу поділяють на:

- *капелюхи солом'яні* (зі сплєтених вузьких смужок зі стебел пшениці або жита («в зубці»²⁵⁶² («зубцями»²⁵⁶³, «в зубчики»), «косичкою»²⁵⁶⁴ («кісочкою», «в косиці»), «в рівну стрічку»²⁵⁶⁵, «рівною стрічкою»²⁵⁶⁶, або «гладенько», «у сім стрілок»²⁵⁶⁷), з яких зшивалась верхня частина і криси) з різною висотою й формою (конусоподібною²⁵⁶⁸ чи циліндричною²⁵⁶⁹) наголовка та різною шириною крисів (вузькі й широкі):

- *брилі* (як головний убір нареченого бриль прикрашався вінком або квіткою; Східне (с.°Бубнівка²⁵⁷⁰ (*бриль* високий, циліндричний, вгорі прямий, з широкими крисами й солом'яною стрічкою, плетений «косичкою»), Степашки²⁵⁷¹ (*бриль* високий циліндричний з широкими крисами, плетений «зубцями»), Гайсинський р-н, Вінницька обл.²⁵⁷²; Житомирська обл.²⁵⁷³, Голованівський р-н²⁵⁷⁴ Кіровоградської обл., Балтський р-н²⁵⁷⁵ Одеської обл.) та Центральне Поділля²⁵⁷⁶ (с. Карачіївці Віньковецького р-ну, сс. Бакота²⁵⁷⁷ (*бриль* середньої висоти, циліндричний, вгорі заокруглений, з неширокими крисами, плетений «косичкою»²⁵⁷⁸), Вихватнівці, Студениця²⁵⁷⁹ (*бриль* високий, циліндричний, вгорі прямий, з широкими крисами, плетений «у сім стрілок») Кам'янець-Подільського° р-ну, Хмельниччина); парубоцькі брилі декорували стрічками, пир'ям качура, павича чи півня, а також ковилою – Буковинське Поділля);

- *весільні або святкові парубоцькі солом'яні капелюхи з герданами, квітами* з бісеру, волічки, паперу й шовку, павичим пир'ям і дзеркальцем (Буковинське Поділля), а також ковилою, перами качура чи півня, стрічками (с.°Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

- *весільні або святкові парубоцькі солом'яні капелюхи з гарасівками*²⁵⁸⁰, *чорною вовною або герданами*²⁵⁸¹ (причому гердани прикріплювали навколо стіжка капелюха, а один також давали навколо підборіддя), трясеницями, фаворами, квітами (живими, паперовими²⁵⁸², волічковими) та пир'ям²⁵⁸³ качурів, павичів й інших птахів чи півнячими хвостами (с. Голігради Заліщицького р-ну²⁵⁸⁴, м. Заліщики²⁵⁸⁵ і

²⁵⁵⁶ Там само. Т – 736.

²⁵⁵⁷ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 198.

²⁵⁵⁸ Там само. – С. 146–147.

²⁵⁵⁹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 749.

²⁵⁶⁰ Кожолянюк Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61–62.

²⁵⁶¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1140.

²⁵⁶² Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 120.

²⁵⁶³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1199, 1200, 1201, 1202.

²⁵⁶⁴ Там само. Т – 1194.

²⁵⁶⁵ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 121.

²⁵⁶⁶ Там само. ГУ – 2.

²⁵⁶⁷ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3244.

²⁵⁶⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1202.

²⁵⁶⁹ Там само. Т – 1199, 1200, 1201.

²⁵⁷⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3244.

²⁵⁷¹ Там само. Група «експозиція». Е – 703.

²⁵⁷² Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 528.

²⁵⁷³ Фонди ЖОКМ. Група «шкіра-кістка». Ш/К – 267.

²⁵⁷⁴ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/111.

²⁵⁷⁵ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3464.

²⁵⁷⁶ Фонди ХОКМ. Група «дерево». Др – 177.

²⁵⁷⁷ Там само. Група «тканини». Т – 806.

²⁵⁷⁸ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2899.

²⁵⁷⁹ Там само. Група «одяг». О – 3244.

²⁵⁸⁰ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 106.

²⁵⁸¹ Там само. ГУ – 109.

²⁵⁸² Там само. ГУ – 6, 63.

²⁵⁸³ Там само. ГУ – 43.

²⁵⁸⁴ Там само. ГУ – 73.

²⁵⁸⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 382.

м.°Тернопіль²⁵⁸⁶, Західне Поділля; у с. Волківці Борщівського р-ну заручена дівчина мала сплести молодому до весільного капелюха гердан, який називали «*дзюмбал*»);

- *крисаня* – парубоцький капелюх із солом'яних плетінок (Західне Поділля);
- *капелюхи суконні, повстяні та фетрові*;
- *габик* – чоловічий святковий капелюх синього або чорного кольору м'який з широкими крисами чи твердий з вузькими крисами (Західне Поділля);
- *капелюхи суконні* – головні убори літніх чоловіків;
- *кресаня* – чорний фетровий капелюх;
- *повстяний парубоцький капелюх* – сірий капелюх із широкими полями і високим наголовком, прикрашений вовняними круглими помпонами, квітами й тканими стрічками (*китайками*) (Східне Поділля); як головний убір нареченого капелюх прикрашався вінком або квіткою (Східне та Центральне Поділля);
- *фетровий парубоцький капелюх* оздоблювали стрічками, пир'ям качура, павича чи півня, ковилою, дзеркальцями, «квітками» ромбоподібної форми з двома зрізаними протилежними кутами (усе поле «квіткі» вишивали бісером²⁵⁸⁷) – Буковинське Поділля;

б) *каптурі*: - *башилик* – каптур сукняний з довгими кінцями-китицями, який вдягали поверх шапки;

в) *картузи* – головні убори із фабричної або домашньої полотняної чи суконної тканини з чорними козирками із блискучого твердого матеріалу «*сати*» (набули загального поширення з другої половини ХІХ°ст.);

г) *кашкеті (кепки, козирки, фуражки)* – головні убори із зеленого, синього, рідше чорного сукна з більшими розмірами козирків («*сапами*»), ніж у картузів (набули поширення на початку ХХ ст.; чорні вовняні й оксамитові парубоцькі кашкети з вишитими «*оточками*» (обичайками) – Західне Поділля; як головний убір нареченого кашкет прикрашався квіткою – Поділля);

д) *шапки* (на відміну від чоловічих парубоцькі шапки (*шапчина* – с. Дерев'яни²⁵⁸⁸, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля) були не чорних, а сивих кольорів та носилися заломленими набік або назад; шапки наречених оздоблювали *весільними вінками з барвінку та живих чи штучних квітів*, які чіпляли збоку або накладали зверху на головний виріб), котрі різнилися формою та матеріалом:

- *барашикова шапка* – шапка із сивих або чорних смушків (з овчини) (Східне та Центральне Поділля);
- *заяча шапка* – шапка з заячого хутра (ознака бідності);
- *каракуля* – шапка смушкова сферично-конічної форми з підкладкою із тканини та клоччя для утеплення (чоловіча – чорного кольору, парубоча – сивого (сірого), Східне та Центральне Поділля; Літинський р-н (сірого кольору)²⁵⁸⁹ та с. Яланець Бершадського р-ну (чорного кольору)²⁵⁹⁰, Вінниччина, Східне Поділля);
- *клапаня* – шапка, підбита всередині овечим хутром та обшита довкола лисячим хвостом (Заліщицький р-н, Тернопілля, Західне Поділля);
- *ковпачок* – чоловічий головний убір у вигляді шапки (Східне та Центральне Поділля; с.°Зятківці Гайсинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);
- *конічна шапка із сірого чи чорного овечого смушку*, підбита всередині дешевим хутром (шапка конічної або стіжкової форми з сірого смушку, підбита козячим хутром, – с. Врублівці²⁵⁹¹, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; конусоподібна чорна шапка, підбита хутром сірого та рудого кольорів, – с. Перельоти, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²⁵⁹²);
- *кубанка* – шапка з широким смушковим околицем і плоским верхом (Східне Поділля; с. Війтівка Бершадського р-ну, с.°Вільшанка Крижопільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);
- *кучма*²⁵⁹³ – висока конусоподібна або циліндрична шапка з сірого (носили хлопці та молоді чоловіки) або чорного (носили літні чоловіки) смушку, яку під час носіння хлопці загинали гостроверхим кінцем набік, а чоловіки старшого віку – вгинали його всередину (конусоподібна²⁵⁹⁴ чи циліндрична²⁵⁹⁵ *кучма* – Буковинське Поділля; с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля²⁵⁹⁶; конусоподібна чорна

²⁵⁸⁶ Там само. Т – 1118.

²⁵⁸⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 36.

²⁵⁸⁸ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 126.

²⁵⁸⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2973.

²⁵⁹⁰ Там само. Т – 1394.

²⁵⁹¹ Фонди КПДІМЗ. Книга шкіри. КШ – 20.

²⁵⁹² Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4063.

²⁵⁹³ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 50.

²⁵⁹⁴ Фонди ЧОКМ. Акварель. Хлопець і дівчина в святковому народному одязі. С. Вікно, Заставнівський район.

Худ. Д. Нарбут.

²⁵⁹⁵ Там само. Реконструкція чоловічого зимового костюма з етнографічної експозиції.

²⁵⁹⁶ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4068.

кучма^о – с. Перельоти, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²⁵⁹⁷);

- *мазниця* – шапка чорна смушкова циліндричної форми із суконним дном (Східне та Центральне Поділля);

- *папах* – шапка висока з хутра або повсті; святкова шапка з чорного овечого смушку (*барашикова шапка*) сферичної форми із заломленим всередину верхом, підбита білим овечим хутром (с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина та м. Вінниця²⁵⁹⁸, Східне Поділля);

- *смушкова шапка* – висока чорна (зрідка сива) шапка (чоловіча – вища, парубоцька – нижча), із суконним темним (коричневого, чорного, рідше блакитного або вишневого кольорів) верхом (Західне Поділля);

- *чорна бараняча шапка конусоподібної форми* зі стоячим чи загнутим всередину верхом (чорна шапка, викладена всередині жовтою телячою шкірою, – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁵⁹⁹).

- *шапка з бобрами* – шапка, опушена хутром бобра (Східне та Центральне Поділля; с. °Зятківці Гайсинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля);

- *шапка з червоного або синього сукна*, викладена всередині шкірою та обшита довкола хутром (лисячими хвостами);

- *шапка козацька* – *шапка-кабардинка* з видри або кошлата вовняна *бурка-вільчура* (Східне Поділля);

- *шапка на завісах* – циліндрична зимова висока, смушкова, чорна (сіра) з суконним (синім чи зеленим) верхом шапка, з розрізом позаду або збоку, який стягувався пришитими стрічками (на Західному Поділлі – червоними чи синіми; на Поділлі – червоними);

- *шапка сива* – шапка, виготовлена із хутра сірих молодих баранців (Східне та Центральне Поділля; с. °Зятківці Гайсинського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля; с. Гатна²⁶⁰⁰, Деражнянський р-н, Центральне Поділля); *шапка баранкова сіра* – висока конусоподібна шапка з заокругленим верхом, з хутра сірих молодих ягнят, зсередини підшита хутром темного кольору (с. Голотки, Підволочиський р-н, Західне Поділля²⁶⁰¹);

- *шапка стовбата* – висока бараняча зимова шапка із заокругленим дном або сферична кучма (Східне та Центральне Поділля);

- *шапка-кримка* – кругла смушкова шапка (Східне та Центральне Поділля);

- *шапка округлої форми* з суконним верхом та хутряним бортом, які носили літні чоловіки (Буковинське Поділля);

- *шличок* – чоловічий головний убір у вигляді шапки (Східне та Центральне Поділля).

Обов'язковою частиною українського національного строю, а разом і подільського, є взуття, що пройшло тривалий шлях свого розвитку, виконувало захисну й естетичну функції та створювало цілісний художній образ традиційного костюма селянина. Мається на увазі в першу чергу святковий та обрядовий стрій, оскільки у будні теплі дні більшість селян ходила босоніж з огляду на свою малозаможність та багатодітні сім'ї. Насамперед взуття Буковинського, Західного, Східного та Центрального субрегіонів Поділля можна розділити за такими класифікаційними критеріями, як: стать і вік носія, матеріал, функціональне використання, техніка виготовлення, форма, способи декорування й носіння, кольорова гама, сезонність і, нарешті, призначення.

Так, залежно від статі носія, виокремлюють жіноче й чоловіче взуття, а від віку – дитяче, підліткове й доросле. За матеріалом подільське народне взуття було з товстої невідбіленої конопляної нитки, рослинних стебел (очерету), соломи, дерев'яної кори (лика – в'яза, липи, лози), дерева, шкіри (сап'янової, хромової, юхтової), тканини та повсті (пізніше явище)²⁶⁰². За ознаками функціонального використання розрізняють взуття, що прикриває стопу ноги, стопу і гомілку, та різноманітні допоміжні види утеплення й захисту ноги. Класифікаційною ознакою також слугує безпосередньо техніка виготовлення: видовбане, плетене, стягнене (стягнуте), зшите та валяне взуття. Відрізнялися взуттєві вироби безпосередньо у певному типі або підтипі ще й за формою – носка, каблука, халяв тощо. Залежно від способів прикрашання окремих типів взуття подолян виділяли вироби, підбиті дерев'яними цвяхами і металевими підковами, оздоблені аплікацією зі шкіри, шкіряним кантом, декоративними строчками (наприклад, «кучерями»), орнаментом, перфорацією, тисненням, кольоровими китицями зі шкіри, металевими каплями та ін. Щодо способів носіння, то взуття зазвичай поєднували з різноманітними допоміжними видами утеплення і захисту ноги (полотняними й суконними онучами та жіночими панчохами). Кольорова гама у кожного типу і підтипу подільського взуття варіювалася у певних межах. Найчастіше це були чорні, коричневі, жовті й червоні кольори, а також двоколірні чорно-жовті. За сезонністю взуттєві вироби поділялися на літні, осінньо-весняні та зимові (до прикладу, зимові жіночі черевики всередині підшивали байкою). За призначенням традиційного взуття

²⁵⁹⁷ Там само. О – 3851.

²⁵⁹⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3858.

²⁵⁹⁹ Фонди ТОКМ Група «тканини». Т – 218.

²⁶⁰⁰ Матеріали ННЛЕ КПУ: вип. 2... – С. 68–69.

²⁶⁰¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6605.

²⁶⁰² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 102.

виділяють: святкове (найновіше, із кращого матеріалу, модного покрою, більше та яскравіше оздоблене, в яке взувалися на свята), обрядове (насамперед, весільне) та буденне (з менш якісного матеріалу, зрідка декороване чи без прикрас, або зношене святкове) взуття.

Отже, взуття українців Поділля другої половини XIX – початку XX ст. за ознаками функціонального використання і техніки виготовлення складається з:

1). *Взуття, що прикриває стопу ноги* та за способом виготовлення й матеріалом поділяється на:

а) *видовбане взуття* – дерев'яні *довбанці* (*дерев'янки, довбанки* – Буковинське Поділля);

б) *плетене взуття* – *личаки*²⁶⁰³ (Західне Поділля; з липового лика – с. Требухівці, Летичівський р-н, Центральне Поділля; Поділля), *личаки-верзуни* (*верзуни, дерев'яники, солом'яники* – Західне²⁶⁰⁴, Східне та Центральне Поділля), *постоли* з товстої невідбіленої конопляної нитки (с. Некрасове, Вінницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля)²⁶⁰⁵, *постоли* з молодої вербини чи липової м'язги (Поділля)²⁶⁰⁶, *постоли солом'яні* (носили поверх чобіт взимку – Хотинський р-н²⁶⁰⁷, Буковинське Поділля; Західне Поділля; с.°Стіна Томашпільський р-н, Східне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), *солом'яні* на дерев'яній підошві (*солом'янки, або постоли солом'яні* – Буковинське Поділля (с. Вікно, Заставнівський р-н²⁶⁰⁸));

в) *стягнене (стягнуте) взуття* – шкіряні *постоли* (с. Атаки, Хотинський р-н²⁶⁰⁹, Буковинське Поділля; с.°Дяківці, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁶¹⁰; м. Кам'янець-Подільський, Центральне Поділля²⁶¹¹; *морщениці* – вид постолів, декорованих металевими *каплями* (Буковинське Поділля), *морщениці* – Східне та Центральне Поділля, *капці* – Буковинське Поділля), *ходаки* з невичиненої шкіри²⁶¹²;

г) *зшиті взуття* – *дармати* (жіночі черевики з високими халявами і звуженими до низу каблуками («обцасами»)) – с.°Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *мешти* (літні туфлі, Західне Поділля), *туфлі*²⁶¹³, *черевики*²⁶¹⁴ жіночі (с. Федірки²⁶¹⁵, Волочеський р-н, Центральне Поділля; *черевички*²⁶¹⁶ – с. Рукшин²⁶¹⁷ Хотинського р-ну, Буковинське Поділля; с. Хоптинці²⁶¹⁸ Городоцького р-ну, с.°Божиківці²⁶¹⁹ Деражнянського р-ну, с. Мала Кужелівка²⁶²⁰, с. Нестерівці²⁶²¹, с. Слобідка-Іванковецька²⁶²² Дунаєвського р-ну, с. Гуменці²⁶²³, с. Жванець²⁶²⁴, с. Кадіївці²⁶²⁵, с. Калачківці²⁶²⁶, с. Нагоряни²⁶²⁷, с.°Фурманівка²⁶²⁸ Кам'янець-Подільського р-ну, с. Козачки²⁶²⁹ Летичівського р-ну, с. Ямпільчик²⁶³⁰ Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля; *черевики* коричневого кольору з дерев'яними гвіздками – с.°Боянчук²⁶³¹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *черевики* цегляного кольору, прикрашені аплікацією із зеленої шкіри, – с. Кривче²⁶³², Борщівський р-н, Західне Поділля; *черевики* червоні, оздоблені аплікацією з чорної шкіри та перфорацією, – Західне Поділля²⁶³³; *черевики* коричневі, прикрашені

²⁶⁰³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». ЧКМ – 2791.

²⁶⁰⁴ Фонди ТОКМ. Солом'яники з експозиції.

²⁶⁰⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1144.

²⁶⁰⁶ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділля в XVIII ст... – С. 16.

²⁶⁰⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 8221.

²⁶⁰⁸ Там само. III – 5032.

²⁶⁰⁹ Там само. III – 8837.

²⁶¹⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1626.

²⁶¹¹ Фонди КПДІМЗ. Книга шкіри. КШ – 6.

²⁶¹² Неселовський О. Наймити та наймички на Поділля в XVIII ст... – С. 15–16.

²⁶¹³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2636.

²⁶¹⁴ Там само. Т – 567.

²⁶¹⁵ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 89–90.

²⁶¹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9021.

²⁶¹⁷ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 246.

²⁶¹⁸ Там само. – С. 65–66.

²⁶¹⁹ Там само. – С. 44–45.

²⁶²⁰ Там само. – С. 39.

²⁶²¹ Там само. – С. 123.

²⁶²² Там само. – С. 242.

²⁶²³ Там само. – С. 247.

²⁶²⁴ Там само. – С. 123.

²⁶²⁵ Там само. – С. 38.

²⁶²⁶ Там само. – С. 120–121.

²⁶²⁷ Там само. – С. 247.

²⁶²⁸ Там само. – С. 123–124.

²⁶²⁹ Там само. – С. 245–246.

²⁶³⁰ Там само. – С. 246.

²⁶³¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 1131.

²⁶³² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 219.

²⁶³³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 926/1,2.

тисненням, – Західне Поділля²⁶³⁴; *черевики* чорно-коричневого кольору – с. Нирків²⁶³⁵, Заліщицький р-н, Західне Поділля; *черевики* червоні з аплікацією з чорної шкіри, з вишитим та тисненим орнаментами, з перфорацією, з металевими гачками для шнурівки червоної барви та дерев'яними кілочками на підошві – с. Богданівка²⁶³⁶, Заліщицький р-н, Західне Поділля; *черевики* чорні на шнурівках з високою халявою, підбиті дерев'яними цвяхами та декоровані строчками і перфорацією, – с. Сокильць²⁶³⁷, Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля; *черевики* чорні з підковами та гвіздочками – с. Слобода-Яришівська, Могилів-Подільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁶³⁸; *черевики* чорного кольору невисокі²⁶³⁹ та *черевики* коричневого кольору високі²⁶⁴⁰ – с. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; *черевики рантухові* чорні – Вінниччина, Східне Поділля²⁶⁴¹; *черевички* червоні – с. Федірки²⁶⁴², Волочиський р-н, Центральне Поділля, або *чобітки* жіночі – *черевики* чорного кольору 1890 р. виготовлення, с. Митків²⁶⁴³, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *чобітки* червоного кольору – с. Шупарка²⁶⁴⁴, Борщівський р-н, Західне Поділля), *румунки* (жіночі *черевики* – Гусятинський²⁶⁴⁵, Тербовлянський²⁶⁴⁶ і Тернопільський²⁶⁴⁷ р-ни, Західне Поділля; Оратівський р-н Вінницької обл., Східне Поділля; жіночі *черевики* на шнурівках із короткими халявами і невисокими підборами – Старокостянтинівський р-н, Центральне Поділля; зимові жіночі румунки, всередині підшиті байкою, – смт Меджибіж, Летичівський р-н, Центральне Поділля), *черевики* чоловічі (поч. ХХ ст., Західне Поділля)²⁶⁴⁸;

2). *Взуття, що прикриває стопу та гомілку*, й за способом виготовлення та матеріалом буває:

а) *валяне взуття* – *валянки (биті)*²⁶⁴⁹;

б) *зиште взуття* – *валянки (зишти)*, *калавирі* (півчоботи спереду низькі, а ззаду – високі, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *чобітки (чобіточки* – жіночі, с. Курівка²⁶⁵⁰ Городоцького р-ну, с. Цикова²⁶⁵¹ Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля), *чоботи* (за способом виготовлення та оздоблення: *валковані*, «*восьмигранки*», *гвоздьові*, *до перевзування*, *писані*, *підшивані*, *рисовані (рісовані)*); за кольором: *жовті*²⁶⁵² (*жовтинці*), *зелені (зелениці)*, *коричневі*, *червоні*²⁶⁵³ (*червонинці*), *чорні*²⁶⁵⁴, *чорнобривці*²⁶⁵⁵ (з жовтими халявами й чорними передками); за матеріалом: «*берлячі*» (теплі чоботи з хутром)²⁶⁵⁶, *боксові*²⁶⁵⁷, *дерев'яники (диривяники* – різновид чобіт на дерев'яній підошві, Вінниччина, Східне Поділля), *рантові (чижми з лубами* – чоловічі *рантові чоботи* з твердими халявами, Буковинське Поділля), *сап'янци (сафіянові* – Заліщицький р-н, Тернопільської обл., Західне Поділля; «*сап'янци на рипах*»^o – Східне Поділля), *хромові, шкапові та юхтові*²⁶⁵⁸; жіночі *чорнобривці*, підбиті дерев'яними цвяхами й металевими підковами, оздоблені вгорі й по низу халяви червоним шкіряним кантом і червоно-зеленими китицями зі шкіри, а по низу, тисненим узором із перфорацією – с. Самушин²⁶⁵⁹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *чоботи* рудого кольору з зелено-червоною аплікацією по низу, з дерев'яними гвіздками й металевими підковами – с. Богданівка²⁶⁶⁰, Заліщицький р-н, Західне Поділля; *чоботи* чорні,

²⁶³⁴ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 1234/2.

²⁶³⁵ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 5799.

²⁶³⁶ Там само. Група «одяг». О – 4090.

²⁶³⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2528/1–2.

²⁶³⁸ Фонди ВОХМ. Група «одяг». О – 3183.

²⁶³⁹ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 714.

²⁶⁴⁰ Там само. НД – 713.

²⁶⁴¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3204.

²⁶⁴² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 89–90.

²⁶⁴³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 18701.

²⁶⁴⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7445.

²⁶⁴⁵ Там само. Т – 8560.

²⁶⁴⁶ Там само. Т – 5428.

²⁶⁴⁷ Там само. Т – 787.

²⁶⁴⁸ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 192–193.

²⁶⁴⁹ Історія рідного села...; Освіта і культура на Поділлі в епоху феодалізму [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukrskr.com.ua/khmeln/osvita-i-kultura-na-podilli>. 18.11.2016. – Назва з екрану.

²⁶⁵⁰ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 19–20.

²⁶⁵¹ Там само. – С. 217.

²⁶⁵² Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 15; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4276, 17037.

²⁶⁵³ Там само. III – 4277; Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 15.

²⁶⁵⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1410.

²⁶⁵⁵ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». Чорнобривці з експозиції; Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». III – 48/1–2.

²⁶⁵⁶ Березина скарбів народних... : у 2 кн. ... Кн. 1. – С. 409.

²⁶⁵⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5426.

²⁶⁵⁸ Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст... – С. 15.

²⁶⁵⁹ Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». III – 48/1–2.

²⁶⁶⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3634.

звужені внизу та з розширеними халявами доверху, – с. Нирків²⁶⁶¹, Заліщицький р-н, Західне Поділля; жіночі орнаментовані святкові жовті²⁶⁶² та червоні²⁶⁶³ *чоботи* – с. Брідок, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; жіночі святкові жовті *чоботи*, оздоблені смугами зеленої й червоної шкіри, – с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля²⁶⁶⁴; *чоботи* чорні з високими халявами – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁶⁶⁵; *чоботи* чорні з невисокими халявами – с. Вигода, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁶⁶⁶; *чоботи* чорні з підковами та гвіздочками – с. Слобода-Яришівська, Могилів-Подільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁶⁶⁷; *чоботи* чорні з загнутим верхом, з підковами та гвіздочками – с. Лука-Барська, Барський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁶⁶⁸; жіночі чорні чоботи, підбиті металевими *підковами* (*підківками* – с. Козачки²⁶⁶⁹, Летичівський р-н, Центральне Поділля) та прикрашені на «задніках» декоративною строчкою «*кучерями*», – с. Яланець, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁶⁷⁰; *чоботи* чорні з високими халявами, з дерев'яними гвіздочками на підшві й металевими гвіздками на п'яті у вигляді орнаменту – с. Гнатків, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁶⁷¹ та с. Студениця (в 1981 р. затоплене водами Дністровського водосховища), Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁶⁷²; жіночі *хромові* чоботи, підбиті дерев'яними цвяхами і металевими підковами, – Летичівський р-н, Центральне Поділля; чоловічі чорні *чоботи*, підбиті дерев'яними цвяхами і металевими підковами, – с. Ґатна²⁶⁷³, Деражнянський р-н і с. Олешин²⁶⁷⁴, Хмельницький р-н²⁶⁷⁵, Центральне Поділля);

3). *Різноманітні допоміжні види утеплення та захисту ноги* за способом виготовлення й матеріалом розрізняють:

а) *онучі* – полотняні й суконні онучі (Буковинське Поділля – *ванучі*, які зав'язували мотузками (*волоками*));

б) *панчохи* – в'язані або плетені, переважно вовняні (*панчохи з «гульками»*) – дівочий святковий елемент вбрання (сс. Задубрівка²⁶⁷⁶, Погорілівка Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), набули поширення лише в ХХ ст.;

в) *устілки* (*вустілки*) зі соломи для взуття.

Таким чином, традиційні головні убори та взуття подільських українців сформувались як обов'язкові складники селянського костюма другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Розрізняли їх за такими класифікаційними ознаками, як: стать і вік носія, конструктивна форма, матеріал, функціональне використання, техніка виготовлення, способи декорування й носіння, кольорова гама, сезонність і призначення. Також головні убори свідчили про етнічну, соціальну та регіонально-локальну приналежність подолян і мали зв'язок із відповідністю їх зачісок (передусім дівочих та жіночих). У цілому головні убори та взуття українців Поділля включали більшість загальноновживаних в Україні їх різновидів. Проте побутували окремі регіональні й локальні екземпляри, характерні лише для місцевих подолян, це насамперед стосується дівочих головних уборів. Декотрі з типів і підтипів уборів голови та взуття побутували тільки в певних субрегіонах Поділля, тобто в Буковинському, Західному, Східному, або Центральному. На нашу думку, це зумовлено взаємовпливами історичного перебування Поділля з найрізноманітнішими колоритними етнографічними регіонами, а саме Волинню, Південно-Степовою Україною й Середньою Наддніпрянщиною та районами, зокрема Буковиною, Опіллям і Покуттям.

3.5. Прикраси, пояси та доповнення до одягу

Загальновідомо, що лише за допомогою традиційних зйомних прикрас створювався довершений комплекс убрання українців загалом і подолян у т. ч. До того ж народні оздоби з давніх-давен виконували у житті наших пращурів не тільки естетичну, але й оберегову функції як захист від зурочень, лихого ока,

²⁶⁶¹ Там само. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 14417.

²⁶⁶² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 4276.

²⁶⁶³ Там само. ІІІ – 4277.

²⁶⁶⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3634.

²⁶⁶⁵ Там само. О – 4574.

²⁶⁶⁶ Там само. О – 4661.

²⁶⁶⁷ Там само. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 692.

²⁶⁶⁸ Там само. НД – 717.

²⁶⁶⁹ Матеріали ННЛЕ КІПНУ : вип. 2... – С. 90.

²⁶⁷⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1410.

²⁶⁷¹ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11202.

²⁶⁷² Фонди НМУНДМ України. НД – 3637.

²⁶⁷³ Матеріали ННЛЕ КІПНУ : вип. 2... – С. 68–69.

²⁶⁷⁴ Там само. – С. 47.

²⁶⁷⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2892/1–2.

²⁶⁷⁶ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1367/1,2.

нечистої сили тощо. Буденні, обрядові та святкові подільські строї селян мали своє відповідне число та допустимі види прикрас.

Народні зйомні прикраси українських подолян другої половини XIX – початку XX ст. різнилися між собою за такими класифікаційними ознаками, як стать і вік носія, функціональне використання, спосіб носіння, матеріал, форма, кольорова гама, технологія виготовлення, спосіб оздоблення та призначення. За статтю виокремлюють жіночі й чоловічі традиційні оздоби. Стосовно вікового розподілу мається на увазі, що жінки та чоловіки похилого віку, на відміну від дівчат і молодих парубків та молодих чоловіків, практично відмовлялися від прикрас. А літні жінки, якщо й носили намисто, то незначну кількість і переважно темних відтінків.

Щодо ознаки функціонального використання або способу носіння оздоб існує декілька дещо відмінних класифікацій. Так, учена К. Матейко виділяла жіночі прикраси, що носили на голові (чолі й вухах), грудях, руках, шиї, і чоловічі – для голови, грудей, на пояс²⁶⁷⁷. Серед жіночих оздоб – вушні, шийні, нагрудні й наручні, а серед чоловічих – головні, нагрудні й наручні називають такі сучасні дослідники, як Т.°Николаєва²⁶⁷⁸, О. Косміна²⁶⁷⁹, Г. Стельмашук та М. Білан²⁶⁸⁰. У загальній класифікації українських традиційних жіночих прикрас науковець Г. Врочинська виділяє нагрудні, шийні, головні, вушні (різновиди сережок) і наручні (браслети, обручки-каблучки, персні)²⁶⁸¹. В свою чергу подільські жіночі прикраси досліджуваного періоду охоплювали вушні, головні (або оздоби на голову), нагрудні, наручні й нашийні (шийні). Наручні оздоби були двох підтипів – на кисть руки (трапляються дуже рідко) і на пальці. Чоловічі прикраси подолян включали головні, нагрудні, наручні (на пальці), нашийні та поясні вироби. Також спосіб носіння декількох типів і підтипів, насамперед дівочих та жіночих оздоб, у поєднанні між собою в різних локальних зонах подільського регіону були як спільними, так і відмінними.

Окрему типологію традиційних бісерних прикрас українців запропонувала дослідниця О. Федорчук, поділивши цей вид оздоб на групи, підгрупи і типи. Згідно із зазначеною типологією серед українських народних прикрас з бісеру XIX – I половини XX ст. розрізняють: головні (*тердани* стрічкові й стрічкові з підвісками); нашийні (*тердани* стрічкові та стрічкові з підвісками, *монисто*, *монисто обплетене*, *плетінка об'ємна*, *силянки-коміри* (одnodільні, дводільні та зубчасті)); нагрудні (*тердани* стрічкові, розеткові, кутові, хрещаті та перегинчасті, *квітка*, *котильон*, *краватка*, *плетінка об'ємна*, *силянки-коміри* (одnodільні та кризи), *язик*); поясні (*бісерні крайки*)²⁶⁸². Багато із поданих різновидів побутували в різних локальних зонах Поділля, про що йтиметься нижче.

За матеріалом серед українських традиційних жіночих зйомних оздоб Г. Врочинська виділила вироби з натурального та штучного каміння, зі скла, з металів та інших допоміжних матеріалів²⁶⁸³. Натомість спектр матеріалів подільських оздоб охоплює також значне розмаїття натурального (корали, перли, гранати, бурштин (річковий)) і штучного каміння, скла (недуге (матове (смальта – звичайна або інкрустована золотом), прозоре (звичайне або інкрустоване емаллю чи смальтою) та дрібне матове або прозоре (бісер, січка, стеклярус)) і дуге), металів (золото (зрідка), срібло, залізо, мідь, олово, срібні й мідні (латунь, мельхіор) сплави), крім того, дерево, глину та додаткові матеріали (квіти, листя й насіння рослин, кісточка плодів і плоди рослин, кераміка, папір, тканина, фольга).

За формою (до прикладу, круглі намистини чи барильцями), кольоровою гамою (одноколірні чи різнокольорові), технологією виготовлення (зокрема, нанизані (силяні), плетені чи ткані, шліфовані чи рублені й т. д.), способом оздоблення (з дукачами, монетами, медальйонами, хрестиками тощо) кожен тип та підтип прикрас мав свої характерні відмінності. Серед оздоб за призначенням також виокремлювали простіші буденні (зазвичай оберегові вироби, виготовлені з натурального каміння чи релігійного змісту – медальйони з образками, натільні хрестики тощо) та багаті, яскраві святкові й обрядові (спеціальні весільні головні, нагрудні й наручні) витвори народного мистецтва.

Отож, традиційні зйомні прикраси подільських українців другої половини XIX – початку XX ст. за статтю поділяють на:

1). *Жіночі*, серед яких за ознакою функціонального використання або способу носіння розрізняють:

а) *вушні прикраси* (жіночі сережки зі срібла або світлого сплаву були прості за формою, а позолочені мали вигляд кілечка з кольоровим скельцем, кулькою, розеткою або півмісяцем, дівочі – ще й з підвісками)²⁶⁸⁴ – *заушники* (*ковтки з бовтицями* – *сережки з підвісками*), *ковтки* (*сережки* – Східне Поділля (Вінниччина і Кодимський р-н, Одещина), *когутики* (*когутки*, *кугутки-сережки*, Буковинське

²⁶⁷⁷ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 149–159.

²⁶⁷⁸ Николаєва Т. Историчні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 265–275; Николаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 105–109.

²⁶⁷⁹ Косміна О. Традиційне вбрання українців... – С. 70–71

²⁶⁸⁰ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 183–194.

²⁶⁸¹ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст... – С. 26–30.

²⁶⁸² Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру... – титульна стор.

²⁶⁸³ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст... – С. 26–30.

²⁶⁸⁴ Там само. – С. 163–168.

Поділля), *когутки* (сережки у формі півмісяця – с. °Колодівка Кам'янець-Подільського району, Центральне Поділля²⁶⁸⁵), *кугутки* (*сережки* – Кодимський р-н, Одещина, Східне Поділля), *кульчики*, *сережки* (*сережки*, *сірежки*), *сірешки* (Вінниччина, Східне Поділля);

б) *головні прикраси* (або *оздоби на голову*):

- *баламути* – дівоча прикраса у вигляді стрічки з герданами, котрі звисають над вухами як сережки (Західне Поділля);

- *бісерні стьожки* – стрічки з різнокольорового бісеру як оздобні деталі для дівочих головних уборів (Буковинське та Західне Поділля);

- *гардан*²⁶⁸⁶ (*гардяник*²⁶⁸⁷, *гердан*²⁶⁸⁸, *валок*²⁶⁸⁹, «*намітка*»²⁶⁹⁰) *стрічковий* – дівоча головна прикраса з різнокольорового бісеру, дугих скляних намистин, вовняних ниток, металевих бляшок, монет, склярусу, сухозлітки, тканих стрічок тощо:

- *гердан стрічковий, плетений*:

- *гердан стрічковий, плетений* без основи (Буковинське та Західне Поділля): - вузькі *гердани стрічкові*, плетені без основи, з геометричним орнаментом із різнокольорового бісеру на чорному бісерному тлі – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁶⁹¹;

- *гердан стрічковий, плетений* на тканинній основі: - *гардан*²⁶⁹² (*гердан*²⁶⁹³, *валок*²⁶⁹⁴) – дівоча оздоба на голову у вигляді вовняної стрічки-пов'язки, декорованої бісером (с. Кривче²⁶⁹⁵, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *гердан* (місцева назва «*намітка*») – дівоча оздоба на голову у вигляді стрічки з різнокольорового бісеру, склярусу і дрібних скляних намистин, нашитої на вовняну тасьму чи смужку тканини та доповненої з обох боків квіточками з червоної або орнаментованої вузької тканиної стрічки (с. Пилипче²⁶⁹⁶, Борщівський р-н, Західне Поділля); - *гердан з металевими бляшками (монетами)*, нашитий на вовняну тасьму (Буковинське та Західне²⁶⁹⁷ Поділля); - *гердан з підвісками* – бісерна дівоча головна прикраса у вигляді стрічки з китичками, виготовлених із різнокольорового бісеру або склярусу (Буковинське та Західне Поділля); *гердан з довгими підвісками* зі склярусу й бісеру (місцева назва підвісок – «*вівсики*»), вузький, плетений на малиновій стрічці, з геометричним різнокольоровим орнаментом з дугих скляних намистинок і бісеру – Борщівський р-н²⁶⁹⁸, Західне Поділля; *гердан з довгими «вівсиками»*, вузький, плетений на оливковій стрічці, з рослинним різнокольоровим орнаментом з дугих скляних намистинок і бісеру – Борщівський р-н²⁶⁹⁹, Західне Поділля; - *гердан* як прикраса до дівочого святкового або весільного головного убору (*гердан до капелюшиння* – с. Чуньків, Заставнівський р-н²⁷⁰⁰, Буковинське Поділля²⁷⁰¹; - *гердан* до весільного убору – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁷⁰²; - *гердани*, плетені на тканинній чорній основі, з рослинними різнокольоровими орнаментами з дугих скляних намистинок (лускавок) й бісеру, з тканими стрічками-зав'язками оранжевої й червоної барв – с. Окопи²⁷⁰³, Борщівський р-н, Західне Поділля; - *гердани*, плетені на тканинній чорній основі, з рослинними різнокольоровими орнаментами з лише дугих скляних намистинок (лускавок), з тканими стрічками-зав'язками рожевої й червоної барв – с. Окопи²⁷⁰⁴, Борщівський р-н, Західне Поділля; - *гердани*, плетені на смугах червоної бавовняної тканини з різнокольоровими геометричними або геометрично-рослинними орнаментами на чорному фоні, – с. °Колодрібка, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷⁰⁵; - *гердан* широкий, плетений на кінській волосіні, на чорній тканинній основі, з геометричним орнаментом чорно-жовтого кольору та з тканими фіолетовими стрічками-зав'язками – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷⁰⁶;

²⁶⁸⁵ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

²⁶⁸⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 242, 243.

²⁶⁸⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 23.

²⁶⁸⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 242, 1019.

²⁶⁸⁹ Там само. Т – 243.

²⁶⁹⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 678, 682, 684.

²⁶⁹¹ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 36, 37.

²⁶⁹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 242, 243.

²⁶⁹³ Там само. Т – 242, 1019.

²⁶⁹⁴ Там само. Т – 243.

²⁶⁹⁵ Там само. Т – 242, 243.

²⁶⁹⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 678, 682, 684.

²⁶⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1019.

²⁶⁹⁸ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 21.

²⁶⁹⁹ Там само. КВ (вбрання) – 22.

²⁷⁰⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4518.

²⁷⁰¹ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 80530.

²⁷⁰² Там само. ЕП – 22295.

²⁷⁰³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 24, 28.

²⁷⁰⁴ Там само. КВ (вбрання) – 25, 26.

²⁷⁰⁵ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 81754/1–8.

²⁷⁰⁶ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 1.

- *гердан стрічковий, плетений* на тканих стрічках: - *гердан стрічковий* вузький, плетений на кінській волосіні, нашитий на ткану фіолетову стрічку, з геометричним орнаментом чорного кольору та з зав'язками²⁷⁰⁷ – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷⁰⁷); - прикраса на голову у вигляді 5 зшитих разом *герданів стрічкових* (2 широких і 3 вузьких), плетених на тканих 4 фіолетових (одна стрічка ткани з дірочками як мереживо) та 1 рожевій стрічках, з геометричним орнаментом чорного кольору з невеликим вкрапленням червоної й синьої барв, із зав'язками – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷⁰⁸; - прикраса на голову (або шию) у вигляді 5 окремих *герданів стрічкових* вузьких, плетених на тканих 3°фіолетових, 1 зеленій як мереживо та 1 червоній стрічках, з геометричним орнаментом чорного кольору з невеликим вкрапленням білої, жовтої, синьої й червоної барв, із зав'язками – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷⁰⁹; - *гердан стрічковий* широкий, плетений на двох зшитих разом, тканих фіолетових стрічках, з геометричним орнаментом чорного кольору з невеликим вкрапленням білої, синьої й червоної барв, із зав'язками – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷¹⁰; - *гердан (гардяник) стрічковий*, плетений на тканій стрічці, з геометричним різнокольоровим орнаментом з дутих скляних намистинок (лускавок), склярусу й бісеру – с. Окопи²⁷¹¹, Борщівський р-н, Західне Поділля;

- *гердан стрічковий, плетений на солом'яній основі*: - *гердан* вузький, плетений на солом'яній основі, з геометричним орнаментом із різнокольорових вовняних ниток і сріблястої сухозлітки – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁷¹²; - *гердани* вузькі, плетені на солом'яній основі та оздоблені вовняними нитками й зверху геометричними орнаментами із різнокольорового бісеру²⁷¹³ або бісеру в поєднанні зі скляними дутими намистинками²⁷¹⁴, – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁷¹⁵; - *гердани* вузькі, плетені на солом'яній основі та оздоблені вовняними нитками й зверху рослинними орнаментами із різнокольорового бісеру й склярусу²⁷¹⁶ або бісеру й скляних дутих намистинок²⁷¹⁷, – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁷¹⁸; - *гердан* вузький, плетений на солом'яній основі та оздоблений вовняними нитками й зверху рослинним орнаментом із різнокольорового бісеру, склярусу та скляних дутих намистинок, – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁷¹⁹; - *гердан* вузький, плетений на солом'яній основі та оздоблений вовняними нитками й зверху геометричним орнаментом із різнокольорового склярусу та скляних дутих намистинок, – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁷²⁰;

- *гердан стрічковий, тканий* – дівоча головна прикраса у вигляді ткані стрічки з різнокольорового бісеру й дутих скляних намистинок (з рослинним орнаментом і з тканими стрічками-зав'язками блакитної барви – Борщівський р-н²⁷²¹, Західне Поділля);

- *китички скроневі (скронені)* – різнокольорові вовняні кульки, скріплені металевими ланцюжками (Буковинське Поділля);

- *хвостач* – гердан як бісерна прикраса до дівочого головного убору – *капелюшиння* (с. Чуньків, Заставнівський р-н²⁷²², Буковинське Поділля);

в) *нагрудні прикраси*:

- *баламути*²⁷²³ (*баламута, барламути, берламути*) – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка річкового бурштину; намисто із перламутрових зерен черепашок морських молюсків в одну-три низки (Східне Поділля (с. Сумівка (дві низки)²⁷²⁴ Бершадського р-ну, (три низки)²⁷²⁵ Бершадський р-н, с. Харпачка (одна низка)²⁷²⁶ Гайсинського р-ну й Тростянецького р-ну (три низки на конопляній нитці: на верхній – 28°намистин, на середній – 38 намистин і дукач із японської монети номіналом 20 сен 1904–1905 рр. випуску, на нижній – 46 намистин)²⁷²⁷, Вінницька обл.) та Центральне Поділля);

²⁷⁰⁷ Там само. КВ (вбрання) – 6.

²⁷⁰⁸ Там само. КВ (вбрання) – 7.

²⁷⁰⁹ Там само. КВ (вбрання) – 8–12.

²⁷¹⁰ Там само. КВ (вбрання) – 17.

²⁷¹¹ Там само. КВ (вбрання) – 23.

²⁷¹² Там само. КВ (вбрання) – 39.

²⁷¹³ Там само. КВ (вбрання) – 41.

²⁷¹⁴ Там само. КВ (вбрання) – 44.

²⁷¹⁵ Там само. КВ (вбрання) – 41, 44.

²⁷¹⁶ Там само. КВ (вбрання) – 42.

²⁷¹⁷ Там само. КВ (вбрання) – 40, 43.

²⁷¹⁸ Там само. КВ (вбрання) – 40, 42, 43.

²⁷¹⁹ Там само. КВ (вбрання) – 45.

²⁷²⁰ Там само. КВ (вбрання) – 46.

²⁷²¹ Там само. КВ (вбрання) – 27.

²⁷²² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5166, 5167.

²⁷²³ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 1131.

²⁷²⁴ Там само. ДК – 1382.

²⁷²⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 80.

²⁷²⁶ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 1130.

²⁷²⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 17808.

- *басма* – нагрудна оздоба у вигляді довгої стрічки з бісеру, в місці з'єднання кінців якої закріплювалось невеличке дзеркальце (Буковинське Поділля);
- *бісерна стрічка* – нагрудна прикраса з бісеру, обнизана бісерними китичками, які викладались півколом на середині грудей, прикриваючи разки намиста;
- *букет весільний* – нагрудна прикраса у вигляді букетика з барвінку та штучних квітів із різноманітного матеріалу;
- *валок* – нашійна прикраса у вигляді шнура на зав'язках, обплетеного матовим і прозорим різнобарвним бісером у формі геометричних орнаментальних мотивів ((*валок* носили разом зі *згардами*²⁷²⁸ та *салбами*²⁷²⁹ – с. Жван²⁷³⁰, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; *валок*, посередині оздоблений каплеподібним пучечком бісеру – с. Жван²⁷³¹, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля);
- *венеціанське намисто (венеційські коралі)* – нагрудна прикраса у вигляді намиста, виготовленого із сплаву скла-смальти та інкрустованого золотом;
- *гранати (гранатове намисто)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка гранатів (сс. Песець, Слобідка²⁷³² Новоушицького р-ну, Центральне Поділля; Поділля);
- *гердан кутовий* – нагрудна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру (*гердан кутовий* з рослинним орнаментом – сс. Копичинці²⁷³³, Крогулець²⁷³⁴, Гусятинський р-н, Західне Поділля);
- *гердан кутовий з монетами чи медальйоном* – нагрудна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру та доповнена монетами або медальйоном (*гердан кутовий* з геометричним орнаментом на тасьмі зі *срібними монетами* (17 штук) – с. Зозулинці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷³⁵; *гердан кутовий* з рослинним орнаментом на тасьмі та круглим срібного кольору металевим *медальйоном* із зображенням Матері Божої та Ісусика з обох боків (але в різних положеннях) – сс. Копичинці, Самолусківці, Гусятинський р-н, Західне Поділля²⁷³⁶);
- *гердан розетковий* – нагрудна оздоба, виготовлена з двох стрічок із кольорового бісеру, нижні кінці яких з'єднані та сплетені медальйоном-розеткою прямокутної або ромбоподібної форм (Буковинське Поділля);
- *гердан стрічковий (гардан, гердан, герданік, герданка, гердяник)* – нагрудна прикраса у вигляді стрічки з різнокольорового бісеру, нанизаного на нитяну чи волосяну основу, що утворюють строкатий геометричний або рослинний орнамент (Поділля; с. Чуньків²⁷³⁷ та с. Василів²⁷³⁸, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);
- *гердан стрічковий з монетами* (Буковинське та Західне²⁷³⁹ Поділля);
- *дармовиси (пацьорки)* – нагрудне намисто з кольорового дутого скла (с. Горошівці²⁷⁴⁰, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);
- *дзюмбали* – гердан (Боршівщина, Західне Поділля);
- *дукачи (дукачі)* – нагрудна прикраса із золотих або срібних монет, нанизаних на тасьму або шнурок (*дукачі* чи *намисто з дукачів* – з 13 срібних монет, прикріплених до гердана, Західне Поділля²⁷⁴¹); нагрудна прикраса у вигляді нашитих на фетрову основу монет (Буковинське Поділля);
- *дукач* – нагрудна прикраса із золотої або срібної монети (монета на підвісці – с. Пилипи-Олександрівські²⁷⁴² Віньковецького р-ну, Центральне Поділля) або медальйона (із зображенням святих) на ланцюжку, стрічці чи шнурку (*бідні дукачі* виготовляли з латуні, міді або олова – Поділля; *дукачі-медальйони* іноді могли мати додаткове оздоблення металевими бантами чи листям, дорогоцінними каменями чи склом, підвісками тощо; *дукачі зі срібних монет*, декоровані листям (1915 р.)²⁷⁴³ та

²⁷²⁸ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 72.

²⁷²⁹ Там само. КВ (вбрання) – 70.

²⁷³⁰ Там само. КВ (вбрання) – 74.

²⁷³¹ Там само. КВ (вбрання) – 71.

²⁷³² Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 437.

²⁷³³ Фонди МХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22273.

²⁷³⁴ Там само. ЕП – 22268.

²⁷³⁵ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 113.

²⁷³⁶ Там само. ЕП – 22294.

²⁷³⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5173.

²⁷³⁸ Там само. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4517, 4521, 4522.

²⁷³⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237.

²⁷⁴⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4048.

²⁷⁴¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237.

²⁷⁴² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 38.

²⁷⁴³ Фонди ВОКМ. Група «метал (зброя)». М₃ – 1419.

безконечниками (1915 р.)²⁷⁴⁴ і (1896 р.)²⁷⁴⁵, Вінниччина, Східне Поділля);

- *дукачі-образки* – нагрудна прикраса із двома круглими, оправленими в мідний обідок, скельцями, між якими вкладена фольга із зображенням святого;

- *згарди* (*згарди, салби*) – нагрудна прикраса у вигляді хрестиків (мідних *кружляків*), нанизаних у кілька рядів (Буковинське та Західне Поділля); - різновиди герданів у вигляді бісерної плетінки або висячих ажурних шнурків (Східне (Вінниччина) та Центральне Поділля); - *салби* – плетена широка з матового й прозорого бісеру та січки ромбоподібна сітка зі сварговими мотивами, без основи, на зав'язках (с. Жван²⁷⁴⁶, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля);

- *згардочки* – нагрудна прикраса з бісеру та хрестиків (Буковинське Поділля);

- *корали* (*каралі, коралі, коралове намисто, багате, добре, мудре, або правдиве*²⁷⁴⁷ *намисто, справжні, або щирі коралі*) – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка намиста з натуральних²⁷⁴⁸ (*шліфованих* чи *рублених* (*тятих*)) або штучних²⁷⁴⁹ коралів; нагрудна прикраса у вигляді скріплених між собою багатьох разків коралів (до 25-ти), центральні намистини яких мали більший розмір та були обгорнуті мідним або срібним *обручком*, а іноді доповнювалися й монетами чи хрестиками (зрідка до кінців намиста кріпили плетені з різнокольорової вовни саморобні шнури, котрі закінчувалися великими китицями); коралі з 17-ти разків справедливого намиста (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля²⁷⁵⁰) чи з 29-ти разків штучних коралових намистин (с. Митків²⁷⁵¹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); коралі з 20-ти разків дрібних шліфованих намистин – с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля²⁷⁵²; намисто з одинадцяти низок щирих коралів дрібних і середніх розмірів, чотирма центральними намистинами, декорованими в рельєфні штамповані металеві *ободки*, та з застібкою у вигляді двох простьобаних тканинних трикутників з виплетеною нитяною косичкою – м. Вінниця, Східне Поділля²⁷⁵³; коралі з 5-ти низок і однією срібною «*бочечкою*» (обручком) – с. Тютки, Вінницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁷⁵⁴; корали з трьох низок – смт Криве Озеро, Миколаївська обл., Східне Поділля²⁷⁵⁵; намисто з десяти разків щирих червоних різаних коралів з *оківкою* по центру – с. Пужайкове, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля²⁷⁵⁶; *намиста коралові правдиві* з п'яти низок червоних різаних дрібних коралів з двома срібними обручками^o – Уманський р-н, Черкаська обл., Східне Поділля²⁷⁵⁷; *намисто коралове правдиве* з п'яти низок червоних різаних дрібних коралів з двома срібними обручками – с. Пеніжкове, Христинівський р-н, Черкаська обл., Східне Поділля²⁷⁵⁸; намисто з дев'яти разків щирих коралів різного розміру зі срібними обручками по центру, з'єднаних шкіряними планками та сплетеними у косички нитками (Хмельницький р-н, Центральне Поділля); намисто з дев'яти низок штучних коралів з металевими обручками по центру (Центральне Поділля)²⁷⁵⁹; *корали* – с. Вишнівчик²⁷⁶⁰, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля);

- *коралі* – нагрудна прикраса у вигляді 5-12-ти разків натуральних коралів, на кінцях котрої були дрібні скляні сині намистини («*пацьорки*») та петлі з домотканих ниток і волосіння для просування довгих червоних стрічок, що вив'язувалися у бант на поясі чи нижче (Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁷⁶¹);

- *«корольки»* – ажурна сітчаста пелерина з бісеру (Заліщицький р-н Західне Поділля);

- *криза*²⁷⁶² (*бісерна криза*) – нагрудна прикраса з бісеру у вигляді широкого заокругленого суцільно плетеного коміра, що накриває груди, плечі й спину (Західне²⁷⁶³ та Буковинське Поділля); - нагрудна оздоба з бісеру у вигляді не надто широкого заокругленого коміра з китичками (місцева назва *гердан* – с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁷⁶⁴ та с. Борсуки, Новоушицький р-н, Центральне

²⁷⁴⁴ Там само. М₃ – 1418.

²⁷⁴⁵ Там само. М₃ – 1417.

²⁷⁴⁶ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 70.

²⁷⁴⁷ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 894, 1392, 1551, 1871, 1872.

²⁷⁴⁸ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 120.

²⁷⁴⁹ Там само. Група «скло». С – 86; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 227.

²⁷⁵⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4156.

²⁷⁵¹ Там само. III – 7630.

²⁷⁵² Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3636.

²⁷⁵³ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 969.

²⁷⁵⁴ Там само. ДК – 1106.

²⁷⁵⁵ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 19874.

²⁷⁵⁶ Там само. Група «одяг». О – 1630.

²⁷⁵⁷ Там само. О – 894, 1392, 1550, 1551.

²⁷⁵⁸ Там само. О – 1871, 1872.

²⁷⁵⁹ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 86.

²⁷⁶⁰ Матеріали ННІЕ КПНУ : вип. 2... – С. 156.

²⁷⁶¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1022, 1023.

²⁷⁶² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2421.

²⁷⁶³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1021, 9326.

²⁷⁶⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2866.

Поділля); *криза з медальйоном* (бісерний комір середньої ширини з червоним медальйоном у вигляді серця^о – сс. Городниця, Копиченці, Гусятинський р-н, Західне Поділля²⁷⁶⁵);

- *ланцюжки (клокички)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка намиста з кісточок дерев (слив), насіння овочів (гарбузове), плодів (сім'я рослини клокички, горобини й калини тощо);
- *лускавки* – дуте скляне намисто (Борщівщина, Західне Поділля);
- *медалики (металики)* – медальйони із зображенням хреста або святого;
- *монисто з бісеру (мониста, намисто з бісеру)* – нагрудна оздоба у вигляді довгого разка з бісеру, яке намотувалося навколо шиї багато разів або у вигляді декількох разків з бісеру (переважно Західне Поділля; намисто з бісеру у дев'ять разків – с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля);
- *намисто (монисто²⁷⁶⁶, пацьорки)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка або декількох разків намистин з дорогих природних матеріалів (бурштину, гранатів, перлів, смальти); *намисто* зі смальти «*кровоавниця*» в два разки (початку ХХ ст.) – с. Більче Золоте²⁷⁶⁷, Борщівський р-н та с. Виноградне²⁷⁶⁸, Заліщицький р-н, Західне Поділля; нагрудна прикраса у вигляді семи або більше разків, прив'язаних до однієї стрічки й зібраних із різних матеріалів (бісеру, дерев'яних і керамічних намистин, дутого і кольорового скла, дешевого каміння – Західне та Східне Поділля; *намисто* – с. Шебутинці²⁷⁶⁹, Новоушицький р-н, Центральне Поділля);
- *намисто дерев'яне* – нагрудна прикраса у вигляді одного або декількох разків намистин із дерева (с. Ставище, Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля);
- *намисто з монет (намисто²⁷⁷⁰, корали з монетами (дукачами))* – нагрудна прикраса з однієї або декількох низок ширих (штучних) коралів і монет (Поділля); нагрудна прикраса у вигляді багатьох разків різної довжини кольорових скляних намистин і металевих підвісок (монет), з'єднаних металевою пряжкою «*чепрагою*» (Буковинське Поділля);
- *пацьорки дуті (пацьорки)* – нагрудна прикраса з кольорового дутого скла (*пацьорки дуті* – Чортківський р-н²⁷⁷¹, *пацьорки* – Бучацький р-н²⁷⁷², Західне Поділля); *пацьорки* – разки намиста з різнокольорового скла, переважно чеського виробництва (Західне Поділля);
- *пацьорки писані (пацьорки)* – це узорні корали з кольорового венеційського скла (Східне та Центральне Поділля);
- *перли²⁷⁷³ (перла)* – нагрудна прикраса у вигляді довгого разка перлів;
- *плетінка об'ємна* – нагрудна бісерна прикраса у вигляді довгого порожнистого шнура;
- *салби* – нагрудна прикраса зі срібних монет, медальйонів або круглих бляшок, нашитих на тасьму або фетрову основу овальної чи трикутної форми (Буковинське та Західне Поділля; нагрудна прикраса з австрійських монет, нашитих на чорну тканину у вигляді півмісяця, – с. Ширівці²⁷⁷⁴, Хотинський р-н; нагрудна оздоба у вигляді прямокутного полотна, зашитого австрійськими монетами – с. Задубрівка²⁷⁷⁵, Заставнівський р-н; нагрудна прикраса з австрійських монет, нашитих на полотно форми півмісяця, обшитого червоною гладкофарбованою стрічкою, – с. Мосорівка²⁷⁷⁶, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); нагрудна прикраса з срібних монет (*дукатив, шусток*), нашитих на червону тасьму, а тоді у кілька рядів – на чорну фетрову основу у вигляді півмісяця (Буковинське Поділля); - *салби* у вигляді плетеної широкої з матового й прозорого бісеру та січки (або з матового й прозорого бісеру та синіх скляних намистин більшого розміру²⁷⁷⁷) ромбоподібної сітки зі сварговими мотивами, без основи та бісерними китичками по низу, на зав'язках – с. Жван²⁷⁷⁸, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля;
- *скляне (недуте) або камінне намисто* – нагрудна прикраса з привізних різнобарвних скляних намистин, часто інкрустованих смальтою, емаллю, позолотою (с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля; *пацьорки* – Буковинське Поділля); нагрудна прикраса з темно-коричневих багатогранних скляних намистин кустарного виробництва (с. Куча²⁷⁷⁹ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля); *скляне намисто^о* – нагрудна прикраса з скляних намистин блакитного кольору (с. Миколаївка, Літинський р-н,

²⁷⁶⁵ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22266.

²⁷⁶⁶ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 58.

²⁷⁶⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1088.

²⁷⁶⁸ Там само. Т – 1089.

²⁷⁶⁹ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 243.

²⁷⁷⁰ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 58.

²⁷⁷¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4712 (2).

²⁷⁷² Там само. Т – 7475.

²⁷⁷³ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 70.

²⁷⁷⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 12745.

²⁷⁷⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 63.

²⁷⁷⁶ Там само. ПР – 41.

²⁷⁷⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 73.

²⁷⁷⁸ Там само. КВ (вбрання) – 70.

²⁷⁷⁹ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 87.

Східне Поділля²⁷⁸⁰) або з чорного непрозорого скла та венеційською намистинкою по центру виробу (с.°Носківці²⁷⁸¹ Жмеринського р-ну і м. Жмеринка²⁷⁸², Вінницька обл., Східне Поділля):

- *скляне (дуге) намисто (бранзульєти, кулі, лускавки, надуванці, пацьорки)* – нагрудна прикраса у вигляді однієї довгої або декількох коротших низок кольорового дутого скла;

- *силянка²⁷⁸³ (силянка-комір)* – широка нагрудна бісерна прикраса у вигляді однодільного коміра або кризи (Поділля); нагрудна прикраса з бісеру у вигляді неширокої стрічки з китичками, до кінців якої прикріплені мотузки у вигляді плетеної кіски (Хмельницький р-н та м. Хмельницький²⁷⁸⁴ Центральне Поділля); *силянка* – нагрудна бісерна прикраса у вигляді вузької стрічки (с. Слобода Носківецька, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁷⁸⁵);

- *смальта* – намисто зі смальти (кольорового непрозорого (заглушеного) скла – Західне Поділля); намисто зі смальти червоного кольору – *краванниця* (с. Більче-Золоте²⁷⁸⁶ Борщівського р-ну, с.°Виноградне²⁷⁸⁷ Заліщицького р-ну, Західне Поділля);

- *смолянки* – нагрудна жіноча прикраси у вигляді низки коралів з глини (Західне Поділля);

- *хрестики (дерев'яні або металеві): - хрести-натільники (натільні чи тільники)*, невеликі хрести, що носили лише на тілі (шестипроменевий жіночий металевий хрестик – Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁷⁸⁸); - *оздоблювальні хрести*, котрі носили поверх убрання як центральний предмет комплексу прикрас (один хрест окремо – у XIX – на початку XX ст. на Поділлі носили гладкі дерев'яні хрестики, фарбовані білою або жовтою фарбою на широких шовкових стрічках²⁷⁸⁹), або як додатковий елемент у вигляді намиста (*згарди (згарди)* з металевих хрестиків) чи в складі іншого намиста (*згардочки* з бісеру та хрестиків (Буковинське Поділля), *корали (коралі)* з одним чи декількома хрестиками (Поділля) тощо);

- *цимблики* – ажурні нагрудні прикраси з прозорого склярусу у вигляді півмісяця (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

- *цятки* – венеціанське намисто, яке носили жінки Буковинського Поділля²⁷⁹⁰; нагрудна бісерна прикраса (Буковинське Поділля);

- *френзлі* – дівочі й жіночі нагрудні прикраси у вигляді широкої ажурної бісерної силянки, що завершувалася по низу петельками, – *френзликami* (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

- *шелести (бубонці)* – нагрудна металева прикраса у вигляді однієї або кількох низок круглих пустотілих дзвіночків з отворами «*колокілець*», розділених поміж собою *переліжками* (Буковинське Поділля);

г) *наручні прикраси:*

- *прикраси на кисть руки* (трапляються дуже рідко) – *браслети, обручі* (з металу, монет, скляних намистин, а з 20-х рр. XX ст. – також із дерева і натурального каміння; *браслет* з шести російських монет (з білого металу, початку XX ст.), скріплених припаяними до них кільцями, – Буковинське Поділля²⁷⁹¹);

- *прикраси на пальці (дерев'яні або металеві – частіше мідні²⁷⁹², рідше срібні чи золоті, зі вставками з кольорового скла²⁷⁹³ – каблучки, кільця* (Буковинське Поділля), *обручі* (персні дерев'яні або залізні), *обручки (вінчальні персні), персні²⁷⁹⁴ (перстні, перстені)²⁷⁹⁵*: - *каблучка* жіноча, прикрашена орнаментом, початок XX ст., Північна Буковина²⁷⁹⁶; - *обручка весільна*, виготовлена зі сріблястого *мельхіору* (сплав міді (основа) переважно з нікелем), початок XX ст., Північна Буковина²⁷⁹⁷;

д) *нашийні (шийні) прикраси:*

- *басаман* – нашийна прикраса у вигляді стрічкового гердана (с. Задубрівка²⁷⁹⁸, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

²⁷⁸⁰ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 1230.

²⁷⁸¹ Там само. Група «тканини». Т – 2420.

²⁷⁸² Там само. Група «дерево, камінь». ДК – 752.

²⁷⁸³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1021.

²⁷⁸⁴ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 686.

²⁷⁸⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2424.

²⁷⁸⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1088.

²⁷⁸⁷ Там само. Т – 1089.

²⁷⁸⁸ Фонди ЛКМ. Виставка (нові придбання, тимчасово без номера). Шестипроменевий жіночий хрестик.

²⁷⁸⁹ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть. Ч. 2... – С. 36.

²⁷⁹⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10006.

²⁷⁹¹ Там само. III – 12162.

²⁷⁹² Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки XX ст.)...

²⁷⁹³ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст.... – С. 163–168.

²⁷⁹⁴ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 70.

²⁷⁹⁵ Приходько О. Прадід Ілія. Родинна хроніка з життя подільського духівництва минулого століття. Ч. 1 / Ольга Приходько // Свобода. – Нью-Йорк, 1966. – 12 березня. – С. 2.

²⁷⁹⁶ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16350.

²⁷⁹⁷ Там само. III – 16347.

²⁷⁹⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 21.

- *бісерна стрічка* – оздоба на шию у вигляді вишитої бісером смужки оксамиту (Поділля);
- *блискавки* – дрібне скляне намисто (Буковинське Поділля);
- *галочка* – оздоба на шию, яка складалася з вузької (до 2,5 см) смужечки червоного або синього кумачу, оздобленого різнокольоровим бісером та пришитим до смужки в'язаного також з бісеру сітчастого комірця шириною 10–20 см (Східне та Центральне Поділля);
- *гармузи* – скляне намисто (Буковинське Поділля);
- *грустали* – скляні коралі (Буковинське Поділля);
- *гердан кутовий* – нашийна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру (з рослинним орнаментом – с. Целіїв, Гусятинський р-н, Західне Поділля²⁷⁹⁹);
- *гердан кутовий з монетами чи медальйоном* – нашийна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру та доповнена монетами або медальйоном (*гердан кутовий* з рослинним орнаментом на тасьмі із зав'язками (*косицями* з червоних і блакитних ниток) та круглим мідного кольору металевим *медальйоном* із зображенням на аверсі святого Юрія-Змієборця, а на реверсі – гірлянди лаврового листа з короною і датою від 1788 р. – с. Нижбірок, Гусятинський р-н, Західне Поділля²⁸⁰⁰);
- *гердан стрічковий (гардан, валок* (с. Жван, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁸⁰¹)) – нашийна прикраса у вигляді стрічки з геометричним²⁸⁰², рослинним²⁸⁰³ або тваринним²⁸⁰⁴ орнаментом із бісеру, дрібних дутих скляних намистин та стеклярусу:
- *гердан стрічковий* без основи: - *гердан стрічковий* вузький з чорно-червоним геометричним орнаментом без тканинної основи – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸⁰⁵; - *гердан стрічковий* вузький з чисто чорним геометричним орнаментом без тканинної основи – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸⁰⁶; - *гердан стрічковий* широкий з чорно-кольоровим геометричним орнаментом без тканинної основи – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸⁰⁷); - *гердан стрічковий* вузький з чорним геометричним орнаментом із невеликим вкрапленням синьої барви, без тканинної основи – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸⁰⁸; - вузькі *гердани стрічкові*, плетені без основи, з геометричним орнаментом із різнокольорового бісеру на чорному бісерному тлі – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸⁰⁹;
- *гердан стрічковий* з основою у вигляді тканій стрічки: - прикраси на шию (або голову) у вигляді 4° окремих *герданів стрічкових* вузьких, плетених на тканих 3 фіолетових та 1 вишневій стрічках, з геометричним орнаментом чорного кольору з невеликим вкрапленням зеленої, синьої й червоної барв, із зав'язками – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸¹⁰; - оздоба на шию (або голову) у вигляді вузького *гердана стрічкового*, плетеного на чорній оксамитовій стрічці, з геометричним орнаментом із різнокольорових дрібних дутих скляних намистин, із зав'язками – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸¹¹; - вузький *гердан стрічковий*, плетений на тканій стрічці бордової барви, з геометричним орнаментом із різнокольорового бісеру та дрібних дутих скляних намистин по краях, із зав'язками – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸¹²; - широкий *гердан стрічковий*, плетений на тканій стрічці червоної барви, з рослинним орнаментом із різнокольорового бісеру та дрібних дутих скляних намистин по краях, із зав'язками – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸¹³; - широкий *гердан стрічковий*, плетений на тканій стрічці бордової барви, з рослинним орнаментом із різнокольорового бісеру, із зав'язками – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸¹⁴; - вузький *гердан стрічковий*, плетений на чорній оксамитовій стрічці, з геометричним орнаментом із різнокольорового бісеру та дрібних дутих скляних намистин по середині, із зав'язками-стрічками бордової барви – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸¹⁵;

²⁷⁹⁹ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22263.

²⁸⁰⁰ Там само. ЕП – 22267.

²⁸⁰¹ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 71, 74.

²⁸⁰² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4049, 4051.

²⁸⁰³ Там само. Гердан стрічковий з рослинним орнаментом з експозиції.

²⁸⁰⁴ Там само. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4047.

²⁸⁰⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 3.

²⁸⁰⁶ Там само. КВ (вбрання) – 4.

²⁸⁰⁷ Там само. КВ (вбрання) – 5.

²⁸⁰⁸ Там само. КВ (вбрання) – 20.

²⁸⁰⁹ Там само. КВ (вбрання) – 36, 37.

²⁸¹⁰ Там само. КВ (вбрання) – 13–16.

²⁸¹¹ Там само. Книга вступу. КВ (вбрання) – 29.

²⁸¹² Там само. КВ (вбрання) – 33.

²⁸¹³ Там само. КВ (вбрання) – 34.

²⁸¹⁴ Там само. КВ (вбрання) – 35.

²⁸¹⁵ Там само. КВ (вбрання) – 38.

- *гердан стрічковий* з тканинною основою: - *гердан* з геометричним, рослинним або тваринним орнаментом, нашитим на вовняну чи полотняну тасьму, – с. Чуньків, Заставнівський р-н²⁸¹⁶, Буковинське Поділля; - *гердан стрічковий* вузький, на чорній тканинній основі, з чорно-кольоровим геометричним орнаментом – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸¹⁷; - прикраси на шию (або голову) у вигляді 2° окремих *герданів стрічкових* вузьких, плетених на тканинній основі, з геометричним орнаментом з різнокольорових дрібних дутих скляних намистин, із зав'язками – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸¹⁸; - прикраси на шию (або голову) у вигляді вузького *гердана стрічкового*, плетеного на тканинній основі, з геометричним орнаментом із різнокольорового бісеру та дрібних дутих скляних намистин, із зав'язками – Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸¹⁹;

- *гердан стрічковий з дукачами (гердан з дукачами)* – нашійна прикраса у вигляді вузької шовкової стрічки, вишитої спереду бісером та оздобленої підвісками-дукачами (монетами) (*гердан стрічковий* вузький, плетений на двох зшитих разом, тканих фіолетових стрічках, з геометричним орнаментом чорного кольору з невеликим вкрапленням червоної барви, з 9 монетами та із зав'язками – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸²⁰; *гердан стрічковий* вузький, плетений на двох зшитих разом, тканих фіолетовій і малиновій стрічках, з геометричним орнаментом чорного кольору з невеликим вкрапленням синьої й червоної барв, з 9 монетами та із зав'язками – с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁸²¹);

- *гердан стрічковий з підвісками* – нашійна прикраса у вигляді стрічки з підвісками, виготовленої з різнокольорового бісеру, іноді нашитої на вовняну тасьму (*гердан стрічковий з підвісками*, пришитий до смужки тканини, – с. Пилипче, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸²²);

- *герданник (гардяник, гердяник)* – оздоба у вигляді стрічки з різнокольорового бісеру, що утворювала геометричний, рідше рослинний орнамент та щільно облягала шию, а іноді доповнювалася монетами – дукатами (Буковинське Поділля); *гардяник*, плетений з бісеру, склярусу й дутих намистин (лускавок) на тканій стрічці, с. Окопи, Борщівський р-н, Західне Поділля²⁸²³);

- *дармовиси (пацьорки)* – нашійне намисто з кольорового дутого скла (Буковинське Поділля);

- *згарди (гарда, згарда, згарда, пацьорки)* – різновиди бісерних оздоб у вигляді вужчих чи ширших стрічок на шию, часто нашитих на смужку тканини чи тасьму із гудзиками-застібками, або на зав'язках (Східне та Центральне Поділля²⁸²⁴): - *гарди (пацьорки)* з матового²⁸²⁵, чи матового й прозорого²⁸²⁶, однотонного, різнокольорового бісеру, чи з бісеру й січки²⁸²⁷ з геометричним орнаментом на оксамитовій смужці тканини²⁸²⁸ або на смужці чорної тканини²⁸²⁹ з гудзиками-застібками – с. Багринівці, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁸³⁰; - *гарда з китицями (пацьорки з китицями)* з матового й прозорого різнобарвного бісеру, на смужці чорної тканини, з гудзиками-застібками – с. Багринівці, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁸³¹; - *згарда з китицями* з прозорого однотонного різнобарвного бісеру, без основи, з геометричним узором та з краплеподібними китицями по низу, на зав'язках – с. Садківці²⁸³², Шаргородський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; - *згарди з китицями* з матового й прозорого різнобарвного бісеру, без основи, з геометричним узором, плетеною сіткою з краплеподібними китицями по низу сітки, на зав'язках – с. Антонівка²⁸³³ й с. Рожнятівка²⁸³⁴ Томашпільського р-ну, Вінницької обл., Східне Поділля; - *згарда з китицями*, нашита на вузьку смужку оксамиту з гудзиком-застібкою, з матового й прозорого різнобарвного та писаного бісеру, чорними кам'яними намистинами й з вовняними кульками на тканині, з плетеною ромбами сіткою й маленькими прямими бісерними китичками по низу – с.°Калитинка²⁸³⁵, Шаргородський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; - *згарда з китицями* широка з прозорого зверху й з кольоровою серединкою бісеру, без основи, у вигляді плетеної ромбами сітки з

²⁸¹⁶ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5170, 5171, 5174.

²⁸¹⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 2.

²⁸¹⁸ Там само. КВ (вбрання) – 30, 31.

²⁸¹⁹ Там само. КВ (вбрання) – 32.

²⁸²⁰ Там само. КВ (вбрання) – 18.

²⁸²¹ Там само. КВ (вбрання) – 19.

²⁸²² Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 680.

²⁸²³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 23.

²⁸²⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 844.

²⁸²⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 56, 60–61.

²⁸²⁶ Там само. КВ (вбрання) – 57.

²⁸²⁷ Там само. КВ (вбрання) – 55.

²⁸²⁸ Там само. КВ (вбрання) – 55.

²⁸²⁹ Там само. КВ (вбрання) – 56–58.

²⁸³⁰ Там само. КВ (вбрання) – 55–58, 60–61.

²⁸³¹ Там само. КВ (вбрання) – 59.

²⁸³² Там само. КВ (вбрання) – 66.

²⁸³³ Там само. КВ (вбрання) – 62.

²⁸³⁴ Там само. КВ (вбрання) – 63.

²⁸³⁵ Там само. КВ (вбрання) – 65.

краплеподібними китицями по низу, на зав'язках – с. Покутине²⁸³⁶, Шаргородський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; - *згарда з китицями* звичайними у вигляді широкої, з прозорого однотонного різнобарвного бісеру, ромбоподібної сітки зі сварговими мотивами, без основи, на зав'язках – с. Конищів²⁸³⁷, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; - *згарда з китицями* у вигляді нашитої на вузьку смужку оксамиту стрічкою геометричного характеру із прозорого зверху й з кольоровою серединкою бісеру та блакитних скляних намистин і з плетеною широкою сіткою з бісеру, червоних і чорних скляних намистин та золотистих дугих скляних намистин, китичками бісеру по низу сітки й з гудзиком-застібкою – с. Орлівка, Теплицький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁸³⁸; - *згарда* з матового й прозорого різнобарвного бісеру з геометричним орнаментом на смужці чорної тканини²⁸³⁹ або на тасьмі²⁸⁴⁰, з гудзиком-застібкою – с. Конищів²⁸⁴¹, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; *згарда* з різнокольорової однотонної блискучої січки (*згарда* – з матового й прозорого бісеру та січки, с. Жван²⁸⁴², Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля) з геометричним орнаментом, без основи, на зав'язках – с. Конищів²⁸⁴³, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; - *згарди* з різнобарвного матового бісеру з геометричним орнаментом на оксамитовій смужці тканини з гудзиком-застібкою – Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁸⁴⁴; - *згарда* вузька з матового й прозорого різнокольорового однотонного бісеру з геометричним орнаментом на сірій бавовняній смужці тканини з гудзиком-застібкою – південно-західні райони Вінниччини, Східне Поділля²⁸⁴⁵; - *згарди* середньої ширини з матового й прозорого різнокольорового однотонного бісеру з геометричним орнаментом без основи з одним чи трьома гудзиками-застібками – південно-західні райони Вінниччини, Східне Поділля²⁸⁴⁶; - *згарди* широкі з матового й прозорого різнокольорового однотонного бісеру з геометричним орнаментом на чорній оксамитовій смужці тканини чи без основи з гудзиком-застібкою – південно-західні райони Вінниччини, Східне Поділля²⁸⁴⁷;

- *згардочка* – нашійна прикраса у вигляді смужки з чорного оксамиту, оздобленого різнокольоровими скляними дрібними дугими намистинами (Східне та Центральне Поділля);

- *згардочка з волічкою* («пупчики») – нашійна прикраса у вигляді плюшевої смужки темно-зеленого кольору чи гарусної тасьми рожевого кольору з різнокольорових вовняних ниток та з нанизаним скляним дугим намистом сріблястого кольору (Східне та Центральне Поділля);

- *коралі* – нашійна прикраса у вигляді одного або декількох разків намиста з натуральних²⁸⁴⁸ чи штучних²⁸⁴⁹ коралів (Поділля; с. Чуньків, Заставнівський р-н²⁸⁵⁰, Буковинське Поділля; намисто з дев'яти низок ширих коралів різного розміру з металічною обгорткою по центру на найбільшій намистині дев'ятої найдовшої низки, з'єднаних шкіряними планками і сплетеними у косички конопляними нитками (Хмельницький р-н, Центральне Поділля²⁸⁵¹));

- *маніство* (*моніство*) – нашійна оздоба у вигляді смужки оксамиту з пришитими по колу монетами, що звисають (*маніство* з оксамитової стрічки, вишитої бісером і лелітками та доповненої 9-ма монетами,° – с. Мосорівка²⁸⁵², Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *моніство* з червоної стрічки, вишитої бісером та доповненої 11-ма монетами – с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля²⁸⁵³);

- *монисто* – нашійна бісерна прикраса у вигляді короткого разка з бісеру (*намисто з бісеру* – с. Митків, Заставнівський р-н²⁸⁵⁴, Буковинське Поділля);

- *монисто обплетене* – нашійна бісерна прикраса у вигляді разка з кульок, що мають бісерні обплетення;

- *намисто* – нашійна оздоба зі скляних намистин та монет (скляне намисто з трьома монетами (дві

2836 Там само. КВ (вбрання) – 64.

2837 Там само. КВ (вбрання) – 67.

2838 Там само. КВ (вбрання) – 54.

2839 Там само. КВ (вбрання) – 68.

2840 Там само. КВ (вбрання) – 81.

2841 Там само. КВ (вбрання) – 68.

2842 Там само. КВ (вбрання) – 72.

2843 Там само. КВ (вбрання) – 69.

2844 Там само. КВ (вбрання) – 48.

2845 Там само. КВ (вбрання) – 75.

2846 Там само. КВ (вбрання) – 78, 79.

2847 Там само. КВ (вбрання) – 76, 77.

2848 Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5169.

2849 Там само. III – 7632.

2850 Там само. III – 5169, 12272.

2851 Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 688.

2852 Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 40.

2853 Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3635.

2854 Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7631.

канадські й одна румунська) – Заставнівський р-н²⁸⁵⁵, Буковинське Поділля);

- *пацьорка* – намистина (Поділля); - *намисто* (с. Писарівка, Кодимський р-н, Одещина, Східне Поділля);
- *пацьорки* – разки намиста, тісно зав'язані навколо шії (с. Козацьке, Балтський р-н, Одещина, Східне Поділля); - *нашийна прикраса у вигляді намиста з різнокольорового скла* (Буковинське Поділля); - *нашийне намисто з кольорового дутого скла* (Поділля);
- *плетінка об'ємна* – нашійна бісерна прикраса у вигляді короткого порожнистого шнура (Поділля);
- *силянка (гердан, комір, комірець, силянка-комір, «сука», «сучка»)* – вузька нашійна бісерна прикраса у вигляді *однодільного, дводільного або зубчастого* коміра (Поділля): - *силянка однодільна (гердан)* у вигляді стрічки²⁸⁵⁶ (смужки оксамитової²⁸⁵⁷ чи іншої²⁸⁵⁸ тканини, тасьми²⁸⁵⁹ тощо), декорованої бісерним геометричним або геометрично-рослинним орнаментом (с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁸⁶⁰); - *силянка однодільна (комір або комірець однодільний)*, плетена з бісеру з геометричним орнаментом (с. Борсуки²⁸⁶¹ і с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); - *силянка однодільна («сука», «сучка»)* – різнокольорова бісерна стрічка, плетена без основи, з геометричним орнаментом і з чорними стрічками-зав'язками (с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля²⁸⁶²); - *силянка дводільна з монетами* у вигляді орнаментованої бісерної стрічки з сімома австрійськими монетами (центральна найбільша монета 1780 р. – Буковинське Поділля); - *силянка дводільна з підвісками-китичками* з бісеру у вигляді неширокої стрічки з бісерними підвісками (Хмельницький р-н та м. Хмельницький²⁸⁶³, Центральне Поділля) або у вигляді широкої стрічки, плетеної без основи з чорного бісеру з кольоровим геометричним орнаментом та бісерними китичками по низу, на зав'язках (Деражнянський р-н²⁸⁶⁴, Центральне Поділля); - *силянка дводільна з підвісками-тороками* – нашійна прикраса у вигляді неширокої вишитої смужки тканини з пришитими до неї підвісками з бісеру і склярусу (м. Кам'янець-Подільський, Центральне Поділля²⁸⁶⁵); - *силянка дводільна з краплеподібними підвісками (силянка-комір дводільний)*, плетена з двох частин: верхня частина – вузька стрічка з геометричним орнаментом з різнобарвного прозорого й матового бісеру однотонного та писаного (з кольоровими смужками на білому тлі), а нижня – має вигляд геометричної сітки з прозорого білого й матового червоного однотонного бісеру та сріблястих круглих скляних намистин і по низу з краплеподібними підвісками, із зав'язками (Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁸⁶⁶); - *силянка дводільна з прямими підвісками* у вигляді вузького шнурочка з тканини, до якого пришиті довгі підвіски з різнокольорових скляних намистин, бісеру та намистинок з натурального каміння (бурштину), – Заставнівський р-н²⁸⁶⁷, Буковинське Поділля; - *силянка зубчаста (зубчастий комір)* з геометричним орнаментом (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля); - *силянка зубчаста* з різнокольорового бісеру, плетена без основи, з геометричним орнаментом (с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁸⁶⁸);
- *рубелі* – намисто з нанизаних монет (Вінниччина, Східне Поділля);
- *хрестики (натільні або оздоблювальні; Поділля);*
- *цятки* – нашійна прикраса у вигляді венеціанського намиста (Буковинське Поділля);
- *шлейник* – дівоча нашійна прикраса у вигляді смужки з чорного оксамиту, оздобленого геометричним орнаментом різнокольоровим бісером (с. Загінці²⁸⁶⁹ Деражнянського р-ну, Центральне Поділля);

2). *Чоловічі прикраси*, до яких за ознакою функціонального використання або способу носіння відносяться:

а) *головні прикраси*:

- *бісерні тьожки або гердани стрічкові* – оздоби на капелюхи у вигляді стрічки з кольорового бісеру (Буковинське і Західне Поділля; *герданіки* – Буковинське Поділля; *гердан* – сс. Веренчанка²⁸⁷⁰, Чуцьків²⁸⁷¹, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

²⁸⁵⁵ Там само. III – 10437.

²⁸⁵⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2423.

²⁸⁵⁷ Там само. Т – 2611.

²⁸⁵⁸ Там само. Т – 827.

²⁸⁵⁹ Там само. Т – 2426, 2427, 2442.

²⁸⁶⁰ Там само. Група «тканини». Т – 2423.

²⁸⁶¹ Фонди ХОКМ. Група «науково-допоміжний фонд». Н_д – 5839.

²⁸⁶² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 47.

²⁸⁶³ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 685.

²⁸⁶⁴ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 52.

²⁸⁶⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 156.

²⁸⁶⁶ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 53.

²⁸⁶⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10436.

²⁸⁶⁸ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 51.

²⁸⁶⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 54.

²⁸⁷⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 29.

²⁸⁷¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4518.

- *букетик весільний* – парубоча головна прикраса у вигляді букетика з барвінку та живих квітів, який чіплявся до шапки (Поділля);
- *віночок* або *вінок весільний* – парубоча головна прикраса у вигляді маленького (чіплявся до шапки) чи великого (накладався на шапку) вінка з барвінку і живих квітів (Поділля);
- *дзюмбал* – гердан, який заручена дівчина мала сплести нареченому для весільного капелюха (с.°Волківці, Борщівський р-н, Західне Поділля);
- *згарда* – прикраса для чоловічих капелюхів у вигляді чорної оксамитової смужки, розшитої різнокольоровими бісером (с.°Студениця Кам'янець-Подільського р-ну²⁸⁷², Центральне Поділля);
- *«квітка»* – прикраса до капелюха у вигляді ромбоподібної картонної фігури із двома зрізаними протилежними кутами, обтягнутої нитками й оздобленої бісером (с. Веренчанка²⁸⁷³, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);
- *китайка* – тканина стрічка як прикраса до капелюха (Східне і Центральне Поділля);
- *трясениці* – оздоби на солом'яні капелюхи у вигляді букетика з різнокольорового бісеру (Західне Поділля);
- *фавори* – штучні квіти зі стрічок та з нашитими лелітками як прикраса до капелюхів (Західне Поділля);
- б) *нагрудні прикраси*:
  - *басма* – нагрудна оздоба у вигляді довгої стрічки з бісеру, в місці з'єднання кінців якої закріплювалось невеличке дзеркальце (Буковинське Поділля);
  - *бісерна прикраса* довжиною 15–20 см у вигляді купки зібраних «висульок» (місцева назва – Заліщицький р-н, Західне Поділля)²⁸⁷⁴;
  - *букет весільний* – нагрудна прикраса у вигляді букетика з барвінку та живих чи штучних квітів із різноманітного матеріалу;
  - *котильон* (*висьорок*, *вівсьорок*, *вівсьорик*, *герданик*, *котильйон*, *кутальйон*) – нагрудна бісерна прикраса у формі невеликого п'ятикутника, переважно з підвісками (Буковинське Поділля – *вівсьорок*, або *вівсьорик* кріпився на кептарі з лівого боку; *вівсьорок* – с. Веренчанка²⁸⁷⁵, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Західне Поділля);
  - *купочки* – нагрудна прикраса у вигляді весільного букетика з бісеру (Західне Поділля);
  - *хрестики* (*натільні хрестики*) на стрічках (Поділля; чотирьохпроменевий латинський чоловічий хрест – Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁸⁷⁶; хрестик на чорній «*полятичці*» (вузькій стрічці) – с.°Колодіївка Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля);
- в) *наручні прикраси*:
  - *прикраси на пальці* – *обручки* (*вінчальні персні*);
- г) *нашийні прикраси*:
  - *гарасівки* – тканині вовняні різнокольорові стрічки для зав'язування чоловічих сорочок через петлі на комірі (Західне Поділля²⁸⁷⁷); гарусні червоні стрічки для зав'язування чоловічих сорочок (Західне Поділля);
  - *мідна шпонка* (*запонка*) – для застібання коміра сорочки (Західне Поділля);
  - *хрестики натільні* на стрічках чи мотузочках (Поділля; хрестик натільний з Розп'яттям, з жовтого металу – Вінниччина, Східне Поділля²⁸⁷⁸);
  - *хустини* (*хустки*) – шовкові, які пов'язували на шию нареченим (*хустка* парубоцька – с. Дерев'яни²⁸⁷⁹, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; зелена хустина – Кам'янець-Подільський р-н, чорна хустка – с.°Колодіївка²⁸⁸⁰, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля);
- д) *поясні прикраси*:
  - *застібки для шкряяних поясів* (*чересів*) у вигляді двох половинок, з'єднаних одна з одною: *пряжки*, *чепраги* (Буковинське Поділля).

Важливе місце у традиційному комплексі вбрання подолян займала така його незмінна група, як пояси, які виконували різноманітні функції та слугували обов'язковими складовими елементами. Зокрема, за їхньою допомогою закріплювався натільний, поясний і верхній одяг, вони оберігали м'язи живота під час виконання важкої фізичної праці, на них носили дрібні побутові речі як доповнення до одягу. Також пояси були своєрідними оберегами, а тому з ними пов'язано чимало традиційних обрядів. Водночас пояси

²⁸⁷² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 972.

²⁸⁷³ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 36.

²⁸⁷⁴ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Заліщики свято врожаю...

²⁸⁷⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 31, 34.

²⁸⁷⁶ Фонди ЛКМ. Виставка (нові придбання, тимчасово без номера). Чотирьохпроменевий латинський чоловічий хрест.

²⁸⁷⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2779.

²⁸⁷⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 9509.

²⁸⁷⁹ Матеріали ННЛЕ КіПНУ : вип. 2... – С. 126.

²⁸⁸⁰ Гаврищук Анатолій Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

прикрашали одяг, підкреслювали святковість або буденність відповідного строю та створювали його цілісний художній образ.

Традиційні пояси подільських українців розрізняють за такими класифікаційними ознаками: стать і вік носія, спосіб і технологія виготовлення, матеріал, розмір, колорит, способи оздоблення і пов'язування, функціональне використання та призначення. Залежно від статі й віку людини, подільські пояси переважно різнилися шириною, довжиною і кольором. Так, молоді та середнього віку люди носили червоні й зелені пояси, а старше покоління – часто чорні плетені. Чоловічі пояси, на відміну від жіночих, були ширшими й довгими²⁸⁸¹. При цьому чоловіки та парубки, заперізуючись поясом, обвивали свій стан навколо кілька разів. Як жінки, так і чоловіки вужчими поясами пов'язували найчастіше натільний та поясний одяг, а ширшими – верхній. Щодо способу виготовлення пояси бувають саморобні й фабричні, за технологією виготовлення – кручені, плетені, ткані (ручного чи машинного ткацтва) й вишиті (вручну чи машинкою нитками або вручну бісером і склярусом – *косіцар*). З огляду на матеріал виділяють пояси мотуз'яні (з конопляних або лляних ниток), тканинні (бавовняні, вовняні, конопляні, лляні (каламайкові) й шовкові) та шкіряні. За розміром трапляються такі подільські пояси, як: вузькі короткі (шкіряні), вузькі довгі, широкі короткі (шкіряні), широкі довгі й широкі рушничоподібні. Що стосується колориту, на Поділлі побутовували монохромні (однотонні – тканинні переважно червоні, зелені чи чорні, а шкіряні – різних відтінків коричневої і чорної барв) або поліхромні (з основним тоном (білі, червоні, зелені) і орнаментом на кінцях пояса чи різнокольорові з орнаментом по всій площині виробу). За класифікаційною ознакою спосіб оздоблення існували пояси вишиті й ткані з геометричним (клітинчасті (в клітинку), смугасті (з поздовжніми чи поперечними смугами); з різним геометричним орнаментом у двох частинах виробу з метою імітації двох поясів) або рослинним орнаментом та доповнені китицями (кутасами, тороками), а шкіряні – мідними бляшками, пряжкою, тисненням. Стосовно способів пов'язування (зав'язування, підв'язування, запоювання, опоясування, заперізування, підперізування) поясом дослідниками зафіксовано такі наступні: «по-селянськи», з китицями, що звисають з обох боків, і «по-козацьки», коли обидва кінці звисають з одного боку²⁸⁸². За функціональним використанням вирізняли пояси для підперізування натільного, поясного та верхнього одягу. За призначенням традиційних поясів виокремлюють буденні (менше декоровані, простіші або часто зношені святкові) та яскраво орнаментовані чи оздоблені вишивкою, китицями, кутасами чи тороками святкові й обрядові пояси.

Отож, традиційні пояси українців Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. за ознаками функціонального використання, способу виготовлення та матеріалу поділяють на:

1). *Вишиті вузькі та вишиті або ткані рушничоподібні полотняні пояси:*

а) *вишиті вузькі полотняні (шовкові) пояси:* - *косіцар* – полотняний (чи шовковий) пояс, вишитий бісером і склярусом (шириною 1,2 см, довжиною 100 см, побутовував у ХІХ ст. у с. Яланець²⁸⁸³, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля);

б) *вишиті або ткані рушничоподібні полотняні пояси:*

- *білі пояси (рушники)* – пояси, ткані з нефарбованих білих ниток, а на кінцях мережані червоними й синіми нитками заплочі (поширені на Поділлі, понад Бугом²⁸⁸⁴);

- *вишитий рушничоподібний пояс з полотна як елемент весільного вбрання (Центральне Поділля²⁸⁸⁵; Поділля²⁸⁸⁶) або безпосередньо вишитий весільний рушник як пояс, яким оберізували нареченого (Центральне Поділля²⁸⁸⁷);*

- *широкі пояси-рушники* – щедро декоровані тканим або вишитим орнаментом, використовувалися для підперізування нагрудного одягу, зокрема керсеток (Монастирищенський, Уманський і Христинівський райони Черкаської області Східного Поділля)²⁸⁸⁸;

2). *Плетені або кручені пояси:*

а) *крайки вузькі вовняні плетені*, коротші, ніж пояси (*окравки, попружки* – Вінниччина²⁸⁸⁹ та Одещина (Кодимський р-н), Східне Поділля);

б) *пояси вузькі, довгі плетені* (вовняні або конопляні для підперізування поясного або верхнього одягу):

- *китайки* – кручені або плетені пояси (Східне та Центральне Поділля);

²⁸⁸¹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 417; Николаева Т. О. История украинского костюма... – С. 104.

²⁸⁸² Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис... – С. 546.

²⁸⁸³ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2306.

²⁸⁸⁴ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 417.

²⁸⁸⁵ Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

²⁸⁸⁶ Селянський одяг на Поділлі. Автолітографії В. Шаврина... – С. 26.

²⁸⁸⁷ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни ... – С. 491–498; Її ж. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 473–474.

²⁸⁸⁸ Николаева Т. О. История украинского костюма... – С. 78.

²⁸⁸⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3291.

- *почайівські* – жіночі вузькі вовняні пояси червоного кольору з китицями (кутасами) для підперізування верхнього одягу (Вінниччина²⁸⁹⁰, Східне Поділля);

- *пояси червоні* – чоловічі вузькі вовняні з китицями для запоясування верхнього одягу (с. Сорока²⁸⁹¹, Гусятинський р-н, Західне Поділля);

в) *пояси широкі плетені* (для підперізування поясного або верхнього одягу):

- *пояси смугасті* – чоловічий вовняний зелено-червоно-фіолетового кольору з кутасами, шириною 19 см (с. Сосни²⁸⁹², Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля);

- *пояси «косоплетені»* – червоного кольору з кутасами, шириною 9 см, косе плетіння (південно-західні райони Вінниччини²⁸⁹³, Східне Поділля);

г) *шнури вузькі конопляні або лляні кручені чи плетені* як пояси до чоловічих штанів – *очкурі* (штани «до очкура»²⁸⁹⁴, «на очкурі»²⁸⁹⁵, «з очкурнею»);

д) *перевесло* – джгут зі скрученої соломи (здається як жіночий пояс у смт Сутиски²⁸⁹⁶, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля та як чоловічий пояс у с. Залісся Друге²⁸⁹⁷, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля);

3). *Ткані пояси* (ручного²⁸⁹⁸ чи машинного ткацтва; саморобні або фабричні; однотонні чи різнокольорові; з китицями²⁸⁹⁹, кутасами, тороками²⁹⁰⁰ чи френзлями²⁹⁰¹ або без):

а) *крайки вузькі вовняні*:

- *баюр* (*баюрок*, *баярок*) – вовняна узорчаста крайка (Буковинське Поділля; с. Лисичники, Заліщицький р-н, Західне Поділля²⁹⁰²; Східне Поділля; с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля – *баюрка*; сс. Куча²⁹⁰³ і Шебутинці²⁹⁰⁴ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля – *баюр* для верхнього жіночого і чоловічого одягу; *баюр* шириною 4,5 см з біло-жовто-оливково-оранжево-рожево-фіолетовим геометричним орнаментом на чорному тлі та з тороками на кінцях, для жінок і чоловіків – с. Куча²⁹⁰⁵, Новоушицький р-н, Центральне Поділля);

- *крайка* – вовняна, узорноткана (жіноча *крайка* з різним геометричним орнаментом у двох її частинах з метою імітації двох поясів – с. Горішні Ширівці, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля²⁹⁰⁶; *смугаста крайка* (шириною 6,4 см, довжиною 225 см) – с. Залуччя, Борщівщина²⁹⁰⁷ та Борщівський р-н²⁹⁰⁸, Буцацький р-н²⁹⁰⁹, Підволочиський р-н²⁹¹⁰, Західне Поділля; м. Вінниця, Східне Поділля²⁹¹¹; сс. Куча і Шебутинці Новоушицького²⁹¹² р-ну, сс. Катеринівка й Олешин Хмельницького р-ну²⁹¹³, Центральне Поділля; *крайка* шириною 7 см у кольорову смужку на чорному тлі та з тороками на кінцях – Борщівський р-н²⁹¹⁴, Західне Поділля; *крайка* шириною 4,5 см з біло-вишнево-жовто-зелено-фіолетовим геометричним орнаментом на темно-фіолетовому фоні, з тороками по низу – с. Конищево²⁹¹⁵, Мурованокориловецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля; *крайка* жіноча шириною 4,5 см з біло-вишнево-жовто-фіолетовим геометричним орнаментом на чорному тлі та з тороками на кінцях – с. Куча²⁹¹⁶, Новоушицький р-н, Центральне Поділля);

²⁸⁹⁰ Там само. Т – 1774.

²⁸⁹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8882.

²⁸⁹² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 82.

²⁸⁹³ Там само. КВ (вбрання) – 89.

²⁸⁹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4806.

²⁸⁹⁵ Там само. Т – 215.

²⁸⁹⁶ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 75–76.

²⁸⁹⁷ Там само. – С. 113.

²⁸⁹⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

²⁸⁹⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2841.

²⁹⁰⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3292.

²⁹⁰¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2450.

²⁹⁰² Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4284.

²⁹⁰³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 163.

²⁹⁰⁴ Там само. Т – 23/13.

²⁹⁰⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 86.

²⁹⁰⁶ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1207.

²⁹⁰⁷ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 99.

²⁹⁰⁸ Там само. ПЕ – 1026; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 217.

²⁹⁰⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2841.

²⁹¹⁰ Там само. Т – 2450.

²⁹¹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3292.

²⁹¹² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2565.

²⁹¹³ Там само. Група «тканини». Т – 160.

²⁹¹⁴ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 82.

²⁹¹⁵ Там само. КВ (вбрання) – 91.

²⁹¹⁶ Там само. КВ (вбрання) – 87.

крайка з геометричним різнокольоровим орнаментом (5 см), початку ХХ ст. – с. Бакота (затоплене село в 1981°р. Дністровським водосховищем), Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹¹⁷;

- *крайочка* – вовняна домоткана строката (до 9 см – Східне Поділля);

б) *пояси вузькі, довгі вовняні (поясини* (с. Бубнівка²⁹¹⁸, Городоцький р-н, Центральне Поділля) з великими китицями, кутасами, тороками); червоний у чорні квадрати чоловічий *пояс* з 17-ма китицями (с.°Давидківці, Хмельницький р-н, Центральне Поділля); *пояс*, тканний біло-жовто-зелено-фіолетово-червоно-чорними нитками, з тороками, 4,5 см шириною – с. Кадиївці, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹¹⁹; *пояс*, червоного кольору з чорним контуром по краях, з тороками, 4 см шириною° – с. Кадиївці, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹²⁰; *пояс*, червоного кольору із зелено-рожевим орнаментом по боках та з різнокольоровими китицями на косичках, 7 см шириною – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹²¹;

в) *пояси широкі* (клітинчасті (в клітинку²⁹²²), смугасті (з поздовжніми²⁹²³ або поперечними²⁹²⁴ смугами), монохромні однотонні (одноколірні – переважно червоні²⁹²⁵ чи зелені²⁹²⁶) або поліхромні з виразним орнаментальним малюнком геометричного²⁹²⁷ або рослинного²⁹²⁸ характеру (тканим²⁹²⁹ або вишитим²⁹³⁰); бавовняні²⁹³¹, вовняні²⁹³² та шовкові; переважно з китицями²⁹³³, кутасами²⁹³⁴, тороками²⁹³⁵);

- *каламайкові (каламайські)* – пояси з міцної шовковистої каламайки (цупка, густа льняна тканина)²⁹³⁶ шириною до 40 см (Вінниччина²⁹³⁷, Східне Поділля);

- *крайки* – довгі широкі жіночі або чоловічі вовняні пояси з тороками (*крайка* з геометричним орнаментом червоно-чорного кольору у центрі і вузьким зелено-білим орнаментом з боків (шириною 13°см, довжиною 168 см) – м. Заставна²⁹³⁸, Буковинське Поділля; смугаста *крайка* з тороками (шириною 11°см, довжиною 231 см) – с. Вільхівці²⁹³⁹ та с. Гуштин²⁹⁴⁰ Борщівського р-ну²⁹⁴¹, Бучацький р-н²⁹⁴², Заліщицький р-н²⁹⁴³, Західне Поділля; *крайка* шириною 10 см, довжиною 234 см – с.°Сапогів²⁹⁴⁴, Борщівський р-н, Західне Поділля, кінець ХІХ – початок ХХ ст.; ткана *крайка* шириною 12 см з двома різними геометричними орнаментами червоно-вишневого кольору на чорному тлі та з тороками на кінцях° – Борщівський р-н²⁹⁴⁵, Західне Поділля; ткана *крайка* шириною 12 см з трьома смугами різнокольорових геометричних орнаментів на темно-зеленому тлі та з тороками на кінцях – с. Окопи²⁹⁴⁶, Борщівський р-н, Західне Поділля; *крайка* с. Шебутинці²⁹⁴⁷ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля);

- *кушаки* – широкі чоловічі ткані пояси (Центральне Поділля)²⁹⁴⁸;

- *пояси* – довгі широкі з геометричним орнаментом, китицями, кутасами або тороками (чоловічий вовняний *пояс* у червоно-чорно-білу смужку з додаванням фіолетового і зеленого кольорів з тороками,

²⁹¹⁷ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2750.

²⁹¹⁸ Матеріали ННЛЕ КІНУ : вип. 2... – С. 29.

²⁹¹⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2788.

²⁹²⁰ Там само. О – 2788.

²⁹²¹ Там само. О – 1409.

²⁹²² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1230, 2084.

²⁹²³ Там само. Т – 4710.

²⁹²⁴ Там само. Т – 2048, 3404.

²⁹²⁵ Там само. Т – 2325, 3607, 3608.

²⁹²⁶ Там само. Т – 2319, 3405.

²⁹²⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4710.

²⁹²⁸ Там само. Т – 2319, 3405.

²⁹²⁹ Там само. Т – 1230, 2084, 4710.

²⁹³⁰ Там само. Т – 2319, 3405.

²⁹³¹ Там само. Т – 3608.

²⁹³² Там само. Т – 1230, 2048, 2084, 2325, 4710.

²⁹³³ Там само. Т – 2048, 2325.

²⁹³⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

²⁹³⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1230, 2084, 2319, 3405.

²⁹³⁶ Словник української мови : в 11 т. ... – С. 74.

²⁹³⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1395.

²⁹³⁸ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 583.

²⁹³⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 1713.

²⁹⁴⁰ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 110.

²⁹⁴¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 759.

²⁹⁴² Там само. Т – 2294.

²⁹⁴³ Там само. Т – 352, IV – 2223.

²⁹⁴⁴ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7224/1.

²⁹⁴⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 83.

²⁹⁴⁶ Там само. КВ (вбрання) – 84.

²⁹⁴⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 19.

²⁹⁴⁸ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

шириною 15 см, довжиною 310 см – с. Самушин, Заставнівський р-н²⁹⁴⁹, Буковинське Поділля; *пояс* вовняний червоно-чорний, з геометричним орнаментом у вигляді восьмиріжок та квітів, з тороками, розміром 328×12 см, початок ХХ ст. – с. Богданівка²⁹⁵⁰, Заліщицький р-н, Західне Поділля; *пояс* жіночий вовняний червоного кольору – Західне Поділля²⁹⁵¹, початок ХХ ст.; бавовняний фабричний *пояс*, тканий червоними нитками «у сосонку» – с. Лука Барська, Барський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля²⁹⁵²; *пояс* тканий чоловічий однотонний темно-зеленого кольору з китицями, 6 см шириною – с. Стіна²⁹⁵³, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; *пояс* тканий саржевого переплетіння, однотонний зеленого кольору з китицями, 24 см шириною, носили як жінки, так і чоловіки, – Шаргородський р-н²⁹⁵⁴, Вінниччина, Східне Поділля; *пояс* тканий, однотонний червоного кольору з довгими китицями, 21° см шириною – Шаргородський р-н²⁹⁵⁵, Вінниччина, Східне Поділля; *пояс*, тканий методом «закладного» ткацтва, червоного кольору з поздовжніми смугами по боках, з поперечними різнокольоровими орнаментальними смугами по низу та з короткими китицями, 21 см шириною – Шаргородський р-н²⁹⁵⁶, Вінниччина, Східне Поділля; фабричний вовняний *пояс* зеленого кольору, вишитий тамбурним машинним швом, з торочками на кінцях – Вінницька обл., Східне Поділля²⁹⁵⁷; *пояс* жіночий вовняний з різнокольоровим геометричним орнаментом – Вінницька обл.²⁹⁵⁸, Східне Поділля; фабричний вовняний *пояс* червоного кольору, вишитий тамбурним машинним швом і з торочками на кінцях – Черкаська обл.²⁹⁵⁹, Східне Поділля; *пояс* чоловічий, тканий гірчично-жовто-коричневими нитками «у сосонку», початок ХХ ст. – с. Кадиївці, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹⁶⁰; *пояс* з біло-оранжево-синіми смугами, з плетеними тороками, 30 см шириною – с. Кадиївці, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹⁶¹; *пояс* в бузково-оранжево-сірі²⁹⁶² або жовто-зелено-червоно-фіолетові²⁹⁶³ смуги, з тороками, шириною 25° см, початок ХХ ст. – с. Нагоряни, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹⁶⁴; *пояс* однотонний червоного кольору, з тороками, шириною 20 см, початок ХХ ст. – с. Нагоряни, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹⁶⁵; *пояс* однотонний, з бузково-фіолетовими смужками з обох боків, з сіткою й тороками, шириною 30 см, початок ХХ ст. – с. Великі Орлинці, Красилівський р-н, Центральне Поділля²⁹⁶⁶; вовняний *пояс* шириною в 10 см у різнокольорову повздовжню смужку на чорному тлі та з тороками на кінцях – с. Песець²⁹⁶⁷, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; чоловічий вовняний *пояс* у червоно-фіолетово-зелені ромби з кутасами (шириною 15 см, довжиною 294 см) – м. Хмельницький, Центральне Поділля²⁹⁶⁸;

4). *Шкіряні пояси* (саморобні або фабричні):

а) *вузькі шкіряні пояси*:

- *шкіряні пояси*, оздоблені мідними бляшками та пряжкою, яка застібалась ззаду (Буковинське Поділля);

- *шкіряні ремені (ремінці)* з мідною пряжкою (Кам'янець-Подільський і Хмельницький р-ни, Центральне Поділля²⁹⁶⁹; Поділля);

б) *широкі шкіряні пояси – череси* (зрідка трапляються на Буковинському й півдні Західного Поділля та ще рідше на півдні Центрального Поділля; *черес* темно-коричневий з пришитою кишенькою-гаманцем, на трьох металевих застібках, з металевими цвяшками, тисненим орнаментом та орнаментом, плетеним шкіряним шнуром, шириною 10,6 см – сс. Вікно²⁹⁷⁰ та Погорілівка²⁹⁷¹ Заставнівського р-ну, Буковинське

²⁹⁴⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16824.

²⁹⁵⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 362.

²⁹⁵¹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 6005.

²⁹⁵² Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ^о – °103.

²⁹⁵³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 90.

²⁹⁵⁴ Там само. КВ (вбрання) – 92.

²⁹⁵⁵ Там само. КВ (вбрання) – 93.

²⁹⁵⁶ Там само. Книга вступу. КВ (вбрання) – 94.

²⁹⁵⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1395.

²⁹⁵⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 1217.

²⁹⁵⁹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 8258.

²⁹⁶⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2792.

²⁹⁶¹ Там само. О – 2794.

²⁹⁶² Там само. О – 1475.

²⁹⁶³ Там само. О – 1477.

²⁹⁶⁴ Там само. О – 1475, 1477.

²⁹⁶⁵ Там само. О – 1476.

²⁹⁶⁶ Там само. О – 10230.

²⁹⁶⁷ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 85.

²⁹⁶⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

²⁹⁶⁹ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

²⁹⁷⁰ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 362.

²⁹⁷¹ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст... – С. 165–166.

Поділля; *черес* чорний з тисненим узором та кишенями для зберігання грошей чи махорки (тютюну) – с. Недобойці Хотинського р-ну, Буковинське Поділля; *черес* світло-коричневий – м. Хотин²⁹⁷², Буковинське Поділля; Борщівський²⁹⁷³ Західне Поділля; *черес* темно-коричневий на двох металевих застібках, з металевими круглими оздобами та тисненим орнаментом, шириною 8,3 см – с. Торське²⁹⁷⁴, Заліщицький р-н²⁹⁷⁵, Західне Поділля; *черес* темно-коричневий на двох металевих застібках, з металевими оздобами та тисненим орнаментом, шириною 7,5 см – побутував у с. Студениця (в 1981 р. затоплене водами Дністровського водосховища), а виготовлений у смт Стара Ушиця, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля²⁹⁷⁶).

Своєрідними народними мистецькими витворами, без яких не існував повноцінний комплекс вбрання подолян, були доповнення до одягу. Локальну своєрідність цієї групи складових компонентів подільських традиційних строїв створювали такі класифікаційні критерії: стать і вік носія, функціональне використання, форма, техніка виготовлення, матеріал, способи декорування, кольорова гама і призначення.

За ознаками статі існували жіночі та чоловічі вироби, віку – доповнення до одягу для певних вікових категорій (наприклад, для наречених), функціонального використання – вишиті полотнища, сумкоподібні вироби та побутові особисті речі. Щодо техніки виготовлення доповнень до одягу, то трапляються ткани, зшиті, плетені, різьблені з дерева, вирізані з металу тощо. За матеріалом доповнення до одягу подільських селян розподілялися на дерев'яні (в т. ч. ликові), металеві, солом'яні, тканинні (конопляні (полотняні), вовняні, шовкові) й шкіряні, а за способами декорування – на вишиті (бісером, лелітками, нитками), з китицями, тканим геометричним або рослинним орнаментом, тисненим узором, мідними бляшками (блендами або каплями). Кольорова гама цієї групи компонентів костюма охоплює широку палітру кольорів, яка залежить від типів виробів. І, нарешті, за класифікаційним критерієм призначення доповнення до одягу також бувають буденні (з гіршого матеріалу й без прикрас або з незначною їх кількістю), святкові та обрядові (з кращого матеріалу й багатше оздоблені).

Тому загалом традиційні доповнення до одягу українських подолян другої половини ХІХ – початку ХХ ст. за ознаками функціонального використання, форми і техніки виготовлення можна розподілити на:

1). *Вишиті полотнища:*

а) *платочки (хустинки*²⁹⁷⁷, *хусточки, фустинки*²⁹⁷⁸) – невеличкі хусточки, приблизно 25 см завдовжки, оздоблені вишивкою на кутах, які використовувались нареченими як обереговий атрибут у весільному обряді (Вінниччина, Східне Поділля); обрядові вишиті невеликі хусточки, які тримають у руках (Борщівський р-н²⁹⁷⁹, Заліщицький р-н²⁹⁸⁰, Західне Поділля; Західне, Східне та Центральне Поділля²⁹⁸¹); шовковий вишитий по кутах платок з китицями, яким пов'язували руки нареченому під час заручин (82×82°см, с. Коржівці Деражнянського р-ну, Центральне Поділля);

б) *рушники* – вишиті прямокутні полотнища, які використовувались нареченими як обереговий одяговий елемент на весіллі (для перев'язування рук нареченим – Поділля; Центральне Поділля²⁹⁸²);

в) *хустина* – обрядова хустина червоного кольору, яку наречена перегинала нареченому через крайку до правого боку (с. Колодіївка Кам'янець-Подільського району, Центральне Поділля)²⁹⁸³;

г) *ширинки (ширінки)* – обрядові полотняні квадратні (рідше – прямокутні) хустинки, вишиті переважно на кутах бісером, нитками, лелітками та з китицями на усіх чи одному з кутів, які використовувались як складова частина весільного або святкового костюма дівчат і юнаків (ширінки тримали за один кут у руках чи закладали за пояс – Буковинське Поділля²⁹⁸⁴);

2). *Сумкоподібні вироби:*

а) *бесага* – кишеня з фабричної тканини, яку носили жінки та дівчата при поясі нижньої спідниці спереду і зверху (с. Козацьке, Балтський р-н, Одещина, Східне Поділля);

б) *бесаги* – дорожні сумки через плече з малюнком, витканим із конопляної чи вовняної пряжі у вигляді крупної клітинки (Буковинське та Західне Поділля); сумкоподібний виріб, що складався з двох торбин, з'єднаних між собою частиною того ж полотнища, з якого були виготовлені самі торбини (Буковинське

²⁹⁷² Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 18.

²⁹⁷³ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 29; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17.

²⁹⁷⁴ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11711.

²⁹⁷⁵ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Залішки свято врожаю...

²⁹⁷⁶ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3204.

²⁹⁷⁷ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.) ... – С. 77.

²⁹⁷⁸ Там само. – С. 77.

²⁹⁷⁹ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 27, 34; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я... – С. °9, °12, °13.

²⁹⁸⁰ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Залішки свято врожаю...

²⁹⁸¹ Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл....

²⁹⁸² Там само.

²⁹⁸³ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20–ті роки ХХ ст.)...

²⁹⁸⁴ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1100, 1103, 1106.

Поділля); дві ткани торбини, котрі носили через плече (побутували у с. Буша²⁹⁸⁵ Ямпільського р-ну та переважно в наддністрянських р-нах Вінниччини, Східне Поділля);

в) *гаманець* – для грошей, розкладний, з темно-коричневої шкіри, у вигляді трапеції, розмірами 9,8×8×10,2 см (с. Луги, Чечельницький р-н²⁹⁸⁶, Східне Поділля; Центральне Поділля);

г) *калита* – шкіряна чоловіча торбина для губки, кресала й кременя, курильного приладдя, ножа (Буковинське Поділля²⁹⁸⁷; Поділля); шкіряний чоловічий мішечок для тютюну (Вінниччина²⁹⁸⁸, Східне Поділля; місцева назва – *кисет* або *табакерка* – Могилів-Подільський р-н²⁹⁸⁹, Вінниччина²⁹⁹⁰, Східне Поділля);

д) *калитка* – чоловічий гаманець з овечої шкіри, який кріпили на поясі²⁹⁹¹ (Поділля; *калитка для грошей* – с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля²⁹⁹²);

к) *капшучок* – гаманець зі шкіри у вигляді звуженого до низу мішечка, розмірами 12×24 см²⁹⁹³ або 13×25 см²⁹⁹⁴ (с. Кут і Товсте, Гусятинський р-н²⁹⁹⁵, Західне Поділля);

л) *карманець* – гаманець (Буковинське Поділля);

м) *кошель (кошіль)*²⁹⁹⁶ – чоловіча сумка через плече, плетена із лика (Західне Поділля);

н) *кошки та кошки-сумки, плетені з соломи або лози*, різноманітних розмірів (Буковинське, Західне, Східне та Центральне Поділля²⁹⁹⁷);

о) *табівка (тобівка)* – святкова плоска шкіряна торбина, оздоблена мідними бляшками (*блендами* або *капсями*) і тисненим узором (Буковинське та Західне Поділля);

п) *тайстра* – буденна вовняна сумка через плече, зіткана узорною стрічкою (Буковинське Поділля; *дзьобанка, дзьобенка* – Західне Поділля²⁹⁹⁸; *дзьобня* – Заліщицький р-н²⁹⁹⁹, Західне Поділля); святкова або весільна вовняна сумка, оздоблена складним тканим узором та тканюю орнаментованою крайкою, що пришивалась до неї з двох боків і зазвичай мала довгі тороки (Буковинське й Західне Поділля; *тайстра* ткани у геометричну клітку-квітку білих, бордових, зелених, жовтих, червоних, чорних і фіолетових кольорів з повторювальним рапортом, без тороків – с. Дорошівці, Заставнівський р-н³⁰⁰⁰, Буковинське Поділля; *тайстра* ткани з різнокольоровим геометрично-рослинним орнаментом у вигляді ступінчастого ромба з хрестом всередині, без тороків – с. Митків Заставнівського р-ну³⁰⁰¹ та с. Атаки³⁰⁰² Хотинського р-ну, Буковинське Поділля; *тайстра* ткани з різнокольоровою великою геометричною квіткою посередині та дрібними квітами-ромбами навколо, без тороків – с. Онут, Заставнівський р-н³⁰⁰³, Буковинське Поділля; *тайстра* ткани з різнокольоровими горизонтальними смугами, без тороків – с. Самушин, Заставнівський р-н³⁰⁰⁴, Буковинське Поділля);

р) *торба (торбина)* – мішечок-сумка із приштою з обох боків ручкою-поясом для носіння через плече (Східне та Центральне³⁰⁰⁵ Поділля); буденна вовняна сумка через плече з дрібним малюнком у вигляді поперечних смуг, заповнених геометричним або рослинним орнаментами (Буковинське Поділля);

3). *Побутові особисті речі*: - *дерев'яні топирці* (подекуди трапляються у святкових чоловічих комплексах наддністрянських районів Західного Поділля³⁰⁰⁶); - *губка, кресало, кремень та курильне*

²⁹⁸⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 123.

²⁹⁸⁶ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2217.

²⁹⁸⁷ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–400; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83.

²⁹⁸⁸ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 80.

²⁹⁸⁹ Фонди МПКМ. Історико-побутова група. Калита без номера з експозиції.

²⁹⁹⁰ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.) ... – С. 80.

²⁹⁹¹ Там само. – С. 80.

²⁹⁹² Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/125.

²⁹⁹³ Там само. Група «одяг». О – 2451.

²⁹⁹⁴ Там само. О – 2452.

²⁹⁹⁵ Там само. О – 2451, 2452.

²⁹⁹⁶ Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних... – С. 50.

²⁹⁹⁷ Фонди ННЛЕ КПУ. Книга вступу. КВ – 472, 720.

²⁹⁹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 532.

²⁹⁹⁹ Там само. Т – 530.

³⁰⁰⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 6125.

³⁰⁰¹ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 403.

³⁰⁰² Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 110.

³⁰⁰³ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 31.

³⁰⁰⁴ Там само. Т – 63.

³⁰⁰⁵ Записала Іваневич Л. 12 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

³⁰⁰⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17.

приладдя (у чоловіків), які кріпилися до вузького шкіряного пояса або носилися в калиті³⁰⁰⁷ (Поділля); - *ніж* (чоловічий, кріпився до шкіряного пояса або носився в калиті, Поділля).

Враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що традиційні зйомні прикраси, пояси та доповнення до одягу українців усіх субрегіонів Поділля другої половини XIX – початку XX ст. були важливими завершальними елементами народного комплексу вбрання та вирізнялися за такими класифікаційними ознаками, як стать і вік носія, функціональне використання, спосіб носіння (пов'язування – для поясів), матеріал, технологія виготовлення, форма (розмір – для поясів), способи декорування, кольорова гама та призначення. До того ж варто наголосити, що основне розмаїття народних оздоб, поясів та доповнень до одягу подільських селян охоплювало більшу кількість їх різнотипів, відомих в Україні. Одночасно на Поділлі побутували окремі експонати названих груп виробів, характерних лише подолянам або під специфічними локальними чи локально-зональними йменуваннями. Зазначене різнобарв'я традиційних зйомних прикрас, поясів та доповнень до одягу подільських українців можна пояснити специфікою їх перебування з різноманітними історико-етнографічними територіями України.

Висновки до Розділу 3

Отже, враховуючи аналіз існуючих класифікацій, створених науковцями й етнографами кінця XIX – початку XXI ст., та самостійно опрацьованих фондів колекцій подільського костюма різноманітних музеїв (національного, державного, обласного й районного статусу), музеїв-заповідників, історико-культурних заповідників, центрів народної культури, музейно-просвітницьких центрів, навчально-наукових лабораторій з етнології й приватних збірок із врахуванням субрегіональних і локально-зональних відмінностей, нами було сформовано розширену класифікацію народної носії подолян. Передусім традиційний стрій українських селян Буковинського, Західного, Східного та Центрального Поділля досліджуваного періоду характеризувався комплексністю й включав у себе такі види, як основний комплекс вбрання (до нього за ознакою функціонального використання відносилися групи натільного й поясного (стегнового) одягу), допоміжний комплекс вбрання, або нагрудний (плечовий) одяг (до нього за ознакою функціонального використання належали групи нагрудного одягу без рукавів і з рукавами), верхній (становий) одяг, головні убори, взуття, пояси, прикраси та доповнення до одягу. Для виокремлення класифікаційних груп, підгруп, типів і підтипів кожного з відповідних видів складових елементів комплексу подільського вбрання були використані ознаки функціонального використання, сезону вживання (літня, осінньо-весняна й зимова), етнографічні ознаки (матеріал (за способом виготовлення, сировиною й технікою виготовлення), крій, форма окремих шматків матеріалу, конструкція, техніка шиття, технологія шиття, способи декорування, види опорядження, способи носіння складників і характер поєднання їх у певний комплекс) та безпосередньо призначення компонентів (святкове, буденне, робоче вбрання й обрядове вбрання). Також окремо позначено ті види одягових складових (чи їх другорядні назви), які побутували тільки в подільському історико-етнографічному регіоні або вузько-локально в якомусь його куточку (області, районі, селищі, селі). Запропонована розширена класифікація подільського народного костюма другої половини XIX – початку XX ст. дозволила узагальнити та систематизувати за певними ознаками поділу значне розмаїття елементів традиційної носії українців усіх локальних зон Поділля, за допомогою якої можна було визначити етнічний, майновий та соціальний статус подільського селянина, а також його місце народження й проживання.

На підставі історіографічного огляду праць вітчизняних і закордонних учених й етнографів другої половини XIX – початку XXI ст. та дослідженої джерельної база на основі збірок із фондів досліджених нами музеїв, центрів і науково-навчальних лабораторій, а також приватних колекцій натільного й поясного одягу українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля нами сформована найбільш повна класифікація традиційних сорочок подолян за всіма ознаками їх конструктивного рішення. Насамперед подільські народні сорочки як групу поділяють за статевою ознакою носіїв на дві підгрупи – чоловічі та жіночі, а за віковою – чоловічі, жіночі та дитячі. У свою чергу в кожній із цих підгруп, залежно від призначення розрізняють три типи сорочок: буденні, святкові й обрядові. Окремо підгрупу жіночого натільного одягу поділено на типи за способом крою основи сорочки, плечової частини, пазушного розрізу, вирізу горловини, низу рукавів і стану виробу, за формою вирізу горловини й рукавів, за довжиною виробу й рукавів. Підгрупу чоловічого натільного одягу розрізнено на типи за способом крою плечової частини, пазушного розрізу, вирізу горловини, низу рукавів і стану виробу, за формою вирізу горловини й рукавів, за довжиною виробу й рукавів. Підгрупа дитячих сорочок була малою копією відповідного за статтю дорослого натільного одягу. Групу поясного одягу розділено за статтю носіїв на жіночі й чоловічі підгрупи та за такою вибірковою ознакою, як спосіб крою на відповідні жіночі (незшитий одяг, незшитий або

³⁰⁰⁷ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185.

частково зшитий розпашний, зшитий глухий і додатковий поясний одяг та їх підтипи за такими ознаками: матеріал, спосіб виготовлення, оздоблення й носіння) і чоловічі (різноманітні сезонні штани та їх підтипи за такою ознакою, як матеріал) типи. Класифікація чітко засвідчує, що українцям Поділля були притаманні усі реліктові типи натільного й стегнового одягу, одночасно вони характеризувалися специфічними особливостями в різновидах або конструктивних особливостях класичних елементів вказаних груп традиційного строю подолян.

Допоміжний комплекс як вид народного вбрання включав у себе дві групи нагрудного одягу – безрукавну (без рукавів) і рукавну (з рукавами), котрі за статю носіїв розподілено на жіночі й чоловічі підгрупи. У верхньому одязі за ознакою функціонального використання виокремлено групи осінньо-весняного (за типом крою, матеріалу і довжиною розрізнено на підгрупи: плащоподібний, або плащовий верхній одяг, довгий верхній одяг із сукна й верхній одяг з полотна чи іншої тканини), зимового суконного плащоподібного та зимового хутряного (за типом крою і довжиною позподілено на підгрупи: кожухи довгі, кожухи середньої довжини, кожухи прямоспинні короткі й кожухи до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном). Як бачимо, певні складові компоненти подільського нагрудного й верхнього одягу традиційної ноші усіх локальних зон Поділля зберігали давні форми ще й у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Зокрема, прямоспинні хутряні безрукавки та глухі розпашні гуні й манти, прямоспинні й відрізні кожухи тощо. Таким чином, згадані види народного комплексу вбрання подолян поєднували в собі загальноукраїнські риси зі специфічними регіональними, локальними й локально-зональними ознаками. Привертає увагу й розмаїття місцевих народних назв загальновідомих і відмінних досліджуваних одягових компонентів, ще раз підкреслюючи багатство смаку, вмінь та мови селян усіх подільських субрегіонів.

Починаючи від середини ХІV віку, традиційні головні убори українців Поділля сформувались як невід’ємна складова частина національного костюма. Головні убори як вид, залежно від статі та віку носія розподілено на три групи: дівочі, жіночі та чоловічі. У групі дівочі убори голови за ознаками конструктивної форми й способу носіння виокремлено такі підгрупи: вінки площинні та вінки-шнури (їх типи – виті (звити), плетені (сплетені) і шиті (зшиті) вінки), вінкоподібні головні убори (їх типи – убори у вигляді стрічки, обруча, циліндра (корони) або шапочки (капелюшка, каптура)), платові весільні убори голови, прикраси до дівочих вінків, стрічкоподібні убори (їх типи – начільні стрічкоподібні убори голови, стрічкоподібні убори у коси) та хусткоподібні убори. У групі жіночі головні убори за ознаками конструктивної форми й способу носіння виділено такі підгрупи, як: обручеподібні, платові або рушничкоподібні, хусткоподібні та шапкоподібні убори. Групу чоловічі головні убори розподілено за ознаками конструктивної форми й способу носіння на підгрупи: капелюхи (залежно від матеріалу, розрізняють їх типи: капелюхи солом’яні, суконні, повстяні та фетрові), каптурі, картузи, кашкети (кепки, козирки, фуражки) та шапки (розподілялися за формою й матеріалом на 22 типи). Взуття в свою чергу як окремий вид за ознаками функціонального використання й техніки виготовлення розподілено на групи: взуття, що прикриває стопу ноги (їх підгрупи за способом виготовлення та матеріалом – видовбане, плетене, стягнене (стягнуте) і зшите взуття), взуття, що прикриває стопу та гомілку (їх підгрупи за способом виготовлення й матеріалом, розподілено на дві групи – валяне й зшите взуття), різноманітні допоміжні види утеплення та захисту ноги (їх підгрупи за способом виготовлення й матеріалом – онучі, панчохи й устілки (вустілки)). Отож, традиційні головні убори й взуття українських подолян як найменш змінні й архаїчні частини народного комплексу вбрання включали більшість загальнопоширених в Україні їх різновидів та характеризувалися значною кількістю оригінальних і притаманних лише окремим локальним зонам Поділля виробів, особливо що стосується уборів голови.

Натомість прикраси, пояси та доповнення до одягу вважались тими видами компонентів народного костюма, що довершують загальний гармонійний образ строїв. Прикраси за статю носія розподілено на дві групи – жіночі й чоловічі. У свою чергу група жіночих оздоб за ознакою функціонального використання розрізнена на такі підгрупи: вушні (мають 8 типів за формою й матеріалом), головні (або оздоби на голову^о – містять 5 типів і 2 підтипи за формою й матеріалом), нагрудні (45 типів за формою й матеріалом), наручні (2 типи за формою) та нашійні (29 типів за формою й матеріалом) прикраси. Група чоловічих оздоб за ознакою функціонального використання та способом носіння розподілена на підгрупи: головні (9 типів за формою й матеріалом), нагрудні (5 типів за формою й матеріалом), наручні (один тип за формою), нашійні (4 типи за формою й матеріалом) та поясні (один тип за формою) прикраси. У поясах за ознаками функціонального використання, способом виготовлення та матеріалом виділено групи: вишиті або ткані рушничкоподібні пояси (серед них – підгрупи за матеріалом і розмірами – вишиті вузькі полотняні (шовкові) пояси та вишиті або ткані рушничкоподібні полотняні пояси), плетені або кручені пояси (серед них – підгрупи за розмірами та матеріалами – крайки вузькі вовняні плетені короткі, пояси вузькі, довгі плетені, пояси широкі плетені, шнури вузькі конопляні або лляні кручені чи плетені, перевесло (кручений пояс) з соломи), ткані пояси (серед них – підгрупи за розмірами – крайки вузькі вовняні, пояси вузькі, довгі вовняні, пояси широкі), шкіряні пояси (серед них – підгрупи за розмірами – вузькі й широкі шкіряні пояси). У доповненнях до одягу виокремлено за ознаками функціонального використання, форми й техніки виготовлення відповідні групи: вишиті полотнища (підгрупи за формою – платочки (хустинки), хусточки,

фустинки), рушники, хустини, ширинки (ширінки)), сумкоподібні вироби (підгрупи за формою й матеріалом – бесага, бесаги, гаманець, калита, калитка, капшучок, карманець, кошель (кошіль), кошики й кошики-сумки плетені з соломи або лози, табівка (тобівка), тайстра, торба (торбина)), побутові особисті речі (підгрупи за формою й матеріалом – дерев'яні топірці, губка, кресало, кремінь і курильне приладдя, ніж). Усі зазначені різновиди компонентів містили архаїчні типи та власні індивідуальні, притаманні досліджуваному історико-етнографічному регіону одягові елементи.

Отже, проаналізовані види основного та допоміжного комплексів убрання, верхнього одягу, головних уборів, взуття, прикрас, поясів і доповнень до одягу українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля другої половини XIX – початку XX ст. характеризуються завдяки тривалому історичному розвитку значним багатством регіональних, локальних і локально-зональних варіантів своїх складників, які пов'язані з усіма найбільш поширеними класифікаційними ознаками та місцевими назвами виробів. Результати здійсненої роботи лягли в основу формування термінологічного словника традиційного строю подолян (див. додаток А) та уможливили створення карт-схем побутування характерних елементів подільських народних костюмів (див. додаток В, карти 1–11).

Розділ 4.

МАТЕРІАЛИ ТА КОНСТРУКТИВНО-ХУДОЖНІ ОЗНАКИ ТРАДИЦІЙНОЇ НОШІ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН ПОДІЛЛЯ

4.1. Різновиди матеріалів для виготовлення й оздоблення складових народного строю подолян

Важливе значення в процесі вивчення загальнонаціональних рис та регіональних і локальних ознак та відмін традиційного вбрання українців різноманітних історико-етнографічних регіонів, зокрема й Поділля, мають матеріали для виготовлення та оздоблення одіжі. Кількість і способи використання матеріалів для створення й декорування складових елементів народного костюма, як показали безпосередні дослідження музейних етнографічних колекцій в усіх субрегіонах Поділля (Буковинському, Західному, Східному та Центральному) вражають, а тому вимагають відповідної систематизації та класифікації.

На жаль, у науковій літературі й досі відсутня єдина класифікація матеріалів для виготовлення та прикрашання предметів традиційної ноші. З огляду на це, опираючись на багату джерельну базу й враховуючи наукові праці інших учених, спробуємо створити загальну розширену класифікацію дослідженого нами розмаїття матеріалів на Поділлі.

Для виділення класифікаційних підтипів матеріалів окремими значимими показниками науковець Т. Ніколаєва у своїх працях з історії українського костюма³⁰⁰⁸ запропонувала такі етнографічні ознаки: сировина, спосіб виготовлення і техніка виготовлення. Таким чином, матеріал, залежно від сировини, вона поділила на «лляний, конопляний, бавовняний, вовняний, шовковий, шкіряний, штучний, синтетичний», від способу виготовлення – на «домотканий та фабричний», від техніки виготовлення – на «валяний, в'язаний, плетений, тканий тощо»³⁰⁰⁹. Саме ці ознаки було взято за основу запропонованої нижче класифікації.

Необхідність формування безпосередньої класифікації матеріалів для створення й декорування складових народного строю українців, зокрема подолян, зумовлюється проблемою розташування зібраної інформації в зручному для її подальшого обліку й пошуку форматі. Крім того, така класифікація стане важливою основою при створенні типології складових елементів народного комплексу вбрання, яка сприятиме встановленню внутрішньої закономірності та взаємозв'язку ознак цього виду об'єктів. Тому, використовуючи досвід попередніх класифікаційних розробок в етнографії, пропонуємо розширену класифікацію матеріалів за таким основним, на нашу думку, якісним показником як *призначення*. Відповідно до цього показника виділимо дві групи матеріалів – *для виготовлення* та *для оздоблення* компонентів традиційного костюма. У свою чергу в кожній з груп виокремимо по три підгрупи: *сировина, спосіб і техніка виготовлення (оздоблення)*. У кожній з підгруп зазначимо відповідні види та підвиди.

Отже, до класифікації матеріалів за якісним показником *призначення* належать:

I. Матеріали *для виготовлення* складових елементів народного комплексу вбрання українців Поділля другої половини XIX – початку XX ст., котрі охоплюють такі підгрупи за ознаками:

1) *сировина*, що за походженням буває:

а) натуральна:

• *рослинні волокна* – луб'яні (конопляні й лляні) та бавовняні для виробництва:

– прядива (пряжі): ручнопряденого (доморобного) – конопляного («колопні» (матірчатого або микового (грубішого)), плоскінного або повісмового (тоншого)) та лляного; фабричного бавовняного (невибіленого – «бак», «бамбак», «бамбок»³⁰¹⁰, «бомбак»³⁰¹¹) і вибіленого – «білець», «біль», «більки») та лляного;

– ниток: ручнопрядених (доморобних) конопляних і лляних; фабричних бавовняних («заполоч», «заполочь») і лляних;

– тканин: домотканих – полотен (конопляних, конопляно-лляних, конопляно-бавовняних, лляних, лляно-бавовняних) і лляних тканин; фабричних – бавовняних полотен та бавовняних і лляних тканин;

• *тваринні волокна* – вовняні або шовкові волокна для виготовлення:

– прядива (пряжі): ручнопряденого (доморобного) або фабричного вовняного звичайного та крученого кольорового («гарусу»);

– ниток: ручнопрядених (доморобних) або фабричних вовняних та фабричних шовкових;

– волосіні: довгої вовни – для тонкого сукна; кінської – для прикрас³⁰¹²;

– перестригу (грубої вовни);

– повсті (вовни для пошиття головних уборів);

– поярку (незагрубілої вовни молодих овець чи високоякісної вовни ягнят);

³⁰⁰⁸ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма...; Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс...

³⁰⁰⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 20.

³⁰¹⁰ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 59.

³⁰¹¹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7516, 7517.

³⁰¹² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 1.

- тканин (домотканих і фабричних вовняних та фабричних шовкових);
- *хутро* – хутрянні матеріали: переважно каракуль, овече хутро, овчина (шкура молодих ягнят 4–6 місяців) і смушок (смух білого, сірого або чорного кольору – хутро ще не стрижених ягнят), рідше хутро боброве, заяче, козяче й лисяче;
- *шкіра* – шкіра свійських тварин (бичача, волова, козяча, коняча, овеча, свиняча), у тому числі, сап'ян (тонка, м'яка шкіра жовтого або червоного кольору з козячих (рідше – лошаких, овечих, телячих) шкір), хром (м'яка шкіра великої рогатої худоби, коней, свиней) і юхта (товста шкіра великої рогатої худоби, коней, свиней);
- *стеблини, квіти та кора рослин* – лико (кора дерев – в'яза, липи, лози для взуття), солома (для взуття, головних уборів, кошків), стеблини й квіти рослин (для головних уборів), очерет (для взуття);
- *віск* – для виготовлення прикрас, головних уборів (дівочих весільних віночків);
- *волос* – кінський волос (волосінь) як основа прикрас та додаток до вовняної пряжі;
- *глина* – намистини;
- *дерево* – для видовбаного типу взуття (або подошви до взуття), доповнень до одягу (курильне приладдя, топірці) та оздоб (намистини, персні, хрестики);
- *каміння* – кремій (доповнення до одягу), намистини з бурштину (річкового), гранатів, коралів, перлів;
- *кераміка* – для доповнень до одягу (курильне приладдя) і намистин;
- *кістка* – намистини (зуби звірів);
- *метал* – золото (зрідка), срібло, мідь, залізо, олово для виготовлення браслетів, дукачів, запонок (мідних), медальйонів, монет, намистин (інкрустованих золотом), обручок (каблучок, перснів), сережок, хрестиків (натільних), хрестів (оздоблювальних до намиста);
- *кісточки плодів, плоди та насіння рослин* – намистини для прикрас (наприклад: кісточки слив, плоди горобини й калини, сім'я рослини клокички, гарбузове насіння та ін.);
- *тісто* – намистини;
- б) штучна:
  - *металеві сплави* – срібні й мідні (латунь, мельхіор) сплави для виготовлення браслетів, доповнень до одягу (кресала, ножів), дукачів, «колокілець» (пустотілих дзвіночків з отворами), медальйонів, металевих бляшок (підвісок, шусток), монет, намистин, обручок (каблучок, перснів), сережок, хрестиків (натільних), хрестів (оздоблювальних для прикрас);
  - *скло* – дуті кольорові скляні намистини (лускавки)³⁰¹³, дзеркальця, емаль і смальта (для інкрустації скляних намистин), намистини з венеційського або чеського різнокольорового скла середніх розмірів, намистини зі смальти або сплаву скла-смальти, намистини з різнокольорового скла дрібних розмірів (бісер³⁰¹⁴ («вівсик», «пацьорки», «перли», «цятки») – прозорий³⁰¹⁵ або матовий³⁰¹⁶, однотонний³⁰¹⁷, двотонний (прозорий зверху й з кольоровою серединкою³⁰¹⁸) або писаний (до прикладу, з кольоровими смужками на білому тлі³⁰¹⁹), січка³⁰²⁰, стеклярус³⁰²¹ («січка», «склярус»));
  - *штучне скляне каміння* – бурштин, гранати, корали і перли;
- в) синтетична: *пластмаса* (намистини – з'явилися наприкінці 10-х – на початку 20-х рр. ХХ ст.);
- 2) *спосіб виготовлення*:
  - а) домашнього виробництва (доморобний або саморобний матеріал – у тому числі й хутро, шкіра та ін.), серед якого за *технологією виготовлення* виокремлюють:
    - домотканий матеріал (тканини), що в свою чергу поділяється:
      - за морфологічними ознаками на:
        - *однорідний матеріал* (тканини з одного типу волокон): домоткані конопляні або лляні полотна (тканини полотняного переплетення) – гребінниця (найгрубіші) та серпанкові (найтонші) полотна, густі або прозорі рідкі полотна; конопляні – матірчате (грубіше) чи плоскіне (плосконне – тонше) – полотна; «сирові» конопляні або лляні полотна (з однорідної пряжі): «дев'ятка» (найгрубіше полотно), гребінні полотна («десятка» – «тринадцятка»: «десятка» (найпоширеніше грубе полотно), «одинадцятка», «дванадцятка» (найпоширеніше тонше полотно), «тринадцятка» (найпоширеніше тонке полотно)), «чотирнадцятка», «п'ятнадцятка» і «шістнадцятка» (поширене найтонше полотно); домоткані лляні

³⁰¹³ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 23.

³⁰¹⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4518.

³⁰¹⁵ Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 57.

³⁰¹⁶ Там само. КВ (вбрання) – 56, 60–61.

³⁰¹⁷ Там само. КВ (вбрання) – 59.

³⁰¹⁸ Там само. КВ (вбрання) – 54, 64.

³⁰¹⁹ Там само. КВ (вбрання) – 53, 65.

³⁰²⁰ Там само. КВ (вбрання) – 55, 69, 72.

³⁰²¹ Там само. КВ (вбрання) – 21.

тканини з узором (вибійка, димка); домоткані вовняні тканини (сукно вовняне – однотонне, грубіше чи грубе (товсте));

– *змішаний матеріал* (тканини з ниток, вироблених із суміші різних волокон, або комбіновані полотна (з неоднорідної пряжі простого полотняного переплетення)): конопляно-ляні, конопляно-бавовняні («бамбак», «бомбак», «сакизове» чи «цигайове» полотна – в основі бавовняні нитки, в пітканні – конопляні чи навпаки; «пряжкове» полотно – з домішкою бавовняного прядива «більки»), ляно-бавовняні полотна;

– *неоднорідний матеріал* (тканини з різних видів волокон в основі й пітканні складного репсового (основа – бавовняна пряжа, а піткання – вовняна; основа з ляної пряжі, а піткання – з вовни) та саржевого (або чинуватого – запаски, сукно) переплетення): домоткані напівляні або напіввовняні тканини (сукно – однотонне, грубіше чи грубе (товсте));

- за ознаками використання на:

– *тканини як матеріал* для подальшого пошиття одягу;

– *тканини у вигляді окремих компонентів* костюма – головні убори (намітки, хустки), запаски, плахти, пояси;

• *ручнопрядений матеріал* (*нитки* та *пряжа*), що у свою чергу вирізняється за морфологічними ознаками, як:

– *однорідний* (нитки або пряжа з одного типу волокон);

– *неоднорідний* або *змішаний* (нитки або пряжа, виготовлені із суміші різних волокон);

б) *фабричний* (крамний) матеріал, серед якого за ознакою походження волокна розрізняють:

– *бавовняні фабричні полотна* («бамбак», «бахта», «бомбак», «бумбак»); *бавовняні фабричні вітчизняні тканини* – крам (кашемір, плис, сатин, ситець) та *привозні тканини* (батист, вельвет, міткаль, муслі, оксамит, панбархат, перкаль, плюш, напівбавовняний репс, шале);

– *вовняні фабричні вітчизняні тканини* (кашемір, тонкововняна «шальянівка», дешеві гатунки штофу);

– *ляні фабричні привозні тканини* (каламайка);

– *шовкові фабричні вітчизняні тканини* (дешеві гатунки парчі, штофу) та *привозні тканини* (атлас, китайка, дешеві гатунки мусліну, оксамиту, парчі);

3) *техніка виготовлення*, від різновиду якої матеріал буває: валяний, вигладжений, видовбаний, викачаний, вим'ятий, вирівняний, вирізаний, витіпаний, витріпаний, вичесаний, вичинений, в'язаний, дублений, звитий, зшитий, кручений, морщений, набиралий, нанизаний, насильний (силяний), плетений, різьблений, стягнутий, тканий, шитий тощо.

II. Матеріали для оздоблення складових елементів традиційного костюма українців Поділля другої половини XIX – 10-х рр. XX ст., які охоплюють такі підгрупи за ознаками:

1) *сировина*, що за походженням буває:

а) *натуральна*:

• *рослинні волокна* – конопляні («дуб» – фарбовані у дубовій корі, «заполоч» – фарбовані у розчині сажі), ляні («білі» – білого кольору) й бавовняні (фабричні: «більця» (білого кольору), «бавенка», «заполоч», «клубочки», «мулінка» («муліне»), «опал», «пасма», «саморобщина» – фарбовані в домашніх умовах) нитки для вишивання й декоративних швів; китиці (бахрома, кутаси, тороки, френзлі), плетені мереживо, мотузки, тасьма, шнури; фабричні елементи оздоблення – мереживо, стрічки, тасьма, шнури (шнури);

• *тваринні волокна* – вовняні («бавна», «волічка», «коцик», «олічка» – доморобні; «волочка», «гарус», «лучка» – фабричні) та шовкові («відваб») нитки для вишивання й декоративних швів; китиці, мереживо, мотузки, сукно, тасьма, шнури; фабричні привозні елементи оздоблення – мереживо, оксамит, стрічки, тасьма, шнури (шнури);

• *хутро* – каракуль, овече хутро, смушок (смух білого, сірого або чорного кольору), хутро боброве, заяче, козяче, лисяче та тхора;

• *шкіра* – шкіряні смужки для аплікації, гудзиків, зав'язок, китиць, петель, шнурів;

• *віск* – для воскування ниток, якими вишивали;

• *дерево* – гудзики, кілочки (або гвіздочки для взуття), колодочки (дерев'яні підбори для взуття, обтягнуті шкірою), стружка (для штучних квітів);

• *кераміка* – гудзики;

• *кістка* – гудзики;

• *метал* – мідні бляшки (до шкіряних поясів або мідні бленди чи капслі до шкіряних взуття й табівок), мідні гудзики, мідні або срібні обручки («бочечки», ободки або оківки до коралів), металеві гвіздочки та підківки для взуття;

• *мушлі* – черепашки морських або річкових моллюсків для прикрас;

• *папір* – картон, різнокольоровий гофрований («жятий») і «папіросний» папір, стружка;

• *пір'я* – для оздоблення головних уборів;

• *солома* – устілки (вустілки) для взуття, плетені стрічки для головних уборів;

• *фарби* – тваринні: з комах (кошенілі, червця); рослинні: з квітів, кори, коренів, листя, плодів та стебел дерев, кущів і рослин, трав; земляна фарба – вохра;

б) штучна:

• *металеві сплави* (срібні, мідні тощо) – гаплички, гачки, гудзики, дроти, заклопки (затраски), блискітки, кружляки, лелітки або «тарілочки» (металеві кружальця), металеві нитки («металевий дріт», «сирна» (с. Мишків, Борщівський р-н, Західне Поділля³⁰²²), «сухозлітка» («сухозлоття», «сухозліть»)), «тхір», «хір» («вишивка хором»), «шир»), обручки («бочечки», ободки або оківки до коралів), переліжки (до намиста), підкови (для взуття), пряжки («чепраги» до намиста й поясів), фольга, цвяхи;

• *скло* – гудзики; дуті кольорові скляні намистини, намистини з венеційського або чеського різнокольорового скла середніх розмірів, намистини зі смальти або сплаву скла-смальти, намистини з різнокольорового скла дрібних розмірів (бісер («вівсик», «пацьорки», «перли», «цятки»), січка, стеклярус (склярус)); скельця;

• *штучне скляне каміння* – бурштин, гранати, корали й перли;

• *фарби* – суміш натуральних фарб із квасцями, мідним купоросом, стружками заліза або сталі;

в) синтетична:

• *пластмаса* – гудзики (з'явилися наприкінці 10-х – на початку 20-х рр. ХХ ст.);

• *фарби* – анілінові;

2) *спосіб оздоблення* – вибілений чи невибілений, фарбований чи нефарбований матеріал;

3) *техніка оздоблення*, від різновиду якої матеріал буває – валкований, вибитий, вишитий, воскований, в'язаний, гвоздбований, гофрований, драпірований, декоративно тканий, друкований, зарублений, золений, мальований, набитий, наклеєний, нашитий, опушений, перемотаний, переплетений, перфорований, плетений, пришитий, прорізаний, різьблений, рисований, рясований, скручений, тиснений, пришитий, циркований, шитий, шліхтований та ін.

Особливості отримання матеріалів для виготовлення складових убрання українців історико-етнографічного регіону Поділля були пов'язані з господарсько-економічними й культурними умовами розвитку населення краю та його зв'язками з сусідніми, і не лише, країнами. Так, у XVII–XVIII ст. на Поділлі вже існували великі сукняні мануфактури в містечках Заліщики (Тернопільщина), Деражня, Миньківці, Ярмолинці й селі Голохвасти (Хмельниччина), містечку Тульчин (Вінниччина), а в XVIII–XIX ст. на Західному Поділлі працювали полотняні мануфактури у Заліщиках (Тернопільщина), Східному Поділлі – у Немирові (Вінниччина), Центральному Поділлі – у Добровіллі (Хмельниччина)³⁰²³. Проте в подільських селах до першої чверті ХХ ст. було широко розповсюджено домашнє ткацтво. Домоткані тканини виготовляли з однорідного та змішаного прядива і використовували для пошиття натільного, поясного, плечового й верхнього одягу, головних уборів, різноманітних допоміжних видів захисту ноги та доповнень до одягу. Отримували домоткані тканини з луб'яних рослин: коноплі (до прикладу, с. Левада³⁰²⁴ Городецького р-ну, Центральне Поділля) й льону. Але якщо у ХІХ ст. основним, а іноді єдиним, матеріалом для промислу на Поділлі були коноплі, то на початку ХХ ст., зрозумівши переваги лляного полотна, селяни починають сіяти льону більше. Конопляне прядиво найкращого ґатунку виготовляли у південно-східних районах Західного Поділля. У міру просування з півдня на північ до подільсько-волинського пограниччя конопляне полотно вже не конкурувало з лляним³⁰²⁵.

Взагалі якість полотна рівноцінно залежала як від підготовки сировини (сівби, збирання, обмолоту), обробки волокон (замочування, тріпання, розчісування), прядіння, характеру зсукування ниток, техніки ткання, так і від завершальних методів обробки: вибілювання, викачування, вигладжування тощо. Зазвичай найкращі полотняні тканини ткали в чорноземних районах Поділля – найсприятливіших для вирощування конопель³⁰²⁶. На Поділлі ткали два типи конопляного полотна – матірчате і плоскіне. Причому плоскіне полотно було тонше і якісніше, адже виготовлялося із чоловічих стебел конопель (плоскіні), а матірчате полотно, виготовлене з жіночих стебел (матірки), – було грубіше і менш якісне³⁰²⁷. Найбільше і найтонше полотно виготовляли з чистого льону. За кількістю пасм в основі полотна, що визначало його ширину та якість, полотна поділяли на «десятку» (відповідно десять пасм) – «двадцятку»³⁰²⁸. Хоча в цілому, залежно від сорту ниток, взятих на основу, і поробок (піткання), в Україні розрізняли близько 20 видів полотен. Найтовстішим вважалося полотно «дев'ятка», тонші – «десятка» і «дванадцятка», ще тонші –

³⁰²² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 120.

³⁰²³ Боряк О. Ткацтво... – С. 485.

³⁰²⁴ Матеріали ННЛЕ КІНУ : вип. 2... – С. 136.

³⁰²⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 29; Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР... – С. 31.

³⁰²⁶ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 230; Березина скарбів народних... : у 2 кн... – Кн. 1. – С. 479–480.

³⁰²⁷ Волков Ф. К. Этнографические особенности украинского народа ... – С. 490; Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 146–147.

³⁰²⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 408–409.

«тринадцятка» і «чотирнадцятка»³⁰²⁹. Найбільш вживаними в українців були полотна «десятка», «дванадцятка» і «двадцятка»³⁰³⁰, а в українських подолян – «десятка» і «дванадцятка»³⁰³¹. Наприкінці XIX ст. українці, зокрема Східного Поділля, переважно вирощували коноплі, з яких ткали вибілені широкі полотна «десятку» – «шістнадцятку». З гребінних полотен («десятки» – «тринадцятки») шили підточки для жіночих сорочок і чоловічі штани, з «чотирнадцятки» – буденні сорочки, з «п'ятнадцятки» і «шістнадцятки» – святкові сорочки³⁰³². На початку XX ст. українці особливо північних районів Західного й Центрального Поділля, крім конопель, вирощували льон. Конопляні та льняні полотна різнилися як фактурою (товщина ниток, спосіб переплетення), так і кольором. Якщо невибілене полотно з конопляного прядива було тугіше, зеленкувато-сірих відтінків, то льяне полотно – м'якше, біліше (сірувато-охристих відтінків), з природним полиском, мало дрібнішу клітинку³⁰³³. За типом переплетіння українські подолянки розрізняли полотна простого полотняного (гладкі, простоткані) та складного (частіше саржевого (або чинуватого), рідше – репсового, що ткалися на багаторемізних верстатах) переплетіння³⁰³⁴.

Загалом на Поділлі найчастіше вживали найпростіші «сирові» полотна – конопляні: плоскіне (тонке, добре вибілене) і матірчате (грубе, сірувато-біле), льяне (тонке, біле) та рідше комбіновані полотна з неоднорідної пряжі – конопляно-ляне, конопляно-бавовняне та льяно-бавовняне. Конопляно-бавовняні та льяно-бавовняні полотна ткали, поєднуючи конопляне чи льяне прядиво з фабричним бавовняним прядивом «бамбак» («бомбак» – невибіленим) чи «білець» («білька» – вибіленим), переважно російського виробництва³⁰³⁵. Створені подільськими селянами комбіновані полотна «бомбак» були вужчими й м'якшими від аналогічних фабричних полотен³⁰³⁶.

Однак назвою «бомбак» («бамбак») подільські українці позначали як чисто бавовняні (привозні), так і комбіновані (домоткані) полотна. Наприклад, на Вінниччині тонке полотно «бамбак» в основі мало бавовняні нитки, а в пітканні – конопляні (або ж навпаки)³⁰³⁷. Так, у Балтському, Могилівському, Ольгопільському та Ямпільському повітах поширення набули полотна «бомбак» з конопляних плоскісних ниток (основа) і фабричних бавовняних ниток (піткання) і «чистий бомбак» – у Могилівському, Ольгопільському та Ямпільському повітах³⁰³⁸. На Тернопіллі в с. Устя Борщівського району на початку XX ст. ткали «пряжкове» полотно в основі з конопляними, а в поробку – з бавовняними нитками. У свою чергу на Хмельниччині святкові сорочки виготовляли із «сакизового» (сс. Рогізна, Дерев'яне Кам'янець-Подільського р-ну) або «цигайового» (с. Косинівці Новоушицького р-ну) полотна, в основі котрого були бавовняні, а в пітканні – конопляні нитки³⁰³⁹. Водночас масового застосування в українців Поділля комбіновані полотна не знайшли, тому траплялися нечасто у загальному обсязі однорідних тканин. Виготовляли подоляни й домоткані льняні тканини з узором, віддрукованим вручну з дерев'яної дошки (вибійка, димка) для пошиття поясного, плечового та верхнього одягу.

Крім цього, широкого використання набули домоткані вовняні тканини (сукно вовняне – однотонне, грубіше чи грубе (товсте)). За дослідженнями П. Штельмаха, кушнірство у Подільській губернії було одним із найдавніших промислів подільських українців і лише наприкінці XIX ст. воно поступово почало занепадати на переважній більшості території³⁰⁴⁰. З домотканого сукна українці Поділля шили поясний, плечовий та верхній одяг (бунди, гуньки, капоти, манти, опанчі, свити, сердаки, сіряки, чемерки, чугаї, чугаїни тощо), головні убори та допоміжні види утеплення ноги (суконні онучі). Окремо з вовни робили валяні головні убори та взуття. Сукняні тканини мали різне забарвлення: біле, сіре, темно-коричневе або чорне. Сукно чорного кольору подоляни виготовляли з найкращої вовни від молодих овець, яка мала гарний колір і не потребувала фарбування. З вовни старих овець отримували сукно нижчої якості. Початкова обробка прядива з вовни була технологічно простішим процесом, ніж обробка рослинних волокон. Процес обробки зістриженої вовни включав миття в гарячій воді, промивання у річковій воді, просушування на сонці, скування і розбирання руками, розпушування і чесання, прядіння за допомогою веретена чи прядки. Саме сукно ткали на ткацьких верстатах, а потім ще «били» на сукновальнях («фолюшах»), які облаштовували при водяних млинах, причому довжина сукна зменшувалася вдвічі³⁰⁴¹.

³⁰²⁹ Познанский Б. Одежда малороссов... – С. 191–192.

³⁰³⁰ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 409.

³⁰³¹ Познанский Б. Одежда малороссов... – С. 191.

³⁰³² Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 153.

³⁰³³ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 46.

³⁰³⁴ Боряк О. Ткацтво... – С. 494.

³⁰³⁵ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 47–48; Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 140–154.

³⁰³⁶ Половцева Ек. Золотошвейное производство... – С. 273.

³⁰³⁷ Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 154.

³⁰³⁸ Там само. – С. 141.

³⁰³⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 31.

³⁰⁴⁰ Кожоляно, Г. Етнографія Буковини. Монографія... – С. 234; Штельмах П. Овчинно-тулупное (кушнірное) производство в Подольской губернии... – С. 341, 345.

³⁰⁴¹ Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 149–150.

Вовняну тканину ткали звичайною технікою простого полотняного переплетіння, зрідка додаючи до вовни кінський волос. Достатньо складною була кінцева стадія обробки – звалювання³⁰⁴².

Так, на Поділлі літні та осінньо-весняні штани виготовляли з домотканого грубого («дев'ятки» або «десятки») лляного, конопляного (з «кляча»), а також напіввовняного (одна нитка конопляна, інша вовняна) полотна. Ширина полотна визначала ширину штанів (гачі, портки, портяниці, гармонійки (рісовані або рясовані), сподні, шаровари тощо). Локально до чоловічого поясного одягу Східного Поділля належать «радовляні» штани, пошиті з товстої тканини, як рядна³⁰⁴³. Подільські полотняні поясні чоловічі вироби мали зазвичай білий колір, хоча інколи їх фарбували в бузині³⁰⁴⁴. Зимові штани шили з неваляної або валяної доморобної вовняної тканини, до прикладу, гачі з білого, рідше сірого або чорного вовняного сукна, – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля, гачі з коричневого валяного сукна – с. Сапогів³⁰⁴⁵, Борщівський р-н та с. Богданівка³⁰⁴⁶, Підволочиський р-н, Західне Поділля, білі суконні холошні (холоші) – Західне Поділля, білі суконні або напівсуконні холошні – Новоушицький р-н, Центральне Поділля³⁰⁴⁷, вовняні штани – Східне Поділля³⁰⁴⁸. Локально трапляються зимові штани з овечої шкіри, хутром всередину, – мишини (мішини – Буковинське Поділля). Подекуди у вжитку більш заможних селян були штани з таких крамних матеріалів, як китайка (синього кольору), черкасин (сірої барви), казинет та ін.³⁰⁴⁹.

Варто зазначити, що подільські селяни з домотканих вовняних ниток в'язали на коклюшках очіпки. Прикладом є жіночий очіпок з с. Митки³⁰⁵⁰ Барського р-ну Вінницької обл. (Східне Поділля), в'язаний на коклюшках із грубих білих ниток у 1914 р. Коклюшка мала вигляд дерев'яної палички з потовщеною верхньою частиною, на яку намотували нитки для плетіння мережива. Коклюшки виготовляли з берези, вільхи, клена або ялини³⁰⁵¹.

Крім вовни подоляни використовували шкіру та хутро для виготовлення зимового верхнього одягу і зимових головних уборів, чоловічого поясного і плечового одягу (на Буковинському Поділлі), взуття, поясів та доповнень до одягу³⁰⁵². Вироби з хутра, передусім овець і кіз, українці усіх субрегіонів Поділля шили хутром усередину, причому зовнішній бік шкіряного одягу мав спочатку лише білий колір³⁰⁵³. На початку ХХ ст. поширення набули кожухи з добре виправлених і фарбованих у брунатний (коричневий), жовтий (цегляний), синій, червоний чи чорний колір шкір³⁰⁵⁴. Це підтверджувало високу професійну майстерність місцевих кушнірів, цехові громади яких були відомі у ХVІІІ – на початку ХХ ст. у містах Балта, Кам'янець, Хмельник, Шаргород і містечках Меджибіж, Сатанів³⁰⁵⁵. Водночас подільські українці носили так звані волоські кожухи, що у ХVІІ–ХVІІІ ст. надходили з Молдавії й Валахії, з яких були перенесені певні прийоми декору на традиційні місцеві³⁰⁵⁶. Взуття («берлячі» (теплі чоботи з хутром), черевики, чоботи) подоляни шили з вичиненої шкіри різних домашніх тварин, а саме: волів, коней, корів, свиней і телят³⁰⁵⁷.

Окрім домотканих тканин, шкіри та хутра, українці Поділля широко використовували й різноманітні привозні фабричні тканини. Так, ще у першій половині ХІХ ст. на ярмарки Подільської губернії (тобто Східного і Центрального Поділля) завозили тканини, прядиво, нитки, стрічки й прикраси переважно з Росії та подекуди з європейських країн³⁰⁵⁸. Хоча на Центральному Поділлі важливим транзитним центром торгівлі був Кам'янець-Подільський, через який проходили Молдавський та інші торгові шляхи, що зв'язували губернію з країнами Заходу і Сходу. На містечкові ярмарки Буковинського та Західного Поділля, зокрема Бучача, Золотого Поток, Тербовлі й Чорткова, насамперед потрапляли тканини з Англії,

³⁰⁴² Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР / С.°Й.°Сидорович. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 53, 54 : іл.

³⁰⁴³ Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі... – С. 137.

³⁰⁴⁴ Там само... – С. 137; Записала Іваневич Л. 10 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

³⁰⁴⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9178.

³⁰⁴⁶ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4082.

³⁰⁴⁷ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян ХVІІ – І пол. ХХ ст.... – С. 151 : іл.

³⁰⁴⁸ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.)... – С. 71–73.

³⁰⁴⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 71.

³⁰⁵⁰ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 750.

³⁰⁵¹ Коклюшка [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. 06.07.2020. – Назва з екрану.

³⁰⁵² Волков Ф. К. Этнографические особенности украинского народа... – С. 558.

³⁰⁵³ Горинь Г. Художня обробка шкіри... – С. 431; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2282, 2058; 52, Т – 2086, °2240.

³⁰⁵⁴ Там само. Т – 2621; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3032, 4140, 4599; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 7360.

³⁰⁵⁵ Сицинский Е. Материалы для истории цехов в Подолии... – С. 417–494.

³⁰⁵⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 32.

³⁰⁵⁷ Берегиня скарбів народних... : у 2 кн. ... – Кн. 1. – С. 409; Фонди ННЛЕ ВДПУ. Книга вступу. КВ – 509; Фонди ОДКМ. Група «побутові речі». Б – 3422; Фонди ОРКМ. Книга вступу. КВ – 1354.

³⁰⁵⁸ Аксаков И. С. Исследование о торговле на украинских ярмарках... – С. 26.

Греції, Голландії, Румунії, Туреччини та Угорщини. Тому не дивно, що українські селяни Буковинського і Західного Поділля, на відміну від Східного і Центрального, використовували в побуті передусім тканини, різні матеріали для виготовлення й оздоблення вбрання та прикраси західноєвропейського виробництва, розмаїття яких було значно більшим, порівняно з російськими товарами³⁰⁵⁹. Серед привізних тканин для пошиття сорочок українці Поділля застосовували тканини полотняного переплетіння – бамбак (бомбак), батист, міткаль і перкаль, а для нагрудного жіночого одягу – кашемір, оксамит, пліс і шале³⁰⁶⁰.

Для створення прикрас та головних уборів подоляни використовували найрізноманітніші матеріали. Так, вітчизняний етнограф Х. Вовк виокремив для виготовлення головних уборів подолянок такі матеріали, як гусячі (качині, павині, півнячі) пера й віск, для прикрас – зерна і кісточки овочів, намистини: кам'яні (з бурштину, гранату, корала, смальти), металеві (дукачі, медальйони, хрестики) і скляні (бісер, намистини з венеційського скла й дуті)³⁰⁶¹. Окрім того, на Поділлі побутовували й такі матеріали для створення оздоб та уборів голови місцевих селян: качині, павині й півнячі пера, намистини з дерева, глини, кераміки й тіста³⁰⁶².

Разом із тим, завдячуючи тенденціям західноєвропейської моди, вже з середини ХІХ ст. у отриманні насамперед нагрудних і нашийних жіночих прикрас подоляни усіх локальних зон регіону починають застосовувати такі матеріали, як скляні бісер, січку, склярус та металеві лелітки³⁰⁶³. Крім того, українці Буковинського та Західного Поділля з бісеру виготовляють головні дівочі прикраси і убори (особливо весільні), гerdани на чоловічі капелюхи, нагрудні чоловічі прикраси, іноді пояси (райони Придністров'я)³⁰⁶⁴.

Найпоширенішими способами декорування традиційного вбрання подільських українців була вишивка та аплікації. Серед оздоблювальних матеріалів подоляни використовували насамперед нитки, бісер, лелітки, січку, склярус і сухозліть – для вишивання, гарус, сукно, шкіру і шнури – для аплікації, мереживо, оксамит, стрічки і тасьму – для нашивання, дерев'яні та металеві гвіздочки, металеві підківки³⁰⁶⁵.

З давніх-давен українці вишивали вовняними, конопляними та лляними нитками. Натомість подоляни наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. використовували для вишивання вже п'ять різновидів ниток: вовняні, конопляні, лляні ручного прядіння, бавовняні й шовкові фабричного виробництва³⁰⁶⁶.

Конопляні та лляні нитки прали з найкраще вичесаних волокон, потім білили, фарбували, натирали воском (воскували) або жиром для зміцнення та надання їм полиску. Процес вибілювання полягав у декількаразовому золінні ниток. Для цього змотані у півмітки напружені конопляні або лляні нитки складали у діжку – так звану «зільницю» («вулик», «вулий», «жлукто», «нецки»), пересипали попелом зі спалених дров і заливали окропом, а утворена лужна вода поступово вибілювала нитки. Опісля нитки прали та висушували на сонці або морозі. Хоча для отримання білого ніжного лляного волокна льон можна було спочатку лише добре вимочити у водоймі, а потім гарно висушити на сонці. Вибіленими нитками вишивали окремо чи в поєднанні з невибіленими, що мали сіро-зеленкуватий відтінок³⁰⁶⁷. Лише невибіленими (із зеленкуватим відтінком) конопляними нитками змережували різні частини сорочок та підрублювали під мережку («циркували») подоли жіночих і чоловічих сорочок у Придністров'ї Західного Поділля, зокрема, в Борщівському й Заліщицькому районах Тернопільщини. Іноді нитки фарбували в домашніх умовах, найчастіше за допомогою рослинних барвників з кори вільхи, горіха, дуба й яблуні, квітів та стебел звіробоя, крокуса, материнки, пуповника-жовтила, червоного сандала і череди, коріння кінського щавлю і марени, лушпиння цибулі, ягід бузини і крушини, тваринних – з комах (кошенілі, червця) та земляного барвника – вохри. Також вживали мінеральні барвники – суміш натуральних фарб із квасцями, мідним купоросом, стружками заліза або сталі, а пізніше синтетичні анілінові промислового виробництва³⁰⁶⁸. Так, підфарбовані у розчині сажі конопляні нитки в с. Дністрове Борщівського району на Тернопільщині називали «заполоч». Вони були з сиво-блакитним відтінком і застосовувалися для змережування уставок та рукавів сорочок. Солом'яний колір конопляних ручнопрядених ниток на Вінниччині у с. Клембівка Ямпільського району й с. Стіна Томашпільського району одержували завдяки їх запіканню у тісті,

³⁰⁵⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 31.

³⁰⁶⁰ Там само. – С. 31–32; Николаева Т. О. Історія українського костюма... – С. 58–59.

³⁰⁶¹ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 128–130 : іл.

³⁰⁶² Записала Іваневич Л. 17 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл....

³⁰⁶³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2421, 2441, 2447, 2611; Фонди ННІЕ КПУ. Книга вступу. КВ – 409, 909; Фонди ХОКМ, група «скло», С – 685, 686.

³⁰⁶⁴ Фонди Музею МХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22266–22268, 22295, 80529; група «головні убори». ГУ – 43, 63, 73, 109; Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 13; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 242, 1019, 1021, 9326; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 4047–4049, 7630–7632, 10436.

³⁰⁶⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92, 162, 166, 1749.

³⁰⁶⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 34.

³⁰⁶⁷ Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 149–150; Боряк О. Ткацтво... – С. 491; Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 234.

³⁰⁶⁸ Боряк О. Ткацтво... – С. 491; Николаева Т. О. Історія українського костюма... – С. 143

пересипавши перед цим жовтуватою сіллю хромової кислоти (хроматами)³⁰⁶⁹. У південних районах Східного Поділля світло-вохристій («пшеничний») колір ниток для вишивання отримували змочуванням їх гарячою водою з розчином лугу, одержаного від спаленої соломи гречки³⁰⁷⁰.

Лляними нефарбованими нитками вишивали по білому полю полотна («білим по білому»). Лляні та конопляні нитки використовували лише в архаїчних техніках – виколюванні, вирізуванні, курячому броді, мережці й набируванні³⁰⁷¹.

Подільські українці ручнопрядені вовняні нитки на початку ХХ ст. поступово замінюють фабричними з Бессарабії та європейських країн³⁰⁷². Вишивка вовняними нитками була характерною лише для Подільського Придністров'я усіх локальних зон регіону. Залежно від товщини та кольору, вовняні нитки на Західному Поділлі мали такі назви: «бавна» – пухкі, легко зсуکانі нитки, в більшості чорного забарвлення (сс. Дністрове, Устя Борщівського р-ну на Тернопільщині); «волічка», чи «олічка» – переважно чорні вовняні нитки (Борщівський і Буцацький р-ни Тернопілля); «коцик» – тонкі, щільно зсуکانі різнокольорові нитки (сс. Берем'яни, Зубрець, Миколаївка Буцацького р-ну, с. Садки Заліщицького р-ну Тернопільської обл.)³⁰⁷³. На Східному та Центральному Поділлі селяни віддавали перевагу тонким міцним вовняним фабричним ниткам – «волочка», «гарус» чи «лучка». Крім сорочок, подоляни прикрашали вишивкою вовняними нитками кожухи і свити³⁰⁷⁴.

Шовкові нитки ввійшли у побут сільських подолян завдяки шовкоткацьким мануфактурам, що діяли ще в ХVІІ ст. у м. Меджибожі (Хмельниччина), Немирові (Вінниччина), а в другій чверті ХІХ ст. – у Бучачі (Тернопільщина)³⁰⁷⁵. Однак наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. шовком головно вишивали тільки на Західному Поділлі, особливо у Придністровських районах субрегіону. Для вишивання використовували два типи шовкових ниток: тонкі – лише для посилення контурів узорів (техніками ланцюжок, ретязь, стебнівка), і пухкі (незсукане прядиво) – для суцільного зашивання орнаментальних мотивів (технікою позаголковий шов)³⁰⁷⁶.

Серед привізних фабричних бавовняних ниток, які з'явилися на подільських ринках у великій кількості вже наприкінці ХІХ ст., популярності у селян Західного Поділля здобули фарбовані хімічним способом різнобарвні нитки – «заполоч»³⁰⁷⁷. Також у ціні була мерсеризована пряжа з шовковистим блиском з Франції – D.M.C. (С.M.S.)³⁰⁷⁸. Українці Східного та Центрального Поділля вживали переважно червоні й чорні бавовняні нитки, місцева назва яких теж була «заполоч»³⁰⁷⁹. Крім того, вони використовували білі бавовняні нитки для мережок і білих вишивок та різнокольорову заполоч для вишивання техніками гладь, низь, хрестик тощо як на домотканих, так і на фабричних тканинах. Червону фабричну заполоч для закріплення кольору іноді «дофарбовували» у відварі з дубової кори в домашніх умовах. Після такої обробки нитки набували більшої насиченості барви та не линяли після прання. У різних субрегіонах Поділля побутовували свої місцеві назви бавовняної пряжі, зокрема: на Західному Поділлі – «опал» (с. Миколаївка Буцацького р-ну Тернопільської обл.), «рак» (с. Устя Борщівського р-ну Тернопільської обл.) та «саморобщина» – бавовняні нитки домашнього способу фарбування (с. Возилів Буцацького р-ну Тернопільської обл.)³⁰⁸⁰, а також «муліне» (с. Кошляки Підволочиського р-ну Тернопільської обл.)³⁰⁸¹; на Східному Поділлі – «бавенка» або «мулінка» (с. Будьки Жмеринського р-ну Вінницької обл.), «клубочки» або «пасма» (с. Гордівка Тростянецького р-ну Вінницької обл.)³⁰⁸² і «муліне» (Немирівський р-н Вінницької обл.)³⁰⁸³, (Тиврівський р-н Вінницької обл.)³⁰⁸⁴, (Тульчинський р-н

³⁰⁶⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 34.

³⁰⁷⁰ Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка. ... – С. 92; Фонди ЯРМОМ. Група «тканини». Т – 57.

³⁰⁷¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 35; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2096.

³⁰⁷² Боряк О. Ткацтво... – С. 486.

³⁰⁷³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 35; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 758, 4599; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1111, 13901, 15916.

³⁰⁷⁴ Там само. КН – 975, 8275, 9812, 16414; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1255, 2246; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 35.

³⁰⁷⁵ Там само. – С. 35; Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР... – С. 23.

³⁰⁷⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 36; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2523; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2429, 2556.

³⁰⁷⁷ Там само. Т – 2696, 2846, 2989, 6239, 8534; Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей... – С. 33.

³⁰⁷⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 36; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2695.

³⁰⁷⁹ Прусевич А. Народное вышивание ... – С. 317; Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 947; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2206, 2412, 2819.

³⁰⁸⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 36–37.

³⁰⁸¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2696.

³⁰⁸² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 36–37.

³⁰⁸³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1656.

³⁰⁸⁴ Фонди ТирКМ. Книга вступу. КВ – 2756.

Вінницької обл.)³⁰⁸⁵.

В українській народній вишивці металеві нитки в цілому не були широко поширені. Однак подільські українці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. вживали для вишивання металеві срібні й «золотні» нитки пряденого типу (тобто намотані довкола шовкової нитки) під назвою «сухозлітка» («сухозліть», «сухозлоття»). Ними оздоблювали контури орнаментальних мотивів жіночих сорочок у селах Борщівського і Заліщицького районів Тернопільщини (Західне Поділля) та Заставнівського району Чернівецької області (Буковинське Поділля) техніками ланцюжок, ретязь, стебнівка тощо³⁰⁸⁶. Металеві нитки на Тернопіллі мали й свої місцеві назви, а саме: «металевий дріт» (с. Кудринці Борщівського р-ну), «тхір» (с. Зозулинці Заліщицького р-ну) та «хір» (с. Дністрове Борщівського р-ну). Подоляни південних районів Вінниччини (Східне Поділля), насамперед с. Клембівка та сусідніх з ним сіл Ямпільського району, вишивали сухозлоттю (по-іншому «хір» або «шир») технікою лічильна гладь жіночі сорочки. Трапляється тут також побутування у вишивці скручених сріблястих металевих ниток з чорною заполючню, а золотистих – з червоною³⁰⁸⁷.

У декоруванні традиційного натільного, поясного і плечового одягу та головних уборів передусім українців Буковинського й Західного Поділля, а також частково Придністровських районів Центрального Поділля стають популярними такі матеріали, як бісер («вівсик», «перли», «цятки»), блискітки, дуті скляні намистини, лелітки, січка, стеклярус (склярус), штучні перли та різнокольорові мереживо, оксамит, стрічки, тасьма і шнури³⁰⁸⁸. Так, на початку ХХ ст. зазначеними матеріалами у селах Бучацького, Гусятинського, Підволочиського, Тернопільського й Чортківського районів Тернопілля оздоблювали святкові жіночі оксамитові безрукавки (по-місцевому: горсети, горсики, жупани, камізельки, лейбики), спідниці й фартухи³⁰⁸⁹. Зокрема, у с. Зубрець Бучацького району довгі оксамитові безрукавки прикрашали бісером (місцева назва «пацьорки»), блискітками й гарусом³⁰⁹⁰. У селах Борщівського й Заліщицького районів Тернопільської області, Заставнівського і дещо рідше Хотинського районів Чернівецької області та іноді Кам'янець-Подільського району Хмельницької області бісер побутував у вишивці жіночих і чоловічих сорочок³⁰⁹¹. Крім вказаних назв бісеру, західні подоляни вживали й такі: «вівсик» або «перли» у сс. Дністрове й Устя Борщівського району (а стеклярус тут носив ще назву «січка»), «пацьорки» у с. Мишків Заліщицького району та «цятки» у с. Устя Борщівського району. У деяких селах зазначених західноподільських районів замість дорогого чеського бісеру і стеклярусу вживали дешеві скляні намистини й металеві кружальця (лелітки або «тарілочки») ³⁰⁹².

Кожухи та хутряні безрукавки («кептарі», «кептарики», «кожушки», «куці кожушки», «мінтяни», «півкожушки», «кожушанки», «кожушини», «лейбики») оздоблювали різноманітною вишивкою бавовняними й вовняними нитками, бісером і стеклярусом, аплікаціями з різнокольорових гарусу, сукна, тасьми, шкіри і шнурів, а також опушували смужками хутра (смушком) ³⁰⁹³.

Щодо інструмента для прасування тканин, одягових складових традиційного строю та мережива, яким оздоблювали вишиті сорочки на території Поділля, як і по всій Україні, селяни до винаходу звичної для нас металеві праски застосовували скляне «гало». Інші народні назви цього предмета у вигляді скляної кулі – «гала», «галка», або «банька». Традицію давньої «праски» зі скла українці перейняли ще з часів Римської імперії³⁰⁹⁴. Археологом В. Захар'євим кулі із зеленого гутного скла діаметром 9,8 сантиметрів були віднайдені у м. Хмельницькому³⁰⁹⁵. Побутування «гал» із темного скла для розгладжування одягу підтверджене фактично в с. Голозубинці Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.³⁰⁹⁶, в м. Дунаївці

³⁰⁸⁵ Фонди ТурКМ. Книга вступу. КВ – 399, 531, 597.

³⁰⁸⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 296, 4080, 9530; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4142–4144, 4146, 4147, 7364, 7365, 7369, 16657, 16821; група «тканини». Т – 261; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1216, 1362.

³⁰⁸⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 37–38; Половцева Ек. Золотошвейное производство... – С. 273.

³⁰⁸⁸ Фонди приватної колекції В. Косаківського. Книга вступу (вбрання). КВ – 223; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2049, 2783; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 103, 684; Фонди ННЛЕ ВДПУ. Книга вступу. КВ – 2812; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2927.

³⁰⁸⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1185, 1349, 1350, 2102, 2856, 2927, 7226, 7309, 7493.

³⁰⁹⁰ Там само. Т – 2927.

³⁰⁹¹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 6434; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 868, 1093, 3024; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 19889; група «тканини». Т – 136, 262.

³⁰⁹² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 38.

³⁰⁹³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058, 2282; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 234, 390, 1018, 1024, 1430, 2086, 2224, 2898, 2942, 3351, 4140, 4750; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ^о – III (історико-речова група)». III – 7360.

³⁰⁹⁴ Модзалевський В. Гути на Чернігівщині / Вадим Модзалевський. – К., 1926. – С. 174.

³⁰⁹⁵ Фонди відділу охорони пам'яток ХОНМЦКІМ. Книга вступу. КВ – 34.

³⁰⁹⁶ Записала Іваневич Л. 5 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл....

Хмельницької області³⁰⁹⁷, на колишньому хуторі Ватьова між селами Пирогівці й Пархомівці Хмельницького р-ну та Русанівці Летичівського р-ну Хмельницької обл.³⁰⁹⁸, в м. Бар Вінницької обл.³⁰⁹⁹ та ін. Подільське «гало» з чорного скла представлене в експозиції музею історії та етнографії м. Теплик Вінницької обл.³¹⁰⁰. На Хмельниччині три «гала» XIX ст. експонуються у виставкових залах Державного історико-культурного заповідника «Межибіж». Наукові описи підтверджують, що «гало» – гутний виріб у формі круглої кулі із зеленого або чорного скла, на поверхні з дугоподібною виїмкою, як слідом від процесу його виготовлення технікою вільне формування. Рідкісні музейні експонати ще в 1984 р. придбав у процесі пошукової роботи теперішній директор зазначеного музейного закладу О. Погорілець у місцевій жителя з с. Волосівці Летичівського р-ну Хмельницької обл. Скляні «гала» мали відповідно такі розміри: D°– °7,5 см, 8,3 см, 8,5 см. Власниця давніх «прасок» поділилася спогадами родичів про їх застосування в побуті для прасування одягових речей³¹⁰¹. Крім цього, «галками» розгладжували рубці та краї швів жіночих і чоловічих полотняних сорочок³¹⁰², а також натирали з метою надання блиску вишивці, виконаної поширеною й на Поділлі технікою «білим по білому»³¹⁰³. Перед початком прасування скляну кулю кип'ятили у воді, а тоді гарячою качали по тканині. Варто зазначити, що «гали» видували не з високоякісного скла, адже воно призначалося для гутних виробів мистецького характеру, а з залишків скломаси в пічці. Це пояснює темний та непрозорий колір «галок»³¹⁰⁴.

Для декорування шкіряного взуття, насамперед черевиків та чобіт, подільські українці використовували такі способи та матеріали: аплікацію зі шкіри; вишиті орнаменти або декоративні строчки кольоровими нитками; набивання дерев'яних та металевих гвіздочків, металевих підківок (гвоздювання); перфорацію на шкірі у вигляді круглих отворів; пришивання шкіряних китиць (кутасів) і смужок (прямих або плетених); прорізання й переплетення різнокольоровою шкірою; рисовання (рісовання); тиснення зорів на шкірі. До прикладу, черевики червоні з с. Богданівка³¹⁰⁵ Заліщицького р-ну (Західне Поділля) поєднували аплікацію з чорної шкіри з вишитим та тисненим орнаментом, перфорацією, оздобленням металевими гачками для шнурівки червоної барви та дерев'яними кілочками на підшві. Ще одні західноподільські черевики коричневого кольору мали декорування тисненням³¹⁰⁶. Черевички чорні з с. °Сокілець³¹⁰⁷ Дунаєвського р-ну (Центральне Поділля) на шнурівках з високою халявою були підбиті дерев'яними цвяхами та прикрашені строчками й перфорацією. Черевики чорні з с. Слобода-Яришівська Могилів-Подільського р-ну, що на Вінниччині (Східне Поділля)³¹⁰⁸, теж декоровані підковами та гвіздочками. Чорні чоботи с. Гнатків³¹⁰⁹ Томашпільського р-ну, що на Вінниччині (Східне Поділля), містили оздоблення у вигляді дерев'яних кілочків (гвіздочків) навколо підшви й металевих гвіздків на п'яти у формі орнаменту. Жіночі хромові чоботи з Летичівського р-ну Центрального Поділля та чоловічі чорні чоботи з с. Гатна³¹¹⁰ Деражнянського р-ну й с. Олешин³¹¹¹ Хмельницького р-ну³¹¹² Центрального Поділля були підбиті дерев'яними цвяхами й металевими підковами. А жіночі чорні чоботи з с. Яланець³¹¹³ Бершадського р-ну (Вінницька обл., Східне Поділля) мали металеві підкови та декоративні строчки «кучерями» на «задніках». Святкові жіночі жовті чоботи з с. Богданівка³¹¹⁴ Підволочиського р-ну (Західне Поділля) оздоблені смугами зеленої та червоної шкіри. Інші святкові жіночі чоботи з жовтими халявами й

³⁰⁹⁷ Записав Захар'єв В. 17 квітня 2000 р. у м. Дунаївці Хмельницької обл. від місцевого жителя, 1959 р. н.

³⁰⁹⁸ Записав Захар'єв В. 21 травня 2012 р. у м. Хмельницький від місцевого жителя, 1961 р. н.

³⁰⁹⁹ Кулелійка і скляне ядро: археологи визначили глибину мурів Барського замку і знайшли кілька артефактів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://vezha.ua/kulelijka-i-sklyane-yadro-arheology-vuznachyly-glybynu-muriv-barskogo-zamku-i-znajshly-kilka-artefaktiv/>. 06.07.2020. – Назва з екрану.

³¹⁰⁰ Цікава експозиція в музеї історії та етнографії Тепличчини [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.teplykrda.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6343:2017-02-27-08-09-20&catid=36:2008-07-05-12-55-09&Itemid=1. 01.07.2020. – Назва з екрану.

³¹⁰¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «скло». С – 62–64.

³¹⁰² Скло [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://honchar.org.ua/halereya/cklo/>. 01.07.2020. – Назва з екрану.

³¹⁰³ Палець Н. Фондові зібрання Миргородського краєзнавчого музею [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mirgorod.com.ua/index.php?module=Pages&func=display&pageid=150&cat=Pages%20of%20the%20history&page=1>. 01.07.2020. – Назва з екрану.

³¹⁰⁴ Як давня українська праска зчинила сенсацію в наукових колах [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://provse.te.ua/2011/06/jak-davnja-ukrajinska-praska-zchynyla-sensaciju-v-naukovyh-kolah/>. 01.07.2020. – Назва з екрану.

³¹⁰⁵ НМНАіП. Група «одяг». О – 4090.

³¹⁰⁶ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 1234/2.

³¹⁰⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2528/1–2.

³¹⁰⁸ Фонди ВОКМ. Група «одяг». О – 3183.

³¹⁰⁹ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11202.

³¹¹⁰ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2.... – С. 68–69.

³¹¹¹ Там само. – С. 47.

³¹¹² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2892/1–2.

³¹¹³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1410.

³¹¹⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3634.

чорними передками (чорнобривці) з с. Самушин³¹¹⁵ Заставнівського р-ну (Буковинське Поділля) були гвоздзовані дерев'яними цвяхами та металевими підковами, оздоблені вгорі й по низу халяви червоним шкіряним кантом і червоно-зеленими китицями зі шкіри, а по низу тисненим узором із перфорацією. Жіночі святкові жовті³¹¹⁶ та червоні³¹¹⁷ чоботи з с. Брідок Заставнівського р-ну (Буковинське Поділля) орнаментовані аплікаціями та тисненням.

Натомість шкіряні вузькі ремені та широкі череси оздоблювали металевими застібками, мідними бляшками (бленди або капслі), пряжками («чепраги»), плетеними зі шкіри орнаментами та тисненими візерунками. Так, шкіряні ремені з Кам'янець-Подільського й Хмельницького р-нів Центрального Поділля³¹¹⁸ були прикрашені мідними пряжками. Шкіряні череси з сс. Вікно³¹¹⁹ та Погорілівка³¹²⁰ Заставнівського р-ну Буковинського Поділля темно-коричневих барв, шириною 10,6 см містили як декор пришиту кишеньку-гаманець, три металеві застібки, металеві цвяхи, тиснений орнамент та орнамент, плетений шкіряним шнуром. Череси з тисненим узором та кишенями для зберігання грошей чи махорки (тютюну) побутували в с. Недобоївці Хотинського р-ну (Буковинське Поділля), Борщівському р-ні³¹²¹. Також череси темно-коричневих кольорів з с. Торське³¹²² Заліщицького р-ну (Західне Поділля) та с. Студениця³¹²³ Кам'янець-Подільського р-ну (Центральне Поділля) були оздоблені двома металевими застібками, металевими каплями й тисненим орнаментом.

У свою чергу шкіряні доповнення до одягу типу гаманців³¹²⁴, калити³¹²⁵, калитки³¹²⁶, капшучків³¹²⁷, табівок (тобівок) аналогічно прикрашали металевими оздобами або тисненими взорами, мідними бляшками (бленди або капслі). Наприклад, святкова плоска шкіряна табівка, прикрашена мідними бляшками й тисненим узором (Буковинське та Західне Поділля). І на останок, такі побутові особисті речі, як дерев'яні топірці, що зрідка мали поширення в святкових чоловічих комплексах наддністрянських районів Західного Поділля³¹²⁸, декорувалися різьбленими орнаментами.

Отже, у цілому серед матеріалів для виготовлення й оздоблення компонентів традиційного вбрання українців Поділля натрапляємо як на загальнопоширені в Україні, так і на окремі властиві для всього подільського регіону чи його певної локальної зони (Буковинської, Західної, Східної або Центральної). Це пояснюється історичним розвитком краю, особливостями кліматичних умов, географічним розташуванням та наявністю родючих чорноземів, які зумовили поширення характерних для даної території ремесел і промислів, що пов'язані із виготовленням складових подільського костюма, а також специфікою перебування Поділля з колоритними історико-етнографічними регіонами та районами України. Запропонована класифікація допомогла систематизувати зібрану інформацію та полегшила аналіз стану речей і процесів у досліджуваному питанні.

4.2. Характерні способи крою та конструкції компонентів убрання

Перебуваючи у тісному зв'язку з процесами поступового зменшення народних промислів та натомість зростання розвитку фабричного виробництва в другій половині XIX – на початку XX ст., видозмінювалися й складові елементи народного костюма Поділля, у порівнянні з більшим збереженням архаїчності в одязі минулих століть. Насамперед модифікація спостерігалася в крої (формі окремих шматків матеріалу) та конструкції (способах з'єднання деталей крою) одягових компонентів. Проаналізуємо сутність названих тенденцій у тих групах традиційного комплексу вбрання подолян усіх локальних зон досліджуваного історико-етнографічного регіону, технологія виготовлення яких пов'язана з викроюванням.

Натільний одяг. Як було зауважено раніше, натільну групу жіночого та чоловічого строю подільських селян представляла сорочка – єдиний на той час і один з найдавніших видів українського одягу, шитий із

³¹¹⁵ Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». Ш – 48/1–2.

³¹¹⁶ Фонди ЧОХМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». Ш – 4276.

³¹¹⁷ Там само. Ш – 4277.

³¹¹⁸ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

³¹¹⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 362.

³¹²⁰ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст... – С. 165–166.

³¹²¹ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 29; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17.

³¹²² Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11711.

³¹²³ Там само. Група «одяг». О – 3204.

³¹²⁴ Там само. О – 2217.

³¹²⁵ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–400; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність... – С. 83.

³¹²⁶ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/125.

³¹²⁷ Там само. Група «одяг». О – 2451, 2452.

³¹²⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17.

тканини. Термін «сорочка» є загальновідомим у багатьох народів слов'янського походження. А в період Київської Русі ця назва використовувалася для позначення як натільного, так і верхнього одягу або взагалі одягу з полотна чи з сукна³¹²⁹.

Крій, як одна із найголовніших класифікаційних ознак сорочок, відображає такий важливий народний принцип виготовлення одягу, як раціональність. У свою чергу вона залежала від функціональної значущості виробів, технічних можливостей та успадкованих традицій. На Поділлі в другій половині XIX–XX ст. існувало чотири загальновідомі типи жіночих сорочок за способом крою їх плечової частини – тунікоподібна, з плечовими вставками, з суцільнокрійним рукавом і з кокеткою. Серед чоловічих поширеними були три типи – тунікоподібний, з плечовими вставками й з кокеткою. Локальні й локально-зональні варіації сорочок виявлялися у засобах з'єднання плечової вставки та рукавів зі станом, у розмірах і формах плечової вставки, рукавів, бічних бочків і підрукавних клинців (ласток, які розширювали пройму з метою забезпечення вільного руху рук), у характері призбирування верхньої й нижньої частини рукава та горловини, в оформленні пазушного розрізу, коміра й манжетів, у крої стану сорочки (її горизонтальному чи вертикальному членуванню). До того ж розміри усіх складових деталей сорочки й кількість полотнищ стану визначалися шириною саморобного полотна (у середньому 50 см), яку міг забезпечити за своїми можливостями ткацький верстат³¹³⁰.

Найстаріші сорочки як українців у цілому, так і подолян зокрема, мали тунікоподібний крій. Цей найбільш архаїчний тип крою у досліджуваній період зберігся переважно в чоловічих сорочках усіх подільських субрегіонів. Тунікоподібні натільні вироби кроїлися з одного центрального, перегнутого поперек полотнища. До утвореного стану сорочки з обох боків пришивалися під прямим кутом два поздовжньо перегнутих полотнища, тобто широкі рукави, а нижче – бочки (у половину полотна завширшки) та підрукавні клинці. Бочки додаються до стану сорочки в тому випадку, коли для пошиття виробу використовується вузче полотно. Якщо полотно широке, бочки не пришиваються. Ластка вшивається кутом під рукав і частину стану або під рукав і частину розрізаного бочка³¹³¹. По центру, на заломі стану, вирізувалася горловина й переважно глибокий пазушний розріз. Тунікоподібні чоловічі сорочки локально дещо відрізнялися. Так, на Буковинському Поділлі це був єдиний тип сорочок у чоловіків, довжиною до колін чи подекуди нижче стегон, лише з прямими, незібраними у манжет холошнями³¹³² й у більшості випадків без коміра³¹³³ з простою обшивкою навколо шиї³¹³⁴ (зрідка з відкладним коміром³¹³⁵) та зачасти з ластками³¹³⁶ й бічними бочками (прямими³¹³⁷ або косоклиніними³¹³⁸). Чоловічі сорочки в перекидку на Західному Поділлі мали більше внутрішніх локально-зональних варіацій^o – довжиною до колін (найчастіше у наддністрянських районах) чи нижче стегон, з прямими³¹³⁹ або зібраними у манжет рукавами (з брижами³¹⁴⁰), без коміра³¹⁴¹, з коміром-стійкою³¹⁴² чи відкладним коміром³¹⁴³, з підрукавними клинцями³¹⁴⁴ або без, з бічними бочками (прямими³¹⁴⁵ або косоклиніними³¹⁴⁶) або без і, нарешті, з бічними клинцями (по обидва боки³¹⁴⁷, пришитими від долу сорочки догори на одну-дві третини її довжини) або без. Тунікоподібні сорочки чоловіків Східного та Центрального Поділля були довжиною нижче стегон, з прямими³¹⁴⁸ або зібраними у манжет рукавами (з брижами чи з пришитими манжетами), без коміра (буденні сорочки), з коміром-стійкою³¹⁴⁹ чи відкладним³¹⁵⁰ коміром, з

³¹²⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 59.

³¹³⁰ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 59–62, 70–71; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 60.

³¹³¹ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 59.

³¹³² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4150, 7770, 8087/1, 10432, 16344, 17546.

³¹³³ Там само. III – 4150, 10432, 16344, 17546.

³¹³⁴ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст.... – С. 147; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 60.

³¹³⁵ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7770, 8087/1.

³¹³⁶ Там само. III – 4150, 7770, 8087/1, 10432, 16344, 17546.

³¹³⁷ Там само. III – 4150.

³¹³⁸ Там само. III – 10432, 17546.

³¹³⁹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 203, 1143, 13020, 13912, 14327, 17312, 20940.

³¹⁴⁰ Там само. КН – 15499; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2924.

³¹⁴¹ Там само. КН – 13912, 14327, 17312, 20940.

³¹⁴² Там само. КН – 13020, 15499; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2990;.

³¹⁴³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». КН – 20940; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2924.

³¹⁴⁴ Там само. Т – 2924.

³¹⁴⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 199.

³¹⁴⁶ Там само. КН – 199.

³¹⁴⁷ Там само. КН – 13912; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2989.

³¹⁴⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 545, 8853, 13108.

³¹⁴⁹ Там само. КН – 545.

³¹⁵⁰ Там само. КН – 8826, 8853, 13108.

підрукавними клинцями або без³¹⁵¹ та з бічними бочками (прямими або косоклинними) або зі станом трапецієподібного³¹⁵² крою (без клинців і бочків). Варто також зазначити, що якщо на Буковинському та Західному Поділлі чоловічі тунікоподібні сорочки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. вживалися як повсякденні, так і святкові й обрядові, то на Східному й у Центральному Поділлі їх носили переважно у будні³¹⁵³.

Жіночі сорочки подолянок тунікоподібного крою побутували переважно у вигляді буденного підтипу без коміра чи з коміром-стійкою, з бочками й ластками або без та лише із прямими холошнями. Святкові тунікоподібні сорочки були подекуди у вжитку в буковинських подолянках³¹⁵⁴. Святкові й обрядові перекидні сорочки жінок під назвою хлоп'янки (хлопнянки) з суцільно вишитими прямими рукавами та пазухою різнокольоровими рослинними орнаментами входять у вжиток з початку ХХ ст. на Буковинському Поділлі³¹⁵⁵ та в наддністрянських р-нах Західного Поділля³¹⁵⁶. Вони могли бути за способом крою вирізу горловини – без коміра або з відкладним коміром (одинарним чи подвійним), який пришивався спереду до вирізу горловини, за способом крою стану виробу – з бочками або без, за формою вирізу горловини – з круглим, овальним, прямокутним чи трапецієподібним вирізом, а за формою рукавів – з ластками або без. Крім того, прямі рукава та низ сорочок-хлоп'янок дуже часто доповнювався мереживом, вив'язаним гачком. Наприкінці 10-х рр. ХХ ст. з'являються хлоп'янки з призібраними рукавами у зборки (брижі)³¹⁵⁷ чи з манжетами³¹⁵⁸. На усій іншій території Поділля роль святкових і обрядових сорочок українок виконували уставкові й безуставкові натільні вироби.

Генетично продовжувала розвиток тунікоподібного крою уставкова або поликова сорочка, яка відома ще давнім слов'янам. А в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. сорочка з плечовими вставками була поширеною переважно в жіночому костюмі всіх слов'янських народів. Носили її й українські жінки та чоловіки³¹⁵⁹ практично усіх подільських субрегіонів. Плечові вставки (на Буковинському й Західному Поділлі – частіше вживалася назва *полики*, *уставки*, рідше *вуставки*, *плечики*³¹⁶⁰, на Східному – *вуставки*, *уставки*, зрідка *полики*, на Центральному – *полики*, *вуставки* й *уставки*) мали вигляд прямокутних (пізніше подекуди трапецієподібних) шматків полотна, які розширювали плечову частину виробу. Уставки вшивали між передньою та задньою пілками двома способами: по основі або по пітканню стану сорочки. Обидва способи траплялися як в українських загалом, так і подільських сорочках зокрема. Проте чисто українським типом крою дослідники визнали якраз сорочку зі вставками, вшитими по основі, яку найбільше полюбили й подільські селяни³¹⁶¹.

Чоловічі уставкові сорочки Західного, Східного та Центрального Поділля мали різноманітні варіанти за рахунок наявності коміра-стійки або виложистого коміра, пазушного відкритого або закритого планочкою розрізу по центру виробу або збоку із застібною, прикритою манишкою³¹⁶² (манішка, маніжка^o – накладна застібка), ласток (або без них), бічних бочків (прямих чи косоклинних або без них) та обов'язково зібраних у нижній частині рукавів у манжети (з брижами), з пришитими прямими манжетами (чохлами, дудами) до призібраних у складки або дрібні зборки (чи брижі) рукавів чи до рукавів, закладених у застрочені, середньої ширини, складки або з призібраними під облямівку (вузьку обшивку) краями рукавів (так звані зібрані «в чохла» або «в зморшку» рукави)³¹⁶³. Трапляється локальна назва західноподільської поликової сорочки – *кошуля*, рукави якої закінчувалися вузькими манжетами – *дудицями* – і зав'язувалися *тороками* або *снурками*, а комір застібався мідною шпонкою³¹⁶⁴.

Особливістю жіночих уставкових сорочок українок Поділля було те, що уставка, шириною в половину полотнища, була досить довгою, а вузький (зазвичай в одне полотнище) рукав пришивався до неї незбираним. Завдяки цьому сорочки були менш об'ємними у плечах та мали занижену лінію пришивання

³¹⁵¹ Там само. КН – 8853.

³¹⁵² Там само. КН – 13108.

³¹⁵³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 176–177.

³¹⁵⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 15519; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т^o – 1233.

³¹⁵⁵ Там само. Т – 1192; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 573, 4587, 7397, 17001, 18703, 19892; група «тканини». Т – 137, 657.

³¹⁵⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4809; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 795.

³¹⁵⁷ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської ... – С. 103.

³¹⁵⁸ Там само. – С. 98, 101–102; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 232.

³¹⁵⁹ Бурачинська Л. На Поділлі / Лідія Бурачинська // Наше життя (Нью-Йорк). – 1958. – Ч. 6. – червень. – С. 5.

³¹⁶⁰ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246, 296, 4080, 9530; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16821.

³¹⁶¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 60.

³¹⁶² Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 199.

³¹⁶³ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 63–64, 80–81; Лыганова Л. А. Сорочка-вышиванка конец ХХ – начало ХХ вв. – С. 15, 17.

³¹⁶⁴ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 264; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

рукава. Водночас побутували й сорочки з вставками, до яких рукав пришивали з призбируванням їх верхньої частини у декілька рядів дрібних збірок із зигзагами між ними – *пухликами* (уставкаві сорочки з *пухликами*³¹⁶⁵, *морщенки з пухликами*³¹⁶⁶ – іноді з широкими, у півтора полотнища, рукавами³¹⁶⁷) найчастіше на Східному та Центральному Поділлі. Оскільки вставки розширювали плечову частину сорочки й сприяли можливості призбирування горловини навколо шиї, то такі натільні вироби подоляни на всій території подільського регіону часто називали *морщенками*³¹⁶⁸ (*морщанки*³¹⁶⁹, *морщинки*³¹⁷⁰, *морцінки*³¹⁷¹, *морціянки* або сорочки зі «зморшкою», «зморщечкою»³¹⁷², «морщичкою»³¹⁷³, «морщинкою» чи зморщені сорочки)³¹⁷⁴. Серед жіночих сорочок зі вставками розрізняли свої локальні та локально-зональні підтипи. Так, на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля буденні поликові сорочки мали ширші та коротші плечові вставки, пришиті по пітканню (по ширині пілок стану), а святкові й обрядові характеризувалися вузькими й довгими поликами, пришитими по основі полотна (по довжині пілок стану)³¹⁷⁵. Для пошиття сорочки використовували, залежно від розміру, дві чи три пілки («півки») шириною 45–50 см. Залежно від способів крою пазушного розрізу тут виділяли уставкові сорочки з одним відкритим пазушним розрізом по центру на зав'язках; залежно від вирізу горловини – без коміра, з пишно зібраною горловиною у густі складки (брижі, «зморшки», «морщина», «підрамник») на нитку (з обметуванням горловини петельним швом чи без обметування); залежно від стану виробу – з бочками або без; залежно від низу рукавів – з призбираними на нитку (з обметувальним швом³¹⁷⁷) або під облямівку (вузьку обшивку) краями (так звані рукава, зібрані «в чохла» або «в зморшку») чи з манжетами, утвореними зібраними дрібними зборками (брижами та оздоблені вишивкою «по брижах» – в окремих селах Заставнівського р-ну Буковинського Поділля такі сорочки називали «брижанки»³¹⁷⁸); залежно від форми рукавів – з підрукавними клинцями або без. Як виняток дуже рідко трапляються морщинки з прямими рукавами – с.°Млинки, Хотинський р-н³¹⁷⁹, Буковинське Поділля. У наддністрянських районах Західного Поділля вузько локально мали поширення рясовані (гофровані, «рішені») поликові сорочки з дрібними складочками по всій площині рукавів нижче поликів³¹⁸⁰ та по станку чи подолку³¹⁸¹. На території Західного (окрім наддністрянських районів), Східного та Центрального Поділля широко побутували уставкові сорочки з одним пазушним відкритим або закритим планочкою розрізом по центру, із застібкою на один³¹⁸² (декілька) гудзиків (чи заклепок (затрасок)) або із зав'язками чи з одним пазушним розрізом збоку із застібкою, прикритою манишкою³¹⁸³ (манішкою, маніжкою), а також з ластками³¹⁸⁴ або без них, з бічними бочками та бічними клинцями або без них. Щодо крою вирізу горловини сорочки з вставками могли бути без коміра, з пишно зібраною горловиною на вузьку обшивку³¹⁸⁵ або на нитку (сорочки зі «зморшкою» чи «зморщечкою», з «морщичкою» чи «морщинкою», або «зморщені сорочки», «сорочки-морщинки», «морщанки», «морщенки», «морщинки»), з коміром-стійкою, пришитим³¹⁸⁶ чи утвореним зібраними та скріпченими вишивкою «по брижах» зборочками, або з виложистим³¹⁸⁷ (відкладним³¹⁸⁸, викладеним)

³¹⁶⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3570; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3424; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 59.

³¹⁶⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 60, 62.

³¹⁶⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 46.

³¹⁶⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320; Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 1264; група народний костюм. НК – 5, 194; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 570; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 6, 46, 92, 99, 100, 552.

³¹⁶⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2036, 4141, 4143, 7334, 7335, 7364, 7365, 7366, 7369, 8567, 8473, 16657; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1216.

³¹⁷⁰ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1232.

³¹⁷¹ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 25, 36–311.

³¹⁷² Костишина, М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 61.

³¹⁷³ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1362.

³¹⁷⁴ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 147.

³¹⁷⁵ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської... – С. 27–28; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19–20.

³¹⁷⁶ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19.

³¹⁷⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 684, 686, 957, 990, 1075.

³¹⁷⁸ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19.

³¹⁷⁹ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1232.

³¹⁸⁰ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 185; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6424.

³¹⁸¹ Савка Г. Одяговий жіночий комплекс південних районів Тернопілля... – С. 254.

³¹⁸² Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 552.

³¹⁸³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 194–195.

³¹⁸⁴ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 92, 99.

³¹⁸⁵ Там само. Т – 552.

³¹⁸⁶ Там само. Т – 6; УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 18780, 23074, 23076.

³¹⁸⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 92, 99.

³¹⁸⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1780.

коміром з гострими кутиками. Залежно від крою низу рукавів, вставкові сорочки західних, східних і центральних подолянок поділялися на вироби з призбираними на нитку (з обметувальним декоративним швом) або під облямівку³¹⁸⁹ (вузьку обшивку) краями, з пришитими прямими без оборки або з оборкою³¹⁹⁰ манжетами (чохлами, дудами) до призібраних у складки³¹⁹¹ або дрібні зборки³¹⁹² (брижі) рукавів чи до рукавів, закладених у застрочені, середньої ширини складки³¹⁹³, а також з манжетами, утвореними дрібними зборками (брижами з вишивкою «по брижах»).

Подільські сорочки з суцільнокрійним рукавом (безустановкові³¹⁹⁴, безустановкові³¹⁹⁵, або безполицові сорочки) були характерні лише для жіночого комплексу вбрання та переважали своїм вжитком у другій половині XIX – на початку XX ст. у Західному (рідше – в наддністрянських районах), Східному та Центральному субрегіонах. Верхня частина рукава, що мала форму вставки, пришивалася по основі або по підканню³¹⁹⁶. Варто зазначити, що локальні підтипи безустановкових сорочок українських подолянок аналогічні варіантам установкових натільних виробів за відповідними класифікаційними ознаками. Крім того, траплялися їх індивідуальні додаткові підтипи. Зокрема, безполицові сорочки за кроєм вирізу горловини були ще й без коміра з випущеною оборкою (шляркою) або з виложистим коміром більших розмірів (з гострими чи заокругленими кутиками) й іноді обшитим навколо по всій довжині шляркою. Щодо крою низу рукавів варіювали безустановкові сорочки з випущеною шляркою³¹⁹⁷ або пришитою оборкою³¹⁹⁸ та з манжетами, утвореними закладеними й застроченими середньої ширини складочками. Також у безустановкових типах частіше мають місце подільські жіночі сорочки з широкими рукавами (у півтора полотнища³¹⁹⁹), а стосовно крою низу – трапляються вироби зі шляркою з домотканого полотна по долу.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у чоловічому та жіночому натільному одязі українців Поділля з'являється новий тип сорочки – з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками, чи гестками (сорочки на кокетці³²⁰⁰, сорочки з кокеткою³²⁰¹, або «кокеточні»³²⁰² сорочки, сорочки-гестки³²⁰³, сорочки з гесткою³²⁰⁴, гестки³²⁰⁵, герстки, гестки з пухликами³²⁰⁶). Вони неначе еволюціонують від традиційного крою сорочок зі плечовими вставками, пришитими по підканню³²⁰⁷. Варто наголосити, що подільські чоловічі та жіночі сорочки з кокеткою мали свої регіонально-локальні відмінності. Так, серед чоловічих гесток³²⁰⁸ подолян найбільшого поширення мали сорочки з плечовими³²⁰⁹ або нагрудно-плечовими³²¹⁰ кокетками³²¹¹, які за конструктивним рішенням могли бути зі складочками (защипами) або без (під кокеткою), коміром-стійкою або відкладним коміром, з центральним, закритим планочкою пазушним розрізом або бічним пазушним розрізом із манішкою, з довгими прямими холошнями або рукавами, зібраними у зборки чи складки з пришитими до них манжетами, з бочками та ластками або без. На відміну від чоловічих, жіночі гестки найчастіше шилися з нагрудно-плечовими кокетками³²¹², зі складочками (защипами) або без (під кокеткою), четверним або коротким рукавом (оскільки у переважній більшості вони побутували як буденні вироби), іноді з пухликами³²¹³, без пазушного розрізу, без застібки або з застібкою збоку на плечі чи ззаду на спині (хоча застібки на плечовому шві або на спині можна розглядати як своєрідні способи розміщення розрізу пазушки), без коміра з обшивкою чи мереживом (вив'язаним гачком) або з коміром, пришитим наполовину горловини спереду, з прямими рукавами без манжет або з

³¹⁸⁹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 552.

³¹⁹⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1780.

³¹⁹¹ Там само. КН – 18780, 23076; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 6.

³¹⁹² Там само. Т – 92, 99.

³¹⁹³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23074.

³¹⁹⁴ Там само. КН – 986.

³¹⁹⁵ Там само. КН – 2032.

³¹⁹⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 62.

³¹⁹⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 2032.

³¹⁹⁸ Там само. КН – 986.

³¹⁹⁹ Там само. КН – 20089.

³²⁰⁰ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/9, 11/8, 11/7.

³²⁰¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 28088.

³²⁰² Там само. III – 28088.

³²⁰³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

³²⁰⁴ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 4155, 4156.

³²⁰⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1412.

³²⁰⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

³²⁰⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 62.

³²⁰⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2415.

³²⁰⁹ Там само. Т – 1743, 1974, 2229, 2859, 3588.

³²¹⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 199.

³²¹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2566, 2626, 2695, 2989, 6375, 9323.

³²¹² Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 8854.

³²¹³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

мереживом, з прямокутним, квадратним, круглим, овальним або трапецієподібним вирізом горловини та з бічними бочками, бічними й підрукавними клинцями або без. Також дещо покоротшала довжина жіночих сорочок з гестками, порівнянно з довгополими уставковими та безуставковими сорочками. Кам'янець-Подільському р-ні Центрального Поділля сорочка з гесткою з плечовою кокеткою, без підтички мала локальну місцеву назву – сорочка-полуботківка.

Усі названі вище типи жіночих натільних виробів – тунікоподібні (у т. ч. хлопнянки), уставкові, безуставкові та сорочки з кокетками за способом крою основи сорочки (тобто її горизонтальним видом членування) поділяють на додільні, з підточкою або до підточки³²¹⁴. Додільні³²¹⁵ (*вильотні*) сорочки мають суцільний стан, пошитий з одного шматка полотна. Сорочки з підточкою³²¹⁶ (*підтичкою* або до *підточки*, *підтички*) шують з відрізним станом (верхня частина (*станок*, *чохлик*, *попоясниця*) виробу була з тонкого полотна, а нижня (*підточка*, *підтичка*, *подолки*) – з грубішого полотна). Також вузьколокально існували сорочки до підточки, які вбирали окремо від підточки (підточка шилася у вигляді спідниці теж з полотна (відрізна підточка-спідниця або галька) – с. Вовківці, Борщівський р-н³²¹⁷, Західне Поділля)³²¹⁸. До речі, сорочка, шита з двох частин, вважається пізнішим явищем. Адже присутність підтички більше відповідає повсякденній натільній одіжі й зумовлена передусім практичною необхідністю, тоді як святкова чи обрядова сорочка мала бути виключно додільною. Одночасно дослідники знаходять в обох типах цих сорочок відбиток давніх форм. Зокрема, існує версія походження суцільнокрійної сорочки від реліктової форми плаща типу пончо, натомість сорочка з відрізним станом вважається генетично подібною до незшитого виду архаїчною натільного одягу³²¹⁹.

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. у результаті поширення крамних тканин (насамперед коленкору, значно ширшого за домоткане полотно) в українських, у т. ч. й подільських селах видозмінюється крій традиційних сорочок, зменшується кількість швів, ширшають рукави. Також наприкінці 10-х рр. XX ст. у вжиток входить новий тип натільного жіночого одягу – сорочки-блузки (блузи³²²⁰, блузки, блюзки) з фабричних матеріалів (перкалю, ситцю, штапелю тощо), довжиною до талії, різноманітних фасонів. Тому народні сорочки поступово починають виконувати роль білизни³²²¹. Траплялися блузи, кроєні з суцільнокрійними рукавами (рукав реглан), вперекидку без пазушного розрізу або з плечовим швом, переважно без бочків і ласток. Перші блузи були відомі з початку XX ст. на Західному Поділлі, окрім наддністрянських районів³²²², а з 30-х рр. XX ст. стають популярними на території всього Поділля, особливо серед дівчат. У 30-х рр. того ж століття в моду чоловіків приходять сорочки-косоворотки з підкрійним плечем, рукавом і проймою та одночасно зі збереженням традиційних доповнюючих деталей (коміра, манжет, манишки й т. д.), але вже не лише білого, а й чорного³²²³, зеленого, вишневого, синього та ін. кольорів³²²⁴.

Поясний або стеговий одяг. Оскільки поясний одяг зодягався на сорочку та прикривав нижню частину стану, він мав бути відповідним по крою, формі та художньому оздобленні до натільних виробів для створення загального гармонійного образу традиційного строю подільських селян. У свою чергу саме через це жіноча сорочка характеризувалася простотою конструкції своєї нижньої частини, адже останньої не було видно, окрім декорованого подолу переважно у святкових і обрядових сорочках³²²⁵. Більше того, на Поділлі локально існували жіночі стегові вироби (шарафани³²²⁶) та додаткові стегові вироби (нагрудні фартухи³²²⁷) з нагрудниками (про що детальніше буде зазначено нижче), під якими пазухи сорочок спеціально не вишивали, лише комір, рукави та подекуди пазушний розріз.

До чоловічого поясного одягу подолян відносять штани різноманітної форми та крою, які мають стародавнє походження. Ще в середині XIX ст. парубки вбиралися в штани лише після 15 років (на Поділлі подекуди й після 16–18 років)³²²⁸ – це був своєрідний український традиційний критерій чоловічої зрілості.

³²¹⁴ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 52; Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 147.

³²¹⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1780.

³²¹⁶ Там само. КН – 2032.

³²¹⁷ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

³²¹⁸ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 147.

³²¹⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 64.

³²²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2702.

³²²¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 68.

³²²² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 200–201.

³²²³ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.) ... – С. 70–73; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2626, 9323.

³²²⁴ Лыганова Л. А. Сорочка-вышиванка конец XX – начало XX вв... – С. 17.

³²²⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 68; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 17305, 23062.

³²²⁶ Там само. КН – 15930, 20339.

³²²⁷ Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 1103.

³²²⁸ Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі... – С. 137.

Про зазначену тривалість виникнення стегнових виробів чоловіків свідчать насамперед їх назви. Зокрема, на Поділлі в досліджуваний період часу побутували вузькі штани з найдавнішими загальнослов'янськими назвами *gачі* (полотняні *гатки* – Буковинське Поділля, *сукняні gачі* – Буковинське й Західне³²²⁹ Поділля), *порти* (*портки, поркениці, поркиниці, портаниці, портяниці*³²³⁰) та *холошні*³²³¹ (*суконні холоші* – Західне Поділля; *суконні* або *напівсуконні холошні* – Східне Поділля³²³²; *суконні холошні* – Центральне Поділля³²³³). Хоча терміни «холошні» («холоші», «колоші»³²³⁴), як і «ногавиці», використовувались одночасно й у значенні «штанини».

За такою ознакою різновиду крою штанів, як кількість швів (мається на увазі ширина виробу і довжина холошів) виокремлювали штани з вузькими, середніми (вужчими або неширокими) та широкими ногавицями. Найбільш поширеними штанами, котрі були у вжитку в усіх подільських локальних зонах, вважаються полотняні портяниці з вужчого крою ногавицями в буковинських і західних наддністрянських подолян та дещо ширшого крою – в усіх інших подолян.

Крім вужчих, українські чоловіки Східного Поділля здавна носили широкі «матнисті»³²³⁵ полотняні штани під назвою «шаровари», які разом з тим відрізнялися від традиційних козацьких шароварів, що «мотнею вулицю мели»³²³⁶. На Східному Поділлі відомі полотняні сподні не дуже «матнисті» (дешевші за вартістю) та з матнею, «шириною в Чорне море» (дорожчі)³²³⁷. Останні мали ще назву *гайдавери*³²³⁸. Такий широкий крій тут був у вжитку до кінця XIX ст., доки їх не змінили штани міського крою з вузькими штанинами³²³⁹.

За головним класифікаційним критерієм крою чоловічого поясного одягу – способом поєднання двох холош (тобто формою дна) – розрізняють штани з: ромбоподібним дном (холоші зшиваються між собою за допомогою квадратної вставки, складеної по діагоналі); прямокутним дном (холоші з'єднуються за рахунок вшитої між ними великої прямокутної вставки, складеної навпіл); неглибоким трикутним дном (холоші зшиваються за допомогою невеличких трикутних клинів, які вставлені позаду); неглибоким безклинним дном³²⁴⁰. На Поділлі найчастіше побутували вузькі штани з ромбоподібним³²⁴¹ дном та широкі – з прямокутним дном. Зокрема, ще у XIX ст. на території Східного Поділля спостерігається перехід від широких матнистих штанів до виробів з вужчими ногавицями. Якщо стародавні шаровари мали прямокутні вставки між холошнями, то у вужчих штанах холоші з'єднувалися дещо під кутом за допомогою ромбоподібної (квадратної) вставки, складеної по діагоналі, яка утворювала два клини³²⁴².

За важливою ознакою оформлення краю верхньої частини поясного одягу та способом його утримання на талії виділяли чоловічі штани з підігнутим і прошитим у вигляді широкого рубця краєм для протягування шнура – очкура (штани «до очкура»³²⁴³) або штани зі вшитим поясом, що застібався на один-два гудзики чи гапником³²⁴⁴ під ремінь (штани «до паска»³²⁴⁵). Варто зазначити, що у середині XIX – на початку XX ст. найбільш поширеними у подолян були чоловічі штани «до очкура», «з очкурнею» чи «на очкурі». Наприклад, давні східноподільські штани «на очкурі», в три пілки, між «колошами» (штанинами) містили клин трикутної форми, зшитий із двох клинців та характеризувалися штанинами, звуженими донизу, або широкими. Вже на початку XX ст. поширення набувають штани «до паска» з пришитим поясом, із застібкою на гудзику, іноді з кишеньками³²⁴⁶.

Серед подільського жіночого стегового одягу другої половини XIX – початку XX ст. виокремлюють такі основні його типи: незшитий (одно- або двоплатовий), частково зшитий розпашний, зшитий глухий³²⁴⁷ та додатковий поясний одяг.

³²²⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9178.

³²³⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 144, 233.

³²³¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 68–69.

³²³² Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.

³²³³ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 151.

³²³⁴ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 71–73.

³²³⁵ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 416.

³²³⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 71.

³²³⁷ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 151.

³²³⁸ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.

³²³⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 71.

³²⁴⁰ Там само. – С. 71.

³²⁴¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4544.

³²⁴² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 71.

³²⁴³ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 950; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4151, 4585, 8087/2, 10431, 16825, 17547; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 56.

³²⁴⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 71.

³²⁴⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1975, 2853; Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4544; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16345.

³²⁴⁶ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 71–73.

³²⁴⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 71.

Так, незшитий тип поясного одягу подолянок складається з одного полотнища – одноплатова запаска або двох полотнищ – двоплатова запаска. Зауважимо, що сорочка й один чи кілька шматків тканини, які охоплювали нижню частину стану, вважаються архаїчним і загальним для східнослов'янських народів комплексом жіночого вбрання. Тому запаска у вигляді прямокутного полотнища є одним найдавніших елементів незшитого одягу, який трапляється на території майже всієї України, в т. ч. й Поділля, та мав при цьому свої регіонально-локальні варіації оформлення³²⁴⁸. Зокрема, у вжитку подільських українок у XIX – на початку XX ст. були ткані вовняні як одноплатові³²⁴⁹, так і двоплатові³²⁵⁰ (ширша і вужча) запаски. У 10-х^орр. XX ст. залишилися практично лише одноплатові запаски, ткані, з килимовим орнаментом³²⁵¹ або поперечними смугами³²⁵².

Також подолянки носили одноплатовий незшитий (із суцільного поперечно розташованого полотнища) або частково зшитий (з кількох поздовжніх, частково зшитих шматків сукна³²⁵³) розпашний стегновий одяг прямокутного крою – *горбатки*³²⁵⁴ (*горботки*, *горбатки*), *гуні* (*гуньки*³²⁵⁵), *катраниці* (*запаски-катраниці*, *катринці*³²⁵⁶ (*гунька*, *юбка*)³²⁵⁷), *обгортки*³²⁵⁸, *опинки*³²⁵⁹, *фати* (*фоти*³²⁶⁰, *фоти з фустами*), які локально-зонально відрізнялися тканим орнаментом та колористикою. Названими підтипами одягу жінки обгорталися поверх сорочки та закріплювали їх на талії поясом³²⁶¹. Вузьколокально також побутувала підфота – обгортка у вигляді прямокутного полотнища білої фабричної тканини з тканим геометричним орнаментом і тороками по низу, яка зодягалася під фоту (с. Мосорівка³²⁶², Заставнівський^ор-н, Буковинське Поділля).

Одночасно із вищеназваними жіночими виробами перехідною формою від незшитого до зшитого поясного одягу можна назвати плахту. Це дуже давній вид одягу у вигляді частково зшитих розпашних шматків тканини з клітчастим малюнком³²⁶³. Упродовж XIX ст. плахта була компонентом святкового костюма на Східному та в південних районах Центрального Поділля. Виготовлялася плахта з двох полотнищ (гривок), півтора-два метри завдовжки, які зшивалися десь наполовину або на дві третини. Отриманий виріб перегинали удвоє так, щоб зшита частина охоплювала стан ззаду, а незшиті крила (криси) вільно звисали з обох боків. Плахту також підперізували поясом, під який зрідка могли підтикати передні кути крил плахти. З-під крил, котрі позаду розходилися, виднілася частина зшитої половини плахти³²⁶⁴. У вжитку подолянок був й інший підтип плахти, а саме, без зовнішніх крил, неначе півплахти, утвореної двома зшитими пілками³²⁶⁵. Локально плахта траплялася на Східному³²⁶⁶ (с. Ягідне, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл.³²⁶⁷; м. Бердичів, Житомирська обл.³²⁶⁸; Балтський р-н, Одеська обл.³²⁶⁹, подільські райони Кіровоградської та Черкаської обл.) та в південних районах Центрального (с. Мазники, Деражнянський р-н³²⁷⁰) Поділля тощо.

До зшитих типів жіночого подільського стегнового одягу XIX ст. відносили спідниці із домашніх вовняних, напіввовняних чи полотняних тканин, а з кінця XIX ст. – й із фабричних тканин. До речі, конструкція спідниці безпосередньо свідчить про її спільність із розпашними стегновими виробами. Зрідка спідниці шили з одного, взятого впоперек, білого або вибійчаного полотна. Залежно від призначення спідниці, локальних місцевих традицій і заможності господині, змінювалася кількість полотнищ у її крої. Зшиті полотнища призбирувалися у зборки або закладалися у дрібні складки зверху і пришивалися до

³²⁴⁸ Там само. – С. 71–72.

³²⁴⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530; Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 1401.

³²⁵⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

³²⁵¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2352, 2412 (V), 2498, 2703, 2708, 2709, 2710, 2829, 6610.

³²⁵² Там само. Т – 273, 439, 570, 1555, 2177, 2558, 8727, 8798; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

³²⁵³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240, 425.

³²⁵⁴ Там само. Т – 425, 4087, 5507; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 557.

³²⁵⁵ Там само. Т – 3936.

³²⁵⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 809, 810.

³²⁵⁷ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16.

³²⁵⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240.

³²⁵⁹ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

³²⁶⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1629.

³²⁶¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 74.

³²⁶² Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1094.

³²⁶³ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 428.

³²⁶⁴ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 250; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 74;

³²⁶⁵ Там само. – С. 74; Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. 24.

³²⁶⁶ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 560, 600.

³²⁶⁷ Там само. Т – 250.

³²⁶⁸ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 622.

³²⁶⁹ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 533.

³²⁷⁰ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. 24.

пояса. Часто передня пілка спідниці з горішнім розрізом і зав'язками не призбирувалася, оскільки ховалася під фартух³²⁷¹. Спідниці користувалися попитом в українок усіх субрегіонів Поділля, проте різнилися локально-зональними назвами, а ще кольоровою гамою та орнаментальними мотивами³²⁷².

Прикладами подільських спідниць з білого полотна є галька (з двох або трьох пілок, оздоблена широкою смугою орнаменту – Західне Поділля³²⁷³) та спідниця полотняна (підтичка, підточка, подолок – як окрема нижня частина натільного виробу, розширена одним або двома бічними клинцями та використовувалась до короткої сорочки під запаску – Заставнівський р-н³²⁷⁴, Буковинське Поділля; сс.°Вовківці³²⁷⁵, Кривче³²⁷⁶, Борщівський р-н³²⁷⁷, Західне Поділля; с. Гораївка³²⁷⁸, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

На території України мали поширення спідниці, прикрашені вибійчаним малюнком із білого полотна чи з яскравої тканини, вибійки³²⁷⁹. Серед такого підтипу спідниць подолянки полюбляли: *бурку* (спідниця з домотканого вибитого полотна з геометричним орнаментом у три пілки, які пишно зібрані, – м. Тернопіль, Західне Поділля³²⁸⁰), *димку* (смугаста полотняна спідниця – м. Заліщики, Західне Поділля³²⁸¹), *друкованицю* (вибійка або димка – полотняна спідниця з друкованим узором; у три, пишно зібраних, пілки – м. Тернопіль, Західне Поділля³²⁸²; Поділля), *мальованку* (з домотканого узорчастого вибитого полотна), *шаленівку* (шालянівка, спідниця шалінова³²⁸³ – вибійчана спідниця з домотканого полотна з рослинним орнаментом).

Подекуди в північних районах Поділля з майже прозорої вовняної тканини у тонкі смуги або клітинку подільські селянки шили спідницю-літник (літник³²⁸⁴) або юбку (домоткана в кольорову клітинку спідниця у зборки – с. Кузьмин, Красилівський р-н, Центральне Поділля). Спідниці-літники носили й українки північних районів Західного³²⁸⁵, Східного та Центрального³²⁸⁶ Поділля.

У другій половині XIX ст. на Кіровоградщині була відома спідниця з нагрудником – так званий шарафан із тканини вишневих, жовто-коричневих чи фіолетових кольорів³²⁸⁷. Крім того, на початку XX ст. шарафани у вигляді плаття без рукавів приталеного крою, з відрізною й призбраною у зборки талією, стягнутою тонким пояском, з глибоким розрізом до пояса на також призбраній спинці, з сірої, темно-зеленої або чорної тканини побутували у Кодимському р-ні³²⁸⁸ Одеської області³²⁸⁹ на Східному Поділлі. Останні зі споду підшивалися широкою лиштвою з кольорової однотонної чи візерунчастої тканини.

Однак наприкінці XIX ст. плахта, двоплатова запаска, а також спідниці з саморобних матеріалів в Україні загалом та на Поділлі у т. ч. практично вийшли з користування в результаті заміни домотканого стегового одягу спідницями з крамних тканин. Народна одіж із часом перебирала роль лише обрядового або святкового вбрання. В іншому випадку давні елементи традиційного строю просто доношувалися подолянами літнього віку. Разом з тим пишні й оригінально декоровані спідниці з фабричних матеріалів одразу прийшли до смаку молоді та заможним селянкам як святкові. Подільські спідниці з покупних кольорових однотонних або візерунчастих тканин кроїлися з трьох-шести пілок та закладалися у дрібні збори (ряси³²⁹⁰ – спідниці «на брижах»³²⁹¹) або складки (спідниці «на фалдах»³²⁹²; гофровані³²⁹³, рисовані, рясні або рясовані спідниці). Потім зібрані збори (складки) вгорі міцно закріплювалися ниткою й доповнювалися зав'язками чи вшивалися у пояс (пасок). Кількість полотниць у спідниці знову ж таки передавала інформацію про добробут хазяйки³²⁹⁴.

³²⁷¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

³²⁷² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 75.

³²⁷³ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

³²⁷⁴ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

³²⁷⁵ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

³²⁷⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 291.

³²⁷⁷ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

³²⁷⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1124.

³²⁷⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 76.

³²⁸⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

³²⁸¹ Там само. Т – 371.

³²⁸² Там само. Т – 391.

³²⁸³ Там само. Т – 252, 2527.

³²⁸⁴ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 477.

³²⁸⁵ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

³²⁸⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 477.

³²⁸⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 76.

³²⁸⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20339.

³²⁸⁹ Там само. КН – 15930.

³²⁹⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

³²⁹¹ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69.

³²⁹² Там само. – С. 69; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3682.

³²⁹³ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 529.

³²⁹⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 76.

Локального поширення на Поділлі здобули такі підтипи поясних жіночих виробів з крамних матеріалів та різної конструкції, як: гранатова спідниця (темно-синя оксамитова спідниця в три пілки, призібраних у складки – Підволочиський р-н, Західне Поділля³²⁹⁵), мушестрова, або смушестрова спідниця (оксамитова спідниця – Підволочиський р-н, Західне Поділля³²⁹⁶), пікова спідниця (з тонкої вовняної фабричної тканини бордового кольору з узорною фактурою – Бучацький р-н, Західне Поділля³²⁹⁷), спідниця «на всі розміри» (рясно призібрана бавовняна спідниця вишневого кольору з тканим блискучим геометрично-рослинним орнаментом чорного відтінку, зі споду підшита ситцем, – с. Жабокрич³²⁹⁸, Крижопільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), спідниця у рубчики (Новоушицький р-н, Центральне Поділля); спідниця у дрібні «ряси» (зібрана у збори святкова чорна сатинова спідниця з чотирьох пілок на вузькому поясі («пасок»), з ситцевою лиштвою зі споду – смт Літин³²⁹⁹, Вінниччина, Східне Поділля; дрібно призібрана весільна чорна спідниця з шести пілок на вузькому поясі, зі споду «підбита» червоною лиштвою, – с. Уяринці³³⁰⁰, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; рясна призібрана у зборки спідниця з чотирьох пілок темно-коричневого кольору, зі споду з темно-синьою лиштвою – смт Крижопіль³³⁰¹, Вінниччина, Східне Поділля; зібрана у збори спідниця з трьох пілок на вузькому поясі-зав'язці – Ульяновський р-н³³⁰², Кіровоградська обл., Східне Поділля; зібрана у збори спідниця з шести пілок на вузькому поясі з гудзиком – Голованівський р-н³³⁰³, Кіровоградська обл., Східне Поділля); репсова спідниця (Гусятинський р-н, Західне Поділля³³⁰⁴); рясована спідниця, або цісарська (спідниця тонкововняна темно-синього кольору у білі смужки, пошита з трьох прямих пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки³³⁰⁵, – Підволочиський р-н, Західне Поділля³³⁰⁶; Волочиський р-н, Центральне Поділля); спідниця в «ряси» (тонкововняна яскраво-синього кольору в чотири пілки, зібраних у дрібні, двічі прострочені, в поясі складки, без пояса на гудзику, зі споду «підбита» візерунковим сатином, – с. Кацмазів³³⁰⁷, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; темно-синя спідниця в три пілки, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, з тонким пояском на зав'язках, зі споду підшита квітчастою тканиною, – с. Горбівці³³⁰⁸, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; темно-синя спідниця у п'ять пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, з тонким паском на зав'язках, зі споду підшита червоною тканиною, – с. Горбівці³³⁰⁹, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; чорна спідниця з бавовняної тканини у шість пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, прострочені «на фалдах», з тонким пояском на зав'язках, зі споду «підбита» сіро-блакитним сатином, – с. Бірків³³¹⁰, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); спідниця шестиклінка (спідниця з шести пілок – с. Багачівка, Кривоозерський р-н, Миколаївська обл.³³¹¹, Східне Поділля³³¹²); шаленівка (шалянівка, спідниця шалінова – вибійчана спідниця з фабричної вовняної тканини з рослинним орнаментом; спідниця шеланова, або квітчаста – Теребовлянський і Тернопільський р-ни, Західне Поділля³³¹³); юбка (зелена кашемірова спідниця у складки, з чорним оксамитовим поясом – с. Адамівка³³¹⁴, Віньковецький р-н, Центральне Поділля; чорна сатинова спідниця у зборки, підшита зі споду сірою тканиною, – с. Слобідка³³¹⁵, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; коричнева вовняна спідниця у складки – с. Песець³³¹⁶, Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Серед додаткового поясного одягу на всій території України та зараз і в усіх субрегіонах Поділля у побуті селян мали місце й фартухи-запаски, які поєднували зі зшитими формами стегнових виробів. З кінця XIX ст. фартухи, що традиційно й надалі йменували запасками, вбиралися у комплекси зі спідницями з

³²⁹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2414.

³²⁹⁶ Там само. Т – 2366, 2414.

³²⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2835, 2859.

³²⁹⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1780.

³²⁹⁹ Там само. Т – 2235.

³³⁰⁰ Там само. Т – 2693.

³³⁰¹ Там само. Т – 2218.

³³⁰² Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/53.

³³⁰³ Там само. НД – 11/46.

³³⁰⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1350.

³³⁰⁵ Там само. Т – 896.

³³⁰⁶ Там само. Група «тканини». Т – 2409.

³³⁰⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3362.

³³⁰⁸ Там само. Т – 2743.

³³⁰⁹ Там само. Т – 2746.

³³¹⁰ Там само. Т – 3682.

³³¹¹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 71.

³³¹² Матейко К. Український народний одяг... – С. 186; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530;

Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 1401.

³³¹³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 252, 700.

³³¹⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 575.

³³¹⁵ Там само. Т – 1749.

³³¹⁶ Там само. Т – 1658.

кранних тканин. Чим далі з появою фабричних матеріалів (перкалю, ситцю, вовни тощо) видозмінилися й фартухи-запаски³³¹⁷. Залежно від матеріалу подільських запасок та фартухів змінювався їх крій (однорусні (звичайні прямокутні) або пізніші дворусні (довгі прямокутні, носилися в перекидку), зі зборами чи складочками або без), оздоблення і місцеві назви. До того ж подільські фартухи за кроєм можна поділити на два види: одноплатові прямі (однорусні) та двоплатові прямі (дворусні) або двоплатові призбирані (однорусні). Так, ширина одноплатових фартухів залежала від ширини домотканого полотна. Двоплатові прямі фартухи шили з двох, з'єднаних впоперек, полотнищ, які перегинали навпіл на талії так, що верхня частина виробу дещо перекидала нижню. Тому двоплатові поперечні фартухи за конструкцією були схожими до рушників «в перекидку». У свою чергу двоплатові призбирані фартухи з поздовжнім з'єднанням пілок шили із м'яких фабричних тканин (міткаль, тонкововняні тканини, шовк) та в обов'язковому порядку призбирували вгорі з огляду на велику ширину двох зшитих поздовж пілок³³¹⁸.

Наприклад, розглянемо деякі локальні варіанти додаткового стегового одягу подолянок: фартухи-запаски (запаски-фартухи або запаски ткані вовняні однорусні (Західне³³¹⁹ і Східне Поділля³³²⁰; Поділля) та дворусні (з тороками вгорі і внизу, носилися вперекидку – Західне Поділля³³²¹), полотняні (вишиті дворусні запаски з домотканого полотна з тороками – Західне Поділля³³²²) чи з набивних або оксамитових тканин (прямокутні запаски оксамитові – Західне Поділля³³²³), фартухи (прямі або в зборочку чи складочку попередниці, хвартухи – з вовняних³³²⁴, полотняних (білі фартухи³³²⁵ (білий фартух з вушками на пояску³³²⁶) – Західне³³²⁷, Східне³³²⁸ і Центральне Поділля³³²⁹), оксамитових³³³⁰ та ін. тканин). Локально-зонально також виділяються: нагрудний фартух із трапецієподібним нагрудником, суцільнокрійним або відрізним (прямим чи зі складочками), і з тонкими зав'язками для підтримання на шії й на талії (суцільнокрійний фартух-нагрудник – Бершадський р-н³³³¹, відрізнний фартух-нагрудник – Чечельницький р-н³³³², Вінниччина, Східне Поділля) та вовняні хустки (Східне й Центральне Поділля; турпани з китицями, фусти (набивні шалі з бахромою)³³³³ – склалися вчетверо, Буковинське Поділля).

Нагрудний, або плечовий одяг. Як допоміжний комплекс вбрання подоляни використовували нагрудний безрукавний і рукавний одяг, який прикривав верхню частину стану та разом підкреслював загальний образ народного костюма.

У свою чергу, залежно від матеріалу до підгрупи безрукавного жіночого й чоловічого типів плечового одягу належали вироби з тканин та хутра, що характеризувався багатим різновидом крою. Передусім еволюційне ускладнення крою жіночих старовинних прямоспинних форм безрукавок із доморобного сукна спостерігається завдяки вшиванню додаткових клинів (вусів) для розширення низу виробу. Побутували такі безрукавки зачасти під назвою *катанки*, іноді – *керсетки*. З кінця XIX ст. керсетки шують вже з різноманітних фабричних тканин, які краще драпіруються. Тому згодом клини змінюються на бантові (накладні) збори, які все ще йменують вусами³³³⁴. На території Поділля катанки були у вжитку в селянок Східного субрегіону, а керсетки з клинами – Східного³³³⁵ та східних районів Центрального³³³⁶ Поділля.

Локально-зональні конструктивні варіації подільських жіночих керсеток (корсеток) виявлялися у відрізнному або невідрізнному крої низу, у розміщенні лінії розширення керсетки (на рівні грудей або талії), у формі клинів (трикутні або трапецієподібні), кількості та способі вшивання клинів, у загальній довжині виробу тощо. Крім того, керсетки були без коміра, із заокругленим чи клиноподібним вирізом горловини, з кишнями або без, з фігурними клапани різноманітних форм або без³³³⁷.

³³¹⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 72, 76.

³³¹⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 171–172.

³³¹⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1040, 1205.

³³²⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 949.

³³²¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1039, 1230, 2295.

³³²² Там само. Т – 1894, 6506.

³³²³ Там само. Т – 2793.

³³²⁴ Там само. Т – 1242; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4711.

³³²⁵ Там само. Т – 3389; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1243, 2855, 2975; Фонди ХОКМ. Т – 2058.

³³²⁶ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

³³²⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1243, 2855, 2975.

³³²⁸ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/67.

³³²⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

³³³⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1182.

³³³¹ Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 1103.

³³³² Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу (вбрання). КВ – 279.

³³³³ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник ... – С. 69–70.

³³³⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 76–78.

³³³⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3437.

³³³⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1437.

³³³⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 78–79.

Так, короткі корсетки подолянки шили відрізними у талії з призібраним у дрібні складки низом. До прикладу, корсетка з крамної тканини вишневого кольору, приталеного крою з відрізним та закладеним у дрібні складки пишним низом, на полотняній підкладці, декорована смугами чорної тканини, застібається по середині стану на чотири гаплички і один гудзик – с. Дзюньків³³³⁸, Погребищенський р-н, Вінниччина, Східне Поділля.

Корсетки, довжиною до середини стегон, щільно прилягали по лінії грудей, мали завищену талію, спереду вільного, розширеного донизу крою, ззаду зі вставними клинами або закладеними складками на рівні грудей чи талії. Зокрема, на Східному Поділлі носили довгі корсетки з: вовняної тканини з набивним малюнком чорно-сірого кольору, позаду з п'ятьма клинами на рівні грудей, однією ширшою передньою пілкою на гапличках, яка оздоблена смугами чорного оксамиту, кишеньками й фігурним оксамитовим клапаном (Вінниччина³³³⁹); або чорного оксамиту такого ж крою, декоровану смугами коричневого оксамиту й також кишеньками та фігурним оксамитовим клапаном (Вінниччина³³⁴⁰). Натомість на території Центрального Поділля у вжитку були корсетки вільного крою спереду, відрізні у спинці ззаду, зі вставними закладеними складками, прикрашені кишеньками, а також смугами навколо горловини й пройми рукавів, а іноді по низу – смугами з оксамиту (с. Заставці³³⁴¹, Старосинявський р-н).

Загальний образ і силует традиційного комплексу вбрання подолянок тієї чи іншої вузьколокальної зони залежав не лише від крою, а й від способу носіння корсетки. Так, на Хмельниччині (Центральне Поділля) та Вінниччині (Східне Поділля) зодягнена на сорочку корсетка застібалася справа наліво й створювала відповідну форму завдяки особливостям свого крою. На Черкащині й у Христинівському районі (Східне Поділля) корсетка підперізувалася широким поясом-рушником, щедро оздобленим тканим або вишитим орнаментом, що сприяло виразності костюма³³⁴².

Під місцевою назвою «корсетка» на Східному Поділлі траплялися також короткі, прямоспинного крою безрукавки (схожі на жилетки), а під локально-зональними назвами «корсет» («кірсетка») на Західному Поділлі – прямоспинні довгі або середньої довжини безрукавні вироби (аналоги камізельок). Зокрема, коротка ситцева коричневого кольору корсетка, на полотняній домотканій підкладці, прямоспинного крою, із застібкою на 6 гудзиків, коміром-стійкою, декорована широкою смугою чорної тканини та вузькою обшивкою з червоної тканини (с. Новоселиця³³⁴³, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Окрім корсеток, на Східному й Центральному Поділлі поширення мали жилетки (жилети). Це безрукавки прямоспинного або приталеного крою, довжиною до талії, з фабричної тканини, з неглибоким вирізом горловини та подекуди з коміром-стійкою й кишеньками. Наприклад, жіноча жилетка приталеного крою з тканини малинового кольору, з відрізним, трішки розширеним низом з чорної тканини, коміром-стійкою та накладними кишеньками (с. Новооживотів³³⁴⁴, Оратівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), коротка жилетка з чорної бавовняної тканини, приталеного крою, вишита геометрично-рослинним орнаментом (с. Івашківці³³⁴⁵, Новоушицький р-н, Центральне Поділля) або жилетка з фабричної вовняної тканини, без коміра, з кишеньками з оксамиту (с. Косиківці³³⁴⁶, Новоушицький р-н, Центральне Поділля). А також короткі жіночі жилети приталеного крою, з відрізною по талії широкою планкою, дещо розширеною донизу, імітацією двобортних пілок, потаємною застібкою на гудзиках, коміром-стійкою і накладними кишеньками – з бордового оксамиту та чорними оксамитовими вставками (с. Якимівка³³⁴⁷, Оратівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), з коричневого оксамиту та чорними оксамитовими вставками (с. Новооживотів³³⁴⁸, Оратівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Якщо на Східному та в східних районах Центрального Поділля частина жіночих безрукавок за кроєм і декором була схожа до наддніпрянських корсеток, то на Західному та в суміжних західних районах Центрального Поділля певні підтипи безрукавок з тканини нагадували аналогічні вироби з Опілля. Науковець Л. Булгакова-Ситник, досліджуючи західноподільські безрукавки з тканини, визначила їх місце побутування у центральних районах Тернопільщини (Бережанський, Гусятинський, Козівський, Підволочиський і Тернопільський)³³⁴⁹. Проте, по-перше, відповідно до історико-етнографічного районування України Бережанський та Козівський райони вчені відносять до Опілля, а не до Поділля. По-друге, згідно з аналізом експонатів безрукавок із тканини із фондів Тернопільського обласного

³³³⁸ Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу (вбрання). КВ – 300.

³³³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3437.

³³⁴⁰ Там само. Т – 3438.

³³⁴¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1437.

³³⁴² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 78.

³³⁴³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2130.

³³⁴⁴ Там само. Т – 3378.

³³⁴⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1729.

³³⁴⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 167, 170.

³³⁴⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3911.

³³⁴⁸ Там само. Т – 3377.

³³⁴⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 164.

краєзнавчого музею, на Західному Поділлі вони були розповсюджені не тільки в Гусятинському³³⁵⁰, Підволочиському³³⁵¹ і Тернопільському³³⁵² районах, але й також у Бучацькому³³⁵³, Тербовлянському³³⁵⁴ та Чортківському³³⁵⁵. Тобто в усіх подільських районах Тернопілля, окрім Заліщицького та Борщівського, де носили хутряні безрукавки.

Локально-зональні особливості жіночих безрукавок Західного Поділля та західних районів Центрального Поділля визначаються насамперед за кроєм і декором. У свою чергу варіативність крою прослідковується у довжині виробів: короткі (до талії), середні (або подовжені – до стегон), довгі (нижче стегон).

Короткі безрукавки мали такі різновиди місцевих вузьколокальних назв: *горсети*³³⁵⁶ (горсетки³³⁵⁷, горсики³³⁵⁸, горсити³³⁵⁹), кірсетки³³⁶⁰ та *станіки*³³⁶¹ (станічки). За кроєм вони були прямоспинні (розширені донизу чи рівні) або приталені та характеризувалися наявністю пришивних клапанів (ланців) по низу або без них, вузького коміра-стійки чи без нього, застібки на гудзички (8–10 штук) або гаплички й мілкового вирізу горловини.

Середні або подовжені безрукавки (байбараки, безрукавки, горсети або лейбики, жупани та камізьльки) мали ледь приталений крій, застібку на один-два гаплички на талії, виріз горловини глибокий, без коміра, зрідка – кишеньки.

Довгі безрукавки (*горсети*, *жупани*, *камізьльки*³³⁶², *кафтани*³³⁶³, *кептарі*³³⁶⁴, *кірсетки*³³⁶⁵ та *сердаки*³³⁶⁶) шили більш приталеного крою, іноді по заду з відрізною спинкою на талії з її подальшим призбируванням, застіркою на один-два гаплички та переважно з глибоким вирізом горловини без коміра. Вибір тканини для безрукавок звичайно залежав від заможності подільських селянок. Усі підтипи безрукавок зазвичай підшивали домотканним полотном зі споду³³⁶⁷, часто смугастим, а з початку ХХ ст. також ситцем.

До прикладу, західні подолянки полюбили довгі та середньої довжини, щедро вишиті нитками або бісером, склярусом і лелітками, камізьльки з чорного тонкововняного сукна (с. Товстолуг³³⁶⁸, Тернопільський р-н³³⁶⁹ і Чортківський р-н³³⁷⁰, Західне Поділля). Центральноподільські селянки подекуди носили вишиті нитками камізьльки³³⁷¹ середньої довжини з чорної вовняної тканини. На Східному Поділлі у вжитку були прямоспинні камізьльки з різних фабричних тканин, обшиті на полах тасьмою (самоточкою)³³⁷². Крім цього, в с. Дмитрівка³³⁷³ Бердичівського р-ну Житомирської обл. (Східне Поділля) побутувала довга безрукавка з квітчастого ситцю на підкладці, відрізна на спинці та призібрана у поясі, а спереду призібрана від лінії грудей і декорована смугами оксамиту під назвою «жупан». На Буковинському Поділлі зрідка траплялися жіночі камізьльки з чорної вовняної тканини на підкладці у Хотинському районі, оскільки буковинські подолянки переважно носили хутряні безрукавки різного крою. Локально-зонально в Заставнівському районі Буковинського Поділля виготовляли кептарі (киптарі) у вигляді довгополих безрукавок з набивної вовняної або шовкової тканини та з хутряним верхом і низом від лінії грудей. Натомість під такою ж назвою на Західному Поділлі (с. Зубрець, Бучацький р-н³³⁷⁴) існували довгі оксамитові безрукавки, вишиті гарусом, бісером і лелітками.

³³⁵⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1349, 2102, 7310.

³³⁵¹ Там само. Т – 795.

³³⁵² Там само. Т – 1187, 1211, 2347, 2778.

³³⁵³ Там само. Т – 490, 491, 1225, 2834, 2927.

³³⁵⁴ Там само. Т – 3102, 9454.

³³⁵⁵ Там само. Т – 7226, 7302.

³³⁵⁶ Там само. Т – 7310.

³³⁵⁷ Там само. Т – 491.

³³⁵⁸ Там само. Т – 7308.

³³⁵⁹ Там само. Т – 7218.

³³⁶⁰ Там само. Т – 1225.

³³⁶¹ Там само. Т – 2834.

³³⁶² Там само. Т – 1187.

³³⁶³ Там само. Т – 795.

³³⁶⁴ Там само. Т – 2927.

³³⁶⁵ Там само. Т – 795.

³³⁶⁶ Там само. Т – 1211.

³³⁶⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 165–166.

³³⁶⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2347.

³³⁶⁹ Там само. Т – 2778.

³³⁷⁰ Там само. Т – 1187.

³³⁷¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 132.

³³⁷² Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

³³⁷³ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1547.

³³⁷⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2927.

Подільський чоловічий безрукавний одяг був прямоспинного крою, але локально дещо різнився за назвами. Так, чоловіки Буковинського Поділля зодягали камізьки лише в Хотинському районі, бо зазвичай буковинські подоляни надавали перевагу хутряним безрукавним виробам. На Західному Поділлі нагрудний чоловічий одяг представлений сукняними брусликами прямоспинного крою, а з кінця XIX ст. також камізьками з фабричних тканин³³⁷⁵. Східно- та центральноподільська плечова одіж без рукавів українців включала прямоспинні бунди з доморобного сукна, а з кінця XIX ст. ще й безрукавки, безрукавки-нагрудники та жилетки (жилети) з фабричних тканин. Наприклад, прямоспинна чоловіча жилетка з коричневої тканини, з призібраною на хлястик спинкою, без коміра (с. Студена³³⁷⁶, Піщанський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Значною різноманітністю за кроєм характеризуються подільські хутряні безрукавки, які були поширеними на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля й зрідка побутовали у наддністрянському Кам'янець-Подільському районі Центрального Поділля. Відсутність рукавів у безрукавних виробках з овчини свідчила про їх більш ранній ступінь розвитку, порівняно з верхнім хутряним одягом – кожухами. Практичність, зручність та життєва необхідність хутряних безрукавок з огляду на специфіку клімату в гірських та передгірських районах зумовили їх багатомісцеве використання.

Існувало два способи виготовлення хутряних безрукавок. Перший (давніший) – коли одну велику шкіру перегинали навпіл, посередині на згині вирізували отвір для шиї, а від утвореного отвору вздовж через середину розтинали половину шкіри на дві передні поли. Варто зауважити, що цей примітивний прямоспинний перегинковий крій з часом став головним для інших типів верхнього одягу й не лише з хутра.

Другий спосіб полягав у використанні для пошиття хутряної безрукавки двох шкір. Такі вироби мали підкроєні бочки, котрі оздоблювали прямою чи з зубцями смужкою сап'яну³³⁷⁷.

Вузьколокальні особливості крою безрукавних виробів з овчини полягали у їх формі (перегинкового крою чи з плечовим швом³³⁷⁸, прямоспинні, розширені чи звужені донизу, з прямою чи заниженою лінією плеча, з глибокою чи мілкою проймою рукава, з цільнокрійними чи відрізними короткими рукавами або без них), довжині (короткополі, подовжені чи довгополі), наявності відкладного стоячого або шалеподібного коміра чи без нього, з кишеньками (однією або двома) чи без. Особливо різнилися вони способами оздоблення, орнаментальними мотивами та колоритом. Залежно від довжини в зазначених вище субрегіонах Поділля побутовали такі місцеві назви хутряних безрукавок, як чоловічих, так і жіночих (різниця могла бути лише в окремих деталях крою та декорі, і то не завжди): *короткополі* – кептарці (кептарики), *кожушки* (кожушини), *лейбики* (кептарі, кептарики, кожушки); подовжені – *кіптарі*, *лейбики*; довгополі – *кептарі* (киптарі), *кожушки* (кожушини, кожухи), *мінтяни* (минтяни³³⁷⁹, мунтяни³³⁸⁰, цурканки (гуцуляки)³³⁸¹).

До прикладу, на Буковинському Поділлі у вжитку українських селян були довгополі кептарі (киптарі) ледь розширеного донизу крою, короткополі прямоспинні кептарці (кептарики), прямоспинні довжиною трохи нижче пояса кіптарі, довгополі безрукавні кожушки (кожухи, кожушини – с. Погорілівка, Заставнівський р-н) та довгополі трапецієподібної форми, оздоблені хутром тхора, мінтяни (минтяни³³⁸², мунтяни³³⁸³, цурканки (гуцуляки)³³⁸⁴ – Заставнівський р-н³³⁸⁵). На Західному Поділлі поширення мали короткі кожушини з цільнокроєними короткими рукавами (с. Шупарка, Борщівський р-н³³⁸⁶), жіночі короткі кожушки (півкожушки, куці кожушки) з короткими рукавами (с. Королівка Борщівського р-ну, с. Мишків Заліщицького р-ну)³³⁸⁷, жіночі короткі кожушки перегинкового крою з відкладним шалеподібним коміром (с. Лисичники Заліщицького р-ну³³⁸⁸), короткі лейбики³³⁸⁹ (кептарі³³⁹⁰, кептарики³³⁹¹, кожушки³³⁹²) та подовжені

³³⁷⁵ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

³³⁷⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 2643.

³³⁷⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 95–96

³³⁷⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 127.

³³⁷⁹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

³³⁸⁰ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

³³⁸¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

³³⁸² Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

³³⁸³ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

³³⁸⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

³³⁸⁵ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7294.

³³⁸⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5510.

³³⁸⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126–127.

³³⁸⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2069.

³³⁸⁹ Там само. Т – 235, 275, 1145, 1427, 1430.

³³⁹⁰ Там само. Т – 233, 1427.

³³⁹¹ Там само. Т – 3387.

³³⁹² Там само. Т – 419, 1427.

лейбики³³⁹³. У Кам'янець-Подільському р-ні³³⁹⁴ (Центральне Поділля) подекуди носили короткі лейбики.

Підгрупу нагрудного рукавного одягу подільських селянок (за винятком Буковинського Поділля) у другій половині XIX ст. складають старовинні форми виробів з рукавами, у вигляді полотняних чи сукняних курток (куртаків), катанок та літників (прямоспинних, піджачного типу³³⁹⁵). Наприкінці XIX ст. на зміну давнім типам одіжі у вжитку подолянок з'являються також кофти (кофти, кофти-польки)³³⁹⁶ зі складками в талії³³⁹⁷, а на початку XX ст. внаслідок міських модних тенденцій стають популярними різноманітні покупні кофти, переважно з легких тканин. Вироби приталеного крою носили назву «кофта» («кофточка»), а прямого – «піджак» («піджачок»). Різнилися у крої кофти ще й формою рукава (прямий вузький чи більш об'ємний на манжеті) та наявністю або відсутністю коміра. Також під впливом міського костюма поширення набувають вироби піджачного типу з сукна чи інших крамних матеріалів, іноді на ваті³³⁹⁸.

Вузьколокально на Західному Поділлі побутовали кабатки (кабати) з чорного або синього оксамиту, приталені та розкльошені від талії (с. Базар, Чортківський р-н³³⁹⁹). Східні подолянки зодягали вовняні кафтанки (кафтанчики, хахтанки)³⁴⁰⁰, димові кафтани (з димки)³⁴⁰¹, полотняні з вибитим рослинним орнаментом катанки та сатинові қацавейки (қацабаї, қацафайки)³⁴⁰². У с. Саражинка Балтського р-ну Одеської обл., що на Східному Поділлі³⁴⁰³, були у вжитку бавовняні польки на ваті з підкладкою, донизу розширені, з відкладним коміром. На території Центрального Поділля подекуди зафіксовані кафтани, катанки й також сатинові жакети жіночого приталеного крою³⁴⁰⁴.

Наприкінці XIX ст. подільські чоловіки, окрім території Буковинського Поділля, використовували як плечовий рукавний одяг, переважно прямоспинного крою қацабайки, піджаки та полотняні білі або смугасті куртки (куртаки – густо зібрані по низу) на Західному Поділлі³⁴⁰⁵, бунди³⁴⁰⁶, куртки (куртаки), піджаки, піджаки-бунди, френчі³⁴⁰⁷ – на Східному Поділлі бунди, жакети, куртки (куртаки), піджаки – у Центральному субрегіоні досліджуваної історико-етнографічної території.

Верхній, або становий одяг. Традиційний верхній одяг подільських українців за ознакою сезонності поділявся на осінньо-весняний та зимовий. Адже влітку селяни в прохолодну погоду носили допоміжні нагрудні вироби. Проте серед осінньо-весняного й зимового одягу існував особливий тип виробів – плащоподібні або плащові, котрі зодягали в негоду чи в дорогу поверх перших двох підгруп станового одягу. Варто зазначити, що крій верхнього вбрання подолян різної статі та віку практично нічим не відрізнявся. Незначні відмінності стосувалися тільки довжини, кольору чи способів декорування означених одягових компонентів.

Враховуючи кліматичні умови подільського історико-етнографічного регіону, найширше в українських селян побутовували осінньо-весняний верхній одяг, що характеризувався багатим розмаїттям матеріалів, крою та оздоблення. Реліктовий глухий верхній одяг у другій половині XIX – на початку XX ст. в Україні загалом та на Поділлі в т. ч. практично не траплявся. Натомість розвивався розпашний тип станових виробів. Значно стійкішою виявилася така давня ознака одягу наших предків, як відсутність рукавів, що знайшла своє відображення у подільській гуні з фальшивими рукавами³⁴⁰⁸, яка накидалася на плечі³⁴⁰⁹.

Форми традиційного верхнього осінньо-весняного одягу з доморобного (пізніше фабричного) сукна залежали від типу крою спинки, способу з'єднання її з передньою пілкою по лінії плеча, довжини виробу та наявності доповнюючих деталей. Беручи до уваги критерій – тип крою спинки, можна виділити такі три конструктивні варіанти верхнього народного одягу українців Поділля: вільний прямоспинний (тунікоподібний) крій; прямоспинний, розширений бічними (боковими) клинами (фалдами) донизу (халатоподібний, трапецієподібний або плащеподібний крій); приталений крій, з невідрізною, частково

³³⁹³ Там само. Т – 2914.

³³⁹⁴ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

³³⁹⁵ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

³³⁹⁶ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 274.

³³⁹⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

³³⁹⁸ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80.

³³⁹⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7214, 7219, 7220.

³⁴⁰⁰ Пономар Л. Народний одяг... – С. 255.

³⁴⁰¹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

³⁴⁰² Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

³⁴⁰³ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4545.

³⁴⁰⁴ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 170.

³⁴⁰⁵ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

³⁴⁰⁶ Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

³⁴⁰⁷ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 227.

³⁴⁰⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

³⁴⁰⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 81

(підрізною) чи повністю відрізною спинкою або відрізи по талії³⁴¹⁰. У свою чергу вироби з невідрізною спинкою мали по боках або ще й позаду вставні клинці (вуса, рясч чи фалди). Вироби з підрізною спинкою характеризувалися вставними клинами або складками позаду. Вироби з повністю відрізною спинкою або відрізи у талії були позаду на талії призбирані у зборки чи складки, частково з боків, чи по всій спинці. Одягові компоненти усіх трьох варіантів викроювалися з перегнутого полотнища, тобто в перекидку, тому не мали плечових швів³⁴¹¹. Перераховані конструктивні варіанти відрізнялися між собою також довжиною, яка залежала від призначення одягу й разом була його локально-зональною ознакою: *короткий* (довжиною до талії або до середини колін), *середньої довжини* (до колін) та *довгий* (нижче колін або до п'ят) верхній одяг. Доповненнями в названих варіантах крою могли бути *капюшон* (башлик, бородиця, богородиця³⁴¹², відлога, вилога, капиця або капуза³⁴¹³, каптур, кобка), *відкладний* (гострокутний чи шалеподібний) або *стоячий комір*³⁴¹⁴ та *вилоги* (закавраші) на рукавах.

Найдавніший, мається на увазі прямий, крій зберегли окремі типи верхнього одягу аж до початку ХХ ст. Передусім це подільські гуня (без коміра – Гусятинський р-н, Західне Поділля³⁴¹⁵) та манта (Західне Поділля), а також короткий сардак (сардак з невисоким коміром-стійкою, а з початку ХХ ст. – і з відкладним коміром (сс. Погорілівка, Чорний Потік³⁴¹⁶, Заставнівський р-н та с. Пригородок³⁴¹⁷, Хотинський р-н, Буковинське Поділля). Їх часто застосовували як обрядовий одяг та носили наопашки³⁴¹⁸. Також на території Центрального Поділля жінки подекуди зодягали в накидку прямоспинного крою чуганини, які мали відкладний комір і зашиті рукави, що використовувалися замість торбинок (Вінковоцький р-н³⁴¹⁹).

Одночасно з прямоспинним розвивався верхній одяг трапецієподібного крою, розширений донизу бічними клинами. Причому вузькою частиною клини вшивалися по боках у пройму, створюючи таким чином більшу об'ємність одягу. З огляду на заміну цього типу крою згодом більш розвинутими формами, свого часу він теж вважався архаїчним і в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. найбільше траплявся в плащових виробках для негоди, котрі носили поверх інших видів верхнього осінньо-весняного та зимового одягу³⁴²⁰. Прикладами плащового типу крою на Поділлі є: бунда з відкладним коміром (Підволочиський р-н³⁴²¹, Західне Поділля); бурка з відкладним коміром (с. Наливайка, Голованівський р-н³⁴²², Кіровоградська обл., Східне Поділля), гуня (гунька) з шалевим коміром, який звисав на спині кутиком (Східне Поділля; с. °Кадиївці³⁴²³ Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля) або з коміром-стійкою (с. Пилипче, Борщівський р-н, Західне Поділля³⁴²⁴); катанка з капюшоном (Східне Поділля); манта з невисоким стоячим коміром і великим відкладним чотирикутним коміром (рідше капюшоном), який звисав на спині майже до талії (мантина сс. Орестівка³⁴²⁵, Чепоноси³⁴²⁶ Хотинський р-н, Буковинське Поділля; Східне Поділля; с. °Гринчук³⁴²⁷, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля); опанча із коміром стійкою та бородицею (с. Кривче³⁴²⁸, Борщівський р-н, Західне Поділля³⁴²⁹; Гайсинський р-н, Вінницької обл., Східне Поділля; с. °Мазники, Деражнянський р-н, с. Княжпіль, Кам'янець-Подільський р-н і Новоушицький р-н³⁴³⁰, Центральне Поділля) або з великим відкладним коміром, який на спині переходив у чотирикутник (Хотинський р-н³⁴³¹, Буковинське Поділля); сардак³⁴³² (сардак³⁴³³) з коміром-стійкою (сардак з «вусами» – Заліщицький р-н, Західне Поділля³⁴³⁴). Варто зазначити, що плащовий одяг шився частіше з одного або

³⁴¹⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект .... – С. 124; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 81–82.

³⁴¹¹ Там само. – С. 81–82.

³⁴¹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 212, 2181.

³⁴¹³ Там само. Т – 2507.

³⁴¹⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 124.

³⁴¹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7455.

³⁴¹⁶ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1488.

³⁴¹⁷ Там само. ОДВ – 51.

³⁴¹⁸ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 81–82.

³⁴¹⁹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 102.

³⁴²⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 82.

³⁴²¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2391, 7121.

³⁴²² Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/86.

³⁴²³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

³⁴²⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2627.

³⁴²⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

³⁴²⁶ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 3.

³⁴²⁷ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 483.

³⁴²⁸ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3327.

³⁴²⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 212, 2181.

³⁴³⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

³⁴³¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 524.

³⁴³² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8609.

³⁴³³ Там само. Т – 272, 1135.

³⁴³⁴ Там само. Т – 8609.

двох перегнутих по плечах довгих полотниць сукна без застібок, а тому заперізувався поясом³⁴³⁵.

Такий же прямоспинний крій, з двома боковими фалдами, притаманний іншим виробам, що зодягалися вже окремо, а саме: *пешеку* із коміром стійкою (сіряк – Бучацький р-н, Західне Поділля³⁴³⁶) та *сірійці* (сірійка з «вусами» – с. Пригородок³⁴³⁷, Хотинський р-н, Буковинське Поділля).

На території Поділля значного поширення у XIX ст. набули різні види верхнього одягу приталеного крою з характерною об'ємністю за рахунок вшитих від лінії талії бічних клинів, які зрідка могли закладатися у кілька зборів. До того ж ранні форми цього типу виробів також зберігали верхню частину прямоспинною³⁴³⁸. Невідрізнений, звужений у талії та розширений донизу двома клинами крій спостерігався у давніх подільських свитах з відкладним (виложистим) коміром (с. Антонівка³⁴³⁹, Томашпільський р-н, Вінниччина та с. Пиріжна³⁴⁴⁰, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля), з коміром-стійкою або вилогою (Західне Поділля), які були у вжитку ще на межі XIX–XX ст.

Наступне збільшення кількості клинів у нижній частині суцільнокрійного в талії верхнього одягу зумовило виникнення приталеної (під стан) багатоклинної (спочатку з трьома клинами) свити, довжиною до колін і нижче. Вона побутувала на значній території України, зокрема й на Поділлі. З часом цей крій зазнав вдосконалення внаслідок розрізання спинки по вертикалі від горловини до низу виробу та подекуди заміни трикутних або трапецієподібних клинів глибокими, іноді подвійними зборами. У свою чергу такі інновації спричинили зміну загального силуету³⁴⁴¹. Одяг аналогічного крою західні подоляни виготовляли під назвою «кафтани» із виложистим коміром (Підволочиський р-н³⁴⁴²).

Іншим способом розширення нижньої частини верхнього одягу, а разом і ускладнення його прямоспинного крою, було часткове підрізання спинки по лінії талії та вшивання прямокутних клинів (рясів). Наприклад, у свиті з підрізними бочками (з рясами й прохідкою) звужувалася, проте завжди залишалася суцільнокрійною частина спинки – прохідка. Число зборів зростало завдяки звуженню верхньої частини у талії та використанню допоміжних широких клинів у нижній частині³⁴⁴³. Зокрема, на Західному Поділлі жінки полюбили свити з білого, брунатного, сірого або чорного сукна, прямоспинного крою, з приталеними підрізними спинками та клинами, зі стоячим або виложистим коміром, а чоловіки – ще й із «кобкою». Східноподільські жінки носили свити з коричневого сукна прямоспинного крою, з підрізами по талії ззаду в боках і закладеними складками та з вузьким шалевим коміром – «шалюкою» (с. °Кобелецьке³⁴⁴⁴, Тиврівський р-н). Жіночі свитки з Центрального Поділля були злегка розширеними донизу бічними клинцями, з підрізною спиною і закладеними зборами та з шалевим коміром (Кам'янець-Подільський³⁴⁴⁵ і Чемеровецький р-ни). Також подільські українці свити з підрізними спинками, розширеними до низу призібраними клинцями і викладеним коміром, називали ще й *чугайнами* (чугайнками, чугайнками³⁴⁴⁶ – с. °Потуш Тиврівського р-ну³⁴⁴⁷, с. Носківці Жмеринського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля³⁴⁴⁸) або *капотами* (Західне Поділля)³⁴⁴⁹. Варто зауважити, що подільська свита з підрізною спинкою й зі зборами, з білого або сірого саморобного сукна, існувала одночасно з багатоклинною і була поширена практично до початку XX ст.³⁴⁵⁰

Зрідка, але траплялися на Поділлі й більш пізні форми верхнього одягу – з повністю відрізною спинкою по лінії талії та зборами на спині або з повністю відрізною та призбираною в талії нижньою частиною. До першого підтипу крою з суцільними передніми пілками відносилися жіночі свити зі стоячим або виложистим коміром, а чоловічі – з відлогою (Західне Поділля), кунтуші з вилогами на рукавах та відкладним коміром, чугаї (Кодимський р-н³⁴⁵¹, Одеська обл., Східне Поділля й Кам'янець-Подільський р-н³⁴⁵², сс. Вахнівці³⁴⁵³ і Слобідка Новоушицького р-ну, Центральне Поділля), жіночі чужки (Поділля³⁴⁵⁴)

³⁴³⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 82.

³⁴³⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2943.

³⁴³⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 53.

³⁴³⁸ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 82–83

³⁴³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2691.

³⁴⁴⁰ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3322.

³⁴⁴¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83

³⁴⁴² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2374.

³⁴⁴³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83.

³⁴⁴⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2049.

³⁴⁴⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1275.

³⁴⁴⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83–84.

³⁴⁴⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2215.

³⁴⁴⁸ Там само. Т – 2783.

³⁴⁴⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83–84.

³⁴⁵⁰ Там само. – С. 83.

³⁴⁵¹ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3417.

³⁴⁵² Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник ... – С. 102.

³⁴⁵³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 758.

³⁴⁵⁴ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник ... – С. 102.

тощо. Подекуди у вжитку подолян був також і другий підтип пізньої форми станового одягу з передніми пілками, відрізними по талії³⁴⁵⁵, під назвами – «сіряк»³⁴⁵⁶ (сірак, сірячина – Чортківський р-н³⁴⁵⁷, Західне Поділля) жіночий довжиною до колін або до середини колін, з доморобного білого, темно-коричневого, сірого або чорного сукна, з широким відкладним коміром, відрізний у талії й рясований по низу (Новоушицький р-н, Центральне Поділля), та «чемерка» (чимарка, чимерка) з відрізним станом навкруги, довжиною нижче колін, з викладеним або стоячим коміром (Східне та Центральне Поділля).

Поряд з верхнім осінньо-весняним одягом з доморобного сукна українці Поділля носили й станові вироби з домотканого тонкого або чиноватого полотна чи лляної тканини з вибитими зображеннями (вибійки³⁴⁵⁸), а з поширенням фабричних матеріалів – з крамного тонкововняного сукна, китайки, репсу, черкасіну, штофу. Для декорування також використовували атлас, вельвет, оксамит, парчу тощо. Подільський верхній одяг із фабричних тканин шили халатоподібного крою чи приталеним, з невідрізною³⁴⁵⁹, підрізною³⁴⁶⁰ або відрізною³⁴⁶¹ спинкою, а також на підкладці та при необхідності утеплювали тонким шаром клоччя чи вати³⁴⁶². Зокрема, серед полотняних виробів траплялися прямоспинні або з підрізною спинкою *каптани* (с. Полупанівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля³⁴⁶³), *прямоспинні плахти* (плахтини – Гусятинський р-н, Західне Поділля³⁴⁶⁴), прямоспинні з бічними клинами *полотнянки*³⁴⁶⁵ та з відрізною по талії спинкою *юпки* (біла свитка, кафтан, «приятелька» – Тернопільський р-н, Західне Поділля³⁴⁶⁶). З крамного сукна шили прямоспинні й розширені донизу «бурнуси» (Східне Поділля) та «катанки» (Теребовлянський р-н³⁴⁶⁷, Західне Поділля), а ще з відрізною спинкою «польки», облямовані чорним атласом або вельветом (Західне³⁴⁶⁸, Східне та Центральне Поділля). З інших крамних тканин побутували – *жупан* жіночий з чорної тканини, відрізною талією і двома складками позаду та оксамитовим коміром (Підволочиський р-н³⁴⁶⁹, Західне Поділля); *кабат* жіночий з оксамиту, розширений від талії (Чортківський р-н, Західне Поділля); *капота*³⁴⁷⁰ жіноча зі смугастої біло-чорної або біло-синьої крамної тканини, вільна в талії, з трьома і більше зборами на спинці, маленьким виложистим коміром або без нього (Східне Поділля); *катанка* жіноча з тонких крамних тканин, приталеного крою на ваті (Східне Поділля) та *полька* жіноча ватована з чорної тканини (Східне³⁴⁷¹ та Центральне Поділля).

Одяг із хутра. В другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. різноманітний та оригінальний традиційний зимовий одяг із хутра українців загалом, подолян зокрема, був результатом добре розвинутого вівчарства й шкіряного промислу, які у котрий раз підтверджував високий рівень розвитку таланту й смаку народних майстрів³⁴⁷².

Передусім хутряний зимовий одяг поділявся на кожухи некриті (нагольні) та кожухи, криті тонким фабричним сукном або напівсукном. За ознакою крою серед українських кожухів виокремлювали вільні прямоспинні, розширені донизу (тулуб'ясті) та приталені (під стан), відрізні по талії і призьбрані на спині й з боків (у збори або клинці). З огляду на довжину розрізняли короткі (до талії або середини стегна), середньої довжини (до колін або трохи нижче) та довгі (до п'ят) кожухи. Варто наголосити, що форма й насамперед довжина кожухів певною мірою також залежали від географічного розташування, рельєфу місцевості та особливостей господарської діяльності селян. До прикладу, у рівнинних районах кожухи були довшими й більш об'ємними, ніж у передгірських районах, тим паче у гірських. У досліджуваний період у вжитку українців Поділля були одночасно два типи нагольних кожухів – довгі (прямоспинного крою, розширені донизу великими фалдами тулуб'ясті кожухи або з відрізною талією, призьбрані на спинці й боках) та середньої довжини (приталеного крою з суцільнокрійною спиною чи відрізні по талії і призьбрані на спині й з боків або не призьбрані на спинці). Некриті короткі кожухи прямоспинного крою з архаїчними рисами в декоруванні були притаманні для Буковинського та Наддністрянських районів Західного

³⁴⁵⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 84.

³⁴⁵⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7545.

³⁴⁵⁷ Там само. Т – 7445.

³⁴⁵⁸ Там само. Т – 898.

³⁴⁵⁹ Там само. Т – 7456.

³⁴⁶⁰ Там само. Т – 898.

³⁴⁶¹ Там само. Т – 396.

³⁴⁶² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 85.

³⁴⁶³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 898.

³⁴⁶⁴ Там само. Т – 7456.

³⁴⁶⁵ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 96.

³⁴⁶⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 396.

³⁴⁶⁷ Там само. Т – 2660.

³⁴⁶⁸ Там само. Т – 2452.

³⁴⁶⁹ Там само. Т – 7219.

³⁴⁷⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 85.

³⁴⁷¹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 96.

³⁴⁷² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 91–92.

Поділля³⁴⁷³, а також зрідка побутували на півдні Центрального Поділля. Подекуди траплялися на Поділлі й кожухи довжиною до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном, приталеного крою зі зборами³⁴⁷⁴.

Для пошиття довгих до п'ят тулуб'ястих кожухів селяни використовували 8–9 шкур. Такі вироби зачасти мали стоячий або виложистий комір (сміт Чечельник³⁴⁷⁵, Вінницька обл., Східне Поділля). Помітної різниці в основних деталях крою жіночих і чоловічих кожухів не проглядалось. Тому не рідко у малозаможних подолян один кожух був на всю сім'ю. Відмінності могли спостерігатися у формі коміра, його прикрашанні чи кольоровій гамі смушок³⁴⁷⁶. В усіх локальних зонах Поділля до Першої світової війни побутували довгі, відрізні у талії кожухи (призібрані – Західне Поділля³⁴⁷⁷, «під стан» – Східне Поділля³⁴⁷⁸, вишитий білий довгий кожух – с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля). На Буковинському Поділлі їх називали за часом побутування – «австрійські»³⁴⁷⁹ кожухи, «з подолками» чи «старі кожухи» (с. Погорілівка³⁴⁸⁰, Заставнівський р-н). Виготовляли такі кожухи з 6–7 овечих шкур, перегинаючи найбільшу з них надвоє для викроювання верхньої частини. Нижню частину кожуха (так звану «спідницю») робили в клини, які рясно призбирували з обох боків. До того ж практично цілу шкуру брали для коміра, адже він сягав половини спинки виробу³⁴⁸¹.

Подільські кожухи середньої довжини шили переважно приталеного крою, відрізними по талії й призбираними на спині та з боків (або непризбірані на спинці), а іноді з суцільнокрійною спиною, ледь розширеними донизу. Для їх створення селяни брали 5–6 овечих шкур. Відрізні кожухи мали приталену й звужену спинку, а нижня частина утворювалася чотирма (подекуди трьома) призбираними клиноподібними пілками (фалдами). Приталені відрізні кожухи подоляни доповнювали стоячим або відкладним коміром та прорізними кишнями. Зокрема, відрізний білий жіночий кожух з коміром-стійкою (м.°Заставна³⁴⁸² та с.°Мосорівка³⁴⁸³, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; с.°Слобідка³⁴⁸⁴ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля) та відрізний білий кожух з відкладним прямокутним коміром (с. Лисичники³⁴⁸⁵ Заліщицького р-ну, сс. Бабинці³⁴⁸⁶, Кривче³⁴⁸⁷, Пилипче³⁴⁸⁸ Борщівського р-ну, Західне Поділля). Приталені відрізні кожухи довжиною 70–80 см із призбіраною спинкою (пояскові) особливо мали популярність на території Буковинського та Західного Поділля³⁴⁸⁹. Траплялися й інші назви відрізних кожухів, а саме: *кушини* (спендзарі³⁴⁹⁰ – Буковинське Поділля) та *тулуби* (Східне Поділля³⁴⁹¹). В свою чергу подільські кожухи приталеного крою з суцільнокрійною спиною, ледь розширені донизу, доповнювалися коміром-стійкою та прорізними кишнями (наприклад, кожущок коричнево-рудого кольору (місцева назва «червоний») – с. Дубівці³⁴⁹², Тернопільський р-н, Західне Поділля).

Потрібно також додати, що характерними ознаками крою кожухів Буковинського³⁴⁹³ та Західного³⁴⁹⁴ Поділля були односторонність та відсутність плечового шва. Тому вони застібалися на оригінальні, виплетені зі шкіри, гудзики та петлі, а декоративна аплікація й вишивка розміщувалися симетрично на двох пілках. Натомість кожухи Східного³⁴⁹⁵ Поділля мали великий запах, а оздоблення домінувало на правій полі³⁴⁹⁶. На території Центрального³⁴⁹⁷ Поділля траплялися кожухи обох різновидів, хоча переважали кожухи з запахом³⁴⁹⁸.

³⁴⁷³ Там само. – С. 92.

³⁴⁷⁴ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/100.

³⁴⁷⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

³⁴⁷⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 93.

³⁴⁷⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 253, 894, 2495, 2942, 3035, 3036.

³⁴⁷⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2621.

³⁴⁷⁹ Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець XIX – перша половина XX ст.)... – С. 161.

³⁴⁸⁰ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст.... – С. 165.

³⁴⁸¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 94–95.

³⁴⁸² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

³⁴⁸³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1072.

³⁴⁸⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

³⁴⁸⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2086.

³⁴⁸⁶ Там само. Т – 8760.

³⁴⁸⁷ Там само. Т – 214.

³⁴⁸⁸ Там само. Т – 9094.

³⁴⁸⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 94.

³⁴⁹⁰ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 228.

³⁴⁹¹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 99.

³⁴⁹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1018, 1157.

³⁴⁹³ Фонди НМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1072.

³⁴⁹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2240.

³⁴⁹⁵ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/109.

³⁴⁹⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 95.

³⁴⁹⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

³⁴⁹⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898.

Серед коротких нагольних, прямоспинних кожухів на Поділлі побували наступні їх підтипи: *бунда* (с. Пищатинці³⁴⁹⁹, Борщівський р-н, Західне Поділля), *кептарі рукавні й кожушанки* (Буковинське Поділля), *кожушки* (куці кожушки – Буковинське Поділля; *кожушок синього кольору* – с. Великі Чорнокінці³⁵⁰⁰, Чортківський р-н, Західне Поділля), *кожушки* (кожухи – Городоцький р-н, Центральне Поділля) та *мінтяни* (мунтяни) з рукавами (с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Крім цього, у другій половині XIX ст. на Поділлі подекуди входять у вжиток заможних селян кожухи, довжиною до колін, криті тонким фабричним сукном або напівсукном, приталеного крою, розширені донизу клинами. Їх комір, манжети, поли й низ облямовувалися хутром³⁵⁰¹. Зокрема, бекеші (бекешки), криті синім сукном (Західне й Східне Поділля (бекеш, критий сукном сіро-зеленого кольору³⁵⁰² або бекеша, крита чорним сукном – с. Наливайка, Голованівський р-н³⁵⁰³, Кіровоградська обл.)) й чоловічі кунтуші, криті сукном (Буковинське Поділля).

Проте наприкінці XIX – на початку XX ст. овчинно-кожушані кустарні промисли подільських селян суттєво зменшуються внаслідок поширення фабричних тканин та зростання цін на вихідну сировину. Тому оригінальні й самобутні, яскраво декоровані кожухи поступово виходять із побуту подолян. Насамперед це стосуються довгих білих кожухів, оскільки вони вважалися менш практичними у вжитку. Натомість перевага певний час надається більш зручним червонодубленим кожухам. Однак змін зазнають форми кожухів, дрібнішають розміри їх деталей. Як наслідок, довше побутують комфортніші в роботі кожушки під стан. На території Східного та подекуди Центрального Поділля на початку XX ст. селяни починають носити різноманітний ватяний зимовий одяг із крамних матеріалів³⁵⁰⁴.

Отож, характерні способи крою та конструкції компонентів убрання другої половини XIX ст. – початку XX ст. поступово зазнавали змін під впливом переходу від народних ремесел до фабричного виробництва, зменшення кількості домотканих і доморобних матеріалів через довготривалість і складність процесів їх створення та зростання попиту на привозні матеріали, що ставали дедалі доступнішими в побуті. В свою чергу це спричинило модифікації у способах крою, форм та конструкцій складових усіх компонентів традиційного комплексу й передусім натільного, стегнового, нагрудного та верхнього одягу. Ці трансформації пов'язані з переходом від поєднання архаїчних ознак з ускладненими й вдосконаленими типами кроїв виробів у другій половині XIX ст. до гармонійної адаптації побутуючих традиційних форм з впливами культури міської ноші в напрямку полегшених конструкцій і їх практичності в носінні на початку XX ст.

4.3. Прийоми й техніки нанесення та розміщення декору

У другій половині XIX – на початку XX ст. колористика й фактура доморобних матеріалів українців Поділля являли собою виразне тло для різних прийомів і технік нанесення та розміщення декору. Так, однотонні тканини органічно поєднувалися з орнаментованими. Різновиди матеріалів, технік їх оздоблення, орнаментальних мотивів, їх кольорової гами та розміщення на виробі невіддільно пов'язані з компонентами народного вбрання подолян, що прикрашалися, їх функціональним призначенням, способом носіння, гармонійним поєднанням у комплекси та ін.

Для декорування традиційних одягових складових подільського костюма використовувалися такі прийоми: ткання, вибійка, вишивка та нашивки або нашивні прикраси (у вигляді аплікацій чи окремих деталей за допомогою смужок тканини, стрічок, тасьми, шнурів, шкіри тощо). Сутність трьох перших прийомів полягала в нанесенні орнаменту на тканину. Натомість нашивки розміщувалися безпосередньо на готовому виробі³⁵⁰⁵. Проаналізуємо зазначені прийоми оздоблення ноші подолян у досліджуваній час, які супроводжувалися відповідними їм техніками нанесення й розміщенням декору на одязі.

Декоративне ткання. Особливе значення в прикрашанні вбрання селян мали візерункові тканини, які використовували для виготовлення передусім поясного одягу, а також поясів, головних уборів (намітки, перемітки, рушники) та доповнень до одягу (обрядові хустинки й сумкоподібні вироби).

Найбільше привертала увагу своїми барвистими vzорами давні плахти, які виконували роль святкового стегнового одягу жінок як Середньої Наддніпрянщини, так і Східного та південних районів Центрального Поділля упродовж декількох століть³⁵⁰⁶, зокрема і в XIX ст. включно. Для їх ткання застосовували тонке

³⁴⁹⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 245.

³⁵⁰⁰ Там само. Т – 4750.

³⁵⁰¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 95.

³⁵⁰² Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/100.

³⁵⁰³ Там само. НД – 11/105.

³⁵⁰⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 95.

³⁵⁰⁵ Там само. – С. 144.

³⁵⁰⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186, 188; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 428.

саморобне вовняне прядиво (як на основу, так і на піткання), а для складніших орнаментів – іноді покупні бавовняні фабричні нитки (біль), гарус і шовк³⁵⁰⁷.

Багатий клітчастий візерунок плахти одержували за рахунок переплетення поздовжніх смуг основи і поперечних – поробку. Причому клітини (або карти) відокремлювалися між собою кількома рядами вузьких смуг, якими встановлювалася регулярність композиційної побудови. Існувало два основні методи ткання плахт – човниковою технікою та перебором. Однак в обох варіантах орнаментация клітинок плахтового виробу здійснювалася під дошку завдяки допоміжному різнокольоровому перебору. Щодо орнаментальних мотивів, то вони завжди були геометричними, зокрема: восьмипелюсткова зірка, геометризвана восьмипелюсткова розетка, ромб (не рідко з чотирма вписаними в нього маленькими ромбиками), трикутники тощо. На Поділлі жінки носили як півплахти без крил³⁵⁰⁸, так і подвійну загорнуту плахту з крилами³⁵⁰⁹, у якій узорні мотиви станка й крил часто були різними з метою збільшення декоративності одягу³⁵¹⁰. Різні візерунки на плахтах з крилами отримували за рахунок орнаментации кожної півки окремо до половини з лицьового боку, а решту – зі зворотного³⁵¹¹.

У художньому komponуванні плахт особливе значення мав колір, який у подільських плахтових тканинах характеризувався гармонійним поєднанням червоного (бордового чи малинового) кольору основи з білим, жовтим і зеленим³⁵¹² або з білим, синім, зеленим і жовтим³⁵¹³ чи з білим, жовтим, оранжевим і чорним³⁵¹⁴ або з білим, зеленим, оранжевим, чорним, жовтим та синім³⁵¹⁵ і т. п.

Згідно з дослідженнями подільського етнографа К. Широцького, до середини XIX ст. подолянки ще носили плахти з поєднанням національних жовто-блакитних чи жовто-синіх барв, які найбільше вироблялися в Луцьку на Волині й звідти розходилися на Поділля³⁵¹⁶. Однак вже з початку XIX ст. переважаючим у подільських плахтах став яскравий фон (червоний, малиновий, бордовий), на якому в клітинках вирізнявся орнаментальний мотив білого, жовтого, зеленого, оранжевого, синього й чорного кольорів або їх відповідного сполучення, то такі вироби називалися «червонятками» та зодягалися дівчатами чи молодицями³⁵¹⁷. До прикладу, на Східному Поділлі в с. Ягідне Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл. у XIX ст. побутувала плахта з крилами, розмірами 176×89 см, яка складалася з двох полотнищ (гривок) зшитих більш ніж на половину декоративним двоколірним синьо-оранжевим швом. Орнамент її був утворений восьмипелюстковими зірками у клітинках та дрібними геометричними S-мотивами у смугах між клітинками. Основний фон плахти мав червоний колір (так звана червонятка) з поєднанням білих, зелених, оранжевих, чорних, жовтих та синіх барв³⁵¹⁸. Натомість жінки похилого віку шанували плахти стриманих тонів з чорним чи бордовим полем та взорами – білими, жовтими й червоними³⁵¹⁹. Траплялися варіанти плахт, у яких орнаментовані карти чергувалися з однотонними³⁵²⁰. Також зрідка в переборних плахтах візерунковий мотив повторювався в сусідній клітинці як фон³⁵²¹.

В Україні загалом та на Поділлі у т. ч. найбільш вживаною технікою узорного ткацтва була підніжково-ремізкова. Нею виготовлялися тканини чиноватого переплетення на 3–4–6 ремізках. Завдяки ритмічному чергуванню ниток основи і поробку створювався дрібнорапортний малюнок із похилих або ламаних ліній, малих квадратів, ромбів, стовпчиків тощо. Тому привабливість однотонних тканин чиноватого переплетення відображалася у їхній фактурі з красивими світлотіньовими ефектами³⁵²².

Багатий вигляд мали й тканини з кольорового прядива, естетично-декоративна функція яких реалізувалася завдяки різнокольоровим смугам, геометричним або геометрично-рослинним орнаментами. Такі домоткані матеріали продовжували бути основою для подільських запасок³⁵²³, горботок³⁵²⁴, гуньок³⁵²⁵,

³⁵⁰⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 144.

³⁵⁰⁸ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. 24.

³⁵⁰⁹ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 250.

³⁵¹⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 144 : іл.

³⁵¹¹ Там само. – С. 74.

³⁵¹² Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 622.

³⁵¹³ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 533.

³⁵¹⁴ Там само. Т – 600.

³⁵¹⁵ Там само. Т – 250.

³⁵¹⁶ Широцький К. Український національний колір... – С. 1.

³⁵¹⁷ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 533.

³⁵¹⁸ Там само. Т – 250.

³⁵¹⁹ Там само. Т – 560.

³⁵²⁰ Там само. Т – 560.

³⁵²¹ Там само. Т – 533.

³⁵²² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 145.

³⁵²³ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530; Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 1401.

³⁵²⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 557; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425, 4087, 5507.

³⁵²⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3936.

обгорток³⁵²⁶, опинок³⁵²⁷, фот³⁵²⁸ та спідниць-літників³⁵²⁹. Так, у XIX – на початку XX ст. українські подолянки носили ткани вовняні як одноплатові³⁵³⁰, так і двоплатові³⁵³¹ запаски. Двоплатові запаски Поділля прикрашалися горизонтальними (зрідка вертикальними) поліхромними смугами чи тканим малюнком, пізніше – вишивкою, до того ж орнамент рівномірно заповнював увесь виріб³⁵³². У 10-х^орр. XX^ост. вживалися практично лише одноплатові запаски (запаски-фартухи – виконували роль фартуха) з поперечними смугами³⁵³³ або килимовим орнаментом³⁵³⁴.

Ткали запаски килимовою³⁵³⁵ чи перебірною³⁵³⁶ технікою або саржевим³⁵³⁷ (чиноватим³⁵³⁸) переплетенням. Варто зазначити, що килимова техніка мала й локальні назви, так, на Західному Поділлі її йменували – «овиваного» ткання, а на Східному – «забирання»³⁵³⁹. Полотнище запаски ткали з чесаної й задалегідь фарбованої пряжі. Зняте з кросен полотнище розрізали по лінії піткання на дві частини з метою отримання пари запасок. Обидві запаски обшивали з трьох боків сплетеною з кольорової вовни косичкою, залишені при двох верхніх кутах кінці якої слугували тороками для прив'язування запасок³⁵⁴⁰. Орнамент подільських жіночих смугастих запасок утворювали переважно вузькі різнокольорові горизонтальні смуги (однакової³⁵⁴¹ або різної³⁵⁴² ширини) з додатковими геометричними (ромбами³⁵⁴³, хрестиками³⁵⁴⁴ тощо) мотивами³⁵⁴⁵ або без них³⁵⁴⁶, які ритмічно повторювалися. Смуги основного кольору запаски (білого³⁵⁴⁷, вишневого³⁵⁴⁸, яскраво-червоного³⁵⁴⁹, темно-коричневого³⁵⁵⁰, чорного³⁵⁵¹) облямовувалися вузькими смужками білих, вишневих, зелених, жовтих, оранжевих, рожевих, синіх, фіолетових, червоних та ін. тонів³⁵⁵², а на Буковинському та в наддністрянських районах Західного³⁵⁵³ Поділля заможні селянки додавали ще й металеву нитку – сухозлоть – для ефекту легкого мерехтіння або вишивали бісером, склярусом і лелітками³⁵⁵⁴. Зокрема, святкова вовняна записка з с. Мельниця-Подільська³⁵⁵⁵ Борщівського р-ну на Західному Поділлі мала чорну основу, яка у верхній частині розділялася повторюванням вузьких червоних, темно-зелених, жовтих, бордових і фіолетових смуг, тканих «ялинкою», а в нижній – поміж смугами, тканими квадратиками. Інша святкова записка з того ж таки Борщівського р-ну була з червоним тлом та білими, синіми і зеленими смугами й золотистою сухозліткою (причому нитки піткання скомпоновані так, що утворюють стрічковий орнамент)³⁵⁵⁶.

Подекуди траплялися запаски, заткані поперечними та поздовжніми смугами одночасно, до прикладу, ясована записка яскраво-червоного кольору з чорними, оранжевими та темно-зеленими смугами з

³⁵²⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240.

³⁵²⁷ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

³⁵²⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1629.

³⁵²⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

³⁵³⁰ Там само. – С. 186; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530; Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т^о – 1401.

³⁵³¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

³⁵³² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 72.

³⁵³³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 273, 439, 570, 1555, 2177, 2558, 8727, 8798;

³⁵³⁴ Там само. Т – 2352, 2412 (V), 2498, 2703, 2708, 2709, 2710, 2829, 6610.

³⁵³⁵ Там само. Т – 2352; Боряк О. Ткацтво... – С. 494.

³⁵³⁶ Там само. – С. 494; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2550, 2558, 2710, 2828, 2875.

³⁵³⁷ Боряк О. Ткацтво... – С. 494.

³⁵³⁸ Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР... – С. 63; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т^о – 1040, 9403, 9406.

³⁵³⁹ Боряк О. Ткацтво... – С. 494.

³⁵⁴⁰ Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР... – С. 63.

³⁵⁴¹ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530.

³⁵⁴² Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 591.

³⁵⁴³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 273.

³⁵⁴⁴ Там само. Т – 273, 2177.

³⁵⁴⁵ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530.

³⁵⁴⁶ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 591.

³⁵⁴⁷ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530.

³⁵⁴⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2558.

³⁵⁴⁹ Там само. Т – 9406.

³⁵⁵⁰ Там само. Т – 424.

³⁵⁵¹ Там само. Т – 273, 439, 8798; Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 591.

³⁵⁵² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 145.

³⁵⁵³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9406.

³⁵⁵⁴ Там само. Т – 8727.

³⁵⁵⁵ Там само. Т – 1555.

³⁵⁵⁶ Там само. Т – 9406.

с.°Сновидів Бучацького р-ну на Західному Поділлі³⁵⁵⁷. Килимові запаски характеризувалися наявністю повторюваного в широких горизонтальних смугах геометричного³⁵⁵⁸ або геометрично-рослинного³⁵⁵⁹ орнаментального мотиву по всій площині³⁵⁶⁰ чи лише по низу³⁵⁶¹ виробу або окремого завершеного орнаментального сюжету у вигляді вертикальних гірлянд квітів (вазоподібних)³⁵⁶², горизонтальної стрічки з квітів³⁵⁶³ тощо. Основне поле килимових запасок могло бути таких кольорів: білого³⁵⁶⁴, вишневого³⁵⁶⁵, зелено-брунатного³⁵⁶⁶, червоного³⁵⁶⁷ й чорного³⁵⁶⁸. Зазвичай килимові запаски доповнювали тканими тороками (френзелями³⁵⁶⁹) та плетеними вовняними шнурками-зав'язками з різнокольоровими китицями³⁵⁷⁰, а іноді ще й вишивкою бісером, склярусом і лелітками та бісерними китицями (так зване «тріпало») – Борщівський р-н, Західне Поділля³⁵⁷¹.

На початку ХХ ст. переважно на Західному Поділлі поширення набули, крім зазначених вище одноярусних (звичайні прямокутні), також двоярусні (довгі прямокутні, носилися в перекидку) ткани вовняні кольорові запаски (наприклад, темно-зелена з різнобарвним геометричним орнаментом по всьому полю й френзелями з обох боків виробу – с.°Копичинці Гусятинського р-ну³⁵⁷²). Поруч з вовняними подолянки наддністрянських районів усіх локальних зон Поділля та Вінницької обл. (Східне Поділля) носили й напіввовняні запаски (запаски-фартухи), ткани з кольорової вовни по лляній або конопляній основі в дрібні поперечні смуги.

Дещо пізнішим підтипом стали широкі двопілкові запаски до спідниць, серед яких найбільш оригінальними в колористичному плані вважалися вироби Східного Поділля. Їх основне поле чорного кольору мінилося ледь помітними смугами білої вовни, а на подолі рельєфно виділявся комплекс різнобарвних з гармонійним контрастом смуг, тканих репсовою технікою та «під дошку»³⁵⁷³. Широке застосування у досліджуваній період часу в усіх субрегіонах Поділля знайшли й білі лляні запаски³⁵⁷⁴ з домотканого полотна, які оздоблювалися способом «перетику» (Східне та Центральне Поділля)³⁵⁷⁵ або вишивкою кольоровим геометричним орнаментом – спочатку одноярусні³⁵⁷⁶ з тороками чи без, а згодом й двоярусні³⁵⁷⁷ (теж носилися в перекидку) з тороками³⁵⁷⁸ з обох сторін чи без.

Подільські горботки³⁵⁷⁹, катраниці³⁵⁸⁰, обгортки³⁵⁸¹ та опинки³⁵⁸² мали зазвичай чорне³⁵⁸³ (зрідка вишневе³⁵⁸⁴, темно-коричневе³⁵⁸⁵, чорно-баклажанове³⁵⁸⁶) тло, заткане різними кольорами і різної ширини, які найчастіше вкривали лише крайні його частини та іноді вкривали все поле. На чорне тло у центрі виробу залишалось десь близько 60 см. По основі знизу названі стегнові жіночі одягові компоненти могли доповнюватися шириною (4,5 см)³⁵⁸⁷ смугою, обрамленою вузькими смужечками інших кольорів або

³⁵⁵⁷ Там само. Т – 2875.

³⁵⁵⁸ Там само. Т – 1230.

³⁵⁵⁹ Там само. Т – 2498, 2708, 2829.

³⁵⁶⁰ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 954; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1230, 2497.

³⁵⁶¹ Там само. Т – 2498, 2550, 2708, 2710, 2828.

³⁵⁶² Там само. Т – 2352, 2497.

³⁵⁶³ Там само. Т – 368, 2498.

³⁵⁶⁴ Там само. Т – 2352.

³⁵⁶⁵ Там само. Т – 2708, 2828.

³⁵⁶⁶ Там само. Т – 2497.

³⁵⁶⁷ Там само. Т – 1205, 2498, 2550, 2710.

³⁵⁶⁸ Там само. Т – 368.

³⁵⁶⁹ Там само. Т – 2352.

³⁵⁷⁰ Там само. Т – 2352.

³⁵⁷¹ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 954.

³⁵⁷² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1230.

³⁵⁷³ Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР... – С. 64.

³⁵⁷⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 783, 1505, 2348, 6373; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 57.

³⁵⁷⁵ Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР... – С. 64.

³⁵⁷⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 783, 1505, 2348, 6373; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 57.

³⁵⁷⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1894, 6506.

³⁵⁷⁸ Там само. Т – 6506.

³⁵⁷⁹ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». БКМ – 1166; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 696.

³⁵⁸⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 809, 810.

³⁵⁸¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2439; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 976, 10850, 18577, 19188, 19189, 20954, 21271.

³⁵⁸² Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

³⁵⁸³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 973, 2176, 3392; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 327, 987, 1275, 1364, 1370.

³⁵⁸⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 976.

³⁵⁸⁵ Там само. КН – 18577, 20954; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5507.

³⁵⁸⁶ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 243.

³⁵⁸⁷ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 967.

одними вузькими смужками як вгорі, так і внизу³⁵⁸⁸.

На Буковинському Поділлі горбатки вирізнялися наявністю рослинних орнаментів (стилізованих квітів, винограду) у широких вертикальних смугах виробу з також чорним фоном та вузькими барвистими смужками по його верху й низу³⁵⁸⁹. В свою чергу на Західному Поділлі подекуди побутували горбатки й обгортки, зшиті з двох тканих вовняних полотнищ з однотонним чорним³⁵⁹⁰ або коричневим³⁵⁹¹ полем та бічними різнокольоровими смугами загальною шириною по 39 см з кожного боку й двома вузькими геометричними орнаментами (3 см) на віддалі 14°см від верхнього і нижнього краю виробу³⁵⁹². На Східному Поділлі жінки носили ще й гуньки, які ткалися переважно з вовняних ниток червоного кольору³⁵⁹³. Їх основний червоний фон залишався чистим без різнобарвних смуг. Лише по краях основи виріб облямовували чорною тканиною та вгорі пришивали тонкі зав'язки. Натомість на території Центрального Поділля³⁵⁹⁴ траплялися гуньки з чорним тлом та кольоровими смугами, що нагадували собою горботки. Крім цього, на Буковинському³⁵⁹⁵ та в наддністрянських районах Західного³⁵⁹⁶ Поділля у вжитку були фоти (фати). Буковинські подолянки полюбили чорні фоти, до прикладу, ³ малиновими й фіолетовими широкими та білими вузькими смугами по низу й з одного боку, а також з тороками внизу³⁵⁹⁷. Західноподільські фоти характеризувалися наявністю основного червоного поля, повністю затканого поздовжніми смугами жовтих, зелених, оранжевих, синіх, фіолетових й чорних кольорів перебіркою технікою³⁵⁹⁸.

Також поширені на Волині й Опіллі та, як наслідок перебування з цими територіями, у північних районах Західного³⁵⁹⁹, Східного та Центрального³⁶⁰⁰ Поділля напіввовняні й вовняні спідниці-літники, які виготовляли складною технікою – саржевого переплетення (кожушкового³⁶⁰¹ чи «покужушком»³⁶⁰²). Тло цих виробів суцільно вкривали клітинкою (картаті літники) або поздовжніми кольоровими смугами³⁶⁰³ різної ширини, ритмічно згрупованими у відповідні орнаментальні комплекси³⁶⁰⁴. Локально на території Центрального Поділля домоткані в кольорову клітинку спідниці у зборки називали ще «юбками» (с.°Кузьмин, Красилівський р-н).

Вибійка. Серед тканини з візерунком подоляни часто використовували й вибірку (інші назви – вибиванка, димка, друкованиця, мальованка³⁶⁰⁵)³⁶⁰⁶, яка була у вжитку на території України впродовж XVIII°– у першій чверті ХХ ст. Вибійчані матеріали виробляли майстри-друкарі або майстри-вибітники у себе вдома, мандруючи від села до села або іноді на ярмарках. Загалом відомі дві техніки вибірки – верхнього та резервного (кубового) вибивання. Подекуди ці техніки комбінували. Технологічний процес створення вибірки вимагав наявності різьбленої з обох боків дошки, шкіряних подушечок, завдяки яким наносили розтерту на олії фарбу, а також валка або палиці. А вставлені в дошку металеві пластинки чи цвяшки давали можливість вибити дрібні орнаментальні мотиви³⁶⁰⁷ на лляній, конопляній або вовняній тканині³⁶⁰⁸.

Здавна побутувала більш простіша у здійсненні техніка верхнього вибивання. Сутність її полягала в накладанні на полотно різьбленої дошки, промашеної фарбою, та притисненні її іншою дошкою. Для того, щоб фарба перейшла на матеріал дошку зверху били довбенькою або качали валиком³⁶⁰⁹. На Поділлі

³⁵⁸⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1370.

³⁵⁸⁹ Там само. ОДВ – 1094, 1644.

³⁵⁹⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240.

³⁵⁹¹ Там само. Т – 425.

³⁵⁹² Там само. Т – 240.

³⁵⁹³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1775, 3936; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1024.

³⁵⁹⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2, 168.

³⁵⁹⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1629.

³⁵⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1220, 2840.

³⁵⁹⁷ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 876.

³⁵⁹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1220, 2840.

³⁵⁹⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

³⁶⁰⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 477.

³⁶⁰¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 145.

³⁶⁰² Боряк О. Ткацтво... – С. 494.

³⁶⁰³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 477.

³⁶⁰⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 145.

³⁶⁰⁵ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

³⁶⁰⁶ Коцюр І. П. Дослідження і використання старовинної техніки декорування тканин під назвою вибірка в сучасних аксесуарах та інтер'єрі [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tbl.km.ua/book/book004.pdf>. 25.12.2016.° – Назва з екрану.

³⁶⁰⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 146.

³⁶⁰⁸ Коцюр І. П. Дослідження і використання старовинної техніки декорування тканин під назвою вибірка...

³⁶⁰⁹ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

найбільше полюбляли монохромну вибірку³⁶¹⁰, виконану фарбою темно-синього³⁶¹¹ чи чорного³⁶¹² кольорів. При створенні поліхромної вибірки на полотні насамперед наносили орнамент темною фарбою, а після її висихання вибивали інші деталі орнаменту, беручи для кожної фарби нову дошку. У поліхромній вибірці майстри вдало komponували коричневий з жовтим, оранжевим та зеленим, синій з білим, червоним і т. д. Варто зазначити, що поліхромна вибірка користувалася попитом у селян Середньої Наддніпрянщини й частково Західної України, в т. ч. і Західного Поділля³⁶¹³.

Значно менше вибіраних матеріалів отримували резервною (резерваційною)³⁶¹⁴ або кубовою технікою, адже остання вимагала відповідного виробничого обладнання і як наслідок не могла здійснюватися мандрівними майстрами. Також для резервної техніки потрібна була спеціальна маса (набірка чи вапно як резерваж), а не фарба. За допомогою різьблених дощок цю масу викладали на полотні й саме вона оберігала тканину від фарби. Після цього тканину фарбували у великих бочках (кубах) – звідси й друга назва цієї техніки. Фон тканин фарбувався, а орнамент, вкритий вапном, залишався нефарбованим. Потім тканину вимочували у розчинах, знімали вапно, висушували й вигладжували. Майстрів з кубової техніки вибірки кликали «синильниками», через те що вони застосовували зачасти привізний барвник синього кольору – індиго³⁶¹⁵.

Щодо орнаменту вибитих матеріалів, то подільські українці надавали перевагу геометричному³⁶¹⁶ (рівні³⁶¹⁷, ламані чи хвилясті³⁶¹⁸ поздовжні³⁶¹⁹ смуги³⁶²⁰, зубці, квадрати, кола, овали, ромби, хрести, шестикутні зірки³⁶²¹), рослинному (квітучі гілки³⁶²², квіти³⁶²³, листочки, пуп'янки, стебла) або їх гармонійному взаємному поєднанню³⁶²⁴.

До того ж орнаментальні мотиви розміщувалися у вільному, лінійному або шаховому порядку. Вибірані композиції лінійного типу базувалися на ритмічному чергуванні однакових чи різних за шириною поздовжніх смуг³⁶²⁵ і геометричних або рослинних узорних мотивів, що займали простір між ними. Шахове розташування передбачало подачу орнаментів рядами у певному порядку, причому не рідко поле вибірки заповнювалося дрібними елементами (крапками, штрихами тощо). При вільному укладі рослинні візерунки рівномірно вкривали всю площину матеріалу³⁶²⁶.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. в українців Поділля вибірка як одягова тканина застосовувалася для пошиття поясного, плечового та верхнього одягу. Так, зі смугастої або клітчастої вибірки шили чоловічі штани³⁶²⁷, а зі смугастої або вибірки з рослинним орнаментом – жіночі спідниці – бурки, вибірки, димки, друкованиці та мальованки. До прикладу, бурка з домотканого вибитого полотна з чорним геометричним орнаментом лінійної композиції (рівні й хвилясті поздовжні смуги, зубці, квадрати, кола, ромби та шестикутні зірки) – м. Тернопіль, Західне Поділля³⁶²⁸, димка з домотканого смугастого вибитого полотна – м. Заліщики, Західне Поділля³⁶²⁹, друкованиця (вибірка або димка) з друкованим геометричним або рослинним узором – м. Тернопіль, Західне Поділля³⁶³⁰, мальованка з домотканого узорчастого вибитого полотна та шаленівка (шалянівка, спідниця шалінова³⁶³¹) з домотканого полотна з вибитим рослинним орнаментом. Серед нагрудного одягу з вибірки побутовали жіночі катанки (полотняні смугасті (Західне Поділля³⁶³²) або з вибитими квітами (Східне Поділля³⁶³³)), кафтаніки³⁶³⁴ (кафтани

³⁶¹⁰ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

³⁶¹¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

³⁶¹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

³⁶¹³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 146

³⁶¹⁴ Коцюр І. П. Дослідження і використання старовинної техніки декорування тканин під назвою вибірка...

³⁶¹⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 146.

³⁶¹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

³⁶¹⁷ Там само. Т – 898.

³⁶¹⁸ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

³⁶¹⁹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

³⁶²⁰ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

³⁶²¹ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

³⁶²² Там само. – С. 71.

³⁶²³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

³⁶²⁴ Там само. – С. 146.

³⁶²⁵ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

³⁶²⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 146.

³⁶²⁷ Там само. – С. 147; Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

³⁶²⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

³⁶²⁹ Там само. Т – 371.

³⁶³⁰ Там само. Т – 391.

³⁶³¹ Там само. Т – 252, 2527.

³⁶³² Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

³⁶³³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

³⁶³⁴ Там само. – С. 120.

димові^о – виготовлені з димки (Східне³⁶³⁵ й Центральне Поділля), куртаки (куртки), літники (з легкої смугастої доморобної тканини – Східне та Центральне Поділля), а з верхнього – каптани з вибійчаної лляної тканини (переважно у чорну вертикальну смужку), прямоспинного крою, з підрізною спинкою, вставними бічними клинами, фалдами ззаду від станка, без коміра і гудзиків, під тканий пояс (с. Полупанівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля³⁶³⁶). Натомість у вжитку чоловіків у ролі плечового одягу були полотняні куртки (куртаки), чисто білі або білі у вузьку синю смужку (Західне Поділля³⁶³⁷; Східне та Центральне Поділля), а в ролі верхнього – плахта (плахтина – Гусятинський р-н, Західне Поділля³⁶³⁸) прямоспинна без перехватів по боках та полотнянка (полотняник) довжиною нижче колін, прямоспинна з вставними бічними клинами (Західне Поділля³⁶³⁹) – обидва вироби шили з білого або вибитого³⁶⁴⁰ полотна. Також чоловіки-подоляни носили з домотканого тонкого або чиноватого полотна чи лляної тканини з вибитими зображеннями (вибійки) прямоспинні каптани.

Проте із розвитком текстильного виробництва друкарський промисел подільських майстрів поступово зменшується та згодом занепадає. Адже вибійка не могла довго конкурувати із дешевими фабричними тканинами, а тому проіснувала лиш до кінця першої чверті ХХ ст., намагаючись зберегти кращі традиції такого своєрідного й оригінального народного ремесла³⁶⁴¹.

Вишивка. Окрім загальноукраїнських і особливих регіональних рис, для мистецтва традиційної вишивки усіх субрегіонів Поділля були характерні й специфічно локальні та локально-зональні ознаки, як для найпоширенішого прийому декорування у досліджуваній період часу. Передусім це стосувалося численних технік народної вишивки, як давніх, так і нових, що набули поширення наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Також вишивка як прийом декорування одягу була тісно пов'язана з безпосереднім розміщенням її орнаментів на виробах.

Варто зазначити, що подільські українці вишивкою прикрашали практично всі різновиди традиційного комплексу вбрання, а саме: сорочки (натільний), жіночі полотняні спідниці й фартухи та чоловічі штани (поясний), безрукавки (плечовий), гуньки, манти, опанчі, свити, чугаїни, чужки й кожухи (верхній), дівочі начільні й вінкоподібні головні убори, жіночі намітки, перемітки, рушники, очіпки й хустки (головні убори), рушникopodobні й ткані пояси, доповнення до одягу (обрядові хустинки й сумкоподібні вироби). Однак не всі зазначені групи одягу рівноцінні для визначення регіонально-локальних особливостей подільської вишивки та її місця в загальноукраїнській спадщині традиційної культури. Техніка виконання вишивки та розміщення її орнаментів на кожній з названих одяговій складовій безпосередньо залежала від їх крою, матеріалу й характеру оздоблення. У переважній більшості вишивку як засіб нанесення зображень на тканину й шкіру застосовували для оздоблення святкової чи обрядової ноші. Повсякденну одіж, як свідчить аналіз численних вишитих експонатів із фондів різноманітного статусу музеїв, практично не вишивали, лише подекуди сорочки.

Загальновідомо, що найбільше в народному костюмі українців, у т. ч. й Поділля, вишивкою прикрашалися як жіночі, так і чоловічі сорочки. Проте особливою витонченістю й багатством декору характеризувалися насамперед жіночі натільні вироби. Як зазначалося вище, якраз крій сорочки визначав місце розташування вишивки та її композицію. Головний декоративний наголос у сорочці жінки робили на рукаві, а саме на тій його частині, що йменувалася «полюком»³⁶⁴² (*уставкою*³⁶⁴³, *вуставкою*³⁶⁴⁴). Рукав поділявся на три частини: верхню («поверхню») ³⁶⁴⁵, середню («найширший полюк») ³⁶⁴⁶ та нижню («підполиччя» ³⁶⁴⁷, «підпліччя» ³⁶⁴⁸, ³⁶⁴⁹). На Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля поширеним був так званий повністю декорований «тридільний рукав»³⁶⁵⁰, але з трішки іншими назвами його вишитих частин. Так, на Буковинському Поділлі розрізняли полюк (висотою 12–20 см),

³⁶³⁵ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

³⁶³⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 898.

³⁶³⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

³⁶³⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7456.

³⁶³⁹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 96.

³⁶⁴⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 147.

³⁶⁴¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 147.

³⁶⁴² Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 16821.

³⁶⁴³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1265, 2275, 2317, 2322, 2412, 2439, 2606, 2741, 2860, 2915, 3041, 3042;

Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2786, 3304.

³⁶⁴⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1780.

³⁶⁴⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2309, 2915.

³⁶⁴⁶ Там само. Т – 1228, 2092, 2309, 2862, 2915; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 98, 104, 105, 297.

³⁶⁴⁷ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2092, 2862, 2915.

³⁶⁴⁸ Кара-Васильєва Т. Українська вишивка... – С. 93; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 105, 297.

³⁶⁴⁹ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка: Вишивка низзю... – С. 5.

³⁶⁵⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1075.

зморщечку (висотою 5–15 см) і рукав (завжди вишитий)³⁶⁵¹. У наддністрянських районах Західного Поділля виокремлювали уставку (широка), підуставку (вужча) та рукав (завжди вишитий)³⁶⁵². У Заставнівському районі Буковинського Поділля та Борщівському районі Західного Поділля три орнаментальні поля суцільно оздоблених рукавів жіночих натільних виробів носили наступні вузьколокальні назви: «уставка» («вуставка», «плечко», «полик»), «підуставка» («морщінка», «підбиране», «підплечоко», «підполики», «підрамник», «круплюнка», «курпіння»), нижня частина рукава («вішитка», «стовп») ³⁶⁵³. Вишивка на поликах (уставках) як відбиток праслов'янської символіки означала силу і вправність руки та використовувалась дуже давно. Згадки про обов'язково вишиті полики на рукавах сорочок віднайдені в документах XVIII ст. саме на Поділлі ³⁶⁵⁴. У святкових і обрядових сорочках оздоблювався не тільки полик, але й увесь рукав (так зване «порукав'я») ³⁶⁵⁵. Крім цього, у своїй більшості прикрашалися комір ³⁶⁵⁶, манишка ³⁶⁵⁷ (або накладна планочка ³⁶⁵⁸) й манжети ³⁶⁵⁹ (чохла або манькети, Західне Поділля) ³⁶⁶⁰ – при їх наявності та часто пазушний розріз ³⁶⁶¹, поділ ³⁶⁶² і місця з'єднання деталей сорочки (декоративними швами) ³⁶⁶³. Також вузькими симетричними смугами орнаменту жінки вишивали площини навколо розрізу пазушки – «погрудки» ³⁶⁶⁴ («передні погрудки») ³⁶⁶⁵ й «побічніці» ³⁶⁶⁶ (або «прибоки»), які йшли паралельно «погрудкам» ³⁶⁶⁷. У свою чергу орнамент «погрудок» не рідко переносився й на спину ³⁶⁶⁸ сорочки («задні погрудки», «заплічка», «заплічкове» ³⁶⁶⁹, «заплічки» ³⁶⁷⁰). Принцип розміщення вишивки на грудях та спині вважається регіональною особливістю усіх локальних зон Поділля ³⁶⁷¹. Натомість буденні сорочки подолянки з огляду на раціональний виробничий досвід пращурів зачасти не декорували ³⁶⁷², як і повсюдно в Україні. Лише зрідка трапляється закономірне незначне оздоблення коміра ³⁶⁷³, вуставок ³⁶⁷⁴, манжетів та краю подолу ³⁶⁷⁵ – частин, що визначали обереговий край прикритого сорочкою тіла або місце стику окремих деталей (уставки з рукавом і станом) ³⁶⁷⁶. Ще рідше, але вже ж таки прикрашали пазушний розріз (або під горловиною ³⁶⁷⁷ у випадку тунікоподібного крою без розрізу пазухи чи крою з кокеткою) й

³⁶⁵¹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 61–62.

³⁶⁵² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246, 296, 415, 758, 3024, 8724; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 232, 686, 990, 1075.

³⁶⁵³ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 26.

³⁶⁵⁴ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404.

³⁶⁵⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2309; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246, 415, 758, 8724; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». КН – 23098 (Вінниччина); Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 104.

³⁶⁵⁶ Там само. Т – 22, 98, 104, 297; УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23062 і 23098 (Вінниччина); Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1228, 2095, 2309, 2439, 2915.

³⁶⁵⁷ Там само. Т – 2439, 2915, 3041, 3042.

³⁶⁵⁸ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 45.

³⁶⁵⁹ Там само. Т – 98, 104, 105, 297; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1228, 2095, 2439, 2915; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246, 8724; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23062 і 23098 (Вінниччина); Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 232.

³⁶⁶⁰ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 409.

³⁶⁶¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1228, Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246, 758, 8724; 2862; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 98.

³⁶⁶² Там само. Т – 89, 104; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 758, 1553; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 232; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23062, 23093 і 23098 (Вінниччина).

³⁶⁶³ Там само. КН – 23100 (Вінниччина); Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1228, 2862, 2915; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 78, 92, 98, 99.

³⁶⁶⁴ Там само. Т – 98, 105; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1228, 2309, 2439, 2862; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 154, 246, 415, 758, 8724; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23062, 23093 і 23098 (Вінниччина); Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 232, 686, 990, 1075.

³⁶⁶⁵ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 25.

³⁶⁶⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 104, 105; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 154, 415; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». КН – 23062 (Вінниччина); Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1075.

³⁶⁶⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 206.

³⁶⁶⁸ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 104, 105; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 758, 3024, 8724; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23062, 23093 і 23098 (Вінниччина); Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 232, 686, 990.

³⁶⁶⁹ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 25.

³⁶⁷⁰ Там само. – С. 24–26.; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3225, 4080.

³⁶⁷¹ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404.

³⁶⁷² Фонди ННЛЕ КІПНУ. Книга вступу. КВ – 131, 469, 479, 561, 755.

³⁶⁷³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3595.

³⁶⁷⁴ Там само. Група «тканини». Т – 2320, 3595.

³⁶⁷⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 11.

³⁶⁷⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 185–186.

³⁶⁷⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 9, 11.

погрудки³⁶⁷⁸. Тому відображенню регіональних, локальних і локально-зональних рис вишивки сорочок українських подолянок найкраще допоможе детальний аналіз святкових та обрядових натільних виробів.

Вузьколокальною відмінністю жіночих сорочок Літинського р-ну Вінницької обл. Східного Поділля були їх «підполиччя», подекуди вдвічі довші за ширину орнаменту полика, які декорували не суцільною смугою вишивки, а окремими орнаментальними мотивами – «одскочками». Натомість у святкових сорочках Літинщини жінки вишивали весь рукав³⁶⁷⁹. Наявність таких «підполич» з «одскочками» зафіксована й в окремих районах Центрального Поділля, зокрема, Віньковецькому, Дунаєвцькому, Кам'янець-Подільському³⁶⁸⁰ та Новоушицькому³⁶⁸¹.

Отож, місце розташування орнаменту на виробі є стійкою ознакою традиційності вишивки, що чітко регламентувалося впродовж століть. А тому твердження українського науковця А. Непокупного про не меншу виразність етнографічних діалектів, аніж мовних, дозволяє говорити про певну топографію вишивок, характерну для кожного історико-етнографічного регіону або району України. До прикладу, вчена Л.°Булгакова-Ситник, враховуючи традиційність топографічної ознаки на жіночих сорочках та минаючи особливості їх крою, виокремила п'ятнадцять варіантів топокомплексів української народної вишивки, а саме: I – рукавно-плечовий, нагрудно-спинний (вишивка – на рукавах, плечах, грудях і спині); II° – рукавно-плечовий (вишивка – на рукавах і плечах); III – рукавно-плечовий, нагрудний (вишивка – на рукавах, плечах і грудях); IV – рукавний (вишивка – на рукавах); V° – плечовий (вишивка – лише на плечах); VI – нагрудний (вишивка – тільки на грудях); VII – верхньорукавний (вишивка° – лише на верхній частині рукавів); VIII – нижньорукавний (вишивка – тільки на нижній частині рукавів); IX – нагрудно-плечовий-верхньорукавний (вишивка – на грудях, плечах і в верхній частині рукавів); X – нагрудно-плечовий-нижньорукавний (вишивка – на грудях, плечах і в нижній частині рукавів); XI – нагрудно-плечовий (вишивка – на грудях і плечах); XII – нагрудно-рукавний (вишивка – на грудях і рукавах); XIII° – нагрудно-верхньорукавний (вишивка – на грудях і в верхній частині рукавів); XIV° – нагрудно-нижньорукавний (вишивка – на грудях і в нижній частині рукавів); XV° – верхньорукавно-нижньорукавний (вишивка – у верхній і нижній частинах рукавів з проміжком незашитого поля тканини). Варто зазначити, що залежно від поданого дослідницею графічного зображення зазначеної класифікації топокомплексів, малася на увазі, залежно від способу крою сорочки, також наявність у кожному варіанті вишитих коміра та манжет, а нижньорукавний топокомплекс включав у себе вишивку не лише на манжетах, але й у нижній частині рукавів зі смугою неоздобленого поля полотна між ними³⁶⁸².

Серед перерахованих топокомплексів характерними для традиційної вишивки жіночих сорочок Поділля Л. Булгакова-Ситник назвала такі: рукавно-плечовий, нагрудно-спинний (I), рукавно-плечовий°(II), рукавно-плечовий, нагрудний (III), плечовий (V), верхньорукавний (VII), нижньорукавний (VIII), нагрудно-плечовий-верхньорукавний (IX), нагрудно-плечовий (XI) та нагрудно-рукавний (XII)³⁶⁸³. Однак необхідно зауважити, що дослідниця визначила територіальні межі історико-етнографічного регіону Поділля кордонами Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, охопивши таким чином частину Волині (північні райони Тернопілля і Хмельниччини), частину Опілля (західні райони Тернопілля) та абсолютно не врахувавши субрегіон Буковинське Поділля й частину території Східного Поділля (окремі відповідні подільські райони Житомирської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської та Черкаської областей)³⁶⁸⁴. Тому подана науковицею топографія народної вишивки містить не притаманний для сорочок подолянок нижньорукавний (VIII) топокомплекс³⁶⁸⁵. Натомість, навпаки, у вказану топографію не включено характерний для натільних виробів українок Поділля (особливо Центрального)³⁶⁸⁶ нагрудно-верхньорукавний (XIII) топографічний комплекс.

Щодо технік традиційної вишивки, то в Україні на сьогодні зафіксовано близько 150 їх різновидів³⁶⁸⁷. Практично половина з них була відома на Поділлі, подекуди під іншими локальними або локально-зональними назвами. У науковому колі існують декілька класифікацій народних вишивальних технік (наприклад, за способом нанесення стібків, способом зашиття тканини, технологією виконання тощо). Однак, в історико-етнографічному дослідженні найкраще розподіляти техніки за запропонованою Л.°Булгаковою-Ситник ознакою – спосіб відтворення зорів на тканині зі зворотного боку на такі види, як:

³⁶⁷⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320.

³⁶⁷⁹ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404.

³⁶⁸⁰ Фонди ННЛЕ КПУ. Книга вступу. КВ – 794; сорочка без номера з етнографічної експозиції (с. Калачківці, Кам'янець-Подільський р-н Хмельницька обл.).

³⁶⁸¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 76, 81, 255.

³⁶⁸² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 187–189.

³⁶⁸³ Там само. – С. 190–211.

³⁶⁸⁴ Там само. – С. 7.; Іваневич Л. Історико-географічні та історико-етнографічні межі дослідження народного вбрання українців Поділля... – С. 97–98.

³⁶⁸⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 211.

³⁶⁸⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 77, 80.

³⁶⁸⁷ Сусак К. Р. Українське народне вишивання : техніки, методологія, методика... – С. 21.

- техніки з позитивним однобічним способом відтворення wzorів (колодки, позаголковий шов, хрестик та ін.);

- техніки з позитивно-негативним двобічним способом відтворення wzorів, коли з виворотного боку утворюється орнамент – негативний відбиток узору з лицьового боку (різновиди низинки);

- техніки з позитивним двобічним способом відтворення wzorів – це коли на лицевому й зворотному боках спостерігається ідентичний візерунок (верхоплут, виколювання, двостороння гладь, лічильна гладь, качалочки, кривулька, лиштва, «мотане», штапівка тощо)³⁶⁸⁸.

Важливо підкреслити, що всі техніки народної вишивки компонувалися та використовувалися разом, відповідно до сформованих традицій, а не довільно. Так, вибір оздоблювального шва залежав від його призначення (декорування, зшивання, маскування) та функції виробу (буденний, обрядовий, святковий). Для прикрашання обрядових і святкових одягових складових традиційного комплексу вбрання українці Поділля застосовували багатогранну та пишну вишивку, поєднуючи велику різноманітність і складність технік, натомість буденні компоненти вишивали простішими швами, меншою їх кількістю та скромніше за орнаментальними мотивами й кольоровою гамою³⁶⁸⁹.

Крім того, не менш важливими критеріями визначення регіональних рис та специфічних локальних особливостей є територія побутування та частота використання тієї чи іншої вишивальної техніки в усіх локальних зонах Поділля. З огляду на це та опираючись на класифікацію Л. Булгакової-Ситник, техніки подільської вишивки другої половини XIX – початку XX ст. можна розділити на такі види: переважаючі (значно переважають – вживаність 60% і більше), побутуючі (використовуються нарівні з іншими – вживаність від 10% до 60%) та рідкісні (трапляються не часто – вживаність менше 10%)³⁶⁹⁰.

Так, до переважаючих видів відносилися два підвиди технік, зокрема, «низинка» та косий або звичайний хрестик. У другій половині XIX ст. на Поділлі переважаючою технікою була насамперед «низинка», або «низь», – один зі стародавніх різнотипів шитва³⁶⁹¹, схожий до тканина³⁶⁹². Варто зауважити, що низь – це єдина техніка, за якою орнамент вишивали з вивороту тканини, а на лицьового боку отримували взір із протилежним виглядом щодо розташування кольорів, як на негативі³⁶⁹³. Характерною загальною особливістю подільської низі є її виконання дуже дрібними стібками і переважно нитками чорного кольору³⁶⁹⁴. Причому, залежно від способів нанесення стібків, вона поділялася на такі підвиди, як низь поздовжня та поперечна (у свою чергу розрізняли просту низь і замкову³⁶⁹⁵ (або низь замочком)³⁶⁹⁶)³⁶⁹⁷. Зокрема, поздовжню низь виконували паралельними стібками на всю довжину орнаменту (тобто голкою накладали густі стібки зліва направо і навпаки через кожну нитку основи). Низинка поздовжня побутувала в Бердичівському й Любарському районах Житомирщини та північних районах Вінниччини (Східне Поділля) на межі з Житомирською областю, де вона також була дуже популярною³⁶⁹⁸. Техніка поперечної низі полягала у ходінні голкою то вниз, то вгору, через кожну нитку основи та залежно від величини стібка розділялася на просту й замкову³⁶⁹⁹. Низинка поперечна проста була у вжитку на території всього Поділля³⁷⁰⁰. В центральних та південних районах Східного Поділля поширення мала низь поперечна проста, переважно в один колір (червоний або чорний). На Буковинському, Західному й Центральному Поділлі також була розповсюдженою низь поперечна проста, переважно червоного або чорного кольору, але найчастіше із введенням в основний узір додаткових різноманітних кольорів технікою гладь з лицьового боку³⁷⁰¹. Застосовували також народні майстрині переважно на Східному Поділлі для підкреслення графічної лінії основного візерунку так зване поквітнення³⁷⁰² («поквітчана низь»³⁷⁰³), коли чорний колір обводився червоною ниткою, а червоний –

³⁶⁸⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 40–41

³⁶⁸⁹ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. ... – С. 71–72.

³⁶⁹⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 41.

³⁶⁹¹ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низзю... – С. 6; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 317–318.

³⁶⁹² Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 81.

³⁶⁹³ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405.

³⁶⁹⁴ Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України)... – С. 114.

³⁶⁹⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44; Гасюк О. О. Художнє вишивання... – С. 66–67.

³⁶⁹⁶ Тищенко Валентина. Подільська вишивка [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua/PROJECTS/VSUE/VSUE1.SHTML>. 03.01.2017. – Назва з екрану.

³⁶⁹⁷ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404; Її ж. Українська вишивка... – С. 103–104.

³⁶⁹⁸ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404.

³⁶⁹⁹ Кара-Васильєва Т. Українська вишивка... – С. 104.

³⁷⁰⁰ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404.

³⁷⁰¹ Гасюк О. О. Художнє вишивання... – С. 66; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404.

³⁷⁰² Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низзю... С. 6

³⁷⁰³ Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України)... – С. 114.

навпаки чорною³⁷⁰⁴. Вишиваючи у техніці низинки замкової, так як і в низинці поперечній, голкою водили вниз-вгору, через кожну нитку основи. Ускладнення полягало лише в тому, що широка смуга перехвату ниткою ділилася навпіл закріпкою, котра й називалася в народі «замок»³⁷⁰⁵. Замковою низинкою жінки оздоблювали сорочки найбільше на Буковинському та Західному Поділлі³⁷⁰⁶. Проте у фондах Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ) зберігається колекція з понад 300 зразків вишивок із с. Тиманівка Тульчинського району Вінницької області (Східне Поділля) XIX – на початку XX ст., у якій трапляються орнаменти поликів жіночих сорочок часто з подвійною основною структурою. Так, найширший полик (верхня частина орнаменту) був вишитий саме низью замочком у класичних червоних, чорних або червоно-чорних кольорах, а також у коричневих тонах холодних чи теплих відтінків. Нижня частина орнаменту (підполіччя) виконана блакитним кольором технікою поверхниця (вузьколокальна назва – «підбирання»). Подекуди замість низі тут місцеві селянки застосовували техніку дрібного півхрестика з підкладом³⁷⁰⁷.

Водночас, залежно від принципів технічного виконання орнаментально-колеристичного рішення низі у різних субрегіонах Поділля, вона була розповсюджена у досліджуваний період часу ще й під різними специфічними локально-зональними назвами, а саме: «дрібненька низь»³⁷⁰⁸, «завиване» (с. Будики Жмеринського р-ну Вінницької обл., Східне Поділля)³⁷⁰⁹, «занизування»³⁷¹⁰, «кругла низь»³⁷¹¹, «лиса низь»³⁷¹², «навиворітка» (сс. Возилів, Золотий Потік і Космирин Бучацького р-ну, Західне Поділля)³⁷¹³, «на виворіть»³⁷¹⁴, «незинка» (с. Требухівці Летичівського р-ну, Центральне Поділля)³⁷¹⁵, «низинка», «низинне»³⁷¹⁶, «низинне»³⁷¹⁷, «низом вишивати»³⁷¹⁸, «низья»³⁷¹⁹ (с. Рудківці Новоушицького р-ну, Центральне Поділля)³⁷²⁰, «низь, з лиця шита»³⁷²¹, «паршива низь»³⁷²², «поверхи» (с. Тиманівка Тульчинського р-ну Вінницької обл., Східне Поділля)³⁷²³, «поквітчана низь»³⁷²⁴, «сліпа низь»³⁷²⁵, «страпата низь»³⁷²⁶, «цвіткова низь»³⁷²⁷ тощо.

Варто зауважити, що низинку подільські українки не рідко поєднували з іншими вишивальними техніками, зокрема такими, як: «в прикріп», двостороння гладь, кафасор, «козлик», «коса гладь», «косичка» («косічка»), «кручений узор», лічильна гладь, «петельний шов», поверхниця, ретязь, стебловий шов, стебнівка, хрестик, «чисельний шов», штапівка, «шов вперед голку», «шов за голкою» та ін.³⁷²⁸.

Так, буковинські подолянки оздоблювали полики та верхню частину рукавів (зморщечки) у сорочках морщенках щільним настилом низі, але у комплексі, наприклад, із хрестиком або іншими техніками. Висота вишивки поликів була дещо більшою від висоти вишивки зморщечки. А в сукупності вони становили

³⁷⁰⁴ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405.

³⁷⁰⁵ Тищенко Валентина. Подільська вишивка...

³⁷⁰⁶ Гасюк О. О. Художнє вишивання... – С. 66–67; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1221.

³⁷⁰⁷ Вишивка одного села [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua/PROJECTS/VSUE/VSUE2.SHTML>. 04.01.2017. – Назва з екрану.

³⁷⁰⁸ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низью... – С. 6; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁷⁰⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44.

³⁷¹⁰ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст.... – С. 72.

³⁷¹¹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁷¹² Там само. – С. 318.

³⁷¹³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44.

³⁷¹⁴ Прусевич А. Народное вышивание ... – С. 317.

³⁷¹⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 283.

³⁷¹⁶ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст.... – С. 72.

³⁷¹⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44; Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низью... – С. 6.

³⁷¹⁸ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст.... – С. 72.

³⁷¹⁹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 317–318.

³⁷²⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44; Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низью... – С. 6.

³⁷²¹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁷²² Там само. – С. 318.

³⁷²³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44.

³⁷²⁴ Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України)... – С. 114.

³⁷²⁵ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁷²⁶ Там само. – С. 318.

³⁷²⁷ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низью... – С. 6; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44.

³⁷²⁸ Там само. – С. 41; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 406; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725; Костишина, М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 66.

практично половину всього декорованого поля рукава від горловини до зап'ястя³⁷²⁹. Загалом тридільна композиція вишивки рукавів святкових сорочок Буковинського Поділля виконувалася поєднанням низці, настилу й хрестика з мережкою різнокольорових тонів, виконаних вовняними нитками, заповоччю з додаванням срібної й золотої сухозлоті для обрамлення поликів і металевих леліток безпосередньо всередині взорів³⁷³⁰.

На Західному Поділлі селянки іноді проміжки між вишитим низцю орнаментом у рамці полотна зашивали лічильною гладдю³⁷³¹ («рахунковою гладдю») або іншими техніками різнокольоровими тонкововняними або бавовняними (заповочевими) нитками³⁷³³. Традиційною технікою в прикрашанні жіночих сорочок у с. Базар Чортківського району вважалася саме низь, якою виконували основні орнаментальні мотиви у характерному лише цьому населеному пункту поєднанні темних насичених кольорів (чорного, темно-синього чи темно-вишневого) зі вкрапленням блакитних, жовтих або зелених відтінків. Натомість у Гусятинському й Терехівському районах низинку здійснювали зеленими, вишневими та пшеничними барвами. Часто тут в оздобленні жіночих та чоловічих сорочок (на комірці, пазусі, уставках, манжетах) у комплексі з низцю вживали техніки: «козлик», «коса гладь», «косічка», «петельний шов», «ретязь», «стебнівка», «хрестик», «шов вперед голку», «шов за голкою» з метою підсилення взору. В Буцацькому районі низинку чорних тонів поєднували з ажурним швом «кручений узор»³⁷³⁴.

На території Східного Поділля на початку ХХ ст. О. Прусевич зафіксував два значних осередки подільської вишивки низцю – у Гайсинському та на півночі Ямпільського повітів (сучасна Вінниччина)³⁷³⁵. Тому не дивно, що більшість східноподільських жіночих сорочок були декоровані саме різновидами низинки геометричними, переважно монохромними (чорними або червоними) орнаментами заповоччю³⁷³⁶. Чисто чорними або червоними нитками чи їх поєднанням низцю оздоблювали святкові жіночі сорочки у с. Війтівка Бершадського району та с. Шарапанівка Крижопільського району Вінницької обл.³⁷³⁷. Як додаткову техніку до біхромних низинкових орнаментів на жіночих сорочках Вінниччини використовували шов «в прикріп». При цьому обриси взорів виконували простою низинкою, натомість проміжок усередині заповнювали прокладеною поверх ниткою, котру прикріплювали до тканини методом «в прикріп»³⁷³⁸. У Жмеринському районі в с. Носківці (Вінницька обл.) вишивка простою і замковою низцю доповнювалася різнокольоровими вкрапленнями двосторонньої гладі³⁷³⁹. Загалом переважаючим кольором низинкової вишивки на Східному Поділлі був чорний колір, до якого додавали червоні або темно-вишніві барви, чи навпаки – в червоно-чорну гаму долучали жовту, зелену³⁷⁴⁰ й або синю нитку (зокрема, в Крижопільському р-ні, Вінниччина)³⁷⁴¹. Як вже зазначалося, в с. Тиманівка Тульчинського р-ну Вінницької обл. сорочки прикрашали низцю замочком у класичних червоних, чорних або червоно-чорних кольорах, а також у коричневих тонах холодних чи теплих відтінків у гармонійному поєднанні з блакитним орнаментом підполиччя, виконаному поверхницею³⁷⁴². Жіночі сорочки, оздоблені низцю лише в червоному кольорі, траплялися і в с. Шарапанівка Крижопільського р-ну на Вінниччині³⁷⁴³. Крім цього, майстрині часто використовували біле тло полотна як повноцінний елементу низинкового взору, вишитого здебільшого в чорному кольорі (с. Стіна Томашпільського р-ну³⁷⁴⁴, сс. Рахни-Польові³⁷⁴⁵ й Уяринці³⁷⁴⁶ Тиврівського р-ну, Вінниччина)³⁷⁴⁷. З початку ХХ ст. сорочки з кокеткою (гестки) подекуди декорували низцю не в класичних

³⁷²⁹ Там само. – С. 66; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 8567.

³⁷³⁰ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁷³¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 41; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6424.

³⁷³² Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 72–73.

³⁷³³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 438, 1536, 2741, 2939, 2959, 7243, 7452, 7467, 7476.

³⁷³⁴ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 72–73.

³⁷³⁵ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 317–318.

³⁷³⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2296, 2608, 2741, 2915, 3132; Фонди ТиРКМ. Книга вступу. КВ – 405, 406, 408, 2008, 2009, 2010; Фонди ТуРКМ. Книга вступу. КВ – 138, 306а, 354, 355, 380, 398, 595.

³⁷³⁷ Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 50.

³⁷³⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 41, 43–44.

³⁷³⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2317, 2439.

³⁷⁴⁰ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405.

³⁷⁴¹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23093.

³⁷⁴² Вишивка одного села...

³⁷⁴³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 2036, 23041, 23087, 23110.

³⁷⁴⁴ Там само. КН – 23050.

³⁷⁴⁵ Там само. КН – 2008, 2010.

³⁷⁴⁶ Там само. КН – 408.

³⁷⁴⁷ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405.

червоно-чорних кольорах, а, до прикладу, бузковими або зеленими³⁷⁴⁸ барвами (с. °Клембівка Ямпільського р-ну, Вінниччина)³⁷⁴⁹.

Досліджуючи народну вишивку жіночих сорочок Центрального Поділля кінця XIX – 30-х рр. XX ст., Л. °Булгакова-Ситник визначила традиційну низь у цій локальній зоні як побутуючу. Однак у другій половині XIX – 10-х рр. XX ст. на території Центрального Поділля низинку можна віднести до переважаючих технік вишивання³⁷⁵⁰, оскільки саме у другій половині XIX ст. низь мала більшу популярність, ніж хрестик, який лише починав входити у вжиток селян та перевагу здобув лише наприкінці зазначеного століття. До прикладу, у фондах Хмельницького обласного краєзнавчого музею зберігається 16°зразків натільних виробів, вишитих низинкою³⁷⁵¹, а у фондах Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (Хмельниччина) – 13 таких експонатів³⁷⁵². У районах, які межують зі Східним Поділлям, більш поширеною була низь чорного³⁷⁵³, червоного або чорно-червоних³⁷⁵⁴ кольорів. Натомість у районах на кордоні з Західним Поділлям до чорних та червоних барв низі жінки додавали різнокольорову заповоч технікою гладь³⁷⁵⁵. Окрім гладі, для поєднання з низью центральні подолянки використовували такі техніки, як: ретязь («косичка»), стебловий шов, хрестик, «чисельний шов» та штапівка³⁷⁵⁶. До прикладу, в с. Требухівці Летицівського р-ну селянки виконували низинкові орнаменти разом із стебловим швом³⁷⁵⁷, а в с. Ялинівка цього ж району – вишивали низью одночасно з техніками «косичка», стебловий шов і «чисельний шов»³⁷⁵⁸, або «косичка», стебловий шов і штапівка³⁷⁵⁹, або «косичка», хрестик і штапівка³⁷⁶⁰. Натомість у с. Чорна Чемеровецького р-ну жіночі сорочки декорували низью із хрестиком³⁷⁶¹.

Поруч із низинкою до переважаючих технік у всіх локальних зонах Поділля також належав косий або звичайний хрестик³⁷⁶² («хрест») ³⁷⁶³, який масового поширення тут почав набувати наприкінці XIX ст. як знана техніка в усіх східнослов'янських країнах. А вже з початку XX ст. хрестик поступово витісняв інші техніки завдяки входженню у вжиток селян фабричних тканин (маркизету, міткалю, перкалю та ін.) для пошиття жіночих сорочок, а також різнокольорових бавовняних ниток та паперових зразків візерунків для вишивання. Водночас хрестик віддалив традиційні монохромні вишивки на задній план через можливість введення наступного нового кольору без порушення обраної композиції взору, але зі зміною загального вигляду орнаменту³⁷⁶⁴.

Порівняно з іншими техніками, легкість виконання хрестика та його мобільність сприяли необмеженим можливостям у формуванні різноаспектних композицій геометричного, рослинного, орнітоморфного та антропоморфного типів орнаментів³⁷⁶⁵. Названі категорії спричинили розповсюдження хрестика на території всіх субрегіонів Поділля, особливо наприкінці XIX – на початку XX ст. українки Буковинського Поділля прикрашали свої сорочки хрестиком разом із низью й настилом³⁷⁶⁶, гладдю, стебнівкою, штапівкою й «косичкою» (с. Брідок, Заставнівський р-н)³⁷⁶⁷, гладдю³⁷⁶⁸ або гладдю й штапівкою³⁷⁶⁹ (с. Млинки, Хотинський р-н), ретязем (Хотинський р-н)³⁷⁷⁰ тощо.

³⁷⁴⁸ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23055.

³⁷⁴⁹ Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 50; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». КН – 8854.

³⁷⁵⁰ Там само. КН – 16410, 22329, 21990; Лихогляд О. На подіум історія виходить... – С. 22; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3056, 6801; Фонди приватної колекції Ю. Мельничука (Київ). Колекція Юрія Мельничука. КЮМ – 529; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 3304.

³⁷⁵¹ Лихогляд О. На подіум історія виходить... – С. 22.

³⁷⁵² Фонди ДІКЗ «Межибіж». КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725.

³⁷⁵³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 22329.

³⁷⁵⁴ Там само. КН – 16410.

³⁷⁵⁵ Гасюк О. О. Художнє вишивання... – С. 66; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 21990; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 3304.

³⁷⁵⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725.

³⁷⁵⁷ Там само. КН – 289, 290, 291.

³⁷⁵⁸ Там само. КН – 3721.

³⁷⁵⁹ Там само. КН – 3722.

³⁷⁶⁰ Там само. КН – 3723, 3725.

³⁷⁶¹ Там само. КН – 296.

³⁷⁶² Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 62.

³⁷⁶³ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2734, 2771, 2788, 2796, 2800, 2801, 2804, 2805, 2815, 2830, 2851, 2852, 2858, 2878, 2884, 2902, 2948, 3060, 3178, 3546, 3548, 4003, 4059, 6803.

³⁷⁶⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 45.

³⁷⁶⁵ Там само. – С. 45; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН° – 255, 256, 258–262, 264–267, 269, 275, 282, 284, 285, 287, 288, 293, 299–303, 629, 3724.

³⁷⁶⁶ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁷⁶⁷ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1362

³⁷⁶⁸ Там само. Т – 1233.

³⁷⁶⁹ Там само. Т – 1232.

³⁷⁷⁰ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3929.

На Західному Поділлі зі зростанням у вжитку з початку ХХ ст. хрестика сільські майстрині вводять рослинні (квіткові) орнаменти, а темний колір у сорочках із суцільно вишитими рукавами розбавляють яскравішими барвами – зеленою, синьою, фіолетовою та ін.³⁷⁷¹. У Гусятинському районі зазначеної локальної зони жіночі сорочки полюбляли декорувати дрібним хрестиком «макове зерно», яким шили за одну нитку основи полотна. Західні подолянки не рідко хрестик комбінували з іншими швами, а саме: стебловим швом, «козликом», «косим хрестиком по діагоналі», «косічкою» та різноманітними мережками³⁷⁷². Вишивальниці Борщівського району використовували хрестик одночасно із техніками кручений шов³⁷⁷³, півхрестик і стебнівка³⁷⁷⁴, «кучерявий стіг», «колодка», ланцюжок і настилування³⁷⁷⁵, мережкою³⁷⁷⁶, натомість Заліщицького р-ну – «кучерявий стіг» («крученка») й мережка³⁷⁷⁷, Тербовлянського р-ну – гладь³⁷⁷⁸, а Чортківського р-ну – гладь і ретязь³⁷⁷⁹ та ін.

На території Східного Поділля найбільшого поширення хрестик набув у Вінницькому, Літинському, Могилів-Подільському, Немирівському, Тростянецькому та Тульчинському р-нах Вінницької обл.³⁷⁸⁰. З початком ХХ ст. традиційні низинкові взори східноподільські селянки не рідко виконували хрестиком. До прикладу, в селах Івашківці, Копистирин і Пасинки Шаргородського р-ну Вінницької обл. У цьому випадку жінки щільно вишивали головну частину візерунку, залишаючи білим тло полотна, що мало роль формотворної структури орнаменту. В результаті створювався так званий ефект високого рельєфу вишивки та білої площини взору, котрий наче поринав у глибину³⁷⁸¹. В с. Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл. технікою хрестик густо зашивали вовняною ниткою («лучкою») домінуючого чорного кольору трьома вертикальними смугами геометрично-рослинного орнаменту рукави жіночих святкових сорочок. Ці динамічні візерунки виразно виділялися на фоні горизонтальної тридольної композиції геометричного взору уставки в верхній частині рукава³⁷⁸². На Східному Поділлі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. хрестик поєднували з низью (Немирівський р-н, Вінниччина)³⁷⁸³, низью і ретязем (Могилів-Подільський р-н, Вінниччина)³⁷⁸⁴, ретязем (Чернівецький р-н, Вінниччина)³⁷⁸⁵, низью й кольоровим змережуванням³⁷⁸⁶, або низью й занизуванням³⁷⁸⁷, або низью, занизуванням, мережкою і зтяганкою³⁷⁸⁸, або гладдю³⁷⁸⁹, або гладдю, занизуванням, штапівкою, мережкою, змережуванням і ретязем³⁷⁹⁰, або верхоплутом і зтяганкою³⁷⁹¹ (Оратівський і Погребищенський р-ни, Вінниччина), низью, стебнівкою й штапівкою³⁷⁹², або лічильною гладдю³⁷⁹³ (с. Калинка, Томашпільський р-н, Вінниччина), штапівкою (с. Калинка, Томашпільський р-н³⁷⁹⁴, с. Клембівка, Ямпільський р-н³⁷⁹⁵, Вінниччина), гладдю, вирізуванням, занизуванням, мережкою і ретязем (Одещина)³⁷⁹⁶.

Майстрині Центрального Поділля оздоблювали натільні жіночі виробим хрестиком у комплексі із такими техніками, як: низь (с. Голенищево, Летичівський р-н)³⁷⁹⁷, низь і мережка (с. Чорна, Чемеровецький р-н)³⁷⁹⁸, низь, «косичка» й штапівка (с. Ялинівка, Летичівський р-н)³⁷⁹⁹, гладь, «косичка» й штапівка

³⁷⁷¹ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 409.

³⁷⁷² Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 77–78.

³⁷⁷³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 758.

³⁷⁷⁴ Там само. Т – 9034.

³⁷⁷⁵ Там само. Т – 154.

³⁷⁷⁶ Там само. Т – 1533.

³⁷⁷⁷ Там само. Т – 266.

³⁷⁷⁸ Там само. Т – 2723.

³⁷⁷⁹ Там само. Т – 7443.

³⁷⁸⁰ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁷⁸¹ Кара-Васильєва Т. Українська вишивка... – С. 95.

³⁷⁸² Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407.

³⁷⁸³ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2843.

³⁷⁸⁴ Там само. В – 3546.

³⁷⁸⁵ Там само. В – 4003.

³⁷⁸⁶ Там само. В – 2801.

³⁷⁸⁷ Там само. В – 2805.

³⁷⁸⁸ Там само. В – 2815.

³⁷⁸⁹ Там само. В – 2804.

³⁷⁹⁰ Там само. В – 2821.

³⁷⁹¹ Там само. В – 2800.

³⁷⁹² Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 4467.

³⁷⁹³ Там само. КН – 4465.

³⁷⁹⁴ Там само. КН – 4466.

³⁷⁹⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3548.

³⁷⁹⁶ Там само. В – 2796.

³⁷⁹⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 203.

³⁷⁹⁸ Там само. КН – 296.

³⁷⁹⁹ Там само. КН – 3723, 3725.

(с. °Ялинівка, Летичівський р-н)³⁸⁰⁰, мережка (с. Требухівці, Летичівський р-н³⁸⁰¹, с. Хребтіїв, Новоушицький р-н³⁸⁰², с. Чорна, Чемеровецький р-н³⁸⁰³), штапівка (с. Кальня, Деражнянський р-н³⁸⁰⁴, с. °Требухівці, Летичівський р-н³⁸⁰⁵, с. Хребтіїв, Новоушицький р-н³⁸⁰⁶).

Окрім загальновідомої назви зазначеної техніки, подоляни використовували ще й особливі локально-зональні іменування хрестика, а саме: «вишивати нитками» (с. Мишків, Заліщицький р-н, Західне Поділля), «дрібний хрестик» (Городоцький р-н, Центральне Поділля)³⁸⁰⁷, «макове зерно» (Гусятинський р-н, Західне Поділля)³⁸⁰⁸, «палички» (м. Студениця, Кам'янець-Подільський і с. Песець, Новоушицький р-н, Центральне Поділля)³⁸⁰⁹, «підстелений хрестик» (с. Дністрове, Борщівський р-н, Західне Поділля), «хрестами», «хрести» або «христами» (Східне та Центральне Поділля)³⁸¹⁰.

До побутуючих технік на Поділлі можна віднести такі: виколювання («виколом»³⁸¹¹, «очки»³⁸¹²), вирізування³⁸¹³ («мережка» або «різани»³⁸¹⁴), верхоплут, «курячий брід» («протяганка», скісний вивід)³⁸¹⁵, «занизування», лічильна гладь³⁸¹⁶ («гладя», настил, настилування, «стелення»³⁸¹⁷ або рахункова³⁸¹⁸ пряма чи коса³⁸¹⁹ гладь), ланцюжок (тамбурний шов), плетінка (козлик), техніки горизонтальних стібків («кафасор»³⁸²⁰ («кафасором»)³⁸²¹, мотане, набирування («забирування»)³⁸²², поверхниця³⁸²³), стебнівка (вистіг)³⁸²⁴, штапівка³⁸²⁵, комплекс технік по брижах (ланцюжковий шов, набирування й безпосередньо по брижах (по складках)), мережки (одинарний, подвійний та схрещений прутик, складні мережки з настилом («ляхівка», «шабак»), «козацькі мережки»³⁸²⁶, «миканиця» або «цірка»³⁸²⁷, «циркування», «пружкування»), змережування («городки», зубцювання або «зубці», «ретязь», «розшивка подільська в'язана», «розшивка подільська з вистігом», «розшивка подільська з настилом»³⁸²⁸, «черв'ячок», «шабак»)³⁸²⁹, ретязь («кісочка»³⁸³⁰, «косичка»³⁸³¹), зтяганка³⁸³², збиранка (збиранка «куряча шкірка»³⁸³³ та «пухлики»³⁸³⁴) та обметиця (обметниця або петельний шов)³⁸³⁵.

³⁸⁰⁰ Там само. КН – 3724.

³⁸⁰¹ Там само. КН – 288.

³⁸⁰² Там само. КН – 258.

³⁸⁰³ Там само. КН – 300, 301, 302, 303, 304.

³⁸⁰⁴ Там само. КН – 213.

³⁸⁰⁵ Там само. КН – 282, 287.

³⁸⁰⁶ Там само. КН – 267.

³⁸⁰⁷ Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

³⁸⁰⁸ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 77–78.

³⁸⁰⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 46.

³⁸¹⁰ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁸¹¹ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 408.

³⁸¹² Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 78.

³⁸¹³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 47–48.

³⁸¹⁴ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁸¹⁵ Центр української вишивки та костюма Оріяна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://oriyana.org.ua/museum/etno/podillya.html>. 15.11.2020. – Назва з екрану.

³⁸¹⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 46–47, 65–66.

³⁸¹⁷ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁸¹⁸ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 74.

³⁸¹⁹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2902.

³⁸²⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 72–74.

³⁸²¹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318–319.

³⁸²² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 75 : іл.

³⁸²³ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁸²⁴ Центр української вишивки та костюма Оріяна...

³⁸²⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 76–78.

³⁸²⁶ Там само. – С. 67–72.

³⁸²⁷ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁸²⁸ Центр української вишивки та костюма Оріяна...

³⁸²⁹ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 79–82.

³⁸³⁰ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст....

³⁸³¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725.

³⁸³² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2800, 2815, 2895.

³⁸³³ Центр української вишивки та костюма Оріяна...

³⁸³⁴ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 65.

³⁸³⁵ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 83.

Виколованням («виколом»³⁸³⁶) подолянки декорували сорочки у Борщівському, Бучацькому й Тербовлянському районах Західного Поділля³⁸³⁷, Бершадському, Гайсинському, Піщанському, Тульчинському, Чечельницькому й Ямпільському районах Вінницької області Східного Поділля³⁸³⁸ тощо.

Варто зазначити, що західноподільські українки утворювали отвори за допомогою розсування ниток у центрі орнаментального мотиву та вводили голку в одне й те ж місце довкола дірочки, щільно закріплюючи її нитками. Завдяки цьому з певним чином розміщених дірочок на полотні виникав ажурний візерунок геометричного характеру. А виконання виколовання тут білими або сизими (колір натурального лляного прядива) нитками надавало геометрично-рослинним орнаментам ще й поміж тим легкості та прозорості³⁸³⁹. Техніка виколовання на Західному Поділлі вживалася лише у комплексі з низинкою, косою гладдю, зерновим виводом, стебловим швом, хрестиком тощо³⁸⁴⁰. Натомість на Вінниччині майстрині, вишиваючи технікою виколовання, проколювали дірочки гострим предметом, зокрема, веретенем, а краї фіксували прямими густими стібками. Для роботи використовували ручнопрядені лляні нитки, запечені перед цим у тісті з метою надання їм жовтавого відтінку³⁸⁴¹.

Техніка виколовання вживалася в подільському історико-етнографічному регіоні під такими локально-зональними назвами: «викол» (с. Клембівка, Ямпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), «зерно», «очки»³⁸⁴², «різане» (Гайсинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), «різані сорочки» (с. Космирин, Бучацький р-н, Західне Поділля)³⁸⁴³.

Вирізування як вишивальну техніку подільські жінки застосовували найбільше у поєднанні з лічильною гладдю для прикрашання сорочок на території Східного й Центрального Поділля³⁸⁴⁴. Особливо поширення ця техніка здобула в Бершадському, Вінницькому, Гайсинському, Крижопільському, Літинському, Піщанському, Чечельницькому районах Вінницької області Східного Поділля тощо³⁸⁴⁵. Зокрема, часто траплялися жіночі сорочки, прикрашені вирізуванням у с. Війтівка Бершадського району та с. Шарапанівка Крижопільського району Вінницької обл.³⁸⁴⁶. Науковиця Л. Булгакова-Ситник, вивчаючи подільську вишивку, наголошувала, що побутування техніки вирізування практично не мало місця на Західному Поділлі³⁸⁴⁷. Проте дослідниця Н. Воляннюк підтвердила часткове використання техніки вирізування для виконання ажурних стрічкових орнаментів із квадратів, ромбів і прямокутників у геометричних візерунках жіночих сорочок західноподільських українок Борщівського, Бучацького та Тербовлянського районів Тернопілля³⁸⁴⁸.

Працюючи у цій техніці, подолянки спочатку обробляли утворені на полотні ажурні квадратні просвіти (вирізані 3 нитки основи й підкання)³⁸⁴⁹ качалочковою лиштвою чи обметицею. Після цього в утворених обшитих квадратах вирізували усі нитки основи й підкання. До речі квадратики на тканині вирізували раніше веретенем, а згодом – ножицями та обшивали їх не лише білими (як зазвичай повсюдно в Україні), але й кольоровими нитками, що стало подільською особливістю техніки вирізування³⁸⁵⁰.

На Поділлі вирізування побутувало ще й під своїми локально-зональними назвами – «мережа» або «різані» (Східне й Центральне Поділля)³⁸⁵¹, «різане» (с. Гордівка, Тростянецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля) та «різання» (с. Балашівка, Бершадський р-н, Вінниччина, Східне Поділля)³⁸⁵².

Верхоплутом³⁸⁵³ оздоблювали сорочки у Борщівському районі Західного Поділля³⁸⁵⁴, Погребищенському й Оратівському районах Вінницької області Східного Поділля³⁸⁵⁵ та

³⁸³⁶ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 408.

³⁸³⁷ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 78.

³⁸³⁸ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 408; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 46.

³⁸³⁹ Там само. – С. 47.

³⁸⁴⁰ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 78.

³⁸⁴¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 47.

³⁸⁴² Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 78.

³⁸⁴³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 47.

³⁸⁴⁴ Там само. – С. 47–48; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁸⁴⁵ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁸⁴⁶ Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 50.

³⁸⁴⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 47–48.

³⁸⁴⁸ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 78.

³⁸⁴⁹ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 72.

³⁸⁵⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 47–48; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 38; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁸⁵¹ Там само. – С. 319.

³⁸⁵² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 48.

³⁸⁵³ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2762.

³⁸⁵⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 48.

³⁸⁵⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2800, 2816.

Старокостянтинівському районі Центрального Поділля³⁸⁵⁶. Уставки жіночих сорочок вишивали верхоплуттом ручнопряденими лляними або бавовняними нитками білого кольору переважно монохромні взори. Зазначений шов селянки могли поєднувати з вирізуванням, лічильною гладдю, ретяззю³⁸⁵⁷.

«Курячий брід» (протяганка, скісний вивід)³⁸⁵⁸ зустрічався у «білих» подільських вишивках у комплексі з лічильною гладдю, лиштвою, вирізуванням, виколюванням або солов'їними вічками, набируванням та ін. Цей шов мав вигляд двох-трьох паралельних, переважно ламаних рядків з лиця й рядків клітинок з вивороту, отриманих у результаті безперервного повторення косих паралельних стібків. «Курячий брід» дає можливість створювати геометричні фігури косими лініями, додаючи рел'єфу та виразності в поєднанні з іншими техніками вишивки. На відміну від західних подолянок, українки Східного та Центрального Поділля застосовували «курячий брід» для прикрашання сорочок, вишитих «білим по білому» у поєднанні з вищеназваними техніками³⁸⁵⁹.

«Занизування» як техніка виконувалася майстринями швом «затяганка» необхідною кількістю паралельних стібків відповідно до геометричного орнаментального мотиву на жіночій сорочці³⁸⁶⁰. У XIX ст. здебільшого в північних районах Вінниччини, на кордоні з Київщиною (Східне Поділля), «занизуванням» декорували натільні вироби у комплексі з низзю й хрестиком³⁸⁶¹, або низзю, хрестиком, мережкою й «затяганкою»³⁸⁶², або гладдю, ретязем, штапівкою, мережкою й змережуванням³⁸⁶³, або тамбурним швом і змережуванням³⁸⁶⁴ заповочевими нитками. В інших районах Східного та Центрального Поділля селянки комбінували «занизування» одночасно із гладдю, хрестом, вирізуванням, штапівкою, мережкою й змережуванням³⁸⁶⁵, або стебнівкою, набирування і змережуванням³⁸⁶⁶, також виконаних на домотканому полотні заповоччю.

Лічильною (рахунковою) прямою або косою³⁸⁶⁷ гладдю («гладдю»), настилом, настилуванням, «стеленням») подолянки прикрашали сорочки із одночасним у більшості випадків супроводом техніками виколювання та вирізування. До того ж лічильною гладдю вишивали тільки окремі рослинні (квіткові) мотиви, зачасти вовняними нитками. І лише в Новоушицькому й Старокостянтинівському районах Центрального Поділля у вжитку були жіночі сорочки, декоровані геометрично-рослинними зображеннями нефарбованими конопляними, лляними або бавовняними нитками лічильною гладдю разом із вирізуванням. Натомість у Барському, Літинському й Хмельницькому районах Вінницької області, що на Східному Поділлі, гладдю або «стеленням» зазвичай оздоблювали жіночі сорочки поруч із виколюванням і переважно геометричними орнаментами³⁸⁶⁸. В досліджуваній час у с. Стіна Томашпільського р-ну та с. °Клембівка Ямпільського р-ну (Вінниччина, Східне Поділля) технікою лічильна гладь також вишивали жіночі сорочки з тонкого прозорого полотна – «бамбак» – металевою срібною ниткою, скрученою з чорною або металевою золотою ниткою, скрученою з червоною під назвою «шир» («хір»)³⁸⁶⁹.

Майстрині, вишиваючи лічильною гладдю, стібки наносили паралельно до ниток основи чи піткання. Причому кожен стібок мав бути віддаленим один від одного рівно на одну нитку. Таким чином, отримували візерунок однаковий з лиця і з вивороту³⁸⁷⁰. Різновидом лічильної гладі – косою гладдю українські подолянки прикрашали жіночі сорочки, виконуючи при цьому стібки по діагоналі один біля одного³⁸⁷¹. Полюбили дану техніку у селах Західного Поділля³⁸⁷².

Ланцюжок (тамбурний шов) ніколи не використовували як самостійну техніку, а тільки у поєднанні з іншими. Існувало два варіанти декорування виробів цією технікою. У першому варіанті петлі викладали навколо голки на полотні, у другому – в голку вселяли подвійну нитку й вишивали швом «позад голкою»

³⁸⁵⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 48.

³⁸⁵⁷ Там само. – С. 48; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2762, 2800, 2816.

³⁸⁵⁸ Центр української вишивки та костюма Оріяна...

³⁸⁵⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 76; Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 64.

³⁸⁶⁰ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 70.

³⁸⁶¹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2805.

³⁸⁶² Там само. В – 2815.

³⁸⁶³ Там само. В – 2821.

³⁸⁶⁴ Там само. В – 2913.

³⁸⁶⁵ Там само. В – 2858.

³⁸⁶⁶ Там само. В – 2743.

³⁸⁶⁷ Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 74.

³⁸⁶⁸ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 65.

³⁸⁶⁹ Там само. – С. 37; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407.

³⁸⁷⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 66.

³⁸⁷¹ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 68; Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 31.

³⁸⁷² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2902.

так, щоб її кінець проходив між двома нитками. Варто зазначити, що другий варіант мав більшу популярність у народі³⁸⁷³.

Так, ланцюжком як обов'язковою технікою в процесі вишивання сухозліткою у лінійно-рамковій композиції виокремлювали різні орнаментальні мотиви. Водночас наприкінці ХІХ ст. селянки почали легко декорувати ланцюжком і різноманітні складні візерункові композиції. До прикладу, ця техніка траплялася навколо пазушного розрізу (у вигляді зигзага) жіночих сорочок Буковинського Поділля³⁸⁷⁴ та дуже часто на уставках жіночих сорочок Борщівського і Заліщицького районів Західного Поділля. Так, на Борщівщині (Західне Поділля) та Заставнівщині (Буковинське Поділля) суцільно вишиті вовняною «бавною» уставки відокремлювали золотистими або сріблястими смугами, виконаними тамбурною технікою («ланцюжок», «маскацел») нитками сухозліть³⁸⁷⁵. А в с. Золотий Потік Буцацького району (Західне Поділля) ланцюжок вживали для закріплення дрібних складочок над манжетами рукавів³⁸⁷⁶. На території Центрального Поділля ланцюжком у комплексі із мережками й лічильною гладдю вишивали білими нитками складні vzори на уставках, рукавах, пазушці та по долу святкових жіночих сорочок³⁸⁷⁷.

Також, попри естетичну функцію, ланцюжковий шов виконував роль закріплення дрібних складочок на рукавах під уставками чи над манжетами рукавів (с. Золотий Потік, Буцацький р-н, Західне Поділля)³⁸⁷⁸.

Подільські українки вживали й окремі локально-зональні назви техніки ланцюжок: «маскацел» («маскацела» – сс. Дністрове й Устя³⁸⁷⁹ Борщівського р-ну, Західне Поділля), «очки» (с. Возилів Буцацького р-ну, Західне Поділля)³⁸⁸⁰, «писанка» (Західне Поділля)³⁸⁸¹, тамбурний шов.

Плетінка (козлик) як вишивальний шов для прикрашання сорочок знаний у всіх локальних зонах Поділля. Для роботи у цій техніці майстрині застосовували вовняні, конопляні й бавовняні нитки, якими прокладали косі стібки на лицевому боці в прямокутній клітці (4–6 ниток по вертикалі та 2–4 нитки по горизонталі або навпаки). Натомість на вивороті отримували прямі зазвичай горизонтальні стібки³⁸⁸².

У досліджуваному історико-етнографічному регіоні мали місце такі локально-зональні назви плетінки: «коники»³⁸⁸³, «кривулька», «сосонка» (с. Дністрове, Борщівський р-н, Західне Поділля), «лапки» (с. Великі Чорнокінці, Чортківський р-н, Західне Поділля) та «путане» (с. Зозулинці, Заліщицький р-н, Західне Поділля)³⁸⁸⁴.

Техніками горизонтальних стібків (кафасор («кафасором»)³⁸⁸⁵, мотане, набирування («забирування»), поверхниця³⁸⁸⁶) орнаментальні мотиви виконували паралельними чи зміщеними вліво або вправо горизонтальними стібками. Зазначені різновиди технік мали поширення в наддністрянських районах практично всіх субрегіонів Поділля у вишивальних узорах підуставок на жіночих сорочках³⁸⁸⁷.

Наприклад, на Західному Поділлі селянки вживали декілька локально-зональних назв підуставки, оздобленої техніками горизонтальних стібків, а саме: «круп'янка» (с. Устя, Борщівський р-н), «курпіння» (с. Мельниця-Подільська, Борщівський р-н), «підбиране» (с. Кудринці, Борщівський р-н) та «підплечко» (с. Мишків, Заліщицький р-н). А безпосередньо від йменування техніки «мотане» на підуставках сорочок пішли й відповідні народні назви – «мотані сорочки» (с. Кудринці). Причому, згідно з дослідженнями Л.°Булгакової-Ситник, назва «мотане» не згадувалася в літературі та була відомою тільки на Борщівщині. Зазначена техніка виконувалася зазвичай одноколірними пухкими вовняними нитками «бавна», які підсилювали рельєфність візерунка. Крім того, сам спосіб «мотане» також передбачав високу фактуру, адже вишивався подвійними стібками та давав можливість одержувати позитивну двобічну орнаментальну композицію³⁸⁸⁸.

Майстрині Буковинського, Східного та Центрального Поділля декорували підуставки жіночих сорочок техніками кафасор, набирування (Хотинський р-н)³⁸⁸⁹ або «забирування» («підбирування») – с. Будьки, Жмеринський р-н, Вінниччина) одноколірними заповочевими, рідше тонкововняними нитками гарус

³⁸⁷³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 66.

³⁸⁷⁴ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1244. НМУНДМ України

³⁸⁷⁵ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 25; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁸⁷⁶ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – 80.

³⁸⁷⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 66–67.

³⁸⁷⁸ Там само. – С. 67; Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 80.

³⁸⁷⁹ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁸⁸⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 67.

³⁸⁸¹ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 80.

³⁸⁸² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 67.

³⁸⁸³ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 76.

³⁸⁸⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 68.

³⁸⁸⁵ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318–319.

³⁸⁸⁶ Там само. – С. 318.

³⁸⁸⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 74.

³⁸⁸⁸ Там само. – С. 74–75.

³⁸⁸⁹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3924.

лишень геометричними vzорами. Варто зауважити, що інші частини сорочки названими техніками подолянки не вишивали³⁸⁹⁰.

Поверхницею³⁸⁹¹ українські селянки історико-етнографічного регіону Поділля оздоблювали сорочки ще в ХІХ ст. разом із низзю³⁸⁹² або штапівкою й шабаком³⁸⁹³. Безпосередньо у с. Стіна Томашпільського району Вінницької області, що на Східному Поділлі, майстрині вишивали поверхницею одночасно з низзю й штапівкою³⁸⁹⁴ або з хрестиком, стебнівкою і збиранкою³⁸⁹⁵. Натомість на Західному Поділлі³⁸⁹⁶ в смт^оМельниця-Подільська Борщівського району жінки декорували натільні вироби поверхницею спільно з кучерявим швом, ланцюжком і розшивкою³⁸⁹⁷, в с. Новосілка того ж району – з кучерявим швом, стебнівкою, верхоплутом і рясуванням³⁸⁹⁸, а в с. Зозулинці Заліщицького району – з кучерявим швом і мережкою³⁸⁹⁹.

Стебнівка (вистіг)³⁹⁰⁰ вважається допоміжною технікою, яку подільські жінки застосовували з метою формування контуру візерункових мотивів, виокремлення чи обрамлення загальних геометричних і рослинних орнаментальних сюжетів, до того ж різними за якістю й кольором нитками³⁹⁰¹. Так, стебнівкою окреслювали окремі мотиви wzорів металевими нитками сухозлітка у вишивках жіночих сорочок у селах Борщівського та Заліщицького районів Західного Поділля³⁹⁰². Східноподільські та центральноподільські майстрині стебнівкою, немов павутинням, об'єднували всі мотиви орнаменту в цілісну гармонійну композицію³⁹⁰³. Однак у с. Стіна Томашпільського району, що на Вінниччині (Східне Поділля), у техніці стебнівка вишивальниці декорували густими стібками вовною («лучкою») переважно чорного кольору рукави жіночих сорочок трьома вертикальними смугами геометрично-рослинного орнаменту³⁹⁰⁴.

Штапівка (або ще двобічна штапівка) як техніка використовувалася на Поділлі для прикрашання рукавів жіночих сорочок, причому одноколірними бавовняними, конопляними, лляними чи тонкововняними нитками. Особливістю двобічної штапівки є її ідентичний вигляд з лицевого та зворотнього боків. І оскільки при шитті штапівкою стібки кладуть паралельно до ниток основи й утоку, одержаний рядок нагадує сходинки. Зокрема, згідно з дослідженнями Л. Булгакової-Ситник, у ХІХ ст. селянки південних районів Вінниччини на Східному Поділлі з таких ламаних рядків утворювали на жіночих сорочках оригінальні геометричні wzори³⁹⁰⁵. Штапівкою подільські українки вишивали у комплексі з виколюванням, вирізуванням, гладдю, змережуванням, мережкою, поверхницею, хрестом, шабаком тощо³⁹⁰⁶. Жінки Східного та Центрального Поділля саме завдяки шву поверхневого шитва – штапівці – створювали додатковий художній ефект з органічного єднання орнаментальних мотивів у єдиний неповторний сюжет³⁹⁰⁷.

Комплекс технік по брижах (по складках) подільські селянки використовували для закріплення дрібних складочок (брижів) навколо горловини, по низу рукавів та під уставкою жіночих сорочок. Зокрема, це техніки ланцюжковий шов, набирування й безпосередньо по брижах. Так, ланцюжковим швом заразом закріплювали та оздоблювали зборочки (збирочки) на комірах-стійках і манжетах рукавів³⁹⁰⁸.

Найбільш популярною, особливо в південних районах Вінниччини на Східному Поділлі, була техніка набирування³⁹⁰⁹, якою жінки майстерно декорували комірці-стійки й манжети на рукавах, утворені за рахунок зібраних і закріплених дрібненьких складок (збирок, рясів) висотою від 1,5 до 3 см. У результаті кожен стібок набирування закріплював одну складочку з двох ниток основи, формуючи одночасно

³⁸⁹⁰ Там само. В – 2743, 2852, 2861, 3924; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 75.

³⁸⁹¹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

³⁸⁹² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2874.

³⁸⁹³ Там само. В – 2853.

³⁸⁹⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 9812.

³⁸⁹⁵ Там само. КН – 16414.

³⁸⁹⁶ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁸⁹⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1111.

³⁸⁹⁸ Там само. КН – 18576.

³⁸⁹⁹ Там само. КН – 12458.

³⁹⁰⁰ Центр української вишивки та костюма Оріяна...

³⁹⁰¹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2734, 2743.

³⁹⁰² Там само. – С. 37; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁹⁰³ Там само. – С. 407–408.

³⁹⁰⁴ Там само. – С. 407.

³⁹⁰⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... Там само. – С. 77.

³⁹⁰⁶ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2771, 2782, 2789, 2853, 2858, 2873, 2878, 2917, 2948.

³⁹⁰⁷ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407–408.

³⁹⁰⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 68.

³⁹⁰⁹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2743, 2852, 2861, 3924.

елементарні геометричні орнаментальні мотиви частіше чорними або червоними нитками, рідше – білими бавовняними³⁹¹⁰.

У південних районах Західного Поділля (наприклад, сс. Зелене³⁹¹¹, Устя Борщівського р-ну) побутувала техніка «по брижах». До того ж західноподільські комірці-стійки й манжети на рукавах, прикрашені вишивкою «по брижах» були вужчими та зазвичай оформлені чорними нитками на відміну від східноподільських. Іноді на жіночих манжетах траплялися орнаменти з неповторними рослинними гірляндами, утвореними внаслідок своєрідних комбінацій із стібків набирування з різнокольоровою заплочі³⁹¹².

Подільцям відомі такі локально-зональні назви вишивки «по брижах», як: «кривулька» (с. Більче-Золоте, Борщівський р-н, Західне Поділля), «по брижах» (с. Устя, Борщівський р-н, Західне Поділля), «по верху», «перебірка» (с. Миколаївка, Бучацький р-н, Західне Поділля)³⁹¹³.

Мережками як ажурними vzорами, виконаними на місці висмикнутих з тканин ниток, вишивали лише на тканинах з полотняним переплетінням основи й підкання. Невитягнуті нитки затягували у пучки (прутики), по яких вишивали стібками в одному напрямку певні мотиви (стовпчики, прутики, павучки, віконця та ін.)³⁹¹⁴. Розрізняли прості мережки – зроблені на одній смужці витягнутих ниток основи та складні мережки – шиті на кількох смужках, розділених між собою стрічками тканини, чи на сітці, виготовленій на вертикально і горизонтально висмикнутих нитках³⁹¹⁵.

На Буковинському Поділлі смугами мережки (одинарний прутик і «шабак») у комплексі з низзю, настилом³⁹¹⁶ або косим хрестиком повністю зашивали рукави сорочок³⁹¹⁷. Західноподільські українки наддністрянських районів різнокольоровими мережками розцвічували масивні чорні вовняні вишивки колодками та кучерявим швом, що підкреслювало гармонійність і вишуканість використаних технік³⁹¹⁸. Прості мережки, виконані невибіленими або ледь підфарбованими у сизий колір ручнопряденими конопляними, іноді провоскованими нитками, давали змогу одержати виразний та рельєфний орнамент на нешироких смужках (1–1,5 см). У цілому ажурні мережки на сорочках Буковинського і Західного Поділля представляли собою різноаспектні комбінації з одинарними, подвійними й схрещеними прутиками та складною мережкою з настилом («шабак») ³⁹¹⁹. До прикладу, у с. Вовківці Борщівського району Західного Поділля майстрині ефектно поєднували вишивку рослинним орнаментом чорного кольору з широкими смугами мережок тільки жовтої й оранжевої барв з метою створення контрасту. Для декору святкових сорочок вживали тут й мережку «микання»³⁹²⁰. Крім того, подекуди в окремих селах Буковинського Поділля та Борщівського району Західного Поділля селянки збирали горловину сорочок на «корунку» у вигляді мережива, вив'язаного гачком нитками переважно кількох кольорів. Аналогічною «корункою» декорувалися й рукави на зап'ястях натільних виробів³⁹²¹.

Також мережки застосовували, окрім як для декорування стану сорочки, ще й для підрублювання її подолу, пазушного розрізу³⁹²², викінчення рукавів та зрізу горловини. У наддністрянських районах Західного Поділля, на Буковинському та Центральному Поділлі мережку в одинарний прутик на смужках з 1–3 витягнутих ниток йменували «циркуванням»³⁹²³. Варто зазначити, що на Західному Поділлі мереженням не рідко називали шов козлик, яким оздоблювали з'єднувальні шви на поликах жіночих сорочок червоним шовком або вовною (сс. Губин, Миколаївка Бучацького р-ну)³⁹²⁴. Вишивка мережкою лляними чи конопляними воскованими або бавовняними нитками зосереджена у центральних і північних районах Західного Поділля та на Вінниччині³⁹²⁵.

Українки Центрального й Східного Поділля традиції мереження розвинули ще більше, адже тут складними мережками прикрашали подоли, уставки, відкладні комірці на сорочках тощо³⁹²⁶. Так, мережки

³⁹¹⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 68–69.

³⁹¹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2959.

³⁹¹² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 69.

³⁹¹³ Там само. – С. 69.

³⁹¹⁴ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 78.

³⁹¹⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 69; Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 72.

³⁹¹⁶ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁹¹⁷ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1232.

³⁹¹⁸ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁹¹⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 69–70; Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 73–74, 78; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1232.

³⁹²⁰ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

³⁹²¹ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 78; Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 138.

³⁹²² Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1244.

³⁹²³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 70.

³⁹²⁴ Там само. – С. 72.

³⁹²⁵ Там само. – С. 89.

³⁹²⁶ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2807, 2808, 2815, 2821.

з настилом («ляхівка», «шабак») на відкладних комірах і по низу жіночих сорочок, шиті білими конопляними нитками, можна назвати яскравою рисою вишивок південних районів Вінниччини (Східне Поділля) та центральних районів Хмельниччини (Центральне Поділля). Причому ширина смуги геометричного візерунка (зачасти комбінації із ламаних ліній, з'єднаних ромбів, квадратів і т. д.) могла сягати від 1,5 до 3 см³⁹²⁷. Жіночі сорочки, оздоблені мережкою «шабак», мали місце у с. Війтівка Бершадського району та с. Шарапанівка Крижопільського району Вінницької обл.³⁹²⁸.

Полюбили подільянки зазначених локальних зон й кольорові складні мережки з настилом – «ляхівку» (с. Гордівка, Тростянецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля) та «шабак» (с. Балашівка, Бершадський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), а ще «козацькі мережки» чорного кольору (с. Брідок, Теплицький р-н, Вінниччина, Східне Поділля)³⁹²⁹. До прикладу, мережка «шабак» виконувалась у контрастних забарвленнях білими, жовтими, зеленими, червоними й чорними нитками, а «козацькі мережки» – в жовтих, синіх, червоних і чорних тонах. Особливо вживаними «козацькі мережки» були в селах Чечелівка Гайсинського району та Соболівка Теплицького району (Вінниччина, Східне Поділля) під вузькою локальною назвою «миканиця»³⁹³⁰. «Миканицею», або «щіркою», мережили в Немирівському, Тростянецькому, Тульчинському та інших районах Вінниччини на Східному Поділлі³⁹³¹. Водночас мережкою в один пруттик («пружкуванням») підрублювали подоли жіночих сорочок (с. Багринівці, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля)³⁹³².

Змережування селянки застосовували як декоративний спосіб з'єднання полотниць тканини, що базувався на петельному шві³⁹³³. На Поділлі поширення мали такі види змережування, як: «городки», зубцювання, або «зубці», «ретязь», «розшивка подільська в'язана», «розшивка подільська з вистігом», «розшивка подільська з настилом»³⁹³⁴, «черв'ячок», «шабак» (не плутати з однойменною мережкою) тощо³⁹³⁵.

Найбільше змережування як техніка виявлене у наддністрянських та центральних районах Поділля³⁹³⁶. Ажурне змережування сорочок полюбили майстрині Буковинського Поділля та наддністрянських районів Західного Поділля, коли шви у вигляді широких орнаментальних смуг, крім основної з'єднувальної функції, мали своєрідне художньо-декоративне навантаження³⁹³⁷. Західноподільські українки змережування здійснювали здебільшого невибіленими нитками у місцях з'єднання уставок з рукавами та при оздобленні бічних швів жіночих сорочок (Борщівський, Заліщицький р-ни)³⁹³⁸. Хоча на Борщівщині ще у 20-х рр. ХХ ст. мало місце домашнє фарбування конопляних ниток, якими змережували уставки й рукави сорочок. Зокрема, у с. Дністрове підфарбовані у розчині сажі нитки з новоутвореним сиво-блакитним відтінком йменували «заполоч» та застосовували для змережування³⁹³⁹. Зачасти у Борщівському районі жіночі сорочки прикрашали двома видами змережування: «подільською розшивкою», що виконувалася з однією або з парами повітряних петель, чи з подвійною повітряною петлею та «змережування зубцями» білими конопляними нитками³⁹⁴⁰. Східні подільянки змережували сорочки як ручнопряденими нитками, так і кольоровою заполоччю. До прикладу, змережування «черв'ячком» – почергові з'єднання червоними й чорними нитками – гармоніювало із основним комплексом вишивки на сорочках. Складне змережування різнокольоровою заполоччю «шабак» полягало у вишиванні орнаментів способом настилу на попередньо сформованій нитяній основі з петельок. На території Центрального Поділля траплялося змережування конопляними нитками лише на бічних пілках внизу жіночих домотканих сорочок (з метою розширення подолів)³⁹⁴¹.

Характерним змережувальним швом, який широко використовувався подільськими майстринями для зшивання деталей одягу, була «подільська розшивка» («розшивка подільська в'язана», «розшивка подільська з вистігом», «розшивка подільська з настилом»). Це узагальнена назва декількох прийомів змережування петельними та штопальними швами, які, по-різному komponуючись між собою, утворювали орнаментальні ажурні смуги своєрідної конфігурації³⁹⁴².

³⁹²⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 71.

³⁹²⁸ Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 50.

³⁹²⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 71.

³⁹³⁰ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407–408.

³⁹³¹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁹³² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 71.

³⁹³³ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – 79.

³⁹³⁴ Центр української вишивки та костюма Оріяна...

³⁹³⁵ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 79–82.

³⁹³⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 72.

³⁹³⁷ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 412.

³⁹³⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 72.

³⁹³⁹ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 71.

³⁹⁴⁰ Там само. – С. 79–80.

³⁹⁴¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 73

³⁹⁴² Центр української вишивки та костюма Оріяна...

Техніка ретязь³⁹⁴³ («кісочка»³⁹⁴⁴, «косичка»³⁹⁴⁵) слугувала подолянкам для оздоблення з'єднувальних швів між уставкою й рукавом, між уставкою й станком тощо. У народі існувало два варіанти виконання зазначеного шва, причому в обох із них з лицевого боку утворювався рядок схрещених стібків різної довжини. На вивороті, залежно від варіанту шиття цієї техніки одержували: в першому випадку – два паралельних рядки з горизонтальних стібків, у другому – рядок вертикальних стібків. До прикладу, західні подолянки вишивали першим способом та обов'язково у поєднанні з іншими техніками. Щодо поширення цієї техніки, то науковиця Л. Булгакова-Ситник стверджувала, що вона натрапала на неї «лише у вишивці сорочок придністровської зони Поділля»³⁹⁴⁶. Проте нами виявленні зразки жіночих натільних виробів другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., декорованих ретязем, не тільки з наддністрянських районів Поділля³⁹⁴⁷, але й з території Вінницької області (Східне Поділля), що межує з Київщиною³⁹⁴⁸, та з Гусятинського району Західного Поділля³⁹⁴⁹. Серед наддністрянських районів приклади використання техніки ретязь віднайдені в Борщівському районі³⁹⁵⁰ на Західному Поділлі, Крижопільському³⁹⁵¹ й Чернівецькому³⁹⁵² районах Вінниччини на Східному Поділлі та ін. Зокрема, жінки у селах Борщівського й Заліщицького районів Західного Поділля та Заставнівського району Буковинського Поділля повністю зашиті вовняними нитками полики сорочок розділяли золотистими або сріблястими vzорами, виконаними сухозліткою технікою ретязь³⁹⁵³.

Затяганкою³⁹⁵⁴ («вперед голкою») ³⁹⁵⁵ як одним з простих швів подолянки призибували рукави жіночих сорочок біля зап'ястя³⁹⁵⁶, а також застосовували як контур для вишивки та зшивання деталей натільного виробу³⁹⁵⁷.

Збиранка (збиранка «куряча шкірка»³⁹⁵⁸ та «пухлики»³⁹⁵⁹) застосовувалася подільськими майстринями для призибування верхньої частини рукавів жіночих сорочок біля уставок в один, два або декілька рядів дрібних збірок та їх закріплення зигзагоподібними лініями³⁹⁶⁰. Колоритна збиранка «куряча шкірка» у декілька рядів дрібних збірок поширена на Поділлі та в Карпатах. «Пухлики» в один, два або декілька рядів як шов мав застосування в українських подолянках у так званих сорочках з пухликами³⁹⁶¹ (до пухликів)³⁹⁶². Зокрема, уставкові сорочки з пухликами траплялися у селах Вінницької, Житомирської й Одеської областей Східного Поділля та на території Центрального Поділля³⁹⁶³ (наприклад, у с. Пирогівка, Вільковецький р-н³⁹⁶⁴), морщенки з пухликами – у селах Центрального Поділля³⁹⁶⁵, гестки з пухликами – у Теплицькому районі Вінниччини, що на Східному Поділлі³⁹⁶⁶.

Обметицю (обметниця, або петельний шов)³⁹⁶⁷ традиційно жінки використовували для викінчення вишитих натільних виробів, а також подекуди у поєднанні з іншими техніками для оздоблення сорочок. Обметиця побутувала ще під назвою «петельний шов» з огляду на спосіб шиття, який базувався на відкритій петлі. Так, у результаті того, що робоча нитка постійно була під голкою, після затягування нею перехоплювали петлю. У свою чергу перехоплені петлі формували міцно зафіксований край на горловині,

³⁹⁴³ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 59.

³⁹⁴⁴ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 76–77.

³⁹⁴⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725.

³⁹⁴⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 76–77.

³⁹⁴⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23043, 23061, 23063, 23064, 23094, 23109; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2771, 2837, 2839, 2851, 2873, 2878, 2948, 3066, 3208, 4003.

³⁹⁴⁸ Там само. В – 2807, 2917.

³⁹⁴⁹ Там само. В – 3208.

³⁹⁵⁰ Там само. В – 3066.

³⁹⁵¹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23043, 23061, 23063, 23064, 23094, 23109.

³⁹⁵² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 4003.

³⁹⁵³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 37; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 25.

³⁹⁵⁴ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2800, 2815, 2895.

³⁹⁵⁵ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 57.

³⁹⁵⁶ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2800, 2815, 2895.

³⁹⁵⁷ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 57.

³⁹⁵⁸ Центр української вишивки та костюма Оріяна...

³⁹⁵⁹ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 65.

³⁹⁶⁰ Кара-Васильєва Т. В. Українська сорочка. Альбом... – С. 7–8.

³⁹⁶¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3570; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3424; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 59.

³⁹⁶² Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 65.

³⁹⁶³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2320; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3570; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3424; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 59.

³⁹⁶⁴ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3060.

³⁹⁶⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 46.

³⁹⁶⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4596.

³⁹⁶⁷ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 83.

пазушному розрізі, рукавах, нижньому краї уставки. Жінки Заліщицького району Західного Поділля техніку обметиця колись вузьколокально ще йменували «корейка»³⁹⁶⁸. А в Підволочиському західноподільському районі траплялися жіночі сорочки з обшитими горловинами нитками одного кольору^о – чорного або вишневого³⁹⁶⁹.

Рідкісні техніки на Поділлі представлені такими підвидами, як: «в прикріп»³⁹⁷⁰, гаптування (двостороння³⁹⁷¹, або художня³⁹⁷² гладь, гапт), «довбанка»³⁹⁷³, зерновий вивід³⁹⁷⁴ («зерном»³⁹⁷⁵), «колодки» («колодки-1» (кучерявий шов верхоплутом) і «колодки-2» (кучерявий шов півхрестиком))³⁹⁷⁶, кручений шов³⁹⁷⁷ (кручений шов петлевий³⁹⁷⁸, «крученик»³⁹⁷⁹, «кручений стіб», «крученні узори», «солов'їні вічка», «цятки», «шов кочелистий»³⁹⁸⁰), кучерявий шов³⁹⁸¹ («кучерявий стіб», або «крученка»³⁹⁸², «кучерявим стегом»³⁹⁸³, «кучерями»³⁹⁸⁴), лиштва, низинний шнурок, півхрестик (напівхрестик), подільська качалочкова лиштва (качалочка)³⁹⁸⁵, «позаігленне»³⁹⁸⁶ (позаголковий шов, перловий шов, стелене), поквітнення³⁹⁸⁷ (поквітчення, обводи)³⁹⁸⁸, «розчохи» («роцохи»)³⁹⁸⁹, солов'їні вічка, стебловий шов³⁹⁹⁰, «чисельний шов»³⁹⁹¹ та вишивка бісером, («вівсик», «пацьорки», «перли», «цятки»), січкою, стеклярусом («січка», «склярус») і лелітками³⁹⁹².

«В прикріп» як додаткова техніка до двоколірних низинкових візерунків на жіночих сорочках жила вивалася вишивальницями Вінниччини, що на Східному Поділлі. У цих випадках обриси орнаментальних мотивів шили простою низинкою, а всередині проміжок заповнювали прокладеною поверх ниткою, яку кріпили до полотна однойменним швом «в прикріп»³⁹⁹³.

Гаптування (двостороння гладь, або гапт, гаптування, гладь із переходами тонів, рисоване вишиття, художня гладь)³⁹⁹⁴ у народній вишивці не пов'язане з гаптуванням золотими й срібними нитками в період Київської Русі. За своєю сутністю техніка гапт має вигляд прямих, довільної довжини, густих стібків, обмежених контурами наперед намальованого взору. Швом гаптування прикрашали іноді комірці до жіночих сорочок майстрині Гусятинського, Підволочиського, Тербовлянського та Тернопільського районів Західного Поділля. Основою вишивки гаптом були тільки поліхромні рослинні орнаменти (зокрема, гірлянди чи букети квітів)³⁹⁹⁵.

«Довбанка» є одним із ажурних наскрізних технічних прийомів поруч із зерновим виводом та солов'їніми вічками. Названі техніки, здебільшого в комплексі, застосовували для вишивки весільних дівочих сорочок «білим по білому» в с. Клембівка Ямпільського району та житнім (у поєднанні з чорним) кольором, одержаним у результаті запікання попередньо пересипаних хромітом ниток у тісті в с. Стіна Томашпільського району (Вінниччина, Східне Поділля). Іноді взори доповнювали золотими або срібними

³⁹⁶⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 73–74.

³⁹⁶⁹ Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 83.

³⁹⁷⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 41, 43–44.

³⁹⁷¹ Там само. – С. 87–88 : іл.

³⁹⁷² Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 73–74.

³⁹⁷³ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407.

³⁹⁷⁴ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2902.

³⁹⁷⁵ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁹⁷⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 82–84.

³⁹⁷⁷ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3064.

³⁹⁷⁸ Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 87.

³⁹⁷⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 758.

³⁹⁸⁰ Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. .... – С. 81.

³⁹⁸¹ Жіноча сорочка Боршівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом ... – С. 24–26; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3225, 4080.

³⁹⁸² Там само. Т – 246.

³⁹⁸³ Там само. Т – 154.

³⁹⁸⁴ Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 81.

³⁹⁸⁵ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 67; Фонди НМУНДМ України. Група В – 2839, 2841.

³⁹⁸⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 86–87.

³⁹⁸⁷ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низзю... – С. 6.

³⁹⁸⁸ Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 80–81.

³⁹⁸⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 84–85.

³⁹⁹⁰ Фонди ДІКЗ «Межибіж». КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725.

³⁹⁹¹ Там само. КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725.

³⁹⁹² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 28; Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 82.

³⁹⁹³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 41, 43–44.

³⁹⁹⁴ Волянук Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 73–74.

³⁹⁹⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект .... – С. 87–88.

нитками, що сприяли ефекту мерехтіння та власним блиском підкреслювали глибину й прозорість подільських орнаментів³⁹⁹⁶.

Зерновий вивід («зерном» – Східне й Центральне Поділля³⁹⁹⁷) подолянки використовували для оздоблювання жіночих сорочок у поєднанні з лиштвою³⁹⁹⁸, з гладдю, хрестиком і вирізуванням³⁹⁹⁹, з настилуванням, виколюванням і солов'їними вічками⁴⁰⁰⁰, «довбанкою» та солов'їними вічками («білим по білому») ⁴⁰⁰¹. Зазначена техніка полягала у безперервному повторенні квадратиків з пустою серединкою, розміщених по прямій лінії, кривулями чи в шаховому порядку⁴⁰⁰². Оригінальність зернового виводу була в тому, що без витягання ниток на полотні отримували прозору ажурну вишивку за рахунок виконання на одному й тому ж місці двох однакових стягуючих стібків білими нитками або тими ж, що й цілий орнамент⁴⁰⁰³. До прикладу, зафіксована вказана техніка в Бершадському⁴⁰⁰⁴, Оратівському⁴⁰⁰⁵, Піщанському⁴⁰⁰⁶, Погребищенському⁴⁰⁰⁷, Томашпільському⁴⁰⁰⁸, Чечельницькому⁴⁰⁰⁹ та Ямпільському⁴⁰¹⁰ районах Вінниччини на Східному Поділлі тощо.

«Колодки» як техніку для декору святкових сорочок полюбили українські селянки Заставнівського району Буковинського Поділля⁴⁰¹¹, Борщівського, Бучацького⁴⁰¹² й Заліщицького районів Західного Поділля та Кам'янець-Подільського й Новоушицького районів Центрального Поділля. До речі, в с. Борсуки Новоушицького району назване шиття мало ще одне йменування – «шатранка»⁴⁰¹³. Про вишивку «колодочка», або «колодочками», на півдні тодішньої Подільської губернії переважно червоними чи синіми нитками зазначав дослідник О. Прусевич⁴⁰¹⁴.

Науковиця Л. Булгакова-Ситник, вивчаючи народну подільську вишивку, виокремила два варіанти виконання означеної техніки, які відповідно розрізняли як «колодки-1» та «колодки-2»⁴⁰¹⁵.

Так, варіант техніки «колодки-1» схожий до двобічної штапівки саме за методом нанесення прямих стібків. Адже майстрині кожний черговий рядок так званої «гостроламанної кривулі» вкладали один в один, одержуючи у результаті широкі смуги, які «ламалися» різнотипними закруточками та зашивали тло уставок сорочок візерунками. Тому не дивно, що фактура цих узорів мала подібність до плоскої орнаментальної різьби по дереву. Зокрема, заплочевими нитками шиттям «колодки-1» прикрашали жіночі сорочки у селах Кам'янець-Подільського й Новоушицького районів Центрального Поділля⁴⁰¹⁶. Варто зауважити, що дослідниця О. Кулинич-Стахурська описану техніку називала «кучерявий шов верхоплутом»⁴⁰¹⁷.

Варіант вишивання «колодки-2» мав поширення для декорування жіночих сорочок у Борщівському, Бучацькому⁴⁰¹⁸ та Заліщицькому районах Західного Поділля⁴⁰¹⁹ та в Заставнівському районі Буковинського Поділля⁴⁰²⁰. З лиця отриманий візерунок нагадував килимову фактуру, утворену чергуванням двох різних за висотою прилягання до полотна рядів косих стібків-півхрестиків. Натомість на вивороті виходила орнаментальна композиція, абсолютно відмінна від вишивки звичайним півхрестиком, тобто чергування рядів прямих поперечних і косих поздовжніх стібків⁴⁰²¹. Знову ж таки етнограф О. Кулинич-Стахурська йменувала зазначене шиття «кучерявий шов півхрестиком»⁴⁰²². До речі, технікою «колодки-2» у

³⁹⁹⁶ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407.

³⁹⁹⁷ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

³⁹⁹⁸ Гасюк О. О. Художне вишивання : альбом... – С. 71 : іл.

³⁹⁹⁹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2902.

⁴⁰⁰⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23057.

⁴⁰⁰¹ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407.

⁴⁰⁰² Гасюк О. О. Художне вишивання : альбом... – С. 71 : іл.

⁴⁰⁰³ Серце подільської вишивки. Український одяг [Електронний ресурс] / Режим доступу http://odyag.ukrsov.kiev.ua/6/-/asset_publisher/Y8ny/content/serce-podiljskoi-vyshivki. 04.02.2017. – Назва з екрану.

⁴⁰⁰⁴ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

⁴⁰⁰⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2902.

⁴⁰⁰⁶ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23057.

⁴⁰⁰⁷ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2902.

⁴⁰⁰⁸ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407.

⁴⁰⁰⁹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.

⁴⁰¹⁰ Серце подільської вишивки. Український одяг...

⁴⁰¹¹ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 24–25.

⁴⁰¹² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 88.

⁴⁰¹³ Там само. – С. 82.

⁴⁰¹⁴ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 318.

⁴⁰¹⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 82.

⁴⁰¹⁶ Там само. – С. 82–83; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3051, 3052, 3054.

⁴⁰¹⁷ Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 68.

⁴⁰¹⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. Аспект... – С. 88.

⁴⁰¹⁹ Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 65.

⁴⁰²⁰ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 24–25.

⁴⁰²¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. Аспект... – С. 83.

⁴⁰²² Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 65.

Борщівському й Заліщицькому⁴⁰²³ районах (Західне Поділля) та Заставнівському районі (Буковинське Поділля) українські вишивальниці заповнювали основне поле уставок, а орнамент під ними переважно прикрашали паралельними або зміщеними вліво або вправо стібками, що укладалися по горизонталі за допомогою таких швів, як: кафасор, «мотане», «морщінка», поверхниця тощо⁴⁰²⁴.

Підкреслимо, що «колодками» сільські жінки заповнювали тло полотна та вишивали геометричні й рослинні взори на поликах натільних виробів за допомогою вовняних ниток під назвою «бавна»⁴⁰²⁵. Рукави борщівських сорочок Західного Поділля та заставнівських сорочок Буковинського Поділля, суцільно вишиті «бавною» техніками «колодки», кучерявий шов і поверхниця, за фактурою були схожі до ворсових килимів. Такі сорочки, до прикладу в с. Худиківці Борщівського району, вузьколокально йменувалися сорочками з «келімковими уставками», а в с. Мельниця-Подільська того ж району – з «битою вишивкою»⁴⁰²⁶. Хоча подекуди трапляються окремі експонати сорочок 1920-х рр., оздоблені низькосортними бавовняними нитками. Так, у першій половині ХХ ст. у с. Куча Новоушицького району Центрального Поділля техніка «колодки» мала місце у декорванні жіночих сорочок під назвою «колодочки» та поєднувалася разом із хрестиком⁴⁰²⁷ або швом «вперед голкою»⁴⁰²⁸. Однак ці візерунки характеризуються відсутністю рельєфності вишитої площини і, як наслідок, меншою виразністю орнаментів. Тому після зникнення у 1940-х рр. з ринку споживачів вовняної «бавни» подільські майстрині вже не декорували сорочок «колодками», що в свою чергу призвело до подальшого забуття цього яскравого шиття⁴⁰²⁹.

Кручений шов – це рельєфне шиття, складене петлевими стібками. Майстрині при його виконанні притягували нитку так, щоб отвір у центрі був помітний, а голку направляли від центра до краю. Найбільше поширення означена техніка одержала у селах Буцацького району Західного Поділля та вживалася під вузьколокальними назвами «кручений шов петлевий» («кручений стіб», «кручені узори», «солов'їні вічка», «цятки», «шов кочелистий»)⁴⁰³⁰, займаючи провідне місце у прикрашанні жіночих сорочок поряд з настилом. Нерідко орнаментальні мотиви, виконані крученим швом, обводили «позаігленним швом», до того ж ниткою іншого кольору. Самі мотиви в означеному західноподільському районі йменували «кружельця». Їх здебільшого вишивали червоним кольором та часто обводили чорними або зеленими нитками. Зі свого боку розташована посеред взорів техніка настилу в двох барвах неначе розмежувала їх один від одного⁴⁰³¹. Отримані за допомогою крученого шва кружечки (дрібні круглі цятки) розміщувалися круглими розетками та напівкруглими зубцями в тридільні мотиви чорних, червоних, бузкових і синіх основних кольорів з додаванням жовтих і зелених барв вважаються локально-зональною особливістю вишивок Буцацького району. До прикладу, в с. Цвітова цього району крученим швом суцільно вкривали зазначеними цятками уставки та манжети жіночих сорочок⁴⁰³². Крученим швом зрідка оздоблювали жіночі сорочки й у селах Борщівського району, що на Західному Поділлі. Зокрема, у с. Кривче майстрині використовували зазначену техніку у комплексі з низзю й ретязю⁴⁰³³. У с. Мельниця-Подільська кручений шов називали «кручеником»⁴⁰³⁴, яким декорували разом із хрестиком. Трапляється у подільській вишивці ХІХ ст. й поєднання крученого шва з гладдю «качалочка» та кольоровим змережуванням⁴⁰³⁵.

Кучерявим швом⁴⁰³⁶ подолянки декорували густою вишивкою уставки⁴⁰³⁷, косими або прямими смугами всю площу рукавів⁴⁰³⁸, манжети, заплічки й пазуху⁴⁰³⁹. На Поділлі, здебільшого Західному (типово для Борщівського, Заліщицького і Чортківського р-нів)⁴⁰⁴⁰, використовували три типи техніки виконання

⁴⁰²³ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 82.

⁴⁰²⁴ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 24–25.

⁴⁰²⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 83–84.

⁴⁰²⁶ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 25.

⁴⁰²⁷ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3052.

⁴⁰²⁸ Там само. В – 3051.

⁴⁰²⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 83–84.

⁴⁰³⁰ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 81.

⁴⁰³¹ Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 87.

⁴⁰³² Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 81.

⁴⁰³³ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3064.

⁴⁰³⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 758.

⁴⁰³⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2841.

⁴⁰³⁶ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 410.

⁴⁰³⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246.

⁴⁰³⁸ Там само. Т – 4080.

⁴⁰³⁹ Там само. Т – 3225, 4080; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 24–26.

⁴⁰⁴⁰ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 81.

кучерявого шва: верхоплутом⁴⁰⁴¹ («колодки-1»)⁴⁰⁴², півхрестиком⁴⁰⁴³ («колодки-2»)⁴⁰⁴⁴ та стебнівкою. Майстрині, виконуючи кучерявий шов, нитку клали на полотно вільно й шили стібом «півхрестик» почергово в одному ряді горизонтально зліва направо, а в наступному навпаки – справа наліво на дві нитки нижче. Таким чином, обраний візерунок будувався попарно, тому в народі йменувався «парами». Вишитий мотив селянки могли обводити верхоплутом. Орнаментальні мотиви мали геометричний або рослинний характер. Нитки для техніки кучерявий шов застосовували вовняні («бавна»), зазвичай чорного кольору, зрідка вишнево-бронзові (с. Іване-Пусте, Борщівський р-н) або світло-червоні (Заліщицький р-н)⁴⁰⁴⁵. На Західному Поділлі траплялися й інші вузьколокальні назви техніки кучерявий шов, а саме: «кучері» (с. °Кривче, Борщівський р-н)⁴⁰⁴⁶, «кучерями»⁴⁰⁴⁷, «кучерявий стіб» або «крученка» (с. Пищатинці, Борщівський р-н)⁴⁰⁴⁸ та «кучерявим стегом» (с. Зелене, Борщівський р-н)⁴⁰⁴⁹.

Лиштвою в подільському історико-етнографічному регіоні оздоблювали жіночі сорочки⁴⁰⁵⁰, виконуючи паралельні стібки почергово на одну горизонтальну нитку вище та на одну вертикальну нитку лівіше від кожного попереднього стібка⁴⁰⁵¹. Лиштва поєднувалася з іншими знаними техніками, зокрема з півхрестиком, кафасором і тамбурним швом, у с. Товтри Заставнівського району Буковинського Поділля⁴⁰⁵². У с. Війтівка Бершадського району та с. Шарапанівка Крижопільського району Вінницької обл. (Східне Поділля) були у вжитку святкові жіночі безуставкові сорочки, декоровані лиштвою, вирізуванням і мережкою «шабак» (у с. Шарапанівка названий тип вишивки мав назву «з бинди»). Крім цього, тут з кінця ХІХ ст. ввійшли у побут сорочки гестки, прикрашені лиштвою разом із «виколюванням» і «зерновим виводом». Вони вишивалися білими нитками з додаванням жовтого, бежевого чи іншого кольору й нерідко доповнювалися яскравим бісером⁴⁰⁵³.

Півхрестиком (напівхрестиком) найбільше вишивали зазвичай уставки сорочок селянки надністрянських районів Західного Поділля та Заставнівського району Буковинського Поділля⁴⁰⁵⁴. Цей шов виконували однаковими за величиною стібками по діагоналі в обидва боки⁴⁰⁵⁵. Півхрестик компонували й з іншими техніками, наприклад, з «косичкою» і кучерявим швом (с. Кривче, Борщівщина, Західне Поділля)⁴⁰⁵⁶ або з лиштвою, кафасором і тамбурним швом (с. Товтри, Заставнівщина, Буковинське Поділля)⁴⁰⁵⁷ тощо.

Техніка «позаіглєне» (позаголковий шов, перловий шов, стелене) траплялася на уставках жіночих сорочок у окремих селах Бучацького й Заліщицького районів Західного Поділля. Це складне шиття, яке включало два послідовних етапи його виконання. Насамперед бавовняними нитками горизонтальними або вертикальними прямими стібками у вигляді пунктирних ліній створювали основу взору. Тоді з лиця зашивали все поле візерунка безпосередньо позаголковим швом, формуючи із косих стібків високий килимовий рельєф. Для прикрашання жінки користувалися вовняними нитками або некрученим шовком здебільшого вишневої й цеглистої барв. Зазначена техніка зафіксована тут і під іншими локально-зональними назвами, зокрема: «позаіглєне» (с. Миколаївка, Бучацький р-н) і «позаіглєне» (с. Зозулинці й Лисичники, Заліщицький р-н)⁴⁰⁵⁸. Варто зауважити, що тільки в Бучацькому й Заліщицькому районах західноподільського Тернопілля побутували жіночі сорочки з орнаментами, вишитими технікою позаголковий шов шовковими нитками, аналоги яких мали місце у Городенківському районі Івано-Франківської області⁴⁰⁵⁹.

Поквітєння⁴⁰⁶⁰ (поквітєння, обводи)⁴⁰⁶¹ у вигляді тонких гладдєвих швів подолянки застосовували для обрамлення орнаментальних мотивів на уставках, комірах та манжетах жіночих сорочок. У вжитку названа

⁴⁰⁴¹ Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 68.

⁴⁰⁴² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 82–83.

⁴⁰⁴³ Кулинич-Стахурська Олена. Мистецтво української вишивки... – С. 65.

⁴⁰⁴⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 83.

⁴⁰⁴⁵ Вишивка інфо...

⁴⁰⁴⁶ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3062.

⁴⁰⁴⁷ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 81.

⁴⁰⁴⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246.

⁴⁰⁴⁹ Там само. Т – 154.

⁴⁰⁵⁰ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 6771.

⁴⁰⁵¹ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 66.

⁴⁰⁵² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 6771.

⁴⁰⁵³ Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 50.

⁴⁰⁵⁴ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом.... – С. 24.

⁴⁰⁵⁵ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 62.

⁴⁰⁵⁶ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3062.

⁴⁰⁵⁷ Там само. В – 6771.

⁴⁰⁵⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 86–87.

⁴⁰⁵⁹ Там само. – С. 88.

⁴⁰⁶⁰ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низзю... – С. 6.

⁴⁰⁶¹ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 80–81.

техніка була в Бучацькому районі Західного Поділля, де чорним, вишневим і синім кольорами обводили виконані «косою гладдю» восьмипелюсткові зірки⁴⁰⁶². Натомість майстрині Східного Поділля вживали поквітіння⁴⁰⁶³ для підкреслення графічної лінії основного взору низинки («поквітчана низь»⁴⁰⁶⁴), при цьому чорний колір обводився червоною ниткою, а червоний – навпаки чорною⁴⁰⁶⁵. В цілому описаний вишивальний прийом надавав візерункам витонченості та посилював виразність їх кольорової гами.

«Розчохи» («рощохи») під своєю назвою поєднували дві техніки – низинний шнурок або штапівку (ними окреслювали контури орнаментальних мотивів) та безпосередньо «розчохи» у вигляді розчахнутої соснової гілки зі скісних стібків, якими зашивали поле взорів від середини до країв в обидва боки. «Розчохами» жінки прикрашали сорочки орнітоморфними або геометрично-рослинними візерунками шовковими нитками з незначним вкрапленням сухозлітки. Названа техніка мала поширення на Буковинському, Східному та Центральному Поділлі⁴⁰⁶⁶. Вишивка «розчохами» була у вжитку селян Борщівського та Заліщицького районів Західного Поділля з метою декорування жіночих натільних виробів⁴⁰⁶⁷.

«Солов'їні вічка» («солов'їні вічки»⁴⁰⁶⁸) полюбили переважно вишивальниці Східного та Центрального Поділля. В результаті виконання цієї техніки отримуємо обшиті по квадрату стібками маленькі отвори, що зовні нагадують очі соловейка⁴⁰⁶⁹. «Солов'їні вічка» використовували для оздоблювання жіночих сорочок у комплексі з такими техніками, як: гладь, мережка й штапівка (с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля)⁴⁰⁷⁰, лиштва, вирізування й зерновий вивід⁴⁰⁷¹, «довбанка» й зерновий вивід («білим по білому») ⁴⁰⁷² тощо.

Стебловим швом подільські майстрині вишивали на сорочках орнаментальні мотиви, що містили стебла квітів і трав⁴⁰⁷³. При цьому полотно пересували під час шиття знизу вгору, а шов виконували згори вниз до себе⁴⁰⁷⁴. Стебловим швом декорували одночасно з іншими техніками, а саме: низзю⁴⁰⁷⁵ або низзю й мережкою⁴⁰⁷⁶ (с. Требухівці, Летичівський р-н, Центральне Поділля)⁴⁰⁷⁷, низзю й змережуванням (с. Степівка, Деражнянський р-н, Центральне Поділля)⁴⁰⁷⁸, низзю й штапівкою (с. Соколівка, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля)⁴⁰⁷⁹, низзю, «косичкою» й штапівкою⁴⁰⁸⁰ або низзю, «косичкою» й «чисельним швом»⁴⁰⁸¹ (с. Ялинівка, Летичівський р-н, Центральне Поділля)⁴⁰⁸², а з початку ХХ ст. також з гладдю (с. Слобідка, Новоушицький р-н, Центральне Поділля)⁴⁰⁸³, хрестиком (с. Требухівці, Летичівський р-н, Центральне Поділля)⁴⁰⁸⁴, хрестом, штапівкою й затяганкою (с. Хребтіїв, Новоушицький р-н, Центральне Поділля)⁴⁰⁸⁵. Натомість селянки Борщівського району Західного Поділля та Заставнівського району Буковинського Поділля, з метою виділення з високорельєфних вовняних орнаментів на жіночих сорочках домінуючих мотивів, обшивали їх контури різнокольоровими бавовняними нитками технікою стебловий шов («шнурочком»), а окремі мотиви виконували прямою гладдю⁴⁰⁸⁶.

«Чисельний шов» як додаткова техніка виявлений у жіночих натільних виробках, прикрашених низинковими орнаментальними мотивами. До прикладу, разом із техніками низь, «косичка» й стебловий шов «чисельний шов» зафіксований у вишивці жіночих сорочок с. Ялинівка Летичівського району, розташованого на території Центрального Поділля⁴⁰⁸⁷.

⁴⁰⁶² Там само. – С. 80–81.

⁴⁰⁶³ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низзю... – С. 6.

⁴⁰⁶⁴ Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України)... – С. 114.

⁴⁰⁶⁵ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405.

⁴⁰⁶⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 84–85.

⁴⁰⁶⁷ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 81–82.

⁴⁰⁶⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2865.

⁴⁰⁶⁹ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 71.

⁴⁰⁷⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2865.

⁴⁰⁷¹ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 71.

⁴⁰⁷² Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407.

⁴⁰⁷³ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 76.

⁴⁰⁷⁴ Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 62.

⁴⁰⁷⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 290.

⁴⁰⁷⁶ Там само. КН – 289, 291.

⁴⁰⁷⁷ Там само. КН – 289, 290, 291.

⁴⁰⁷⁸ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 6801.

⁴⁰⁷⁹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 224.

⁴⁰⁸⁰ Там само. КН – 3722.

⁴⁰⁸¹ Там само. КН – 3721.

⁴⁰⁸² Там само. КН – 3721, 3722.

⁴⁰⁸³ Там само. КН – 280.

⁴⁰⁸⁴ Там само. КН – 286.

⁴⁰⁸⁵ Там само. КН – 294.

⁴⁰⁸⁶ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 25.

⁴⁰⁸⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 3721.

У всіх наддністрянських та в деяких інших районах Поділля більшою чи меншою мірою українські майстрині застосовували для оздоблення жіночих сорочок вишивку бісером («вівсик», «пацьорки», «перли», «цятки»), січкою, склярусом («січка», «склярус») і лелітками⁴⁰⁸⁸. Так, частіше в Заставнівському районі, рідше у північній частині Хотинського району Буковинського Поділля, жінки в сорочках морщенках бісером, склярусом і лелітками доповнювали уставки⁴⁰⁸⁹ й деколи смуги wzoriv на рукавах, пазусі та спині⁴⁰⁹⁰, в сорочках в перекидку із зібраними рукавами – смуги wzoriv на рукавах, пазусі та спині й зрідка по долу⁴⁰⁹¹, в сорочках-хлоп'янках із прямими рукавами – повністю зашивали пазуху, рукави та подекуди спину⁴⁰⁹² й низ⁴⁰⁹³, а в сорочках на кокетці – частково вишивали нагрудну кокетку⁴⁰⁹⁴ та низ рукавів (імітація манжет)⁴⁰⁹⁵. Західні подолянки вживали бісер лише в Борщівському, Заліщицькому, Гусятинському й Підволочиському районах іноді як самостійну техніку в сорочках-хлоп'янках, або ж здебільшого у комбінуванні з хрестиком, художньою гладдю, стебловим швом, «колодками» з метою окреслення контурів орнаменту чи виділення його окремих мотивів у сорочках морщанках. Переважаючими вважалися такі дві техніки вишивання бісером: «рахункова» та «в прикріп»⁴⁰⁹⁶. Декорування жіночих натільних виробів бісером використовували також вишивальниці наддністрянських районів Східного (Вінниччина⁴⁰⁹⁷, Одещина⁴⁰⁹⁸) та Центрального Поділля.

Чоловічі подільські святкові сорочки також локально й локально-зонально відрізнялися розташуванням вишивки на виробі в залежності від способу їх крою. Науковиця Л. Булгакова-Ситник, враховуючи різновиди крою натільних виробів українців Поділля, виокремила два варіанти топокомплексів розташування вишивки на сорочках чоловіків: I – пазушно-нижньорукавний (вишивка на комірці, спереду на станові та в нижній частині рукавів); II – пазушно-порукавний (вишивка спереду на станові та поздовжніми смугами на рукавах)⁴⁰⁹⁹. Але оскільки, згідно з поданою ученою класифікацією жіночих топокомплексів, нижньорукавний топокомплекс включав у себе вишивку не тільки на манжетах, але й у нижній частині рукавів зі смугою незашитого поля полотна між ними (що не характерне для Поділля)⁴¹⁰⁰, то вважаємо за доцільніше розглядати такі два основні варіанти подільських чоловічих топокомплексів: I – пазушний (вишивка спереду навколо пазушного розрізу та зазвичай вишивки на комірці й манжетах за їх присутності)⁴¹⁰¹; II – пазушно-порукавний (вишивка спереду навколо пазушного розрізу та поздовжніми вузькими смугами на рукавах, а також зачасти вишивки на комірці й манжетах за їх присутності)⁴¹⁰². Крім цього, в обох варіантах подекуди могла бути наявною ще й вишивка по низу натільного виробу⁴¹⁰³.

Так, у другій половині XIX – на початку XX ст. традиційний святковий костюм чоловіків північних районів Східного⁴¹⁰⁴ та Центрального⁴¹⁰⁵ Поділля включав сорочки з домотканого, а пізніше й фабричного полотна, декоровані рослинними або геометрично-рослинними орнаментами на комірці, навколо пазухи (чи відкладній манишці) та манжетах рукавів, виконаними у своїй більшості хрестиком заповлечевими нитками чорної й червоної барв⁴¹⁰⁶. До прикладу, у сс. Дашківці⁴¹⁰⁷ та Миколаївка⁴¹⁰⁸ Літинського району Вінницької області на Східному Поділлі побутували сорочки на кокетці з домотканого конопляного полотна, вишиті червоно-чорними трояндами заповлечю технікою хрестик на комірці-стійці, манжетах і манишці. Траплялися у вищезазначених районах й сорочки, прикрашені геометричними орнаментами технікою низь також на комірці, манжетах та навколо пазушного розрізу. Зокрема, низинку використовували

⁴⁰⁸⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 28; Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. ... – С. 82.

⁴⁰⁸⁹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 957, 975, 994, 1075.

⁴⁰⁹⁰ Там само. ОДВ – 41, 708.

⁴⁰⁹¹ Там само. ОДВ – 232.

⁴⁰⁹² Там само. ОДВ – 958, 976, 1007.

⁴⁰⁹³ Там само. ОДВ – 1974.

⁴⁰⁹⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 28088.

⁴⁰⁹⁵ Там само. III – 263.

⁴⁰⁹⁶ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. ... – С. 82.

⁴⁰⁹⁷ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23057, 23072, 23074.

⁴⁰⁹⁸ Там само. КН – 15932, 21630, 23076.

⁴⁰⁹⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 176.

⁴¹⁰⁰ Там само. – С. 188–189.

⁴¹⁰¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7770.

⁴¹⁰² Там само. III – 10432, 16344.

⁴¹⁰³ Там само. III – 7770, 10432, 16344.

⁴¹⁰⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2859, 4254.

⁴¹⁰⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 197, 4313.

⁴¹⁰⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 176.

⁴¹⁰⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1974.

⁴¹⁰⁸ Там само. Т – 2859.

у селах Літинського району Вінницької області (Східне Поділля)⁴¹⁰⁹, а у с. Шрубків Летичівського району низню шили у комплексі з лічильною гладдю та/або зі стебловим швом (Центральне Поділля)⁴¹¹⁰ тощо. У свою чергу в північних та центральних районах Західного Поділля також переважали чоловічі натільні вироби, оздоблені техніками хрестик⁴¹¹¹, низь⁴¹¹² або ще гладь⁴¹¹³, проте з поліхромними геометричними взорами⁴¹¹⁴.

Центральні райони Східного Поділля характеризувалися чоловічими святковими домотканими сорочками з вишитими геометричними орнаментами за допомогою технік низь (с. Багринівці Літинського⁴¹¹⁵ р-ну, с. Рахни-Польові Тиврівського⁴¹¹⁶ р-ну, Тульчинський⁴¹¹⁷ р-н, Вінниччина), лічильна гладь, вирізування⁴¹¹⁸, зерновий вивід, мережка⁴¹¹⁹, а також з геометрично-рослинними візерунками – хрестиком (Шаргородський р-н, Вінниччина)⁴¹²⁰. У селах Гайсинського району Вінницької області полюбили вишивку білим по білому технікою вирізування⁴¹²¹, а в інших районах цю вишивку виконували поєднанням гладі з зерновим виводом і мережкою⁴¹²². Рідше геометричні орнаменти, а частіше рослинні, мали місце на святкових сорочках селян центральних районів Центрального Поділля, які виконували технікою хрестик у чорно-червоних тонах⁴¹²³. Подекуди траплялися сорочки, прикрашені низинкою разом із штапівкою (сmt Деражня, Деражнянський р-н, Хмельниччина)⁴¹²⁴.

Ще в міжвоєнний період у південних районах Західного Поділля (Борщівський⁴¹²⁵, Бучацький⁴¹²⁶, Заліщицький⁴¹²⁷ і Чортківський⁴¹²⁸ р-ни)⁴¹²⁹ та на Буковинському Поділлі⁴¹³⁰ у сільських чоловіків поширення мали традиційні домоткані сорочки тунікоподібного крою (в перекидку), які зодягалися поверх штанів. Вони шилися без коміра з прямими рукавами або з коміром-стійкою та зібраними або незібраними у манжети рукавами й характеризувалися зазвичай пазушним оздоблювальним топокомплексом. Натомість у селах Борщівського району Західного Поділля нерідко були у вжитку тунікоподібні сорочки з пазушно-порукавним розміщенням орнаментів, вишитими низом подолу та декоративними з'єднувальними швами (сс. Дзвинячка, Дністрове, Кудринці, Сапогів та ін.). Спочатку поділ натільного виробу підрублювали під мережку «цирку», а тоді прикрашали лічильною гладдю невібіленими конопляними нитками або різнокольоровою заповоччю, здебільшого зеленої, чорної та вишневої барв. А з'єднувальні шви майстрині змережували й вишивали довкола також лічильною гладдю невібіленими конопляними нитками чи іноді барвистими заповочевими нитками (сс. Дзвинячка⁴¹³¹, Кривче⁴¹³², Пилипче⁴¹³³ й Сапогів⁴¹³⁴ Борщівського р-ну, Заліщицький р-н⁴¹³⁵)⁴¹³⁶. До прикладу, в с. Дзвинячка побутовали сорочки з пазушно-порукавним топокомплексом, вишиті білим по білому геометричними орнаментами техніками лічильна гладь, «солов'їні вічка», гаптування й мережка білими бавовняними нитками⁴¹³⁷. У селах Заставнівського району Буковинського Поділля чоловіки також полюбили тунікоподібні домоткані лляні сорочки з пазушно-порукавною вишивкою у вигляді вузьких смуг геометричних орнаментів, виконаних мережкою,

⁴¹⁰⁹ Там само. Т – 3588.

⁴¹¹⁰ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 214, 215.

⁴¹¹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2658, 2699, 6375.

⁴¹¹² Там само. Т – 2695, 8528, 8999.

⁴¹¹³ Там само. Т – 8534.

⁴¹¹⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 176.

⁴¹¹⁵ Там само. – С. 183.

⁴¹¹⁶ Фонди ТиРКМ. Книга вступу. КВ – 194.

⁴¹¹⁷ Фонди ТуРКМ. Книга вступу. КВ – 595.

⁴¹¹⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 177.

⁴¹¹⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2658, 2659, 2660.

⁴¹²⁰ Там само. Т – 1035.

⁴¹²¹ Там само. Т – 2661.

⁴¹²² Там само. Т – 2658, 2659, 2660.

⁴¹²³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. Аспект... – С. 177; Фонди ДІКЗ «Межибіж».

Група «тканини». Т – 230.

⁴¹²⁴ Там само. Т – 221.

⁴¹²⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1144, 1535, 2178, 2179, 2180, 9119.

⁴¹²⁶ Там само. Т – 2925.

⁴¹²⁷ Там само. Т – 5696, 4805, 7836, 9543.

⁴¹²⁸ Там само. Т – 7339, 7365.

⁴¹²⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 177.

⁴¹³⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7770, 16344, 16822; група «тканини». Т – 508.

⁴¹³¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1425.

⁴¹³² Там само. Т – 1144.

⁴¹³³ Там само. Т – 9119.

⁴¹³⁴ Там само. Т – 2179, 2180.

⁴¹³⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 72.

⁴¹³⁶ Там само. – С. 180–181.

⁴¹³⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1425.

змережуванням, гладдю або виколюванням та підрублених під мережку «цирку» переважно кольоровими нитками (так звані «мережані» або «цирковані» сорочки)⁴¹³⁸.

Тунікоподібні сорочки Буковинського Поділля та наддністрянських районів Західного Поділля без нагрудної застіжки, без коміра й з прямими, незібраними у манжет рукавами за комплексом оздоблювальних рис варто поділити на такі варіанти: - сорочки, вишиті рослинними орнаментами (ширина візерункових смуг до 10 см) техніками півхрестик або «колодки-2» кольоровими вовняними нитками (с.°Кривче⁴¹³⁹ Борщівського р-ну, Заліщицький р-н⁴¹⁴⁰); - сорочки, вишиті рослинними орнаментами (ширина візерункових смуг від 2,5 до 7 см) технікою хрестик різнобарвною заповоччю (с.°Більче-Золоте, Борщівський р-н); - сорочки, вишиті геометричними орнаментами (ширина візерункових смуг від 2 до 4°см) техніками лічильна гладь та виколювання білими бавовняними або різнокольоровими шовковими нитками (с. Сапогів і смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н⁴¹⁴¹); - сорочки, вишиті геометричними орнаментами (ширина візерункових смуг від 1 до 3 см) технікою змережування або ж техніками низинка, лічильна гладь, набирування, ретязь кольоровими заповочевими нитками (с.°Лисичники, Заліщицький р-н⁴¹⁴², Західне Поділля; Заставнівський р-н⁴¹⁴³, Буковинське Поділля); - сорочки, вишиті геометричними орнаментами техніками виколювання, лічильна гладь, мережка («цирка»), верхоплут і змережування фарбованими конопляними нитками молочного кольору (Борщівський р-н)⁴¹⁴⁴; - сорочки, вишиті геометричними орнаментами техніками виколювання, мережка («цирка») й змережування кольоровими нитками ДМЦ (с. Брідок, Заставнівський р-н⁴¹⁴⁵, Буковинське Поділля); - сорочки, вишиті геометричними, здебільшого монохромними, орнаментами техніками лічильна гладь, верхоплут, вирізування й ретязь вовняними та заповочевими нитками (Борщівський р-н)⁴¹⁴⁶; - сорочки, вишиті геометричними орнаментами техніками лічильна гладь, вирізування й мережка конопляними або шовковими нитками молочного кольору (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля)⁴¹⁴⁷; - сорочки, вишиті геометрично-рослинними орнаментами (ширина візерункових смуг від 4 до 5 см) техніками низинка, лічильна гладь, мережка різнокольоровими бавовняними нитками та подекуди бісером (с. Сапогів, Борщівський р-н)⁴¹⁴⁸; - сорочки, вишиті геометричними й геометрично-рослинними орнаментами технікою лічильна гладь вовняними, шовковими, заповочевими і конопляними нитками (Борщівський і Бучацький р-ни⁴¹⁴⁹); - сорочки, вишиті геометричними та зооморфними орнаментами техніками хрестик, стебнівка, лічильна гладь, мережка білими й кольоровими бавовняними нитками, технікою ланцюжок сухозліткою та стеклярусом (Борщівський р-н)⁴¹⁵⁰.

Тунікоподібні чоловічі натільні вироби вищеназаних територій без нагрудної застіжки, з коміром-стійкою (зрідка відкладним коміром) та зібраними під манжет рукавами або незібраними рукавами (з вишитою імітацією манжет) за комплексом оздоблювальних рис розрізняли, як: - сорочки, вишиті геометричними орнаментами техніками низь, кривуля та лічильна гладь різнокольоровими вовняними нитками (с. Зубрець, Бучацький р-н)⁴¹⁵¹; - сорочки з імітацією манжет, вишиті геометрично-рослинними орнаментами техніками низь, лічильна гладь і мережка різнобарвними бавовняними нитками, кольоровим бісером та технікою ланцюжок сухозліткою (с. Сапогів, Борщівський р-н)⁴¹⁵²; - сорочки, вишиті геометричними й рослинними орнаментами техніками хрестик, лічильна гладь, по брижах кольоровою заповоччю (сс. Берем'яни й Сновидів, Бучацький р-н⁴¹⁵³, Західне Поділля; Хотинський р-н⁴¹⁵⁴, Буковинське Поділля) або техніками хрестик різнобарвною вовною й лічильна гладь і мережка кольоровою заповоччю (або мережка – невивіленими конопляними нитками) з імітацією манжет (с. Кривче, Борщівський р-н⁴¹⁵⁵, Хотинський р-н⁴¹⁵⁶, Буковинське Поділля); - сорочки з імітацією манжет, вишиті рослинними орнаментами техніками лічильна гладь, мережка в два прутики й мережка «цирка»

⁴¹³⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4150, 16344.

⁴¹³⁹ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської... – С. 31.

⁴¹⁴⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 83.

⁴¹⁴¹ Там само. – С. 46.

⁴¹⁴² Там само. – С. 182.

⁴¹⁴³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10432.

⁴¹⁴⁴ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської... – С. 31.

⁴¹⁴⁵ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10432.

⁴¹⁴⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 48.

⁴¹⁴⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 974.

⁴¹⁴⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2178, 2180.

⁴¹⁴⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 65.

⁴¹⁵⁰ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської... – С. 31.

⁴¹⁵¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 182.

⁴¹⁵² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2179.

⁴¹⁵³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 182.

⁴¹⁵⁴ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 269.

⁴¹⁵⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1144.

⁴¹⁵⁶ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 508.

різнокольоровою заполоччю (с. Пилипче, Борщівський р-н⁴¹⁵⁷, Західне Поділля; Хотинський р-н⁴¹⁵⁸, Буковинське Поділля); - сорочки, вишиті геометричними орнаментами техніками коса гладь і «позаігленним»⁴¹⁵⁹ шовковими нитками та по брижах заполоччю (сс. Кошилівці⁴¹⁶⁰ й Садки⁴¹⁶¹, Заліщицький р-н; Бучацький р-н⁴¹⁶²). Траплялися також святкові чоловічі сорочки в перекидку з коміром-стійкою, але прямими, незібраними у манжет рукавами в смт Мельниця-Подільська Борщівського району Західного Поділля, декоровані геометричними орнаментами навколо пазушного розрізу та по низу рукавів (імітація манжет) виколуванням, лічильною гладдю й мережкою білою заполоччю або невибіленими конопляними нитками, а на комірі – низю чорними та кольоровими бавовняними нитками⁴¹⁶³. А в селах Заставнівського району Буковинського Поділля (до прикладу, в с. Задубрівка) чоловіки носили тунікоподібні сорочки з відкладним коміром, прикрашені плетеним кольоровими нитками мереживом у вигляді «зубчиків» по низу прямих рукавів і по долу сорочки та рослинними орнаментами технікою гладь навколо пазушного розрізу, а ще обметицею й змережуванням⁴¹⁶⁴.

У південних районах Східного та Центрального Поділля поширення мали святкові чоловічі сорочки, оздоблені геометричними орнаментами технікою низь частіше чорними чи чорно-червоними, рідко чисто червоними барвами (с. Стіна Томашпільського⁴¹⁶⁵ р-ну, с. Писарівка Ямпільського⁴¹⁶⁶ р-ну, Вінницька обл., Східне Поділля тощо). У 10-х рр. ХХ ст. низинкою майстрині подекуди почали вишивати монохромні візерунки зеленими (с. Клембівка Ямпільського⁴¹⁶⁷ р-ну, Вінниччина), жовтими, синіми (с. Клембівка Ямпільського⁴¹⁶⁸ р-ну, Вінниччина) або іншими кольорами. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. популярності набули вишивки білим по білому техніками лічильна гладь, обметиця, верхоплут, виколування, мережка (с. Баланівка Бершадського⁴¹⁶⁹ р-ну, с. Яланець Томашпільського⁴¹⁷⁰ р-ну, Вінниччина, Східне Поділля). У с. Стіна Томашпільського району взори білим по білому виконували лиштвою, «солов'їними вічками», зерновим виводом і мережкою⁴¹⁷¹, а орнаменти в світло-молочних і блакитних тонах – техніками гладь, «солов'їні вічка», мережка, штапівка й низинний шнурок⁴¹⁷². У цей же час масово ввійшли у вжиток сорочки, прикрашені геометричними й рослинними орнаментами технікою хрестик заполочевими нитками чорного та червоного кольорів (с. Стіна⁴¹⁷³ Томашпільського р-ну, Вінниччина, Східне Поділля, с. °Теремці⁴¹⁷⁴ Кам'янець-Подільського р-ну та сс. Загоряни⁴¹⁷⁵ й Хребтіїв⁴¹⁷⁶ Новоушицького р-ну, Центральне Поділля). До речі, в с. Хребтіїв⁴¹⁷⁷ Новоушицького району вишивальниці декорували чоловічі сорочки технікою хрест у комплексі зі штапівкою та мережкою.

Варто підкреслити, що для фіксування дрібних складочок (брижів) навколо горловини, по низу рукавів та під уставкою подільські жінки застосовували комплекс технік по складках (ланцюжковий шов, набиравання й безпосередньо по брижах) не лише в жіночих, але й у чоловічих сорочках. Вишивки по брижах на манжетах рукавів чоловічих натільних виробів містили взори з оригінальними рослинними мотивами у вигляді квіткових гірлянд, отриманих у результаті своєрідних комбінацій із стібків набиравання з різнокольоровою заполочі⁴¹⁷⁸.

Серед поясного одягу складовими елементами жіночого святкового вбрання, декоровані вишитими орнаментами, були здебільшого фартухи з домотканого або фабричного полотна: одноплатові прямі (однорусні «хвартухи» й фартухи-запаски) та двоплатові прямі (дворусні фартухи-запаски) або двоплатові призбирані (однорусні «хвартухи»). Вони набули поширення в подолян наприкінці ХІХ ст. як наслідок нових модних міських тенденцій. Так, зазвичай білі, лише подекуди кольорові, фартушки зі

⁴¹⁵⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9119.

⁴¹⁵⁸ Фонди ЧМНАіП.. Група «одяг і взуття». ОДВ – 268.

⁴¹⁵⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 57.

⁴¹⁶⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3589.

⁴¹⁶¹ Там само. Т – 255.

⁴¹⁶² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 86–87.

⁴¹⁶³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1535.

⁴¹⁶⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 7770.

⁴¹⁶⁵ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.)... – С. 64–66.

⁴¹⁶⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 183 : іл.

⁴¹⁶⁷ Фонди ННЛЕ ВДПУ. Книга вступу. КВ – 2218.

⁴¹⁶⁸ Фонди ЯРМОМ. Група «тканини». Т – 37.

⁴¹⁶⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 183.

⁴¹⁷⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1856.

⁴¹⁷¹ Там само. Т – 2229.

⁴¹⁷² Там само. Т – 2864.

⁴¹⁷³ Там само. Т – 2230.

⁴¹⁷⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 183.

⁴¹⁷⁵ Там само. – С. 183.

⁴¹⁷⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 253.

⁴¹⁷⁷ Там само. Т – 254.

⁴¹⁷⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 68–69.

зборочками чи застроченими складками, оборками або мереживом по низу та часто кишеньками саме традиційною вишивкою вирізнялися як компоненти народної ноші українців Західного⁴¹⁷⁹, Східного⁴¹⁸⁰ й Центрального⁴¹⁸¹ Поділля⁴¹⁸². Натомість жінки Буковинського Поділля носили переважно ткані запаски⁴¹⁸³ й зрідка одноплатові прямі запаски-фартухи з домотканого полотна, прикрашені смугами геометрично-рослинних орнаментів по всьому полю виробу, виконаних техніками хрестик і «кіска»⁴¹⁸⁴. В свою чергу до побуту західноподільських селянок, окрім полотняних фартухів-запасок, з початку ХХ ст. ввійшли одноплатові прямі або двоплатові призьбрані оксамитові чорні, червоні чи вишневі фартухи, вишиті гаптуванням (двостороння гладь, художня гладь) або гладдю і стебнівкою (с. Миколаївка, Бучацький р-н)⁴¹⁸⁵ чи іноді хрестиком (с. Садки, Заліщицький р-н)⁴¹⁸⁶ тощо. Місцеві майстрині оригінальні різнокольорові квіткові композиції формували у гірлянди або заповнювали ними усе полотнище виробу⁴¹⁸⁷.

Зазвичай в одноплатових прямих та двоплатових призьбраних у зборки або складки полотняних фартухах у всіх локальних зонах історико-етнографічного регіону Поділля в досліджуваний час вишивку розташовували по низу виробу у вигляді однієї або декількох смуг рідше геометричного, а частіше геометрично-рослинного орнаменту гірляндової композиції (подекуди букетної), виконаної технікою, хрестик, або хрестик і стебнівка, або хрестик і мережка⁴¹⁸⁸. Нерідко траплялися фартухи, декоровані рослинними зображеннями техніками гладь, козлик і/чи стебловий шов, або гладь, мережка й поквітнення (обводи)⁴¹⁸⁹, або геометрично-рослинними візерунками – техніками виколювання, стебловий шов і мережка⁴¹⁹⁰. Варто зауважити, що фартухи північних районів Західного, Східного й Центрального Поділля вирізнялися рослинними біхромними орнаментальними мотивами, шитими хрестиком заповленими чорними та червоними нитками⁴¹⁹¹. Крім того, західні подолянки низ одноплатових фартухів підрублювали під мережку в одинарний прутик та або ж завершували прив'язаними френзлями чи вив'язаним гачком мереживом, а вишивкою оздоблювали все поле виробу або його третину. Вишивали геометричні й геометрично-рослинні орнаменти почергово різноколірним муліне хрестиком та конопляними нитками складною мережкою з настилом (Гусятинський р-н)⁴¹⁹². Тонкі полотняні фартухи Бучацького району місцеві жінки декорували технікою художньої гладь (гапт, гаптування, гладь із переходами тонів, рисоване вишиття) нитками муліне. Головні орнаментальні мотиви (квіти) вишивали густим накладанням швів, а другорядні елементи (бутони, пуп'янки, листочки) – декількома стібками, що надавало їм самобутнього, багатого й площинного вигляду. Художню гладь бучацькі майстрині застосовували самостійно або в комплексі з іншими техніками, зокрема, «стебловий шов» і «козлик»⁴¹⁹³. Також частіше жіночі фартухи гаптуванням оздоблювали українські селянки Гусятинського, Підволочиського, Тербовлянського та Тернопільського районів Західного Поділля. Зачасти гаптом виконували поліхромні рослинні орнаменти гірляндової або букетної композиції⁴¹⁹⁴.

Двоплатові прямі (двоярусні) фартухи за своєю конструкцією були схожими до рушників «в перекидку». Так, пряме домоткане полотнище означеного виробу згинали на талії вдвоє таким чином, щоб верхня його частина певною мірою перекривала нижню. У цьому разі геометричними зображеннями прикрашалися горішня та відкрита спідня півки технікою хрестик⁴¹⁹⁵. Двоярусні запаски-фартухи з домотканого полотна траплялися лише в окремих районах Західного Поділля (зокрема Тернопільському⁴¹⁹⁶).

Натомість фартухи, пошиті з тканини промислового виробництва із саржевим переплетенням ниток (оксамит, пліс тощо), які набули популярності на початку ХХ ст., декорували шовковими, вовняними чи

⁴¹⁷⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 783, 1243, 1505, 1558, 1893, 2348, 6373.

⁴¹⁸⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3384, 3389.

⁴¹⁸¹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 98, 208, 909, 954, 1073, 1074; Фонди ННЛЕ КПНУ. КВ – 99, 100, 295, 611; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1687, 2055; Фонди ДКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 142, 143.

⁴¹⁸² Там само. Т – 3384, 3389; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 170; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 783, 1243, 1505, 1558, 1893, 2348, 6373.

⁴¹⁸³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 56.

⁴¹⁸⁴ Там само. ОДВ – 57.

⁴¹⁸⁵ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 74; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1182.

⁴¹⁸⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2793.

⁴¹⁸⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 171–172.

⁴¹⁸⁸ Там само. – С. 17.; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3384, 3389; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 783, 1243, 1505, 1558, 1893, 2348, 6373; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 98, 208, 909, 954.

⁴¹⁸⁹ Там само. КТК – 954, 1074; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1687.

⁴¹⁹⁰ Там само. КТК – 1073.

⁴¹⁹¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 172.

⁴¹⁹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1558.

⁴¹⁹³ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 73–74.

⁴¹⁹⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 87–88.

⁴¹⁹⁵ Там само. – С. 172.

⁴¹⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1171, 1894.

заполочевими нитками техніками гапт, ланцюжок, стебнівка та доповнювали бісером, склярусом і лелітками (Західне Поділля).

Окрім фартухів, серед жіночого стегового одягу вишивали й полотняні спідниці (галька⁴¹⁹⁷, підтичка, підточка, подолок), які використовувались до короткої сорочки під запаску в Заставнівському районі⁴¹⁹⁸ Буковинського Поділля, Борщівському районі⁴¹⁹⁹ Західного Поділля та Кам'янець-Подільському районі⁴²⁰⁰ Центрального Поділля. Здебільшого названі вироби оздоблювалися геометрично-рослинними орнаментами техніками напівхрест або хрест чи рослинними орнаментами техніками пряма або коса гладь.

У ролі чоловічого поясного одягу, який подекуди міг прикрашатися вишивкою, були святкові штани з домотканого полотна. Такі декоровані по низу ногавиць або з оздоблювальними змережуванням конструктивними швами штани носили зазвичай лише селяни Буковинського⁴²⁰¹ та наддністрянських районів Західного⁴²⁰² Поділля. Для них були характерні геометричні vzори, виконані виколуванням⁴²⁰³, козликом⁴²⁰⁴ або мережкою⁴²⁰⁵ чи рослинні vzори – ретяззю⁴²⁰⁶ з доповненням бісером⁴²⁰⁷, косою й або прямою гладдю⁴²⁰⁸ тощо. Також буковинські подолянки нижню частину ногавиць (холош) чоловічих портяниць «обгальовували», тобто прикрашали мережкою або циркували⁴²⁰⁹.

Святковим плечовим одягом українок, здебільшого Західного, Східного та Центрального Поділля, слугували безрукавки з тканини. Натомість жінки Буковинського Поділля перевагу віддавали хутряним безрукавкам. Найбільше тканинні безрукавки прикрашали вишивкою спочатку нитками, а з 1910-х рр. часто й бісером, склярусом і лелітками в Гусятинському, Підволочиському та Тернопільському районах Західного Поділля⁴²¹⁰. Зокрема, короткі горсики (горсети⁴²¹¹), кірсетки⁴²¹² та станіки⁴²¹³ з білого бавовняного полотна або темних вовняних тканин декорували рослинними орнаментами технікою хрестик кольоровою заполиччю. Аналогічні оксамитові камізьки тутешні майстри розшивали також рослинними візерунками різнобарвним бісером, січкою, склярусом та лелітками⁴²¹⁴.

Подовжені та довгі горсети, жупани, камізьки⁴²¹⁵ й кафтани⁴²¹⁶, частіше з оксамиту, зрідка з тонкої вовняної тканини, були у вжитку в Бучацькому⁴²¹⁷, Гусятинському⁴²¹⁸, Підволочиському⁴²¹⁹, Тербовлянському⁴²²⁰, Тернопільському⁴²²¹ та Чортківському⁴²²² районах Західного Поділля, окрім Заліщицького й Борщівського, де побутовали хутряні безрукавки. Вищеназвані плечові вироби вишивали рослинними vzорами технікою художня гладь (гаптування) різнокольоровими нитками Б.М.С., заполиччю чи бісером, склярусом і лелітками⁴²²³. Гаптування селянкам дозволяло вільно створювати стібки, змінювати відповідно до потреб їх густоту або ж заповнювати основу сюжету по наперед нанесеному контуру,

⁴¹⁹⁷ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

⁴¹⁹⁸ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

⁴¹⁹⁹ Там само. – С. 18–19; КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 291; Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

⁴²⁰⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1124.

⁴²⁰¹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 4001; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 233, 1358; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4151, 10431, 16345; група «тканини». Т – 509.

⁴²⁰² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1426, 1550, 2958, 4806, 4810.

⁴²⁰³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4151, 16345.

⁴²⁰⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4806.

⁴²⁰⁵ Там само. Т – 1426, 1550, 2958, 4806, 4810; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 233; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4151.

⁴²⁰⁶ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 4001.

⁴²⁰⁷ Там само. В – 4001; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 56.

⁴²⁰⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10431; група «тканини». Т – 509.

⁴²⁰⁹ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 268.

⁴²¹⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 164.

⁴²¹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7310.

⁴²¹² Там само. Т – 1225.

⁴²¹³ Там само. Т – 2834.

⁴²¹⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 166.

⁴²¹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1187.

⁴²¹⁶ Там само. Т – 795.

⁴²¹⁷ Там само. Т – 490, 491, 1225, 2834, 2927.

⁴²¹⁸ Там само. Т – 1349, 2102, 7310.

⁴²¹⁹ Там само. Т – 795.

⁴²²⁰ Там само. Т – 3102, 9454.

⁴²²¹ Там само. Т – 3102, 9454.

⁴²²² Там само. Т – 7226, 7302.

⁴²²³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 87–88; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1187, 2347, 2778.

збільшувати чи зменшувати орнаментальні мотиви. Тому на оксамитових безрукавках квіткові візерунки, виконані художньою гладдю, мають тендітний, яскравий та оригінальний вигляд⁴²²⁴.

Довгі й середньої довжини жіночі святкові керсетки Східного та Центрального⁴²²⁵ Поділля з фабричних тканин (плюшу, тонкої вовни, цупкого шовку) прикрашали зазвичай нашивками з іншої тканини (оксамиту, плюшу, сукна тощо), а також декоративними фігурними лініями техніками козлик, кривуля, ланцюжок і стебнівка. Дещо коротші жилетки й камізьки з фабричних вовняних або бавовняних тканини оздоблювали переважно оксамитовими кишеньками, обшивками та нашивками (с. Косиківці, Новоушицький р-н, Центральне Поділля)⁴²²⁶, рідше вишивали геометрично-рослинними орнаментами технікою хрестик (с. Івашківці, Новоушицький р-н, Центральне Поділля)⁴²²⁷.

Вишивку на плечових хутряних виробах та верхніх виробах з тканини й хутра розглянемо у контексті поєднання з нашивками з метою уникнення дублювання поданої інформації.

Нашивки. Нашивні прикраси як спосіб нанесення декору безпосередньо на готові вироби у вигляді аплікацій⁴²²⁸ чи окремих деталей⁴²²⁹ за допомогою мережива плетеного вручну⁴²³⁰ або фабричного⁴²³¹, смужок тканини⁴²³² або хутра⁴²³³, шкіри⁴²³⁴, стрічок⁴²³⁵, тасьми⁴²³⁶, шнурів⁴²³⁷, китиць⁴²³⁸ (бахроми⁴²³⁹, вовняних кульок, кутасів⁴²⁴⁰, тороків⁴²⁴¹, френзелів⁴²⁴²) тощо широко використовувалися подолянами усього регіону. Різновид оздоблення залежав від типу одягу (натільний⁴²⁴³, поясний⁴²⁴⁴, нагрудний⁴²⁴⁵, верхній⁴²⁴⁶, головні убори⁴²⁴⁷, пояси⁴²⁴⁸), його призначення (буденний, святковий, обрядовий) та, звичайно, віку носія, сімейного, майнового й соціального становища людини. Варто наголосити, що нашивні оздоби українські майстрині завжди підбирали у гармонії відповідно до фактури, кольорової гами й орнаментики тканини як основного фону виробу. За допомогою багатовікового досвіду, художнього смаку та власних естетичних вподобань подільські жінки намагалися вдало вибрати матеріал, техніку виконання, розміщення, композиційну побудову й колористичне вирішення нашивок для того, щоб підкреслити форму та пропорції одягу, а також виокремити певні деталі чи компоненти традиційної ноші загалом. Таким чином, нашивні прикраси нерідко виконували центральну роль у цілісній композиції, сприяючи врівноваженню й об'єднанню одягових елементів народного комплексу вбрання⁴²⁴⁹.

Як матеріал для декорування селяни застосовували нитки, мереживо, тасьму, стрічки, тканину, шкіру, хутро та шnurки. Вовняними, конопляними, лляними й шовковими нитками вони вишивали, а пізніше й обстрочували різноманітні складові костюма. Із вовняних або шовкових (згодом бавовняних) ниток робили зав'язки й китиці (кутаси) для сорочок, із вовняних ниток – також китиці (кульки або кутаси) для оздоблення плечового й верхнього одягу. Одночасно китицями (бахромою, вовняними кульками, кутасами, тороками, френзелями (френзлями)) доповнювали головні жіночі убори та пояси⁴²⁵⁰, а бахромою (тороками, френзлями) – поясні жіночі вироби. Допоміжним способом прикрашання суконної та хутряної

⁴²²⁴ Волянюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. ... – С. 73–74.

⁴²²⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 132.

⁴²²⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 167, 170 : іл.

⁴²²⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1729.

⁴²²⁸ Там само. Т – 1693.

⁴²²⁹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1437.

⁴²³⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 336, 957; Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 138.

⁴²³¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 137, 143.

⁴²³² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3437; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

⁴²³³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2240.

⁴²³⁴ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1072.

⁴²³⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3682; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1749.

⁴²³⁶ Фонди ТОКМ ЧМНАіП. Група «тканини». Т – 896.

⁴²³⁷ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 524.

⁴²³⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2240; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16822.

⁴²³⁹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

⁴²⁴⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1774; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

⁴²⁴¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1171, 1505, 1558, 1893, 1894, 2516, 6506.

⁴²⁴² Там само. Т – IV – 2411.

⁴²⁴³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 336, 957; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16822; група «тканини». Т – 138.

⁴²⁴⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 575.

⁴²⁴⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2834.

⁴²⁴⁶ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/109.

⁴²⁴⁷ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

⁴²⁴⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1774; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2920.

⁴²⁴⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 151.

⁴²⁵⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8882.

нагрудної й станової одіжі було розташування китиць із різнокольорової вовни на талії (у відрізних кожухах)⁴²⁵¹, на вставних клинах, кишнях тощо⁴²⁵².

Крамним мереживом переважно білого (зрідка молочного) кольору подоляни декорували поділ жіночих сорочок та фартухи⁴²⁵³.

Тасьму (обшивку), різнотипну за шириною, формою, малюнком і кольором, жінки використовували для завершення (викінчення) країв зшитого поясного, нагрудного й верхнього одягу. Так, за допомогою яскравих барв вузенької тасьми, а з часом фабричного в'юнчика (кіски, косника), народні майстрині Східного та подекуди Центрального Поділля оздоблювали керсетки, камізельки, опанчі⁴²⁵⁴, чугаї⁴²⁵⁵, кожухи та інші компоненти не лише лінійними, але й складнішими орнаментальними композиціями⁴²⁵⁶. Ворсистю тасьмою «щіточка», здебільшого темно-зеленого кольору, обшивали низ глухих, зібраних у зборки чи складки спідниць (Підволочиський р-н⁴²⁵⁷, Західне Поділля⁴²⁵⁸; смт Крижопіль⁴²⁵⁹, Вінниччина, Східне Поділля; Волочиський р-н, Центральне Поділля).

Різнокольоровими атласними й шовковими стрічками доповнювали у вигляді горизонтальних смуг зшитий стеговий одяг (спідниці й фартухи) або іноді урізноманітнювали жіночий нагрудний одяг⁴²⁶⁰. До прикладу, чорна спідниця з бавовняної тканини у шість пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, по низу прикрашена двома синіми атласними стрічками (с. Бірків⁴²⁶¹, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), чи чорна сатинова спідниця у зборки з атласними стрічками жовтого, зеленого, малинового і синього кольорів по низу (с. Слобідка⁴²⁶², Новоушицький р-н, Центральне Поділля), чи коричнева вовняна спідниця у складки з шовковими стрічками по низу (с. Песець⁴²⁶³, Новоушицький р-н, Центральне Поділля) і т. п.

Серед фабричних тканин матеріалом для оформлення глухого поясного одягу, а також плечового⁴²⁶⁴ й станового⁴²⁶⁵, слугували атлас, вельвет, оксамит (пліс) бавовняний, плюш, сатин, сукно вовняне, пізніше ситець та інші. Однією або декількома горизонтальними смугами оксамиту оздоблювали рясовані спідниці (с. Горбівці⁴²⁶⁶, Літинський р-н, Вінницька обл. та Ульяновський р-н⁴²⁶⁷, Кіровоградська обл., Східне Поділля; с. Адамівка⁴²⁶⁸, Віньковецький р-н, Центральне Поділля). Крім того, подільські селяни часто підшивали («підбивали») спідниці зі споду широкою лиштвою з візерункового ситцю (смт Літин⁴²⁶⁹, Вінниччина, Східне Поділля) чи інших кольорових тканин (лиштва з червоного матеріалу – с. Уяринці⁴²⁷⁰, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; лиштва з орнаментованого сатину – с. Кацмазів⁴²⁷¹, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; лиштва з сірого матеріалу – с. Слобідка⁴²⁷², Новоушицький р-н, Центральне Поділля). А в селах Кодимського району Одеської області (Східне Поділля)⁴²⁷³ лиштвою з кольорової тканини підшивали так звані шарафани. Нашивки з названих тканин мали оригінальний вигляд на керсетках Вінниччини⁴²⁷⁴ й Черкащини⁴²⁷⁵ (Східне Поділля) та Хмельниччини⁴²⁷⁶ (Центральне Поділля).

⁴²⁵¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

⁴²⁵² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 151, 154.

⁴²⁵³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3384, 3389; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 137, 143.

⁴²⁵⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

⁴²⁵⁵ Там само. Т – 758.

⁴²⁵⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 152.

⁴²⁵⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409.

⁴²⁵⁸ Там само. Т – 896.

⁴²⁵⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2218.

⁴²⁶⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 151–152.

⁴²⁶¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3682.

⁴²⁶² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1749.

⁴²⁶³ Там само. Т – 1658.

⁴²⁶⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3378; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 235, 1427.

⁴²⁶⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1066.

⁴²⁶⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2743, 2746.

⁴²⁶⁷ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/53.

⁴²⁶⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 575.

⁴²⁶⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

⁴²⁷⁰ Там само. Т – 2693.

⁴²⁷¹ Там само. Т – 3362.

⁴²⁷² Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1749.

⁴²⁷³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 15930, 20339.

⁴²⁷⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2130.

⁴²⁷⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 152.

⁴²⁷⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1437.

Шкірою, зокрема, найчастіше м'яким різнокольоровим сап'яном, прикрашали нагрудний хутряний⁴²⁷⁷ та верхній зимовий⁴²⁷⁸, рідше – осінньо-весняний⁴²⁷⁹ одяг. Так, яскраві нашивки у вигляді аплікацій зі шкіри або зі шкіри й сукна майстрині розташовували у куточках чи вздовж пілок кептарів (кожушків, лейбиків, мунтянів), у верхній частині клинів, по лінії відрізної талії, у кутах полів, по низу рукавів, іноді по лінії горловини й вздовж полів у свитах, кожухах⁴²⁸⁰ та інших виробах.

Овечим хутром (каракулем⁴²⁸¹, смушком⁴²⁸²) подолянки полюбляли оздоблювати хутряний плечовий та становий одяг з метою художнього завершення та утеплення вбрання. До прикладу, з хутра виготовляли коміри й манжети, а смушком коричневого, сірого і чорного кольорів обшивали поли та поділ вищезазначених компонентів традиційного костюма селян⁴²⁸³.

Декорування шнуром (шнуркування) також займало важливе місце в естетичному вирішенні нагрудного й верхнього одягу українців усіх локальних зон Поділля. Колір шнурів місцеві майстри підбирали, відповідно до гармонійного сполучення із забарвленням сукна (у сукняних виробів) або шкіри (у хутряних виробів). Зокрема, білі, зелені, оранжеві й червоні шнури вони поєднували з матеріалом білого, коричневого чи сірого кольорів, чорними шнурами доповнювали білий та сірий матеріали, зеленими й червоними шнурами підкреслювали одяг із білого матеріалу, а білими⁴²⁸⁴ й/або синіми⁴²⁸⁵ шнурами – з коричневого матеріалу. Нашивали шнури переважно по лінії з'єднання швів і горловини, уздовж піл, на комірі та по низу рукавів⁴²⁸⁶. Наприклад, побутували варіанти жіночих гуньок з коричневого домотканого сукна, обшитих оксамитом і вовняними шнурами білого, червоного й зеленого кольору (с. Пашківці, Хмельницький р-н, Центральне Поділля)⁴²⁸⁷ або лише зеленим шнуром (с. Кадіївці, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля)⁴²⁸⁸. У вжитку також була чоловіча опанча з коричневого сукна, прикрашена крученим шнуром синього кольору (с. Малинці, Хотинський р-н, Буковинське Поділля)⁴²⁸⁹. Траплялося й декорування виробів з коричневого сукна шнуром коричневого кольору та гудзиками або кутасами з різнобарвної вовни (Борщівський⁴²⁹⁰ і Бучацький⁴²⁹¹ р-ни, Західне Поділля та ін.).

Загалом нашивні оздоби подільські селяни використовували для виокремлення певних елементів крою або конструктивних ліній одягу. Так, у натільних виробах роль прикрас виконували стрічки (у т. ч. гарусні)⁴²⁹², китиці⁴²⁹³ й плетені зав'язки з ниток⁴²⁹⁴, якими зв'язували горловину або пришите фабричне чи плетене мереживо⁴²⁹⁵. Натомість наголос декору в плечових та станових виробах, як зазначалося вище, робився на талії вздовж підрізних бочків і верхньої поли, в нижній частині рукавів, на кишнях, комірі або по лінії горловини, пройм рукавів, пілок тощо. Регіональні, локальні та локально-зональні особливості визначалися у розміщенні нашивних прикрас, техніці їх виконання й композиційній побудові⁴²⁹⁶.

Аплікація з кольорової шкіри, сукна, плісу та інших матеріалів, відповідної форми шматочки або смужки яких нашивалися на одяг, формуючи конкретний малюнок, була широко розповсюджена в селах Поділля⁴²⁹⁷, Буковини, Середньої Наддніпряни та в Карпатах. На Поділлі аплікацію, особливо на хутряних виробах, найбільше полюбляли майстри в Буковинській⁴²⁹⁸ і Західній⁴²⁹⁹ локальних зонах та в

⁴²⁷⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145, 2949; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

⁴²⁷⁸ Там само. ОДВ – 128, 129, 984, 995, 1025, 1072, 1627, 1775.

⁴²⁷⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3849; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1275.

⁴²⁸⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 437, 894, 2942, 3388; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128, 129, 984, 995, 1025, 1072, 1627, 1775.

⁴²⁸¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 146, 147, 148, 151; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 234.

⁴²⁸² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 233, 245, 419, 1145, 2914, 3387.

⁴²⁸³ Там само. Т – 437, 894, 1145, 2942, 2949, 3388; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2621; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 146, 147, 148, 151, 438; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 128, 129, 984, 995, 1004, 1025, 1072, 1627, 1775.

⁴²⁸⁴ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 483.

⁴²⁸⁵ Там само. КТК – 524.

⁴²⁸⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 153.

⁴²⁸⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 731.

⁴²⁸⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

⁴²⁸⁹ Там само. КТК – 524.

⁴²⁹⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 272, 2182.

⁴²⁹¹ Там само. Т – 1218.

⁴²⁹² Там само. Т – 8528, 8534.

⁴²⁹³ Там само. Т – 2240; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16822.

⁴²⁹⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2862.

⁴²⁹⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 336, 957; Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 138.

⁴²⁹⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 152.

⁴²⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145, 2949; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

⁴²⁹⁸ Там само. ОДВ – 128, 129, 984, 995, 1025, 1072, 1627, 1775.

⁴²⁹⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 437, 894, 2942, 3388.

надністрянських районах Східного⁴³⁰⁰ й Центрального Поділля⁴³⁰¹. На правобережній Черкащині (у т. ч. Христинівському р-ні, Східне Поділля) аплікація здебільшого була однотонною чи двобарвною⁴³⁰². Зазвичай аплікація мала вигляд складного рослинного орнаменту, розташованого на верхньому одязі з хутра вздовж правої поли та у нижньому її куті, на грудях, подолі, манжетах. На становому одязі з сукна селяни віддавали перевагу аплікаціям з геометричними орнаментами⁴³⁰³.

Важливе місце поряд з аплікаціями в оздобленні одягу займала фурнітура, виконуючи одночасно з утилітарною роллю й естетичну функцію. До прикладу, саморобні гудзики, петлі тощо, плетені зі шкіри, шнура або виконані з дерева, кольорових вовняних ниток оригінально й гармонійно доповнювали цілісну композицію вбрання⁴³⁰⁴. Подекуди фурнітура ставала головною прикрасою виробу (зокрема, «круглі кохти» з Черкаської обл.)⁴³⁰⁵. Однак, починаючи з кінця XIX ст., подоляни почали поступово замінювати саморобну фурнітуру її фабричними зразками.

Крім того, на Поділлі побутували окремі види оздоблення, які мали регіональне або лише локальне чи локально-зональне поширення. Так, загальноукраїнським та регіональним подільським декоративним прийомом вважається призбирування горловини й рукавів сорочок, жіночих зшитих спідниць і фартухів, відрізного у талії нагрудного й верхнього одягу тощо. Зокрема, локально спідниці зі зборками йменували спідницями «на брижах»⁴³⁰⁶ або у дрібні «ряси»⁴³⁰⁷ (Східне Поділля). З появою у вжитку українців одягу з фабричного матеріалу набуває популярності ще один регіональний прийом прикрашання у вигляді частково застрочених вертикальних або повністю прострочених горизонтальних складок («защепи» або «застібки»⁴³⁰⁸, «защипи»⁴³⁰⁹, «защіпи»⁴³¹⁰). Вертикальні складки подільські селяни застосовували у комплексі з нашивками або вишиванням для плечових і станових компонентів та для глухих спідниць, запасок і фартухів, а горизонтальні – тільки для спідниць і фартухів⁴³¹¹. До речі, спідниці у вертикальні складки називалися «на фалдах»⁴³¹² (або в «ряси»⁴³¹³ – Східне Поділля; гофровані⁴³¹⁴, рисовані, рясні або рясовані спідниці – Західне Поділля⁴³¹⁵). Локально подолянки рясували в дрібні складки, подекуди й запаски (рясовані або гофровані запаски – Буковинське та Західне Поділля)⁴³¹⁶. Прикладами поєднання зборів або вертикальних складок з горизонтальними складками у зшитих спідниць можуть слугувати такі: дрібно призбирана весільна чорна спідниця з шести пілок на вузькому поясі, оздоблена по низу двома оксамитовими смугами й 5-ма вузькими горизонтальними простроченими складочками, а зі споду «підбита» червоною лиштвою (с. Уяринці⁴³¹⁷, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); темно-синя спідниця в три пілки, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, з тонким пояском на зав'язках, по низу прикрашена двома оксамитовими смугами й двома вузькими горизонтальними застроченими складочками («защипами»), зі споду підшита квітчастою тканиною (с. Горбівці⁴³¹⁸, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); темно-синя спідниця у п'ять пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, з тонким паском (з декоративною хвилястою строчкою) на зав'язках, по низу декорована оксамитовою смугою й трьома вузькими горизонтальними простроченими складочками, зі споду підшита червоною тканиною (с. Горбівці⁴³¹⁹, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); чорна спідниця з бавовняної тканини у шість пілок, зібраних, крім передньої, у дрібні складки, прострочені «на фалдах», з тонким пояском на зав'язках, по низу оздоблена двома синіми атласними стрічками й трьома смугами застрочених складок, зі споду «підбита» сіро-блакитним сатином (с. Бірків⁴³²⁰, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); чорна

⁴³⁰⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2246, 3849; Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД°–°490 (80 р., Чечельницький р-н).

⁴³⁰¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

⁴³⁰² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 152.

⁴³⁰³ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

⁴³⁰⁴ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/103; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 437, 894, 2942, 3388; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128, 129, 984, 995, 1025, 1072, 1627, 1775.

⁴³⁰⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 154.

⁴³⁰⁶ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69.

⁴³⁰⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

⁴³⁰⁸ Фонди ОРКМ. Книга вступу (КВ). Фартух без номера з етнографічної експозиції, Оратівський р-н.

⁴³⁰⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2743.

⁴³¹⁰ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1658.

⁴³¹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3384, 3389.

⁴³¹² Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69; Фонди ВОКМ. Група Т°–°3682.

⁴³¹³ Там само. Т – 2743.

⁴³¹⁴ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 529.

⁴³¹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409.

⁴³¹⁶ Там само. Т – 1212, 2875, 7352.

⁴³¹⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2693.

⁴³¹⁸ Там само. Т – 2743.

⁴³¹⁹ Там само. Т – 2746.

⁴³²⁰ Там само. Т – 3682.

сатинова спідниця у зборки, з атласними стрічками жовтого, зеленого, малинового й синього кольорів і «защіпами», підшита зі споду сірою тканиною (с. Слобідка⁴³²¹, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); коричнева вовняна спідниця у складки, декорована по низу «защіпами» й шовковими стрічками (с.°Песець⁴³²², Новоушицький р-н, Центральне Поділля) та ін.

Локальним декоративним прийомом можна назвати оборки (шлярки), виконані зазвичай з тієї ж тканини, що й виріб. Ними доповнювали сорочки та фартухи найбільше майстрині Західного⁴³²³, Східного⁴³²⁴ та Центрального⁴³²⁵ Поділля. Чисто локально-зональним прийомом оздоблення, котре було у вжитку лише у селах Заставнівського району Буковинського Поділля та наддністрянських районів Західного Поділля⁴³²⁶, вважається оформлення жіночого натільного й чоловічого поясного одягу з полотна дрібними поперечними та поздовжніми зборами (рисування, рісування, рясування). Таким чином, прикрашали всю площину рукавів та частково перед станків жіночих сорочок, а також доколінну частину ногавиць у чоловічих штанах. Наприклад, жіночі сорочки з рясованими рукавами⁴³²⁷ (гофровані, рясовані⁴³²⁸ або «рішені» сорочки⁴³²⁹ – Західне Поділля) та гофровані портяниці (портки, поркиниці – Буковинське Поділля)⁴³³⁰ чи «рісовані» штани (гармонійки, рісовані, рясовані⁴³³¹ – Західне Поділля). Аналогію названому способу декорування спостерігаємо в українських селян Покуття та Карпат⁴³³².

І, нарешті, як художні прийоми українці Поділля застосовували декоративний ручний шов, а дещо пізніше, й машинну строчку⁴³³³. Це свідчило про поєднання раціонального та творчого підходу подолян до прикрашання складових компонентів традиційного вбрання. Так, у нагрудному й верхньому одязі названі типи оздоблення з метою гармонійного доповнення нерідко компонувалися з аплікацією, нашивками з тканини, вишиванням чи шнуруванням⁴³³⁴.

Розглянемо детальніше поєднання означених вище способів декорування на плечових хутряних виробках та верхніх виробках із тканини й хутра. Отож, жіночі та чоловічі хутряні безрукавки побутовали на території Буковинського Поділля⁴³³⁵, в наддністрянських районах Західного (Борщівський, Бучацький і Заліщицький р-ни)⁴³³⁶ та подекуди Центрального (Кам'янець-Подільський р-н)⁴³³⁷ Поділля. Причому буковинські подоляни носили хутряні безрукавки різної довжини й крою під назвами «кептар» («кептарець»), «кептарик», «киптар», «кіптар», «кожуш», «кожушок», «лейбик»⁴³³⁸, як на Гуцульщині⁴³³⁹, та «мінтян»⁴³⁴⁰ («минтян»⁴³⁴¹, «мунтян»⁴³⁴², «цурканка» («гуцуляк»))⁴³⁴³. Українці Західного Поділля хутряні безрукавки здебільшого йменували «лейбиками»⁴³⁴⁴ та іноді – «брушлаками»⁴³⁴⁵, «кептарями»⁴³⁴⁶,

⁴³²¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1749.

⁴³²² Там само. Т – 1658.

⁴³²³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1226.

⁴³²⁴ Фонди ОРКМ. Книга вступу (КВ). Фартух без номера з етнографічної експозиції, Оратівський р-н.

⁴³²⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1074.

⁴³²⁶ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 185.

⁴³²⁷ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 185.

⁴³²⁸ Савка Г. Одяговий жіночий комплекс південних районів Тернопілля... – С. 254.

⁴³²⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6424.

⁴³³⁰ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 268, 294.

⁴³³¹ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 188–189.

⁴³³² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 154.

⁴³³³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2746.

⁴³³⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 153; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1437; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145, 1427, 2949; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128, 129, 984, 995, 1025, 1072, 1627, 1775.

⁴³³⁵ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 268; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

⁴³³⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145, 2949.

⁴³³⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁴³³⁸ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 294; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1569.

⁴³³⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126.

⁴³⁴⁰ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 294; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7294.

⁴³⁴¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1004.

⁴³⁴² Там само. ОДВ – 40, 1004; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7294; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

⁴³⁴³ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 271; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

⁴³⁴⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 235, 275, 1145, 1427, 1430.

⁴³⁴⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126.

⁴³⁴⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 233, 1427.

«кептариками»⁴³⁴⁷, «кожушками»⁴³⁴⁸, «куцими кожушками»⁴³⁴⁹, «півкожушками»⁴³⁵⁰. Зрідка хутрянні «лейбики» траплялися і в Кам'янець-Подільському районі⁴³⁵¹ Центрального Поділля.

Загалом регіональні, локальні та вузьколокальні (локально-зональні) риси оздоблення вищевказаних хутрянних нагрудних виробів найбільш чітко проглядалися у комплексній сукупності матеріалу, крою, техніки й художніх особливостей їх прикрашання. Виокремимо за поданими ознаками три типи подільських хутрянних безрукавок: буковиноподільський (заставнівський і хотинський), західноподільський (борщівський, бучацький і заліщицький)⁴³⁵² та центральноподільський (кам'янецький).

Буковиноподільські прямоспинні кептарі, «перегинкового» крою зі стоячим коміром і довжиною до пояса або трішки нижче пояса та кептарі з плечовим швом, невисоким коміром-стійкою, розширені до низу й довжиною до стегон навколо горловини, пройм рукавів («пахів») і вздовж нижнього краю виробу обшивалися чорною або сірою овчиною (смушком чи каракулем). Декорували обидва різновиди кептарів також аплікаціями зі шкіри («саф'яновий кіптарь»)⁴³⁵³ зазвичай жовтого й коричневого кольорів або тканого чи вив'язаного полотна⁴³⁵⁴ («гульова» тканина, «насиляний смушок»)⁴³⁵⁵, виготовленого переважно з чорних або вишневих вовняних ниток⁴³⁵⁶. Як святкові, так і буденні кептарі однозначно оздоблювалися в більшій або меншій мірі вишивкою різнокольоровими вовняними нитками або муліне («драмики»). Вишивку виконували на дуже м'якій шкірі чотириденного ягняти, а потім вшивали у поле хутрянного виробу поруч зі смушком⁴³⁵⁷. Так, кептар із с. Хрещатик Заставнівського р-ну Чернівецької обл. (1850–1899^{рр.} походження) прямого крою, довжиною до пояса з білої шкіри був обшитий шкіряною смужкою вишневого (темно-коричневої) кольору та чорним каракулем навколо його горловини, пройм рукавів, вздовж пілок і по низу. А також прикрашений двома кишеньками, зшитих з двох шматочків чорної й двох шматочків вишневої шкіри та аплікацією вздовж обох пілок із чорного сап'яну («софіяну») у вигляді геометричних орнаментальних мотивів – «зубчиків» («зубців») навколо пройм рукавів, вздовж пілок і нижнього краю виробу та паралельної шкіряної смужки з геометричними мотивами типу гостроконечників із бічними, закрученими досередини, ріжками («кучерями») й прямими ріжками. Між цими орнаментами розміщувалися ще й смуги хутра та рядок білої шкіряної селянки – вертикальна смуга шкіри з густими горизонтальними розрізами, між які почергово впліталася вишнева вовняна нитка, утворюючи таким чином геометричний орнамент. Причому кишені та смуги «зубчиків» і «кучерів» були обшиті навколо червоними, зеленими та фіолетовими вовняними нитками, які одночасно закручували в петельки. До аплікованих елементів вовняну бавну пришивали фабричною ниткою способом у прикріп. Крім того, на спинці кептаря по низу майстрині додатково розташовували три кушечки аплікації з трьох листочків, обшитих зеленими й фіолетовими вовняними кружечками. Шкіряні вузлики виконували роль гудзиків⁴³⁵⁸.

Натомість мунтяни довжиною до колін, трапецієподібної форми, з плечовим швом і невисоким коміром стійкою буковинські подоляни обов'язково прикрашали навколо горловини, пройм рукавів, вздовж пілок і по низу хутром тхора та зачасти білою шкіряною селянкою з кольоровими вовняними орнаментами, аплікацією з полотна або шкіри мотивами «зубчики» й «кучері» та вишивкою на полотні чи шкірі, а також на бічних і плечових швах⁴³⁵⁹. Зокрема, мунтян 1890-х рр. вжитку з с. Горошівці Заставнівського району, оздоблений, як зазначалося вище, хутром тхора й селянкою. До того ж вздовж пілок і по низу виробів розміщували подвійні смуги хутра та селянок із червоними й зеленими вовняними нитками, а між ними подвійні смуги тканого чи вив'язаного полотна червоного кольору, вишитого зверху козликом жовтими нитками. Одинарні смуги хутра, селянки та вишитого полотна декорували горловину, пройми рукавів, плечові й бічні шви. А смуга полотна вздовж застібок була оформлена у вигляді «зубчиків», з вишитими кутиками рослинними білими, синіми й червоними мотивами листочків стебнівкою та жовто-зеленими рядками козлика й жовто-блакитними та жовто-зеленими квіточками-сонечками стебнівкою. Водночас мунтян у кутиках пілок був аплікований мотивом «кучері» з того ж червоного полотна, окантованим вовняними нитками коричневого кольору, з подекуди закрученими у

⁴³⁴⁷ Там само. Т – 3387.

⁴³⁴⁸ Там само. Т – 419, 1427, 2069.

⁴³⁴⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126.

⁴³⁵⁰ Там само. – С. 126–127.

⁴³⁵¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁴³⁵² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 127.

⁴³⁵³ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 294.

⁴³⁵⁴ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

⁴³⁵⁵ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 269.

⁴³⁵⁶ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1004.

⁴³⁵⁷ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 269.

⁴³⁵⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1569.

⁴³⁵⁹ Там само. ОДВ – 40, 1004; Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 269, 271; Фонди ЧОХМ. Група «ЧКМ–

°III (історико-речова група)». III – 7294; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

петлі, й пришиті кранною ниткою методом у прикріп, вишитим всередині рядочком козлика й квіточками-сонечками стебнівкою. Застібкою слугували шкіряні вузлики⁴³⁶⁰.

Західноподільські хутряні нагрудні вироби мали як схожі, так і відмінні риси від буковиноподільських. Так, у Борщівському районі безрукавки шили «перегинкового» крою, здебільшого без коміра, короткі (довжиною 32–42 см), із приспущеними проймами, до яких зрідка пришивали короткі рукави (максимум до ліктя). У ролі застібки використовували нитяні гудзики або шкіряні вузлики. Виріз горловини, пройми рукавів (або низ коротких рукавів), передні пілки (одинарними або подвійними смугами вздовж орнаменту) та низ виробів обшивали обов'язково чорним смушком (рідше каракулем)⁴³⁶¹, а також голеною шкірою («боксом»)⁴³⁶² або тканим чорним чи вишневим полотном, аплікацією зі шкіри, декоративними швами тощо. Борщівський підтип безрукавок з хутра за способом прикрашання й орнаментикою характеризувався трьома варіантами: - декорування аплікацією з геометричними або рослинними орнаментальними мотивами⁴³⁶³; - прикрашання вишивкою з рослинними орнаментальними мотивами⁴³⁶⁴; - комбінування оздоблення аплікацією та вишивкою одночасно⁴³⁶⁵.

Декорування хутряних безрукавок аплікацією з геометричними орнаментами було поширеним у більшості сіл Борщівщини. Оздоблювальні елементи вирізували або «тесали» (вужьколокальна назва, яку вживали місцеві кушнірі) з тонкого фабричного сукна брунатної, вишневої чи зеленої барви. Зачасти наголос у декорі лейбиків робили на орнаментальних смугах (одинарних або подвійних) уздовж застібок на передніх пілках. Додатково прикрашали й бічні шви та кишені (одну⁴³⁶⁶, дві⁴³⁶⁷, три або чотири⁴³⁶⁸) декоративними швами козлик («кіска»)⁴³⁶⁹, кривуля (кривулька, штапівка)⁴³⁷⁰ та стебнівка, чи виріз горловини, пройми рукавів і низ виробу – аплікацією мотивами «зубчики», а бічні шви – мотивами «кучері» (або «баранячі роги»)⁴³⁷¹. Орнаментальні смуги також склалися з окремих чи з'єднаних поміж собою геометричних «кучерів»⁴³⁷² («баранячих рогів»)⁴³⁷³, як і на кептарях Буковинського Поділля. Знову ж таки, борщівські майстри апліковані елементи й мотиви оконтурювали (обводили, обшивали) вовняною ниткою бавною (приховуючи заразом лінію зшивання) переважно чорного кольору, яку пришивали до виробу досить міцною кранною «котушковою» ниткою, теж способом у прикріп. Одночасно бавну закручували в петельки – так зване петелькування⁴³⁷⁴. Крім того, апліковані орнаментальні мотиви всередині іноді вишивали рядком стібків козликом і квітами стебнівкою, а кишеньку, в даному випадку – з чорного тканого полотна, – рядками техніки козлик і кружечками технікою стебнівка в куточках кишені (с.°Дзвинячка, Борщівський р-н)⁴³⁷⁵.

Аплікаціями з геометричними зображеннями оздоблювали також «бунди»⁴³⁷⁶, «кожушки»⁴³⁷⁷, «кожушини»⁴³⁷⁸ або «куці кожущки», котрі побутували здебільшого в північно-західних та центральних селах Борщівщини. Проте їх орнаменти на грудях склалися тільки з кількох, не сполучених між собою, зубчастих мотивів зі шкіри або сукна, подібних до наконечників стріл (чи трилисників) і подекуди з кутиками, вишитими стебнівкою. Бічні шви, краї коротких рукавів та поли внизу зазначених хутряних виробів обрамляли зубчастою смугою⁴³⁷⁹. Так, «кожушина» з с. Шупарка була обшита навколо вирізу горловини, країв коротких рукавів, уздовж передніх пілок і по низу чорним смушком, вишневою тасьмою (з тканого полотна), чорною бавною у прикріп та декоративним зигзагоподібним швом – кривулька. Бічні шви декоровані аплікацією зі шкіри мотивами «зубчики», окантованими чорною й червоною бавною у прикріп, яка закручена в петельки, орнамент вздовж застібок містив окремі апліковані зубчасті мотиви типу

⁴³⁶⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40.

⁴³⁶¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 233, 235, 419, 1145, 1427, 2898, 3387.

⁴³⁶² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 127–128.

⁴³⁶³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1427.

⁴³⁶⁴ Там само. Т – 233, 235, 419, 1024, 2898, 3387.

⁴³⁶⁵ Там само. Т – 1145; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 127–128.

⁴³⁶⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1427.

⁴³⁶⁷ Там само. Т – 233, 234, 235, 419, 1145, 2898, 3387.

⁴³⁶⁸ Там само. Т – 1024.

⁴³⁶⁹ Там само. Т – 2914, 3387, 5510.

⁴³⁷⁰ Там само. Т – 2069, 2914; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 128;

Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 58.

⁴³⁷¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1427.

⁴³⁷² Там само. Т – 1427; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... 5. – С. 128.

⁴³⁷³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1427.

⁴³⁷⁴ Там само. Т – 1427; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 128.

⁴³⁷⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1427.

⁴³⁷⁶ Там само. Т – 245.

⁴³⁷⁷ Там само. Т – 245.

⁴³⁷⁸ Там само. Т – 5510.

⁴³⁷⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 128.

наконечників стріл, а її три шкіряні кишеньки – вишивку козликом і стебнівкою⁴³⁸⁰. В свою чергу «бунда» («кожушок») з с. Пищатинці мала обшивку навколо вирізу горловини чорним смушком, зеленою шкіряною смугою й вишневою тасьмою (з тканого полотна), вишитою козликом та смугою шва кривулька, а навколо країв коротких рукавів, уздовж передніх пілок і по низу – чорним смушком, зеленою шкіряною смугою та аплікацією зі шкіряними «зубчиками», окантованими чорною бавною у прикріп, яка закручена в петельки. Бічні шви декоровані силянкою з рідкими горизонтальними розрізами й аплікацією зі шкіри «зубчиками», з аналогічним окантуванням. Аплікований орнамент уздовж застібок був сформований із роз'єднаних шкіряних мотивів трилисників із вишитими стебнівкою куточками. Дві шкіряні білі кишеньки прикрашалися шкіряною обшивкою та «зубчиками» чорного кольору, а також вишивкою козликом, кривулькою й стебнівкою – на кишенях й стебнівкою рослинного мотиву – над кишеньками⁴³⁸¹.

Водночас, саме тоді до першого варіанту оздоблення борщівських безрукавок дослідниця Л.°Булгакова-Ситник віднесла так звані «ремісницькі лейбики» (від назви місцевих кушнірів-ремісників), які були у вжитку в багатьох селах довкола смт Мельниця-Подільська. Названі вироби декорувалися нашитими вздовж застібки шкіряними або сукняними смужками, вишитими рядком стібків швом козлик різнобарвними вовняними нитками⁴³⁸².

Другий варіант прикрашання хутряних безрукавок Борщівщини вишивкою з рослинними орнаментальними мотивами носили в селах Германівка⁴³⁸³, Дзвинячка⁴³⁸⁴ й Кривче⁴³⁸⁵, смт Мельниця-Подільська⁴³⁸⁶ та сусідніх із ними населених пунктах. До речі, їх крій і розташування декору збігалися з кроєм і декоруванням лейбиків із геометричною аплікацією. Рослинні взори мали вигляд квіткових гірлянд 4–6 см завширшки, які виконували здебільшого прямою гладдю, гаптом і стебнівкою або лічильною (прямою чи косою) гладдю й стебнівкою кольоровими вовняними нитками або дрібним бісером («кораликами», «цятками») ⁴³⁸⁷, склярусом ⁴³⁸⁸ і дрібними дутими скляними намистинами ⁴³⁸⁹. Краї пілок обшивали чорним смушком ⁴³⁹⁰ (каракулем) ⁴³⁹¹ та кольоровою тасьмою ⁴³⁹² чи плетивом (в'язкою) ⁴³⁹³ з чорної вовни і декоративним швом ⁴³⁹⁴. Накладні або прорізні кишеньки окантовували чорною вовною у прикріп із закрученими петлями та тканим полотном з рядками шва козлик, на кишеньках вишивали «сонечка» ⁴³⁹⁵ або букетики квітів ⁴³⁹⁶, а над кишеньками – часто букетики квітів прямою чи лічильною гладдю зі стебнівкою ⁴³⁹⁷. Зокрема, у с.°Германівка білий лейбик навколо вирізу горловини та передніх пілок (подвійними смугами) був обшитий чорним каракулем, швом козлик і вишневою вовняною ниткою у прикріп, довкола пройм рукавів і по низу – в'язкою з чорної вовни й також козликом і вишневою вовняною ниткою у прикріп, а на бічних швах – рядками козлика та вовною у прикріп. Уздовж застібок лейбик був декорований окремими квітковими мотивами, вишитими лічильною гладдю й стебнівкою зі шкіряним кружечком всередині квіточки або без. Проте виріб містив дві прорізні кишеньки, прикрашені вгорі широкою смугою білого полотна, окантованого чорною вовною у прикріп, яка закручена в петельки, й оздобленого геометрично-рослинним візерунком технікою лічильна гладь бавовняними нитками. Над кишеньками розташовувався букетик квітів, виконаний лічильною гладдю й стебнівкою ⁴³⁹⁸. Прикладами доповнення вишивки вовняними нитками рослинних орнаментів бісером та/або склярусом і дрібними дутими скляними намистинами слугують хутряні безрукавки з с. Кривче ⁴³⁹⁹ та смт Мельниця-Подільська ⁴⁴⁰⁰. Так, лейбик з с. Кривче довкола вирізу горловини, пройм рукавів, вздовж передніх пілок (подвійними смугами) та по низу виробу був обшитий чорним каракулем, рожевою й чорною (остання вишита склярусом оранжевого кольору) тасьмами, блакитною вовняною ниткою у прикріп і швом козлик

⁴³⁸⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5510.

⁴³⁸¹ Там само. Т – 245.

⁴³⁸² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 161.

⁴³⁸³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 419.

⁴³⁸⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 128.

⁴³⁸⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 233, 235, 2898, 3387.

⁴³⁸⁶ Там само. Т – 1024.

⁴³⁸⁷ Там само. Т – 1024; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 161.

⁴³⁸⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1024, 2898.

⁴³⁸⁹ Там само. Т – 1024.

⁴³⁹⁰ Там само. Т – 235.

⁴³⁹¹ Там само. Т – 419.

⁴³⁹² Там само. Т – 2898, 3387.

⁴³⁹³ Там само. Т – 235, 419.

⁴³⁹⁴ Там само. Т – 235, 2898, 3387.

⁴³⁹⁵ Там само. Т – 235.

⁴³⁹⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 128, 161.

⁴³⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 235.

⁴³⁹⁸ Там само. Т – 419.

⁴³⁹⁹ Там само. Т – 2898.

⁴⁴⁰⁰ Там само. Т – 1024.

зеленою ниткою, а на бічних швах – чорною тасьмою зі стеклярусом, блакитною вовняною ниткою у прикріп і козликком зеленою ниткою. Уздовж застібки пілки були прикрашенні гірляндою рослинного орнаменту, виконаного лічильною гладдю й стебнівкою різнокольоровими вовняними нитками. З тієї ж вовни були виготовлені й чотири гудзики. Дві накладні кишеньки були обшиті вгорі широкою смугою чорного тканого полотна, вишитого козликком, окантовані чорною вовною у прикріп, яка закручена у петельки й оздоблена стебнівкою на мотив «сонечко». А над кишеньками розміщувався букетик квітів, виконаний стебнівкою⁴⁴⁰¹. У свою чергу лейбик із смт Мельниця-Подільська мав аналогічне оздоблення, лише рослинні гірлянди вздовж пілок містили вишиті квіти не тільки нитками, але й прозорим білим і непрозорим жовтим, синім і червоним бісером та дрібними дутими скляними намистинами темно-сірої барви. Різнилися й техніки вишивки на двох нижніх – більших – кишеньках. Так, вони нагадували раніше описані прорізні кишеньки з широкою смугою білого полотна вгорі. Кишеньки окантовувалися чорною вовною техніками у прикріп (петельками) та обметицею, бавовняними кольоровими нитками – напівхрестиком та прозорим бісером. Техніки виконувалися геометрично-рослинним узором. Дві верхні накладні кишеньки за формою та декором відповідали вищезазначеному прикладу, лише були доповнені дутими намистинами й технікою крученка⁴⁴⁰².

Лейбики, декоровані комбінуванням аплікації та вишивки одночасно здебільшого траплялися в наддністрянських⁴⁴⁰³ та центральних⁴⁴⁰⁴ селах Борщівського району. Вишиті й апліковані орнаментальні мотиви розташовували в двох паралельних рядках упродовж застібки. Зазвичай у зовнішньому рядку нашивали аплікації («кучері», «сонечка» тощо) з сукна або шкіри, а у внутрішньому – вишивали вовняними різнобарвними нитками квіти з листочками. А бічні шви та крайові зрізи цих так званих «лейбиків з листям» прикрашали за прикладом лейбиків з аплікацією⁴⁴⁰⁵. Крім цього, побутували й інші способи розміщення та характер мотивів прикрас у названого варіанту нагрудного одягу. Зокрема, лейбик з с.°Кривче довкола вирізу горловини, пройм рукавів, по низу та вздовж передніх пілок (подвійними смугами) був обшитий чорним каракулем, зеленою вовняною ниткою у прикріп і швом козлик чорного кольору, а на бічних швах – трьома рядками козлика чорного й червоного кольорів та зеленою вовною у прикріп. Уздовж застібок лейбик був оздоблений окремими мотивами «сонечко» зі шкіряних кружків, доповнених навколо вовняною ниткою у прикріп, яка була закручена в петельки та п'ятьма гудзиками з кольорових вовняних ниток. Також безрукавка характеризувалася двома прорізними кишеньками, утвореними широкою смугою вишневого тканого полотна, окантованого чорною вовною у прикріп із петелькуванням та вишитого рядками швом козлик і листочками лічильною гладдю кольоровими вовняними нитками⁴⁴⁰⁶.

У Буцацькому районі Західного Поділля хутряні безрукавки використовувалися у вжитку, починаючи з південних сіл Берем'яни⁴⁴⁰⁷, Возилів, Губин, Миколаївка, Сновидів і аж до північного населеного пункту°– смт Золотий Потік, який вважався осередком творення лейбиків⁴⁴⁰⁸. Тут переважали хутряні плечові вироби одного варіанту – прямоспинні, подовжені (50–54 см), з плечовими швами та зі стоячим смушевим коміром, крайові зрізи яких обшивали голеною кольоровою шкірою, «щіточкою» з телячої шерсті, також часто кольоровою вовною в прикріп і швом козлик, а вздовж застібок ще й чорним овечим смушком. Бічні та плечові шви буцацьких лейбиків декорували різнобарвною вовняною ниткою швами косичка й козлик (або хрестик) та вовною у прикріп або нашивали вузькі смужечки шкіри⁴⁴⁰⁹. Окрім того, до прикладу, упродовж передніх пілок золотопотоцьких безрукавок з хутра декорували аплікованими сап'яновими «зубцями» у вигляді наконечників стріл, які вертикально перемежовували рядками вишивальних швів козлика або кривулі (штапівки). На кінчиках зубців вишивали мотиви «мотилики», а наприкінці рядків – «сонечка». Накладні, заокругленої форми, кишеньки оздоблювали композицією із кружечків, вишитою стебнівкою чи кривулею тонкими вовняними нитками «коцик». Схожі за способом прикрашання хутряні плечові компоненти мали поширення в окремих придністровських селах Городенківського району Івано-Франківської області⁴⁴¹⁰. Натомість лейбики з буцацького с. Берем'яни різнилися від вищезазначених лише декором пілок і кишень. Тут також застосовували вздовж застібки чергування аплікації зі шкіряних мотивів «зубчиків» типу наконечників стріл зеленого й червоного кольорів, окантованих вовною у прикріп і вишитих на кінчиках «мотиликами» з короткими рядками шва козликком й також «мотиликами» на його кінцях. А в накладних, заокругленої форми, кишеньках

⁴⁴⁰¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2898.

⁴⁴⁰² Там само. Т – 1024.

⁴⁴⁰³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 127–128.

⁴⁴⁰⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145.

⁴⁴⁰⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 161.

⁴⁴⁰⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145.

⁴⁴⁰⁷ Там само. Т – 2914.

⁴⁴⁰⁸ Там само. Т – 2914; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 162.

⁴⁴⁰⁹ Там само. – С. 162.

⁴⁴¹⁰ Там само. – С. 163.

спостерігалось поєднання аплікованих звичайних «зубчиків» із червоного сап'яну з вишитими козликом і кривулькою рядками та стебнівкою трьох окремих «сонечок» зеленою вовною⁴⁴¹¹.

І, нарешті, у Заліщицькому районі Західного Поділля поширення мали два варіанти хутряних безрукавок: короткі (38–40 см), без плечових швів, з розширеною лінією плеча та подовжені (58–62 см), з плечовими швами, дещо розширені внизу. Загалом місцеві майстри оздоблювали їх за допомогою аплікації з'єднаними чи окремими геометричними («баранячі роги» («кучері»), «зубчики», «кривульки»⁴⁴¹², «сонечка»⁴⁴¹³) або рослинними (дубові листочки, «квітки-сонечка»⁴⁴¹⁴, трилисті квіти («лілії»)) мотивами із шкіри (сап'яну («софіяном») чи тисненої шкіри⁴⁴¹⁵) та/або з тонкого фабричного сукна (зазвичай вишневої барви), вишитих декоративними швами (вовною в прикріп, козликом і стебнівкою)⁴⁴¹⁶.

Зокрема, крайові зрізи коротких хутряних лейбиків прикрашали смушком, голеною шкірою й аплікацією сукном або сап'яном мотивом «зубчики», часто з декоративними швами кривулька (с.°Торське)⁴⁴¹⁷ або вовняною ниткою у прикріп, яка закручена в петельки (с. Лисичники)⁴⁴¹⁸ чи без петелькування. Уздовж застіжки зазначені нашивні прикраси доповнювалися тасьмою із сукна, вишитою кривулькою (штапівкою), рядком шкіряної селянки («переборки») та смужкою з'єднаних між собою аплікованих шкіряних мотивів «кучері»⁴⁴¹⁹ або «баранячі роги», «зубчики» й «кривульки»⁴⁴²⁰. Бічні шви оздоблювали селянкою (із зубчиками з боків, на три ремінці по середині) чи смужечкою кольорового сап'яну, які з обох боків вишивали двома рядками козлика («путаного») або двома скрученими вовняними нитками в прикріп. Дві⁴⁴²¹ або чотири⁴⁴²² накладні кишеньки напівкруглої форми виконували зі звичайної чи тисненої шкіри або їх комбінацією. Верхні краї кишеньок були оформлені зубчастою чи прямою смужкою із голеної шкіри або вирізані зубцями, навколо окантовані вовною у прикріп з петелькуванням, а всередині часто вишиті козликом і стебнівкою⁴⁴²³. Лейбики з с. Лисичники нерідко містили декоративний виложистий смушевий комір, зовні обрамлений смугою подвійних зубців – з вишневого сукна та тисненої шкіри⁴⁴²⁴.

Хутряні плечові вироби другого варіанту, які були у вжитку лише в південних селах району Виноградне, Зозулинці, Синьків (колишня Богданівка), мали плечові шви, як і буковиноподільські мунтяни. На подовжених заліщицьких безрукавках орнамент аплікації вздовж застіжки складався з нез'єднаних геометричних мотивів «кучерів» та окремого рослинного мотиву «квітки-сонечка», розташованого в нижньому куті поли. Подекуди «кучері» могли чергуватися з аплікованими рослинними елементами дубових листочків або трилистими квітками («ліліями»). Таким же чином подільські майстри оформляли й бічні шви. Натомість плечові шви, пройми рукавів та поли виробів із хутра декорували комплексним поєднанням шкіряної селянки й зубчастого бордюру. Водночас усі апліковані орнаментальні мотиви оконтурювали чорною вовняною ниткою, закрученою у петельки («ключки») та пришитою крамною ниткою в прикріп. І обов'язково краї зрізів на полах та проймах рукавів лейбиків обшивали чорним смушком⁴⁴²⁵. Про спільні риси в оздобленні заліщицьких хутряних безрукавок Західного Поділля та заставнівських кептарів Буковинського Поділля зазначала й вітчизняний науковець Г.°Горинь⁴⁴²⁶.

Зрідка хутряні подовжені лейбики (біля 65 см) без плечових швів, дещо розширені до низу, траплялися й у Кам'янець-Подільському районі Центрального Поділля. Їх шили з пофарбованої у світло-коричневий колір шкіри та доповнювали крайові зрізи хутром яскравої коричневої барви. Окрім того, довкола вирізу горловини, пройм рукавів і вздовж передніх пілок прикрашали рядком декоративного шва козлик червоною вовняною ниткою, а по низу трьома рядками козлика червоним й синім кольорами⁴⁴²⁷.

В оздобленні верхнього одягу з сукна та хутра українці Поділля також використовували комбінування нашивних прикрас і вишивки. Спочатку розглянемо три найбільш характерних подолянам варіанти прикрашання станового вбрання з домотканого, рідше фабричного, сукна. Перший варіант полягав у декоруванні зазначених компонентів традиційного костюма плетеними шнурами з кольорової вовни. Ними

⁴⁴¹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2914.

⁴⁴¹² Там само. Т – 2069.

⁴⁴¹³ Там само. Т – 2069.

⁴⁴¹⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 162.

⁴⁴¹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2069.

⁴⁴¹⁶ Там само. Т – 275, 2069, 2949; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 161.

⁴⁴¹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2949.

⁴⁴¹⁸ Там само. Т – 2069.

⁴⁴¹⁹ Там само. Т – 2949.

⁴⁴²⁰ Там само. Т – 2069.

⁴⁴²¹ Там само. Т – 2949.

⁴⁴²² Там само. Т – 2069.

⁴⁴²³ Там само. Т – 2069, 2949; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 161–162.

⁴⁴²⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2069.

⁴⁴²⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 162.

⁴⁴²⁶ Горинь Г. Й. Шкіряні промисли західних областей України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)... – С. 67.

⁴⁴²⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

обшивали навколо стикових швів та крайових зрізів на полах, рукавах і комірці у вигляді прямих або зубчастих ліній чи з петелькуванням. Таким чином оздоблювали сардаки⁴⁴²⁸ й сірійки⁴⁴²⁹ в Заставнівському⁴⁴³⁰ та Хотинському⁴⁴³¹ районах Буковинського Поділля, гуньки й сардаки в наддністрянських районах Західного Поділля⁴⁴³², свити, манти-гуньки й чугаїни з Бершадського, Жмеринського і Тульчинського районів на Вінниччині Східного Поділля⁴⁴³³, гуньки, чемерки й чугаїни з Кам'янець-Подільського, Новоушицького й Хмельницького районів Центрального Поділля тощо⁴⁴³⁴. До прикладу, буковиноподільський сардак з с. Орестівка Хотинського району містив декорування темно-коричневим (чорним) вовняним шнуром прямою лінією по всіх крайових зрізах, а шнуром з його петелькуванням навколо стикових швів на передніх пілках і по лінії пришивання коміра-стійки. Застібки мали вигляд трьох вузликів зі шнура під локальною назвою «бовтички»⁴⁴³⁵. Аналогічно прикрашені темно-коричневим вовняним шнуром і західноподільські сардак (сердак) з с. Торське Заліщицького району⁴⁴³⁶ та гунька з с. Пилипче Борщівського району⁴⁴³⁷. Проте, крім застібок зі шнура, в сардака були ще й горішні зав'язки з того ж матеріалу, з різнокольоровими вовняними кутасами (кульками) на кінцях⁴⁴³⁸, а в гуньки, замість застібок зі шнура, використовувалися гудзики з кольорової вовни (оранжеві й фіолетові)⁴⁴³⁹. Центральноподільська гунька з с. Кадиївці Кам'янець-Подільського району, з відкладним коміром була щедро оздоблена зеленим шнуром подвійними рядками вздовж усіх крайових зрізів, ліній вшивання бічних клинів і накладних клапанів з чорного оксамиту та короткими горизонтальними рядками біля застібок. Рядки шнурів у своїй більшості завершувалися зеленим китичками (кутасами)⁴⁴⁴⁰.

Другий варіант прикрашання сукняних верхніх виробів – це комбінування аплікації шнурами з вишивкою кольоровими вовняними та подекуди шовковими нитками траплявся на мантах Буковинського Поділля⁴⁴⁴¹, свитах⁴⁴⁴² і опанчах⁴⁴⁴³ з Буцацького й Гусятинського районів Західного Поділля, чугаїнах центральних і південних районів Східного Поділля (Жмеринський і Могилів-Подільський р-ни, Вінниччина)⁴⁴⁴⁴ та опанчах, чугаїнах⁴⁴⁴⁵ центральних і південних районів Центрального Поділля (Деражнянський, Кам'янець-Подільський, Новоушицький⁴⁴⁴⁶ і Хмельницький⁴⁴⁴⁷ р-ни). В цілому шнурами обшивали знову ж таки крайові зрізи та лінії вшивання окремих деталей, а за допомогою вишивки головний декоративний наголос майстри робили на капюшонах (башликах, бородинцях, богородицях, відлогах, вилогах, каптурах, кобках), відкладних комірах (вилогах), нагрудній правій пілці та по низу рукавів. Зазвичай подоляни вживали прості геометричні орнаментальні мотиви, а саме – коло, квадрат, трикутник, ромб, решітки, вісімки, зигзаг, паралельні лінії та ін.⁴⁴⁴⁸. Так, опанча з с. Кривче⁴⁴⁴⁹, Борщівського району Західного Поділля оздоблена білим шнуром. Чугаїна жіноча з с. Носківці Жмеринського району, що на Вінниччині, зі Східного Поділля, декорована червоним вовняним шнуром і вишивкою козликом зеленими нитками⁴⁴⁵⁰. Темно-коричнева святкова чугаїна з с. Пашківці Хмельницького району Центрального Поділля характеризувалася наявністю пришитого прямокутного коміра, вишитого швом козлик нитками білого й зеленого кольорів, що перемежовувався аплікаціями вовняним шнуром червоної барви у вигляді прямих, зубчастих та ліній із петелькуванням. Також на накладних оксамитових клапанах, пришитих з обох боків, і оксамитових закачаних манжетах поєднувалася аплікація червоним шнуром та вовняними кутасами з

⁴⁴²⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 51, 273, 1488.

⁴⁴²⁹ Там само. ОДВ – 53.

⁴⁴³⁰ Там само. ОДВ – 1488.

⁴⁴³¹ Там само. ОДВ – 51, 53, 273.

⁴⁴³² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 124; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1672; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2627.

⁴⁴³³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 124.

⁴⁴³⁴ Там само. – С. 124; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

⁴⁴³⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 273.

⁴⁴³⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1672.

⁴⁴³⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2627.

⁴⁴³⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1672.

⁴⁴³⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2627.

⁴⁴⁴⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

⁴⁴⁴¹ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 274, 294.

⁴⁴⁴² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 121–124.

⁴⁴⁴³ Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т – 212, 2181.

⁴⁴⁴⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 123–124; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 166.

⁴⁴⁴⁵ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3328.

⁴⁴⁴⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

⁴⁴⁴⁷ Там само. Т – 731.

⁴⁴⁴⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 124–125.

⁴⁴⁴⁹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3327.

⁴⁴⁵⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2783.

вишивкою техніками козлик і стебнівка й вовною у прикріп⁴⁴⁵¹. Загалом зазначена подільська чугаїна нагадувала притаманні риси лемківської «чуги»⁴⁴⁵².

Третій варіант полягає у поєднанні нашивок з тонкого фабричного сукна (не рідко вишитих) із аплікацією шнуром. Такі вироби побутували на Буковинському Поділлі та здебільшого у північних районах Західного, Східного й Центрального Поділля, хоча подекуди траплялися й у інших районах зазначених локальних зон. Наприклад, буковиноподільська манта з с. Орестівка Хотинського району оздоблена довкола всіх крайових зрізів та вздовж великого відкладного чотирикутного коміра шнуром синього кольору. Також у кутиках відкладного коміра спереду і ззаду розташовувалася аплікація з сукняних трикутників і кружечків жовтого, зеленого й червоного кольорів у гармонійній композиції⁴⁴⁵³. В свою чергу східноподільська жіноча свита з с. Кобелецьке Тиврівського району Вінницької області, з вузьким шалевим коміром, характеризувалася декором за допомогою кольорового канту, темно-коричневого сутажу й зеленого вовняного шнура⁴⁴⁵⁴. А центральноподільська опанча з Новоушицького району із коміром-стійкою та прямокутною відлогою, довжиною до талії, була обшита чорним шнуром навколо крайових зрізів, а на відлозі містила комбінування аплікації шнуром і сукняними кольоровими трикутниками із вишивкою технікою стебнівка мотивів «сонечка»⁴⁴⁵⁵.

Варто зазначити, що на території Поділля траплялося й використання у ролі прикрашання верхнього сукняного одягу лише вишивки (свита з с. Бирлівка, Бершадський р-н, Східне Поділля)⁴⁴⁵⁶ або лише нашивок з тасьми, оксамитової, тонкосукняної чи іншої тканини (чугаїна з с. Потуш, Тиврівський р-н, Східне Поділля)⁴⁴⁵⁷.

Щодо верхнього одягу з хутра, то особливо щедро декорували кожухи українські селяни Буковинського⁴⁴⁵⁸ й Західного⁴⁴⁵⁹ Поділля та в меншій мірі майстри Східного⁴⁴⁶⁰ й Центрального⁴⁴⁶¹ Поділля. Загалом усі кожухи обшивали овчинним смушком, каракулем, хутром тхора або «щіточкою» з телячої шерсті довкола крайових зрізів, на комірі та подекуди прорізних кишень. Крім того, існувало два варіанти додаткового оздоблення подільських кожухів: - комбінування аплікації полотном, сукном або шкірою (кольоровим сап'яном чи тисненою шкірою), тасьмою, шкіряною селянкою, вовняними кульками (китицями з бавовняних ниток або шкіряними китицями), а подекуди ще й вичиненою шкірою «юрівка» та фарбованою голеною шкірою «флейтівка» або «бокс» (Західне Поділля) з вишивкою техніками козлик (плетінка), ланцюжок, лічильна або художня (гапт) гладь, ретязь, стебловий шов, стебнівка, штапівка (кривуля), у прикріп із петелькуванням або без, машинною строчкою; - за допомогою овчинного смушку по лініях зшивання деталей на нагрудних пілках виробу й зрідка незначною аплікацією зі шкіри довкола низу рукавів (або шкіряними китичками трішки нижче лінії талії тощо) чи вишивкою вовною в прикріп уздовж крайових зрізів. Місцезнаходження декору було у взаємозалежності від різновиду крою кожухів (прямоспинні чи відрізні по талії). Так, прямоспинні кожухи прикрашали здебільшого смушком, аплікацією чи вишивкою на комірі, довкола рукавів, прорізних кишень, низу виробу, передніх пілок та іноді у нижньому куті, зазвичай правої пілки (вона дещо заходила на ліву), а відрізні – вздовж крайових зрізів, на комірі, по лініях талії й пришивання деталей (вставок на грудях чи спині, бічних клинів, прорізних кишень), зрідка в нижніх кутках обох передніх пілок, і додатково внизу рукавів вище оздоблення їх крайових зрізів.

Зокрема, буковинські подоляни полюбили кожухи без плечових швів, короткі прямоспинні (довжиною трохи нижче пояса) та довгі з відрізною талією (довжиною нижче колін або до долу)⁴⁴⁶². Їх прикрашали за першим варіантом – багатою аплікацією з селянок, «кавулями»⁴⁴⁶³, квітами з кольорового

⁴⁴⁵¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 731.

⁴⁴⁵² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 125.

⁴⁴⁵³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

⁴⁴⁵⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2049.

⁴⁴⁵⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

⁴⁴⁵⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1255.

⁴⁴⁵⁷ Там само. Т – 2215.

⁴⁴⁵⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128, 129, 984, 1066, 1072; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

⁴⁴⁵⁹ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 214, 253, 390, 437, 894, 2085, 2086, 2108, 2224, 2240, 2495, 2942, 3035, 3036, 3388, 9094; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 12448.

⁴⁴⁶⁰ Фонди БРКМ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058, 2282, 2600, 2621, 2783; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 173, 174; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3307; Фонди ОРКМ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції.

⁴⁴⁶¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 146, 147, 148, 151, 438; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898, 1749; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

⁴⁴⁶² Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128, 129, 984, 1066, 1072.

⁴⁴⁶³ Там само. ОДВ – 128, 129, 984, 1066, 1072; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

сап'яну та або геометричними мотивами з тканого полотна вишневого чи чорного кольору («зубчики» й «кучері»), окантованими вовною в прикріп із петелькуванням та часто доповненими декоративними швами козлик, кривуля. Також місцеві майстри плели з вовни або шкіри китиці («дармовіси», «поводи»), вішали їх на мотузки або ремінці, зав'язували спереду й перекидали за спину⁴⁴⁶⁴. Крайові зрізи кожухів обшивали смушком⁴⁴⁶⁵ або хутром тхора⁴⁴⁶⁶. До прикладу, кожух з відрізною талією, довжиною нижче колін із с.°Добринівці Заставнівського району, оздоблений навколо вирізу горловини, низу рукавів, низу виробу та передніх пілок чорним смушком, силянкою (із зелено-червоним вовняним орнаментом), аплікацією зі смуги шкіри «зубчиками», обкантованими декоративним швом у прикріп із петелькуванням (чергуванням подвійних петель та петель у вигляді трилисників) зеленими й червоними вовняними нитками. Уздовж застібок була нашита аплікація у вигляді вишитої козликом смуги тканого полотна вишневого кольору з мотивами «кучері», окантованими кольоровою вовною в прикріп із петелькуванням. Такою аплікацією, але зі шкіри, були оздоблені й бічні клини, а також доповнені силянкою та вертикальними рядками мотивів типу наконечників стріл із вишневого й чорного полотна та сап'янових квіточок. Лінія відрізної талії кожуха містила аплікацію з чергуванням вишневих полотняних ромбів з вишитими вовною в прикріп, із петелькуванням кутиками та, окантованою тим же способом, силянкою, ще й зі шкіряними листочками. Бічні шви також декорувалися силянкою з окантованими сап'яновими «кучерями». В нижніх кутках передніх пілок і внизу рукавів вище аплікації на крайових зрізах розташовувалися апліковані вишневі троянди з коричневими листочками із сап'яну. І, нарешті, лінія пройм рукавів та вшивання бічних клинів до аплікацій була обведена хвилеподібним швом типу кривуллі вовняною ниткою червоної барви⁴⁴⁶⁷.

Схожими до різнобарв'я прикрашань буковиноподільських хутряних виробів були традиційні короткополі білі кожухи, довжиною до колін або до стегон (близько 60–108 см) наддністрянських районів Західного Поділля (особливо Борщівського й Заліщицького р-нів)⁴⁴⁶⁸, а також Гуцульщини, Покуття та інших районів Буковини⁴⁴⁶⁹. Ці перегинкового типу, відрізні по талії кожухи з призбираними лапами, виложистим коміром або коміром-стійкою характеризувалися декоруванням тоненькою смужкою (шириною 0,8 см) білої, гарно вичищеної шкіри («юрівки»)⁴⁴⁷⁰ або шкіряною силянкою⁴⁴⁷¹ усіх швів на вставках виробу. Крайові зрізи й коміри селяни обшивали смушком⁴⁴⁷², каракулем⁴⁴⁷³, іноді «щіточкою» з телячої шерсті⁴⁴⁷⁴ чи подекуди прямою або зубчастою смужкою тасьми з сукна⁴⁴⁷⁵. А крайові зрізи, коміри та лінії пройм рукавів не рідко облямовували фарбованою голеною шкірою під локальною назвою «флейтівка» (або «бок» – с. Дністрове, Борщівський р-н)⁴⁴⁷⁶. Оздоблювали тут теж за першим варіантом у вигляді комплексу вишивки та аплікації (тонким фабричним сукном вишневого, зеленого або чорного кольору⁴⁴⁷⁷, сап'яном, тисненою шкірою⁴⁴⁷⁸) мотивами «баранячі роги» («кучері»)⁴⁴⁷⁹, «в'юнчики», «зубчики» й «кривульки»⁴⁴⁸⁰, чи типу наконечників стріл уздовж застібки на грудях і лінії талії. До того ж усі апліковані мотиви були окантовані кольоровою вовною в прикріп із петелькуванням. Найголовнішою деталлю у декорі західноподільських кожухів Борщівського, Бучацького, Заліщицького й Чортківського районів вважалися бічні клини від лінії талії з короноподібною композицією, вишитих або аплікованих зазначених мотивів, та оздоблення вздовж застібки, бічних швів, подекуди в нижніх кутках передніх пілок і внизу рукавів вище аплікації на крайових зрізах (зачасти у борщівських кожухах)⁴⁴⁸¹. Вишивку виконували вовняними чи шовковими кольоровими нитками техніками гапт⁴⁴⁸², плетінка, ретязь та декоративними швами козлик, стебнівка, штапівка (кривулька) чи вовною в прикріп із петелькуванням.

⁴⁴⁶⁴ Кожоляноко, Г. Етнографія Буковини... – С. 271, 294.

⁴⁴⁶⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128, 984, 1066, 1072.

⁴⁴⁶⁶ Кожоляноко Г. Етнографія Буковини... – С. 271, 294; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 129, 995.

⁴⁴⁶⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128.

⁴⁴⁶⁸ Фонди ННЛЕ КПУ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 214, 390, 2085, 2086, 2108, 2224, 2240, 2942, 3035, 3036, 3388, 9094; УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 12448.

⁴⁴⁶⁹ Горинь Г. Й. Шкіряні промисли західних областей України... – С. 51–53.

⁴⁴⁷⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2085, 2086, 2108, 2224.

⁴⁴⁷¹ Там само. Т – 2085, 2086, 2108, 2224, 2240.

⁴⁴⁷² Там само. Т – 2085, 2224, 2240.

⁴⁴⁷³ Там само. Т – 390, 2085, 2086, 2108, 2240.

⁴⁴⁷⁴ Там само. Т – 2086.

⁴⁴⁷⁵ Там само. Т – 2085, 2089, 2108, 2224, 2240.

⁴⁴⁷⁶ Там само. Т – 2085, 2108, 2224; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С.°115; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 12448.

⁴⁴⁷⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2085, 2086, 2224.

⁴⁴⁷⁸ Там само. Т – 2085, 2108.

⁴⁴⁷⁹ Там само. Т – 2108, 2240.

⁴⁴⁸⁰ Там само. Т – 3388.

⁴⁴⁸¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 134, 311.

⁴⁴⁸² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3388.

Гудзики робили зі стрижених вовняних нитяних китиць (кульок) або шкіряних вузликів, прикрашених барвистими вовняними нитками або без них. Варто зауважити, що кожухи Борщівського й Заліщицького районів характеризувалися більшим багатством нашивних прикрас, ніж ті ж самі кожухи Бучацького та Чортківського районів⁴⁴⁸³.

Окрім того, на Борщівщині з початку ХХ ст., одночасно з «ремісницькими» лейбиками, ввійшли до вжитку так звані «ремісницькі» кожухи – здебільшого це вироби містечкових кушнірів з населених пунктів Борщів і Мельниця-Подільська. Головний акцент їх оздоблення був спрямований на створення простої композиції з паралельних вишитих козликом або аплікованих смужечок із сукна на грудях довкола застібки⁴⁴⁸⁴ та смуг вишивки і сукняної тасьми довкола талії. Усі деталі були окантовані вовняною ниткою методом у прикріп, а на спині по лінії талії ще й аплікацією «зубчиками» та вовною в прикріп з петелькуванням⁴⁴⁸⁵.

До першого варіанту способу декорування хутряних верхніх виробів належать також довгополі кожухи (довжиною близько 150 см), котрі побутували в центральних (Гусятинському й Теревовлянському) та північних (Підволочиському й Тернопільському) районах Західного Поділля⁴⁴⁸⁶. Їх робили з плечовими швами, приталеною спинкою, виложистим коміром або коміром-стійкою, прорізними бічними кишнями й також обшивали смушком або каракулем чорного⁴⁴⁸⁷ (сірого – с. Довжанка, Тернопільський р-н)⁴⁴⁸⁸ кольору навколо крайових зрізів, коміра й кишень чи подекуди «щіточкою» з телячої шерсті по долу⁴⁴⁸⁹ або довкола кишень і всіх крайових зрізів, окрім коміра⁴⁴⁹⁰. А для прикрашання кожухів місцеві подолани застосовували значно простіші від наддністрянських технічні прийоми оздоблення й не завантажені значною кількістю орнаментальних мотивів композиції. Наприклад, облямовування фарбованою голоною шкірою крайових зрізів, коміра, лінії пройм рукавів, талії, бічних швів, бічних прорізних кишень і лінії пришивання конструктивних деталей на спинці (Теребовлянський р-н)⁴⁴⁹¹. Вишивка на таких кожухах вживалася тільки для виділення конструктивних форм виробу⁴⁴⁹² за допомогою технік гапт, козлик, стебнівка, штапівка, у прикріп переважно шовковистими нитками зеленого, червоного й чорного кольорів та часто завершувалася різнокольоровими вовняними або шовковистими китицями (с. Полупанівка, Підволочиський р-н)⁴⁴⁹³. Адже нею декорували практично всі з'єднувальні шви (тобто на плечах, талії, боках) та крайові зрізи на полах, рукавах, комірі тощо. У с. Васильківці Гусятинського району трапляються вироби з оздобленням типу борщівських «ремісницьких» кожухів у вигляді паралельних вишитих козликом і стебнівкою смужечок із білої, гарно вичиненої шкіри на грудях довкола застібки, а також однієї смуги довкола талії, кишень, бічних швів, пройм рукавів і ліній пришивання бічних клинів шовковистими нитками зеленого й червоного кольорів. Цікавим доповненням у цьому кожусі є два довгі білі шкіряні шнури з вишитими козликом китицями на кінцях, що звисали ззаду виробу та прикрашання його крайових зрізів «щіточкою» з телячої шерсті коричневої барви⁴⁴⁹⁴. Натомість білий довгополий кожух з с. Довжанка Тернопільського району був вишитий гладдю, козликом, стебнівкою й вовною у прикріп нескладною композицією шовковими зеленими й червоними нитками на грудях довкола застібки, а вздовж лінії талії декорований смугами вишивки й аплікації. Орнамент вишивки на грудях мав вигляд геометричних мотивів, розташованих у прямокутниках, які розділялися шкіряною силянкою⁴⁴⁹⁵. У порівнянні з наддністрянськими кожухами, котрі аплікували кольоровим сукном, у західноподільських центральних районах хутряні станові вироби оздоблювали аплікацією кольоровою шкірою прорізним і поверхнім способом, зрідка поєднуючи цей декор вишитими ланцюжком рослинними мотивами на спині⁴⁴⁹⁶.

⁴⁴⁸³ Там само. Т – 214, 390, 2085, 2086, 2108, 2224, 2240, 2942, 3035, 3036, 3388, 9094; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 116; Фонди ННІЕ КІНУ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 12448.

⁴⁴⁸⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 116–117.

⁴⁴⁸⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 437.

⁴⁴⁸⁶ Там само. Т – 253, 894, 1157, 2495.

⁴⁴⁸⁷ Там само. Т – 253, 894, 1157, 2495.

⁴⁴⁸⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 135, 311.

⁴⁴⁸⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 894.

⁴⁴⁹⁰ Там само. Т – 2495.

⁴⁴⁹¹ Там само. Т – 253.

⁴⁴⁹² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 117–118, 135, 311.

⁴⁴⁹³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 894.

⁴⁴⁹⁴ Там само. Група «тканини». Т – 2495.

⁴⁴⁹⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 118, 135, 311.

⁴⁴⁹⁶ Там само. – С. 118; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 253.

Українські селяни Східного⁴⁴⁹⁷ та Центрального⁴⁴⁹⁸ Поділля, аналогічно до жителів центральних і північних районів Західного Поділля та Середньої Наддніпряни, полюбили приталені кожухи «під стан», з розширеними донизу й призбираними в талії полами або довгополі, невідрізні у талії, «тулуб'ясті кожухи». В обох випадках переважно з відкладними комірами й лише подекуди з високим коміром-стійкою⁴⁴⁹⁹. Але, якщо в другій половині ХІХ ст. східні та центральні подоляни віддавали перевагу білим кожухам, то вже з початком ХХ ст. виробництво кожухів і овчини білого кольору починає занепадати через їх більшу вартість та менший попит ніж червонодублених хутряних виробів і овчини⁴⁵⁰⁰.

Східноподільські та центральноподільські кожухи прикрашали двома вищезазначеними варіантами. Зазвичай перший варіант декору за допомогою вишивки техніками козлик⁴⁵⁰¹, плетінка, стебнівка, штапівка й у прикріп чи машинною строчкою⁴⁵⁰², аплікації з кольорового сап'яну чи смужок білої шкіри, вовняних кульок⁴⁵⁰³, тасьми був характерний для білих кожухів⁴⁵⁰⁴. Зокрема, кожухи північних районів Вінниччини (Східне Поділля) нагадували собою сусідні київські хутряні вироби (Середня Наддніпрянищина). Наголос художнього оформлення у них робився також на аплікованих мотивах, розміщених у нижньому куті правої поли. Проте, на відміну від складних орнаментальних композицій гуцульських, буковинських, західноподільських (наддністрянських) або покутських кожухів, тут переважали прості взори, утворені переважно з прямих ліній, виконаних техніками плетінка (козлик) або стебнівка різнокольоровими вовняними нитками⁴⁵⁰⁵.

Так, білий тулуб'ястий кожух з центрального району Вінницької області – Оратівського був обшитий уздовж крайових зрізів чорним смушком та прикрашений аплікацією зі смужок білої шкіри й вишивки кольоровою вовною у прикріп довкола низу рукавів і долу виробу⁴⁵⁰⁶. А білий весільний тулуб'ястий жіночий кожух з південного району (сmt Чечельник) Вінницької області містив оздоблення чорним каракулем, аплікованими прямими і хвилястими смугами й рослинними мотивами кольорового сап'яну та хвилеподібною різнобарвною крамною тасьмою навколо крайових зрізів, а сірим і чорним каракулем – на відкладному комірі. Також вздовж застібки й частково по низу правої пілки розташовувалася стрічкоподібна аплікація червоним і вишневим сап'яном зі складними рослинними мотивами (квіти з листочками й яблучками), а у нижньому куті правої пілки – ще й аплікація з вазоноподібним і стрічковим рослинним орнаментом⁴⁵⁰⁷.

У центральноподільських білих перегинкового типу кожухах, відрізнених по талії, з виложистим коміром або коміром-стійкою, довкола передніх пілок, низу рукавів і самого виробу, кишень та на комірах також обшивали чорним або сірим смушком чи каракулем. У свою чергу шви по лінії пройм рукавів, талії, бічних клинів, прорізнених кишень та часто й крайових зрізів містили декорування аплікацією тоненькою смужкою білої, добре вичиненої шкіри⁴⁵⁰⁸, подекуди доповненої вовняними кульками (зокрема, чорного кольору – с. °Слобідка, Новоушицький р-н)⁴⁵⁰⁹. Крім аплікації, такі кожухи могли оздоблюватися вишивкою довкола вирізу горловини, пройм рукавів, лінії талії, пілок, бічних деталей спини й долу у вигляді одного чи двох рядків кольорової вовняної нитки способом у прикріп, вздовж застібки, низу рукавів, бічних швів і лінії пришивання бічних клинів – рядками козлика, й у прикріп та геометричним мотивом «кривульки» вовною у прикріп, а на бічних клинах – ще й рядками стеблогового шва, геометричних мотивів «кучерів» вовною в прикріп і рослинного вазоноподібного мотива гладдю. Прикладом такого художнього оформлення є білий кожух із коміром-стійкою з с. Бакота (затопленого в 1981 р.) Кам'янець-Подільського °р-ну⁴⁵¹⁰.

Другий варіант прикрашання, а саме вовняним смушком (каракулем чи «щіточкою» з телячої шерсті) не лише довкола крайових зрізів, на комірі та прорізнених кишнях, але й по лініях зшивання деталей, на нагрудних пілках виробу й зрідка незначною аплікацією зі шкіри довкола низу рукавів (або шкіряними китичками нижче лінії талії) чи вишивкою вовною в прикріп уздовж крайових зрізів, здебільшого

⁴⁴⁹⁷ Фонди БРKM. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди ВОKM. Група «тканини». Т – 2058, 2282, 2600, 2621, 2783; Фонди ВОХM Група «народний костюм». НК – 173, 174; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3307; Фонди ОРKM. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції.

⁴⁴⁹⁸ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 146, 147, 148, 151, 438; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК° – °898, 1749; Фонди ХОKM. Група «тканини». Т – 1693.

⁴⁴⁹⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 118.

⁴⁵⁰⁰ Штельмах П. Овчинно-тулупное (кушнирное) производство в Подольской губернии... – С. 346–373, 380.

⁴⁵⁰¹ Фонди ВОKM. Група «народний костюм». НК – 174.

⁴⁵⁰² Фонди БРKM. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції.

⁴⁵⁰³ Фонди ВОХM. Група «народний костюм». НК – 174.

⁴⁵⁰⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 116.

⁴⁵⁰⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 121.

⁴⁵⁰⁶ Фонди ОРKM. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції.

⁴⁵⁰⁷ Фонди ВОKM. Група «тканини». Т – 2058.

⁴⁵⁰⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1749; Фонди ХОKM. Група «тканини». Т – 1693.

⁴⁵⁰⁹ Фонди ХОKM. Група «тканини». Т – 1693.

⁴⁵¹⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1749.

траплявся в червонодублених кожухах⁴⁵¹¹. До прикладу, жіночий «червоний» кожух, відрізний по талії з коміром-стійкою з с. Немерче Мурованокуриловецького району Вінницької області (Східне Поділля), декорований лише вовняним смушком чорного кольору навколо крайових зрізів, на комірі, прорізнних кишенях та двох нагрудних вертикальних конструктивних лініях зшивання⁴⁵¹². Центральноподільський червонодублений тулуб'ястий кожух зі с. Слобідка Новоушицького району облямовували «шіточкою» з телячої шерсті вздовж передніх пілок, низу рукавів і долу – однією смугою, а навколо коміра-стійки та застібки – двома смугами цієї шерсті, а також шкіряними китичками трішки нижче лінії талії⁴⁵¹³. Натомість «червоний» кожух, відрізний по талії, з коміром-стійкою із південних районів Центрального Поділля, крім обшивки чорним смушком довкола пілок, низу рукавів, долу й на комірі, містив у цих місцях вишивку вовною способом у прикріп та був доповнений китицями з білих ниток, що звисали від верхньої застібки до лінії стегон⁴⁵¹⁴.

Таким чином, для оздоблення одягових складових традиційного строю українці Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. застосовували такі прийоми й техніки нанесення та розміщення декору, як ткання, вибійка, вишивка та нашивки у вигляді аплікацій чи окремих деталей. За допомогою декоративного ткання подільські майстри отримували візерункові тканини для стегового одягу (плахти, запаски, горботки, катраниці, обгортки, опинки, фоти й спідниці-літники), поясів, головних уборів (намітки, перемітки, рушники) і доповнень до одягу (обрядові хусточки й тайстри). Вибійка як одягова тканина використовувалася місцевими селянами для пошиття поясного, плечового та верхнього одягу. Вишивкою подоляни оздоблювали натільний (сорочки), стеговий (жіночі полотняні спідниці й фартухи та чоловічі штани), нагрудний (безрукавки), становий (сукняні гуньки, манти, опанчі, свити, чугаїни, чужки й хутрянні кожухи), головні убори (дівочі начільні й вінкоподібні, жіночі намітки, перемітки, рушники, очіпки й хустки), пояси (рушничкоподібні й ткані), доповнення до одягу (хустинки й сумкоподібні вироби). Нашивні прикраси як спосіб декорування мали поширення серед натільного, поясного, нагрудного й верхнього одягу, уборів голови та поясів. Розроблена класифікація технік подільської вишивки за критерієм частота використання та подана їх характеристика з локальними назвами й місцем побутування дала можливість глибше пізнати способи компоновання вишивальних технік на жіночих та чоловічих сорочках відповідно до сформованих традицій і виокремити 9 характерних топокомплексів розташування вишивки на жіночих сорочках та 2 – на чоловічих сорочках подолян.

4.4. Орнаментика та колористика прикрашання подільської ноші

Поряд зі складними техніками виконання серед багатой мистецької спадщини вишивок усієї України подільська вишивка виділялася ще й своїми орнаментикою та колоритом. Народні орнаментальні мотиви українців Поділля розкривають складні питання світогляду, світосприйняття, світорозуміння людини.

Загальновідомо, що у досліджуваний час на Поділлі українські селяни ще продовжували вишивати орнаменти за знаковими системами, схожими до оздоблювальних елементів людности часів трипільської культури (V–III^отис. до н.е.), що проживала на території теперішнього Поділля. І хоча їх зв'язок носить опосередкований характер, проте ці впливи свій слід таки залишили⁴⁵¹⁵.

Також упродовж історичного й культурного розвитку Поділля у кожному його куточку склались свої локальні й локально-зональні особливості вишивки, котрі проявлялись як в техніках, так і в орнаментальних мотивах, їх загальних композиціях та кольоровій гамі, що дбайливо передавалися з покоління в покоління. Кожний район, часто навіть кожне село, відзначалися своєрідністю декоративних узорів⁴⁵¹⁶. Ось чому вишивку вважають не лише художнім оформленням традиційного вбрання, але й розглядають її як своєрідне світобачення народу, відтворене специфічними засобами прикрашання.

Процес з'ясування регіональних і локальних ознак орнаментики подільської традиційної вишивки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. пов'язаний з комплексним дослідженням усіх її складників. Адже орнамент, поруч із декоративно-прикладною функцією, виконував ще й сакральне навантаження. Тому становлення відповідного стилю орнаменту в народному мистецтві перебувало у взаємозалежності з

⁴⁵¹¹ Там само. КТК – 898; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 146, 147, 148, 151, 438; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558.

⁴⁵¹² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2621.

⁴⁵¹³ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 151.

⁴⁵¹⁴ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898.

⁴⁵¹⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 219; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1829, 2309, 2658, 2864, 2865, 3588; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 212, 212а, 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 154, 246, 230, 232, 283, 292, 311, 314, 415, 758, 1137, 1424, 3025, 4080, 8724, 9034; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 975, 994, 1075, 1076, 1182, 2937; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1216, 1232, 1362.

⁴⁵¹⁶ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 429, 946, 1101, 1142.

історичними й соціально-економічними аспектами життя та етнотериторіальними культурними контактами населення означеного історико-етнографічного регіону.

Отож, кожна орнаментальна система формується зі складових компонентів. Найпростішим серед них за будовою науковці визначають елемент. Саме з елементів складається модульна фігура (модуль) як основна композиція ліній, що створює й поєднує орнамент у його ритмічній послідовності. Наступною структурною частиною орнаменту є рапорт, який відрізняється від модуля тим, що повністю повторює цикл орнаментального ряду, охоплюючи найдрібніші елементи взору. Натомість модуль відображає лише одну чи декілька повторюваних конфігурацій⁴⁵¹⁷.

Важливо зауважити, що в простих орнаментах модуль може збігатися з елементом (зокрема, з ромбом, трикутником тощо). У свою чергу в складніших орнаментах нерідко спостерігається наявність кількох модулів, які між собою переплітаються, в результаті утворюючи рапорт⁴⁵¹⁸. Окрім того, всі складніші модулі будуються за принципом дзеркальної або оберненої симетрії, чи їх комбінування⁴⁵¹⁹.

Одночасно паралельним поняттям до модуля є більш узагальнений фрагмент орнаменту – мотив, хоча часто контури модуля й мотиву можуть збігатися. Поєднання модулів-мотивів у певному порядку називають комбінацією – найпростіша ланка в конструкції орнаменту. Розрізняють комбінацію суцільну⁴⁵²⁰ та розчленовану. Суцільна комбінація виглядає як ланцюг або сітка, тло яких залучене в орнаментальну структуру. І навпаки в розчленованій комбінації візерунка ритмічне повторення окремих фігур відбувається через менший чи більший проміжок незашитого поля матеріалу або ж зашитого однотонного тла. У цьому випадку загальний фон посилює самодостатність модуля⁴⁵²¹.

Залежав характер народної вишивки й від наявності⁴⁵²² або відсутності в орнаменті так званого бордюру, тобто двобічного обрамлення головного взору орнаментальними смугами тієї чи іншої ширини⁴⁵²³.

Наступний щабель у конструкції орнаменту займає його композиція як спосіб організації елементів і модулів (мотивів) на відповідній площині. Композиції орнаменту поділяють на: стрічкові, килимові, сітчасті та ін. До прикладу, стрічкова композиція буває чотирьох варіацій: вертикальна, горизонтальна, деревоподібна (стовп вазонками⁴⁵²⁴ або стовп з гілочками) й скісна⁴⁵²⁵. У свою чергу сітчаста композиція орнаменту може мати такі варіанти: квадратні, кільцеві, прямокутні й ромбічні⁴⁵²⁶. Зокрема, локально майстрині Буковинського Поділля натільні вироби з косими смугами орнаментальної композиції на рукавах йменували сорочками зі «скісними рукавами», а з деревоподібними смугами – сорочки з «костишитими стовпами»⁴⁵²⁷. Натомість локально-зонально в с. Миколаївка Бучацького району Західного Поділля порукав'я жіночої святкової сорочки з ромбічною сітчастою системою композиції геометричного орнаменту з абстрактними мотивами ромбів з 16-ма гачками («хвостиками») селяни називали «капаними рукавами»⁴⁵²⁸, а в с. Берем'яни того ж району сорочку з аналогічною системою композиції, але з мотивами восьмипроменевих зірок йменували «капанкою»⁴⁵²⁹, а з мотивами «віконця» – також з «капаними рукавами»⁴⁵³⁰.

⁴⁵¹⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 224.

⁴⁵¹⁸ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 61; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1829, 2309, 2523, 2658, 2864, 2865, 3588; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2750, 2801, 2805, 2815, 2839, 2842, 2861, 2874, 2895, 2930, 2952, 3177, 3208, 3546.

⁴⁵¹⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 225; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 61–62; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 154, 246, 415, 758, 3024, 3025, 4080, 8724, 9034.

⁴⁵²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6046.

⁴⁵²¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 225.

⁴⁵²² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6046.

⁴⁵²³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 228.

⁴⁵²⁴ Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 83–84; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 975, 994, 1076, 1182.

⁴⁵²⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 228; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я... – С. 19, 190–311; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 83–84; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 311, 314, 415, 758, 1137, 1424, 3025, 4080, 6046, 8724, 9034; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 975, 994, 1076, 1182.

⁴⁵²⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 228; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19, 30, 31; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 61; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 154, 246, 230, 232, 266, 292, 311, 314, 415, 758, 1137, 1424, 3025, 4080, 6046, 8724, 9034.

⁴⁵²⁷ Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 84.

⁴⁵²⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1221.

⁴⁵²⁹ Там само. Т – 2863.

⁴⁵³⁰ Там само. Т – 2861.

I, нарешті, на найвищому щаблі класифікації розташовувалися види або стилі орнаменту. За часом виникнення та походженням серед відомих в Україні, в т.ч. і на Поділлі, видів орнаментів можна умовно виокремити архаїчні форми орнаментів та мотиви української народної орнаментики.

До архаїчних форм орнаментів, які трапляються у традиційній подільській вишивці, відносять два підвиди – «дерево життя» та зображення жіночої фігури з розширеним донизу трикутним одягом, піднятими догори руками й головою. Одним із найдавніших образів є «дерево життя» («дерево») у вигляді вертикального стовбура – стрічки геометричного чи геометрично-рослинного орнаменту зі скісними гілками від нього, також орнаментальних стрічок геометричного чи геометрично-рослинного характеру, але значно ширших за розмірами, ніж основа дерева⁴⁵³¹. Мотив «дерево життя» уособлює образ «матері-природи»⁴⁵³², а також це триєдиний символ продовження роду (батько – мати – дитина у вигляді тризуба)⁴⁵³³ чи присутнє філософське розуміння минулого, сучасного й майбутнього⁴⁵³⁴.

Прикладом використання мотиву «дерево життя» є жіночі святкові сорочки зі стрічковою деревоподібною композицією візерунків Буковинського (насамперед Заставнівського району) Поділля та наддністрянських районів Західного⁴⁵³⁵ Поділля. Буковинські подолянки ще називали їх сорочками з орнаментом «вазонки» чи «стовп», який розміщувався на рукаві нижче полика та був оточений вузькими орнаментальними смужками – «вилянками»⁴⁵³⁶. Композиція заставнівських сорочок буковинських подолянок відрізнялася значною масштабністю та яскравим поліхромним колоритом мотивів стилізованих листочків і квітів⁴⁵³⁷. На відміну від них, у борщівських сорочок західних подолянок переважали темна гама й невеликі мотиви пагонів з листям або квітів, щільно укладені з мілких елементів⁴⁵³⁸.

На території Східного Поділля на рукавах жіночих сорочок XIX ст. вишите «дерево життя» іноді мало вигляд зображень людських постатей з піднятими догори руками⁴⁵³⁹. Взагалі постаттю жіночої фігури, яка була образом прадавньої богині Березині, здебільшого оздоблювали східноподільські рушники та набагато рідше сорочки. У часи трипільської культури Березиня вважалася богинею захисту домашнього вогнища, а у древніх слов'ян позначала материнство. Тому символічне зображення Березині-матері, яка підняла руки, щоб захистити свій дім, вилилось в українців у тризуб, серцевина якого – тулуб матері, а ліва й права частини – це руки, підняті для захисту. Згодом наші пращури почали асоціювати тризуб зі знаком роду⁴⁵⁴⁰.

Мотиви української народної орнаментики переважно поділяють ознакою формотворення на підвиди: геометричні (абстрактні, геометрично-рослинні й геометрично-тваринні форми) та ізоморфні (фітоморфні (рослинні), зооморфні (тваринні) й антропоморфні (зображення постаті людини)). В свою чергу серед зооморфних мотивів виокремлювали зображення ссавців, птахів (орнітоморфні мотиви), комах та риби⁴⁵⁴¹.

Звичайно, що з-поміж усіх вишитих одягових складових традиційного комплексу вбрання українців загалом та подолян зокрема найбільше регіональною, локальною й локально-зональною різноманітністю характеризувались мотиви орнаментів сорочок. У другій половині XIX ст. на території Поділля переважали геометричні мотиви, а з початком XX ст. – все частіше фітоморфні, рідше зооморфні й антропоморфні мотиви української народної орнаментики⁴⁵⁴².

Безперечною особливістю історико-етнографічного регіону Поділля серед усіх інших етнографічних регіонів та районів України вважається набагато ширша варіативність геометричних орнаментальних мотивів та відповідних їм образних лексичних позначень. Так, тільки у подільській народній вишивці трапляються такі своєрідні мотиви, як пунктирні «сикавки», гачкуваті «лемеші», «праники» й «ріжки»⁴⁵⁴³, спіральні «щуцики» й «юрки», утворені різними елементами «бесаги», «зозулики», «косиці», «кудрявці», «кучері», «мутлі», «перерва», «собачки», «сосонка», «хмелики», «хрести», «чорнобривці» та інші⁴⁵⁴⁴.

⁴⁵³¹ Там само. Т – 314; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 228, 253–254, 262; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19, 190–311..

⁴⁵³² Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України)... – С. 99–101.

⁴⁵³³ Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4.

⁴⁵³⁴ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453.

⁴⁵³⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 311, 314.

⁴⁵³⁶ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 62; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 975, 994, 1076, 1182.

⁴⁵³⁷ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19, 190–311.

⁴⁵³⁸ Там само. – С. 30, 31.

⁴⁵³⁹ Зузяк Т. Особливості народної вишивки подільських сорочок кінця XIX – початку XX століть ... – С. 112.

⁴⁵⁴⁰ Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4.

⁴⁵⁴¹ Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 26; Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 22; Селівачов М. Лексикон української орнаментики... – С. 173.

⁴⁵⁴² Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 67.

⁴⁵⁴³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2844.

⁴⁵⁴⁴ Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низзю... – С. 7; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405–406; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319–323; Селівачов М. Лексикон української орнаментики... – С. 60; Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки... – Таблиці V–XXI.

Однак, якщо в північних районах Західного, Східного та Центрального Поділля переважали простіші геометричні орнаментальні мотиви, то на Буковинському Поділлі й у центральних і особливо південних районах Західного, Східного та Центрального Поділля, як і в передгір'ях, та найбільше в гірських районах Карпат, народні візерункові композиції набували ускладнених форм⁴⁵⁴⁵.

У цілому подільські народні назви геометричних орнаментальних мотивів позначали зображені в орнаменті конкретні предмети (абстрактні форми), рослини (геометрично-рослинні форми) чи тварини (геометрично-тваринні форми). Геометричні абстрактні мотиви здебільшого нагадували предмети побуту, зокрема: «безклепкій», «безконечник» («безконечник кривий»), «бесаги» («купчасті бесаги»), «вертун», «віконця», «вітряки» («вітрячки»), «гесики», «головачі» («дряпчастий головачик», «половина дряпчастого головача»), «гребінці», «дзвони», «зірка» («звізда», «зірочки»), «зубчики», «кіски», «книші», «колодязь», «копиток», «коцюбки», «кривенька», «криві штани», «кривоніг» («кривоніг цілий», «кривоніжок», «кривоножок», «половина кривонога»), «кривулька» («кривулі», «кривулючка»), «круторіг», «кручений рукав», «кучері» («кучерики»), «ланцюги», «лемеші», «меандр», «музики», «осьмиріг» («осьмирожки»), «перерва», «підкова», «повняки», «подвійний гак», «праники», «проскурки» («мала проскурка»), «рискалі» («рискалики»), «ріжкаті» («круті роги»), «розетки», «семиріг» («пів семеріга», «семеріг», «семиріжка»), «сердечка», «сикавки», «сонце», «тригер», «триніг», «трома розводами», «хвиляк», «хрест» («ломані хрести», «хрест ломаний», «хрести», «хрестики»), «човни», «шелюжки», «штани» («штани криві»), «штире очка» («штире очки»), «юрки». Найпопулярнішими мотивами геометрично-рослинних форм у вишивці Поділля були такі, як: «барвінок», «вазони», «виноград», «вишневий цвіт», «вівсик», «головка», «горицвіт», «гречка», «грушички», «дзвіночки», «дубове листя», «кавунці», «кидрявці» («кудрявці»), «кленові листя», «косиця» («косиці», «косиці купчасті»), «купчак» («купчаки»), «купчасте», «кучері», «медівник», «огірки» («криві огірки», «огірки прості»), «перерва», «петрушка», «полуниці» («полуничию», «полуничник стовбатий», «полуничник хвостатий» («чіплянка»), «полунишник»), «реп'яхи» («репяшки»), «рожа» («дрібненька рожа», «рожі», «ружа»), «рута», «сливки» («сливками», «сливочки»), «соняшник», «сосонка», «фасолі», «хвощ», «хмелики» («хмелик», «хміль»), «чорнобривці» («пів чорнобривця», «цілий чорнобривець»), «яблужка» («яблочки»), «ягідки» («ягоди»). Серед геометрично-тваринних форм поширення мали: «барани» («баранчики», «баранячі роги», «баранячі ріжки», «баранячі роги круті», «круті», «круті роги»), «вовчі зуби», «волове око», «вуж» («вужик»), «в'юни», «голуби» («голубки»), «гусениці», «жабки», «жучок» («жучки»), «зайці», «заячі зуби», «зозулики» («зозульки»), «качечки», «качурики» («качуристе»), «коники», «коропова луска», «ластівки», «ластівчані хвости» («ластів'ячі хвостики»), «мутлі» («мутелики», «мутилі», «мутилики»), «оленячі ріжки» («оленячі роги»), «орли» («в орли»), «павучки» («паучки»), «п'явки» («п'явка», «п'явочки»), «раки», «риб'яча луска», «ріжкаті» («ріжкатий», «круті роги»), «ріжки» («роги»), «саранча», «собачки», «сова безлиця», «сови», «чортячі морди», «цуцики» тощо⁴⁵⁴⁶.

Серед геометричних абстрактних орнаментів у подільських вишитих сорочках зачасти вживалися складні поєднання мотивів, мініатюрна розробка яких нагадувала коштовну мозаїку⁴⁵⁴⁷. До абстрактних мотивів належали найпростіші геометричні елементи (крапки, цятки, смуги, риси), елементарні гомогенні знаки (квадрати, кола, спіралі, S-подібні мотиви, ромби, трикутники та ін.)⁴⁵⁴⁸ і композитні гомогенні та гетерогенні знаки, поєднані за різними способами симетрії (дво- й трилистки, багатопроменеві розетки-звізди, меандри⁴⁵⁴⁹, «свастика», хрести й т. п.) із прадавньою семантикою, відомою ще з епох палеоліту, неоліту (трипільська культура) та бронзи⁴⁵⁵⁰.

Основу геометричного абстрактного орнаменту у сорочках подолян складала лінія, яка об'єднувала композицію в єдине ціле, формувала безперервний ритм руху та підпорядковувала собі всі зображення. Одночасно ця лінія комбінувалася з різними, часто складними, елементами. Майстрині досліджуваного регіону використовували такі варіації лінії: пряма, ламана, зигзагоподібна або меандрична⁴⁵⁵¹.

⁴⁵⁴⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 67.

⁴⁵⁴⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 243, 245, 249; Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 93; Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низзю... – С. 7; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 28–30; Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405–406; Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 21; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319–323; Селівачов М. Лексикон української орнаментики... – С. 60; Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки... – Таблиці V–XXI; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7243.

⁴⁵⁴⁷ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405.

⁴⁵⁴⁸ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 87–91; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246, 292, 314, 714, 3025, 4080, 6046.

⁴⁵⁴⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2523.

⁴⁵⁵⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 240–248; Селівачов М. Р. Домінантні мотиви української народної орнаментики... – С. 69; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 314, 8724.

⁴⁵⁵¹ Там само. Т – 154, 292, 314, 2996; Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 20.

Серед усього розмаїття характерних для Поділля технік вишивання багатою на геометричні орнаментальні мотиви з корінням, ще від язичницьких часів, і з аграрною символікою була вишивка низзю. Передусім низинкова вишивка українських подолян відома геометричними абстрактними мотивами – ромбами, S-подібними мотивами, хрестами різних модифікацій та спіралями (безконечниками) тощо. Ромби в низинці стилізували продовженими (ромб променистий) й перехрещеними (ромб перехрещений) сторонами у вигляді ріжків або гачків (ромб з крапками, ромб з гачками), а спіралі – ламаною лінією чи зигзагом («вужик», «кривулька», «хмелик») ⁴⁵⁵². Навіть найтонші нюанси геометричних штрихів відрізняли один орнамент від іншого. До прикладу, ламана лінія з виступами і рисками носила локальну назву «хміль», а без виступів – «вуж» ⁴⁵⁵³.

У цілому всі подільські геометричні орнаментальні композиції нагадували безкінечний ланцюг, в якому одні частини елементів виступали частинами інших. З огляду на це, візерунок можна розглядати як поєднання чи як ланцюг ромбів і водночас як сполучення косих кутів або двох зигзагоподібних ліній чи як складні поєднання й чергування різноманітних простих фігур (ромба простого, ромба з подовженими сторонами, численних варіантів ромба з гачками чи хвостиками тощо) ⁴⁵⁵⁴. Загалом мотив ромба (ромба-квадрата) різних варіацій на Поділлі є домінуючим. Найчастіше в подільській традиційній вишивці трапляється ромб з гачками. Гачки були утворені продовженням сторін із цілим рядом відростків з прямими або меандровими закінченнями. Так, у парах (однієї, двох чи чотирьох) гачків могли спостерігатися гачки, загнуті назовні або всередину. Також різним був і внутрішній простір ромба: порожній, перехрещений двома чи кількома перпендикулярами (утворені при цьому клітки заповнювалися крапками або іншими дрібними елементами, з вписаними всередині хрестиками, розетками, чотирма графемами, котрі нагадували пташині лапи, граблі, стилізовані антропоморфні мотиви та ін. ⁴⁵⁵⁵). Враховуючи дослідження науковців і краєзнавців та музейні колекції вбрання, зафіксовані такі локально-зональні назви ромба (ромба-квадрата): «барани» (с. П'ятківка, Бершадський р-н, Східне Поділля), «баранячі роги» (с. Калюсик (затоплене в 1981 р.), Новоушицький р-н, Центральне Поділля), «віконця» (сс. Берем'яни й Миколаївка, Бучацький р-н, Західне Поділля ⁴⁵⁵⁶; с. Літинка, Літинський р-н, Східне Поділля), «головка» (Новоушицький р-н, Центральне Поділля), «жабки» (с. Більче-Золоте, Борщівський р-н, Західне Поділля), «жучки» (с. Миколаївка, Бучацький р-н, Західне Поділля ⁴⁵⁵⁷; с. Бучая, Новоушицький р-н, Центральне Поділля), «купчак» (с. Калюсик (затоплене в 1981 р.), Новоушицький р-н, Центральне Поділля), «полуниці» (Ольгопільський повіт, Східне Поділля), «семиріг» (с. Осламів, Віньковецький р-н, Центральне Поділля), «чортячі морди» (с. Бакота (затоплене в 1981 р.), Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), «шелюжки» (с. Дністрове, Борщівський р-н, Західне Поділля) ⁴⁵⁵⁸.

Як доповнення до ромбоподібних фігур виступали S-подібний мотив, «прямий», «косий» і «ламаний» («ломаний») ⁴⁵⁵⁹ хрестик, спіраль (безконечник), ламана лінія, багатоаспектні трикутнички ⁴⁵⁶⁰ й т.п. Нерідко застосовувалися у взорах сорочок гребінцеві фігури ⁴⁵⁶¹, які подекуди виконували так густо, що залишалася одна незашита нитка тла для уникнення злиття композиції. Різноманітні зображення ромба, S-подібного мотиву, хреста, безконечника, меандра, гребінцевих фігур вважаються найдавнішими орнаментальними мотивами ⁴⁵⁶². І саме ромбо-меандричний орнамент, який виконував роль загального фону, подільські вишивальниці полюбили найбільше ⁴⁵⁶³.

З-поміж геометричних абстрактних мотивів хреста, популярним був хрест із гачками, тобто «свастика» (сварга), притаманний саме вишивці південно-східних районів Поділля та частково Прикарпаття й Карпат. Зауважимо, що «подільська свастика» найчастіше нагадує собою розетку з центральним елементом – ромбом, із кутів якого назовні відходять гачки, загнуті в одному напрямку (сварга лівостороння (проти годинникової стрілки), сварга з грабельками лівостороння, сварга правостороння (за годинниковою

⁴⁵⁵² Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 154, 246, 415, 758, 3024, 3025, 4080, 8724, 9034.

⁴⁵⁵³ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453.

⁴⁵⁵⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 714, 1221, 2939, 2946, 6046, 7443, 7452, 7467, 7476.

⁴⁵⁵⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 241–244.

⁴⁵⁵⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2844, 2861.

⁴⁵⁵⁷ Там само. Т – 1221.

⁴⁵⁵⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 243; Прусевич А. Народное вышивание ... – С. 320–323.

⁴⁵⁵⁹ Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки... – Таблиця V–VI.

⁴⁵⁶⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6046.

⁴⁵⁶¹ Там само. Т – 1221, 2741.

⁴⁵⁶² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 245–246; Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 452; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405; Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...»... – С. 4; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 246, 3025, 4080, 8724.

⁴⁵⁶³ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 452; Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 64; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 283, 292, 314.

стрілкою), сварга повна)⁴⁵⁶⁴. Поруч із «свастикою» в орнаментах подільської вишивки значне місце займають різноманітні модифікації рівного та нахилоного хрестів, зокрема: «прямий хрест»⁴⁵⁶⁵, «косий хрест»⁴⁵⁶⁶, «хрест клинуватий»⁴⁵⁶⁷ (хрестоподібна розетка, складена з п'яти квадратів)⁴⁵⁶⁸, «ламаний хрест» («ломаний хрест»)⁴⁵⁶⁹ тощо. Серед вузьколокальних народних назв мотиву хреста на Поділлі вживалися такі, як: «купчаки» (Мурованокуриловецький р-н, Східне Поділля), «раки» (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), «ріжкатий», «ріжки» (Тростянецький р-н, Східне Поділля), «хрести» (Новоушицький р-н, Центральне Поділля; Ольгопільський повіт, Східне Поділля), «хрестики» (Борщівський р-н, Західне Поділля)⁴⁵⁷⁰.

Часто використовували українки Поділля й геометричний абстрактний S-подібний мотив⁴⁵⁷¹. Зазначеною графемою у трипільській культурі зображали змію-вужа – покровительку дому, яку асоціювали з богинею родючості. Серед народних локально-зональних назв подолян S-подібного мотиву найбільше побутували такі: «вуж» і «гесики» (Борщівський р-н, Західне Поділля), «гусениці» (с. Брага, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля), «качурики» (Тулчинський р-н, Східне Поділля) або «качуристе» (Борщівський р-н, Західне Поділля), «кривулючка», «кривенька» (с. Возилів, Буцацький р-н, Західне Поділля), «кучері» (Борщівський р-н, Західне Поділля; с. Стіна, Томашпільський р-н, Східне Поділля), «подвійний гак», «п'явки» (Тулчинський р-н, Східне Поділля)⁴⁵⁷². Хоча на Східному Поділлі «вужем» йменували фігуру у вигляді ламаної лінії⁴⁵⁷³.

Водночас подільські вишивальниці з-поміж інших геометричних орнаментальних мотивів абстрактного характеру нерідко вживали й зіркоподібні мотиви, а саме: чотирьох-, шести та восьмипелюсткові розетки-звізди (восьмипроменеві зірки або звізди) чи половинки цих розеток⁴⁵⁷⁴. Усі вони як частина солярних знаків пов'язувалися в давнину з ідеєю сонця й небосхилу. Взагалі сакральність геометричних орнаментів подільської вишивки полягає у відображенні уявлення наших предків про світобудову. Адже мотиви «зірка», «ружа», «хрест» – це символи сонця, чотирьох сторін світу, мотив «тригер», або «триніг» – знаменує собою небо, землю і повітря або повітря, вогонь і воду тобто символи життя, а мотиви «вітрячки», «круторіг», «павучок» і «розетки» – є одними з найдавніших солярних знаків⁴⁵⁷⁵. Проте з часом їх первісне значення втрачалося, а місцеві майстрині все більше асоціювали ці символи з сучасними образами⁴⁵⁷⁶. До прикладу, восьмипроменеву зірку українські подолянки застосовували в орнаментах сорочок як символ Христа та християнської віри⁴⁵⁷⁷.

Полюбляли подільські майстрині й геометричні орнаменти з рослинними й тваринними формами. Зокрема, серед геометрично-рослинних популярним був мотив «сонце» – «рожа» («ружа»), про що свідчать назви його різноманітних варіантів – «піврожа», «рожа викласта», «рожа зірката» («зіркаста», «зірчата», «зірчата»), «рожа купчата», «рожа повна», «рожа проста», «рожа собача», «рожа стовбиста» («стовбчата», «стовпчата»)⁴⁵⁷⁸. Згідно з дослідженнями О. Прусевича, мотив рожі мав вигляд чотирьох- або восьмипелюсткової чашечки квітки мальви, яку подоляни локально йменували «рожою». А в Летичівському повіті (Центральне Поділля), окрім назви «рожа зірката», «рожа купчата», «рожа проста» та «рожа стовбчата», побутувала назва «горицвіт» в означенні чотирьохпелюсткової квітки мальви⁴⁵⁷⁹. Взагалі мотив «рожі» вважається переходом від геометричного до рослинного орнаменту, а його

⁴⁵⁶⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 247–248; Центр української вишивки та костюма Оріяна...

⁴⁵⁶⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2946.

⁴⁵⁶⁶ Там само. Т – 2861.

⁴⁵⁶⁷ Там само. Т – 6046.

⁴⁵⁶⁸ Вишивка Східного Поділля : альбом... – С. 64.

⁴⁵⁶⁹ Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки... – Таблиця V–VI; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т° – 314.

⁴⁵⁷⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 248–249; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 321–322.

⁴⁵⁷¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 283, 314, 3024.

⁴⁵⁷² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 245; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 29.

⁴⁵⁷³ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319–320.

⁴⁵⁷⁴ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 91; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 296, 314, 2938, 6046, 7510.

⁴⁵⁷⁵ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 21; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 321; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 406.

⁴⁵⁷⁶ Там само. – С. 405.

⁴⁵⁷⁷ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст... – С. 91.

⁴⁵⁷⁸ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 406; Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 21; Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки... – Таблиця V.

⁴⁵⁷⁹ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 321.

багатоваріантність підкреслює самотність і оригінальність подільської низи, яку дослідники не дарма порівнюють із дереворитами⁴⁵⁸⁰.

Поряд із мотивом «рожі» вирізнялися, особливо в орнаменті техніки низь у різних варіантах, й геометрично-рослинний мотив квітки полуниці під однойменною назвою «полуниця» (або «полунічник»)° – головата, кругла, стовпчаста й хвостата, а також геометрично-тваринний мотив «баранячі роги»⁴⁵⁸¹ з вузьколокальними назвами «баранячі голови», «баранячі ріжки», «баранячі роги», «баранячі роги круті», «барани», «баранчики», «круті роги», «ріжкати», «ріжки», «роги»⁴⁵⁸². Так, мотиви «баранячі роги», «косиці» (дикий тюльпан), «купчак» і «рак» побутували у вишивці Ольгопільського повіту (Східне Поділля) й с.°Калюсик Ушицького повіту (Центральне Поділля)⁴⁵⁸³, мотиви «баранячі голови» й «сердечка» полюбили у с. Залісся Борщівського району (Західне Поділля)⁴⁵⁸⁴, «вівсик» – у Брацлавському повіті (Вінниччина, Східне Поділля), «безконечник» – в Ушицькому повіті (Центральне Поділля), «бесаг» – у с.°Баланівка Ольгопільського повіту (Вінниччина, Східне Поділля), «вуж» – у Летичівському (Центральне Поділля) та Ольгопільському повітах (Східне Поділля), «сова безлиця» – с. Калюсик Ушицького повіту (Центральне Поділля), а «цуцики» — в с. Лісничє Ольгопільського повіту (Вінниччина, Східне Поділля). Варто зауважити, що один і той же мотив у різних місцевостях мав свою локально-зональну народну назву. До прикладу, мотив «ластівка» був відомий у с. Гинашків Ямпільського повіту (Вінниччина, Східне Поділля), натомість у с. Баланівка він вживався під назвою «голуби», в с. Яланець Ольгопільського повіту (Вінниччина, Східне Поділля) – «зозулька», а в інших місцевостях – «гребінці», «лемеші», «рискалі». Мотив «купчак», що був популярним у с. Калюсик Ушицького повіту (Центральне Поділля), в с. Осламів йменувався «семиріг», чи «семиріжка» (Центральне Поділля), а в інших східно- й центральноподільських районах – «головка», тобто як головка квітки купчака. Мотив «барани» походив із с.°П'ятаківка Ольгопільського повіту (Вінниччина, Східне Поділля), а в с. Калюсик Ушицького повіту (Центральне Поділля) звався «баранячі роги». В свою чергу мотив «сосонка» на півдні Поділля носив назву «хвощ»⁴⁵⁸⁵.

На думку українських дослідників, високий рівень художньо-естетичного вирішення геометричних орнаментів подільської вишивки та їх композиційно-колеристичної довершеності свідчив про впливи візантійського й болгарського та, як наслідок, грецького античного мистецтва. Цей факт підтверджує не тільки схожість орнаментальних мотивів і композиційних поєднань, але й подібність народних технік. До того ж одне із найбільш відомих центрів традиційної вишивки Поділля – с. Яланець Ямпільського повіту (тепер Томашпільський р-н Вінницької обл., Східне Поділля) – історично було колись грецькою колонією⁴⁵⁸⁶.

Подільські фітоморфні орнаменти найчастіше були представлені квітковими мотивами (братчики⁴⁵⁸⁷, волошки, дзвоники⁴⁵⁸⁸, лілеї, маки, півонії⁴⁵⁸⁹, троянди, або рожі, ромашки⁴⁵⁹⁰, фуксії⁴⁵⁹¹ та ін.), рідше деревовидними мотивами (мотив «вазон» як класична схема дерева роду) та мотивами у формі фруктів (груші⁴⁵⁹², сливки⁴⁵⁹³, яблука⁴⁵⁹⁴) і ягід (винограду⁴⁵⁹⁵, вишні, калини, полуниці⁴⁵⁹⁶). Зазначені мотиви, окрім деревовидних, формували в стрічку (з бордюрами⁴⁵⁹⁷ чи без, суцільну чи розчленовану⁴⁵⁹⁸), стилізовану

⁴⁵⁸⁰ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 453; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 406; Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки... – С. 21.

⁴⁵⁸¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 283, 314, 9034.

⁴⁵⁸² Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка: Вишивка низью... – С. 7; Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки... – Таблиці V–VII; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 321.

⁴⁵⁸³ Там само. – С. 321; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 243; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 406.

⁴⁵⁸⁴ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст.... – С. 93.

⁴⁵⁸⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 243; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 406; Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319–323.

⁴⁵⁸⁶ Там само. – С. 311–312, 316, 323.

⁴⁵⁸⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8648.

⁴⁵⁸⁸ Там само. Т – 2994.

⁴⁵⁸⁹ Там само. Т – 2981.

⁴⁵⁹⁰ Там само. Т – 2994.

⁴⁵⁹¹ Там само. Т – 2996.

⁴⁵⁹² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2206.

⁴⁵⁹³ Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки... – Таблиця XXI.

⁴⁵⁹⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2206.

⁴⁵⁹⁵ Там само. Т – 2209.

⁴⁵⁹⁶ Там само. Т – 3120.

⁴⁵⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2966.

⁴⁵⁹⁸ Там само. Т – 2981.

«гілку»⁴⁵⁹⁹ або вишивали парними чи довільними букетиками⁴⁶⁰⁰. Широке розповсюдження мав мотив «гілка» у вигляді нескінченного стебла, від якого у певному ритмі відходили квіти (найчастіше троянди або рожі, лілії, маки, фуксії тощо) і їх бутони, листя (барвінку, дуба, хмелю), кетяги калини чи грона винограду⁴⁶⁰¹.

Наприкінці XIX ст. на Поділлі популярності набувають дві групи фітоморфних орнаментів – з геометризованими або реалістичними рослинними мотивами. Так, фітоморфні орнаменти з геометризованими рослинними мотивами, виконані технікою хрестик (зазвичай нитками червоного й чорного кольорів), яка дедалі більше входила у вжиток селян, мали подібність до брокарівського вишивального стилю. До речі, поява брокарівської квіткової орнаментики в північних районах Західного Поділля та в північних і центральних районах Східного й Центрального Поділля спричинена історико-етнографічним контактуванням Західного й Центрального Поділля з Волинню та Східного Поділля – з Середньою Наддніпрянщиною, а також певним впливом міської культури, яка тут проявлялася активніше, порівняно з південними районами подільського краю. Особливо полюбили місцеві майстрині мотиви квітів і бутонів троянд різноманітних розмірів («рожа», «рожі», «рожі-сентифолії», «ружа», «ружечка»)⁴⁶⁰², що поступово витісняли трудомісткі народні архаїчні орнаменти, вишиті складнішими техніками⁴⁶⁰³.

У цей же час на Поділлі поширення здобуває виконання фітоморфних орнаментів із геометризованими рослинними мотивами, а саме п'ятипелюсткових квітів-розеток технікою лічильна гладь. Зокрема, пелюстки квітів-розеток, розташованих рядками чи в шаховому порядку, вишивали гладдю нитками червоного кольору й одночасно обрамляли штапівкою чорними нитками. А в східноподільських районах розповсюдження отримала вишивка геометризованих рослинних мотивів у червоно-чорних барвах хрестиком і штапівкою або лише хрестиком. У такому варіанті значну роль декоративного навантаження виконувало біле тло матеріалу натільного виробу. Знову ж таки дрібними стібками штапівки обводили мотиви розеток-звезд, які розміщувалися в різних смугах, створюючи таким чином витончений орнамент із улюбленою подільцями чорнобривою колористикою⁴⁶⁰⁴. Натомість фітоморфні орнаменти, вишиті на сорочках Буковинського та наддністрянських районів Західного, Східного й Центрального Поділля, характеризувалися ширшим спектром геометризованих рослинних мотивів та поліхромною кольоровою гамою⁴⁶⁰⁵.

Фітоморфні орнаменти з реалістичними рослинними мотивами широкого вжитку набувають наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. завдяки техніці гаптування (двостороння⁴⁶⁰⁶ або художня⁴⁶⁰⁷ гладь, гапт). Так, на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля починають використовувати рослинні поліхромні орнаменти з реалістичним трактуванням їх квіткових мотивів, вишитих гаптом. У Бучацькому районі Західного Поділля окремими букетиками по всьому порукав'ю жіночих сорочок селянки вишивали такі не надто відомі квіткові мотиви, як «братики» (або «братки», «братчики», «фіалка багатоколірна»⁴⁶⁰⁸, «фіалка лісова») тощо⁴⁶⁰⁹.

Прикладом фітоморфного зображення рослин на подільських сорочках є відомий у окремих районах історико-етнографічного регіону Поділля мотив «вазон». Композиційно він має вигляд вертикального стовбура рослини з парно-симетричними відгалуженнями листя чи квітів реалістичних форм або відгалуженнями, котрі чергуються. Варто підкреслити, що за сакральним змістом орнаментальний мотив «вазон» аналогічний символіці геометризованого мотиву «дерево життя»⁴⁶¹⁰.

Серед зооморфних мотивів, часто дуже стилізованих, найбільше українці усіх локальних зон Поділля полюбили орнітоморфні мотиви, тобто зображення птахів у вигляді голубів, зозульок, качечок⁴⁶¹¹, соловейків, павичів⁴⁶¹², півнів⁴⁶¹³ та ін. Проте використовувалися елементи птахів частіше для оздоблення

⁴⁵⁹⁹ Там само. Т – 2983.

⁴⁶⁰⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 235–236; Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. ... – С. 93–94.

⁴⁶⁰¹ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці ... – С. 454; Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки ... – С. 22.

⁴⁶⁰² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 230; Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки ... – Таблиця XXI.

⁴⁶⁰³ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. ... – С. 93–94.

⁴⁶⁰⁴ Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки ... – С. 22.

⁴⁶⁰⁵ Матейко К. Український народний одяг ... – С. 184.

⁴⁶⁰⁶ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 87–88.

⁴⁶⁰⁷ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. ... – С. 73–74.

⁴⁶⁰⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8648.

⁴⁶⁰⁹ Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини XX ст. ... – С. 93–94.

⁴⁶¹⁰ Вишивка Східного Поділля : альбом ... – С. 54.

⁴⁶¹¹ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1118.

⁴⁶¹² Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Сорочка жіноча (орнаментальні мотиви – павичі) з етнографічної експозиції. Кін. XIX – поч. XX ст. Заставнівський район.

⁴⁶¹³ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1118.

традиційних рушників і набагато рідше – натільних сорочок. До того ж на виробі такі птахи розміщувалися не рідко голівками один до одного або з ягідкою калини у дзьобику⁴⁶¹⁴. До прикладу, в етнографічній експозиції Чернівецького обласного краєзнавчого музею представлена жіноча святкова сорочка морщенка кінця XIX – початку XX ст. із Заставнівського району Буковинського Поділля з орнаментальними мотивами у вигляді павичів, розміщених один навпроти одного на гілочках центрального стовпа вздовж всього рукава (загалом по 14 пташок на кожному рукаві) та вертикальними смугами лише з павичів (по 11 пташок) на погрудках, що заходять на плечову частину виробу, а також смугою з 16 дрібних павичів довкола пазушного розрізу. Варто зазначити, що сорочка вишита не лише різнокольоровими бавовняними нитками, але золотистою сухозліткою, барвистим бісером і металевими лелітками⁴⁶¹⁵. Натомість святкова жіноча тунікоподібна сорочка з с. Товтри, того ж Заставнівського району, з вишитими кольоровими вовняними нитками й золотистою сухозлоттю рукавами у вигляді центрального вертикального стовпа з «вазонним» мотивом і мотивом пташечок та двома паралельними стовпу бічними смугами лише з мотивами пташечок, містила всього на кожному рукаві по 54 пташки, але відвернуті дзьобиками одна від одної⁴⁶¹⁶. З-поміж інших мотивів тваринного світу у досліджуваному регіоні іноді траплялися зображення ссавців (коні, собаки), комах (джмелі, метелики) та риб тощо⁴⁶¹⁷.

Антропоморфні мотиви (зображення постаті людини) мали місце у подільській вишивці, хоча вкрай рідко. До прикладу, у с. Чорнокінци Чортківського району Західного Поділля віднайдено вишиту блузу зі стилізованим орнаментальним мотивом «чоловічки», виконаним хрестиком⁴⁶¹⁸.

Колористика орнаменталії подільських народних сорочок різнилася як локально, так і вузьколокально. Так, для північних та центральних районів Західного, Східного й Центрального Поділля характерна здебільшого двокольорова червоно-чорна вишивка, рідше з незначним доповненням іншими барвами. У випадку червоно-чорної колористики, домінування одного з кольорів залежало від призначення сорочки та віку її власника. Зрозуміло, що у декорі весільних та святкових дівочих і парубочих сорочок переважали червоні тони, в свою чергу старші жінки й чоловіки у вишивці святкових сорочок більше вживали чорні нитки⁴⁶¹⁹.

Натомість на Буковинському та в наддністрянських (південних) районах Західного, Східного й Центрального Поділля в вишивці натільних виробів домінувала поліхромна кольорова гама. Якщо майстрині буковиноподільських наддністрянських районів впродовж досліджуваного періоду часу завжди віддавали перевагу яскравим кольорам у поліхромній гамі вишивки, то селянки західноподільських наддністрянських районів у другій половині XIX ст. сорочки морщенки декорували тільки в темних (чорних, рідше вишневих) тонах з незначним додаванням інших яскравих барв. Так, у наддністрянських районах Західного, Східного й Центрального Поділля улюбленими доповнюючими барвами були жовті, зелені, сині та червоні, подекуди блакитні, золотисті або сріблясті. Окремо також вживали, меншою мірою, західні подолянки наддністрянських районів, частіше буковинські подолянки (передусім Заставнівського району), малинові, оранжеві, рожеві й фіолетові відтінки, а останні вишивали ще й бузковими та оливковими нитками. З початком XX ст. селянки як Буковинського, так і наддністрянських районів Західного Поділля почали застосовувати для прикрашання жіночих святкових тунікоподібних сорочок хлоп'янок лише різноманітні яскраві кольори.

Водночас у центральних і південних районах Східного та Центрального Поділля побутувала одноколірна техніка низь у чорних або червоних тонах. Однак чорний колір у низинній вишивці був головним. Нерідко в нього додавали темно-вишневу нитку або ж червоно-чорну гаму доповнювали жовтими чи зеленими відтінками. До того ж біле тло полотна вишивальниці дуже вдало використовували як повноцінний елемент орнаменту⁴⁶²⁰. Зокрема, у відомому на Східному Поділлі с. Стіна Томашпільського району густо прикрашали рукава жіночих святкових сорочок вовняною ниткою («лучкою») чорного кольору орнаментами у вигляді вертикальних смуг геометрично-рослинних мотивів («виноград», «волошка», «кучері»), виконаними техніками хрестик і «штапівка»⁴⁶²¹. На півдні Черкаської області (Східне Поділля) селянки червоно-чорні барви також komponували з жовтими або зеленими⁴⁶²². Побутувало на Східному, частково Центральному й зрідка Західному Поділлі й вишивання білими або трохи

⁴⁶¹⁴ Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці... – С. 454; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 408.

⁴⁶¹⁵ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Сорочка жіноча (орнаментальні мотиви – павичі) з етнографічної експозиції. Кін. XIX – поч. XX ст. Заставнівський район.

⁴⁶¹⁶ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 48.

⁴⁶¹⁷ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 227–228; Николаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 67.

⁴⁶¹⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7521.

⁴⁶¹⁹ Николаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 67.

⁴⁶²⁰ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 405.

⁴⁶²¹ Кара-Васильєва Т. Українська вишивка... – С. 97.

⁴⁶²² Николаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 67.

підфарбованими у світлі відтінки молочного кольору лляними нитками («білим по білому»). Варто зауважити, що подільська вишивка білим по білому, особливо зі східноподільського с. Клембівка Ямпільського району (Вінниччина), відрізнялася від наддніпрянської з Полтавщини надзвичайною компактністю ювелірно виконаних орнаментальних мотивів техніками «довбанка», «зерновий вивід», «курячий брід», «солов'їні вічка» тощо. Подекуди в Центральному Поділлі траплялася вишивка в чисто синіх, синьо-чорних або синьо-зелених відтінках. Крім того, в південних районах Східного Поділля траплялися сорочки, вишиті в кольорі стиглого жита, у с. Клембівка – в композиванні з чорною барвою. Нитки житнього відтінку, одержаного в результаті пересипання їх хромітом і запікання в тісті, розбавляли у вишивці золотою й срібною сухозліткою⁴⁶²³.

З початком ХХ століття практично на всій території Поділля масового поширення набувають техніка хрестик з рослинними геометризваними візерунками та подекуди техніка гладь з рослинними реалістичними зображеннями, до темних кольорів яких додаються вже яскравіші кольори (блакитний, вишневий, зелений, жовтий, рожевий, синій, фіолетовий тощо)⁴⁶²⁴.

Що стосується орнаментики інших одягових складових традиційного комплексу вбрання подільських українців, то серед них варто звернути увагу на візерункові мотиви вишитого жіночого поясного й плечового одягу. Так, одноплатові прямі та двоплатові призьбирані в зборки або складки, полотняні фартухи переважно Західного й Центрального Поділля досліджуваного періоду часу вишивали орнаментами гірляндової або іноді букетної композиції, рідше з геометричними, частіше з рослинними, геометризваного характеру, мотивами, виконаними техніками хрестик, мережка і хрестик, стебнівка і хрестик⁴⁶²⁵ або викольовання, мережка та стебловий шов⁴⁶²⁶. Побутували й фартухи, декоровані поліхромними фітоморфними орнаментами гірляндової або букетної композиції, вишитими техніками гладь, козлик, мережка, поквітнення (обводи) та стебловий шов⁴⁶²⁷.

Орнаменти вишитого жіночого плечового одягу Західного Поділля – горсики (горсети)⁴⁶²⁸, кірсетки⁴⁶²⁹ й станіки⁴⁶³⁰ з білого бавовняного полотна або темних вовняних тканин та Центрального Поділля – жилетки й камізьельки⁴⁶³¹ – містили рослинні геометризвані мотиви, виконані хрестиком. Західноподільські оксамитові камізьельки майстрині розшивали також фітоморфними зображеннями з реалістичними рослинними мотивами різнобарвними нитками технікою гладь або бісером, склярусом і лелітками⁴⁶³².

З-поміж орнаментики тканих виробів народного костюма українських подолян увагу привертають візерункові мотиви жіночого поясного одягу. Зокрема, двоплатові запаски прикрашалися горизонтальними (зрідка вертикальними) поліхромними орнаментальними смугами чи тканим малюнком із геометричними мотивами⁴⁶³³. На початку ХХ ст. вживалися практично лише одноплатові запаски (запаски-фартухи) з поперечними смугами⁴⁶³⁴ й додатковими геометричними мотивами усередині них (розетками-звіздами, трикутниками, ромбами⁴⁶³⁵, хрестиками⁴⁶³⁶, прямими й ламаними лініями тощо) чи без них⁴⁶³⁷ або з килимовим орнаментом⁴⁶³⁸ стрічкоподібної (гірляндової) чи вазоподібної (деревоподібної) композиції (з мотивами квітів, пуп'янків, листочків і тварин (качечок))⁴⁶³⁹. Орнамент плахт Східного й Центрального Поділля був утворений восьмипелюстковими зірками у клітинках та дрібними геометричними S-подібними мотивами у смугах між клітинками. Головне тло плахти було червоного кольору із поєднанням білих, зелених, оранжевих, чорних, жовтих і синіх барв⁴⁶⁴⁰. Домоткані матеріали з геометричними орнаментами

⁴⁶²³ Кара-Васильєва Т. Українська вишивка... – С. 96–97.

⁴⁶²⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2096, 2206, 2606, 3120, 4254.

⁴⁶²⁵ Там само. Т – 3384, 3389; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 171; Фонди КПДІМЗ. КТК – 98, 208, 909, 954; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 783, 1243, 1505, 1558, 1893, 2348, 6373.

⁴⁶²⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1073.

⁴⁶²⁷ Там само. КТК – 954, 1074; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1687.

⁴⁶²⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7310.

⁴⁶²⁹ Там само. Т – 1225.

⁴⁶³⁰ Там само. Т – 2834.

⁴⁶³¹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1729.

⁴⁶³² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 166.

⁴⁶³³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 72.

⁴⁶³⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2; Фонди ТОКМ. Група Т – 273, 439, 570, 1555, 2177, 2558, 8727, 8798.

⁴⁶³⁵ Там само. Т – 273.

⁴⁶³⁶ Там само. Т – 273, 2177.

⁴⁶³⁷ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 591.

⁴⁶³⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2352, 2412 (V), 2498, 2703, 2708, 2709, 2710, 2829, 6610.

⁴⁶³⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

⁴⁶⁴⁰ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 250.

залишалися основою для подільських запасок⁴⁶⁴¹, гуньок⁴⁶⁴², обгорток⁴⁶⁴³, опинок⁴⁶⁴⁴, фот⁴⁶⁴⁵ та спідниць-літників⁴⁶⁴⁶, а з геометризованими рослинними – для горботок⁴⁶⁴⁷.

Окремо варто зупинитися на орнаментиці вибійчаних тканин, які в другій половині XIX – на початку XX^о ст. застосовувалися для пошиття поясного, плечового та верхнього одягу. Так, подільські українці надавали перевагу геометричним⁴⁶⁴⁸ (рівні⁴⁶⁴⁹, ламані чи хвилясті⁴⁶⁵⁰ поздовжні⁴⁶⁵¹ смуги⁴⁶⁵², зубці, квадрати, кола, овали, ромби, хрести, шестикутні зірки⁴⁶⁵³) або рослинним (квітучі гілки⁴⁶⁵⁴ чи окремі квіти⁴⁶⁵⁵, листочки, пуп'янки) візерункам або їх гармонійному komponуванню⁴⁶⁵⁶.

Орнаментика плечових безрукавок на Поділлі була пов'язана як з вишивкою, так і з аплікаціями. Зокрема, за способом прикрашання й переважаючими зображеннями жіночі та чоловічі «кептарі», «кептарики», «кожушки», «лейбики», «мінтяни» й «цурканки» буковинських подолян⁴⁶⁵⁷, «брушлаки», «кептарі», «кожушки», «куці кожушки», «пів-кожушки» і «лейбики» західних подолян наддністрянських районів⁴⁶⁵⁸ та «лейбики» центральних подолян Кам'янець-Подільського району⁴⁶⁵⁹ характеризувалися трьома варіантами: - аплікація з геометричними або рослинними орнаментальними мотивами⁴⁶⁶⁰; - вишивка з рослинними орнаментальними мотивами⁴⁶⁶¹; - комбінування аплікації з вишивкою⁴⁶⁶². Передусім крайові зрізи коротких хутряних безрукавок прикрашали смушком, голеною шкірою й аплікацією сукном або сап'яном з геометричним мотивом «зубчики» та часто з декоративними швами кривулька (штапівка – ламаними лініями)⁴⁶⁶³, козлик (прямими лініями)⁴⁶⁶⁴ або вовняною ниткою у прикріп, закрученою в петельки⁴⁶⁶⁵ чи без петелькування.

В аплікації, зі шкіри або сукна, на хутряних безрукавках серед подільських геометричних орнаментальних мотивів найбільш популярними були «зубчики» («зубці»), «кучері»⁴⁶⁶⁶ («баранячі роги»⁴⁶⁶⁷ із закрученими досередини або прямими ріжками), зубчасті мотиви типу наконечників стріл⁴⁶⁶⁸ і «кривульки»⁴⁶⁶⁹. Як рослинні мотиви селяни іноді використовували дубові листочки, трилісті квіти («лілії») та «квітки-сонечка»⁴⁶⁷⁰. Усі апліковані елементи зазвичай оконтурювали декоративними швами (вовною в прикріп, закрученою у петельки («ключки»), подекуди козликом або стебнівкою)⁴⁶⁷¹. Бічні та плечові шви часто декорували різнобарвною вовняною ниткою лініями косички й козлика (або хрестика) та вовною у прикріп⁴⁶⁷².

⁴⁶⁴¹ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530; Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 1401.

⁴⁶⁴² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3936.

⁴⁶⁴³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240.

⁴⁶⁴⁴ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

⁴⁶⁴⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1629.

⁴⁶⁴⁶ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

⁴⁶⁴⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 557; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425, 4087, 5507.

⁴⁶⁴⁸ Там само. Т – 391.

⁴⁶⁴⁹ Там само. Т – 898.

⁴⁶⁵⁰ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

⁴⁶⁵¹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

⁴⁶⁵² Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

⁴⁶⁵³ Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології... – С. 71.

⁴⁶⁵⁴ Там само. – С. 71.

⁴⁶⁵⁵ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁴⁶⁵⁶ Там само. – С. 146.

⁴⁶⁵⁷ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 271, 294; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004, 1569; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7294; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

⁴⁶⁵⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126–127; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 233, 235, 275, 419, 1145, 1427, 1430, 2069.

⁴⁶⁵⁹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁴⁶⁶⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1427.

⁴⁶⁶¹ Фонди Там само. Т – 233, 235, 419, 1024, 2898, 3387.

⁴⁶⁶² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект... – С. 127–128; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145.

⁴⁶⁶³ Там само. Т – 2949.

⁴⁶⁶⁴ Там само. Т – 1145.

⁴⁶⁶⁵ Там само. Т – 2069.

⁴⁶⁶⁶ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40.

⁴⁶⁶⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1427.

⁴⁶⁶⁸ Там само. Т – 5510.

⁴⁶⁶⁹ Там само. Т – 2069.

⁴⁶⁷⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 162.

⁴⁶⁷¹ Там само. – С. 161–162; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 275, 2069, 2949.

⁴⁶⁷² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 162.

У вишивці хутряних безрукавок, окрім зазначених вище геометричних прямих і ламаних ліній декоративних швів, мали місце й геометричні орнаменти з мотивом «сонечко» та рослинні орнаменти з мотивами квітів з листочками⁴⁶⁷³ (у вигляді букетиків чи гірлянд), квіточок-сонечок і «мотиликів». До прикладу, вишиті квіткові гірлянди шириною 4–6 см, виконували здебільшого прямою гладдю, гаптом і стебнівкою або лічильною (прямою чи косою) гладдю й стебнівкою кольоровими вовняними нитками чи бісером («кораликами», «цятками»)⁴⁶⁷⁴, стеклярусом⁴⁶⁷⁵ і дрібними дутими скляними намистинами⁴⁶⁷⁶. В свою чергу дрібні квіточки-сонечка подекуди вишивали стебнівкою всередині аплікованих елементів⁴⁶⁷⁷. А в накладних кишеньках плечових виробів із хутра майстрині поєднували апліковані мотиви «зубчики» із червоного сап'яну з вишитими лініями козликком і кривулькою та трьома окремими «сонечками» – стебнівкою⁴⁶⁷⁸. Іноді на кишеньках вишивали «сонечка»⁴⁶⁷⁹ або букетики квітів⁴⁶⁸⁰, а над кишеньками – букетики квітів прямою чи лічильною гладдю зі стебнівкою⁴⁶⁸¹. А в Буцацькому районі Західного Поділля на кінчиках аплікованих «зубців» вишивали мотиви «мотилики», а наприкінці рядків – «сонечка»⁴⁶⁸².

Оскільки в декорі верхнього одягу з сукна українці Поділля комбінували нашивні прикраси і вишивку, то їх орнаментика залежала від матеріалу оздоблення та безпосередньо варіантів оздоблення. Взагалі подільські майстрині використовували три варіанти прикрашання. У першому варіанті сардаки й сірійки Буковинського Поділля⁴⁶⁸³, гуньки й сардаки наддністрянських районів Західного Поділля⁴⁶⁸⁴, свити, манти-гуньки й чугаїни Східного Поділля⁴⁶⁸⁵, гуньки, чемерки й чугаїни Центрального Поділля⁴⁶⁸⁶ обшивали плетеними шнурами з кольорової вовни у вигляді прямих або зубчастих ліній з петелькуванням або без.

У другому варіанті манти Буковинського Поділля⁴⁶⁸⁷, свити й опанчі Західного Поділля⁴⁶⁸⁸, чугаїни центральних і південних районів Східного Поділля⁴⁶⁸⁹ та опанчі й чугаїни центральних і південних районів Центрального Поділля⁴⁶⁹⁰ оздоблювали комбінуванням аплікації шнурами з вишивкою. Орнаментика аплікації знову ж таки була пов'язана з геометричними прямими або ламаними лініями, а вишивки – з такими геометричними мотивами, як зигзаг, квадрат, коло, лінія, ромб, S-подібний мотив, трикутник та ін.⁴⁶⁹¹.

Третій варіант прикрашання манти Буковинського Поділля⁴⁶⁹², опанчі і свит переважно північних районів Західного, Східного⁴⁶⁹³ й Центрального⁴⁶⁹⁴ Поділля включав поєднання нашивок з тонкого фабричного сукна (нерідко вишитих) із аплікацією шнуром. У цьому випадку орнаментика нашивних прикрас носила геометричний характер (кружечки, трикутники, ромби)⁴⁶⁹⁵. Натомість орнаментика аплікації шнуром була представлена все тими ж геометричними прямими або ламаними лініями⁴⁶⁹⁶. Зрідка кольорові нашивні елементи майстрині вишивали мотивом «сонечко» технікою стебнівка⁴⁶⁹⁷.

І, нарешті, орнаменти верхнього одягу з хутра⁴⁶⁹⁸, залежно від варіантів оздоблення кожухів, були різноаспектними. Так, у першому варіанті кожухані вироби найчастіше Буковинського та Західного й

⁴⁶⁷³ Там само. – С. 161 : іл.

⁴⁶⁷⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1024.

⁴⁶⁷⁵ Там само. Т – 1024, 2898.

⁴⁶⁷⁶ Там само. Т – 1024.

⁴⁶⁷⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1569.

⁴⁶⁷⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2914.

⁴⁶⁷⁹ Там само. Т – 235.

⁴⁶⁸⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 128, 161.

⁴⁶⁸¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 235.

⁴⁶⁸² Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 163.

⁴⁶⁸³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 51, 53, 273, 1488.

⁴⁶⁸⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 124; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1672; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2627.

⁴⁶⁸⁵ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 124.

⁴⁶⁸⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92.

⁴⁶⁸⁷ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини... – С. 274, 294.

⁴⁶⁸⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 212, 2181; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 121–124.

⁴⁶⁸⁹ Там само. – С. 123–124; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 166.

⁴⁶⁹⁰ Фонди НМУНДМ. Група «вишивка». В – 3328; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 731, 2806.

⁴⁶⁹¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 124–125.

⁴⁶⁹² Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

⁴⁶⁹³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2049.

⁴⁶⁹⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

⁴⁶⁹⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

⁴⁶⁹⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2049.

⁴⁶⁹⁷ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806.

⁴⁶⁹⁸ Там само. Т – 1693; Фонди БРКМ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058, 2282, 2600, 2621, 2783; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 173, 174; Фонди

рідше південних районів Центрального та Східного Поділля містили комбінацію аплікації полотном, сукном або шкірою у вигляді простої або складної (вазоноподібної⁴⁶⁹⁹, короноподібної⁴⁷⁰⁰ чи стрічкоподібної⁴⁷⁰¹) композиції геометричних («баранячі роги»⁴⁷⁰² («кучері») ⁴⁷⁰³, «в'юнчики»⁴⁷⁰⁴, «зубчики»⁴⁷⁰⁵, «кривульки»⁴⁷⁰⁶, кружечки, мотиви типу наконечників стріл, прямокутники, ромби⁴⁷⁰⁷) чи рослинних (квіти⁴⁷⁰⁸, листочки⁴⁷⁰⁹, троянди⁴⁷¹⁰, яблучка⁴⁷¹¹) мотивів з вишивкою техніками козлик (плетінка), ретязь, стебловий шов, стебнівка, штапівка (кривуля), у прикріп із петелькуванням (чергуванням подвійних петель і петель у формі трилисників)⁴⁷¹² або з машинною строчкою прямими й хвилястими лініями⁴⁷¹³. Подекуди, у зазначеному варіанті, вишивали рослинні квіткові мотиви на спині⁴⁷¹⁴ ланцюжком і рослинні вазоноподібні мотиви – гладдю⁴⁷¹⁵. Другий спосіб декору мав на увазі оздоблення кожухів здебільшого північних та центральних районів Центрального й Східного Поділля овчинним смушком по лініях зшивання й аплікацією зі смужок шкіри⁴⁷¹⁶, чи вишивкою вовною в прикріп уздовж крайових зрізів геометричними прямими й хвилястими лініями⁴⁷¹⁷.

Таким чином, аналізуючи результати здійснених досліджень архаїчних форм орнаменталії й мотивів української народної орнаментики на вишитих, вибійчених і тканих подільських компонентах натільного, поясного, плечового й верхнього одягу, можна констатувати факт про їх надзвичайну різноманітність та різнобарвність. Серед мотивів української народної орнаментики виокремлювалися геометричні орнаментальні мотиви абстрактних, рослинних і тваринних форм, народні загально регіональні, специфічні локальні й локально-зональні назви яких свідчили про асоціативність мислення та неабиякі особливості художнього смаку подолян, який допомагав їм так яскраво відтворювати оточуючий світ. На відміну від геометричних, ізоморфні (фітоморфні (рослинні), зооморфні (тваринні) й антропоморфні (зображення постаті людини)) мотиви народної орнаментики чіткіше відображали справжні форми рослин і живих істот.

Але, якщо у другій половині XIX ст. на Поділлі переважали архаїчні форми орнаменталії та геометричні орнаментальні мотиви із прадавньою семантикою ще з епох палеоліту, енеоліту (трипільська культура) і бронзи, то з початком XX ст. їх поступово заміняли здебільшого фітоморфні (геометризованого й реалістичного характеру) та набагато менше зооморфні й антропоморфні мотиви народної орнаментики. Найдовше архаїчні форми орнаменталії та геометричні орнаментальні мотиви збереглися на Буковинському Поділлі й у наддністрянських районах Західного та подекуди Східного й Центрального Поділля.

Щодо колористики орнаменталії подільських народних сорочок, то вона різнилася як локально, так і вузьколокально. Для північних та центральних районів Західного, Східного й Центрального Поділля характерна зачасти біхромна червоно-чорна вишивка, рідше з деяким доповненням іншими барвами. Натомість на Буковинському та в наддністрянських районах Західного, Східного й Центрального Поділля в орнаментах натільних виробів домінувала поліхромна кольорова гама. Водночас у центральних та південних районах Східного та Центрального Поділля побутувала монохромна техніка низь у чорних або червоних тонах. Нерідко в чорний колір додавали темно-вишневу нитку або ж червоно-чорну гаму

ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 146, 147, 148, 151, 438; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898, 1749; Фонди ННІЕ КІНУ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3307; Фонди ОРКМ. Книга вступу. Кожух без номера з етнографічної експозиції; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 214, 253, 390, 437, 894, 2085, 2086, 2108, 2224, 2240, 2495, 2942, 3035, 3036, 3388, 9094; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 12448; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128, 129, 984, 1066, 1072; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

⁴⁶⁹⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

⁴⁷⁰⁰ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 134, 311.

⁴⁷⁰¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

⁴⁷⁰² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2108, 2240.

⁴⁷⁰³ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 271, 294.

⁴⁷⁰⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2108, 2240.

⁴⁷⁰⁵ Там само. Т – 437.

⁴⁷⁰⁶ Там само. Т – 3388.

⁴⁷⁰⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128.

⁴⁷⁰⁸ Там само. ОДВ – 128.

⁴⁷⁰⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

⁴⁷¹⁰ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128.

⁴⁷¹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058.

⁴⁷¹² Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 128.

⁴⁷¹³ Там само. ОДВ – 128.

⁴⁷¹⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 118; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 253.

⁴⁷¹⁵ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1749.

⁴⁷¹⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 146, 147, 148, 151, 438; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898.

⁴⁷¹⁷ Там само. КТК – 1749.

доповнювали жовтими чи зеленими відтінками. На території Східного, частково Центрального й менше Західного Поділля полюбили прикрашати сорочки білими або трохи підфарбованими у світлі відтінки молочного кольору лляними нитками («білим по білому»). Подекуди в Центральному Поділлі траплялася вишивка в чисто синіх, синьо-чорних або синьо-зелених барвах. Крім того, в південних районах Східного Поділля траплялися сорочки, оздоблені нитками в кольорі стиглого жита з додаванням золотої й срібної сухозлітки, у с. Клембівка – в композиванні з чорною барвою. З початком ХХ століття майже на всій території Поділля масового поширення набувають техніка хрестик з рослинними геометризваними візерунками та частково техніка гладь з рослинними реалістичними зображеннями, до темних кольорів яких додається вже широкий спектр яскравих кольорів.

Отже, аналізуючи результати здійснених досліджень орнаментики та колористики вишивки як найбільш поширеного способу прикрашання народної ноші українських селян усіх субрегіонів Поділля другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. можна констатувати факт про надзвичайно широкий кольоровий спектр та різноманітність орнаментальних мотивів і їх глибоке сакральне значення. Запропонована класифікація існуючих видів подільських орнаментів сприяла систематизації інформації щодо цієї проблематики. Також класифікація допомогла прослідкувати поступовий перехід домінуючих орнаментальних мотивів впродовж зазначеного часу від архаїчних і геометричних абстрактних форм до геометрично-рослинних, геометрично-тваринних й ізоморфних. Символіка образів і сюжетів орнаментів Поділля пов'язувалася із атрибутами та знаками традиційних вірувань, що стверджували ідеї єдності світобудови, захисту від демонічних сил, продовження роду, оберігання життя, здоров'я, добробуту й родючості. А вишиті нашими пращурами вироби, передусім традиційні сорочки як витвір декоративно-прикладного мистецтва, є маркером української ментальності, ідентичності, неповторності, високого рівня художнього смаку, самобутності, оригінальності, гармонійності.

Висновки до Розділу 4

Загалом усі циклічні кроки в створенні одягових компонентів народного комплексу вбрання подільських українців супроводжувалися характерними для усіх селян традиційними діями, починаючи від етапу вирощування льону й конопель до процесу їх первинної обробки, прядіння, тkania, вибілювання, крою, шиття чи інших, відповідних для складників костюма, способів виготовлення та їх художньо-естетичного оздоблення. Створена вперше класифікація різновидів матеріалів для виготовлення й матеріалів для декорування складових одіжі другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. дозволила чітко розкрити причини надзвичайної конструктивної розмаїтості, декоративності, барвистості й оригінальності традиційних строїв населення цього історико-етнографічного регіону. Їх регіональні та локально-зональні особливості випливають із розвитку на території Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля різноманітних народних ремесел, значної культури місцевого виробництва матеріалів для ноші, багатства методів утворення форм убрання, видів і технік прикрашання усіх елементів ансамблів, насамперед святкових й обрядових.

У зв'язку з незворотним процесом переходу від доморобних до привізних матеріалів, у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. поступово трансформувалися тією чи іншою мірою практично усі складові народного костюма українців Поділля. В першу чергу поширення фабричного полотна спричинило зміни в крої та конструктивних рішеннях натільного одягу селян. Зокрема, зменшилася кількість швів, збільшився об'єм рукава, з часом зникають підрукавні ластки й бочки, давній тунікоподібний крій переходить у нові типи крою – сорочки з нагрудно-плечовими вставками (сорочки з гесткою, кокеткою), а на Буковинському та в наддністрянських районах Західного Поділля – жіночі хлоп'янки. З початку ХХ ст. традиційні сорочки починають конкурувати з новомодними жіночими блузами різних моделей та чоловічими косоворотками, а потім взагалі перебирають на себе функцію щоденної білизни. Подільський жіночий стегновий одяг за цей час пройшов еволюцію від конструктивного ускладнення простих незшитих форм через частково, згодом і повністю зшиті, до кроєних форм розмаїття спідниць, шарафанів і фартухів. У чоловічих поясних виробах спостерігається перехід від штанів «до очура» до штанів «до паска», натомість у матиєстих штанах стають вужчими розміри ногавиць, а згодом на їх місце приходять у побут штани з вузькими холошнями характерного міського крою. Широкоаспектність форм нагрудного одягу подолян були результатом вдосконалення архаїчних типів крою, появою нових конструктивних рішень і покупних матеріалів, а в ролі зовнішніх чинників – вплив міських модних віянь. Модифікація крою подільського верхнього одягу з тканини поєднувала у собі дві одночасні тенденції. Одна пов'язана з поступовим розширенням нижньої частини прямої суцільнокрійної спинки клинами (як приклад, плащоподібні гуні й манти через сердак і свиту з двома клинами змінилися до багатоклинних свит), інша – з розширенням нижньої частини виробу за рахунок часткового підрізання спинки по боках, а потім і повного відрізання спинки чи стану по талії та вшивання додаткових полотнищ тканини. На поч. ХХ ст., на хвилі міської культури, виникли спрощені й уніфіковані форми станового одягу пальтового та

піджачного типу прямоспинного крою з фабричних тканин. Процес скорочення наприкінці XIX – на поч. XX ст. овчинного промислу призвів до конструктивної заміни довгополих форм верхнього одягу з хутра на коротші. У крої відрізним із призбируванням спинки кожухам почали надавати перевагу більш полегшеним типам приталеного або прямоспинного кроїв. Тривале поширення хутряного безрукавного одягу на території Буковинського й у наддністрянських районах Західного Поділля є наслідком їх функціональності й практичності для даного виду господарської діяльності селян і місцевого клімату.

Загалом складники натільного, стегнового, нагрудного й станового одягу подільських українців у другій половині XIX ст. зазнали видозмін, пов'язаних з ускладненням і вдосконаленням крою й конструкції з одночасним збереженням деяких реліктових форм виробів. З початку XX ст. відбулася модернізація конструктивних рішень зазначених видів убрання на користь зручності й утилітарності, спричинена поширенням широкого спектру фабричних тканин і впливів модних віянь міського костюма, а ще поступовим зменшенням народних промислів. Проте селянам вдавалося гармонійно пристосувати зазначені чинники до власних оригінальних смаків і традицій.

З метою декорування одягових компонентів традиційного комплексу вбрання українські селяни Поділля широко застосовували такі відомі й поширені на території України прийоми: ткання, вибійка, вишивка та нашивні прикраси (у вигляді аплікацій чи окремих деталей за допомогою смужок тканини, стрічок, тасьми, шнурів, шкіри тощо). Найбільше значення поділяли вишивці. Серед 15 існуючих топокомплексів української народної вишивки 9 варіантів були притаманні подільським жіночим сорочкам і 2 варіанти – чоловічим. Розроблена класифікація технік вишивання Поділля за ознакою частота використання, яка включала такі види, як: переважаючі (2 підвиди – «низинка» і косий або звичайний хрестик), побутуючі (17 підвидів і серед них 21 тип) й рідкісні (19 підвидів і серед них 5 типів), лише підтвердила розмаїття цього прийому оздоблення одягових складових.

Водночас поділяли вживали ще й окремі види прикрашання регіонального, локального або локально-зонального значення. Зокрема, загальноукраїнським та регіональним подільським декоративним прийомом було призбирування горловини й рукавів сорочок, жіночих зшитих спідниць і фартухів, відрізним у талії плечового й станового одягу та ін. Локальними прийомами оздоблення були оборки (шлярки), виконані зазвичай з тієї ж тканини, що й вироби (сорочки та фартухи) і гофровані складки в запасах. Локально-зональним прийомом декору можна назвати оформлення жіночого натільного й чоловічого поясного полотняного одягу дрібними поперечними та поздовжніми зборами (рисування, різнування, рясування). Роль художнього прийому виконували й декоративний ручний шов та машинна строчка. Відомі поділянам способи декоративного прикрашання народної ноші всіх подільських локальних зон можна вважати глибокими, різноманітними, досить давніми за своїми витокami й надзвичайно своєрідними за різновидами, техніками виконання та способами розміщення на виробах.

Серед багатой мистецької спадщини вишивок України подільська вишивка виділялася ще й своїми орнаментикою та колоритом. Чітка побудова подільської орнаментальної системи від найпростішого елемента, модуля, рапорта, мотиву, суцільної (ланцюг чи сітка) або розчленованої (ритмічне повторення окремих фігур) комбінації, стрічкових, килимових або сітчастих композицій до видів орнаменту вражає своїм змістовним навантаженням і можливими варіаціями. В свою чергу серед видів орнаментів на Поділлі за такими ознаками, як час виникнення й походження, виокремлено архаїчні форми орнаментів та мотиви української народної орнаментики. Останні розділено на два підвиди: геометричні (3 типи – абстрактні, геометрично-рослинні й геометрично-тваринні форми) та ізоморфні (3 типи – фітоморфні (рослинні), зооморфні (тваринні (4 підтипи – зображення ссавців, птахів (орнітоморфні мотиви), комах та риби)) й антропоморфні (зображення постаті людини)) мотиви. Всі зазначені види орнаментів були характерні передусім для традиційних жіночих і чоловічих сорочок з еволюційним змінами переважаючих орнаментів у другій половині XIX – на початку XX ст., від архаїчних і геометричних абстрактних форм до геометрично-рослинних, геометрично-тваринних й ізоморфних. Натомість орнаменти поясного, плечового й верхнього одягу, поясів, головних уборів та доповнень до одягу, залежно від варіантів оздоблення, були різноаспектними, але з домінуванням геометричного характеру мотивів. Колористика орнаментів подільських народних сорочок різнилася локально й вузьколокально. Так, для північних та центральних районів Західного, Східного й Центрального Поділля характерна здебільшого двокольорова червоно-чорна вишивка, рідше з незначним доповненням іншими барвами. На Буковинському та в наддністрянських (південних) районах Західного, Східного й Центрального Поділля в вишивці натільних виробів переважала поліхромна кольорова гама. Одночасно в центральних і південних районах Східного та Центрального Поділля поширення мала одноколірна техніка низь у чорних або червоних тонах. На території Східного, частково Центрального й подекуди Західного Поділля побутувало вишивання білими або підфарбованими в світлі відтінки молочного кольору лляними нитками («білим по білому»). У південних районах Східного Поділля траплялися сорочки, вишиті в кольорі стиглого жита, а в с. Клембівка – в компонуванні з чорною барвою. Загалом народні орнаментальні мотиви українців Поділля розкривають складні питання світосприйняття, світорозуміння й взаємозв'язків людини і навколишнього середовища, а за знаковими системами повторювали оздоблювальні елементи трипільської культури V–III тис. до н.е.

Отже, враховуючи результати дослідження низки праць та безпосередньо численних експонатів музейних колекцій традиційного вбрання усіх локальних зон Поділля, можна стверджувати про наявність широкого спектру матеріалів для пошиття й декорування одягу, прийомів і способів крою, оздоблення, орнаментики та колористики більшості різновидів складових народного костюма подолян у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. Особливим багатством орнаментальних композицій та яскравим колоритом характеризувалася ноша подільських селян Буковинського та наддністрянських районів Західного, Східного й Центрального субрегіонів.

Розділ 5.

**РЕГІОНАЛЬНО-ЛОКАЛЬНІ РИСИ НАРОДНИХ
СТРОЇВ ПОДІЛЬСЬКИХ УКРАЇНЦІВ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

5.1. Загальнонаціональні та особливі регіональні ознаки щоденного, святкового й обрядового традиційних костюмів подолян

Загальноукраїнською рисою традиційних буденного, святкового й обрядового костюмів історико-етнографічного регіону Поділля другої половини XIX – початку XX ст. передусім була їх комплексність. Святкові народні ансамблі подільських українців включали усі складові елементи, зокрема натільний, поясний (основний і допоміжний), плечовий і відповідний сезонний верхній одяг, пояси, головні убори, взуття, прикраси й доповнення до одягу, та зодягалися на великі церковні свята, кожної неділі до церкви й в інші урочисті дні чи події. Обрядові комплекси вбрання місцеві жителі використовували у весільній (на сватання, заручини, весілля), родильній (хрестини) та поховальній (коли проводжали людину в останню путь) обрядовості. Така тенденція пояснюється тим, що ноша вважалася важливим соціальним виразником людини у соціумі, інформуючи про її майновий і сімейний стан, вік, приналежність до певної нації, регіональні, субрегіональні та іноді й локально-зональні особливості тощо.

Як і у всіх українців, буденний стрій подолян зачасти складався з меншої кількості компонентів, а саме з натільного й поясного одягу, обов'язково поясів, відповідних нескладних головних уборів і прикрас оберегового значення у теплі пори року та ще з верхнього одягу й взуття – у прохолодні сезони. Подекуди локально або вузьколокально селяни, за необхідністю, включали у свої комплекси плечовий одяг і доповнення до одягу. Причому варто зауважити, що усі повсякденні складові вбрання в свою чергу характеризувалися або повною відсутністю декору, або мінімальною його кількістю.

Часто на кожний день місцеве населення також використовувало зношений святковий одяг чи взуття. Особливо цей факт стосується натільної одіжі. Адже у старих святкових вишитих сорочках (безустановкових, уставкових чи тунікоподібних хлоп'ячках), які переважно шили додільними, без підтички, найбільше зношувалася саме нижня частина виробу, з огляду на фізіологічні особливості жіночого організму та повної відсутності окремої натільної білизни в її сучасному вигляді в ті часи. Тому сільські подолянки відрізали або відпорювали (якщо все ж таки святкова вишиванка була не додільного крою) низ сорочки та пришивали нову підтичку з, варто підкреслити, грубішого та менш вибіленого полотна, ніж її верхня частина. До того ж підтичку могли міняти при потребі декілька разів до повного зношення верху виробу. Проте в ролі повсякденних місцеві українки не вживали багато вишиті святкові сорочки, особливо комплексом технік «білим по білому» або повністю зашитих бісером (на Буковинському Поділлі й у наддністрянських районах Західного Поділля). Через високу вартість, пишність і трудомісткість декору, такі сорочки-вишиванки шанували до останнього та носили бережливо, а іноді навіть передавали у спадок чи заповідали поховати в них. Відсутність оздоблення або його мінімум спостерігались у безпосередньо пошитих на щодень сорочках. До прикладу, прості орнаментальні мотиви можна було побачити частіше навколо вирізу горловини, нагрудного вирізу чи по краях нагрудної кокетки та рідше по низу рукавів чи низу підтички. Крім того, майстрині досліджуваного регіону могли прикрашати такі сорочки лише оздоблювальними швами по лініях крою та по горловині, низу рукавів та або по долу.

Загальнонаціональна особливість простежується й у крої буденних натільних компонентів Поділля. Тут, як і у своїй більшості скрізь по Україні, найчастіше траплялися тунікоподібні щоденні сорочки та пізніше сорочки з нагрудно-плечовими або чисто плечовими чи нагрудними вставками (локально – гестками, кокетками). Аналогічно всі деталі цих сорочок й число полотнищ їх станків залежали від ширини домотканого полотна. Подільські селяни ткали полотно у середньому шириною 50 см⁴⁷¹⁸. Якщо для пошиття сорочки використовувалося вужче полотно, то з метою розширення виробу, для зручності, при носінні пришивалися так звані бічні вставки (бічні бочки). Такий крій сорочок дозволяв їх носити, особливо це стосується жіночого населення регіону, як дівчині на виданні з тонким станом, заміжній молодіці при надії, мамою, котра годує немовля, так і жінці середнього або літнього віку, яка набирала вагу чи худла. Адже натільні вироби носились під пояс, що підкреслював стан дівчини чи жінки, незалежно від ситуації та віку. До того ж всі жіночі сорочки були придатними під безрозмірні горботки (обгортки, опинки, катраниці, плаhti, фоти чи запаски) або спідниці «на всі розміри»⁴⁷¹⁹ для будь-яких життєвих випадків⁴⁷²⁰. Водночас спільною українською ознакою повсякденних сорочок подолян можна вважати й матеріал, адже сорочки на щодень шили завжди з грубішого та менш вибіленого (сіруватого відтінку) полотна⁴⁷²¹.

⁴⁷¹⁸ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 59–62, 70–71; Николаева Т. О. История украинского костюма... – С. 60.

⁴⁷¹⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1780.

⁴⁷²⁰ Записала Іваневич Л. 10 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.; Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян... – С. 147–148.

⁴⁷²¹ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 47–48; Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии... – С. 140–154.

Регіональною особливістю у крої буденних сорочок подільських селян є довжина рукавів (короткі⁴⁷²², четвертні⁴⁷²³ або довгі⁴⁷²⁴) чи взагалі їх відсутність (сорочки для спекотної літньої погоди). Сорочки на будень шили тільки з вузькими рукавами в одне полотнище.

Основний комплекс вбрання складала також стегові вироби, котрі зодягали поверх натільного одягу та закріплювали тканими або плетеними поясами різної ширини й довжини. Серед відомих загальнонаціональних прикладів поясного одягу подільські українці щодня носили незшиті дволатові запаски й незшиті, або частково зшиті, однолатові обгортки, а пізніше зшиті (глухі) спідниці у зборки чи складки з однотоонних фабричних тканин, з мінімальним декором або взагалі без нього.

Найдавнішим серед названих стегових виробів була дволатова запаска, яка мала поширення практично на всій території сучасної України. Відрізнялися запаски лише способом декорування та орнаментальними мотивами. Подолянки, як і інші українські селянки, носили буденні запаски повсюдно однаково. Зокрема, жінки в першу чергу закріплювали за допомогою зав'язок задню – ширшу й довшу – запаску чорного кольору (позадницю, сіряк) на талії, а тоді попереду пов'язували другу – вузчу й коротшу^o – густіше зіткану запаску подекуди синього забарвлення (попередницю). Поверх зав'язок запаски обов'язково заперізували ще й тканим вузьким поясом. Варто наголосити, що описані дволатові запаски наприкінці ХІХ ст. використовували в більшості випадків жінки похилого віку у ролі робочого одягу⁴⁷²⁵.

Як допоміжні стегові компоненти вони полюбили вонняні ткани запаски-фартухи з простим орнаментом, а до спідниць – фартухи зі звичайних крамних матеріалів і практично без оздоблень. Регіонально буденні обгортки подоляни ще називали горботками⁴⁷²⁶ (горбатками)⁴⁷²⁷, а локально – опинками⁴⁷²⁸. Також вузьколокально, на Центральному Поділлі, жінки окремі види повсякденних спідниць йменували юбками⁴⁷²⁹, а на Східному Поділлі селянки зодягали шарафани (Кодимський р-н, Одеська обл.)⁴⁷³⁰ та нагрудні фартухи (Бершадський р-н⁴⁷³¹ і Чечельницький р-н⁴⁷³², Вінницька обл.). Варто зазначити, що на Поділлі заміжні жінки обгорталися поясними однолатовими виробами зліва направо й підгинали правий край подолу під пояс, а дівчата навпаки – обгорталися справа наліво та підтикали лівий край⁴⁷³³. Чоловіки на щодень тут вбиралися в сезонні штани (у теплі пори року – полотняні й у холодні – сукняні), ногавиці яких були вузькими на Буковинському й Західному Поділлі та ширшали ближче до Східного Поділля.

Плечовим одягом у будні для подолян слугували безрукавні та рукавні його типи, знову ж таки без декору або з його незначною наявністю. Тут, як жінки, так і чоловіки, носили загальновідомі українські безрукавки й камізелки та серед нагрудних виробів з рукавами полотняні куртки (куртки)⁴⁷³⁴. Регіональною ознакою плечового одягу місцевих селян була спільна тенденція щодо поширення на території всього Поділля трьох видів безрукавок (за довжиною) під різними вузьколокальними назвами, тобто коротких⁴⁷³⁵ (довжиною до талії⁴⁷³⁶ або «попід груди»), середньої довжини (довжиною до лінії стегон)⁴⁷³⁷ та довгих (довжиною дещо вище колін)⁴⁷³⁸. До того ж згадані щоденні безрукавки шили зі схожих матеріалів, до прикладу, з доморобного вонняного сукна та фабричних бавовняного або вонняного сукна чи ситцю. Вузьколокально на Буковинському Поділлі⁴⁷³⁹, у наддністрянських районах Західного⁴⁷⁴⁰ й зрідка Центрального Поділля⁴⁷⁴¹ трапляються ще й хутряні безрукавки також різної довжини⁴⁷⁴², які

⁴⁷²² Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 9, 11.

⁴⁷²³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 23055 (Вінниччина); Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 320.

⁴⁷²⁴ Там само. КВ – 146, 425, 479, 563, 573; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 89, 104;

⁴⁷²⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 71–72.

⁴⁷²⁶ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 967.

⁴⁷²⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 557, 696; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425, 4087, 5507.

⁴⁷²⁸ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

⁴⁷²⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 575.

⁴⁷³⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 15930.

⁴⁷³¹ Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 1103.

⁴⁷³² Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу(вбрання). КВ – 279.

⁴⁷³³ Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

⁴⁷³⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

⁴⁷³⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3378.

⁴⁷³⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 166.

⁴⁷³⁷ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁴⁷³⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1211.

⁴⁷³⁹ Фонди ХІМ. Група «предмети». Кептар з етнографічної експозиції.

⁴⁷⁴⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 233, 1427.

⁴⁷⁴¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁴⁷⁴² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 5510.

місцеве населення використовувало у будь-яку пору року для роботи⁴⁷⁴³. В свою чергу плечовий рукавний одяг виготовляли з вовняного сукна або з полотна (однотонного чи смугастого).

У будні верхній одяг сільських жителів Поділля, як і по всій Україні, насамперед включав осінньо-весняні, мало оздоблені, свити⁴⁷⁴⁴ й похідні від свит виробу (сірійки, сіряки⁴⁷⁴⁵ (сіраки, сірячини), сермяги, чемерки⁴⁷⁴⁶ (чимарки, чимерки), чуганини⁴⁷⁴⁷) та зимові кожухи різної довжини. Натомість улітку, в прохолодну погоду, подільські українці могли зодягати полотняні літники.

Серед різновидів кожухів за кроєм найбільше використовувалися приталені (під стан) хутрянні виробу середньої довжини, що пов'язано зі зручністю їх використання під час роботи. І навпаки, тулуб'ясті кожухи з їх вільними формами й великими розмірами робили їх малоприсадибними для повсякденного побуту, а ще вони мали велику вартість, тому їх найчастіше носили на свята. Грубіше ж зроблені довгі тулуб'ясті кожухи подільські селяни зодягали тільки в далеку зимову дорогу, адже вони слугували там як верхнім одягом, так і підстилкою чи покривалом⁴⁷⁴⁸.

Спільними українськими ознаками народних жіночих і чоловічих головних уборів Поділля було розмежування за віком носія на молодіжні (дівочі й парубочі), для людей середнього й літнього віку. Аналогічно до загальних традицій, дівочі щоденні убори голови передусім включали кольорові начільні стрічки та стрічки у заплетені коси. Додатково, за стрічки, дівчата могли чіпляти квіти, а у коси – вплітати вузькі різнобарвні волічкові упліти (волічки, випліточки, вплітки, уплітки), котрі можна вважати більш регіональною рисою оздоблення голови. У холодні пори року місцеве дівоче населення також вбиралося в хустки. Подільські жінки у будні полюбили простіші хустки та подекуди намітки (перемітки), які носили під очіпки або регіонально – під кички (кічки). Хоча очіпки подолянки часто на щодень зодягали як окремий головний убір. Парубки та чоловіки носили влітку та за теплої погоди навесні й восени солом'яні, зрідка суконні, повстяні або фетрові капелюхи без оздоблень або з тканною стрічкою (китайкою). Наприклад, суконні капелюхи регіонально вважалися головними уборами зазвичай літніх чоловіків. Крім того, з другої половини XIX ст. у побут чоловічого сільського населення Поділля увійшли картузи з фабричної або домашньої полотняної чи суконної тканини та на початку XX ст. – кашкети (кепки, козирки, фуражки), також із сукна. Обидва названі типи виробів характеризувалися наявністю різних розмірів козирків. У свою чергу взимку, за сприятливих погодних умов, навесні й восени подільські чоловіки за загальною українською традицією носили кожного дня шапки зі смушку або хутра. А в негоду поверх шапки вони зодягали сукняний каптур під регіональною назвою «башлик» з довгими зав'язками з китицями по низу.

Як і більшість на території України, сільські подоляни щодня у нехолодні сезони переважно ходили босоніж або подекуди взували плетені личаки чи стягнуті шкіряні постолі. І тільки пізньої осені, взимку та ранньою весною тутешні селяни взували відповідно: дівчата й жінки – черевики або чоботи, а парубки й чоловіки – чоботи. Також спільними українськими рисами у цій групі можна назвати допоміжні види утеплення й захисту ноги – полотняні й суконні онучі та солом'яні устілки (вустілки) для взуття. Регіональною відміною жителів Поділля була наявність видовбаного типу взуття під загальною місцевою назвою «довбанці» й одночасно іншими вузьколокальними йменуваннями. Частково подільською регіональною особливістю вважаємо й солом'яні постолі, які на досліджуваній історико-етнографічній території використовували поверх чобіт взимку.

Повсякденний стрій сільського населення Поділля мав свою належну кількість та прийнятні різновиди оздоб. І це не дивно, адже у будні тижня вони, як і всі українці, зодягали мінімальне число прикрас, з огляду на їх чималу вартість, щоб під час роботи по господарству чи у полі їх не загубити. Серед прикрас на щодень подоляни усіх локальних зон регіону застосовували також насамперед оберегові, як своєрідний захист від усього поганого. Зокрема, ними слугували зазвичай жіночі нашійні або нагрудні оздоби з натурального каміння⁴⁷⁴⁹ (переважно корали⁴⁷⁵⁰) чи релігійного змісту (дукачі-образки, медальйони зі зображенням хреста або святого, натільні хрестики⁴⁷⁵¹ тощо) та чоловічі натільні хрестики на стрічках чи мотузочках⁴⁷⁵², рідше медальйони. Крім того, дівчата й жінки могли носити прості за формою сережки з мідних сплавів (латунь, мельхіор)⁴⁷⁵³ та ін. Регіональною рисою подільських буденних прикрас було використання жіночих бісерних нашійних і нагрудних стрічкових виробів, котрі полюбили в усіх

⁴⁷⁴³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 95–96.

⁴⁷⁴⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1255; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3322.

⁴⁷⁴⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7545.

⁴⁷⁴⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 86.

⁴⁷⁴⁷ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 102.

⁴⁷⁴⁸ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 94.

⁴⁷⁴⁹ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 1130.

⁴⁷⁵⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5169.

⁴⁷⁵¹ Фонди ЛКМ. Виставка (нові придбання, тимчасово без номера). Шестипроменевий жіночий хрестик.

⁴⁷⁵² Там само. Чотирьохпроменевий латинський чоловічий хрест.

⁴⁷⁵³ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст.... – С. 163–168.

субрегіонах Поділля. Однак оздоби з бісеру були різної ширини (вужчі або ширші), форми (стрічки з китичками⁴⁷⁵⁴ або без⁴⁷⁵⁵), орнаментики й кольорової гами та найчастіше мали неоднакові вузьколокальні назви (наприклад, бісерна стрічка, гердан стрічковий⁴⁷⁵⁶, дзюмбали, згарда (згарда) й силянка⁴⁷⁵⁷).

Роль доповнень до одягу загальноукраїнського характеру на кожний день у подолян виконували буденні сумкоподібні вироби, а у чоловіків ще й курильне приладдя, ножі та, при потребі, гаманці. Варто зауважити, що тканні буденні сумкоподібні вироби подільські українці виготовляли різних форм та вживали під такими регіонально-локальними назвами, як: бесаги (Буковинське Поділля й переважно в наддністрянських р-нах Вінниччини⁴⁷⁵⁸, Східне Поділля), дзьобанка (дзьобенка – Західне Поділля)⁴⁷⁵⁹, тайстра буденна (Буковинське Поділля), торба (торбина – Східне та Центральне⁴⁷⁶⁰ Поділля). Чоловіки як доповнення до одягу кріпили на поясі овечу шкіряну калиту (для губки, кресала, крем'я, курильного приладдя й ножа)⁴⁷⁶¹ та калитку (для грошей)⁴⁷⁶². Названі складові компоненти традиційного повсякденного вбрання селяни брали у близьку чи далеку дорогу, під час сезонного випасання великої й дрібної рогатої худоби на пасовищах чи збирання грибів і ягід.

Спільною національною рисою святкових та обрядових народних костюмів українців Поділля, окрім згадуваної вище комплексності, була їх багат шаровість. Аналогічно, як і в інших історико-етнографічних регіонах та районах України, поміж собою святкові й обрядові строї подільського населення відрізнялися тільки головними уборами та доповненнями до одягу, подекуди прикрасами й особливостями декору складових компонентів. Остання ознака особливо стосувалася натільних виробів. Варто зауважити, що святкову й обрядову одіж селяни шанували до останнього, носили бережливо, а нерідко навіть передавали у спадок, передусім предмети верхнього одягу, головних уборів, прикрас та ін.

Стосовно натільної сорочки в народі говорили, що вона супроводжувала українців від колиски до могили. Так, першою одіжжю немовляти була сорочка, адже новонароджене дитя зазвичай приймали на мамину чи батькову сорочку – «щоб дуже (міцне) було» або «щоб мало силу (здоров'я, міцний дух)». Подоляни у сорочці ходили в будні (буденна, повсякденна, щоденна, сорочка на кожний день чи на щодень) й у свята (святкова, недільна, біла, або «білянка» (сорочка з тонкого, добре вибіленого полотна або іноді так називали сорочку, вишиту комплексом технік «білим по білому»), «чорнянка» (сорочка, вишита технікою низь чорними нитками), або «чорна» борщівська сорочка). В обрядовій весільній додільній сорочці йшли до шлюбу, а потім часто зберігали її «на смерть». За давнім звичаєм, до заміжжя подільські дівчата готували собі від 25 до 30–50 вишитих сорочок – для роботи, свята, посагу, весілля й навіть на смерть. Вишивали місцеві дівчата й сорочки своїм нареченим на весілля⁴⁷⁶³. А після весілля забезпечення чоловіка та всіх інших членів сім'ї натільною білизною традиційно покладалося на дружину⁴⁷⁶⁴.

Щодо особливостей святкових і обрядових натільних виробів, то варто підкреслити, що дівочі сорочки згадуваних видів у всіх локальних зонах Поділля шилися з добре вибіленого тонкого домотканого полотна та були більше й барвистіше вишиті. До прикладу, техніку «білим по білому» зачасти застосовували для весільних сорочок. Також дівочі (в т. ч. весільні) й жіночі (для молодлиць) сорочки вишивали яскравішими або світлішими кольорами (червоними, рожевими, бузковими, житніми тощо), а сорочки для жінок літнього віку – темнішими (вишневими, чорними, темно-фіолетовими і т. п.). Спільною подільською регіональною ознакою було розміщення вишивки не лише на погрудках, але й на спині у вигляді двох, трьох, чотирьох або шести орнаментальних стрічок. Лише в святкових і обрядових сорочках зрідка траплялися широкі рукава (у півтора полотнища⁴⁷⁶⁵), частіше це були вузькі рукава в одне полотнище. Також регіонально на території Поділля мали поширення святкові так звані «іменні» сорочки з надписами прізвищ, імен або ініціалів майстринь чи цілих рядків з народних пісень. Надписи розміщувалися по низу манишки, на пазусі або рукавах нижче підполіччя⁴⁷⁶⁶. До прикладу, уставкова морщинка з надписом на пазусі «Анна Сукачилкова» побутувала в с. Гута-Глібівська Новоушицького р-ну, а в с. Зяньківці

⁴⁷⁵⁴ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 685.

⁴⁷⁵⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2426, 2427, 2442.

⁴⁷⁵⁶ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5173.

⁴⁷⁵⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2424.

⁴⁷⁵⁸ Там само. Т – 123.

⁴⁷⁵⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 532.

⁴⁷⁶⁰ Записала Іваневич Л. 12 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

⁴⁷⁶¹ Кожолянко Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83.

⁴⁷⁶² Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 80.

⁴⁷⁶³ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян .... – С. 147–148; Записала Іваневич Л. 10 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

⁴⁷⁶⁴ Там само; Николаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 60.

⁴⁷⁶⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20089.

⁴⁷⁶⁶ Фонди ННЛЕ КІПНУ. Книга вступу. КВ – 445, 480.

Деражнянського р-ну – «іменна» морщинка з ініціалами «АН» під пазушним розрізом і надписом на пазусі «Анна Дихтярова»⁴⁷⁶⁷.

Аналогічно до жіночих, подільські чоловічі святкові й обрядові сорочки традиційно, як і на всій території України, виготовляли з вибіленого тонкого домотканого полотна, також їх більше декорували вишивкою⁴⁷⁶⁸. Регіональною ознакою парубоцького й чоловічого натільного одягу на свята був їх крій – переважно тунікоподібний⁴⁷⁶⁹, подекуди локально-установчий⁴⁷⁷⁰ (окрім Буковинського Поділля) та пізніше – з нагрудними, плечовими⁴⁷⁷¹ або нагрудно-плечовими⁴⁷⁷² кокетками⁴⁷⁷³ чи гестками⁴⁷⁷⁴. Вишивали їх найчастіше навколо горловини, на комірці-стійці або відкладному комірці, навколо пазушного розрізу чи на відкладній манішці, по долу прямих рукавів або на манжетах зібраних рукавів, а також іноді по низу сорочки.

Сорочки обов'язкового компонували зі стегновим одягом, які разом складали основу жіночих і чоловічих святкових й обрядових народних комплексів убрання Поділля. Жінки зодягали сорочки до поясного одягу так, щоб їх вишитий поділ повністю виглядав. Роль стегових виробів загальноукраїнського типу в подільських селянок виконували одноплатові запаски⁴⁷⁷⁵, одноплатові обгортки⁴⁷⁷⁶ та пізніше глухі спідниці в зборки⁴⁷⁷⁷ («на брижах»⁴⁷⁷⁸) або в складки⁴⁷⁷⁹ («на фалдах»⁴⁷⁸⁰).

Подільські святкові запаски, обов'язково оздоблені тканим малюнком чи з кінця XIX ст. – суцільною вишивкою, поєднували з обгортками й плахтами. Пізніше, подекуди зі спідницями з дорогих крамних тканин, місцеве жіноче населення носило так звані запаски-фартухи. Окрім зав'язок, запаски додатково закріплювалися на талії вузьким домотканим, частіше орнаментованим, рідше однотонним, поясом. Обидва кінці пояса, що зоставалися вільними, залишали звисати по боках чи позаду⁴⁷⁸¹. Натомість глухі спідниці на Поділлі частіше вбирали разом із фартухами (попередницями) з полотна або фабричних матеріалів чи з хустками (складеними вдвоє або вчетверо)⁴⁷⁸².

Щодо вживання на Поділлі назви «дерга» для позначення одноплатового розпашного жіночого одягу, про яку зауважує дослідниця Т. О. Ніколаєва⁴⁷⁸³, нами зафіксовано не було в жодній подільській локальній зоні загалом. Але оскільки дерга була характерним стеговим одягом історико-етнографічного району Покуття, з яким на південному заході межує Західне Поділля, то ця назва могла зрідка траплятися в сусідніх селах у результаті переселення селян у пошуках роботи або завдяки пошлюбленню.

Регіонально подільські українки поверх сорочок носили й одноплатові горботки⁴⁷⁸⁴ (горбатки⁴⁷⁸⁵), а локально ще й одноплатові запаски гофровані чи рясовані (Буковинське та Західне Поділля⁴⁷⁸⁶), гуньки (Східне⁴⁷⁸⁷ та Центральне⁴⁷⁸⁸ Поділля), катраниці⁴⁷⁸⁹ (катринці⁴⁷⁹⁰ – Східне та Центральне Поділля), опинки

⁴⁷⁶⁷ Там само. Експозиція. Номер сорочки – 2.

⁴⁷⁶⁸ Фонди Борщівського обласного краєзнавчого музею. Група «побут, етнографія». ПЕ – 108, 210.

⁴⁷⁶⁹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 8853; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7770, 10432, 16344, 16822; група «тканини». Т – 508; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 55.

⁴⁷⁷⁰ Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 264; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

⁴⁷⁷¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1743, 1974, 2229, 2859, 3588.

⁴⁷⁷² Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 199.

⁴⁷⁷³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2415.

⁴⁷⁷⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 20360; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 38, 5192; Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4542.

⁴⁷⁷⁵ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

⁴⁷⁷⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425.

⁴⁷⁷⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

⁴⁷⁷⁸ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69.

⁴⁷⁷⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409.

⁴⁷⁸⁰ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т^о – 3682.

⁴⁷⁸¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 72

⁴⁷⁸² Записала Іваневич Л. 10 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

⁴⁷⁸³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 74.

⁴⁷⁸⁴ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 967.

⁴⁷⁸⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 557; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 425, 4087, 5507.

⁴⁷⁸⁶ Там само. Т – 1212, 2875, 7352.

⁴⁷⁸⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3936.

⁴⁷⁸⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 168.

⁴⁷⁸⁹ Там само. Т – 809, 810.

⁴⁷⁹⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16.

(Буковинське та Західне⁴⁷⁹¹ Поділля), плахти (Східне⁴⁷⁹² та південно-східні р-ни Центрального Поділля⁴⁷⁹³) і фоти (Буковинське⁴⁷⁹⁴ та Борщівський р-н Західного Поділля). Серед зшитого стегового одягу регіонально місцеві жінки полюбили спідниці з вибитого полотна під різними локальними назвами: «бурки» (Західне Поділля⁴⁷⁹⁵), «вибійки» (Західне, Східне⁴⁷⁹⁶ й Центральне Поділля), «димки» (Західне Поділля⁴⁷⁹⁷), «друкованиці» (Західне Поділля⁴⁷⁹⁸) та «мальованки» (Поділля). Спільною регіональною поясною одіжжю для північних районів Західного⁴⁷⁹⁹, Центрального⁴⁸⁰⁰ й частково Східного Поділля вважалися спідниці – з майже прозорої вовняної тканини у тонкі смуги або клітинку (літники або спідниці-літники) чи спідниці у зборки з домотканої вовняної тканини в кольорову клітинку (с. Кузьмин, Красилівський р-н, Центральне Поділля). Окрім полотняних і вовняних глухих стегових виробів, на початку ХХ ст. особливого поширення в подільському історико-етнографічному регіоні набули глухі спідниці з крамних тканин, зокрема, під такими локальними назвами: «гранатові» спідниці (Підволочиський р-н, Західне Поділля⁴⁸⁰¹), «мушестрові», або «смушестрові» спідниці (Підволочиський р-н, Західне Поділля⁴⁸⁰²), «пикові» спідниці (Буцацький р-н, Західне Поділля⁴⁸⁰³), «рясовані», або «царські» спідниці по низу із тасьмою «щіточка»⁴⁸⁰⁴ (Підволочиський р-н, Західне Поділля; Волочиський р-н, Центральне Поділля), спідниці з бісерними «спускачами» (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), спідниці «на всі розміри» (Підволочиський р-н, Західне Поділля⁴⁸⁰⁵; Волочиський р-н, Центральне Поділля), спідниці в «ряси»⁴⁸⁰⁶ (чи у дрібні «ряси»⁴⁸⁰⁷ – Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля), спідниці у «рубчики», спідниці «шестиклинки»⁴⁸⁰⁸, спідниці «шалінові»⁴⁸⁰⁹ (спідниці «шеланові» або «квітчасті»⁴⁸¹⁰, «шаленівки», «шалянівки»).

Як зазначалося вище, на більшості території Поділля основні жіночі святкові й обрядові традиційні комплекси найчастіше поєднували з допоміжними поясними компонентами. Зокрема, ними слугували як спільна українська ознака фартухи-запаски (запаски-фартухи або запаски ткани вовняні одноярусні⁴⁸¹¹ й двоярусні (Західне Поділля⁴⁸¹²), полотняні вишиті двоярусні (Західне Поділля⁴⁸¹³) чи з набивних або оксамитових тканин (запаски оксамитові – Західне⁴⁸¹⁴ й суміжні райони Поділля)) та фартухи (попередниці, хвартухи – з вовняних⁴⁸¹⁵, полотняних (білі фартухи⁴⁸¹⁶), оксамитових⁴⁸¹⁷, шовкових та інших тканин). Регіонально подолянки носили у ролі фартухів вовняні хустки (переважно Східне й Центральне Поділля; турпани або фусти⁴⁸¹⁸ – Буковинське Поділля).

Варто зауважити, що незшиті стегові вироби поєднували з фартухами-попередницями насамперед подільські жінки похилого віку, а дівчата не практикували такий варіант. Натомість частково зшитий поясний одяг – плахти (наддністрянські райони Центрального та всі райони Східного Поділля) –

⁴⁷⁹¹ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

⁴⁷⁹² Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 560, 600.

⁴⁷⁹³ Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії В. Шавріна... – С. 24.

⁴⁷⁹⁴ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

⁴⁷⁹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

⁴⁷⁹⁶ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

⁴⁷⁹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 371.

⁴⁷⁹⁸ Там само. Т – 391.

⁴⁷⁹⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

⁴⁸⁰⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 477.

⁴⁸⁰¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2414.

⁴⁸⁰² Там само. Т – 2366, 2414.

⁴⁸⁰³ Там само. Т – 2835, 2859.

⁴⁸⁰⁴ Там само. Т – 896.

⁴⁸⁰⁵ Там само. Т – 2409.

⁴⁸⁰⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3362.

⁴⁸⁰⁷ Там само. Т – 2235.

⁴⁸⁰⁸ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 71.

⁴⁸⁰⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 252, 2527.

⁴⁸¹⁰ Там само. Т – 252, 700.

⁴⁸¹¹ Там само. Т – 1040, 1205; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 949.

⁴⁸¹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1039, 2295.

⁴⁸¹³ Фонди Там само. Т – 1171, 1505, 1558, 1893, 1894, 2516, 6506.

⁴⁸¹⁴ Там само. Т – 2793.

⁴⁸¹⁵ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4896; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1242; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 4711.

⁴⁸¹⁶ Там само. Т – 3384, 3389; Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546; Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/67; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2058; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1243, 2855, 2975.

⁴⁸¹⁷ Там само. Т – 1182.

⁴⁸¹⁸ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

обов'язково як старші жінки, так і молодь komponували з орнаментованими тканими вовняними запасками⁴⁸¹⁹.

У свою чергу основні подільські чоловічі комплекси вбрання регіонально і локально різнилися способами зодягання й поєднання натільного та поясного одягу. Зокрема, чоловіки Буковинського Поділля носили тільки вузькі сезонні штани з тунікоподібними сорочками навипуск. Натомість селяни Західного Поділля здебільшого віддавали перевагу сорочкам «в перекидку», котрі вбирали поверх вузьких портяниць, а дещо рідше – поликовим сорочкам, які заправляли в ширші портяниці⁴⁸²⁰. Чоловіче населення Центрального й Східного Поділля полюбляло уставкові сорочки, довжиною нижче стегон, які заправлялися в ширші портки (так звані «матнисті» штани) та довгополі тунікоподібні сорочки нижче колін, під які носилися вужчі портки⁴⁸²¹.

Традиційно, українки Поділля сорочки та стеговий одяг підперізували доморобними або фабричними тканими чи плетеними поясами різноманітної ширини й довжини з китицями⁴⁸²², кутасами, тороками⁴⁸²³ або френзлями⁴⁸²⁴, рідше без них. Часто місцеві селянки опоясували довгими вузькими плетеними вовняними або конопляними поясами чи тканими вузькими вовняними крайками⁴⁸²⁵ (баюрками)⁴⁸²⁶ й окремі види верхнього вбрання. Регіонально-локальною специфікою подільських святкових і обрядових поясних виробів вважалися так звані пояси (крайки)⁴⁸²⁷ на два орнаменти від середини до їх обох кінців, що давало можливість візуально відтворити ефект заперізування ніби двома поясами. А на території Поділля, що простягалась понад річкою Південний Буг, поширення мали так звані «білі пояси» (рушники), ткани з нефарбованих білих ниток та мережані з обох кінців заплочевими нитками червоного й синього кольорів⁴⁸²⁸.

Як і все українське чоловіче сільське населення, подільські чоловіки для підтримування поясного одягу в досліджуваній час продовжувало використовувати вузькі конопляні або лляні кручені чи плетені шнури^o– очкурі. Тому такі поясні вироби носили регіональні назви, відомі й у інших історико-етнографічних регіонах і районах України: штани «до очкура»⁴⁸²⁹, «на очкурі»⁴⁸³⁰ чи «з очкурнею». Дещо пізніше на Поділлі селяни до штанів почали чіпляти шкіряні пояси – ремені (ремінці), зазвичай з мідними⁴⁸³¹ пряжками. Окрім того, оперізували місцеві чоловіки традиційно й сорочки, переважно доморобними або фабричними тканими чи плетеними поясами, теж різної ширини й довжини, з кутасами або тороками, а іноді й без них. Регіонально, в окремих районах Буковинського та в південних районах Західного Поділля, сорочки могли підпоясуватися вузькими шкіряними ремнями з мідними бляшками й пряжкою, яка застібалась ззаду, або широкими шкіряними чересами з тисненим узором і кишенями для зберігання грошей чи махорки (тютюну), які мали декілька пряжок спереду⁴⁸³². У свою чергу сільські жителі чоловічого роду Центрального й Східного Поділля тунікоподібні сорочки, довжиною нижче колін, котрі носили поверх вужчих портків, підперізували шкіряними ремнями з мідною пряжкою або широкими тканими поясами, котрі подекуди йменували «кушаками»⁴⁸³³.

Поверх сорочок жінки Поділля на свята або для обрядового дійства зодягали й традиційні безрукавки⁴⁸³⁴, але під різними регіонально-локальними назвами. Так, на Західному Поділлі й у суміжних районах Центрального Поділля полюбляли короткі безрукавки з тканини – горсети⁴⁸³⁵ (горсетки⁴⁸³⁶, горсики⁴⁸³⁷, горсити⁴⁸³⁸) та довгі безрукавки – камізьльки⁴⁸³⁹.

⁴⁸¹⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 74.

⁴⁸²⁰ Там само. – С. 71.

⁴⁸²¹ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

⁴⁸²² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2841.

⁴⁸²³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3292.

⁴⁸²⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2450.

⁴⁸²⁵ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4284.

⁴⁸²⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 23/13, 163.

⁴⁸²⁷ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 1207.

⁴⁸²⁸ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 417.

⁴⁸²⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4806.

⁴⁸³⁰ Там само. Група «тканини». Т – 215.

⁴⁸³¹ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

⁴⁸³² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 29; Булакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17; Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст. ... – С. 165–166; Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 12, 18.

⁴⁸³³ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

⁴⁸³⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3102.

⁴⁸³⁵ Там само. Т – 7310.

⁴⁸³⁶ Там само. Т – 491.

⁴⁸³⁷ Там само. Т – 7308.

⁴⁸³⁸ Там само. Т – 7218.

⁴⁸³⁹ Там само. Т – 2778.

(жупани⁴⁸⁴⁰ чи кафтани⁴⁸⁴¹). Вузьколокально південно-західні подолянки носили й хутряні лейбики⁴⁸⁴² (кептарі⁴⁸⁴³) та кожушки⁴⁸⁴⁴, жінки Буковинського Поділля – кептарі⁴⁸⁴⁵, кожушки й мунтяни⁴⁸⁴⁶, а селянки наддністрянських районів Центрального Поділля – лейбики⁴⁸⁴⁷. Натомість жіноче населення Східного Поділля й сусідніх з ним районів Центрального Поділля зодягало середньої довжини камізельки⁴⁸⁴⁸ та довші – керсетки⁴⁸⁴⁹. Пізніше популярності в регіоні набрали жилетки без рукавів⁴⁸⁵⁰ та жакети з рукавами⁴⁸⁵¹, в котрі не вбиралися лише буковинські подолянки й південно-західні подолянки. Варто зазначити, що серед народного типу плечового одягу з рукавами, у вжитку подільських жінок були катанки⁴⁸⁵², кофти-польки⁴⁸⁵³ та куртаки. Регіонально-локально тут побутували кабати⁴⁸⁵⁴, кафтаники⁴⁸⁵⁵, кацафайки⁴⁸⁵⁶ та літники⁴⁸⁵⁷.

Регіонально й локально на цілісний образ та силует народного костюма подільських жінок впливав крій і спосіб носіння плечового одягу. До прикладу, на території Центрального Поділля та Вінницької області Східного Поділля вбрана поверх сорочки керсетка приталеного крою застібалася справа наліво, створюючи цим відповідну вишукану форму. В Монастирищенському, Уманському й Христинівському районах Черкаської області Східного Поділля, в принципі як і в усіх інших районах Черкащини, керсетки місцеві селянки підперізували широкими поясами-рушниками з суцільними тканими чи вишитими vzорами, що посилювало загальну виразність традиційного комплексу⁴⁸⁵⁸. Короткі й довгі, яскраво оздобленні вишивкою нитками та/або бісером, склярусом і лелітками, безрукавні нагрудні вироби Західного Поділля мали прилягаючий силует, котрий ефектно підкреслював жіночу фігуру⁴⁸⁵⁹. Святкові хутряні, щедро декоровані безрукавки, насамперед Буковинського Поділля та Борщівського, Бучацького, Заліщицького й Чортківського районів Західного Поділля, характеризувалися відшліфованістю форм і пропорцій, що сприяло їх гармонійному співвідношенню з іншими складовими компонентами традиційних стройв⁴⁸⁶⁰.

Чоловічими плечовими безрукавними виробами загальноукраїнського типу на Поділлі насамперед були тканинні безрукавки (безрукавки-нагрудники)⁴⁸⁶¹, камізельки⁴⁸⁶² та пізніше жилетки⁴⁸⁶³. Саме вони доповнювали основний комплекс вбрання парубків і чоловіків під час свят та обрядів. Регіонально-локально поширення мали й хутряні, переважно яскраво декоровані, безрукавки. Зокрема, в наддністрянських районах Західного⁴⁸⁶⁴ й Центрального⁴⁸⁶⁵ Поділля та на всій території Буковинського⁴⁸⁶⁶ Поділля носили кептарі, лейбики й кожушки, а мунтяни й цурканки⁴⁸⁶⁷ (гуцуляки)⁴⁸⁶⁸ – тільки на Буковинському Поділлі. Традиційним нагрудним одягом з рукавами для усіх подолян слугували полотняні

⁴⁸⁴⁰ Там само. Т – 2102.

⁴⁸⁴¹ Там само. Т – 795.

⁴⁸⁴² Там само. Т – 235, 275, 1145, 1427, 1430.

⁴⁸⁴³ Там само. Т – 233.

⁴⁸⁴⁴ Там само. Т – 419.

⁴⁸⁴⁵ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 294; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1004, 1569.

⁴⁸⁴⁶ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11.

⁴⁸⁴⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁴⁸⁴⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 132.

⁴⁸⁴⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3437.

⁴⁸⁵⁰ Там само. Т – 3213.

⁴⁸⁵¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 170.

⁴⁸⁵² Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁴⁸⁵³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80, 120.

⁴⁸⁵⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7214, 7219, 7220.

⁴⁸⁵⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁴⁸⁵⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8531.

⁴⁸⁵⁷ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁴⁸⁵⁸ Там само. – С. 78.

⁴⁸⁵⁹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 165–166.

⁴⁸⁶⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 95–96.

⁴⁸⁶¹ Там само. – С. 120.

⁴⁸⁶² Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

⁴⁸⁶³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁴⁸⁶⁴ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1145, 2949.

⁴⁸⁶⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁴⁸⁶⁶ Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 268; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 40, 1004.

⁴⁸⁶⁷ Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 122; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁴⁸⁶⁸ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

куртки (куртаки) та пізніше – жакети й піджаки⁴⁸⁶⁹, а регіонально – бунди⁴⁸⁷⁰ або кацабайки⁴⁸⁷¹.

Загальновідомим в Україні святковим і обрядовим верхнім осінньо-весняним одягом, який вживали жінки та чоловіки Поділля, були сукняні манти⁴⁸⁷², опанчі⁴⁸⁷³ та свити⁴⁸⁷⁴ різноманітного крою й обов'язково з оздобленням. Варто відзначити, що святкові свити шилися довшими, ніж буденні, що пов'язано зі зручністю використання останніх у побуті⁴⁸⁷⁵. Регіонально серед місцевих селян мали популярність сукняні гуньки⁴⁸⁷⁶, кунтуші, польки (жіночі)⁴⁸⁷⁷, сердаки (сардаки)⁴⁸⁷⁸ й сіряки⁴⁸⁷⁹, а також полотняні капоти⁴⁸⁸⁰ або каптани⁴⁸⁸¹.

Українським святковим і обрядовим народним становим, як жіночим, так і чоловічим, зимовим одягом відомим на Поділлі, вважалися довгі, некриті (нагольні) білі, іноді коричневі (жовті), кожухи прямоспинного крою (тулуб'ясті)⁴⁸⁸² або з відрізною талією й призбираною спинкою і боками, прикрашені аплікацією та вишивкою⁴⁸⁸³. Як і на всій території України, дорогі за вартістю та великі за вільними формами й довжиною тулуб'ясті кожухи у своїй переважній більшості застосовувались подолянами як святкова одіж⁴⁸⁸⁴. Відрізні святкові кожухи приталеного крою (під стан або пояскові), особливо популярні на Буковинському й Західному Поділлі, найчастіше були білого кольору (так звані «білі кожухи»)⁴⁸⁸⁵ та підперізувалися тканими поясами. Кожухи під стан характеризувалися наявністю пишного декору кольоровими вовняними нитками, сап'яном, металевими нашивками та хутром (овечим, лисячим, тхорячим) тощо. Варто підкреслити, що жіночі пояскові кожухи мали більшу кількість й яскравість оздоблення, ніж чоловічі⁴⁸⁸⁶.

Згодом поширення набули нагольні кожухи середньої довжини, білі чи жовті, приталеного крою з суцільнокрійною спиною, ледь розширені донизу⁴⁸⁸⁷ або відрізні по талії, призбирані, переважно також декоровані⁴⁸⁸⁸. У кожній селянській родині, з огляду на ціну, новий кожух завжди висів у коморі поруч з іншим одягом, котрий вбирали тільки в святкові чи обрядові дні, до церкви тощо, або охайно лежав у скрині. Такі кожухи передавалися у спадок декілька поколінь від батька до сина чи від матері до доньки⁴⁸⁸⁹.

Характерним зимовим одягом на свята або для обрядових подій регіонального типу були суконні плащоподібного крою гуня (гунька)⁴⁸⁹⁰ або манта (мантина)⁴⁸⁹¹.

Традиційно святковим й обрядовим взуттям подільських дівчат та жінок, як у всіх історико-етнографічних регіонах і районах України, вважалися черевики (черевички)⁴⁸⁹² й чоботи, оздоблені аплікацією⁴⁸⁹³, шкіряними китицями, тисненням узором⁴⁸⁹⁴ із перфорацією⁴⁸⁹⁵ або декоративною строчкою. Регіонально на території Поділля поширення мали жіночі черевики із короткими халявами на шнурівках і

⁴⁸⁶⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁴⁸⁷⁰ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

⁴⁸⁷¹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

⁴⁸⁷² Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 483.

⁴⁸⁷³ Там само. КТК – 524; Фонди НМУКДМ України. Група «вишивка». В – 3327; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2806; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 212, 2181.

⁴⁸⁷⁴ Там само. Т – 2182; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3849; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 1275; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3322.

⁴⁸⁷⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 84.

⁴⁸⁷⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7455.

⁴⁸⁷⁷ Там само. Т – 2452.

⁴⁸⁷⁸ Там само. Т – 272; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 95; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1488.

⁴⁸⁷⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7545.

⁴⁸⁸⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 8.

⁴⁸⁸¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 898.

⁴⁸⁸² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2058, 2282.

⁴⁸⁸³ Там само. Т – 2621; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 253, 894, 2495, 2942, 3035, 3036.

⁴⁸⁸⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 94.

⁴⁸⁸⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 214, 2086, 8760, 9094; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1072; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693.

⁴⁸⁸⁶ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 94.

⁴⁸⁸⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4140; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558; Фонди ЧМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/98.

⁴⁸⁸⁸ Там само. НД – 11/109; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 214; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 1693; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

⁴⁸⁸⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 92.

⁴⁸⁹⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 92; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 731.

⁴⁸⁹¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

⁴⁸⁹² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9021.

⁴⁸⁹³ Там само. Т – 219.

⁴⁸⁹⁴ Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». Ш – 48/1–2.

⁴⁸⁹⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 926/1,2.

невисоких підборах під назвою румунки⁴⁸⁹⁶ та двокольорові чоботи – чорнобривці⁴⁸⁹⁷. В свою чергу місцеві парубки й чоловіки полюбляли взуватися, як і всі українці на свята та для обрядових подій, у чоботи. Крім того, загальноукраїнською ознакою переважної більшості святкових подільських черевиків і чобіт було їх підбивання дерев'яними цвяхами й металевими підковами⁴⁸⁹⁸. До взуття подоляни також використовували типові допоміжні види утеплення та захисту ніг – полотняні й суконні онучі, котрі зав'язували мотузками, а всередину взуття вкладали солом'яні устілки.

Спільною українською особливістю святкових та обрядових прикрас Поділля, які підсилювали зовнішній образ народних костюмів, був їх розподіл на жіночі (вушні, головні, нашійні, нагрудні й наручні) та чоловічі (головні, нашійні, нагрудні, наручні й поясні). У свята місцеві селяни носили велике розмаїття прикрас, що свідчило про достаток і заможність родини, особливо це стосувалося дівчат та жінок. До прикладу, кількість різноманітного намиста та інших нашійних і нагрудних оздоб у подолянок могла сягати практично аж до пояса. Серед традиційних загальновідомих в Україні жіночих прикрас на Поділлі побутовали вушні сережки⁴⁸⁹⁹, нашійні й нагрудні ширі⁴⁹⁰⁰ та штучні⁴⁹⁰¹ (неправдиві) корали, перли, гранати⁴⁹⁰², смальта⁴⁹⁰³, венеційське монисто⁴⁹⁰⁴, пацьорки скляні дуги⁴⁹⁰⁵ або недуги⁴⁹⁰⁶, намисто з дукачами⁴⁹⁰⁷, хрестиками тощо та обручки (персні) весільні⁴⁹⁰⁸. А до обрядового, головним чином весільного комплексу народної ноші, подільські українці додавали ще й спеціальні весільні оздоби (головні⁴⁹⁰⁹, нагрудні тощо). Регіональною ознакою місцевих святкових та весільних костюмів було використання бісерних нашійних⁴⁹¹⁰ і нагрудних⁴⁹¹¹ прикрас, котрі полюбляли в усіх локальних зонах Поділля дівчата й жінки, а на Буковинському Поділлі та в наддністрянських районах Західного Поділля подекуди ще й парубки і чоловіки⁴⁹¹². Спільними чоловічими оздобами були весільні віночки на головні убори, весільні обручки (вінчальні персні), ткані китайки й штучні квіти зі стрічок як прикраси до капелюхів, а також натільні хрестики на стрічечках⁴⁹¹³.

Поруч із оздобами селяни не уявляли повноцінного комплексу вбрання без святкових та обрядових головних уборів, які на Поділлі також поділяли на дівочі й жіночі та парубочі й чоловічі. Дівчата традиційно на свята, як і всі українки, прикрашали голови різноманітними вінками, вінкоподібними та стрічкоподібними (начільними чи у коси) уборами, а в холодну пору року поверх святкових головних уборів накидали великі хустки з тороками.

Найбільшим різноманіттям відрізнялися саме дівочі весільні убори голови. До прикладу, науковиця Г.°Стельмашук запропонувала класифікувати українські традиційні дівочі весільні головні убори за способом носіння: на начільні (вінки-обручі, масивні барвінкові вінки й підковоподібні вінки), потиличні та комбіновані⁴⁹¹⁴.

Однак, з огляду на регіональну специфіку, вважаємо за доцільне розподіляти дівочі весільні головні убори подолянок за ознакою конструктивної форми: на вінки, вінкоподібні, платові й хусткоподібні убори та прикраси до дівочих весільних вінків або у волосся. При цьому вінки та вінкоподібні убори за способом

⁴⁸⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8560.

⁴⁸⁹⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». Чорнобривці з експозиції; Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». III – 48/1–2.

⁴⁸⁹⁸ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2528/1–2.

⁴⁸⁹⁹ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст... – С. 163–168; Гаврищук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки XX ст.)...

⁴⁹⁰⁰ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 969; Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 120; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4156; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1022, 1023.

⁴⁹⁰¹ Там само. Т – 227; Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 86; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7630.

⁴⁹⁰² Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 437.

⁴⁹⁰³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1088.

⁴⁹⁰⁴ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10006.

⁴⁹⁰⁵ Там само. III – 4048; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 4712 (2).

⁴⁹⁰⁶ Фонди ВОКМ. Група «дерево, камінь». ДК – 1230; Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 87.

⁴⁹⁰⁷ Там само. С – 183; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237.

⁴⁹⁰⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16347.

⁴⁹⁰⁹ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 29; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 972.

⁴⁹¹⁰ Там само. Т – 844; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 680; Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 21; Фонди ЧОКМ. Гердан стрічковий з рослинним орнаментом з експозиції; група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5170, 5171, 5174.

⁴⁹¹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2866; Фонди МХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22273, 22294; Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 113; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4517, 4521, 4522.

⁴⁹¹² Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 31, 34.

⁴⁹¹³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 9509.

⁴⁹¹⁴ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 202, 204, 206.

носіння могли бути начільними, потиличними (напотилічними) або комбінованими. Останні поєднували у собі ознаки начільних і потиличних уборів.

Подільські дівочі весільні вінки за формою поділялися на вінки-шнури та площинні. У свою чергу серед вінків-шнурів й площинних вінків за способом виготовлення виокремлювали: виті (зв'язані), плетені (сплетені) та шиті (зшиті) вінки. Виті (зв'язані) вінки робили із зілля (барвінку, батіжків хмелю, безсмертника, василька, любистку, м'яти, рути, шавлії й інших лікарських рослин) або з воску, лою та парафіну. Плетені (сплетені) вінки були із зілля, польових (волошки, маку, ромашки) та інших квітів (мальви, рожі (ружі)) й ягід (вишні, горобини, калини). Шиті (зшиті) вінки створювали за рахунок зшивання між собою квітів із зілля, паперу, стрічок, стружки або тканини. До вінків чіпляли стрічки (бинди, ленти, лянти, стьонжки) різнокольорові (в т. ч. золотисті або сріблясті) парчеві або шовкові, без оздоблення або декоровані вишитими квітковими узорами (нитками чи бісером), ткані з кольоровими орнаментами.

Вінкоподібні дівочі весільні головні убори мали вигляд обруча зі стрічки («квітки», заушники (навушники, наушники, навушниця, підвушники, позаушники)), тканини (згардочка з волочкою), картону (вінок-обруч), лубу, пасма конопель чи льону або соломки, сплетених у косу, солом'яної стрічки; корони або циліндра з картону («вінок», «капелюшиння», «карабуля», «коробка» – комбіновані убори) та або з лубу («коди» («кода», «кодина»)) – комбінований убір); шапочки з оксамиту або каптура (капелюшка). Названі основи вінкоподібних уборів наречених оздоблювали квітами з паперу, намистин, бісеру і стрічок, герданами, гудзиками, дзеркальцями, лелітками, монетами, намистинами, пір'ям, різнокольоровими кульками з вовни, травою ковили тощо. Вінкоподібні убори подолянок доповнювали барвінковим вінком.

Практично у всіх куточках Поділля платові й хусткоподібні дівочі весільні убори голови використовувалися на весіллі під час обряду «покривання молодої» (окрім вельона). Серед платових варто виокремити дівочі весільні убори, якими покривали голову нареченої після знімання весільного убору (гимбер (імбер, імбер), рантух (рантушок), серпанок), та вельон (велін, велян, вильон – фата весільна) як додатковий пізніший весільний головний убір⁴⁹¹⁵.

Наприклад, у с. Маньківка Бершадського р-ну та селах Перепільчинці й Рахни-Лісові Шаргородського р-ну Вінницької обл. головний убір білого кольору, яким покривали молоду, мав назву «гимбер» («імбер», «імбер»). У селах Левків і Соколівка Крижопільського р-ну, що на Вінниччині, весільний головний убір білого кольору з домотканого полотна називали «рантухом» («рантушком»). В інших куточках Поділля головний убір із тонкого прозорого домотканого полотна білого кольору, котрим покривали наречену, носив назву «серпанок». Хоча водночас «серпанком» у смт Брацлав та с. Годіївка Тростянецького р-ну Вінницької обл. називали безпосередньо фату⁴⁹¹⁶.

На початку ХХ ст. на Поділлі, крім вінка, спорадично набув поширення такий весільний головний убір, як вельон (велін, селян, вильон). Моду на нього українки перейняли із Західної Європи, одягали спочатку у містах, згодом – і в приміських селах. Широкого використання цей головний убір набув вже у 40-х роках ХХ ст. Хоча в багатьох селах траплялося побутування і вінка, і вельона або їх поєднання. Також були приклади, коли традиційний вінок наречена одягала в суботу, а вельон – у неділю. Проте згодом став іншим як традиційний вінок, так і спосіб компонування його з вельоном. Зокрема, у 1925–1930 рр. на Тернопіллі одночасно із барвінковим вінком застосовувався вінок із зелених гілочок мирту, який доповнював вельон⁴⁹¹⁷.

До подільських хусткоподібних належали дівочі весільні головні убори, якими молодій у день весілля жінки пов'язували голову («нафрама», «рубок» тощо). Зокрема, найбільш поширеним таким убором на Поділлі була «нафрама» («нафрамиця»). А в с. Хоменки Шаргородського р-ну Вінницької обл., що на Східному Поділлі, хустка, котрою покривали наречену, називалася «рубок» («рубочок»)⁴⁹¹⁸.

Застосовувались на Поділлі також прикраси до дівочих весільних вінків або у волосся із фарбованого пір'я чи штучних квітів під регіональними й локальними назвами «затикані кучері», «качурині кучері», «квіточка», «кучері», фавори та ін.

Обов'язковою складовою частиною дівочого весільного головного убору другої половини ХІХ – початку ХХ ст. був барвінковий вінок, як і по всій території України. Регіональною ознакою таких вінків була їх форма й відповідні способи носіння: перший – барвінкові вінки плоскої форми одягали під головний весільний убір; другий – барвінкові вінки об'ємної форми вбирали поверх весільного убору голови (так

⁴⁹¹⁵ Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 220.

⁴⁹¹⁶ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ – ХХ ст... – С. 188–193; Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 853–854.

⁴⁹¹⁷ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 210.

⁴⁹¹⁸ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ – ХХ ст... – С. 188–193; Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 853–854.

звані масивні вінки)⁴⁹¹⁹. Плоскі барвінкові вінки могли мати вигляд маленького віночка або довгої гірлянди. Для виготовлення маленьких плоских віночків листочки барвінку нашивали в один, два або три ряди на стрічку червоного кольору чи на вербову кору. Зверху їх часто покривали золотистою фарбою або позліткою (позолотою, «шумихою» – тонкі пластинки фольги), а тому в народі йменували «золотими вінцями»⁴⁹²⁰. Такі барвінкові віночки дівчата одягали під квітковий, восковий, лойовий чи парафіновий вінок або вінок зі стружки⁴⁹²¹. В свою чергу «довгі» барвінкові вінки плели з барвінку у вигляді гірлянди (довгої петлі) та вдягали їх разом із витими або плетеними вінками з живих або штучних квітів і стружки⁴⁹²². Для створення об'ємних (масивних) барвінкових вінків барвінок нашивали на обручик із соломки або зі складеної в декілька разів стрічки, всередину яких ставили дерев'яне лико для міцності⁴⁹²³. У масивних вінках листочки викладали за принципом рибної луски, але їх могли не нашивати, а склеювати медом і соком часнику. У переважній більшості об'ємні барвінкові вінки покривали позліткою, а тому їх ще називали «золотими»⁴⁹²⁴.

Усі заміжні українські жінки, в тому числі й подолянки, мали за давнім східнослов'янським звичаєм повсякчас ходити лише з покритою головою. Тому традиційно подільські молодичі, жінки середнього та літнього віку на свята вбирали на зібране під очіпки волосся ткани, часто декоровані вишивкою намітки⁴⁹²⁵. Регіонально намітки, залежно від типу оздоблення та наявності додаткових елементів, мали ще й назви «намітка-убрус» («убрус», «обрус»), «рантух» («рантушина», «рантушок»), «перемітка»⁴⁹²⁶, «рубок» («рубочок»), «рушник»⁴⁹²⁷, «рушник-перемітка»⁴⁹²⁸ тощо.

Пізніше домоткані намітки були витіснені різнобарвними крамними хустками⁴⁹²⁹. Ця тенденція була характерна для всієї території сучасної України. Найчастіше великі вовняні квітчасті хустки з тороками подільські жінки одягали зверху на бавовняні або полотняні хустинки, щоб не забруднювати перші. Оскільки фарбовані вовняні фабричні хустки селяни практично ніколи не прали, щоб вони не линяли й довше слугували, то зберігали у спеціальних полотняних торбинках⁴⁹³⁰.

Ще однією регіональною особливістю українок Поділля було використання для утримання волосся під рушникоподібними й хусткоподібними головними виробами обручеподібних уборів під місцевими локальними назвами валок (кичка)⁴⁹³¹, кибалка (кибалочка) та кічка (кичка)⁴⁹³², які виготовлялися з різних типів матеріалів.

Натомість парубки й чоловіки Поділля у святкові дні вбирали на голову в теплі пори року традиційні українські солом'яні (брилі)⁴⁹³³, суконні, повстяні або фетрові⁴⁹³⁴ капелюхи, а пізніше – картузи й кашкети. Варто наголосити, що регіональною ознакою святкових капелюхів подолян було обов'язкове їх прикрашання стрічками або герданами⁴⁹³⁵, пір'ям качура, павича чи півня, ковилою, дзеркальцями й квітами (живими, паперовими⁴⁹³⁶, волічковими, бісерними) або вовняними круглими помпонами, квітами й тканими стрічками (китайками). Взимку подільські парубки носили, як і всі сільські українці, шапки із сивих⁴⁹³⁷ смушків (з овчини)⁴⁹³⁸ із заломленням їх набік або назад, аналогічно чоловіки – шапки з чорних⁴⁹³⁹

⁴⁹¹⁹ Там само. – С. 850–859; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 196–203.

⁴⁹²⁰ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля... – С. 180, 182–183, 190; Кожолянко^о Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 150; Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі... – С. 133–141; Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу. КВ – 14–15.

⁴⁹²¹ Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу. КВ – 14–15; Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (XIX–XX ст.)... – С. 129.

⁴⁹²² Там само. – С. 129; Косміна О. Традиційне вбрання українців... – С. 72.

⁴⁹²³ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 204.

⁴⁹²⁴ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 191, 194.

⁴⁹²⁵ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 523, 12449.

⁴⁹²⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 970, 1082, 1429, 1498.

⁴⁹²⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1628.

⁴⁹²⁸ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1208.

⁴⁹²⁹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 3690; Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4899; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1082, 2411, 2742; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 264, 1655; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т^о – 1850, 2993.

⁴⁹³⁰ Там само. Т – 3560.

⁴⁹³¹ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 287, 289.

⁴⁹³² Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1577; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Без номера.

⁴⁹³³ Там само. Група «дерево, камінь». ДК – 528; Фонди ЖОКМ. Група «шкіра-кістка». Ш/К – 267; Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/111; Фонди ОДКМ. Група «побутові речі». Б – 3464; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 382, 1118; Фонди ХОКМ. Група «дерево». Др – 177.

⁴⁹³⁴ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 36.

⁴⁹³⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1118.

⁴⁹³⁶ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 6, 63.

⁴⁹³⁷ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2973.

⁴⁹³⁸ Там само. Т – 2973.

⁴⁹³⁹ Там само. Т – 1394.

смушків та зодягали їх на голову без заломлень. У свою чергу наречені досліджуваного історико-етнографічного регіону оздоблювали весільні капелюхи⁴⁹⁴⁰ або шапки⁴⁹⁴¹ барвінковими вінками, букетиками з барвінком або просто квіткою, а кашкети – тільки квіткою.

Серед доповнень до одягу, для гармонійного завершення традиційних комплексів вбрання, подолянки теж використовували плетені солом'яні й лозяні кошики та кошики-сумки, з котрими ходили на ярмарки⁴⁹⁴². Так, відомо, що з 1000 менших і більших ярмарків, які відбувалися на території середніх і великих українських міст у складі Російської імперії на Поділлі, найважливішими вважалися ярмарки в Ярмолинцях (Петропавлівський)⁴⁹⁴³ та в Балті (Троїцький)⁴⁹⁴⁴. Натомість на Буковинському й Західному Поділлі, які тоді перебували під владою Австро-Угорської імперії, великі й малі ярмарки існували по різних подільських містах і містечках⁴⁹⁴⁵. На ярмарках, які проходили переважно під храмові свята або святочні сезони, селяни купували ті речі, котрі не могли виготовити самотужки. До прикладу, одяг (найчастіше верхній), прикраси, взуття, головні убори (у тому числі жіночі барвисті хустки), знаряддя, посуд, їжу (особливо сіль) тощо⁴⁹⁴⁶. Водночас ярмарки носили суспільно-економічний і певною мірою культурно-просвітницький характер, сприяли обміну інформації, знань і традицій серед людей з сусідніх та дальших околиць, а ще формуванню родинно-товариських зв'язків⁴⁹⁴⁷. Варто підкреслити, що на ярмарки селяни до світанку йшли пішки або їхали на возах, як на велике свято, адже були обов'язково одягнені в традиційні святкові костюми. Оскільки ярмаркові торги тривали по кілька днів і супроводжувалися народними жартами, забавами, іграми, співами та танцями, тому кожен ярмарок ставав ще й місцем для розваг місцевих і зайшлих селян, зокрема троїстою музикою, грою кобзарів, лірників та мандрівних артистів⁴⁹⁴⁸.

Регіонально на свята й в обрядові дні подільські українки як доповнення до одягу носили в руках невеликі за розмірами та вишиті переважно у кутиках хустинки⁴⁹⁴⁹.

Доповненнями загальноукраїнського типу до святкового чоловічого костюма Поділля можна назвати шкіряну торбину для губки, кресала, крем'я, курильного приладдя й ножа (калита)⁴⁹⁵⁰ та гаманець, який чіпляли до пояса (калитка)⁴⁹⁵¹.

Безпосередньо регіональною рисою доповнень до святкових костюмів подолян чоловічого роду також вважалися вишиті хустинки, які вони тримали в руках чи закладали за пояс⁴⁹⁵². А доповнюючими одяговими елементами на подільському весіллі, котрі виконували ще й оберегову роль, були вишиті рушники для перев'язування рук нареченим⁴⁹⁵³.

Спільною ознакою дитячих народних строїв, як українських, у т. ч. й на Поділлі, було їх пряме відображення практично усіх головних одягових компонентів традиційного дорослого вбрання відповідної статі, але в менших розмірах. Кожний елемент дитячої одіжі повторював різновиди крою й декорування, орнаментальні мотиви, способи носіння та формування в цілісні комплекси ноші дорослих.

Зрозуміло, що головним елементом дитячого одягу була натільна довга сорочка з домотканого полотна⁴⁹⁵⁴. Щодо усіх інших одягових складових, то вони виконували роль конкретних частин народної ноші лише з певного віку дитини. Зокрема, дітей до трьох – п'яти років, незалежно від статі, вбирали тільки

---

⁴⁹⁴⁰ Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 73; Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД° – 11/111.

⁴⁹⁴¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2973.

⁴⁹⁴² Фонди ННЛЕ КІНУ. Книга вступу. КВ – 472, 720.

⁴⁹⁴³ Приходько О. Прадід Ілія. Родинна хроніка з життя подільського духівництва минулого століття... – С. 2.

⁴⁹⁴⁴ Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.... – С. 133–135 : іл.

⁴⁹⁴⁵ Ярмарок [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ярмарок>. 30.04.2018. – Назва з екрану.

⁴⁹⁴⁶ Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст... – С. 133–135; Приходько О. Прадід Ілія. Родинна хроніка з життя подільського духівництва минулого століття. Ч. 1. ... – С. 2.

⁴⁹⁴⁷ Ярмарок...

⁴⁹⁴⁸ Історія ярмарку [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://yarmarok.in.ua/ярмарок/історія-ярмарку>. 30.04.2018. – Назва з екрану.

⁴⁹⁴⁹ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 27, 34; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 9, 12, 13; Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.; Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 77; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1100, 1103, 1106.

⁴⁹⁵⁰ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–400; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83.

⁴⁹⁵¹ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 80.

⁴⁹⁵² Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1100, 1103, 1106.

⁴⁹⁵³ Записала Іваневич Л. 12 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни, 1924 р. н.

⁴⁹⁵⁴ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 48, 104–105; Гурошева Наталя. Традиційний український дитячий одяг... – С. 79; Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 673.

у сорочки⁴⁹⁵⁵ (мається на увазі в теплу пору року чи за теплої погоди) та підперізували поясами чи мотузками⁴⁹⁵⁶. Крім сорочок й поясів, народний стрій хлопчиків та дівчаток зачасти включав і шапочки-чепчики, котрі тільки наприкінці ХІХ ст. іноді вже розрізнялись за кроєм. У холодну пору року чи прохолодну погоду костюм дитини, яка вмiла самостійно ходити, доповнювався будь-якою теплою одежиною без статевих відмінностей. Починали розрізняти дівчачий і хлопчачий дитячий костюм лише у дітей трьох- – шестирічного віку, залежно від місцевих традицій. Тобто у зазначеному віці діток вже зодягали у відповідний статі поясний, плечовий і верхній одяг, головні убори, прикраси, доповнення до одягу тощо. Щодо взуття, то щодня діти ходили босоніж, а на свята в холодну пору зрідка взуvalи чобітки, бо якщо дитяче взуття було присутнє в родині, то зачасти воно було одне на всіх діток та передавалося від старших молодшим діткам. Повсякденний дитячий одяг перешивали зі старих дорослих речей або ним слугувало вбрання старших сестер чи братів, а новий одяг, як для дітей, так і для підлітків, справляли переважно до великих празників – Різдва, Великодня, храмового свята та ін.⁴⁹⁵⁷ Варто наголосити, що вік 13–15 років у селян вважався орієнтовною межею поділу між вживанням чисто дитячої та молодіжної⁴⁹⁵⁸ ноші, що найбільше виобразилося на головних уборах.

Таким чином, дослідження проблематики народного вбрання корінного населення історико-етнографічного регіону Поділля в цілому та усіх його локальних зон зокрема дало можливість прослідкувати й з'ясувати спільні стійкі загальнонаціональні риси буденного, святкового й обрядового строїв подолян. У свою чергу комплексне використання основних методологічних парадигм і загальнонаукових, специфічно історичних та міждисциплінарних методів пізнання також допомогли сформувати чітке уявлення щодо характерних регіональних ознак та відмін традиційної ноші подільських українців і, внаслідок цього, відкрити, зрозуміти й пояснити сутність фундаментальних основ єдності нашого народу, глибинних витоків його етносу та його культурних взаємовпливів.

5.2. Специфічні субрегіональні та локально-зональні композиційні методи створення українських селянських комплексів буденного, святкового й обрядового вбрання Буковинського Поділля

Композиційні методи формування традиційних комплексів буденного, святкового й обрядового строїв Буковинського Поділля у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. мали свої специфічні локальні та вузьколокальні ознаки, які залежали від статі й віку носія та певною мірою від сезонності. Варто підкреслити, що святкові та обрядові, насамперед весільні костюми буковиноподільських українців, вирізнялися своєрідним багатством декору та яскравим колоритом, особливо це стосується жителів Заставнівського району⁴⁹⁵⁹. Натомість народні ансамблі українських селян подільської (північної) частини Хотинського району характеризувалися значно меншою кількістю оздоблення, але у тих же барвистих кольорах⁴⁹⁶⁰.

Буденна народна ноша буковинських подолян у теплу пору року складалася з натільного й поясного одягу, поясів, головних уборів і прикрас (зачасти оберегових), подекуди плечового одягу, взуття та доповнень до одягу. Так, дівчата й жінки середнього та похилого віку на щодень зодягали сорочки з підточкою з грубішого полотна без вишивки або з незначним вмістом оздоблення, найчастіше тунікоподібного крою, а пізніше й сорочки на кокетці⁴⁹⁶¹ чи поношені святкові безуставкові або уставкові сорочки. В свою чергу парубки й чоловіки середнього та похилого віку носили навипуск тунікоподібні сорочки довжиною до колін, також мало вишиті (вузькою циркою або мережкою довкола пазушного розрізу, часто по краях рукавів і подолу) чи без декору взагалі, а з початком ХХ ст. – ще й сорочки з

⁴⁹⁵⁵ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Залішки свято врожаю...

⁴⁹⁵⁶ Головацкий Я. Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – СПб., 1877. – С. 48 с илл.; Кайндль Р. Приповідки буковинських руснаків та гуцулів / Р. Кайндль // Етнографічний збірник. – Львів, 1896. – Т. V. – С. 158.

⁴⁹⁵⁷ Гурошева Н. Традиційний український дитячий одяг... – С. 81–82.

⁴⁹⁵⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 2056.

⁴⁹⁵⁹ Там само. ОДВ – 35–134, 259–261, 275, 327–333, 683–685, 962–973, 1051–1095, 1182, 1275, 1364–1370, 1493–1578, 1628–1650, 1695, 1974; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027, 2036, 4141–4156, 4161–4164, 4270, 4277, 4585–4587, 5166–5174, 7333–8837, 10855; група «тканини». Т – 77–79, 136–262, 509, 573, 657, 881, 886. Реконструкція жіночого й чоловічого святкових костюмів з етнографічної експозиції; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11, 31, 55, 56, 63, 77, 78, 101, 129, 148, 403, 1103, 1192, 1207, 1208, 1216, 1232, 1244, 1407.

⁴⁹⁶⁰ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 3, 12, 65, 110, 126, 127, 129, 130, 132. Реконструкція жіночого святкового костюма з етнографічної експозиції.

⁴⁹⁶¹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 28088.

кокеткою, значно коротші довжиною, ніж перегинкові⁴⁹⁶².

Як повсякденну стегонову одіж дівчата й жінки використовували ткани вовняні одно- та двошарові (вужчий плат – попередниця та ширший – задня частина виробу) запаски, одношарові обгортки – прості горбатки (горботки)⁴⁹⁶³ або зшиті полотняні⁴⁹⁶⁴ спідниці (у вигляді окремої підгички), а згодом – з фабричних тканин спідниці у складки або зборки та запаски-фартухи. Варто зазначити, що запаска побутовала як самостійний вид стегового одягу або ж слугувала додатковим поясним компонентом до горботки. Починаючи з кінця 10-х рр. ХХ ст., попередницю запаски поступово замінювали фартухом з тканини⁴⁹⁶⁵. Натомість у парубків та чоловіків роль поясного вбрання виконували полотняні гатки, портяниці або сподні⁴⁹⁶⁶ «до очкура»⁴⁹⁶⁷ (Заставнівський⁴⁹⁶⁸ р-н, с. Клішківці⁴⁹⁶⁹, Хотинський⁴⁹⁷⁰ р-н) чи «до паска»⁴⁹⁷¹ (Заставнівський⁴⁹⁷² і Хотинський⁴⁹⁷³ р-ни). У прохолодніші літні дні буковиноподільські українці вбирали хутряні безрукавки – кептарі й мунтяни⁴⁹⁷⁴, а в Хотинському районі іноді й камізельки з крамних матеріалів. Не обходився повсякденний комплекс убрання й без поясів (тканих вузьких баюроків і крайок⁴⁹⁷⁵ та широких поясів (крайок)⁴⁹⁷⁶, чоловічих шкіряних вузьких поясів і ременів). До речі, жінки спочатку пов'язували на горботку широку крайку, поверх неї вузький баюрок, а тоді аж прив'язували попередницю запаски або пізніше – фартух. Чоловіки у будні опоясувалися зазвичай широкими крайками поверх сорочки на випуск⁴⁹⁷⁷.

На щодень жінки Буковинського Поділля скручували довге волосся, укладаючи його вгорі під маленьку шапочку – фес⁴⁹⁷⁸ або під конусоподібну керпу (кирпу), м'який очіпок (чепець). Зверху могли зодягати перемітки з незначною кількістю декору⁴⁹⁷⁹ (більш вишиті рушникopodobні убори вважалися святковими), а з кінця ХІХ ст. – різноманітні хустки (фустки)⁴⁹⁸⁰. Під назвою «кирпа» серед буковиноподільських жінок та жінок передгірної зони Буковини мала поширення зачіска, яку робили в суботу ввечері та носили незмінно впродовж тижня. Так, помите й розчесане волосся жінки розділяли проборою на двоє та плели дві коси, починаючи від висків з боків голови. Потім сплетені коси вкладали на голову навколо скрученої в трубочку маленької хустинки, кінці котрої повинні були звисати позаду голови. А під час формування «кирпи» кінці хустини підіймали й зав'язували разом із укладеними косами, які закріплювали за допомогою шпильок – шпанглів (шпандлів)⁴⁹⁸¹.

Головними буденними уборами у дівчат слугували волічкові упліти (волічки, уплітки), машки (банти зі стрічки у коси) та стрічки, які вплітали у дві, чотири або більше кісок. Носили буковинські подолянки й начільні стрічки (стенжки, стьожки, стьонжки), за які зліва затикали живі квіти (найчастіше айстри), а праворуч вив'язували зі стрічки «машки»⁴⁹⁸².

У свою чергу парубки й чоловіки середнього віку в селах північної частини Хотинського району здебільшого носили зачіску «під макітру» («під горшок», «кругла» стрижка). А в селах Заставнівського району хлопці й молоді чоловіки мали коротку стрижку. Водночас у літніх чоловіків Буковинського Поділля продовжувала побутовати й зачіска з довгим волоссям, яке спадало довкола голови, відкриваючи

---

⁴⁹⁶² Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 292; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 189; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 79–80.

⁴⁹⁶³ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 967.

⁴⁹⁶⁴ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

⁴⁹⁶⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1573.

⁴⁹⁶⁶ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027.

⁴⁹⁶⁷ Там само. III – 4151, 4585, 8087/2, 10431, 16825, 17547; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 56.

⁴⁹⁶⁸ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 4151, 4585, 8087/2, 10431, 16825, 17547; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 56.

⁴⁹⁶⁹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 700.

⁴⁹⁷⁰ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10855.

⁴⁹⁷¹ Там само. Група «тканини». Т – 509; Там само. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16345.

⁴⁹⁷² Там само. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16345.

⁴⁹⁷³ Там само. Група «тканини». Т – 509.

⁴⁹⁷⁴ Там само. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7294; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття».

ОДВ^о – 40, 1004.

⁴⁹⁷⁵ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 583.

⁴⁹⁷⁶ Там само. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 16824.

⁴⁹⁷⁷ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–379; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 58–59; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... 1996. – С. 83.

⁴⁹⁷⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1140.

⁴⁹⁷⁹ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 284.

⁴⁹⁸⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁴⁹⁸¹ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 60.

⁴⁹⁸² Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

ззаду шию, а спереду над очима було рівно стяте⁴⁹⁸³. Не рідко чоловіки носили й невеликі підстрижені надгубні вуса, трошки спущені до кутів рота, а літнє чоловіче населення – іноді й борода⁴⁹⁸⁴. З-поміж головних уборів місцеві парубки й чоловіки використовували солом'яні⁴⁹⁸⁵ й фетрові капелюхи (парубоцькі брили й капелюхи були декоровані стрічками, пір'ям качура, павича чи півня)⁴⁹⁸⁶.

Щодо взуття, то влітку, в будні, як і всі подоляни, селяни Буковинського Поділля ще часто ходили босі, а взувалися здебільшого під час польових робіт (у косовицю, гребовицю й жнива)⁴⁹⁸⁷. У їх вжитку були дерев'яні довбанці⁴⁹⁸⁸ (дерев'янки, довбанки⁴⁹⁸⁹), плетені солом'янци на дерев'яній підшві⁴⁹⁹⁰ (солом'янки) та шкіряні постоли (морщенки або морщениці з металевими капслями), під які на ноги намотували онучі⁴⁹⁹¹.

З існуючого розмаїття прикрас у повсякдень дівчата й молодіці чіпляли когутки (сережки), натільні хрестики й одну-дві низки коралового намиста як насамперед оберегові оздоби або ще дуте скляне намисто чи вузьку стрічку бісерних герданів, натомість парубки та молоді чоловіки – лише натільні хрестики. Іноді жінки та чоловіки похилого віку практично відмовлялися від прикрас, лише літні жінки могли носити незначну кількість намиста переважно темних відтінків. Використовували буковиноподільські українці й такі доповнення до одягу, як буденні вовняні бесаги, тайстри, торби, а чоловіче населення кріпило до вузького шкіряного пояса або носило в калиті⁴⁹⁹² губку, кресало, кремій, курильне приладдя й ніж. Також селяни мали у вжитку калитку або карманець для грошей⁴⁹⁹³.

Восени й навесні повсякденний стрій доповнювався демісезонним верхнім одягом, а взимку – хутряними виробами та відповідними головними уборами й взуттям. Серед осінньо-весняного станового одягу подільських буковинців побутували малооздоблені сукняні байбараки, короткополі сардаки⁴⁹⁹⁴ й довгополі сердаки, сірійки (довші кафтани, кафтани-сірійки або коротші сірійки⁴⁹⁹⁵ типу півпальто), а^оз-поміж^озимового – кожухи, простішого декорування та довгополі або короткополі хутрянні плечові безрукавки (кожушки, кожушини) чи станові вироби з рукавами (кептарі рукаві, кожушанки) та ін. Крім того, чоловіки у холодну пору року вбирали поверх портяниць сезонні штани – сукняні білі або чорні гачі, шкіряні мишини (мішини), пошиті хутром усередину. Роль додаткових сезонних головних уборів у дівчат і жінок виконували різноманітні, в т. ч. й тепліші, хустки, а в парубків і чоловіків – шапки (високі конусоподібні або циліндричні кучми тощо)⁴⁹⁹⁶. Знову ж таки, парубоцькі шапки, на відміну від чоловічих, були не чорних, а сивих кольорів та носилися заломленими набік або назад. Крім того, у вжитку літніх чоловіків були й шапки округлої форми з суконним верхом і хутряним бортом. В осінньо-весняний період місцеві подоляни ходили у звичайних чоботах (зачасти рантових або чижмах з лубами (чоловічі рантові чоботи з твердими халявами)) або чоботах на пряму колодку (взувалися як на праву, так і на ліву ногу), а в зимовий – поверх чобіг зодягали солом'яні постоли. Додатково на ноги селяни намотували полотняні й суконні онучі (ванучі), які зав'язували мотузками (волоками), а у взуття клали устілки (вустілки) з соломи, щоб було тепліше⁴⁹⁹⁷.

Святковий комплекс дівочого та жіночого народного костюма на Буковинському Поділлі складався передусім із додільної вишитої сорочки-морщанки (морщенки), тунікоподібної сорочки (згодом

⁴⁹⁸³ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 59; Матейко К. Український народний одяг... – С. 182.

⁴⁹⁸⁴ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 412; Стельмащук Г. Українські народні головні убори... – С. 100–101; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 111; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст.... – С. 187–188.

⁴⁹⁸⁵ Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 120, 121.

⁴⁹⁸⁶ Кожоляно Г. Етнографія Буковини.... – С. 303–304; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 190; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83.

⁴⁹⁸⁷ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 419.

⁴⁹⁸⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 122.

⁴⁹⁸⁹ Кожоляно Г. Етнографія Буковини.... – С. 304; Його ж. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 52–63.

⁴⁹⁹⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 122.

⁴⁹⁹¹ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–400.

⁴⁹⁹² Там само. – С. 377–378; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185.

⁴⁹⁹³ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–400; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83.

⁴⁹⁹⁴ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 51, 1488.

⁴⁹⁹⁵ Там само. ОДВ – 53.

⁴⁹⁹⁶ Фонди ЧОКМ. Реконструкція чоловічого зимового костюма з етнографічної експозиції.

⁴⁹⁹⁷ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 379–400; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 83.

хлоп'янки) або сорочки на кокетці (переважно Хотинський р-н) із тонкого домотканого полотна, тканих вовняних двоплатової запаски чи одноплатової «багацької» горботки (так званої горботки-трикольорки (горбатка, обгортка або опинка – чорна тканина вовняна з рослинним орнаментом на трьохкольорових полах⁴⁹⁹⁸ – с. Вербівці⁴⁹⁹⁸, Заставнівський р-н)) або опинки⁴⁹⁹⁹ й фартуха (запаски), а також обов'язково широкого пояса-крайки (окрайки), закріпленого на талії вузьким саморобним поясом – баюрком (баярком), пізніше подекуди траплялися крайки, плетені з бісеру. З кінця ХІХ ст. незшитий стегновий одяг почали поступово замінити спідниці різної конструкції з вовняних і бавовняних тканин, переважно чорного кольору, закладені у складки або зборки (з горизонтальними смугами ручного мережива чи декоративної тасьми по долу і двома широкими тканими стрічками («спускачами») з боків, розшитих бісером). Дівчата полюбили розпашні фоти (фати) з більш тонких фабричних тканин (наприклад, фота з тонкововняної чорної тканини з фіолетовими широкими та білими вузькими смугами по низу й з одного боку, а також часто з тороками внизу⁵⁰⁰⁰). Разом із фотом нерідко зодягали підфоту – обгортку у вигляді білої фабричної тканини з тканим геометричним орнаментом і тороками по низу (с. Мосорівка, Заставнівський р-н⁵⁰⁰¹). А замість запаски до фоти по боках підтикали під пояс одну або дві, складені у декілька (зачасти у чотири) разів, хустки (турпани з китицями, фусти⁵⁰⁰²). Характерними локальними рисами святкового натільного одягу буковинських подолянок було його багате й колоритне оздоблення. Насамперед неповторною архаїчною низинковою вишивкою виділялися безуставкові й частіше уставкові морщенки з тридільною композицією орнаментальних мотивів на рукавах. Переважаючі стрічкоподібні зори на порукав'ї розміщувалися найчастіше деревоподібними (стовп-вазонками⁵⁰⁰³) або скісними смугами, рідше – вертикальними або горизонтальними смугами⁵⁰⁰⁴. Вузьколокально найбільше такі сорочки траплялися в селах Заставнівського району, меншою мірою – в північній частині Хотинського. Як плечовий одяг селянки використовували здебільшого безрукавки хутра – довгополі кептарі⁵⁰⁰⁵ (киптарі)⁵⁰⁰⁶, короткополі кептарці (кептарики) або подекуди мінтяни⁵⁰⁰⁷ (мунтяни чи цурканки⁵⁰⁰⁸ (гуцуляки)⁵⁰⁰⁹, оздоблені хутром тхора (Заставнівський р-н)) та подекуди безрукавки з тканини – камізьки (Хотинський р-н)⁵⁰¹⁰. Нагрудний одяг з рукавами в досліджуваній період часу місцеві подолянки не зодягали. Верхнім святковим одягом слугували сукняні манти⁵⁰¹¹ (мантини; манта біла, обшита шнуром та вовняними нитками – с. Рашків⁵⁰¹², Хотинський⁵⁰¹³ р-н; манта коричнева з чотирикутним коміром, декорована синім шнуром і зелено-червоною аплікацією з тканини, – сс. Орестівка⁵⁰¹⁴, Чепоноси⁵⁰¹⁵ Хотинський р-н), опанчі, сердаки та хутрянні кожухи (нагольні білі довгополі, з відрізною талією й призбираною спинкою і боками⁵⁰¹⁶, або середньої довжини, з відрізною талією й розширеними фалдами у боках, але з не призбираною спинкою⁵⁰¹⁷), щедро декоровані вишивкою й нашивними прикрасами (аплікаціями, шнурками та ін.). Подекуди в холодну пору зодягали хутрянні короткополі кептарі-рукаві⁵⁰¹⁸, кожушанки, кожушки (куці кожушки), кушини (спендзарі)⁵⁰¹⁹ або мінтяни (мунтяни) з довгими рукавами⁵⁰²⁰.

⁴⁹⁹⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7717.

⁴⁹⁹⁹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁵⁰⁰⁰ Фонди ЧОКМ. Група «тканини». Т – 876.

⁵⁰⁰¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1094.

⁵⁰⁰² Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 69–70.

⁵⁰⁰³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 975, 994, 1076, 1182; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 83–84.

⁵⁰⁰⁴ Там само. – С. 83–84; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 19, 190–311; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 61–69; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 41, 684, 686, 957, 975, 990, 994, 1075, 1076, 1182; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2036, 4141, 4143, 7334, 7335, 7364, 7365, 7366, 7369, 8567, 8473, 16657; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 1216, 1232, 1362.

⁵⁰⁰⁵ Фонди ХІМ. Група «предмети». Кептар з етнографічної експозиції.

⁵⁰⁰⁶ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 295 : іл.

⁵⁰⁰⁷ Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». III – 48/1–2.

⁵⁰⁰⁸ Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 122; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁵⁰⁰⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 184.

⁵⁰¹⁰ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 247.

⁵⁰¹¹ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

⁵⁰¹² Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 314.

⁵⁰¹³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 10855.

⁵⁰¹⁴ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 59.

⁵⁰¹⁵ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 3.

⁵⁰¹⁶ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст... – С. 165.

⁵⁰¹⁷ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 7360.

⁵⁰¹⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁵⁰¹⁹ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 228.

⁵⁰²⁰ Фонди ЧОКМ. Реконструкція жіночого зимового костюма з етнографічної експозиції.

Святковим взуттям улітку вважалися черевики (черевички⁵⁰²¹ – с. Рукшин⁵⁰²² Хотинського р-ну; дармати), в осінньо-зимовий період – чоботи (найчастіше жовті⁵⁰²³ або іноді червоні⁵⁰²⁴ сап'янці, чорнобривці⁵⁰²⁵ чи «калавирі» (півчоботи))⁵⁰²⁶. Наприклад, жіночі святкові чорнобривці, підбиті на підошвах у два ряди дерев'яними цвяхами і на каблуках з металевими підковами, оздоблені вгорі й по низу халяви червоним шкіряним кантом і червоно-зеленими китицями зі шкіри, а по низу тисненим узором із перфорацією (с. Самушин, Заставнівський р-н)⁵⁰²⁷. Дівочим святковим елементом вбрання з початку ХХ ст. тут стають ще й в'язані або плетені, переважно вовняні, панчохи (панчохи з «гульками» – сс. Задубрівка, Погорілівка Заставнівський р-н, Буковинське Поділля)⁵⁰²⁸.

Серед прикрас поширення набули вушні ковтки і когутки⁵⁰²⁹, дівочі оздоби на голову – бісерні стьожки, гerdани стрічкові з підвісками чи без і китички скроневі, нагрудні бісерні басми і кризи, гerdани з монетами й без (гирданики), дуті дармовиси, дукати і дукачі, згардочки з бісеру й хрестиків, корали, пацьорки, салби, цятки (венеціанське скляне намисто, інкрустоване смальтою, емаллю, позолотою у вигляді вишуканого рослинного орнаменту або намисто з бісеру), френзлі, шелести (бубонці), нашійні бісерні силянки і стрічки, гerdани з дукачами, корали, намиста з дутого або недутого скла (блискавки, бранзульети, гармузи, грустали, лускавки, пацьорки) та наручні персні. Доповненням до святкового строю слугували домоткані вовняні торбини – тайстри⁵⁰³⁰ та дівочі хустинки – ширінки (ширинки)⁵⁰³¹, вишиті переважно на кутах⁵⁰³².

Найбільшим різноманіттям характеризувалися жіночі й дівочі головні убори. Важливе значення при цьому мала зачіска дівчат і жінок, що створювала гарний та естетичний зовнішній вигляд, відповідний віку, й одночасно допомагала утримувати характерні убори голови. Українські жінки Буковинського Поділля волосся не відрізали, а скручували його й укладали вузликом, часто за допомогою кички (обруча із картонної основи, обтягнутого товстими льняними нитками)⁵⁰³³. Зверху, на вузлик із волосся, зодягали шапкоподібні убори – керпу, чеpecь або фес⁵⁰³⁴. Потім голову й шию обвивали давніми рушникоподібними уборами з лляної, зрідка конопляної, тканини білого кольору або з поєднанням кольорових тканих смуг червоного, червоно-жовтого і червоно-оранжевого кольорів із поліхромною вишивкою – намітка, перемітка, рушник та рушник-перемітка. Дедалі частіше, починаючи з кінця ХІХ ст., поширювалися хусткоподібні убори, зокрема платина (невелика прямокутна хустка, переважно білого чи світло-жовтого кольору, виткана із заплочі або волічки, оздоблена смужками із зубців або дрібненькою кліткою) та різноманітні хустки (хустини, хустинки, хусточки, фустки, фуски), до прикладу: байкова хустка, баранкова хустка, вибійчана хустка, маланкова хустка, мушлінка, оксамитова хустка, платок шовковий, вишитий на

⁵⁰²¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 9021.

⁵⁰²² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 246.

⁵⁰²³ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 4276, 17037.

⁵⁰²⁴ Там само. ІІІ – 4277.

⁵⁰²⁵ Там само. Чорнобривці з експозиції; Фонди ЧОХМ. Група «шкіра». ІІІ – 48/1–2.

⁵⁰²⁶ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–399; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 229–235; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 169–170; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 66–69; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 35–134, 259–261, 275, 327–333, 683–685, 962–973, 1051–1095, 1182, 1275, 1364–1370, 1493–1578, 1628–1650, 1695, 1974; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 2027, 2036, 4141–4156, 4161–4164, 4270, 4277, 4585–4587, 5166–5174, 7333–7335, 7360–7366, 7369, 7397, 7771, 8087, 8221, 8473, 8567, 8837, 10855, 17547; група «тканини». Т – 77–79, 136–140, 251, 259, 261, 262, 509, 573, 657, 881, 886; 51; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11, 31, 55, 56, 63, 77, 78, 101, 129, 148, 403, 1103, 1192, 1207, 1208, 1216, 1232, 1244, 1407.

⁵⁰²⁷ Там само. Група «шкіра». ІІІ – 48/1–2.

⁵⁰²⁸ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1367/1,2.

⁵⁰²⁹ Фонди ЧОКМ. Акварель. Хлопець і дівчина в святковому народному одязі. С. Вікно, Заставнівський район. Худ. Д. Нарбут.

⁵⁰³⁰ Там само. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 6125; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 31, 63, 403; Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 110.

⁵⁰³¹ Фонди ЧОКМ. Акварель. Хлопець і дівчина в святковому народному одязі. С. Вікно...

⁵⁰³² Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–399; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 229–235; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 169–170; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 35–134, 259–261, 275, 327–333, 683–685, 962–973, 1051–1095, 1182, 1275, 1364–1370, 1493–1578, 1628–1650, 1695, 1974; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – ІІІ (історико-речова група)». ІІІ – 2027, 2036, 4141–4156, 4161–4164, 4270, 4277, 4585–4587, 5166–5174, 7333–7335, 7360–7366, 7369, 7397, 7771, 8087, 8221, 8473, 8567, 8837, 10855, 17547; група «тканини». Т – 77–79, 136–140, 251, 259, 261, 262, 509, 573, 657, 881, 886; 51; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11, 31, 55, 56, 63, 77, 78, 101, 129, 148, 403, 1103, 1192, 1207, 1208, 1216, 1232, 1244, 1407.

⁵⁰³³ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1577.

⁵⁰³⁴ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121; Погоріла Катерина Традиційний жіночий рушникоподібний головний убір / Катерина Погоріла // Буковинський журнал. – Чернівці, 2010 – № 3–4. – С. 235.

кутах, полотняна хустка, ряба хустка клітчаста, тернова вовняна хустка, ткани (домоткана) хустка, шалянова хустка (шаленка), штапельна хустка та інші⁵⁰³⁵.

Існували й відповідні способи пов'язування або носіння рушникоподібних та хусткоподібних жіночих головних уборів. У свою чергу рушникоподібні убори голови відрізнялися різновидами декору та допоміжними засобами, необхідними для їх укладання. Зокрема, рушник як головний убір буковинських подолянок мав вигляд прямокутного полотнища тридільного поділу з тканим візерунком на краях, які додатково вишивали поліхромними геометричними й рослинними орнаментами кольоровими нитками чи бісером. Проте в сс. Мосорівка й Самушин Заставнівського р-ну траплялися рушники з тканими й вишитими смугами лише червоного, червоно-оранжевого та червоно-жовтого поєднання барв. Рушник місцеві українські селянки пов'язували кількома способами, спільним для більшості з яких було обмотування полотнища кілька разів навколо голови так, щоб кінці убору вільно спадали: один – на плечі, а другий – на груди. Інколи, для більшої зручності укладання рушника, до країв його середньої частини пришивали дві полотняні стрічки. Для надання рушнику належної форми, під нього, на зачіску, одягали шапкоподібний убір фес (фис) у вигляді зрізаного конуса, виготовленого з картону й обтягнутого червоною тканиною. Фес фіксував необхідні контури зачіски безпосередньо під головним убором. Роль доповнювальних елементів при зав'язуванні рушника виконували квіти, покривала, стрічки, хустки та ін.⁵⁰³⁶.

Натомість перемітка одягалась на кичку й доповнювалась забором. Власне сама перемітка складалася з основи, «пальців» і «вуха». Основу виробу утворювало прямокутне домоткане біле полотнище, довжиною близько 2 м і шириною до 0,5 м. Жінки складали полотнище по ширині у вісім складок так, щоб утворювалась довга складчаста стрічка. Краї основи виробу обшивали вузькою вовняною смужкою тканини контрастного кольору, яку йменували «пальцями». А до одного вужчого кінця перемітки обов'язково пришивали складену вдвоє, окремо вишиту, домоткану орнаментовану тканину червоного кольору – «вуха». При укладанні перемітки спочатку на голову зодягалась обручеподібна кичка з картону, обтягнутого грубими лляними нитками або з валика лляної тканини, обмотаного конопляними нитками (с.°Хрещатик⁵⁰³⁷, Заставнівський р-н). Кичка застосовувалася з метою закріплення волосся, надання зачісці округлої форми та для підтримання складчастої форми перемітки. Пов'язуючи на кичку безпосередньо саму перемітку, одну з складок її основи розкладали, а утворену форму, одягали на голову, решту частини перемітки обов'язували навколо голови. Останній складовий елемент перемітки – забір (шматок домотканої орнаментованої тканини червоного кольору) – прикріплювали до кінця перемітки шпильками й розміщували на потилиці⁵⁰³⁸. Варто зауважити, що згідно з місцевими традиціями обов'язковою складовою весільного костюма вдови була перемітка з жалобною стрічкою (Заставнівський р-н)⁵⁰³⁹.

Буковинські подолянки використовували й декілька способів пов'язування хустки довкола голови, а саме: підкривання (позаду голови), під бороду або на тім'ю⁵⁰⁴⁰. Окрім того, жінки Буковинського Поділля, як і Гуцульщини, іноді носили на голові дві хустки. Зокрема, одну хустку зав'язували навколо голови, а другу – складали декілька разів докупки та зодягали поверх першої хустки таким чином, щоб вона охоплювала підборіддя знизу й зав'язувалася вузликом на тімені⁵⁰⁴¹.

На Буковинському Поділлі дівчата заплітали волосся у дві або чотири коси, а потім викладали їх на потилиці корзинкою чи калачиком. Іноді плели й більше кісок. Зверху на волосся зодягали вінки з живих та штучних квітів зі стрічками (дрібниці, кагальці, трисульки), які могли чіплятися як до вінка, так і окремо до коміра плечового чи верхнього одягу, та вінкоподібні убори у вигляді стрічки з квітами, сплетеними різнокольоровими нитками, металевими пластинками і монетами або стрічки лише з металевими прикрасами (чільце). В коси заплітали вузькі стрічки або шнурки з кольоровими вовняними кульками – волічкові уплітки (волічки). Прикрашали також волосся китичками скроневиими (різнокольоровими вовняними кульками, скріпленими металевими ланцюжками)⁵⁰⁴², а головні убори ще доповнювали «затиканими кучерями» з фарбованого в чорний колір пухнастого качинового пір'я⁵⁰⁴³. Локально й локально-зонально тут побутували особливі вінкоподібні комбіновані дівочі убори у вигляді корони або циліндра з картону, лубу чи соломи, характерні лише для Буковинського субрегіону Поділля й деяких інших куточків

⁵⁰³⁵ Іваневич Л. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–378; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – 303–304; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61–62; Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля... – С. 66.

⁵⁰³⁶ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61–62.

⁵⁰³⁷ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 1577.

⁵⁰³⁸ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61–62.

⁵⁰³⁹ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68.

⁵⁰⁴⁰ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 246; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68.

⁵⁰⁴¹ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61–62.

⁵⁰⁴² Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 228.

⁵⁰⁴³ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 295–296

Буковини. Серед них найбільшу популярність мала «капелюшиння» («капелюшиня»). В окремих буковиноподільських селах Заставнівського району, на межі з селами Верхнього Буковинського Попруття, траплялися такі убори, як «карабуля» («карабулі», «коробулі»), «коди» («кода», «кодина») й «коробка». Спільним для цих видів дівочих уборів була картонна, луб'яна («лубок») або плетена з соломі⁵⁰⁴⁴ основа, яку обтягували тканиною. Натомість відрізнялися вони матеріалами для оздоблення (ними були – гердани, монети, скляні дуті й недуті намистини, штучні квіти, ковила, стрічки тощо). Вузьколокально траплялися й дівочі прикраси на голову з бісеру, наприклад, бісерні стьожки, гердан стрічковий, гердан стрічковий з підвісками, а до капелюшиння – хвостач тощо. У холодну пору року на свята дівчата одягали на вінки яскраві хустки з китичками, тороками або френзлями⁵⁰⁴⁵.

Весільний комплекс дівочого народного костюма Буковинського Поділля також складався із додільної вишитої сорочки-морщанки, одноплатової горботки (або фоти) чи двоплатової запаски, фартуха (запаски, турпана, фусти)⁵⁰⁴⁶, широкого пояса-крайки й вузького баюрка. Нагрудним одягом слугували багато оздоблені короткі кептарі перегинкового типу або довгополі мінтяни⁵⁰⁴⁷, а верхнім – манти, опанчі, сердаки або кожухи (здебільшого білі, відрізнi в талії). Влітку наречена взувала черевики, а в холодні пори року – чоботи (сап'янці, чорнобривці чи «калавирі»). Як прикраси наречені теж полюбили вусні ковтки і когутки, нагрудні та нашійні бісерні кризи, гердани з монетами та без (гирданики), дармовиси, дукати, згардочки, корали, пацьорки, салби, цятки, шелести тощо та звичайно наручні вінчальні персні (обручки). У ролі доповнення вони застосовували домоткані вовняні тайстри та вишиті на кутах хустинки – ширінки⁵⁰⁴⁸. Молода мала ширінку тримати за один кутик у руці або закласти за пояс так, щоб її частина звисала донизу⁵⁰⁴⁹.

Весільні головні убори буковинських подолянок у своїй більшості перегукувалися із локальними рисами їх святкових уборів голови. Зокрема, тут поруч із весільними вінками зі штучних квітів і барвінку та стрічками, що чіплялися до вінка⁵⁰⁵⁰ або до коміра плечового чи верхнього одягу⁵⁰⁵¹, зустрічалися й оригінальні вінкоподібні комбіновані убори – «вінок», герданик і «капелюшиння». Знову ж таки, в тих селах Заставнівського району Буковинського Поділля, що межували з сільськими населеними пунктами Верхнього Буковинського Попруття, наречені зодягали вінкоподібні «карабулі», «коди» або «коробки»⁵⁰⁵².

Так, головний убір нареченої «вінок» мав вигляд вузької картонної смужки (коробки), до якої прикріплювали вінок овальної форми передньою частиною, нахилиючи на чоло. Причому коробку закріплювали на тім'ї. А простір, який утворювався між маківкою і вінком заповнювали штучними квітами, сухозлоттю та додатково оздоблювали кольоровою тканиною, монетами, дзеркальцями тощо⁵⁰⁵³. Дівочий весільний головний убір герданик виготовляли з високого картонного циліндра та прикрашали навколо рядками герданів, до нижнього гердану навколо пришивали монети (с. Мосорівка⁵⁰⁵⁴, Заставнівський р-н).

«Капелюшиння», як вінкоподібний комбінований дівочий святковий або весільний головний убір, виготовляли у формі високого картонного циліндра (18–22 см), який декорували навколо рядками герданів, смужками парчі, скляними намистинами, шовковою тасьмою, понизу – стрічками з монетами, спереду – квітами з оксамиту, паперу і шовку та серединками з намистинок⁵⁰⁵⁵, іноді дзеркальцем, а позаду – різнокольоровими стрічками (с. Брідок, Заставнівський р-н⁵⁰⁵⁶). Для його прикрашання зверху застосовували ковилу, яка мала місцеві народні назви «шовкова трава», «Боже тіло». Інші оздоби «капелюшинні», зокрема нанизані на стрічку або тасьму дрібні монети, йменували «марки», монети великих розмірів (у кількості переважно чотири штуки) – «шустки», шовкові китиці – «китички». Під убір

⁵⁰⁴⁴ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 204.

⁵⁰⁴⁵ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 233–235; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 143–151, 190; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 66–69, 77–78.

⁵⁰⁴⁶ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 255.

⁵⁰⁴⁷ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 73.

⁵⁰⁴⁸ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 255 : іл.

⁵⁰⁴⁹ Іваневич Л. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 460–470; Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–399; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 229–235; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68, 73.

⁵⁰⁵⁰ Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 151, 247, 255, 257.

⁵⁰⁵¹ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61.

⁵⁰⁵² Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців Поділля... – С. 275–277; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 143–149, 190; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68, 73, 77–78.

⁵⁰⁵³ Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 149, 181.

⁵⁰⁵⁴ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 38.

⁵⁰⁵⁵ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 210.

⁵⁰⁵⁶ Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 102.

над чолом клали червону стрічку – «коду»⁵⁰⁵⁷. Зустрічалось й декорування картонного каркасу «капелюшинні» рядками позументу – «золотими гальонами», а також використання, замість маленьких монеток, кругленьких бляшок – «парочки», які чіпляли до нижньої частини убору спереду. У селі Василів Заставнівського району «капелюшинню» спереду теж прикрашали різнокольоровими паперовими квітами⁵⁰⁵⁸. Натомість у с. Чуцьків Заставнівського району до «капелюшинні» чіпляли хвостач – гердан, як бісерна прикраса до дівочого головного убору⁵⁰⁵⁹.

Носили подекуди буковинські подолянки й такий вінкоподібний дівочий святковий або весільний убір, як «карабуля», що мав вигляд плетеної з соломи⁵⁰⁶⁰ чи картонної корони⁵⁰⁶¹, суцільно обшитої тканиною (переважно червоного або чорного кольорів). «Карабулю» оздоблювали герданами, скляними перлами, павиними пір'ями та стяжками, штучними квітами з паперу і яскравої вовни, по низу – іноді монетами⁵⁰⁶², а позаду – кольоровими стрічками світлих тонів довжиною до 80–100 см. Дві крайні зі стрічок найчастіше були однакового кольору та розташовувалися спереду на грудях по обидва боки. В окремих селах до тильного боку центральної частини «карабулі» чіпляли пучок трави ковили під назвою «трава»⁵⁰⁶³.

Зустрічалися й «карабулі» у формі корон з плетеної соломи, обшитих різнокольоровими стрічками (блакитних, бузкових і темно-зелених⁵⁰⁶⁴ чи білих, блакитних, бузкових, жовтих, темно-зелених, фіолетових і червоних барв⁵⁰⁶⁵) та декорованих спереду зовні 21 великою штучною квіткою з таких же стрічок (центральна квітка вгорі – бузкова, інші квіти – білої, червоної, темно-зеленої та фіолетової барв⁵⁰⁶⁶ чи центральна квітка вгорі – темно-зелена⁵⁰⁶⁷), з серединками з металевих леліток і скляних намистин. А також з 12 квітами всередині виробів, маленькими сухими жовтими квіточками поміж тканинних великих квітів спереду зовні та з боків і позаду, згори донизу, бісерними герданами, золотистою стрічкою з поперечних металевих смужок і сухозлоті⁵⁰⁶⁸ (чи золотистими й сріблястими стрічками з повздовжніх металевих смужок і сухозлоті⁵⁰⁶⁹), нашитими випуклими квітами з бісеру та леліток поміж ними, та внизу герданами з геометричним орнаментом і сріблястими металевими пластинками із зображенням орла з обох боків (Заставнівський р-н)⁵⁰⁷⁰, а часто з двома зубцями часнику з боків і з двома барвінковими вінками (вужчим і ширшим) поверх виробу (м. Заставна)⁵⁰⁷¹.

До початку 60-х років ХХ ст. часткового поширення у ролі дівочого святкового або весільного головного убору Буковинського Поділля набули «коди» («кодини»). «Коди» склалися з коробки (картонного чи луб'яного циліндра 5–6 см висотою й 8–10 см діаметром) та власне самих «кодів» (картонного циліндра 6–7 см висотою і 10–11 см діаметром, який одягали зверху на коробку). Коробку обтягували з обох боків яскравою тканиною або темною вовняною ниткою, а картонну основу «кодів» – переважно білою тканиною. «Коди» декорували двома рядами горизонтальних парчевих смужок, рядком плетіння з бісеру та подекуди рядком металевих карбованих пластинок. До прикладу, «кода» з с.°Погорілівка Заставнівського р-ну мала форму циліндра з картону, обшитого червоною вовняною й фетровою тасьмою та прикрашеного трьома бісерними герданами з різнокольоровим геометричним орнаментом, між ними золотистими стрічками з повздовжніх металевих смужок, сухозлоті та нашитими випуклими білими й блакитними квітами з бісеру й хрестиків з леліток і бісеру⁵⁰⁷². Натомість «кодина» з м.°Заставна, у формі високого луб'яного циліндра, була обтягнута яскравою тканиною й оздоблена по колу штучними квітами з марлі та паперу, бісером, вузликами зі сріблястих і золотистих ниток та металевими карбованими пластинками, ззаду – широкою стрічкою, з боків – навушними прикрасами, а зсередини –

⁵⁰⁵⁷ Кожолянюк Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 61; Кожолянюк Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 150; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». Капелюшиння з етнографічної експозиції музею; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 102.

⁵⁰⁵⁸ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 208, 210.

⁵⁰⁵⁹ Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 5166, 5167.

⁵⁰⁶⁰ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 204.

⁵⁰⁶¹ Кожолянюк Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 60; Кожолянюк Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 143–144, 181; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 66–68, 73; Фонди Музею МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 309.

⁵⁰⁶² Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 204.

⁵⁰⁶³ Кожолянюк Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 60; Кожолянюк Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 143–144, 181; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 66–68, 73; Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 309.

⁵⁰⁶⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 938.

⁵⁰⁶⁵ Там само. О – 358.

⁵⁰⁶⁶ Там само. О – 938.

⁵⁰⁶⁷ Там само. О – 357, 358.

⁵⁰⁶⁸ Там само. О – 938.

⁵⁰⁶⁹ Там само. О – 358.

⁵⁰⁷⁰ Там само. О – 938.

⁵⁰⁷¹ Там само. О – 357.

⁵⁰⁷² Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 363.

пучком жовто-білої ковили⁵⁰⁷³. Зачасту «коди» оздоблювали двома рядами штучних квітів, з яких нижній ряд містив 15–18 поодиноких квітів, а верхній – квіти, поєднані по 5 штук у букети («туфочки»), завдяки яким головний убір отримував конусоподібну форму. При цьому верхній край «кодів» завершували пучки сухозлоті – «колоски» та ряд паперових квітів – «кучері». Часто «коди» обов'язково декорували стрічками («кодинками»). «Кодинки» пришивали до щільної стрічкоподібної (поперечної) основи способом часткового накладання одної на іншу (як в «карабулі»). Чіпляли «кодинки» або до волосся, трохи нижче основи головного убору (із додатковим закріпленням над вухами), або до плечового одягу на спині. Крім цього, в кодову коробку клали 80–100 стебел жовто-білої ковили («Боже тіло», «султан»⁵⁰⁷⁴ тощо). Окремими складовими «кодів» слугували подвійна широка стрічка, котра спадала на спину від основи убору до нижнього рівня «кодинок» та призбирана поперечна стрічка, яку прикріплювали до навушних прикрас. Завершальним оздоблювальним елементом «кодів» були три букетики квітів, що по одному чіпляли до волосся посередині та з обох боків голови на потиличній стороні. Кріпили «коди» на тім'ї за рахунок приколювання або пришивання коробки до попередньо щільно складеного волосся. Кольорова гама «кодів» теж особлива – у світлих м'яких тонах (так званий «вмерлий цвіт»)⁵⁰⁷⁵.

У деяких селах Заставнівського району побутував вінкоподібний дівочий святковий або весільний головний убір «коробка»⁵⁰⁷⁶. Він за конструкцією нагадував «коди». Відмінним між цими уборами є те, що для декорування «коробки» застосовувались нанизані на стрічку і пришиті по колу до нижнього краю основи монети. Крім цього, верхній край основи «коробки» завершувався павиним пір'ям, яке сильно підрізали (с. Погорілівка)⁵⁰⁷⁷. Інша «коробка» з Заставнівського р-ну, у формі циліндра з картону, була обшита червоною вовняною тасьмою та декорована двома бісерними герданами з різнокольоровим геометричним орнаментом, між ними – двома золотистими стрічками з повздовжніх металевих смужок і сухозлоті та нашитими випуклими білими й різнобарвними квітами з бісеру, з боків – леліток, по низу – пришитими 28 сріблястими монетами, позаду – 11 штучними квітами з воскованого паперу пастельних кольорів⁵⁰⁷⁸. За дослідженнями Я. Кожолянка, в етнографічній літературі XIX ст. цей вид дівочого весільного головного убору трапляється ще й під назвою «карабуля», що дає можливість припустити пізніший час виникнення самого йменування «коробка»⁵⁰⁷⁹.

На Буковинському Поділлі існувало декілька способів виготовлення весільного барвінкового вінка. Перший спосіб, як свідчить Я. Кожолянка, полягав у тому, що для утворення вінка листочки барвінку нашивали на стрічку червоного кольору чи на вербову кору та покривали зверху золотистою фарбою. Позолочений барвінковий вінок одягали під весільний головний убір так, що його краї трішки виглядали з-під убору⁵⁰⁸⁰.

Згідно з дослідженнями Г. Стельмашук, буковинські подолянки до барвінкового позолоченого вінка чіпляли монети та часто зубчики часнику (по одному з чотирьох боків), як оберіг нареченої, за давньослов'янським звичаєм, від усього злого. Другий спосіб створення весільного барвінкового вінка зафіксований у селі Веренчанка Заставнівського району. Так, барвінок нашивали на обручик й золотили позліткою. Цей обручик робили як із соломки, так із стрічки («бинди»). Стрічку складали у два-три рази, а всередину клали дерев'яне лико («лубочок») для цупкості. До вінка прикріплювали вісім монет («чотири парочки ментиків»), попарно, в чотирьох місцях (над чолом, скронями і на потилиці). Крім того, до нижнього краю вінка чіпляли вовняні кульки «китички» (дві – над чолом і дві – над скронями), кожна з яких нашивали на зубок часнику. Цікаво, що стрічки прив'язували до коралів або стрічок на шії, а не до вінка⁵⁰⁸¹. В інших селах Заставнівського району такий барвінковий вінок із зубцями часнику, але без позлітки й монет, зодягали зверху на вінкоподібний весільний головний убір у вигляді широкого картонного обруча, прикрашеного тасьмою, герданами і, по низу, монетами⁵⁰⁸².

Третій спосіб створення весільного барвінкового вінка також траплявся у селі Веренчанка Заставнівського району. У цьому випадку барвінкові листочки склеювали медом, накладаючи їх на довгу червону стрічку («кодину») лише посередині, та золотили позліткою. Кінці «кодини», що були без барвінку, зав'язували на потилиці й спускали на спину. Зверху барвінковий вінок доповнювали віночком із паперових квітів, між якими на дротиках прикріплювали маленькі дзеркальця та блискучі намистини

⁵⁰⁷³ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 381.

⁵⁰⁷⁴ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 210.

⁵⁰⁷⁵ Там само. – С. 210; Кожолянка Я. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 60–61; Кожолянка Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 145–146, 18; Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 381; Фонди ЧМНАіП. Група «допоміжний фонд». ДФ – 418.

⁵⁰⁷⁶ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст... – С. 165–166.

⁵⁰⁷⁷ Кожолянка Г. Етнографія Буковини... – С. 257, 295.

⁵⁰⁷⁸ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 1736.

⁵⁰⁷⁹ Кожолянка Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 148–149.

⁵⁰⁸⁰ Там само. – С. 150.

⁵⁰⁸¹ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 203–204.

⁵⁰⁸² Там само. – С. 202.

(«цвіточки»). Стрічки у цьому уборі теж чіпляли не до вінка, а до стрічки, покладеної горизонтально від плеча до плеча на спинці кептаря⁵⁰⁸³.

Традиційний чоловічий і парубочий комплекс святкового вбрання Буковинського Поділля включав у себе вишиту тунікоподібну сорочку на випуск, білі полотняні портяниці (поркиниці або гатки) з гофрованою доколінною частиною (з довжиною холошнів до двох метрів) та широкий домотканий пояс (крайка, окравка). Траплялися й шкіряні пояси, оздоблені мідними бляшками й пряжкою, яка застібалась ззаду, та зрідка широкі шкіряні пояси – череси (с. Погорілівка Заставнівського р-ну⁵⁰⁸⁴, с. Недобоївці Хотинського р-ну⁵⁰⁸⁵). Взимку поверх портяниць одягали вовняні гачі або подекуди шкіряні мишини. Як плечовий одяг носили пишно декоровані хутряні безрукавки – короткополі кептарці (кептарики)⁵⁰⁸⁶, середньої довжини бунди, кіптарі («саф'яновий кіптар») ⁵⁰⁸⁷, лейбики, довгополі кептарі (киптарі) або мінтяни (мінтяни, мунтяни, цурканки (гуцуляки) – Заставнівський р-н). Натомість у холодну пору селяни зодягали також зачасти оздоблені нашивними прикрасами (аплікаціями, шнурами та ін.) й вишивкою сукняні опанчі⁵⁰⁸⁸, сердаки та хутряні кожухи (білі довгі чи до колін або трохи нижче коліна, відрізні у талії), кунтуші (довжиною до колін, криті сукном), а ще короткополі – кушини (спендзарі), кептарі рукаві, кожушанки, кожушки (куці кожушки – іноді пофарбовані) й мінтяни (мунтяни) з довгими рукавами⁵⁰⁸⁹. Найчастіше як святковий чи обрядовий одяг поверх кожуха накидали яскраво прикрашену білу манту. Сукняний та полотняний нагрудний одяг з рукавами теж не був у вжитку буковиноподільських чоловіків у досліджуваний період часу⁵⁰⁹⁰.

Влітку чоловіки взувалися переважно у святкові й обрядові дні – до церкви, на ярмарки, в гості, до корчми на гуляння, а парубки ще на вечорниці, сватання, весілля тощо⁵⁰⁹¹. Святковим взуттям слугували чоботи рисовані (рисовані – із закладеною в постійні складки нижньою м'якою частиною халяви) та калавирі (півчоботи) тощо. Узимку на ноги також намотували онучі, а в чоботи клали солом'яні устілки. Серед парубочих прикрас побутували нагрудні бісерні стрічкові басми з дзеркальцями і п'ятикутні вівсьорки (вівсьюрики – кріпилися на кептарях). Доповненнями до святкового костюма були вовняна тайстра або шкіряна табівка (тобівка), шкіряні калита, карманець або калитка й вишита хустинка – шірінка (шірінка)⁵⁰⁹².

Як святкові головні убори буковинські подоляни носили фетрові капелюхи (кресані) та солом'яні капелюхи (брилі) з широкими полями, плетені технікою «косичка» («кісочка»). Парубочі фетрові капелюхи прикрашали дзеркальцями, «квітками» ромбоподібної форми з двома зрізаними протилежними кутами (усе поле «квітки» вишивали бісером⁵⁰⁹³), ковилою, пір'ям качура, павича або півня та стрічками. А солом'яні парубочькі брилі оздоблювали герданами, дзеркальцями, квітами з бісеру, волічки, паперу й шовку, пір'ям качура, павича чи півня, стрічками і теж ковилою (с. Погорілівка Заставнівського р-ну)⁵⁰⁹⁴. Взимку парубки й молоді чоловіки використовували шапки – високі конусоподібні⁵⁰⁹⁵ або циліндричні⁵⁰⁹⁶ смушкові кучми, а літні чоловіки – ще й шапки округлої форми з суконним верхом і хутряним бортом. Проте, якщо чоловічі шапки мали чорний колір й зодягалися прямо, то парубочькі шапки були сивих кольорів і носилися заломленими набік чи назад⁵⁰⁹⁷.

⁵⁰⁸³ Там само. – С. 204.

⁵⁰⁸⁴ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст... – С. 165–166.

⁵⁰⁸⁵ Фонди ХІМ. Група «предмети». П – 12.

⁵⁰⁸⁶ Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 270.

⁵⁰⁸⁷ Там само. – С. 294.

⁵⁰⁸⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 524.

⁵⁰⁸⁹ Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці XIX – I половині XX ст... – С. 165.

⁵⁰⁹⁰ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 377–400; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 63; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 293–295; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 66–69, 83; Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121–122.

⁵⁰⁹¹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 419.

⁵⁰⁹² Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–399; Кожоляно Г. Етнографія Буковини... – С. 231–235; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 77; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027, 2036, 7397, 7771, 8087, 8221, 8473, 8567, 8837, 10855, 17547; група «тканини». Т – 77–79, 136–140, 251, 259, 261, 262, 509, 573, 657, 881, 886; Фонди ЧОХМ. Група «тканини». Т – 11, 31, 55, 56, 63, 77, 78, 101, 129, 148, 403, 1208, 1216, 1232, 1244, 1407.

⁵⁰⁹³ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 36.

⁵⁰⁹⁴ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 66–69.

⁵⁰⁹⁵ Фонди ЧОКМ. Акварель. Хлопець і дівчина в святковому народному одязі. С. Вікно...

⁵⁰⁹⁶ Фонди ЧОКМ. Реконструкція чоловічого святкового костюма з етнографічної експозиції.

⁵⁰⁹⁷ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 388–389; Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 190; Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 35–134, 259–261, 275, 327–333, 683–685, 962–973, 1051–1095, 1182, 1275, 1364–1370, 1493–1578, 1628–1650, 1695, 1974; Фонди ЧОКМ. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027, 2036, 7397, 7771, 8087, 8221, 8473, 8567, 8837, 10855, 17547; група «тканини». Т – 77–79, 136–140, 251, 259, 261, 262, 509, 573, 657, 881, 886.

Традиційний комплекс весільного вбрання нареченого з Буковинського Поділля включав у себе вишиту сорочку, білі полотняні портяниці (поркиниці) з гофрованою доколінною частиною. Взимку, поверх портяниць одягали вовняні гачі або штани з хутра (у східній частині Буковинського Поділля). Підпоясувався молодий широкою домотканою крайкою. На плечі одягав кептар, в холодну пору – манту, опанчу, сердак або коужу⁵⁰⁹⁸. На весілля взував чоботи з м'яких сортів шкіри. Серед парубочих прикрас побутували нагрудні бісерні стрічкові басми з дзеркальцями і п'ятикутні вівсьорки⁵⁰⁹⁹ (вівсьюрики – кріпилися на кептарях) та наручні вінчальні персні (обручки). Доповнювали весільний ансамбль також домоткані вовняні тайстри та вишиті хустинки (ширінки). Ширинку наречений тримав за один кутик у руці або закладав за пояс⁵¹⁰⁰.

Парубочими весільними головними уборами на Буковинському Поділлі, як і святковими уборами, були фетрові та солом'яні капелюхи, а взимку ще й сиві смушкові шапки (кучми). Фетрові капелюхи також оздоблювали дзеркальцями, бісерними «квітками», ковилою, пір'ям качура, павича або півня та стрічками. В свою чергу солом'яні брилі декорували бісерними стьожками або герданами (герданіками⁵¹⁰¹) стрічковими, дзеркальцями, квітами з бісеру, волічки, паперу й шовку, пір'ям качура, павича чи півня, стрічками та ковилою⁵¹⁰². Зимові кучми також прикрашали штучними квітами, барвінковим вінком тощо.

Крім цього, наречений, як і наречена, під час запросин на весілля позначали свій головний убір певним атрибутом. Так, на Буковинському Поділлі молодий для запрошення на весілля одягав святковий солом'яний капелюх з герданами навколо тулії убору та пером і ковилою («шовковою травою») або павиним пером і квіткою збоку головного убору. А в селі Веренчанка Заставнівського району наречений зодягав овечу кучму, до якої з правого боку чіпляв позолочений барвінковий віночок із чотирма пришитими вовняними кульками (як і біля вінка нареченої). Під кульки були прикріплені «чотири парочки» по дві монети («ментики») та по одному зубчику часнику (під монетами) для захисту від усього лихого, знову ж таки з чотирьох сторін світу⁵¹⁰³.

Щодо дитячого народного вбрання Буковинського Поділля, то він здебільшого в головних одягових компонентах був малою копією дорослих жіночих або чоловічих костюмів. Загалом дівчачий стрій буковинських подолян складався із натільної сорочки⁵¹⁰⁴, поясних горботки й запаски-фартуха, плечового кептаря та станового коужуха. Додатковими елементами були пояси (баюрки, крайки), прикраси (сережки (когутки), гердани, корали, намисто з дутого скла, намисто з монет, натільні хрестики тощо) та головні убори такого ж виду, як у дорослих. Натомість народний костюм буковиноподільських хлопчиків був цілком подібним до чоловічого й включав у себе сорочку⁵¹⁰⁵, штани «портянички», кептар, коужух, тканий пояс, оздоби (натільні хрестики) та головні убори (бріль, кресаня або кучма). Як взуття дівчатка й хлопчики носили здебільшого «дерев'янки», солом'яні чи постолі, рідше, на свята, у холодну пору – чобітки, а влітку діти ходили зазвичай босоніж. Доповненнями до одягу слугували тайстри⁵¹⁰⁶.

Поділ між вживанням чисто дитячої й молодіжної ноші був пов'язаний з віком 13–15 років та найбільше відрізнявся головними уборами. Так, дівчатка Буковинського Поділля могли прикрашати голову лише живими або штучними квітами, різнокольоровими стрічками й окремими елементами «бовтичок», а в холодну пору – носити тепліші хустки. Використання розмаїтих дівочих вінків та локальних комбінованих головних уборів – «вінок», «капелюшиння», «карабуля», «кода» й «коробка» було чітко регламентовано віком у всіх куточках субрегіону, адже означало досягнення дівчиною повноліття та її готовність ходити з молоддю на вечорниці⁵¹⁰⁷.

На початку ХХ століття зі змінами в чоловічому та жіночому костюмі буковинських подолян, внаслідок поширення фабричних тканин, відповідно трансформується й дитячий одяг – як у крої, так і в оздобленні складових елементів селянських строїв. Відмінності полягають в основному у зменшенні довжини сорочок і поясного (дівочого) одягу, у спрощенні крою верхнього одягу, розширенні кольорової гами та переході від геометричних до фітоморфних орнаментів у декорі. Окрім того, дитячий одяг, як і

⁵⁰⁹⁸ Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68, 73.

⁵⁰⁹⁹ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 31, 34.

⁵¹⁰⁰ Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 378–400; Кожолянко Г. Етнографія Буковини... – С. 231–235, 255; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 77, 190.

⁵¹⁰¹ Фонди ЧМНАіП. Група «прикраси». ПР – 29.

⁵¹⁰² Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян... – С. 388; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 77, 190; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68, 73.

⁵¹⁰³ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 216–218.

⁵¹⁰⁴ Фонди ХІМ. Група «предмети». Сорочка підліткова дівчача з етнографічної експозиції. Поч. ХХ ст. Хотинський район.

⁵¹⁰⁵ Фонди ЧМНАіП. Група «одяг і взуття». ОДВ – 2056.

⁵¹⁰⁶ Кожолянко Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 64–65; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 172; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68, 73.

⁵¹⁰⁷ Там само. – С. 68, 73; Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг... – С. 172–173.

дорослий, вирізнявся характерними вузьколокальними варіаціями, насамперед у селах Заставнівського р-ну, порівняно з селами північної частини Хотинського р-ну⁵¹⁰⁸.

Отож, у цілому, з огляду на історичний поступ досліджуваної локальної зони, буденний, святковий та обрядовий (насамперед весільний) комплекси традиційного вбрання українців Буковинського Поділля містили загальнопоширені в Україні складники натільного, поясного, нагрудного й верхнього одягу, поясів, головних уборів, взуття, прикрас та доповнень до одягу. Крім того, виявлено цілий ряд специфічних субрегіональних та локально-зональних відмін як у виготовленні, декоруванні й носінні окремих елементів, так і в композиційних методах створення народних костюмів, причиною чому стали міжрегіональні та міжетнічні культурні зв'язки буковинських подолян.

5.3. Особливості локальних та вузьколокальних композиційних методів формування традиційних комплексів буденної, святкової й обрядової ноші українців Західного Поділля

У другій половині XIX ст. – на початку XX ст. композиційні методи створення народного буденного, святкового й обрядового строїв Західного Поділля вирізнялися власними специфічними субрегіональними та локально-зональними ознаками, котрі також напряму залежали від статі й віку їх власників та від сезону їх носіння. Знову ж таки святкові та обрядові (передусім весільні) комплекси вбрання західноподільських селян наддністрянських районів характеризувалися більшим багатством декору, різнобарв'ям колориту та тривалішим збереженням архаїчних орнаментів вишивок, порівняно з подільським населенням центральних і північних районів Західного субрегіону.

Повсякденний традиційний костюм західних подолян у теплий сезон загалом містив компоненти натільного й стегового одягу, пояси, головні убори та оздобу (зазвичай оберегового змісту). Подекуди, при потребі, до зазначеного комплексу додатково включали нагрудний і становий одяг, взуття та доповнення до одягу. Зокрема, дівчата й жінки середнього та літнього віку в будні зодягали спочатку перегинкові⁵¹⁰⁹, рідше уставкові чи безуставкові сорочки або поношені святкові сорочки, згодом, окрім південних районів, сорочки з кокеткою (на кокетці)⁵¹¹⁰. Усі буденні натільні вироби виготовляли з підточкою із значно грубішого полотна, ніж у святкових і обрядових, без оздоблення або трішки вишивали навколо пазушного розрізу, горловини чи коміра, на уставках (у морщенках) та іноді манжетах. Натомість західноподільські парубки й чоловіки середнього та похилого віку на щодень вбиралися навипуск у тунікоподібні сорочки довжиною до колін (у наддністрянських районах) чи вище колін (у всіх інших куточках субрегіону), мало вишиті (вузькою стрічкою орнаменту довкола пазушного розрізу, іноді по краях рукавів і подолу) чи найчастіше зовсім без прикрашання, а з початком XX ст. – також сорочки на кокетці, коротші за довжиною від сорочок у перекидку.

Поясним одягом у дівчат й жінок Західного Поділля кожного дня служили ткани вовняні незшиті одноплатові запаски⁵¹¹¹ чи горбатки, обгортки⁵¹¹², опинки або частково зшиті горбатки (обгортки)⁵¹¹³ та полотняні спідниці у поєднанні з фартухом-запаскою, а надалі й зшиті спідниці у складки (гофровані⁵¹¹⁴, рисовані, рясні чи рясовані⁵¹¹⁵) або у зборки, разом із фартухом (з фабричного полотна чи інших тканин). Варто зазначити, що полотняна спідниця (галька⁵¹¹⁶, підтичка, підточка, подолок) використовувалась до короткої сорочки під запаску як окрема нижня частина натільного виробу, зокрема у селах Вовківці⁵¹¹⁷ й Кривче⁵¹¹⁸ Борщівського району⁵¹¹⁹. Зверху стегові обгортки, опинки чи спідниці підперізували широким тканим поясом, а тоді вже чіпляли фартухи⁵¹²⁰. У західноподільських парубків і чоловіків як буденний поясний одяг застосовували вузькі штани «до очкура» чи «до пасака» з полотна – гачі або порти. Сорочку, одягнувши поверх штанів, обов'язково підперізували тканим поясом.

⁵¹⁰⁸ Там само. – С. 173; Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини... – С. 64–65; Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини... – С. 68, 73.

⁵¹⁰⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 3225, 9232.

⁵¹¹⁰ Там само. Т – 1412.

⁵¹¹¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 273, 439, 570, 1555, 2177, 2558, 8727, 8798; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 530.

⁵¹¹² Там само. ПЕ – 1166.

⁵¹¹³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 240, 425.

⁵¹¹⁴ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 529.

⁵¹¹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409.

⁵¹¹⁶ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 2800.

⁵¹¹⁷ Там само. НМТ – 2800.

⁵¹¹⁸ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 291.

⁵¹¹⁹ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 18–19.

⁵¹²⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 217, 759, 2223, 2294, 9069.

У прохолодні літні дні серед плечового повсякденного жіночого одягу без рукавів у вжитку були короткі горсети⁵¹²¹ (горсики), в південних районах субрегіону – короткі хутряні лейбики⁵¹²². Як нагрудний одяг з рукавами селянки використовували катанки⁵¹²³. Натомість у чоловіків побутовували плечові безрукавки, бруслики або камізьелки, а в наддністрянських районах Західного Поділля – також хутряні лейбики⁵¹²⁴. У ролі нагрудного одягу з рукавами місцеві подоляни носили куртки полотняні (куртаки)⁵¹²⁵ чи кацабайки⁵¹²⁶, а пізніше й жакети або піджаки.

Буденна зачіска західноподільських дівчат полягала у заплітванні, розділеного на чотири частини, волосся у дрібні косички (дрібнушки, дрібниці⁵¹²⁷), котрі укладали на голові. У коси могли вплітати червоні й зелені кісники (випліточки, вплітки, уплітки, косники)⁵¹²⁸. Існував й інший спосіб плетіння дрібушок – волосся плели в одну косу у три-шість пасем (дрібнушок) біля самої голови, поступово збільшуючи кількість пасем до 24. Утворену складну косу закручували навколо голови вінком. У Бучацькому районі Західного Поділля дівчата дві заплетені коси викладали на потилиці у вигляді кружечка – «купера»⁵¹²⁹. Щодо головних уборів, то, за народними звичаями, дівчата не покривали голови. На щодень вони носили начільні головні убори у вигляді звичайних начільних стрічок.

Молодиці закладали волосся, заплетене у коси, навколо голови для того, щоб намітка або хустина добре тримались. Нерідко у випадку, якщо свого волосся не вистачало, коси доплітали прядивом⁵¹³⁰. Характерними повсякденними західноподільськими жіночими головними уборами були рушнікоподібні убори – намітки (перемітки), які зодягали поверх очіпків⁵¹³¹ (каптурів чи чепців). Згодом почали вживати й велике різнобарв'я хусток, залежно від пори року та погоди. У свою чергу під очіпок, намітку або хустку, підкладали обручеподібні убори, що підтримували скручене жіноче волосся – валок (чи кичку з валика зі скрученого та зшитого полотна) або кибалку (у вигляді дерев'яного обруча). А безпосередньо самі очіпки селянки часто носили окремо без інших головних уборів⁵¹³². До речі, молоді жінки хустину пов'язували на потилиці. А взимку поверх неї носили ще іншу хустину попід підборіддя й зав'язували її кінці на тім'ї або на потилиці⁵¹³³.

Найбільш поширеною зачіскою переважної більшості чоловіків Західного Поділля в досліджуваний період також залишалася зачіска «під макітру» («під горшок», «кругла» стрижка). Одночасно в чоловіків літнього віку наддністрянських районів зазначеної локальної зони ще мала місце зачіска з довгим волоссям навколо голови та рівно підрізаним – над очима⁵¹³⁴. Часто західноподільські молоді чоловіки полюбили носити невеликі підстрижені надгубні вуса, натомість літні селяни – подекуди й бороди⁵¹³⁵. Літніми головними уборами чоловіків різного віку слугували солом'яні капелюхи, плетені «в зубці»⁵¹³⁶ або «рівною стрічкою»⁵¹³⁷ без оздоб або лише з тканною стрічкою, пір'ям тощо. У селян похилого віку побутовували ще суконні капелюхи, а в парубків із початку ХХ ст. набули поширення кашкети⁵¹³⁸.

У літню пору року, в будні, західні подоляни взувалися практично лише для виконання польових робіт, у всіх інших випадках – здебільшого ходили босі⁵¹³⁹. Жінки могли зодягати на ноги личаки (плетені постолі, кольорові постоліки або «гуцульські постолі», ходаки)⁵¹⁴⁰, «бердяки» або «літні капці», чугайні мешти⁵¹⁴¹ й зрідка стягнуті шкіряні постолі. У свою чергу чоловіки носили личаки, солом'яники й

⁵¹²¹ Там само. Т – 7310.

⁵¹²² Там само. Т – 233, 235, 275, 419, 1145.

⁵¹²³ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

⁵¹²⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 234, 1024.

⁵¹²⁵ Матейко К. Український народний одяг... – С. 181.

⁵¹²⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7456.

⁵¹²⁷ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 122.

⁵¹²⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1066–1067.

⁵¹²⁹ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 122–123.

⁵¹³⁰ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

⁵¹³¹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 115.

⁵¹³² Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1067.

⁵¹³³ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

⁵¹³⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 182.

⁵¹³⁵ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 412; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 100–101; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 111; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст.... – С. 187–188.

⁵¹³⁶ Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 106.

⁵¹³⁷ Там само. ГУ – 2.

⁵¹³⁸ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1067–1068.

⁵¹³⁹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 419.

⁵¹⁴⁰ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁵¹⁴¹ Воробей Ольга Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст...

подекуди шкіряні постолои, до яких ноги обмотували полотняними онучами і зав'язували їх мотузками⁵¹⁴². До речі, «бердяки» чи «літні капці» побутовали в першій половині ХХ ст. на сході Тернопільщини та на заході Хмельниччини як вузьколокальний традиційний різновид взуття. Їх вручну плели за допомогою дерев'яного гачка («ключка») з найгрубшої пряжі («баловини»). «Літні капці» вмiли робити майже усі чоловіки, тому на замовлення їх не виготовляли. Це взуття використовували тільки для взування біля хати. Ще одним видом повсякденного взуття у західноподільських українців, яке ввійшло у вжиток у цей період часу, були чугайні мешти. Їх плели (в'язали) з фарбованого вовняного сукна та підшивали «резіною», щоб ходити біля хати⁵¹⁴³.

У ролі прикрас на щодень дівчата й молодіці Західного Поділля носили навушні кульчики (сережки), оберегові натільні хрестики й один-два разки коралів, або нерідко низку дутих пацьорків чи стрічку найчастіше нашійних герданів. У свою чергу парубки та молоді чоловіки чіпляли лише натільні хрестики. Траплялися випадки, коли літні жінки й чоловіки майже відмовлялися від застосування оздоб⁵¹⁴⁴.

Серед буденних доповнень до одягу західноподільські селянки полюбили плетені з соломи кошики, а в наддністрянських районах – вовняні дзьобанки⁵¹⁴⁵ (дзьобенки⁵¹⁴⁶ або дзьобні (Заліщицький р-н)⁵¹⁴⁷) чи тайстри. Натомість західні подоляни-чоловіки носили шкіряні калиту для губки, кресала, кременю, курильного приладдя й ножа та калитку для грошей, а також кошель (кошіль) у вигляді плетеної із лика сумки через плече або вовняну тайстру (у південних районах субрегіону)⁵¹⁴⁸.

В осінньо-весняний сезон українці Західного Поділля зодягали на повсякдень малооздоблені гуньки, свити, сердаки, сіряки (сірячини)⁵¹⁴⁹ чи сермяги (сукмани чоловічі). Відповідно взимку місцеве населення віддавало перевагу сукняним бундам (чоловічий одяг) та хутряним кожухам або кожухам. У негоду, поверх осінньо-весняного або зимового станового одягу, селяни могли накидати плащоподібні гуньки. Верхній одяг теж підперізували тканими⁵¹⁵⁰ або плетеними поясами. У холодну пору року чоловіки поверх портяниць вбиралися у сезонні сукняні штани – гачі (з білого, рідше коричневого (с. Сапогів⁵¹⁵¹ Борщівського р-ну та с. Богданівка⁵¹⁵² Підволочиського р-ну), сірого або чорного вовняного сукна) або холошні (холоші з білого сукна). Як додаткові сезонні головні убори дівчата й жінки використовували різноманітні хустки, парубки й чоловіки – шапки зі смушка різної форми, з суконним верхом або без нього.

У прохолодну погоду навесні й восени західні подоляни ходили у звичайних чоботах чорного кольору^o – найчастіше у дешевших юхтових із високими твердими халявами й низькими або високими підборами⁵¹⁵³. Натомість у зимову пору року селяни обмотували ноги суконними онучами, які обв'язували мотузками, а поверх чобіт подекуди зодягали солом'яні постолои. Крім того, у чоботи, з метою утеплення ноги вкладали ще й доволі значний пучок соломи – так звана устілка (вустілка)⁵¹⁵⁴.

Святковий (або недільний)⁵¹⁵⁵ народний жіночий та дівочий ансамбль Західного Поділля був представлений вишитою додільною сорочкою (спершу безустановкою й тунікоподібною (вперекидку, перегинковою), згодом уставковою⁵¹⁵⁶, а пізніше й хлоп'яркою) з домотканого полотна, незшитими тканими вовняними одноплатовою (Західне Поділля⁵¹⁵⁷) або двоплатовою запасками (с. Гермаківка⁵¹⁵⁸ Борщівського р-ну), чи одноплатовою вовняною горбаткою⁵¹⁵⁹, обгорткою⁵¹⁶⁰ (с. Гермаківка⁵¹⁶¹ Борщівського р-ну), чи опинкою⁵¹⁶² і фартухом-запаскою (звичайним прямим або гофрованим вовняним

⁵¹⁴² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 31; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065; Матейко К. Український народний одяг... – С. 184–185; Ніколаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля... – С. 268–273.

⁵¹⁴³ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст....

⁵¹⁴⁴ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068–1070.

⁵¹⁴⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 529.

⁵¹⁴⁶ Там само. Т – 532.

⁵¹⁴⁷ Там само. Т – 530.

⁵¹⁴⁸ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1070.

⁵¹⁴⁹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7445.

⁵¹⁵⁰ Там само. Група «тканини». Т – 352, 8881.

⁵¹⁵¹ Там само. Т – 9178.

⁵¹⁵² Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4082.

⁵¹⁵³ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 31.

⁵¹⁵⁴ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 419.

⁵¹⁵⁵ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 27.

⁵¹⁵⁶ Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської... – С. 38–45, 49; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 34–187.

⁵¹⁵⁷ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 6004.

⁵¹⁵⁸ Там само. Т – 7227.

⁵¹⁵⁹ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 243.

⁵¹⁶⁰ Там само. БКМ – 1166.

⁵¹⁶¹ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7226.

⁵¹⁶² Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 854.

чи полотняним), зшитими спідницями з вибитого полотна (вибійка, димка⁵¹⁶³, друкованиця, мальованка, шалаянівка⁵¹⁶⁴) та широким тканим поясом⁵¹⁶⁵. У селах Борщівського району поверх широкої крайки дівчата заперізувалися також вузькими тканими стрічками⁵¹⁶⁶. Крім того, до прикладу, в смт Мельниця-Подільська Борщівського району чорно-баклажанову горбатку в зелено-біло-фіолетову смужку по усіх краях виробу вузьколокально називали «плахтою»⁵¹⁶⁷. Щодо способу зодягання, то горбатки, обгортки чи опинки обгортали поверх сорочки довкола стану, закладаючи одну полу на іншу або подекуди збираючи верхню полу у складки, та заперізували широким вовняним поясом. Також, залежно від вузьколокальних традицій досліджуваної місцевості, часто кінець однієї чи обох піл виробу підіймали та затикали за пояс⁵¹⁶⁸.

У північних районах Західного Поділля жінки носили спідниці-літники або літники з майже прозорої вовняної тканини у тонкі смуги чи клітинку⁵¹⁶⁹. З кінця XIX ст. поступово популярності набувають зшиті глухі спідниці з крамних тканин (найчастіше тонкововняних)⁵¹⁷⁰, які носили з фартухом-запаскою або фартухом, теж із привізних матеріалів⁵¹⁷¹. Серед спідниць західні подолянки полюбили їх конструкції у зборки – «на брижах» й у складки – гофровані⁵¹⁷², рисовані, рясні або рясовані спідниці⁵¹⁷³. Здебільшого передня частина спідниці із горішнім розрізом і зав'язками не збиралася у складки або зборки, оскільки ховалася під тканий фартух-запаску чи фартух з тканини. Одночасно в 1910-х рр. у побуті західних подолянок з'являються оксамитові спідниці й фартухи, вишиті бісером, склярусом і лелітками (гранатова спідниця⁵¹⁷⁴, мушестрова спідниця⁵¹⁷⁵ та ін.). Варто зауважити, що останні переважно поєднували з плечовими виробами теж із оксамиту⁵¹⁷⁶.

Щодо декору святкових сорочок, зокрема, більш архаїчними орнаментальними мотивами характеризувалися вироби наддністрянських районів Західного Поділля, на відміну від інших районів цього субрегіону. Крім того, в зазначених районах траплялися високохудожні рясовані⁵¹⁷⁷ («рішені») сорочки⁵¹⁷⁹. У північних та центральних районах Західного Поділля з початку XX ст. починають входити у вжиток сорочки-блузки (блузи⁵¹⁸⁰, блузки, блюзки) з фабричного полотна довжиною до талії, переважно з суцільнокрійними рукавами (рукав реглан) або вперекидку, без пазушного розрізу, які з 1920–1930-х рр. набувають вже масового поширення⁵¹⁸¹.

Поверх сорочки як недільний плечовий одяг західноподільські селянки зодягали яскраво декоровані вишивкою, аплікацією чи їх поєднанням короткі горсети (горсетки, горсики)⁵¹⁸², середньої довжини або довгі байбаракі⁵¹⁸³, жупани⁵¹⁸⁴, довгі камізьки⁵¹⁸⁵, кафтани⁵¹⁸⁶ чи короткі хутряні лейбики⁵¹⁸⁷ (кептарі)⁵¹⁸⁸ й кожушки⁵¹⁸⁹ без рукавів, кожушини⁵¹⁹⁰ й кожушки⁵¹⁹¹ (півкожушки, куці кожушки)⁵¹⁹² з короткими рукавами. Вузьколокально кептарями в с. Зубрець Бучацького району називали довгі оксамитові

⁵¹⁶³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 391.

⁵¹⁶⁴ Там само. Т – 252, 2527.

⁵¹⁶⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 217, 759, 2223, 2294, 9069.

⁵¹⁶⁶ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 34; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 6, 9, 12, 13.

⁵¹⁶⁷ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 243.

⁵¹⁶⁸ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 33.

⁵¹⁶⁹ Матейко К. Український народний одяг... – С. 179.

⁵¹⁷⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409, 2835, 2859.

⁵¹⁷¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17.

⁵¹⁷² Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 529.

⁵¹⁷³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2409.

⁵¹⁷⁴ Там само. Т – 2414.

⁵¹⁷⁵ Там само. Т – 2366, 2414.

⁵¹⁷⁶ Там само. Т – 1896, 2102, 2347, 2973, 3102.

⁵¹⁷⁷ Савка Г. Одяговий жіночий комплекс південних районів Тернопілля... – С. 254.

⁵¹⁷⁸ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 6424.

⁵¹⁷⁹ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 185.

⁵¹⁸⁰ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2702.

⁵¹⁸¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 200–201; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1065.

⁵¹⁸² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2965, 2974, 7302, 9454.

⁵¹⁸³ Там само. Т – 8888.

⁵¹⁸⁴ Там само. Т – 2102.

⁵¹⁸⁵ Там само. Т – 2778.

⁵¹⁸⁶ Там само. Т – 795.

⁵¹⁸⁷ Там само. Т – 235, 275, 1145, 1427, 1430.

⁵¹⁸⁸ Там само. Т – 233, 1427.

⁵¹⁸⁹ Там само. Т – 2069.

⁵¹⁹⁰ Там само. Т – 5510.

⁵¹⁹¹ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 126.

⁵¹⁹² Там само. – С. 126–127.

безрукавки, вишиті гарусом, бісером і лелітками⁵¹⁹³. Використовували у святковому комплексі вбрання західні подолянки подекуди й нагрудний одяг з рукавами. Зокрема, кабатики (кабати) з чорного або синього оксамиту (с. Базар, Чортківський р-н)⁵¹⁹⁴, а згодом кохти (кофти, кофти-польки)⁵¹⁹⁵ з легких крамних матеріалів.

На свята роль народного верхнього одягу українських жінок Західного Поділля влітку виконували полотняні юпки (білі свитки, кафтани, «приятелька»)⁵¹⁹⁶ чи каптани⁵¹⁹⁷ з домотканого тонкого або чиноватого полотна чи лляної тканини з вибитими зображеннями. У холодну пору року становим одягом слугували осінньо-весняні сукняні гуньки⁵¹⁹⁸ (манта-гунька)⁵¹⁹⁹, капоти⁵²⁰⁰, кафтани⁵²⁰¹, опанчі⁵²⁰² (с. Гермаківка⁵²⁰³, Борщівський р-н), польки⁵²⁰⁴, свити⁵²⁰⁵, сердаки⁵²⁰⁶, чушки або з фабричних тканин жупани⁵²⁰⁷, кабати, катанки⁵²⁰⁸ та зимові сукняні сердаки (сардаки)⁵²⁰⁹ й хутряні бекеші, бунди⁵²¹⁰, козушки⁵²¹¹, кожухи⁵²¹² або куці козушки⁵²¹³. Верхній одяг оперізували вужчою крайкою⁵²¹⁴. Варто зауважити, що здебільшого названі святкові одягові вироби були оздоблені шнурами, аплікацією, вишивкою, нашивними прикрасами або їх поєднанням тощо.

Зувалися у святкові дні західноподільські українки в черевики (черевички або чобітки; румунки – черевики на шнурівках із короткими халявами і невисокими підборами) або чоботи (чобітки). Взимку ходили у чорних боксових⁵²¹⁵, сап'янових (сап'янці), хромових⁵²¹⁶ або шкапових чоботах⁵²¹⁷, а також у чорних чоботах із призібраними «в гармошку» халявами, гвоздьових чи писаних чоботах. Подекуди у зимову пору місцеві жінки полюбили носити червоні черевики з чорними або білими «обсцасами» («холяви» червоні, а «спід» чорний або білий). Оскільки черевики теж були дуже дорогими, їх шили на замовлення у чоботаря лише одну пару для усієї родини⁵²¹⁸. Щодо кольору чобіт, то окрім загальнопоширених чорних, тут траплялися й чорнобривці, жовті (жовтинці) та червоні (червонинці) сап'янці, рідко – зелені сап'янці (зеленинці)⁵²¹⁹.

Звичайно не обходився традиційний жіночий святковий комплекс вбрання й без оздоб. Як вушні прикраси західні подолянки носили кульчики, сережки⁵²²⁰ або заушники (сережки з підвісками). Серед нагрудних та нашійних найбільше перевагу віддавали правдивому кораловому намисто, часто зі срібними обручниками по центру, якого у багатих селянок, передусім дівчат, було по кільканадцять низок⁵²²¹, а бідні селянки частіше носили штучні кам'яні коралі або коралі з глини (смолянки). До коралового намиста додавали дукачі або окремо намисто з дукачів⁵²²². Локально-зонально у Заліщицькому районі ширі коралі з 5–12-ти разків містили на кінцях дрібні скляні сині намистини («пацьорки») та петлі з домотканих ниток і волосіння для просування довгих червоних стрічок, які вив'язувалися у бант на поясі чи нижче⁵²²³.

⁵¹⁹³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2927.

⁵¹⁹⁴ Там само. Т – 7214, 7219, 7220.

⁵¹⁹⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80, 120.

⁵¹⁹⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 396.

⁵¹⁹⁷ Там само. Т – 898.

⁵¹⁹⁸ Там само. Група «тканини». Т – 7455.

⁵¹⁹⁹ Там само. Т – 2627.

⁵²⁰⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 83–84 : іл.

⁵²⁰¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2374.

⁵²⁰² Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3327.

⁵²⁰³ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 7225.

⁵²⁰⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2452.

⁵²⁰⁵ Там само. Т – 2182.

⁵²⁰⁶ Там само. Т – 272; КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 95.

⁵²⁰⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 7219.

⁵²⁰⁸ Там само. Т – 2660.

⁵²⁰⁹ Там само. Т – 272, 1135, 7313, 7538, 8609.

⁵²¹⁰ Там само. Т – 245.

⁵²¹¹ Там само. Т – 2240.

⁵²¹² Там само. Т – 390, 437, 2085, 2224, 2942, 3351, 3388.

⁵²¹³ Там само. Т – 4750.

⁵²¹⁴ Там само. Т – 352, 446, 2450, 2876, 8881.

⁵²¹⁵ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 31.

⁵²¹⁶ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068.

⁵²¹⁷ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁵²¹⁸ Воробей Ольга. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст...

⁵²¹⁹ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064.

⁵²²⁰ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 34.

⁵²²¹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3636.

⁵²²² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237.

⁵²²³ Там само. Т – 1022, 1023.

Полюбляли на Західному Поділлі, насамперед у наддністрянських районах, і різноманітні нагрудні й шийні оздоби з бісеру – бісерні кризи⁵²²⁴ і стрічки (гердани стрічкові)⁵²²⁵, гердани стрічкові з монетами⁵²²⁶, гердани кутові з монетами⁵²²⁷ чи медальйоном⁵²²⁸, гердани стрічкові з підвісками⁵²²⁹, дзюмбали (Борщівський р-н), «корольки» (Заліщицький р-н), монисто нашійне (з червоної стрічки, вишитої бісером та доповненої монетами), монисто або намисто з бісеру нагрудне, монисто обплетене нашійне, плетінка об'ємна, силянку шийну з монетами⁵²³⁰. Залежно від статків, дівчата та жінки вбирали також нагрудне венеціанське намисто (пацьорки писані або пацьорки), дукати, дукачі-образки, медалики (металики), мониста (монисто, намисто) з натурального каміння, намисто або пацьорки зі скляних намистин⁵²³¹, намисто (монисто, пацьорки) із різних матеріалів одночасно (бісеру, дерев'яних і керамічних намистин, дутого і кольорового скла, дешевого каміння), перли (перла), смальту (червона смальта – кровавниця в с. Більче-Золоте⁵²³² Борщівського р-ну й с. Виноградне⁵²³³ Заліщицького р-ну), хрестики (дерев'яні або металеві, натільні чи оздоблювальні). Бідніші дівчата носили дуті скляні намиста або пацьорки дуті (пацьорки) під вузькими локальними назвами «бранзульєти», «кулі», «лускавки» (на Борщівщині⁵²³⁴), «надуванці». Як наручні оздоби використовували каблучки дерев'яні або металеві зі вставками з кольорового скла⁵²³⁵, обручі (персні, перстні, перстені) дерев'яні або залізні та обручки (вінчальні персні) тощо. Роль доповнювальних елементів до одягу виконували вишиті хустинки, ккотрі дівчата тримали у руках⁵²³⁶, та подекуди в наддністрянських районах означеного подільського субрегіону – вовняна тайстра.

Серед святкових головних уборів жінки Західного Поділля полюбляли рушникоподібні намітки (перемітки) або плати з вишитим чи тканим орнаментом, які носили поверх очіпків (каптурів чи чепців)⁵²³⁷, а пізніше й хустки (фустки – с. Михайлівка⁵²³⁸, Борщівський р-н). Під очіпок, намітку або хустку підкладали обручеподібний валок (кичку⁵²³⁹ у вигляді валика зі скрученого та зшитого полотна чи у вигляді одного-двох кружків конопляного шнура, тісно обвитого вовняними нитками (позаду можливо з кутасами)⁵²⁴⁰ або дерев'яну кибалку⁵²⁴¹, котрі фіксували скручене в пучок жіноче волосся. Це був найпоширеніший вид зачіски заміжньої західноподільської жінки. Борщівським молодицям у ХІХ ст. голову покривали рушникоподібним убором із домотканого чи рідше фабричного полотна – рантухом із тканим⁵²⁴² або вишитим⁵²⁴³ орнаментом на його кінцях. Спосіб пов'язування рантуха на голові відрізнявся в окремих селах. Так, рантухом накривали тім'я та обводили навколо шиї попід підборіддя. А кінці виробу могли звисати на спині, або один на спині, а другий – на грудях. З початку ХХ ст. рантух використовувався дедалі більше у весільній обрядовості. До прикладу, весільна матка дарувала рантух нареченій та пов'язувала їй голову під час обряду знімання весільного вінка чи вінкоподібного головного убору. Дещо пізніше молода жінка скидала рантух і ховала його в скриню «на смерть». Голову молодиця вже покривала темною «шальоновою» хусткою⁵²⁴⁴.

Святкова зачіска дівчат Західного Поділля мала вигляд заплетеного у дрібні косички (дрібушки)⁵²⁴⁵ з чотирьох пасем волосся та укладеного на голові, в яке затикали квіти (найчастіше гвоздики, любисток, настурцію, руту, чорнобривці) або дрібне гусяче (качине, павине) пір'я (так звані «кучері»). Пір'я перед тим вмочували в розтоплений віск та наліплювали на нього позолоту (шумиху)⁵²⁴⁶. Дрібушки могли також

⁵²²⁴ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22266.

⁵²²⁵ Там само. ЕП – 22295.

⁵²²⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1237.

⁵²²⁷ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 113.

⁵²²⁸ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 22294.

⁵²²⁹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 680.

⁵²³⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 22464.

⁵²³¹ Фонди МЕХП ІН. Група «етнографія і промисли». ЕП – 72703.

⁵²³² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1088.

⁵²³³ Там само. Т – 1089.

⁵²³⁴ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

⁵²³⁵ Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст... – С. 163–168.

⁵²³⁶ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 27, 34; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 9, 12, 13.

⁵²³⁷ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 157, 201.

⁵²³⁸ Матеріали ННЛЕ КПУ : вип. 2... – С. 169.

⁵²³⁹ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 287.

⁵²⁴⁰ Там само. ГУ – 289.

⁵²⁴¹ Іваневич Лілія. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (ХІХ – перша половина ХХ ст.)... – С. 854; Стельмащук Г. Українські народні головні убори... – С. 135–136.

⁵²⁴² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

⁵²⁴³ Фонди БОКМ. Група «прикладне мистецтво». ПМ – 260.

⁵²⁴⁴ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

⁵²⁴⁵ Стельмащук Г. Українські народні головні убори... – С. 122.

⁵²⁴⁶ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1066–1067.

плести в одну косу з кільканадцяти пасем, яку закручували навколо голови вінком та оздоблювали квітами чи пір'ям. Західноподільські дівчата з Буцацького району заплітали волосся у дві коси, котрі викладали на потилиці кружечком, що йменувався «купер»⁵²⁴⁷. На Борщівщині дівчата, зачесавшись гладенько з проділом посередині, заплітали волосся в дві або й чотири коси, які закладали навколо голови чи лише до вух. Оскільки ознакою дівочтва вважалася непокрита голова, то дівчата прикрашали її у свята лише вінками, вінкоподібними та стрічкоподібними⁵²⁴⁸ уборами. Серед стрічкоподібних начільних уборів голови місцеві дівчата полюбили ткани стрічки (лянти) з нашитими квітами й листочками, стрічки-намушниця, декоровані намистинами та золотим позументом, а також начільні стрічки з «навушниками» з кружечків твєрдогo паперу, обмотаних кольоровою волічкою (їх прикріплювали на висоті вух головного убору)⁵²⁴⁹.

Вінки також виготовляли звиті, сплетені або зшиті з живих або штучних квітів. Позаду вінків обов'язково чіпляли різнобарвні стрічки, як тканні орнаментовані, так і однотонні шовкові. Вінкоподібні убори західних подолянок мали вигляд обруча або шапочки (капелюшка, каптура). Обручі (картонні, луб'яні, з пасма конопель чи льону або соломки, сплетеної в косу, з солом'яної стрічки) дівчата прикрашали герданами, монетами, штучними квітами та стрічками⁵²⁵⁰. Вінкоподібні убори у вигляді шапочки спочатку утворювали густим викладанням стрічкоподібних герданів на голову, а вже пізніше, на початку ХХ ст., почали їх з'єднувати між собою типу каптурів (капелюшків) чи безпосередньо на капелюшок з тканини стали нашивати бісерні стрічки («силянки»), кольорові намистини, штучні квіти, а позаду – чіпляли шовкові стрічки. У зимові свята дівчата покривали вінки та вінкоподібні убори різнобарвними хустинами з довгими китицями (тороками, френзелями)⁵²⁵¹.

У Борщівському районі практично кожне село характеризувалося своїми найбільш поширеними дівочими святковими уборами голови. У неділю, на свята, ідучи на танці або «на празник», дівчата, на закладене навколо голови чи до вух заплетене волосся одягали начільну стрічку або маленький обруч з різнокольоровими стрічками позаду, або вінок, також прикрашали волосся герданами, живими чи штучними квітами, качиними («качуриними кучерями») чи павиними перами. Штучні квіти виготовляли з волічки, а квіти під назвою «фавори» робили з вузьких стьожечок (стрічечок), до яких посередині пришивали лелітки⁵²⁵².

Наглядно традиційні святкові комплекси вбрання селян різних сіл Заліщицького р-ну представлені на святі Трійці та обжинках, відео яких було відзняте в 1937 р. Цей фактичний матеріал ще раз підтверджує, що і в 1930-х рр. збереглися традиції в народному костюмі західних подолян. Найперше, що вражає, це багатство та розмаїтість дівочих, жіночих, парубоцьких, чоловічих і дитячих строїв, які мали спільні риси й одночасно все-таки різнилися, залежно від села, котре вони представляли.

Так, дівчата та жінки першої громади Заліщицького р-ну були зодягнені в спідниці та сорочки з вишитими поликами й двома нагрудними стрічковими орнаментами. Дівчата заплетені у дві коси, жінки в хустках, зав'язаних на потилиці. Дівчатка також у спідничках та сорочечках, маленькі діти лише в сорочечках, босоніж. Парубки в полотняних штанах, сорочках поверх них та хутряних лейбиках, босі, чоловіки у вузьких білих полотняних штанах з довгими сорочками поверх та з чересами, хутряних лейбиках і високих солом'яних капелюхах зі стрічками довкола циліндра⁵²⁵³.

Жінки другої громади Заліщицького р-ну йшли в святкових комплексах, що склалися з довгополих сорочок з повністю вишитими тридільними рукавами або з поликами, обгорток, тканих запасок і поясів, хутряних оздоблених лейбиків або коротких кептарів з довгими рукавами (кожушків), нашійних і нагрудних прикрас на всю пазуху, аж до пояса. Головними уборами слугували чорні (або темні) хустки, зав'язані внизу на потилиці (причому кут хустки був під вузлом) та білі невеликі хустки без тороків або великі з тороками, закручені поверх чорних хусток, попід бороду та вузликами на маківці голови. Інший спосіб уборів голови – кольорова хустка, зав'язана внизу позаду, на потилиці (причому кут хустки був над вузлом). На ногах – чоботи або черевики, в руках – хустинки. Літні жінки зодягнені ще й у розпашний верхній одяг (накидався лише на плечі). Другий варіант жіночого ансамблю цієї ж громади – сорочки з вишитими повністю рукавами без тридільного поділу й пазухою з двома орнаментальними стрічками, намисто нашійне, спідниці та великі кольорові хустки з тороками, пов'язані внизу на потилиці. Чоловіки

⁵²⁴⁷ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 122–123.

⁵²⁴⁸ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 34.

⁵²⁴⁹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1066–1067.

⁵²⁵⁰ Там само. – С. 1066–1068; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 202–204; Її ж. Українській стрій... – С. 188–193; Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 318, 328.

⁵²⁵¹ Іваневич Лілія. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1066–1068; Косміна О. Традиційне вбрання українців... – С. 72; Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 193; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 196, 198, 203; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН^о–^о20459; Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35–36.

⁵²⁵² Там само. – С. 36–37.

⁵²⁵³ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Заліщики свято врожаю...

вбрані в вишиті короткі сорочки, заправлені в темні штани зі шкіряними ременями, лейбики та солом'яні капелюхи з низькими циліндричними наголовками й з прикрасами. В парубків циліндричні солом'яні капелюхи були оздоблені бісерними стрічками вздовж наголовка та ще й опущені попід бороду для утримання виробу⁵²⁵⁴.

Основний комплекс вбрання чоловіків та юнаків з третьої громади Заліщицького р-ну включав довгі сорочки до колін (тунікоподібного крою з прямими рукавами, з вишитими коміром-стійкою, подолом і низом рукавів та навколо пазушного розрізу) поверх вузьких полотняних штанів, останні або заправлені у чоботи, або опущені на чоботи. Парубки були в хутряних лейбиках з декоративними аплікаціями й вишивкою та двома, трьома або чотирма накладними кишеньками. А чоловіки, окрім лейбиків, ще й у коротких козушках з довгими рукавами або в опанчах і тканих поясах, подекуди зав'язаних у декілька обгортань. На голові в селян чоловічого роду красувалися низькі циліндричні солом'яні капелюхи з бісерними стрічками, пір'ям і букетиками квітів, зрідка – кашкети або повстяні капелюхи⁵²⁵⁵. Дівчачий комплекс був, як у дорослих жінок, а саме, містив сорочки з повністю вишитими рукавами у скісні смуги, сітки з зірочками чи з сучаснішими квітковими орнаментами. Крім цього, містив начільні ткани або бісерні стрічки, вушні сережки, нашійні перли, нагрудні дуті намиста, корали або гердани з дукачами. А до церкви дівчатка закручувалися поверх начільних головних уборів у білі хустинки до підборіддя. Дівчата та жінки, в переважній більшості, були вбрані в сорочки з вишитими тридільними рукавами, рідше – у хлоп'янки з широкими рукавами. Дівчата мали зачіску в дві спущені на плечі (або на груди) коси зі стрічками по низу, зав'язаними у бантики, всі носили начільні бісерні головні убори, подекуди з накинутими поверх білими хустками з тороками та злегка зав'язаними по підборіддя або закрученими навколо шиї та зав'язаними позаду у вузлик, з хустинками в руках⁵²⁵⁶. Маленькі хлопчики 6–7 років зодягнені у вишиті сорочечки, сукняні штани на підтяжках та в солом'яні капелюхи з пір'ям, квітами, бісерними стрічками на капелюсі й по підборіддю⁵²⁵⁷. Весільна ноша нареченої складалася з вишитої сорочки, обгортки, запаски, зачіски у вигляді заплетеної навколо голови коси з багатьох пасм волосся спереду вужчої, позаду широкої, вушних сережок у формі півкілець, начільної пов'язки з оксамиту, вишитої бісером, позолоченого об'ємного барвінкового вінка зі стрічкою й вовняними кутасами, нашійного гердана з китичками. В іншій нареченої в вухах були сережки у формі кульок, над вухами позолочена оздоба з фарбованого пір'я, нашійні гердан кутовий та перли. У наречених весільний костюм включав сорочки з комірами із зав'язками з гарусних стрічок, штани та солом'яні капелюхи з середньої висоти наголовками, декоровані барвінковими букетиками з пір'я й ковилою⁵²⁵⁸.

Дівчата з четвертої громади Заліщицького р-ну вбрані в сорочки з «капаними» рукавами (рукава вишиті зірочками), спідниці в складки або зборки, білі вишиті фартухи з тороками по низу або запаски в складки, чорні оксамитові горсетки до пояса, із зачісками у вигляді двох косичок, закручених з обох боків над вухами у вигляді квіточки, навколо чола волосся закручене у вигляді дрібних завитушок, на голові начільні бісерні убори, на шиї та грудях повно різного намиста скляного дутого й недутого, бісерні гердани й кризи, корали та перли аж до пояса⁵²⁵⁹.

Дівчата з п'ятої громади Заліщицького р-ну були в довгих сорочках до середини ікри, з тридільними рукавами, вишитими скісними чорними орнаментами, в обгортках, з обох боків закладених за пояс, так що їх краї сходилися спереду посередині виробу, без допоміжних поясних і плечових виробів, у черевиках, намистах з монет у два ряди на нашійній оксамитовій смужці тканини чи нашиті на тканину півмісяцем у 4–6 рядів як салби, бісерних й дутих скляних намистах аж до пояса, в широких начільних стрічках, прикрашених бісером і лелітками, або начільних стрічках з оксамиту, оздоблених пір'ям на вухах і квіткою з шумихи посередині на чолі, з хустинками в руках. Парубки одягнені в короткі сорочки з плечовими кокетками, широкі сукняні чорні штани, заправлені в чоботи, широкі ткані пояси, смушеві конусоподібні шапки з пучками ковили з правого боку. Дві пари наречених вбрані в короткі хутряні декоровані козушки з короткими до ліктя рукавами. Весільна ноша дівчат містила довгополі додільні сорочки, з тридільними вишитими повністю рукавами, обгортки, з обох боків закладені за пояс, краї яких також сходилися спереду посередині виробу, черевики, повні пазухи герданів і згاردів з монетами, коралового, скляного дутого й недутого намиста, складні головні убори у вигляді об'ємного позолоченого барвінкового вінка з герданами, штучними квітами на вухах та стрічками позаду. Весільні строї парубків охоплювали довгі, до колін, тунікоподібні сорочки, вишиті по низу рукавів, горловині й по долу, полотняні штани з вузькими ногами, заправлені в середину чобіт, широкі ткані пояси, весільні букетики на грудях з лівого боку, смушеві шапки з ковилою й барвінковими букетиками та тайстри⁵²⁶⁰.

⁵²⁵⁴ Там само.

⁵²⁵⁵ Там само.

⁵²⁵⁶ Там само.

⁵²⁵⁷ Там само.

⁵²⁵⁸ Там само.

⁵²⁵⁹ Там само.

⁵²⁶⁰ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Заліщики свято врожаю...

Традиційний костюм парубків із шостої громади Заліщицького р-ну включав довгі, до колін, тунікоподібні сорочки з рукавами, повністю вишитими смугами вертикальних орнаментів, поверх вузьких полотняних штанів, заправлених у середину чобіт, лейбики й солом'яні капелюхи з низькими циліндричними наголовками з бісерними стрічками. У дівчат були уставкові вишиті сорочки, обгортки, лейбики, зачіски у вигляді дрібушок закручених позаду посередині потилиці у віночок квіточкою зі шпильками, на шії багато дутого намиста, сережки маленькі, кругленькі, з камінчиком посередині, та подекуди чоботи або черевики на ногах, інші босоніж⁵²⁶¹.

Парубки з сьомої громади Заліщицького р-ну зодягнені в довгі тунікоподібні сорочки, вишиті червоним шовком навколо горловини, з кутасами з шовку, вузькі полотняні штани, чоботи та високі циліндричні солом'яні капелюхи з чорними герданами. Ансамбль дівчат складався з традиційних морщенок із повністю вишитими рукавами, обгортки, поясів, зачісок у формі віночків з двох заплетених кісок (волосся розділене рівним проділом посередині голови), навколо віночків по 3–4 бісерних головних гердани, на чолі одна та позаду, на потилиці, 5 великих штучних квіток з шумихи й гофрованого паперу, запахані у волосся та поміж герданами, позаду велика кількість тканих, вишитих та шовкових однотонних різнокольорових стрічок. Чоловіки вбрані в довгі сорочки, оздоблені геометричними орнаментальними мотивами, вузькі штани, заправлені у чоботи та опанчі, а жінки – в сорочки, оздоблені вишивкою червоним шовком або чорною вовною на поликах і по вирізу горловини, обгортки, підігнуті з обох боків і ткані запаски, білі очіпки та поверх них білі намітки, чоботи, коралове намисто. Народний стрій наречених містив вишиті сорочки, обгортки, пояси, хутряні кожушки з короткими рукавами, чоботи, намиста бісерні, дуті скляні й коралові, кораблеподібні капелюшки з герданів та позолочених плоских або об'ємних барвінкових вінків з квітами над вухами. Натомість наречені були у довгих, до колін, сорочках з рукавами, вишитими по низу, вузьких полотняних штанах, схованих у середину чобіт, хутряних кожушках, теж з короткими рукавами, високих циліндричних солом'яних капелюхах з чотирма герданами та з букетиками зі штучних квітів⁵²⁶².

Народна ноша дівчат з восьмої громади Заліщицького р-ну включала сорочки з чорно-кольоровими квітковими вертикальними гірляндами по всіх рукавах, спідниці, багато різного намиста до пояса та начільні бісерні убори. Інші дівчата мали сорочки-вишиванки з чорними квітковими скісними гірляндами, спідниці, також купу намиста до пояса, зачіски у формі двох заплетених кісок і закладених кошечком позаду, начільні стрічки, декоровані бісером, кожушки з короткими рукавами, аплікаціями й двома кишеньками. Ще інші дівчата одягнені в сорочки з тридільними «чорними» рукавами з лелітками та бісером, спідниці, нашійні перли, нагрудні салби (до 30 монет різного розміру) й дуті скляні намиста до пояса, з зачісками в дрібні косички, закручені навколо голови віночком, начільними бісерними герданами 3–5 штук зі штучними квітами й вовняними кульками на потилиці та квітами над вухами, з тканими, вишитими й шовковими однотонними різнокольоровими стрічками. Парубочий костюм складався з довгих, до колін, сорочок з рукавами, оздобленими орнаментальними мотивами по низу, вузьких полотняних штанів, заправлених усередину чобіт, хутряних кожушків з короткими рукавами, високих циліндричних солом'яних капелюхів з 4 герданами, букетиками зі штучних квітів і ковилією⁵²⁶³.

Дівчата з дев'ятої громади Заліщицького р-ну вбрані у «чорні» сорочки з квітковими вертикальними гірляндами, обгортки, різноманітні намиста до пояса, із зачісками у вигляді волосся, розділеного рівним поділом пополам і заплетеного від проділу в обидва боки до потилиці по низу колоском у формі кошечка, ширшого позаду, а над заплетеним волоссям – бісерна начільна оздоба. Парубки носили довжиною до колін тунікоподібні сорочки з прямими рукавами з вишивкою по низу, вузькі полотняні штани, заправлені всередину чобіт, шкіряні широкі череси, хутряні кожушки, довжиною до лінії стегон з довгими рукавами та солом'яні капелюхи з високими циліндричними наголовками, прикрашеними 3–4 герданами⁵²⁶⁴.

Традиційний комплекс убрання дівчат з десятої громади Заліщицького р-ну (с. Добрівляни) охоплював морщеники з сучаснішою вишивкою по всій довжині рукава у вигляді скісних смуг вазона (дерева життя), зірочок, квіткових гірлянд, спідниці в складки або зборки, лейбики з відкладним хутряним коміром та святкові обжинкові вінки з колосків пшениці й живих квітів, намисто скляне дуте та перли. Парубки зодягнені в сорочки, штани, чоботи, кожушки з хутряним коміром-стійкою, нашійні бісерні прикраси у вигляді купки зібраних висульок, солом'яні капелюхи з герданами, чоботи. Але переважна більшість селян, знятих на відео в теплу погоду, були босі⁵²⁶⁵.

Традиційний комплекс обрядового весільного строю молодої Західного Поділля складався з вишитої додільної сорочки (здебільшого уставкової), двоплатової запаски або одноплатової вовняної опинки (горботки), фартуха-запаски та широкого тканого пояса. Правий край опинки був відігнутий і закладений під пояс. На Борщівщині, поверх широкої крайки, наречена запоясувалася ще й вузькою тканною

⁵²⁶¹ Там само.

⁵²⁶² Там само.

⁵²⁶³ Там само.

⁵²⁶⁴ Там само.

⁵²⁶⁵ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Заліщики свято врожаю...

стрічкою⁵²⁶⁶. Як плечовий одяг зодягали короткі хутрянні лейбики (кептарі – у наддністрянських районах субрегіону), тканинні горсети (горсетки, горсики) або довгі камізельки, кафтани, а верхній – гуньки, опанчі чи свити, рідко сіряки чи сердаки, найчастіше кожухи (оскільки весілля переважно робили взимку). Взувалася наречена у черевики (чобітки, румунки) або чоботи. Прикрасами слугували також навушні кульчики, сережки, зашники, нагрудні та нашійні бісерні кризи і стрічки, венеціанське намисто, гердани стрічкові й кутові з монетами чи медальйоном, дзюмбали, дукати, дукачі-образки, коралі, лускавки, мониста, пацьорки скляні дуті або недуті, смальта, хрестики тощо та наручні обручки (вінчальні персні). Крім того, подекуди наречена чіпляла до плечового одягу весільний букет – нагрудна прикраса у вигляді букетика з барвінку та живих чи штучних квітів із різноманітного матеріалу, здебільшого зі стрічкою⁵²⁶⁷. Часто як обереговий одяговий елемент на весіллі наречені використовували вишиті рушники, а як доповнювальні складові – вишиту хустинку (наречена або обоє наречених тримали у руках)⁵²⁶⁸ та вовняну тайстру (зрідка траплялася в наддністрянських районах Західного Поділля)⁵²⁶⁹.

Надзвичайно різноманітними й яскравими були весільні убори західноподільських українок. У зазначеній подільській локальній зоні в XIX – першій половині XX ст. побутували весільні вінки та вінкоподібні головні убори також, як і святкові, у вигляді обруча або шапочки (каптура, капелюшка). Обов'язковим доповненням весільних головних уборів були барвінкові вінки, котрі західні подолянки найчастіше зодягали поверх названих уборів голови⁵²⁷⁰. Хоча подекуди траплялися й весільні головні убори, виготовлені на основі барвінкового вінка⁵²⁷¹.

Барвінкові вінки у досліджуваній локальній зоні мали плоску або округлу форму. Так, у с. Настасів Тернопільського району виготовляли масивні весільні барвінкові вінки технікою накладання барвінку листочок на листочок. Утворений вінок золотили, а зверху голови нареченій до вінка кріпили багато різнокольорових стрічок. Проте вже на початку XX ст. у зазначеному населеному пункті до вінка чіпляли позаду лише одну білу стрічку⁵²⁷². У с. Сороки Бучацького району робили позолочені барвінкові вінки округлої форми, скріплюючи листя барвінку тонкою мотузкою, яку ховали між барвінком. До задньої частини вінка прив'язували шовкові стрічки. Крім того, такі вінки оздоблювали трьома великими штучними квітами з синьої й червоної вовняних стрічок – гарасівок (одна квітка по центру, дві з боків), двома середнього розміру квітами з тонкого металу й воскованого кольорового паперу (пришивалися з двох боків від центральної великої квітки). По низу вінка була пришита тасьма з дрібними штучними квітами⁵²⁷³. В свою чергу в с. Бедриківці Заліщицького району позолочені барвінкові вінки округлої форми прикрашали трьома квітками (одна в центрі, дві з боків) з червоних вовняних ниток та тканими орнаментованими стрічками позаду. Також спереду, над чолом, до низу вінка чіпляли зачасти червону гарасівку, на яку нашивали позолочені листочки барвінку у вертикальному положенні⁵²⁷⁴.

Поширеними на Західному Поділлі були й весільні вінкоподібні головні убори у вигляді обруча. Локальна особливість їх проявлялась у висоті обруча та матеріалі, з якого його виготовляли. Найбільшу популярність мали картонні та луб'яні обручі, котрі західні подолянки декорували герданами, монетами, штучними квітами та стрічками⁵²⁷⁵.

Зокрема, весільний вінкоподібний убір із с. Колодрібка Заліщицького району включав твердий обручеподібний каркас, на який нашивали начільну стрічку. Її прикрашали квітами та двома рядами сплетених із вовни червоних кіс. Спереду убору, з обох боків, поверх кіс прикріплювали металеві кружечки з дзеркальцями, а ззаду, на потилиці й плечах, висіли пасма червоної пряжі. В інших куточках над начільною стрічкою клали вузький або дуже масивний позолочений вінок із барвінку. У вінку листочки викладали за принципом рибної луски та склеювали медом і соком часнику, щоб тримались, а також з метою оберегового значення⁵²⁷⁶. В деяких селах Заліщицького району траплявся подібний весільний убір

⁵²⁶⁶ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 9.

⁵²⁶⁷ Етнографічна колекція «Кровець». Весільна світлина (KYD1568). Борщівський район, Тернопільська область...

⁵²⁶⁸ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 9.

⁵²⁶⁹ Іваневич Лілія. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 470–471; Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 190–191, 193.

⁵²⁷⁰ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 202; Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців Поділля... – С. 278–280; Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 658; Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 318, 320, 328.

⁵²⁷¹ Там само. ГУ – 308.

⁵²⁷² Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців Поділля... – С. 278–280; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 204.

⁵²⁷³ Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 308.

⁵²⁷⁴ Там само. ГУ – 304.

⁵²⁷⁵ Там само. ГУ – 318, 320, 328; Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців Поділля... – С. 278–280; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 202; Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 658.

⁵²⁷⁶ Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 191, 194.

з обручеподібною основою, оздобленою нашитими різнокольоровими гарусними стрічками й штучними квітами, по низу герданом і вгорі одним разком намистин із дутого скла, та ще й з двома рядками сплетених косичок із червоних вовняних ниток. Позаду убору чіпляли густі пасма червоної пряжі та різнобарвних гарусівок⁵²⁷⁷.

Натомість у с. Нирків Заліщицького району побутував весільний вінкоподібний убір на циліндричній картонній основі, обшитий тканиною та декорований тканю орнаментованою стрічкою по центру, вовняними нитками та скляними намистинами по низу, сукном із крупними паперовими різнокольоровими квітами вгорі на тім'ї й позаду та навушними оздобами з трьох пофарбованих картонних кружечків із серединками зі штучних квітів, з барвистими вовняними китицями з обох боків. Крім того, зверху на виріб накладалися два обплетені вовняними оранжевими нитками тканинні обручики з дрібними квітами з тонкого металу й воскованого паперу, пір'ям та кольоровими шовковими стрічками позаду⁵²⁷⁸.

Одночасно у с. Нирків Заліщицького району траплявся весільний вінкоподібний убір з картонною основою у формі обручика, оздобленого двома тканими стрічками з пришитими на них штучними квітами, над ними – герданом, під ними, по колу – закрученим качиним пір'ям та тканими орнаментованими стрічками позаду. Зверху на убір зодягали позолочений округлий барвінковий вінок з трьома квітками (одна в центрі, дві з боків) з червоних вовняних ниток, двома квітами (з обох боків) з барвінкового листя й намистинок та однією прикріпленою ззаду тканю стрічкою⁵²⁷⁹.

Схожий весільний вінкоподібний убір на циліндричній картонній основі, прикрашений тканими візерунчастими стрічками по всій основі й лише по низу герданом, дрібними штучними квітами з тонкого металу й воскованого паперу, позаду з десятьма парчевими стрічками й квіткою з барвінкового листя з позліткою, був у вжитку в с. Буряківка Заліщицького району. З боків весільний убір містив навушні оздоби із барвінкових квіток, з'єднані між собою довгими низками кольорових намистин з дутого скла та вузьким герданом. Зверху на убір вбирали позолочений барвінковий вінок округлої форми⁵²⁸⁰.

А в с. Більче Золоте Заліщицького району весільний масивний округлий позолочений барвінковий вінок зодягали над начільною стрічкою з герданами або під вінком, з двох сторін, чіпляли штучні квіти з золоченого барвінкового листя і намистинок чи інших матеріалів⁵²⁸¹.

Крім картону та лубу, як основу до весільного вінкоподібного убору застосовували пасма конопель, льону або соломку, сплетені в косу чи солом'яну стрічку висотою 3 см (схожі убори побутували на Покутті). Зокрема, у с. Переволока Бучацького р-ну барвінкові листочки накладали на конопляне або льняне пасмо, скріплюючи тонкою мотузкою, яку ховали між барвінком. Завдяки мотузці убір тримався у цілості. Також листочки барвінку, складені один на одного, могли нашивати на обруч. Над чолом такий весільний убір покривали позліткою та чіпляли три квіточки («купочки»), вишиті намистинами («пацьорками»). Частина убору, вільну від позлітки, ззаду оздоблювали стрічками, так щоб біля обличчя були стрічки рожевого кольору. Волосся над чолом закручували у вигляді петель – «мушками», на які накладали тверду та блискучу начільну стрічку («намушницю»), декоровану намистинами й обшиту золотим позументом⁵²⁸².

В окремих селах Борщівщини дівчата на весілля плели вузенькі косички зі соломи, які зшивали у формі обруча. До цього вінкоподібного убору також прикріплювали вузькі стрічки з різнокольоровим бісером і лелітками. Взагалі на Борщівщині майже в кожному селі весільні дівочі головні убори мали свої локально-зональні особливості, а весільний барвінковий позолочений вінок тут зазвичай накладали зверху на головний убір. Борщівські вінкоподібні убори молоді здебільшого мали вигляд начільної стрічки, обруча або подекуди шапочки, до яких чіпляли різнокольорові стрічки, додавали гердани, живі або штучні («фавори») квіти, качині й павині пера та ін. До прикладу, в смт Мельниця-Подільська до начільної стрічки на висоті вух прикріплювали «навушники» – кружечки твердого паперу, обмотані барвистою волічкою⁵²⁸³.

Основою весільного вінкоподібного головного убору нареченої Західного Поділля могла бути й оксамитова шапочка (каптур, капелюшок), оздоблена герданами, низками коралів, штучними намистинами та рядками дрібних квітів із різних матеріалів. Квіти на потилиці збирали в букет, а чоло прикрашали золоченим вінком із барвінку. Позаду шапочки чіпляли шовкові стрічки, які спадали на плечі⁵²⁸⁴, а біля вух – нерідко «кучері» («затикані кучері», «качурині кучері») з пір'я качура чи павича, подекуди пофарбованого у кольорові тони⁵²⁸⁵.

⁵²⁷⁷ Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 328.

⁵²⁷⁸ Там само. ГУ – 318.

⁵²⁷⁹ Там само. ГУ – 320.

⁵²⁸⁰ Там само. ГУ – 345.

⁵²⁸¹ Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 193.

⁵²⁸² Там само. – С. 191; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 203.

⁵²⁸³ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичай. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 36–37.

⁵²⁸⁴ Косміна О. Традиційне вбрання українців... – С. 72.

⁵²⁸⁵ Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 191.

Так, надзвичайною складністю та пишністю вирізнявся весільний вінкоподібний убір молодой Гусятинського району Тернопільської області. Він складався з оксамитової шапочки (каптура), яку суцільно розшивали рядами орнаментальних бісерних стрічок – «силянок», кольорових намистин і дрібних штучних паперових квітів. Безпосередньо на потилиці штучні квіти також формували в букет, а від нього, на плечі спускали різноколірні шовкові, в тому числі й візерункові стрічки. Коло вух до шапочки прикріплювали «кучері». Поверх весільного убору на чоло одягали вузький позолочений барвінковий вінок, укладений лускоподібно⁵²⁸⁶.

Натомість у с. Вільховець Борщівського району весільний вінкоподібний головний убір, у вигляді шапочки зі смужок герданів (нижній з яких містив бісерні китички) вгорі по колу, був повністю оздоблений різнокольоровими штучними квітами⁵²⁸⁷. Водночас у селі Волківці Борщівського району наречена прикрашала голову кількома рядами герданів (так звані «дзюмбали»), накладаючи їх щільно один до одного, ніби у вигляді капелюшка. Між герданами чіпляли різноманітні квіти та китички, а позаду – шовкові й ткані орнаментовані стрічки⁵²⁸⁸. А в с. Богданівка Підволочиського району весільний головний убір молодой у вигляді трьох зшитих між собою герданів на червоних стрічках мав вузьколокальну назву – гердан⁵²⁸⁹.

Варто зауважити, що молода та дружка під час запрошення на весілля відзначали свої головні убори спеціальними знаками-символами. Так, у с. Лошнів Тербовлянського району наречена до заплетеного в одну або дві коси волосся прикріплювала на тім'ї білу стрічку, зелені галузки мірту (мирту) й аспарагусу. В свою чергу дружка чіпляла до коси на потилиці вже стрічку рожевого кольору. В іншому населеному пункті Тербовлянщини, зокрема у с. Заздрість, і наречена, і дружка заплітали волосся у дві коси, опускаючи їх на спину. До кожної з кіс від їх основи наречена зав'язувала по одній рожевій стрічці, а дружка – по червоній. У с. Настасів того ж Тербовлянського району молода та дружка теж заплітали волосся у дві коси, але закручували їх довкола голови, а у волосся закладали букет. Крім цього, до волосся на потилиці наречена чіпляла білу стрічку-стонжку («стьонжку»), а дружка – рожеву або червону⁵²⁹⁰.

Після знімання весільного убору нареченій відразу зодягали жіночий головний виріб, оскільки за народним східнослов'янським звичаєм жінкам не дозволялося ходити з непокритим волоссям. Такий обряд мав назву «покривання молодой» та здійснювався за допомогою платових (намітка, намітка-убрус (убрус), рантух (рантушок)), хусткоподібних (нафрама, хустка) або шапкоподібних (чіпець) уборів⁵²⁹¹. На Борщівщині головний убір заміжньої жінки білого кольору з тонкого домотканого або фабричного полотна з тканим⁵²⁹² або вишитим узором на кінцях (з білого лляного полотна, вишитий по низу чорно-червоним геометричним орнаментом та білою мережею⁵²⁹³) йменували рантухом (рантушина, рантушок). Локально-зонально в с. Лошнів Тербовлянського району нареченій після знімання весільного вінка на голову клали шапку, щоб шлюб був міцнішим⁵²⁹⁴.

Чоловічий та парубочий західноподільський святковий стрій охоплював вишиту білу довгу тунікоподібну сорочку⁵²⁹⁵ (передусім у наддністрянських районах) або коротшу поликову сорочку (кошулю), пізніше сорочку з нагрудно-плечовими кокетками, які підперізували тканими поясом⁵²⁹⁶ чи крайкою⁵²⁹⁷, та вузькі штани (з полотна – гачі, порти⁵²⁹⁸, рисовані штани або гармонійки; з сукна – гачі⁵²⁹⁹, холошні), котрі носили поверх чобіт чи, з початком ХХ ст., поверх черевиків⁵³⁰⁰ або заправляли у чоботи⁵³⁰¹. У селах Борщівського та Заліщицького районів подекуди чоловіки носили шкіряні череси⁵³⁰². На сорочки зодягали плечові безрукавки, бруслики або жилетки⁵³⁰³. У Наддністрянських районах

⁵²⁸⁶ Там само. – С. 191.

⁵²⁸⁷ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 203.

⁵²⁸⁸ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 36–37.

⁵²⁸⁹ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 3637.

⁵²⁹⁰ Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 190–191; Ї ж. Українські народні головні убори... – С. °196.

⁵²⁹¹ Там само. – С. 220.

⁵²⁹² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

⁵²⁹³ Фонди БОКМ. Група «прикладне мистецтво». ПМ – 260.

⁵²⁹⁴ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 223.

⁵²⁹⁵ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1144, 1535, 2179, 2180, 2846, 2862, 2924, 2925, 2940, 2941, 3589, 4805, 7836, 9543; Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 108, 210.

⁵²⁹⁶ Там само. ПЕ – 99, 680, 1026; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 217, 352, 1015, 2223, 2294, 2450, 2841, 8881.

⁵²⁹⁷ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 110.

⁵²⁹⁸ Там само. ПЕ – 950; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1426, 1550, 2958, 4806.

⁵²⁹⁹ Там само. Т – 9178.

⁵³⁰⁰ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 192–193.

⁵³⁰¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – .

⁵³⁰² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 29; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... С. 16–17.

⁵³⁰³ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – .

Західного Поділля побутували також щедро оздоблені нагрудні хутрянні бунди, кептарі, козушки та лейбики⁵³⁰⁴. Верхнім одягом служили влітку полотняні плахта (плахтина)⁵³⁰⁵ або полотнянка (полотняник)⁵³⁰⁶, у весняно-осінній період – сукняні бунди, опанчі, пешеки, свити, сердаки, сіряки⁵³⁰⁷, взимку – козухи⁵³⁰⁸. Варто зауважити, що практично усі станові вироби з сукна та хутра більшою чи меншою мірою були декоровані. Верхній одяг також підперізували тканими⁵³⁰⁹ або плетеними поясами. До прикладу, чоловічий святковий плетений вовняний пояс червоного кольору з китицями містив фактурний малюнок у вигляді косиць (с. Сорока Гусятинського району)⁵³¹⁰. На свята взувалися у добрі шкапові чоботи⁵³¹¹ чи чорні чоботи з призібраними в гармошку халявами, а також гвоздьові, писані, підшивані; боксові, сап'янові (сап'янці), хромові або юхтові чоботи⁵³¹². Як прикраси використовували нагрудні бісерні п'ятикутні котильони (вівсюрики, герданики, кутальйони). Доповненням до одягу на півдні Західного Поділля були ткані орнаментовані вовняні тайстри та шкіряні табівки (тобівки). Вузькокально подекуди у святкових чоловічих комплексах наддністрянських районів досліджуваного субрегіону трапляються дерев'яні топірці⁵³¹³.

Більшість західноподільських чоловіків у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. носили зачіску «під макітру» («під горшок», «кругла» стрижка). Водночас у південних районах Західного Поділля селяни літнього віку ще вживали зачіску з довгим спадаючим волоссям навколо голови, а спереду над очима – рівно підтяте⁵³¹⁴. Як і в усіх інших локальних зонах Поділля, українські чоловіки полюбили невеликі підстрижені надгубні вуса, натомість літнє чоловіче населення – зрідка й бороди⁵³¹⁵.

До чоловічих святкових головних уборів західних подолян належали солом'яні капелюхи (брилі), капелюхи з тканини синього або чорного кольору (габики), картузи, кашкети та шапки зі смушка (різної форми, з суконим верхом або без нього)⁵³¹⁶. Парубочі святкові головні убори відрізнялися кольором (шапки були сиві⁵³¹⁷, а не чорні⁵³¹⁸) та наявністю декору (передусім у капелюхах і кашкетах). Так, їх солом'яні брилі й крисані прикрашали бісерними трясеницями, вовняними кульками, гарасівками (тканими вовняними кольоровими стрічками), герданами, квітами (волічковими, живими, паперовими), пір'ям качурів, павичів і півнів, фаворами (квітами зі стрічок з нашитими лелітками), чорною вовною тощо⁵³¹⁹. Гердани прикріплювали навколо стіжка головного убору, а один також пускали довкола підборіддя⁵³²⁰. Солом'яні капелюхи чоловіків старшого віку оздоблювали лише одним герданом або стрічкою⁵³²¹, гарасівкою або волічкою⁵³²² тощо. Варто зауважити, що в кожному селі чоловічі й парубочькі солом'яні капелюхи традиційно мали свою висоту стіжка, ширину крис та способи декорування⁵³²³.

Наречений Західного Поділля на весілля одягав вишиту (найчастіше низзю⁵³²⁴, бісером⁵³²⁵, білим по білому⁵³²⁶, півхрестиком⁵³²⁷ тощо) довгу білу сорочку, яку підперізував тканим поясом (чи крайкою), та білі вузькі штани, котрі спочатку носили поверх чобіт і лише згодом почали заправляти в чоботи. У

⁵³⁰⁴ Там само. Т – 233, 234, 235, 275, 419, 1024, 1145, 1427, 1430, 2898, 2914, 2949, 3387, 5510.

⁵³⁰⁵ Там само. Т – 7456.

⁵³⁰⁶ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 96.

⁵³⁰⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 212, 272, 1135, 1218, 1544, 2181, 2507, 2627, 2943, 7455.

⁵³⁰⁸ Там само. Т – 253, 894, 2495, 2942, 3035, 3036, 3388.

⁵³⁰⁹ Там само. Т – 352, 8881.

⁵³¹⁰ Там само. Т – 8882.

⁵³¹¹ Ніколасва Т. Історія українського костюма... – С. 117.

⁵³¹² Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068.

⁵³¹³ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 16–17 (на стародавніх світлинах).

⁵³¹⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 182.

⁵³¹⁵ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 412; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 100–101; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 111; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 187–188.

⁵³¹⁶ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 4, 5, 10, 11.

⁵³¹⁷ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 399, 6605.

⁵³¹⁸ Там само. Т – 218.

⁵³¹⁹ Там само. Т – 1194, 1199; Фонди МЕХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 2, 43, 109.

⁵³²⁰ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 29–31; Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1062–1072; Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 188–193.

⁵³²¹ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1194, 1200.

⁵³²² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 31.

⁵³²³ Там само. – С. 31.

⁵³²⁴ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 2178.

⁵³²⁵ Там само. Т – 1064.

⁵³²⁶ Там само. Т – 1425.

⁵³²⁷ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 29.

надністрянських районах означеного субрегіону полюбляли рисовані штани⁵³²⁸ та шкіряні череси⁵³²⁹. Поверх сорочки молодий вбирився у довгу свиту або кожух, а в західноподільських південних районах – також у нагрудні бунду, козушок або лейбик (кептар). Як прикраси використовувалися нагрудні весільні букетики з барвінку, здебільшого зі стрічкою⁵³³⁰ або бісерні п'ятикутні котильони (куталйони, вівсюрики, герданики) чи купочки (прикраса у вигляді весільного букетика з бісеру), та наручні обручки (вінчальні персні). Доповненням до весільного костюма нареченого могли бути вишита хустинка (яку тримав у руці)⁵³³¹ та зрідка вовняна тайстра (на півдні Західного Поділля)⁵³³².

Весільними головними уборами західним подолянам слугували взимку шапки, в теплі пори року – капелюхи. Усі ці вироби також мали свої знакові символи. Наприклад, у с. Лошнів Терехівського району молодому до шапки прикріплювали гілочку мirtу, білу стрічку і квітку. У с. °Переволока Бучацького району до головного убору нареченого, чорної овечої шапки, з правого боку пришивали барвінковий вінок діаметром 16–17 см, а поряд з ним – букетик. Шапка дружби позначалася тільки букетиком⁵³³³. В інших селах Бучацького району побутували парубочькі весільні смушеві шапки з маленькими барвінковими віночками та квітковими букетиками з правого боку. Весільна шапка молодого з Терехівського району вирізнялася квіткою й стрічкою білого кольору⁵³³⁴.

У свою чергу весільні солом'яні (брilі, крисані) або фетрові капелюхи Західного Поділля відрізнялися формою та декором. А солом'яні головні вироби характеризувалися ще й різною висотою стіжка, шириною крис, способом плетіння («в зубці» або «зубчики», «косичкою» або «в косиці», «у сім стрілок»). Так, у Борщівському районі в одних селах солом'яні капелюхи прикрашали тільки гарасівками (тканими вовняними кольоровими стрічками) або чорною вовною, в інших (наприклад, у с. Германівка) – герданами, трясеницями, квітами (живими, паперовими, волічковими), фаворами, пір'ям качурів, павичів та інших птахів, півнячими хвостами тощо⁵³³⁵. Гердани прикріплювали навколо стіжка, а один також давали навколо підборіддя. Важливо підкреслити, що всі перераховані прикраси могли використовувати лише наречені. А в с. Волківці заручена дівчина мала сплести молодому до весільного капелюха гердан, який ще носив вузько локальну назву – «дзюмбал». Натомість підпарубкам дозволялося декорувати капелюх лише однією трясеницею (квіткою тощо) та герданом на підборідді⁵³³⁶. Трапляються на Західному Поділлі весільні солом'яні капелюхи, тулії яких були суцільно оздоблені півнячим пір'ям, квіточками і вовняними кульками. Наречений з Гусятинського району носив плетений бриль, прикрашений пір'ям когута⁵³³⁷.

Західноподільський дитячий традиційний стрій в основних одягових елементах представляв собою зменшену копію дорослої, відповідно до жіночої та чоловічої, ноші в усіх деталях її крою, декорування, носіння та поєднання в гармонійні комплекси. У цілому народний костюм дівчаток Західного Поділля складався із натільної домотканої сорочки⁵³³⁸, поясних обгортки й запаски-фартуха (пізніше спідничок)⁵³³⁹, плечового лейбика (у надністрянських районах) та станових свитки й кожуха, залежно від пори року. Додатковими елементами були пояси (баюрки, крайки), прикраси (сережки (когутки), гердани, дуте скляне намисто, корали, намисто з монет, натільні хрестики та ін.). На свята дівчаткам чіпляли багато різного нашійного та нагрудного намиста, яке густо розміщувалося на пазусі, практично сягаючи довжиною до пояса. Серед головних уборів дівчатка полюбляли начільні стрічки, вінки, вінкоподібні убори й стрічки у коси, а взимку носили хустки. Варто зазначити, що волосся дівчаткам обов'язково заплітали в одну, дві або декілька кісок⁵³⁴⁰. У свою чергу традиційний комплекс убрання західноподільських хлопчиків містив довгу домоткану сорочку (у південних районах нижче колін), штани «портянички», тканий пояс, лейбик (у надністрянських районах), свитку або кожух, натільний хрестик як оздобу та солом'яний бриль або кучму як головний убір. Щодо взуття, то здебільшого діти ходили босоніж⁵³⁴¹. Зрідка на свята у теплу пору року взували дерев'яники, солом'яники, личаки чи постолі, а в холодну – черевички, чобітки або чоботи (залежно від статі та віку дитини)⁵³⁴².

⁵³²⁸ Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 7.

⁵³²⁹ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 29.

⁵³³⁰ Етнографічна колекція «Кровець». Весільна світлина (KYD1568)...; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом... – С. 4–5.

⁵³³¹ Там само. – С. 9.

⁵³³² Іваневич Лілія. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1064–1070; Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 190.

⁵³³³ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 216–218.

⁵³³⁴ Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 190.

⁵³³⁵ Фонди МХП ІН. Група «головні убори». ГУ – 6, 73; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 382, 1118.

⁵³³⁶ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 31.

⁵³³⁷ Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 190.

⁵³³⁸ Фонди БОКМ. Група «побут, етнографія». ПЕ – 330; Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 1428.

⁵³³⁹ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Залішки свято врожаю...

⁵³⁴⁰ Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 35.

⁵³⁴¹ 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Залішки свято врожаю...

⁵³⁴² Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів... – С. 27, 36–37.

Отже, народні строї українців Західного Поділля на щодень, свята та для обрядових дійств (особливо на заручини й весілля) мали загальноукраїнський характер, що стосується окремих компонентів основного та допоміжного комплексів, станового одягу, поясів, уборів голови, взуття, оздоб і доповнень до одягу як результат історичного розвитку зазначеного субрегіону. А виокремленні специфічні локальні та вузьколокальні особливості як у створенні, прикрашанні й зодяганні певних складників, так і в komponуванні традиційних ансамблів пояснюються міжрегіональними та міжетнічними культурними взаємообмінами західноподільських селян.

5.4. Характерні субрегіональні та локально-зональні композиційні методи комплектування народного буденного, святкового й обрядового строїв українських селян Східного Поділля

Власними специфічними субрегіональними та локально-зональними рисами у другій половині XIX^о– на початку XX ст. виділялися композиційні методи формування традиційних буденного, святкового й обрядового костюмів Східного Поділля. Вони теж взаємозалежали від статті й віку їх власників та від сезону їх носіння. Потрібно наголосити, що святкові та обрядові (зокрема весільні) східноподільські комплекси ноші селян надністрянських районів містили багатше та колоритніше оздоблення, а також стародавні орнаменти вишивок, на противагу подолянам центральних і північних районів Східної локальної зони.

Щоденна (або повсякденна) народна ноша східних подолян у теплі пори року в цілому охоплювала елементи натільного й стегового одягу, пояси, головні убори та оздоби (зазвичай оберегового змісту). При необхідності, до перерахованого ансамблю додавали плечовий і верхній одяг, взуття та доповнення до одягу. Так, дівчата й жінки середнього та літнього віку в будні дні зодягали тунікоподібні, уставкові або безуставкові сорочки, пізніше – сорочки з гесткою (гестки)⁵³⁴³. Зазвичай буденні натільні вироби шили з підтичкою, з більш грубішого полотна, порівняно з святковими й обрядовими сорочками, без декору або з вишитими вузькими орнаментами довкола пазушного розрізу, горловини чи коміра, на уставках та зрідка манжетах, або роль буденних сорочок виконували зношені святкові вишиванки. Натомість східноподільські парубки, чоловіки середнього й похилого віку щодня вбиралися у ледь вишиті чи зовсім без вишивки тунікоподібні сорочки, а з початком XX ст. – ще й сорочки з гесткою.

Як стеговий одяг на кожний день дівчата й жінки Східного Поділля полюбили носити ткані вовняні незшиті одноплатові запаски⁵³⁴⁴ чи незшиті (або частково зшиті) розпашні горбатки⁵³⁴⁵, обгортки⁵³⁴⁶, рідше гуньки⁵³⁴⁷ та катраниці (запаски-катраниці, катринці). Розпашні поясні вироби одягали у поєднанні з фартухами-запасками (запасками-фартухами або запасками). Наприкінці XIX ст. масового поширення набули зшиті глухі спідниці у зборки («на брижах»⁵³⁴⁸, у дрібні «ряси»⁵³⁴⁹ або спідниці «на всі розміри»⁵³⁵⁰) й у складки («на фалдах»⁵³⁵¹ або в «ряси»⁵³⁵²). Вузьколокально в Кодимському районі Одеської області східні подоляни мали у вжитку шарафани⁵³⁵³. Подекуди спідниці зодягали разом із фартухами (попередниці, хвартухи з фабричного полотна чи інших тканин (вовняні⁵³⁵⁴)) або вовняними хустками. Знову ж таки локально-зонально східноподільські українки Бершадського⁵³⁵⁵ (села Бирлівка, Війтівка, П'ятківка, Сумівка, Устя)⁵³⁵⁶ та Чечельницького (села Бондурівка, Жабокричка, Каташин, Рогізка)⁵³⁵⁷ районів⁵³⁵⁸ Вінницької області вбиралися поверх сорочки та поясного одягу в суцільнокрійні або з відрізним верхом нагрудні фартухи (нагрудники або фартухи-нагрудники). Шили нагрудники довжиною до пояса або до стегон, з крамних, як однотонних, так і узорчастих, тканин переважно темних чи яскравих

⁵³⁴³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2087, 2332, 3598; Фонди ЛКМ. Книга надходжень. КН – 2832; Фонди ОРКМ. Книга вступу. КВ – 669; Фонди ТурКМ. Група «тканини». Т – 777.

⁵³⁴⁴ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.

⁵³⁴⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 557.

⁵³⁴⁶ Там само. Т – 696, 2781.

⁵³⁴⁷ Там само. Т – 1775.

⁵³⁴⁸ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69.

⁵³⁴⁹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2235.

⁵³⁵⁰ Там само. Т – 1780.

⁵³⁵¹ Там само. Т – 3682. Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)... – С. 69.

⁵³⁵² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Там само. Т – 2743.

⁵³⁵³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 15930, 20339.

⁵³⁵⁴ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4896.

⁵³⁵⁵ Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 1103.

⁵³⁵⁶ Етномайстерня «Коло»...

⁵³⁵⁷ Етномайстерня «Коло»...

⁵³⁵⁸ Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу (вбрання). КВ – 279.

відтінків синього кольору, рідше червоних або світлих барв. Східні подолянки нагрудний виріз та пазуху сорочок під нагрудники не вишивали. Натомість вишивкою оздоблювали лише коміри та рукава натільних виробів⁵³⁵⁹. Зверху стегові компоненти вбрання селянки заперізували зачасти тканим поясом. Подекуди, зокрема в смт Сутиски⁵³⁶⁰ Тиврівського р-ну, що на Вінниччині, в ролі жіночого пояса використовували перевесло у вигляді джгута зі скрученої соломи.

У свою чергу парубки й чоловіки Східного Поділля як буденний поясний одяг носили штани з холошнями середньої ширини – полотняні портяниці «до очкура» чи «до паска» (сс. Дашківці⁵³⁶¹ і Миколаївка⁵³⁶² Літинський р-н, Вінниччина, с. Саражинка⁵³⁶³, Балтський р-н, Одещина тощо), сподні⁵³⁶⁴ або холошні, штани вибиванки (з вибитого полотна⁵³⁶⁵), «радовляні» штани (Вінниччина)⁵³⁶⁶ з цупкої тканини та штани з широкими холошнями – гайдавери або шаровари⁵³⁶⁷ (полотняні «матнисті» штани)⁵³⁶⁸, холошні з сукна. Варто зазначити, що з вужчими полотняними штанами сорочку зодягали навипуск, а з суконними та з полотняними матнистими штанами навпаки – заправляли всередину⁵³⁶⁹. Сорочку в обох випадках обов'язково підперізували найчастіше різноманітними тканими поясами.

Влітку, у прохолоднішу погоду, серед нагрудного східноподільського жіночого одягу без рукавів на шодень у вжитку побутовали середньої довжини жилетки (жилети)⁵³⁷⁰ або камізьельки⁵³⁷¹, усі з фабричних тканин. Натомість серед буденних плечових виробів з рукавами селянки Східного Поділля носили кацавейки (кацабаї, кацафайки⁵³⁷², кацавейки⁵³⁷³), кохти (кофти) з легких крамних матеріалів⁵³⁷⁴, кофти-польки вовняні⁵³⁷⁵, польки бавовняні на ваті з підкладкою (с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл.⁵³⁷⁶), куртаки (куртки) та літники з смугастої доморобної тканини, прямоспинні жакети⁵³⁷⁷ з чорного сукна⁵³⁷⁸ без оздоблення.

Повсякденний плечовий одяг чоловічої частини східних подолян також був різноманітним. До прикладу, безрукавки, безрукавки-нагрудники⁵³⁷⁹ й жилети⁵³⁸⁰ (жилетки – с. Студена⁵³⁸¹, Піщанський р-н, Вінниччина). Нагрудним одягом з рукавами місцевим українцям слугували бунди⁵³⁸², жакети, піджаки, піджаки-бунди⁵³⁸³ та полотняні куртки (куртаки).

Важливою частиною буденного комплексу вбрання були головні убори, котрі в свою чергу мали прямий взаємозв'язок із зачісками. Так, у будні східноподільські дівчата заплітали волосся в одну або дві коси переважно у три пасма, часто вплітаючи вузькі стрічки або шнурки (впліточки, вплітки, кісники, косники, стеньжки, стьожки)⁵³⁸⁴. Носили дівчата й начільні стрічки. Подекуди заплетені коси формували довкола голови у вигляді калачика⁵³⁸⁵.

Східні подолянки молодого та старшого віку волосся збирали й скручували навколо голови чи ззаду у вузлик⁵³⁸⁶. Для підтримання утвореної зачіски під усе розмаїття головних уборів жінки застосовували обручеподібну кибалку (кибалочку), скручену й зшиту з полотна у формі валика, та кічку (кичку), змотану з конопляного прядива. Найбільш вживаними на Східному Поділлі повсякденними жіночими уборами голови були давні очіпки (чепці, чепчики) та їх вузько зональні різновиди – каптур (каптура, каптурчик) і

⁵³⁵⁹ Етномайстерня «Коло»...

⁵³⁶⁰ Матеріали ННІЕ КПУ : вип. 2... – С. 75–76.

⁵³⁶¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1975.

⁵³⁶² Там само. Т – 2853.

⁵³⁶³ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4544.

⁵³⁶⁴ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 151.

⁵³⁶⁵ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 147.

⁵³⁶⁶ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст. ... – С. 422.

⁵³⁶⁷ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст... – С. 151.

⁵³⁶⁸ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.

⁵³⁶⁹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117, 120.

⁵³⁷⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3378.

⁵³⁷¹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵³⁷² Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 8531.

⁵³⁷³ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

⁵³⁷⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80, 120.

⁵³⁷⁵ Там само. – С. 80, 120.

⁵³⁷⁶ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4545.

⁵³⁷⁷ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵³⁷⁸ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

⁵³⁷⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵³⁸⁰ Там само. – С. 120.

⁵³⁸¹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Науково-допоміжний фонд. НДФ – 2643.

⁵³⁸² Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

⁵³⁸³ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3727.

⁵³⁸⁴ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 422.

⁵³⁸⁵ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст... – С. 422.

⁵³⁸⁶ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 424.

кичка (очіпок-кичка⁵³⁸⁷ у східних районах Вінницької області). З початку ХХ ст. поширення набули ще й плетінки, сіточки⁵³⁸⁸ та різноманітні хустки (платки, хустини, хустинки, хустиночки, хусточки, фуски, фустинки, фустки, фусточки)⁵³⁸⁹. На кожний день жінки зодягали на голову хустки з домотканих матеріалів або простіших крамних тканин. Щодо способу носіння, то молодіці пов'язували хустини на потилиці, а взимку, поверх, носили ще іншу хустину попід підборіддя й зав'язували на потилиці. Натомість старші жінки в'язали кінці хустини попід підборіддя.

Східноподільські чоловіки, як і інші подоляни в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст., найбільше полюбили зачіску «під макітру» («під горшок», «кругла» стрижка), часто носили підстрижені надгубні вуса, а селяни похилого віку зрідка – й бороди⁵³⁹⁰.

Серед буденних літніх головних уборів східні подоляни чоловіки найчастіше зодягали солом'яні капелюхи (брили). В другій половині ХІХ ст. у побут увійшли картузи. Їх виготовляли з фабричної або домашньої полотняної чи суконної тканини з чорним козирком із блискучого твердого матеріалу «сапи»⁵³⁹¹. Крім цього, на початку ХХ ст. поширення набули кашкети (кепки, козирки, фуражки), які шили із сукна зеленого чи синього (рідше чорного) кольорів та з дещо більшим розміром козирка – «сапою», ніж у картуза⁵³⁹².

На щодень влітку східноподільські селяни взувалися фактично тільки під час роботи в полі, решту часу^o – зазвичай ходили босоніж⁵³⁹³. Жінки могли носити плетені личаки (з липового лика), личаки-верзуни (дерев'яники, солом'яники) й плетені постолі (з товстої невідбіленої конопляної нитки – с. Некрасове, Вінницький р-н, Вінницька обл.)⁵³⁹⁴, а також стягнуті шкіряні постолі (с. Дяківці, Літинський р-н, Вінницька обл.)⁵³⁹⁵ або морщенці, ходаки. Чоловіче населення теж взувало на ноги личаки чи постолі.

Повсякденними оздобами східним подолянкам слугували насамперед навушні кульчики (кугутки (Кодимський р-н, Одещина), серезки, сірешки), знову ж таки оберегові натільні хрестики й один або два разки коралів, залежно від статків родини – щирих або штучних. Подекуди жінки та дівчата полюбили зодягати низку дутих пацьорків чи стрічку переважно нашійної бісерної згарди (згарди). Натомість парубки та молоді чоловіки носили тільки натільні хрестики. В свою чергу літні жінки й чоловіки могли практично не використовувати прикрас у будні⁵³⁹⁶.

Серед жіночих буденних доповнень до одягу на території Східного Поділля побутовували плетені солом'яні кошики та пізніше кошики-сумки. У с. Козацьке Балтського району, що на Одещині, жінки та дівчата при поясі нижньої спідниці спереду й зверху носили кишеню з фабричної тканини під вузько локальною назвою «бесага». В той же час у вжитку східноподільських чоловіків були шкіряні калита⁵³⁹⁷ для губки, кресала, кременю, курильного приладдя й ножа, та калитка для грошей⁵³⁹⁸. Вузько локально шкіряний чоловічий мішечок для тютюну називали кисетом або табакеркою у селах Могилів-Подільського району⁵³⁹⁹ на Вінниччині. Крім того, на території Вінницької області подільські селяни нерідко використовували як доповнення «бесаги»⁵⁴⁰⁰ у вигляді двох тканих торбин через плече, а також безпосередньо торби (торбини – сумки із пришитими з обох боків ручками).

Роль щоденного осінньо-весняного станового одягу в українців Східного Поділля виконували малооздоблені бунди, бурки (с. Наливайка, Голованівський р-н⁵⁴⁰¹, Кіровоградська обл.), катанки, свити⁵⁴⁰², чемерки або чекмені (чекмани, чекмени як чоловічі виробы). Аналогічно в зимову пору року у будні

⁵³⁸⁷ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 227.

⁵³⁸⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵³⁸⁹ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 125–126; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 186–187, 193.

⁵³⁹⁰ Там само. – С. 187–188; Стельмащук Г. Українські народні головні убори... – С. 100–101; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 111; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 412.

⁵³⁹¹ Там само. – С. 413; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 188; Стельмащук Г. Українські народні головні убори... – С. 112.

⁵³⁹² Там само. – С. 112; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 413.

⁵³⁹³ Там само. – С. 419.

⁵³⁹⁴ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 1144.

⁵³⁹⁵ Там само. Т – 1626.

⁵³⁹⁶ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068–1070.

⁵³⁹⁷ Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.)... – С. 80.

⁵³⁹⁸ Там само. – С. 80.

⁵³⁹⁹ Фонди МПКМ. Історико-побутова група. Калита без номера з експозиції.

⁵⁴⁰⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 123.

⁵⁴⁰¹ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/86.

⁵⁴⁰² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3849.

сільське населення переважно зодягало хутряні кожухи довгі⁵⁴⁰³ й середньої довжини⁵⁴⁰⁴ тулуби⁵⁴⁰⁵. У несприятливу погоду поверх осінньо-весняного або зимового верхнього одягу селяни могли надітати плащоподібні сукняні гуньки. Зазвичай становий одяг також заперізували вужчими тканими⁵⁴⁰⁶ чи плетеними поясами. Чоловіки до того ж у холодну пору року вбирали поверх полотняних портяниць сезонні сукняні штани, наприклад, «радовляні» з цупкої тканини (Вінниччина)⁵⁴⁰⁷. Як сезонні повсякденні убори голови східноподільські дівчата й жінки носили різноманітні хустки, а чоловіки й парубки продовжували використовувати конусоподібні або циліндричні шапки з овчини або іншого хутра (барашкова шапка, заяча шапка, ковпачок, кучма, шличок). У ХХ ст. з'явилися шапки без денця й розрізу (кубанки), а ще круглі смушкові шапки-кримки. Для негоди чоловіки поверх шапки зодягали сукняний башлик з довгими кінцями-китицями⁵⁴⁰⁸.

Навесні й восени східні подоляни взували в більшості випадків прості юхтові чоботи чорного кольору або дерев'яники (диривяники – чоботи на дерев'яній підшві, Вінниччина). В свою чергу взимку селяни утеплювали ноги суконними онучами, які обмотували й закріплювали мотузками. Крім того, у чоботи стелили ще пучок соломи або сіна – устілку (вустілку), а поверх чобіт подекуди носили постолі солом'яні (с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина).

Святковий народний жіночий і дівочий комплекс Східного Поділля складався з додільної вишитої сорочки (найчастіше безуставкової, рідше уставкової чи перекидної, пізніше – сорочки-гестки), одноплатової ткані горбатки, гуньки, запаски-катраниці, катринці, обгортки або плахти, а пізніше – спідниці з різних матеріалів (вибійка⁵⁴⁰⁹, гунька, мальованка, друкованиця (вибійка або димка), літників) та вузьколокально – шарафана (Кодимський р-н, Одещина)⁵⁴¹⁰, запаски або фартуха (білі фартухи⁵⁴¹¹, нагрудні фартухи чи нагрудники⁵⁴¹² (Бершадський⁵⁴¹³ і Чечельницький р-ни⁵⁴¹⁴, Вінниччина), попередниці) чи вовняної хустки та ткані кольорової крайки (баюра, каламайкового або червчатого пояса, окравки чи попружки).

Найбільш архаїчні орнаментальні мотиви в плані оздоблення містилися святкові жіночі сорочки саме центральних, південних та частково північних районів Вінницької області Східного Поділля, на противагу районам з інших областей цієї локальної зони. Це стосується сорочок, вишитих передусім геометричними мотивами, виконаними техніками низь або комплексом технік «білим по білому» тощо.

Допоміжний комплекс святкового вбрання складали плечові вироби без рукавів та з рукавами. Зокрема, нагрудним одягом без рукавів східним подолянкам слугували керсетки⁵⁴¹⁵ (керсети, корсетки, корсети середньої довжини або довгі), катанки (полотняні з вибитими квітами) та жилетки (жилети – плюшеві⁵⁴¹⁶ й оксамитові⁵⁴¹⁷ (Оратівський р-н, Вінниччина)).

Локально-зональною особливістю керсеток Монастирищенського, Уманського й Христинівського районів Черкаської області Східного Поділля вважалося їх підперізування широкими поясами-рушниками, густо прикрашеними тканими чи вишитими орнаментальними мотивами⁵⁴¹⁸.

Натомість вузьколокально в східноподільському селі Дмитрівка Бердичівського району Житомирської області жінки носили довгі безрукавки з квіткового ситцю на підкладці, відрізнi на спинці та призібрані у поясі, а спереду призібрані від лінії грудей і декоровані смугами оксамиту по горловині, проймах рукавів, відрізнiх лініях під назвою «жупани»⁵⁴¹⁹.

Як рукавний плечовий одяг побутували також вибиті полотняні катанки, кафтаніки⁵⁴²⁰ вовняні й кафтани димові⁵⁴²¹, кацабаї (кацавейки⁵⁴²² сатинові, кацафайки), кохти (кофти з легких фабричних

⁵⁴⁰³ Там само. Т – 2621.

⁵⁴⁰⁴ Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/109.

⁵⁴⁰⁵ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 99.

⁵⁴⁰⁶ Фонди ТОКМ. Група «тканини». Т – 352, 8881.

⁵⁴⁰⁷ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в ХІХ – на початку ХХІ ст.... – С. 422.

⁵⁴⁰⁸ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁵⁴⁰⁹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1546.

⁵⁴¹⁰ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 15930, 20339.

⁵⁴¹¹ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3389.

⁵⁴¹² Етномайстерня «Коло»...

⁵⁴¹³ Фонди БРКМ. Книга вступу. КВ – 1103.

⁵⁴¹⁴ Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу(вбрання). КВ – 279.

⁵⁴¹⁵ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3437.

⁵⁴¹⁶ Там само. Т – 3213.

⁵⁴¹⁷ Там само. Т – 3911.

⁵⁴¹⁸ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 78.

⁵⁴¹⁹ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 1547.

⁵⁴²⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵⁴²¹ Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 85.

⁵⁴²² Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

тканин⁵⁴²³), кофти-польки (вовняні)⁵⁴²⁴, польки (полька чорна бавовняна на ваті – с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл.⁵⁴²⁵).

У ролі верхнього одягу східні подоляни застосовували осінньо-весняні бурнуса, капоти, катанки, мантини, опанчі, польки, свити⁵⁴²⁶ (свитки⁵⁴²⁷), чемерки (чимерки, чимарки), чугайні⁵⁴²⁸ (чугайнки), чугай (Кодимський р-н⁵⁴²⁹, Одеська обл.), чушки (жіночі), зимові гуні (гуньки) і кожухи, некриті довгі⁵⁴³⁰ та середньої довжини⁵⁴³¹, декоровані кольоровими шнурами, тасьмою, аплікацією з сукна й шкіри, вишивкою та ін.

Святковими прикрасами жіночого населення Східного Поділля були навушні ковтки, кульчики, сережки, нагрудні та нашійні баламути, бісерні кризи, венеціанське намисто, галочки, гранати, гердани, дукати, дукачі, згарди, згардочки з волічкою, корали, медалики, мониста, пацьорки дуті, перли, рубелі, хрестики та наручні каблучки й персні (перстні).

Вузьколокальною особливістю жіночих прикрас с. Жван Мурованокуриловецького р-ну, що на Вінниччині, було обов'язкове поєднання двох або трьох бісерних оздоб, різних за способом виготовлення та розмірами, але дещо схожих за орнаментикою й кольоровою гамою. Зокрема, місцеві подолянки носили разом нагрудні прикраси з бісеру – салби⁵⁴³² та валок⁵⁴³³ чи нашійні згарди⁵⁴³⁴ разом із нагрудними салбами⁵⁴³⁵ і валком⁵⁴³⁶.

Доповненням до одягу слугували невеличкі вишиті платочки (хустинки, хусточки), які тримали у руках⁵⁴³⁷.

Серед взуття на свята селяни обов'язково взували чоботи («восьмигранки», гвоздьові, писані, підшивані, хромові (боксові), сап'янові (сап'янці, «сап'янці на рипах»)), частіше чорного й коричневого кольорів, рідше червоного або жовтого (жіночі) чи чорнобривці. Дівчата й жінки, окрім чобіт, полюбляли носити також черевики чорних, коричневих або рудих барв (до прикладу, рантухові чорні – Вінниччина⁵⁴³⁸, румунки – Оратівський р-н Вінницької обл.), а з початком ХХ ст. у вжиток увійшли туфлі.

До жіночих святкових головних уборів східних подолянок належали розмаїті хустини та рушникopodobні убори – намітка, намітка-убрус (убрус), нафрама (нафрамиця), рантух (рантушина, рантушок), рубок (рубочок) і серпанок. Носили жінки й шапкоподобні убори, зокрема каптури⁵⁴³⁹, кички, очіпки (чепці, чепчики) й сіточки. Під усі названі головні убори жінки використовували обручеподібні убори – кибалку (кибалочку), скручену і зшиту з полотна у формі валика, та кічку (кичку), виготовлену з конопляного прядива⁵⁴⁴⁰. Серед різноманіття хустин східні подолянки полюбляли барашкову хустку (у холодну пору року), волошкову хустку, маланкову хустку, мушлінку або тернавку, ріпсову хустку, саржеву хустку, стоклетку (стоклітку, столітку), турецьку хустку, американку, штапельну хустку та ін.⁵⁴⁴¹.

⁵⁴²³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80, 120.

⁵⁴²⁴ Там само. – С. 80, 120.

⁵⁴²⁵ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4545.

⁵⁴²⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2691.

⁵⁴²⁷ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3332.

⁵⁴²⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2783.

⁵⁴²⁹ Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 3417.

⁵⁴³⁰ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2621.

⁵⁴³¹ Фонди НМУНДМ України. Група «науково-допоміжний фонд». НД – 11/87.

⁵⁴³² Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 73.

⁵⁴³³ Там само. КВ (вбрання) – 74.

⁵⁴³⁴ Там само. КВ (вбрання) – 72.

⁵⁴³⁵ Там само. КВ (вбрання) – 70.

⁵⁴³⁶ Там само. КВ (вбрання) – 71.

⁵⁴³⁷ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 123–129; Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 194; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 280–3799; група «дерево-камінь». ДК – 96, 751, 752, 821, 969, 976, 994, 1101, 1106, 1130, 1131, 1230, 1258, 1292, 1382; група «метал-зброя». Мз – 1417–1419; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 2, 29, 30, 31, 140, 155, 193, 240; група «тканини». Т – 250, 738; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 37–39, 43–46, 2674, 2675, 3322, 3323, 3368, 3369, 3370, 3392, 3416, 3417, 3422, 3423, 3424, 3464, 3486, 4155, 4156, 5192; Фонди ТиРКМ. Книга вступу. КВ – 200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2709, 2782, 2889; Фонди ТуРКМ. Група «тканини». Т – 207, 207а, 298, 299, 468, 502, 505, 511, 511а, 544, 546, 570, 586, 587, 609, 658, 726, 758, 773, 778–780, 791, 796, 797.

⁵⁴³⁸ Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 193.

⁵⁴³⁹ Етномайстерня «Коло»...

⁵⁴⁴⁰ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття... – С. 123–129; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 2, 29, 30, 31, 140, 155, 193, 240; група «тканини». Т – 250, 738; Фонди ТиРКМ. Книга вступу. КВ – 200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2709, 2782, 2889; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329.

⁵⁴⁴¹ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного... – С. 125–126; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля... – С. 186–187, 193.

Оригінальною за оздобленням була хустка на штири (чотири) боки (дні), яку полюбляли носити селянки Вінниччини⁵⁴⁴². Поле цієї хустки було поділено на чотири квадрати з різними орнаментами та кольоровою гамою, тому її можна було носити по черзі чотири дні з окремими зображеннями, так наче це інші хустини. Одним із способів носіння святкових хусток у холодну пору року в молодіжці Східного Поділля було пов'язування хустини на потилиці, а поверх – ще однієї більшої хустини з тороками попід підборіддя, яку зав'язували на потилиці так, щоб один довший кінець виробу гарно спадав на груди.

Східноподільські дівчата заплітали волосся в одну або дві коси переважно у три пасма, часто вплітаючи вузькі стрічки або шнурки⁵⁴⁴³, та опускали волосся з боків на скроні, закриваючи вуха (так звані «мушки» чи «начоси») ⁵⁴⁴⁴. Інколи заплетені коси викладали калачиком навколо голови⁵⁴⁴⁵. Також траплялася зачіска із укладанням заплетених невеликих кісок над чолом, а двох великих – на потилиці⁵⁴⁴⁶. Заплітали ще й східні подолянки волосся у дрібушки, дрібниці (дрібненько сплетені косички)⁵⁴⁴⁷. Дрібушки могли плести й в одну косу у три-шість пасем (дрібушок) біля самої голови, а потім збільшувати число пасем. Заплетене таким способом волосся викладали на голові вінкоподібно. Характерним для дівчат Східного Поділля було й заплітання в три та чотири коси. При зачісці «в три коси» одну косу заплітали на тім'ї, розділяли її й підплітали до кіс, розміщених нижче. В коси при цьому вплітали кіснички. Зачіска «в чотири коси» полягала у заплетенні двох кіс вище, а двох інших – нижче. В даному варіанті коси носили закладеними горизонтально на потилиці або опущеними на спину. Вузьколокально, до прикладу, в Немирівському районі на Вінниччині викладені на потилиці коси зверху густо прикрашали квітами, а в Могилів-Подільському – чотири коси плели лише дівчаткам підліткового віку (старші дівчата заплітали волосся тільки у дві коси)⁵⁴⁴⁸.

Багатими були й східноподільські дівочі святкові головні убори. Найбільшого поширення тут набули виті, плетені та шиті яскраві вінки-шнурі й пишні площинні вінки – влітку із зілля, живих квітів, а взимку зі штучних квітів із вовни, металевих блискіток, намистин, пір'я, стрічок тощо. До вінків обов'язково чіпляли значну кількість різнокольорових стрічок (стрічки або бинди, ленти, лянти)⁵⁴⁴⁹. Дещо пізніше вінки із зілля замінили квітковими вінками з різнокольорового провощеного паперу чи стружки та вінками з воску, лою або парафіну. Останні носили переважно молода (під час заручин, запрошення на весілля й на саме весілля) та весільні дружки⁵⁴⁵⁰. До святкових дівочих головних уборів Східного Поділля належать начільні пов'язки (начільні бинди, пов'язки-стрічки)⁵⁴⁵¹. У ролі святкових вінкоподібних головних уборів дівчата використовували «кутаси», «навушники» й «квітки». «Кутасами» називали ряди стрічок із червоної або зеленої лучки, нашитих на тасьму з мотузками для зав'язування. Стрічки декорували гудзичками, скляними намистинами (пацьорками) тощо. Одягали «кутаси» на голову так, щоб спочатку йшли вузьчі стрічки, а вище – ширші. Інший вінкоподібний убір «навушники» («заушники», «позаушники») носили як окремо, так і в комплексі з «кутасами». «Навушники» мали вигляд стрічки (тасьми) із пришитими з двох боків «квітками». Останні робили з призьблених стрічок, нашивали на кружечки з вовняної тканини, яку прикрашали бісером, «кутасиками» з лучки (вовняними кульками), намистинками. Як окремий вінкоподібний убір «квітки» відрізнялися від «навушників» тим, що мали на стрічці три квітки (одну велику посередині між двома меншими на потилиці). До того ж «квітки» з «кутасами» могли складати єдиний комплекс або ж носитися окремо⁵⁴⁵². У холодну пору року на свята східноподільські дівчата також одягали на голову яскраві квітчасті хустки з довгими тороками поверх віночків чи вінкоподібних уборів⁵⁴⁵³.

Традиційний комплекс весільної ноші нареченої Східного Поділля складався з додільної вишитої (найчастіше низької) сорочки, одноплатової ткані горбатки чи подекуди плахти, а пізніше спідниці, ткані кольорової крайки, фартуха, керсетки (кірсетки, корсетки) та черевиків або чобіт. У прохолодну пору року молода одягала свиту або кожух, декоровані кольоровими шнурками, сукном, тасьмою чи шкірою. Як прикраси використовувалися навушні ковтки, кульчики, сережки, нагрудні та нашійні баламути, бісерні кризи, венеціанське намисто, гранати, дукати, дукачі, згарди, корали, медалики, мониста, пацьорки дуті, перли, хрестики тощо, нагрудні весільні букети та наручні обручки (вінчальні персні). Платочки (хустинки,

⁵⁴⁴² Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2098, 2098/1.

⁵⁴⁴³ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 422.

⁵⁴⁴⁴ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 123.

⁵⁴⁴⁵ Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст.... – С. 422.

⁵⁴⁴⁶ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵⁴⁴⁷ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст.... – С. 178.

⁵⁴⁴⁸ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 122–123.

⁵⁴⁴⁹ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст.... – С. 180.

⁵⁴⁵⁰ Там само. – С. 184–185; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 179.

⁵⁴⁵¹ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 179.

⁵⁴⁵² Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 180–181.

⁵⁴⁵³ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 181, 183; Фонди ВОКМ. Група «народний костюм». НК – 2, 29, 30, 31, 140, 155, 193, 240; група «тканини». Т – 250, 738.

хусточки) близько 25 см завдовжки, оздоблені вишивкою на кутах, застосовувались нареченими як доповнювальний обереговий атрибут у весільному обряді⁵⁴⁵⁴.

Значним розмаїттям характеризувалися й східноподільські дівочі весільні головні убори. Найбільшого поширення тут отримали саме весільні виті, плетені та шиті вінки – багаті й пишні, влітку з живих квітів, а взимку зі штучних квітів із вовни, металевих блискіток, намистин, пир'я, провошеного паперу, стружки, стрічок тощо⁵⁴⁵⁵.

Яскравими прикладами весільних витих та плетених вінків із зілля були барвінкові та рутв'яні (рутяні) вінки (віночки), що побутували у різних районах Вінниччини, зокрема в Гайсинському районі (с. °Зятківці).

Всі квіти та лікарські рослини, з яких виготовляли весільні та святкові вінки на Вінниччині, вживалися під назвою переважно «зілля», рідше – «трава». У с. Маньківка Бершадського району вінок із зілля барвінку, м'яти, шавлії й інших лікарських рослин вважався ознакою засватаної дівчини. Наречена обов'язково мала носити його зі стрічками (лянтами) весь останній тиждень напередодні весілля. Вінки з рути найчастіше одягала дружка. Звичайно, що головним компонентом весільного вінка, як символ міцності шлюбу, був хрещатий барвінок. Молода використовувала його як свою відмінну особливість та обов'язковий атрибут весілля або в п'ятницю, або у суботу під час обряду розплітання коси. На Східному Поділлі при створенні барвінкового вінка листочки барвінку змащували медом і часником, щоб захистити молодих від усякої напасти та прикрашали позліткою (позолотою, «шумихою»). Зрідка «шумиху» наносили на помашені кислим борщем барвінкові листочки, щоб краще приставало (с. Стіна Томашпільського р-ну). Крім барвінку, у вінок нареченої іноді додавали васильок, калину, м'яту, ружу, руту, шавлію, ще рідше лілею, пир'я та ялину. У с. Гордіївка Тростянецького р-ну на Вінниччині весільний вінок молодої з барвінку, покритий позолотою, мав назву «золотий вінець»⁵⁴⁵⁶.

Цікавою була традиція весільного вінкоплетення у с. Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл. Тут дружки для виготовлення барвінкового вінка спочатку формували так звані «квіточки» у вигляді чотирьох стебел зеленого барвінку та стебла засушеного василька посередині. Потім батьки передавали «квіточки» старший дружці, а старша дружка – жінці, яка вже з них плела вінок для молодої. Ця жінка була знаною в селі майстринею, котра мала гарний смак, уміла робити весільний вінок і гарно прибрати наречену, тому її запрошували на всі весілля. Варто зазначити, що кожна «квіточка» впліталася своїм стеблом у косичку із конопляної кукли – основу вінка. Для краси та пишності у барвінковий вінок додавали від 4-х до 8-ми (обов'язково парне число) червоних або рожевих квітів, виготовлених із кольорового паперу чи тканини. У молодої вінок мав бути значно більшим, ніж у молодого, тому плели його довше. Готовий весільний вінок нареченої жінка ставила на хліб. Пізніше барвінковий вінок клали поверх білого вінка з фатою (вельоном)⁵⁴⁵⁷.

Весільні вінки Східного Поділля різнилися формою та розміром (передусім товщиною). Як виті, так і плетені вінки робили у вигляді тонкої гірлянди, яку обкручували навколо голови, а двома кінцями цієї гірлянди прикривали косу аж до самої землі (наприклад, у селах Хоменки і Деревчин Шаргородського р-ну). Однак у с. Уяринці Тиврівського району кінці гірлянди були довжиною, як стрічки (бинди), тільки до низу спідниці. Цікаво, що у с. Жван Мурованокуроливецького р-ну та у селах Чернівецького р-ну Вінницької обл. листочки барвінку нашивали двома рядами на червону стрічку, яку з'єднували потім у вінок. Утворений барвінковий вінок молода одягала під весільний вінок зі стружки. Натомість у с. °Вільшанка Крижопільського р-ну на пришиті у два ряди барвінкові листочки посередині клали ще третій ряд. Шили ці листочки лише червоними нитками на білу пов'язку-стрічку із домотканого полотна. Окремо до вінка також одягали стрічку (ленту) з барвінку. У с. Сосонка Вінницького р-ну, що на Вінниччині, барвінковий вінок (підвіночок) одягали разом із весільним вінком округлої форми з тканини й паперу (чубатий вінок) та вельоном⁵⁴⁵⁸.

У багатьох селах Східного Поділля весільні плетені вінки з барвінку у вигляді гірлянди (довгої петлі) вдягали разом із квітковими вінками⁵⁴⁵⁹. Такі весільні барвінкові вінки тут називалися ще «довгими»⁵⁴⁶⁰.

⁵⁴⁵⁴ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 194; Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 123–129.

⁵⁴⁵⁵ Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (XIX–XX ст.)... – С. 129; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 180.

⁵⁴⁵⁶ Там само. – С. 180, 182–183, 190; Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі... – С. 133–141.

⁵⁴⁵⁷ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 184.

⁵⁴⁵⁸ Там само. – С. 183; Іваневич Лілія. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX – перша половина XX ст.)... – С. 852.

⁵⁴⁵⁹ Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (XIX–XX ст.)... – С. 129.

⁵⁴⁶⁰ Косміна О. Традиційне вбрання українців... – С. 72.

Наприклад, у с. Хоменки Шаргородського р-ну Вінницької обл. молода до шлюбу одягала на голову барвінковий вінок до п'ят та квітковий вінок із биндами (пізніше – лосевий або восковий)⁵⁴⁶¹.

Варто наголосити, що східноподільський барвінковий вінок міг бути як окремою частиною весільного дівочого убору, так і плестися разом із весільним вінком. До весільного убору другого типу ззаду чіпляли стрічки. А вуха часто закривали так званими «навушниками» у вигляді квітів, виготовлених із призбираних стрічок, нашитих на кружечки із вовняної тканини та прикріплених до тасьми⁵⁴⁶².

Дещо пізніше вінки із зілля замінили вінками зі штучних квітів (з різнокольорового паперу чи стружки) та вінками з воску, лою або парафіну. До того ж вінки зі стружки дівчата на виданні колись робили власноруч за допомогою різнокольорового паперу, картону, стружки, дротиків та такого допоміжного нехитрого «приладдя», як цибуля-сіянка, щоб квіточки були дрібненькими (зокрема, у с. Янев (Іванів) Калинівського р-ну Вінницької обл.). Як і барвінкові, вінки зі стружки виготовляли відповідно до смаків, вподобань та місцевих традицій, тому у кожному селі вони були різні – з дрібних або великих квітів, із кількох обручків у вигляді «корунки» або «шапочки». Крім того, вінки зі стружки купували на базарі або замовляли у місцевих майстринь⁵⁴⁶³.

Весільні дівочі виті вінки з воску, лою та парафіну траплялися на території Східного Поділля у межах Вінницької й Одеської областях. Такі вінки були переважно білого кольору, іноді кольорові та мали такі назви: «білий» весільний вінок («лойовий» – Вінниччина), восковий віночок («лойовий» – Вінниччина, «папіровий», «парафіновий», «терновий» – с. Стіна Томашпільського р-ну, Вінниччина)⁵⁴⁶⁴, «парусовий» вінок, або білий «з парусами» – воскований весільний вінок з довгими китицями (с. Осички, Савранський р-н, Одещина). У Савранському р-ні Одеської обл. найбільш популярними були саме вінки з «парафінових крапель» і білих квітів, прикріплених до обручика⁵⁴⁶⁵.

До весільних дівочих вінкоподібних головних уборів Східного Поділля належать начільні пов'язки (начільні бинди, пов'язки-стрічки). Зазвичай зверху таких пов'язок наречена одягала на голову вінок із штучних квітів і листочків барвінку⁵⁴⁶⁶, з купованими шовковими, парчевими, орнаментованими квітковими мотивами стрічками (биндами). Найбільш поширеними були начільні бинди червоного, рожевого і зеленого кольорів. Як обов'язкові складові весільних головних уборів східних подільнянок та частина посагу наречених начільні бинди закуповувалися у крамницях чи на базарах. Також, наприклад, у с. Сосонка Вінницького р-ну червона або рожева бинда, зшита посередині у дрібненькі складочки на нитку, вважалася ознакою чесної молодої. Крім того, багато різнокольорових бинд, зокрема від 5 до 40 штук, залежно від заможності сім'ї, чіпляли до барвінкового вінка, а пізніше – вінка зі стружки. Загалом бинди або нашивали на вужчу биндочку, або закріплювали на петлю. У селах Іванівська Слобідка і Хомутинци Калинівського р-ну Вінницької обл. бинди куплені до революції 1917 року були м'якші й кращої якості, а тому називалися в народі «бинди царські». Взагалі термін «стрічка» як такий набув широко вжитку тільки у радянський період⁵⁴⁶⁷. Варто зазначити, що в етнографічних фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею зберігаються зелена (13.8x18 см)⁵⁴⁶⁸ і червона (3.8x102 см)⁵⁴⁶⁹ бинди початку ХХ ст. із с. Носківці Жмеринського р-ну, що на Вінниччині. У ролі обрядових, зокрема, весільних вінкоподібних головних уборів, дівчата використовували «кутаси», «навушники» й «квітки». До того ж «квітки» з «кутасами» носили як окремо, так і у комплексному поєднанні. Так, вінкоподібний головний убір весільної дружки із с. °Стіна Томашпільського р-ну Вінницької обл., наявний у колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею, також складався з «кутасів» і «квітки». Тут «кутаси» виготовляли у вигляді оздобленої гудзичками й скляними намистинами стрічки, зшитої з чорної тасьми та з мотузками для зав'язування⁵⁴⁷⁰.

Як прикраси до дівочих весільних вінків у східних подільнянок побутовала «квіточка». Її робили з тих самих квітів (матеріалів), що й вінок, і накладали посеред голови молодої. Таку додаткову весільну оздобу носили на Вінниччині, наприклад, у с. Зятківці Гайсинського р-ну й с. Осолінка Літинського р-ну⁵⁴⁷¹.

Своєрідні знаки-символи були характерні для головних уборів нареченої та дружки й на території Східного Поділля. Зокрема, у с. Гуків Могилів-Подільського р-ну на Вінниччині молода, йдучи запрошувати гостей на весілля, чіпляла до заплетеної коси одну білу стрічку та зав'язувала її на потилиці

⁵⁴⁶¹ Косаківський В. А. Весілля в с. Хоменках Шаргородського Вінницької області (XX ст.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nevesta.dn.ua/traditions/rites/1905-xx.html>. 17.12.2015. – Назва з екрану.

⁵⁴⁶² Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 203; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст.... – С. 181;

⁵⁴⁶³ Там само. – С. 184.

⁵⁴⁶⁴ Там само. – С. 184–185.

⁵⁴⁶⁵ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 179.

⁵⁴⁶⁶ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 194.

⁵⁴⁶⁷ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 179.

⁵⁴⁶⁸ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 2444.

⁵⁴⁶⁹ Там само. Т – 2443.

⁵⁴⁷⁰ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 180–181, 183.

⁵⁴⁷¹ Там само. – С. 190.

великим бантом. Причому кінці стрічки сягали аж до п'ят. У с.°Райгород Немирівського р-ну Вінницької обл. як наречена, так і дружка запрошували на весілля у вінках «з парафіну», зроблених із дрібних різнокольорових, покритих воском квіточок та зі стрічками позаду. Місцеві жителі різниці в головних уборах молодої та дружки вже не пригадували. Без вінків запрошували на весілля у с. Печера Тульчинського р-ну, що на Вінниччині. Натомість наречена чіпляла квітку до волосся та багато стрічок до коси, а дружка вплітала в косу тільки одну стрічку. В с. Серебря Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл. молода вплітала в одну косу багато бинд, а дружка зав'язувала на голову хустку⁵⁴⁷². Обрядові вінки молодої та дружки зі стружки, які вони одягали під час запрошення на весілля у суботу в с.°Сосонка Вінницького р-ну, називалися «суботніми» вінками. В окремих селах Вінниччини (наприклад, у с.°Якимівка Оратівського р-ну) суботній вінок був єдиним шлюбним вінком. Жителі с.°Лукашівка Літинського р-ну Мотрона Василівна (1923 р. н.) та Марія Василівна (1937 р. н.) Заболотні пригадують, що у них і в сусідніх селах – Якушинці й Зарванці Вінницького р-ну – в суботу голову «молодухи» повністю уквітчували. Так, головний убір нареченої складався з червоної бинди, широкого (з долоню) барвінкового вінка з гірляндою та вінка й «квітки» із стружки. «Квітка» виготовлялася з рожевих («розових») і червоних квіточок із зеленим листям, мала великі розміри та кріпилася на голові, повністю її закриваючи. Крім того, зі стружки ще робили навушники. А ззаду, до вінків, на вузьку биндочку чіпляли багато різнокольорових бинд (від 20° до 40 штук), які закривали усі плечі та спину. Натомість у неділю до шлюбу молода йшла у «білому» парафіновому весільному вінку з розпушеним волоссям⁵⁴⁷³.

Традиційний святковий чоловічий та парубочький ансамбль Східного Поділля включав вишиту білу тунікоподібну (перекидну) або уставкову (поликову) сорочку (а пізніше – сорочку на кокетці або гестку), тканий пояс (крайку) та сезонні штани (гайдавери, порти (портки, поркениці, портяниці), штани-вибиванки (з вибитого полотна⁵⁴⁷⁴), холошні, «радовляні» штани), заправлені в чоботи. Як плечовий одяг без рукавів носили безрукавки-нагрудники, бунди й жилетки, а рукавний – бунди⁵⁴⁷⁵, жакети, піджаки, піджаки-бунди⁵⁴⁷⁶ та френчі⁵⁴⁷⁷. Верхнім одягом східних подолян на свята слугували декоровані шнуром, вишивкою чи аплікацією осінньо-весняні манта, свита, чекмінь (чекмен), чемерка, чугайнка (чугайна), чугай та зимові гунька чи кожух, котрі зверху пов'язувалися широким вовняним поясом. Прикрасами оздоблювали парубочі капелюхи, зокрема, тканими стрічками (китайками), живими і штучними квітами, вовняними помпонами. Доповненням до одягу були вишиті платочки (хустинки, хусточки), які затикались за пояс, та шкiряні мішечки (калита – для тютюну й калитка – для грошей).

Головні святкові убори парубків зі Східного Поділля включали солом'яні капелюхи (брилі), повстяні або фетрові капелюхи та хутряні або смушеві шапки (барашкова, з бобрами, каракуля, ковпачок, козацька, кубанка, кучма, мазниця, на завісах, папах, сива, стовбата, шапка-кримка, шличок). Крім того, у побут чоловічого населення означеного субрегіону з другої половини XIX ст. увійшли картузи, а на початку XX°ст. – кашкети (або ще по-іншому кепки, козирки, фуражки). Чоловіки зодягали на голову ті ж убори, але, на відміну від парубочьких, їх святкові капелюхи з тканини та шапки були чорного, а не сірого (сивого) кольору, не містили прикрас та не носилися заломленими набік або назад⁵⁴⁷⁸. У житку парубків були також сірі повстяні капелюхи з широкими крисами й високими наголовками, які оздоблювали стрічками (зокрема, китайками), живими та штучними (з різноманітних матеріалів) квітами, кольоровими вовняними нитками й круглими вовняними кульками⁵⁴⁷⁹, віночками (весільні убори).

Обрядовий стрій нареченого зі Східного Поділля охоплював вишиту білу сорочку, пояс, штани заправлені в чоботи, декоровану шнуром свиту або кожух, котрі зверху пов'язувалися широким вовняним поясом. Як прикраси використовувалися нагрудні весільні букети та обручки (вінчальні персні), як доповнення до одягу – платочки (хустинки, хусточки) близько 25 см завдовжки з вишивкою на кутах, які затикались за пояс. Головний убір молодого зі Східного Поділля включав хутряну, смушеву конічну

⁵⁴⁷² Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 194.

⁵⁴⁷³ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 184–185.

⁵⁴⁷⁴ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 147.

⁵⁴⁷⁵ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

⁵⁴⁷⁶ Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 3727.

⁵⁴⁷⁷ Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс... – С. 227.

⁵⁴⁷⁸ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 123–129; Фонди ВОКМ. Група «тканини». Т – 280–3799; група «дерево-камінь». ДК – 96, 751, 752, 821, 969, 976, 994, 1101, 1106, 1130, 1131, 1230, 1258, 1292, 1382; група «метал-зброя». Мз – 1417–1419; Фонди ВОХМ. Група «народний костюм». НК – 2, 29, 30, 31, 140, 155, 193, 240; група «тканини». Т – 250, 738; Фонди ОДІКМ. Група «побутові речі». Б – 37–39, 43–46, 2674, 2675, 3322, 3323, 3368, 3369, 3370, 3392, 3416, 3417, 3422, 3423, 3424, 3464, 3486, 4155, 4156, 5192; Фонди ТирКМ. Книга вступу. КВ – 200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2709, 2782, 2889; Фонди ТурКМ. Група «тканини». Т – 207, 207а, 298, 299, 468, 502, 505, 511, 511а, 544, 546, 570, 586, 587, 609, 658, 726, 758, 773, 778–780, 791, 796, 797;

⁵⁴⁷⁹ Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 184.

шапку, обвиту навколо весільним вінком⁵⁴⁸⁰. В окремих селах Вінниччини до шапки нареченого пришивали вінок або квітку з барвінку, рути чи шавлії⁵⁴⁸¹.

Цікавим був обряд виготовлення весільного вінка молодому. Спочатку його батьки віддавали зв'язані червоною ниткою пучечки барвінку – «квіточки» – нанашці, яка їх розв'язувала та передавала світилкам. Ті у свою чергу відривали листочки барвінку й подавали по одному назад нанашці (хрещеній), котра червоною ниткою пришивала їх до картонного кружечка. Коли нанашка проколювала голкою перший листочок барвінку, всі присутні починали співати весільних пісень. До центру кружечка, обшитого по колу листочками барвінку в два рядки, нанашка пришивала червону квіточку з кольорового паперу, стрічки чи тканини. Готовий барвінковий віночок вона знову ж таки пришивала нареченому з лівого боку до лацкана піджака. Раніше молодому пришивали букет (квітку або віночок) до головного убору. Так, у с. Зятківці Гайсинського р-ну Вінницької обл. квітку до «молодикової» шапки пришивала сестра молодої – старша світилка⁵⁴⁸².

Дитячий народний костюм Східного Поділля містив основні загальнопоширені складові дорослих жіночого чи чоловічого комплексів убрання. Він утворював їх зменшену копію, в усіх нюансах крою й декорування одягових компонентів, а також їх носіння та поєднання в зручні й одночасно барвисті комплекси (насамперед святкові). Таким чином, традиційна східноподільська святкова дівчача ноша включала натільну домоткану сорочку, стегнові горбатку й подекуди запаску-фартух, зрідка нагрудну керсетку та верхні вироби – свитку чи кожух, відповідно до пори року. Роль додаткових елементів виконували пояси (баюр, крайка) й оздоби (сережки, баламути, дуті пацьорки, згарди, корали, натільні хрестики та ін.). У святкові дні дівчаткам, відповідно до статків селянської родини, зодягали розмаїті нашійні та нагрудні намиста густими рядками. З-поміж дівчачих уборів на голову тут також побутували начільні стрічки, вінки, вінкоподібні убори й стрічки у коси, а взимку – різнокольорові хустки. Зачіскою у дівчаток була традиція заплітання волосся в одну, дві або декілька кісок. Вузьколокально, до прикладу, в Могилів-Подільському районі чотири коси плели лише дівчаткам підліткового віку⁵⁴⁸³. Натомість хлопчачий народний стрій Східного Поділля складався з довгої домотканої сорочки, полотняних або сукняних штанів у підлітковому віці, тканого пояса, свитки або кожуха. Як прикраса слугував натільний хрестик, а як головні убори – солом'яний бриль або смушева шапка та пізніше картуз і кашкет. У будні діти й підлітки ходили босоніж і тільки на свята, знову ж таки, залежно від заможності сім'ї, взували у теплу пору року личаки-верзуни чи постолі, а в холодну – чобітки або чоботи (з огляду на стать і вікову категорію дитини).

Тому традиційні буденний, святковий та обрядовий (у першу чергу весільний) строї українців Східного Поділля склалися із загальновідомих в Україні елементів народного комплексу. Передусім це чоловічі тунікоподібні й уставкові сорочки та сорочки гестки, які поєднували з полотняними й сукняними штанами. Жіночий ансамбль включав тунікоподібні сорочки, уставкові й безуставкові морщенки або сорочки з гестками та поясні запаски⁵⁴⁸⁴ (с. Гермаківка⁵⁴⁸⁵, Борщівський р-н), незшиті або частково зшиті одноплатові обгортки (горбатки), зшиті спідниці в зборки або у складки, запаски-фартухи й подекуди фартухи. З-поміж плечового одягу східноподільські жінки теж полюбили безрукавки (жилетки, камізельки, керсетки) та кохти, куртаки з рукавами, а чоловіки – жилети й куртаки (пізніше – жакети й піджаки). Серед верхнього також носили сукняні гуньки, мантини, свити, опанчі й хутрянні кожухи. Доповнювали народний костюм селян досліджуваної локальної зони поширені українські головні убори, зокрема, дівочі вінки й начільні стрічки, жіночі очіпки, намітки й хустини, парубочі та чоловічі капелюхи, шапки й пізніше – картузи, кашкети. Не обходився східноподільський комплекс убрання й без традиційних поясів, взуття (личаків, постолів, черевиків й чобіт (боксових і хромових, чорнобривців і червоних сап'янів та додаткових елементів – суконних онуч і устілок з соломи), оздоб (сережок, натільних хрестиків, коралів, дукачів, дутих й недутих скляних пацьорок, подекуди венеціанського намиста, перлів, обручок вінчальних і зрідка каблучок) та доповнень до одягу (кошиків, торбин, хустинок і гаманців, чоловічих калити для курильного приладдя й ножа та калитки для грошей).

Водночас на території Східного Поділля побутували компоненти, які були характерні лише для народної ноші селян цього субрегіону та частково для населення сусідніх історико-етнографічних регіонів. Так, східноподільські жінки передусім східних районів Вінниччини (с. Ягідне, Мурованокуріловецький р-

⁵⁴⁸⁰ Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля XIX – початку XX століття... – С. 123–129; Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 191.

⁵⁴⁸¹ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 188.

⁵⁴⁸² Там само. – С. 184.

⁵⁴⁸³ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 122–123.

⁵⁴⁸⁴ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 6004.

⁵⁴⁸⁵ Там само. Т – 7227.

н⁵⁴⁸⁶), південних районів Житомирщини (Бердичівський р-н⁵⁴⁸⁷) та подільських районів Одещини⁵⁴⁸⁸ (Балтський р-н⁵⁴⁸⁹), Кіровоградщини, Миколаївщини й Черкащини у ХІХ ст. зодягали на свята розмаїтті плахти⁵⁴⁹⁰, подовжені керсетки з вусами та особливі прикраси – баламути, згарди, рубелі та ін., однак натомість тут не носили верхнього одягу – юпки, поширені в інших районах Кіровоградщини й Черкащини. У східноподільських чоловіків, чим далі на схід означеної локальної зони, тим ширшими шили полотняні штани. Крім того, вузьколокально зустрічалися складові, до прикладу, нагрудні фартухи, шарафани, котрі були притаманні лише відповідним окремим районам Східного Поділля тощо.

На формування специфічних субрегіональних ознак традиційного костюма східних подолян впливали два чинники. По-перше, це особливості сусідства досліджуваної локальної зони з різними історико-етнографічними регіонами України, зокрема, на заході – з Центральним Поділлям, на північному сході й сході – з Наддніпрянщиною (або Середнім Подніпров'ям), на півдні й південному сході – з Причорномор'ям (або Південно-степовою Україною) та Молдовою. Саме внаслідок їх соціально-економічних та культурних взаємопроникнень відбувалися розширення та збереження спільних рис у народному вбранні. По-друге, це історичне становлення Східного Поділля, яке тривалий час було у складі Російської імперії, що весь час пригнічувала поступ національної культури українців. Зокрема, й традиційної ноші, яка чим далі, тим більше піддавалася впливам міської моди, втрачаючи з часом архаїчні ознаки, особливо із зростанням розвитку промисловості й масового виробництва тканин та одягу.

Тому загалом українські селяни Східного Поділля в будні, святкові та обрядові (заручини, весілля) дні носили традиційні строї, що включали загальноукраїнські складові натільного, стегового, плечового й станового одягу, поясів, уборів голови, взуття, оздоб та доповнень до одягу в процесі історії еволюції досліджуваного субрегіону. Натомість визначені субрегіональні та локально-зональні риси в формуванні, декоруванні й поєднанні в цілісні народні комплекси ноші є наслідком міжрегіональних та міжетнічних культурних взаємодій, що відбувалися на території східноподільської локальної зони.

5.5. Своєрідність локальних та вузьколокальних композиційних методів створення селянських комплексів буденного, святкового й обрядового вбрання українців Центрального Поділля

Щодо композиційних методів створення народних буденного, святкового й обрядового строїв Центрального Поділля, то у другій половині ХІХ ст. – 10-х рр. ХХ ст. вони вирізнялися індивідуальними локальними та локально-зональними ознаками, які в свою чергу були у взаємній залежності від статі й віку їх носіїв та від сезону.

Варто також зауважити, що традиційні святкові та обрядові (весільні) комплекси вбрання центральних подолян наддністрянських районів декорувалися, насамперед сорочки, більшою кількістю кольорів та частіше містили архаїчні орнаментальні мотиви, на відміну від вишиванок селян центральних і північних районів цього субрегіону.

На щодень українці Центрального Поділля у теплий сезон зодягали складові компоненти натільного й поясного одягу, безпосередньо пояси, найпростіші головні убори та прикраси-обереги. У холодну пору ще додавали становий одяг й взуття та, лише при потребі, включали плечовий одяг і доповнення до одягу. До прикладу, дівчата й жінки середньої та літньої вікової категорії на повсякдень полюбили носити тунікоподібні⁵⁴⁹¹, уставкові або безуставкові сорочки, згодом, з кінця ХІХ ст., – сорочки з гесткою (гестки)⁵⁴⁹². Вузьколокально у селах Кам'янець-Подільськогор-ну гестки з плечовою кокеткою, без підтички та з фабричного бавовняного полотна називали сорочками-полуботківками⁵⁴⁹³. Буденні натільні вироби шили обов'язково з підточкою, з грубішого полотна, ніж святкові й обрядові, та без прикрашання⁵⁴⁹⁴ або з мінімальною вишивкою⁵⁴⁹⁵. За кроєм рукавів траплялися щоденні сорочки як з довгими, четверними або короткими⁵⁴⁹⁶ рукавами, так і зовсім без рукавів. Зрідка майстрині могли оздоблювати щоденні натільні складові компоненти вузькими вишитими стрічковими орнаментами довкола пазушного розрізу, вирізу

⁵⁴⁸⁶ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 250.

⁵⁴⁸⁷ Фонди ЖОКМ. Група «тканини». Т – 622.

⁵⁴⁸⁸ Фонди НМІУ. Група «тканини». Т – 4544.

⁵⁴⁸⁹ Фонди ВОХМ. Група «тканини». Т – 533.

⁵⁴⁹⁰ Там само. Т – 560, 600.

⁵⁴⁹¹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 9.

⁵⁴⁹² Фонди ННІЕ КРНУ. Книга вступу. КВ – 479, 561, 571, 573, 755.

⁵⁴⁹³ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 1176.

⁵⁴⁹⁴ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 37.

⁵⁴⁹⁵ Там само. Т – 9, 11.

⁵⁴⁹⁶ Там само. Т – 9, 11.

горловини чи на комірі, вставках та зрідка манжетах. Крім того, часто функції буденних сорочок виконували старі святкові вишиванки. Аналогічно сільські парубки й чоловіки цієї локальної зони середнього та похилого віку кожного дня одягалися у мало декоровані або абсолютно без декору тунікоподібного крою сорочки⁵⁴⁹⁷. А на початку ХХ ст. у побут увійшли ще й сорочки з нагрудно-плечовими вставками (сорочки гестки).

Як буденний поясний одяг центральні подолянки використовували ткані вовняні незшиті одноплатові запаски⁵⁴⁹⁸ чи незшиті (або частково зшиті) розпашні горбатки (Кам'янець-Подільський р-н), обгортки (Кам'янець-Подільський, Новоушицький⁵⁴⁹⁹ і Чемеровецький р-ни). Вже наприкінці ХІХ ст. поступово незшиті та частково зшиті вироби замінялися на глухі спідниці⁵⁵⁰⁰ (юпки – с. Рахнівка⁵⁵⁰¹, Дунаєвецький р-н) у зборки («на брижах», у дрібні «ряси» або спідниці «на всі розміри») й у складки («на фалдах» або в «ряси»). Їх шили спочатку з домотканих, а згодом з крамних тканин різних кольорів (до прикладу, червона спідниця з с. Зарічанка⁵⁵⁰² Чемеровецького р-ну). Найчастіше місцеві селянки спідниці вбирали у поєднанні з фартухами (попередницями, хвартухами – з фабричного полотна чи інших тканин (вовняні⁵⁵⁰³)) або з вовняними хустками. Зверху поясний одяг обов'язково підперізували тканим поясом (крайкою).

Аналогічно для парубків та чоловіків Центрального Поділля функції щоденного поясного одягу виконували штани з холошнями вужчими у селах районів Хмельниччини, що межують із Західним Поділлям, та середньої ширини – на всій іншій території цього субрегіону. Центральноподільське чоловіче населення застосовувало в побуті як полотняні, так і сукняні штани (вовняні штани – с. Бахматівці⁵⁵⁰⁴ Хмельницького р-ну). До прикладу, полотняні портяниці «до очкура» чи «до паска» (с. Гута, Деражнянський р-н), сподні⁵⁵⁰⁵ та сукняні холошні (білі суконні або напівсуконні холошні – Новоушицький р-н⁵⁵⁰⁶). До того ж носили вужчі полотняні штани з сорочкою на навипуск, а в суконні штани сорочку переважно заправляли всередину⁵⁵⁰⁷. В обох способах носіння сорочку в обов'язковому порядку підперізували різноманітними тканими, рідше – плетеними поясами.

У літні прохолодні дні основний буденний комплекс вбрання доповнювали плечовими виробами без рукавів та з рукавами. Так, безрукавним нагрудним одягом центральним подолянкам слугували середньої довжини безрукавки, жилетки (жилети – с. Косиківці⁵⁵⁰⁸, Новоушицький р-н) або камізельки⁵⁵⁰⁹ з крамних тканин. У свою чергу на повсякдень у вжитку місцевих сільських українок побутовали такі нагрудні вироби з рукавами, як куртаки (куртки – з домотканих матеріалів) та літники (з легкої доморобної тканини у смужку чи з сукна чорного кольору⁵⁵¹⁰).

Чоловічий щоденний плечовий одяг без рукавів досліджуваної локальної зони Поділля включав безрукавки, безрукавки-нагрудники⁵⁵¹¹ й жилети⁵⁵¹². У ролі рукавних плечових виробів місцеві селяни використовували бунди⁵⁵¹³, жакети, піджаки, піджаки-бунди⁵⁵¹⁴ та полотняні куртки (куртаки).

Не обходився буденний жіночий комплекс убрання без головних уборів та відповідних їм зачісок. Зокрема, дівчата Центрального Поділля найчастіше заплітали волосся в одну або дві коси, котрі носили прямо за вухами, опущеними на спину⁵⁵¹⁵, або складали у кошичок на потилиці. На повсякдень на голову зодягали широкі начільні бинди (ленти, лянти, стрічки, стьонжки) й за них затикали квіти, а в коси вплітали вузькі биндочки (впліточки, вплітки, кісники, косники, стенжки, стьожки). Одну пряму косу оздоблювали широкою стрічкою у вигляді банта внизу⁵⁵¹⁶.

Для центральноподільських молодниць та жінок літнього віку зачіскою виступав спосіб збирання й скручування волосся довкола голови або позаду у вузлик⁵⁵¹⁷. З метою фіксації представлених зачісок

⁵⁴⁹⁷ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 779.

⁵⁴⁹⁸ Матейко К. Український народний одяг... – С. 186.

⁵⁴⁹⁹ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2439.

⁵⁵⁰⁰ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 178.

⁵⁵⁰¹ Там само. – С. 61.

⁵⁵⁰² Там само. – С. 98.

⁵⁵⁰³ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 4896.

⁵⁵⁰⁴ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 139–140.

⁵⁵⁰⁵ Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян ХVІІ – І пол. ХХ ст.... – С. 151.

⁵⁵⁰⁶ Там само. – С. 151.

⁵⁵⁰⁷ Николаєва Т. Історія українського костюма... – С. 117, 120.

⁵⁵⁰⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 167, 170.

⁵⁵⁰⁹ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 132.

⁵⁵¹⁰ Матейко К. Український народний одяг... – С. 188.

⁵⁵¹¹ Николаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵⁵¹² Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

⁵⁵¹³ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

⁵⁵¹⁴ Николаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵⁵¹⁵ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 422.

⁵⁵¹⁶ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 115–118.

⁵⁵¹⁷ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 424.

селянки під усі різновиди головних уборів використовували обручеподібні полотняну кибалку та конопляну кічку (кичку). На щодень жінки вбирали на голову очіпки (чепці, чепчики, чіпці) та їх локально-зональний підвид – каптур (каптура, каптурчик). До прикладу, у с. Ямпільчик⁵⁵¹⁸ Чемеровецького р-ну зафіксований головний убір під назвою чіпець. А на початку ХХ ст. у побут місцевих селянок увійшли плетінки, сіточки⁵⁵¹⁹ та однотонні або різнокольорові хустки (платки, хустини, хустинки, хустиночки, хусточки, фустинки, фустки, фусточки)⁵⁵²⁰. Варто наголосити, що в будні центральні подолянки віддавали перевагу домотканим хусткам чи хустинам з менш барвистих фабричних матеріалів (тонші – клітчаста полотняна, ряба, стоклетка (стоклітка, столітка), ткани (домоткана) хустки та тепліші – бавовняна, байкова, барашкова хустки⁵⁵²¹). Найбільш поширеним способом носіння хустин у молодиць було пов'язування їх на потилиці, в свою чергу старші жінки у зимову пору року поверх такої хустини накидали ще іншу хустину попід підборіддя, кінці якої зав'язували на потилиці. Крім того, останні могли вбирати на голову хустину, пов'язуючи її кінці лишень попід саме підборіддя.

Натомість чоловіки Центрального Поділля у досліджуваний період часу найчастіше стриглися «під макітру». Також селяни молодшого віку полюбили носити підстрижені надгубні вуса, а літні селяни – ще й подекуди борода⁵⁵²².

Повсякденними головними уборами улітку центральним подолянам чоловічого роду з давнини слугували солом'яні капелюхи або брилі. Як і на території Західного та Східного Поділля, в другій половині ХІХ ст. тут почали носити картузи, котрі шили з крамної або домашньої полотняної чи суконної тканини та обов'язково з чорним козирком із блискучого твердого матеріалу «сапи»⁵⁵²³. А вже на початку ХХ ст. популярності поступово отримали кашкети (кепки, козирки, фуражки). Їх виготовляли з зеленого чи синього (іноді чорного) сукна також з козирком, але трішки більших розмірів⁵⁵²⁴.

У літню пору року кожного дня сільське населення Центрального Поділля взуття носило лише під час роботи в полі, а поміж тим здебільшого ходило босоніж⁵⁵²⁵. Місцеві жінки та чоловіки могли взувати плетені личаки (з липового lika – с. Требухівці, Летичівський р-н), личаки-верзуни (дерев'яники, солом'яники), плетені з конопляної нитки та стягнуті зі шкіри постолі (Кам'янець-Подільський р-н)⁵⁵²⁶, стягнені морщенці й ходаки.

Незавершеним буденний комплекс убрання центральноподільських жінок був би і без елементарних прикрас, зокрема, навушних кульчиків (сережки, сірешки) та оберегових натільних хрестиків. Крім того, залежно від заможності селянської родини, жінки могли чіпляти один-два разки щирих або штучних коралів. Зрідка жінки та дівчата зодягали низку дугих пацьорків (особливо в південних районах Центрального Поділля) чи стрічку нашійної згарди (згарди) з бісеру, нашитої на тасьму або смужку тканини. Натомість чоловіче населення використовувало у ролі повсякденних оздоб тільки натільні хрестики. Взагалі жінки й чоловіки літнього віку зачасти не носили щодня прикрас⁵⁵²⁷.

Центральним подолянкам доповненнями до одягу на кожен день слугували кошики та дещо згодом кошики-сумки, усі сплетені з соломи⁵⁵²⁸. Також подільські українці досліджуваної локальної зони застосовували як доповнення у будні торби або торбини у вигляді сумок із тканини та пришитими з обох боків ручками. У свою чергу місцеві чоловіки мали як доповнення шкіряні калити для губки, кресала, кременю, курильного приладдя й ножа та калитки (гаманці) для грошей.

На щодень в осінньо-весняний сезон в українських селян Центрального Поділля верхнім одягом були бунди, бурки, свити (свита жіноча – с. Цикова⁵⁵²⁹, Чемеровецький р-н), сердяги (Кам'янець-Подільський р-н), сіряки (Новоушицький р-н), чемерки⁵⁵³⁰, чекмені (чекмани, чекмени як чоловічі вироби), чугаї, чуганина (жіночий верхній одяг із зашитими рукавами у ролі торбинок – Вінковецький р-н⁵⁵³¹), зазвичай усі практично без декору. Повсякденним зимовим становим одягом у центральноподільських українців

⁵⁵¹⁸ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2.... – С. 146–147.

⁵⁵¹⁹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵⁵²⁰ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 186–187, 193; Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 495.

⁵⁵²¹ Там само. – С. 495.

⁵⁵²² Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 100–101; Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник... – С. 111; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 187–188; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 412.

⁵⁵²³ Там само. – С. 413; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 188; Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 112.

⁵⁵²⁴ Там само. – С. 112; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край ... – С. 413.

⁵⁵²⁵ Там само. – С. 419.

⁵⁵²⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга шкіри. КШ – 6.

⁵⁵²⁷ Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації... – С. 1068–1070.

⁵⁵²⁸ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 472, 720.

⁵⁵²⁹ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2.... – С. 148.

⁵⁵³⁰ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 892.

⁵⁵³¹ Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник... – С. 102.

вважалися також хутрянні кожухи довгі (с. Слобідка Іванковецька⁵⁵³², Дунаєвський р-н) або середньої довжини⁵⁵³³ (Новоушицький р-н⁵⁵³⁴) та короткі кожухи (Городоцький р-н), або кожущини (с. Бубнівка⁵⁵³⁵, смт^оСатанів⁵⁵³⁶, Городоцький р-н, с. Вітківці⁵⁵³⁷, Кам'янець-Подільський р-н, с. Антонівка⁵⁵³⁸, Хмельницький р-н, с. Вишнівчик⁵⁵³⁹, Чемеровецький р-н). Аналогічно до подолян інших локальних зон, місцеві селяни у несприятливі погодні дні носили поверх осінньо-весняного або зимового верхнього одягу, підперезаного вужчими тканими чи плетеними поясами, плащоподібні гуньки, також із домотканого сукна. Подекуди в ролі пояса для верхнього одягу центральні подоляни використовували перевесло – джгут зі скрученої соломи. До прикладу, перевесло згадується як чоловічий пояс у с. Залісся Друге⁵⁵⁴⁰ Кам'янець-Подільського р-ну.

Додатково чоловіки й парубки досліджуваного субрегіону в холодну погоду восени, взимку та навесні зодягали зверху на полотняні портяниці сезонні сукняні штани. В свою чергу головними буденними уборами у прохолодні пори року їм зазвичай слугували хутрянні шапки конусоподібної або циліндричної форми (барашкова шапка, заяча шапка, ковпачок, конічна шапка (підбита козячим хутром – с. Врублівці, Кам'янець-Подільський р-н), кучма, шличок). Під час негоди селяни чоловічого роду поверх шапки носили сукняний каптур – башлик, котрий мав довгі кінці-китиці⁵⁵⁴¹. Натомість місцеві українські дівчата й жінки полюбляли зодягати розмаїті хустки різних розмірів та з різних матеріалів.

Щодо повсякденного взуття, то його роль навесні й восени українцям Центрального Поділля виконували здебільшого звичайні юхтові чоботи чорного кольору. У зимову пору року місцеві подоляни з метою утеплення обгортали ноги суконними онучами та обв'язували їх мотузками. З цією ж ціллю в чоботи клали пучок соломи або сіна – так звана устілка. Крім того, поверх чобіт могли носили солом'яні постолі (Кам'янець-Подільський р-н).

Традиційний святковий жіночий і дівочий костюм на території Центрального Поділля був представлений додільною, найчастіше натільною уставковою (вуставковою або поликовою) та рідше тунікоподібною чи безуставковою вишитою сорочкою (сорочечкою – с. Спасівка⁵⁵⁴², Городоцький р-н), а пізніше гесткою (герсткою). Сорочки носили з поясином одягом горбаткою, гопинкою (обшитою «золотом»^о – с. Старий Остропіль⁵⁵⁴³, Старокостянтинівський р-н), гунькою (с. Шебутинці⁵⁵⁴⁴ Новоушицького р-ну, с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну), запасками (с. Шебутинці⁵⁵⁴⁵, Новоушицький р-н), катраницею (запаски-катраниці, катринці – с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н⁵⁵⁴⁶), обгорткою або іноді плахтою (у південних районах досліджуваного субрегіону). Розпашні стегові компоненти нерідко зодягали у комплексі з фартухами-запасками⁵⁵⁴⁷ (запасками-фартухами чи запасками⁵⁵⁴⁸). Згодом святковій сорочці-вишиванці компонували з різноманітними спідницями (вибійкою, мальованкою, друкованицею (вибійка або димка), гунькою, літником та ін.) у поєднанні з фартухом (фартухом-запаскою, хвартухом (білі фартухи⁵⁵⁴⁹), попередницею або вовняною хусткою) та тканим кольоровим поясом (крайкою)⁵⁵⁵⁰.

Насамперед архаїчними оздоблювальними мотивами характеризувалися святкові жіночі сорочки саме центральних і південних районів Центрального Поділля. Особливо давні орнаментальні елементи

⁵⁵³² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 178.

⁵⁵³³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 898.

⁵⁵³⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 2558.

⁵⁵³⁵ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 149–150.

⁵⁵³⁶ Там само. – С. 149.

⁵⁵³⁷ Там само. – С. 151.

⁵⁵³⁸ Там само. – С. 150.

⁵⁵³⁹ Там само. – С. 156.

⁵⁵⁴⁰ Там само. – С. 113.

⁵⁵⁴¹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма... – С. 121.

⁵⁵⁴² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 122.

⁵⁵⁴³ Там само. – С. 92.

⁵⁵⁴⁴ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 22/1, 22/2.

⁵⁵⁴⁵ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 243.

⁵⁵⁴⁶ Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 809, 810.

⁵⁵⁴⁷ Там само. Т – 22/1, 22/2.

⁵⁵⁴⁸ Там само. Т – 949.

⁵⁵⁴⁹ Там само. Т – 2058.

⁵⁵⁵⁰ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 489–500; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 1–787; група «скло». С – 1–15; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929, 1944; Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1–1120; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 1470, 2174, 2434, 2612, 2830, 3051, 3052, 3056, 3060, 3328, 6153, 6801, 6803; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528.

спостерігалися в геометричних узорах вишиванок, виконаних низинковими техніками⁵⁵⁵¹ та комплексами технік «білим по білому». До прикладу, серед низинкових способів вишивання⁵⁵⁵² найбільше використовувалася низь поперечна проста⁵⁵⁵³ чорного⁵⁵⁵⁴, червоного або чорно-червоних кольорів⁵⁵⁵⁵, часто із введенням в основний узір додаткових різноманітних барв технікою гладь з лицевого боку⁵⁵⁵⁶ («незинка»^o – с. Требухівці Летичівського р-ну⁵⁵⁵⁷, «низь» – с. Рудківці Новоушицького р-ну⁵⁵⁵⁸). Популярною була й техніка «занизування», якою прикрашали святкові натільні вироби разом із низькою й хрестиком⁵⁵⁵⁹ або низькою, хрестиком, мережкою й «затяганкою»⁵⁵⁶⁰, або гладдю, ретязем, штапівкою, мережкою й змережуванням⁵⁵⁶¹, або тамбурним швом і змережуванням⁵⁵⁶² заповненими нитками. В деяких районах Центрального Поділля майстрині вдало поєднували «занизування» одночасно із гладдю, хрестом, вирізуванням і штапівкою. «Білим по білому» на досліджуваній території вишивали сорочки за допомогою таких технік, як: «мережа», «різані»⁵⁵⁶³ або вирізанні у комплексі з лічильною гладдю⁵⁵⁶⁴ та курячий брід у комбінуванні з лічильною гладдю, лиштвом, вирізуванням, виколуванням або солов'їними вічками⁵⁵⁶⁵. Варто також зауважити, що додатковий художній ефект з гармонійного єднання орнаментальних мотивів у цілісний неповторний сюжет⁵⁵⁶⁶ центральноподільські селянки здійснювали завдяки компонованню техніки штапівка у комплексі з виколуванням, вирізуванням, гладдю, змережуванням, мережкою, поверхницею, хрестом, шабаком тощо⁵⁵⁶⁷. З початку ХХ ст. популярності все більше набуває техніка хрестик. Особливо гармонійний вигляд мали уставкові сорочки з пухликами, оздоблені геометрично-рослинними орнаментальними мотивами (причому часто і спереду, і на спині), виконані дрібним хрестиком. До прикладу, локально-зонально тільки в с. Адамівка Віньковецького р-ну така вишивка була в синьо-зелених⁵⁵⁶⁸ або чорно-синіх⁵⁵⁶⁹ кольорах. Натомість у с. Зіньків того ж Віньковецького р-ну сорочки мали чисто синю⁵⁵⁷⁰ або чорно-зелену гамму вишивки⁵⁵⁷¹, а в с. Балин Кам'янець-Подільського р-ну⁵⁵⁷² і с. °Вербка-Мурована Ярмолинецького р-ну⁵⁵⁷³ – синьо-зелену гамму. У свою чергу такі ж морщинки з пухликами, вишиті дрібним хрестиком, але найчастіше в червоно-чорних, іноді лише в однотонних червоних⁵⁵⁷⁴ чи чорних кольорах, з геометрично-рослинними, подекуди в поєднанні з ізоморфними та антропологічними зображеннями, побутували у селах центральних та південних районів Центрального Поділля⁵⁵⁷⁵.

Як святковий плечовий одяг жінки Центрального Поділля носили безрукавки-нагрудники та безрукавки «плічки» з напівбавовняного репсу (Кам'янець-Подільський р-н⁵⁵⁷⁶), у прикордонних районах із Західним Поділлям – короткі горсети або горсетки з кашеміру, оксамиту, панбархату, плюшу (с. °Андріївка, Чемеровецький р-н), у суміжних районах із Східним Поділлям – керсетки вільного крою

-
- ⁵⁵⁵¹ Лихогляд О. На подіум історія виходить... – С. 22; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 3056, 6801; Фонди приватної колекції Ю. Мельничука. Колекція Юрія Мельничука. КЮМ – 529; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 16410, 22329, 21990; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 3304.
- ⁵⁵⁵² Лихогляд О. На подіум історія виходить... – С. 22.
- ⁵⁵⁵³ Фонди ДІКЗ «Межибіж». КН – 283, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 304, 3721, 3722, 3723, 3725.
- ⁵⁵⁵⁴ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 22329.
- ⁵⁵⁵⁵ Там само. КН – 16410.
- ⁵⁵⁵⁶ Гасюк О. О. Художнє вишивання... – С. 66; Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 404; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 21990; Фонди ХОКМ. Група «тканини». Т – 3304.
- ⁵⁵⁵⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Книга надходжень. КН – 283.
- ⁵⁵⁵⁸ Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 44; Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низькою... – С. 6.
- ⁵⁵⁵⁹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2805.
- ⁵⁵⁶⁰ Там само. В – 2815.
- ⁵⁵⁶¹ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2821.
- ⁵⁵⁶² Там само. В – 2913.
- ⁵⁵⁶³ Прусевич А. Народное вышивание... – С. 319.
- ⁵⁵⁶⁴ Там само. – С. 319; Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : етногр. аспект ... – С. 47–48..
- ⁵⁵⁶⁵ Там само. – С. 76; Гасюк О. О. Художнє вишивання : альбом... – С. 64.
- ⁵⁵⁶⁶ Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки... – С. 407–408.
- ⁵⁵⁶⁷ Фонди Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2771, 2782, 2789, 2853, 2858, 2873, 2878, 2917, 2948.
- ⁵⁵⁶⁸ Проект-Нація... Фонди приватної колекції Г. Бернадської (сmt. Віньківці, Хмельницька обл.). Книга вступу. КВ (вбрання) – 1, 2; КВ (фототека) – 1, 2.
- ⁵⁵⁶⁹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 985.
- ⁵⁵⁷⁰ Фонди приватної колекції Г. Бернадської... Книга вступу. КВ (вбрання) – 3; КВ (фототека) – 3, 4, 5.
- ⁵⁵⁷¹ Фонди НМШ. Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 1800.
- ⁵⁵⁷² Фонди ННІЕ КПНУ. Експозиція. Номер сорочки – 8.
- ⁵⁵⁷³ Там само. Книга вступу. КВ – 494.
- ⁵⁵⁷⁴ Там само. Експозиція. Номер сорочки – 17, 26.
- ⁵⁵⁷⁵ Там само. Книга вступу. КВ – 189, 533, 563, 857, 1118.
- ⁵⁵⁷⁶ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 166.

спереду та зі вставними закладеними складками по спинці (с. Заставці⁵⁵⁷⁷, Старосинявський р-н) або корсетки (с. Івашківці, Новоушицький р-н), а в наддністрянських районах – короткі хутряні лейбики (Кам'янець-Подільський р-н⁵⁵⁷⁸). Рукавний нагрудний святковий жіночий одяг тут був представлений полотняними вибитими катанками, кафтаніками⁵⁵⁷⁹ або кафтанами з димки, а згодом – жакетами з сатину⁵⁵⁸⁰, кохтами або кофтами з легких фабричних тканин⁵⁵⁸¹ та вовняними кофтами-польками⁵⁵⁸².

Роль верхнього одягу в центральних подолянках на свята виконували оздоблені осінньо-весняні манти, опанчі, польки, свити, сіряки, чугаїнки або чугаї та зимові гуньки або кожухи, котрі у своїй більшості запоясувалися вузькими вовняними баюрами⁵⁵⁸³. Подекуди траплялися кожушини (кожушинки) – короткі жіночі кожухи з довгими рукавами (с. Шебутинці⁵⁵⁸⁴, Новоушицький р-н).

Вуха місцеві жінки та дівчата прикрашали ковтками, кульчиками чи сережками, груди і шию – баламутами, бісерними кризами, венеціанським намистом, герданами, гранатами, дукатами, дукачами (дукач на підвісці – с. Пилипи-Олександрівські⁵⁵⁸⁵ Віньковецького р-ну), дукачами-образками, згардами, коралами (корали – с. Вишнівчик⁵⁵⁸⁶, Чемеровецький р-н), медаліками, моністами, пацьорками писаними, перлами, скляними (не дутими) або камінними намістами, силянками, скляними (дутими) намістами (пацьорками), хрестиками, шлейниками⁵⁵⁸⁷, а пальці рук – каблучками й перснями⁵⁵⁸⁸. Як і в інших локальних зонах Поділля, доповненням до одягу тут слугували вишиті хусточки, які тримали в руках⁵⁵⁸⁹.

Святковим взуттям на території центральноподільського субрегіону в жінок і дівчат вважалися черевики (черевички – с. Слобідка-Іванковецька⁵⁵⁹⁰ Дунаєвського р-ну) та чоботи (чобіточки – с. Цикова⁵⁵⁹¹ Чемеровецького р-ну). Серед розмаїття черевиків селянки віддавали перевагу виробам чорного, коричневого або рудого кольорів на шнурівках, які були підбиті дерев'яними цвяхами та декоровані оздоблювальними строчками й перфорацією (наприклад, черевики з с. Сокілець Дунаєвського р-ну)⁵⁵⁹². Крім того, подекуди поширення мали румунки – жіночі демісезонні черевики на шнурівках із короткими халявами і невисокими підборами (Старокостянтинівський р-н) та зимові жіночі румунки, всередині підшиті байкою (сmt Меджибіж, Летичівський р-н)⁵⁵⁹³. Також на свята жіноча частина населення Центрального Поділля взувала переважно чорні й коричневі, зрідка червоні, жовті, чорно-жовті (чорнобривці) або ще рідше зелені чоботи «восьмигранки», гвоздьові, писані, підшивані з хрому (хромові, боксові) або сап'яну (сап'янци). До прикладу, жіночі хромові чоботи, підбиті дерев'яними цвяхами і металевими підковами, з Летичівського р-ну⁵⁵⁹⁴. Аналогічно, як і на всій території Поділля, в місцевих жінок із початком ХХ ст. поступово почав з'являтися новий вид взуття – туфлі⁵⁵⁹⁵.

⁵⁵⁷⁷ Там само. КТК – 1437.

⁵⁵⁷⁸ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 648.

⁵⁵⁷⁹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵⁵⁸⁰ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 170.

⁵⁵⁸¹ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 80, 120.

⁵⁵⁸² Там само. – С. 80, 120.

⁵⁵⁸³ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 1–787; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929, 1944; Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1–1120; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 1470, 2174, 2434, 2612, 2830, 3051, 3052, 3056, 3060, 3328, 6153, 6801, 6803; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528–2805.

⁵⁵⁸⁴ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 21.

⁵⁵⁸⁵ Там само. – С. 38.

⁵⁵⁸⁶ Там само. – С. 156.

⁵⁵⁸⁷ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «скло». С – 1–15; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929, 1944; Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1–1120; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; Фонди ХОКМ, група «дерев», Др – 69, 177, 232; група «скло», С – 86, 183, 685–688.

⁵⁵⁸⁸ Приходько О. Прадід Ілія. Родинна хроніка з життя подільського духівництва минулого століття. Ч. 1. ... – С. 92.

⁵⁵⁸⁹ Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл...

⁵⁵⁹⁰ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 242.

⁵⁵⁹¹ Там само. – С. 217.

⁵⁵⁹² Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «скло». С – 45.

⁵⁵⁹³ Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 456.

⁵⁵⁹⁴ Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 78.

⁵⁵⁹⁵ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «скло». С – 59.

До жіночих святкових головних уборів центральних подолянок належали різноманітні хустки⁵⁵⁹⁶ (хусти – с. Курівка⁵⁵⁹⁷, Городоцький р-н) та рушникоподібні убори (намітка (перемітка), намітка-убрус (убрус), нафрама (нафрамиця), рантух (рантушина; рантух – с. Брага⁵⁵⁹⁸ Кам'янець-Подільського р-ну), рубок (рубочок), серпанок). Під ними носили убори обручеподібні – кибалку (кибалочку) або кічку (кичку), шапкоподібні – каптур (каптура, каптурник), очіпок (чепець, чепчик) або сіточку⁵⁵⁹⁹. До прикладу, очіпок як святковий головний убір згадується в народній пісні з смт Ярмолинці⁵⁶⁰⁰ Хмельницької обл.:

«Задумала стара баба молодою бути,
Натикала за очіпок зеленої рути.
Рута моя, рута моя, рута зелененька,
Я думала, що я стара, а я молоденька».

З початком ХХ ст. центральні подолянки також поступово замінюють різновиди рушникоподібних уборів на хустини з різних матеріалів, залежно від сезону, до прикладу: барашкова хустка, вибійчана хустка, кашемірова хустка, клітчаста полотняна хустка, платок шовковий або шовкова хустка, ряба хустка, стоклетка (стоклітка, столітка), тернова хустка, ткани (домоткана) хустка, турецька хустка, хустка-американка, штапельна хустка тощо⁵⁶⁰¹. Спосіб носіння двох святкових хусток різних розмірів у холодну погоду, більша з тороками поверх меншої без тороків, побутував і на території Центрального Поділля.

Центральноподільські дівчата найбільше полюбили заплітати волосся в одну або дві коси у три (подекуди чотири) пасма. Заплетені коси вони носили опущеними прямо за вухами на спину⁵⁶⁰² чи викладали на потилиці кошичком («корзинкою») або навколо голови калачиком (віночком). Якщо коса була одна, її по низу прикрашали широкою стрічкою, зав'язаною у великий бант⁵⁶⁰³.

Дівочі святкові головні убори Центрального Поділля включали вінки та вінкоподібні вироби. Поширення мали виті й плетені вінки із зілля, живих чи штучних квітів, стружки, воску, лою та парафіну. Прикрасами до дівочих вінків чи у коси слугували фарбоване гусяче пір'я та квіти, які занурювали в розплавлений віск і оздоблювали позолотою (шумихою). Серед святкових вінкоподібних головних уборів побутували різноманітні убори у вигляді стрічки з нашитими рядками намистин над чолом, а від скронь до потилиці – рядком розеток, зроблених із картону, обтягнутого кольоровими нитками («наушник» або «наушник»), «наушниці») або декількох стрічок, нашитих на тасьму і декорованих гудзичками, пацьорками («кутаси»)⁵⁶⁰⁴. Носили на Хмельниччині вінкоподібні убори із налобною червоною гарусівки, прикрашеної квітами та намистинами. А в селах Дунаєвського р-ну виготовляли віночки з оксамитових стрічок, на які нашивали квіти теж зі стрічок⁵⁶⁰⁵.

У зимові свята всі подільські дівчата покривали вінки та вінкоподібні убори різнобарвними хустинами з довгими китицями (тороками, френзелями). Також треба додати, що практично у всіх куточках Поділля використовувалися платові й хусткоподібні дівочі головні убори на весіллі після обряду розплітання коси. Серед платових варто виокремити дівочі весільні убори, якими покривали голову молоді, – гимбер (імбер, імбер), «покривало», рантух (рантушок) та серпанок. До подільських хусткоподібних належали дівочі весільні убори, котрими молодій у день весілля пов'язували голову, зокрема нафрама (нафрамиця), рубок (рубочок) та безпосередньо хустка⁵⁶⁰⁶. Хусток могло бути дві, одну в'язали на голову (зачасти вона була світлих кольорів), а іншу – різнокольорову – накидали на плечі нареченій (до прикладу, тернова весільна червоно-чорна вовняна хустка з червоними квітами та зеленим листям, з довгими червоними

⁵⁵⁹⁶ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 155.

⁵⁵⁹⁷ Там само. – С. 19–20.

⁵⁵⁹⁸ Там само. – С. 137.

⁵⁵⁹⁹ Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528–2805.

⁵⁶⁰⁰ Матеріали ННЛЕ КПНУ: вип. 2... – С. 198.

⁵⁶⁰¹ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 495.

⁵⁶⁰² Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край... – С. 422.

⁵⁶⁰³ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 115–118.

⁵⁶⁰⁴ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст.... – С. 182; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528–2805.

⁵⁶⁰⁵ Фонди ДКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 1–787; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929, 1944; Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1–1120; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 1470, 2174, 2434, 2612, 2830, 3051, 3052, 3056, 3060, 3328, 6153, 6801, 6803; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528–2805.

⁵⁶⁰⁶ Іваневич Лілія. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 468.

тороками, 80-ті рр. XIX ст. – с. Теремці (затоплене село під водами Дністровського водосховища в 1981 р.), Кам'янець-Подільський р-н))⁵⁶⁰⁷.

Весільне вбрання молодої з Центрального Поділля складалося з додільної вишитої сорочки, одноплатової ткані горбатки, гуньки, катринці або обгортки (пізніше різноманітних спідниць), ткані кольорової крайки, фартуха, горсетки, керсетки або камізельки, декорованих свити, чугайки, чугая або кожуха, черевиків або чобіт. Варто зауважити, що у південних придністровських районах досліджуваного субрегіону зрідка траплялися у якості весільного поясного вбрання – клітчасті плахти⁵⁶⁰⁸.

Вуха центральноподільської нареченої оздоблювали ковтки, когутки (сережки у формі півмісяця)⁵⁶⁰⁹, кульчики чи сережки. На грудях і шиї у неї красувалися баламути, бісерні кризи, венеціанське намисто, гранати, дукати, дукачі, згарди, корали, мониста, пацьорки дуті, перли, скляні намиста, силянки, багато хрестиків і медальйонів (минталіків)⁵⁶¹⁰, шлейники та ін. вироби. Крім того, на груди з початку XX ст. почали чіпляти весільні букети з різноманітних натуральних і штучних матеріалів. Зрозуміло, що пальці рук прикрашали вінчальні персні, або, по-іншому, обручки. Роль доповнення до одягу виконувала невелика обрядова хусточка, яку наречена могла тримати у руках, та вишиті весільні рушники⁵⁶¹¹.

Дівочі весільні вінки та вінкоподібні головні убори, які побутували на території Центрального Поділля, поєднували з барвінковими вінками. Весільні барвінкові вінки у вигляді гірлянди наречені носили одночасно з витими або плетеними вінками з живих або штучних квітів та стружки. А маленький барвінковий вінок, виготовлений із червоної стрічки, на яку були нашиті у два ряди листочки барвінку, молода одягала під квітковий, восковий, лойовий чи парафіновий вінок або вінок зі стружки⁵⁶¹².

Поширення на Хмельниччині у межах Центрального Поділля набули передусім начільні вінки. Серед них за формою найбільш відомими вважалися підковоподібні вінки. Знали такі вінки й наречені у центральних східних і південних областях України, в деяких районах Волині та Карпат тощо⁵⁶¹³. Так, на території Середньої Наддніпряниці, Південно-степової України та у селах Східного й Центрального Поділля підковоподібні вінки виготовляли з воску, лою або парафіну («білого воску») та пучків барвінку, аспарагусу й розмарину. Тому такі вінки українці Центрального Поділля називали «білі» весільні вінки, воскові, лойові чи парафінові віночки, а восковані весільні вінки з довгими китицями – парусові віночки. Такі вінки могли бути чисто білого кольору або доповнювалися невеликими п'ятипелюстковими паперовими воскованими блакитними, рожевими чи червоними квіточками або більших розмірів червоними трояндами та зеленими листочками. Крім цього, декорували воскові, лойові й парафінові вінки сріблястою або кольоровою тонкою фольгою, дротиками тощо. Як правило, такий вінок носили, накладаючи зверху на голову, від вуха до вуха (підковоподібно) – як корону (так звані «недільні» вінки). Хоча в окремих куточках Центрального Поділля трапляються й воскові, лойові та парафінові вінки у вигляді обруча, які переважно одягали на весілля у суботу, а тому й носили назву «суботні» вінки⁵⁶¹⁴.

Серед весільних дівочих вінкоподібних головних уборів Центрального Поділля широко використовувалися різноманітні начільні пов'язки. Наприклад, «наушник» («наушник») – головний убір у вигляді стрічки з нашитим рядком блакитних намистин над чолом, а від скронь до потилиці – рядком розеток (найчастіше сім) із картону, обтягнутого різнобарвними нитками (сс. Борсуки, Куча, Новоушицький р-н)⁵⁶¹⁵. У Чемеровецькому р-ні частиною зимового весільного головного убору молодої були «наушниці», виготовлені з квітів у вигляді двох чи трьох картонних кружечків, обгорнутих вишневими, червоними або чорними вовняними нитками, нашитих на пов'язку (пряму або із зубчиками) та декорованих дутими скляними намистинами⁵⁶¹⁶. Полюбляли центральноподільські наречені й весільні вінкоподібні убори із начільної гарусівки червоного кольору, яка оздоблювалася різноманітними штучними квітами й намистинами. У Кам'янець-Подільському р-ні Хмельницької обл. голову молодої прикрашали чільцем та вінком із барвінкового листя й штучних квітів⁵⁶¹⁷.

⁵⁶⁰⁷ Фонди НМНАіП. Група «одяг». О – 2765.

⁵⁶⁰⁸ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 234.

⁵⁶⁰⁹ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки XX ст.)...

⁵⁶¹⁰ Там само.

⁵⁶¹¹ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 491–498; її ж. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 473–474.

⁵⁶¹² Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (XIX–XX ст.)... – С. 129; Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького. Книга вступу. КВ – 14–15.

⁵⁶¹³ Стельмашук Г. Українські народні головні убори... – С. 206.

⁵⁶¹⁴ Там само. – С. 206; Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 210, 212, 214, 215; Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 184–185.

⁵⁶¹⁵ Там само. – С. 182; Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 493–494; Фонди ХОКМ, група «тканини».

⁵⁶¹⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 192, 193.

⁵⁶¹⁷ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX–XX ст... – С. 182; Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 493–495.

На території Центрального Поділля гостей запрошувала на весілля наречена з двома дружками, які одягали на голови яскраві вінки-обручки. Їх робили з дрібних кольорових квіточок, покритих воском, доповнених восковими крапельками. Однак молода ззаду до такого вінка чіпляла більше стрічок⁵⁶¹⁸. В с.°Греченці Летичівського р-ну, під час запрошення на весілля, у суботу наречена одягала обрядовий суботній вінок зі стружки, що був частиною весільного вінка⁵⁶¹⁹.

На весільний обряд у селах сучасної Кам'янецьчини, розташованих на узбережжі Дністра позначився вплив сусідніх сіл, що належали до Бессарабії. Зокрема, ще в 20-х рр. ХХ ст. у с. Студениця (яке, потрапивши в зону затоплення у зв'язку з будівництвом Дністровської ГЕС, у 1981 році припинило своє існування, а його жителі були переселені до сусіднього с.°Колодіївка Кам'янець-Подільського району) збереглися народні традиції подільського весілля. Так, у суботу наречена разом із дружками одягалась у святкове вбрання для запрошування на вечір «до вінка». Як дівчата, так і молода заплітали в коси різнокольорові бинди, а наречена – ще й обов'язково білу бинду, котру вона носила ще до весілля. Хустину молода зав'язувала лише у прохолодну погоду, та й то скидала її в кожній хаті. Перед самим обрядом плетіння вінка у суботу ввечері наречену одягали у домоткану полотняну сорочку та широку («рясну»), зрідка з візерунками, спідницю, оздоблену по низу стрічками. Хоча переважно вбрання у неї залишалось те, в якому вона просила «до вінка». Цікаво, що під сорочку та спідницю молода одягала так звану святкову «підтячку» («пітлячку»)⁵⁶²⁰, виготовлену з тоншого полотна, ніж сама сорочка, яке дуже добре вибілювалось. Підтячка складалась із верхньої (станок) і нижньої частин, які зшивались разом (у селі старші люди говорили «підточувалась», звідси й назва – «підтячка»). Роль верхнього одягу виконував білий чугай на застібках з грубого домотканого овечого сукна, декорований червоними шнурами. Поверх чугая, від шиї, по спині молодій звисали до самого низу барвисті бинди. Наречена у весняну та осінню пори року взувала черевики, а взимку носила юхтові чоботи з високими халявами. Серед прикрас вона використовувала сережки у формі півмісяця (когутки), а на шию – корали (коралі), багато хрестиків і медальйонів (минталіків). У коси нареченої вплітали пасмо конопляного прядива. Обряд плетіння весільного вінка відбувався окремо у сім'ї молодій і молодого. Зауважимо, що під час обряду «виття вінка» у нареченої весільний барвінковий вінок виготовляла матка. Дівчата подавали їй до вінка, окрім барвінку, також китиці калини, колоски жита, головку цибулі та квітку з лою. Частина барвінку дівчата мочили у мисці з медом. У нареченого вінок вила батькова, а чіпляв його до шапки вінчальний батько. У неділю молода наряджала свого майбутнього чоловіка у власноруч вишиту полотняну сорочку, а до правого боку через крайку перегинала йому червону хустину. Після благословення матері наречені йшли до церкви брати шлюб. Загальновідомо, що обов'язковою складовою вінчання був обряд взаємного обміну вінчальними перснями (обручками). Селяни зачасти використовували мідні обручки та лише заможні верстви населення могли дозволити собі золоті обручки. З церкви всі гості повертались до молоді, де після завершення весільного гуляння проходило ще одне важливе весільне дійство – покривання нареченої хустиною. До того ж хустину купував для цього її наречений, а накидав хустину на голову під час самого обряду її дружба. У свою чергу молода на знак прощання із подругами-дружками дарувала їм та решті дівчат, і навіть підліткового віку, свої стрічки. Варто підкреслити, що окремі компоненти традиційного вбрання застосовувались й під час зустрічі вдома молодого подружжя батьками нареченого. До прикладу, свекруха накривала невістці голову полою свого кожуха так, щоб вона нічого не бачила довкола, та по полотні вела до хати. Потім садила її серед кімнати на стілець, накритий вивернутим навиворіт кожухом, знімала вінок та зав'язувала голову хусткою, якою покривали наречену. До речі, безпосередньо весільні вінки молодого й молоді закладали за скло шлюбної ікони, котру клали на покуті біля традиційних ікон і зберігали впродовж всього часу в такому виді на щасливе сімейне життя⁵⁶²¹.

Народний комплекс святкового вбрання чоловіків та парубків Центрального Поділля охоплював вишиту білу тунікоподібну або уставкову сорочку (пізніше гестку), полотняні⁵⁶²² (поркениці, портяниці, портки, або штани вибиванки (з вибитого полотна⁵⁶²³)), чи сукняні (суконні, «суконі» – с. Бахматівці⁵⁶²⁴ Хмельницького р-ну) штани (холошні). Зрідка на території Центрального Поділля трапляються матнисті шаровари (шаравари сині – с. Гуків⁵⁶²⁵, Чемеровецького р-ну). Варто зауважити, що тунікоподібні сорочки були довжиною нижче колін, зодягали їх поверх вужчих портків і підперізували шкіряними ремнями з мідною пряжкою або широкими тканими поясами, котрі в Кам'янецькому та Проскурівському тодішніх повітах йменували кушаками⁵⁶²⁶. Натомість уставкові сорочки, заправляли у ширші портяниці або інші

⁵⁶¹⁸ Стельмашук Г. Українській стрій... – С. 194.

⁵⁶¹⁹ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 493–495.

⁵⁶²⁰ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

⁵⁶²¹ Там само.

⁵⁶²² Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 139–140.

⁵⁶²³ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 147.

⁵⁶²⁴ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 139–140.

⁵⁶²⁵ Там само. – С. 182.

⁵⁶²⁶ Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация... – С. 70–71.

штани (штани з китайки, або китайкові штани, – с. Дерев'яни⁵⁶²⁷, Кам'янець-Подільський р-н) та підперізували тканими чи плетеними поясами (крайками).

До прикладу, згадка про мережану святкову сорочку міститься у народній жартівливій пісні з с. °Завадинці⁵⁶²⁸ Городоцького р-ну:

«Іде дощик, іде дощик на білу березу,
А я своєму миленькому сорочку мережу.
Сестра дала ниточок, мати – полотенця,
А я сіла, змережила від широго серця».

Нагрудним одягом без рукавів були безрукавки-нагрудники, бунди й жилетки, а з рукавами – бунди⁵⁶²⁹, пізніше – жакети, піджаки, піджаки-бунди⁵⁶³⁰, зрідка фраки (с. Ямпільчик⁵⁶³¹ Чемеровецького р-ну, Центральне Поділля) тощо. У ролі верхніх виробів використовували декоровані осінньо-весняні манту, опанчу, свиту (свитка – с. Гатна⁵⁶³² Деражнянського р-ну), сермягу, чекмінь, чемерку, чугайну чи чугай та зимові гуньку чи кожух. Як верхній чоловічий святковий одяг побутували й демісезонні жупани (с. °Залісся-2⁵⁶³³ Кам'янець-Подільського р-ну; жупан чорний – с. Гуків⁵⁶³⁴ Чемеровецького р-ну) та зимові кожушини (кожушинка – короткий чоловічий кожух з довгими рукавами (с. Шебутинці⁵⁶³⁵ Новоушицького р-ну)). Штани заправляли в чоботи, а верхній одяг підперізували широким вовняним поясом. Прикраси застосовувалися для капелюхів, зокрема, згарди, живі й штучні квіти та ткани стрічки (китайки). Доповненням до одягу були подекуди шовкові хустки, котрі пов'язувались на шию⁵⁶³⁶ (до прикладу, *хустка* парубоцька – с. Дерев'яни⁵⁶³⁷ Кам'янець-Подільського р-ну).

До парубочих та чоловічих святкових головних уборів Центрального Поділля належали спочатку лише капелюхи солом'яні (брилі), повстяні й фетрові, а згодом картузи й кашкети (кепки, козирки, фуражки). В холодну пору року головними уборами незмінно залишалися шапки (барашкова, заяча, з бобрами, каракуля, ковпачок, козацька, кубанка, кучма, мазниця, на завісах, папах, сива, стовбата, шапка-кримка, шличок тощо). Також, на відміну від чоловічих, парубоцькі святкові шапки були не чорних, а сивих кольорів та носилися із заломленням набік («набакир шапчина» – с. Дерев'яни⁵⁶³⁸, Кам'янець-Подільський р-н) або назад. Крім того, парубоцькі шапки оздоблювали згардами, квітами й китайками⁵⁶³⁹.

Традиційний весільний костюм молодого з Центрального Поділля охоплював вишиту білу сорочку, тканий пояс, полотняні або сукняні штани, котрі заправлялися в чоботи. А декоровані свиту, чугай або кожух як верхній одяг обов'язково підперізували широким вовняним поясом. Як прикраси тут носили нагрудні весільні букети й натільні хрестики, наручні обручки (вінчальні персні), як доповнення до одягу^o – шовкові хустки (переважно зелені чи червоні), котрі пов'язувались на шию, та вишиті весільні рушники, одним з яких іноді обперізували нареченого. У с. °Коржівці Деражнянського р-ну доповненням до одягу слугував шовковий, вишитий зі всіх кутиків, платок (82×82 см) із китицями, яким підв'язували руки молодому під час заручин⁵⁶⁴⁰. Весільний головний убір нареченого з Центрального Поділля складався із сірої шапки (шапка сива – с. Гатна⁵⁶⁴¹ Деражнянського р-ну) та весільного вінка з барвінкового листя й штучних квітів, що одягався зверху на шапку або причіплявся до правого борту чугая (пізніше жакета)⁵⁶⁴². Іноді до шапки молодого пришивали вінок або квітку з барвінку чи рути⁵⁶⁴³.

⁵⁶²⁷ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 126.

⁵⁶²⁸ Там само. – С. 129.

⁵⁶²⁹ Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій... – С. 188.

⁵⁶³⁰ Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма... – С. 120.

⁵⁶³¹ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 146–147.

⁵⁶³² Там само. – С. 68.

⁵⁶³³ Там само. – С. 113.

⁵⁶³⁴ Там само. – С. 182.

⁵⁶³⁵ Там само. – С. 21.

⁵⁶³⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 1–787; Фонди КПДІМЗ. Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929, 1944; Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 1–1120; Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 1470, 2174, 2434, 2612, 2830, 3051, 3052, 3056, 3060, 3328, 6153, 6801, 6803; Фонди УЦНК «Музей Івана Гончара». Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528–2805.

⁵⁶³⁷ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 126.

⁵⁶³⁸ Там само. – С. 126.

⁵⁶³⁹ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 1–787; Фонди ХОКМ, група «тканини», Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–576, 628, 638, 641, 642, 731–758, 2528–2805.

⁵⁶⁴⁰ Іваневич Лілія. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни... – С. 491–498; Її ж. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля... – С. 473–474.

⁵⁶⁴¹ Матеріали ННЛЕ КПНУ : вип. 2... – С. 68.

⁵⁶⁴² Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

⁵⁶⁴³ Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст... – С. 188.

Весільне вбрання нареченого з с. Колодіївка Кам'янець-Подільського району складалося з домотканої полотняної сорочки, власноруч вишитої нареченою, та штанів. Сорочка зав'язувалася застіжками-шнурками, сплетеними із ниток, і підперізувалася вовняною крайкою, кінцями попереду. На шию молодий одягав хрестик на чорній вузькій стрічці («полятичці») й чорну хустку, на голову – чорну смушкову шапку. За пояс до правого боку молода перегинала йому червону хустину. Верхнім весільним одягом слугував чугай чорного кольору, довжиною нижче колін, розширений від поясу вниз клинами та без кишень. Чугай застібався синіми шнурами з овечого волосу й був оздоблений червоними китицями. У ролі весільного взуття тут цілорічно використовували юхтові чоботи. Барвінковий вінок молодому сплітали також з барвінку, в який додавали калину, жито, головку часнику та квітку з лою. Весільний вінок молодому прикріплювали також спочатку до шапки, а пізніше – до борту правого боку чугая⁵⁶⁴⁴.

Дитяче дівчаче й дівоче традиційне вбрання Центрального Поділля складалося з домотканої сорочки⁵⁶⁴⁵, поясної обгортки (горбатки, спідниці⁵⁶⁴⁶) й іноді запаски-фартуха або фартуха (фартушка), подекуди нагрудної камізьки (на свята – горсетки⁵⁶⁴⁷ або керсетки) та верхніх – зачасти осінньо-весняної свитки або зимового кожуха. Як святкові прикраси, залежно від заможності селянської сім'ї, дівчатам зодягали разки нашійних і нагрудних намист (галочки (бісерні стрічки, шлейники), дуті пацьорки⁵⁶⁴⁸, згарди, коралі⁵⁶⁴⁹, скляні намиста, силянки-коміри) або дукачі, медальйони, натільні хрестики тощо, та чіпляли вушні оздоби – сережки. У ролі головних дівчачих уборів використовували начільні стрічки, ленти й вплітки (стьожки) в коси, натомість дівочих – вінки (з живих і штучних квітів та інших матеріалів)⁵⁶⁵⁰ і вінкоподібні убори⁵⁶⁵¹. Взимку обидві категорії дівчат носили різнокольорові хустки, з метою захисту від холоду. Зазвичай волосся дівчаткам традиційно заплітали в одну, дві, іноді три або чотири кіски, які могли укладати навколо голови або у вигляді кошачка на потилиці. В свою чергу хлопчачий і юнацький традиційний костюм Центрального Поділля включав довгу домоткану сорочку в дитячому віці, а дещо коротшу – у підлітковому, полотняні чи сукняні штани – теж з підліткового віку (з ногамицями, вужчими у районах, наближених до кордонів Західного Поділля, та дещо ширшими у районах на межі зі Східним Поділлям). Ткані пояси (крайки) знову ж таки виконували роль завершального елемента комплексу вбрання, котрий у прохолодну пору року доповнювався свитками або кожухами. Носили вони й елементарні оздоби, зокрема натільні хрестики. Серед хлопчачих головних уборів перевагу віддавали спочатку солом'яним брилям або смушевим шапкам, залежно від сезону, а згодом – картузам і кашкетам. Щодня у теплу погоду всі діти ходили босими. І лише у святкові дні або в холодну пору року взували личаки-верзуни чи постолі, чобітки чи чоботи⁵⁶⁵².

Аналізуючи вищевикладену інформацію, можна стверджувати, що центральноподільські українці в своїх щоденних, святкових та обрядових (особливо весільних) народних ансамблях містили компоненти загальнонаціонального типу серед основного та допоміжного комплексів, станового одягу, поясів, уборів голови, взуття, прикрас і доповнень до одягу внаслідок історичного розвитку Центрального Поділля. Окрім цього, в результаті регіональних та етнічних культурних взаємодій, у центральних подолян були сформовані специфічні субрегіональні та локально-зональні особливості в плані виготовлення, оздоблення, зодягання й композиційних методів поєднання одягових складників у традиційні комплекси вбрання.

Висновки до Розділу 5

Підбиваючи підсумки, можемо підкреслити, що одночасно зі спільними загальноукраїнськими ознаками народної ноші на території Поділля простежуються регіональні особливості буденного, святкового й обрядового дівочого, жіночого, парубочого, чоловічого й дитячого вбрання, характерні як для окремих його елементів, так і для комплексів у цілому. В свою чергу це є прямою демонстрацією накопичення практичного досвіду подолянами, а також їх відповідних технічних і композиційних прийомів, навичок з виготовлення, декорування, носіння та поєднання в гармонійні строї окремих одягових компонентів. Але, якщо традиційні українські риси склалися в результаті історичного поступу, то регіональні відміни формувалися під впливом міжрегіональних і міжетнічних зв'язків.

Загалом комплекси народного вбрання українців Буковинського Поділля на щодень, свята та для обрядових дійств містили загальнопоширені в Україні складники. Зокрема, чоловічі й жіночі тунікоподібні

⁵⁶⁴⁴ Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.)...

⁵⁶⁴⁵ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 5, 166, 261, 263, 321, 956.

⁵⁶⁴⁶ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «тканини». Т – 125.

⁵⁶⁴⁷ Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 683.

⁵⁶⁴⁸ Фонди ДІКЗ «Межибіж». Група «скло». С – 10.

⁵⁶⁴⁹ Фонди ХОКМ. Група «скло». С – 86.

⁵⁶⁵⁰ Фонди НМУНДМ України. Група «вишивка». В – 2434.

⁵⁶⁵¹ Там само. В – 2174.

⁵⁶⁵² Фонди ННЛЕ КПНУ. Книга вступу. КВ – 356.

сорочки, жіночі уставкові морщенки й сорочки на кокетці, жіночі запаски, обгортки, спідниці, запаски-фартухи й фартухи, чоловічі полотняні й сукняні штани, станові сукняні вироби – манти, опанчі, сердаки, й хутрянні кожухи, головні убори (дівочі вінки й начільні стрічки, жіночі очіпки, намітки й хустки, парубочі та чоловічі капелюхи й шапки), пояси (ткані, плетені й шкіряні), взуття (постоли, черевики й чоботи), прикраси та доповнення до одягу (торбини, хустинки й гаманці). Однак існували окремі різновиди складових загальноукраїнського костюма, які буковинські подоляни не носили, а саме: сукняний й полотняний нагрудний одяг без рукавів (як виняток, камізельки Хотинського р-ну) та з рукавами. І навпаки, траплялися компоненти, які були характерні для буковиноподільських селян та подекуди для українців передгірських й гірських зон Буковини, наддністрянських районів Західного Поділля чи Покуття тощо. До прикладу, жіночі гофровані сорочки, поясні жіночі горботки (з рослинною орнаментациєю) й кольорові фоти (підфоти), чоловічі полотняні гатки й «рісовані» поркениці (гармонійки, рисовані, рясовані), шкіряні мишини, допоміжні стегові вироби – жіночі турпани й фусты, плечові хутрянні безрукавки – бунди, кіптарі, мунтяни без рукавів і цурканки (гуцуляки), станові сукняні байбараки, сірійки та хутрянні мунтяни з рукавами, кептарі рукаві, кунтуші й кушини (спендзарі), пояси – жіночі крайки з бісеру й чоловічі шкіряні череси (іноді траплялися ще й у Заліщицькому р-ні Західного Поділля). З-поміж додаткових складових костюма побутували: головні убори – дівочі «вінок», «капелюшиння», «карабуля», «кодина» й «коробка», жіночі рушники, кирпи й феси, парубоцькі й чоловічі капелюхи з герданами, дзеркальцями, пір'ям і ковилою (були у вжитку селян наддністрянських районів Західного Поділля, тільки без ковили), прикраси – дівочі бісерні оздоби на голову (бісерні стьожки, гердани з підвісками або без, китички скроневі, хвостач до «капелюшиння»), дівочі й жіночі нагрудні й нашійні басми, бранзульєти, гармузи, грустали, згардочки, салби, цятки, френзлі, шелести, чоловічі басми, «вівсьорики», «квітки», взуття – дармати, довбанці, калавирі, морщениці з металевими каплями, чижми з лубами, в'язані дівочі панчохи з «гульками», доповнення до одягу – тайстри й тобівки (носили також у селах наддністрянських районів Західного Поділля), ширінки (хустинки) тощо. А декотрі з них локально-зонально носили тільки в тому чи іншому районі Буковинського субрегіону Поділля. Усі зазначені тенденції пояснюються історичним, соціально-економічним, культурним й духовним розвитком Буковинського Поділля, а також перебуванням досліджуваної локальної зони з етнографічними районами Буковиною й Покуттям, Західним і Центральним субрегіонами Поділля. Розташування буковиноподільських сіл уздовж правого берега Дністра, постійні економічні та культурні взаємини їх українських селян із західними й центральними подолянами певною мірою вплинули на збереження спільних ознак у їх традиційному костюмі.

Натомість комплекси народної ноші українських селян Західного Поділля для будніх, святкових і обрядових (в першу чергу на заручини й весілля) днів мали в своєму арсеналі загальноповсюдні в Україні елементи традиційних різновидів одягу, головних уборів, поясів, взуття, прикрас та доповнень до одягу. До прикладу, чоловічі тунікоподібні, уставкові сорочки та сорочки з нагрудно-плечовими кокетками, жіночі тунікоподібні, уставкові й безуставкові морщенки та сорочки на кокетці, чоловічі полотняні й сукняні штани, жіночі запаски, незшиті або частково зшиті одноплатові обгортки, глухі зшиті спідниці в зборки або у складки, запаски-фартухи й фартухи. Серед допоміжного комплексу вбрання західні подоляни також носили загальнопоширені плечові безрукавки, камізельки та кохти (кофти, кофти-польки) з рукавами. Як верхній одяг теж вживали сукняні гуньки, свити, опанчі, сердаки й хутрянні кожухи. Не обходився їх повноцінний народний ансамбль і без відомих усім українцям головних уборів (дівочих вінків і начільних стрічок, жіночих очіпків, наміток і хустин, парубочих та чоловічих капелюхів, шапок і пізніше картузів, кашкетів), поясів, взуття (личаків, постолів, черевиків й чоботів), прикрас (кульчиків (сережок), натільних хрестиків, коралів, дукачів, дутого й недугого скляного намиста, герданів, венеціанського намиста, перлів, вінчалних перснів і каблучок та доповнень до одягу (кошиків, торбин, хустинок і гаманців, чоловічих калити для губки, кресала, кременю, курильного приладдя й ножа та калитки для грошей). Проте були деякі компоненти загальнонаціонального строю, котрі західні подоляни не зодягали, до прикладу, чоловічі штани з широкими холошнями та жіночий, частково зшитий поясний одяг, – плахти й плечовий одяг – довгі, розширені до низу клинцями керсетки.

Натомість існували складові, які побутували тільки в досліджуваній локальній зоні та сусідніх територіях. Так, західноподільські селяни та українське населення прилеглих районів Тернопільщини, що входять до складу Опілля, полюбили оксамитові безрукавки різної довжини, вишиті бісером або нитками під різними вузьколокальними назвами. Траплялися складові, притаманні для наддністрянських районів Західного Поділля, буковинських подолян, українців передгірських й гірських зон Буковини й подекуди Покуття. Зокрема, жіночі святкові й обрядові гофровані (рисовані, «рішені») сорочки, перегинкові сорочки хлоп'янки, поясні жіночі горбатки, опинки й полотняні спідниці (галька, підтичка, підточка, подолок), чоловічі поликові сорочки – кошулі, полотняні гачі й «рісовані» порти (гармонійки, рисовані, рясовані), жіночі й чоловічі хутрянні лейбики (кептарі), кожушки без рукавів, кожушини й кожушки (півкожушки, куці кожушки) з короткими рукавами. У північних районах західноподільського субрегіону, як і на Волині, були у вжитку спідниці-літники (літники), з майже прозорої вовняної тканини у тонкі смуги або клітинку. Локально західні подоляни-чоловіки носили поясні сукняні холошні (холоші) та плечові бруслики, а

жінки^о – допоміжні стегові вироби: фартухи-запаски, гофровані одноярусні вовняні чи прями двоярусні полотняні, а також нагрудні тканинні байбараки, горсети, жупани, камізельки й кафтани. У ролі нагрудного одягу з рукавами місцеві подоляни використовували кабатки (кабати), кацабайки чи куртки полотняні (куртаки). Серед станового вбрання, субрегіонально, виділялися жіночі літні полотняні юпки (білі свитки, кафтани, «приятелька») й каптани з домотканого полотна чи лляної тканини, сукняні капоти, кафтани, польки, чушки або, з фабричних тканин, жупани, кабати, катанки, чоловічі полотняні плахти (плахтини) й полотнянки (полотняники), жіночі й чоловічі сукняні пешеки, сіряки (сірячини) й сермяги (сукмани чоловічі), зимові сукняні сердаки (сардаки) й хутрянні бекеші, бунди, кожушки, кожухи або куці кожушки. З-поміж поясных виробів тут локально вирізнялися жіночі крайки з бісеру (з середини 10-х рр. ХХ ст.) й чоловічі шкіряні череси (з Борщівського та Заліщицького р-нів). Серед додаткових складових народного ансамблю мали місце особливі головні убори – дівочі стрічки-намушниці, начільні стрічки з «навушниками», «кучері» («затикані кучері», «качурині кучері»), «фавори», весільні барвінкові золоті об'ємні вінки, вінкоподібні убори у вигляді обруча або шапочки (капелюшка, каптура), жіночі обручеподібні валок (кичка) або кибалка під очіпок, намітку, рантух або хустку, парубоцькі й чоловічі капелюхи під локальними назвами «габики» й «крисані». Парубоцькі солом'яні брилі й крисані прикрашали бісерними трясеницями, вовняними кульками, гарасівками (тканими вовняними кольоровими стрічками), герданами (вужьколокально «дзюмбалами», які кріпили навколо стіжка головного убору, а один також пускали довкола підборіддя), квітами (волічковими, живими, паперовими), пир'ям качурів, павичів і півнів, фаворами (квітами зі стрічок з нашитими лелітками), чорною вовною тощо, а чоловічі солом'яні капелюхи оздоблювали лише одним герданом, стрічкою, гарасівкою або волічкою. Субрегіональними особливостями виокремлювалося й взуття, до прикладу, жіночі кольорові постоліки або «гуцульські постолі», «бердяки» або «літні капці», чугайні мешти, черевики з чорними або білими «обсцасами», румунки – черевики на шнурівках із короткими халявами та чоловічі солом'яники.

Не обходився традиційний костюм західних подолян й без прикрас, зокрема таких специфічних, як: дівочі бісерні оздоби на голову (бісерні стьожки, гердани з підвісками або без, китички скроневі), вушні сережки з підвісками (заушники), дівочі та жіночі нагрудні й нашійні ширі корали з дукачами, ширі корали з дрібними скляними синіми намистинами («пацьорками»), петлями з домотканих ниток і волосіння для просування довгих червоних стрічок, які вив'язувалися у бант на поясі чи нижче, штучні корали з глини (смолянки), бісерні кризи, гердани стрічкові з монетами, гердани кутові з монетами чи медальйоном, гердани стрічкові з підвісками, дзюмбали, «корольки», монисто нашійне (з червоної стрічки, вишитої бісером та доповненої монетами), монисто обплетене нашійне, плетінка об'ємна, силянка шийна з монетами, медалики (металики), смальта (червона смальта – кровавниця), дуті скляні намиста або пацьорки під вужькими локальними назвами «бранзульєти», «кулі», «лускавки», «надуванці» тощо. З-поміж чоловічих прикрас локально-зонально траплялися котильони (вівсюрики, герданики, кутальйони), весільні купочки (прикраса у вигляді весільного букетика з бісеру). В окремих селах наддністрянських районів Західного Поділля побутували також такі доповнення до одягу, як: вовняні дзьобанки (дзьобні), тайстри та шкіряні табівки (тобівки), дерев'яні топірці.

Субрегіональні особливості народного комплексу вбрання західноподільських українців пояснюються специфікою межування цієї локальної зони з різнохарактерними історико-етнографічними регіонами та районами України, історичним становленням Західного Поділля. Адже тут особливо тривалим було панування Польщі й Австро-Угорщини, яке стримувало розвиток національної культури, у тому числі традиційного строю. Тому-то ноша цього субрегіону, особливо її наддністрянських районів (найвіддаленіших від міських тенденцій, поширення розвитку промисловості й запровадження масового виробництва тканин та одягу), як і Буковинського Поділля, порівняно зі Східним і Центральним, більшою мірою й триваліше зберігала архаїчні риси. Костюм західних подолян наближався на півдні до одягу Буковини й Покуття, на заході – Опілля, на сході – Центрального Поділля, а на півночі – до одягу Волині, в результаті їх соціально-економічних та культурних взаємодій.

Побутували найбільш поширені українські одягові складові і в традиційних буденних, святкових та обрядових (зокрема, весільних) строях українців Східного Поділля. Передусім це чоловічі тунікоподібні й уставкові сорочки та сорочки гестки, які поєднували з полотняними й сукняними штанами. Жіночий ансамбль включав тунікоподібні сорочки, уставкові й безуставкові морщенки або сорочки з гестками та поясні запаски, незшиті або частково зшиті одноплатові обгортки (горбатки), зшиті спідниці в зборки або у складки, запаски-фартухи й подекуди фартухи. З-поміж плечового одягу східноподільські жінки теж полюбили безрукавки (жилетки, камізельки, керсетки) та кохти й куртаки з рукавами, а чоловіки – жилети й куртаки (пізніше – жакети й піджаки). Серед верхнього – також носили сукняні гуньки, мантини, свити, опанчі й хутрянні кожухи. Доповнювали народний костюм селян досліджуваної локальної зони поширені українські головні убори, зокрема, дівочі вінки й начільні стрічки, жіночі очіпки, намітки й хустини, парубочі та чоловічі капелюхи, шапки, а пізніше – картузи, кашкети. Включав східноподільський комплекс вбрання й традиційні пояси, взуття (личаки, постолі, черевики й чобіти), оздоби (сережки, натільні хрестики, корали, дукачі, дуті й недуті скляні пацьорки, подекуди венеціанські намиста, перли, обручки

вінчальні й зрідка каблучки) та доповнення до одягу (кошики, торбини, хустинки й гаманці, чоловічі калити для курильного приладдя й ножів, калитки для грошей).

Водночас на території Східного Поділля побутовали компоненти, які були характерні лише для народної ноші селян цього субрегіону та частково для населення сусідніх історико-етнографічних регіонів. Так, східноподільські жінки, передусім східних районів Вінниччини, південних районів Житомирщини та подільських районів Одещини, Кіровоградщини, Миколаївщини й Черкащини, у ХІХ ст. зодягали на свята розмаїті плахти, подовжені керсетки з вусами та особливі прикраси – баламути, згарди, рубелі та ін., однак натомість тут не носили верхнього одягу – юпки, поширених в інших районах Кіровоградщини й Черкащини. У східноподільських чоловіків, чим далі на схід означеної локальної зони, тим ширшими шили полотняні штани. Крім того, вузьколокально зустрічалися складові, котрі були притаманні лише відповідним окремим районам Східного Поділля, до прикладу, нагрудні фартухи (суцільнокрійні – у Бершадському р-ні, та відрізні фартухи-нагрудники – у Чечельницькому р-ні Вінниччини) та шарафани (Одещина).

На формування специфічних субрегіональних і локально-зональних ознак традиційного костюма східних подолян впливали два чинники. По-перше, це складні процеси історичного поступу Східного Поділля, яке тривалий час було у складі Російської імперії, що весь час пригнічувала прогрес національної культури українців. Зокрема, й традиційної ноші, яка чим далі, тим більше піддавалася впливам міської моди, втрачаючи з часом архаїчні ознаки, особливо із зростанням розвитку промисловості й масового виробництва тканин та одягу. По-друге, це особливості сусідства Східноподільського субрегіону з різними історико-етнографічними територіальними одиницями України, зокрема, на заході – з Центральним Поділлям, на північному сході й сході – з Наддніпрянщиною (або Середнім Подніпров'ям), на півдні й південному сході – з Причорномор'ям (або Південно-степовою Україною) та Молдовою. Саме внаслідок їх соціально-економічних та культурних взаємопроникнень відбувалися розширення та збереження спільних рис у народному вбранні.

Були присутні найпопулярніші одягові складники загальнонаціонального характеру і в буденних, святкових та весільних костюмах українських селян Центрального Поділля. Зокрема, у чоловічому комплексі це тунікоподібні й уставкові натільні вироби та сорочки з нагрудно-плечовими вставками, які вони носили з полотняними й сукняними штанами та поясами. Аналогічно жіночий стрій складався рідше з тунікоподібної сорочки, частіше – уставкової або безуставкової морщенки, а пізніше – сорочки-гестки та поясної запаски, незшитої або частково зшитої одноплатової обгортки (горбатки) чи згодом зшитої спідниці в зборки або у складки, запаски-фартуха чи фартуха й пояса. Як нагрудний одяг центральні подолянки використовували безрукавки (до прикладу, жилетки, камізельки, зрідка керсетки) та кохти й куртки з рукавами. В свою чергу чоловіки зодягали безрукавні жилетки й куртки з рукавами (з часом – жакети й піджаки). З-поміж станового одягу українців Центрального Поділля у вжитку були також сукняні гуньки, мантини, свити, опанчі та звичайно хутряні кожухи. Доповнюючу роль у комплексі місцевих жителів виконували головні убори. Так, у дівчат це вінки й начільні стрічки, у жінок – очіпки, намітки й хустини, а в парубків і чоловіків – капелюхи, шапки, згодом – картузи й кашкети. Аналогічно серед взуття центральні подоляни знали личаки, постолі, черевики й чоботи. Загальновідомими оздобами на території досліджуваного субрегіону були сережки, хрестики натільні, корали, дукачі, дуті й недуті скляні намиста, венеціанське намисто, перли, вінчальні обручки та іноді каблучки. Носили тут й доповнення до одягу: жіночі плетені кошики, торбини полотняні, хустинки, гаманці та чоловічі калити й калитки.

Одночасно центральноподільські українці використовували ряд складових елементів традиційного вбрання, що були притаманні лише для них та подекуди для селян із межуючих історико-етнографічних регіонів чи субрегіонів. Мається на увазі, що народні чоловічі, жіночі й дитячі строї подолян західних адміністративних районів Центрального Поділля були схожими на ношу мешканців Західного Поділля, східних адміністративних районів – на одіж жителів Східного Поділля, північних адміністративних районів – на вбрання волинян, південних адміністративних районів – до одягу населення Буковинського Поділля й частково, відповідно до сусідства, наддністрянських районів Західного та Східного Поділля, а центральних – мали змішаний характер. До прикладу, жінки західних адміністративних районів досліджуваної подільської локальної зони також полюбили короткі оксамитові горсети та подовжені оксамитові камізельки, подекуди вишиті бісером. Натомість українки східних адміністративних районів Хмельниччини носили середньої довжини плечові керсетки з вусами, поясні гуньки та особливі прикраси^о – баламути й згарди, а місцеві селянки південно-східних районів у ХІХ ст. іноді на свята вбиралися в плахти й катринці. Що стосується жіночого населення північних адміністративних районів Центрального Поділля, то вони, як і волинянки, серед поясного одягу мали у вжитку такі глухі спідниці, як: димки, друкованиці, мальованки або літники тощо. У свою чергу в традиційному комплексі вбрання місцевих жінок південних адміністративних районів зрідка побутовали хутряні безрукавки – лейбики, як у жителів Буковинського Поділля та наддністрянських районів Західного Поділля, а свої сорочки вони вишивали переважно різнокольоровими нитками, що було притаманно для селянок наддністрянських районів усіх субрегіонів Поділля. Щодо чоловічого костюма центральних подолян, то кольорова гамма

вишивки на їх сорочках мала аналогічну вищевказану тенденцію, а поясні вироби носили з ногамицями вужчими у районах наближених до кордонів Західного Поділля та дещо ширшими у районах на рубежі зі Східним Поділлям. Крім того, вузьколокально тільки на території Центрального Поділля траплялися жіночі безрукавки під назвою «плічки» з напівбавовняного репсу (Кам'янець-Подільський р-н), а дівоча оздоба у вигляді чорної оксамитової смужки, вишитої геометричними орнаментальними мотивами різнобарвним бісером мала вузьколокальну назву – шлейники (с. Загінці Деражнянського р-ну). У чоловіків таку ж бісерну стрічку йменували згардою та локально-зонально прикрашали нею зачасту святкові солом'яні капелюхи (с. Студениця Кам'янець-Подільського р-ну).

Отож, вочевидь, усталення специфічних локальних та локально-зональних характеристик традиційної ноші українських центральних подолян відбувалося під впливом двох факторів. Насамперед, історично склалось так, що Центральне Поділля досить довгий період часу перебувало у складі Російської імперії, котра постійно гальмувала розвиток національної ідентичності, свідомості та культури українців. Крім того, спостерігалися загальносвітові тенденції до зростання віянь міської моди в костюмах сільського населення, що тягнуло за собою поступове забуття реліктових рис в епоху індустріалізації та переходу до фабричного виготовлення тканин і пошиття одягу. З іншого боку, проявилася специфіка перебування даного субрегіону з історико-етнографічним регіоном – Волинь на півночі, та подільськими локальними зонами, зокрема, Західним Поділлям – на заході, Східним Поділлям – на сході та Буковинським Поділлям – на півдні. Завдячуючи їх постійним соціально-економічним та культурним взаємообмінам, можемо спостерігати, як наслідок, збільшення й разом збереження сумісних ознак у народній ноші.

Висновки

У монографії здійснено комплексне дослідження традиційного одягу українських подолян та запропоноване нове розв'язання цієї наукової проблеми через призму історичних та соціально-економічних умов формування, розвитку й модифікації подільського костюма, розроблено класифікації, виявлено конструктивно-художні та регіонально-локальні особливості народних комплексів убрання українців усіх субрегіонів Поділля другої половини ХІХ – початку ХХІ ст., що уможливило наступні висновки:

1. Аналіз стану української та зарубіжної історіографії (всього 740^о позицій у списку використаних джерел і літератури), умовно розділеної на чотири періоди за хронологічно-тематичним принципом (перший – 1800-і – 1910-і рр.; другий – 20-і – 40-і рр. ХХ ст.; третій – 50-і – 80-і роки ХХ ст.; четвертий – 90-і рр. ХХ – початок ХХІ ст.), засвідчив актуальність наукової розробки даної проблематики з огляду на відсутність спеціальних узагальнюючих досліджень становлення характерних рис та особливостей буденних, святкових і обрядових жіночих, чоловічих і дитячих традиційних строїв Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля та їх трансформацій, оскільки вивчалися лише окремі аспекти зазначеного питання, обмежені часовими, географічними кордонами та фактичними джерелами. Введено до наукового обігу нові документи та маловідомі матеріали з історії народного костюма українців досліджуваної місцевості.

Збагачена новим корпусом даних і відомостей, актуалізована джерельна база дослідження представлена чотирма групами різнотипних матеріалів (перша – самостійно опрацьовані автором експонати подільської народної ноші з фондів і експозиційних колекцій 31-го музеїв різних рівнів та статусів (національних, державних, обласних, районних) і напрямків роботи (історичних, історико-краєзнавчих, історико-культурних, етнографічних, мистецтвознавчих, народної архітектури та побуту, художніх тощо), приватних збірок, етнографічних лабораторій при вищих навчальних закладах (понад дві тисячі триста світлин); друга – неопубліковані матеріали з рукописних фондів та маловідомі архівні документи Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАНУ та Державного архіву Хмельницької області; третя – приватне листування української інтелігенції другої половини ХІХ – середини ХХ ст. (зокрема, епістолярії Ю. Александровича, Є.°Сіцінського, К. Широцького та Д. Яворницького); четверта – публікації періодики, наукових збірників, рідкісних видань та закордонних часописів «Наше життя» (США, Філадельфія) і «Свобода» (США, Нью-Йорк). Ґрунтовне вивчення зібраних джерел, значна частина яких раніше до наукового обігу не залучалася, здійснено з використанням сучасної методології та з врахуванням об'єкта, предмета, мети й завдань роботи.

2. Концептуально-методологічні аспекти дослідження подільської народної ноші включають основні методологічні парадигми та загальнонаукові, специфічно історичні (історіографічного аналізу, проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного, історико-географічного, етнопросторового визначення, структурно-функціонального, реконструктивного), етнологічні (безпосереднього спостереження, фото- і відеофіксація явищ, типологічного аналізу, індивідуального опитування та польових досліджень) та міждисциплінарні (статистичного, описового, системно-структурного, візуальної антропології й техніко-технологічного дослідження) методи пізнання, які сприяли всебічному висвітленню та цілісному розкриттю означеної теми.

3. Досліджено й з'ясовано особливості процесу формування території історико-етнографічного регіону Поділля та встановлено його чіткі етнографічні кордони по річках: на заході – Стрипа, на півдні – Дністер, на південному сході – Ягорлик, Кодима й Синюха, на сході – Ятрань, а на півночі – частково Случ. З огляду на це, в монографічній роботі опрацьовано відомості, факти та етнографічні реалії з 64 названих нижче адміністративних районів таких 9 областей, як: Тернопільської – 8 центрально- і південно-східних районів; Хмельницької – 11 центральних і південних районів; Вінницької – усі 26^о районів; Житомирської – 2 південних райони; Кіровоградської – 3^о західних райони; Миколаївської – 1 західний район; Одеської – 3 північних райони; Черкаської – 3 західних райони та Чернівецької – 2 північних райони. Частково залучені фактографічні матеріали із областей суміжних з регіоном Поділля, зокрема, Бердичівського, Козятинського і південні терени Красилівського, Старокостянтинівського, Старосинявського районів. Водночас Поділля як історико-етнографічний регіон розмежовано на чотири локальні зони (субрегіони) – Буковинську (відповідні райони Чернівеччини), Західну (райони Тернопільщини), Східну (райони Вінниччини, Житомирщини, Кіровоградщини, Одещини, Миколаївщини й Черкащини) та Центральну (райони Хмельниччини).

4. Простежено історичні та соціально-економічні умови становлення костюма українців Поділля, починаючи з другої половини ХІV ст. (періоду виокремлення територіальних меж краю) на базі археологічних, архівних, іконографічних і літописних матеріалів, пам'яток давньоруської писемності, подорожніх записок іноземців та праць антропологів, археологів, етнографів, істориків, письменників, фольклористів і художників. Встановлено давньослов'янську основу подільського комплексу вбрання; виявлено трипільські архаїчні орнаментально-знакові мотиви в декоруванні та впливи культури грецьких колоністів і візантійців, кримчаків і турків, литовців і поляків, молдаван і румунів, росіян і євреїв, а також

східних словаків. Розкрито розвиток характерних традицій жіночого й чоловічого вбрання українців Буковинської, Західної, Центральної та Східної локальних зон Поділля другої половини XIX – початку XX ст.; висвітлено широкий спектр їх конструктивних форм за всіма видами одягових складників. Проаналізовано видозміни в традиційному зодяганні подолян у 20–50-х рр. XX ст. та трансформацію подільської народної ноші у 60–80-ті рр. XX ст. Прослідковано традиції й модернізацію ансамблевих комплексів українського населення Поділля наприкінці XX – початку XXI ст.

5. Розроблено й вперше запроваджено у науковий обіг розширену класифікацію складових компонентів подільського жіночого та чоловічого основного й допоміжного комплексів, верхнього одягу, головних уборів, взуття, поясів, прикрас і доповнень до одягу другої половини XIX – початку XX ст. за ознакою функціонального використання та іншими відповідними їм внутрішньогруповими ознаками (сезон вживання, матеріал (за способом виготовлення, сировиною й технікою виготовлення), крій, форма окремих шматків матеріалу, конструкція, розміри, способи прикрашання), а також з врахуванням термінологічних субрегіональних і локально-зональних особливостей у трактуванні назв тих чи інших елементів убрання. Класифікація повністю відображає увесь спектр складників подільських строїв, їх широкоаспектність у кожній групі одягу та багатство їх народних вузьколокальних назв.

Окремо запропоновано повноцінну класифікацію традиційних сорочок подолян за всіма ознаками їх конструктивного рішення. Так, подільські народні сорочки як групу поділено за статевою ознакою на чоловічі та жіночі підгрупи, а за віковою – на чоловічі, жіночі та дитячі. Підгрупу жіночого натільного одягу далі поділено на типи за ознаками способу крою основи сорочки, плечової частини, пазушного розрізу, вирізу горловини, низу рукавів і стану виробу, за формою вирізу горловини й рукавів, за довжиною виробу й рукавів та за призначенням. Підгрупу чоловічого натільного одягу розрізано на типи за ознаками способу крою плечової частини, пазушного розрізу, вирізу горловини, низу рукавів і стану виробу, за формою вирізу горловини й рукавів, за довжиною виробу й рукавів і за призначенням. Класифікація наочно ілюструє розмаїття художньо-творчих виявів подільського народного вбрання.

6. Вперше створено класифікацію різновидів матеріалів для виготовлення й матеріалів для оздоблення народної ноші українців Поділля другої половини XIX ст. – початку XX ст. та подано їх детальну характеристику, розкрито багатство функціонально-стильового й художньо-естетичного потенціалу традиційних ансамблів одягу всіх подільських субрегіонів.

З'ясовано притаманні подолянам способи крою, особливості конструкції та пошиття усіх видів одягових складових селянського костюма та їх трансформацій впродовж другої половини XIX ст. – початку XX ст. Систематизовано й проаналізовано побутуючі на території Поділля прийоми (ткання, вибійка, вишивка й нашивні прикраси у вигляді аплікацій) та технології нанесення й розміщення декору. Визначено характерні топокомплекси подільської народної вишивки (з 15 існуючих 9 варіантів притаманні жіночим сорочкам і 2 варіанти – чоловічим). Класифіковано техніки вишивання за ознакою частота використання. Висвітлено комплексні поєднання технік на вишитих виробках подолян, географію їх поширення та специфічні локально-зональні назви технік (до прикладу, виявлено 20 назв низинки, 8 назв хрестика тощо). Розроблено класифікацію домінуючих орнаментальних мотивів, у якій за ознаками час виникнення й походження виокремлено архаїчні форми орнаменталії (2 підвиди) та мотиви української народної орнаментики (2 підвиди, 6 типів, 4 підтипи) та встановлено характерні для досліджуваного регіону типи орнаментальних мотивів. Розкрито колористику подільського орнаменту в усіх локальних зонах та зазначено їх спільні й відмінні риси.

7. Охарактеризовано спільні загальноукраїнські та особливі регіональні ознаки народних композиційних методів створення буденного, святкового й обрядового дівочого, жіночого, парубочого, чоловічого й дитячого костюмів подолян, що склалися внаслідок історичного становлення та соціально-економічного, культурного й духовного розвитку краю. Окремо висвітлено специфічні субрегіональні та вузьколокальні риси й відмінності натільного, стегового, нагрудного й станового одягу, уборів голови, взуття, поясів, оздоб і доповнень до одягу українців Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля, котрі спричинені міжрегіональними та міжетнічними взаємозв'язками. Загалом традиційний стрій дозволяв визначити не лише етнічний, майновий та соціальний статус його носіїв, а ще й місце їхнього походження. Таким чином, подані характеристики допомагають повноцінному відображенню усього багатства багатогранної та неповторної народної ноші українських подолян другої половини XIX – початку XX ст.

8. Складено термінологічний словник народних назв елементів подільського строю (всього 555 іменувань).

Розроблено графічні карти-схеми побутування характерних компонентів традиційного комплексу вбрання подолян (всього 11 карт).

Відображено 89 малюнків типів крою та декорування одягу, а також 31°таблицю оздоблювальних орнаментальних мотивів убрання українців Поділля.

Представлено художні реконструкції народної ноші другої половини XIX^о– початку XX ст., проекти сучасних моделей одягу з використанням подільських традицій; давні й сучасні світлини компонентів костюма українців Поділля та їх цілісних комплексів.

9. На основі аналізу народного досвіду виготовлення й прикрашання виробів і стилістичних особливостей одягових комплексів узагальнено знання й уявлення про культурно-пізнавальний потенціал та місце вбрання подолян як самодостатнього явища в системі культурної спадщини України. Традиційне вбрання для місцевого населення Поділля було своєрідною знаковою системою, яка маніфестувала його етнокультурну ідентичність та демонструвала високу художньо-естетичну обдарованість. Визначення характерних рис і особливостей народної ноші подолян сприяє збереженню й популяризації проявів традиційної духовної та матеріальної культури минулих століть, художньо-технологічних традицій самобутніх центрів народної вишивки й ткацтва та залученню молоді до зазначених видів декоративно-вжиткового мистецтва України. Досліджуваний корпус фактографічних даних про одяг подолян дозволяє розкрити значну пізнавально-функціональну ресурсність одягової культури людності краю; водночас він є своєрідним джерелом етнічної визначеності й самоідентифікації українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Архівні та музейні джерела

Державний архів Хмельницької області

Ф. Р-3333: «Сіцінський Євфим Йосипович (1859-1937) – історик Кам'янець-Подільського і Поділля»

1. Оп. 1. Спр. 33. Сіцінський Є. Праці К. В. Широцького по історії українського мистецтва. 97 арк.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України

Ф. 152: Особовий фонд «Широцький (Шероцький) Костянтин Віталійович (1886-1919)»

2. Од. 105. Лист-запрошення К. Широцькому на збори «Гуртка Українознавства» з проханням прочитати доклад про Т. Шевченка як художника. 1 арк.

Музейно-просвітницький центр Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

3. Фонди Музейно-просвітницького центру Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Книга вступу. КВ – 396, 795, 1869, 1887, 2181, 2228, 2230, 2249, 2341, 2342, 2356, 2479, 2585, 2812, 2879, 2880, 3080, 3145, 3469, 3857; МПЦ ВДПУ – 229, 238.

Навчально-наукова лабораторія з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

4. Фонди навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Книга вступу. КВ – 261–3511.

5. Фонди навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Ф. І. Вінницька область. 28 описів.

Навчально-наукова лабораторія етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка (Хмельниччина)

6. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка (Хмельниччина). Книга вступу. КВ – 1–1120.

Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва

7. Фонди відділу охорони пам'яток Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва. Книга вступу. КВ – 34.

Фонди музеїв

Бершадський районний краєзнавчий музей Вінницької області

8. Фонди Бершадського районного краєзнавчого музею Вінницької області. Книга вступу. КВ – 60–1250.

Борщівський обласний краєзнавчий музей Тернопільської області

9. Фонди Борщівського обласного краєзнавчого музею Тернопільської області. Група «побут, етнографія». ПЕ – 99–1166.

Вінницький обласний краєзнавчий музей

10. Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т – 280–3799; група «деревоміні». ДК – 96, 751, 752, 821, 969, 976, 994, 1101, 1106, 1130, 1131, 1230, 1258, 1292, 1382; група «метал-зброя». Мз – 1417–1419.

Вінницький обласний художній музей

11. Фонди Вінницького обласного художнього музею. Група «народний костюм». НК – 2, 29, 30, 31, 140, 155, 193, 240; група «тканини». Т – 250, 738.

Державний історико-культурний заповідник «Межибіж» (Хмельниччина)

12. Фонди державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (Хмельниччина). Група «тканини». Т – 1–787; група «скло». С – 1–15, 62–64.

Дніпропетровський історичний музей (ДІМ)

13. Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 22.07.1911 р. // Дніпропетровський історичний музей (ДІМ). – КП – 69610/Арх – 12615.

14. Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 12.08.1911 р. // ДІМ. – КП – 69611/Арх – 12616.

15. Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 28.09.1911 р. // ДІМ. – КП – 69612/Арх – 12617.

16. Лист Ю. С. Александровича до Д. І. Яворницького від 25.02.1914 р. // ДІМ. – КП – 68614/Арх – 12619.

Житомирський обласний краєзнавчий музей

17. Фонди Житомирського обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т – 3570–3690.

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник (Хмельниччина)

18. Фонди Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (Хмельниччина). Книга тканин. КТК – 16–167, 289–295, 375, 477–998, 1024, 1060–1079, 1118, 1124, 1212, 1275, 1437, 1460, 1475, 1491, 1546, 1614, 1869, 1929, 1944; книга шкіри. КШ – 6, 20.

19. Колекція вишивок Є. Сіцінського // Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Інв. № ТКМ 376–418, 437–460.

20. Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки // Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Фонд Сіцінського. – Таблиці V–XXI.

Літинський краєзнавчий музей ім. Устима Кармалюка (Вінниччина)

21. Фонди Літинського краєзнавчого музею ім. Устима Кармалюка (Вінниччина). Виставка (нові придбання, тимчасово без номера).

22. Фонди Літинського краєзнавчого музею ім. Устима Кармалюка (Вінниччина). Книга надходжень. КН – 2609, 2724, 2828–2832, 3141, 3142/2.

Могилів-Подільський краєзнавчий музей Вінницької області

23. Фонди Могилів-Подільського краєзнавчого музею Вінницької області. Історико-побутова група. ІП° – 1138–1250.

Музей етнографії та давньої історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

24. Фонди музею етнографії та давньої історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Книга вступу. КВ – 45-134.

Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів)

25. Фонди Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів). Група «етнографія і промисли». ЕП – 20559, 20579, 21573, 21582, 21606, 21971, 21972, 21997, 22037, 22096–23005, 69325; група «головні убори». ГУ – 2–381.

Національний музей ім. А. Шептицького (Львів)

26. Фонди Національного музею ім. А. Шептицького (Львів). Група «народне мистецтво, тканини». НМТ – 113, 658, 854, 1251, 1234/2, 1778, 1800, 2372, 2384, 2794, 2800, 2802, 2807, 2808, 2811, 3012, 3172, 3181.

Національний музей історії України (Київ)

27. Фонди Національного музею історії України (Київ). Група «тканини». Т – 301, 305, 314, 317, 553–568, 570–577, 579–582, 585–600, 603–652, 673–684, 688, 691, 693, 700, 736, 737–741, 748–753, 911, 913, 920, 1217, 3387, 3388, 4544, 6004–6007, 7223–7227, 7454, 7455, 7510–7512, 7515–7517, 7717, 9132, 9134.

Національний музей народної архітектури та побуту України (Київ)

28. Фонди Національного музею народної архітектури та побуту України (Київ). Група «одяг». О – 789, 894, 1392, 1409, 1549, 1551, 1680, 1712–1720, 1871, 1872, 2450–2457, 2655–2682, 2765–2792, 2886–2896, 3204, 3619–3634, 3640–3642, 4544, 5143, 7781–7788; група «тканини». Т – 3251; група «науково-допоміжний фонд». НД – 9/34, 11/82, 490, 687, 1564, 2068, 3234, 4863.

Національний музей українського народного декоративного мистецтва (Київ)

29. Фонди Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ). Група «вишивка». В – 1470, 2174, 2434, 2612, 2830, 3051, 3052, 3056, 3060, 3328, 6153, 6801, 6803.

Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ)

30. Фонди Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ). Книга надходжень. КН – 975, 976, 985, 1176, 1852, 8275, 8816, 8817, 8839, 16410, 19132, 19166–19168, 19188–19191, 20954, 21271, 21990, 22329; колекція Є. та Т. Причепіїв КН – 22319, 23040, 23041, 23043, 23050, 23051, 23055–23074, 23077, 23087, 23094, 23095, 23095, 23098, 23100, 23101, 23102, 23106, 23107, 23109, 23110, 23111; група «науково-допоміжний фонд». НДФ – 1–110/V.

Одеський державний історико-краєзнавчий музей

31. Фонди Одеського державного історико-краєзнавчого музею. Група «побутові речі». Б – 37–39, 43–46, 2674, 2675, 3322, 3323, 3368, 3369, 3370, 3392, 3416, 3417, 3422, 3423, 3424, 3464, 3486, 4155, 4156, 5192.

Оратівський районний краєзнавчий музей Вінницької області

32. Фонди Оратівського районного краєзнавчого музею Вінницької області. Книга вступу. КВ – 20–1460.

Тернопільський обласний краєзнавчий музей

33. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т – 1–9532.

Тиврівський районний краєзнавчий музей Вінницької області

34. Фонди Тиврівського районного краєзнавчого музею Вінницької області. Книга вступу. КВ – 200, 206, 213, 2047, 2048, 2673, 2709, 2782, 2889.

Тулчинський районний краєзнавчий музей Вінницької області

35. Фонди Тулчинського районного краєзнавчого музею Вінницької області. Група «тканини». Т° –

°207, 207а, 298, 299, 468, 502, 505, 511, 511а, 544, 546, 570, 586, 587, 609, 658, 726, 758, 773, 778–780, 791, 796, 797.

Хмельницький обласний краєзнавчий музей

36. Фонди Хмельницького обласного краєзнавчого музею. Група «тканини». Т – 1, 5, 6, 17, 19, 22, 23, 54, 59, 61, 76, 80, 160, 163, 168, 243–247, 264, 570–758, 2528–2805; група «дерево», Др – 69, 177, 232; група «скло», С – 86, 183, 437, 685–688.

Хотинський історичний музей (Чернівеччина)

37. Фонди Хотинського історичного музею (Чернівеччина). Група «предмети». П – 3, 12, 65, 110, 126, 127, 129, 130, 132.

38. Фонди Хотинського історичного музею (Чернівеччина). Група «предмети». Кептар з етнографічної експозиції.

39. Фонди Хотинського історичного музею (Чернівеччина). Реконструкція жіночого святкового костюма з етнографічної експозиції.

Чернівецький музей народної архітектури та побуту

40. Фонди Чернівецького музею народної архітектури та побуту. Група «одяг і взуття». ОДВ – 35–134, 259–261, 275, 327–333, 683–685, 962–973, 1051–1095, 1182, 1275, 1364–1370, 1493–1578, 1628–1650, 1695, 1974.

Чернівецький обласний краєзнавчий музей

41. Фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею. Акварель. Хлопець і дівчина в святковому народному одязі. С. Вікно, Заставнівський район. Худ. Д. Нарбут.

42. Фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею. Група «ЧКМ – III (історико-речова група)». III – 2027, 2036, 4141–4156, 4161–4164, 4270, 4277, 4585–4587, 5166–5174, 7333–8837, 10855; група «тканини». Т – 77–79, 136–262, 509, 573, 657, 881, 886.

43. Фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею. Реконструкції жіночого й чоловічого зимових костюмів з етнографічної експозиції.

44. Фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею. Реконструкція жіночого й чоловічого святкових костюмів з етнографічної експозиції.

Чернівецький обласний художній музей

45. Фонди Чернівецького обласного художнього музею. Група «тканини». Т – 11, 31, 55, 56, 63, 77, 78, 101, 129, 148, 403, 1103, 1192, 1207, 1208, 1216, 1232, 1244, 1407; група «шкіра». Ш – 48.

Ямпільський районний музей образотворчого мистецтва Вінницької області

46. Фонди Ямпільського районного музею образотворчого мистецтва Вінницької області. Група «тканини». Т – 9, 11, 28–39, 43–46, 49, 57–63.

Фонди приватних колекцій

47. Фонди приватної колекції А. Трембіцького (Хмельницький). Книга вступу. КВ (фототека) – 20–35; КВ (вбрання) – 1–15.

48. Фонди приватної колекції В. Косаківського (Вінниця). Книга вступу. КВ (вбрання) – 32, 121, 124, 223, 300, 371, 388, 427, 432–463.

49. Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ). Книга вступу. КВ (вбрання) – 1–128; КВ (фототека) – 1–6.

50. Фонди приватної колекції Г. Бернадської (смт Віньківці, Хмельницька обл.). Книга вступу. КВ°(вбрання) – 1–21; КВ (фототека) – 1–15.

51. Фонди приватної колекції Л. Іваневич (Хмельницький). Книга вступу. КВ (вбрання) – 40–49; КВ°(фототека) – 110–547.

52. Фонди приватної колекції Н. Сентемон (Вінниця). Книга вступу. КВ (фототека) – 1–45.

53. Фонди приватної колекції С. Шпаковського (Хмельницький). Книга вступу. КВ (вбрання) – 36–47.

54. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука (Київ). Колекція Юрія Мельничука. КЮМ – 116, 190, 200, 263, 410–529.

II. Література

55. «А сорочка мамина серцю мила...» // Скарби Поділля. II обласний фестиваль. – Вінниця, 2009. – 76°с.

56. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність. – Монографія / В. М. Олуйко, П. Я. Слободянюк, М. І. Баюк / [за заг. ред. В. А. Смолія, П. Я. Слободянюка]. – Хмельницький, 2005. – 364°с.

57. Адміністративно-територіальний поділ У.С.Р.Р. при 3-х ступневій системі врядування (за даними на 1 жовтня 1925 року). – Харків : Друкарня ВУЦВКУ «Червоний друк», 1925. – 112 с.
58. Аксаков И. С. Исследование о торговле на украинских ярмарках / И.°С.°Аксаков. – СПб., 1858. – 484 с.
59. Альбом українських узорів (гладь, вирізування і мережка). Зібраний Я. і Г. Клуниими. Присвячується Зінківському повітові на Полтавщині. – Київ, 1915. – 10 с.
60. Амброз А. К. Раннеземледельческий культовый символ «ромб с крючками» / А. К. Амброз // Советская археология. – 1965. – № 3. – С. 14–27.
61. Андріївський В. Звичаї і обряди українського народу / В. Андріївський. – Краків, 1941. – 237 с.
62. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.°Антонович, Р. Захарчук-угай, М. Станкевич. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.
63. Апанович О. Козацьке панство походжає : одяг – самобутнє явище національної культури / О.°Апанович // Українська культура. – 1993. – № 3–4. – С. 15–17.
64. Атлас від губернатора [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://podolyanin.com.ua/m/history/8599/>. 12.08.2018. – Назва з екрану.
65. Афанасьев-Чужбинский А. Быт малорусского крестьянина (преимущественно в Полтавской губернии) / А. Афанасьев-Чужбинский // Вестник Императорского русского географического общества. – 1855. – Ч. XIII. – Кн. 1. – Отд. 2. – С. 129–156.
66. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. : Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
67. Батирева І. Дослідження матеріальної культури подолян кінця XIX – початку XX ст. / І. Батирева // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 13. Серія : історія : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2008. – С. 216–220.
68. Батирева І. М. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX°ст.°: автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / І. М. Батирева ; Київський нац. ун-т ім.°Т. Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
69. Бездрабко В. В. Термінологічний аспект буття вітчизняного краєзнавства початку XX століття [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/khiz/2000_4/Bezdrabko.pdf. 24.11.2013. – Назва з екрану.
70. Белецкий П. Украинская портретная живопись XVII–XVIII вв. / П. Белецкий. – Ленинград, 1981. – 258 с.
71. Белінська З. Подільські вишивки / З. Белінська // Радянське Поділля. – 1969. – 16 липня.
72. Берегиня скарбів народних... / [упоряд. А. М. Трембіцький, О.°Г.°Погорілець]. – Хмельницький–Меджибіж : ПП Мельник А. А., 2010. – 393 с. : іл.
73. Берегиня скарбів народних... : у 2 кн. – Вид. 2-е, випр. і доп. / [Упоряд. А.°М.°Трембіцький]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Кн. 1. – 620 с.
74. Бибииков С. Н. Поселение Лука-Врублевецкая / С. Н. Бибииков // Материалы и исследования по археологии СССР. – М.-Л., 1953. – С. 253–256.
75. Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Український стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук. – Львів : Фенікс, 2000. – 328 с. : іл.
76. Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Українській стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук. Друге видання. – Львів : Апріорі, 2011. – 314 с.
77. Білетіна К. Беззахисність перед красою. Альбом / Катерина Білетіна // [передмова Л. Ворониної та К. Штанко, описи І. Перевертнюка, інтерв'ю В. Клименко]. – К. : Родовід, 2016. – 88 с. : іл.
78. Білецька В. До орнаменталії української сорочки / В. Білецька // Наше життя. – 1954. – Ч. 6. – С. 5.
79. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаменталія / В. Білецька // Матеріали до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI–XXII. – Ч. I. – С. 43–109.
80. Білецька О. Поділля на зламі XIV–XV ст. : до витоків формування історичної області. Монографія / О. Білецька. – Одеса : Астропринт, 2004. – 416 с.
81. «Б–н.» Народне вбрання / [Лідія Бурачинська] // Наше життя (Нью-Йорк). – 1989. – Ч. 6. – Червень.°– С. 5–6.
82. Бойко В. М. Українські народні традиції в сучасному одязі / В. М. Бойко. – К., 1970. – 136 с.
83. Бокань В. Культурологія : навч. посіб. / Володимир Бокань. – 3-те вид., стереотип. – К. : МАУП, 2004. – 136 с. – Бібліогр. : С. 131–133.
84. Болтарович З. Є. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. / З. Є. Болтарович. – К., 1976. – 138 с.
85. Бондаренко Г. В. Теорія та методологія історії : програма й тестові завдання, основи курсу, словник понять і категорій : навч. посіб. / Геннадій Васильович Бондаренко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 196 с.

86. Боплан Г. Л. Описание Украины / Г. Л. Боплан. – С.Пб., 1832. – 179 с.
87. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди / В. Борисенко // Поділля / [під ред. Л. Ф. Артюх, В.°Г.Балушка, З. Є. Болтарович та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 217–235.
88. Борисенко В. Деякі особливості народного убрання поляків Поділля. (Кінець XIX – поч. XX ст.) / В.°Борисенко // НТЕ. – 1973. – № 2. – С. 55–59.
89. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В. К. Борисенко : Наук. думка, 1988. – 189 с.
90. Борисенко В. Культура повсякдення села Хижинці (1950–1960-і рр.) / Валентина Борисенко. – К. : Дуліби, 2014. – 144 с. (Серія «XX століття крізь шпарини пам'яті»).
91. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців / В. К. Борисенко. – К., 2000. – 191 с.
92. Борщівська вишиванка [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://borvushuvka.at.ua/>. 22.11.2016.° – Назва з екрану.
93. Борщівська вишиванка. Фестиваль [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://borvyshyvanka.at.ua/index/festival/0–5>. 22.11.2016. – Назва з екрану.
94. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.matkovska.com/foto-borshchivskyh-sorochok/?gid=6>. 19.11.2016. – Назва з екрану.
95. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської. Фотогалерея : українське весілля. 29 зображень [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.matkovska.com/foto-borshchivskyh-sorochok/?gid=6>. 19.11.2016. – Назва з екрану.
96. Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом-каталог музейних фондів Борщівського краєзнавчого музею / [автор тексту Любов Волинець]. – Нью-Йорк : Український музей, 1994. – 64 с.
97. Боряк О. Народне ткацтво / О. Боряк // Пам'ятки України : історія та культура. – 1998. – № 3–4. – С. 103–109.
98. Боряк О. Ткацтво / О. Боряк // Поділля / [під ред. Л. Ф. Артюх, В.°Г.°Балушка, З. Є. Болтарович та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 484–497.
99. Брайчевський М. Кам'янець-Подільський – місто-музей / М. Брайчевський // Український історичний журнал. – 1967. – № 2. – С. 107–115.
100. Брок М. Крест у язичників / М. Брок // Атеист. – 1927. – С. 3–36.
101. Будзан А. Художні вироби з бісеру / А. Будзан // НТЕ. – 1976. – № 1. – С. 80–85.
102. Бузян Г., Білоусько В. Пам'ятка трипільської культури Жванець – Лиса гора: матеріали досліджень 1978 р. / Г. Бузян, В. Білоусько // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практич. конф-ції / [редкол. : О. О. Заремба (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2016. – С. 29–36.
103. Булгакова Л. Архаїка вишивки Поділля / Л. Булгакова // Артанія : Альманах. – 1999. – Кн. 5. – С.°47–48.
104. Булгакова Л. Архаїчні елементи орнаменту у вишивці та писанкарстві Поділля / Л. Булгакова // Писанка – символ України : матеріали наук.-практ. конф. – К., 1992. – С. 52–53.
105. Булгакова Л. Деякі аспекти дослідження жіночих сорочок Борщівщини XIX – поч. XX ст. / Л.°Булгакова // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 3. – Борщів : МП «Чумацький шлях», 1993. – С. 41–45.
106. Булгакова Л. Забуті вишивальні техніки Поділля / Л. Булгакова // Проблеми виявлення, охорони та вивчення пам'яток народної культури : тези доп. республ. наук.-практ. конф. – Кіровоград, 1989. – С.°92–93.
107. Булгакова Л. Особливості хутряних безрукавок Поділля / Л. Булгакова // Наук. записки. – Тернопіль, 1997. – Ч. 2. – С. 310–321.
108. Булгакова Л. Про класифікацію та типологію української народної вишивки Поділля / Л.°Булгакова // «Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля». Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 57–59.
109. Булгакова Л. Традиційний хутряний одяг Борщівщини / Л. Булгакова // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 8. – Борщів, 1996. – С. 54–57.
110. Булгакова Л. Художні особливості чоловічих сорочок Борщівщини кінця XIX – початку XX ст. / Л. Булгакова // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 5. – Борщів : КТ «Джерело», 1994. – С. 55–58.
111. Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської / Л.°Булгакова-Ситник. НАНУ. Ін-т народознавства. – Львів : Укрпол, 2008. – 255 с. : іл.
112. Булгакова-Ситник Л. Етнокультурна характеристика народної вишивки Поділля (кінець XIX – 30-і роки XX ст.) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / Л. Булгакова-Ситник ; НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства. – Львів, 2000. – 20 с.
113. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка (Етнографічний аспект) / Л. Булгакова-Ситник. [Ред. О. М. Козакевич]. – Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2005. – 328 с. : іл.

114. Булгакова-Ситник Л. Роль творчої спадщини Є. Глоговського та К. Келісінського у дослідженні українського народного одягу / Л. Булгакова-Ситник // Забуті скарби : народний одяг України та Польщі в малюнках Є. Глоговського та К. Келісінського. Довідник виставки. – Львів-Торунь, 2002. – С. 32–45.
115. Бурачинська Л. На Поділлі / Лідія Бурачинська // Наше життя (Нью-Йорк). –1958. – Ч. 6. – Червень. – С. 5–6.
116. Бурачинська Л. Поділля / Л. Бурачинська // Український народний одяг (укр. і англ. мовами). – Торонто-Філадельфія, 1992. – С. 93– 111.
117. Бутник-Сіверський Б. С. Народні пояси XVII – початку XIX століть / Б. С. Бутник-Сіверський // НТЕ. – 1985. – № 1. – С. 30–33.
118. Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво (1917–1941). Т. 1. / Б. С. Бутник-Сіверський. – К. : Наук. думка, 1966. – 224 с.
119. Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво (1941–1967). Т. 2. / Б. С. Бутник-Сіверський. – К. : Наук. думка, 1970. – 216 с.
120. Васіна З. О. Український літопис вбрання : наук.-худ. реконструкції. Т. 1. 11.000 років до н. е. – XIII ст. н. е. / Зінаїда Васіна. – К. : Мистецтво, 2003. – 448 с. : іл.
121. Васіна З. О. Український літопис вбрання : наук.-худ. реконструкції. Т. 2. XIII – початок XX ст. / Зінаїда Васіна. – К. : Мистецтво, 2006. – 448 с. : іл.
122. Векленко В. О., Несправа М. В. Комплекс дрібної культової пластики як джерело до етнічної і конфесійної історії Старосинявського району Хмельницької області [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://galushkivka.com/category/blog/muzej-kresta/nauchnyie-statii-o-krestah/>. 28.11.2016. – Назва з екрану.
123. Великдень у подолян. Анатолий Свидницький [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Lit/S/SvydnyckyA/OtherWorks/VelikdenUPodoljan.html>. 28.11.2016. – Назва з екрану.
124. Весільний спадок. Офіційний трейлер [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=bNFec_aKfUw&list=PL1PP_OaYvIQVFh2w44tvLc82-iwUkQYPq. 15.12.2020. – Назва з екрану.
125. Взори вишивок домашнього промислу на Буковині / [зібрав, нарисував і обробив інженер Еріх Кольбенгаєр в період з 1902 по 1912]. – Канада, 1974. – 100 с.
126. Взори прикрас стінних, тканих і інших // Провідник по виставі краєвій у Львові. – Львів : Друкарня Наук. тов-ва ім. Т. Шевченка, 1894. – С. 128.
127. Винничук В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині / В. Винничук. – Луцьк : Надтирія, 2004. – 157 с. : іл.
128. Винокур І. С. Історія лісостепового Подністров'я та південного Побужжя / І. С. Винокур. – К., 1985. – 124 с.
129. Вишиванки, голі животи та кумедні наречені [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ye.ua/news/news_8978.html. 20.11.2016. – Назва з екрану.
130. Вишивка інфо [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.vyshyvka.info/kucheryavuj-show-rivhrestykom/>. 09.02.2017. – Назва з екрану.
131. Вишивка Східного Поділля : альбом / [автори : Є. М. Причепій, Т. І. Причепій, керівник проекту : Л. П. Лихач]. – К. : Родовід, 2007. – 344 с. : іл.
132. Від шаровар до камуфляжу з вишивкою: сучасне етно від українських дизайнерів [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://espresso.tv/article/2015/08/20/vid_sharovar_do_kamuflyazhu_z_vyshyvkoju_suchasne_etno_vid_ukrayins_kyh_dyzauneriv. 21.11.2016. – Назва з екрану.
133. Вільчинська О. Шкіряна поясна сумка – калита з археологічної колекції НІАЗ «Кам'янець» / О. Вільчинська // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів IV° Всеукраїнської науково-практич. конф-ції / [редкол. : В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2014. – С. 180–183.
134. Вінницький обласний краєзнавчий музей [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://vinnytsia-museum.in.ua/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.
135. Вінницький обласний краєзнавчий музей. Етнографічна колекція (комплект листівок). – Вінниця°: Вінницький обласний краєзнавчий музей, 2003. – 9 с. : іл.
136. Вінницький обласний центр народної творчості [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.vocnt.org.ua/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.
137. Вінниччина музейна. Довідник / Вінниц. обл. краєзн. музей ; [відп. за випуск К. І. Висоцька]. – Вінниця, 2008. – 96 с.
138. Вінниччина розпочала святкування 21-ої річниці Незалежності України проведенням V обласного фестивалю народної творчості «Скарби Поділля» [Електронний ресурс] / Режим доступу:

<https://vinrada.gov.ua/desyatij-oblasnij-festival-narodnoi-tvorchosti-skarbi-podillya-trivae-na-vinnichchini.htm>. 22.11.2016. – Назва з екрану.

139. Віннік С. Вишивка в с. Клембівці (Ямпільський район Вінницької області) / С. Віннік // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Випуск 1 / [за наук. ред. В.°А.°Косаківського]. – Вінниця, 2005.° – С. 53–58.

140. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с. : іл.

141. Вовк Х. Одежа / Х. Вовк // Студії з української етнографії та антропології. – Прага, 1928. – С. 124–170.

142. Волинець Л. Запрошення на весілля. Invitation to a Wedding / Любов Волинець. – К. : Родовід, 2010.° – 224 с.

143. Волков Ф. К. Этнографические особенности украинского народа / Ф. К. Волков // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Петербург, 1916. – Т. 2. – С. 455–647.

144. Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. (історіографія, типологія, художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Воляннюк Наталія Миколаївна ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2015. – 26 с.

145. Воляннюк Н. М. Народна вишивка Тернопільщини ХХ ст. (історіографія, типологія, художні особливості) : дис. ...канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Н. М. Воляннюк ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2015. – 434 с.

146. Воляннюк Н. Призначення вишивки в оздобленні сорочок Тернопільської області I пол. ХХ ст. / Н.°Воляннюк // Народознавчі зошити. – 2013. – № 6. – С. 1075–1079.

147. Воробей О. Особенности народной одежды украинцев Южного Подолья в 40-х – 60-х гг. ХХ ст. (по материалам полевых исследований) / Ольга Воробей // Збірник докладаў і тезісаў VI Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Градышчы і сучасны стан культуры і мастацтваў» (Мінск, Беларусь, 19-20 лістапада 2015 г.). – Мінск : Права і эканоміка, 2016. – С. 567–568.

148. Воробей О. В. Народне вбрання Поділля : регіональна специфіка, трансформаційні процеси (ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.05 / Воробей Ольга Вадимівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2017. – 19 с.

149. Воробей О. В. Народне вбрання Поділля : регіональна специфіка, трансформаційні процеси (ХХ° – початок ХХІ ст.) : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.05 / Воробей Ольга Вадимівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2017. – 215 с.

150. Воробей О. Верхній одяг як елемент народного вбрання в першій половині ХХ ст. (на матеріалах Поділля) / Ольга Воробей // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 45. – С. 146–149.

151. Воробей О. Взуття як елемент народного костюма українців Поділля у першій половині ХХ ст. (за матеріалами польових досліджень) [Електронний ресурс] / Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe. 04.11.2016. – Назва з екрану.

152. Воробей О. Жіночий одяг 60–80-х років 20 століття (за експедиційними матеріалами сіл Поділля)° / Ольга Воробей // Народна творчість та етнологія : № 2 / [голов. ред. Г.°Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім.°М.°Т.°Рильського. – К., 2015. – С. 103–112.

153. Воробей О. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст. / Ольга Воробей°// Шевченківська весна – 2014 : історія : матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К., 2014. – С. 426–427.

154. Воробей О. Жіночі зачіски та головні убори на Поділлі у першій половині ХХ ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://historical-club.org.ua/insh/inshi-materiali/876-zhinochi-zachiski-ta-golovni-ubori-na-podilli-u-pershij-polovini-xx-st.html>. 04.11.2016. – Назва з екрану.

155. Воробей О. Коли в українців з'явилася спідня білизна? [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ethnography.org.ua/content/koly-v-ukrayinciv-zyavylasya-spidnya-bilyzna>. 05.11.2016. – Назва з екрану.

156. Воробей О. Народні традиції та методи виготовлення барвників та побутових засобів догляду за одягом на Поділлі в 20-і – 60-і рр. ХХ ст. (за матеріалами польових досліджень) / Ольга Воробей // Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету. Матеріали VII°Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету». – К. : Логос, 2014. – Т. 1. – С. 557–559.

157. Воробей О. Нижня білизна в сільському середовищі : від традиційного до сучасного (на матеріалах Поділля) / Ольга Воробей // Шевченківська весна – 2015 : історія : матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – К., 2015. – С. 50–51.

158. Воробей О. Побутування нижньої білизни в сільському середовищі у повоєнний період (на матеріалах Поділля) / Ольга Воробей // Дні науки історичного факультету : матеріали VIII Міжнародної

наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету». – К. : Логос, 2015. – С. 16–19.

159. Воробей О. Подільське село в період повоєнної відбудови 1940–1950-х рр. : здобування одягу / Ольга Воробей // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : історія. – 2015. – Вип. XXIII. – С. 204–209.

160. Воробей О. Прикраси як елемент народного костюма українців Поділля першої половини ХХ ст. // Ольга Воробей // Аркасівські читання : Україна в контексті історичного розвитку Східної Європи : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 17-18 квітня 2015 р.). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухолинського, 2015. – С. 206–208.

161. Воробей О. Роль кравецтва у забезпеченні сільської громади повсякденним та святковим одягом (на матеріалах Поділля) / Ольга Воробей // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : історія. – 2015. – Вип. 1. – Частина 3. – С. 149–153.

162. Воробей О. Традиційні та нові види верхнього одягу на Поділлі (перша половина ХХ ст.) / Ольга Воробей // «Гілея». Науковий вісник, збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 113 (№ 10). – С. 68–71.

163. Воробей О. Трансформація традиційного одягу сільських мешканців Поділля у повоєнний час / Ольга Воробей // Історичні етюди. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : Пороги, 2014. – С. 230–232.

164. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай. [Перевидання 1966 р. (Мюнхен)]. – К. : Акціонерне видавничо-поліграфічне тов-во «Оберіг», 1993. – 592 с.

165. Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст. / Г. Врочинська. [Вид. 2-е, допов.]. – К. : Родовід, 2008. – 230 с. : кольор. іл.

166. Гавришук Анатолій. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки ХХ ст.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nevesta.dn.ua/traditions/rites/1905-xx.html>. 03.09.2015. – Назва з екрану.

167. Гагенмейстер В. Тульщина, село Орлівка : Вишивка низько / В. Гагенмейстер. – Кам'янець-Подільський, 1929. – 7 с. : 25 табл.

168. Гальчак С. Поділля: природа, людина – еволюція, історичний розвиток (кліматичний фактор в історичному антропогенезі) / С. Гальчак. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2006. – 368 с.

169. Гальчевська Л. Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця ХІХ–ХХ ст. / Л. Гальчевська // Народний костюм як виразник національної ідентичності : збірник наук. праць / [за ред. М. Селівачова]. – К. : ТОВ «ХІК», 2008. – С. 177–195.

170. Ганна Вінтоняк. Альбом / [авт. і упоряд. О. І. Никорак]. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. – 200 с. : іл.

171. Гарасимчук Р. Народное искусство Тернопольской области УССР / Р. Гарасимчук // Советская этнография. – 1957. – № 2. – С. 72–89.

172. Гассанова А. Подільські сорочки з колекції В. Н. Ханенко / Гассанова Алла // Музейні колекції : історія, дослідження, атрибуція : збірник наукових праць / [за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова]. – К. : ТОВ «ХІК», 2010. – С. 189–191.

173. Гасюк О. О., Степан М. Г. Художнє вишивання : альбом / О. О. Гасюк, М. Г. Степан. – К. : Вища школа, 1981. – 103 с. : іл. ; Гасюк О. О., Степан М. Г. Художнє вишивання : альбом / О. О. Гасюк, М. Г. Степан. – К. : Вища школа, 1989. – 6-е вид., стер. – 237 с.

174. Георги И. И. Описание всех обитающих в Российском государстве народов и их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, вероисповеданий и прочих достопамятностей / И. И. Георги. – СПб., 1799. – Ч. 4. – 384 с.

175. Глушко М. Етнографічне районування України : стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету / [відп. ред. О. Вінниченко]. – Львів, 2009. – Вип. 44. – С. 179–214.

176. Годенко-Наконечна О. П. Трипільська орнаментика : типологізація, інтерпретація, семантичні, художні та функціональні особливості : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Годенко-Наконечна Олена Петрівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2017. – 24 с.

177. Головацкий Я. Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – СПб., 1877. – 85 с. с илл.

178. Гонтар Т. Художні особливості народного одягу українців західних областей УРСР / Т. Гонтар // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1975. – С. 66–83.

179. Гончарук Т. Український народний одяг із с. Зеленьки (Крижопільський район Вінницької області) / Т. Гончарук // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Вип. 1. [За наук. ред. В. А. Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 46–49.

180. Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) / Марія Гордійчук // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – С. 160–164.

181. Горинь Г. Й. З історії шевства на Україні / Г. Й. Горинь // НТЕ. – 1981. – № 6. – С. 54–58.
182. Горинь Г. Й. Шкіряні промисли західних областей України (Друга половина XIX – початок XX ст.) / Горинь Г. Й. – К.: Наукова думка, 1986. – 94 с. : іл.
183. Горинь Г. Художня обробка шкіри / Г. Горинь // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К.: Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 430–434.
184. Горленко В. Ф. Етнографічне районування / В. Ф. Горленко // Географічна енциклопедія України. – К., 1989. – Т. 1. – С. 393–394.
185. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії / В. Ф. Горленко. – К., 1984. – 248 с.
186. Горобець В. Назви тканин та одягу в українських джерелах (За матеріалами XVIII ст.) / В. Горобець // НТЕ. – 1972. – № 4. – С. 53–59.
187. Грабченко А. І. Методи наукових досліджень : навч. посібник / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я. М. Гаращенко. – Харків : НТУ «ХП», 2009. – 142 с.
188. Григорієв Н. Я. Поділля. Географічно-історичний нарис / Н. Я. Григорієв ; вступна стаття О. Сухобокової. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – 92 с. + карта.
189. Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : автореф. дис. канд. філолог. наук : 10.02.01 / Гримашевич Галина Іванівна ; НАН України. Ін-т української мови. – К., 2003. – 24 с.
190. Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці / М. Гримич // Етнічна історія народів Європи. – 2006. – Вип. 21. – С. 5–9.
191. Гриневич Ф. Народні вишивки / Ф. Гриневич. – Львів : Русалка, 1930. – 12 с.
192. Грицак Я. Й. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX–XX ст. : [Навчальний посібник] / Я. Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
193. Грицюк І. Національні риси носі подільян у сучасному художньому трикотажі / І. Грицюк // Культура Поділля : історія і сучасність. Матеріали другої наук.-практ. конф-ції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во «Поділля», 1993. – С. 154–156.
194. Грушевич З. Глухе Поділля. Допись етнографічна 1879 року / З. Грушевич // Літопис Борщівщини: науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 1. – Борщів, 1992. – С. 32–33.
195. Гурошева Н. Традиционные девичьи и женские головные уборы украинок и их роль в свадебной обрядности (серед. XIX – нач. XX в.) / Н. Гурошева // Советская этнография. – 1990. – № 5. – С. 114–126.
196. Гурошева Н. Традиційний український дитячий одяг / Наталя Гурошева // НТЕ. – 1995. – № 1. – С. 77–82.
197. Гурська А. Мова та графіка українського орнаменту: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / А. Гурська. – К.: Альтернатива, 2003. – 144 с.
198. Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР. – К.: Mistetstvo Publishers, 1976. – 400 с.
199. Дзюба О. Інтер'єр та мода як ознаки стилю життя козацької старшини XVIII ст. / Олена Дзюба // Альманах соціальної історії. – 2015. – Вип. 11-12. – С. 317–329.
200. Дитина [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дитина>. 15.02.2018. – Назва з екрану.
201. Дмитрієнко М. Дивовижний світ червоних коралів. Добре намисто у спадщину / М. Дмитрієнко // Подільська старовина : зб. наук. праць / [від. ред. В. А. Косаківський]. – Вінниця, 1993. – С. 419–422.
202. Добрянська І., Симоненко І. Типи та колорит західноукраїнської вишивки / І. Добрянська, І. Симоненко // НТЕ. – 1959. – № 2. – С. 75–83.
203. Домашний быт малоросса, Полтавской губернии Хорольскаго уезда (Священника А. Иваницы) // Этнографический сборник, издаваемый Императорским русским географическим обществом. Вып. 1. – СПб.: Типография Министерства внутренних дел, 1853. – С. 337–371.
204. Дунаєвщина : [альбом]. – Хмельницький : ПП Гонта А. С., 2008. – 98 с.
205. Дяк Л. Народний одяг с. Війтівки (Бершадський район Вінницької області) / Л. Дяк // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Випуск 1. [За наук. ред. В. А. Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 49–51.
206. Дяків О. Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни) : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.06 / О. Дяків ; Львів. нац. акад. мистец. – Львів, 2007. – 18 с.
207. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / [упоряд. : С. В. Абросимова, Н. Є. Василенко, А. І. Перкова та ін.; вступ. ст. С. В. Абросимової; під загальною ред. Н. І. Карустіної]. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.
208. Етно-Fashion: українські дизайнери представили колекції на «Країні Мрій» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://lady.tochka.net/ua/56266-etno-fashion-ukrainskie-dizaynery-predstavili-kollektsii-na-kraini-mriy/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.

209. Етнографічна колекція «Кровець». Весільні світлини. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.krovets.com.ua/svitlyny/svitlyna-vesillya/>. 26.04.2016. – Назва з екрану.
210. Етнографічна мапа України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.pinterest.com/pin/643100021759769742/>. 20.02.2020. – Назва з екрану.
211. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України^о; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2018. – 640 с. : іл.
212. Етнографія України : навч. посіб. / [За ред. проф. С.°А.°Макарчука]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.
213. Етномайстерня «Коло». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://etnomaysternyakolo.blogspot.com/2017/10/13.12.2020>. – Назва з екрану.
214. Єврейський національний костюм [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://newsdaily.com.ua/legka-odyag/kostyumi/nacionalni/408-uevrejskij-nacionalnij-kostyum.html#h2_124509. 17.07.2020. – Назва з екрану.
215. Єсюнін С. Зимовий одяг подолян / С. Єсюнін // Краєвид (газета). – 2011. – Вип. 1. – 13.01. – С. 1.
216. Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія°/ С. М. Єсюнін. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. – 336 с. : іл.
217. Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом / [упор. Л.°Булгакова-Ситник, Т. Лозинський]. – Львів : Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2013.°– 336 с. – (Серія «Українське народне мист-во»).
218. Жолтовський П. М. Український живопис XVII–XVIII ст. / П. М. Жолтовський. – К., 1978. – 328°с.
219. Жук А. К. Сучасні українські художні тканини / А. К. Жук. – К. : Наук. думка, 1985. – 117 с.
220. Журнал «Майстерня вишивки» № 49 (10) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://maysternia.com.ua/>. 18.11.2016. – Назва з екрану.
221. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.) : монографія / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с.
222. Заграй Н. «Уміти вінок вити – уміти життя любити» / Н. Заграй // Матеріали до етнології Поділля°: польові дослідження. Випуск 1 / [за наук. ред. В. А. Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 63–64.
223. Заєць В. «Музей розпочався із сорочки» / В. Заєць // Культура і життя. – К., 2009. – № 51-52. – 18-31°грудня. – С. 53.
224. Записав Захар'єв В. 17 квітня 2000 р. у м. Дунаївці Хмельницької обл. від місцевого жителя 1959°р.°н.
225. Записав Захар'єв В. 21 травня 2012 р. у м. Хмельницький від місцевого жителя 1961 р. н.
226. Записала Іваневич Л. 25 червня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни 1924 р. н.
227. Записала Іваневич Л. 1 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни 1924 р. н.
228. Записала Іваневич Л. 5 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни 1924 р. н.
229. Записала Іваневич Л. 17 липня 2005 р. у с. Скіпче Городоцького р-ну Хмельницької обл. від Трембіцької Тетяни Петрівни 1924 р. н.
230. Запрошення на Всеукраїнський фестиваль : Летичівський РБК [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://letichevrbk.webnode.com.ua/news/zaprosHENnyua-na-vseukrajinskij-festival/>. 22.11.2016. – Назва з екрану.
231. Зарембский А. Народное искусство подольских украинцев / А. Зарембский. – Л., 1928. – 48 с.: ил.
232. Захар'єв В. А. Давньоруські курганні могильники XI–XII ст. Сокилецького мікрорегіону на центральному Поділлі / В. А. Захар'єв // Хмельницькі краєзнавці студії : науково-краєзнавчий збірник / [редкол. : Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін.]. – Хмельницький, 2015. – Вип. 4. – С. 77–85.
233. Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка (західні області України) / Р. В. Захарчук-Чугай. – К. : Наук. думка, 1988. – 190 с. : іл.
234. Захарчук-Чугай Р. Народна вишивка Західної України XIX–XX ст. : (проблеми, традиції) : дис. ...д-ра мистецтвознавства : 17.00.06 / Р. Захарчук-Чугай ; НАН України. Ін-т народознавства. – Львів, 1995.°– 397 с.
235. Захарчук-Чугай Р. Українська вишивка. Альбом / Р. Захарчук-Чугай. – Львів : Аверс, 2008. – 72°с.
236. Звіт про роботу Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» за 2012 рік. – 33 с.
237. Зеленин Д. К. Головные уборы восточных славян / Д. К. Зеленин // Slavia (Прага). – 1926. – Вып.°2.
238. Зельська І. Українська вишивка : найкращі інформації / І. Зельська. – Вінніпег-Торонто, 1978.°– 91 с.
239. Земля тримається майстрами // Скарби Поділля. IV обласний фестиваль. – Вінниця, 2011. – 48 с.

240. «Знаки 155 стародавніх українських вишивок» / [Упоряд. та авт. вступ. ст. Т.°О.°Островська]. – К.°: Соняшник, 1992. – 72 с.
241. Зозуля Н. Виготовлення полотна в селі Кирнасівка на Вінниччині (за творами самодіяльного художника Івана Ковалю та листами до автора) / Н. Зозуля // НТЕ. – 2007. – № 6. – С. 62–65.
242. Зростають колекції Українського музею в Нью Йорку // Свобода (Нью-Йорк). – 1989. – Ч. 244. – С.°4.
243. Зузяк Т. Особливості народної вишивки подільських сорочок кінця XIX – початку XX століть / Тетяна Зузяк // МІСТ (мистецтво, історія, сучасність, теорія) : зб. наук. пр. з мистецтвознавства і культурології. Ін-т проблем сучасного мис-ва АМУ / [редкол. : В.°Сидоренко (гол.) та ін.]. – К. : Інтертехнологія, 2009. – № 6. – С. 108–117.
244. Іваневич Л. А. Региональные черты классификации традиционных украшений подольских украинцев // Питанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі / Л. А. Іваневич // Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; [наук. рэд. А. І. Лакотка]. – Мінск°: Права і эканоміка, 2016. – Вып. 21. – С. 316–322.
245. І душа, і характер, і зовнішність... [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/i-dusha-i-harakter-i-zovnishnistj/> 26.09.2018. – Назва з екрану.
246. Іваневич Л. А. Барви фестивалю народної творчості «Крокове колесо» в с. Білоусівка Тульчинського району Вінницької області / Л. А. Іваневич // Краєзнавець Хмельниччини : науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л. В. Баженов]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2013. – Вип. 4. – С. 77–80.
247. Іваневич Л. А. Весільні обряди та звичаї Деражнянщини кінця XIX ст. у записях Євфимія Сіцінського / Л. А. Іваневич А. М. Трембіцький // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Деражнянщина : минуле і сучасне» / [ред. кол. : Баженов Л. В. (голова), Єсюнін С. М. (співголова), Кохановський О. Б. (співголова) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – С. 200–208. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%).
248. Іваневич Л. А. До питання використання скляних «гал» на Поділлі / Л. А. Іваневич, В.°А.°Захар'єв°// Хмельницькі краєзнавці студії : науково-краєзнавчий збірник / [редкол. : Л. В. Баженов (голова), Ю.°І.°Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін.]. – Хмельницький, 2020. – Вип. 24.° – С. 78–89. (У співавторстві із В. А. Захар'євим – 50%).
249. Іваневич Л. А. До проблеми створення загальної класифікації жіночого натільного одягу українців Поділля / Л. А. Іваневич // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : збірник науково-краєзнавчих праць / [редкол. : В. С. Прокопчук (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2013. – Вип. 5. – С. 466–478 ; іл.
250. Іваневич Л. А. Дослідження народної ноші українців Поділля подільськими істориками та етнографами (60-ті р. XIX – 40-ві р. XX ст.) / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Одинадцятої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України: Поділля та Південно-Східна Волинь у 60-ті роки XIX – 40-ві роки XX ст.» / [під ред. А.°Г.°Філінюка, О. П. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2014.° – Ч. 1. – С. 362–373.
251. Іваневич Л. А. Дослідження традиційного вбрання українців Поділля: сучасний стан проблеми / Л. А. Іваневич // Хмельницькі краєзнавці студії : науково-краєзнавчий збірник / [редкол. : Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін.]. – Хмельницький, 2015. – Вип. 4. – С. 86–105.
252. Іваневич Л. А. Епістолярна спадщина Дмитра Яворницького: нарративне джерело дослідження українського народного одягу та вишивки / Л. А. Іваневич // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. – К.-Хмельницький : ХМЦНТЕІ, 2008. – Т. 17. – С. 225–232.
253. Іваневич Л. А. Етноколекції подільських студентів як прояв національної самоідентифікації / Л.°А.°Іваневич // II-й міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Народна культура Поділля у національному вихованні дітей та молоді: проблеми та перспективи» (Вінниця, 20 жовтня 2014 р.). – Вінниця, 2014. – 8 с.
254. Іваневич Л. А. Етнографічні надбання Костя Широцького / Л. А. Іваневич // Світлиця (Вінниця). – 2012. – № 2 (37). – Квітень-червень. – С. 54–57.
255. Іваневич Л. А. Європейські тенденції та народні традиції в жіночому одязі міщан на початку XX°ст. / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Третьої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. О.°Г.°Погорільця, Л.°В.°Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Межибіж – Хмельницький : ПП Мельник°А. А., 2010. – Ч.°2.° – С.°115–119.
256. Іваневич Л. А. З історії заснування та становлення Українського музею в Нью-Йорку / Л.°А.°Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали П'ятої науково-краєзнавчої конференції

- «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. О. Г. Погорільця, О. А. Коляструк, А. М. Трембіцького та ін.]. – Меджибіж-Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011. – Ч. 2. – С. 122–129.
257. Іваневич Л. А. З історії перевидань «Українського орнаменту» Ольги Косач / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16 : Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2010 року. – С. 591–596.
258. Іваневич Л. А. Збереження предметів народної ноші у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Дев'ятої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А. Г. Філінука, О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 1. – С. 97–117.
259. Іваневич Л. А. Історіографія питання про традиційний стрій українців Поділля (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.) / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2014. – Т. 21 : Присвячено 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. – С. 257–275.
260. Іваневич Л. А. К. Широцький про український традиційний стрій у шевченкознавчих працях / Л. А. Іваневич // Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі (присвячується 200-річчю від дня народження Кобзаря) : зб. наук. праць Хмельницького ін-ту МАУП (12-13 березня 2014 р.). – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – Вип. 1. – С. 121–132.
261. Іваневич Л. А. Класифікація матеріалів для виготовлення й оздоблення традиційного строю українців Поділля / Л. А. Іваневич // Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць / [відповід. ред. П. М. Чернега]. – К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 309–322.
262. Іваневич Л. А. Класифікація народної ноші Західного Поділля / Л. А. Іваневич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 1. – Ч. 1. – С. 181–186.
263. Іваневич Л. А. Колористика та орнаментальні мотиви вишитих сорочок українців Поділля / Л. А. Іваневич // Матеріали Першої Ямпільської науково-краєзнавчої конференції (28-29 вересня 2018 р., м. Ямпіль, Вінниччина). – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2018. – С. 334–350.
264. Іваневич Л. А. Концептуально-методологічні аспекти дослідження народної ноші українців Поділля ХІV – початку ХХІ століття / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2015. – Т. 22 : Присвячено 100-річчю від дня народження академіка П. Т. Тронька. – С. 287–298.
265. Іваневич Л. А. Кость Широцький (1886–1919) : науковець, просвітник, педагог. Монографія / Л. А. Іваневич. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011. – 232 с.; 18 с. дод.
266. Іваневич Л. А. Кость Широцький (1886–1919): науковець, просвітник, педагог. Монографія / Л. А. Іваневич. – 2-ге видання, допов. та перевид. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – 246 с.; 18 с. дод.
267. Іваневич Л. А. Кость Широцький (1886–1919): науковець, просвітник, педагог. Монографія / Л. А. Іваневич. – 3-є видання, допов. та перевид. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. – 392 с.; 96 с. дод.
268. Іваневич Л. А. Кость Широцький (у працях, статтях, некрологах, газлах, матеріалах, документах) / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ІРД, 2016. – 180 с.; іл.
269. Іваневич Л. А. Кость Широцький у матеріалах із фондів Державного архіву Хмельницької області та Хмельницького обласного краєзнавчого музею / [автор передмови та упоряд. Л. А. Іваневич]. – Хмельницький : ІРД, 2016. – 145 с.
270. Іваневич Л. А. Локальні аспекти класифікації традиційних взуття, поясів і доповнень до одягу українців Поділля / Л. А. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 23. Серія : історія : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. О. А. Мельничука]. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2015. – С. 189–196.
271. Іваневич Л. А. Локальні особливості дитячого традиційного строю українців Поділля / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2017. – Т. 24. – С. 273–282.
272. Іваневич Л. А. Народна вишивка українців Поділля в листах Ю. Александровича / Л. А. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 19. Серія : історія : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2011. – С. 283–286.
273. Іваневич Л. А. Народна вишивка українців Поділля: наукова розробка проблеми / Л. А. Іваневич // Питання історії України. Збірник наукових праць. Т. 13. – Чернівці : Технодрук, 2010. – С. 201–207.

274. Іваневич Л. А. Народна ноша напередодні Литовсько-польської доби / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Сьомої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А. Г. Філінюка, О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 1. – С. 163–174. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%).

275. Іваневич Л. А. Народний стрій українців Буковинського Поділля : специфіка класифікації / Л. А. Іваневич // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету / [редкол. : Турченко Ф. Г. (головний редактор), Каганов Ю. О. (відп. редактор) та ін.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2017. – Вип. 47. – С. 258–265.

276. Іваневич Л. А. Народні майстрині Поділля / Л. А. Іваневич // Місто Хмельницький в контексті історії України. – Хмельницький-Кам'янець-Подільський : Оіум, 2006. – С. 378–381.

277. Іваневич Л. А. Народні традиції та подільський вишитий рушник / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Межибіж – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – Ч. 2. – С. 136–147.

278. Іваневич Л. А. Наукова розробка проблеми дослідження традиційного народного одягу українців Поділля (20–80-ті рр. ХХ ст.) / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2012. – Т. 19 : 130-річчю від дня народження Івана Огієнка присвячується. – С. 366–380.

279. Іваневич Л. А. Орнаментальні мотиви вишитих сорочок українських подолян : класифікація та кольорова гама / Л. А. Іваневич // Хмельницькі краєзнавчі студії : науково-краєзнавчий збірник / [редкол. : Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін.]. – Хмельницький, 2018. – Вип. 18. – С. 45–57.

280. Іваневич Л. А. Особливості класифікації складових народного костюма українців Поділля ХІХ – початку ХХ століття / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2013. – Т. 20 : 95-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету присвячується. – С. 489–501.

281. Іваневич Л. А. Подільські традиційні натільні хрести / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // Археологічні студії «Межибіж» : науковий щорічник 4'2015 / [за ред. А. М. Трембіцького, О. Г. Погорільця]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2015. – С. 167–185. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%).

282. Іваневич Л. А. Презентація книги «Берегиня скарбів народних...» (2-е вид., у 2-х кн., упорядник А. М. Трембіцький) / Л. А. Іваневич // Краєзнавець Хмельниччини : науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л. В. Баженов]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. – Вип. 5. – С. 156–157.

283. Іваневич Л. А. Прикраси українців Поділля (ХІХ – 50-ті рр. ХХ ст.) / Л. А. Іваневич // Маєток. Науково-краєзнавчий збірник Державного історико-культурного заповідника «Самчики» (матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Маєтки України ХVІІІ–ХІХ ст.», 24-26 вересня 2015 року, с. Самчики, Хмельниччина) / [під ред. : Пажимського Б., Пажимського О., Єсюніна С., Казімірової Л., Білика Р.]. – Самчики, 2015. – С. 632–653.

284. Іваневич Л. А. Проблема визначення територіальних меж дослідження народної вишивки українців Поділля / Л. А. Іваневич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 3. – С. 263–268.

285. Іваневич Л. А. Регіональні відміни класифікації народних прикрас українців Поділля // Вінковеччина в історії Поділля. Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції (9-10 жовтня 2015 року, смт. Вінківці, Хмельниччина) / [Л. В. Баженов (відпов. ред.), В. В. Войтович (відпов. секретар) та ін.]. – Вінківці, 2015. – С. 180–192.

286. Іваневич Л. А. Регіонально-локальні риси побутуючих технік вишивки на святкових жіночих сорочках Поділля / Л. А. Іваневич // Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю «Хмельниччина: історія та сучасність» / [ред. кол. : Л. В. Баженов (голова), С. М. Єсюнін (співголова, відповід. редактор) та ін.]. – Хмельницький, 2017. – С. 424–432.

287. Іваневич Л. А. Святкові жіночі сорочки Поділля: регіонально-локальні особливості рідкісних технік вишивки / Л. А. Іваневич // Матеріали ХV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченої 100-річчю Української революції 1917–1921 рр., 100-річчю заснування Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка / [редкол. : Копилов С. А. (співголова), Рєєнт О. П. (співголова), Баженов Л. В. (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2017. – С. 367–374.

288. Іваневич Л. А. Становлення історіографії проблеми вивчення традиційного вбрання українців Поділля (початок досліджень – 10-ті рр. ХХ ст.) / Л. А. Іваневич // Наукові записки. Збірник праць молодих

вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. – К.-Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2015. – Т. 30. – С. 295–316.

289. Іваневич Л. А. Сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання подільських українців / Л. А. Іваневич // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія : історія. – Кам'янець-Подільський : КПУ ім. І. Огієнка, 2014. – Вип. 7 : На пошану академіка П. Т. Тронька (до 100-річчя від дня народження). – С. 50–62.

290. Іваневич Л. А. Традиційне весільне вбрання подільських українців / Л. А. Іваневич // Хмельницькі краєзнавчі студії : науково-краєзнавчий збірник / [редкол. : Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін.]. – Хмельницький, 2016. – Вип. 7. – С. 61–81.

291. Іваневич Л. А. Традиційний комплекс убрання буковинських подолян / Л. А. Іваневич // П'ята Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 376–401.

292. Іваневич Л. А. Традиційний народний одяг українців Поділля : стан наукового вивчення проблеми (90-і роки ХХ – початок ХХІ ст.) / Л. А. Іваневич // Четверта Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2012. – С. 55–74.

293. Іваневич Л. А. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – початку ХХ століття / Л. А. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського. Вип. 22. Серія : історія : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. О. А. Мельничука]. – Вінниця : ДП «Держ. картографічна фабрика», 2014. – С. 123–129.

294. Іваневич Л. А. Українська жінка козацької доби / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Восьмої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А. Г. Філінюка, О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 2. – С. 93–112. (У співавторстві з Трембіцьким А. М. – 50%).

295. Іваневич Л. А. Українська народна сорочка в Українському музеї в Нью-Йорку / Л. А. Іваневич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Шостої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» і Міжнародного наукового симпозиуму «Єврей Великого Князівства Литовського на теренах Литви й України» / [під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Меджибіж-Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – Ч. 1. – С. 104–108.

296. Іваневич Л. А. Часопис «Жінка» про народну вишивку українців Поділля / Л. А. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13 : Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 366–370.

297. Іваневич Л. Взаємовпливи у святковому народному вбранні східних словаків та подільських українців / Лілія Іваневич // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць Київського національного університету ім. Тараса Шевченка / [редкол. : Патриляк І. К. (головний редактор), Капелюшний В. П. (заступник гол. редактора), Борисенко В. К. (заступник гол. редактора), Пилипенко В. В. (відп. секретар) та ін.]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. – Вип. 52. – С. 12–23.

298. Іваневич Л. До історії сакральних символів подільських вишитих рушників / Лілія Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 6 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2011. – С. 73–81.

299. Іваневич Л. До особливостей класифікації жіночого натільного одягу українців Поділля / Лілія Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 3 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2013. – С. 91–98.

300. Іваневич Л. Дослідження традиційного вбрання українців Поділля (історіографічний аспект) / Лілія Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 3 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2015. – С. 42–50.

301. Іваневич Л. Історико-географічні та історико-етнографічні межі дослідження народного вбрання українців Поділля / Лілія Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 5 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Рильського. – К., 2013. – С. 88–100.

302. Іваневич Л. Класифікаційні відміни народного комплексу вбрання українців Центрального Поділля / Л. Іваневич // Літопис Хмельниччини-2015. Краєзнавчий збірник / [ред. кол. : О. М. Брицька (голова), С. М. Єсюнін (відпов. редактор) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2015. – С. 300–312.

303. Іваневич Л. Матеріали для виготовлення й декорування народного вбрання українців Поділля : класифікація та особливості / Лілія Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 5 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2014. – С. 72–84.

304. Іваневич Л. Народна ноша українців Центрального Поділля: класифікаційні відміни [у:] Spheres of culture. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin / Лілія Іваневич // Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. – Lublin (Poland), 2015. – Volume XI. – С. 489–500.

305. Іваневич Л. Народне вбрання українців Поділля в дослідженнях Костя Широцького / Лілія Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 4 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2016. – С. 54–59.
306. Іваневич Л. Народні майстрині Поділля / Л. Іваневич // Місто Хмельницький в контексті історії України. – Хмельницький-Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – С. 378–381.
307. Іваневич Л. Натільний одяг українців Східного Поділля: особливості класифікації / Лілія Іваневич // Матеріали Першої Шаргородської наукової історико-краєзнавчої конференції (17-18 жовтня 2014 р., м. Шаргород Вінницької області) / [ред. колегія : С. Д. Гальчак (голова), Ю. А. Зінько (співголова), А. В. Войнаровський (відповідальний секретар) та ін.]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2014. – С. 242–248.
308. Іваневич Л. Регіональні особливості традиційних весільних головних уборів українців Поділля / Л. Іваневич // Матеріали Першої Тиврівської науково-краєзнавчої конференції (11 грудня 2015 р., смт Тиврів Вінницької області) / [редколегія : С. Д. Гальчак (голова), Л. В. Баженов (співголова), Ю. А. Зінько (співголова), К. В. Завальнюк (відпов. секретар) та ін.]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 273–297.
309. Іваневич Л. Регіонально-локальна специфіка переважаючих технік вишивки подільських жіночих святкових сорочок / Лілія Іваневич // Матеріали Шостої Могилів-Подільської науково-краєзнавчої конференції (27-28 жовтня 2017 р., м. Могилів-Подільський, Вінниччина). – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2017. – С. 325–341.
310. Іваневич Л. Регіонально-локальні риси народних весільних головних уборів подільських українців / Лілія Іваневич // Матеріали до української етнології : щорічник. Збірник наукових праць. Вип. 16 (19) / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2017. – С. 114–127.
311. Іваневич Л. Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX – перша половина XX ст.) / Лілія Іваневич // Народознавчі зошити. – Львів, 2015. – № 4. – С. 850–859.
312. Іваневич Л. Регіональні особливості традиційного весільного вбрання українців Поділля / Лілія Іваневич // Spheres of culture. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin / Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. – Lublin (Poland), 2016. – Volume XIII. – С. 466–477.
313. Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації / Лілія Іваневич // Народознавчі зошити. – Львів, 2014. – № 5 (119). – С. 1062–1072.
314. Іваневич Л. Традиційне народне вбрання українців Поділля у працях подільських істориків та етнографів XIX – першої половини XX століття / Л. Іваневич // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна / [редкол. : О. М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. IX. – С. 28–34.
315. Іваневич Л. Характерні особливості класифікації головних уборів українців Поділля XIX – першої пол. XX ст. / Л. Іваневич // Матеріали XXV Всеукраїнської наук. історико-краєзнавчої конф-ції : Вінниччина : минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2013. – С. 129–141.
316. Іваневич Л. Характерні регіонально-локальні особливості вишивки святкових чоловічих сорочок Поділля / Лілія Іваневич // Матеріали Другої Мурованокуріловецької науково-краєзнавчої конференції (22-23 вересня 2017 р., смт Муровані Курилівці, Вінниччина). – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2017. – С. 350–363.
317. Іваневич Л. Хмельничани – лауреати обласної премії імені Костя Широцького в галузі мистецтвознавства, фольклору та етнографії / Л. Іваневич // Матеріали Другої науково-практичної конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України». – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2007. – С. 120–125.
318. Ільїнська О., Пісклова А. Символи природи у подільській вишивці / О. Ільїнська // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997). Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Хмельницький, 1997. – С. 452–455.
319. Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. / [голов. ред. Г. Скрипник ; наук. ред. Т. Кара-Васильєва]. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – Т. 3. – 516 с.
320. Історія рідного села [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://yuhimivkaschool.at.ua/index/istorija_sela/0-8. 18.11.2016. – Назва з екрану.
321. Історія української вишивки = History of Ukrainian embroidery / Т. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 2008. – 463 с. : іл.
322. Історія української культури : у п'яти томах / [голов. ред. Б. Є. Патон ; ред. В. А. Смолій]. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 1. – 848 с., 2003. – Т. 3. – 1246 с.
323. Історія ярмарку [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://yarmarok.in.ua/yarmarok/istoriya-yarmaroku>. 30.04.2018. – Назва з екрану.
324. Історико-етнографічна карта України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.google.com/search?q=історико+етнографічна+карта+україни>. 26.11.2020. – Назва з екрану.

325. Історичні карти Польщі [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/Poland_historical_maps.jpg. 26.11.2020. – Назва з екрану.
326. Казмірчук О. М. Минувле і сучасне народних промислів Поділля та Волині. Вишивка на Поділлі та Волині / О. М. Казмірчук, Т. О. Юркова // Матеріали регіональної музейної науково-практичної конференції «Музей як центр краєзнавчих досліджень регіону», присвяченої 75-річчю заснування Хмельницького обласного краєзнавчого музею. 21-22 жовтня 2004 р. – Хмельницький, 2004. – С. 155–171.
327. Кайндль Р. Приповідки буковинських руснаків і гуцулів / Р. Кайндль // Етнографічний збірник. – Львів : НТШ, 1898. – Т. V. – С. 156–159.
328. Каліщук Р. В. Орнаментально-знакові мотиви у живописі культури Трипілля-Кукутені / Р. В. Каліщук // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Харків, 2007. – № 8. – С. 64–72.
329. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://muzeum.in.ua/nash%D1%96-zaxodi/kalendar/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.
330. Кара-Васильєва Т. В. Вишивка в оформленні одягу / Т. В. Кара-Васильєва // НТЕ. – 1978. – № 5. – С. 13–21.
331. Кара-Васильєва Т. В. Сучасна українська вишивка / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Знання, 1986. – 46°с.
332. Кара-Васильєва Т. В. Традиції та сучасність / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Радянська школа, 1984. – 86°с.
333. Кара-Васильєва Т. В. Українська сорочка. Альбом / Т. В. Кара-Васильєва. – К. : Томіріс, 1994. – 30°с. : іл.
334. Кара-Васильєва Т. В. Художні особливості вишивки / Т. В. Кара-Васильєва // Поділля. [Під ред. Л. Ф. Артюх, В. Г. Балущка, З. Є. Болтарович та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 404–413.
335. Кара-Васильєва Т. Вишивка / Т. Кара-Васильєва // Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – С. 223–258 : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).
336. Кара-Васильєва Т., Заволокіна А. Українська народна вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Заволокіна. – К. : Либідь, 1996. – 96 с. : іл.
337. Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. – К. : Либідь, 2002. – 160 с. : іл.
338. Карбовська Ж. Жіночі сорочки кінця XIX – поч. XX ст. у колекції Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / Ж. Карбовська // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтв-ва Поділля та Південно-Східної Волині : історія і сучасність : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – С. 127–132.
339. Карбовська Ж. Прикраси давньоруського періоду в експозиції Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / Ж. Карбовська // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практич. конф. на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / [редкол. : В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – С. 126–129.
340. Карпинець І. Кептарі українських Карпат / І. Карпинець. – Львів : Вид. дім «Панорама», 2003. – 55°с. : іл.
341. Карта Подільської губернії [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.google.com/search?q=карта+подольской+губернии+спб>. 26.11.2020. – Назва з екрану.
342. Клочко Л. Реконструкція давнього вбрання за археологічними матеріалами / Л. Клочко // Пам'ятки України : історія та культура. – 2003. – №4. – С. 23–29.
343. Кожоляно Г. Доповнювальні елементи традиційного народного костюма українців Буковини / Г. Кожоляно // Народна творчість та етнологія : № 1 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2010. – С. 57–66.
344. Кожоляно Г. Етнографія Буковини : монографія / Г. Кожоляно. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – Т. 1. – 384 с. : іл.
345. Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожоляно. – Чернівці-Саскатун, 1994. – 262°с. : іл.
346. Кожоляно Я. Традиційний народний одяг Поділля XVII – початку XX ст. / Я. Кожоляно // Тези доповідей наукової конференції «Музей і Поділля», присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 64–66.
347. Коклюшка [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. 06.07.2020. – Назва з екрану.
348. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посібник / В. І. Корбутяк. – Рівне : НУВГП, 2010. – 176 с.

349. Косаківська Є. М. Народний одяг в колекціях Вінницьких музеїв [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11178.html>. 10.11.2016. – Назва з екрану.
350. Косаківський В. А. Весілля в с. Хоменках Шаргородського району Вінницької області (XX ст.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nevesta.dn.ua/traditions/rites/1905-xx.html>. 17.12.2016. – Назва з екрану.
351. Косаківський В. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / В. Косаківський ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.°Рильського. – К., 2013. – 20 с.
352. Косаківський В. Містечко Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX – на початку XXI ст. (Етнокультурна характеристика населення) / В. Косаківський // Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку XX ст. : матеріали наук. конф. 24-25 вересня 2015 р. / Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. – С. 406–429 : іл.
353. Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі / В.°Косаківський // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині : історія і сучасність : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – С. 133–141.
354. Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В.°А.°Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун].°– Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – С. 39–53.
355. Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Веремійвка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / [ред. В.°А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С.°О.°Гусев та ін.]. – К. : Майстерня книги, 2010. – С. 209–248.
356. Косаківський В. Сучасний стан польових етнологічних досліджень Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.etnolog.org.ua>. 10.11.2016. – Назва з екрану.
357. Косаківський В. Термінологічний словник та словник імен / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – С. 119–126.
358. Косміна О. Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець XIX – поч. XX ст. : Наочний посібник / О. Косміна. – К. : Вид-во «Хрещатик», 1994. – 52 с.
359. Косміна О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – К. : Балтія-Друк, 2008. – Т. І. Лісостеп. – 160 с. : іл. Рез. англ.
360. Косміна О. Українське народне вбрання. Альбом / О. Косміна. – К. : Балтія-Друк, 2006. – 64 с.
361. Косміна Т. В. Сільське житло Поділля кін. XIX–XX ст. : Історико-етнографічне дослідження / Т.°В. Косміна. – К. : Наук. думка, 1980. – 190 с. : іл.
362. Косміна Т., Васіна З. Українське весільне вбрання : етнографічні реконструкції. (Комплект 18°листівок з текстівками українською, російською та англійською мовами) / Т. Косміна, З. Васіна. – К. : Мистецтво, 1989. – 18 с.
363. Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля / М.°Костишина°// НТЕ. – 1976. – № 6. – С. 59–67.
364. Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / М.°Костишина. – Чернівці : Рута, 1996. – 190 с.
365. Костюкова В. М. Вишивальне мистецтво Київщини XX – початку XXI століття (типологія, стилістика, традиції та сучасна трансформація) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Костюкова Валентина Миколаївна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2015. – 24 с.
366. Костюм в Україні від епохи Київської Русі до XXI ст. / Н. Камінська, С.°Нікуленко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – 207 с. : іл.
367. Коцюбинський М. М. Твори. В 6 т. / М. М. Коцюбинський. – К., 1962. – Т. 4. – С. 20.
368. Коцюр І. П. Дослідження і використання старовинної техніки декорування тканин під назвою вибійка в сучасних аксесуарах та інтер'єрі [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tbl.km.ua/book/book004.pdf>. 25.12.2016. – Назва з екрану.
369. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу : історико-етнографічний нарис / О.°М. Кравець. – К., 1966. – 200 с.
370. Краєзнавчий музей Монастирищенського району Черкаської області району [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://monrda.gov.ua/index.php/kultura/viddil-kulturi/223-kraeznavchij-muzej-monastirishchenskogo-rajonu-cherkaskoji-oblasti>. 18.09.2018. – Назва з екрану.
371. Країнознавство – словаки [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/iio_kdsd_Krainoznavstvo/110.html. 03.02.2016. – Назва з екрану.

372. Краса по-українськи від майстерні «Треті півні» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.uamodna.com/articles/krasa-po-ukrayinsjky-vid-maysterni-treti-pivni/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.
373. Кримчаки [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримчаки>. 17.07.2020. – Назва з екрану.
374. Крохмалюк Д. І. Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я / Д. І. Крохмалюк. – К. : ТОВ ВПЦ Літопис-ХХ, 2015. – 248 с.
375. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник для вищих навч. закладів / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
376. Крыжановский Б. Г. Подольская экспедиция / Б. Г. Крыжановский // Этнографические экспедиции 1924–1925. – Л., 1926. – С. 22–38.
377. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття : Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Кудряченко, Г. І. Калінічева, А. А. Костирич. – К. : МАУП, 2006. – 696 с. – Бібліогр. : С. 670–695.
378. Кулелійка і скляне ядро: археологи визначили глибину мурів Барського замку і знайшли кілька артефактів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://vezha.ua/kulelijka-i-sklyane-yadro-arheology-vuznachuylu-glybunu-muriv-barskogo-zamku-i-znajshly-kilka-artefaktiv/>. 06.07.2020. – Назва з екрану.
379. Кулик О. Українське народне художнє вишивання / О. Кулик. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958. – 77 с. : іл.
380. Кулинич-Стахурська О. Мистецтво української вишивки. Техніка і технологія / Олена Кулинич-Стахурська. – Львів : Місіонер, 1996. – 146 с.
381. Культура і побут населення України : навч. посібник / [В. І. Наулко, А. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.] – 2-е вид., доп. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – 288 с. : іл.
382. Кульчицька А. Я. Орнамент трипільської культури: українська вишивка ХХ ст. / А. Я. Кульчицька. – Львів : Б. в., 1995. – 71 с. : іл.
383. Кульчицька О. Народний одяг Західних областей УРСР. Альбом / О. Кульчицька. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 15 с. : 74 табл.
384. Кульчицька О. Народний одяг західних областей України / Олена Кульчицька. – К. : Апріорі, 2018. – 316 с.
385. Куценко М. Українські вишивки / М. Куценко. – Австралія, 1990. – 126 с.
386. Літопис університету. Хмельницький національний університет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=10055>. 20.11.2016. – Назва з екрану.
387. Ластюк В. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст. / Віталій Ластюк, Юлія Чеботар // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-красознавчої конференції, присвяченої 130-річчю Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – С. 164–166.
388. Левчук В. А. Червоними і чорними нитками / В. А. Левчук. – К. : Реклама, 1986. – 64 с. : 16 арк. °іл.
389. Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / [ред. : В. А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С. О. Гусев та ін.]. – К. : Майстерня книги, 2010. – 343 с. : іл.
390. Лекції з Історії костюма. Лекція № 6. Тема: «Візантійський костюм» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uadoc.zavantag.com/text/5133/index-1.html?page=5>. 17.07.2020. – Назва з екрану.
391. Литовці [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Литовці>. 17.07.2020. – Назва з екрану.
392. Лихогляд О. На подіум історія виходить / О. Лихогляд. – Хмельницький : Видавець ФОП Цюпак, 2012. – 36 с.
393. Лыганова Л. А. Сорочка-вышиванка : конец XIX – начало XX вв. / Л. А. Лыганова. – Донецк : ДОКМ, 2003. – 76 с. : ил.
394. Майстри. Євгенія Возна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maistry/evheniya-vozna/>. 18.11.2016. – Назва з екрану.
395. Майстри. Ірина Галушак [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maistry/iryna-haluschak/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.
396. Майстри. Любов Онисько [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maistry/lyubov-onysko/>. 18.11.2016. – Назва з екрану.
397. Майстри. Людмила Павлова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maistry/lyudmyla-pavlova/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.
398. Майстри. Михайло Покиданець [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maistry/myhajlo-pokydanets/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.
399. Майстри. Ольга Карплюк [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maistry/olha-karpljuk/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.
400. Майстри. Світлана Галушак [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/maistry/svitlana-haluschak/>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

401. Маковський С. К. Народное искусство Подкарпатской Руси / С. К. Маковський. – Прага : Пламя, 1925. – 161 с.
402. Малий В. Орнаментальне мистецтво вишивки в Західному Поділлі / В. Малий // «Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля». Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 59–60.
403. «Мамину сорочку пригорну до серця» в с. Клембівка. Обласний фестиваль [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.vocnt.org.ua/site/index?page=2>. 18.11.2016. – Назва з екрану.
404. Мамуня В. М. Українські народні сорочки в колекції Державного історичного музею УРСР / В. М. Мамуня. – К., 1970. – 35 с.
405. Марченко Т. Народний одяг с. Кожанка (Оратівський район Вінницької області) / Т. Марченко // Матеріали до етнології Поділля : польові дослідження. Випуск 1. [За наук. ред. В. А. Косаківського]. – Вінниця, 2005. – С. 51–52.
406. Матейко К. І. Головні убори українських селян до початку ХХ ст. / К. І. Матейко // НТЕ. – 1973. – № 3. – С. 47–54.
407. Матейко К. І., Сидорович С. Й. Використання в сучасному одязі елементів традиційного вбрання / К. І. Матейко, С. Й. Сидорович // НТЕ. – 1963. – № 2. – С. 14–20.
408. Матейко К. Український народний одяг / К. Матейко. – К. : Наук. думка, 1977. – 224 с. : іл.
409. Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник / К. Матейко. – К. : Наук. думка, 1996. – 196 с.
410. Матеріали навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : вип. 2. Народні пісенні жарты з Поділля / [упор. : Т. І. Колотило, Н. Д. Коваленко, В. В. Щегельський]. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2011. – 300 с.
411. Маховська С. В. Весільні пісні Поділля : функціонування, поетика, символіка : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.07 / Маховська Світлана Вікторівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2004. – 235 с.
412. Медведчук Г. Використання в сучасному жіночому одязі елементів традиційного вбрання / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... / [Упор. А. М. Трембіцький, О. Г. Погорілець]. – Хмельницький-Меджибіж : ПП Мельник А. А., 2010. – С. 166–171.
413. Медведчук Г. Використання в сучасному жіночому одязі елементів традиційного вбрання / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... : у 2 кн. – Вид. 2-е, випр. і доп. / [Упоряд. А. М. Трембіцький]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Кн. 1. – С. 448–458.
414. Медведчук Г. Деякі особливості народного вбрання подолян / Г. Медведчук // Культура Поділля : історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю Хмельницького. – Хмельницький, 1993. – С. 149–151.
415. Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки / Г. Медведчук. – Хмельницький : Видавництво «Поділля», 1993 – 32 с.
416. Медведчук Г. Народний одяг Поділля / Г. Медведчук // Нарис української культури / [упорядники З. О. Діденко та В. І. Горбатюк]. – Хмельницький : Поділля, 1992. – С. 30–35.
417. Медведчук Г. Традиційний народний одяг подільських селян ХVIII – поч. ХХ ст. / Г. Медведчук // Літопис Хмельниччини. Краєзнавчий збірник. – Хмельницький, 2001. – С. 77–93.
418. Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян ХVII – І пол. ХХ ст. / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... / [Упоряд. А. М. Трембіцький, О. Г. Погорілець]. – Хмельницький-Меджибіж : ПП Мельник А. А., 2010. – С. 142–158.
419. Мельник К. М. Путевые очерки Подолии / К. М. Мельник // Киевская старина. – 1884. – Т. 9. – Май. – С. 1–32 ; Июль. – С. 359–391 ; Т. 10. – Сентябрь. – С. 53–81 ; Октябрь. – С. 254–275 ; 1885. – Т. 11. – Март. – С. 465–489 ; Т. 13. – Декабрь. – С. 651–683.
420. Мельничук Л. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина ХІХ–ХХ ст.) : автореф. дис. д-ра іст. н. : 07.00.05 / Л. Мельничук ; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 32 с.
421. Мельничук Л. С. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина ХІХ–ХХ ст.) : дис. ... д-ра іст. н. : 07.00.05 / Л. С. Мельничук ; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2004. – 430 с.
422. Миргородська М. І. Традиційні елементи в сучасному одязі / М. І. Миргородська // НТЕ. – 1978. – № 2. – С. 97–99.
423. Миронов В. Розвиток українського народного костюма за радянського часу / В. Миронов // НТЕ. – 1972. – № 2. – С. 18–28.
424. Михайлина П. До питання про розвиток міського ремесла на Поділлі в кінці ХVI – першій половині ХVII ст. / П. Михайлина // Літопис Поділля. – 1997. – № 3. – грудень. – С. 5–6.
425. Мовша Т. Г. Новые данные об антропоморфной реалистической пластике Триполья / Т. Г. Мовша // Первобытная археология – поиски и находки. – К., 1980. – С. 185–198.

426. Могилів О., Нечитайло П. Археологічні розвідки на поселеннях раннього залізного віку в Середньому Подністрів'ї / О. Могилів, П. Нечитайло // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністрів'я». Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практич. конф-ції / [редкол. : О. О. Заремба (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2016. – С. 55–66.
427. Модзалевський В. Гути на Чернігівщині / Вадим Модзалевський. – К., 1926. – 194 с.
428. Монастирищина [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://montyirizm2.webnode.com.ua/fotogalereya>. 18.09.2018. – Назва з екрану.
429. Мошинська О. Книга українських вишивок / Оксана Мошинська. – Чикаго, 1980. – 55 с.
430. Музей історії Голованівського району [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ridna.ua/museums/muzej-istoriji-holovanivskoho-rajonu>. 17.09.2018. – Назва з екрану.
431. Музейна справа [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://krivozero.mk.gov.ua/ua/cultivation/museology>. 18.09.2018. – Назва з екрану.
432. Музеї Гайворонщини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://gayvoron-rvk.ucoz.ua/index/muzeji/0-7>. 17.09.2018. – Назва з екрану.
433. Мушинка М. Новознайдена праця про подільський замок Корятовичів / М. Мушинка // Подільський кур'єр. – Хмельницький, 2003. – № 8. – 20 лютого.
434. Назаренко Є. Ульріх фон Вердум про одяг наших предків / Є. Назаренко // Проскурів. – 1999. – № 31. – 16 квітня. – С. 7.
435. Найден О. С. Орнамент українського народного розпису : витоки, традиції, еволюція / О. С. Найден. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с. : іл.
436. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / [відп. ред. Я. Запаско]. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1969. – 192 с.
437. Народні майстри Вінниччини : довідник / [укладачі : Т. О. Цвігун, Н. А. Сентемон, Т. Г. Гец]. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. – 120 с. : іл.
438. Народні пісенні жарти Поділля // Матеріали навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : вип. 2 / [упор. : Т. І. Колотило, Н. Д. Коваленко, В. В. Щегельський]. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2011. – 300 с.
439. Народні художні промисли УРСР. Довідник. – К. : Наукова думка, 1986. – 143 с. : іл.
440. Недашківська Г. Ф. Корали в народному вбранні / Г. Ф. Недашківська // НТЕ. – 1988. – № 5. – С. 56–58.
441. Немиро М. Хмельниччина / М. Немиро // Українське весілля / [упоряд. М. Немиро]. – Рівне : ПП «О. Зень», 2008. – С. 245–288.
442. Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст. / О. Неселовський // Матеріали до історії Поділля. Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець-Подільський, 1927. – Т. II. – С. 1–23.
443. Нечипоренко С. Українська вишивка / С. Нечипоренко. – К., 2009. – 100 с.
444. Николаєва Т. А. Украинская народная одежда : Среднее Поднепровье / Т. А. Николаєва. – К., 1988. – 246 с. : ил.
445. Николин Н. Вишита сорочка в етнографічній колекції Борщівського краєзнавчого музею / Н. Николин // Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник. – Вип. 6. – Борщів : КТ «Джерело», 1994. – С. 72–79.
446. Никончук М. В., Никончук О. М. Назви одягу та взуття правобережного Полісся / М. В. Никончук, О. М. Никончук. – Житомир, 1998. – 230 с.
447. Никорак О. Своєрідність декору запасок Західного Поділля: типи, осередки / О. Никорак // Народознавчі зошити. – 2012. – № 6. – С. 1070–1086.
448. Никорак О. Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. – Львів, 2004. – 583 с. : іл.
449. Нікішенко Ю. Символіка рослинних орнаментів української вишивки на одязі початку XX ст. / Ю. Нікішенко // Наукові записки. Теорія та історія культури. – К., 2001. – Т. 19. – С. 30–35.
450. Николаєва Т. Вбрання / Т. Николаєва // Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – С. 75–98 : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).
451. Николаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля / Т. Николаєва // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 258–275.
452. Николаєва Т. О. До методики дослідження художніх особливостей традиційного одягу українців : (На матеріалах народного одягу Поділля) / Т. О. Николаєва // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 111–113.

453. Николаєва Т. О. Історія українського костюма / Т. О. Николаєва. [Лл. З. Васіної, Л.°Міненко, Т.°Николаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт]. – К. : Либідь, 1996. – 176 с. : іл.
454. Николаєва Т. О., Забаннова Т. М. Особливості розвитку народного вбрання середньої Наддніпрянщини за радянського часу / Т. О. Николаєва, Т. М. Забаннова // НТЕ. – 1973. – № 2. – С. 22–27.
455. Николаєва Т. Різновиди традиційного одягу / Т. Николаєва // Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т.°В.°Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1993.° – С. 110–132.
456. Николаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Николаєва. – К. : Дніпро, 2005. – 320с.°:°іл.
457. Овчинников Е. Нові матеріали трипільської культури з багатошарової пам'ятки біля с. Зеленче тернопільській області / Е. Овчинников // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практич. конф-ції / [редкол. : О. О. Заремба (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2016. – С. 415–420.
458. Овчинников Е., Виноградська Л., Болтанюк П. Кераміка Кукутень-Трипільля з території Старого замку (Північний бастион), м. Кам'янець-Подільський / Е. Овчинников, Л. Виноградська, П. Болтанюк // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практич. конф-ції / [редкол. : В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. – С. 10–17.
459. Овчинников Е., Погорілець О. Дослідження межибзької трипільської експедиції / Е. Овчинников, О. Погорілець // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практич. конф. на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / [редкол. : В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.].° – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – С. 6–11.
460. Огієнко І. Словник слів, у літературній мові не вживаних / І. Огієнко. – Нью-Йорк : Науково-дослідче товариство української термінології «Бібліотека термінологічних словників і монографій», 1973.° – 155 с.
461. Одарченко П. До історії дослідження українського народного одягу / П.°Одарченко // Видатні українські діячі. Статті. Нариси. – К., 1999. – С. 267–292.
462. Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В.°А.°Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – 224 с. : іл.
463. Одяг // Народознавство Поділля. Хрестоматія / [упорядник В. П. Струманський]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 170–186.
464. Одяг і їжа словаків [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://04.com.ua/evropa/2509-odezda-slovak.html>. 03.02.2016. – Назва з екрану.
465. Олійник М. В. Традиційне вбрання українців у повсякденності міста : друга половина XIX – початок XXI ст. (на матеріалах м. Києва) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Олійник Марина Володимирівна°; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2017. – 283с.
466. Оліпер С. І. Іван Огієнко і Леон Бялковський (епізоди співпраці обох учених) / С. І. Оліпер // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна / [редкол.: С.°А.°Копилов (гол. ред.), В. С. Прокопчук, Л. М. Марчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2015. – Вип. XI. – С. 109–115.
467. Орел Л., Стогній Л. Народне мистецтво України на межі тисячоліть / Л. Орел, Л. Стогній. – К. : Автоексперт, 2007. – 359 с.
468. Освіта і культура на Поділлі в епоху феодалізму [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukrskr.com.ua/khmeln/osvita-i-kultura-na-podilli>. 18.11.2016. – Назва з екрану.
469. Павлович Ю. До питання про еволюцію українського народного орнаменту / Ю. Павлович // Матеріали до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI–XXII. – Ч. I. – С. 11–116.
470. Павлуцький Г. Історія українського орнаменту / Г. Павлуцький ; з передм. М. Макаренка // УАН. Всеукр. археолог. ком., відділ мистецтва. – К., 1927. – 28 с. : 11 табл.
471. Пажимський О. Український народний одяг Старокостянтинівщини XIX – поч. XX ст. / О.°Пажимський. – Самчики : ХОКМ, відділ «Музей-садиба Самчики», 1992. – 35 с. : іл.
472. Палець Н. Фондові зібрання Миргородського краєзнавчого музею [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mirgorod.com.ua/index.php?module=Pages&func=display&pageid=150&cat=Pages%20of%20the%20history&page=1>. 01.07.2020. – Назва з екрану.
473. Пасічник Л. В. Ювелірне мистецтво України XX – початку XXI століття (історія, стилістика, персоналії) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Пасічник Лілія Володимирівна ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2015. – 24 с.
474. Пассек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднепровья / Т. С. Пассек // Материалы и исследования по археологии СССР. – М., 1961. – № 84. – С. 38–45.

475. Пилипак М. А. Українське весілля Східного Поділля середини ХХ – початку ХХІ століття / М. А. Пилипак. – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України ; Уфа : Уфимська філія МДГУ ім. М. О. Шолохова, 2015. – 210 с.
476. Підгурний І. С., Урсу Н. О. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Монографія / І. С. Підгурний, Н. О. Урсу. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 232 с.
477. Пірус Т. Традиційне ткацтво с. Рахни-Лісові (Шаргородський район Вінницької області) / Т. Пірус // Подільське традиційне ткацтво : матеріали Всеукраїнської науково-практич. конф., м. Вінниця, 30 вересня - 1 жовтня 2008 р. / [Ред. кол. : Т. О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець]. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. – С. 97–102.
478. Пісні обпалені війною (в записях Тетяни Трембіцької). Науково-етнографічне видання / [упорядники і авт. передмови А. М. Трембіцький, Л. А. Іваневич]. – Хмельницький : ІРД, 2014. – 106 с., іл.; Пісні обпалені війною в записях Тетяни Трембіцької. Наукове археографічно-етнографічне видання / [упорядн. і авт. вступ. ст. А. М. Трембіцький, Л. А. Іваневич]. – 2-е, допов. і випр. – Хмельницький : ІРД, 2015. – 134 с., іл.
479. По музеях навчально-виховних закладів Хмельницької області. Довідник / [відповідальний за випуск : Шенькарук С. М.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 228 с.
480. Повстяники [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Повстяники>. 03.11.2016. – Назва з екрану.
481. Погожева А. П. Антропоморфная пластика Триполья / А. П. Погожева. – Новосибирск, 1983. – 145 с.
482. Погоріла К. Традиційний жіночий рушникоподібний головний убір / Катерина Погоріла // Буковинський журнал. – Чернівці, 2010 – № 3–4. – С. 232–237.
483. Поділля / [під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – 505 с. : іл.
484. Подільська вишивка [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua/PROJECTS/VSUE/VSUE1.SHTML>. 03.01.2017. – Назва з екрану.
485. Подільське намісництво [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Подільське_намісництво. 26.11.2020. – Назва з екрану.
486. Подільське традиційне ткацтво : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конф., м. Вінниця, 30 вересня - 1 жовтня 2008 р. / [Ред. кол. : Т. О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець]. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. – 152 с. : іл., 16 с. кол. іл.
487. Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція / [реконструкція, упорядкування, текст Наталі Гатальської, художник Галина Івашків]. Комплект. 20 карток з текстами укр., рос. та англ. мовами. – Луцьк : ІНІЦАЛ, 2005. – 20 с. : іл.
488. Познанский Б. Одежда малороссовъ / Б. Познанский // Труды XII Археологического съезда в г. Харькове. – М., 1905. – Т. 3. – С. 178–210.
489. Показ модного українського вбрання. День Незалежності у Хмельницькому: всі події [Електронний ресурс] / Режим доступу <https://vsim.ua/Podii/den-nezalezhnosti-u-hmelnitskomu-vsi-podiyi-10536694.html>. 22.11.2016. – Назва з екрану.
490. Покиданець М. Узори вишивок, зібраних у північних районах Поділля / М. Покиданець // Жінка. – 2005. – № 10. – Додаток.
491. Покусінська Л., Покусінський О. Борщівська народна сорочка / Л. Покусінська, О. Покусінський. – К. : Новий друк, 2012. – 368 с.
492. Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Т. 23 : С 1789 по 6 ноября 1796. – СПб. : Типография II Отделение собственной Его императорского величества канцелярии, 1830. – № 16739–17529.
493. Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Т. 24 : С 6 ноября 1796 по 1798. – СПб. : Типография II Отделение собственной Его императорского величества канцелярии, 1830. – № 17530–18301.
494. Половна-Васильєва О. А. Народне вбрання Придніпров'я кінця ХVІІІ – початку ХХ століть (історія, типологія, художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Половна-Васильєва Олена Анатоліївна ; Львівська національна академія мистецтв. – Львів, 2013. – 16 с.
495. Половцева Ек. Золотошвейное производство / Ек. Половцева // Кустарная промышленность России : женские промыслы. – СПб., 1913. – С. 264–276.
496. Пономар Л. Г. Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця ХІХ – початку ХХ століття (Комплексне дослідження реалій та термінів за матеріалами картографування) : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.05 / Л. Г. Пономар ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. – К., 2000. – 326 с.

497. Пономар Л. Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини ХІХ – середини ХХ століть. Історико-етнографічний атлас. Словник / Л. Г. Пономар. – К. : Бізнесполіграф, 2014. – 267 с.
498. Пономар Л. Народне вбрання як феномен культури в польських дослідженнях / Людмила Пономар // Народна творчість та етнологія : № 1 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2019. – С. 96–100.
499. Пономар Л. Народний одяг / Л. Пономар // Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / [ред. В. А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С. О. Гусев та ін.]. – К. : Майстерня книги, 2010. – С. 253–264.
500. Пономар Л. Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця ХІХ – початку ХХ століття (Комплексне дослідження реалій та термінів за матеріалами картографування) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / Л. Пономар ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2000. – 16 с.
501. Пономар Л. Традиційний одяг (кінець ХІХ – середина ХХ ст.) / Л. Пономар // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. – С. 63–80.
502. Пономарьов А. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. Пономарьов // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. С. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 5–13.
503. Прилипко Я. Класифікація народних головних уборів. Іл. : М. Маловський / Я. Прилипко // НТЕ. – 1970. – № 5. – С. 27–37.
504. Приходько О. Прадід Ілія. Родинна хроніка з життя подільського духівництва минулого століття. Частина перша / Ольга Приходько // Свобода. – Нью-Йорк, 1966. – 12 березня. – С. 2.
505. Причепій Є. Вишивка Східного Поділля / Є. Причепій // Українська культура. – 2007. – № 5. – С. 20–21.
506. Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля / Є. Причепій, Т. Причепій. [Відп. за вип. : Л. Лихач]. – К. : Родовід-Оранта, 2009. – 108 с. : іл.
507. Про українську народну сорочку в Українському музеї в Нью Йорку // Свобода (Нью-Йорк). – 1988. – Ч. 210. – С. 4.
508. Проєкт «Витоки» на Ukrainian fashion week [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/vrazhayuchyy_proekt_vytyky_na_ukrainian_fashion_week_209075.html. 22.10.2020. – Назва з екрану.
509. Проєкт-Нація [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.facebook.com/pages/category/Local-Business/Проєкт-Нація-160305894833684>. 17.07.2020. – Назва з екрану.
510. Прокопчук В. С. З історії адміністративно-територіального устрою Поділля / В. С. Прокопчук // Хмельниччина: Дивокрай. – 2004. – № 1-2. – С. 13–17.
511. Прусевич А. Народное вышивание / А. Прусевич // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 305–334.
512. Радкевич В. О., Пащенко Г. М. Технологія вишивки / В. О. Радкевич, Г. М. Пащенко. – К. : Вища школа, 1997. – 299 с. : іл.
513. Рерг Л. Вишивальні промисли на Україні / Л. Рерг // Вісник промислових та промислово-кредитних кооперативів України. – 1927. – № 3. – С. 24–27 ; № 4. – С. 29–31.
514. Рыбак І. В. Наш край в історії України / І. В. Рыбак. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2007. – 260 с.
515. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : навч. посібник / В. І. Романчиков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 254 с.
516. Російський національний костюм [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Російський_національний_костюм. 17.07.2020. – Назва з екрану.
517. Рыбаков Б. А. Происхождение и семантика ромбического орнамента / Б. А. Рыбаков // Сборник трудов научно-исследовательского института художественных промыслов. – М., 1972. – Вып. 5. – С. 127–134.
518. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1981. – 608 с. : ил.
519. Савка Г. Одяговий жіночий комплекс південних районів Тернопілля (за матеріалами збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею) / Г. Савка // Народний костюм як виразник національної ідентичності : збірник наук. праць / [за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова]. – К. : ТОВ «ХІК», 2008. – С. 253–257.
520. Самков О. Українські дукачі / О. Самков. – Черкаси : Вид. ТОВ «Задруга», 2013. – 134 с. : іл.
521. Свидзинский В. Ф. Ткацкий промысел в Подольской губернии / В. Ф. Свидзинский // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 119–181.

522. Свійонтек І. Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту / І. Свійонтек. – К., 1999. – 267 с.
523. Свійонтек І. Покутські рукав'янки / І. Свійонтек // Народне мистецтво. – К., 2003. – № 3-4. – С. 55–57.
524. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Селівачов. – К. : Редакція вісника «Ант»; Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 399 с.
525. Селівачов М. Орнаментика / М. Селівачов // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 465–484.
526. Селівачов М. Р. Українська народна орнаментика XIX–XX ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія) : автореф. дис. д-ра мистецтвознав. : 17.00.06 / М. Р. Селівачов ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 1996. – 45 с.
527. Селянський одяг на Поділлі. Автолітографії В. Шавріна по фотографіях 1899/1900 рр. Є. Й. Сіцинського / В. Шаврін ; репринтне видання ; [упорядн. та автори передм. А. М. Трембіцький, Л. А. Іваневич, В. С. Іваневич]. – Хмельницький : ІРД, 2016. – 48 с. (XII + 36), іл.
528. Семчук Л. Я. Вишивка в народному одязі Українських Карпат ХХ століття (художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Семчук Леся Ярославівна ; Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2009. – 17 с.
529. Серце подільської вишивки. Український одяг [Електронний ресурс] / Режим доступу http://odyag.ukrsov.kiev.ua/6/-/asset_publisher/Y8ny/content/серце-подільської-вишивки. 04.02.2017. – Назва з екрану.
530. Сецинский Е. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии. I. Каменецкий уезд / Е. Сецинский // Труды Подольского епархиального историко-статистического Комитета. – Каменец-Подольский, 1895. – Вып. VII. – С. 20–112.
531. Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР / С. Й. Сидорович. – К. : Наук. думка, 1979. – 153 с. : іл.
532. Ситник О. Нові пам'ятки мезоліту Західного Поділля [Електронний ресурс] / О. Ситник. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Archeolog/2009_12/07sytnyk.pdf. 07.12.2009. – Назва з екрану.
533. Сицинский Е. Материалы для истории цехов в Подолии / Е. Сицинский // Труды Подольского церковного историко-археологического общества (бывшего историко-статистического комитета) / [под ред. Е. И. Сецинского, Н. И. Яворовского]. – Каменец-Подольск : Тип. С. П. Киржацкого, 1904. – Вып. 10. – С. 417–494.
534. Сібрук А. В. Структура та семантика назв прикрас (на основі пам'яток XI–XIV ст.) : автореф. дис. канд. філолог. наук : 10.02.01 / Сібрук Анастасія Володимирівна ; Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. – К., 2011. – 17 с.
535. Сіцинський Є. Нариси з історії Поділля / Є. Сіцинський. – Вінниця, 1927. – Ч. I. – 72 с.
536. Сіцинський Є. Смотрицький замок / Є. Сіцинський // [упор. А. Трембіцький]. – Хмельницький, 2003. – 22 с.
537. Січинський В. Альбом вишивок. З приводу вид. К. В. Габданка-Рогозинського / В. Січинський // Час (Франкфурт). – 1947. – № 7.
538. Січинський В. Орнамент в історичних стилях. Альбом / В. Січинський. – Прага, 1943. – 8 табл.
539. Січинський В. Орнамент в історичних стилях. Альбом. 2-е вид. / В. Січинський. – Франкфурт, 1946. – 8 табл.
540. Січинський В. Орнамент в історичних стилях. Альбом. VI табл. з 57 рис. / В. Січинський. – [Прага], 1940. – 8 табл.
541. Січинський В. Орнаменти народні. Альбом. 2-е вид. / В. Січинський. – Франкфурт, 1946. – 8 табл.
542. Січинський В. Українська народна вишивка / В. Січинський // Українські вісті (Новий Ульм). – 1947. – № 1.
543. Січинський В. Українське ужиткове мистецтво. Ткацтво. Вишивки. Альбом. 47 табл. з 500 рис. / В. Січинський. – Прага, 1943. – 8 с. ; 47 табл.
544. Січинський В. Українські вишивки. Альбом / В. Січинський. – Франкфурт, 1947. – 8 табл.
545. Січинський В. Українські орнаменти історичні. Альбом / В. Січинський. – [Прага, 1943]. – 9 окремих листів з іл. в обгортці.
546. Січинський В. Українські орнаменти історичні. Альбом. 2-е вид. / В. Січинський. – Франкфурт, 1946. – 8 табл.
547. Січинський В. Українські орнаменти народні. Альбом / В. Січинський. – Прага, 1943. – 8 табл.
548. Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – Львів : Червона калина, 1938. – 212 с. ; іл.
549. Скарби Поділля. III обласний фестиваль. – Вінниця, 2010. – 52 с.
550. Скло [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://honchar.org.ua/halereya/cklo/>. 01.07.2020. – Назва з екрану.

551. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України / Г. А. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1989. – 264 с. °: °іл.
552. Словник символів / [ред. О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко, В. °В. °Куйбіда]. – К. : Народознавство, 1997. – 156 с.
553. Словник символів культури України / [ред. В. П. Коцур, О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, В. °В. °Куйбіда]. – 3-е вид. – К. : Міленіум, 2005. – 352 с.
554. Словник української мови [Текст] : [В 11 т.]. Т. 1. А – В / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. °О. °О. °Потебні ; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; ред. тому: П. Й. Горещький та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970. – XXVII, 799 с.
555. Словник української мови [Текст] : [В 11 т.]. Т. 4. І – М / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. °О. °О. °Потебні ; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; уклад.: П. С. Лисенко, Є. М. Радченко, Л. °М. °Стоян та ін. ; ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко]. – К. : Наук. думка, 1973. – 840 с.
556. Словник української мови [Текст] : [В 11 т.]. Т. 10. Т – Ф / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. °О. °О. °Потебні ; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; уклад.: П. С. Лисенко, Є. М. Радченко, Л. °М. °Стоян та ін. ; ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк]. – К. : Наук. думка, 1979. – 658 с.
557. Снігур Іван Назарович [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Снігур_Іван_Назарович. 20.11.2016. – Назва з екрану.
558. Соловей В. П. Історія музею в 20–30-ті роки / В. П. Соловей // Музей і Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець–Подільський, 1990. – С. 12–15.
559. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/vinnytsia/МІН01560.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
560. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/vinnytsia/МІН09812.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
561. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/vinnytsia/МІН00535.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
562. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/vinnytsia/МІН02033.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
563. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/kropyvnytskyi/МІН21619.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
564. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/khmelnyskyi/КУМ00529/КУМ00529i000.jpg>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
565. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/khmelnyskyi/МІН16410.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
566. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/odesa/МІН23076.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
567. Сорочка жіноча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/ternopil/КУМ00446.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
568. Сорочка чоловіча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/vinnytsia/МІН00199.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
569. Сорочка чоловіча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/vinnytsia/МІН12583.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
570. Сорочка чоловіча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/vinnytsia/МІН12582.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
571. Сорочка чоловіча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/odesa/МІН20361.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
572. Сорочка чоловіча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/ternopil/КУМ00042.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
573. Сорочка чоловіча вишита [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://oriyana.org.ua/museum/ternopil/КУМ00438.html>. 26.09.2018. – Назва з екрану.
574. Спадок/Spadok. Вінницька область. Крижопільський р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=phI13h0y0vc>. 15.12.2020. – Назва з екрану.
575. Спадок/Spadok. Одеська область. Кодимський р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Im0Hs6SoJmw>. 15.12.2020. – Назва з екрану.
576. Спадок/Spadok. Тернопільська область. Заліщицький р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=D4olBzxUtuo>. 15.12.2020. – Назва з екрану.
577. Спадок/Spadok. Хмельницька область. Новоушицький р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=U3f4V86TnEw&list=PL1PP_OaYvIQVFh2w44tvLc82-iwUkQYPq&index=18. 15.12.2020. – Назва з екрану.
578. Спадок/Spadok. Чернівецька область. Заставнівський р-н [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=tuvSWRGdoNk&list=PL1PP_OaYvIQVFh2w44tvLc82-iwUkQYPq&index=28. 15.12.2020. – Назва з екрану.

579. Спадщина. Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік / [автор-упорядник В. М. Мельниченко ; під ред. В. І. Гука ; художник М. О. Кокора]. – Черкаси : Монограф, К. : Новий друк, 2003. – 384 с. : іл. – (Серія : «Календар-XXI»).
580. Спаський І. Г. Дукачі і дукачі України / І. Г. Спаський. – К., 1970. – 167 с.
581. Стамеров К. К. Нариси з історії костюмів / Стамеров Костянтин Кирилович [худож. М. Н. Грох]. – К. : Мистецтво, 2007. – 432 с.
582. Стамеров К. Нариси з історії костюмів. Ч. 1. / К. Стамеров. – К. : Вид-во «Мистецтво», 1978. – 256 с.
583. Стан Т. Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини. Фотоальбом / Т. Стан. – Хмельницький, 2006. – 60 с. : іл.
584. Статистичний звіт про діяльність Бершадського державного районного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
585. Статистичний звіт про діяльність Борщівського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
586. Статистичний звіт про діяльність Вінницького обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
587. Статистичний звіт про діяльність Вінницького обласного художнього музею за 2017 рік. – 4 с.
588. Статистичний звіт про діяльність Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького за 2017 рік. – 4 с.
589. Статистичний звіт про діяльність Житомирського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
590. Статистичний звіт про діяльність Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника за 2017 рік. – 4 с.
591. Статистичний звіт про діяльність Кіровоградського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
592. Статистичний звіт про діяльність Літинського краєзнавчого музею ім. Устима Кармалюка за 2017 рік. – 4 с.
593. Статистичний звіт про діяльність Миколаївського обласного краєзнавчого музею за 2017 р. – 4 с.
594. Статистичний звіт про діяльність Могилів-Подільського краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
595. Статистичний звіт про діяльність Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів) за 2017 рік. – 4 с.
596. Статистичний звіт про діяльність Національного музею ім. А. Шептицького (Львів) за 2017 рік. – 4 с.
597. Статистичний звіт про діяльність Національного музею народної архітектури та побуту України (Київ) за 2017 рік. – 4 с.
598. Статистичний звіт про діяльність Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ) за 2017 рік. – 4 с.
599. Статистичний звіт про діяльність Одеського державного історико-краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
600. Статистичний звіт про діяльність Оратівського краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
601. Статистичний звіт про діяльність Тернопільського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
602. Статистичний звіт про діяльність Тиврівського районного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
603. Статистичний звіт про діяльність Тульчинського краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
604. Статистичний звіт про діяльність Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ) за 2017 рік. – 4 с.
605. Статистичний звіт про діяльність Хмельницького обласного краєзнавчого музею за 2017 р. – 4 с.
606. Статистичний звіт про діяльність Хотинського історичного музею за 2017 рік. – 4 с.
607. Статистичний звіт про діяльність Черкаського обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
608. Статистичний звіт про діяльність Чернівецького музею народної архітектури та побуту за 2017 рік. – 4 с.
609. Статистичний звіт про діяльність Чернівецького обласного краєзнавчого музею за 2017 рік. – 4 с.
610. Статистичний звіт про діяльність Чернівецького обласного художнього музею за 2017 рік. – 4 с.
611. Стельмашук Г. Вбрання / Г. Стельмашук // Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Т. 4 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2011. – С. 91–100 : ілюстр. – 178 с.
612. Стельмашук Г. Г. Українське народне вбрання / Г. Г. Стельмашук. – Львів : Апріорі, 2013. – 256 с. : іл.
613. Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині : етнографічно-мистецтвознавче дослідження : монографія / Г. Стельмашук. – Луцьк : Волин. обл. друк-ня, 2006. – 280 с.
614. Стельмашук Г. Квітка на капелюсі (атрибути-символи в обрядових і святкових головних уборах українців) / Г. Стельмашук // Берегиня. – 2001. – № 1. – С. 15–20.

615. Стельмахук Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмахук. НАН України. Інститут народознавства. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с.
616. Стельмахук Г. Українські народні головні убори / Г. Стельмахук. – Львів : Априорі, 2013. – 276 с.
617. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 317 с.
618. Стечишин С. Мистецькі скарби українських вишивок / С. Стечишин. – Вінніпег : Союз українок Канади, 1950. – 136 с.
619. Сусак К. Р. Українське народне вишивання : техніки, методологія, методика / К. Р. Сусак, Н. А. Стеф'юк. Навчальний посібник. – К. : Наук. світ, 2006. – Бібліогр. : С. 279–281. – 281 с.
620. Суслова Н. О. Народний костюм Поділля XIX – початку XX ст. / Н. О. Суслова // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 113–114.
621. Суховєєв В. Старовинні прикраси / В. Суховєєв // Україна. – 1986. – № 29.
622. Сушко В. Взуття в українській традиційній культурі / Валентина Сушко // Народна творчість та етнологія : № 4 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2019. – С. 48–55.
623. Телячий Ю. В. Українська літературно-мистецька інтелігенція в національно-культурному відродженні (1917–1921 рр.) : [моногр.] / Юрій Телячий. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2014. – 600 с.
624. Теревовлянське вище училище культури [Електронний ресурс] / Режим доступу tvuk.at.ua/. 21.11.2016. – Назва з екрану.
625. Тернопільський обласний методичний центр народної творчості [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://ternopil-omcnt.at.ua/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.
626. Тищенко Валентина. Вишивка одного села [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua/PROJECTS/VISUE/VISUE2.SHTML>. 04.01.2017. – Назва з екрану.
627. Тканко З. Народний одяг Поділля в збірках державного музею етнографії народів СРСР у Ленінграді / З. Тканко // НТЕ – 1985. – № 3. – С. 61–63.
628. Тканко З. О. Головні жіночі убори Поділля / З. О. Тканко // НТЕ. – 1988. – № 6. – С. 44–46.
629. Ткацтво // Народознавство Поділля. Хрестоматія / [упорядник В. П. Струманський]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 94–103.
630. Ткачова О. С. Народні художні промисли Тернопільщини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=291>. 18.11.2016. – Назва з екрану.
631. Ткачук Т. Історія досліджень змістового значення трипільсько-кукутенської орнаментрації / Т. Ткачук // Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. – С. 434–451.
632. Ткачук Т. Контактна зона локальних груп трипільської культури етапів В II і С I на Поділлі / Т. Ткачук // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практич. конф-ції / [редкол. : В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – С. 52–57.
633. Традиційна селянська ноша регіону Західне Поділля (Тернопільська обл.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://oriyana.org.ua/proekty/komplekt/zahid_podillya.html. 26.09.2018. – Назва з екрану.
634. Традиційна селянська ноша регіону Східне Поділля (Вінницька обл.). Поч. XX ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://oriyana.org.ua/proekty/komplekt/shid_podillya.html. 26.09.2018. – Назва з екрану.
635. Традиційне вбрання українців (комплект листівок) / [упорядник Оксана Косміна, фото Віталія Машкова]. – К. : Балтія-Друк, 2008. – 12 с. : іл.
636. Трембіцький А. Весільні обряди та звичаї Деражнянщини кінця XIX ст. у записах Євфимія Сіцинського / Л. Іваневич, А. Трембіцький // Деражнянщина : минуле і сучасне : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / [ред. кол. Л. В. Баженов (голова), С. М. Єсюнін (співголова), О. Б. Кохановський (співголова) та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – С. 200–208.
637. Трембіцький А. М. Євфимій Сіцинський (1859–1937) : наукова та громадська діяльність. Монографія / А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 300 с.
638. Трембіцький А. М. Євфимій Сіцинський : невідомі праця // Сіцинський Є. Болохівське князівство (1150–1257) / Є. Сіцинський ; [передм. та упоряд. А. М. Трембіцького]. – Хмельницький, 2004. – С. 16–18.
639. Трембіцький А. М. Народна ноша напередодні Литовсько-Польської доби / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Сьомої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України» / [під ред. А. Г. Філінука, О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. – Хмельницький : ІРД, 2013. – Ч. 1. – С. 163–174.
640. Трембіцький А. М. Поділля і Пряшівщина – від Федора Коріатовича до Євфимія Сіцинського та Володимира Січинського / А. М. Трембіцький // Дукля. – Пряшів (Словаччина), 2003. – № 5. – С. 65–76.
641. Трембіцький А. М. Українська жінка в історії та культурі XVI–XVIII ст. : історіографічний аспект / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. –

Кам'янець-Подільський : Оіом, 2015. – Т. 22 : Присвячено 100-річчю від дня народження академіка П.°Т.°Тронька. – С. 225–244.

642. Трембіцький А. Трипільське поселення у селі Круті Броди Ярмолинецького району / А.°Трембіцький // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів V°Всеукраїнської науково-практич. конф-ції / [редкол. : В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – С. 58–63.

643. Трубочанінов С. Історична географія України : курс лекцій / С. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2005. – 192 с.

644. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край, снаряженной Русским географическим обществом : Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1877.°– Т. 7. – Ч. 2. – Малоруссы Юго-Западного края. – С. 407–433.

645. У Хмельницькому відкрився сезон моди [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://vsim.ua/Podii/u-hmelnitskomu-vidkrivysya-sezon-modi-61458.html>. 20.11.2016. – Назва з екрану.

646. Узори стародавніх українських вишивок. Альбом / Зібр. К. Долматова. – СПб., б. р. – 20 табл.

647. Україна й українці : історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші).°– К. : УЦНК «Музей І. Гончара», ПФ «Оранта», 2006. – 344 с.

648. Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями Івана Гончара. / І.°Гончар. – К. : УЦНК «Музей І. Гончара», ПФ «Оранта», 2007. – 304 с.

649. Українська вишивка : попередниця // Наше життя (Нью-Йорк). – 1958. – Ч. 3. – С. 19.

650. Українська вишивка. Альбом / [авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва]. – К. : Мистецтво, 1993.°– 264 с. : іл. – Рез. та перелік іл. – рос., англ., фр., нім.

651. Українська минувшина : ілюстрований етнографічний довідник / [ред. : А.°П.°Пономарьов, Л.°Ф.°Фартух, Т.°В.°Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – 256 с. : іл.

652. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / 2-е вид. [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т. В. Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.

653. Українська народна вишивка. Альбом. – Харків, 1936. – 30 с.

654. Українське весільне вбрання : етнографічні реконструкції. (Комплект 18 листівок з текстівками українською, російською та англійською мовами) / [упор. та автори тексту Т. Косміна, З. Васіна]. – К. : Мистецтво, 1989. – 18 с.

655. Українське народне вбрання. Комплект. 18 листівок із текстівками укр., англ. та рос. мовами / Автор-художник Зінаїда Васіна. – К. : Мистецтво, 2009. – 18 с. : іл.

656. Українське народне мистецтво. Вбрання / [під ред. К. І. Гуслистого]. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – Вип. 2. – 327 с. : іл.

657. Українське народне мистецтво. Тканини та вишивки / [під ред. В. Х. Білозуб, Н. Д. Манучарової, В. Г. Заболотного]. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. – Вип. 1. – 261 с. : іл.

658. Українське народознавство : навч. посіб. / [За ред. С. П. Павлюка; передмова М.°Г.°Жулинського].°– 3-те вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 568 с.

659. Український костюм : традиція та модна течія [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/ukrayi/>. 26.09.2018. – Назва з екрану.

660. Український костюм. (Комплект 20 листівок з текстівками українською, російською та англійською мовами) / [упор. та автор тексту В. Миронов]. – К. : Мистецтво, 1977. – 20 с.

661. Український народний одяг (укр. і англ. мовами). – Торонто-Філадельфія, 1992. – 311 с.

662. Український народний одяг XVII – поч. XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / [авт. та упоряд. Д.°П. Крвавич, Г. Г. Стельмахук ; Ред. Ю. Г. Гошко]. – К. : Наук. думка, 1988. – 272 с. : іл.

663. Українські народні типажі в малюнках І. Гончара. Комплект. 15 листівок з текстівками укр. та рос. мовами / І. Гончар. – К. : Мистецтво, 1990. – Випуск 1. – 15 с.

664. Українські народні типажі в малюнках І. Гончара. Комплект. 15 листівок з текстівками укр. та рос. мовами / І. Гончар. – Київ : Мистецтво, 1991. – Випуск 2. – 15 с.

665. Українські народні традиції в сучасному одязі. Альбом / [за заг. ред. К. Г. Гуслистого, упорядник В. М. Бойко]. – К. : Вид-во «Реклама», 1970. – 136 с.

666. Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – 544 с. : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).

667. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство : навч. посібник / О. М. Уривалкін. – К. : КНТ, 2006. – 296 с.

668. Учебно-методичний центр культури Буковини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bukcentre.cv.ua/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.

669. Фабрика української вишивки «Жіноча праця» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://klembivka.com.ua/ua/page/equipment.html>. 18.11.2016. – Назва з екрану.

670. Факультет технологій та дизайну. Хмельницький національний університет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=3&p=372>. 20.11.2016. – Назва з екрану.
671. Фандуль М. «Нам є за що змагатись в красоті...» 1. Доля на рушниках / М. Фандуль // Подільські вісті. – Хмельницький, 1993. – 2 грудня. – С. 4.
672. Федорова Л. Матеріали до одягу Хмельницької області / Л. Федорова // НТЕ. – 1959. – № 1. – С. 95–98.
673. Федорчук О. С. Бісер в оздобленні Буковинської народної ноші: типологічні особливості (польові розвідки 2007–2008 рр.) / О. С. Федорчук // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2009. – № 8. – С. 149–162.
674. Федорчук О. С. Народні прикраси з бісеру Західної України XIX – першої пол. XX століття (історія, технологія, типологія, художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Федорчук Олена Степанівна ; Львівська академія мистецтв. – Львів, 2004. – 19 с.
675. Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру / О. Федорчук. – Львів : Свічадо, 2007. – 119 с. : іл.
676. Ференець С. Народитися в сорочці... / С. Ференець // Жінка. – К., 1992. – № 7. – С. 30–31.
677. Ференець С. Українська хустка / С. Ференець // Радянська жінка. – 1991. – № 10. – С. 31–33.
678. Фестиваль народної творчості ім. К. Широцького «Кроковеє колесо» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.vocnt.org.ua/event/shirotskiy>. 22.11.2016. – Назва з екрану.
679. Фестиваль «Шешори» змінив назву і покаже «нове обличчя» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.unian.ua/culture/243201-festival-sheshori-zminiv-nazvu-i-pokaje-nove-oblichchya.html>. 01.01.2021. – Назва з екрану.
680. «Фестини творчих родин» на Першу Пречисту у Товтрах [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bukcentre.cv.ua/nasha-robota/1382-festini-tvorchikh-rodin-na-pershu-prechistu-u-tovtrakh.html>. 18.11.2016. – Назва з екрану.
681. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації: монографія / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – 728 с.
682. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій : навчальний посібник / А. С. Філіпенко. – К. : Академвидав, 2005. – 208 с.
683. Флиге К. Я. Атлас Подольской губернии. – Журнал министерства внутренних дел. – СПб., 1841. – № 6. – С. 311–353.
684. Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://onmccm.org/>. 21.11.2016. – Назва з екрану.
685. Хмельниччина справжня. Фотокнига. – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2007. – 156 с.
686. Хмельовський О. Матриця та знаковість орнаментів Трипілля / О. Хмельовський // Збірник матеріалів III-ї Волинської обласної науково-етнографічної конференції : «Минуле і сучасне Волині й Полісся : Роде наш красний». – Луцьк, 2007. – С. 255–258.
687. Хоменко М. Історико-етнографічне районування України / М. Хоменко // Українська етнологія : навч. посібник [за ред. В. Борисенко]. – Київ : Либідь, 2007. – С. 44–60.
688. Хоптяр Ю. А. Етнологія : навч. посібник / Ю. А. Хоптяр. Кам'янець-Подільський державний університет. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. П. – 2005. – 144 с.
689. Хоптяр Ю. А. Історична термінологія : навч. посібник / Ю. А. Хоптяр. – Кам'янець-Подільський : Аксіома – 2008. – 448 с.
690. Хутір «Подільський народний костюм» // Скарби Поділля. Обласний фестиваль. – Вінниця, 2009. – С. 40–47.
691. Центр української вишивки та костюма Оріяна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://oriyana.org.ua/museum/etno/podillya.html>. 15.11.2020. – Назва з екрану.
692. Цимбалістий Б. П'ятиріччя Українського музею / Б. Цимбалістий // Свобода. – Нью-Йорк, 1981. – Ч. 186. – С. 3.
693. Цікава експозиція в музеї історії та етнографії Тепличчини [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.teplykrda.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6343:2017-02-27-08-09-20&catid=36:2008-07-05-12-55-09&Itemid=1. 01.07.2020. – Назва з екрану.
694. Черноморец А. Д. Вышивка в современном костюме / А. Д. Черноморец. – К., 1987. – 100 с. : ил.
695. Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии / Е. К. Черныш // Энеолит СССР. – М. : Наука, 1982. – С. 177–252 : ил.
696. Чехович С. Сучасний одяг і народні традиції / С. Чехович // Красу в побут трудящих. – Львів, 1963. – С. 79–81.
697. Чижикова Л. Н. Руссо-украинское пограничье / Чижикова Л. Н. – М. : Наука, 1988. – 250 с. : ил.
698. Чорномаз Б. Д. Методологія історії XX ст. : (навч. посіб.) / Богдан Чорномаз. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2011. – 111 с.

699. Шандро М. Гуцульські вишивки / М. Шандро. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», Румунія (Клуж-Напока) : Видав-во «Критеріон», 2005. – 51 с.
700. Шафранська Г. Типи народних сорочок гетьманських земель Лівобережжя (із фондової збірки Музею народної архітектури та побуту НАН України) / Г. Шафранська // НТЕ. – К., 2006. – № 1. – С. 98–104.
701. Швидкий С. Г. Традиційні народні знання населення Слобожанщини : культуроохоронний та світоглядно-пізнавальний ракурс : дис. ...док. іст. наук : 07.00.05 / Швидкий Сергій Миколайович ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2017. – 520 с.
702. Шевченко Є. Українська народна тканина. Словник / Є. Шевченко. – К. : Артанія, 1999. – 410 с. : іл.
703. Шенк Г. З історії ремесел та промислів Немирівщини / Г. Шенк // Етнографія Поділля. Тези доповідей наукової конференції. – Вінниця, 1992. – Ч. II. – С. 74–80.
704. Широцький К. Очерки по історії декоративного искусства Украины. I. Художественное убранство дома в прошлом и настоящем / Кость Широцький ; [упорядн., авт. післямови Л. А. Іваневич]. – Репр. вид. 1914 р. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – 153 с.
705. Шестопалова Ю. А. Еволюція ідеалу краси в динаміці української моди (кінець XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / Шестопалова Юлія Анатоліївна ; Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2007. – 23 с.
706. Широцький К. Мотивы украинского орнамента (К альбому художника С. Васильковского) / К. Широцький // Украинская жизнь. – М., 1913. – № 11. – С. 64–70.
707. Широцький К. Украинское происхождение певческих костюмов в кафедральных храмах России / К. Широцький // Украинская жизнь. – М., 1913. – № 7-8. – С. 116–119.
708. Широцький К. Шевченко – художник. Schevtschenko comme peintre / К. Широцький // Русский библиофил. – СПб., 1914. – Ч. 1. – С. 28–47.
709. Широцький К. Минуле Подільської землі / К. Широцький // Вінницькі вісті. – 1941. – № 8. – С. 2; № 9. – С. 2; № 14. – С. 2; № 15. – С. 2; № 17. – С. 2; № 20. – С. 2; № 21. – С. 2.
710. Широцький К. Наш прапор // Календар на рік звичайний 1918. Вид. «Благодійного товариства видання загально-корисних та дешевих книжок» / [За ред. К. Широцького]. – К., 1918. – С. 23–24.
711. Широцький К. Український національний колір / К. Широцький // Рада. – К., 1911. – № 179. – 10^о серпня. – С. 1.
712. Шот М. В Борщівському краї цвітуть сорочки-вишиванки / М. Шот // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 156. – 29 серпня. – С. 5.
713. Штельмах П. Овчинно-тулупное (кушнирное) производство в Подольской губернии / П. Штельмах // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 235–412.
714. Шульгіна Л. Програми до збирання відомостей про пояси і крайки / Л. Шульгіна. – К., 1930. – 8 с.
715. Щегельський В. В. Ігровий фольклор Поділля : регіональна своєрідність та національна традиція^о : автореф. дис. канд. філолог. наук : 10.01.07 / Щегельський Валерій Васильович ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2015. – 20 с.
716. Щербій Г. Проблемні питання розвитку традиційного костюма українців до початку XX ст. / Г. Щербій // Збірник матеріалів III-ї Волинської обласної науково-етнографічної конференції : «Минуле і сучасне Волині й Полісся : Роде наш красний». – Луцьк, 2007. – С. 101–104.
717. Щербій Г. С. Стан та перспективи етнографічного вивчення одягу українців Поділля / Г. Щербій // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 110–111.
718. Щербій Г. С. Український традиційний одяг і сучасне моделювання / Г. С. Щербій // НТЕ. – 1978. – № 4. – С. 79–81.
719. Щербій Г. Символіка народного костюма / Г. Щербій // Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т. В. Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – С. 133–138.
720. Щербій Г. Стійкість функціонування традицій в сучасному одязі українців Поділля / Г. Щербій // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля : наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 63–64.
721. Щербій Г. Сучасний одяг : проблеми використання традицій / Г. Щербій // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балущка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. – К. : Видавництво НКЦ «Доля», 1994. – С. 276–282.
722. Щербій Г., Гурошева Н. Символіка народного костюма / Г. Щербій, Н. Гурошева // Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн. 2 / [за наук. редакцією д-ра іст. наук А. Пономарьова]. – Опішне : Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1999. – С. 97–120 : іл. – (Серія «Українські етнологічні студії», вип. 2).

723. Щибря В. В. Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XXI століття : локальні особливості, розвиток : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.05 / Щибря Володимир Васильович ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2017. – 189 с.
724. Щибря В. В. Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця XIX – початку XXI століття : локальні особливості, розвиток : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.05 / Щибря Володимир Васильович ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2017. – 19°с.
725. Щибря В. Особливості верхнього одягу населення Правобережної Наддніпрянщини (кінець XIX°– перша половина XX століття) / Володимир Щибря // Народна творчість та етнологія : № 3 / [голов. ред. Г.°Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2016. – С. 90–95.
726. Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (XIX–XX ст.) / М. Юкальчук // Подільська старовина : наук. зб. : Ювілейний випуск до 80-річчя з часу заснування музею. – Вінниця, 1998. – С. 127–141.
727. Ющенко О. Народні промисли та ремесла Поділля : історико-етнографічні дослідження краю XIX–XX ст. / О. Ющенко // НТЕ. – 2008. – № 5. – С. 92–98.
728. Як давня українська праска зчинила сенсацію в наукових колах [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://provse.te.ua/2011/06/jak-davnja-ukrajinska-praska-zchynyla-sensaciju-v-naukovyh-kolah/>. 01.07.2020. – Назва з екрану.
729. Як зодягались українці у давнину // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1938. – Ч. 129. – 6 червня. – С. 2.
730. Як зодягались українці у давнину // Свобода. – Джерсі-Сіті, 1938. – Ч. 130. – 7 червня. – С. 2.
731. Якубовський В. Скарби Болохівської землі / В. Якубовський. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 144 с.
732. Ярмарок [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ярмарок>. 30.04.2018.°– Назва з екрану.
733. IX фестиваль народної творчості «Скарби Поділля» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.vocnt.org.ua/event/scarby_podilla. 22.11.2016. – Назва з екрану.
734. 1937 W doline Dnestru P.A.T. В долині Дністра Заліщики свято врожаю [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=2KNxZGAomYs>. 14.02.2019. – Назва з екрану.
735. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. – Wien, 1898. – Bd. 5. – 890 s. : Taf.
736. Folkshirt [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.facebook.com/folkshirt/photos/?ref=page_internal. 12.01.2021. – Назва з екрану.
737. Ivanevych L. Klasifikace okrasných zdrojů konopných vyšíváních archů / Lilia Ivanevych // Modern Science – Moderní věda. – Praha (Česká republika) : Nemoros, 2018. – № 4. – P. 132–139.
738. Kolberg O. Podole / Oskar Kolberg. Wyd. 1. – Poznań : DWOK, 1994. – 299 s.
739. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / Oskar Kolberg. – Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. – T. I. – 360 s.
740. Tadeusz M. Trajdos. Kościół Katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434) / T. Trajdos. – Wrocław : Ossolineum, 1983. – T. 1. – 1983. – 320 s.

Додатки

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ТРАДИЦІЙНОГО СТРОЮ ПОДОЛЯН

Б

Байбарак – верхній довгий одяг тунікоподібного крою із сукна коричневого, рудого, сірого або чорного кольорів (Буковинське Поділля).

Байбараки – жіночі довгі або середньої довжини прямоспинні безрукавки з оксамиту (*машестру*) (Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Баламути – дівоча оздоба на голову у вигляді стрічки з герданами, котрі звисають над вухами як сережки (Західне Поділля).

Баламути (*баламута, барламути, берламути*) – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді довгого разка річкового бурштину; 2) дівоче й жіноче намисто із перламутрових зерен черепашок морських моллюсків в одну-три низки (Східне Поділля та Центральне Поділля).

Басаман – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді стрічкового гердана (с. Задубрівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Басма – дівоча й жіноча нагрудна оздоба у вигляді довгої стрічки з бісеру, в місці з'єднання кінців якої закріплювалось невеличке дзеркальце (Буковинське Поділля).

Басма – парубоча й чоловіча нагрудна оздоба у вигляді довгої стрічки з бісеру, в місці з'єднання кінців якої закріплювалось невеличке дзеркальце (Буковинське Поділля).

Башилик – чоловічий і парубочий головний убір у вигляді сукняного каптура з довгими кінцями-китицями, який вдягали поверх шапки (Поділля).

Баюр (*баюрок, баярок*) – вовняна вузька тканина узорчата крайка (Поділля).

Безрукавки – нагрудний жіночий та чоловічий одяг без рукавів з різних тканин середньої довжини (Поділля).

Безрукавки «плічки» – нагрудний жіночий одяг без рукавів з напівбавовняного репсу (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Безрукавки-нагрудники – плечовий жіночий та чоловічий одяг без рукавів з різних тканин довжиною до лінії пояса або стегон (Східне й Центральне Поділля).

Безуставкові (*безполицькі або безуставкові*) *сорочки* – натільні вироби із суцільнокрійним рукавом.

Бекеші (*бекешки*) – верхній зимовий хутрянний чоловічий і жіночий одяг, довжиною до колін, приталеного крою зі зборами, критий переважно синім сукном (Західне та Східне Поділля).

Бесага – доповнення до одягу у вигляді кишені з фабричної тканини, яку носили жінки та дівчата при поясі нижньої спідниці спереду й зверху (с. Козацьке, Балтський р-н, Одещина, Східне Поділля).

Бесаги – 1) доповнення до одягу у вигляді дорожньої сумки через плече з малюнком у крупну клітинку, витканим із конопляної чи вовняної пряжі (Буковинське Поділля); 2) сумкоподібний виріб, що складався з двох торбин, з'єднаних між собою частиною того ж полотна, з якого були виготовлені самі торбини (Буковинське Поділля); 3) дві тканині торбини, котрі носили через плече (наддністрянські р-ни Вінниччини, Східне Поділля).

Бинди (*ленти, лянти, стрічки, стьонжки*) – 1) дівочі начільні пов'язки-стрічки (парчеві або шовкові, золотисті або сріблясті) без оздоблення або декоровані вишитими квітковими узорами (нитками чи бісером) (Поділля); 2) тканині стрічки з різнокольоровими орнаментами (Поділля); 3) одноколірні гладенькі шовкові стрічки (Поділля); 4) тканині червоні (або білі) бавовняні бинди з геометрично-рослинним орнаментом, виконаним відповідно червоними (або зеленими) шовковими нитками (с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Білі фартухи (*фартушини*) – додатковий жіночий поясний одяг з полотняних тканин (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Бісерна стрічка – дівоча й жіноча нагрудна прикраса з бісеру, обнизана бісерними китичками, які викладались півколом на середині грудей, прикриваючи разки намиста (Поділля).

Бісерна стрічка – дівоча й жіноча оздоба на шию у вигляді вишитої бісером смужки оксамиту (Поділля).

Бісерні стьонжки – стрічки з різнокольорового бісеру як оздоблювальні деталі для дівочих головних уборів (Буковинське та Західне Поділля).

Бісерні стьонжки, або гердани стрічкові (*герданики*) – парубочі й чоловічі оздоби на капелюхи у вигляді стрічки з кольорового бісеру (Буковинське та Західне Поділля; *герданики* – Буковинське Поділля).

Блискавки – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді дрібного скляного намиста (Буковинське Поділля).

Блузи (*блужки, блюзки, сорочки-блужки*) – жіночі натільні вироби з фабричного полотна, довжиною до талії, переважно із суцільнокрійними рукавами (рукав реглан) або вперекидку.

Бочки – вставки від пройми до долу сорочки (прямокутні або косоклинні) чи до лінії підтички (прямокутні) з одного або двох боків.

Браслети (обручі) – дівочі й жіночі наручні прикраси на кисть руки з металу, монет, скляних намистин, а з 20-х рр. ХХ ст. – також із дерева і натурального каміння, які траплялися на Поділлі дуже рідко (Поділля; браслет із шести російських монет з білого металу, поч. ХХ ст., скріплені припаяними до них кільцями – Буковинське Поділля).

Брижанки – сорочки-морщенки з манжетами, утвореними зібраними дрібними зборками-брижами та оздоблені вишивкою «*по брижах*» (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Брижі – дрібні зборочки на горловині або манжетах, зафіксовані ниткою.

Брилі – чоловічі й парубоцькі головні убори, плетені із соломи (Поділля).

Бруслики – нагрудний жіночий та чоловічий одяг без рукавів із сукна (Поділля).

Брушлаки – чоловічий хутряний нагрудний одяг без рукавів (Західне Поділля).

Букет весільний – дівоча нагрудна прикраса у вигляді букетика з барвінку та штучних квітів із різноманітного матеріалу (Поділля).

Букет весільний – парубоча нагрудна прикраса у вигляді букетика з барвінку та живих чи штучних квітів із різноманітного матеріалу (Поділля).

Букетик весільний – парубоча головна прикраса у вигляді букетика з барвінку та живих квітів, який чіплявся до шапки (Західне Поділля).

Бунда – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий некритий (*нагольний*) короткополий одяг з короткими або довгими рукавами (Західне Поділля).

Бунда – верхній зимовий чоловічий довгий одяг з коричневого битого сукна трапецієподібного крою, з відкладним коміром (Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Бунда – верхній плащоподібного крою одяг із сукна, який носили в негоду (Східне Поділля).

Бунди – 1) жіночий та чоловічий хутряний нагрудний одяг без рукавів (Буковинське Поділля); 2) жіночі та чоловічі безрукавки із сукна (Східне й Центральне Поділля).

Бунди – чоловічий нагрудний одяг з рукавами (Східне та Центральне Поділля).

Бурка – верхній одяг з коричневого доморобного сукна плащоподібного крою, з відкладним коміром (с. Наливайка, Голованівський р-н, Кіровоградська обл., Східне Поділля).

Бурка – спідниця з домотканого узорчастого вибитого полотна у три пілки, які пишно зібрані (Тернопільський р-н, Західне Поділля).

Бурнус (бурнос) – святковий верхній жіночий одяг з дорогого крамного сукна, розширений донизу, з великим круглим коміром (Східне Поділля).

В

Валок – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді шнура на зав'язках, обплетеного матовим і прозорим різнобарвним бісером у формі геометричних орнаментальних мотивів (*валок* носили разом зі *згардами* та *салбами* – Східне Поділля).

Валок (кичка) – головний убір заміжньої жінки у вигляді валика, скрученого та зшитого з полотна чи у вигляді одного – двох кружків конопляного шнура, тісно обвитого вовняними нитками (позаду можливо з кутасами), як основа під очіпок, намітку або хустку (Західне Поділля).

Валянки биті – валяне взуття з вовни, що прикриває стопу та гомілку (Поділля).

Валянки зшиті – зшите взуття з тканини, що прикриває стопу та гомілку (Поділля).

Виванка – дівочий головний убір у вигляді валика з чорних ниток, накручених на солом'яну плетінку та декорованих різнокольоровими скляними намистинками й зі стрічками-зав'язками з обох боків (с. Сапогів, Борщівський р-н, Західне Поділля).

Вельон (велян, вильон) – фата весільна (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Венеціанське намисто (венеційські коралі) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді намиста, виготовленого із сплаву скла-смальти та інкрустованого золотом (Поділля).

Вибійка – спідниця з тканини з вибитим орнаментом, призібрана у зборки з двома оксамитовими смугами по низу (с. Дмитріївка, Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля; Поділля).

Виложистий (відкладний, викладений) комір – пришивний трапецієподібної форми комір з гострими чи заокругленими кутиками.

Вінець – весільний вінок нареченої (Поділля).

Вінець золотий – весільний вінок молодої з барвінку, покритий позолотою (с. Гордіївка, Тростянецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Вінки весільні барвінкові – вінки у вигляді нашитих на червону стрічку листочків барвінку (на Буковинському Поділлі – на стрічку або вербову кору), які часто покривали зверху золотистою фарбою (Поділля).

Вінки виті (звиті) із зілля – дівочі вікові, звичаєві, магичні й ритуальні вінки, звиті з барвінку, батіжків хмелю, безсмертника, василька, любистку, м'яти, рути, шавлії й інших лікарських рослин, з воску, лою та парафіну, зі штучних квітів з паперу та стружки (Поділля).

Вінки волочкові (катаси) – дівочий головний убір у вигляді чорної тасьми (основа) й різнокольорової тасьми та чорного плису (деталі), на які нашивали вовняні кульки (кутасики), намистини, нитки, пацьорки й різнобарвні гудзики (Східне та Центральне Поділля).

Вінки плетені (сплетені) – дівочі вінки, сплетені із зілля, польових (волошки, маку, ромашки) та інших квітів (мальви, рожі (ружі)) та ягід (вишні, горобини, калини), а також зі штучних квітів із різноманітних матеріалів (обрядові (весільні) та святкові (гаївкові, купальські, петрівські, обжинкові вінки тощо) – (Поділля).

Вінки площинні – дівочі вінки у вигляді сплечених штучних квітів з кольорової вовни та намистинок (Західне Поділля).

Вінки шиті (зшиті) – дівочі вінки у вигляді зшитих між собою квітів із зілля, паперу, стрічок, стружки або тканини (Поділля).

Вінки-шнури зшиті – дівочі вінки у вигляді стрічки, оздобленої різнокольоровими кульками з вовни чи квітами зі стрічок, намистин та бісеру (Поділля).

Вінки-шнури сплетені – дівочі вінки у вигляді сплечених у шнур стрічок чи цупких кольорових ниток (Поділля).

Вінкоподібний весільний убір – головний убір нареченої із налобної червоної гарусівки, на який нашитий віночок із кульок-кутасиків, розміром як волосський горіх, із блакитної, жовтої та червоної вовни (Східне та Центральне Поділля).

«Вінок» – дівочий весільний головний убір у вигляді вузької картонної смужки (коробки), до якої прикріплювали вінок передньою частиною, нахилиючи на чоло, а зверху вінок заповнювали штучними квітами і сухозлотою та додатково оздоблювали кольоровою тканиною, монетами, дзеркальцями тощо (Буковинське Поділля).

Вінок «білий» весільний (лойовий – Вінниччина, Східне Поділля) – дівочий білий вінок, звитий з лою та парафіну (Поділля).

Вінок барвінковий – весільний вінок нареченої, сплетений з барвінку (Поділля; *барвінковий вінок* об'ємної форми – Буковинське та Західне Поділля).

Вінок недільний – весільний вінок молодої (с. Греченці, Летичівський р-н, Центральне Поділля).

Вінок парусовий – дівочий білий вінок з воску, лою та парафіну з довгими китицями (Східне й Центральне Поділля).

Вінок суботній – обрядовий вінок молодої зі стружки як частина весільного вінка, який вона одягала під час запрошення на весілля в суботу (с. Сосонка, Вінницький р-н, Вінниччина, Східне Поділля; с. Греченці, Летичівський р-н, Центральне Поділля).

Вінок чубатий – весільний вінок молодої округлої форми з тканини та паперу, який одягали з вельоном і підвіночком (с. Сосонка, Вінницький р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Вінок-зав'язка весільний – дівочий головний убір, виготовлений з білої хустки.

Вінок-обруч – дівочий головний убір у вигляді обруча, обтягнутого стрічками, які декоровані рядком блискучих скляних намистин (Поділля).

Вінок-обруч «наушник» – дівочий головний убір у вигляді стрічки з рядком блакитних намистин над чолом, а від скронь до потилиці нашитих на чорну стрічку рядком розеток (найчастіше сім), зроблених із картону, який обтягнутий різнобарвними нитками (Східне та Центральне Поділля).

Віночок, або вінок весільний – парубоча головна прикраса у вигляді маленького (чіплявся до шапки) чи великого (накладався на шапку) вінка з барвінку та живих квітів (Західне Поділля).

Віночок восковий (лойовий – Вінниччина, *папіровий, парафіновий, терновий* – с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля) – дівочий білий або кольоровий вінок з воску, лою, парафіну, з квітами та або листям зі стружки чи воскованого паперу (Поділля).

Віночок збираний – дівочий головний убір, виготовлений із кольорової стрічки, густо наморщеної «городочками» і перенизаний дрібними скляними дутими намистинами (Поділля).

Віночок золотий – 1) дівочий вінок, виплетений із соломи та покритий сусальним золотом (Західне Поділля); 2) весільний вінок з барвінку, покритий золотистою фольгою (м. Заліщики, Західне Поділля); 3) весільний золотий барвінковий вінок, об'ємний круглий у діаметрі, оздоблений квітами із синіх і червоних гарусних стрічок, паперу, фольги й намистин та доповнений ззаду одноколірними стрічками (с. Сороки, Бучацький р-н, Західне Поділля).

Віночок рутв'яний (рутяний) – святковий або весільний головний убір дівчини, звитий з рути (с. Зятківці, Гайсинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Віночок сухенький – дівочий головний убір із квітів безсмертника, нашитих на червону тасьму (Поділля).

Вовняні хустки (фартухи) – додатковий жіночий поясний одяг з вовняних хустин (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Волічкові упліти (волічки, уплітки) – дівочі стрічкоподібні убори в коси у вигляді вузеньких стрічок або шнурків з різнокольоровими вовняними кульками (кутасиками) (Буковинське Поділля та Західне Поділля).

«Вуса» – клини з тканини, за допомогою яких розширювали верхній одяг з боків від талії до низу (Поділля).

Вуставки (вставки, полук, у'ставки) – плечові вставки спочатку прямокутної, а пізніше трапецієподібної форми, пришиті до рукава в сорочках.

Вуставкові (поликові або уставкові) сорочки – натільні вироби з плечовими вставками (поликами, уставками).

Г

Габик – чоловічий святковий суконний капелюх синього або чорного кольору, м'який з широкими крисами чи твердий з вузькими крисами (Західне Поділля).

Гайдавери – полотняні «матнисті» штани (Східне Поділля).

Галочка – дівоча й жіноча оздоба на шию, яка складалася з вузенької (до 2,5 см) смужечки червоного або синього кумачу, оздобленого різнокольоровим бісером та пришитим до смужки в'язаного, також з бісеру, сітчастого комірця, шириною 10–20 см (Східне та Центральне Поділля).

Гальянок – дівочий головний убір із бісеру (Поділля; с. Четвертинівка, Тростянецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Галька – відрізна підточка-спідниця з полотна (сс. Вовківці, Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля; Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; с. Гораївка, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Галька – нижня частина сорочки з домотканого полотна з двох або трьох пілок, яка іноді перетворювалася на нижню спідницю, прикрашену широкою смугою орнаменту (Західне Поділля).

Гаманець – доповнення до одягу у вигляді сумочки для грошей зі шкіри, трапецієподібної форми (Східне та Центральне Поділля).

Гаплики – застібки для натільного, поясного, плечового та верхнього одягу.

Гарасівка – дівоча вузька червона стрічка, яка підтримує коси (Вінниччина, Східне Поділля).

Гарасівки – парубочі й чоловічі нашійні прикраси у вигляді тканих вовняних різнокольорових стрічок для зав'язування чоловічих сорочок, через петлі на комірці (Західне Поділля).

Гармузи – дівоча й жіноча оздоба на шию у вигляді скляного намиста (Буковинське Поділля).

Гачі – чоловічий поясний одяг з білого, рідше коричневого, сірого або чорного вовняного сукна (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський р-н та Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Гачі (гатки – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *gate, гаши)* – чоловічий поясний одяг з домотканого полотна з вузькими ногавицями (Буковинське Поділля).

Гестки (сорочки-гестки, сорочки з гесткою, сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою, або «кокеточні» сорочки) – натільні вироби з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими вставками, кокетками, чи гестками (*сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою, або «кокеточні» сорочки* – Буковинське Поділля; *сорочки на кокетці, сорочки з гесткою, гестки* – Західне, Східне й Центральне Поділля; *гестка з пухликамі*^о – Теплицький р-н, Східне Поділля).

Гимбер (имбер, імбер) – головний убір білого кольору, яким покривали молоду (Поділля; с. Маньківка, Бершадський р-н, сс. Перепільчинці, Рахни-Лісові, Шаргородський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Горбатки (горботки (Поділля), *горбатки (прості та «багацькі»* – Буковинське Поділля), *горботки-трикольорки* (с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля), *горбатка* під місцевою назвою «*плахта*» (сmt Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, Західне Поділля)) – жіночий незшитий (з одного полотнища) або частково зшитий (з двох полотнищ) розпашний тканий вовняний тип поясного одягу, переважно з коричневим, чорним чи чорно-баклажановим полем і різнокольоровими вертикальними смугами з одного боку та горизонтальними смугами вгору й вниз.

Горсети (горсетки, горсики, горсити) – 1) нагрудний жіночий одяг без рукавів переважно короткої довжини з кашеміру, оксамиту, панбархату, плюшу тощо (Західне Поділля; Чемеровецький р-н, Центральне Поділля); 2) *горсети* або *лейбики* – жіночі безрукавки з панбархату середньої довжини (с. Самолусківці, Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Гофровані (рисовані, рясні або рясовані) спідниці – зшитий глухий жіночий поясний одяг у дрібні складки (Західне Поділля).

Гранати (гранатове намисто) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді довгого разка гранатів (сс. Песець, Слобідка, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; Поділля).

Гранатова спідниця – темно-синя оксамитова спідниця в три пілки, призібраних у складки (Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Грустали – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді скляних коралів (Буковинське Поділля).

Губка, кресало, кремінь та курильне приладдя – доповнення до одягу у чоловіків для паління, які кріпилися до вузького шкіряного пояса або носилися в калиті (Поділля).

Гуні (гуньки) – 1) незшитий жіночий розпашний тип поясного одягу, тканий з вовни, з червоним або чорним тлом, декорований тканими смугами чи підшитий по низу оксамитом (Східне та Центральне Поділля); 2) зшита спідниця (Східне Поділля).

Гуня (гунька) – верхній суконний плащ-накидка нижче колін з фальшивими рукавами, із шалевим коміром, який звисав на спині кутиком, декорований різнокольоровими шнурами (Східне Поділля; с.°Кадиївці, Кам’янець-Подільський р-н, с. Пашківці, Хмельницький р-н, Центральне Поділля).

Гунька (гуня) – 1) довгий верхній одяг з коричневого сукна, прямоспинного крою, без коміра (Гусятинський р-н, Західне Поділля; манта-гунька – Західне Поділля); 2) верхній одяг з коричневого сукна, довжиною до колін, із суцільнокрійною спиною, до низу розширений рясами, з коміром-стійкою (с.°Пилипче, Борщівський р-н, Західне Поділля).

Г

Гардан (гардяник, гердан) стрічковий, плетений без основи або на основі – дівоча головна або шийна прикраса з різнокольорового бісеру, дугих скляних намистин (лускавок), вовняних ниток, металевих бляшок, монет, склярусу, сухозлітки, тканих стрічок тощо (Буковинське та Західне Поділля).

Гардан (гердан, валок, «намітка») стрічковий, плетений на тканинній основі – 1) дівоча прикраса на голову або шию у вигляді вовняної стрічки-пов’язки, оздобленої бісером (Західне Поділля); 2) дівоча головна або шийна прикраса з бісеру та металевих бляшок (монет), нашитих на вовняну тасьму (Буковинське та Західне Поділля).

Гердан (гердан) – дівочий весільний головний убір у вигляді трьох зшитих між собою герданів на червоних стрічках (с. Богданівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Гердан з підвісками («вівсиками») – 1) бісерна дівоча головна прикраса у вигляді стрічки з китичками, виготовлених із різнокольорового бісеру або склярусу (Буковинське та Західне Поділля); 2) гердан як прикраса до дівочого святкового або весільного головного убору (гердан до капелюшиння – с. Чуньків, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля) або гердан до весільного убору (Борщівський р-н, Західне Поділля).

Гердан кутувий – дівоча й жіноча нагрудна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру (Західне Поділля).

Гердан кутувий – дівоча й жіноча нашійна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру (з рослинним орнаментом – с. Целіїв, Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Гердан кутувий з монетами чи медальйоном – дівоча й жіноча нагрудна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру та доповнена монетами або медальйоном (Західне Поділля).

Гердан кутувий з монетами чи медальйоном – дівоча й жіноча нашійна оздоба, виготовлена з однієї довгої або двох коротших, нанизаних чи тканих стрічок із кольорового бісеру та доповнена монетами або медальйоном (Західне Поділля).

Гердан розетковий – дівоча й жіноча нагрудна оздоба, виготовлена з двох стрічок із кольорового бісеру, нижні кінці яких з’єднані та сплетені медальйоном-розеткою прямокутної або ромбоподібної форми (Буковинське Поділля).

Гердан стрічковий – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді стрічки з геометричним, рослинним або тваринним орнаментом із бісеру, дрібних дугих скляних намистин та склярусу без основи, з основою у вигляді ткані стрічки або з тканинною основою (Буковинське та Західне Поділля).

Гердан стрічковий (гердан, герданік, герданка, гердяник) – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді стрічки з різнокольорового бісеру, нанизаного на нитяну чи волосяну основу, що утворюють строкатий геометричний або рослинний орнамент (Поділля); 2) *гердан* – дівоча й жіноча нагрудна оздоба з бісеру у вигляді не надто широкого заокругленого коміра з китичками (с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля та с. Борсуки, Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Гердан стрічковий з дукачами (гердан з дукачами) – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді вузької шовкової стрічки, вишитої спереду бісером та оздобленої підвісками-дукачами (монетами) (Західне Поділля).

Гердан стрічковий з монетами – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді стрічки з різнокольорового бісеру, нанизаного на нитяну чи волосяну основу, що утворюють строкатий геометричний або рослинний орнамент, та доповнена монетами (Буковинське та Західне Поділля).

Гердан стрічковий з підвісками – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді стрічки з підвісками, виготовленої з різнокольорового бісеру, іноді нашитої на вовняну тасьму (Західне Поділля).

Гердан стрічковий, плетений без основи – дівоча оздоба на голову у вигляді вузької плетеної стрічки з геометричним орнаментом із різнокольорового бісеру на чорному бісерному тлі (Буковинське та Західне Поділля).

Гердан стрічковий, плетений на солом'яній основі – дівоча оздоба на голову у вигляді бісерної стрічки з геометричним орнаментом, з додаванням скляних дутих намистин, різнокольорових вовняних ниток і сріблястої сухозлітки (Борщівський р-н, Західне Поділля).

Гердан стрічковий, плетений на тканих стрічках – 1) дівоча оздоба на голову у вигляді вузької, плетеної на кінській волосіні бісерної стрічки з геометричним орнаментом, нашитої на ткани фіолетову стрічку, із зав'язками (Західне Поділля); 2) дівоча прикраса на голову у вигляді 5 зшитих разом стрічкових герданів, плетених на тканих стрічках, із зав'язками (с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля); 3) прикраса на голову у вигляді 5 окремих стрічкових вузьких герданів, плетених на тканих стрічках, із зав'язками (с. Щитівці, Заліщицький р-н, Західне Поділля).

Гердан стрічковий, тканий – дівоча головна прикраса у вигляді тканої стрічки з різнокольорового бісеру й дутих скляних намистинок з тканими стрічками-зав'язками (Борщівський р-н, Західне Поділля).

Герданик – дівочий весільний або святковий головний убір у формі високого картонного циліндра чи корони, оздоблених навколо рядками вузьких і широких герданів, причому до нижнього гердану навколо пришиті монети (с. Мосорівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Герданик (гердяник) – дівоча й жіноча оздоба у вигляді стрічки з різнокольорового бісеру, що утворювала геометричний, рідше – рослинний орнамент та щільно облягала шию, а іноді доповнювалася монетами – дукатами (Буковинське Поділля).

Д

Дармати – зшите взуття у вигляді жіночих черевиків з високими халявами й звуженими донизу каблуками («обцасами») (с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Дармовиси (пацьорки) – дівоче й жіноче нагрудне намисто з кольорового дутого скла (с. Горошівці, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Дармовиси (пацьорки) – дівоче й жіноче нашійне намисто з кольорового дутого скла (Буковинське Поділля).

Дерев'яні топірці – доповнення до одягу у вигляді дерев'яних виробів (наддністрянські райони Західного Поділля).

Дзюмбал – парубоча головна прикраса у вигляді гердана, який заручена дівчина мала сплести нареченому до весільного капелюха (с. Волківці, Борщівський р-н, Західне Поділля).

Дзюмбали – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді бісерної стрічки з геометричним або рослинним орнаментом (Борщівщина, Західне Поділля).

«Дзюмбали» – весільний вінкоподібний убір з кількох рядів герданів (так звані «дзюмбали»), накладених на голову щільно один до одного у вигляді капелюшка, з різноманітними квітами і китичками між герданами та шовковими й візерунковими стрічками позаду (с. Волківці, Борщівський р-н, Західне Поділля).

Дзьобанка (дзьобенка, дзьобня (Заліщицький р-н, Західне Поділля)) – доповнення до одягу у вигляді буденної вовняної сумки через плече, зітканої узорною стрічкою (Західне Поділля).

Димка – смугаста полотняна спідниця (Заліщицький р-н, Західне Поділля).

Довбанці (дерев'яники, дерев'янки, довбанки – Буковинське Поділля) – видовбане взуття з дерева (Поділля).

Довгополі сорочки – натільні вироби, довжиною до середини ікри або до «кісточок» ніг.

Додільні (вільотні) сорочки – натільні вироби із суцільним станом, які шили з одного шматка полотнища та носили на свято (святкові) або використовували для обрядів (сорочки для заручин, весільні чи шлюбні («шлюбні» – с. Боришківці, Борщівський р-н, Західне Поділля)).

Дрїбниці (кагальці, трисульки) – дівочі віночки зі штучних квітів зі стрічками (Буковинське Поділля).

Друкованиця (вибійка або димка) – полотняна спідниця з друкованим геометричним або рослинним орнаментом, у три пілки, які пишно зібрані, причому горішній розріз виробу із зав'язками був спереду й ховався під фартух (Тернопільський р-н, Західне Поділля; Поділля).

Дуди – манжети на рукавах сорочок, зібраних по низу в зморшки чи складки, або з закладеними та застроченими середньої ширини складочками.

Дукати (дукачі) – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса із золотих або срібних монет, нанизаних на тасьму або шнурок чи прикріплених до гердана (Західне Поділля); 2) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді нашитих на фетрову основу монет (Буковинське Поділля).

Дукач – дівоча й жіноча нагрудна прикраса із золотої або срібної монети на підвісці (с. Пилипи-Олександрівські, Вінковецький р-н, Центральне Поділля) або медальйона (із зображенням святих) на ланцюжку, стрічці чи шнурку (*бідні дукачі* виготовляли з латуні, міді або олова – Поділля; *дукачі-медальйони* іноді могли мати додаткове оздоблення металевими бантами чи листям, дорогоцінними

каменями чи склом, підвісками тощо; *дукачі зі срібних монет*, декоровані листям (1915 р.) та безконечниками (1915 р.) і (1896 р.) – Вінниччина, Східне Поділля).

Дукачі-образки – дівоча й жіноча нагрудна прикраса із двома круглими, оправленими в мідний обідок скельцями, між якими вкладена фольга із зображенням святого (Поділля).

Ж

Жакети – жіночий та чоловічий нагрудний одяг з рукавами (жіночий із сатину) (Центральне Поділля).

Жилетки (жилети) – короткі жіночі та чоловічі безрукавки прямоспинного або жіночі безрукавки приталеного крою з різних фабричних тканин (Східне й Центральне Поділля).

Жупан – 1) верхній жіночий одяг з крамною чорною тканини, відрізною талією й двома складками позаду та оксамитовим коміром (Підволочиський р-н, Західне Поділля); 2) верхній чоловічий одяг (с. Залісся-2, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; с. Гуків, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля).

Жупан – прямоспинний верхній жіночий одяг з крамною сірої у чорні смужечки тканини (Західне Поділля).

Жупани – жіночі прямоспинні безрукавки з оксамиту середньої довжини або довгі з тонкововняного сукна (Гусятинський та Тернопільський р-ни, Західне Поділля; Бердичівський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля).

З

Заклепки (затраски) – застібки для комірів, накладних маніжок та манжет сорочок.

Запаски – 1) архаїчний незшитий тип поясного жіночого одягу (Поділля); 2) додатковий жіночий поясний одяг, який виконував роль фартуха (Поділля).

Запаски (запаски-фартухи) оксамитові – додатковий жіночий поясний одяг з оксамитових тканин (Західне Поділля).

Запаски-фартухи (запаски) полотняні – додатковий жіночий поясний вишитий двоярусний одяг з домотканого полотна з китицями, тороками чи френзелями (Західне Поділля).

Запонка-шпонька – застібка для комірів на сорочках.

«Затикані кучері» – прикраси до дівочих головних уборів у вигляді пухнастого качиноного пір'я, яке фарбували в чорний колір (Буковинське Поділля).

Заушники (ковтки з бовтицями) – жіночі вушні прикраси з підвісками (Поділля).

Защипи – вузькі декоративні горизонтальні застрочені складочки на поясних жіночих зшитих виробках.

Згарда – головна прикраса для парубочих і чоловічих капелюхів у вигляді чорної оксамитової смужки, розшитої різнокольоровими бісером (с. Студениця, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Згарди (гарда, згарда, згарда, пацьорки) – 1) дівочі й жіночі різновиди бісерних оздоб у вигляді вужчих чи ширших стрічок на шию, часто нашитих на смужку тканини чи тасьму із гудзиками-застібками, або на зав'язках (Східне та Центральне Поділля); 2) *гарди (пацьорки)* – дівочі й жіночі нашійні прикраси у вигляді з матового, чи матового й прозорого, однотонного, різнокольорового бісеру, чи з бісеру й січки з геометричним орнаментом на оксамитовій смужці тканини або на смужці чорної тканини з гудзиками-застібками, іноді з китицями (пацьорки з китицями) (Вінницька обл., Східне Поділля).

Згарди (згарди, салби) – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді хрестиків (мідних кружляків), нанизаних у кілька рядів (Буковинське та Західне Поділля); 2) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді бісерної плетінки або висячих ажурних шнурків як різновид герданів (Східне (Вінниччина) та Центральне Поділля); 3) *салби* – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді плетеної широкої з матового й прозорого бісеру та січки ромбоподібної сітки зі сварговими мотивами, без основи, на зав'язках (с. Жван, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Згардочка – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді смужки з чорного оксамиту, оздобленого різнокольоровими скляними дрібними дутими намистинами (Східне та Центральне Поділля).

Згардочка з волічкою («пупчики») – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді плюшевої смужки темно-зеленого кольору чи гарусної тасьми рожевого кольору з різнокольорових вовняних ниток та з нанизаним скляним дутим намистом сріблястого кольору (Східне та Центральне Поділля).

Згардочка з волочкою – дівочий головний убір у вигляді смужки плюшу, вишитої вовняними нитками та намистинами (Поділля).

Згардочки – дівоча й жіноча нагрудна прикраса з бісеру та хрестиків (Буковинське Поділля).

К

Кабат – верхній жіночий одяг з оксамиту, розширений від талії (Чортківський р-н, Західне Поділля).

Кабатики (кабати) – жіночий нагрудний одяг з рукавами з чорного або синього оксамиту, приталений та розкльошений від талії (Чортківський р-н, Західне Поділля).

Каблучки (кільця (Буковинське Поділля), *обручі, персні (перстні, перстені)*) – дівочі й жіночі прикраси на пальці дерев'яні або металеві (частіше мідні, рідше срібні чи золоті), іноді зі вставками з кольорового скла (Поділля).

Калавири – жіноче зшите взуття зі шкіри, у вигляді півчобіт спереду низьких, а ззаду – високих (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Каламайкові (каламайські) – пояси з міцної шовковистої каламайки (цупка, густа льняна тканина) шириною до 40 см (Вінниччина, Східне Поділля).

Калита – 1) доповнення до одягу у вигляді шкіряної чоловічої торбини для губки, кресала й кременя, курильного приладдя, ножа (Поділля); 2) шкіряний чоловічий мішечок для тютюну (Вінниччина, Східне Поділля; місцева назва «*кисет*» або «*табакерка*» – Могилів-Подільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Калитка – доповнення до одягу у вигляді чоловічого гаманця з овечої шкіри, який кріпили на поясі (Поділля; *калитка для грошей* – с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Камізелки – 1) жіночий нагрудний одяг без рукавів з різних тканин (середньої довжини – Буковинське, Східне та Центральне Поділля; вишиті довгі – Тернопільський і Чортківський р-ни, Західне Поділля); 2) чоловічий нагрудний одяг без рукавів (Хотинський р-н, Буковинське Поділля; Західне, Східне та Центральне Поділля).

Капелюхи парубоцькі повстяні – 1) головні убори сірого кольору, із широкими крисами й високими наголовками, прикрашені вовняними круглими помпонами, квітами й тканими стрічками (китайками) (Східне Поділля); 2) головні убори наречених, які прикрашалися вінками або квітками (Східне та Центральне Поділля).

Капелюхи парубоцькі фетрові – головні убори, котрі оздоблювали стрічками, пір'ям качура, павича чи півня, ковилою, дзеркальцями, «квітками» з бісеру (Буковинське Поділля).

Капелюхи солом'яні – чоловічі й парубоцькі головні убори зі сплетених вузьких смужок зі стебел пшениці або жита («в зубці») («зубцями», «в зубчики»), «косичкою» («кісочкою», «в косиці»), «в рівну стрічку», «рівною стрічкою» або «гладенько», «у сім стрілок»), з яких зшивались верхня частина й криси, з різною висотою й формою (конусоподібною чи циліндричною) наголовка та різною шириною крисів (вузькі й широкі) – Поділля (весільні або святкові парубоцькі солом'яні капелюхи оздоблювали герданами, квітами з бісеру, волічки, паперу й шовку, павичим пір'ям і дзеркальцем, ковилою, перами качура чи півня (Буковинське Поділля) або гарасівками, чорною вовною, герданами, трясеницями, фаворами, квітами (живими, паперовими, волічковими) та пір'ям (Західне Поділля), а святкові чоловічі капелюхи оздоблювали герданами, гарасівками тощо).

Капелюхи суконні – головні убори літніх чоловіків (Поділля).

Капелюшиння – дівочий весільний або святковий вінкоподібний головний убір у вигляді високого картонного циліндра, оздобленого навколо рядками герданів, скляними намистинами, смужками парчі, шовковою тасьмою, понизу стрічками з монетами, спереду – квітами з оксамиту, паперу і шовку, іноді дзеркальцем, а позаду – різнокольоровими стрічками (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Капота – верхній довгий жіночий суконний одяг з підрізною спинкою й закладеними зборами, а також з великим шалеподібним коміром (Західне Поділля).

Капота – короткий верхній жіночий одяг зі смугастої біло-чорної або біло-синьої крамної тканини, вільна в талії, з трьома й більше зборами на спинці, з маленьким виложистим коміром або без нього (Східне Поділля).

Каптан – 1) верхній прямоспинний одяг з домотканого тонкого або чиноватого полотна чи лляної тканини з вибитими зорами (вибійки) (Поділля); жіночий верхній одяг з вибійчаної лляної тканини (у чорну вертикальну смужку), прямоспинного крою, з підрізною спинкою, вставними бічними клинами, фалдами ззаду від станка, без коміра й гудзиків, під тканий пояс (с. Полупанівка, Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Каптур (каптура, каптурка, каптурчик) – жіночий головний убір шапкоподібного типу з круглим дном із кольорової тканини та стінками з обох боків, часто оздоблений вишивкою (Західне, Східне та Центральне Поділля; каптур, вишитий геометричним орнаментом технікою гладь гарусом – смт Брацлав, Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Капшучок – доповнення до одягу у вигляді гаманця зі шкіри, який мав форму звуженого донизу мішечка, розмірами 12×24 см, або 13×25 см (с. Кут і Товсте, Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Карабуля (карабулі, коробулі) – дівочий весільний або святковий вінкоподібний головний убір у формі корони з картону (соломи), який декорувався штучними квітами зі стрічок, сухими квітами, герданами, малими скляними перлами, лелітками, золотистими й сріблястими стрічками з поперечних металевих смужок і сухозлоті, сріблястими металевими пластинками по низу, павиним пір'ям та стяжками, а весільний убір ще й з двома зубцями часнику з боків та з двома барвінковими вінками (вужчим і ширшим) поверх виробу (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Каракуля – чоловічий і парубоцький головний шапкоподібний смушковий убір сферо-конічної форми з підкладкою із тканини та клоччя для утеплення (чоловіча – чорного кольору, парубоча – сивого (сірого) кольору) (Східне та Центральне Поділля).

Карманець – доповнення до одягу у вигляді гаманця (Буковинське Поділля).

Картузи – чоловічі й парубоцькі головні убори із фабричної або домашньої полотняної чи суконної тканини з чорними козирками із блискучого твердого матеріалу «сати» (набули загального поширення з другої половини ХІХ ст.) (Поділля).

Катанка – верхній жіночий одяг з тонких крамних тканин, приталеного крою на ваті, довжиною трішки нижче колін (Східне Поділля).

Катанка – верхній одяг із чорної тонкої фабричної вовняної тканини прямоспинного крою, подовжений та розширений донизу з відкладним коміром (Теребовлянський р-н, Західне Поділля).

Катанка – верхній плащоподібного крою одяг, обов'язково з капюшоном (башликом, відлогою, вилогою, каптуром, кобкою) для негоди (Східне Поділля).

Катанки – 1) жіночий нагрудний одяг з рукавами зі смугастого полотна (Західне Поділля); 2) жіночий нагрудний одяг з рукавами із сукна або полотна з вибитими квітами (Східне Поділля).

Катанки – жіночий нагрудний одяг без рукавів з полотняної тканини з вибитими квітами (Західне Поділля).

Катраниці (*запаски-катраниці*, *катринці*) – незшитий жіночий розпашний тип поясного одягу, тканий з чорної вовни та оздоблений кольоровими тканими смугами збоку, внизу й вгорі (Вінниччина, Східне Поділля та придністровські села Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля).

Кафтан – довгий верхній одяг з коричневого сукна, приталеного крою, донизу розширений рясми, з виложистим коміром (Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Кафтани – жіночий нагрудний одяг без рукавів з оксамиту, призбираний у талії (Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Кафтаники (*кафтани*, *кахтаники*, *кафтаніки*, *кафтанчики*) – жіночий нагрудний одяг з рукавами до талії із синьої вовняної тканини, коміром-стійкою й кишеньками (Вінниччина, Східне Поділля), *кафтани димові* – виготовлені з димки (Східне та Центральне Поділля)

Кацавейки (*кацабаї*, *кацафайки*) – 1) жіночий нагрудний одяг з рукавами з чорного сатину (Східне Поділля); 2) *кацабайки* – чоловічий нагрудний одяг з рукавами (Західне Поділля).

«Качурині кучері» (*«затикані кучері»*, *«кучері»*) – прикраси до дівочих весільних вінків із фарбованого пір'я (Гусятинський та Борщівський р-ни, Західне Поділля).

Кашкети (*кепки*, *козирки*, *фуражки*) – 1) чоловічі й парубоцькі головні убори із зеленого, синього, рідше – чорного сукна з більшими розмірами козирків (*«сапами»*), ніж у картузів, а як головний убір нареченого кашкет прикрашався квіткою (набули поширення на початку ХХ ст.) (Поділля); 2) чорні вовняні й оксамитові парубоцькі головні убори з козирками та вишитими *«оточками»* (обичайками) (Західне Поділля).

«Квітка» – головна прикраса для парубочих і чоловічих капелюхів у вигляді ромбоподібної картонної фігури із двома зрізаними протилежними кутами, обтягнутої нитками й оздобленої бісером (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

«Квітки» – дівочий головний убір у вигляді стрічки з нашитими на потилиці однією великою квіткою між двома меншими квітками з призбираних стрічок, прикріплених до кружечків із вовняної тканини, які в свою чергу оздоблені бісером, вовняними кульками (кутасиками з лучки) і намистинками (Східне та Центральне Поділля).

«Квіточка» – частина весільного головного убору молодої, виготовлялася із тих самих матеріалів, що й вінок, та накладалася посеред голови (с. Зятківці, Гайсинський р-н і с. Осолінка, Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Квіточки – перев'язані червоними нитками два пучечки барвінку, з яких починали плести вінок молодій, а інші квіточки вінка склалися з чотирьох стебел барвінку і стебла василька (с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Кептарі – жіночий довгополий нагрудний одяг без рукавів з оксамиту, вишитий гарусом, бісером і лелітками (Бучацький р-н, Західне Поділля).

Кептарі (*киптарі*) – 1) жіночий довгополий хутрянний нагрудний одяг без рукавів, ледь розширений донизу (Хотинський р-н, Буковинське Поділля); 2) жіночий довгополий нагрудний одяг без рукавів із набивної вовняної або шовкової тканини та з хутряним верхом і низом (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); 3) чоловічий довгополий хутрянний нагрудний одяг без рукавів, трішки розширений донизу (Буковинське Поділля).

Кептарі рукаві – верхній зимовий хутрянний чоловічий і жіночий некритий (*нагольний*) короткополий одяг з довгими рукавами (Буковинське Поділля).

Кептарці (*кептарики*) – жіночий та чоловічий короткополий хутрянний нагрудний одяг без рукавів, прямоспинного крою (Буковинське Поділля).

Керпа (кирпа) – жіночий головний убір у вигляді конусоподібної шапочки, під яку ховали волосся (Буковинське Поділля).

Керсетки (керсети, корсети, корсетки) – жіночий нагрудний одяг без рукавів з різної фабричної тканини середньої довжини або довгий (Східне і Центральне Поділля).

Кибалка (кибалочка) – 1) головний убір заміжньої жінки у вигляді валика, скрученого та зшитого з полотна, як підкладка під очіпок (с. Зятківці, Гайсинський р-н, с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля); 2) дерев'яний обруч, що добре підтримував хустку (Західне Поділля); 3)° обруч, вирізаний із товстого паперу під очіпок (Східне Поділля).

Кибалка (обруч) – дівочий головний убір у вигляді обруча із товстого паперу, на який над чолом накладали вузьку стрічку із золотої парчі, а потім клали стрічки одна вище іншої так, щоб було видно пружок (кибалку й косу прикрашали квітами із різнокольорових вузьких стрічок (Східне Поділля).

Китайка – головна прикраса для парубочих і чоловічих капелюхів у вигляді тканой стрічки (Східне й Центральне Поділля).

Китайки – кручені або плетені пояси (Східне та Центральне Поділля).

Китайкові штани – чоловічий поясний одяг з китайки (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Китички скроневі (скронені) – дівочі прикраси для волосся у вигляді різнокольорових вовняних кульок, скріплених металевими ланцюжками (Буковинське Поділля).

Кінтарі – жіночий та чоловічий хутрянний нагрудний одяг без рукавів, прямоспинного крою та довжиною трохи нижче пояса (Буковинське Поділля).

Кірсетки (керсетки) – жіночий нагрудний одяг без рукавів з різної фабричної тканини короткої довжини або довгий (Західне Поділля).

Кісники (виплітки, влітки, косники) – дівочі вузькі биндочки, стрічки (*стенжски, стьожски* – Східне та Центральне Поділля) або шнурки, які влітали в коси (Поділля; с. Вільшанка, Крижопільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Кічка (кичка) – 1) обручик з конопляного прядива, який одягали під каптур (Вінниччина; с. Уяринці, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; Центральне Поділля); 2) кічка – обруч, виготовлений на щільній картонній основі та обтягнутий товстими льняними нитками, який обов'язково використовували для підтримання складчастої форми перемітки (Буковинське Поділля; с. Хрещатик, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; *кичка* з валика лляної тканини, плетена в косичку конопляними нитками (Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля)).

Кічка (кичка) – головний жіночий убір у вигляді очіпка (Східне Поділля).

«*Кішеня*» («*карман*», *кишеня* (Поділля)) – оздоблювальна деталь до поясного, плечового або верхнього одягу («*карман*», або «*кішеня*» – с. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Клапаня – чоловічий і парубочий головний шапкоподібний убір, підбитий всередині овечим хутром та обшитий довкола лисячим хвостом (Заліщицький р-н, Тернопілля, Західне Поділля).

Клинці – вставки з одного боку або по обидва боки, пришиті від лінії підгички до долу сорочки або від долу догори на одну третину довжини підточки.

Ковпачок – чоловічий і парубочий головний убір конусоподібної форми з овчини типу шапки (Східне та Центральне Поділля).

Ковтки (сережки) – жіночі вушні прикраси (Східне Поділля).

Когутики (когутки, кугутки) – жіночі вушні прикраси (Буковинське Поділля).

Когутки (сережки) – жіночі вушні прикраси у формі півмісяця (с. Колодіївка, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Кода (кодина) – дівочий весільний або святковий вінкоподібний головний убір у формі високого луб'яного (картонного) циліндра, обтягнутого яскравою тканиною й оздобленого по колу штучними квітами з марлі та паперу, квітами з бісеру й леліток, герданами, вузликами зі сріблястих і золотистих ниток та металевими карбованими пластинками по низу, ззаду – широкою стрічкою, з боків – навушними прикрасами, а зсередини – пучком жовто-білої ковили (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Кодина – дівоча червона стрічка як частина весільного вінка, яку покривали посередині барвінковими листочками, позолоченими позліткою (Буковинське Поділля).

Кожухи «австрійські» («з подолками», або «старі кожухи») – верхній довгий зимовий хутрянний чоловічий і жіночий некритий (*нагольний*) одяг білого або коричневого кольору, з відрізною талією та призбираною спинкою й боками, прикрашений аплікацією зі шкіри, вишивкою й шнурами (Буковинське Поділля).

Кожухи «під стан» – верхній довгий зимовий хутрянний чоловічий і жіночий некритий (*нагольний*) одяг білого, рідше коричневого (жовтого) кольорів, з відрізною талією та призбираною спинкою й боками, прикрашений аплікацією зі шкіри, вишивкою й шнурами (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Кожухи «червоні» – верхній зимовий хутряний жіночий коричнево-рудий одяг, довжиною до колін або трохи нижче коліна, приталеного крою з суцільнокрійною спиною (с. Шупарка, Борщівський р-н, Західне Поділля).

Кожухи довгополі (довгі, до п'ят) – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий не критий (нагольний) одяг білого, рідше коричневого (жовтого) кольорів, вільного прямоспинного крою, розширений донизу та оздоблений аплікацією зі шкіри, вишивкою й шнурами (Поділля).

Кожухи середньої довжини – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий не критий (нагольний) одяг білого, рідше коричневого (жовтого, рудого) кольорів, довжиною до колін або трохи нижче коліна, приталеного крою з суцільнокрійною спиною й ледь розширений донизу або відрізний по талії й призбираний на спині й з боків (не призбираний на спинці), декорований кольоровою аплікацією зі шкіри, вишивкою й смугами хутра (Поділля).

Кожухи тулуб'ясті – верхній довгий зимовий хутряний чоловічий і жіночий не критий (нагольний) одяг білого кольору, вільного прямоспинного крою, з відкладним каракулевим коміром, декорований аплікацією зі шкіри й різнокольоровою хвилеподібною тасьмою (сmt Чечельник, Вінницька обл., Східне Поділля).

Кожушанки – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий некритий (нагольний) короткополий одяг з рукавами до ліктів (Буковинське Поділля).

Кожушини (кожушинки) – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий не критий (нагольний) короткополий одяг з довгими рукавами (с. Бубнівка, сmt Сатанів, Городоцький р-н, с. Вітківці, Кам'янець-Подільський р-н, с. Шебутинці, Новоушицький р-н, с. Антонівка, Хмельницький р-н, Центральне Поділля).

Кожушки – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий некритий (нагольний) одяг білого, горіхового, коричнево-рудого чи світло-коричневого кольору, довжиною до колін, відрізний у талії та призбираний на спині й у боках, з відкладним коміром чи без (с. Кудринці, Борщівський р-н, с. Соколів, Бучацький р-н, с. Іване-Золоте, с. Новосілка, Заліщицький р-н, с. Дубівці, Тернопільський р-н, Західне Поділля).

Кожушки – жіночий короткополий хутряний нагрудний одяг без рукавів, перегинкового крою з відкладним шалеподібним коміром (с. Лисичники, Заліщицький р-н, Західне Поділля).

Кожушки (кожухи) – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий некритий (нагольний) короткополий одяг з довгими рукавами, прямоспинного крою (Городоцький р-н, Центральне Поділля).

Кожушки (кожушини) – 1) жіночий та чоловічий короткополий або довжиною до стегон хутряний нагрудний одяг без рукавів (Буковинське та Західне Поділля); *кожушки*, або *довгополі кожухи* (місцева назва в с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); 2) *кожушини* – жіночий та чоловічий короткополий хутряний нагрудний одяг з цільнокроєними короткими рукавами (Борщівський р-н, Західне Поділля).

Кожушки (куці кожухи) – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий некритий (нагольний) короткополий одяг з довгими рукавами, часто пофарбований (Буковинське Поділля; кожух синього кольору – с. Великі Чорнокінці, Чортківський р-н, Західне Поділля).

Корали (каралі, коралі, коралове намисто, багате, добре, мудре або правдиве намисто, справжні або щирі коралі) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді довгого разка намиста з натуральних (шліфованих чи рублених (тятих)) або штучних коралів, центральні намистини яких мали більший розмір та були обгорнуті мідним або срібним обручком, іноді доповнювалися й монетами чи хрестиками, а до кінців намиста подекуди кріпили плетені з різнокольорової вовни саморобні шнури, котрі закінчувалися великими китицями (Поділля).

Коралі – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді 5–12-ти разків натуральних коралів, на кінцях котрої були дрібні скляні сині намистини («тацьорки») та петлі з домотканих ниток і волосіння для просування довгих червоних стрічок, що вив'язувалися у бант на поясі чи нижче (Заліщицький р-н, Західне Поділля).

Коралі – дівоча й жіноча нашийна прикраса у вигляді одного або декількох разків намиста з натуральних чи штучних коралів різного розміру з металічною обгорткою по центру на найбільшій намистині найдовшої низки, з'єднаних шкіряними планками і сплетеними у косички конопляними нитками (Поділля).

Коробка – дівочий весільний або святковий вінкоподібний головний убір у формі циліндра з картону, обшитого червоною вовняною тасьмою та декорованого двома бісерними герданами з різнокольоровим геометричним орнаментом, між ними двома золотистими стрічками з повздовжніх металевих смужок і сухозлоті та нашитими випуклими білими й різнобарвними квітами з бісеру й з боків леліток, по низу – пришитими 28 сріблястими монетами та позаду – 11 штучними квітами з воскованого паперу пастельних кольорів, а зверхнього краю – пір'ям павича (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

«Корольки» – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді ажурної сітчастої пелерини з бісеру (Заліщицький р-н, Західне Поділля).

Короткі кожушки (півкожушки, куці кожушки) – жіночий короткополий хутрянний нагрудний одяг з короткими рукавами (Борщівський та Заліщицький р-ни, Західне Поділля).

Коруночка – дівочий вінкоподібний головний убір із квітів та кількох обручків (с. Рахни-Лісові, Шаргородський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Косіцар – полотняний чи шовковий пояс, вишитий бісером і склярусом (шириною 1–2 см, довжиною 100 см, побутував у ХІХ ст. у с. Яланець, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Котильон (висьорок, вівсьорок, вівсьорик, герданик, котильйон, кутальйон) – парубоча й чоловіча нагрудна бісерна прикраса у формі невеликого п'ятикутника, переважно з підвісками (*вівсьорок* або *вівсьорик* кріпився на кептарі з лівого боку – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Західне Поділля).

Кофти-польки – жіночий нагрудний одяг з рукавами з вовняних тканин (Поділля).

Кохти (кофти) – жіночий нагрудний одяг з рукавами з легких фабричних тканин (Поділля).

Кошель (кошіль) – доповнення до одягу у вигляді чоловічої сумки через плече, плетеної із лика (Західне Поділля).

Кошки та кошки-сумки – доповнення до одягу у вигляді сумкоподібних виробів, плетених із соломи або лози різноманітних розмірів (Буковинське, Західне, Східне та Центральне Поділля).

Кошуля – сорочка з плечовими вставками, пришитими по основі до рукава з його призбируванням (Західне Поділля).

Крайка – вовняний, узорнотканий вузький пояс (Поділля).

Крайки – довгі широкі жіночі або чоловічі вовняні пояси з тороками з геометричним орнаментом (Буковинське, Західне та Центральне Поділля).

Крайки плетені (окравки, попружки) – короткі вузькі вовняні пояси (Вінниччина та Одещина (Кодимський р-н), Східне Поділля).

Крайочка – вовняна домоткана строката (до 9 см – Східне Поділля).

Кресаня – чоловічий чорний фетровий капелюх (Поділля).

Криза (бісерна криза) – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса з бісеру у вигляді широкого заокругленого суцільно плетеного коміра, що накриває груди, плечі й спину (Західне та Буковинське Поділля); 2) дівоча й жіноча нагрудна оздоба з бісеру у вигляді не надто широкого заокругленого коміра з китичками (місцева назва *гердан* – с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля та с. °Борсуки, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); 3) дівоча й жіноча нагрудна прикраса з бісеру у вигляді коміра середньої ширини з червоним медальйоном у формі серця (с.с. Городниця, Копиченці, Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Крисаня – парубочий головний убір із солом'яних плетінок (Західне Поділля).

Кубанка – чоловічий і парубочий головний шапкоподібний убір з широким смушковим околицем і плоским верхом (Східне Поділля).

Кугутки (сережки) – жіночі вушні прикраси (Кодимський р-н, Одещина, Східне Поділля).

Кульчики – жіночі вушні прикраси (Поділля).

Кунтуш (контуш) – верхній одяг з відрізною приталеною спинкою, малими зборками й вилогами на рукавах та відкладним коміром (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Кунтуші – верхній зимовий хутрянний чоловічий одяг, довжиною до колін, критий сукном (Буковинське Поділля).

Купочки – парубоча нагрудна прикраса у вигляді весільного букетика з бісеру (Західне Поділля).

Куртаки (куртки) – жіночий та чоловічий нагрудний одяг з рукавами з полотна чисто білого або білого у вузьку синю смужку (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Куртина (куртка) – верхній суконний одяг до пояса (Поділля).

Кутаси – дівочий головний убір у вигляді рядів вузьких та широких кольорових стрічок, що закінчувалися мотузками для зав'язування тасьми (такі стрічки виготовляли із зеленої чи червоної лучки, на яку нашивали гудзички або скляні намистини (пацьорки) – Східне та Центральне Поділля).

Кучма – чоловічий і парубочий головний шапкоподібний високий убір конусоподібної або циліндричної форми з сірого (носили хлопці та молоді чоловіки) або чорного (носили літні чоловіки) смушку, яку під час носіння хлопці загинали гостроверхим кінцем набік, а чоловіки старшого віку – вгинали його всередину (Поділля).

Кушаки – широкі чоловічі ткані пояси (Центральне Поділля).

Кушини (спензарі) – верхній зимовий хутрянний чоловічий і жіночий некритий (*нагольний*) короткополий одяг, відрізний у талії (Буковинське Поділля).

Л

Ланцюжки (клокички) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді довгого разка намиста з кісточок дерев (слив), насіння овочів (гарбузове), плодів (сім'я рослини клокички, горобини й калини тощо) (Поділля).

Ластки (ластовиці, підрукавні клинці) – вставки від пройми до долу сорочки (прямокутні або косоклинні).

Лейбики (кептарі, кептарики, кожушки) – 1) жіночий та чоловічий короткополий хутряний нагрудний одяг без рукавів (Західне Поділля); 2) *лейбики* – жіночі подовжені хутряні безрукавки (Західне Поділля); 3) *лейбики* – жіночі короткі хутряні безрукавки (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Личаки – плетене взуття з лика (Поділля; з липового лика – с. Требухівці, Летичівський р-н, Центральне Поділля).

Личаки-верзуни (верзуни, дерев'яники, солом'яники) – плетене взуття з лика або соломи (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Лиштва – широка смуга крамної однотонної чи з візерунком тканини, якою «підбивали» (підшивали) зі споду спідниці в зборки чи складки (Поділля).

Літник (спідниця-літник) – поясний жіночий зшитий одяг з майже прозорої вовняної тканини в тонкі смуги або клітинку (північні райони Західного, Східного та Центрального Поділля).

Літники – 1) жіночий нагрудний одяг з рукавами з легкої смугастої доморобної тканини (Східне та Центральне Поділля); 2) жіночий нагрудний одяг з рукавами прямоспинного крою з чорного сукна без оздоблення (Східне та Центральне Поділля).

Лускавки – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді дутого скляного намиста (Борщівщина, Західне Поділля).

М

Мазниця – чоловічий і парубоцький головний шапкоподібний убір циліндричної форми з чорного смушки та з суконним дном (Східне та Центральне Поділля).

Мальованка – спідниця з домотканого узорчастого вибитого полотна (Поділля).

«Маньжети» (манжети (Поділля), «манькети») – оздоблювальна деталь на рукавах натільних, плечових та верхніх виробів («манькети», або «маньжети» – с. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Маниство (мониство) – дівоча й жіноча нашійна оздоба у вигляді смужки оксамиту (часто вишитої бісером і лелітками) з пришитими по колу монетами, що звисають (Буковинське та Західне Поділля).

Маніжка (манішка, манишка) – накладна нагрудна застібка в сорочках.

Манта (мантина – Вінниччина, Східне Поділля) – 1) верхній суконний халатоподібний одяг з невисоким стоячим коміром і великим відкладним чотирикутним коміром (рідше капюшоном), який звисав на спині майже до талії, декорований вовняними шнурами й вишивкою (Буковинське Поділля); 2) *манта*, або *гунька-манта* – чоловічий із сірого доморобного сукна вільного крою верхній одяг, розширений бічними клинами, з великим відкладним чотирикутним коміром (с. Гринчук, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Манта (мантина) – верхній довгий халатоподібний одяг з білого, сірого, рідше коричневого чи чорного сукна з невисоким стоячим коміром і великим відкладним чотирикутним коміром (рідше капюшоном), який звисав на спині майже до талії, декорований вовняними шнурами й вишивкою (сс. Орестівка, Рашків, Чепони, Хотинський р-н, Буковинське Поділля).

Машки – дівочі банти зі стрічки у коси (Буковинське Поділля).

Медалики (металики) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді медальйонів із зображенням хреста або святого (Поділля).

Мешти – зшите жіноче й чоловіче взуття у вигляді літніх туфлів (Західне Поділля).

Мишини (мішини) – чоловічий поясний одяг з овечої шкури хутром всередину (Буковинське Поділля).

Мідна шпонка (запонка) – парубоча й чоловіча нашійна прикраса для застібання коміра сорочки (Західне Поділля).

Мінтяни (минтяни, мунтяни, цурканки (гуцуляки)) – жіночий та чоловічий довгополий хутряний нагрудний одяг без рукавів трапецієподібної форми, оздоблений хутром тхора (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Мінтяни (мунтяни) – верхній зимовий хутряний чоловічий і жіночий некритий (нагольний) короткополий одяг з довгими рукавами та однією чи двома накладними кишенями (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Монисто – дівоча й жіноча нашійна бісерна прикраса у вигляді короткого разка з бісеру (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Монисто з бісеру (мониста, намисто з бісеру) – дівоча й жіноча нагрудна оздоба у вигляді довгого разка з бісеру, яке намотувалося навколо шиї багато разів або у вигляді декількох разків з бісеру (Західне та Центральне Поділля).

Монисто обплетене – дівоча й жіноча нашійна бісерна прикраса у вигляді разка з кульок, що мають бісерні обплетення (Буковинське та Західне Поділля).

Морщенки (зморщенки, морщанки, морщинки, морщянки, сорочки зі «зморшкою», «зморщечкою», «морщичкою», «морщинкою», або зморщені сорочки, сорочки-морщинки) – натільні вироби з призбираною верхньою частиною рукавів та горловиною в дрібні, густі збірки.

Морщенки з пухликами (морщечки з пухликами) – натільні вироби з призбираною горловиною та верхньою частиною рукавів у декілька рядів дрібних збірок із зигзагами між ними (пухлики).

Мушестрова, або *смушестрова спідниця* – поясний жіночий зшитий одяг з оксамитової тканини (Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Н

Навушники (заушники, завушниці, наушники, наушниці, підвушники, позаушники) – 1) дівочий головний убір у вигляді стрічки (тасьми) з нашитими по обидва боки квітками з призбираних стрічок, прикріплених до кружків з вовняної тканини, що оздоблені бісером, кутасиками з лучки (вовняними кульками), намистинами (Східне (с.°Стіна, Томашпільський р-н, с. Сосонка, Вінницький р-н, Вінницька обл.) та Центральне (с. Борсуки, Новоушицький р-н, Хмельницька обл.) Поділля; *заушники* – Західне Поділля; *навушники*, або *наушники* – с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; *навушниці* або *наушниці* – с. Чорна, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля); 2) *навушниці* – дівочий головний убір у вигляді начільної пов'язки на зав'язках, вужчої по центру й оздобленої геометричним орнаментом з кольорового бісеру та ширшої з обох боків і прикрашеної 10 вовняними кульками з бордового, оливкового, фіолетового, рожевого й чорного кольорів, зборками зі стрічки й дутими скляними намистинами навколо кульок і між зборками (с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

«*Навушники*» – дівочі прикраси, які виготовляли за рахунок обмотування кольоровою волічкою кружечків із твердого паперу (сmt Мельниця-Подільська, що на Борщівщині, Західне Поділля) та прикріплювали до начільної стрічки на висоті вух.

Нагрудний фартух (нагрудник, фартух-нагрудник) – додатковий жіночий поясний одяг у вигляді суцільнокрійного фартуха з нагрудною частиною (Бершадський і Чечельницький р-ни, Вінниччина, Східне Поділля) або фартуха з відрізною нагрудною частиною (Чечельницький р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Намисто – дівоча й жіноча нашийна оздоба зі скляних намистин та монет (скляне намисто з трьома монетами (дві канадські й одна румунська) – Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Намисто (монисто, пацьорки) – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді довгого разка або декількох разків намистин з дорогих природних матеріалів (бурштину, гранатів, перлів, смальти) (Поділля); 2) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді семи або більше разків, прив'язаних до однієї стрічки й зібраних із різних матеріалів (бісеру, дерев'яних і керамічних намистин, дутого і кольорового скла, дешевого каміння) (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Намисто дерев'яне – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді одного або декількох разків намистин із дерева (с. Ставище, Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля).

Намисто з монет (намисто, корали з монетами (дукачами)) – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса з однієї або декількох низок щирих (штучних) коралів і монет (Поділля); 2) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді багатьох разків різної довжини кольорових скляних намистин і металевих підвісок (монет), з'єднаних металевою пряжкою «чепрагою» (Буковинське Поділля).

Намітка (перемітка – південь Західного Поділля; плат – Західне Поділля) – 1) жіночий рушникоподібний головний убір з лляної, зрідка конопляної або взагалі прозорої (часом підкрохмленої) тканини (Поділля); 2) довге полотнище з вишитим чи тканим орнаментом по обидва боки (забори), переважно білого (іноді сірого, коричневого та навіть чорного) кольору, яке носили заміжні жінки поверх очіпка (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Намітка-убрус (убрус) – рушникоподібний убір, який починали носити після весільного обряду розплітання коси (Поділля).

Нафрама (нафрамиця) – 1) жіночий головний убір з розрідженого напівпрозорого полотна («серпанку») сіруватого кольору, декорований на кінцях тканим орнаментом (Поділля; с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл. (місцева назва *намітка*, з візерунком синьо-малинових кольорів) та Вінниччина (з візерунком червоного кольору), Східне Поділля); 2) обрядова шовкова однотонна хустка світлого кольору з тороками і нашитим хрестом (Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля);

Нафрама (нафрамиця) – хусткоподібний убір, яким молодій у день весілля жінки пов'язували голову (Поділля).

Нафрамиці – доповнення до одягу у вигляді невеликих обрядових вишитих хусточок, які тримають у руках (Вінниччина, Східне Поділля).

Начільні пов'язки – дівочі головні убори у вигляді смужки тканини або стрічки, декоровані скляним намистом чи дрібними розеточками з ниток («пупчиками») (Поділля).

Начільні стрічки (начільник – Центральне Поділля) – дівочі головні убори у вигляді стрічки, оздоблені квітками, намистинками (пацьорками) і неширокими герданами з бісеру (Західне Поділля).

Ніж – доповнення до одягу у чоловіків, яке кріпилося до шкіряного пояса або носилося в калиті (Поділля).

О

Обгортки – незшитий жіночий розпашний тип поясного одягу, тканий з вишнево-чорної або чорної вовни та прикрашений різнобарвними кольоровими тканими смугами збоку, внизу й вгорі (Поділля).

Облямівка – вузька обшивка по горловині чи по низу рукавів сорочок.

Обручки (вінчальні персні) – дівочі й жіночі прикраси на пальці (Поділля; обручка весільна, виготовлена з сріблястого мельхіору (сплав міді (основа) переважно з нікелем), початку ХХ ст. – Північна Буковина).

Обручки (вінчальні персні) – парубочі прикраси на пальці (Поділля).

Онучі – допоміжні види утеплення та захисту ноги у вигляді полотняних і суконних онуч (Поділля; *ванучі*, які зав'язували мотузками (*волоками*) – Буковинське Поділля).

Опанча (капиця, або капуза – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля) – 1) довгий верхній одяг із коміром-стійкою та відлогою (башлик, бородицею, богородицею, каптуром, кобкою) із сірого або темно-коричневого домотканого сукна прямоспинного крою, розширений донизу бічними клинами («відлогами») (с. Гермаківка, Борщівський р-н, Західне Поділля; Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; с. Мазники, Деражнянський р-н, с. Княжпіль, Кам'янець-Подільський р-н, Новоушицький р-н, Центральне Поділля); 2) верхній одяг з доморобного сукна вільного крою, розширений бічними клинами, з великим відкладним коміром, який на спині переходить у чотирикутник, оздоблений крученим синім шнуром (Хотинський р-н, Буковинське Поділля).

Опинки – 1) незшитий розпашний тип поясного жіночого одягу, тканий з чорної вовни з рослинним орнаментом на трьохкольорових полах (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля; 2) *гопинка*, обшита «золотом» (золотистою сухозліткою) (с. Старий Остропіль, Старокостянтинівський р-н, Центральне Поділля).

Очіпок (чепець, чепчик, чіпець) – жіночий м'який (*чепець, чепчик*) чи твердий головний убір шапкоподібного типу складної форми, шитий з тканини (бавовняної, вовняної або шовкової, іноді розрідженого тканиня) або в'язаний (плетінка) технікою «брання» з ниток, поверх якого обов'язково пов'язували намітку або хустку (Поділля; очіпок з жовто-коричневої узорчатої парчі, спереду оздоблений рослинним візерунком різнокольоровими вовняними нитками технікою гладь – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля; очіпок, декорований рослинним орнаментом вовняними нитками технікою качалкова гладь – с. Лаврівка, Вінницький р-н та с. Тиманівка (очіпок або місцева назва – *кибалка*), Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; очіпок, в'язаний на коклюшках з грубих білих ниток – с. Митки, Барський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; очіпок з геометричним орнаментом, виконаним технікою качалкова гладь – с. Бичева, Любарський р-н, Житомирська обл., Східне Поділля).

Очкурі – шнури вузькі конопляні або лляні кручені чи плетені, як пояси до чоловічих штанів (штани «до очкурі», «на очкурі», «з очкурнею» – Поділля).

П

Панчохи – допоміжні види утеплення та захисту ноги у вигляді в'язаних або плетених виробів, переважно вовняні (Поділля; *панчохи з «гульками»* – дівочий святковий елемент вбрання, сс. Задубрівка, Погорілівка Заставнівський р-н, Буковинське Поділля, набули поширення лише в ХХ ст.).

Папах – 1) чоловічий і парубочий головний шапкоподібний високий убір з хутра або повсті (Східне та Центральне Поділля); 2) святкова шапка з чорного овечого смушку (або *барашкова шапка*) сферичної форми із заломленим всередину верхом, підбита білим овечим хутром (с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінниччина та м. Вінниця, Східне Поділля).

Пасмо конопляного прядива – дівоча прикраса, яку вплітали в коси нареченої (с. Колодіївка, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Пасок – вузенький пришитий пояс до глухого стегового жіночого одягу.

Пацьорка – 1) намистина (Поділля); 2) дівоче й жіноче нашійне намисто (с. Писарівка, Кодимський р-н, Одещина, Східне Поділля).

Пацьорки – 1) дівочі й жіночі разки намиста, тісно пов'язані навколо шиї (с. Козацьке, Балтський р-н, Одещина, Східне Поділля); 2) дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді намиста з різнокольорового скла (Буковинське Поділля); 3) дівоче й жіноче нашійне намисто з кольорового дутого скла (Поділля).

Пацьорки дуті (пацьорки) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса з кольорового дутого скла (Західне Поділля).

Пацьорки тисані (пацьорки) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді узорних коралів з кольорового венеційського скла (Східне та Центральне Поділля).

Перевесло – джгут зі скрученої соломи в ролі пояса (жіночий пояс – смт Сутиски, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; чоловічий пояс – с. Залісся Друге, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Перемітка – 1) жіночий рушникоподібний головний убір білого кольору з лляної, зрідка конопляної тканини, довжиною близько двох метрів, складений у вісім складок, з обшитими краями основи вузькою вовняною кольоровою смужкою («пальцями») та квадратним шматком домотканої орнаментованої тканини червоного кольору на одному з країв основи («вухом») (перемітка одягалась на кичку й доповнювалась забором – Буковинське Поділля); 2) жіночий рушникоподібний головний убір білого кольору з лляної, зрідка конопляної тканини, довжиною близько двох метрів, з нашитою вузькою тканю різнокольоровою на чорному тлі орнаментованою стрічкою з обох поздовжніх боків (с. Окопи, Борщівський р-н, Західне Поділля) або з вишитим нешироким геометричним стрічковим орнаментом з обох поперечних країв (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Перли (перла) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді довгого разка перлів (Поділля).

Петека – верхній суконний одяг типу півкафтана зі стоячим коміром (Західне Поділля).

Пешек (сіряк) – верхній довгий чоловічий одяг з темно-коричневого сукна, прямоспинного крою, з двома боковими фалдами й коміром-стійкою (Бучацький р-н, Західне Поділля).

Піджаки – чоловічий нагрудний одяг з рукавами (Гусятинський р-н, Західне Поділля; Східне та Центральне Поділля).

Піджаки-бунди – чоловічий нагрудний одяг з рукавами (Східне та Центральне Поділля).

Підтички (підточка, підтячка (пітячка), подолки) – нижня частина жіночої сорочки з грубішого полотна або поділ сорочки.

Підфота – незшитий жіночий розпашний тип поясного одягу у вигляді білої фабричної тканини з тканим геометричним орнаментом і тороками по низу, яка зодягалася під фоту (с. Мосорівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля).

Пікова спідниця – поясний жіночий зшитий одяг з тонкої вовняної фабричної тканини з узорною фактурою (Бучацький р-н, Західне Поділля).

Платина – жіночий хусткоподібний головний убір прямокутної форми переважно білого чи світло-жовтого кольору, витканий із волічки або заплочі та оздоблений вузенькими смужками із зубців або дрібненькою кліткою (Буковинське Поділля).

Платок шовковий – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка шовкової тканини (Поділля; *платок шовковий* 82×82 см, фабричний жовтого кольору з китицями, вишитий гладдю на кутах – с. Коржівці, Деражнянський р-н, Центральне Поділля).

Платочки (хустинки, хусточки, фустинки) – 1) доповнення до одягу у вигляді невеличких хусточок, близько 25 см завдовжки, оздоблених вишивкою на кутах, які використовувались нареченими як обереговий атрибут у весільному обряді (Вінниччина, Східне Поділля); 2) доповнення до одягу у вигляді невеличких обрядових вишитих хусточок, які тримають у руках (Західне, Східне та Центральне Поділля); 3) доповнення до одягу у вигляді шовкового вишитого по кутах платка з китицями, якими підв'язували руки нареченому під час заручин (82×82 см, с. Коржівці, Деражнянський р-н, Центральне Поділля).

Плахта (плахтина – Гусятинський р-н, Західне Поділля) – верхній полотняний прямоспинний, без перехватів по боках, чоловічий одяг (Західне Поділля).

Плахти – традиційні частково зшиті жіночі розпашні вовняні поясні вироби, ткані в квадрати з геометричним орнаментом (Східне Поділля (с. Ягідне, Мурованокуріловецький р-н, Вінницька обл.; м. Бердичів, Житомирська обл.; Балтський р-н, Одеська обл.) і південно-східні р-ни Центрального Поділля).

Плетінка об'ємна – дівоча й жіноча нагрудна бісерна прикраса у вигляді довгого порожнистого шнура (Поділля).

Плетінка об'ємна – дівоча й жіноча нашійна бісерна прикраса у вигляді короткого порожнистого шнура (Поділля).

Подолок (підтичка, підточка, спідниця полотняна) – поясний жіночий зшитий одяг з домотканого полотна як окрема нижня частина натільного виробу, використовувалась до короткої сорочки під запаску (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

«Покривало» – 1) хустка шовкова різнокольорова з тороками для покривання нареченої (с. Юрківці, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля); 2) скручена посередині у вигляді тасьми шовкова хустка, оздоблена бісером, лелітками та скляними дутими намистинами й оксамитовими квіточками, яка одягалась як прикраса на рушник для голови, (с. Задубрівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля);

Полотнянка (полотняник) – верхній довгий (нижче колін) прямоспинний з вставними бічними клинами верхній чоловічий одяг з білого або вибитого полотна (Західне Поділля).

Полятичка – вузька стрічка, на якій носили натільні хрестики (с. Колодіївка Кам'янець-Подільського р-ну, Центральне Поділля).

Полька – верхній жіночий довжиною до колін ватований каптан з чорної тканини (Вінниччина та с.°Концеба, Савранський р-н, Одещина, Східне Поділля; Центральне Поділля).

Полька (блузка (блуза) – Терехівський р-н, Західне Поділля) – довгий верхній жіночий суконний одяг з відрізною спинкою та зборами, облямований чорним атласом або вельветом (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Польки – жіночий нагрудний одяг з рукавами з бавовняних тканин на ваті з підкладкою, донизу розширений, з відкладним коміром (Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля).

Порти (портки, поркениці, поркиниці, портаниці, портяниці) – чоловічий поясний одяг з домотканого полотна з вузькими холошнями (Поділля) (*гофровані портяниці* в доколінній частині ногавиць – Буковинське Поділля).

Постоли – 1) плетене взуття з товстої невідбіленої конопляної нитки (с. Некрасове, Вінницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля); 2) плетене взуття з молодої вербини чи липової м'язги (Поділля).

Постоли солом'яні – плетене взуття з соломи (носили поверх чобіт взимку – Поділля).

Пояс рушникаподібний, вишитий, з полотна – 1) як елемент весільного вбрання (Поділля); 2) вишитий весільний рушник у роля пояса, яким обперізували нареченого (Центральне Поділля).

Пояси – довгі широкі клітинчасті (в клітинку), смугасті (з поздовжніми або поперечними смугами), монохромні однотонні (одноколірні – переважно червоні чи зелені) або поліхромні з виразним орнаментальним малюнком геометричного або рослинного характеру (тканим або вишитим); бавовняні, вовняні та шовкові; переважно з китицями, кутасами, тороками (Поділля).

Пояси (поясини) вузькі, довгі вовняні – ткані з великими китицями, кутасами, тороками (*поясини* – с.°Бубнівка, Городоцький р-н, Центральне Поділля; Східне та Центральне Поділля).

Пояси «косо плетені» – червоного кольору з кутасами, шириною 9 см, виготовленні методом косоного плетіння, для підперізування поясного або верхнього одягу (південно-західні райони Вінниччини, Східне Поділля).

Пояси білі (рушники) – пояси, ткані з нефарбованих білих ниток та на кінцях мережані червоними й синіми нитками заповочі (поширені на Поділлі, понад Бугом).

Пояси почаївські – жіночі вузькі вовняні пояси червоного кольору з китицями (кутасами) для підперізування верхнього одягу (Вінниччина, Східне Поділля).

Пояси смугасті – чоловічі вовняні різнокольорові плетені пояси, шириною 19 см, для підперізування поясного або верхнього одягу, з кутасами (Вінниччина, Східне Поділля).

Пояси червоні – чоловічі вузькі довгі вовняні пояси з китицями для заповування верхнього одягу (Західне Поділля).

Пояси-рушники широкі – пояси, щедро декоровані тканим або вишитим орнаментом, використовувалися для підперізування нагрудного одягу, зокрема керсеток (Монастирищенський, Уманський і Христинівський райони Черкаської області, Східне Поділля).

Пражки – парубочі й чоловічі поясні прикраси у вигляді двох металевих половинок, зчеплених одна з одною як застіжки для шкіряних поясів (Поділля).

Р

Рантух (рантушина, рантушок) – головний убір заміжньої жінки білого кольору з тонкого домотканого або фабричного полотна з тканим або вишитим узором на кінцях (Західне, Східне та Центральне Поділля).

Рантух (рантушок) – платовий весільний головний убір білого кольору з домотканого полотна, як фата (Поділля; м. Борщів, Західне Поділля; сс. Левків і Соколівка, Крижопільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Репсова спідниця – поясний жіночий зшитий одяг з цупкої вовняної або бавовняної крамної тканини в дрібний рубчик (Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Рубелі – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді намиста з нанизаних монет (Вінниччина, Східне Поділля).

Рубок (рубочок) – крамна, купована намітка як жіночий рушникаподібний головний убір (с. Хомутиці, Калинівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Рубок (рубочок) – хустка, якою покривають молоду (с. Хоменки, Шаргородський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Румунки – зшиті жіночі черевики зі шкіри на шнурівках із короткими халявами та невисокими підборами (Терехівський і Тернопільський р-ни, Західне Поділля; Оратівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля; Старокостянтинівський р-н, Центральне Поділля; жіночі зимові румунки, всередині підшиті байкою – смт Меджибіж, Летичівський р-н, Центральне Поділля).

Рушник – 1) жіночий рушникаподібний головний убір тридільного поділу із тканим узором по всьому полю, край якого додатково декорувалися одно- чи різнокольоровим тканим орнаментом, вишивкою бісером або нитками (Буковинське Поділля); 2) жіночий рушникаподібний головний убір тридільного

поділу з тканим узором лиш на краях, які додатково ще оздоблювалися вишивкою бісером або кольоровими нитками (сс. Онут, Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Рушники – доповнення до одягу у вигляді вишитих прямокутних полотнищ, які використовувались нареченими як обереговий одяговий елемент на весіллі (для перев'язування рук нареченим – Поділля).

Рушник-перемітка – жіночий рушникоподібний головний убір тридільного поділу з тканим узором, вишивкою бісером, лелітками і нитками та бахромою на краях (сс. Горішні Ширівці, Горошівці й Задубрівка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Рясовані сорочки (гофровані або «рішені» сорочки) – натільні вироби з рясованими рукавами (з дрібними складками на всій площині рукавів) та іноді й рясованою нагрудною частиною сорочки.

С

Сак – довгий верхній одяг з чорного фабричного сукна на ваті, прямоспинного крою, трішки розширений донизу, з невеликим трапецієподібним загостреним коміром, вилогами, манжетами на рукавах, оздоблений декоративними швами на вилогах і манжетах (с. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Салби – 1) дівоча й жіноча нагрудна прикраса зі срібних монет, медальйонів або круглих бляшок, нашитих на тасьму або фетрову основу овальної чи трикутної форми (Буковинське та Західне Поділля); 2) дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді плетеної широкої з матового й прозорого бісеру та січки або скляних намистин більшого розміру ромбоподібної сітки зі сварговими мотивами, без основи та бісерними китичками по низу, на зав'язках (с. Жван, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Сардак – суконне півпальто коричневого, сірого або чорного кольорів тунікоподібного крою з невисоким коміром-стійкою, а з початку ХХ ст. – і з відкладним коміром (сс. Погорілівка, Чорний Потік, Заставнівський р-н та с. Пригородок, Хотинський р-н, Буковинське Поділля).

Сардак (сердак) – 1) довгий верхній одяг тунікоподібного крою з коричневого, сірого або чорного сукна з коміром-стійкою та боковими клиноподібними вставками, декорований вовняними шнурками (Буковинське Поділля; *сердак* – Хотинський р-н, Буковинське Поділля; *сардак, сердак* – с. Кривче, Борщівський р-н і с. Торське, Заліщицький р-н, Західне Поділля; 2) *сердак* – довгий верхній одяг тунікоподібного крою з чорно-сірого (рябенького) напіввовняного сукна без коміра (с. Горішня Вигнанка, Чортківський р-н, Західне Поділля).

Свита (свитка) – верхній суконний одяг нижче колін прямоспинного або приталеного крою із сукна брунатного, сивого або чорного кольору з коміром або вилогою (Буковинське, Західне, Східне та Центральне Поділля).

Сердак (сардак – Борщівський, Заліщицький і Чортківський р-ни, Західне Поділля) – верхній довгий зимовий халатоподібний чоловічий і жіночий одяг із домотканого сукна, прямоспинний та до низу з боків розширений клинами («вусами»), з коміром стійкою, оздоблений різнокольоровими шнурками (Поділля).

Сердаки – жіночий довгополий нагрудний одяг без рукавів з вовняного сукна, прямоспинного крою (Тернопільський р-н, Західне Поділля).

Сережки (серешки, сірежки, сірешки) – жіночі вушні прикраси зі срібла або світлого сплаву були прості за формою, а позолочені мали вигляд кілечка з кольоровим скельцем, кулькою, розеткою або півмісяцем, дівочі – ще й з підвісками (Поділля).

Сермяга (гунька, сукман) – верхній чоловічий одяг із темно-коричневого, рідше білого або сірого сукна приталеного крою зі стоячим коміром (Західне Поділля; *сермяга* – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Серпанок – 1) головний убір, яким покривали молоду поверх каптура, очіпка, чепця, виготовлений із тонкого прозорого домотканого полотна білого кольору; 2) фата (сmt Брацлав, с. Годіївка, Тростянецький р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Серпанок – обрядовий або святковий головний убір жінок похилого віку, ХІХ – початку ХХ ст., з розрідженого напівпрозорого полотна («серпанку») сіруватого кольору (Східне та Центральне Поділля).

Силянка (гердан, комір, комірець, силянка-комір, «сука», або «сучка» (с. Куча, Новоушицький р-н, Центральне Поділля) – дівоча й жіноча вузька нашійна бісерна прикраса у вигляді однодільного, дводільного або зубчастого коміра з геометричним або геометрично-рослинним орнаментом, стрічками-зав'язками та подекуди з монетами або підвісками-тороками (Поділля).

Силянка (силянка-комір) – 1) дівоча й жіноча широка нагрудна бісерна прикраса у вигляді однодільного коміра або кризи (Поділля); 2) дівоча й жіноча нагрудна прикраса з бісеру у вигляді неширокої стрічки з китичками, до кінців якої прикріплені мотузки у вигляді плетеної кіски (Центральне Поділля); 3) дівоча й жіноча нагрудна бісерна прикраса у вигляді вузької стрічки (Східне Поділля).

Сірійка – півпальто з сукна переважно різних відтінків сірого кольору, прямоспинного крою зі вставними клинцями з боків (*сірійка* коричнева з бічними «вусами»), декорована шнуром, – с. Пригородок, Хотинський р-н, Буковинське Поділля).

Сірійка (кафтан, кафтан-сірійка) – верхній довгий одяг класичної лінії крою з сукна різних відтінків сірого кольору, мало оздоблений (Буковинське Поділля).

Сіряк (сірак, сірячина (Чортківський р-н, Західне Поділля)) – верхній одяг, довжиною до колін або до середини колін з доморобного білого, темно-коричневого, сірого або чорного сукна, з широким відкладним коміром чи невеликим стоячим коміром, жіночий – відрізний у талії та рясований по низу (Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Сіточка – жіночий в'язаний головний убір шапкоподібного типу початку ХХ ст. (Східне та Центральне Поділля).

Скляне (дуге) намисто (бранзульєти, кулі, лускавки, надуванці, пацьорки) – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді однієї довгої або декількох коротших низок кольорового дутого скла (Поділля).

Скляне (недуге) або камінне намисто – дівоча й жіноча нагрудна прикраса з привізних різнобарвних скляних намистин, часто інкрустованих смальтою, емаллю, позолотою (Поділля).

Смальта – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді намиста зі смальти (кольорового непрозорого (заглушеного) скла) (Західне Поділля).

Смолянки – дівоча й жіноча нагрудна прикраса у вигляді низки коралів з глини (Західне Поділля).

Солом'яниці (солом'янки, або постолі солом'яні – Буковинське Поділля) – плетене взуття з соломи на дерев'яній підшві (Поділля).

Сорочка-полуботківка – чоловічий натільний виріб з плечовою кокеткою (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Сорочки до підточки – натільні вироби, котрі одягалися окремо від підточки (підточка, шилася у вигляді спідниці теж з полотна – сорочки з відрізною підточкою-спідницею або галькою (с. Вовківці, Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля; Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; с. Гораївка, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Сорочки до підточки, або короткополі, – натільні вироби, довжиною до пояса або стегон.

Сорочки з опліччям – натільні вироби з нагрудно-плечовою кокеткою (Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Сорочки з підплічкою – натільні вироби з нагрудно-плечовою кокеткою (с. Миколаївка, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Сорочки з підтичкою (підточкою, або до підтички, підточки) – натільні вироби з відрізним станом, склалися з двох частин: верхня частина (попоясниця, станок, чохлик) була з тонкого полотна, а нижня (підтичка, підточка, підтячка (пітячка), подолки) – з грубішого полотна (із метою економії та практичності, тому що підточка зношувалася швидше, ніж верх).

Спідниці «на брижах» (у дрібні «ряси» – Східне Поділля) – зшитий глухий поясний одяг у зборки (Поділля).

Спідниці «на фалдах» (в «ряси» – Східне Поділля) – зшитий глухий поясний одяг у складки (Поділля).

Спідниця шестиклінка – поясний жіночий зшитий одяг із шести пілок (Кривоозерський р-н, Миколаївська обл., Східне Поділля).

Сподні – чоловічий поясний одяг з домотканого полотна з вузькими ногами (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля; Чортківський р-н, Західне Поділля; Східне Поділля).

Станіки – жіночий короткополий нагрудний одяг без рукавів з оксамиту (Бучацький р-н, Західне Поділля; *станічки* – Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Станок (попоясниця, чохлик) – верхня частина жіночої сорочки з тонкого полотна.

Стоянець (стійка, комір-стійка) – стоячий комір у виробках.

Стрічки (лянти) – дівочі начільні ткани стрічки з нашитими квітами та листочками (Західне Поділля).

Стрічки-намушниці – дівочі начільні стрічки, прикрашені намистинами та золотим позументом (Західне Поділля).

«Суконі» (вовняні) штани – чоловічий поясний одяг з вовняного чи напіввовняного сукна (Хмельницький р-н, Центральне Поділля).

Т

Табівка (тобівка) – доповнення до одягу у вигляді святкової плоскої шкіряної торбини, оздобленої мідними бляшками (блендами або капсями) і тисненим узором (Буковинське та Західне Поділля).

Тайстра – 1) доповнення до одягу у вигляді буденної вовняної сумки через плече, зітканої узорною стрічкою (Буковинське Поділля; *дзьобанка, дзьобенка* – Західне Поділля; *дзьобня* – Заліщицький р-н, Західне Поділля); 2) доповнення до одягу у вигляді святкової або весільної вовняної сумки, оздобленої складним тканим узором та тканною орнаментованою крайкою, що пришивалась до неї з двох боків і зазвичай мала довгі тороки (Буковинське й Західне Поділля).

Талія – верхній жіночий одяг з домотканого сукна, довжиною нижче колін, приталеного крою, розширений донизу бічними клинами від талії або фалдами, з невеликим викладеним коміром, вилогами,

«манжетами» на рукавах та двома прорізними «кішеннями», декорований швами та оксамитом на комірці, вилогах і манжетах (с. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля).

Тасьма «щіточка» – оздоблювальний елемент у вигляді ворсяної щіточки на тканинній основі для поясного жіночого зшитого одягу.

Торба (торбина) – 1) доповнення до одягу у вигляді мішечка-сумки із пришитим з обох боків ручкою-поясом для носіння через плече (Східне та Центральне Поділля); 2) доповнення до одягу у вигляді буденної вовняної сумки через плече з дрібним малюнком з поперечними смугами, заповненими геометричним або рослинним орнаментом (Буковинське Поділля).

Трясениці – парубочі й чоловічі оздоби на солом'яні капелюхи у вигляді букетика з різнокольорового бісеру (Західне Поділля).

Тулуби – верхній зимовий хутрянний чоловічий і жіночий некритий (*нагольний*) одяг, довжиною до колін, відрізний у талії, з рясним низом у клини (Східне Поділля).

Тунікоподібні сорочки (сорочки вперекидку, перекидні, або перегинкові) – натільні вироби без плечових швів, кроєні в перекидку.

Турпан – жіночий хусткоподібний головний убір, зав'язаний у вигляді великої чорної чалми – «турпана» (південь Поділля).

Турпани (фартухи) – додатковий жіночий поясний одяг з тонкововняних хустин з китицями (Буковинське Поділля).

Туфлі – зшите жіноче й чоловіче взуття (Поділля).

У

Устілки (вустілки) – допоміжні види утеплення із соломи для ноги, які стелили всередину взуття (Поділля).

Ф

Фавори – штучні (зі стрічок) квіти з нашитими лелітками як прикраса до дівочих вінків, зокрема, весільних (Західне Поділля).

Фавори – штучні квіти зі стрічок та з нашитими лелітками як прикраса до парубочих і чоловічих капелюхів (Західне Поділля).

Фарбоване гусяче пір'я та квіти – прикраси, які дівчата занурювали в розплавлений віск і оздоблювали позолотою (шумихою), щоб вплітати у коси.

Фартухи (попередниці, хвартухи) – додатковий жіночий поясний одяг з вовняних, оксамитових, полотняних, шовкових та інших тканин (Поділля).

Фартухи «в зборочки» – додатковий жіночий поясний одяг з фабричної тканини (Вінниччина, Східне Поділля).

Фартухи-запаски (запаски-фартухи, або запаски) – додатковий жіночий поясний тканий вовняний одноярусний (Поділля) та двоярусний (з тороками вгорі й внизу, носилися вперекидку – Західне Поділля) одяг.

Фати (фоти, фоти з фустами) – незшитий жіночий розпашний тип поясного одягу, тканий з тонкововняної чорної тканини з фіолетовими широкими та білими вузькими смугами по низу й з одного боку, а також з тороками внизу (Буковинське Поділля; Борщівський р-н, Західне Поділля).

Фес (фис) – жіночий головний убір у вигляді маленької шапочки на жорсткій основі (картонному каркасі), обтягнутої червоною вовняною тканиною, під яку ховали волосся (Буковинське Поділля; *фес* або *кирпа* – с. Веренчанка, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Фраки – чоловічий нагрудний одяг з рукавами (с. Ямпільчик, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля).

Френзлі – дівочі й жіночі нагрудні прикраси у вигляді широкої ажурної бісерної силаньки, що завершувалася по низу петельками – *френзликами* (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Френчі – чоловічий нагрудний одяг з рукавами (Східне Поділля).

Фусты – додатковий жіночий поясний одяг у вигляді набивних шалей з бахромою, які склалися вчетверо та підтикалися під пояс до фоти (Буковинське Поділля).

Х

Хвостач – гердан як бісерна прикраса до дівочого головного убору – капелюшиння (с. Чуньків, Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Хлоп'янки (хлопнянки) – сорочки без плечових швів та обов'язково з прямими рукавами, які побутовали з початку ХХ ст. (Буковинське та Західне Поділля).

Ходаки з невичиненої шкіри – стягнене (стягнуте) взуття (Поділля).

Холошні (холоші) – рукави сорочки або ногавиці штанів.

Холошні (холоші) – чоловічий поясний одяг з білого напівсукна або сукна (Західне Поділля; Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Хрестики – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді натільних або оздоблювальних хрестоподібних виробів з металу чи дерева (Поділля).

Хрестики (дерев'яні або металеві): 1) *хрести-натільники (натільні чи тільники)* – дівочі й жіночі нагрудні прикраси у вигляді невеликих хрестиків, що носили лише на тілі (Поділля); 2) *оздоблювальні хрести* – дівочі й жіночі нагрудні прикраси у вигляді хрестів різних розмірів, котрі носили поверх убрання як центральний предмет комплексу прикрас (один хрест окремо – у ХІХ – на початку ХХ ст. на Поділлі носили гладкі дерев'яні хрестики, фарбовані білою або жовтою фарбою на широких шовкових стрічках), або як додатковий елемент у вигляді намиста (згарди (згарди) з металевих хрестиків) чи в складі іншого намиста (згардочки з бісеру та хрестиків (Буковинське Поділля), корали (коралі) з одним чи декількома хрестиками (Поділля) тощо).

Хрестики (натільні хрестики) на стрічках – парубочі й чоловічі нагрудні прикраси (Поділля; хрестик на чорній «поля тичці» (вузькій стрічці) – с. Колодіївка, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Хрестики натільні на стрічках чи мотузочках – парубочі й чоловічі нашійні прикраси (Поділля).

Хустина – доповнення до одягу у вигляді обрядової хустини червоного кольору, яку наречена перегинала нареченому через крайку до правого боку (с. Колодіївка, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Хустини (хустки) – парубочі нашійні прикраси у вигляді квадратних шматків шовкової тканини, які пов'язували на шию нареченим (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля).

Хустка (платок, хуста, хустина, хустинка, хустиночка, хусточка, фуска, фустинка, фустка, фусточка) – жіночий головний убір у вигляді білого або кольорового квадратного (прямокутного) шматка полотна, бавовняної, вовняної чи шовкової тканини (з вишивкою або без, з тороками (китицями, кутасами, френзелями) або без, з геометричним чи рослинним узором або без візерунків, однотонна) чи в'язаного виробу (Поділля).

Хустка «огірочки» – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини з тороками, квітковим орнаментом та мотивом «огірки» як різновид тернової хустки (Любарський р-н, Житомирська обл.; *тернова хустка* – Вінницький р-н, Східне Поділля).

Хустка американка – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини з рослинно-геометричним узором, блискучою ниткою смугами по всьому полю та тороками (Поділля).

Хустка бавовняна – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка бавовняної тканини переважно з квітковим узором та тороками (Поділля; *бавовняна хустка* 83×83 см, зі світлим тлом і квітковим узором – с. Тернова, Дунаєвський р-н, Центральне Поділля; *бавовняна хустка* 82×82 см, темно-коричневого кольору, вишита шовком на одному з кутів, з тороками – с. Прилужне, Лeticівський р-н, Центральне Поділля).

Хустка байкова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка байкової тканини, найчастіше з тороками (Поділля).

Хустка баранкова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини переважно з френзелями (Західне Поділля; *баранкова хустка* чорна з френзелями – с. Деренівка, Тербовлянський р-н, Західне Поділля).

Хустка барашкова з кутасами (бомбалами – Східне Поділля) – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка тканини з верблюжої вовни, оздоблена рослинним узором по краях і тороками (Поділля; *барашкова хустка* 165×152 см, зі скрученими завитками чорної вовни по полю з коричнево-фіолетовим узором і тороками – с. Ставниця, Лeticівський р-н, Центральне Поділля).

Хустка вибійчана з бавовни – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини (Поділля).

Хустка вовняна, вишита, з китицями – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини (Поділля; темно-коричнева з китицями, один кут якої вишитий квітами з листям зеленими та коричневими нитками – с. Шершинці, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля).

Хустка волошкова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини (Східне Поділля; червоно-чорна вовняна з візерунком «волошкове поле» – с. Сосонка, Вінницький р-н, Східне Поділля).

Хустка з полуницями – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини з мотивами квітів і полуниць та френзелями (Поділля; місцева назва *хустка «з шишками»* – с. Токи, Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Хустка кашемірова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини однотонної або з орнаментом і тороками (Поділля; чорного кольору з червоними й синіми квітами із зеленим листям та чорними шовковими френзелями – с. Шершенівка, Борщівський р-н, Західне Поділля; з тонкорунної вовни чорного кольору з тороками – с. Слобідка, Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Хустка маланкова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка тканини з тороками (Східне Поділля; *маланкова* одноколірна з тороками, с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Хустка маланкова бронзова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка фабричної тканини з шовковими (бронзовими) тороками (Східне Поділля; *маланкова бронзова* – с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Хустка мушлінка – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини з рослинним узором (Східне та Центральне Поділля; *мушлінка*, або *тернавка* – фабрична квітчаста хустка, с. Якимівка, Оратівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Хустка на штири (чотири) боки (дні) (або *штириднева*) – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка фабричної вовняної (тернова) тканини, тло якої поділене на чотири різнокольорові частини, з квітковим візерунком і мотивом «огірки» (с. Гущинці, Калинівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Хустка немирівська – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка фабричної вовняної або шовкової тканини (Східне Поділля; однотонна хустка коричневого кольору з шовковими плетеними китицями – с. Йосипівка, Савранський р-н, Одеська обл., Східне Поділля).

Хустка оксамитова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка оксамитової тканини (Поділля).

Хустка плісова з тороками – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка бавовняної тканини (Східне Поділля; *хустка плісова* коричневого кольору, з вибитими букетиками квітів світлішого тону – с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська обл., Східне Поділля).

Хустка полотняна клітчаста – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка домотканого полотна (Поділля; 67×72 см, домоткана з білих, червоних і чорних конопляних ниток – с. Шелестяни, Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Хустка ріпсова з тороками – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка фабричної тканини (Поділля; *хустка ріпсова* у різнокольорові однотонні й орнаментовані смуги – Тульчинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Хустка ряба – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка полотняної тканини в клітинку (Поділля; *хустка ряба* 54×54 см, клітчаста домоткана полотняна з фабричних білих і чорних ниток – сс. Песець і Шелестяни, Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Хустка саржева набивна – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка тканини саржевого переплетіння з тороками і квітковим орнаментом (Поділля; *хустка саржева* 142×136 см, з тороками в 15 см – Літинський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Хустка стоклетка (стоклітка, столітка) – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка домотканої вовняної тканини з тороками (Поділля; клітчаста вовняна хустка 159×159 см, з різнокольоровими клітинками на чорному тлі та з тороками – с. Голосків, Летичівський р-н, Центральне Поділля).

Хустка тернова вовняна – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини з тороками і квітковим орнаментом по краях та часто з блискучими смугами по всьому тлі (Поділля; *тернова хустка* 155×155 см, вишневе тло якої оздоблене блискучими смугами, тороки (15 см) – Погребищенський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; *тернова хустка*, зеленого кольору – Вінницький р-н, Східне Поділля).

Хустка ткана (домоткана) – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка домотканої тканини (Поділля).

Хустка турецька – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка вовняної тканини з квітковим або рослинно-геометричним узором і тороками (Поділля).

Хустка у смужки з китицями – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка фабричної вовняної тканини в смужку (хустка польського виробництва – с. Глинськ, Немирівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля).

Хустка шалянова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка тонкої вовняної тканини «шалянівки» (с. Шляхтинці, Тернопільський р-н) або «шалюнова» хустка (Борщівський р-н, Західне Поділля).

Хустка шовкова – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка шовкової тканини з рослинним узором, ажурною сіткою та тороками (хустка шовкова 70×70 см, світло-кремового кольору – Центральне Поділля; Західне Поділля).

Хустка штапельна – жіночий головний убір у вигляді квадратного (прямокутного) шматка штапельної тканини (хустка чорна з френзелями – Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; Поділля).

Хустки – 1) дівочий хусткоподібний убір, який пов'язували на голову вінкоподібно, щоб маківка була відкрита; 2) убори, які дівчата в холодну пору року носили поперек вінків.

Цимблики – дівочі й жіночі ажурні нагрудні прикраси з прозорого склярусу у вигляді півмісяця (Заставнівський р-н, Буковинське Поділля).

Ц

Цісарська (рясована) спідниця – поясний жіночий зшитий одяг з трьох прямих пілок з тонкововняної тканини темно-синього кольору в білі смужки, зібраних, крім передньої пілки, в дрібні складки, а по низу оздоблених тасьмою «*ціточка*» (Підволочиський р-н, Західне Поділля; Волочиський р-н, Центральне Поділля).

Цятки – 1) нагрудна прикраса у вигляді венеціанського намиста, яке носили жінки Буковинського Поділля; 2) дівоча й жіноча нагрудна бісерна прикраса (Буковинське Поділля);

Цятки – дівоча й жіноча нашійна прикраса у вигляді венеціанського намиста (Буковинське Поділля).

Ч

Чекмінь (чекман, чекмен) – верхній чоловічий одяг з домотканого сукна, довжиною нижче колін, з викладеним коміром (Східне та Центральне Поділля).

Чемерка (чимарка, чимерка) – 1) верхній одяг з відрізним станом навкруги, довжиною нижче колін, з викладеним або стоячим коміром (Східне та Центральне Поділля; 2) *чемерка* – верхній одяг з темно-коричневого сукна, вільного крою, розширений донизу бічними клинцями, з викладеним невеликим круглим коміром (м. Кам'янець-Подільський, Центральне Поділля).

Чепраги – парубочі й чоловічі поясні прикраси у вигляді двох металевих половинок, зчеплених одна з одною як застібки для шкіряних чересів (Буковинське Поділля).

Черевіки (черевички) – 1) зшите жіноче взуття зі шкіри на шнурівках, оздоблене аплікацією з кольорової шкіри, вишитими й тисненими орнаментами, перфорацією, дерев'яними гвіздочками (кілочками) на підшві й металевими підковами (Поділля); 2) *черевіки* – зшите чоловіче взуття зі шкіри на шнурівках (початку ХХ ст., Західне Поділля).

Череси – широкі шкіряні пояси на металевих застібках, з металевими цвяшками, тисненим орнаментом та орнаментом, сплетеним за допомогою шкіряного шнура (Буковинське й південь Західного Поділля; траплялися іноді й на півдні Центрального Поділля).

Чільце – дівочий головний убір у вигляді стрічки з оздобами, який прикріплювали над чолом (Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; *чільце з металевими прикрасами* – Буковинське Поділля).

Чобітки (чобіточки) – жіноче зшите взуття зі шкіри, що прикриває стопу та гомілку (Поділля).

Чоботи – зшите взуття зі шкіри, що прикриває стопу та гомілку, часто оздоблене аплікацією з кольорової шкіри, вишитими й тисненими орнаментами, перфорацією, декоративними строчками, шкіряними китицями, дерев'яними гвіздочками (кілочками) на підшві й металевими підковами (за способом виготовлення та оздоблення: *валковані*, «*восьмигранки*», *гвоздьові*, *до перевзування*, *писані*, *підшивані*, *рисовані (рісовані)* – чоботи з халявами, які склалися з шести-восьми рядів поперечних складок); за кольором: жовті (*жовтинці*), зелені (*зеленинці*), коричневі, руді, червоні (*червонинці*), чорні, чорно-жовті (*чорнобривці*) (Поділля).

Чоботи «берлячі» – зшите взуття зі шкіри, що прикриває стопу та гомілку, утеплене хутром (Поділля).

Чоботи боксові – зшите взуття з м'якої хромової шкіри, що прикриває стопу та гомілку (Поділля).

Чоботи дерев'яники (диривяники) – зшите взуття зі шкіри, що прикриває стопу та гомілку на дерев'яній підшві (Вінниччина, Східне Поділля).

Чоботи рантові (чижми з лубами) – чоловічі зшите взуття зі шкіри, що прикриває стопу та гомілку з твердими халявами (Буковинське Поділля).

Чоботи сап'янци (саф'янові) – святкове зшите взуття, що прикриває стопу та гомілку з особливої м'якої шкіри сап'яну жовтого, зеленого або червоного кольорів (Поділля; «*сап'янци на рипах*» – Східне Поділля).

Чоботи хромові – зшите взуття з м'якої хромової шкіри, що прикриває стопу та гомілку (Поділля).

Чоботи чорнобривці – зшите взуття зі шкіри, що прикриває стопу та гомілку з жовтими халявами й чорними передками (Поділля).

Чоботи шканові – зшите взуття з кінської шкіри, що прикриває стопу та гомілку (Поділля).

Чоботи юхтові – зшите взуття з товстішої юхтової шкіри, що прикриває стопу та гомілку (Поділля).

Чохли – манжети на рукавах у сорочках (рукава зібрані «*в чохлах*» або «*в зморіку*»).

Чугай – верхній теплий суконний одяг зі зборами на спині (Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н, с. Вахнівці й с. Слобідка, Новоушицький р-н, Центральне Поділля; Поділля).

Чугайна (чугайнка) – верхній одяг з домотканого або фабричного сукна, з викладеним коміром з підрізними та призбираними бочками (з прохідкою) (с. Потуш, Тиврівський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; с. Носківці, Жмеринський р-н, Вінниччина, Східне Поділля; с. Саражинка, Балтський р-н, Одеська

обл., Східне Поділля; Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля; с. Зелені Курилівці, Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Чуганина – верхній суконний жіночий одяг прямоспинного крою, з відкладним коміром і зашитими рукавами (використовувалися замість торбинок), який носили в накидку (Віньковецький р-н, Центральне Поділля).

Чужка – жіночий верхній суконний одяг зі зборами на спині, оздоблений кольоровими вовняними нитками (Поділля).

Чушка – верхній короткий жіночий одяг з доморобного брунатного сукна, приталеного крою з вузькими рукавами, без коміра (Західне Поділля).

Чушка – жіночий верхній суконний одяг трапецієподібного силуету, без коміра (Східне та Центральне Поділля).

Ш

Шаленівка (*шалінова спідниця, шаленівка, шеланова* або *квітчаста спідниця*) – поясний жіночий зшитий одяг з вибіячаного домотканого полотна чи фабричної вовняної тканини з рослинним орнаментом (Теребовлянський і Тернопільський р-ни, Західне Поділля).

Шапка барашкова – чоловічий і парубоцький головний убір із сивих або чорних смушків овчини (Східне та Центральне Поділля).

Шапка з бобрами – чоловічий і парубоцький головний убір, опушений хутром бобра (Східне та Центральне Поділля).

Шапка з червоного або синього сукна з лисячими хвостами – чоловічий і парубоцький головний убір, викладений всередині шкірою та обшитий довкола хутром з лисячих хвостів (Поділля).

Шапка заяча – чоловічий і парубоцький головні убори з заячого хутра, як ознака бідності (Поділля).

Шапка козацька – чоловічий і парубоцький головний убір з видри (*шапка-кабардинка*) або з кошлатої вовни (*бурка-вільчура*) (Східне Поділля).

Шапка конічна – чоловічий і парубоцький головний шапкоподібний убір конічної або стіжкової форми із сірого чи чорного овечого смушку, підбитий всередині дешевим хутром (Східне та Центральне Поділля).

Шапка на завісах – чоловічий і парубоцький зимовий високий головний убір циліндричної форми з чорного (або сірого) смушку, з суконним (синім чи зеленим) верхом, з розрізом позаду або збоку, який стягувався пришитими стрічками (на Західному Поділлі – червоними чи синіми; на Поділлі – червоними).

Шапка округлої форми – чоловічий головний убір з суконним верхом та хутряним бортом, який носили літні чоловіки (Буковинське Поділля).

Шапка сива (*сіра*) – 1) чоловічий і парубоцький головний убір, виготовлений із хутра сірих молодих баранців (Східне та Центральне Поділля); 2) *шапка баранкова сіра* – чоловічий і парубоцький високий головний убір конусоподібної форми з заокругленим верхом, з хутра сірих молодих ягнят, з середини підшитий хутром темного кольору (с. Голотки, Підволочиський р-н, Західне Поділля).

Шапка смушкова – чоловічий і парубоцький високий головний убір чорного (зрідка сивого) кольорів (чоловіча – вища, парубоцька – нижча), із суконним темним (коричневого, чорного, рідше блакитного або вишневого кольорів) верхом (Західне Поділля).

Шапка стовбата – чоловічий і парубоцький високий зимовий головний убір з баранячого хутра, із заокругленим дном або сферична кучма (Східне та Центральне Поділля).

Шапка чорна бараняча – чоловічий і парубоцький головний убір конусоподібної форми зі стоячим чи загнутим всередину верхом (чорна шапка, викладена всередині жовтою телячою шкірою – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля).

Шапка-кримка – чоловічий і парубоцький головний убір круглої форми зі смушку (Східне та Центральне Поділля).

Шапки (*шапчини* – с. Дерев'яни, Кам'янець-Подільський р-н, Центральне Поділля) – чоловічі й парубоцькі головні убори, котрі різнилися формою та матеріалом (на відміну від чоловічих парубоцькі шапки були не чорних, а сивих кольорів та носилися заломленими набік або назад; шапки наречених оздоблювали весільними вінками з барвінку та живих чи штучних квітів, які чіпляли збоку або накладали зверху на головний виріб) (Поділля).

Шапочка (*капелюшок, каптур*) – 1) дівочий весільний вінкоподібний убір у вигляді оксамитової шапочки, оздобленої низками коралів і рядками дрібних квітів із різних матеріалів, з букетом квітів на потилиці, шовковими стрічками позаду та золоченим вінком із барвінку над чолом (Західне Поділля); 2) дівочий весільний вінкоподібний убір у вигляді оксамитової шапочки (каптура), суцільно розшитої рядами бісерних стрічок – «*силяннок*», кольорових намистин і дрібних штучних паперових квітів, з кольоровими й орнаментованими стрічками позаду, букетом штучних квітів на потилиці та «*кучерями*» з фарбованого качиноного або павиноного пір'я біля вух (Гусятинський р-н, Західне Поділля).

Шарафан – поясний жіночий зшитий одяг у вигляді плаття без рукавів приталеного крою, з відрізною й призбираною у зборки талією, стягнутою тонким пояском, з глибоким розрізом до пояса на також

призбираній спинці, з декоративними оксамитовими смугами спереду й по низу, зодягався на традиційну сорочку (Кодимський р-н, Одещина, Східне Поділля).

Шаровари – матнисті полотняні чоловічі штани (Східне Поділля; *шаравари* сині – с. Гуків, Чемеровецький р-н, Центральне Поділля).

Шелести (бубонці) – дівоча й жіноча нагрудна металева прикраса у вигляді однієї або кількох низок круглих пустотілих дзвіночків з отворами «*колокілець*», розділених між собою перелижками (Буковинське Поділля).

Шервети – доповнення до одягу у вигляді невеликих обрядових вишитих хусточок, які тримають у руках (Вінниччина, Східне Поділля).

Ширинки (ширінки) – доповнення до одягу у вигляді обрядових полотняних квадратних (рідше – прямокутних) хустинок, вишитих переважно на кутах бісером, нитками, лелітками та з китицями на усіх чи одному з кутів, які використовувались як складова частина весільного або святкового костюма дівчат і юнаків (ширінки тримали за один кут у руках чи закладали за пояс – Буковинське Поділля).

Шкіряні постолы – стягнене (стягнуте) взуття (Поділля); *морщениці* – вид постолів, декорованих металевими каплями (Буковинське Поділля), *морщенці* (Східне та Центральне Поділля), або *капці* (Буковинське Поділля).

Шкіряні пояси – вузькі пояси, оздоблені мідними бляшками та пряжкою, яка застібалась ззаду (Буковинське Поділля).

Шкіряні реміні (ремінці) – вузькі пояси з мідною пряжкою (Поділля).

Шлейник – дівоча нашийна прикраса у вигляді смужки з чорного оксамиту, оздобленого геометричним орнаментом різнокольоровим бісером (с. Загінці, Деражнянський р-н, Центральне Поділля).

Шличок – чоловічий головний убір у вигляді шапки (Східне та Центральне Поділля).

Шлюбні («шлюбні») сорочки – весільні вишиті натільні вироби (с. Боришківці, Борщівський р-н, Західне Поділля).

Шнурок – плетена мотузочка для стягування й зав'язування горловини сорочок, яка закінчувалася найчастіше китичками.

Штани «до очкура» – чоловічий поясний одяг на поясі, який стягується вузьким конопляним або лляним крученим чи плетеним шнуром (Поділля).

Штани «до паска» – чоловічий поясний одяг з ремінем (Поділля).

Штани «матнисті» – чоловічий поясний одяг з широкими холошнями та матнею (Східне та Центральне Поділля).

Штани «радовляні» – чоловічий поясний одяг з цупкої домотканої або крамної тканини (Вінниччина, Східне Поділля).

Штани «рісовані» (гармонійки, рисовані, рясовані) – чоловічий поясний одяг з гофрованою доколінною частиною холошів (Західне Поділля).

Штани вибиванки – чоловічий поясний одяг з вибитого полотна, з вузькими ногами (Поділля).

Ю

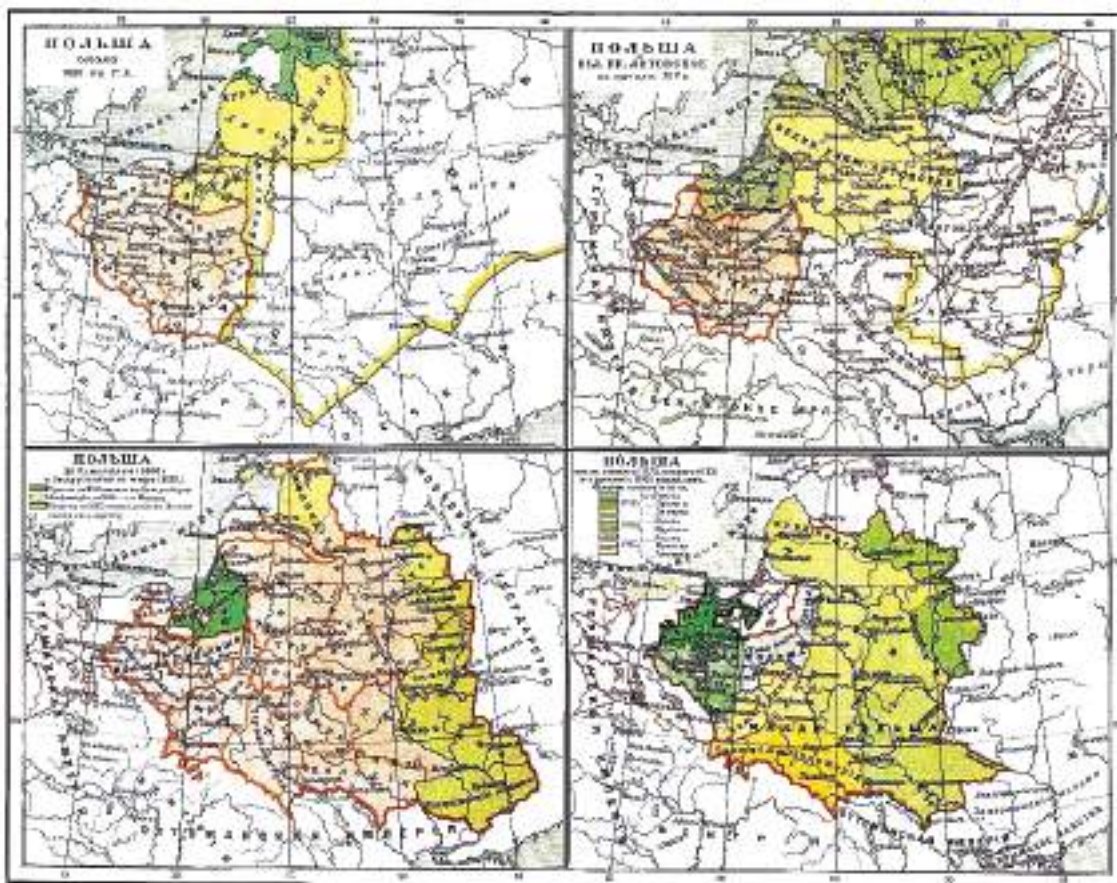
Юбка – поясний жіночий зшитий одяг з домотканої, у кольорову клітинку, тканини (Красилівський р-н, Центральне Поділля), або з крамної кашемірової тканини (Віньковецький р-н, Центральне Поділля) в складки чи з сатинової тканини в зборки (Новоушицький р-н, Центральне Поділля).

Юпка – поясний жіночий зшитий одяг з крамної в кольорову клітинку тканини (Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля).

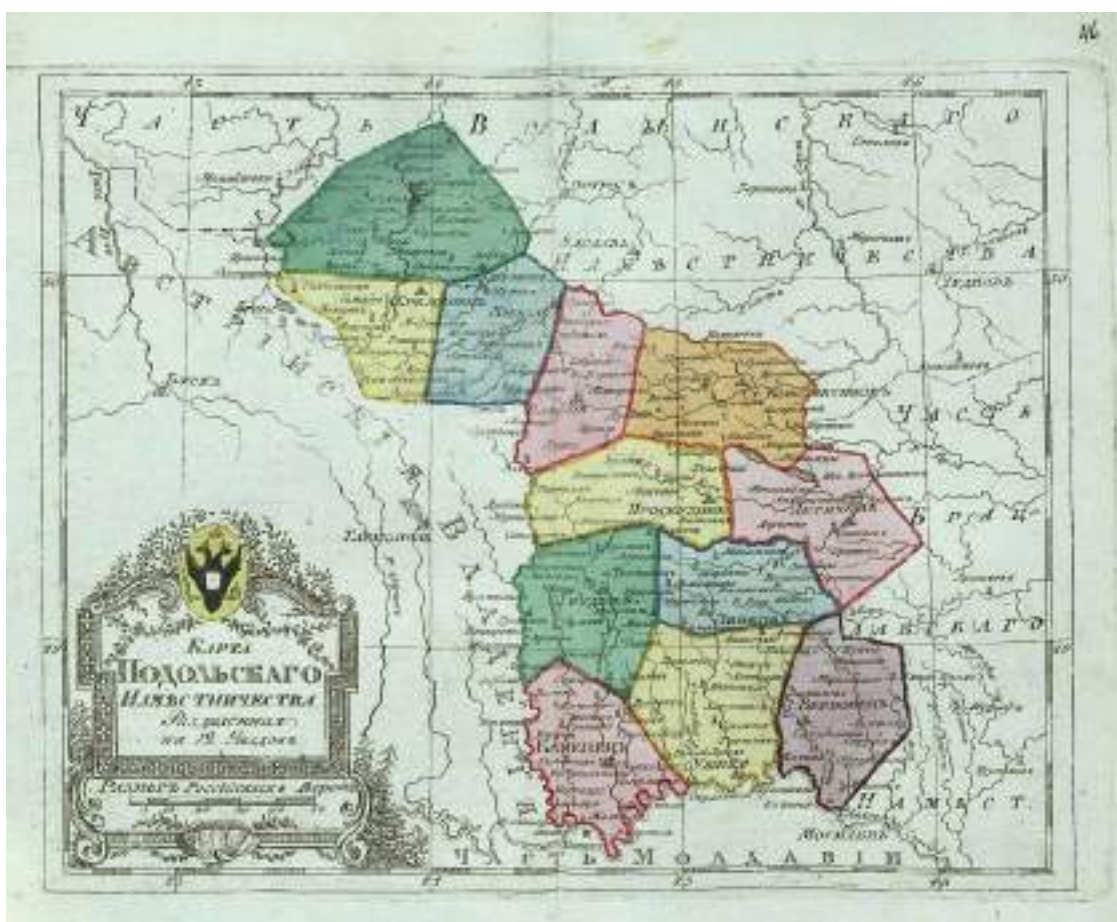
Юпка (біла свитка, кафтан, «приятелька») – верхній жіночий одяг середньої довжини з домотканого білого полотна, з відрізною по талії спинкою, призбираним у складки низом та коміром стійкою (Тернопільський р-н, Західне Поділля).

ПОДІЛЛЯ НА ІСТОРИЧНИХ ТА ЕТНОГРАФІЧНИХ КАРТАХ

1. Подільські землі в 1000–1795 рр. на історичних картах Польщі [325]

2. Подільське намісництво 1793–1796 рр. на атласі Російської імперії [485]

5. Історико-географічна карта України [324]

6. Історико-етнографічна карта України [210]

КАРТИ-СХЕМИ ПОБУТУВАННЯ ХАРАКТЕРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОДІЛЬСЬКИХ ОДЯГОВИХ АНСАМБЛІВ

1. Карта-схема побутування подільського натільного одягу

Жіночий натільний одяг		Чоловічий натільний одяг
<ul style="list-style-type: none"> 1 Поділені сорочки 2 Сорочки з підгачкою 3 Сорочки до підгачки 	<ul style="list-style-type: none"> 1 Сорочки без плечових швів (тунікоподібні) 2 Сорочки з плечовими вставками (уставкою) 3 Сорочки з судінокраним рукавом (бесуставкові) 4 Сорочки з нагрудно-плечовими комірцями (геслями) 5 Сорочки-футули 	<ul style="list-style-type: none"> 1 Сорочки без плечових швів (тунікоподібні) 2 Сорочки з плечовими вставками (уставкою) 3 Сорочки з нагрудно-плечовими комірцями (геслями)

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

2. Карта-схема побутування подільського поясного одягу

<p> Жіночий зшитий суцільний повсякденний одяг</p>			<p> Жіночий мезшитий або частково зшитий розпашаний повсякденний одяг:</p>		
1 бурка	9 літник	17 спідниця шестиклинка	1 горбатки	6 плахти	
2 вибілка	10 мушестрова або мушестрова спідниця	18 репсова спідниця	2 гуні (гуньки)	7 фати (фоти)	
3 галька	11 пікова спідниця	19 шаленіака	3 кагранці		
4 гранатова спідниця	12 рисована спідниця або цісарська	20 шарафан	4 обгортки		
5 гунька	13 спідниця в "риси"	21 юбка	5 оплели		
6 думка	14 спідниця полотняна	22 юпка			
7 мальованка	15 спідниця у рубчики				
8 друкованка	16 спідниця у дрібні "риси"				
			<p> Жіночий мезшитий повсякденний одяг</p>		
			<p>1 одно- та двоплатові запаски</p>		

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

 Додатковий жіночий повсякденний одяг	 Чоловічий повсякденний одяг			
1 фартух-запаски	1 вишайкові штани або штани з каймою	5 "роздольні" штани	9 шаровари	13 "суконі" або вовняні штани
2 фартух (попередній)	2 ганчі полопняні	6 "рисовні" штани	10 штани вибивані	14 владани
3 натуральний фартух	3 гайдакери	7 сподні	11 ганчі з вовняного сукна	
4 вовняні хустки	4 порти	8 вовняні полопняні	12 хустовані суконні	

3. Карта-схема побутування подільського плечового одягу

Жіночий нагрудний одяг без рукавів			Чоловічий нагрудний одяг без рукавів	
1 байбарани	8 жилетки	15 кілгари	1 безрукавки	8 кептарі
2 безрукавки	9 купани	16 кирсетки	2 безрукавки-нагрудники	9 кептарці
3 безрукавки-нагрудники	10 камізельки	17 кожушки	3 брусляки	10 кіттары
4 безрукавки "плічки"	11 катанки	18 лейбьки	4 брусляки	11 кожушки
5 брусляки	12 кафтани	19 мітани	5 бунди	12 лейбьки
6 бунди	13 кептарі	20 сердаки	6 жилеток	13 мітани
7 горсетки	14 кептарці	21 станыки	7 камізельки	

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

 Жіночий нагрудний одяг з рукавами			 Чоловічий нагрудний одяг з рукавами	
1	2	3	4	5
4	5	6	7	8
7	8	9	10	

4. Карта-схема побутування подільського верхнього одягу

Осінньо-весняний верхній одяг

1-6 Плещоподібний або плещовий верхній одяг

- 1 буца
- 2 катанка
- 3 гулька
- 4 бурка
- 5 мамта
- 6 опанча

7-25 Довгий верхній одяг із сукна

- 7 блйбаран
- 8 бурнус
- 9 жулан
- 10 капота
- 11 нафтан
- 12 кунтуш
- 13 полька
- 14 пещак
- 15 сардак
- 16 свмта
- 17 срійка
- 18 чешміль
- 19 чемерка
- 20 сїряк
- 21 чугайна
- 22 чугай
- 23 чуланіна
- 24 чушка
- 25 чушка

26-33 Короткий верхній одяг із сукна

- 26 катанка
- 27 куртина
- 28 петена
- 29 сардак
- 30 сермега
- 31 срійка
- 32 сїряк
- 33 чушка

34-42 Верхній одяг з волотня чи льнової тканини

- 34 жулан
- 35 кабат
- 36 каттан
- 37 капота
- 38 катанка
- 39 плакта
- 40 платонька
- 41 полька
- 42 ютка

Зимовий суконний плещоподібний

- 1 буца
- 2 гуля
- 3 мамта
- 4 сардак

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

Зимовий хутряний верхній одяг

1-2 Кожухи довгі	3-5 Кожухи середньої довжини	6-12 Кожухи правостванкі короткі	13-14 Кожухи довжиною до колін, кріплі тативим фабричним ґудзикам або петлицями
1 не кріплі правостванного крою	3 кожухами	6 бунди	10 кожухами (зупи кожухами)
2 не кріплі з відірваною талією	4 краванні	7 кептарі рукаві	11 кожухами (кожухами)
	5 тубуби	8 кожухами	12 міткани (міткани)
		9 кожухами	13 бевали (бевалими)
			14 кунтузи

5. Карта-схема побутування подільських поясів

<p>Вишиті вузькі та вишиті або ткані рушникоподібні полотняні пояси</p> <ul style="list-style-type: none"> 1 білі пояси (рушники) 2 вишитий рушникоподібний пояс 3 широкі пояси-рушники 4 вишиті вузькі полотняні (шовкові) пояси 	<p>Плетені або кручені пояси</p> <ul style="list-style-type: none"> 1 країки вузькі вовняні плетені, коротші ніж пояси 2 китайки 3 помпівські 4 пояси червоні 5 пояси смугасті 6 пояси "косоплетені" 7 шнурки вузькі конопляні або льняні кручені чи плетені 8 перевесло
<p>Ткані пояси</p> <ul style="list-style-type: none"> 1 блор (белок, баярок) 2 країка 3 крайочка 4 пояси вузькі, довгі вовняні 5 калмайкові 6 пояси широкі 7 країки 8 кушачки 9 пояси широкі, довгі вовняні 	<p>Шкіряні пояси (саморобні або фабричні)</p> <ul style="list-style-type: none"> 1 вузькі шкіряні пояси 2 шкіряні ремні (ремніці) 3 широкі шкіряні пояси (череси)

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

 Добrotивний мішочний повсякденний одяг	 Чоловічий повсякденний одяг			
 1 фартухи-запаски	 1 китайкові штани або атлани з китайки	 5 "радощівні" штани	 9 шаровари	 13 "суцільні" або повністю атлани
 2 фартухи (попереду)	 2 ганчі полотняні	 6 "рисовані" атлани	 10 штани вишиванки	 14 медянки
 3 натуральний фартух	 3 гайдаквери	 7 слодні	 11 ганчі з вовняного суцільного	
 4 вовняні кутки	 4 порти	 8 вовняні полотняні	 12 ховані суцільні	

6. Карта-схема побутування подільського взуття

<p>Взуття, що прикриває ногу</p> <p>1 видобане взуття 3 стягнене (стягнуте) взуття</p> <p>2 плотене взуття 4 захите взуття</p>	
<p>Різнорамітні допоміжні види утеплення та захисту ноги</p> <p>1 ошчі 2 панчохи</p> <p>3 устілки (вустілки) зі соломки для взуття</p>	
<p>Взуття, що прикриває стопу та гомілку</p> <p>1 валісне взуття 2 щитне взуття</p>	

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

7. Карта-схема побутування подільських жіночих та чоловічих головних уборів

Жіночі головні убори				
Обручоловні убори	Платові або рушничоловні убори	Хустки		
1 ланок (ланка)	4 нафрами	12 базована хустка	19 мушкетна	26 тернова вовняна хустка
2 нибанка	5 пареміца	13 баранова хустка	20 гілок шажковий	27 хустка на шпирі дні
3 кочка	6 ронгук	14 барацькова хустка	21 плевкова хустка	28 шаленова хустка
Хустячоловні убори	7 рубан	15 олошкова хустка	22 ріпсова хустка	29 цаскова хустка
10 платина	8 рушник	16 нащипрова хустка	23 роба хустка	30 шталельна хустка
11 турбан	9 серпанок	17 кліпчата повогонна хустка	24 сарієва хустка нобізна	
		18 моланкова хустка	25 слошкіта	
		Шляпачоловні убори		
		31 каттур	33 кива	35 стома
		32 верга	34 ошан (ошанка)	36 фес (фес)
				Чоловічі головні убори
				Капелюхи
				Капелюхи соломіні
				1 парубочий соломіні капелюх з пердинями, павинни пір'ям і дорезальцями
				2 парубочий соломіні капелюх з гарасанками і ованюю або з пердинями
				3 кресані

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

Чоловічі головні убори		Шляпки			
Капелюхи		7	12	17	22
Капелюхи сухоїм, лосостім та фетрові		8	13	18	23
4 габелі		9	14	19	
5 повстий парубочий капелюх		10	15	20	
6 Фетровий парубочий капелюх з стрічками, пір'ям, ескімом, дорозмацями ("натікани")		11	16	21	

8. Карта-схема побутування подільських дівочих головних уборів

Дівочі головні убори

7-13 Вінок (зазвичай) на вінок-шпурі			14-34 Вінок/обруч/головні убори у вигляді			
Вінок (зазвичай) вінок	Плетені (сплетені) вінок	Діагі (зазвичай) вінок	Стрічки	Обруч	Цилиндри	Шоломки
1 "білий" весільний вінок	4 вінок плетений	8 вінок із плучених нитів	14 вінок-обруч "наушник"	22 веноканка	27 герданка	32 каптур
2 восковий вінокан	5 весільні вінок	9 віноканка з оксамитован стрічок	15 волочковий вінок	23 "вінок"	28 каптосшанка	33 джонбан
3 рутів'яний (рутиний) вінокан	6 золотий вінок	10 дрібнани	16 галенка	24 вінок-обруч	29 карбула	34 гердан
	7 кайчонка	11 надільний вінок	17 згарочка	25 кайбалка	30 коза	
		12 суботній вінок	18 "кайтка"	26 корунгачка	31 коробка	
		13 зуботній вінок	19 кутаси			
			20 зашучанка			
			21 чітанд			

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

Платові весільні убери голови	Прикраса до діагональних візерів або у веселлях	Співкоштовні убери голови	Хусткоштовні убери
35 вільсон	37 "конурей конурі"	40 "науринька"	44 "покривало"
36 серпанок	38 "вепочка"	41 пасмо конопляного прудива	45 рубон (рубончик)
	39 китиний скроневі	42 факори	
		43 співкоштовні убери у коси	

Головні дівочі убори:

- виті (звиті) вінки і зілля

- 📍 весільні вінки, звиті зі штучних квітів з різнокольорового паперу і стружки

- 📍 вінець

-плетені (сплетені вінки)

- 📍 плетені (сплетені) вінки із зілля

- 📍 барвінковий вінок

- 📍 вінки-шнури у вигляді сплєтених у шнур стрічок

- 📍 весільні вінки, сплетені зі стружки

- 📍 віночок золотий

- 📍 віночок, сплетений з гарусних квіток зі стрічками

- шиті (зшиті) вінки у вигляді зшитих між собою квітів із зілля, паперу, стрічок, стружки або тканини:

- 📍 весільні барвінкові вінки

- 📍 весільні вінки зшиті зі штучних квітів

- 📍 вінки-шнури у вигляді стрічки

- 📍 віночок збираний

- 📍 віночок сухенький

- платові весільні убори голови

- 📍 гимбер (имбер, імбер)

- 📍 рантух (рантушок)

- прикраси до дівочих вінків або у волосся:

- 📍 фарбоване гусяче пір'я та квіти

- стрічкоподібні убори голови:

- 📍 начільні стрічкоподібні убори голови

- хусткоподібні убори:

- 📍 нафрама (нафрамиця)

- 📍 хустки

Головні жіночі убори:

- платові або рушникоподібні убори

- 📍 намітка
- 📍 намітка-убрус (убрус)

- хусткоподібні убори

- 📍 байкова хустка
- 📍 вибійчана хустка
- 📍 тканина хустка
- 📍 турецька хустка
- 📍 хустка американка

- шапкоподібні убори

- 📍 очіпки

Головні чоловічі убори:

- капелюхи солом'яні

- 📍 брилі

- капелюхи суконні, повстяні та фетрові

- 📍 капелюхи суконні
- 📍 кресаня

- каптурі

- 📍 башлик

📍- картузи

📍- кашкети (кепки, козирки, фуражки)

- шапки

- 📍 заяча шапка
- 📍 кучма
- 📍 шапка на завісах
- 📍 шапка сива

9. Карта-схема побутування подільських жіночих прикрас

Жіночі натуральні прикраси				Жіночі нашіяті (шпийні) прикраси		
1 баламути	11 дукати (дукані)	21 медаліки (металеві)	31 скляні (ні дуги) або кам'яні намисто	1 босман	11 згардонка	21 слявця
2 басма	12 дукан	22 монисто з бісору	32 скляне (дуге) намисто	2 бісерна стрічка	12 згардонка з волонкою	22 рубілі
3 бісерна стрічка	13 мгарди (згарди, салби)	23 намисто	33 слявця (слявця-комрі)	3 блискавки	13 норає	23 зресткині
4 букет весільний	14 згардонка	24 намисто дерев'яне	34 смольця	4 галочка	14 монисто (монисто)	24 цетки
5 вилік	15 корали (усі види)	25 намисто з монет	35 смольняк	5 гармузи	15 монисто	25 шлейняк
6 венеційське намисто	16 коралі	26 пацьорка дугі (пацьорка)	36 зресткині	6 грустані	16 монисто обплетене	
7 гранети	17 корольки	27 пацьорка писані (пацьорка)	37 цимбілки	7 пердан (усі види)	17 намисто	
8 пердан (усі види)	18 криза (бісерна криза)	28 перли (перли)	38 цетки	8 пердані (пердані)	18 пацьорка	
9 дукані-образки	19 пацьорки (колочкаві)	29 плетінка об'ємна	39 френати	9 дормоанси (пацьорка)	19 пацьорка	
10 джюбали	20 пусакони	30 салби	40 шестя (шубонці)	10 мгарди	20 плетінка об'ємна	

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

 Жіночі голлові прикраси	 Жіночі вушні прикраси	 Жіночі манульні прикраси
 1 балюти	 1 заушнік	 1 прикраси на кисть
 2 бісерні стовпчик	 2 колоски	 2 прикраси на пальці
 3 гардан (буці відки)	 3 когутки	
 4 затічені скроневі (скронені)	 4 кутути	
 5 жостак	 5 сірочки	
	 6 серпанки (кулівничі)	

10. Карта-схема побутування подільських чоловічих прикрас

 Чоловічі головні прикраси	 Чоловічі нагрудні прикраси	 Чоловічі нашийні прикраси
<ul style="list-style-type: none"> 1 бісерні стьожки або пердані стрічкові 2 букети весільний 3 віночок або вінок весільний 4 димебал 5 шкарда 6 квітка 7 китайка 8 триянонці 9 фаворити 	<ul style="list-style-type: none"> 1 басма 2 букет весільний 3 нотильйон 4 купочки 5 зрестики 	<ul style="list-style-type: none"> 1 гарасівки 2 мізна шпона (запонка) 3 хрестики 4 хустини (хустині)
	<ul style="list-style-type: none"> Чоловічі наручні прикраси 1 прикраси на пальці 	<ul style="list-style-type: none"> Чоловічі поясні прикраси 1 застіжки для швіряння поясів

Відскануй та відкрий у
хорошій якості

11. Карта-схема побутування подільських доповнень до одягу

Сумноподібні вироби			Вишиті платтяща		Побутові особисті речі		
1	бесага	5	капюшка	1	платочки	1	дерев'яні топирці
2	бесаги	6	капшучок	2	рушники	2	пубка, кресало, крем'як та курильні приладдя
3	гаманець	7	карманець	3	хустина	3	ніж
4	капюшка	8	ношаль (кошіть)	4	ширмені (ширинки)		
		9	кошики	5	нафрамці		
		10	табівка	6	шерести		
		11	тайстри				
		12	торба				

Відскануй та відкрий у
хоршій якості

СВІТЛИНИ КОМПОНЕНТІВ УБРАННЯ ПОДІЛЬСЬКИХ СЕЛЯН

РОЗДІЛ 3.

Підрозділ 3.2. Натільний і поясний одяг

Г. 1а. Натільний одяг. Буковинське Поділля

Фото 3.2.1. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова сорочка з підточкою, початок ХХ ст., с. Долиняни, Хотинський р-н, фонди приватної колекції В. Щибрі [49], у центрі – «хлоп'янка» з короткими рукавами, праворуч – гестка «іменна», Хотинський р-н, фонди ХІМ [37], 1920-ті рр., Буковинське Поділля

Фото 3.2.2. Жіночі сорочки. Ліворуч та в центрі – уставкові сорочки з підточками, Заставнівський р-н, початок ХХ ст., фонди ЧМНАіП [40], праворуч – тунікоподібна «хлопянка» з підточкою, вишита бісером та декорована плетеним мереживом, с. Дорошівці, Заставнівський р-н, 1920-ті рр., фонди МЕХП ІН [25], Буковинське Поділля

Фото 3.2.3. Жіночі сорочки. Уставкові морщинки до підточки з тридільними рукавами: Ліворуч – с. Митків, праворуч – с. Боянчук, Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.4. Жіночі сорочки. Уставкові морщинки до підточки з тридільними рукавами: Ліворуч – с. Горошівці праворуч – с. Боянчук, Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.5. Жіночі сорочки. Уставкові морщинки до підточки з тридільними рукавами: Ліворуч – с. Боянчук, праворуч – с. Горошівці, Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.6. Жіночі сорочки. Уставкові морщинки до підточки з тридільними рукавами – Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.7. Жіночі сорочки. Уставкові морщинки до підточки з тридільними рукавами: Ліворуч номери 1, 2, 3 і 4 – фонди ЧОКМ [42], праворуч номери 5 і 6 – фонди ЧОХМ [45], Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст.

Фото 3.2.8. Жіночі сорочки. Уставкові морщинки до підточки з тридільними рукавами – Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.9. Жіночі сорочки. Уставкові морщинки до підточки з тридільними рукавами – Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.10. Жіночі сорочки. Тунікоподібні сорочки «хлопнянки» з підточками, Заставнівський р-н, 1920–1930-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.11. Жіночі сорочки. Ліворуч – «хлоп'янка», фонди ЧОКМ [42], праворуч – «хлоп'янка», фонди ЧМНАіП [40], Заставнівський р-н, 1920–1930-ті рр., Буковинське Поділля

Фото 3.2.12. Жіночі сорочки. «Хлопнянки» до підточок, вишиті бісером і лелітками: Ліворуч – с. Задубрівка, праворуч – с. Малий Кучурів, Заставнівський р-н, 1930-ті рр., фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.13. Жіночі сорочки. Ліворуч – «хлоп'янка», фонди ЧОКМ [42], праворуч – «хлоп'янка», фонди ЧМНАіП [40], Заставнівський р-н, 1920–1940-ві рр., Буковинське Поділля

Фото 3.2.14. Жіночі сорочки. Ліворуч – «хлоп'янка», вишита бісером, фонди ЧМНАіП [40], праворуч – «хлоп'янка», вишита бісером, фонди ЧОКМ [42], Заставнівський р-н, 1930–1950-ті рр., Буковинське Поділля

Фото 3.2.15. Жіночі сорочки. «Хлоп'янки» з підточками, Заставнівський р-н, 1930–1950-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.16. Жіночі сорочки. «Хлопнянки». Заставнівський р-н, 1930–1950-ті рр. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.17. Жіночі сорочки. «Хлоп'янки», Заставнівський р-н, 1930–1950-ті рр. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.18. Жіночі сорочки. Тунікоподібні сорочки «хлопнянки» з підточками, Заставнівський р-н, 1930–1950-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.20. Натільний одяг. Ліворуч – жіноча блуза, фонди ЧОХМ [45], у центрі правіше – жіноча блуза, праворуч – дитяча сорочечка, фонди ЧОКМ [42], 1920–1940-ві рр., Заставнівський р-н

Фото 3.2.21. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні сорочки, Хотинський р-н, 1920–1930-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.22. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні «хлопнянки», Заставнівський р-н, 1920–1930-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.23. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні «хлоп'янки», Заставнівський р-н, 1920–30-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Г. 16. Натільний одяг. Західне Поділля

Фото 3.2.24. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставка, с. Шупарка, Ліворуч – уставка, смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, фонди ТОКМ [33], праворуч – уставка гофрована, с. Горське, Заліщицький р-н, фонди НМНАіП [28], кінець XIX ст., Західне Поділля

Фото 3.2.25. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставка додільна рясована сорочка, с. Лисичники, фонди ТОКМ [33], праворуч – уставка додільна сорочка з гофрованими рукавами, с. Устечко, Заліщицький р-н, кінець XIX ст., фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], Західне Поділля

Фото 3.2.26. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставка сорочка з підточкою, с. Лисичники, у центрі – уставка сорочка з підточкою, с. Мишків, фонди ТОКМ [33], праворуч – уставка додільна сорочка, с. Горське, кінець XIX ст., фонди НМНАіП [28], Заліщицький р-н, Західне Поділля

Фото 3.2.27. Жіночі сорочки. Безуставкові додільні сорочки. Ліворуч – «капані рукава», с. Миколаївка, у центрі – «капані рукава», с. Берем'яни, Бучацький р-н, праворуч – с. Базар, Чортківський р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.28. Жіночі сорочки. Додільні уставкові сорочки з «капаними» рукавами, с. Берем'яни, Бучацький р-н, 1910–1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.29. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова сорочка з підточкою, с. Збручанське, Борщівський р-н, праворуч – уставкова сорочка з підточкою, с. Добрівляни, Заліщицький р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.30. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова сорочка з підточкою, Борщівський р-н, праворуч – уставкова сорочка з підточкою та окремо вишивка на рукаві, с. Зозулинці, Заліщицький р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.31. Жіночі сорочки. Тунікоподібні сорочки з підточками. Ліворуч – (перед і зад), с. Шупарка, 1920-ті рр., фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], праворуч – с. Міжгір'я, Борщівський р-н, початок XX ст., фонди ТОКМ [33], Західне Поділля

Фото 3.2.32. Жіночі сорочки уставкові. Ліворуч – с. Боришківці, у центрі с. Вовківці, фонди ТОКМ [33], праворуч – с. Вільховець, фонди НМШ [26], Борщівський р-н, початок XX ст., Західне Поділля

Фото 3.2.33. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч і в центрі – перед і зад, с. Вільховець, Борщівський р-н, праворуч – Заліщицький р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.34. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – с. Зелене, праворуч – с. Пищатинці, Борщівський р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33].

Фото 3.2.35. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки, с. Зелене, Борщівський р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.36. Жіночі сорочки. Уставкова сорочка до підточки – перед і зад, смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.37. Жіночі сорочки. Ліворуч та Ліворуч – уставкові сорочки до підточки, Борщівський р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.38. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – с. Більче-Золоте, праворуч – с. Кривче, Борщівський р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.39. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – с. Кривче, Борщівський р-н, праворуч – Заліщицький р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.40. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – Заліщицький р-н, фонди ТОКМ [33], праворуч – Заліщицький р-н, фонди НМНАіП [28], кінець XIX ст., Західне Поділля

Фото 3.2.41. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – с. Зозулинці, Заліщицький р-н, праворуч та в центрі – Заліщицький р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.42. Жіночі сорочки. Уставкові морщенки до підточки. Перед і зад,
с. Добрівляни, Заліщицький р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля.
Фонди колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.43. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – «слюбна» або «шлюбна» сорочка, с.
Боришківці, фонди приватної колекції В. Щибрі [49], у центрі – «капані рукава», с. Пилипче,
кінець XIX ст., праворуч – с. Дзвинячка, 1920-ті рр., фонди ТОКМ [33],
Борщівський р-н, Західне Поділля

Фото 3.2.44. Жіночі сорочки уставкові. Ліворуч – перед сорочки, с. Вовківці, фонди НМШ [26], праворуч – задня
частина сорочки, с. Дзвинячка, Борщівський р-н, фонди НЦНК МГ [30],
початок XX ст., Західне Поділля

Фото 3.2.45. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – с. Більче-Золоте, Борщівський р-н, початок XX ст., праворуч – с. Кривче, Борщівський р-н, 1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.46. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – «шлюбна», с. Кривче, 1936 р., праворуч – с. Пилипче, 1920-ті рр., Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.47. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – сорочка, вишита «білим по білому», смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, початок XX ст., праворуч – моршенка, с. Колодрібка, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.48. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкава додільна сорочка з «капаними» рукавами, праворуч – уставкава додільна морщенка, Буцацький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.49. Жіночі сорочки. Перегинкові «хлоп'янки». Ліворуч – с. Шупарка, праворуч – Борщівський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.50. Жіночі сорочки. Перегинкові «хлоп'янки» – Борщівський р-н, 1950-ті рр., Західне Поділля, фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.51. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки. Ліворуч – перед і зад, Гусятинський р-н, початок XX ст., фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], праворуч – с. Сорока, Гусятинський р-н, 1920-ті рр., фонди ТОКМ [33], Західне Поділля

Фото 3.2.52. Жіночі сорочки. Ліворуч – блуза, с. Чорнокінці, Чортківський р-н, 1930-ті рр., у центрі – уставкова сорочка до підточки, Тернопільський р-н, праворуч – уставкова сорочка до підточки, Тербовлянський р-н, 1920–1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.53. Жіночі блузи. Ліворуч – с. Ріпинці, Буцацький р-н, 1930-ті рр., у центрі – Гусятинський р-н, 1940-ті рр., праворуч – с. Чорнокінці, Чортківський р-н, 1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.54. Дитячі й підліткові дівчачі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка до підточки, Борщівський р-н, у центрі й праворуч – безуставка сорочка до підточки (перед і зад), с. Касперівці, Борщівський р-н, перша пол. XX ст., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.55. Підліткові дівчачі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка з підточкою, Борщівський р-н, праворуч – уставка додільна сорочка, Заліщицький р-н, перша пол. XX ст., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.56. Чоловічі тунікоподібні сорочки, вишиті «білим по білому». Ліворуч – смт Мельниця-Подільська, фонди НЦНК МГ [30], праворуч – с. Дзвинячка, фонди ТОКМ [33], Борщівський р-н, початок XX ст., Західне Поділля

Фото 3.2.57. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні сорочки, вишиті «білим по білому».
Ліворуч – Борщівський р-н, праворуч – Західне Поділля,
початок XX ст. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.58. Чоловічі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна весільна сорочка, вишита бісером, с. Більче-Золоте,
Борщівський р-н, фонди ТОКМ [33], праворуч – тунікоподібна сорочка, Заліщицький р-н,
фонди НЦНК МГ [30], початок XX ст., Західне Поділля

Фото 3.2.59. Чоловічі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка,
с. Кривче, праворуч – тунікоподібна сорочка, с. Сапогів, Борщівський р-н, початок XX ст.,
Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.60. Чоловічі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка, смт. Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, Ліворуч – тунікоподібна сорочка, с. Мишків, Заліщицький р-н, початок ХХ ст. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.61. Чоловічі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка, с. Вовківці, Борщівський р-н, 1920-ті рр., фонди НМШ [26], праворуч – тунікоподібна сорочка, Борщівський р-н, початок ХХ ст., фонди НЦНК МГ [30]. Західне Поділля

Фото 3.2.62. Чоловічі тунікоподібні сорочки. Ліворуч – с. Зубрець, фонди ТОКМ [33], праворуч – с. Садки, фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], Буцацький р-н, початок ХХ ст. Західне Поділля

Фото 3.2.63. Чоловічі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка, с. Садки, Буцацький р-н, фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], праворуч – тунікоподібна сорочка, с. Кошилівці, Заліщицький р-н, початок XX ст., фонди ТОКМ [33], Західне Поділля

Фото 3.2.64. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні: Ліворуч – Заліщицький р-н, фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], у центрі й праворуч – с. Торське, Заліщицький р-н, фонди НМНАПУ [28], початок XX ст., Західне Поділля

Фото 3.2.65. Дитяча й підліткові сорочки. Ліворуч – дитяча перегинкова сорочка й у центрі – підліткова перегинкова сорочка, Борщівський р-н, праворуч – підліткова перегинкова сорочка, с. Сновидів, Буцацький р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.66. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні сорочки: Ліворуч – с. Лисичники, Заліщицький р-н, праворуч – Заліщицький р-н, фонди НМНАіП [28], початок ХХ ст., Західне Поділля

Фото 3.2.67. Чоловічі сорочки. Ліворуч – сорочка з плечовою кокеткою, с. Ключинці, Гусятинський р-н, у центрі – перегинкова сорочка, с. Кошляки, Підволочиський р-н, фонди ТОКМ [33], праворуч – с. Вовківці, Борщівський р-н, 1920-ті рр., фонди НМШ [26], Західне Поділля

Фото 3.2.68. Чоловічі сорочки. Ліворуч – з плечовою кокеткою, Тернопільський р-н, праворуч – сорочка з плечовою кокеткою, с. Козівка, Тернопільський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.69. Чоловічі сорочки. Ліворуч – з плечовою кокеткою, с. Острівець, Тербовлянський р-н, праворуч – перегинкова сорочка, с. Базар, Чортківський р-н, 1920–30-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Г. 1в. Натільний одяг. Східне Поділля

Фото 3.2.70. Жіночі сорочки. Безуставка морщенка з підточкою (перед і зад), с. Голубече, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.71. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка морщенка з підточкою, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, праворуч – додільна безуставка морщенка, с. Війтівка, Бершадський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.72. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка морщенка з підточкою, Крижопільський р-н, праворуч – безуставка морщенка з підточкою, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.73. Жіночі сорочки. Безуставка морщина з підточками (перед і зад), с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.74. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка морщина з підточкою, Крижопільський р-н, праворуч – безуставка морщина з підточкою, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.75. Жіночі сорочки. Безуставка морщина з підточками. Ліворуч – с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, праворуч – Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.76. Жіночі сорочки. Безустановкові сорочки з підточкою, с. Стіна, Томашпільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.77. Жіночі сорочки. Безустановкова морщенка з підточкою, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.78. Жіночі сорочки. Безустановкові морщенки з підточками, с. Велика Мочулка, Теплицький р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.79. Жіночі сорочки. Безустановкові морщенки з підточками, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.80. Жіночі сорочки. Безустановкові морщенки з підточками, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.81. Жіночі сорочки. Ліворуч та Ліворуч – безустановкові морщенки з підточками, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.82. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова додільна морщенька з пухликами та її рукав (вид ззаду), с. Микулинці, Літинський р-н, праворуч – безуставкова морщенька з підточкою, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.83. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставкова додільна морщенька, с. Мізяків, Калинівський р-н, праворуч – безуставкова морщенька з підточкою, с. Війтівка, Бершадський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30].

Фото 3.2.84. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставкова морщенька з підточкою, с. Орлівка, Теплицький р-н, праворуч – уставкова морщенька з пухликами й підточкою, с. Бірків, Літинський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.85. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка морщенька з підточкою, Вінницька обл., кінець XIX ст., праворуч – безуставка морщенька з підточкою, с. Мала Кириївка, Бершадський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.86. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка морщенька з підточкою, с. Орлівка, Теплицький р-н, початок XX ст., безуставка додільні морщеньки: у центрі – с. Мала Кириївка, фонди НЦНК МГ [30], праворуч – с. Маньківка, Бершадський р-н, 1940–1950-ті рр., фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], Вінницька обл., Східне Поділля

Фото 3.2.87. Жіночі сорочки. Безуставка морщеньки з підточками: Ліворуч – с. Калитинка, праворуч – с. Хоменки, Шаргородський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.88. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка морщенка з підточкою, с. Рожнатівка, Томашпільський р-н, початок ХХ ст., у центрі – безуставка морщенка з підточкою, Погребищенський р-н, фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], праворуч – уставка морщенка з підточкою, Літинський р-н, фонди ЛКМ [21], Вінницька обл., Східне Поділля

Фото 3.2.89. Жіночі сорочки. Ліворуч – поликова додільна сорочка, Любарський р-н, у центрі – безполикова морщенка з підточкою, вишита «білим по білому», с. Райки, Бердичівський р-н, Житомирська обл., фонди ЖОКМ [17], праворуч – безполикова додільна морщенка з метеликами, Вінницька обл., фонди ВОКМ [10], 1910-ті рр., Східне Поділля

Фото 3.2.90. Жіночі сорочки. Поликові сорочки до підточки: Ліворуч та в центрі – с. Катеринівка, праворуч – с. Райки, Бердичівський р-н, Житомирська обл., фонди ЖОКМ [17], 1910-ті рр., Східне Поділля

Фото 3.2.91. Жіночі сорочки. Безустановкові морщенки з підточками, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.92. Жіночі сорочки. Ліворуч – безустановкова морщенка з підточкою, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, праворуч – безустановкова морщенка з підточкою, с. Студена, Піщанський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.93. Жіночі сорочки. Безустановкові морщенки з підточками, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.94. Жіночі сорочки. Безустановкова морщенка з підточкою (перед і зад), с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.95. Жіночі сорочки. Установкові морщенки з підточками, с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.96. Жіночі сорочки. Ліворуч – безустановкова морщенка до підтички, вишита сухозліткою, с. Гнатків, Томашпільський р-н, Вінницька обл., праворуч – безустановкова морщенка з підточкою, с. Шершенці, Кодимський р-н, Одеська обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.97. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставкава сорочка до підточки, с. Стіна, фонди НМШ [26], праворуч – безуставкава морщенка з підточкою, с. Стіна, Томашпільський р-н, фонди НЦНК МГ [30], початок XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля

Фото 3.2.98. Жіночі сорочки. Уставкаві морщенки до підтички: Ліворуч – с. Городківка, Крижопільський р-н, фонди НЦНК МГ [30], праворуч – с. Покутине, Шаргородський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], Східне Поділля

Фото 3.2.99. Жіночі сорочки. Безуставкаві морщенки з підточками: Ліворуч – Могилів-Подільський р-н, праворуч – с. Журавлівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.100. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкава морщенка з підточкою, с. Калитинка, праворуч – безуставкава морщенка з підточкою, с. Покутине, Шаргородський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.101. Жіночі сорочки. Безустановкові морщенки: Ліворуч – вигляд ззаду, Теплицький р-н, праворуч – сорочка з вирізуванням, Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.102. Жіночі сорочки. Безустановкові морщенки з підточками: Ліворуч – Вінницька обл., праворуч – с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.103. Жіночі сорочки. Ліворуч – безустановкова «іменна» сорочка з підточкою, с. Дружелюбівка, Калинівський р-н, фонди ВОХМ [11], у центрі – безустановкова сорочка з підточкою, вишита «білим по білому», початок ХХ ст., праворуч – безустановкова морщеника до підточки, Вінницька обл., фонди ВОКМ [10], Східне Поділля

Фото 3.2.104. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова сорочка з підточкою, Кодимський р-н, у центрі – безуставкова сорочка до підточки, Балтський р-н, Одеська обл., початок ХХ ст., фонди ОДІКМ [31], праворуч – уставкова сорочка до підточки, с. Клембівка, Ямпільський р-н, Вінницька обл., кінець ХІХ ст., фонди НМУНДМ [29]. Східне Поділля

Фото 3.2.105. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставкова сорочка з підточкою, с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., фонди приватної колекції В. Щибрі [49], початок ХХ ст., у центрі – уставкова сорочка до підточки, Балтський р-н, праворуч – нагрудно-плечова гестка, Одеська обл., початок ХХ ст., фонди ОДІКМ [31]. Східне Поділля

Фото 3.2.106. Жіночі сорочки гестки. Ліворуч – с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., праворуч – с. Студена, Піщанський р-н, Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.107. Жіночі сорочки. Гестки з підточками. Ліворуч – с. Клембівка, Ямпільський р-н, праворуч – Вінницька обл., перша половина XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.108. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні сорочки, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.109. Чоловічі сорочки. Тунікоподібні сорочки: Ліворуч – с. Городківка, Крижопільський р-н, праворуч – с. Клембівка, Ямпільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.110. Чоловічі гестки з нагрудно-плечовими кокетками: Ліворуч – с. Студена, Піщанський р-н, праворуч – с. Клембівка, Ямпільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.111. Чоловічі тунікоподібні сорочки: Ліворуч та внизу (комір) – с. Шершенці, праворуч та внизу (комір) – с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., перша пол. XX ст., фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.112. Чоловічі тунікоподібні сорочки. Ліворуч – с. Кукули, Піщанський р-н, праворуч – Чечельницький р-н, Вінницька обл., перша пол. XX ст., фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Фото 3.2.113. Чоловічі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка, с. Загнітків, праворуч – гестка з нагрудно-плечовими кокетками, с. Шершенці, Кодимський р-н, Одеська обл., перша половина XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.114. Чоловічі сорочки. Ліворуч – тунікоподібна сорочка, Вінницька обл., праворуч – тунікоподібна сорочка, Тростянецький р-н, Вінницька обл., перша половина XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.115. Чоловічі сорочки. Ліворуч – гестка з плечовою кокеткою, Літинський р-н, Вінницька обл., праворуч – дитяча тунікоподібна сорочка, с. Коржова Слобода, Уманський р-н, Черкаська обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Г. 1г. Натільний одяг. Центральне Поділля

Фото 3.2.116. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова сорочка з підточкою, с. Грушка, Кам'янець-Подільський р-н, праворуч – уставкова сорочка з підточкою, с. Степівка, еражнянський р-н, Хмельницька обл., кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.117. Жіночі сорочки. Уставкова сорочка з підточкою (перед і зад), с. Косиківці, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.118. Жіночі сорочки. Ліворуч й у центрі – безуставкава сорочка з підточкою (перед і зад), с. Зелені Курилівці, Новоушицький р-н, праворуч – уставкава сорочка з підточкою, с. Грушка, Кам'янець-Подільський р-н, кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.119. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкава сорочка з підточкою, у центрі – уставкава сорочка з підточкою, праворуч – уставкава додільна морщенка, фонди ДКЗМ [12], початок XX ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.120. Жіночі сорочки. Ліворуч та в центрі – уставкаві додільні сорочки, праворуч – уставкава додільна морщенка з пухликами на рукавах, фонди ДКЗМ [12], 1920-ті рр., Центральне Поділля

Фото 3.2.121. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова додільна сорочка (репліка), с. Тимків, Новоушицький р-н, фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], у центрі – уставкова додільна морщинка, праворуч – уставкова морщинка з підточкою, 1910–20-ті рр., фонди ДІКЗМ [12], Центральне Поділля

Фото 3.2.122. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки з підточкою, с. Зелені Курилівці, у центрі лівіше й правіше – Новоушицький р-н, кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.123. Жіночі сорочки. Уставкова сорочка до підточки – перед і зад, с. Чабанівка, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.124. Жіночі сорочки. Ліворуч – дівоча уставка з підточкою, с. Куча, у центрі – жіноча уставка з підточкою, с. Зелені Курилівці, Новоушицький р-н, праворуч – безуставка додільна, вишита «білим по білому», с. Чехи, Старосинявський р-н, кінець XIX ст. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.125. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка з підточкою, у центрі – уставка додільна, вишита «білим по білому», праворуч – безуставка морщенька з підточкою, фонди ДІКЗМ [12], 1920–1930-ті рр.

Фото 3.2.126. Жіночі сорочки. Ліворуч – безуставка додільна, у центрі – уставка з підточкою та пухликами на рукавах, праворуч – безуставка додільна морщенька, фонди ДІКЗМ [12], 1920–1930-ті рр.

Фото 3.2.127. Жіночі сорочки. Ліворуч та в центрі – уставкові сорочки з підточками, праворуч – тунікоподібна додільна буденна сорочка, фонди ДІКЗМ [12], 1920–1930-ті рр., Центральне Поділля

Фото 3.2.128. Жіночі сорочки. Ліворуч – уставкова до підточки, с. Рогізна, Кам'янець-Подільський р-н, початок XX ст., фонди МЕХП ІН [25], праворуч – уставкова «іменна» сорочка до підточки з «пухликами» та надписом «Анна Дихтярова», с. Зяньківці, Деражнянський р-н, 1910-ті рр., фонди ННЛЕ КПНУ [6]

Фото 3.2.129. Жіночі сорочки. Уставкова сорочка до підточки з «пухликами» та черно-зеленою вишивкою (перед і зад), с. Зіньків, Віньковецький р-н, Хмельницька обл., початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НМШ [26]

Фото 3.2.130. Жіночі сорочки. Уставкова сорочка «до підточки» з пухликами та синьою вишивкою (вид ззаду), с. Зіньків, Віньковецький р-н, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції Г. Бернадської [50]

Фото 3.2.131. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки з синьо-зеленими вишивками, с. Адамівка, Віньковецький р-н, Хмельницька обл., початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди Ліворуч – приватної колекції Л. Іваневич [51], праворуч – приватної колекції Г. Бернадської [50]

Фото 3.2.132. Жіночі сорочки. Уставкова сорочка до підточки з «пухликами» та чорно-синьою вишивкою (перед і зад), с. Адамівка, Віньковецький р-н, Хмельницька обл., кінець ХІХ ст., Центральне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.133. Жіночі сорочки. Уставкові сорочки до підточки з «пухликами» та синьо-зеленими вишивками. Ліворуч – с. Вербка-Мурована, Ярмолинецький р-н, праворуч – с. Балин, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., 1920-ті рр., Центральне Поділля. Фонди ННЛЕ КІПУ [6]

Фото 3.2.134. Жіночі блузки. 1940–1980-ті рр., Хмельницька обл., Центральне Поділля. Фонди ННЛЕ КІПУ [6]

Фото 3.2.135. Дитячі дівчачі сорочечки. 1950–1970-ті рр., Хмельницька обл., Центральне Поділля. Фонди ННЛЕ КПНУ [6]

Фото 3.2.136. Чоловічі тунікоподібні сорочки, с. Зелені Курилівці, Новоушицький р-н, кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибри [49]

Фото 3.2.137. Чоловічі тунікоподібні сорочки. Ліворуч – Новоушицький р-н, у центрі – фонди ХОКМ [36], праворуч – буденна сорочка, фонди ДІКЗМ [12], 1920–1930-ті рр., Центральне Поділля

Фото 3.2.138. Чоловічі сорочки з плечовими вставками. Ліворуч – з вишитою накладною маніжкою, у центрі та праворуч – з вишитим пазушним розрізом, фонди ДІКЗМ [12], 1930–1950-ті рр., Центральне Поділля.

Г. 2. Поясний одяг

Г. 2а. Поясний одяг. Буковинське Поділля

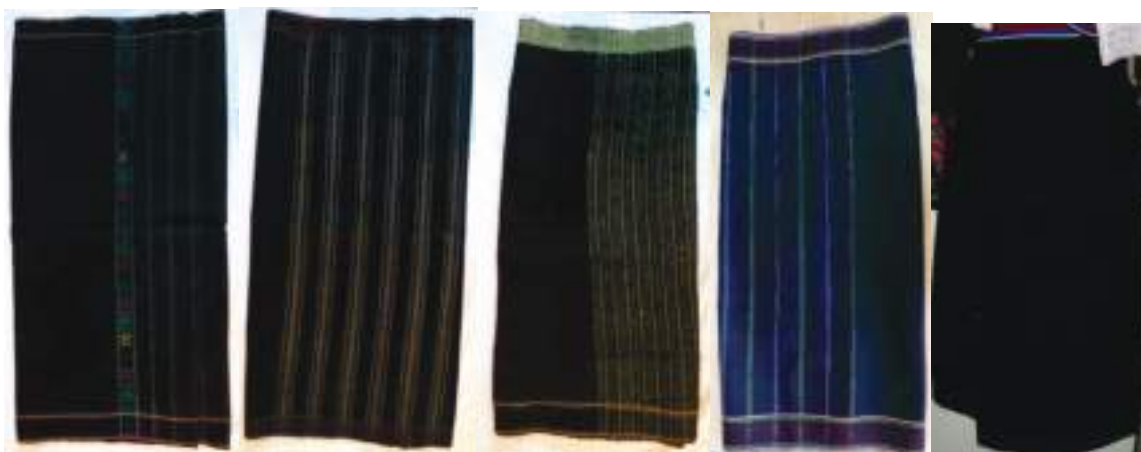

Фото 3.2.139. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – горбатка, с. Дорошівці, у центрі лівіше – горботка, с. Малий Кучурів, у центрі – горботка, Заставнівський р-н, фонди ЧМНАіП [40], у центрі правіше – горботка, Заставнівський р-н, фонди ЧОКМ [42], праворуч – горботка, Хотинський р-н, фонди ХІМ [37], 1920–1940-ві рр., Чернівецька обл., Буковинське Поділля

Фото 3.2.140. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – горбатка, Заставнівський р-н, початок ХХ ст., в центрі лівіше – підфота, с. Мосорівка, 1890-ті рр., у центрі правіше – фота, с. Задубрівка, фонди ЧМНАіП [40], праворуч – фота, фонди ЧОКМ [42], 1920-ті рр., Заставнівський р-н, Буковинське Поділля

Фото 3.2.141. Жіночий поясний одяг. Ліворуч та в центрі лівіше – горбатки, фонди ЧОКМ [42], у центрі правіше й праворуч – горботка (взір), с. Малий Кучурів, фонди ЧМНАіП [40], Заставнівський р-н, 1920–1940-ві рр.

Фото 3.2.142. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – запаска полотняна вишита, Хотинський р-н, у центрі – фартух у складку, с. Хрещатик, Заставнівський р-н, праворуч – запаска, Хотинський р-н, 1930–1940-ві рр., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.143. Чоловічий поясний одяг. Ліворуч – портяниці до паска, праворуч – гатки до очкура, фонди ЧМНАіП [40], у центрі – гачі до очкура, фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54], Заставнівський р-н, I половина XX ст., Буковинське Поділля

Фото 3.2.144. Чоловічий поясний одяг. Ліворуч та в центрі лівіше – портяниці до паска (перед і зад), у центрі правіше – гатки до очкура, Заставнівський р-н, праворуч – штани до очкура буденні, Хотинський р-н, I половина XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Г. 26. Поясний одяг. Західне Поділля

Фото 3.2.145. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – обгортка, Тернопільський р-н, 1920-ті рр., у центрі лівіше – обгортка, у центрі правіше – фота, Борщівський р-н, фонди НМШ [26], праворуч – обгортка, Заліщицький р-н, фонди НЦНК МГ [30], початок ХХ ст., Західне Поділля

Фото 3.2.146. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – обгортка, Борщівський р-н, у центрі лівіше – обгортка, Заліщицький р-н, фонди НЦНК МГ [30], у центрі правіше – обгортка, фонди приватної колекції В. Щибрі [49], праворуч – горботка, фонди НМШ [26], Борщівський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля

Фото 3.2.147. Жіночий поясний одяг. Спідниці вовняні: Ліворуч й у центрі – с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – с. Полупанівка, Підволочиський р-н, 1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.148. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – підгичка, яку носили окремо до станка сорочки, с. Вовківці, Борщівський р-н, фонди НМШ [26], у центрі лівіше, правіше та праворуч – спідниця шовкова (перед і зад), с. Полупанівка, Підволочиський р-н, фонди ТОКМ [33], 1920-ті рр., Західне Поділля

Фото 3.2.149. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця полотняна, Заліщицький р-н, у центрі – спідниця вовняна, с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – спідниця вовняна «пікова», с. Берем'яни, Бучацький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.150. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця шовкова, с. Саджівка, Гусятинський р-н, у центрі – спідниця вовняна, с. Золотий Потік, Бучацький р-н, праворуч – спідниця полотняна «вибійка» або «димка», Тернопільський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.151. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця вовняна, с. Токи, Підволочиський р-н, у центрі – спідниця вовняна (1930-ті рр.), с. Зубрець, праворуч – спідниця вовняна (1930-ті рр.), с. Золотий Потік, Бучацький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.152. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця шалінова (1920–1930-ті рр.), с. Деренівка, Тербовлянський р-н, у центрі – спідниця шалінова (1920–1930-ті рр.), Тернопільський р-н, праворуч – спідниця «шеланова» або «квітчаста» (1910-ті рр.), Тербовлянський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.153. Жіночий поясний одяг. Ліворуч й у центрі – спідниці оксамитові «мушестрові» (1920–1930-ті рр.), с. Токи, Підволочиський р-н, праворуч – спідниця оксамитова (1930-ті рр.), с. Деренівка, Тербовлянський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.154. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – спідниця «репсова», у центрі – спідниця вовняна, праворуч – спідниця велюрова (1930-ті рр.), с. Самолусківці, Гусятинський р-н, фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.155. Жіночий додатковий поясний одяг. Спідниці вовняні: Ліворуч та в центрі – смт. Мельниця-Подільська, Борщівський р-н (1947 р.), праворуч – с. Берем'яни, Буцацький р-н (1952 р.), фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.156. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – запаска (початок ХХ ст.), с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля, фонди ТОКМ [33], у центрі – запаска, вишита склярусом і лелітками, с. Окопи, праворуч – запаска, с. Германівка, Борщівський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля, фонди НМШ [26]

Фото 3.2.157. Жіночий додатковий поясний одяг. Запаски: Ліворуч й у центрі – смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н (початок ХХ ст.), праворуч – Заліщицький р-н (1930-ті рр.), фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.158. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – запаска (1920-ті рр.), у центрі лівіше й правіше, праворуч – запаски з лелітками (початок ХХ ст.), Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.159. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – запаска (початок ХХ ст.), с. Сновидів, Буцацький р-н, у центрі лівіше – запаска (початок ХХ ст.), с. Кошляки, у центрі – запаска (1935 рр.), с. Голотки, у центрі правіше – запаска (1920–1930-ті рр.), с. Кошляки, праворуч – запаска (початок ХХ ст.), с. Токи, Підволочиський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.160. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч й у центрі лівіше – запаски (1920-ті рр.), с. Кошляки, у центрі й у центрі правіше – запаски (початок ХХ ст.), с. Кошляки праворуч – запаска (1920-ті рр.), с. Кошляки, Підволочиський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.161. Жіночий додатковий поясний одяг. Запаски: Ліворуч – кінець XIX – початок XX ст., с. Кривче, Борщівський р-н, у центрі лівіше – 1935 рр., с. Голотки, у центрі – с. Токи, у центрі правіше – 1920-ті рр., с. Кошляки, праворуч – початок XX ст., с. Токи, Підволочиський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.162. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч, у центрі лівіше й правіше – запаски, с. Курники, Тернопільський р-н, праворуч – запаска, с. Копичинці, Гусятинський р-н, 1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.163. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – фартух (1930-ті рр.), с. Дубівці, у центрі лівіше – запаска (1930-ті рр.), с. Шляхтинці, у центрі правіше – запаска (1910-ті рр.), с. Чернелів-Руський, Тернопільський р-н, праворуч – запаска (1900-ті рр.), с. Білобожниця, Чортківський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33].

Фото 3.2.164. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – запаска (1930-ті рр.), с. Козівка, Тернопільський р-н, у центрі лівіше й у центрі правіше – запаски (1930-ті рр.), с. Шидлівці, праворуч – запаска (1930-ті рр.), с. Саджівка, Гусятинський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.165. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – запаска, с. Сорока, у центрі лівіше – фартух, с. Зубрець, Буцацький р-н, у центрі правіше – фартух, с. Ігровиця, Тернопільський р-н, праворуч – запаска, с. Деренівка, Теребовлянський р-н, 1920–1930-ті рр. Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.166. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – фартух (1940-ті рр.), с. Сновидів, у центрі лівіше – фартушок, с. Зубрець (1930-ті рр.), у центрі правіше – фартух, с. Миколаївка (1923 р.), праворуч – фартушок (1952 р.), с. Берем'яни, Буцацький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.167. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – запаска (1930-ті рр.), с. Малі Заліщики, у центрі – запаска (1930-ті рр.), Підволочиський р-н, праворуч – фартух-запаска (початок ХХ ст.), с. Миколаївка, Бучацький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.168. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч й у центрі – запаски (1930-ті рр.), с. Садки, Заліщицький р-н, праворуч – фартушок (1930-ті рр.), с. Зубрець, Бучацький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.169. Жіночий додатковий поясний одяг. Фартухи-запаски: Ліворуч – с. Ігровиця, Тернопільський р-н, у центрі – с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – с. Хоростків, Гусятинський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.170. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – фартух-запаска, у центрі лівіше й правіше – фартухи, с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – фартух, с. Зубрець, Бучацький р-н, 1930-ті рр., фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.171. Чоловічий поясний одяг. Ліворуч та в центрі – штани полотняні «на очкурі» перед і зад (початок XX ст.), смт Мельниця-Подільська, праворуч – штани полотняні «на очкурі» (початок XX ст.), с. Сапогів, Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.172. Чоловічий поясний одяг. Ліворуч – сподні полотняні (1930-ті рр.), с. Базар, Чортківський р-н, у центрі – штани полотняні «до очкура» (1920-ті рр.), с. Зозулинці, Заліщицький р-н, праворуч – гачі сукняні, с. Сапогів, Борщівський р-н (початок XX ст.), Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.173. Чоловічий поясний одяг. Ліворуч – штани полотняні «на очкурі» (70-ті рр. XIX ст.), с. Кривче, Борщівський р-н, фонди ТОКМ [33], у центрі й праворуч – штани полотняні «до очкура» (перед і зад), Борщівський р-н (початок XX ст.), фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

Г. 2в. Поясний одяг. Східне Поділля

Фото 3.2.174. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – плахта, Бердичівський р-н, Житомирська обл., фонди ЖОКМ [17], у центрі лівіше, у центрі та в центрі правіше – плахти, південні райони Східного Поділля, фонди ВОХМ [11], праворуч – фрагмент плахти, Тиврівський р-н, фонди ТиРКМ [34], кінець XIX ст.

Фото 3.2.175. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – гунька, Вінницька обл., фонди НМУНДМ [29], у центрі лівіше (1) – гунька, с. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, у центрі – обгортка (1870 р.), с. Скибинці, Погребищенський р-н, фонди НЦНК МГ [30], у центрі правіше – обгортка (горбатка), с. Яланець, Бершадський р-н, праворуч – гунька, с. Нишівці, Мурованокуриловецький р-н, фонди ВОКМ [10], Вінницька обл., Східне Поділля. кінець XIX ст. – початок XX ст.

Фото 3.2.176. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця у дрібні «ряси», с. Горбівці, Літинський р-н, у центрі лівіше – спідниця «димка» у зборочки з тасьмою «щіточка» по низу, с. Грабівці, Барський р-н, у центрі правіше – спідниця кашемірова у дрібні складочки, с. Кацмазів, Жмеринський р-н, фонди ВОКМ [10], праворуч – спідниця у зборочки, Тиврівський р-н, фонди ТиРКМ [34], Вінницька обл., 1920–1940-ві рр., Східне Поділля.

Фото 3.2.177. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця з «вибійкою», с. Дмитрівка, Бердичівський р-н, Житомирська обл., фонди ЖОКМ [17], у центрі лівіше – спідниця у зборочки, Оратівський р-н, фонди ОРКМ [32], у центрі правіше – спідниця у складочки, с. Кацмазів, Жмеринський р-н, фонди ВОКМ [10], праворуч – спідниця у зборочки, Тиврівський р-н, фонди ТирКМ [34], Вінницька обл., 1920-ті рр.

Фото 3.2.178. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця в дрібні «ряси», Літинський р-н, Вінницька обл., фонди ВОКМ [10], у центрі лівіше та в центрі правіше – шарафан (перед і зад), Кодимський р-н, Одеська обл., фонди НЦНК МГ [30], праворуч – спідниця вовняна у дрібні складочки, виткана шовком і з тасьмою «щіточка» по низу, Вінницький р-н, Вінницька обл., фонди ВОКМ [10], початок ХХ ст.

Фото 3.2.179. Жіночий поясний одяг. Шарафани: Ліворуч – с. Серби, в центрі – (перед і зад), Кодимський р-н, праворуч – с. Шершенці, Кодимський р-н, Одеська обл., перша пол. ХХ ст., фонди НЦНК МГ [30].

Фото 3.2.180. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – фартух, с. Йосипівка, Савранський р-н, Одеська обл., фонди НМНАПУ [28], у центрі лівіше – фартух, с. Сулківка, Хмельницький р-н, у центрі правіше – фрагмент килима, що використовували як запаску, с. Болган, Піщанський р-н, фонди ВОКМ [10], праворуч – фартух, Тульчинський р-н, фонди ТурКМ [35], Вінницька обл., перша пол. XX ст.

Фото 3.2.181. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – фартух з «хвостиками», с. Райки, Бердичівський р-н, Житомирська обл., фонди ЖОКМ [17], у центрі лівіше – фартух, у центрі правіше – фартух з «вушками», с. Новоживотів, Оратівський р-н, фонди ВОКМ [10], праворуч – фартух, Тульчинський р-н, фонди ТурКМ [35], Вінницька обл., перша пол. XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.182. Жіночий додатковий поясний одяг. Фартухи-нагрудники, Бершадський р-н, Вінницька обл., фонди БРКМ [8], перша пол. XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.183. Чоловічий поясний одяг. Ліворуч та в центрі лівіше – портяниці «до паска» (перед і зад), в центрі правіше – штани «до паска», с. Миколаївка, Літинський р-н, праворуч – штани «до паска», с. Дружелюбівка, Калинівський р-н, фонди ВОКМ [10], перша половина XX ст., Східне Поділля

Г. 2г. Поясний одяг. Центральне Поділля

Фото 3.2.184. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – опинка, с. Мала Щурка, Новоушицький р-н, фонди НМШ [26], у центрі лівіше – обгортка, с. Куча, у центрі правіше – літник, с. Куча, Новоушицький р-н, праворуч – обгортка, Хмельницька обл., Центральне Поділля, початок XX ст., фонди НЦНК МГ [30]

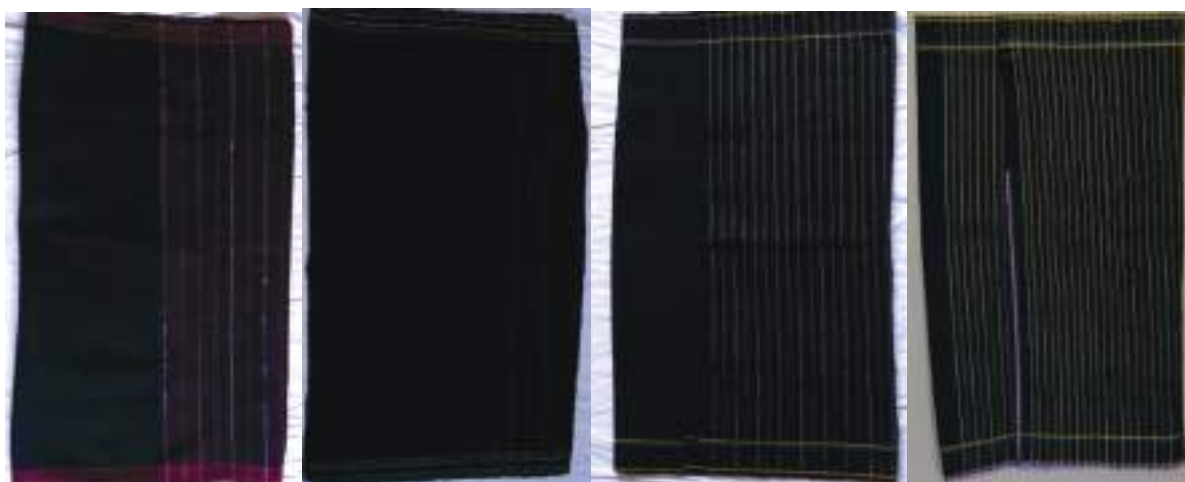

Фото 3.2.185. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – обгортка, с. Куча, Новоушицький р-н, у центрі лівіше – катринця, с. Бакота, у центрі правіше – обгортка, с. Рогізна, фонди приватної колекції В. Щибрі [49], праворуч – обгортка або «катринця», с. Студениця, фонди НЦНК МГ [30], Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., початок XX ст., Центральне Поділля

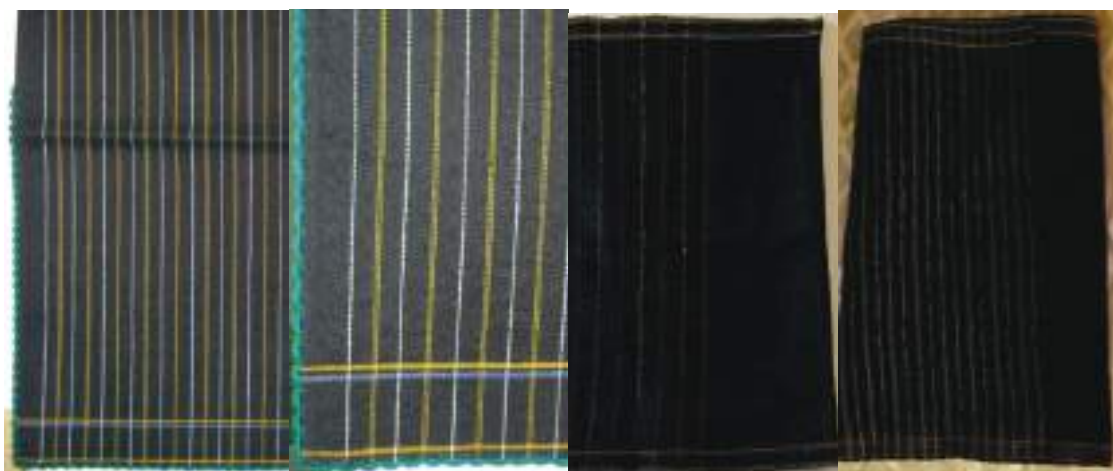

Фото 3.2.186. Жіночий поясний одяг. Ліворуч та у центрі лівіше – обгортка або «катринця», с. Рогізна, Кам'янець-Подільський р-н, 1940-ві рр., фонди НМУНДМ [29], у центрі правіше – обгортка, с. Калачківці, Кам'янець-Подільський р-н, фонди ВОКМ [10], праворуч – обгортка, Новоушицький р-н, фонди ХОКМ [36], Центральне Поділля

Фото 3.2.187. Жіночий поясний одяг. Ліворуч та в центрі лівіше – спідниця («юбка») кашемірова рясована, с. Адамівка, Віньковецький р-н, фонди ХОКМ [36], у центрі правіше – спідниця кашемірова у дрібні складочки, праворуч – спідниця у складочки, фонди ДІКЗМ [12], початок XX ст., Хмельницька обл., Центральне Поділля

Фото 3.2.188. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця у дрібні складочки, с. Песець, Новоушицький р-н, 1920–1950-ті рр., фонди ХОКМ [36], у центрі лівіше – спідниця у дрібні складочки, Летичівський р-н, у центрі правіше – спідниця у дрібні складочки, Деражнянський р-н, праворуч – спідниця рясована, Віньковецький р-н, фонди ДІКЗМ [12], початок XX ст., Хмельницька обл., Центральне Поділля

Фото 3.2.189. Жіночий поясний одяг. Ліворуч – спідниця у дрібні складочки, с. Требухівці, Летичівський р-н, початок XX ст., у центрі лівіше – спідниця у дрібні складочки, у центрі правіше – спідниця у дрібні складочки, праворуч – спідниця рясована у зборочки, Летичівський р-н, фонди ДІКЗМ [12], 1920-ті рр., Хмельницька обл., Центральне Поділля

Фото 3.2.190. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – фартух, с. Великий Жванчик, Дунаєвецький р-н, 1942–1943 рр., фонди ХОКМ [36], у центрі лівіше, у центрі правіше та праворуч – фартухи, 1920–1930-ті рр., фонди ДІКЗМ [12]. Центральне Поділля

Фото 3.2.191. Жіночі фартухи. 1930–1950-ті рр., фонди ДІКЗМ [12]. Центральне Поділля

Фото 3.2.192. Жіночий додатковий поясний одяг. Ліворуч – фартух білий, с. Песець, Новоушицький р-н, 1920–1950-ті рр., у центрі лівіше – фартух білий, с. Слобідка, Новоушицький р-н, 1930-ті рр., фонди ХОКМ [36], у центрі правіше та праворуч – фартухи білі, Летичівський р-н, фонди ДІКЗМ [12]

Фото 3.2.193. Чоловічий поясний одяг. Ліворуч та в центрі лівіше – штани «до паска» (перед і зад), с. Гута, Деражнянський р-н, 1940-ві рр., фонди ХОКМ [36], в центрі правіше та праворуч – портяниці «до паска», (перед і зад), Летичівський р-н, фонди ДІКЗМ [12], перша пол. XX ст. Центральне Поділля

Підрозділ 3.3. Плечовий та верхній одяг

Г. 3. Плечовий одяг

Г. 3а. Плечовий одяг. Буковинське Поділля

Фото 3.2.194. Плечовий одяг. Ліворуч та в центрі – кептар (перед і зад), с. Хрещатик, Заставнівський р-н, фонди ЧМНАіП [40], праворуч – кептар, Хотинський р-н, фонди ХІМ [38], початок ХХ ст.

Фото 3.2.195. Плечовий одяг. Ліворуч та в центрі – мунтян (перед і зад), с. Малий Кучурів, Заставнівський р-н, фонди ЧМНАіП [40], праворуч – мунтян, Заставнівський р-н, фонди ЧОКМ [42], початок ХХ ст.

Фото 3.2.196. Плечовий одяг. Ліворуч та Ліворуч – минтян (перед і зад), с. Горошівці, Заставнівський р-н, фонди ЧМНАіП [40], початок ХХ ст.

Г. 3б. Плечовий одяг. Західне Поділля

Фото 3.2.197. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – кірсетка (перед і зад), с. Миколаївка, праворуч – горсик, с. Зубрець, Буцацький р-н, 1910–1920-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.198. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – горсетка (перед і зад), с. Зубрець, праворуч – станік, с. Миколаївка, Буцацький р-н, 1910–1920-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.199. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – станічок, с. Клювинці, Гусятинський р-н, праворуч – кептар (перед і зад), с. Зубрець, Буцацький р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.200. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – камізька, с. Голотки, Підволочиський р-н, праворуч – безрукавка (перед і зад), с. Козина, Гусятинський р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.201. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – горсет (перед і зад), с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – байбарак, с. Сорока, Гусятинський р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.202. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – горсет (перед і зад), с. Залав'є, праворуч – безрукавка, с. Великий Говилів, Тербовлянський р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.203. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – кафтан (перед і зад), с. Нове село, Підволочиський р-н, праворуч – камізелька, с. Палашівка, Чортківський р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.204. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – горсик (перед і зад), с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – горсет, с. Городниця, Гусятинський р-н, 1920–1930-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.205. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – горсик (перед і зад), с. Курники, Тернопільський р-н, праворуч – горсик, с. Базар, Чортківський р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.206. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – жупан (перед і зад), с. Хоростків, Гусятинський р-н, праворуч – безрукавка, с. Самолусківці, Гусятинський р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.207. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – жупан (перед і зад), с. Товстолуг, Тернопільський р-н, праворуч – сердак, с. Великі Бірки, Тернопільський р-н, 1930–1950-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.208. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – горсик (перед і зад), с. Городниця, Гусятинський р-н, праворуч – горсик, с. Зубрець, Буцацький р-н, 1920–1950-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.209. Жіночий плечовий одяг. Ліворуч – горсетка, с. Зубрець, Буцацький р-н, праворуч – безрукавка (перед і зад), с. Мшанець, Тербовлянський р-н, 1920–1940-і рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.210. Плечовий одяг. Ліворуч – лейбик (кептар), с. Кривче, у центрі – кожушок (лейбик, кептар), с. Дзвинячка, праворуч – кожушок, с. Германівка, Борщівський р-н, 1910–1920-ті рр. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.211. Плечовий одяг. Ліворуч – с. Кривче, Борщівський р-н, у центрі – лейбик, с. Кривче, Борщівський р-н, праворуч – кептарик, с. Кривче, Борщівський р-н, 1920–1930-ті рр. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.212. Плечовий одяг. Ліворуч – лейбик, с. Дзвинячка, Борщівський р-н, у центрі – кептар, с. Кривче, Борщівський р-н, праворуч – лейбик, с. Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, 1920–1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.213. Плечовий одяг. Ліворуч – лейбик, с. Берем'яни, Буцацький р-н, у центрі – дитячий лейбик, с. Торське, Заліщицький р-н, праворуч – лейбик (кептар), с. Лисівці, Заліщицький р-н, 1910–1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.214. Плечовий одяг. Ліворуч – кожушок безрукавний, с. Лисичники, Заліщицький р-н, 1910-ті рр., фонди ТОКМ [33], праворуч – лейбик, с. Дністрове, Борщівський р-н, 1930-ті рр., фонди НМШ [26]

Фото 3.2.215. Плечовий одяг. Ліворуч – кабат жіночий, с. Базар, у центрі – кабат жіночий, с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – кацафайка жіноча, с. Клювинці, Гусятинський р-н, 1920–1950-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Г. Зв. Плечовий одяг. Східне Поділля

Фото 3.2.216. Жіночі жилетки (жилети) – фонди ВОКМ [10], Вінницька обл., 1920–1940-і рр., Східне Поділля

Фото 3.2.217. Плечовий одяг. Жіночі жилетки (жилети) з плюшу – фонди ВОКМ [10], Вінницька обл., 1920–1940-і рр., Східне Поділля

Фото 3.2.218. Плечовий одяг. Ліворуч та в центрі – жіноча керсетка або корсетка (перед і зад), праворуч – жіноча керсетка, фонди ВОКМ [10], Вінницька обл., 1910–1930-і рр., Східне Поділля

Фото 3.2.219. Плечовий одяг. Ліворуч – жіноча кірсетка або «жупан» з ситцю, с. Дмитрівка, Бердичівський р-н, фонди ЖОКМ [17], Житомирська обл., 1920-ті рр., Східне Поділля

Фото 3.2.220. Плечовий одяг. Жилетка чоловіча (перед і зад), с. Студена, Піщанський р-н, перша пол. XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.221. Плечовий одяг. «Кафтанік» жіночий, с. Багринівці, Літинський р-н, 1920-ті рр., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Г. 3г. Плечовий одяг. Центральне Поділля

Фото 3.2.222. Плечовий одяг. Ліворуч – камізулька жіноча, с. Рогізна, Кам'янець-Подільський р-н, фонди приватної колекції В. Щибрі [49], у центрі – камізулька жіноча, фонди ХОКМ [36], праворуч – камізулька жіноча з оксамиту, фонди ННЛЕ КПНУ [6]. 1920–1930-ті рр., Центральне Поділля

Фото 3.2.223. Плечовий одяг. Ліворуч – безрукавка «плічка» жіноча, у центрі – безрукавка жіноча, фонди КПДІМЗ [18], праворуч – жилетка жіноча, фонди ДІКЗМ [12]. Початок ХХ ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.224. Плечовий одяг. Ліворуч – безрукавка жіноча, фонди ХОКМ [36], у центрі – горсетка жіноча, Чемеровецький р-н, фонди ННЛЕ КПНУ [6], праворуч – жилетка жіноча, фонди ДІКЗМ [12]. Початок ХХ ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.225. Плечовий одяг. Безрукавки жіночі, фонди ДІКЗМ [12]. Початок XX ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.226. Плечовий одяг. Ліворуч та в центрі – керсетка жіноча (перед і зад), Чемеровецький р-н, фонди КПДІМЗ [18], праворуч – керсетка (перед), фонди ДІКЗМ [12].
Початок XX ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.227. Плечовий одяг. Ліворуч та в центрі – керсетка жіноча (перед і зад), праворуч – керсетка (зад), фонди ДІКЗМ [12]. Початок XX ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.228. Плечовий одяг. Ліворуч та в центрі – кофта жіноча, с. Михайлівка, Дунаєвецький р-н, фонди КПДІМЗ [18], праворуч – жакет жіночий, фонди ДІКЗМ [12]. Початок ХХ ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.229. Плечовий одяг. Кафтанчик жіночий, фонди ДІКЗМ [12]. Початок ХХ ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.230. Плечовий одяг. Жакет жіночий, Чемеровецький р-н, фонди ННЛЕ КПНУ [6]. Початок ХХ ст., Центральне Поділля

Фото 3.2.231. Плечовий одяг. Кафтанчик дитячий, фонди ННЛЕ КПНУ [6]. Початок ХХ ст., Центральне Поділля.

Г. 4. Верхній одяг

Г. 4а. Верхній одяг. Буковинське Поділля

Фото 3.2. 232. Верхній одяг. Сардак чоловічий (перед і зад), с. Чорний Потік, Заставнівський р-н, кінець XIX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2. 233. Верхній одяг. Ліворуч – сірійка, с. Пригородок, праворуч – сардак, с. Пригородок, Хотинський р-н, 1900-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2. 234. Верхній одяг. Сардак (перед і зад), с. Орестівка, Хотинський р-н, 1910-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.235. Верхній одяг. Манта (перед і зад), с. Орестівка, Хотинський р-н, 1910-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.236. Верхній одяг. Кожух (перед і зад), с. Мосорівка, Заставнівський р-н, 1890 р., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.237. Верхній одяг. Кожух (перед і зад), с. Добринівці, Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.238. Верхній одяг. Кожух (перед і зад), с. Митків, Заставнівський р-н, 1930-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.239. Верхній одяг. Кожух (перед і зад), с. Митків, Заставнівський р-н, 1910-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.240. Верхній одяг. Кожух (перед і зад), с. Добринівці, Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.241. Верхній одяг. Кожух (перед і зад), с. Дорошівці, Заставнівський р-н, 1920–1930-і рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.242. Верхній одяг. Кожух (перед і зад), с. Онут, Заставнівський р-н, 1942 р., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.243. Верхній одяг. Ліворуч – манта чоловіча, праворуч – мінтян (мунтян) жіночий, Заставнівський р-н, 1920-ті рр., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [41]

Г. 46. Верхній одяг. Західне Поділля

Фото 3.2.244. Верхній одяг. Ліворуч – полька жіноча, с. Плебанівка, Тереховлянський р-н, у центрі – жупан жіночий, с. Панасівка, Підволочиський р-н, праворуч – катанка жіноча, с. Мшанець, Тереховлянський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.245. Верхній одяг. Ліворуч – сірячина чоловіча, с. Базар, Чортківський р-н, у центрі – гунька чоловіча, с. Пилипче, Борщівський р-н, праворуч – свита чоловіча, с. Миколаївка, Буцацький р-н, 1910–1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.246. Верхній одяг. Ліворуч – свита чоловіча, с. Золотий Потік, Бучацький р-н, у центрі – свита, с. Сапотів, Борщівський р-н, праворуч – пешек, с. Зубрець, Бучацький р-н, початок ХХ ст. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.247. Верхній одяг. Ліворуч – сардак, с. Кривче, праворуч – опанча (перед і зад), с. Сапотів, Борщівський р-н, початок ХХ ст. Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.248. Верхній одяг. Ліворуч – сардак, с. Іване-Золоте, Заліщицький р-н, праворуч – опанча (перед і зад), с. Турильче, Борщівський р-н, початок ХХ ст. Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.249. Верхній одяг. Ліворуч – опанча (перед і зад), с. Кривче, Борщівський р-н, праворуч – гунька, с. Городниця, Гусятинський р-н, початок ХХ ст. Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.250. Верхній одяг. Ліворуч – сіряк (перед і зад), с. Базар, Чортківський р-н, праворуч – сердак, с. Горішня Вигнанка, Чортківський р-н, початок ХХ ст. Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.251. Верхній одяг. Ліворуч – кафтан (перед і зад), с. Кошляки, праворуч – каптан жіночий, с. Полупанівка, Підволочиський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.252. Верхній одяг. Ліворуч – свитка біла жіноча (кафтан, «приятелька» – перед і зад), с. Настасів, Тернопільський р-н, праворуч – плахтина, с. Городниця, Гусятинський р-н, 1910–1920-ті рр. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.253. Верхній одяг. Кафтан жіночий полотняний (перед і зад), с. Старий Скалат, фонди МЕХП ІН [25], праворуч – кафтан жіночий, с. Полупанівка, Підволочиський р-н, 1900–1920-ті рр. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.254. Верхній одяг. Кожухи довгополі: Ліворуч – с. Зубрець, Буцацький р-н, у центрі – с. Полупанівка, Підволочиський р-н, праворуч – Тербовлянський р-н, кінець XIX – початок XX ст. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.255. Верхній одяг. Кожухи довгополі: Ліворуч – с. Васильківці, Гусятинський р-н, у центрі – перед і зад виробу, с. Садки, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.256. Верхній одяг. Кожухи середньої довжини: Ліворуч – с. Пилипче, у центрі – с. Мельниця-Подільська, праворуч – с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.257. Верхній одяг. Кожухи середньої довжини: Ліворуч – кожушок, с. Кудринці, Борщівський р-н, у центрі – кожушок, с. Новосілка, праворуч – кожушок, с. Лисичники, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.258. Верхній одяг. Ліворуч, у центрі та праворуч – кожухи, с. Лисичники, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.259. Верхній одяг. Кожух (перед, зад і бік), Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.260. Ліворуч – бунда, с. Пищатинці, у центрі – кожушина, с. Шупарка, Борщівський р-н, Західне Поділля, фонди ТОКМ [33], праворуч – кожушок, с. Вовківці, Борщівський р-н, фонди НМШ [26]

Фото 3.2.261. Верхній одяг. Ліворуч – кожушок «червоний», с. Гермаківка, Борщівський р-н, у центрі – кожушок (перед і зад), с. Іване Золоте, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.262. Ліворуч – кожушок, с. Соколів, Бучацький р-н, у центрі – кожушок «червоний» жіночий, с. Дубівці, Тернопільський р-н, праворуч – кожух, с. Великі Чорнокінці, Чортківський р-н. Фонди ТОКМ [33]

Г. 4в. Верхній одяг. Східне Поділля

Фото 3.2.263. Верхній одяг. Свита, с. Мізаків, Калинівський р-н, Вінницька обл., Кінець XIX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.264. Верхній одяг. Свита, с. Кунка, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Кінець XIX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.265. Верхній одяг. Свита, с. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., Кінець XIX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.266. Верхній одяг. Ліворуч та праворуч – чугаї, Кодимський р-н, Одеська обл., 1940–1950-ті рр., Східне Поділля. Фонди ОДІКМ [31]

Фото 3.2.267. Верхній одяг. Ліворуч – полька, с. Саражинка, Балтський р-н, праворуч – чугаїна, Балтський р-н, Кінець XIX ст., Одеська обл., Східне Поділля. Фонди НМНАПУ [28]

Фото 3.2.268. Верхній одяг. Ліворуч – кожух, Вінницька обл., початок XX ст., фонди ВОКМ [10], праворуч – плюшка, Оратівський р-н, Вінницька обл., 1920-ті рр., фонди ОРКМ [32], Східне Поділля

Фото 3.2.269. Верхній одяг. Ліворуч – кожух, с. Долинівка, Гайворонський р-н, Кіровоградська обл., кінець XIX ст., фонди НМНАіП [28], праворуч – плюшка, Оратівський р-н, Вінницька обл., 1970-ті рр., фонди ОРКМ [32], Східне Поділля

Г. 4г. Верхній одяг. Центральне Поділля

Фото 3.2.270. Верхній одяг. Ліворуч та праворуч – свитка жіноча (перед і зад), кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди КПДІМЗ [18]

Фото 3.2.271. Верхній одяг. Чугаїна, с. Зелені Курилівці, Новоушицький р-н, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НМУНДМ [29]

Фото 3.2.272. Верхній одяг. Гунька, Хмельницький р-н, кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди ХОКМ [36]

Фото 3.2.273. Верхній одяг. Ліворуч та праворуч – гунька (перед і зад), с. Кадиївці, Кам'янець-Подільський р-н, кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди КПДІМЗ [18]

Фото 3.2.274. Верхній одяг. Ліворуч та праворуч – свитка (перед і зад), Кам'янець-Подільський р-н, кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди КПДІМЗ [18]

Фото 3.2.275. Верхній одяг. Ліворуч та праворуч – манта чоловіча (перед і зад), с. Гринчук, Кам'янець-Подільський р-н, 1910-ті рр., Центральне Поділля. Фонди КПДІМЗ [18]

Фото 3.2.276. Верхній одяг. Ліворуч – чугаїна чоловіча, праворуч – чемерка, Кам'янець-Подільський р-н, кінець ХІХ ст., Центральне Поділля. Фонди КПДІМЗ [18]

Фото 3.2.277. Верхній одяг. Ліворуч – плюшка жіноча, Кам'янець-Подільський р-н, фонди КПДІМЗ [18], праворуч – плюшка жіноча, Летичівський р-н, 1970–1980-ті рр., фонди ДІКЗМ [12]. Центральне Поділля

Фото 3.2.278. Верхній одяг. Ліворуч – білий кожух, с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, 1930–1940-і рр., праворуч – «червоний» кожух, 1920-ті рр., Центральне Поділля. Фонди КПДІМЗ [18]

Фото 3.2.279. Верхній одяг. Ліворуч та праворуч – «червоні» кожухи, 1910-ті рр., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗМ [12]

Підрозділ 3.4. Головні убори й взуття

Г. 5. Головні убори

Г. 5а. Головні убори. Буковинське Поділля

Фото 3.2.280. Головні убори. Вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір «карабуля» з ковилою та монетами – Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.281. Головні убори. Вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір «карабуля» з монетами – Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди НМНАПУ [28]

Фото 3.2.282. Головні убори. Вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір «карабуля» з монетами – Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди НМНАПУ [28]

Фото 3.2.283. Головні убори. Вінкоподібний дівочий весільний головний убір «карабуля» з монетами, барвінковим вінком та двома головками часнику – Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди НМНАПУ [28]

Фото 3.2.284. Головні убори. Обідок від вінкоподібного дівочого головного убору «коди», с. Погорілівка, Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди НМНАПУ [28]

Фото 3.2.285. Головні убори. Вінкоподібний дівочий головний убір «коробка» з монетами, Заставнівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.286. Головні убори. Вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір «коробка» – Заставнівський р-н, початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.287. Головні убори. Вінкоподібний дівочий весільний або святковий головний убір «герданик» – Заставнівський р-н, початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.288. Головні убори. «Покривало», одягалось як прикраса на рушник для голови, с. Задубрівка, Заставнівський р-н, 1930-ті рр., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.289. Головні убори. Ліворуч – кичка з валика полотна, с. Хрещатик, кінець XIX ст., праворуч – фес (кирпа), с. Веречанка, 1920-ті рр., Заставнівський р-н, Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.290. Головні убори. Ліворуч – «рушник», с. Добринівці, у центрі – перемітка з «пальцями» та «вухами», с. Хрещатик, праворуч – «рушник», с. Онут, Заставнівський р-н, кінець XIX ст. – початок XX ст., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.291. Головні убори. Ліворуч – «рушник», с. Добринівці, у центрі – перемітка, с. Мосорівка, початок ХХ ст., праворуч – «рушник» з тканими рослинним і тваринним орнаментами й бісерними тороками, с. Задубрівка, 1932 р., Заставнівський р-н, Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.292. Головні убори. Ліворуч – «рушник», с. Мосорівка, 1890-ті рр., у центрі – перемітка, с. Веренчанка, 1920-ті рр., праворуч – «рушник», с. Боянчук, Заставнівський р-н, 1920–1930-ті рр., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.293. Головні убори. Ліворуч – «рушник», с. Митків, 1920-ті рр., у центрі та праворуч – «рушники», с. Малий Кучурів, 1930-ті рр., Заставнівський р-н, Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.294. Головні убори. Ліворуч – «рушник», с. Мосорівка, початок ХХ ст., у центрі – «рушник», с. Задубрівка, 1930 р., праворуч – «рушник», с. Мосорівка, кінець ХІХ ст., Заставнівський р-н, Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.295. Головні убори. Ліворуч – «рушник», с. Горошівці, у центрі – перемітка, с. Самушин, праворуч – перемітка, Заставнівський р-н, кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.296. Головні убори. Ліворуч – перемітка, с. Дорошівці, у центрі – перемітка, с. Брідок, початок ХХ ст., фонди МЕХП ІН [25], праворуч – хустка «шаленка», с. Товтри, 1930-ті рр., фонди ЧМНАіП [40], Заставнівський р-н, Буковинське Поділля

Г. 56. Головні убори. Західне Поділля

Фото 3.2.297. Головні убори. Вінокподібний весільний дівочий головний убір із «золотим» барвінковим вінком і тканими стрічками, с. Нирків, Заліщицький р-н, 1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.298. Головні убори. Ліворуч – «золотий» барвінковий вінок, у центрі – барвінковий вінок, Заліщицький р-н, 1910-20-ті рр., праворуч – заушники, Тернопільський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.299. Головні убори. Ліворуч – дівочий вінок (перша пол. ХХ ст.), смт Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, фонди НЦНК МГ [30], праворуч – ввиванка (початок ХХ ст.), с. Сапогів, Борщівський р-н, фонди НМУНДМ [29], Західне Поділля

Фото 3.2.300. Головні убори. Вінокподібний весільний дівочий головний убір із «золотим» барвінковим вінком і шовковими стрічками, с. Сороки, Буцацький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.301. Головні убори. Вінкоподібний весільний дівочий головний убір із шовковими стрічками, с. Нирків, Заліщицький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.302. Головні убори. Вінкоподібний весільний дівочий убір із гарусними стрічками, с. Тишківці, Заліщицький р-н, фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.303. Головні убори. Вінкоподібний весільний дівочий головний убір із «золотим» барвінковим вінком і тканими стрічками, с. Буряківка, Заліщицький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25].

Фото 3.2.304. Головні убори. Вінкоподібний весільний дівочий головний убір із «золотим» барвінковим вінком і тканими стрічками, с. Бедриківці, Заліщицький р-н, 1940-ві рр., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.305. Головні убори. Вінкоподібний святковий дівочий головний убір з герданами й тканими стрічками, Борщівський р-н (реконструкція), Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.306. Головні убори. Тканні дівочі стрічки, с. Нирків, Заліщицький р-н, 1930-ті рр., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.307. Головні убори. Ліворуч й у центрі лівіше – валок («кичка»), Західне Поділля, праворуч й у центрі правіше – валок («кичка»), с. Сновидів, Бучацький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.308. Головні убори. Ліворуч – «кичка», плетена по колу, у центрі лівіше та у центрі – «кичка», плетена в косичку, Борщівський р-н, у центрі правіше й праворуч – «кичка», плетена по колу із дерев'яною основою, Заліщицький р-н, кінець ХІХ – початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.309. Головні убори. Перемітки: Ліворуч – Заліщицький р-н, у центрі лівіше – с. Сновидів, Бучацький р-н, у центрі правіше – Борщівський р-н, праворуч – Західне Поділля, початок ХХ ст. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.310. Головні убори. Ліворуч – намітка, с. Дзвинячка, Борщівський р-н, у центрі – намітка, с. Острівець, Тербовлянський р-н, праворуч намітка – с. Базар, Чортківський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.311. Головні убори. Перемітки: Ліворуч та у центрі лівіше – Заліщицький р-н, у центрі правіше та праворуч – Борщівський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.312. Головні убори. Ліворуч – хустка шовкова (початок XX ст.), с. Кип'ячка, Тернопільський р-н, у центрі – хустка шовкова (початок XX ст.), с. Зубрець, Буцацький р-н, праворуч – хустка шовкова (початок XX ст.), с. Деренівка, Тербовлянський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.313. Головні убори. Ліворуч – хустка тернова (початок XX ст.), Тернопільський р-н, у центрі лівіше – хустка «шалянова» (1930-ті рр.), с. Шляхтинці, Тернопільський р-н, у центрі правіше – хустка тернова (кінець XIX – початок XX ст.), с. Козярі, Підволочиський р-н, праворуч – хустка тернова (початок XX ст.), Буцацький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.314. Головні убори. Ліворуч – хустка вовняна, зав'язана на потилиці (початок XX ст.), Поділля, фонди НМУНДМ [29], у центрі лівіше – хустка вовняна з полуницями («шишками») (1920–1930-ті рр.), с. Токи, Підволочиський р-н, у центрі правіше – хустка «баранкова» (початок XX ст.), с. Базар, Чортківський р-н, фонди ТОКМ [33], праворуч – хустка вовняна, зав'язана на потилиці та закручена кінцями навколо голови (початок XX ст.), Борщівський р-н, фонди НМУНДМ [29], Західне Поділля

Фото 3.2.315. Головні убори. Ліворуч – капелюх солом'яний парубоцький, (1894 р.), с. Дорогичівка, у центрі – капелюх солом'яний (1939 р.), с. Ворвулинці, праворуч – капелюх солом'яний парубоцький (1895 р.), с. Дорогичівка, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.316. Головні убори. Ліворуч – капелюх солом'яний весільний, Тернопільський р-н, у центрі – капелюх солом'яний весільний, Заліщицький р-н, праворуч – капелюх солом'яний буденний, плетений «косичкою», Заліщицький р-н, (початок ХХ ст.), Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.317. Головні убори. Ліворуч – капелюх солом'яний низький, плетений «зубцями», праворуч – капелюх солом'яний буденний високий, плетений «зубцями», початок ХХ ст., Тернопільський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.318. Головні убори. Ліворуч – капелюх солом'яний низький, плетений «косичкою» (початок ХХ ст.), Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди НМУНДМ [29]

Фото 3.2.319. Головні убори. Ліворуч та у центрі лівіше – кучма, с. Кривче, Борщівський р-н, у центрі правіше – шапка барашкова, Підволочиський р-н, праворуч – шапка барашкова, с. Голотки, Підволочиський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Г. 5в. Головні убори. Східне Поділля

Фото 3.2.320. Головні убори. Ліворуч – обрядовий плетений вінок із зілля, польових квітів та ягід, початок ХХІ ст., фонди НМНАіП [28], праворуч – восковані вінок та два букетики, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, 1950-ті рр., фонди НЦНК МГ [30], Вінницька обл., Східне Поділля

Фото 3.2.321. Головні убори. Ліворуч – воскований парусовий вінок, праворуч – воскований вінок, 1950-ті рр., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.322. Головні убори. Лойові вінки, 1940–1950-і рр., Тиврівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди ТирКМ [34]

Фото 3.2.323. Головні убори. Очіпки, початок XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМІУ [27]

Фото 3.2.324. Головні убори. Очіпки, початок XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМІУ [27]

Фото 3.2.325. Головні убори. Очіпки, початок XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМІУ [27]

Фото 3.2.326. Головні убори. Ліворуч – очіпок, фонди НМІУ [27], у центрі – очіпок, Вінницька обл., фонди НМУНДМ [29], праворуч – каптур, Одеська обл., фонди ОДІКМ [31], початок XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.327. Головні убори. Ліворуч – нафрама, Тульчинський р-н, фонди ТуРКМ [35], у центрі – кичка, Тиврівський р-н, праворуч – нафрама, Тиврівський р-н, фонди ТиРКМ [34], Вінницька обл., початок ХХ ст.

Фото 3.2.328. Головні убори. Ліворуч – хустка плісова з сіткою й тороками, с. Саражинка, Балтський р-н, праворуч – хустка з сіткою й френзлями, с. Йосипівка, Савранський р-н, Одеська обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.329. Ліворуч – велика хустка з «огірочками» та френзлями, Любарський р-н, у центрі та праворуч – хустки квіткові невеликі, с. Сьомаки, Бердичівський р-н, Житомирська обл., фонди ЖОКМ [17]

Фото 3.2.330. Головні убори. Ліворуч – хустка тернова, у центрі – хустка на штири (чотири) боки (дні), праворуч – хустка вовняна, фонди ВОКМ [10], Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля

Фото 3.2.331. Головні убори. Тернові хустки – Тиврівський р-н, Вінницька обл., фонди ТиРКМ [34], початок XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.332. Головні убори. Ліворуч та в центрі – тернові хустки, Оратівський р-н, фонди ОРКМ [32], праворуч – тернова хустка, Бершадський р-н, фонди БРКМ [8], Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.333. Головні убори. Тернові хустки – Бершадський р-н, Вінницька обл., фонди БРКМ [8], початок XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.334. Головні убори. Ліворуч – шовкова хустка, вишита орнаментом, Оратівський р-н, фонди ОРКМ [32], у центрі та праворуч – хустки «американки», Тульчинський р-н, фонди ТуРКМ [35], Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.335. Головні убори. Ліворуч – хустка вовняна, фонди ВОКМ [10], у центрі – хустка вовняна у клітку, Тиврівський р-н, фонди ТиРКМ [34], Вінницька обл., праворуч – вовняна хустка, с. Катеринівка, Бердичівський р-н, Житомирська обл., фонди ЖОКМ [17], початок XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.336. Головні убори. Солом'яні капелюхи – Тиврівський р-н, Вінницька обл., фонди ТиРКМ [34], початок XX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.337. Головні убори. Ліворуч – бриль високий, плетений «зубцями», с. Степашки, праворуч – бриль високий, плетений «косичкою», с. Бубнівка, Гайсинський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.338. Головні убори. Ліворуч – чорна чоловіча шапка зі смушки, Бершадський р-н, фонди БРКМ [8], у центрі – сива смушкова шапка, праворуч – чорна смушкова шапка, Оратівський р-н, фонди ОРКМ [32], початок XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля

Г. 5г. Головні убори. Центральне Поділля

Фото 3.2.339. «Навушниці»: Ліворуч – с. Куча, Новоушицький р-н, фонди приватної колекції В. Щибрі [49], праворуч – Центральне Поділля, фонди ДІКЗ «Межибіж» [12], початок ХХ ст

Фото 3.2.340. Вінки лосєві з «парусами», початок ХХ ст., Центральне Поділля.
Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.341. Ліворуч та в центрі – перемітка, с. Куча, Новоушицький р-н, праворуч – с. Базар, Чортківський р-н, фонди приватної колекції В. Щибрі [49], праворуч – нафрама, фонди ХОКМ [36], початок ХХ ст., Центральне Поділля

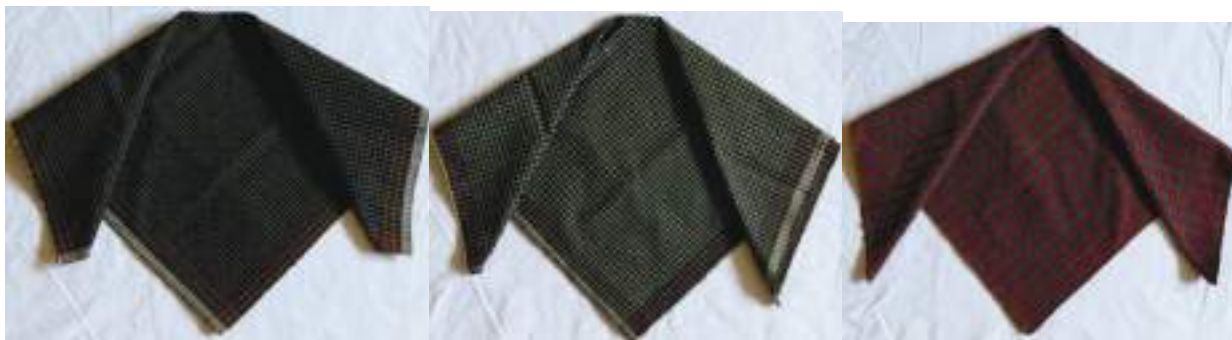

Фото 3.2.342. Ліворуч та в центрі – хустки в клітинку, с. Куча, праворуч – хустка в клітинку, с. Песець, Новоушицький р-н, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

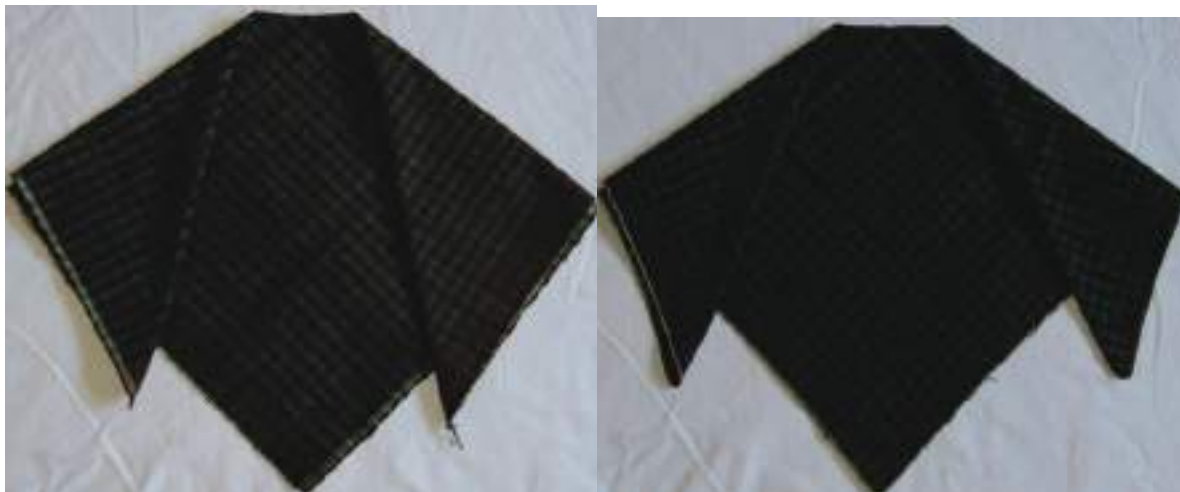

Фото 3.2.343. Ліворуч – хустка в клітинку, с. Куча, праворуч – хустка в клітинку, с. Песець, Новоушицький р-н, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.344. Ліворуч – вишита хустка, у центрі та праворуч – хустки шовкові, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.345. Хустки тернові, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

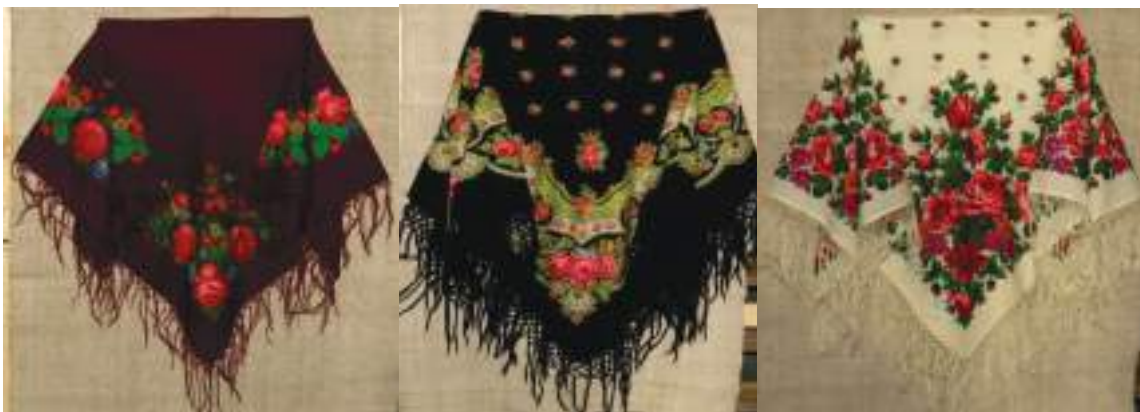

Фото 3.2.346. Хустки тернові, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.347. Хустки тернові, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.348. Ліворуч та в центрі – хустки вовняні, початок XX ст., фонди ДІКЗ «Межибіж» [12], праворуч – тернова хустка, фонди ХОКМ [36], Центральне Поділля

Фото 3.2.349. Хустки вовняні в клітинку, початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.350. Ліворуч й праворуч – хустки барашкові вовняні, у центрі – хустка вовняна в клітинку, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.351. Хустки вовняні, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.352. Ліворуч – чепець жіночий, праворуч – чоловіча смушкова сива шапка, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди КПДІМЗ [18]

Фото 3.2.353. Ліворуч – бриль середньої висоти, плетений «косичкою», с. Бакота, праворуч – бриль високий, плетений «косичкою», с. Студениця, Кам'янець-Подільський р-н, початок ХХ ст., фонди НМНАіП [28]

Г. 6. Взуття

Г. 6а. Взуття. Буковинське Поділля

Фото 3.2.354. Ліворуч – постіл солом'яний, Заставнівський р-н, праворуч – постіл шкіряний, Хотинський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.355. Черевики жіночі: Ліворуч – с. Боянчук, Заставнівський р-н, фонди НМНАіП [28], у центрі й праворуч – фонди ЧМНАіП [40], кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля

Фото 3.2.356. Чоботи: Ліворуч та праворуч – фонди ЧМНАіП [40], у центрі – «чорнобривці», фонди ЧОКМ [42], кінець XIX – початок XX ст., Буковинське Поділля

Фото 3.2.357. Панчохи з «гульками», 20-ті рр. XX ст., Буковинське Под. Фонди ЧМНАіП [40]

Г. 66. Взуття. Західне Поділля

Фото 3.2.358. Черевики жіночі «румунки»: Ліворуч – с. Самолусківці, Гусятинський р-н (кінець XIX – початок XX ст.), у центрі – Тернопільський р-н (1930-1940-і рр.), праворуч – Тербовлянський р-н (1920-ті рр.), Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.359. Ліворуч – черевики жіночі короткі (кінець XIX – початок XX ст.), с. Скоморохи, Тернопільський р-н, у центрі – черевики жіночі «румунки» (1940-50-ті рр.), с. Деренівка, Тербовлянський р-н, праворуч – туфлі або «мешти» жіночі (1930-ті рр.), Тернопільський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.360. Ліворуч – черевики жіночі (кінець XIX – початок XX ст.), с. Велика Березовиця, у центрі – черевики жіночі (1930-ті рр.), с. Токи, Підволочиський р-н, праворуч – черевики жіночі (1920-ті рр.), Тернопільський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.361. Ліворуч – черевики жіночі (перша пол. XX ст.), с. Кривче, Борщівський р-н, у центрі та праворуч – черевики жіночі (1920-ті рр.), с. Шупарка, Борщівський р-н, Фонди ТОКМ [33], Західне Поділля

Фото 3.2.362. Ліворуч – черевики жіночі (кінець XIX – початок XX ст.), с. Нирків, Заліщицький р-н, фонди НМНАіП [28], праворуч – черевики жіночі (перша пол. XX ст.), фонди НЦНК МГ [30]. Західне Поділля

Фото 3.2.363. Чоботи жіночі, кінець XIX – початок XX ст., с. Богданівка, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.364. Ліворуч – чоботи, праворуч – чоботи жіночі, кінець XIX – початок XX ст., с. Нирків, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.365. Ліворуч – чоботи «боксові» (1940-ві рр.), с. Іванівка, Підволочиський р-н, у центрі правіше – чоботи чоловічі (початок ХХ ст.), с. Настасів, Тернопільський р-н, у центрі лівіше – чоботи «боксові» жіночі (1920-ті рр.), с. Деренівка, Тербовлянський р-н, праворуч – чоботи жіночі (початок ХХ ст.), с. Шупарка, Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.366. Ліворуч – чоботи, с. Кривче, у центрі – чоботи, с. Вигода, Борщівський р-н, кінець ХІХ – початок ХХ ст., фонди НМНАіП [28], праворуч – «биті» валянки (1930-ті рр.), Тернопільський р-н, Західне Поділля, фонди ТОКМ [33]

Г. бв. Взуття. Східне Поділля

Фото 3.2.367. Личаки, Літинський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди ЛКМ [21]

Фото 3.2.368. Ліворуч – черевики жіночі, с. Слобода-Яришівська, праворуч – черевики жіночі, с. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., кінець XIX – початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.369. Ліворуч – черевики, с. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., Кінець XIX – початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.370. Ліворуч – чоботи, с. Слобода-Яришівська, Могилів-Подільський р-н, у центрі – чоботи, с. Лука-Барська, Барський р-н, праворуч – чоботи та їх декор гвіздочками ззаду, с. Гнатків, Томашпільський р-н, Вінницька обл., кінець XIX – початок XX ст., Сх. Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Г. бг. Взуття. Центральне Поділля

Фото 3.2.371. Ліворуч – личаки або солом'яники, праворуч – постоли шкіряні, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.372. Ліворуч – черевики жіночі, 1900-ті рр., праворуч – туфлі жіночі, 1930-ті рр., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.373. Ліворуч та в центрі – чоботи та їх декор гвіздочками ззаду, с. Студениця, Кам'янець-Подільський р-н, фонди НМНАіП [28], праворуч – чоботи, фонди ДІКЗ «Межибіж» [12], Кінець ХІХ – початок ХХ ст., Центральне Поділля

Підрозділ 3.5. Прикраси, пояси та доповнення до одягу

Г. 7. Прикраси

Г. 7а. Прикраси. Буковинське Поділля

Фото 3.2.374. Ліворуч – гердан стрічковий на основі, праворуч – подвійний гердан, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.375. Ліворуч – гердан стрічковий без основи, праворуч – гердан стрічковий на основі, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.376. Гердани стрічкові на основі, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.377. Намисто з дукачів, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.378. Салби, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.379. Намисто коралове, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [42]

Фото 3.2.380. Котильйони, початок ХХ ст., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Г. 76. Прикраси. Західне Поділля

Фото 3.2.381. Ліворуч й у центрі – гердан кутовий з медальйоном (аверс і реверс), с. Самолусківці, праворуч – гердани кутові, сс. Целіїв, Крогулець, Гусятинський р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.382. Ліворуч й у центрі – гердан кутовий з медальйоном (аверс і реверс), с. Нижбірок, праворуч – гердан кутовий, с. Копичинці, Гусятинський р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.383. Гердан кутовий з 16-ма монетами, с. Зозулинці, Заліщицький р-н, початок XX ст., Західне Поділля. Фонди НМШ [26]

Фото 3.2.384. Прикраси. Ліворуч й у центрі – гердани стрічкові, с. Колодрібка, Заліщицький р-н, кінець XIX ст., фонди МЕХП ІН [25], праворуч – стрічковий гердан з китицями (1980-ті рр.), м. Тербовля (автор П. Ткачук), фонди ТОКМ [33]. Західне Поділля

Фото 3.2.385. Гердан кутовий з медальйоном (початок ХХ ст.),
с. Копичинці, Гусятинський р-н, Західне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.386. Ліворуч – бісерна криза (початок ХХ ст.), с. Виноградне, Заліщицький р-н, у центрі – бісерна криза
(1920–1930-ті рр.), с. Білоскірка, Тернопільський р-н, праворуч – гердан стрічковий
(1980-ті рр.), м. Тербовля (автор П. Ткачук), Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.387. Гердани стрічкові з підвісками (1980-ті рр.),
м. Тербовля (автор П. Ткачук), Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.388. Ліворуч – намисто зі смальти «краваниця» (початок ХХ ст.), с. Виноградне, Заліщицький р-н, у
центрі – намисто зі смальти «краваниця» (початок ХХ ст.), с. Більче Золоте, праворуч – штучні коралі (початок
ХХ ст.), с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.389. Ліворуч – дукачі, у центрі й праворуч – коралі, початок ХХ ст., с. Богданівка,
Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.390. Ліворуч – пацьорки дугі, с. Великі Чернокінці, Чортківський р-н, у центрі – намисто дуге скляне, Буцацький р-н, праворуч – намисто, (1930-ті рр.), Тернопільський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.391. Ліворуч та праворуч – гerdани на шию, з обрізаними нитками для монет, с. Щитівці, Заліщицький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.392. Ліворуч та у центрі лівіше – гerdан на голову (початок ХХ ст.), Тернопільський р-н, у центрі правіше та праворуч – гerdан на голову (початок ХХ ст.), с. Кривче, Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.393. Ліворуч – гerdан на голову або шию, праворуч – гerdан на шию, с. Щитівці, Заліщицький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

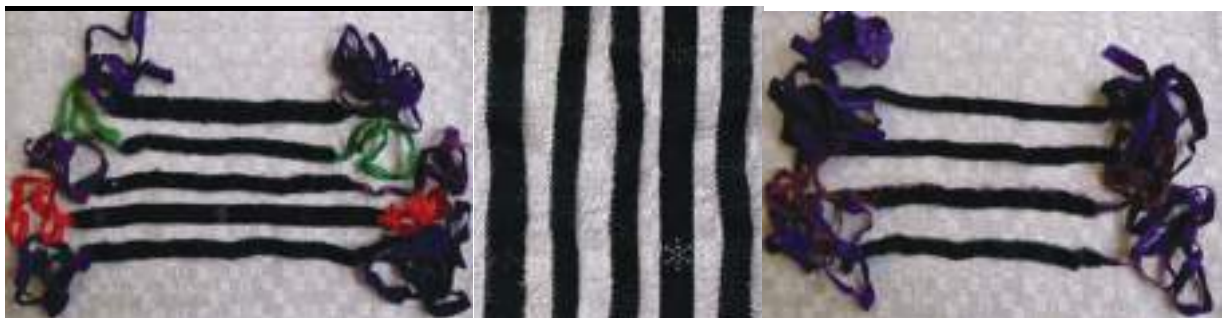

Фото 3.2.394. Ліворуч, у центрі та праворуч – гerdани на голову або шию, с. Щитівці, Заліщицький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.395. Вгорі ліворуч та праворуч – гerdани на голову або шию, внизу ліворуч та праворуч – гerdани на голову зшиті, с. Щитівці, Заліщицький р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля.
Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.396. Вгорі та внизу ліворуч – гerdани на голову з «вівсиками», вгорі та внизу праворуч – «гардяники» на голову, с. Окопи, Борщівський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля.
Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.397. Ліворуч та праворуч – гerdани на голову або шию, Борщівський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.398. Ліворуч – гerdани на голову або шию, плетені без основи, праворуч – гerdани на голову або шию, плетені на основі, Борщівський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.399. Ліворуч – прикраса на голову, плетена з вовняних ниток і сухозлітки на солом'яній основі, праворуч – гerdани на голову, плетені на солом'яній основі, Борщівський р-н, початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.400. Ліворуч та у центрі лівіше – валок або гардан на голову (початок ХХ ст.), с. Кривче, Борщівський р-н, у центрі – букетик (50-ті рр.), у центрі правіше – букетик (40-50-ті рр.), Заліщицький р-н, праворуч – гарасівки (початок ХХ ст.), с. Садки, Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Г. 7в. Прикраси. Східне Поділля

Фото 3.2.401. Ліворуч – намисто коралове, с. П'ятківка, Бершадський р-н, у центрі – корали, с. Стіна, Томашпільський р-н, праворуч – «правдиві» або «червоні» корали, с. Куна, Гайсинський р-н, Кінець XIX – початок XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.402. Намисто коралове правдиве. Ліворуч – с. Пеніжкове, Христинівський р-н, у центрі та праворуч – Христинівський р-н, Черкаська обл., кінець XIX – початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.403. Намисто коралове правдиве. Ліворуч та праворуч – Уманський р-н, Черкаська обл., кінець XIX – початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.404. Намисто коралове правдиве. Ліворуч, у центрі та праворуч – Уманський р-н, Черкаська обл. Кінець XIX – початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.405. Ліворуч – «згарди» з китицями, плетені на основі, сс. Рожнятів, Антонівка, Томашпільський р-н, праворуч – «згарди» (№ 1-2 без основи, № 3-5, плетені на основі), південно-західні райони Вінницької обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.406. Ліворуч – «згарди» з китицями, сс. Садківці, Калитинка, Покутине, Шаргородський р-н, праворуч – «згарди», с. Конишів, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл., початок ХХ ст., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.407. Три бісерні прикраси, які носили разом у с. Жван Мурованокуриловецького р-ну: Ліворуч (верхня – «згарда», середня – «салби», нижня – «валок»), праворуч (верхня – «салби», нижня – «валок»), початок ХХ ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.408. Ліворуч – «згарда» з китицями, плетена на основі, с. Орлівка, Теплицький р-н, праворуч – «згарда» з китицями, плетена без основи, Бершадський р-н, початок ХХ ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.409. «Гарди» (№ 1-2 – заготовки без основи, №3-7, плетені на основі), с. Багринівці, Літинський р-н, початок ХХ ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.410. «Баламути», Бершадський р-н, початок ХХ ст., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.411. Дукач (аверс та реверс), 1915 р., Східне Поділля. Фонди ВОКМ [10]

Фото 3.2.412. Дукач (аверс та реверс), 1915 р., Східне Поділля. Фонди ВОКМ [10]

Фото 3.2.413. Дукач (аверс та реверс), 1915 р., Східне Поділля. Фонди ВОКМ [10]

Фото 3.2.414. Натільні хрестики: Літинський р-н, 1950-ті рр., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди ЛКМ [30]

Фото 3.2.415. Прикраси нагрудні. Ліворуч – восковані букетики, с. Шарапанівка, Крижопільський р-н, 1950-ті рр., праворуч – восковані букетики, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.416. Прикраси нагрудні. Лойові букетики та букетики з воскованого паперу, 1940–1950-ті рр., Тиврівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди ТиРКМ [34]

Г. 7г. Прикраси. Центральне Поділля

Фото 3.2.417. Ліворуч – силянка на шию під місцевою назвою «сучка» («сука»), плетена на основі, с. Куча, Новоушицький р-н, праворуч – силянка на шию, плетена без основи, Деражнянський р-н, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.418. Силянка на шию без основи, с. Бакота, Кам'янець-Подільський р-н, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.419. Силянки-коміри на шию, плетені частково на основі, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.420. Прикраси. Силянки-коміри, плетені ліворуч без основи та праворуч – частково на основі, початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.421. Прикраси. Намисто дуге скляне, початок XX ст., Центральне Поділля.
Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.422. Прикраси. Намисто коралове, початок XX ст., Центральне Поділля.
Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 3.2.423. Прикраси. Ліворуч – намисто гранатове, фонди ХОКМ [36], праворуч – корали, фонди ННІЕ
КПНУ [6], початок XX ст., Центральне Поділля

Г. 8. Пояси

Г. 8а. Пояси. Буковинське Поділля

Фото 3.2.424. Ліворуч та у центрі лівіше – крайка ткани чоловіча та її китиці, у центрі – крайка ткани чоловіча, у центрі правіше та праворуч – крайка ткани чоловіча та її китиці, с. Пригородок, Хотинський р-н, початок ХХ ст., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.425. Ліворуч – пояс тканий чоловічий, Заставнівський р-н, у центрі – пояс тканий чоловічий, с. Клішківці, праворуч – пояс тканий чоловічий, с. Пригородок, Хотинський р-н, кінець ХІХ – початок ХХ ст., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.426. Ліворуч – жіноча крайка, с. Хрещатик, у центрі – чоловіча окрайка з двома різними орнаментами з обох кінців, с. Задубрівка, праворуч – крайка чоловіча, с. Малий Кучурів, Заставнівський р-н, 1920–1930-ті рр., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.427. Ліворуч – окравка підліткова, с. Чорний Потік, праворуч – чоловіча окрайка з двома різними орнаментами з обох кінців, с. Горішні Шерівці, Заставнівський р-н, 1920–1930-ті рр., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧМНАіП [40]

Фото 3.2.428. Черес, с. Вікно, Заставнівський р-н, кінець XIX ст.,
Буковинське Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Г. 86. Пояси. Західне Поділля

Фото 3.2.429. Ліворуч – пояс вовняний ручноплетений чоловічий (1920-ті рр.), у центрі лівіше – пояс вовняний тканий (1920-ті рр.), с. Сорока, Гусятинський р-н, у центрі правіше – крайка вовняна ткани (кінець ХІХ – початок ХХ ст.), смт. Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, праворуч – крайка вовняна ткани (початок ХХ ст.), Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.430. Крайки вовняні ткани: Ліворуч – 1920-ті рр., с. Лисичники, у центрі – кінець ХІХ – початок ХХ ст., Заліщицький р-н, праворуч – початок ХХ ст., Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.431. Ліворуч та у центрі лівіше – пояс вовняний тканий та його тороки (1920-ті рр.), с. Курники, Тернопільський р-н, у центрі правіше та праворуч – крайка вовняна ткани та її кутаси (початок ХХ ст.), с. Сновидів, Буцацький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.432. Пояси. Ліворуч – крайка вовняна ткани (1920-ті рр.), Західне Поділля, у центрі лівіше – крайка шовкова ткани (30-ті рр.), с. Дубівці, Тернопільський р-н, у центрі правіше – крайка вовняна ткани жіноча (1930-ті рр.), с. Сновидів, Буцацький р-н, праворуч – крайка вовняна ткани (початок ХХ ст.), с. Кошляки, Підволочиський р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.433. Ліворуч – крайка жіноча ткани та її китиці, смт. Мельниця-Подільська, у центрі лівіше та у центрі правіше – крайки жіночі ткані, Борщівський р-н, початок ХХ ст., праворуч – крайка жіноча ткани та її кутаси, с. Сновидів, Буцацький р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.434. Ліворуч – крайка ткани з різними орнаментами з двох боків, праворуч – крайка ткани, Борщівський р-н, 1920-ті рр., Західне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.435. Черес, с. Торське, Заліщицький р-н, кінець ХІХ ст., Західне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Г. 8в. Пояси. Східне Поділля

Фото 3.2.436. Косіцар – пояс, оздоблений бісером та склярусом, с. Яланець, Бершадський р-н, Вінницька обл., XIX ст., Східне Поділля. Фонди НМУНДМ [29]

Фото 3.2.437. Ліворуч та в центрі лівише – пояс плетений та його китиці, с. Андріяшівка, у центрі правіше та праворуч – пояс плетений та його китиці, с. Зеленянка, Крижопільський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.438. Ліворуч – пояс плетений з кутасами чоловічий, с. Сосни, Літинський р-н, праворуч – пояс плетений з кутасами, 1920-ті рр., фонди приватної колекції В. Щибрі [49], праворуч – пояс плетений з кутасами, початок XX ст., фонди НМУНДМ [29], Вінницька обл., Східне Поділля

Фото 3.2.439. Ліворуч та у центрі лівіше – пояси ткані, Вінницька обл., у центрі правіше та праворуч – пояси ткані, Черкаська обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.440. Ліворуч та в центрі – пояси ткані з тороками, Шаргородський р-н, праворуч – пояс тканий з китицями, Бершадський р-н, 1920-ті рр., Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.441. Ліворуч, у центрі лівіше та у центрі правіше – крайки жіночі ткані, Житомирська обл., початок XX ст., праворуч – пояс жіночий тканий, Житомирська обл., кінець XIX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.442. Ліворуч та в центрі лівіше – крайка жіноча тканина та її китиці, с. Зеленька, Крижопільський р-н, у центрі правіше – пояс тканий, Томашпільський р-н, праворуч – пояс тканий, с. Лука Барська, Барський р-н, Вінницька обл., початок XX ст., Східне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Г. 8г. Пояси. Центральне Поділля

Фото 3.2.443. Ліворуч та у центрі лівіше – крайка ткани, с. Грушка, Кам'янець-Подільський р-н, у центрі – крайка жіноча ткани, с. Куча, у центрі правіше та праворуч – баюр чоловічий тканий, с. Куча, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.444. Ліворуч – баюр чоловічий тканий, у центрі лівіше – крайка жіноча ткани, с. Куча, Новоушицький р-н, у центрі правіше – крайка ткани, с. Гораївка, праворуч – крайка ткани, с. Грушка, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., початок ХХ ст., Центр. Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Фото 3.2.445. Внизу – баюр тканий, який носили жінки й чоловіки, вгорі – крайка ткани жіноча, с. Куча, Новоушицький р-н, 1920-ті рр., Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі [49]

Фото 3.2.446. Ліворуч та праворуч – пояси ткани, с. Мала Щурка, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., початок ХХ ст., Центральне Поділля. Фонди МЕХП ІН [25]

Фото 3.2.447. Ліворуч – пояс, с. Нагоряни, Кам'янець-Подільський р-н, праворуч – пояс, Краси́лівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.448. Ліворуч та праворуч – пояси чоловічі, с. Нагоряни, Кам'янець-Подільський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.449. Пояс чоловічий, с. Кадіївці, Кам'янець-Подільський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.450. Ліворуч – крайка чоловіча, Кам'янець-Подільський р-н, праворуч – крайка жіноча, Краси́лівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.451. Ліворуч – крайка жіноча, с. Нагоряни, Кам'янець-Подільський р-н, праворуч – крайка, Красилівський р-н, кінець XIX – початок XX ст., Центральне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Фото 3.2.452. Черес, с. Студениця, Кам'янець-Подільський р-н, кінець XIX ст., Центральне Поділля. Фонди НМНАіП [28]

Г. 9. Доповнення до одягу

Г. 9а. Доповнення до одягу. Буковинське Поділля

Фото 3.2.453. Ліворуч та праворуч – хусточки під місцевою назвою «ширінки», початок ХХ ст., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧОХМ [45]

Фото 3.2.454. Ліворуч та праворуч – хусточка під місцевою назвою «ширінка», початок ХХ ст., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧОХМ [45]

Фото 3.2.455. Ліворуч – тайстра, с. Онут, праворуч – тайстра, с. Самушин, Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Фонди ЧОХМ [45]

Фото 3.2.456. Ліворуч – тайстра, с. Митків, фонди ЧОХМ [45], праворуч – тайстра, с. Дорошівці, фонди ЧОКМ [44], Заставнівський р-н, початок ХХ ст., Чернівецька обл., Буковинське Поділля

Фото 3.2.457. Ліворуч – тайстра, Хотинський р-н, 1920-ті рр., фонди ХІМ [37], праворуч – тайстра, с. Перебиківці, Хотинський р-н, 1963 р., фонди ЧОКМ [44], Чернівецька обл., Буковинське Поділля

Фото 3.2.458. Бесаги ткані в клітинку (початок ХХ ст.), Буковинське Поділля. Фонди ЧОКМ [44]

Г. 96. Доповнення до одягу. Західне Поділля

Фото 3.2.459. Капшучки шкіряні, сс. Кут і Товсте, Гусятинський р-н, кінець XIX ст., Західне Поділля. Фонди НМНАПУ [28]

Фото 3.2.460. Ліворуч – дзьобанка ткани в полосу, у центрі – дзьобанка, ткани з орнаментами, праворуч – дзьобанка, ткани в клітинку (початок XX ст.), Заліщицький р-н, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 3.2.461. Бесаги, ткані в клітинку (початок XX ст.), Борщівський р-н, Західне Поділля. Фонди НЦНК МГ [30]

Г. 9в. Доповнення до одягу. Східне Поділля

Фото 3.2.462. Хусточки, с. Яланець, Томашпільський р-н, Вінницька обл., кінець XIX ст., Східне Поділля. Фонди НМУНДМ [29]

Фото 3.2.463. Ліворуч – хустинка, с. Красеньке, Кривоозерський р-н, Миколаївська обл., початок XX ст., фонди НМУНДМ [29], праворуч – гаманець, с. Луги, Чечельницький р-н, Вінницька обл., фонди НМНАіП [28], кінець XIX ст., Східне Поділля

Фото 3.2.464. Ліворуч – бесаги, с. Буша, Ямпільський р-н, фонди ВОКМ [10], праворуч – кошик-сумка, плетена із соломи, фонди ОРКМ [32], I половина XX ст., Вінницька обл., Східне Поділля.

Г. 9г. Доповнення до одягу. Центральне Поділля

Фото 3.2.465. Ліворуч – сумка плетена з ниток, праворуч – кошик-сумка, плетена з соломи, I половина XX ст., Вінницька обл., Центральне Поділля. Фонди ННЛЕ КПНУ [6]

Фото 3.2.466. Кошики-сумки, плетені із соломи або лози, I половина XX ст., Центральне Поділля. Фонди ННЛЕ КПНУ [6]

Фото 3.2.467. Кошики-сумки, плетені із соломи або лози, I половина XX ст., Центральне Поділля. Фонди ННЛЕ КПНУ [6].

ТИПИ КРОЮ СКЛАДНИКІВ КОСТЮМА ПОДІЛЛЯ

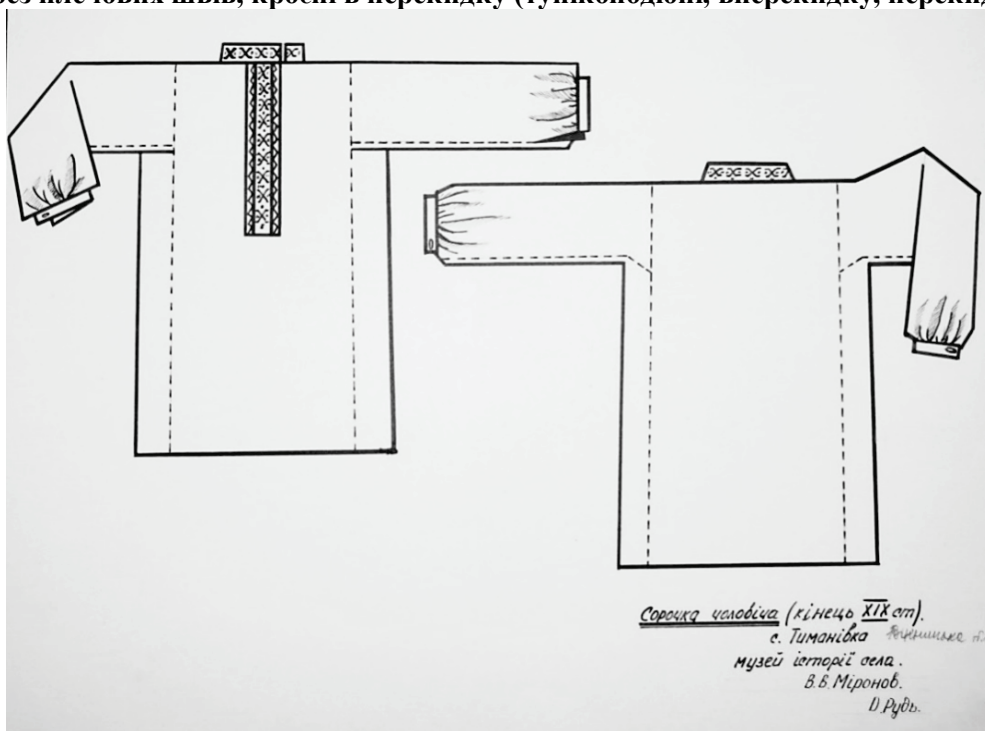
РОЗДІЛ 4.

Підрозділ 4.2. Характерні способи крою та конструкції компонентів убрання

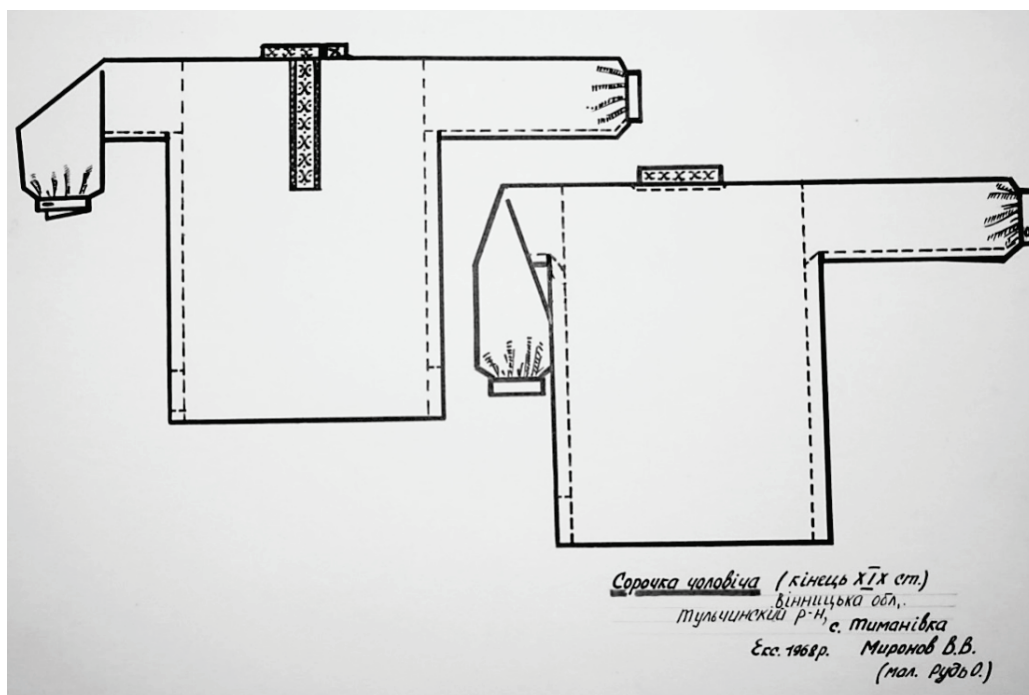
Д. 1. Натільний одяг

Д. 1. 1. Типи подільських чоловічих сорочок за кроєм плечової частини:

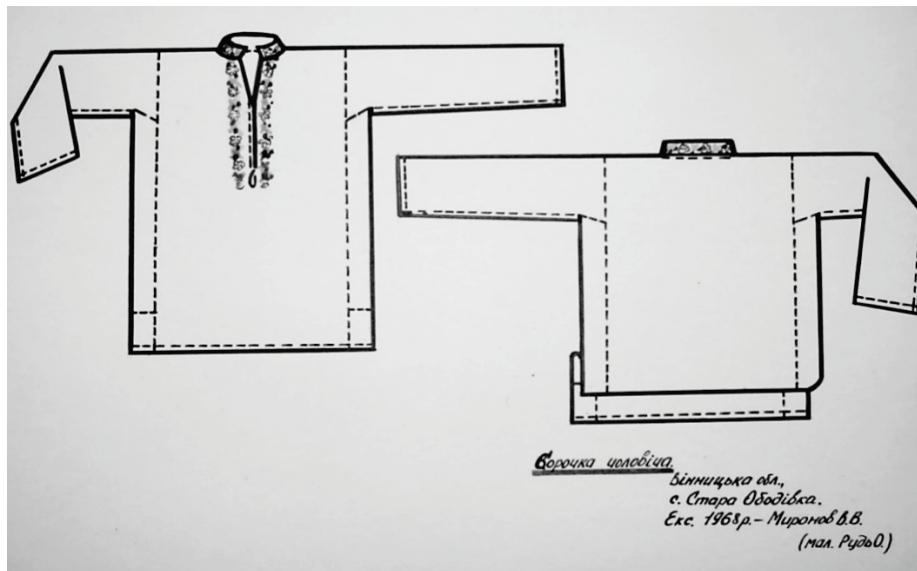
а) без плечових швів, кроєні в перекидку (тунікоподібні, вперекидку, перекидні):

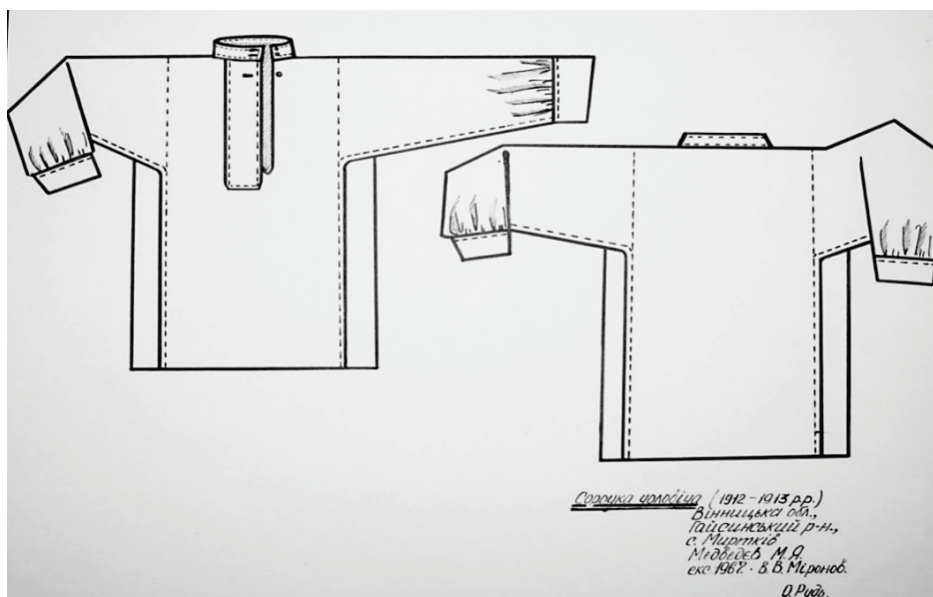
Мал. 4.2.1. Чоловіча тунікоподібна сорочка. Кінець XIX ст., с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група «науково-допоміжний фонд» (група НД) [28]

Мал. 4.2.2. Чоловіча тунікоподібна сорочка. Кінець XIX ст., с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. НМНАіП. Група НД [28]

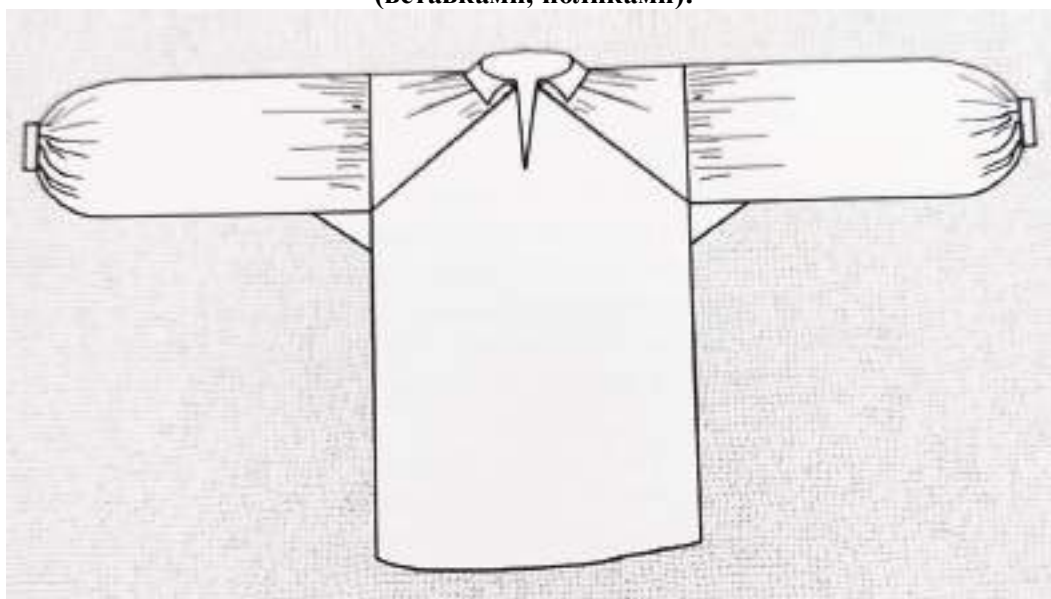

Мал. 4.2.3. Чоловіча тунікоподібна сорочка. Початок ХХ ст., с. Ободівка, Тростянецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.2.4. Чоловіча тунікоподібна сорочка. Початок ХХ ст., с. Митків, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

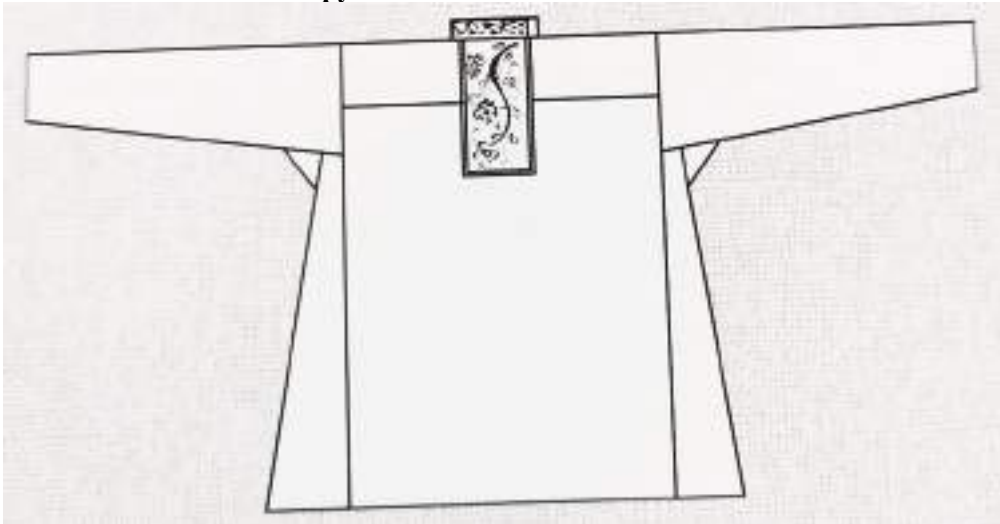
б) з плечовими вставками (установі, вуставкові або поликові сорочки з установками (вставками, поликами):

Мал. 4.2.5. Чоловіча установкова сорочка. Поділля [393, с. 19]

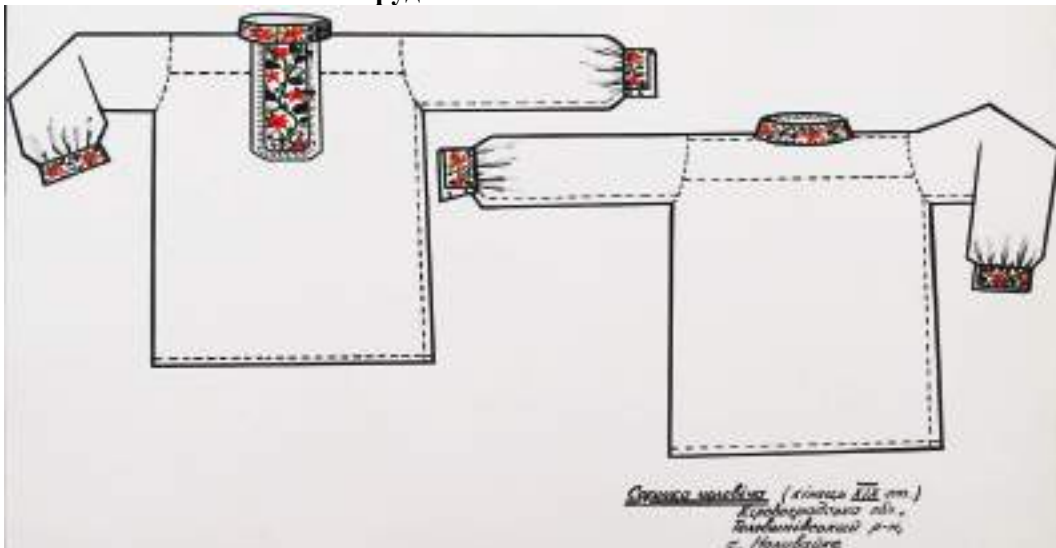
в) з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками чи гестками (сорочки на кокетці або з кокеткою, сорочки-гестки або гестки, сорочки з опліччям або з підплічкою):

- з нагрудними кокетками чи гестками:

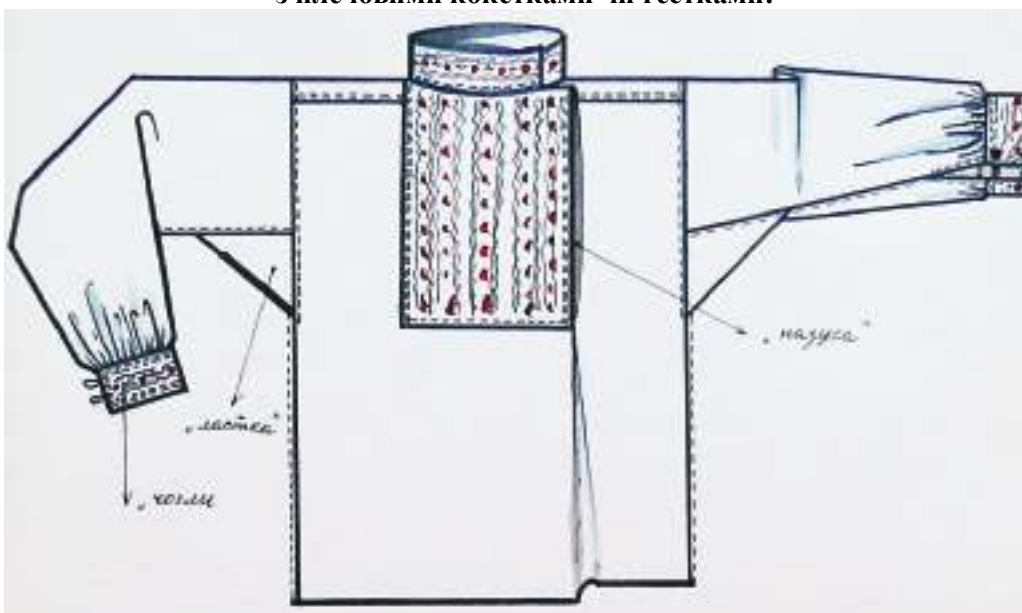
Мал. 4.2.6. Чоловіча сорочка з нагрудною кокеткою. Поділля [393, с. 19]

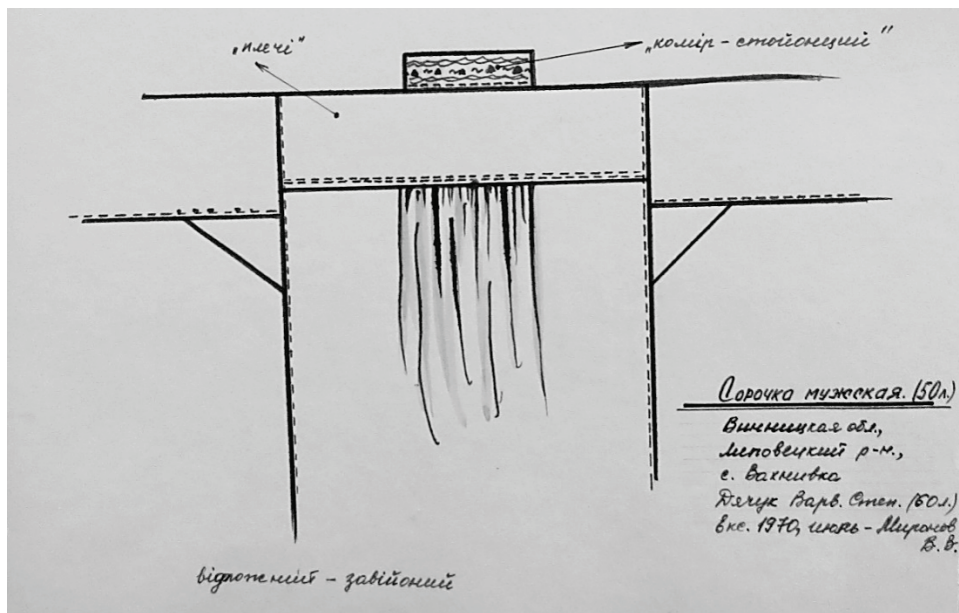
- з нагрудно-плечовими кокетками:

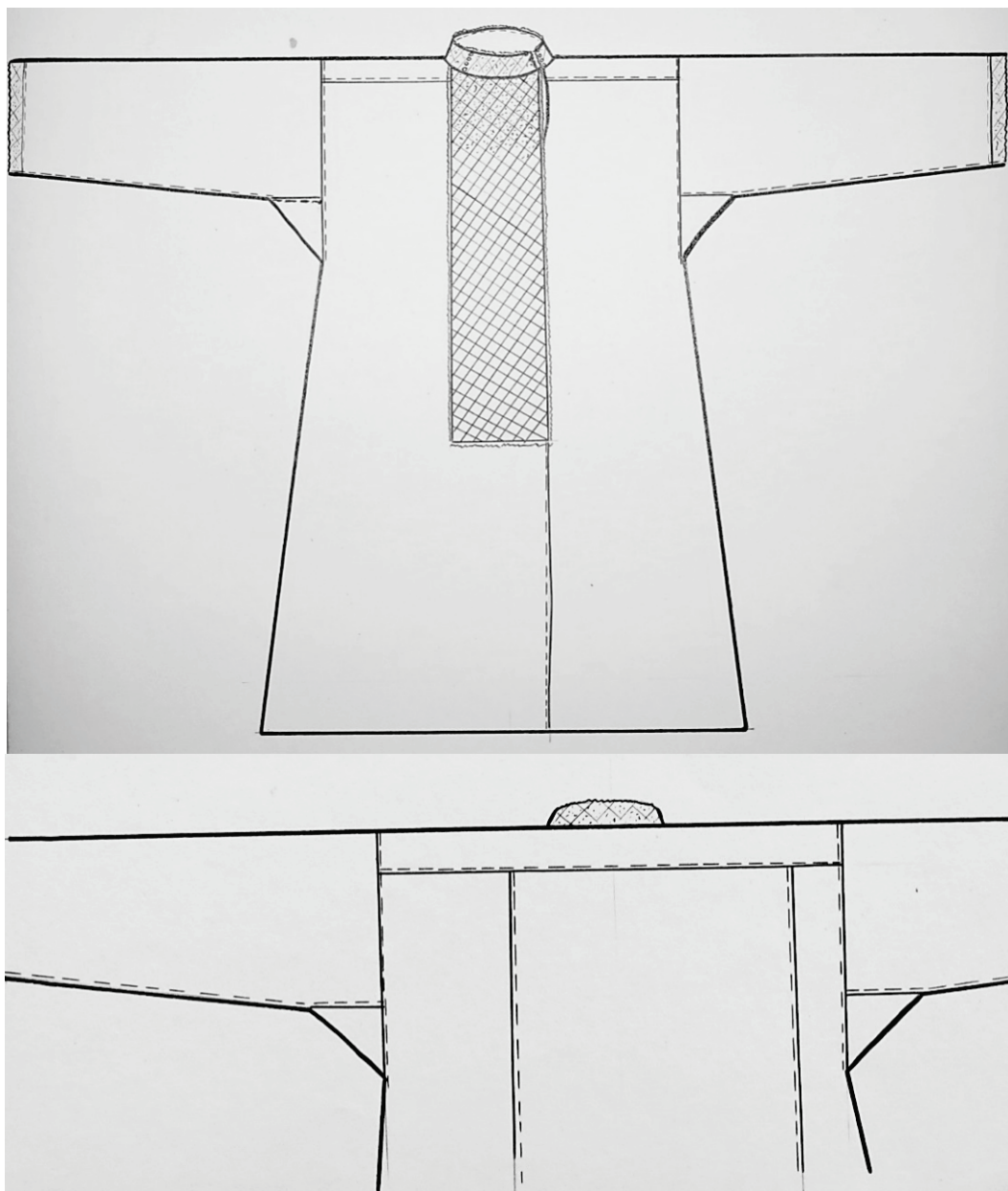
Мал. 4.2.7. Чоловіча сорочка з нагрудно-плечовими кокетками. Кінець XIX ст., с. Наливайка, Голованівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

- з плечовими кокетками чи гестками:

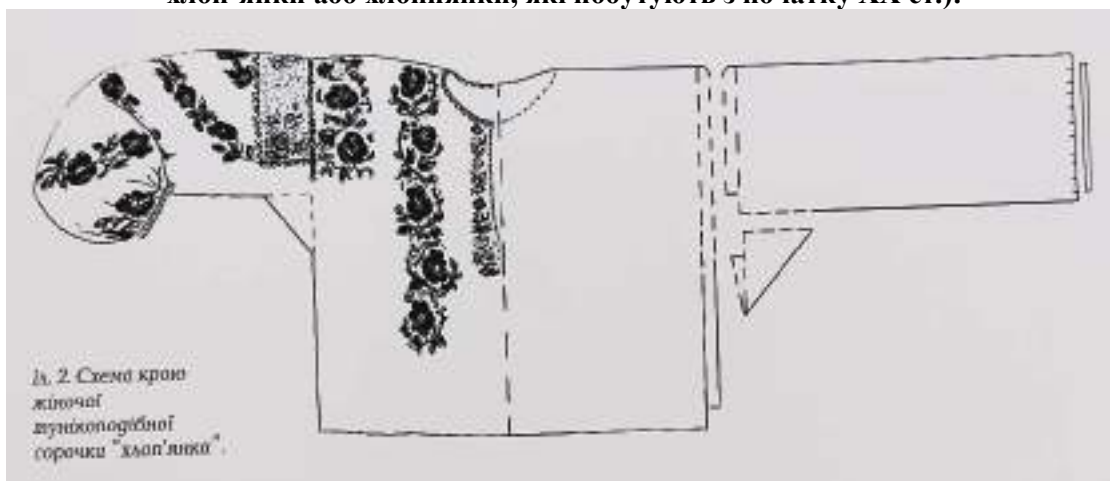
Мал. 4.2.8. Чоловіча сорочка з плечовою гесткою. Перша половина XX ст., с. Вахнівкa, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.2.9. Чоловіча сорочка з плечовою кокеткою. Видляди спереду та ззаду. Початок XX ст., с. Михайлин, Козятинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28].

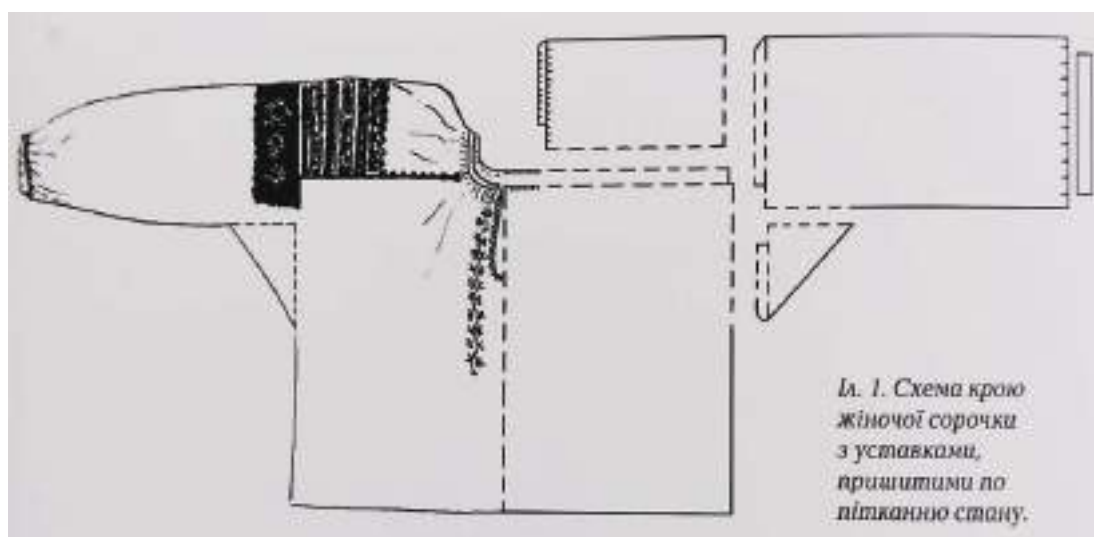
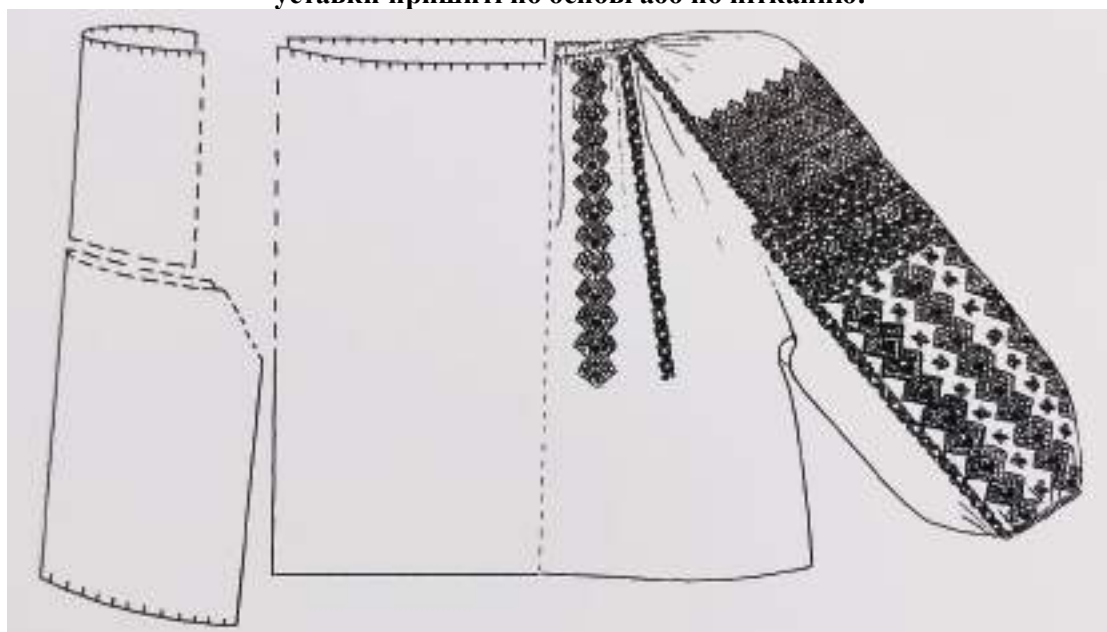
Д. 1. 2. Типи подільських жіночих сорочок за кроєм плечової частини:

а) без плечових швів, кроєні в перекидку (тунікоподібні, вперекидку, перекидні або перегинкові сорочки; хлоп'янки або хлопнянки, які побутують з початку XX ст.):

Мал. 4.2.10. Хлоп'янка. Перша половина XX ст. Західне та Буковинське Поділля [217, с. 17]

б) з плечовими вставками (уставкаві, вуставкові або поликові сорочки) двох варіантів:
- уставки пришиті по основі або по підканню:

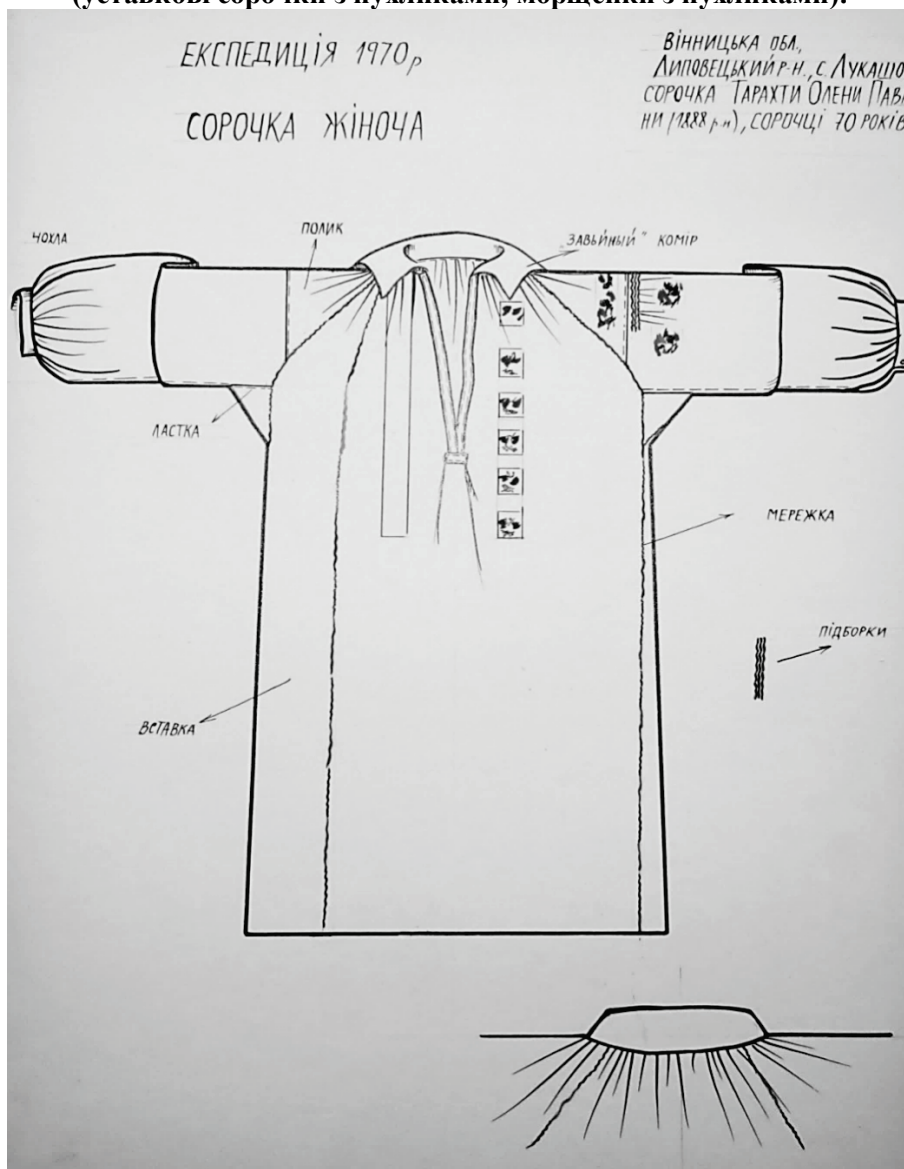

Мал. 4.2.12. Жіноча сорочка з уставками, які пришиті по підканню. Поділля [217, с. 16]

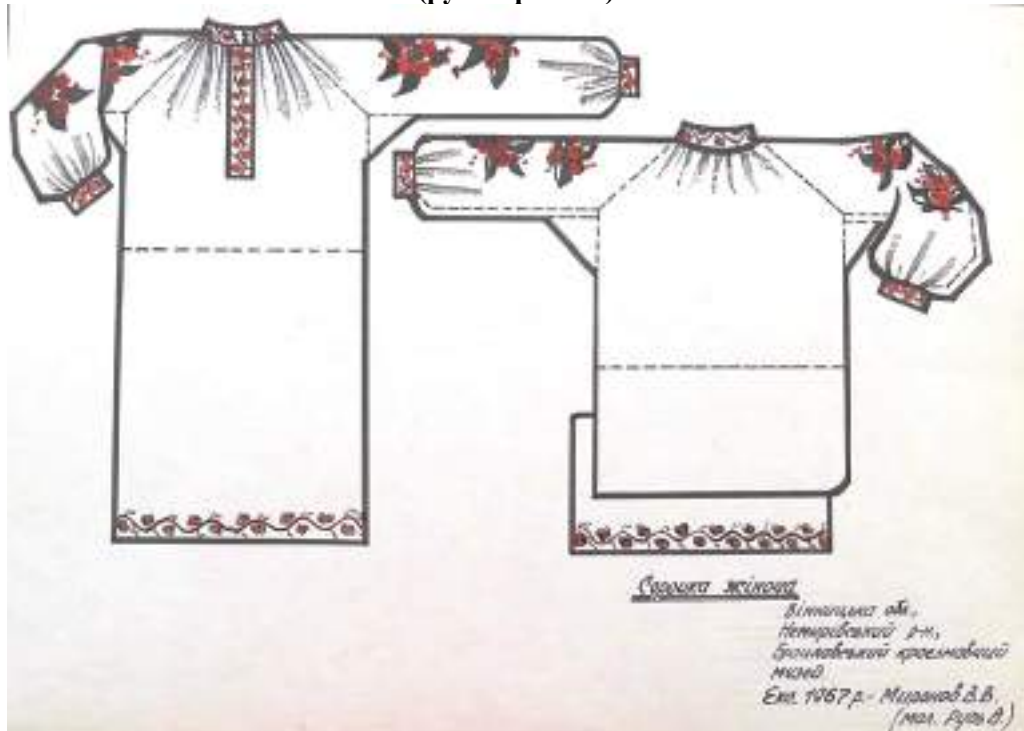
Фото 4.2.13. Жіноча сорочка з уставками, які пришиті по пітканню – смт. Мельниця-Подільська, Борщівський р-н, Західне Поділля, початок ХХ ст. Фонди приватної колекції Ю. Мельничука [54]

- уставки пришиті до рукава без його призбирування або з призбируванням верхньої частини рукава у декілька рядів дрібних збірок із зигзагами між ними (установкові сорочки з пухликами, морщенки з пухликами):

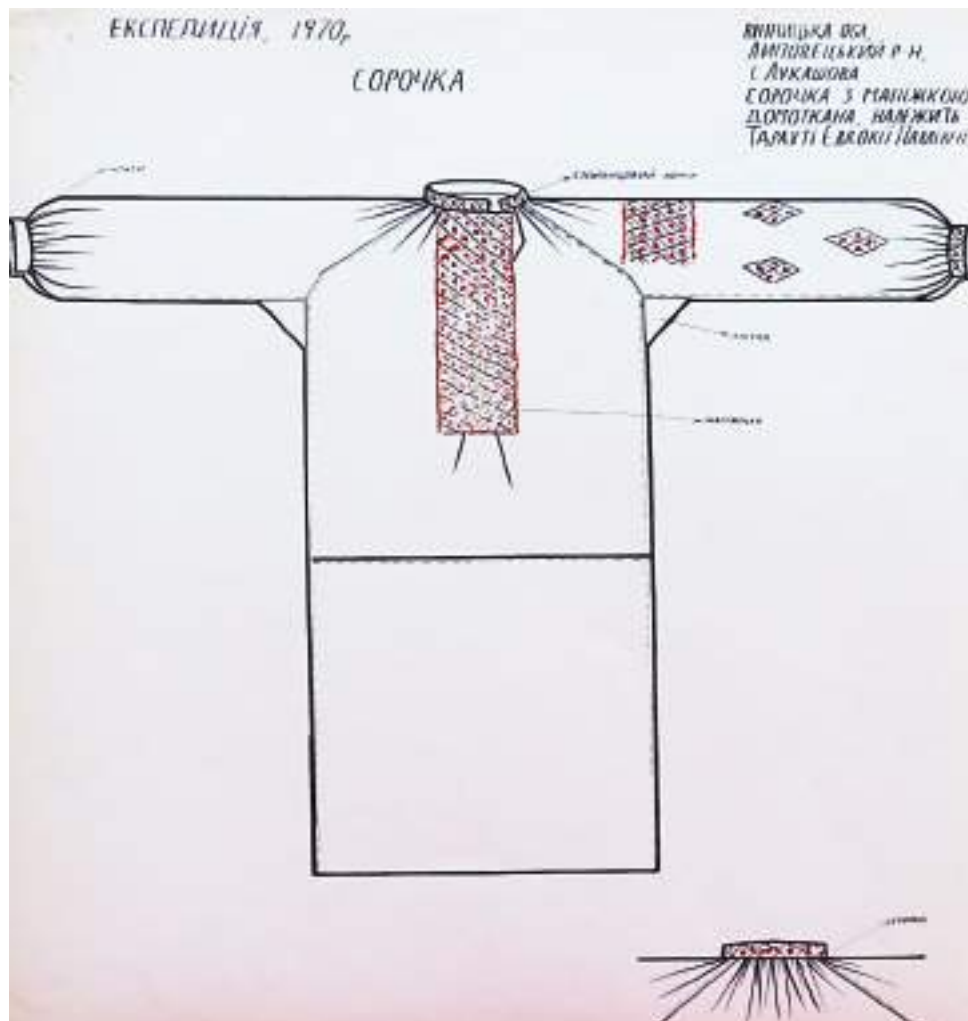

Мал. 4.2.14. Установкова сорочка. Початок ХХ ст., с. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

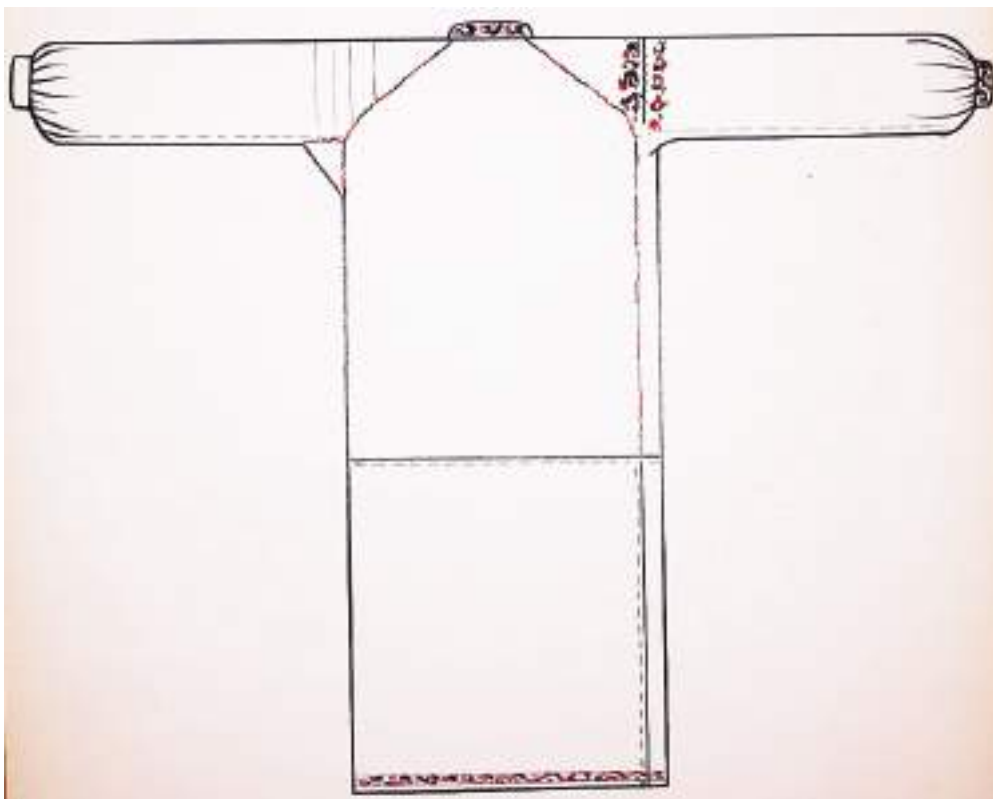
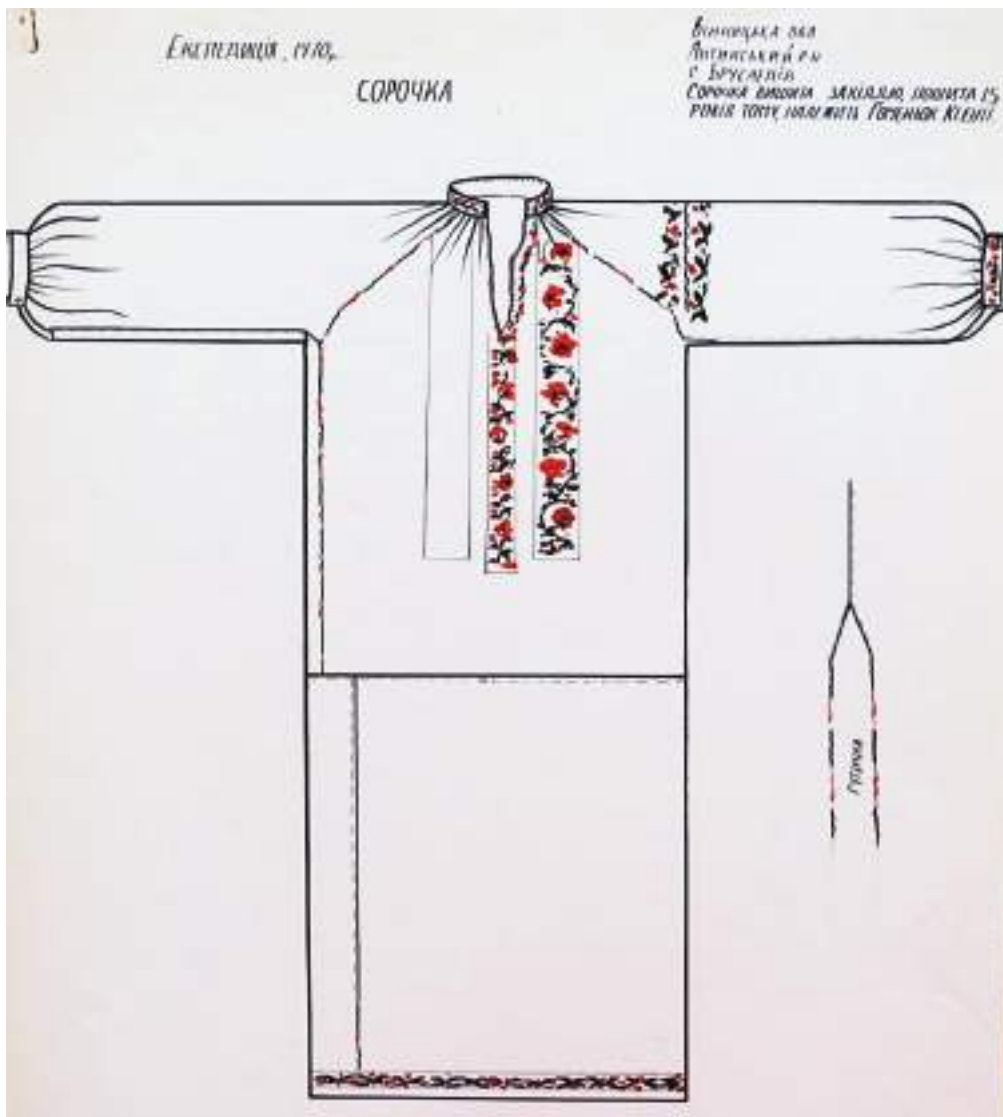
в) з суцільнокрійним рукавом (безустановкові, безустановкові або безполицові сорочки) двох варіантів:
 - прямих рукав пришитий лише по основі та призбираний по всій ширині разом з пілками стану (рукав-реглан):

Мал. 4.2.15. Безустановкова сорочка. Кінець XIX ст., Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

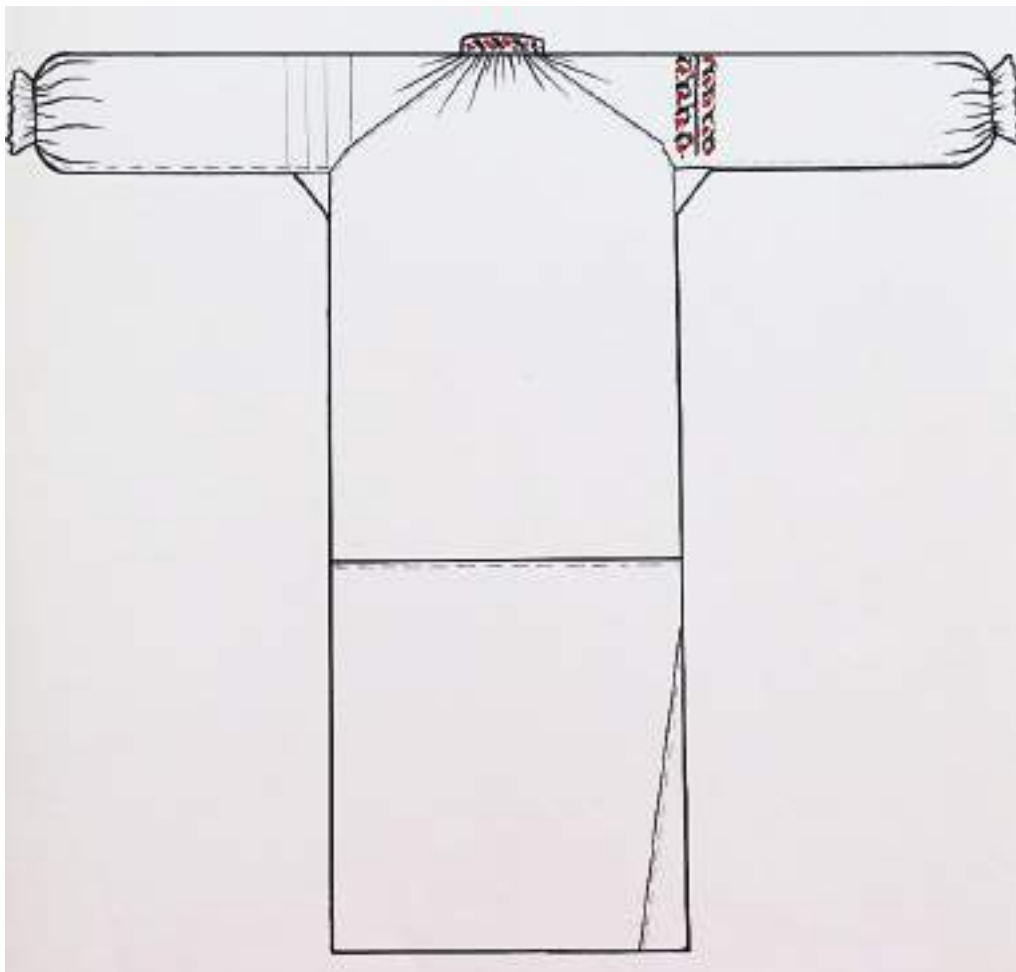
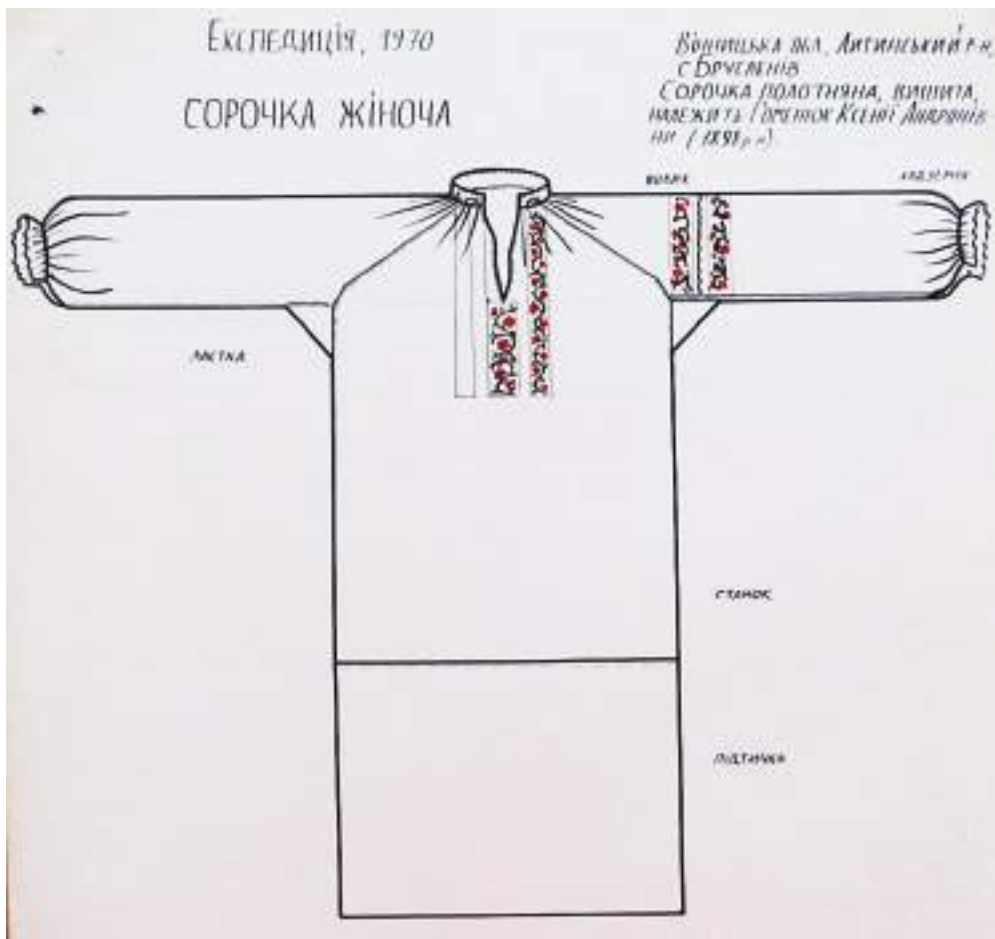

Мал. 4.2.16. Безустановкова сорочка. Кінець XIX ст., с. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

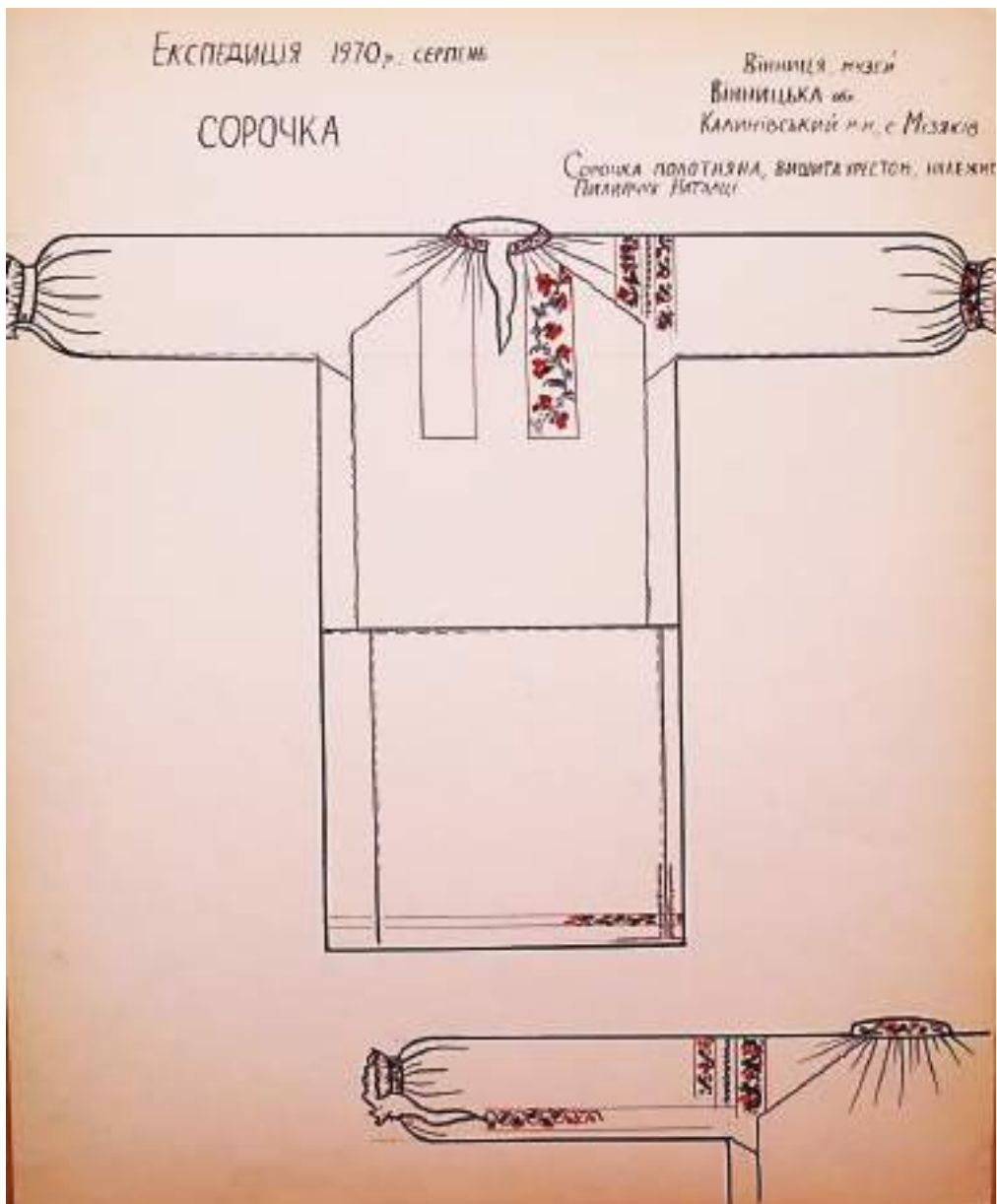

Мал. 4.2.17. Безушавкова сорочка. Кінець XIX ст., с. Бруслинівка, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28].

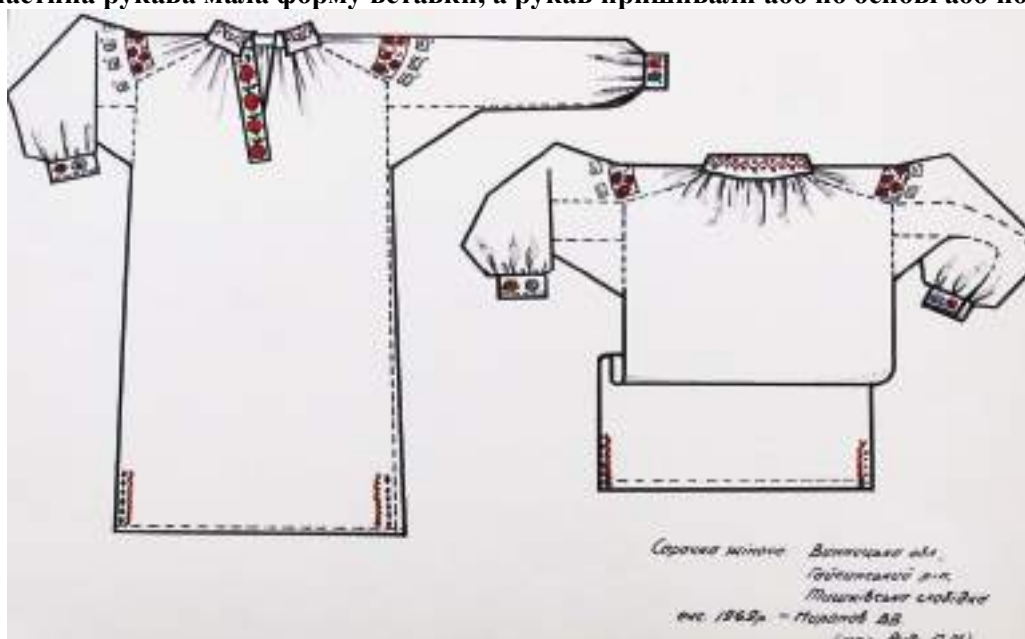

Мал. 4.2.18. Безуставкава сорочка. Кінець XIX ст., с. Бруслинівка, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

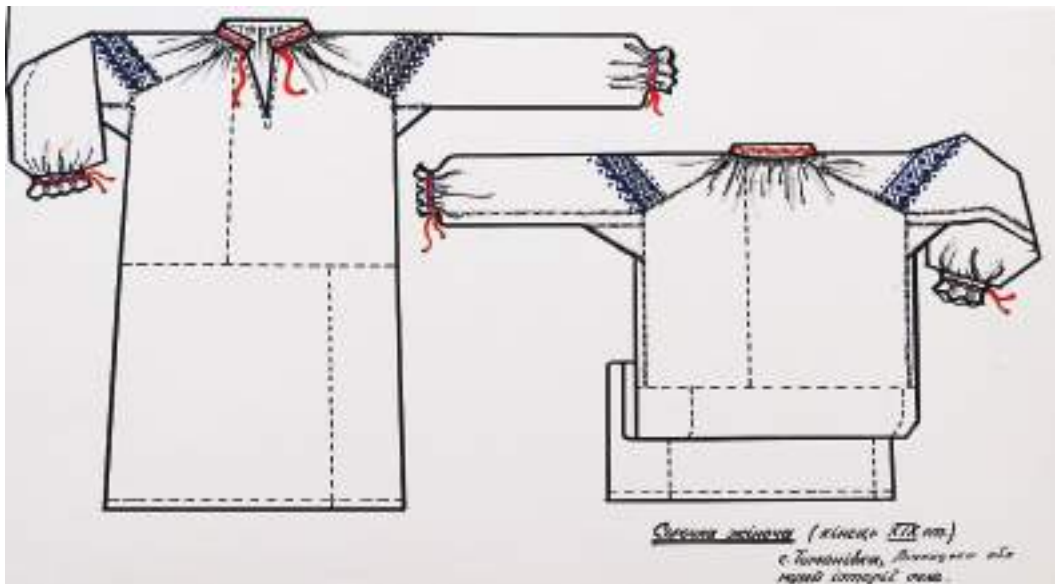

Мал. 4.2.19. Безуштанкова сорочка. С. Мізяків, Калинівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

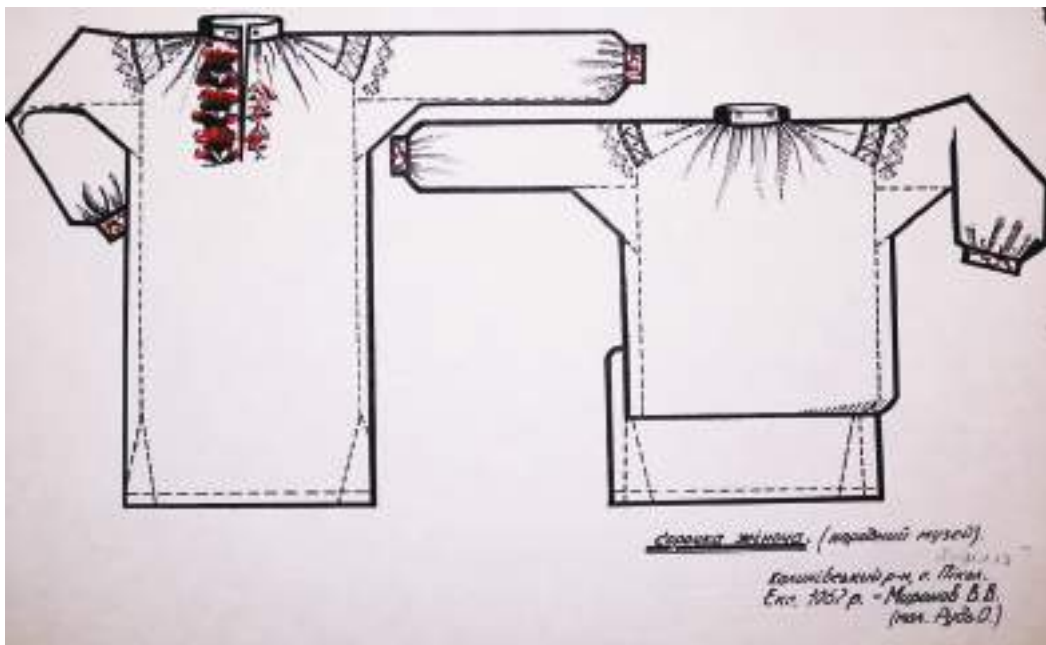
- верхня частина рукава мала форму вставки, а рукав пришивали або по основі або по підканню:

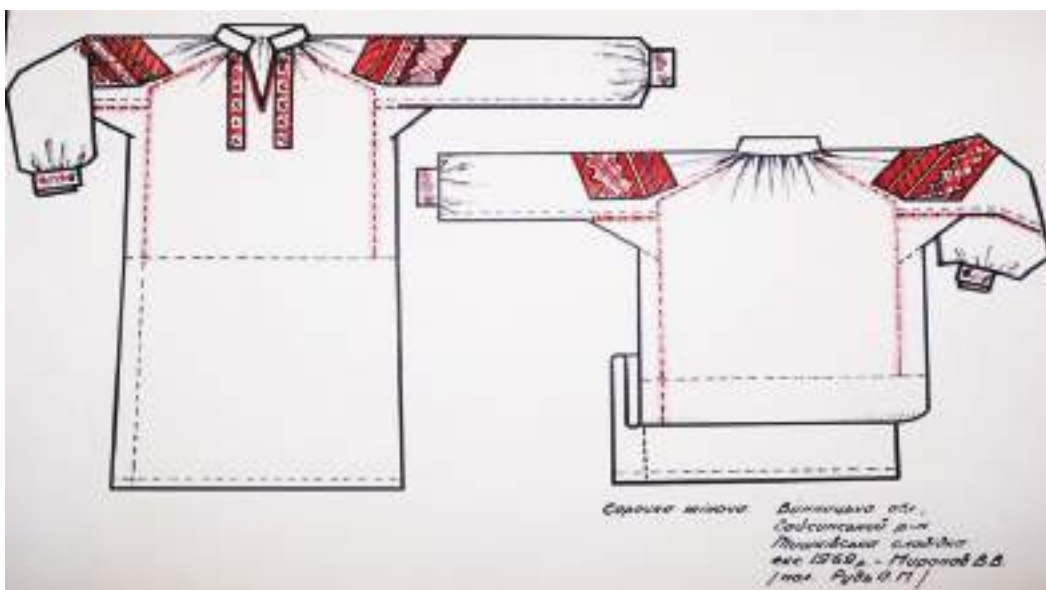
Мал. 4.2.20. Безуштанкова сорочка. С. Тишківська Слобода, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

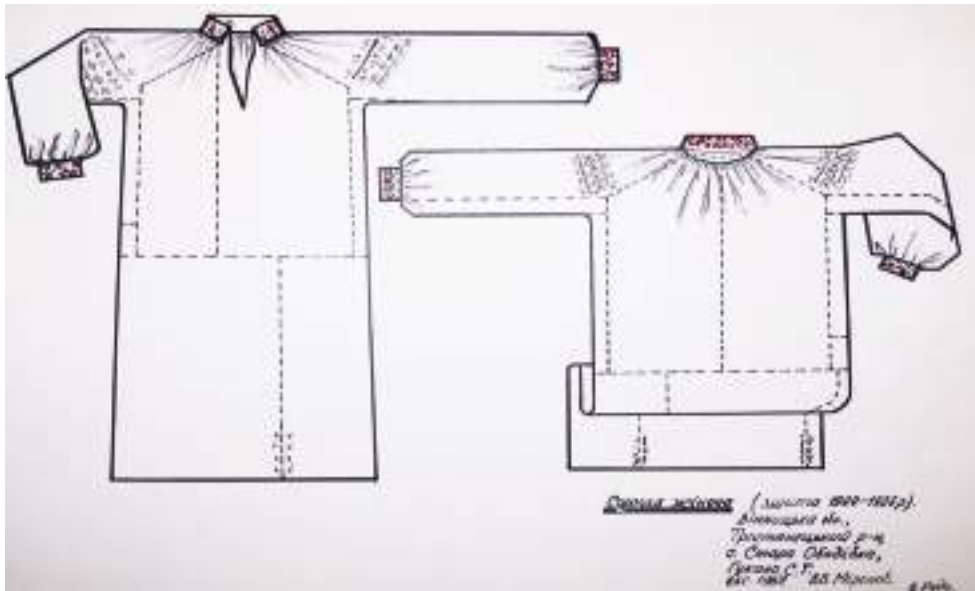
Мал. 4.2.21. Безуставкава сорочка. С. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

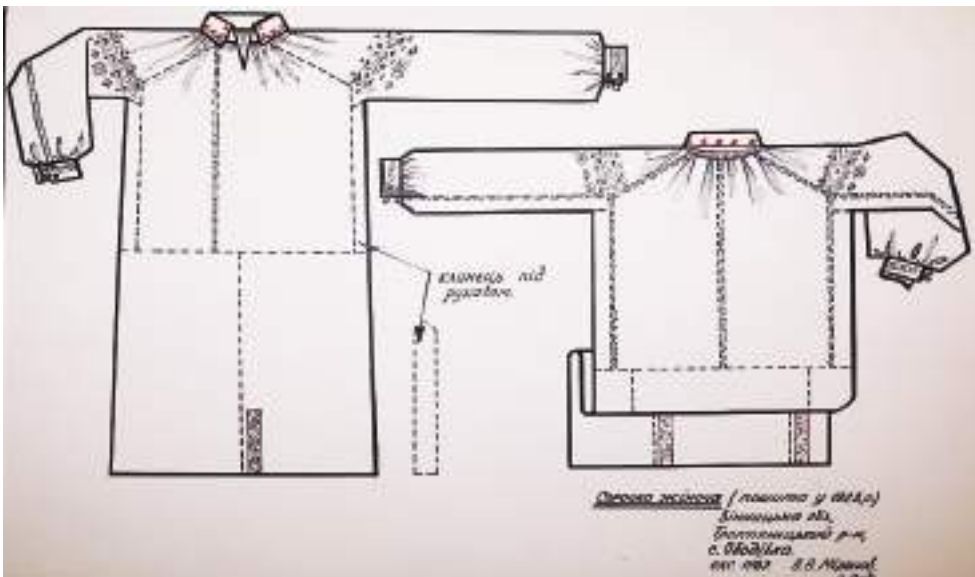
Мал. 4.2.22. Безуставкава сорочка. С. Пиків, Калинівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

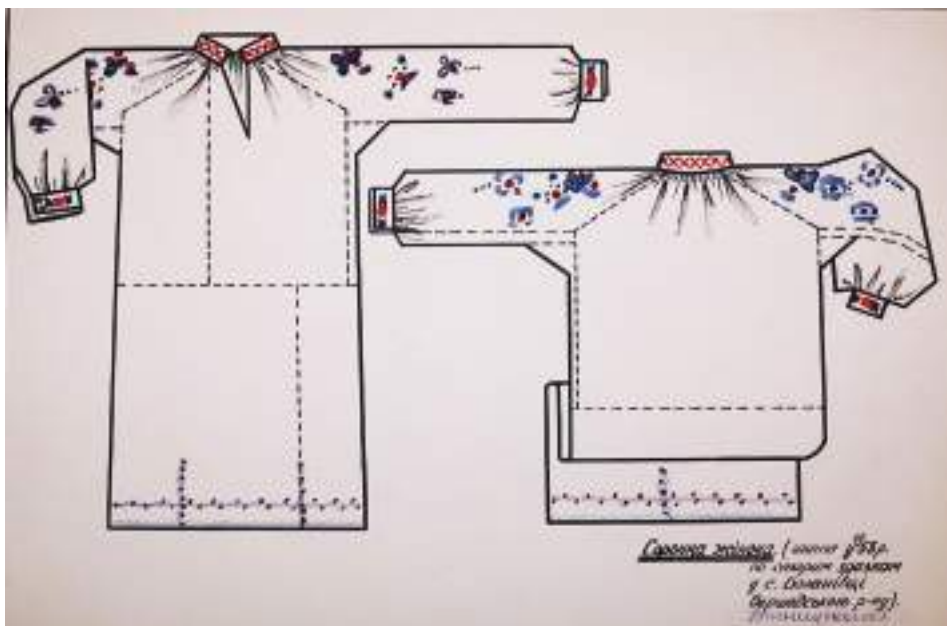
Мал. 4.2.23. Безуставкава сорочка. С. Тишківська Слобода, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

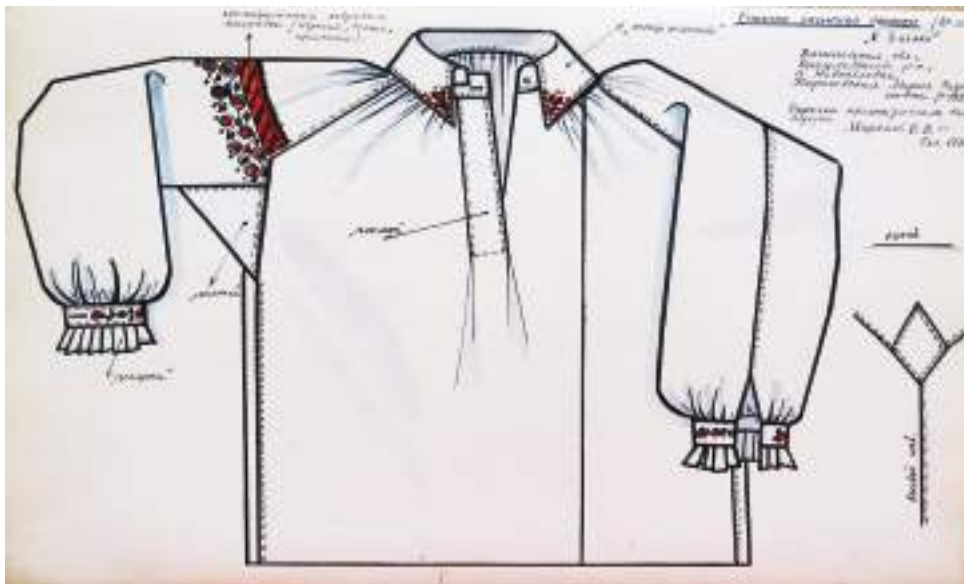
Мал. 4.2.24. Безуставкова сорочка. С. Ободівка, Тростянецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

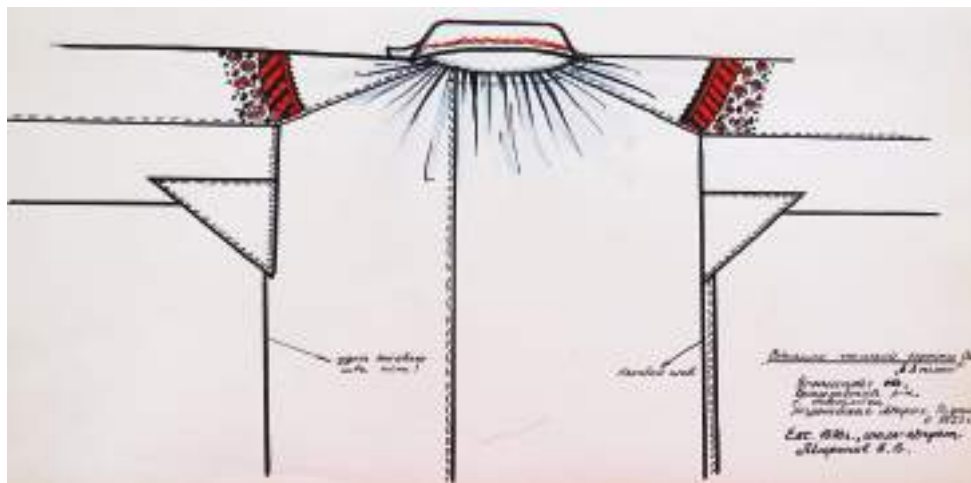
Мал. 4.2.25. Безуставкова сорочка. С. Ободівка, Тростянецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

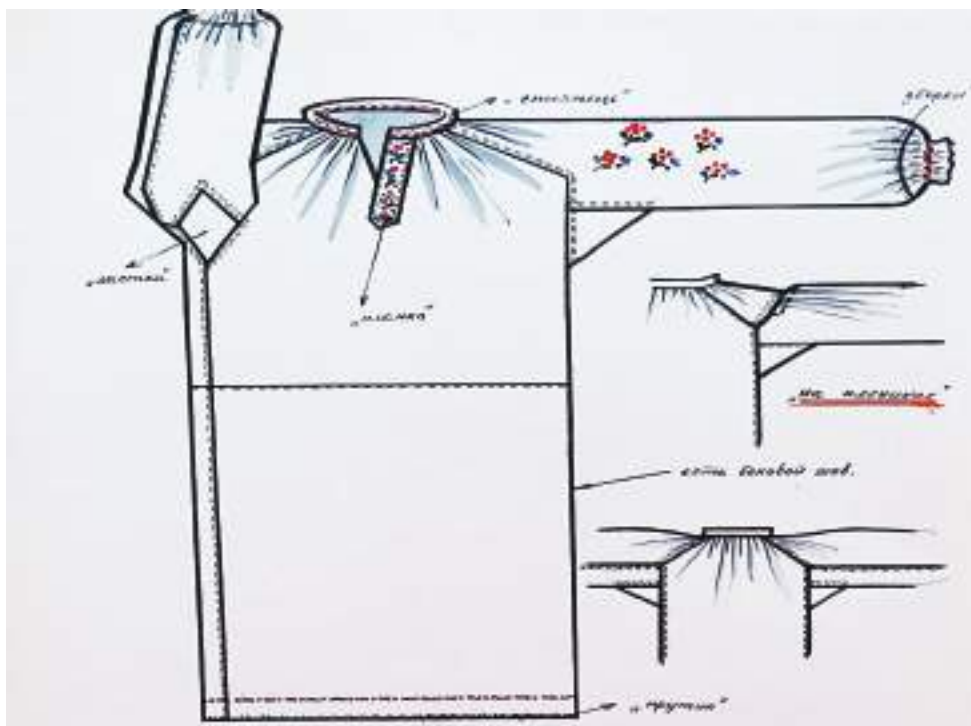
Мал. 4.2.26. Безуставкова сорочка. С. Баланівка, Бершадський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.2.27. Безустановкова сорочка. С. Новоселівка, Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]. Вигляд спереду.

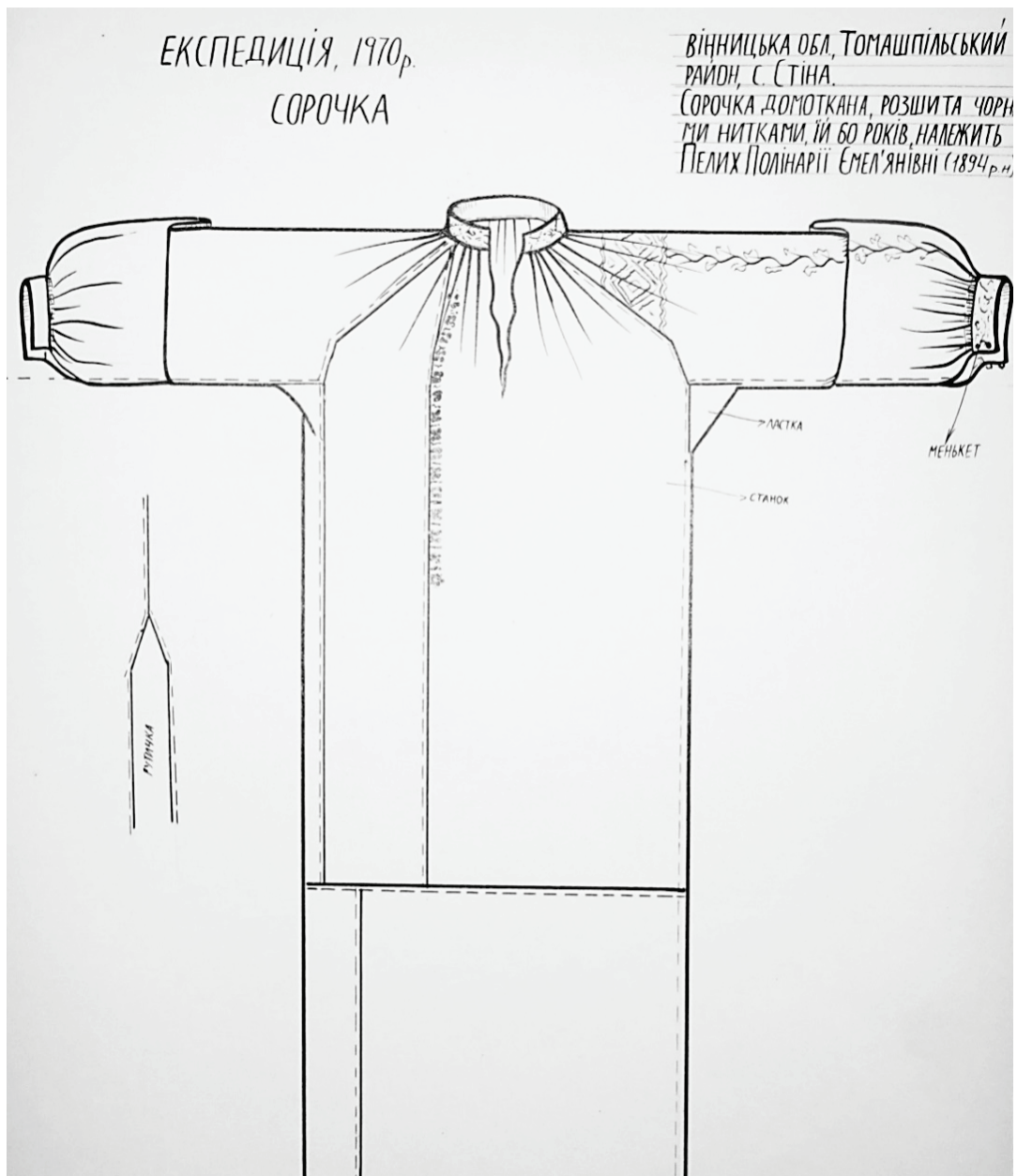

Мал. 4.2.28. Безустановкова сорочка. С. Новоселівка, Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]. Вигляд ззаду.

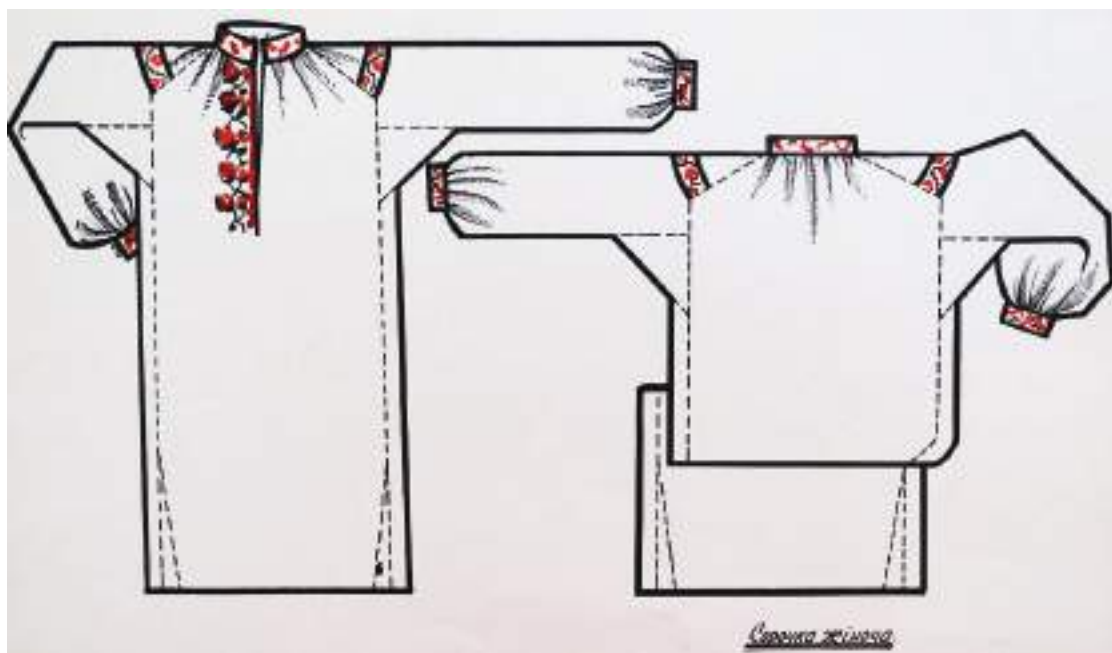

Мал. 4.2.29. Безустановкова сорочка. С. Степашки, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

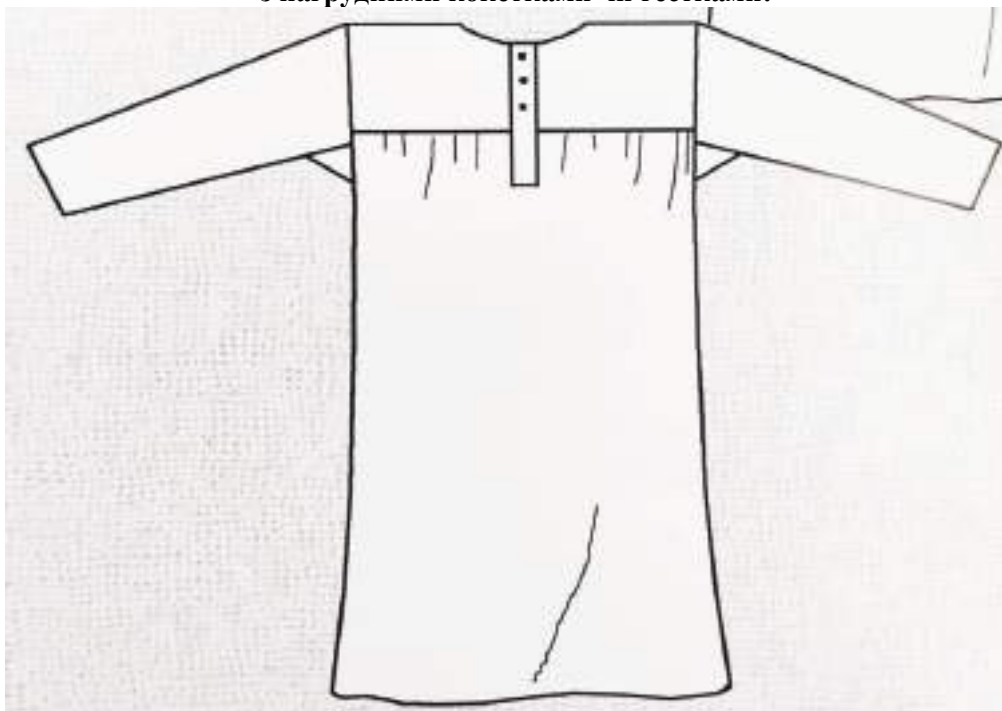
Мал. 4.2.32. Безуставкава сорочка. С. Стіна, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.2.33. Безуставкава сорочка. С. Безіменне, Козятинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

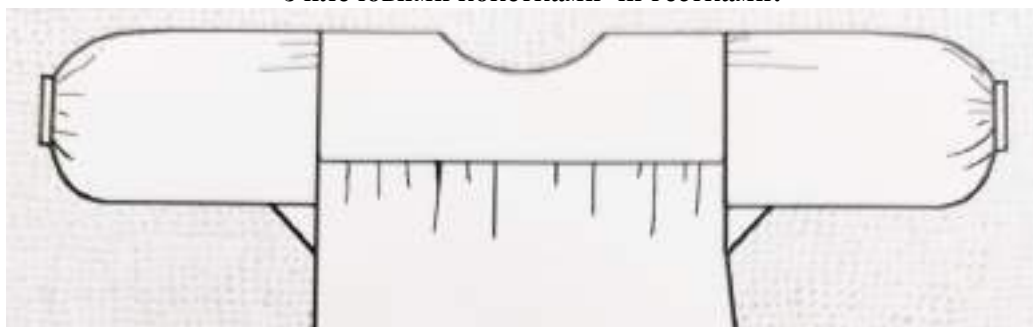
г) з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками чи гестками (сорочки на кокетці, сорочки з кокеткою або «кокеточні» сорочки, гестки, сорочки-гестки, сорочки з гесткою):

- з нагрудними кокетками чи гестками:

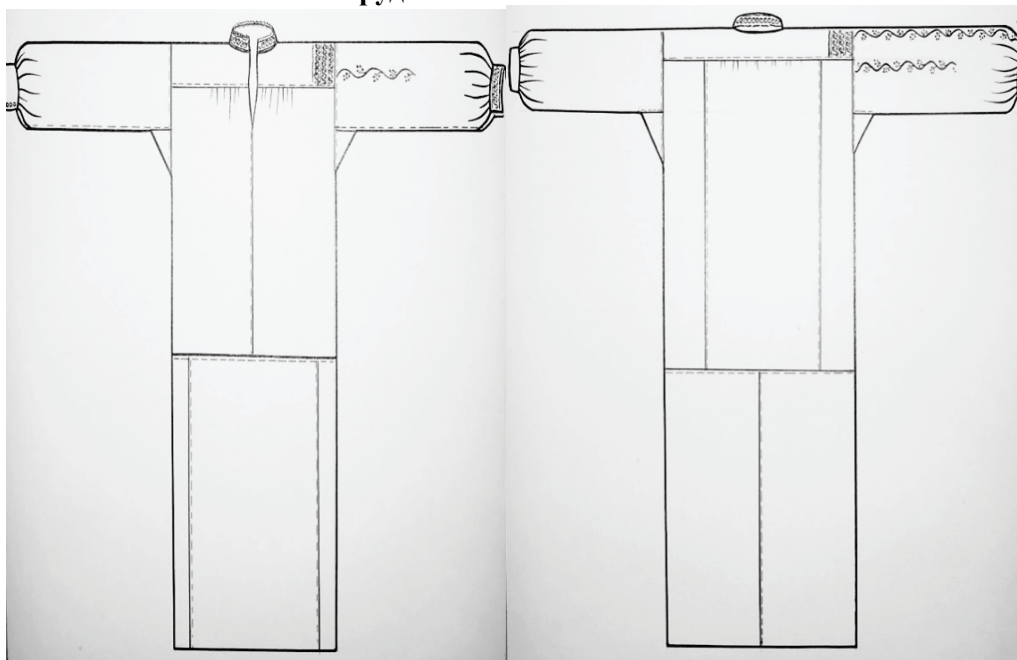
Мал. 4.2.34. Сорочка жіноча з нагрудною кокеткою [393, с. 12]

- з плечовими кокетками чи гестками:

Мал. 4.2.35. Сорочка жіноча з плечовою кокеткою. Вигляд ззаду [393, с. 12]

- з нагрудно-плечовими кокетками:

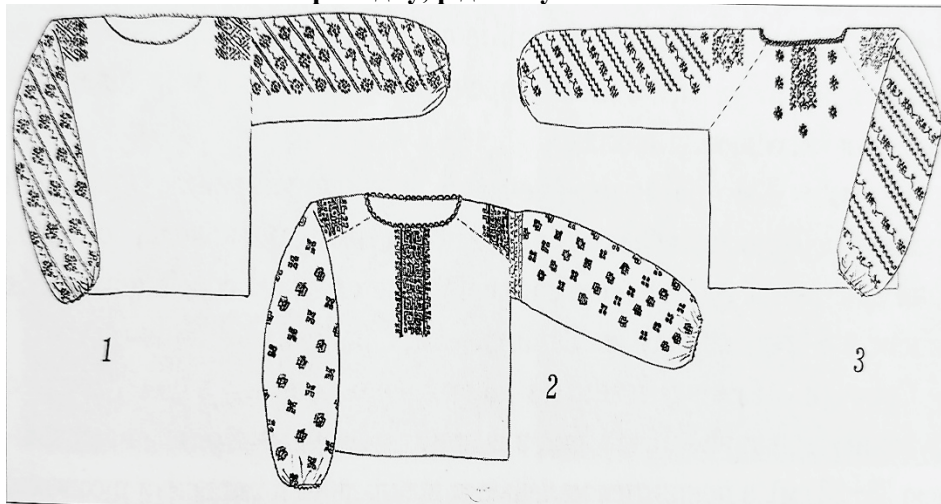

Мал. 4.2.36. Сорочка жіноча з нагрудно-плечовими гестками. Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

д) сорочки-блузки (блузи, блузки, блузки) переважно з суцільнокрійними рукавами (рукав реглан) або вперекидку, рідше з уставками:

Мал. 4.2.39. Жіночі блузки Поділля: 1) кроєні вперекидку; 2) кроєні з уставками; 3) з суцільнокрійними рукавами [113, с. 201]

Д. 2. Поясний одяг

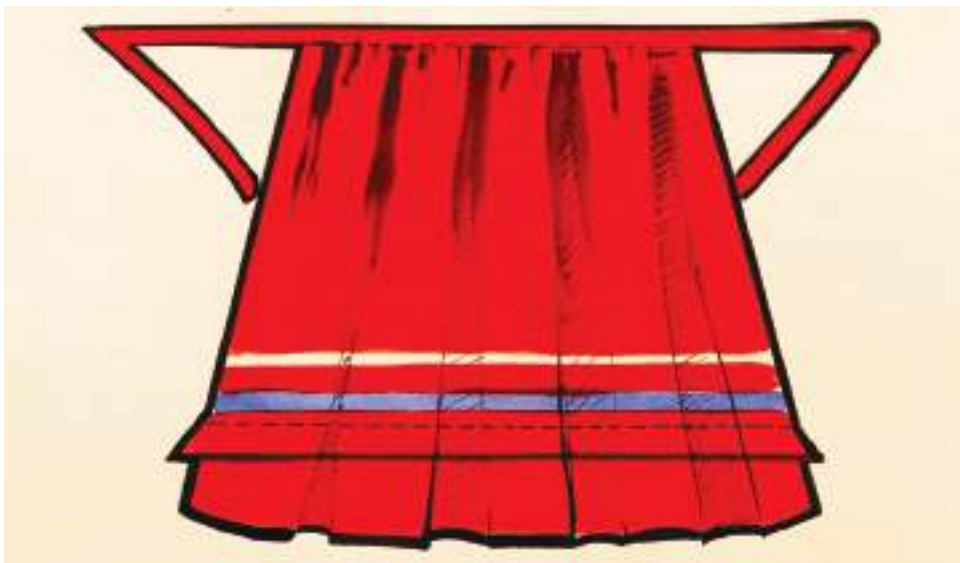
Мал. 4.2.40. Димка жіноча. С. Озаринці, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

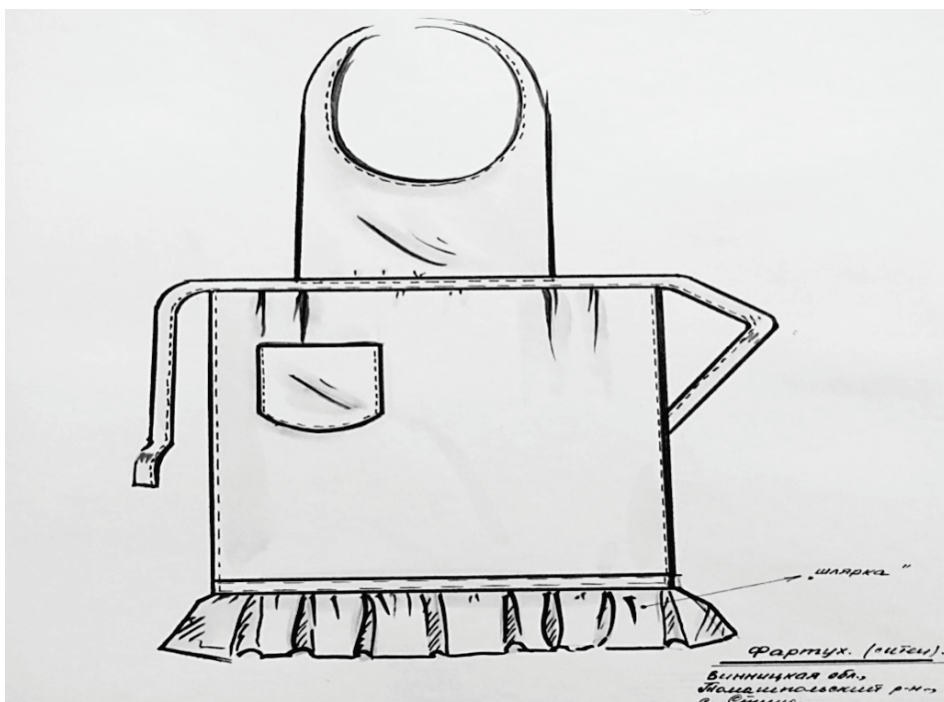
Мал. 4.2.41. Спідниця жіноча. С. Гранів, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

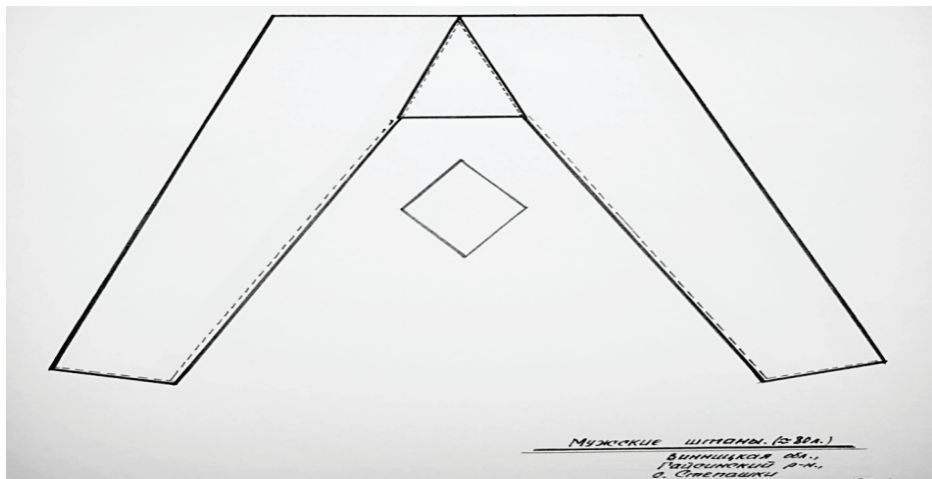
Мал. 4.2.42. Фартух з мереживом та вишивкою. С. Гранів, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.2.43. Фартух у складочки. С. Озаринці, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

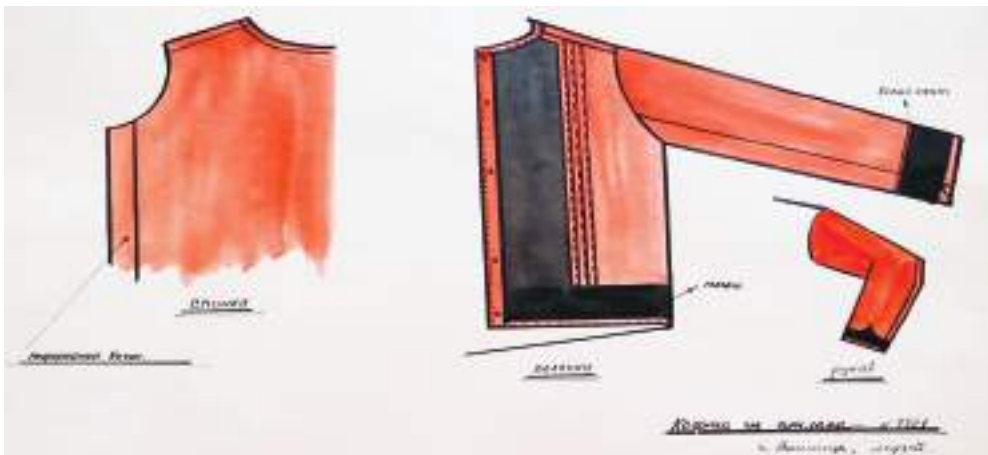

Мал. 4.2.44. Фартух з нагрудником, кишенею та шляркою. С. Стіна, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

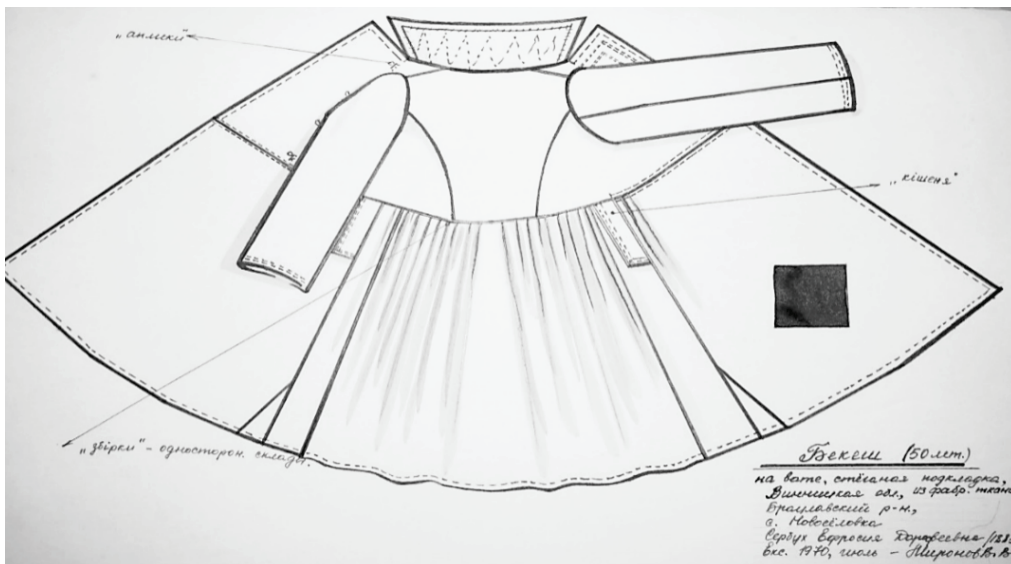
Мал. 4.2.45. Штани чоловічі. С. Степашки, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Д. 3. Плечовий одяг

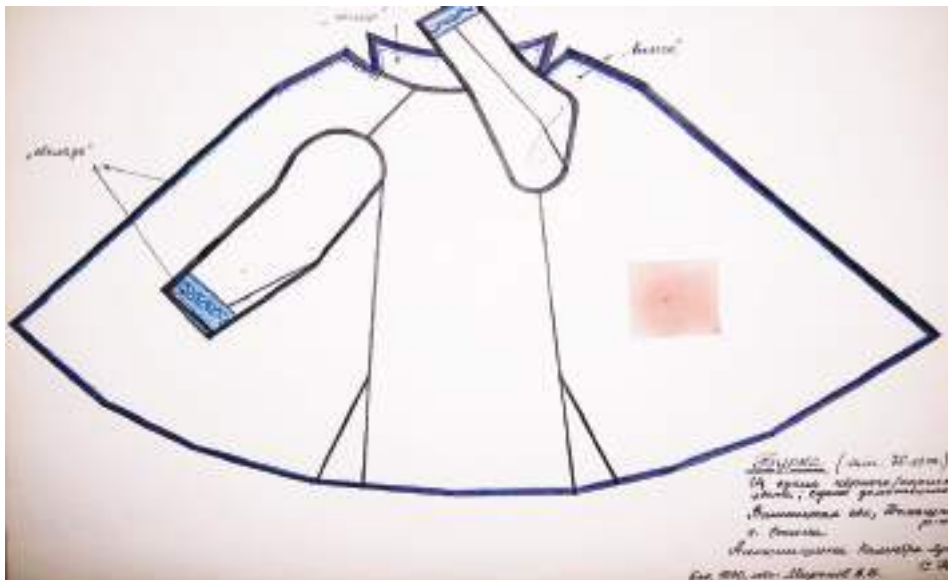

Мал. 4.3.46. Кофта з атласу. Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

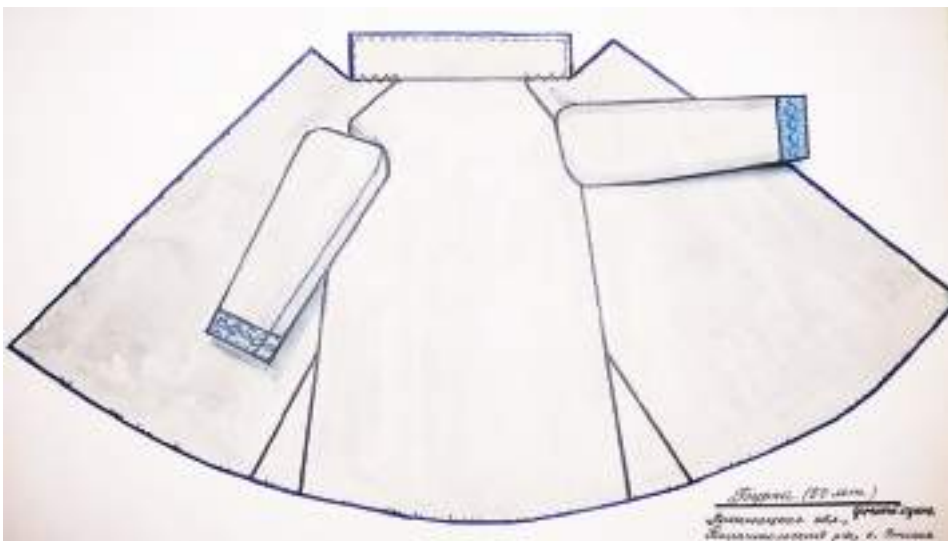
Д. 4а. Верхній осінньо-весняний одяг

Мал. 4.3.47. Бекеш. С. Новоселівка, Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

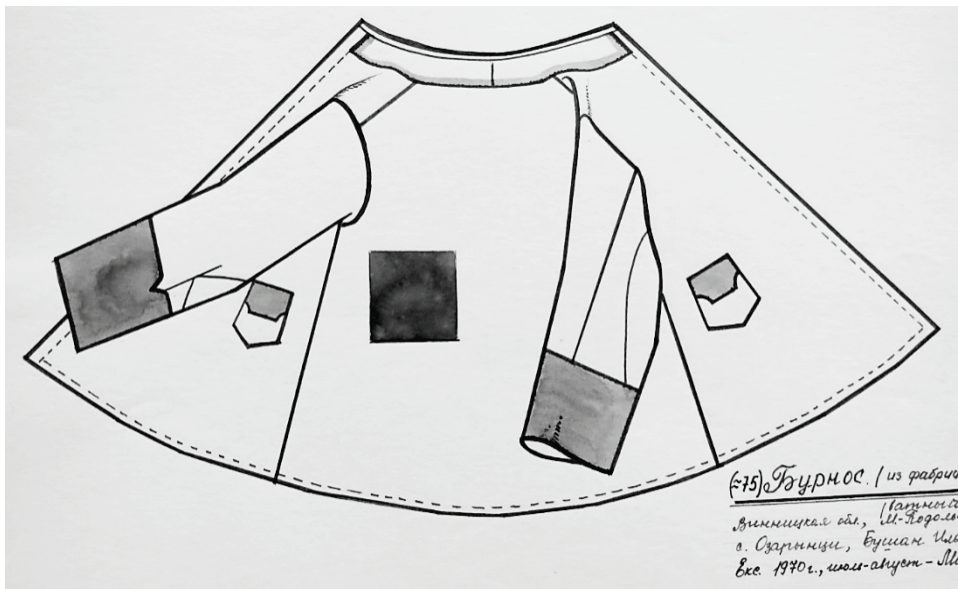
Мал. 4.3.48. Бурка. С. Стіна, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

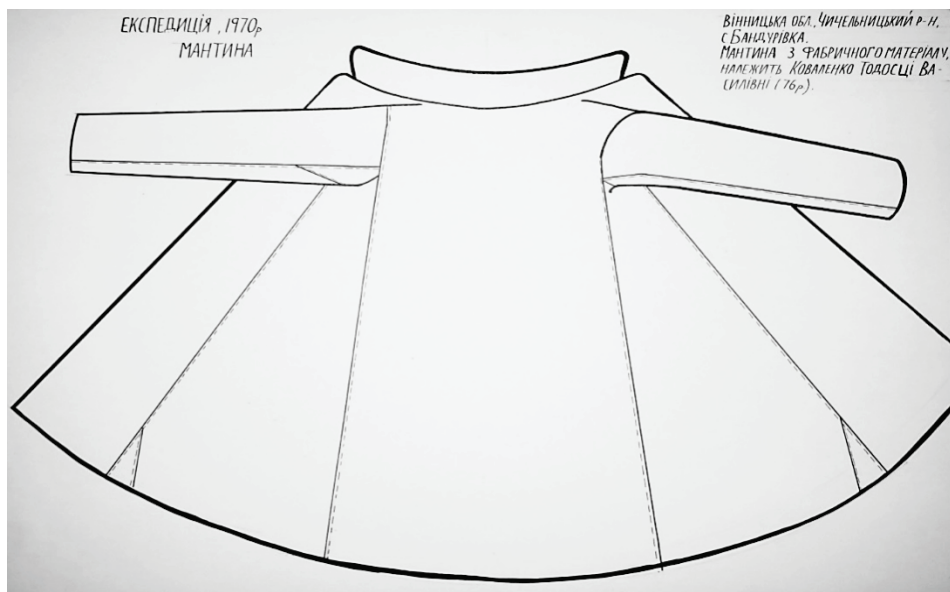
Мал. 4.3.49. Бурка з домотканого сукна. С. Стіна, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

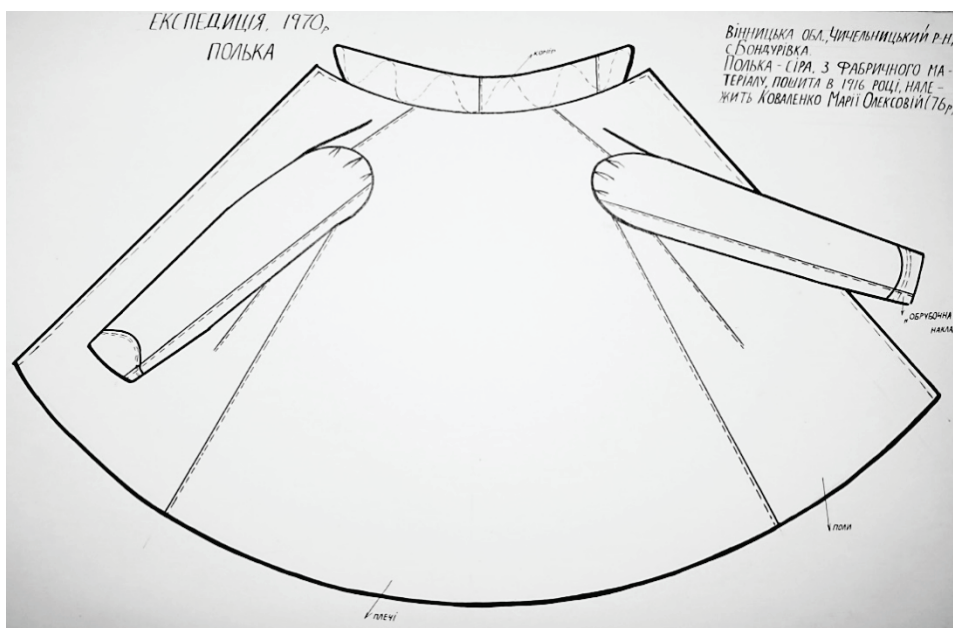
Мал. 4.3.50. Бурка. С. Вахнівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

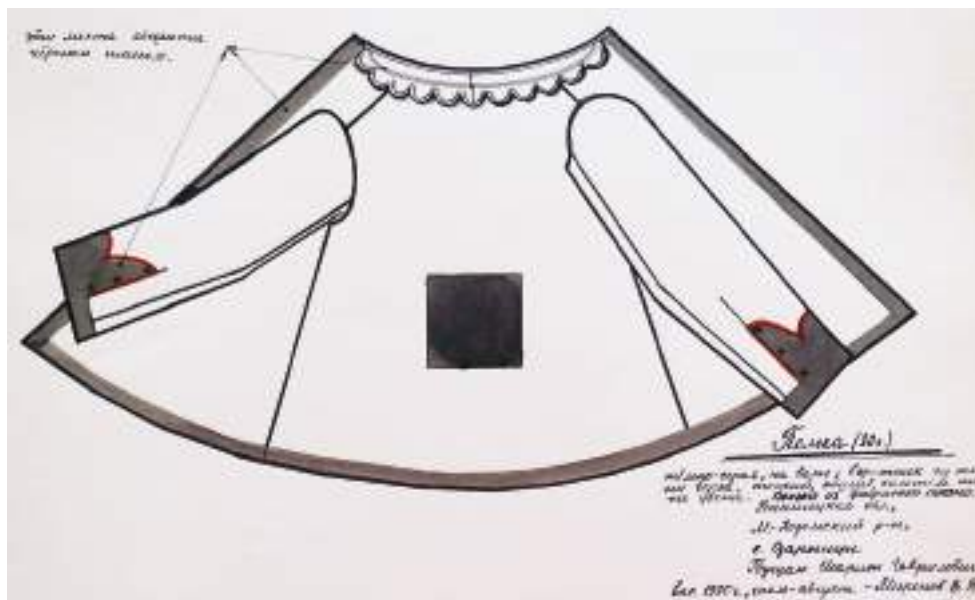
Мал. 4.3.51. Бурнос. С. Озаринці, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

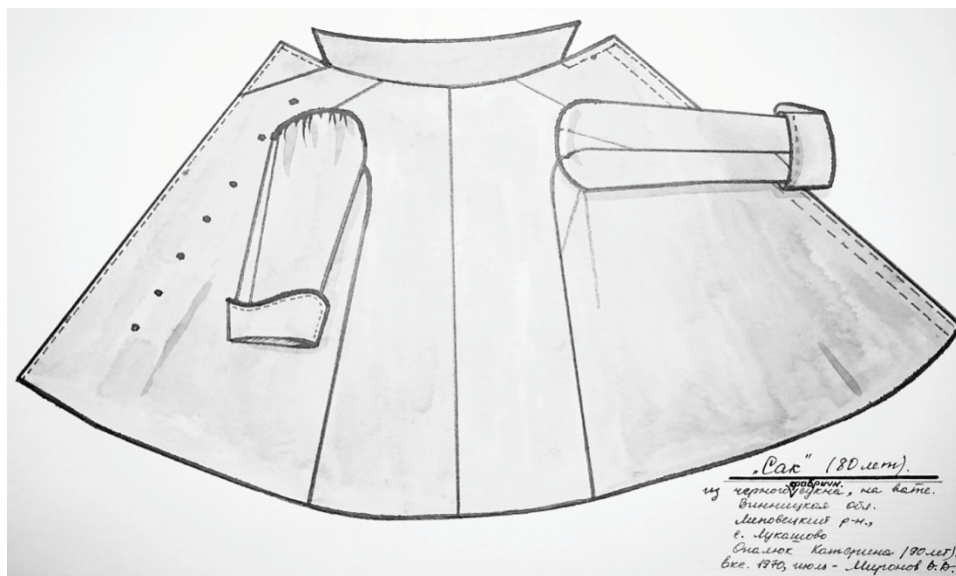
Мал. 4.3.52. Мантина. С. Бондурівка, Чечельницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.53. Полька. С. Бондурівка, Чечельницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

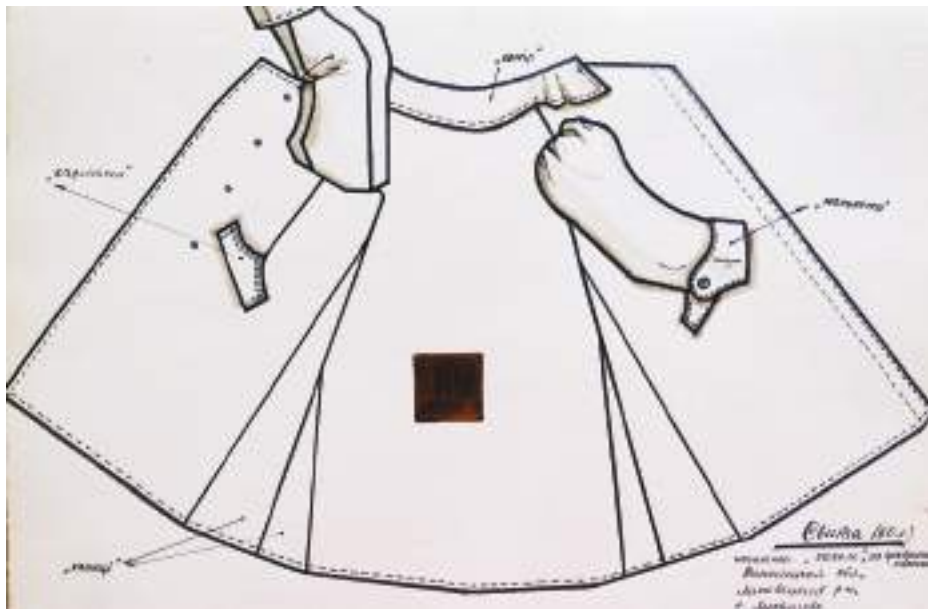
Мал. 4.3.54. Полька. С. Озаринці, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.55. Сак на ваті. С. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

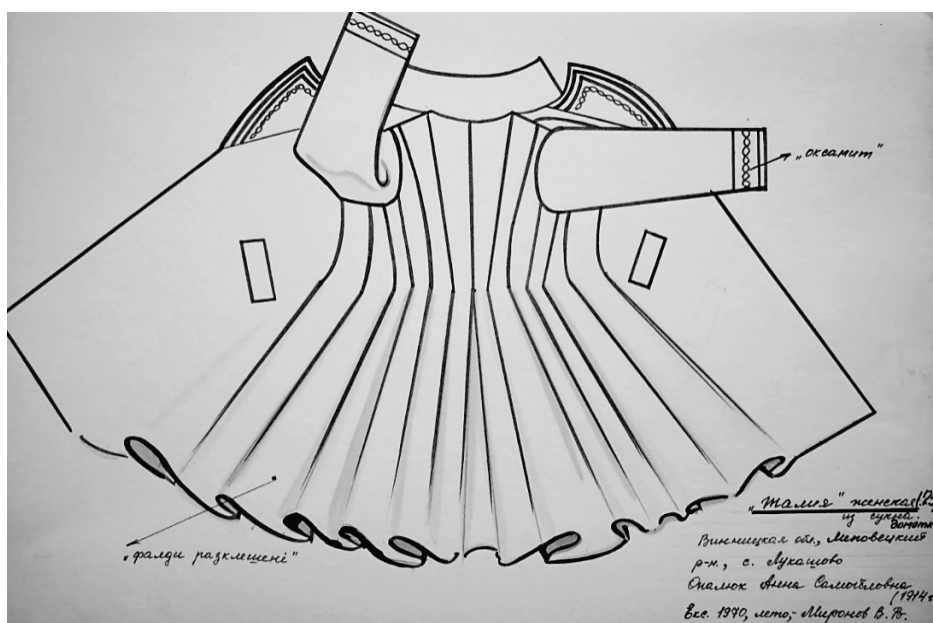
Мал. 4.3.56. Свита. С. Бруслинів, Літинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]. Вигляди спереду та ззаду.

Мал. 4.3.57. Свита. С. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

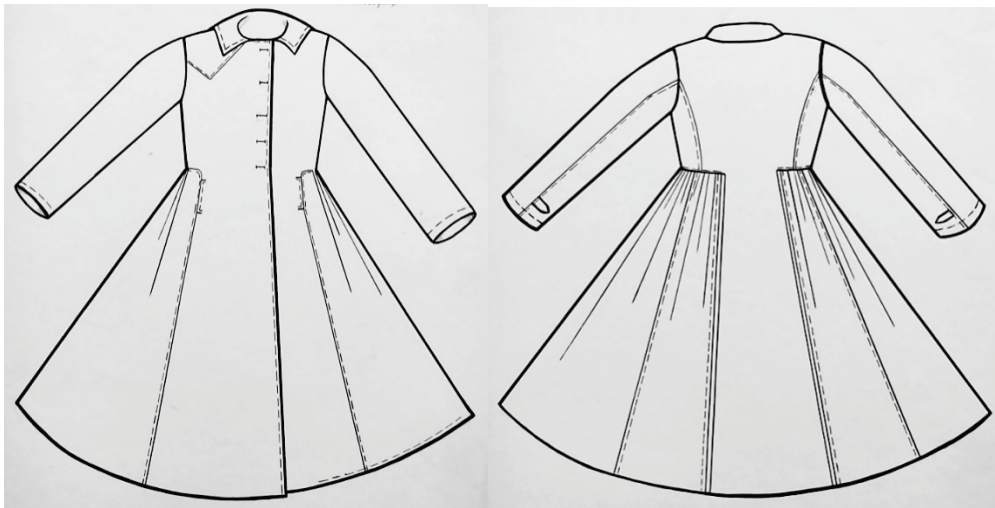

Мал. 4.3.58. Талія жіноча, розширена бічними клинами. С. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.59. Талія жіноча, розширена фалдами. С. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

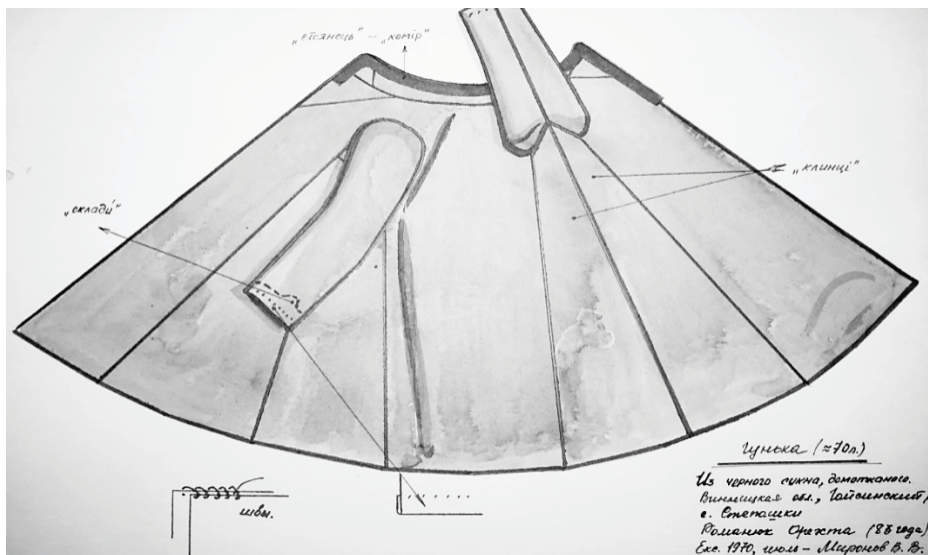

Мал. 4.3.60. Чемерка чоловіча. Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

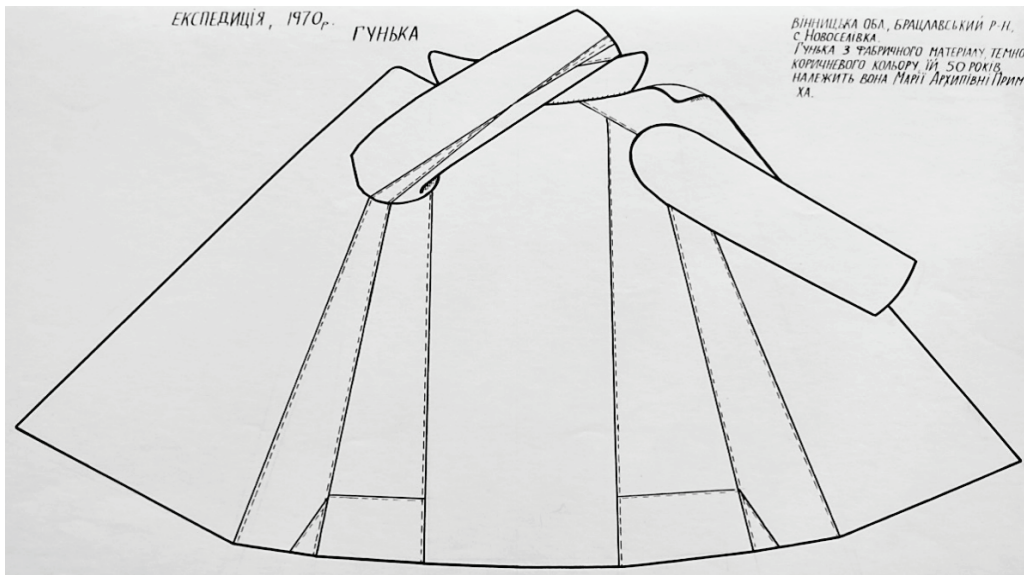

Мал. 4.3.61. Чугаїна. Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

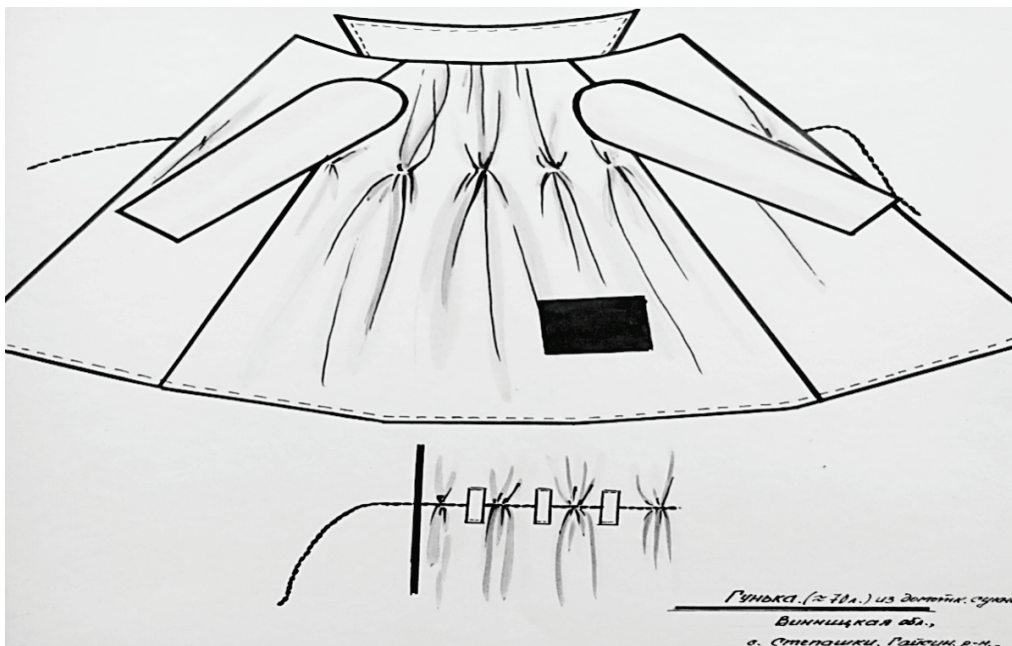
Д. 46. Верхній зимовий одяг

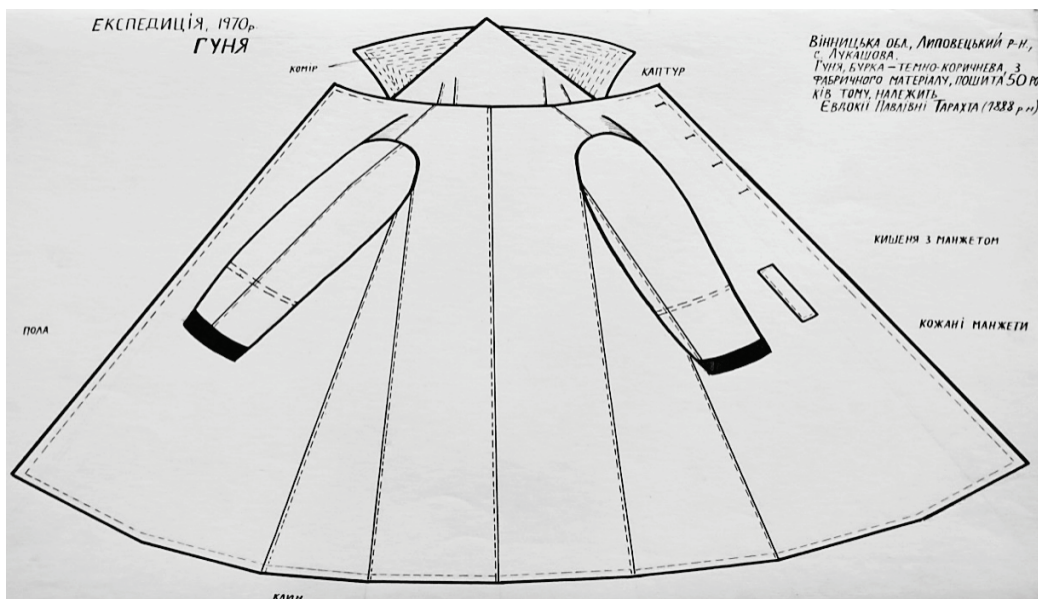
Мал. 4.3.62. Гунька. С. Степашки, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

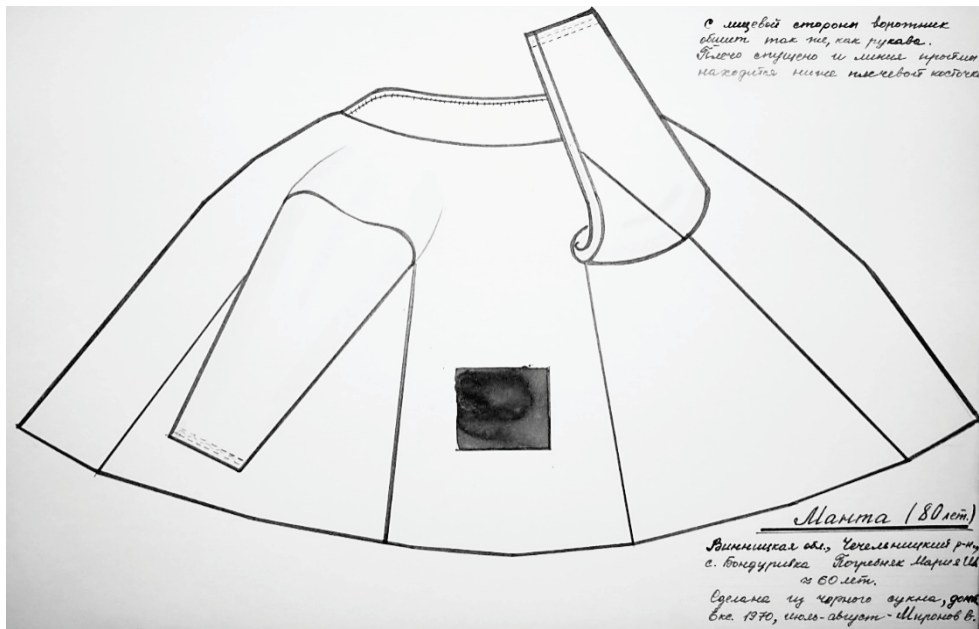
Мал. 4.3.63. Гунька. С. Новоселівка, Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

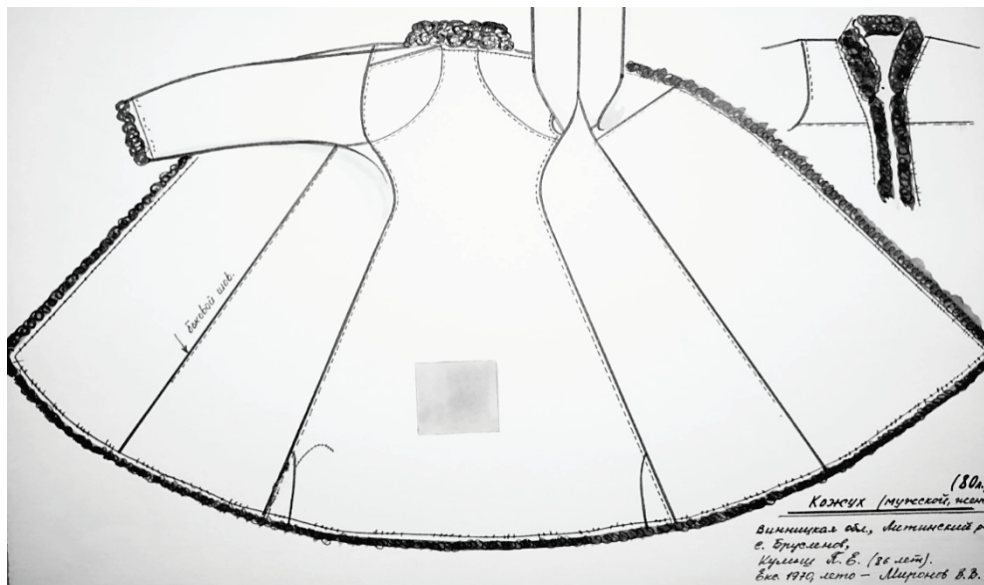
Мал. 4.3.64. Гунька. С. Степашки, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

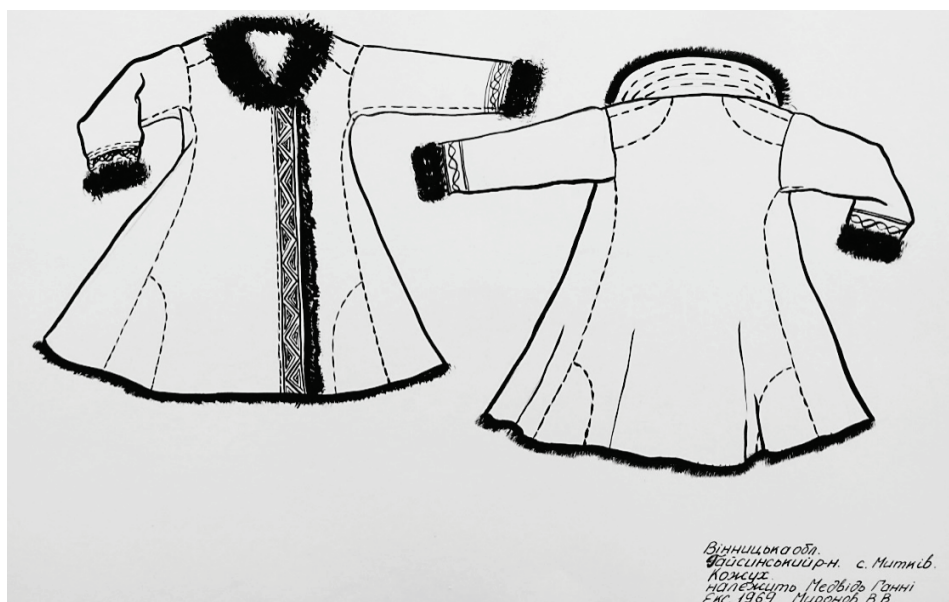
Мал. 4.3.65. Гунья. С. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.66. Манта. С. Бондурівка, Чечельницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

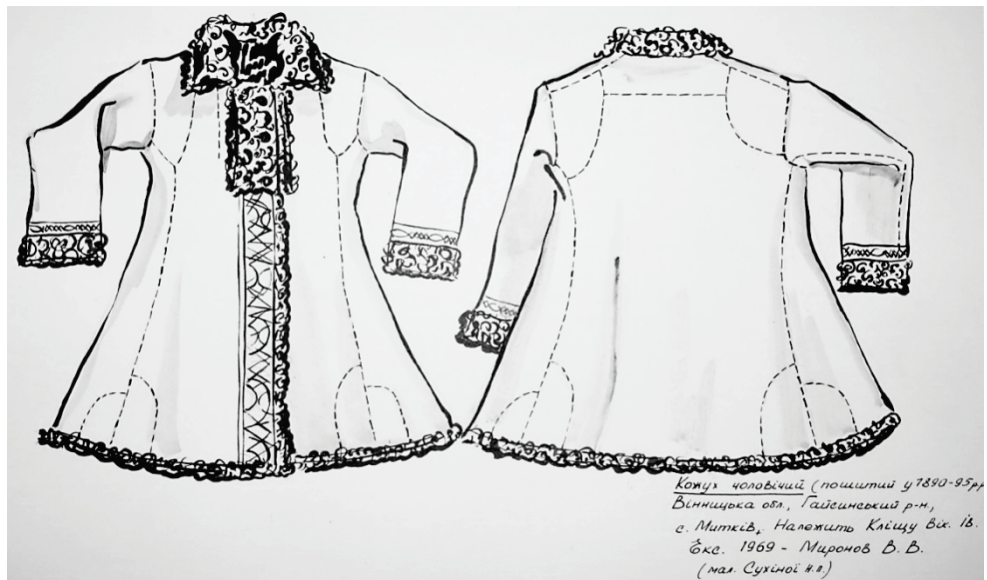
Мал. 4.3.67. Манта. С. Брусилів, Липинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.68. Кожух. С. Митків, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Фонди НМНАіП. Група НД [28]

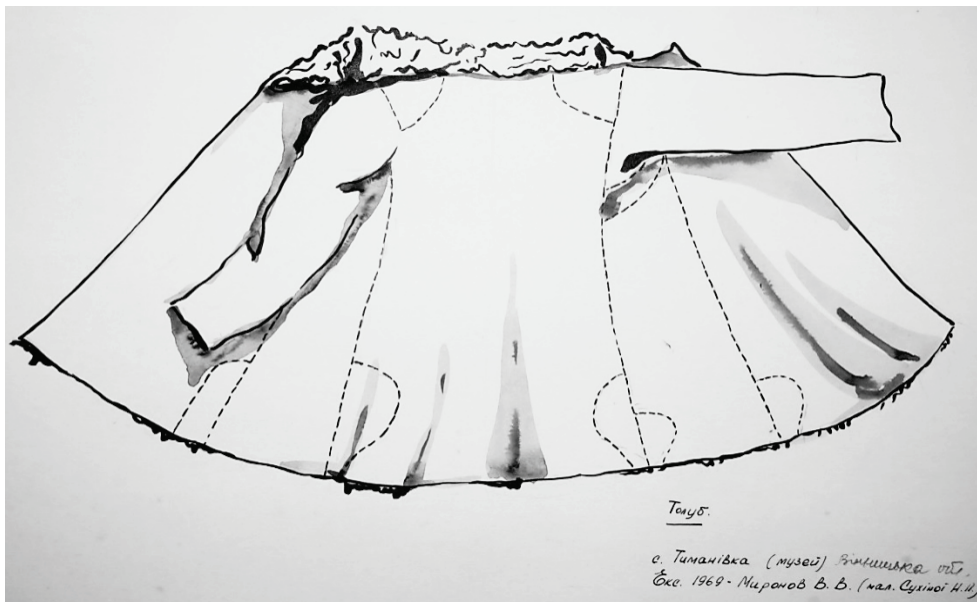
Мал. 4.3.69. Кожух чоловічий. С. Стара Ободівка, Тростянецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.70. Кожух чоловічий. С. Митків, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

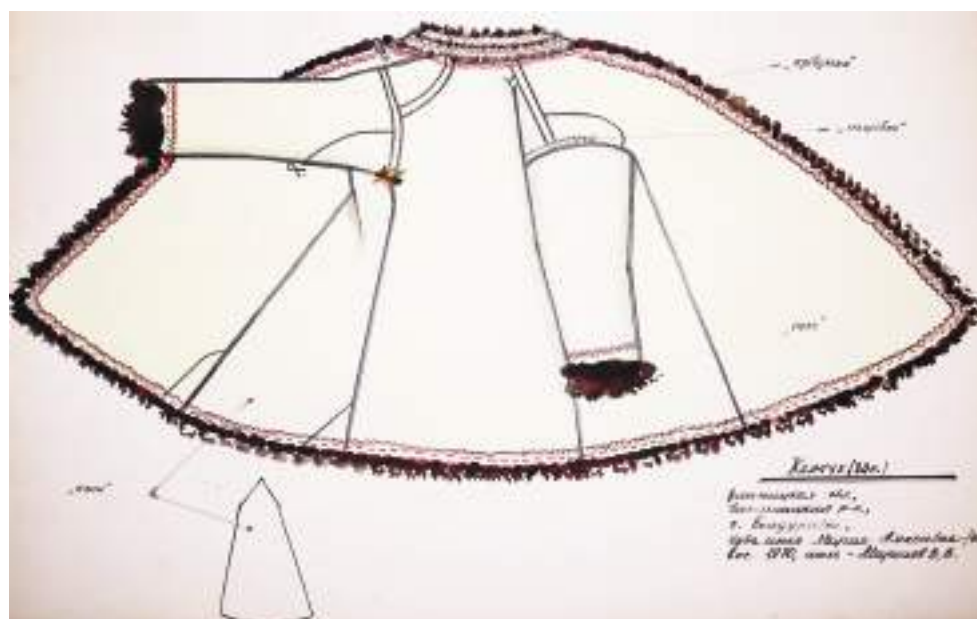
Мал. 4.3.71. Кожух. С. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

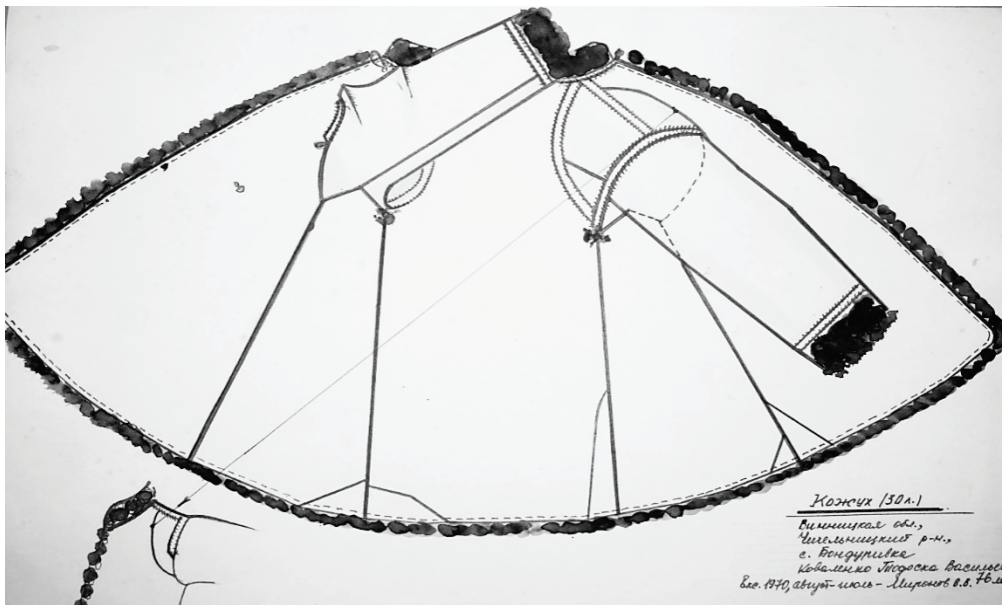
Мал. 4.3.72. Кожух. С. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

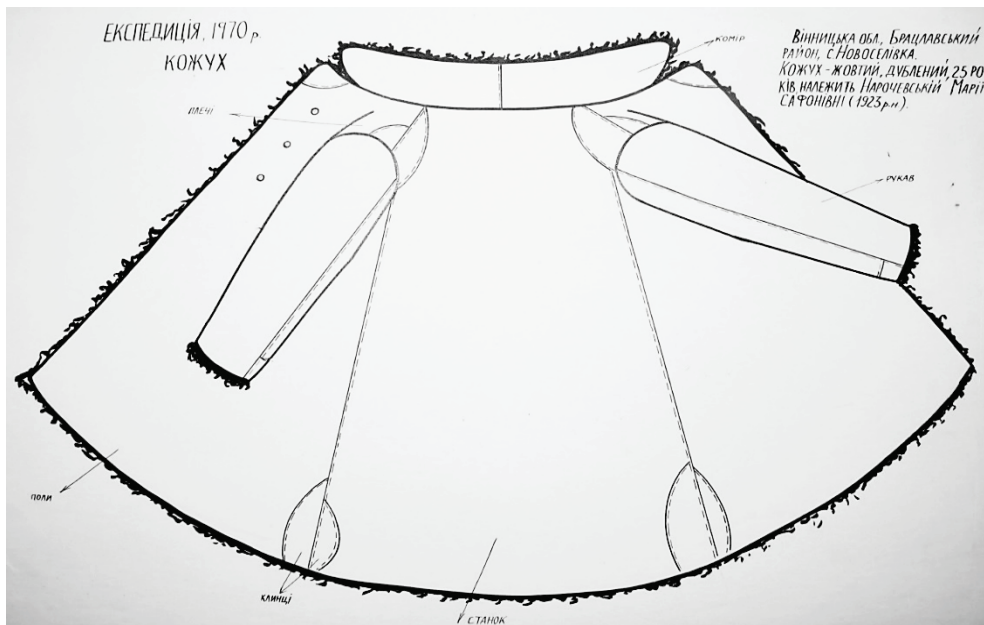
Мал. 4.3.73. Кожух жіночий та чоловічий. С. Степашки, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

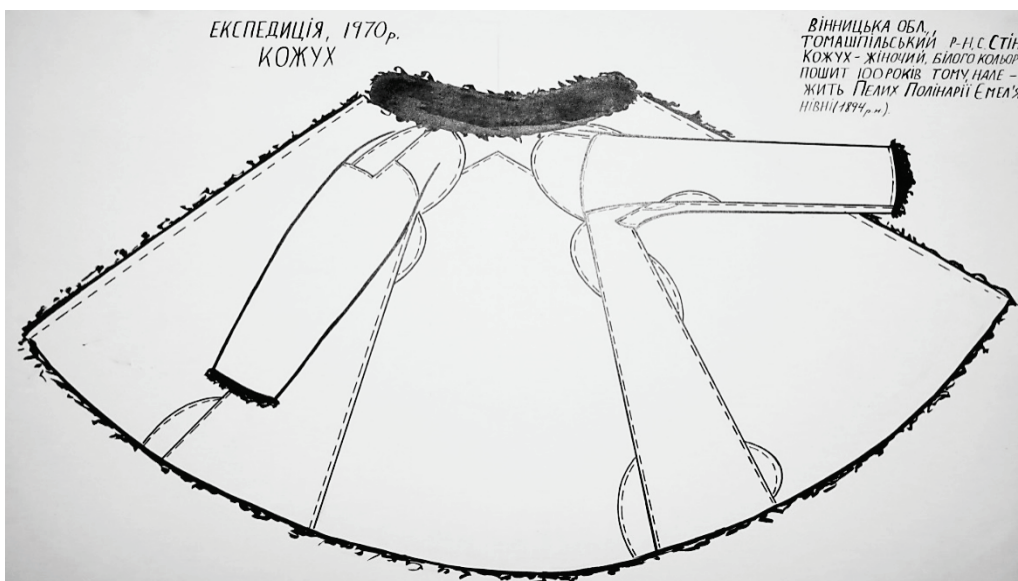
Мал. 4.3.74. Кожух. С. Бондурівка, Чечельницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

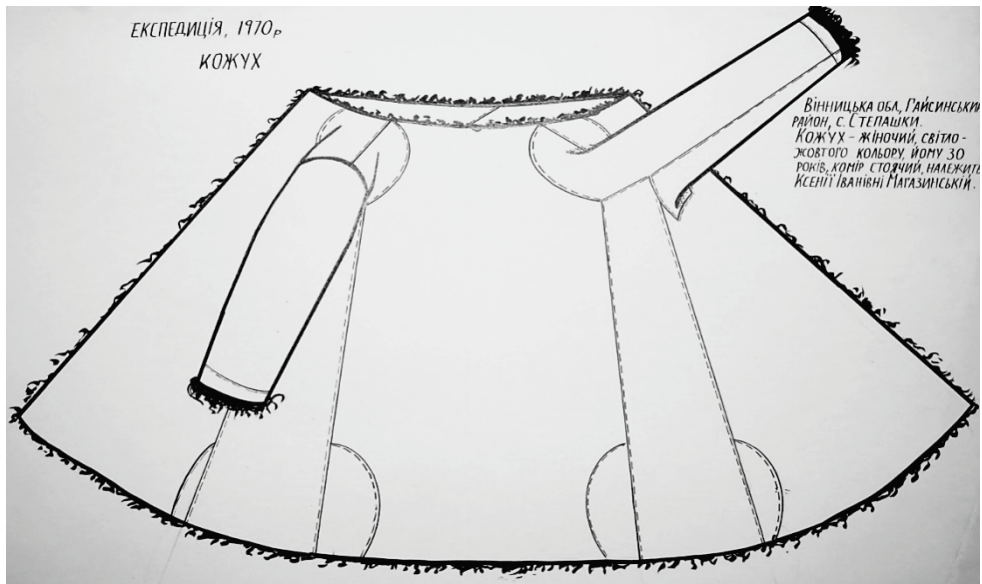
Мал. 4.3.75. Кожух. С. Бондурівка, Чечельницький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

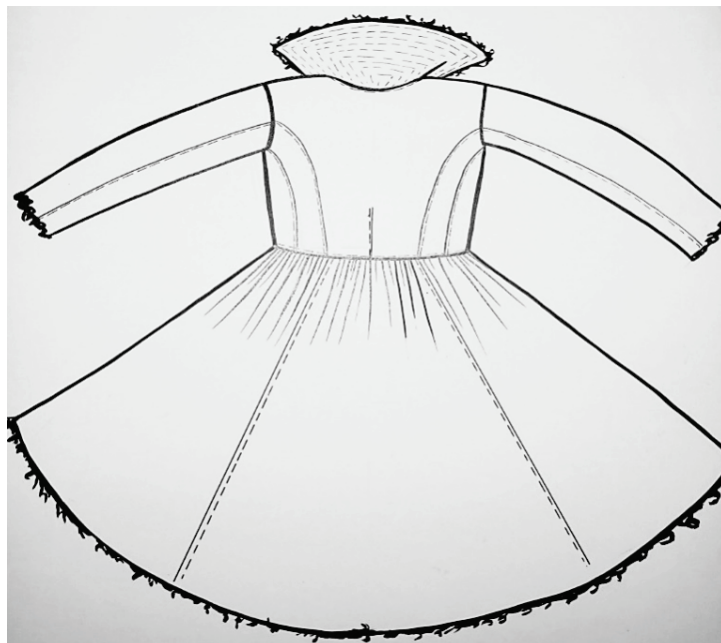
Мал. 4.3.76. Кожух жовтий. С. Новоселівка, Немирівський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

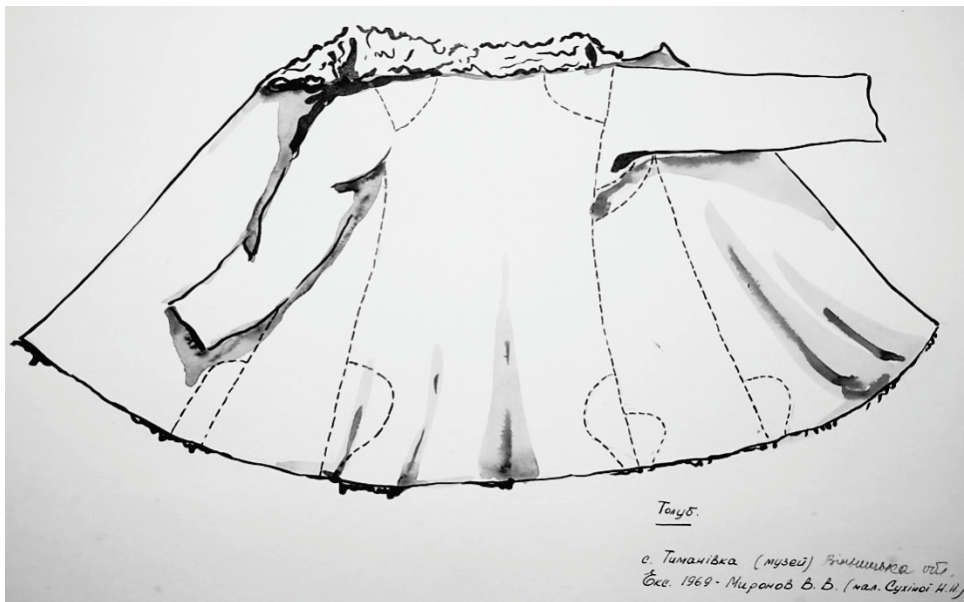
Мал. 4.3.77. Кожух жіночий білий. С. Стіна, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

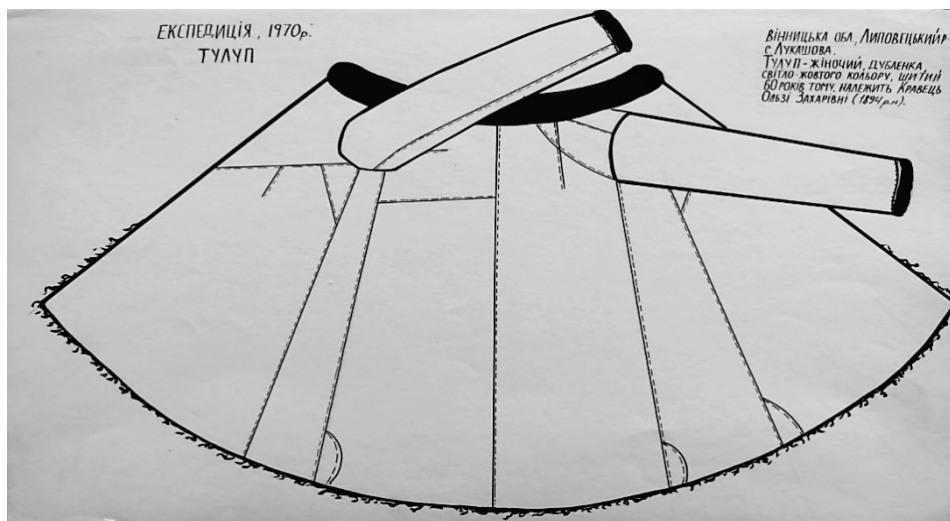
Мал. 4.3.78. Кожух жіночий світло-жовтий. С. Степашки, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.79. Кожух світло-коричневий. С. Вахнівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.80. Тулуб. С. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.3.81. Тулуб світло-жовтого кольору. С. Лукашівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

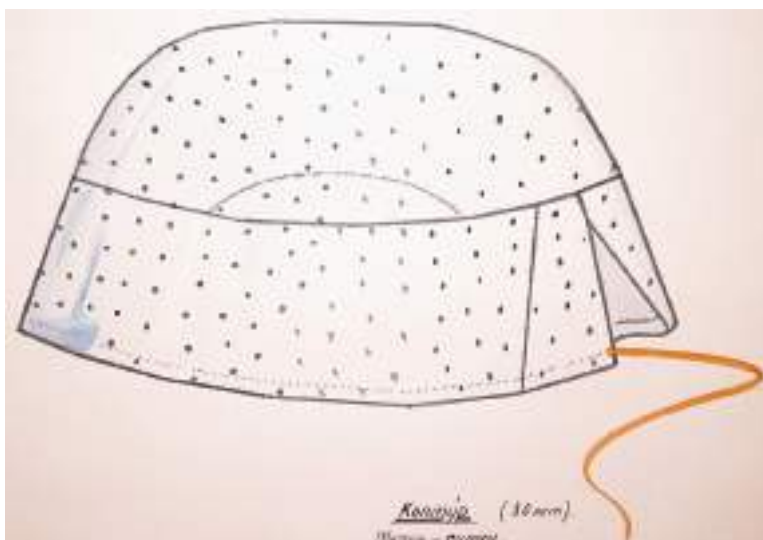
Мал. 4.3.82. Тулуб. С. Вахнівка, Липовецький р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Д. 5. Головні убори

Мал. 4.4.83. Каптур. С. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.4.84. Каптур. С. Стіна, Томашпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Фонди НМНАіП. Група НД [28]

Мал. 4.4.85. Весільний вінок. 1930-ті рр., с. Сороки, Бучацький р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля [383, с. 107]

Мал. 4.4.86. Весільний вінок молодої та дружки (на оксамитовій шапочці нашиті рядами взористі селянки з кольорових намистин і з дрібних квіток, укладених у букет на потилиці; на плечі звисають шовкові стьожки; на шії разки скляного намиста, яке спадає тороками на груди; при вухах «качурині кучері» з фарбованого пір'я; на чолі позолочений вінок із барвінку). 1938 р., с. Вільхівчик, Гусятинський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля [383, с. 30]

Мал. 4.4.87. Весільний вінок (чільце з товстих, туго сплечених волічкових косиць темновишневого кольору, з двома квітками, виліпленими з воску й позолоченими). 1946 р., с. Колодрібка, Заліщицький р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля [383, с. 35]

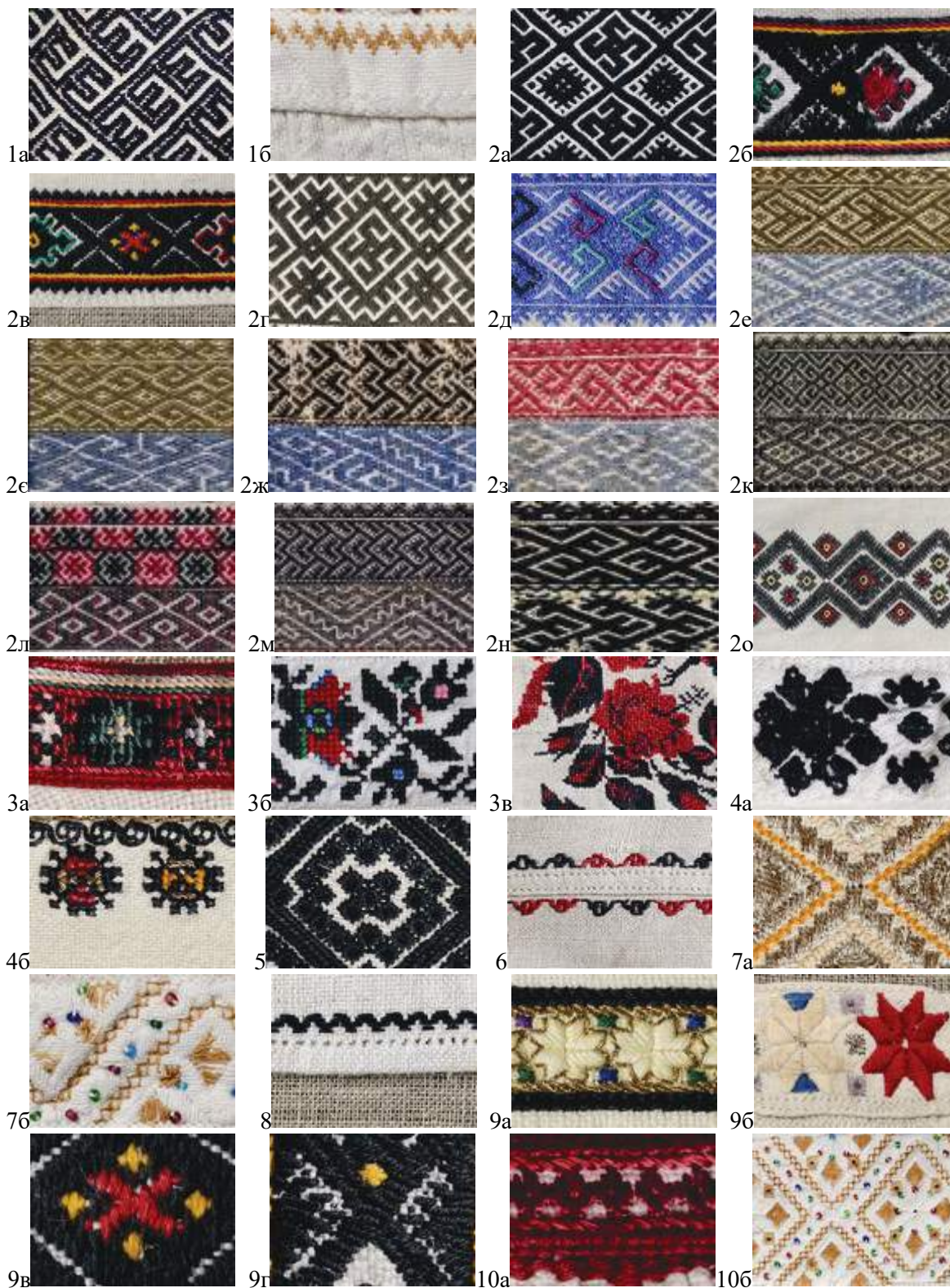

ТАБЛИЦІ ТЕХНІК І ОРНАМЕНТАЛЬНИХ МОТИВІВ

РОЗДІЛ 4.

Підрозділ 4.3. Прийоми й техніки нанесення та розміщення декору

Е. 1. Техніки та шви

Світлини переважаючих технік:

Низь:

- 1а. Низь поперечна проста. Східне Поділля [30; 691].
- 1б. Низь поперечна проста. Східне Поділля [30; 691].
- 2а. Низь поперечна замкова (замочком). Східне Поділля [30; 691].
- 2б. Низь поперечна замкова. Східне Поділля [30; 691].
- 2в. Низь поперечна замкова. Східне Поділля [30; 691].
- 2г. Низь поперечна замкова. Східне Поділля [30; 691].
- 2д. Низь поперечна замкова. Східне Поділля [30; 691].
- 2е. Низь поперечна замочком й поверхниця. Східне Поділля [626].
- 2є. Низь поперечна замочком й поверхниця. Східне Поділля [626].
- 2ж. Низь поперечна замочком й поверхниця. Східне Поділля [626].
- 2з. Низь поперечна замочком й поверхниця. Східне Поділля [626].
- 2к. Низь поперечна замочком й поверхниця. Східне Поділля [626].
- 2л. Низь поперечна замочком й поверхниця. Східне Поділля [626].
- 2н. Низь поперечна замочком. Східне Поділля [30; 691].
- 2о. Низь поперечна замкова. Центральне Поділля [30; 691].

Хрестик:

- 3а. Хрестик косий. Західне Поділля [30; 691].
- 3б. Хрестик косий. Східне Поділля [30; 691].
- 3в. Хрестик косий. Східне Поділля [30; 691].
- 4а. Хрестик підстелений. Східне Поділля [30; 691].
- 4б. Хрестик підстелений. Східне Поділля [30; 691].

Світлини побутуючих технік:

- 5. Виколювання ромбічне (зірочка). Західне Поділля [30; 691].
- 6. Верхоплут поверховий. Східне Поділля [30; 691].
- 7а. Курячий брід (протяганка) по скісній. Східне Поділля [30; 691].
- 7б. Курячий брід (протяганка) по скісній. Східне Поділля [30; 691].
- 8. Занизування. Центральне Поділля [30; 691].
- 9а. Лічильна коса гладь. Західне Поділля [30; 691].
- 9б. Лічильна пряма гладь. Східне Поділля [30; 691].
- 9в. Лічильна гладь і стебнівка (як кольорове виповнення в низі). Східне Поділля [30; 691].
- 9г. Лічильна гладь, стебнівка, гладь в прикріп (як кольорове виповнення в низі). Східне Поділля [30; 691].
- 10а. Настилування. Західне Поділля [30; 691].
- 10б. Настилування. Східне Поділля [30; 691].
- 10в. Настилування (як кольорове виповнення в низі). Східне Поділля [30; 691].
- 10г. Настилування двобічне. Західне Поділля [30; 691].
- 10д. Настил. Західне Поділля [30; 691].
- 10е. Настил скісний. Західне Поділля [30; 691].

Техніки горизонтальних стібків:

11. Кафасор морщинка. Східне Поділля [30; 691].
12. Набирування. Східне Поділля [30; 691].
13. Поверхниця морщинка. Східне Поділля [30; 691].

Стебнівка (вистіг):

- 14а. Стебнівка однобічна. Західне Поділля [30; 691].
- 14б. Стебнівка однобічна. Східне Поділля [30; 691].
- 14в. Стебнівка однобічна. Східне Поділля [30; 691].
- 14г. Стебнівка однобічна. Східне Поділля [30; 691].
- 14д. Стебнівка однобічна. Східне Поділля [30; 691].
  - 14е. Стебнівка. Східне Поділля [30; 691].
  - 14є. Стебнівка. Східне Поділля [30; 691].
  - 14ж. Стебнівка. Східне Поділля [30; 691].
  - 14з. Стебнівка. Східне Поділля [30; 691].
  - 14к. Стебнівка. Східне Поділля [30; 691].
  - 14л. Стебнівка. Східне Поділля [30; 691].
  - 14м. Стебнівка. Східне Поділля [30; 691].
- 14н. Стебнівка однобічна. Центральне Поділля [30; 691].
  - 14о. Стебнівка. Центральне Поділля [30; 691].
  - 14п. Стебнівка. Центральне Поділля [30; 691].

Комплекс технік по брижах:

15. Вишивка по брижі (занизування). Східне Поділля [30; 691].
- 16а. Вишивка по рясах (занизування). Західне Поділля [30; 691].
- 16б. Вишивка по рясах (занизування). Східне Поділля [30; 691].
- 16в. Вишивка по рясах (занизування). Східне Поділля [30; 691].
- 16г. Вишивка по рясах (занизування). Східне Поділля [30; 691].

Мережки:

- 17а. Мережка одинарний прутик. Західне Поділля [30; 691].
- 17б. З'єднування мережкою одинарний прутик. Східне Поділля [30; 691].
- 17в. Зубцювання мережкою одинарний прутик. Центральне Поділля [30; 691].
- 17г. Підрублювання одинарним прутиком. Західне Поділля [30; 691].
- 17д. Підрублювання мережкою одинарний прутик. Центральне Поділля [30; 691].
  - 18а. Розшивка подільська з вистігом. Східне Поділля [30; 691].
  - 18б. Розшивка подільська з настилом. Східне Поділля [30; 691].
19. В'язана розшивка. Західне Поділля [30; 691].
20. Мережка латана кольорова шабак. Східне Поділля [30; 691].
  - 21а. Мережка цирка. Західне Поділля [30; 691].
- 21б. Підрублювання мережкою цирка. Східне Поділля [30; 691].

Змережування («городки», зубцювання, або «зубці», «ретязь», «черв'ячок», «шабак»):

- 22а. Зубцювання наметаними голкою зубцями. Східне Поділля [30; 691].
- 22б. Зубцювання наметаними голкою зубцями. Східне Поділля [30; 691].
- 22в. Зубцювання наметаними голкою зубцями. Східне Поділля [30; 691].
- 23а. З'єднування подільський черв'ячок. Центральне Поділля [30; 691].
- 23б. З'єднування подільський черв'ячок з кріпленням на 3 стібки. Східне Поділля [30; 691].
  - 23в. Позаголковий черв'ячок. Західне Поділля [30; 691].

Ретязь («кісочка», «косичка»):

- 24а. Ретязь, спосіб 1. Західне Поділля [30; 691].
- 24б. Ретязь, спосіб 2. Східне Поділля [30; 691].
- 24в. Косичка. Західне Поділля [30; 691].

Збиранка:

- 25а. Збиранка «куряча шкірка». Східне Поділля [30; 691].
- 25б. Збиранка «куряча шкірка». Східне Поділля [30; 691].
- 25в. Збиранка «куряча шкірка». Східне Поділля [30; 691].
- 25г. Збиранка «куряча шкірка». Східне Поділля [30; 691].

- 25д. Збиранка «кур'яча шкірка». Центральне Поділля [30; 691].
26. Збиранка «пухлики».

Обметиця (обметниця або петельний шов):

- 27а. Петельний шов при настилуванні. Східне Поділля [30; 691].
27б. Викінчення петельним швом. Східне Поділля [30; 691].
27в. Викінчення петельним швом. Західне Поділля [30; 691].
27г. Петельна розшивка в багато верств. Західне Поділля [30; 691].

Світлини рідкісних технік:

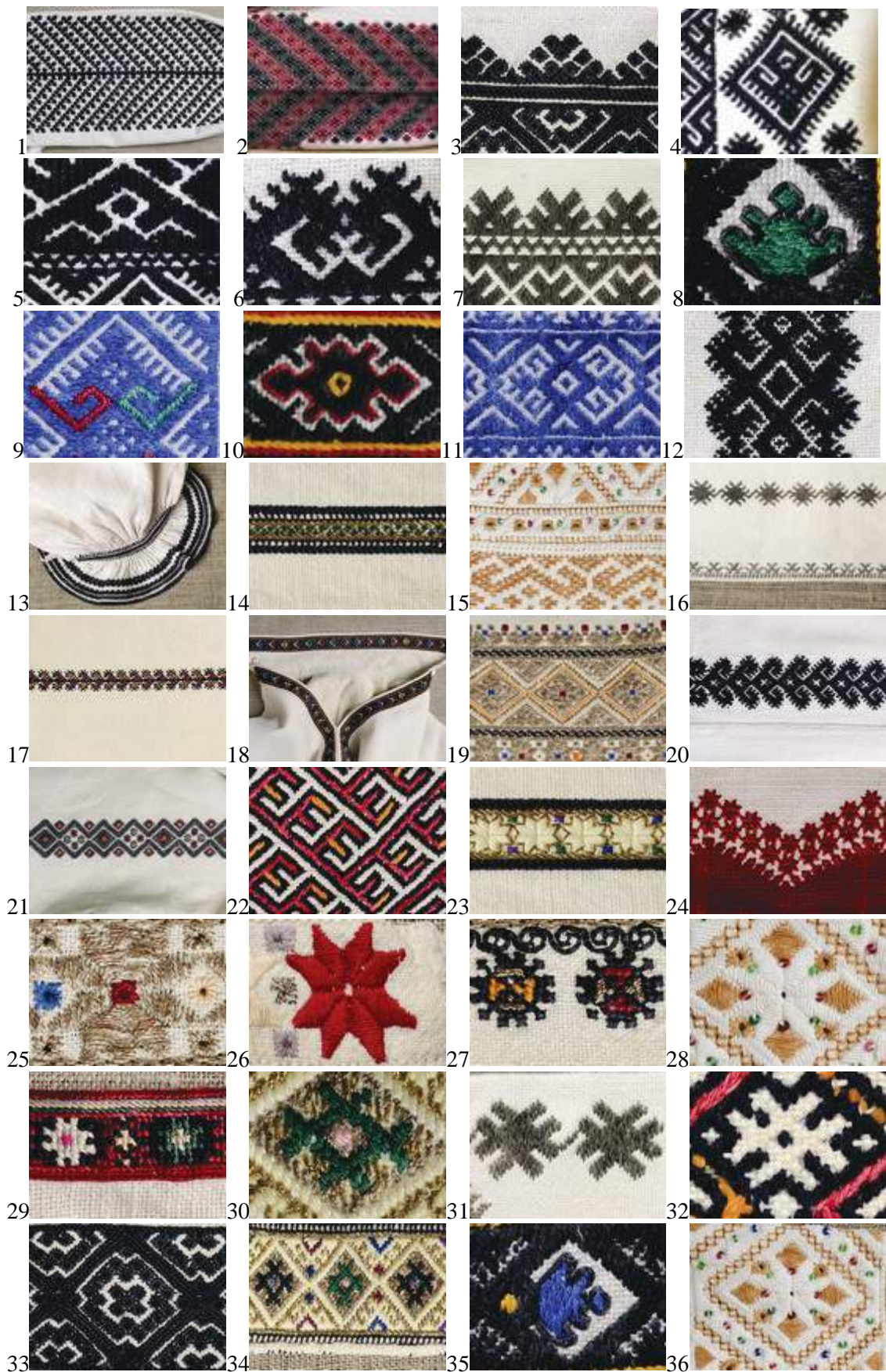
28. Закрутка щільна. Західне Поділля [30; 691].
29а. Низинний шнурок. Західне Поділля [30; 691].
29б. Низинний шнурок. Центральне Поділля [30; 691].
30а. Півхрестик з підкладкою та хрестик підстелений. Східне Поділля [30; 691].
30б. Півхрестик з підкладом та хрестик. Східне Поділля [621].
30в. Півхрестик з підкладом та поверхниця. Східне Поділля [621].
31. «Позаігленне» (перловий шов, стелене). Західне Поділля [30; 691].
32а. Солов'їні вічка (квадратне виколювання). Східне Поділля [30; 691].
32б. Солов'їні вічка (квадратне виколювання). Східне Поділля [30; 691].
33а. Стебловий шов (як кольорове виповнення в низі). Східне Поділля [30; 691].
33б. Стебловий шов звичайний. Східне Поділля [30; 691].
33в. Стебловий шов по лічбі. Східне Поділля [30; 691].
33г. Стебловий шов по лічбі. Східне Поділля [30; 691].
34. Шиття бісером. Східне Поділля [30; 691].

Додаткові техніки оздоблення:

35. Брижа. Східне Поділля [30; 691].
36а. Кутасики. Західне Поділля [30; 691].
36б. Кутасики. Західне Поділля [33].
36в. Кутасики. Західне Поділля [33].
37а. Рясування. Західне Поділля [30; 691].
37б. Рясування. Західне Поділля [30; 691].
37в. Рясування. Східне Поділля [30; 691].
37г. Рясування. Східне Поділля [30; 691].
37д. Рясування. Східне Поділля [30; 691].
37е. Рясування. Східне Поділля [30; 691].
37є. Рясування. Східне Поділля [30; 691].
37ж. Рясування. Східне Поділля [30; 691].
37з. Рясування. Центральне Поділля [30; 691].
37к. Рясування. Центральне Поділля [30; 691].
38а. Складки. Східне Поділля [30; 691].
38б. Складки. Східне Поділля [30; 691].
38в. Складки. Східне Поділля [30; 691].
38г. Складки. Східне Поділля [30; 691].
38д. Складки. Центральне Поділля [30; 691].

Підрозділ 4.4. Орнаментика та колористика прикрашання подільської ноші

Е. 2. Орнаментальні мотиви

Світлини архаїчних форм орнаментациї:

- «дерево життя»:

1. Дерево. Східне Поділля [30; 691].
2. Дерево. Західне Поділля [33].

- жіночі фігури у вигляді Берегині – матері:

3. Берегиня. Західне Поділля [30; 691].
4. Берегиня. Східне Поділля [34].
5. Берегиня. Східне Поділля [30; 691].
6. Берегиня. Східне Поділля [30; 691].
7. Берегиня. Східне Поділля [30; 691].
8. Берегиня. Східне Поділля [30; 691].
9. Берегиня. Східне Поділля [30; 691].
10. Берегиня. Східне Поділля [30; 691].
11. Берегиня. Східне Поділля [30; 691].
12. Берегиня. Центральне Поділля [30; 691].

Світлини мотивів української народної орнаментики:

- геометричні (абстрактні, геометрично-рослинні й геометрично-тваринні форми):

- абстрактні:

13. Безконечник. Західне Поділля [30; 691].
14. Безконечник. Західне Поділля [30; 691].
15. Безконечник. Східне Поділля [30; 691].
16. Безконечник. Східне Поділля [30; 691].
17. Безконечник. Східне Поділля [30; 691].
18. Безконечник. Східне Поділля [30; 691].
19. Безконечник. Східне Поділля [30; 691].
20. Безконечник. Східне Поділля [30; 691].
21. Безконечник. Центральне Поділля [30; 691].
22. Грабельки. Східне Поділля [30; 691].
23. Зірка. Західне Поділля [30; 691].
24. Зірка. Західне Поділля [30; 691].
25. Зірка. Східне Поділля [30; 691].
26. Зірка. Східне Поділля [30; 691].
27. Зірка. Східне Поділля [30; 691].
28. Зірка. Східне Поділля [30; 691].
29. Колодязь. Західне Поділля [30; 691].
30. Колодязь. Західне Поділля [30; 691].
31. Колодязь. Східне Поділля [30; 691].
32. Колодязь. Східне Поділля [30; 691].
33. Ромб. Західне Поділля [30; 691].
34. Ромб. Західне Поділля [30; 691].
35. Ромб. Східне Поділля [30; 691].
36. Ромб. Східне Поділля [30; 691].
37. Ромб. Східне Поділля [30; 691].
38. Ромб. Східне Поділля [30; 691].
39. Ромб (червоного кольору). Східне Поділля [30; 691].
40. Ромб перехрещений. Східне Поділля [30; 691].
41. Ромб перехрещений. Центральне Поділля [30; 691].
42. Ромб променистий. Східне Поділля [30; 691].
43. Ромб променистий. Східне Поділля [30; 691].
44. Ромб променистий. Центральне Поділля [30; 691].
45. Сварга («свастика») повна. Східне Поділля [30; 691].
46. Сварга з грабельками лівостороння (проти годинникової стрілки). Східне Поділля [30; 691].
47. Сварга правостороння (за годинниковою стрілкою). Східне Поділля [30; 691].
48. Сварга правостороння. Східне Поділля [30; 691].
49. Спіраль. Східне Поділля [30; 691].
50. Трикутник (зубці). Західне Поділля [30; 691].
51. Трикутник (зубці). Східне Поділля [30; 691].

- 52. Трикутник (зубці). Східне Поділля [30; 691].
- 53. Трикутник. Східне Поділля [30; 691].
- 54. Трикутник. Східне Поділля [30; 691].
- 55. Хвилька. Східне Поділля [30; 691].
- 56. Хрест косий. Західне Поділля [30; 691].
- 57. Хрест косий. Східне Поділля [30; 691].
- 58. Хрест косий (чорного кольору). Східне Поділля [30; 691].
- 59. Хрест прямий. Східне Поділля [30; 691].
- 60. S-мотив («гесик»). Східне Поділля [30; 691].

- геометрично-рослинні:

- 61. Піврожа. Східне Поділля [30; 691].

- геометрично-тваринні:

- 62. Баранячі роги. Східне Поділля [30; 691].
- 63. Баранячі роги. Східне Поділля [30; 691].
- 64. Орли («в орли»). Східне Поділля [30; 691].
- 65. Коники. Східне Поділля [30; 691].
- 66. Оленячі роги. Східне Поділля [30; 691].
- 67. Оленячі роги. Східне Поділля [30; 691].
- 68. Оленячі роги. Східне Поділля [30; 691].
- 69. Оленячі роги. Центральне Поділля [30; 691].

- ізоморфні (фітоморфні (рослинні), зооморфні (зображення ссавців, птахів (орнітоморфні мотиви), комах та риб):

- фітоморфні:

- 70. Квіти. Східне Поділля [30; 691].
- 71. Квіти. Східне Поділля [30; 691].
- 72. Метелики. Східне Поділля [10].

- зооморфні:

- 73. Птахи. Східне Поділля [30; 691].
- 74. Птахи. Східне Поділля [30].

- антропоморфні (зображення постаті людини):

- 75. Чоловічки. Західне Поділля [33].

Е. 3. 1. Таблиці зі зразками орнаментів подільської вишивки, зібрані Є. Сіцинським

Фото 4.4.1. Табл. V. Низь. Хрестик. Мотиви «полуничник», «бесаги», «купчасті бесаги», «хрест ломаний», «полуничник хвостатий», «кучері», «ріжкаті (круті роги)», «безконечник», «баранячі роги (круті)», «кучері», «перерва (праники)»[20]

Фото 4.4.2. Табл. V. Низь. Хрестик. Мотиви «перерва», «рожа», «паучки», «чіплянка» («полуничник хвостатий»), «кудрявці», «огірки», «коники», «зозулики», «кривоніжок», «полуничник стовбатий»[20]

Фото 4.4.3. Табл. VI. Низь. Мотиви «баранячі роги (круті)», «зайці», «мала проскурка», «перерва» («кучерики»), «полуничник», «полуничник хвостатий», «полуничник стовбатий» [20]

Фото 4.4.4. VI. Низь. Мотиви «купчаки», «хмелик», «паучки» («репяшки»), «кривоніг цілий», «бесаги», «кривоніг» [20]

Фото 4.4.5. VI. Низь. Хрестик.
Мотиви «ріжкати», «хрест ломаний»,
«жабки», «кливоножок», «голубки»
«огірки», «круті роги», «кривенька» [20]

Фото 4.4.6. Табл. VI. Низь. Хрестик.
Мотиви «чорнобривці», «пів семеріга»,
«ягідки», «семеріг», «мутилики»,
«чорнобривці», «косиці купчасті»
«проскурки», «коцюбки» [20]

Фото 4.4.7. Табл. VII. Хрестик.
Мотиви «семеріг», «кривоніг» («зайці»),
«огірки прості», «коцюбки»,
«чорнобривці», «кривоніг» [20]

Фото 4.4.8. Табл. VII. Хрестик.
Мотиви «круті роги», «проскурки»,
«семеріг», «криві штани»,
«чорнобривці», «мутилики» [20]

Фото 4.4.9. Табл. VII. Хрестик.
 Мотиви «проскурки», «цілий чорнобривець»,
 «пів чорнобривця», «безконечник кривий»,
 «пьявочки», «петрушка»[20]

Фото 4.4.10. Табл. VII. Хрестик.
 Мотиви «віконця», «хмелик»,
 «бесаги», «полуничник»,
 «пьявки», «жабки»[20]

Фото 4.4.11. Табл. VII. Низь.
 Мотиви «дряпчастий головачик»,
 «головачі», «кривулі»[20]

Фото 4.4.12. Табл. VII. Низь.
 Мотиви «половина дряпчастого головача»,
 «баранячі роги»[20]

Фото 4.4.13. Табл. VIII. Хрестик.
Мотиви «ягоди», «виноград»,
«огірки прості», «фасолі», «петрушка»,
«проскурка», «зубчики», «гречка» [20]

Фото 4.4.14. Табл. VIII. Хрестик. Низь.
Мотиви «чорнобривці», «безклепкій»,
«петрушка», «волове око»,
«хмелики», «кудрявці»,
«купчасте», «коники» [20]

Фото 4.4.15. Табл. X. Хрестик. Низь.
Мотиви «гречка», «собачки»,
«кручений рукав», «хмелики», «барвінок»,
«медівник», «гребінці», «кавунці»,
«огірки», «кривоніг», «безконечник» [20]

Фото 4.4.16. Табл. X. Вирізування.
Мотиви «підкова», «половина кривонога»,
«криві огірки», «кривоніг»,
«штани криві» [20]

Фото 4.4.17. Табл. XVIII. Низь.
Мотиви «штире очки» та
«яблочки» [20]

Фото 4.4.18. Табл. XVIII. Хрестик.
Мотиви «цуцики», «трьома розводами»,
«утилі», «кленові листя», «повняки», «зірочки» [20]

Фото 4.4.19. Табл. XVIII. Хрестик.
Мотиви «рожа», «полуничник»,
«грушечки», «дубове листя»,
«вишневий цвіт» [20]

Фото 4.4.20. Табл. XVIII. Хрестик.
Гладя. Мотиви «ломані хрести»,
«косиці», «ягідки», «барвінок», «п'явка»,
«сливочки» [20]

Фото 4.4.21. Табл. XXI. Низь. Хрестик.
Мотиви «підбирання рожове з квітками»,
«виноград», «рожі» [20]

Фото 4.4.22. Табл. XXI. Хрестик.
Мотиви «рожі» [20]

Фото 4.4.23. Табл. XXI. Хрестик.
Мотиви «ружа» [20]

Фото 4.4.24. Табл. XXI. Хрестик.
Мотиви «ружа» [20]

Фото 4.4.25. Табл. XXI. Хрестик.
Мотиви «рожі», «зірка» [20]

Фото 4.4.26. Табл. XXI. Хрестик.
Мотиви «рожа» [20]

Фото 4.4.27. Табл. XXI. Хрестик.
Мотиви «зірка», «хмелик» [20]

Фото 4.4.28. Табл. XXI. Хрестик.
Мотиви «дрібненька рожа», «сливками» [20]

Е. 3. 2. Техніки та орнаментальні мотиви Поділля. З фондів НМНАіП

Фото 4.4.29. Орнаменти вишивок «білим по білому».
Фонди НМНАіП [28, НД – 3197-3206]

Фото 4.4.30. Орнаменти вишивок, виконаних низзю.
Фонди НМНАіП [28, НД – 3207-3215]

Фото 4.4.31. Орнаменти вишивок «білим по білому».
Фонди НМНАіП [28, НД – 3216-3223]

**СВІТЛИНИ ЦІЛІСНИХ КОМПЛЕКСІВ ТРАДИЦІЙНОГО ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ
УСІХ ЛОКАЛЬНИХ ЗОН ПОДІЛЛЯ**

РОЗДІЛ 5.

**Регіонально-локальні риси народних строїв подільських українців другої половини
XIX – початку XX ст.**

Є. 2а. Давні світлини. Буковинське Поділля

Фото 5.2.1. Українське вбрання подолян з с. Вікно Заставнівського р-ну, Чернівеччина.
Початок XX ст. [44]

Є. 26. Давні світлини. Західне Поділля

Фото 5.2.2. Дівчата у святкових традиційних строях. Борщівський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Світлина з колекції В. Матковської [94]

Фото 5.2.3. Парубок і дівчина у святкових традиційних строях. Борщівський р-н, Західне Поділля. Світлина з колекції В. Матковської [94]

Фото 5.2.4. Подоляни у традиційних строях на весіллі. Борщівський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Світлина з колекції В. Матковської [95]

Фото 5.2.5. Подоляни у традиційних строях на весіллі. 1953 р., Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.6. Подоляни у традиційних строях на весіллі. Перша половина ХХ ст., Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.7. Подоляни у традиційних строях на весіллі. 1954 р., с. Білівці, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.8. Подоляни у традиційних строях на весіллі. 1934 р., Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.9. Подоляни у традиційних строях на весіллі. 1932 р., с. Гермаківка, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.10. Подоляни у традиційних весільних строях. Перша половина ХХ ст., Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.11. Подільяни у традиційних весільних строях. Перша половина ХХ ст., с. Іване-Пусте, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.12. Подільяни у традиційних весільних строях. Перша половина ХХ ст., с. Іване-Пусте, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.13. Подільняни у традиційних весільних строях. Перша половина ХХ ст., с. Більче Золоте, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.14 Подільняни у традиційних весільних строях. Перша половина ХХ ст., с. Вільховець, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.15. Подоляни у традиційних весільних строях. 1935 р., с. Худиківці, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.16. Подоляни у традиційних весільних строях. Перша половина XX ст. Зліва – с. Більче Золоте, справа – с. Пилипче/с. Устя, Борщівський р-н, Тернопільська обл. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Є. 2в. Давні світлини. Східне Поділля

Фото 5.2.18. Подоляни у традиційних строях на весіллі. Перша половина XX ст., с. Тиманівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Етнографічна колекція «Кровець» [209]

Фото 5.2.17. Дівочий святковий стрій. 20-30-ті рр. XX ст., с. Орлівка Теплицького р-ну Вінницької обл. Східне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ) [49]

С С Х и ж и н ц і - М е д в е ж е В у ш к о

В е с і л а в с. Х и ж и н ц і ш о б н а в і н н и ч и н і Ф о т о 1926 р о к и

Н а м а л а ш о р т а м і й р у ч и н и р і з б і в м і с ц е в ы т к а н і в р і з х л е П р а в о р і з В и ш и в н а д м і н і с і р о ч н а

М о з з а р п е д а г о г в с. Х и ж и н ц і А н д р і й П а в л у с е н к о Ф о т о 1936 р

М и к о л а П а в л у с е н к о - С и н А н д р і й П а в л у с е н к а - Х у д о ж н и к Ф о т о 1961

М о з з а р с. Х и ж и н ц і Т е р е н і Ю р ч е н к о т а А н д р і й П а в л у с е н к о 1930

М а л а П і с н е н В о ш к о в и 50 р о к і в х л е м а л П і н ч а

В и п у с к с а м б і ч н і т р а в е д і ш о л и 1 М е д в е ж е В у ш к о 1930 р: С е р е д в и п у с к и в і в ч и т е л ь м о з з а р А н д р і й П а в л у с е н к о с. Х и ж и н ц і

М а л а М и с к а і В о ш к а р о б о т и Г о н ч а р і в с. В у ш к о М а л 1, Г о н ч а р о

Фото 5.2.19. Східне Поділля, сс. Медвеже Вушко, Хижинці, Вінницький р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С БАЛАНІВКА

„ОЛДАНЦІ“ НАРОДНІ ТИПИ С. БАЛАНІВКИ БЕРШАДСЬКОГО РАЙОНУ, В МІСЦЕВОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВЕРАННІ, ЛІВОРУЧ ГОНТАРУК ГАННА. 30 РР. XX СТ. ФІФО 1931 Р.

Фото 5.2.20. Східне Поділля, с. Баланівка, Бершадський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

КОШАРИНЦІ

ІВЧИННА У ВИШИВАН-
ЦІ. 1950 РР. УХ СТ.

ЛЮДИ НАДІВ ТАНАСІЄНКИ. НАДІВ В ТИПОВО-
МУ МІСЦЕВОМУ НАРОДНОМУ ВЕРАНІІ С КОШАРИНЦЬ
БЕРШАДСЬКОГО РАЙОНУ НА ВІННИЦІНІ. 1922 РІК

СІМ'Я ТАНАСІЄНКІВ. ЛІВОРУЧ РА-
ЙОН ТАНАСІЄНКО В ЛІТНИКУ ПРА-
ВОРУЧ ІІ БАТЬКО В ГУНЦІ. 1910 Р.

СІМ'Я ПАРА - МОЛОДИЙ І МО-
ЛОДА. АМБАЛНИЧУКИ. АНДРІЙ І
ПАРВЕСКА. 1940 РР. УХ СТ.

Фото 5.2.21. Східне Поділля, с. Кошаринці, Бершадський р-н, Вінницька обл.
НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С А Н Ь К І В К А

Народний типаж в місцевому вбранні - Явченко Лідія Йосипівна з села Маньківки Бершадського р-ну на Вінниччині. Фотокартка 1942 р.

Народні типи вбрання села Маньківки. 1915 рік. Бершадський повіт на Вінниччині. На фото Паласій Аксентій з дружиною Мартою (1896 р. народж.) та дочками. Фото 1915 р.

Гімназички в місцевому народному вбранні з с. Маньківки Бершадського району на Вінниччині. Фото 1949 р.

Фото 5.2.22. Східне Поділля, с. Маньківка, Бершадський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

А ВСІМ ФІТОКАРТКАМ НАРОДІВ ВЕСІЛЛЯ ЗА СТОРИМИ ЗВИЧАМИ І ТРАДИЦІЯМИ В С. МАНЬКІВЦІ БЕРШАДСЬКОГО Р-НУ НА ВІННИЧИНІ, З НАРОДНОГО ВЕРАННЯ. ЛИШІЛИСЯ ЛИШЕ Окремі елементи. 50 рр ХХ СТ.

Фото 5.2.23. Східне Поділля, с. Маньківка, Бершадський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С.С. КОМАРГОРОД ОЛЕНІВКА

ОЛЕНІВКА ТРИНІ С КОМАРГОРОДА.
ГАННА ЖИЙ, ГРИГОР СІВІРИШ І СЕСТРИ
ОЛЕНІСЛАВНА І ТИМОШИНІ
БІЛІНІ ЗЕ РІЧКА ХХ СТ. ФОТО 1931 РОКУ

ОЛЕНІВКА ЯКІВ І КОЛІВОНА. НА
ЗІДІВНІ НАПИСІ. ЯКІСЬ НА ПАМ'ЯТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРАЖДАНІ І СІМ'Я ГРАЖДАН. ПІ-
МУСЬ ДИВІТЬСЯ ПІСЛЯ ІНШОГО НЕ ДИВІТЬСЯ. ФОТО
1924 РОКУ.

ОЛЕНІВКА І СІСТЕРИ В ЧЕ-
СЕРНІ ПІСЛЯ ВІЙНИ
НО РІЧКА ХХ СТ. ФОТО 1948 Р.

ОЛЕНІВКА І ВОЛОДИМИР ЧІРНІ. ТАМ В НА
РОДНОМУ ВІСНІВІ 201 РОКУ ХХ СТ.
ФОТО 1927 РОКУ.

ОЛЕНІВКА І СІСТЕРИ ПІСЛЯ
ВІЙНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ
НО РІЧКА ХХ СТ. ФОТО 1924 Р.

Фото 5.2.24. Східне Поділля, с. Оленівка Вінницького р-ну, с. Комаргород Томашпільського р-ну, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С К А Р М А Л Ю К О В С К І Ф І Б Е

ЮНАТА С КАРМАЛЮКОВСЬ НА
ПРАВАХ І В ЛІСЦЕВІ НА
ЦІВІЛІЗОВАНІМУ ВІСІМІ. З ЛІВА
НА ПРАВО: ОЛЕНА АНТОНІ, ДІ-
ТЯ ПУХИ ТА ПАРАСКА АНТОНІ 1930р.

ОЛЕНА РОДНА КОВАЛЬ-
ЧУК ПЕТРА І ТЕТЯНІ З
АНТОНІО, НА ЛІСЦЕВІ
НАВНІ-КАТЕРИНА ЛУКАШЕНКО-ДІВОРУЧ.
1934р.

ОДНА ЛУКАШЕНКО ТИЦЬ
КА І ТЕТЯНІ КОВАЛЬЧУК
ЗІ СВОЇМИ ДІТЬМИ, НА
ЗАДНЬОМУ ПЛАНІ КАТЕРИНА ЛУКАШЕ-
НКО-ДІВОРУЧ 1941р року.

ЛЮДИНИ ТИЦЬ УТІВРІЙ
МІСЦЕВІ ВІСІМІ, З ТОГІХ
СІЛА-МАЛАНКА АНТОНІ
1934р

ОЛЕНІ ТИЦЬ С КАРМАЛЮ-
КОВСЬ-КОВАЛЬЧУК ТЕТЯНІ,
ДІВОРУЧ ТА ЛУКАШЕНКО
КАТЕРИНА, ШОЧО 1959р. 1959р.

ОЛЕНІ З ДІТЬМИ: СТОЯТЬ З ЛІВА НА
ПРАВО ТЕТЯНА БЕРЕСІЄВНА, ТЕТЯНА КО-
ВАЛЬЧУК І МАРІЯ КОЛІВНИК. СІМА З
ДІТЬМИ МАРИЯ ЛУКАШЕНКО ШОЧО 1941р.

Фото 5.2.25. Східне Поділля, с. Кармалюкове, Жмеринський р-н, Вінницька обл.
НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С К А Р М А Л Ю К О В Е

Фотодружжя Грицько і Катерина Лукашків, та Прокіп і Ганна Прокопчук, піл в місцевому національному виставі, фотодружжя 1920р

Інокентій Березівський, сільський вчитель, фотограф 1963 р. року

Дівчата с Кармалюкове в місцевому національному виставі, з ліва на право: Мотря Цервина, Валентина Вакла, і Ганна Ковальська фотодружжя 1930 року

Дружжя - пані Мухомел з с Кармалюкове в місцевому виставі. фотодружжя 1952 р.

Кляра Флінків і Марія Півдан в місцевому виставі, виставі 1930р

Фото 5.2.26. Східне Поділля, с. Кармалюкове, Жмеринський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С. П. М. А. Л. О. К. О. В. Е

Селяни-хлібороби с. Кармалюкове (с. Голубчинці) батьківщини легендарного Устима Кармалюка. Зліва направо: верха, рід-Петро Фігордник, Катерина Огородник Параска Файнік і Палажка Сісак; Позади неї солдат царський армії Петро Файнік. Решта невідомі. Фото 1920 року

Подина Лукашівна Грицька Катерина та Катерина та їх невістки Тетяна Фігордник всі в типівому місцевому національному вбранні. Фото 1920 року на малюнку праворуч яка робота Гончарів м. Бара на Поділлі. Мал. І. Гончара 1920

Селяни-хлібороби с. Кармалюкове (с. Голубчинці) на Поділлі. На середньому плані сидять зліва на право: Іван Бондарчук, Віра Назарчук, Тетяна Бондарчук і Марія Крайнік. Стоять: Дмитро Вакула, Іван Юрчик, Іван Крайнік та Якіб Назарук. Марія Крайнік в типівій місцевій вишиванці. Фото 1920 р.

Фото 5.27. Східне Поділля, с. Кармалюкове, Жмеринський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С КАРМАЛЮКІВЦІВ

УСТІЯ УЧНІВ 5 КЛАСА КАРМАЛЮКІВСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ З ОСТАННІМ ПРАВИНУ - КОМ У. КАРМЕЛЮКА - КИРИЛОМ ТАРАСОВИЧЕМ КАРМАЛЮКОМ 1824-1966 РР. Ф.1940

АРІЯ ФЛІШІК (БАБА НАЗАРКА ЯК ЇЇ НАЗІВУЮТЬ ВЕСІ) В ТИПОВОМУ ВІСІВЬОМУ ВІРАМНІ. С. КАРМАЛЮКІВСЬКЕ. 1960 РІК.

РАДНИЧКА УСТІЯ КАРМАЛЮКА - МАРІЯ КАРМАЛЮК-САЮСАР - ТІЛАНОВИЧ ТА ПИСАНКАРКА ДА ТВОРЧОГО РОБОТОМ 1960 РР

АРІЯ КИРИЛІВНА САЮСАР-КАРМАЛЮК БЕЛА БІЛОСТА ЛЕГЕНДАРНОГО ПРАДІДЯ

ВЕСІЛА В С. КАРМАЛЮКІВІ 1940 Р. „МІФАДИ“: ІВАН КУЩЕНКО, МІФАДА МАРІЯ ЛУКАШЕНКО В ДІВОРТІ. ПІМІДА В ТРАДИЦІЙНОМУ ВІСІВЬОМУ ВІРАМНІ

Фото 5.2.28. Східне Поділля, с. Кармалюкове, Жмеринський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С і з ю р і в

Дружини ткацької роботи місцевих ткачів в с. х.ст. Маа, Г. Гончара 1939р.

Матері Васна та Параска Ляшки з дочкою Марійною. Підружжя в місцевому народному вбранні. Фото 1910р.

Дружини с. Мізюків та шва на вінницькій. Ліворуч брат Параски Ляшко - Марко Сорка. Фото 1910 року.

Сватата с. Мізюків, у вінницьк. Ліворуч Марія Ляшкі, до дочки Васна та Параска Ляшка, право Мотря Ляшка. Фото 1920р.

Дружини на фото Дукія Сорка з відним братом Васелем. Діти в місцевому національному вбранні. Фото 1910р. На фото правор. Діти: Лівор. Васна та Параска Ляшки, право Сватата Ганько Демасюк. Місцеві ткачі в с. Мізюків, на задньому плані брати Ляшківці. Фото 1940р.

Фото 5.2.29. Східне Поділля, с. Мізюків, Калинівський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С. **С** К У К А В К А

Родина з с. Кукавки в місцевому вбранні як на той час побутувало. 1903 рік

Сфодні рясні зі своєю родиною - дружиною і дітьми, 1931 рік. **С**

Ладінка Паламарчук з с. Кукавки в місцевому вбранні початку ХХ ст. (Б. Аїтнін) 1920 р.

Родні туди з с. Кукавки жінки в місцевому народному вбранні поч. ХХ ст.

Фото 5.2.30. Східне Поділля, с. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

с Яришівська Слобода

40-1.

ерковиний навідний хор церкви с. Яришівської Слободи. Фото 1914р

А МАЛЮНКАХ: ліворуч - зразок вишиття з жіночої сорочки. Праворуч вишиття з чоловічої сорочки, мал. ІМГ.

Писанки місцевото

А писальць пєні і танцю „Горлиця“ с Слобода Яришівська і ряд ліва на право Мациєфко Галина, Задирайко Ніна, Руденко Марія Горалчук Галина, Турол Євгенія, Курило Сергєйна, і Рєвуцька Катєрина зма Чорномлад Валєнтіна, Батрий Діданк Ніна, Глижалова Галина, Бурчик Палєгна, Влофєнченко Тєтєяна, Ратєшина Кнєлима і Павліна Марія - зряд Бовчик Валєнтіна, Куєлюєвська Надєя і Білоусє Марія. Фото 1989 року

походження прч жк ст. палєгна

Фото 5.2.31. Східне Поділля, с. Слобода-Яришівська, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

О С Т А П К І В Ц І

СЕТРИ: З ЛІВА НА ПРАВО: ЮЛІЯ СТЕПАНІВНА, ЄЛІЗАВЕТА СТЕПАНІВНА ТА ДІТЯТА ФАСТЕПАНІВНА З ДІТЬМИ ДІМІТРО ТА АНДРЕЙОМ.

ВРОВА ВЧИТЕЛІВ С. ОСТАПІВЦІВЦІВ. СЕРЕД НИХ СПЕЦІАЛІСТ ІВАНОВА ВЕЗПАЛІВКО ЛЮДМИЛА ДІВІДУХІН БАТЬКО ВОЛІНИ. ФІФТ 1910 Р.

ДІТЯ С. ОСТАПІВЦІВЦІВ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПІРМІНІ, З ЛІВА НА ПРАВО: АНДРЕЙ І ПОЛІНА БЕЗПАЛІВЦІ, ТРИТІЯ ІВНА ПАЙЧУК І ЧЕТВЕРТА ПЕТРЕНЧУК.

ЄЛІЗАВЕТА СТЕПАНІВНА ПОВЛІНКА МАТИ ВОЛІНИ 1919

ІВНА С. ОСТАПІВЦІВЦІВ В МІСЦЕ ЗОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПІРМІНІ. ФІФТ 1912 Р.

Фото 5.2.32. Східне Поділля, с. Остапківці, Немирівський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

СІЛАНЦА ГРУПА- МОЛОДИЦІ МОЛОДА, (СТОЯТЬ) ДРУЖКИ, БОЯРИ ДІТТИ. МОЛОДА В ТРАДИЦІЙНОМУ ВЕСІЛЬНОМУ ВБРАННІ. С ЖИВОТІВ 1930 РР.

АРФАНІ ТИПИ- ВАРУККИ І ДІВЧАТА С ЖИВІТОЇВА. ДІВЧИНА ПО СЕРЕДІНІ В НАЦІОНАЛЬНІ ВБРАНІ -1910 Р.

ДІВЧАТА С ЖИВІТОЇВА ПРАВОРУЧ БАЛІСЬКА ПАРАСКА В МІСЦЕВОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВБРАННІ 1950 РР

Фото 5.2.33. Східне Поділля, с. Животівка (Животів), Оратівський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

Фото 5.2.34. Східне Поділля, с. Животівка (Животів), Оратівський р-н, Вінницька обл. Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ). Група НДФ [30].

Фото 5.2.35. Східне Поділля, с. Соболівка, Теплицький р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

Східне Поділля

Родина Шеремети Марії-століть літопис. Дочка (правор.) в Типографію місцевому вердані. 1929 рік. С. Гнатів Тиврівського р-ну на Вінницькій.

Виготовлена жіночою сорокою в 1929 році

Ірина з Гнатівки в місцевому народному вердані - Сільський Жальфем. Фото 1920 рр.

Миска роботи Гончарів с. Гнатів Лисівки 1929 рік

Фольклорна група з Гнатівки Тиврівського р-ну на Вінницькій області 1927 року. На малюнках в той же рік. Писавши жер. П. С. Сидоренко

Замінок Антон Гречини - дачею Степан - Мала сільського аматора Фототерафа Фото автора 1932 року

На фото Степанівни Антон Гречини. На малюнку вишитий варчюк над Г. Г.

Фото 5.2.36. Східне Поділля, с. Гришівці Тиврівського р-ну, с. Гнатків Томашпільського р-ну, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

Г О Р И Ш К І В К А

Мурман параска, а с Горишківки в місцевому національному в'язанні, лютий 1918 рр.

Модо ієлія з родиною. Жінка стоїть з лівим боку шестеро дітей. Жінка це сидить з дитиною з лівим боку шестеро дітей.

Мевдана з дитиною з дружиною, лютий 1918 року.

Мвирок староста Максим, він з дружиною і синами, 2011 рік.

Фото 5.2.37. Східне Поділля, с. Горишківка, Томашпільський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С А Р П О Б Е Р А

ІВЧАТА-ПОДРУГИ ІВГА БАРИК (з Віночку) і Ганна Гончар в місцевому національному вбранні початку ХХ ст. Зліва 1813 року народження

Благодійці що випробували свідія чоловіків на кершу світової війни і приймають в руках фоту з світок чоловіків. Фото 1914 року на фоті жидівник зникає в пам'яті мартирологів

Благодійниця журналіст Антія з дружиною Марією в місцевому вбранні зсередини жост. фоті 1934р

Лав хворіє і стала канівського, сніданці у вишиванці по сердни і вето жонка Ганна праворуч ної Ганна Гончар. Фотосення дати обидвох коллажниками та радном долаженного тжання фоту 1930р

Фото 5.2.38. Східне Поділля, с. Марківка, Томашпільський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

БЕРЕЖАНКА

Парубок Федір Мазан з дівчатками Софією Ярмак (сидить) та Ольгою Дем'янк (фото 1920р.)

Дівчата і парубок с.Бережанки що на Поділля (Бершадськ. район) Дівчата в місцевому вбранні. Зверте на себе увагу мамисто яке по місцевому називали "Балламути". Хлопці у вишиванці вишитію вирізуванням. Фото 49р.
 Д. МАА. ЛЮБРУЧ ВИШИТТА "ВІРІДУВАННЯМ З ЧОЛОНІМ" СЕРБІНСИ МІСЦЕВИХ ВИШИВАЛЬНИЦЬ. В ІНШУ ФРАГМЕНТ ДОМБРАСЛІВСЬКОЇ КИШИНА НА СТІЛІ РОБОТИ ТКАЧІВ БЕРШАДСЬК. Р-НУ 24 СЕ. МАА. І ГОНЧАР 22р.

Фото 5.2.39. Східне Поділля, с. Бережанка, Тростянецький р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

с. с. **Тростянички - Скибинці**

А ФЛОХ ФУТФАРТКАХ НАРІДНІ ТИПАЖІ - КОЛІСНИКИ С. ТРОСТЯНИЧКА, ФІФ НА ВІННИЧИНІ, В МІСЦЕВОМУ НАРІДНОМУ ВЕРАННІ КОЖУСІТА ЧУГАЙНІ. НА ФІФО ПРАДІФУЧ - ЖІНКА З ДОМІФІЛЕНІЮ СКАТЕРЦІЮ ВАВЕМОЇ РОБІТИ. Ф. 1969р.

А ІДАУСЬ У СВІТЦІ-ЧУГАЙНІ БЕЛАЯ СВОЄЇ СІТЦІ В СКАЖИВІ-ЧУГАЙНІ ЦІХ НА ВІННИЧИНІ. ФІФО 1969

А ФІФО ЛІВІФУЧ - НАРІДНІЙ ТИПАЖ - КОЛІСНИЦЯ З С. СКИБИНЦІ ЦЮ НА ВІННИЧИНІ, В МІСЦЕВОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВЕРАННІ З ТКАННАМ РУШНИКОМ.

А СПІДАРНІ ТУРБОТІ, ЧО ЛІВІКІ ЖІНКА В МІСЦЕВОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВЕРАННІ, ЖІНКА З СКАТЕРЦІЮ ДОМІФІЛЕНІЮ РОБІТИ. ФІФО (ПРАДІФУЧ) 1969р.

Фото 5.2.40. Східне Поділля, сс. Скибинці, Тростянички, Тростянецький р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

С. А Б У Н Ц І
 Простянецького району на В'їнничині.

П одружені Данило і Явдочка Заград з с. Савинці Простянецького р-ну на В'їнничині 1918 рік.

П а малюнку влівоць вишиття з чоловічої сорочки внак XX ст. Мал. ЕГ

П а мал. зразок вишивки з жіночої сорочки поч. XX ст.

П а мал. ліворуч і праворуч орнаментні вишивки з жіночої сорочки.

П івчина Марія Мазурок з парубком Мадомом з с. Михайлівки 2011 XX ст.

П очата - Наталя Заград - ліворуч та Марія Гончар. Фото 1931 рік

П одруги - з ліва направо - Кланія Бегла, Катерина Заград та Наталя Заград

Фото 5.2.41. Східне Поділля, с. Савинці, Простянецький р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

Народний аматорський хор с. Печери на Поділлі. Шостий праворуч в з ряду. Всі учасники хору в місцевому святковому національному веранні, фот. 1912 року.

Пільська інтелігенція с. Печери: вчителі та землемір перш два ліворуч в чумарках фот. 1900 р.р.

Фото 5.2.42. Східне Поділля, с. Печера, Тульчинський р-н, Вінницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

Є. 2г. Давні світлини. Центральне Поділля

Фото 5.2.43. Центральне Поділля, с. Бакота, затоплене село Кам'янець-Подільського р-ну, с. Зіньків Віньковецького р-ну, Хмельницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

Фото 5.2.44. Центральне Поділля, с. Грушка, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. НЦНК «Музей Івана Гончара». Група НДФ [30]

Фото 5.2.46. Зліва – жіноче вбрання. Світлина С. Сіцинського. Кінець XIX – початок XX ст., с. Бубнівка Волочиського р-ну Хмельницької обл. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12].
Справа – подільська подружня пара в народних костюмах. 20-30-ті рр. XX ст., с. Івашківці Новоушицького р-ну Хмельницької обл. Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ) [49]. Центральне Поділля

Фото 5.2.47. Подільська родина в традиційному вбранні. 20-30-ті рр. ХХ ст., с. Івашківці Новоушицького р-ну Хмельницької обл. Центральне Поділля. Фонди приватної колекції В. Щибрі (Київ) [49]

Фото ліворуч 5.2.48. Зліва – дівоче та парубоче вбрання. 1928 р. Справа – дівочі костюми. 1930-ті рр., смт Стара Синява, Хмельницька обл., Центральне Поділля. ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото ліворуч. 5.2.49. Моя бабуся Трембіцька Тетяна Петрівна (татова мама) у народному вбранні з Городоцького району під час перебування на примусових роботах у м. Елімсгорн, 1945 р. Центральне Поділля. Фонди приватної колекції А. М. Трембіцького (Хмельницький) [47]

Фото ліворуч. 5.2.50. Дівочі костюми. 1970-ті рр., с. Хребтіїв, Новоушицький р-н, Центральне Поділля. Фонди приватної колекції С. Шпаковського (Хмельницький) [53]

Є. За. Сучасні світлини. Буковинське Поділля

Фото 5.2.51. Жіночий традиційний святковий комплекс вбрання. Буковинське Поділля. Проект «Витоки» на Ukrainian fashion week [508]

Фото 5.2.52. Святковий комплекс вбрання дівчини кінця XIX – початку XX ст. Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малукової. Модель – актриса театру Інна Ласточкіна [509]

Фото 5.2.53. Традиційний комплекс вбрання молодиці кінця XIX – початку XX ст. Заставнівський р-н, Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса театру Інна Ласточкіна [509]

Фото 5.2.54. Традиційний комплекс вбрання молодиці кінця XIX – початку XX ст. Заставнівський р-н, Чернівецька обл., Буковинське Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса театру Інна Ласточкіна [509]

Є. 36. Сучасні світлини. Західне Поділля

Фото 5.2.55. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст. Борщівський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової.
Модель – актриса театру та кіно Анастасія Карпенко [509]

Фото 5.2.56. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст. Борщівський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової.
Модель – актриса театру та кіно Слава Красовська [509]

Фото 5.2.57. Жіночий традиційний святковий комплекс вбрання. Наддністрянські райони Західного Поділля. Проект «Витоки» на Ukrainian fashion week [508]

Фото 5.2.58. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання. Наддністрянські райони Західного Поділля. Проект «Витоки» на Ukrainian fashion week [508]

Фото 5.2.59. Борщівська уставкова сорочка «до підточки», Західне Поділля. Початок XX ст.
Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ [6]

Фото 5.2.60. Борщівська уставкова сорочка «до підточки», Західне Поділля. Початок XX ст.
Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ [6]

Є. Зв. Сучасні світлини. Східне Поділля

Фото 5.2.61. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Голубече, Крижопільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса та викладач КНУТКиТ ім. Карпенка-Карого Юлія Подпряткова [509]

Фото 5.2.62. Жіночий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст. Піщанський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Хмельницького обласного академічного музично-драматичного театру ім. М. Старицького Віра Іванівна Резнік [509]

Фото 5.2.63. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Голинчинці, Шаргородський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Київського академічного театру драми і комедії на лівому березі Дніпра Анастасія Логвін [509]

Фото 5.2.64. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Хоменки, Шаргородський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса театру Ксенія Баша [509]

Фото 5.2.65. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Олена Світлицька [509]

Фото 5.2.66. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Роксолана Мулик [509]

Фото 5.2.67. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Ярина Люта [509]

Фото 5.2.68. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Загнітків, Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Єва Люта [509]

Фото 5.2.69. Жіночий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Ірина Круглова [509]

Фото 5.2.70. Жіночий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., Кодимський р-н, Одеська обл., Східне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса Ірина Круглова [509]

Фото 5.2.71. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання. Вінниччина, Східне Поділля.
Проект «Витоки» на Ukrainian fashion week [508]

Фото 5.2.72. Сорочка-гестка «до підточки», с. Гармаки, Барський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.
Початок XX ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КІНУ [6]

Фото 5.2.73. Жіночі традиційні святкові комплекси вбрання (давні та відтворені). Вінницька обл., Східне Поділля. Кінець XIX – початок XX ст. Етномайстерня «Коло» (Вінниця). Фонди приватної колекції Н. Сентемон [52]

Фото 5.2.74. Жіночі традиційні каштури та святкові комплекси вбрання. Вінницька обл., Східне Поділля. Кінець XIX – початок XX ст. Етномайстерня «Коло» (Вінниця). Фонди приватної колекції Н. Сентемон [52]

Фото 5.2.75. Жіночі та дівочі святкові костюми. Вінницька обл., Східне Поділля. Кінець XIX – початок XX ст. Етномайстерня «Коло» (Вінниця). Фонди приватної колекції Н. Сентемон [52]

Фото 5.2.76. Жіночі та дівочі святкові костюми. Бершадський та Чечельницький р-ни, Вінницька обл., Східне Поділля. Кінець XIX – початок XX ст. Етномайстерня «Коло» (Вінниця). Фонди колекції Н. Сентемон [52]

Фото 5.2.77. Відтворений дівочий весільний комплекс вбрання. Крижопільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля. Кінець XIX – початок XX ст. Етномайстерня «Коло» (Вінниця).
Фонди приватної колекції Н. Сентемон [52]

Фото 5.2.78. Жіночий та чоловічий традиційні святкові комплекси вбрання. Вінницька обл., Східне Поділля.
Кінець XIX – початок XX ст. Фонди приватної колекції В. Косаківського [48]

Є. 3г. Сучасні світлини. Центральне Поділля

Фото 5.2.79. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Адамівка, Віньковецький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса театру Наталя Жук [509]

Фото 5.2.80. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Колодіївка, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса театру Милана Бекова [509]

Фото 5.2.81. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Кузьмин, Красилівський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової. Модель – актриса театру Ольга Ціцілінська [509]

Фото 5.2.82. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – початку XX ст., с. Кривчик, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малюкової [509]

Фото 5.2.83. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця ХІХ – початку ХХ ст., с. Пижівка, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малькової.
Модель – актриса театру Євгенія Нечипоренко [509]

Фото 5.2.84. Дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця ХІХ – початку ХХ ст., с. Пижівка, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малькової.
Модель – актриса театру Тетяна Лав [509]

Фото 5.2.85. Зліва – дівочий традиційний святковий комплекс вбрання. Модель – Інна Кулагіна. Справа – чоловічий традиційний святковий комплекс вбрання. Модель – Артем Малоюков. Кінець XIX – поч. XX ст., с. Пижівка, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малоюкової. [509]

Фото 5.2.86. Зліва – дівочий традиційний святковий комплекс вбрання кінця XIX – поч. XX ст., с. Пижівка, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Проект «Нація» під керівництвом Ксенії Малоюкової. Модель – Інна Кулагіна [509]

Фото 5.2.87. Справа – тунікоподібна сорочка «до підточки». Поділля, початок XX ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ (Хмельниччина) [6]

Фото 5.2.88. Зліва – тунікоподібна сорочка «до підточки», с. Калачківці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. Справа – «додільна» сорочка-гестка. Центральне Поділля, початок ХХ ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ (Хмельниччина) [6]

Фото 5.2.89. Зліва – уставкова сорочка «до підточки» з пухликами на рукавах. Справа – «додільна» уставкова сорочка. Центральне Поділля, початок ХХ ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ (Хмельниччина) [6]

Фото 5.2.90. Вгорі та внизу – «додільна» уставкова сорочка, с. Говори, Віньковецький р-н, Центральне Поділля. Початок XX ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КІНУ [6]

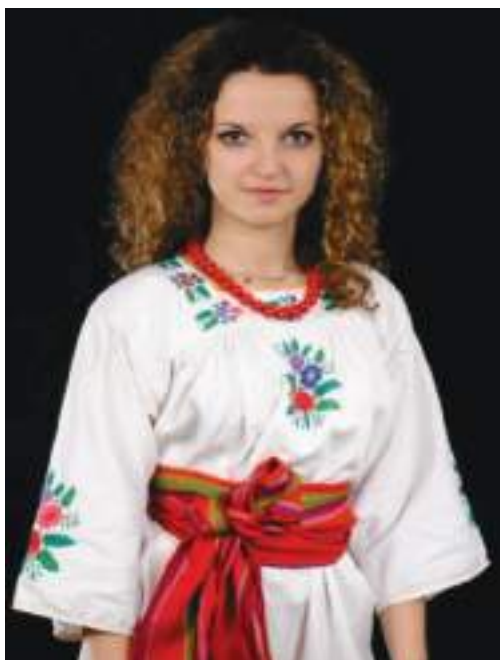

Фото 5.2.91. «Додільна» сорочка-гестка, Центральне Поділля, початок XX ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ (Хмельниччина) [6]

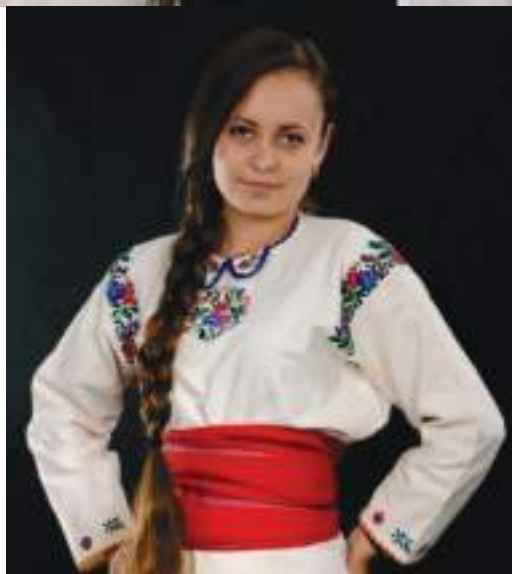

Фото 5.2.92. 1). Уставкова «додільна» сорочка, с. Томашівка, Дунаєвецький р-н, Центральне Поділля (вгорі ліворуч); 2). Тунікоподібна сорочка «до підточки», Поділля; 3). Тунікоподібна сорочка «до підточки», с. Калачківці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Початок XX ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ [6]

Фото 5.2.93. Уставкова сорочка «до підточки» з пухликами (с. Зіньків, Віньковецький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля). Початок XX ст. Фонди приватної колекції Г. Бернадської [50]

Фото 5.2.94. Уставкова сорочка «до підточки» з пухликами (с. Адамівка, Віньковецький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля). Початок ХХ ст. Фонди приватної колекції Г. Бернадської [50]

Фото 5.2.95. Уставкова сорочка «до підточки», с. Капустяни, Новоушицький р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Перша половина ХХ ст. Фонди навчально-наукової лабораторії етнології КПНУ [6]

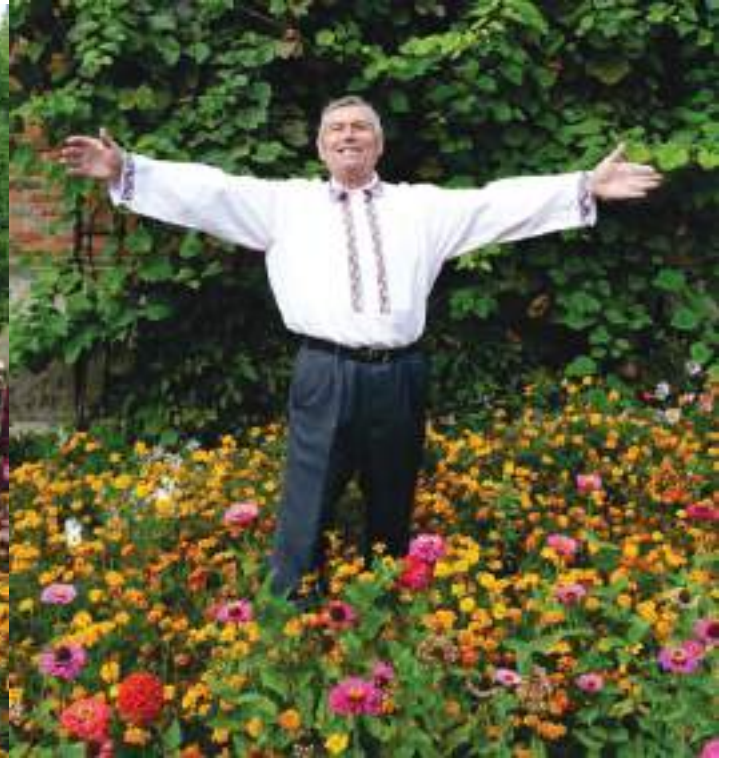

Фото 5.2.96. Філіпчук Сергій Омелянович в сорочках з плечовими кокетками, вишитих у 1950-х рр. Філіпчук Надією Михайлівною (мамою), родом з с. Голенищеве Летичівського р-ну Хмельницької обл. Центральне Поділля. 80-ті рр. XX ст. З фондів приватної колекції С. Філіпчука (Вінниччина) [51]

Фото 5.2.97. Філіпчук Тегяна Сергіївна в головному уборі «начільник», нашійній бісерній «згарді», коралах, уставковій сорочці «з підточками» (справа) та в безуставковій сорочці (зліва), вишитих у 1910–20-х рр. Філіпчук Надією Михайлівною (бабусею), родом з с. Голенищеве Летичівського р-ну Хмельницької обл. Центральне Поділля. 2014 р. З фондів приватної колекції Т. Філіпчук (Париж, Франція) [51]

Є. 4а. Костюми на манекенах. Буковинське Поділля

Фото 5.2.96. Праворуч – святковий жіночий костюм, Заставнівський р-н, фонди НМУНДМ [29], ліворуч – святковий жіночий костюм, Хотинський р-н, фонди ХІМ [39], кінець ХІХ – початок ХХ ст., Буковинське Поділля

Фото 5.2.97. Святкові жіночі й чоловічі костюми, Заставнівський р-н. Кінець ХІХ – початок ХХ ст., фонди ЧОКМ [42]

Є. 46. Костюми на манекенах. Західне Поділля

Фото 5.2.98. Ліворуч – чоловіче вбрання, наддністрянські р-ни Тернопільщини, фонди ТОКМ [33], у центрі – чоловіче вбрання, праворуч – жіноче вбрання, с. Нижні Кривчі, Борщівський р-н, фонди НМУНДМ [29], початок XX ст. – 30-ті рр. XX ст.

Фото 5.2.99. Ліворуч – святковий парубочий костюм, фонди НМУНДМ [29], у центрі лівіше – святковий дівочий костюм, у центрі правіше – святковий чоловічий костюм, фонди НЦНК МГ [30], праворуч – святковий жіночий костюм, фонди НМУНДМ [29]. Кінець XIX – 30-ті рр. XX ст., Борщівський р-н

Фото 5.2.100. Святкові жіночі костюми: праворуч – Бучацький р-н, у центрі лівише – Тернопільський р-н, у центрі правіше – Борщівський р-н, ліворуч – Заліщицький р-н. 1900–1930-ті рр. Фонди ТОКМ [33]

Фото 5.2.101. Праворуч та в центрі лівише – святкові чоловічі костюми, у центрі правіше – святковий жіночий костюм, ліворуч – святковий дитячий костюм, 1920–1940-ві рр. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]. Західне Поділля

Є. 4в. Костюми на манекенах. Східне Поділля

Строї з фондів Вінницького обласного краєзнавчого музею [10; 51]

Фото 5.2.102. Східне Поділля Східне Поділля (у центрі) Калинівський р-н

Фото 5.2.103. Крижопільський р-н Томашпільський р-н Крижопільський р-н

Фото 5.2.104. Оратівський р-н Оратівський р-н (у центрі) Калинівський р-н

Фото 5.2.105. Жмеринський р-н Жмеринський р-н Ямпільський р-н

Фото 5.2.106. Літинський р-н Калинівський р-н (у центрі) Східне Поділля

Фото 5.2.107. Калинівський р-н Літинський р-н Крижопільський р-н

Фото 5.2.108. Калинівський р-н Літинський р-н (у центрі) Східне Поділля

Фото 5.2.109. Могилів-Подільський р-н Піщанський р-н Томашпільський р-н

Фото 5.2.110. Літинський р-н Крижопільський р-н Оратівський р-н

Строї з фондів Національного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ) [29]

Фото 5.2.111. Вінницька обл.

Вінницька обл.

Строї з фондів Одеського державного історико-краєзнавчого музею [31]

Фото 5.2.112. Подільські райони Одеської обл.

Є. 4г. Костюми на манекенах. Центральне Поділля

Фото 5.2.113. Ліворуч – чоловіче вбрання, Старосинявський р-н, фонди ВОКМ [10; 51], у центрі – жіноче вбрання, с. Куча, Новоушицький р-н, початок XX ст., Центральне Поділля, праворуч – жіноче вбрання. Кінець XIX – початок XX ст., Східне та Центральне Поділля, фонди НМУНДМ [29]

Фото 5.2.114. Ліворуч – весільне вбрання наречених, південні райони Хмельниччини, у центрі – святковий жіночий костюм, північно-центральні райони Хмельниччини, праворуч – святкові костюми, центральні райони Хмельниччини, початок XX ст. Центральне Поділля, фонди ХОКМ [36]

ХУДОЖНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПОДІЛЬСЬКОГО ОДЯГУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

РОЗДІЛ 5.

Регіонально-локальні риси народних строїв подільських українців другої половини
ХІХ – початку ХХ ст.

Ж. 1. Малюнки. Поділля

Мал. 5.1.1. Костюми князя та княгині періоду Київської Русі. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.2. Костюми заможних городян XVI–XVII ст. Художник Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.3. Костюм козацької старшини XVII–XVIII ст. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Ж. 1а. Малюнки. Буковинське Поділля

Мал. 5.1.4. Традиційне дівоче та парубоче вбрання. Буковинське Поділля.
Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Ж. 16. Малюнки. Західне Поділля

Мал. 5.1.5. Традиційне парубоче вбрання. Західне Поділля. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.6. Традиційне дівоче вбрання. Західне Поділля. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.7. Традиційне дівоче та парубоче вбрання. Західне Поділля Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.8. Святковий комплекс літньої жінки зразка кінця ХІХ ст. (сорочка, спідниця та запаска лляні, прикрашені мережками й стебнівкою; каптан зі смугастої вибійки; голова пов'язана довгою переміткою поверх великої квітчастої хустки й очіпка; на грудях намисто з червоних коралів). 1940 р., с. Настасів, Тернопільський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 27]

Мал. 5.1.9. 1). Літній одяг жінки (вишита сорочка, вовняна спідниця; полотняна вишита запаска; широкий вовняний пояс із тороками; на голові зав'яз із вовняної хустки, зав'язаний довкола пленого очіпка). 2). Головний зав'яз (вигляд ззаду). 3–6). Фрагменти вишивок і мережок. 1940 р., с. Настасів, Тернопільський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 28]

Мал. 5.1.10. 1). Святковий одяг дівчини (додільна вишита сорочка; вовняні опинка та пояс, ткані в кольорові смужки; на голові стрічка з нашитими листочками й квітками). 2). Фрагменти вишивки рукава сорочки, що складалася з трьох частин і за колоритом гармоніювала з тканню опинкою; вишивка виконана шиттям за голку, низинкою та ланцюжком кольоровими волічками й металевою ниткою. 1936 р., с. Вільхівчик, Гусятинський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 29]

Мал. 5.1.11. Святковий одяг жінки (додільна вишита сорочка; вовняні ткані в кольорові смужки опинка, запаска та пояс; на голові перемітка з узористотканими кінцями, закладеними ззаду; сорочка, перемітка й запаска рясовані в складки). 1932 р., с. Нирків, Заліщицький р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 31]

Мал. 5.1.12. Святковий одяг жінки (додільна вишита сорочка; вовняна опинка з тороками, широкий вовняний тканий пояс; поверх сорочки безрукавий кожушаний кептарик, вишитий кольоровими волочками; голова пов'язана двома вовняними хустками; на грудях намисто з червоних коралів і монет). 1932 р., с. Колодрібка, Заліщицький р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 33]

Мал. 5.1.13. 1). Молодиця в літньому одязі (довгопола вишита рясована сорочка; вовняна опинка, ткані в кольорові смужки; вовняна крайка з тороками, запоясана на один бік; рясована тканина запаска; на голові хустка, зав'язана назад; на шиї коралове намисто), 1932 р., с. Торське, Заліщицький р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. 2). Селянка в літньому одязі (довгопола вишита сорочка; вовняна опинка, тканина в кольорові смужки; вовняний пояс з китицями, зав'язаний на два боки; рясована тканина запаска; на голові перемітка, декорована вишивкою на кінцях; на шиї та грудях разки коралового намиста), 1936 р., с. Вільховець, Борщівський р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля.
Художниця Олена Кульчицька [383, с. 104]

Мал. 5.1.14. Селянин у літньому одязі (довгопола тунікоподібна сорочка; полотняні вузькі штани та широкий шкіряний черес; хутряний кецтар, оздоблений аплікацією зі шкіри й вишивкою). 1932 р., с. Колодрібка, Заліщицький р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля.
Художниця Олена Кульчицька [383, с. 105]

Мал. 5.1.15. Зразки чоловічого одягу (довгополі сорочки; полотняні вузькі штани; широкі шкіряні череси або широкі вовняні пояси з китицями та вузькими шкіряними ременями; верхній одяг – полотняна плахта або хутряні короткі кожушки та довгі кожухи, оздоблені аплікацією зі шкіри й вишивкою; головні убори – суконні, повстяні або фетрові капелюхи та смушкові шапки; шкіряні чорні чоботи). 1932 р., м. Заліщики, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 108]

Мал. 5.1.16. Старий подолянин (довгопола сорочка; полотняні вузькі штани; широкий шкіряний черес та вовняний пояс з тороками; хутряний кептар; солом'яний капелюх). 1932 р., м. Заліщики, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 109]

Мал. 5.1.17. Зразки жіночого одягу (довгополі вишиті сорочки; вовняні ткани опинки, запаски та пояси; верхній одяг – сукняна свита або хутрянні короткі кожушки та довгі кожухи, оздоблені аплікацією зі шкіри й вишивкою; головні убори – очіпки, перемітки та хустини; шкіряні черевики та чоботи). 1932 р., м. Заліщики, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 110]

Мал. 5.1.18. Дівчина у святковому одязі (довгопола вишита сорочка; вовняні опинка та пояс; хустка з тороками у ролі допоміжного поясного одягу; хутрянний кептар (лейбик), декорований аплікацією зі шкіри й вишивкою; на голові вінкоподібний убір зі стрічками позаду та «качуриними кучерями» з фарбованого пір'я біля вух; намисто з монет). 1932 р., с. Синьків, Заліщицький р-н, Тернопільська обл., Західне Поділля. Художниця Олена Кульчицька [383, с. 111]

Ж. 1в. Малюнки. Східне Поділля

Мал. 5.1.19. Традиційне дівоче та парубоче вбрання. Східне Поділля. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.20. Традиційне дівоче вбрання. Подільські райони Кіровоградщини, Миколаївщини й Черкащини. Східне Поділля. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.21. Традиційне жіноче вбрання (сорочка, шарафан, пояс, хустка, черевики, смальтове намисто зі срібними монетами «карбованцями», корали та разки дрібних баламутів. Кодимський р-н Одещини, Східне Поділля. Художниця Катерина Білетіна [77, с. 18–19]

Мал. 5.1.22. Традиційне дівоче вбрання (сорочка, рясна спідниця, тканий широкий пояс, нагрудний фартух, пояс, багато разків доброго коралового намиста, срібні сережки з камінчиками, на голові шовковий вив'яз із закладеними квітами, сап'янові черевики. Бершадський р-н Вінниччини, Східне Поділля. Художниця Катерина Білетіна [77, с. 30–31]

Мал. 5.1.23. Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії Володимира Шавріна за світлинами Євфимія Січинського 1899–1900 рр. Ямпільський р-н, Вінницька обл., Східне Поділля.

- 1). Дівчинка в звичайній одежі, с. Стіна.
- 2). Дівчина в сорочці, спідниці, хустині та намисті, с. Стіна.
- 3). Жінка в сорочці, спідниці, намисті й хустці, с. Стіна.
- 4). Хлопець у білій чугайні з поясом, с. Стіна [527, с. 7–10]

Мал. 5.1.24. Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії Володимира Шавріна за світлинами Євфимія Січінського 1899–1900 рр. Вінницька обл., Східне Поділля. 1). Жінка в сорочці, запасці та хустині, с. Курашівці, Мурованокуриловецький р-н. 2). Чоловік в сорочці, штанах, опанчі, чоботах та капелюсі, с. Курашівці, Мурованокуриловецький р-н. 3). Чоловік у сорочці, штанах, постолах і капелюсі, с. Курашівці, Мурованокуриловецький р-н. 4). Чоловік у сорочці, сардаку, штанах, чоботах і капелюсі, с. Кам'янки, Теплицький р-н [527, с. 11–14]

Ж. 1г. Малюнки. Центральне Поділля

Мал. 5.1.25. Традиційне дівоче та парубоче вбрання. Північні та центральні райони Центрального Поділля. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.26. Традиційне дівоче вбрання. Південні райони Центрального Поділля. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 5.1.27. Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії Володимира Шавріна за світлинами Є. Сіцинського 1899–1900 рр. Хмельницька обл., Центральне Поділля. 1) і 2) Літні жінки в опанчах, с. Жванець, Кам'янець-Подільський р-н. 3). Літній чоловік в опанчі, с. Княжпіль, Кам'янець-Подільський р-н. 4). Дівчина в опанчі, с. Мазники, Деражнянський р-н [527, с. 1–2]

Мал. 5.1.28. Селянський одяг на Поділлі. Автолитографії Володимира Шавріна за світлинами Євфимія Сіцінського 1899–1900 рр. Хмельницька обл., Центральне Поділля. 1). Жінка в буденному вбранні, с. Зіньків, Віньковецький р-н. 2). Дівчина в опанчі, с. Мазники, Деражнянський р-н. 3). Молодиця в опанчі й намітці, с. Мазники, Деражнянський р-н. 4). Жінка в сорочці, спідниці, фартусі й хустці, с. Мазники, Деражнянський р-н [527, с. 3–6]

Мал. 5.1.29. Молодиця в опанчі й намітці. Кінець XIX – початок XX ст., с. Мазники, Деражнянський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Серія поштових листівок. Автолитографія Володимира Гагенмейстера. Видання Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи [527, с. 23]

Мал. 5.1.30. Дівчина у сорочці, безрукавці, спідниці, намисті та вінку. Кінець XIX – початок XX ст., с. Мазники, Деражнянський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Серія поштових листівок. Автолитографія Володимира Гагенмейстера. Видання Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи [527, с. 23]

Мал. 5.1.31. Молодиця в сорочці, плахті, намітці, намисті та кафтаніку. Кінець XIX – початок XX ст., с. Мазники, Деражнянський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Серія поштових листівок. Автолитографія Володимира Гагенмейстера. Видання Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи [527, с. 23]

Мал. 5.1.32. Молодиця в сорочці, спідниці, намисті й намітці. Кінець XIX – початок XX ст., с. Мазники, Деражнянський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Серія поштових листівок. Автолитографія Володимира Гагенмейстера. Видання Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи [527, с. 23]

Мал. 5.1.33. Дівчина у сорочці, спідниці з білим рушничоподібним вишитим поясом, намисті та вінку з биндами, у руках вишита хустинка. Кінець XIX – початок XX ст., с. Мазники, Деражнянський р-н, Хмельницька обл., Центральне Поділля. Серія поштових листівок. Автолитографія Володимира Гагенмейстера. Видання Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи [527, с. 23]

ПРОЄКТИ ТА ФОТО СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ОДЯГУ З ВИКОРИСТАННЯМ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ

РОЗДІЛ 2.

Підрозділ 2.5. Традиції та модернізація національних ансамблевих комплексів українських подолян наприкінці XX – на початку XXI ст.

3. 1. Малюнки етномоделей

Мал. 2.5.1. Етномоделі. Дизайнерка та художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 2.5.2. Етномоделі. Дизайнерка та художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 2.5.3. Етномоделі. Дизайнерки: ліворуч Тетяна Погорельська (Вержбицька), праворуч Лілія Іваневич. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

Мал. 2.5.4. Етномоделі. Дизайнерка Лілія Іваневич. Художниця Марія Переяслова [51; 253]

3. 2. Світлини етномоделей

Фото 2.5.1. Дизайнерські роботи О. Стрельцової (м. Вінниця).
Фонди приватної колекції Н. Сентемон [52]

Фото 2.5.2. Дизайнерські роботи О. Стрельцової (м. Вінниця).
Фонди приватної колекції Н. Сентемон [52]

Фото 2.5.3. Дизайнерські роботи студентів навчальних закладів (м. Хмельницький).
Фонди приватної колекції Л. Іваневич [51]

Фото 2.5.4. Дизайнерські роботи подільської майстрині Оксани Бортняк (м. Хмельницький). З фондів приватної колекції О. Бортняк [51]

Фото 2.5.5. Етноколекції молодих українських дизайнерів, представлені будинком моди «Афродіта» під керівництвом Світлани Краснюк (м. Хмельницький) на конкурсах в Україні (2018 р.) та Франції (2018 р.). З фондів приватної колекції С. Краснюк [51]

Фото 2.5.6. Етноколекція, представлена будинком моди «Афродіта» під керівництвом Світлани Краснюк (м. Хмельницький). З фондів приватної колекції С. Краснюк [51]

Фото 2.5.7. Етноколекції молодих українських дизайнерів, представлені будинком моди «Афродіта» під керівництвом Світлани Краснюк (м. Хмельницький) на конкурсах в Італії (2019 р.) та Албанії (2021 р.). З фондів приватної колекції С. Краснюк [51]

Фото 2.5.8. Дизайнерські роботи українських майстринь. Етнокрамниця «Гердан» (м. Хмельницький).
Фонди приватної колекції Л. Іваневич [51]

Фото 2.5.9. Дизайнерські роботи українських майстринь. Етнокрамниця «Гердан» (м. Хмельницький).
Фонди приватної колекції Л. Іваневич [51]

Фото 2.5.10. Дизайнерські роботи українських майстринь. Етнокрамниця «Гердан» (м. Хмельницький).
Фонди приватної колекції Л. Іваневич [51]

Фото 2.5.11. Дизайнерські роботи українських майстринь. Етнокрамниця «Гердан» (м. Хмельницький).
Фонди приватної колекції Л. Іваневич [51]

Фото 2.5.12. Дизайнер та модель Тетяна Погорельська (Вержбицька).
Фонди приватної колекції Л. Іваневич [51]

Фото 2.5.13. Сучасна подільська сорочка в борщівському стилі. Модель Лілія Іваневич.
Фонди приватної колекції Л. Іваневич [51]

Фото 2.5.16. На фестивалі народної творчості ім. К. Широцького «Крокове колесо» (2016 р.) [51; 678]

Фото 2.5.17. На фестивалі народної творчості ім. К. Широцького «Крокове колесо» (2019 р.) [51; 678]

Фото 2.5.18. З колегами по духу на засіданнях Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України [51]

Фото 2.5.19. З колегами по духу з Вінниччини [51]

Фото 2.5.20. З колегами по духу з Вінниччини на фестивалі народної творчості ім. К. Широцького «Кроковеє колесо» (2021 р.) [51]

Фото 2.5.21. З колегами по духу з Кам'яниччини [51]

Фото 2.5.22. З колегами по духу з Хмельниччини та Одещини з нагоди привітання Трембіцького Анатолія Михайловича (батька авторки) з успішним захистом 13 грудня 2019 р. докторської дисертації [51]

Фото 2.5.23. Поруч із мамою Трембiцькою Ольгою Сергiївною та сином Юрiєм [51]
789

СВІТЛИНИ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ Й ДЕКОРУВАННЯ ОДЯГУ УСІХ СУБРЕГІОНІВ ПОДІЛЛЯ

РОЗДІЛ 4.

Підрозділ 4.1. Різновиди матеріалів для виготовлення й оздоблення складових народного строю подолян

Фото 4.1.1. Матеріали. Ліворуч – прядиво конопляне вичесане, праворуч – прядка, Буковинське Поділля. Фонди МЕДІ ЧНУ [24]

Фото 4.1.2. Матеріали. Ліворуч – прядиво конопляне не вичесане, у центрі – нитки конопляні, праворуч – прядиво конопляне вичесане, Західне Поділля. Фонди ТОКМ [33]

Фото 4.1.3. Матеріали. Ліворуч – полотно конопляне вибілене, праворуч – полотно конопляне невибілене, Центральне Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 4.1.4. Матеріали. Різновиди прядива, Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 4.1.5. Матеріали. Прядиво та терлиця для тіпання конопель, Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 4.1.6. Матеріали. Нитки та полотно, Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 4.1.7. Матеріали. Прядиво та ткацький верстат, Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 4.1.8. Матеріали. Прядиво та різновиди прядок, Поділля. Фонди ДІКЗ «Межибіж» [12]

Фото 4.1.9. Скляні «гала» для прасування тканин і готових виробів. Поділля.
З експозиції ДІКЗ «Межибіж» [12]

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Авт. – автор
Автореф. – автореферат
Акад. – академія
Арк. – аркуш
Арх – архів
Археол. – археолог, археологія, археологічний
Б – група «побутові речі»
Бібліогр. – бібліографія, бібліографічний
БОКМ – Борщівський обласний краєзнавчий музей Тернопільської області
БРКМ – Бершадський районний краєзнавчий музей Вінницької області
Бук. Поділля, Бук. Под. – Буковинське Поділля
В – група «вишивка»
Вид., вид-во – видання, видавництво
Вип. – випуск
Випр. – виправлене
Відп. ред. – відповідальний редактор
Відп. секр. – відповідальний секретар
ВОКМ – Вінницький обласний краєзнавчий музей
ВОХМ – Вінницький обласний художній музей
Вступ. ст. – вступна стаття
ВУАН – Всеукраїнська академія наук
ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
Гол., голов. – головний
ГУ – група «головні убори»
ДАХмО – Державний архів Хмельницької області
Держ. – державна, державний
Дис. – дисертація
ДІКЗМ – Державний історико-культурний заповідник «Межибіж» (Хмельниччина)
ДІМ – Дніпропетровський історичний музей
ДК – група «дерево-камінь»
Док. – документ, документи
Доп. – доповнене
Доп. – доповіді
Др – група «дерево»
Заг. – загальна
Зах. Поділля, Зах. Под. – Західне Поділля
Зб., збірн. – збірник
ЖОКМ – Житомирський обласний краєзнавчий музей
ЕП – група «етнографія і промисли»
Іл. – ілюстрації
Ім. – імені
ІМФЕ – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
Ін. – інші
Інв. – інвентарний номер
Ін-т – інститут
ІП – історико-побутова група
ІР НБУ НАНУ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського Національної академії наук України
Істор., іст. – історія, історичний
КВ – книга вступу
КН – книга надходжень
Кн. – книга, книгах
Конф., конф-ція – конференція
КПДІМЗ – Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник (Хмельниччина)
КПНУ – Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка
КТК – книга тканин
КШ – книга шкіри
КЮМ – колекція Юрія Мельничука
ЛКМ – Літинський краєзнавчий музей ім. Устима Кармалюка (Вінниччина)
Львів. – Львівська
Мат., мат-ли – матеріали

МЕДІ ЧНУ – Музей етнографії та давньої історії Чернівецького національного університету ім. °Ю. °Федьковича
МЕХП ІН – Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (Львів)
Мз – група «метал-зброя»
Міжн. – міжнародна
Мист-ва – мистецтва
Мистецтвознав. – мистецтвознавства
МПКМ – Могилів-Подільський краєзнавчий музей Вінницької області
МПЦ ВДПУ – Музейно-просвітницький центр Вінницького державного педагогічного університету ім. М. °Коцюбинського
НАНУ – Національна академія наук України
Навч. посіб. – навчальний посібник
Наук. – наукова
Наук.-практ., науково-практич. – науково-практична
Наук.–худ. – науково-художні
Нац. – національний
НБУ НАНУ – Національна бібліотека України ім. В. Вернадського Національної академії наук України
НД (НДФ) – група «науково-допоміжний фонд»
НК – група «народний костюм»
НМІУ – Національний музей історії України (Київ)
НМНАіП – Національний музей народної архітектури та побуту України (Київ)
НМТ – група «народне мистецтво, тканини»
НМУНДМ України – Національний музей українського народного декоративного мистецтва (Київ)
НЦНК МГ – Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ)
НМШ – Національний музей ім. А. Шептицького (Львів)
ННЛЕ ВДПУ – Навчально-наукова лабораторія з етнології Поділля Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського
ННЛЕ КПНУ – Навчально-наукова лабораторія етнології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка (Хмельниччина)
НТЕ – «Народна творчість та етнографія»
НТЕ – «Народна творчість та етнологія»
О – група «одяг»
Обл. – область
Од. – одиниця
ОДВ – група «одяг і взуття»
ОДІКМ – Одеський державний історико-краєзнавчий музей
Оп. – опис
ОРКМ – Оратівський районний краєзнавчий музей Вінницької області
П – група «предмети»
ПЕ – група «побут, етнографія»
Передм. – передмова
Перероб. – перероблене
Поч. – початок
Проф. – професор
Р-н – район
Ред. – редакція, редакцією
Редкол. – редакційна колегія, редакційний колектив
Республ. – республіканська
Рец. – рецензія
С – група «скло»
Спр. – справа
Ст. – століття
Стереотип. – стереотипне
Сх. Поділля, Сх. Под. – Східне Поділля
Т – група «тканини»
Т. – том
Тв. – твори
ТиРКМ – Тиврівський районний краєзнавчий музей Вінницької області
Тов-во, т-во – товариство
ТОКМ – Тернопільський обласний краєзнавчий музей
ТуРКМ – Тульчинський районний краєзнавчий музей Вінницької області

Укр. – український
УЦНК «Музей Івана Гончара» – Український центр народної культури «Музей Івана Гончара»
Ун-т – університет
Упоряд. – упорядник, упорядники
Ф. – фонд
ХІМ – Хотинський історичний музей (Чернівеччина)
ХОКМ – Хмельницький обласний краєзнавчий музей
ХОНМЦКМ – Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва
ХОУНБ – Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека
Центр. Поділля, Центр. Под. – Центральне Поділля
Ч. – частина
ЧОКМ – Чернівецький обласний краєзнавчий музей
ЧКМ – Ш – історико-речова група Чернівецького обласного краєзнавчого музею
ЧМНАіП – Чернівецький музей народної архітектури та побуту
ЧОХМ – Чернівецький обласний художній музей
Ш – група «шкіра»
ЯРМОМ – Ямпільський районний музей образотворчого мистецтва Вінницької області

Наукове видання

Іваневич Лілія Анатоліївна

**Традиційний одяг українців Поділля
(друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): історія,
класифікація, конструктивно-художні та
регіонально-локальні особливості**

Монографія

Підписано до друку 09.03.2021 р.
Формат 60х90/8 Ум. друк. арк. 97,5
Друк офсетний. Тираж 200 прим.

Дані видавництва
Надруковано: ФОП Мельник А.А.
м. Хмельницький, вул. Чорновола, 37
т/ф (0382) 74-69-49, 74-32-22
097-905-16-15

Побажання, зауваження та пропозиції прохання надсилати за адресою:
liliaivanevych@gmail.com